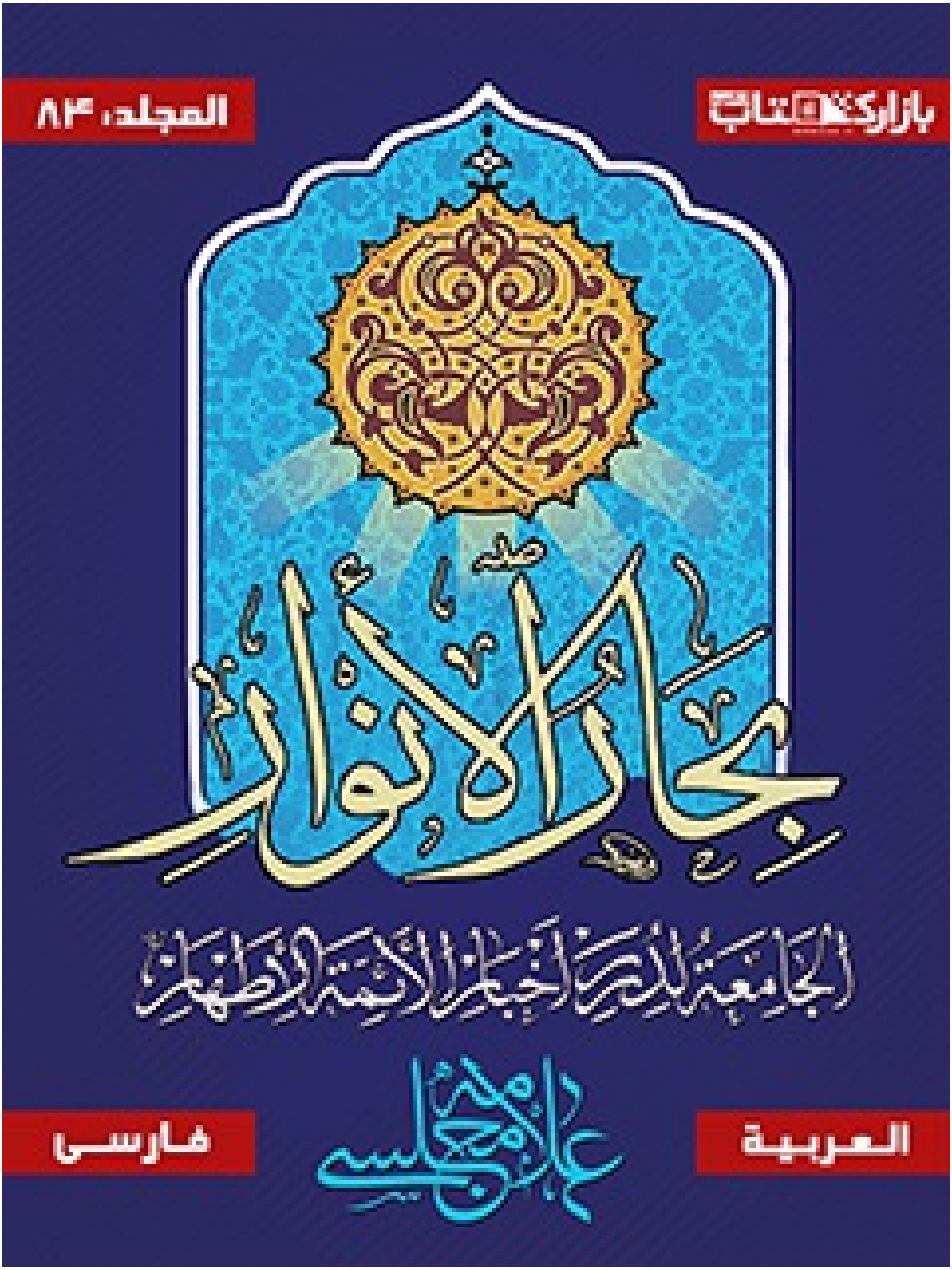

بازار کتاب
المجلد، ۸۴
بحار الأنوار
الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار
علامه مجلسی
العربية
فارسی

بسم الله الرحمن الرحیم

بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام با ترجمه فارسی

کاتب:

محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی

نشرت فی الطباعهٔ:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

رقمی الناشر:

مرکز القائمیهٔ باصفهان للتحریات الکمبیوتریهٔ

الفهرس

بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار المجلد ۸۴ : کتاب نماز – ۵

اشاره

سرشناسه: مجلسی محمد باقربن محمدتقی ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان و نام پدیدآور: بحارالانوار: الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار تالیف محمدباقر المجلسی.

مشخصات نشر: بیروت داراحیاء التراث العربی [۱۴۴۰].

مشخصات ظاهری: ج – نمونه.

یادداشت: عربی.

یادداشت: فهرست نویسی بر اساس جلد بیست و چهارم، ۱۴۰۳ق. [۱۳۶۰].

یادداشت: جلد۲۴،۵۲،۶۵،۶۶،۶۷،۸۷،۹۲،۹۱،۹۴،۱۰۳،۱۰۸(چاپ سوم: ۱۴۰۳ق.=۱۹۸۳م.=[۱۳۶۱]).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج .۲۴. کتاب الامامه. ج.۵۲. تاریخ الحجه. ج۶۵،۶۶،۶۷. الایمان و الکفر. ج.۸۷. کتاب الصلاه . ج. ۹۱،۹۲ .الذکر و الدعا. ج. ۹۴. کتاب السوم. ج.۱۰۳.فهرست المصادر. ج.۱۰۸.الفهرست.-

موضوع: احادیث شیعه — قرن ۱۱ق

رده بندی کنگره: BP۱۳۵/م۳ب ۳۱۳۰۰ ی ح

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۶۸۰۹۴۶

ص: ۱

**[ترجمه]

سرشناسه : مجلسی، محمد باقربن محمدتقی، ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان قراردادی : بحار الانوار .فارسی .برگزیده

عنوان و نام پدیدآور : ترجمه بحارالانوار/ مترجم گروه مترجمان؛ [برای] نهاد کتابخانه های عمومی کشور.

مشخصات نشر : تهران: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، موسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۲ -

مشخصات ظاهری : ج.

شابک : دوره : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ ؛ ج.۱ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۷-۲ ؛ ج.۲ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۸-۹ ؛ ج.۳ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۹-۶ ؛ ج.۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰۷۰-۲ : ؛ ج.۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۱-۹ : ؛ ج.۶ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۲-۶ : ؛ ج.۷ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۳-۳ : ؛ ج.۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۴-۰ ؛ ج.۱۰ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۶-۴ : ؛ ج.۱۱ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۳-۲ : ؛ ج.۱۲ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ : ؛ ج.۱۳ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۵-۶ : ؛ ج.۱۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۶-۳ : ؛ ج.۱۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۷-۰ : ؛ ج.۹۷۸:۱۶-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۸-۷ ؛ ج.۹۷۸:۱۷-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۹-۴ ؛ ج.۱۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۰-۰ ؛ ج.۹۷۸:۱۹-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۱-۷ ؛ ج.۹۷۸:۲۰-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۲-۴ ؛ ج.۲۱: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۳-۱ ؛ ج.۹۷۸:۲۲-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۴-۸ ؛ ج.۹۷۸:۲۳-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۵-۵

مندرجات : ج.۱. کتاب عقل و علم و جهل.- ج.۲. کتاب توحید.- ج.۳. کتاب عدل و معاد.- ج.۴. کتاب احتجاج و مناظره.- ج. ۵. تاریخ پیامبران.- ج.۶. تاریخ حضرت محمد صلی الله علیه وآله.- ج.۷. کتاب امامت.- ج.۸. تاریخ امیرالمومنین.- ج.۹. تاریخ حضرت زهرا و امامان والامقام حسن و حسین و سجاد و باقر علیهم السلام.- ج.۱۰. تاریخ امامان والامقام حضرات صادق، کاظم، رضا، جواد، هادی و عسکری علیهم السلام.- ج.۱۱. تاریخ امام مهدی علیه السلام.- ج.۱۲. کتاب آسمان و جهان - ۱.- ج.۱۳. آسمان و جهان - ۲.- ج.۱۴. کتاب ایمان و کفر.- ج.۱۵. کتاب معاشرت، آداب و سنت ها و معاصی و کبائر.- ج.۱۶. کتاب مواعظ و حکم.- ج.۱۷. کتاب قرآن، ذکر، دعا و زیارت.- ج.۱۸. کتاب ادعیه.- ج.۱۹. کتاب طهارت و نماز و روزه.- ج.۲۰. کتاب خمس، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، عقود و معاملات و قضاوت

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

یادداشت : ج.۲ - ۸ و ۱۰ - ۱۶ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیپا).

موضوع : احادیث شیعه -- قرن ۱۱ق.

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور، مجری پژوهش

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور. موسسه انتشارات کتاب نشر

رده بندی کنگره : BP۱۳۵/م۳ب۳۰۴۲۱۶۷ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۴۸۹۸۵

ص: ۱

**[ترجمه]

تتمه كتاب الصلاه

باب ۴۷ ما ينبغي أن يقرأ كل يوم و ليله

روايات

«۱»

مَجَالِسُ الصَّدُوقِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ زَيْدٍ الشَّحَّامِ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام قَالَ: مَا مِنْ عَبْدٍ يَقُولُ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَسْأَلُ اللَّهَ الْجَنَّةَ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ إِلَّا قَالَتِ النَّارُ يَا رَبِّ أَعِذْهُ (۱).

**[ترجمه]مجالس صدوق: امام صادق عليه السلام فرمود: هيچ بنده‌ای هفت مرتبه در روز نمی گويد: «أسئل الله الجنه و أعوذ بالله من النار»، {از خدا بهشت می‌خواهم و از شر جهنم به خدا پناه می‌برم.} مگر اينكه آتش می گويد: پروردگارا، او را پناه ده - . امالی الصدوق: ۶۰ - .

**[ترجمه]

«۲»

الْخِصَالُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الْقَاسِمِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِيِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يَقْتَرِفُ فِي يَوْمٍ أَوْ لَيْلَةٍ أَرْبَعِينَ كَبِيرَةً يَقُولُ وَ هُوَ نَادِمٌ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ بَدِيعَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ وَ أَسْأَلُهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيَّ إِلَّا غَفَرَهَا اللَّهُ لَهُ ثُمَّ قَالَ وَ لَا خَيْرَ فِيمَنْ يُقَارِفُ فِي كُلِّ يَوْمٍ أَوْ لَيْلَةٍ أَرْبَعِينَ كَبِيرَةً(۲).

**[ترجمه]الخصال: هشام نقل كرده است كه امام صادق عليه السلام فرمود: هر مؤمنی كه در روز يا شب مرتكب چهل گناه كبيره شود و پس از آن با حالت پشيمانی بگويد: «استغفر الله الذی لا اله الا هو الحی القيوم بديع السموات و الارض ذاالجلال و الاكرام و أسئله أن يتوب علیّ»، {از خداوندی كه خدايی جز او نيست و آفريننده آسمان‌ها و زمين و صاحب شكوه و كرامت است، آمرزش می‌طلبم و از او می‌خواهم كه توبه مرا بپذيرد.} خداوند گناهان او را می‌بخشد. سپس فرمود: كسی كه در هر روز يا هر شب مرتكب چهل گناه كبيره شود، خيری ندارد. - . الخصال ۲: ۱۱۲ -

**[ترجمه]

بیان

فی الکافی أكثر من أربعين (۳)

أی إنما خصصنا بالأربعين لأن من أتى بأكثر منها لا ينفعه هذا الدعاء أو لا يوفقه لتلاوته و على ما في الخصال لعل الغرض عدم جرأه الناس على الكبائر اتكالا على هذا الاستغفار فلعله لا يوفق لذلك

۱- ۱. أمالی الصدوق ص ۶۰.

۲- ۲. الخصال ج ۲ ص ۱۱۲.

۳- ۳. الکافی ج ۲ ص ۴۳۸.

و ما فی الکافی أظهر و فیه بعد هشام بن سالم عمن ذکره (۱) و فی الدعاء و أن یصلی علی محمد و آل محمد و أن یتوب علی.

**[ترجمه]در کتاب کافی - . الکافی ۲: ۴۳۸ - آمده است: «بیشتر از چهل گناه کبیره کند»، یعنی ما به این دلیل گفتیم چهل گناه کبیره کند؛ چون کسی که در روز بیشتر از چهل گناه کبیره کند، یا این دعا برایش اثری ندارد یا اصلا توفیق گفتن این دعا را نخواهد داشت. طبق آنچه در کتاب الخصال آمده است، شاید هدف این باشد که مردم با تکیه بر این ذکر، جرأت نداشته باشند گناه کبیره کنند، به خاطر اینکه شاید توفیق گفتن این ذکر را نداشته باشند؛ هر چند آنچه در کافی آمده ظاهرتر است و در آن بعد از هشام سالم «عمّن ذکره» آمده است و نیز در دعا آمده است: «أن یصلی علی محمد و آل محمد و أن یتوب علیّ».

**[ترجمه]

«۳»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِیدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ یَزِیدَ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ یَزِیدَ عَنْ أَخِیهِ الْحُسَیْنِ عَنْ عُمَرَ بْنِ بَزِیعٍ عَمَّنْ ذَکَرَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ فِی کُلِّ یَوْمٍ سَبْعَ مَرَّاتٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَی کُلِّ نِعْمَهٍ کَانَتْ أَوْ هِیَ کَائِنَهٌ فَقَدْ أَدَّی شُکْرَ مَا مَضَی وَ شُکْرَ مَا بَقِیَ (۲).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس در هر روز هفت مرتبه بگوید: «الحمد لله علی کل نعمه کانت او هی کائنه»، {به خاطر نعمت‌هایی بود و خواهد بود، سپاس مخصوص خداوند است}، شکر گذشته و آینده را به جا آورده است. - . ثواب الاعمال: ۱۰ -

**[ترجمه]

أقول

سَیَأْتِی فِی أَبْوَابِ فَضَائِلِ السُّوَرِ(۳) مُسْنَداً عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ قَرَأَ سُورَهَ الْأَنْعَامِ فِی کُلِّ لَیْلَهٍ کَانَ مِنَ الْآمِنِینَ- یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ لَمْ یَرَ النَّارَ بِعَیْنِهِ أَبَداً(۴).

وَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: مَنْ قَرَأَ سُورَهَ یُوسُفَ فِی کُلِّ یَوْمٍ أَوْ فِی کُلِّ لَیْلَهٍ بَعَثَهُ اللَّهُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ جَمَالُهُ عَلَی جَمَالِ یُوسُفَ وَ لَا یُصِیبُهُ فَزَعٌ یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ کَانَ مِنْ خِیَارِ عِبَادِ اللَّهِ (۵).

وَ عَنْهُ علیه السلام قَالَ: مَنْ أَدْمَنَ قِرَاءَهَ سُورَهِ النُّورِ فِی کُلِّ یَوْمٍ أَوْ فِی کُلِّ لَیْلَهٍ لَمْ یَزْنِ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ بَیْتِهِ أَبَداً حَتَّی یَمُوتَ فَإِذَا هُوَ مَاتَ شَیَّعَهُ إِلَی قَبْرِهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَکٍ کُلُّهُمْ یَدْعُونَ وَ یَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَهُ حَتَّی یُدْخَلَ فِی قَبْرِهِ (۶).

وَ عَنْ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ علیهما السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ تَبارَکَ الَّذِی نَزَّلَ الْفُرْقانَ فِی کُلِ

۱- ۱. یعنی أن الحدیث مرسل.

۲- ۲. ثواب الأعمال ص ۱۰.

۳- ۳. راجع ج ۹۲ من طبعتنا هذه.

۴- ۴. ثواب الأعمال ص ۹۵، تفسیر العیّاشیّ ج ۱ ص ۳۵۴.

۵- ۵. ثواب الأعمال ص ۹۶، و مثله فی تفسیر العیّاشیّ ج ۲ ص ۱۶۶.

۶- ۶. ثواب الأعمال ص ۹۸.

لَيْلَهٍ لَمْ يُعَذِّبْهُ اللَّهُ أَبَداً وَ لَمْ يُحَاسِبْهُ وَ كَانَ مَنْزِلُهُ فِی الْفِرْدَوْسِ الْأَعْلَی (۱).

وَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ سُورَهَ لُقْمَانَ فِی كُلِّ لَيْلَهٍ وُكِّلَ بِهِ فِی لَيْلَتِهِ مَلَائِكَهٌ يَحْفَظُونَهُ مِنْ إِبْلِيسَ وَ جُنُودِهِ حَتَّی يُمْسِیَ (۲).

وَ عَنْهُ علیه السلام: مَنْ قَرَأَ حم الْمُؤْمِنَ فِی كُلِّ لَيْلَهٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَا تَأَخَّرَ وَ أَلْزَمَهُ كَلِمَهَ التَّقْوَی وَ جَعَلَ الْآخِرَهَ خَيْراً لَهُ مِنَ الْأُولَی (۳).

وَ عَنْهُ علیه السلام قَالَ: مَنْ أَدْمَنَ قِرَاءَهَ حم الزُّخْرُفِ آمَنَهُ اللَّهُ فِی قَبْرِهِ مِنْ هَوَامِّ الْأَرْضِ وَ مِنْ ضَمَّهِ الْقَبْرِ حَتَّی يَقِفَ بَيْنَ يَدَیِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ ثُمَّ جَاءَتْ حَتَّی تُدْخِلَهُ الْجَنَّهَ بِأَمْرِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی (۴).

وَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ سُورَهَ الْحُجُرَاتِ فِی كُلِّ لَيْلَهٍ أَوْ فِی كُلِّ يَوْمٍ كَانَ مِنْ زُوَّارِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۵).

وَ عَنْهُ علیه السلام قَالَ: مَنْ كَانَ يُدْمِنُ قِرَاءَهَ وَ النَّجْمِ فِی كُلِّ يَوْمٍ أَوْ فِی كُلِّ لَيْلَهٍ عَاشَ مَحْمُوداً بَيْنَ النَّاسِ وَ كَانَ مَغْفُوراً لَهُ وَ مُحَبَّباً بَيْنَ النَّاسِ (۶).

**[ترجمه]در باب فضيلت سوره ها - . بحار الانوار: ۹۲ - روايتی از ابن عباس خواهيم آورد كه: هر كس سوره انعام را در هر شب بخواند، در روز قيامت در امان خواهد بود و هيچگاه جهنم را با چشمش نخواهد ديد - . ثواب الاعمال: ۹۵، تفسير العياشی ۱: ۳۵۴ - .

امام صادق عليه السلام فرمود: هر كس سوره يوسف را در هر روز يا شب بخواند، خداوند او را به زيبايی يوسف برخواهد انگيخت و ترس و اندوه قيامت را نخواهد ديد و از بندگان برگزيده خدا خواهد بود. - . ثواب الاعمال : ۹۶ و تفسير العياشی ۱: ۱۶۶ -

امام صادق عليه السلام فرمود: هر كس سوره نور را در هر روز يا شب بخواند، هيچ يك از خانواده او زنا نخواهد كرد تا بميرد و وقتی بميرد، هفتاد هزار ملائكه جنازه او را به قبرش تشييع می‌كنند و تا وقتی داخل قبر وارد شود همگی برای او دعا می‌كنند و از خدا برای او آمرزش می‌طلبند - . ثواب الاعمال: ۹۶ - .

امام كاظم عليه السلام فرمود: هركس سوره «تبارك الذی نزّل الفرقان» را در هر شب بخواند، خدا هرگز او را عذاب نمی‌كند و از او حساب نمی‌كشد و منزلگاهش در فردوس برين خواهد بود. - . ثواب الاعمال: ۹۸ -

امام باقر عليه السلام فرمود: هركس سوره لقمان را در هر شب بخواند، تا صبح ملائكه‌هايی بر او گماشته می‌شوند تا او را از شر ابليس و لشكريانش محافظت كنند. - . ثواب الاعمال: ۹۹ -

باز ايشان فرمود: هركس سوره «حم المؤمن» را در هر شب بخواند، خدا گناهان گذشته و آينده او را می‌آمرزد و او را تقواپيشه خواهد ساخت و آخرت را برای او بهتر از دنيا قرار خواهد داد. - . ثواب الاعمال: ۱۰۲ -

باز ایشان فرمود: هر کس به خواندن سوره الزخرف عادت کند، خدا او را از شر حشرات زمین و فشار قبر، تا زمانی که در برابرخدا قرار گیرد، ایمن گرداند. سپس این سوره همراه او خواهد آمد و با اذن خدای متعال او را وارد بهشت می گرداند. - . ثواب الاعمال: ۱۰۳ -

امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس سوره الحجرات را در هر روز یا هر شب بخواند از زائرین پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم خواهد بود - . ثواب الاعمال: ۱۰۴ - .

باز ایشان فرمود: هر کس پیوسته سوره النجم را در هر شب یا هر روز بخواند مردم او را می‌ستایند و آمرزیده می‌شود و بین مردم محبوب خواهد بود - . ثواب الاعمال: ۱۰۵ - .

**[ترجمه]

«۴»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ فَضْلِ بْنِ يُوسُفَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ كُلَّ يَوْمٍ خَمْساً وَ عِشْرِينَ مَرَّةً- اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ الْمُسْلِمِينَ وَ الْمُسْلِمَاتِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِعَدَدِ كُلِّ مُؤْمِنٍ مَضَى وَ كُلِّ مُؤْمِنٍ بَقِیَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ حَسَنَةً وَ مَحَا عَنْهُ سَيِّئَةً وَ رَفَعَ لَهُ دَرَجَةً(۷).

۱- ۱. ثواب الأعمال ص ۹۸.

۲- ۲. ثواب الأعمال ص ۹۹.

۳- ۳. ثواب الأعمال ص ۱۰۲.

۴- ۴. ثواب الأعمال ص ۱۰۳.

۵- ۵. ثواب الأعمال ص ۱۰۴.

۶- ۶. ثواب الأعمال ص ۱۰۵.

۷- ۷. ثواب الأعمال ص ۱۴۷.

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُذَافِرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ فِی کُلِّ یَوْمٍ مِائَهَ مَرَّهٍ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ دَفَعَ اللَّهُ بِهَا عَنْهُ سَبْعِینَ نَوْعاً مِنَ الْبَلَاءِ أَیْسَرُهَا الْهَمُّ (۱).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس در هر روز بیست و پنج بار بگوید: «اللهم اغفر للمؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات»، خداوند به تعداد هر یک از مؤمنان گذشته و آینده تا زمان قیامت، به او یک نیکی می دهد و از یک گناهش می گذرد و یک درجه او را بالا می‌برد. - . ثواب الاعمال: ۱۴۷ -

باز از ثواب الاعمال: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس در روز صد مرتبه بگوید: «لا حول و لا قوه الا بالله»، خدواند هفتاد نوع بلا را از او دفع می‌کند که کمترین آن غم و اندوه است - . ثواب الاعمال: ۱۴۷ - .

**[ترجمه]

«۵»

الْمَکَارِمُ، عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَسْتَغْفِرُ اللَّهَ کُلَّ یَوْمٍ سَبْعِینَ مَرَّهً قِیلَ وَ کَیْفَ کَانَ یَقُولُ قَالَ کَانَ یَقُولُ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ سَبْعِینَ مَرَّهً(۲).

**[ترجمه]المکارم: امام صادق علیه السلام فرمود: حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در روز هفتاد مرتبه استغفار می‌کرد. گفته شد: چگونه استغفار می‌کرد؟ فرمود: هفتاد مرتبه می‌گفت: استغفرالله. - . مکارم الاخلاق: ۳۶۳ -

**[ترجمه]

«۶»

کَشْفُ الْغُمَّهِ، قَالَ قَالَ الْحَافِظُ عَبْدُ الْعَزِیزِ رُوِیَ عَنْ مَالِکِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: مَنْ قَالَ فِی کُلِّ یَوْمٍ مِائَهَ مَرَّهٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِکُ الْحَقُّ الْمُبِینُ کَانَ لَهُ أَمَانٌ مِنَ الْفَقْرِ وَ أَمْنٌ مِنْ وَحْشَهِ الْقَبْرِ وَ اسْتَجْلَبَ الْغِنَی وَ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّهِ(۳).

**[ترجمه]کشف الغمه: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر کس در هر روز صد مرتبه بگوید: «لا اله الا الله الملک الحق المبین» از فقر و فشار قبر در امان خواهد بود، غنا و ثروت به سوی او جذب و درهای بهشت بر روی او گشوده می‌شود. - . کشف الغمه ۲ : ۳۸۳ -

**[ترجمه]

«۷»

دَعَوَاتُ الرَّاوَنْدِيِّ، قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام: وَجَدَ رَجُلٌ صَحِيفَةً فَأَتَى بِهَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَنَادَى الصَّلَاةَ جَامِعَةً فَمَا تَخَلَّفَ أَحَدٌ لَا ذَكَرٌ وَ لَا أُنْثَى فَرَقِيَ الْمِنْبَرَ فَقَرَأَهَا فَإِذَا كِتَابٌ مِنْ يُوشَعَ بْنِ نُونٍ وَصِيِّ مُوسَى فَإِذَا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ إِنَّ رَبَّكُمْ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ أَلَا إِنَّ خَيْرَ عِبَادِ اللَّهِ التَّقِيُّ النَّقِيُّ الْحَفِيُّ وَ إِنَّ شَرَّ عِبَادِ اللَّهِ الْمُشَارُ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكْتَالَ بِالْمِكْيَالِ الْأَوْفَى وَ أَنْ يُوَفِّيَ الْحُقُوقَ الَّتِي أَنْعَمَ اللَّهُ بِهَا عَلَيْهِ فَلْيَقُلْ فِي كُلِّ يَوْمٍ سُبْحَانَ اللَّهِ كَمَا يَنْبَغِي لِلَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ كَمَا يَنْبَغِي لِلَّهِ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ كَمَا يَنْبَغِي لِلَّهِ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَ جَمِيعِ الْمُرْسَلِينَ وَ النَّبِيِّينَ حَتَّى يَرْضَى اللَّهُ

فَنَزَلَ علیه السلام وَ قَدْ أَلَحُّوا فِي الدُّعَاءِ فَصَبَرَ هُنَيْئَةً ثُمَّ رَقِيَ الْمِنْبَرَ فَقَالَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَعْلُوَ ثَنَاؤُهُ عَلَى ثَنَاءِ الْمُجَاهِدِينَ فَلْيَقُلْ هَذَا الْقَوْلَ فِي كُلِّ يَوْمٍ فَإِنْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ

ص: ۴

۱- ۱. ثواب الأعمال ص ۱۴۷.

۲- ۲. مكارم الأخلاق ص ۳۶۳، و زاد بعده: و يقول: أتوب إليه سبعين مره.

۳- ۳. كشف الغمّه ج ۲ ص ۳۸۳.

قُضِيَتْ أَوْ عَدُوٌّ كُبِتَ أَوْ دَيْنٌ قُضِيَ أَوْ كَرْبٌ كُشِفَ وَ خَرَقَ كَلَامُهُ السَّمَاوَاتِ السَّبْعَ حَتَّى يُكْتَبَ فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ(١).

المهج، [مهج الدعوات] رَوَيْنَا بِإِسْنَادِنَا إِلَى سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ مِنْ كِتَابِهِ يَرْفَعُهُ قَالَ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام: وَجَدَ رَجُلٌ مِنَ الصَّحَابَةِ صَحِيفَةً وَ ذَكَرَ نَحْوَهُ إِلَّا أَنَّهُ ذَكَرَ فِي الدُّعَاءِ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ عَلَى جَمِيعِ الْمُرْسَلِينَ حَتَّى يَرْضَى اللَّهُ وَ فِي بَعْضِ النُّسَخِ وَ أَهْلِ بَيْتِ نَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله الْعَرَبِيِّ الْهَاشِمِيِّ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى جَمِيعِ الْمُرْسَلِينَ وَ النَّبِيِّينَ حَتَّى يَرْضَى اللَّهُ (٢).

الجنه، [جنه الأمان] وَ الْبَلَدُ الْأَمِينُ،: قُلْ كُلَّ يَوْمٍ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ ذَكَرَ مِثْلَهُ (٣).

**[ترجمه]دعوات راوندی: امام رضا علیه السلام فرمود: فردی از یاران پیامبر صحیفه ای یافت. آن را نزد پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم آورد. حضرت همه را به تجمّع فراخواند و هیچ کس از زن و مرد در خانه نماند. آن گاه حضرت بالای منبر رفت و آن صحیفه را خواند. آن، کتاب یوشع بن نون وصیّ موسی بود که در آن نوشته شده بود: به نام خداوند بخشایشگر بخشاینده. آگاه باشید! برترین بندگان خدا کسانی هستند که پاک و مخلص و مهربانند و بدترین بندگان خدا، کسانی هستند که انگشتان نمای خلایقند. پس هر که دوست دارد با پیمانه کامل و پر برای او پیمانه کنند و حقوق نعمت هایی را که خدا به او داده است ادا نماید، در هر روز بگوید: «سبحان الله کما ینبغی لله لا اله الاّ الله کما ینبغی و الله اکبر کما ینبغی لله و لاحول و لا قوّه إلا بالله و صلّی الله علی محمد النّبی و علی أهل بیته و جمیع المرسلین و النبیّین حتی یرضی الله»، {منزّه است خداوند آن گونه که شایسته اوست. هیچ معبودی جز او نیست آن چنان که معبود بودن شایسته خداست. خدا چنان بزرگ است که شایسته اوست. هیچ نیرو و توانی جز به اراده او نیست. درود خداوند بر محمد پیامبر و خاندان او و بر همه فرستادگان و پیامبران باد تا خدا راضی شود}.

سپس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از منبر فرود آمد و مردم این دعا را زیاد خواندند، پیامبر اندکی صبر کرد و بار دیگر بالای منبر رفت و فرمود: هر که دوست دارد ثنای او برتر از ثنای مجاهدان باشد، هر روز این ذکر را بگوید و اگر حاجتی دارد، برآورده شود، یا اگر دشمنی دارد سرکوب شود، اگر قرضی دارد أدا شود، اگر مصیبتی دارد زایل گردد و کلامش آسمان‌ها را بشکافد تا آن که در لوح محفوظ ثبت شود - . دعوات الراوندی خطی - .

المهج: سعد بن عبدالله در حدیث مرفوعه‌ای همین روایت را آورده است که امام رضا علیه السلام فرمود: فردی از صحابه صحیفه ای یافت... و بقیه روایت مثل روایتی است که نقل کردیم، ولی دعایش این گونه است: «صلّی الله علی محمد و علی أهل بیت النبیّ صلی الله علیه و آله و سلم و علی جمیع المرسلین حتی یرضی الله» و در برخی نسخه ها آمده است: «و اهل بیت النبیّه صلّ الله علیه و آله العربی الهاشمی و صلی الله علی جمیع المرسلین و النبیّین حتی یرضی الله». - . مهج الدعوات: ٣٨٥ -

الجنه و البلد الامین: در هر روز «سبحان الله» بگو و چنین روایتی را آورده است - . مصباح الکفعمی:٨٣ - .

**[ترجمه]

بیان

المشار إليه لعله محمول على من أحب الشهره رياء و سمعه و الكبت الصرف و الإذلال يقال كبت الله العدو أى صرفه و أذله ذكره الجوهری.

**[ترجمه]«المشار اليه» شايد بتوان گفت: منظور كسی است كه شهرت را به خاطر ريا و ستايش مردم و نه به خاطر خدا دوست دارد. جوهری گفته است: معنای «الكبت» منع و ذليل كردن است. وقتی گفته می‌شود «كبت الله العدو»، يعنی خدا دشمن را منع و ذليل كرد.

**[ترجمه]

«۸»

الْبَلَدُ الْأَمِينُ، عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله: مَنْ بَسْمَلَ وَ حَوْلَقَ كُلَّ يَوْمٍ عَشْراً خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ وَ دَفَعَ اللَّهُ عَنْهُ سَبْعِينَ بَاباً مِنَ الْبَلَاءِ مِنْهَا الْجُنُونُ وَ الْجُذَامُ وَ الْبَرَصُ وَ الْفَالِجُ وَ كَانَ أَعْظَمَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى مِنْ سَبْعِينَ حَجَّةً وَ عُمْرَةً مُتَقَبَّلَاتٍ بَعْدَ حَجَّةِ الْإِسْلَامِ وَ وَكَّلَ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ سَبْعِينَ أَلْفَ مَلَكٍ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ إِلَى اللَّيْلِ (۴).

وَ مِنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله: مَنْ قَالَ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ فِي كُلِّ يَوْمٍ عَشْراً غَفَرَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ أَرْبَعَةَ آلَافِ كَبِيرَةٍ وَ وَقَاهُ مِنْ شَرِّ الْمَوْتِ وَ ضَغْطَهِ الْقَبْرِ وَ النُّشُورِ وَ الْحِسَابِ وَ الْأَهْوَالِ كُلِّهَا وَ هُوَ مِائَةُ هَوْلٍ أَهْوَنُهَا الْمَوْتُ وَ وُقِيَ مِنْ شَرِّ إِبْلِيسَ وَ جُنُودِهِ وَ قُضِيَ دَيْنُهُ وَ كُشِفَ هَمُّهُ وَ غَمُّهُ وَ فُرِّجَ كَرْبُهُ وَ هِيَ هَذِهِ أَعْدَدْتُ لِكُلِّ هَوْلٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ لِكُلِّ هَمٍّ وَ غَمٍّ مَا شَاءَ اللَّهُ وَ لِكُلِّ نِعْمَةٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لِكُلِّ رَخَاءٍ الشُّكْرُ لِلَّهِ وَ لِكُلِّ أُعْجُوبَةٍ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ لِكُلِّ ذَنْبٍ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ لِكُلِّ مُصِيبَةٍ إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ وَ لِكُلِ

۱- ۱. دعوات الراوندیّ مخطوط.

۲- ۲. مهج الدعوات ص ۳۸۵.

۳- ۳. مصباح الكفعمیّ ص ۸۳.

۴- ۴. لم نجده فی المطبوع من المصدر و تراه فی المصباح ص ۸۳ متنا و هامشا.

ضِيقٍ حَسْبِيَ اللَّهُ وَ لِكَلِّ قَضَاءٍ وَ قَدَرٍ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ وَ لِكَلِّ عَدُوٍّ اعْتَصَمْتُ بِاللَّهِ وَ لِكَلِّ طَاعَةٍ وَ مَعْصِيَةٍ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ (۱).

وَ مِنْهُ مِنْ كِتَابِ رُؤْيَا النَّوْمِ: مَنْ قَرَأَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعاً حَسْبِيَ اللَّهُ رَبِّيَ اللَّهُ- لا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ كَفَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَا أَهَمَّهُ مِنْ أَمْرِ دَارَيْهِ (۲).

**[ترجمه]البلد الامین: از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده است: هر کس در هر روز ده مرتبه بگوید: «بسم الله الرحمن الرحیم و لا حول و لا قوه الا بالله»، چنان از گناهانش پاک می‌شود که گویی تازه از مادر متولد شده است. خدا هفتاد در بلا را بر روی او می‌بندد که برخی از آنها عبارتند از جنون، جذام، برص، فلج. این ذکر از هفتاد حج و عمره مقبول (بعد از حجه الاسلام) بالاتر است. خداوند هفتاد هزار ملائکه بر او می‌گمارد که تا شب برای او استغفار کنند - . در متن و حاشیه این کتاب، این حدیث نیامده است بلکه در کتاب المصباح ص ۸۳ آمده است. - .

نیز کتاب البلد الامین: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هرکس این کلمات را در هر روز ده مرتبه بگوید، خداوند متعال چهار هزار گناه کبیره او را می‌بخشد و او را از شر مرگ بد و فشار قبر و نشر و حساب و همه سختی ها در امان می‌دارد. این سختی ها صد تا هستند که کمترین آن مرگ بد است. شر شیطان و لشکریانش به او نرسد، بدهی او ادا شود، اندوه و غمش و گرفتاری‌هایش بر طرف گردد. این کلمات عبارتند از: «اَعْدَدْتُ لِکُلِّ هَوْلٍ لا اِلهَ الا اللَّهُ...»

برای هر هراسی «لا اله الا اللّه» و برای هر اندوه و غمی، «ما شاء اللّه» و برای هر نعمتی «الحمد للّه» و برای هر راحتی «الشّکر للّه» و برای هر شگفتی «سبحان اللّه» و برای هر گناهی «استغفر للّه» و برای هر مصیبتی «انا للّه و انا الیه راجعون» و برای هر تنگی «حسبی اللّه» و برای هر قضا و قدری «توکلت علی اللّه» و برای دفع هر دشمنی «اعتصمت باللّه» و برای هر طاعت و معصیتی «لا حول و لا قوّه الّا باللّه العلی العظیم» آماده کرده‌ام - .در متن و حاشیه این کتاب نیست. - .

و نیز کتاب البلد الامین: از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به نقل از کتاب رویا النوم آمده است که حضرت فرمود: هر کس در هر روز هفت مرتبه بگوید: «حَسْبِیَ اللَّهُ ربّی الله لاـ إِلَهَ إِلاـ هُوَ عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِیمِ»، - . هود/ ۱۲۹ - {خدا مرا بس است. پروردگار من خداست. هیچ معبودی جز او نیست. بر او توکل کردم، و او پروردگار عرش بزرگ است.} خدای عزوجل کفایتگر او در برابر آنچه که او را در دو دنیا غمگین می کند خواهد بود - . حاشیه البلد الامین : ۱۲ - .

**[ترجمه]

«۹»

جُنَّةُ الْأَمَانِ (۳)، مِنْ كِتَابِ دَلِيلِ الْقَاصِدِينَ: تَسْبِيحُ جَبْرَئِيلَ عليه السلام مَنْ قَالَهُ كُلَّ يَوْمٍ مَرَّةً فِي سَنَةٍ كَامِلَةٍ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ فِي الْجَنَّةِ- سُبْحَانَ الدَّائِمِ الْقَائِمِ سُبْحَانَ الْقَائِمِ الدَّائِمِ سُبْحَانَ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ سُبْحَانَ الْفَرْدِ الصَّمَدِ سُبْحَانَ الْحَيِّ الْقَيُّومِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ بِحَمْدِهِ سُبْحَانَ الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ سُبْحَانَ رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَ الرُّوحِ سُبْحَانَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى (۴).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: مَنْ قَالَ کُلَّ یَوْمٍ بِسْمِ اللَّهِ حَسْبِیَ اللَّهُ تَوَکَّلْتُ عَلَی اللَّهِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ خَیْرَ أُمُورِی کُلِّهَا وَ أَعُوذُ بِکَ مِنْ خِزْیِ الدُّنْیَا وَ عَذَابِ الْآخِرَهِ کَفَاهُ اللَّهُ هَمَّ دَارَیْهِ (۵).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِی عَبَّاسٍ یَرْفَعُهُ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ قَالَ هَذِهِ الْکَلِمَاتِ کُلَّ یَوْمٍ مَرَّهً وَاحِدَهً کَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَهٍ وَ مَحَا عَنْهُ مِنَ السَّیِّئَاتِ وَ رَفَعَ لَهُ مِنَ الدَّرَجَاتِ وَ أَثْبَتَ لَهُ مِنَ الشَّفَاعَاتِ کَذَلِکَ وَ هُنَّ سُبْحَانَ مَنْ هُوَ بَاقٍ لَا یَفْنَی سُبْحَانَ مَنْ هُوَ عَالِمٌ لَا یَنْسَی سُبْحَانَ مَنْ هُوَ حَافِظٌ لَا یَغْفُلُ سُبْحَانَ مَنْ هُوَ قَیُّومٌ لَا یَنَامُ سُبْحَانَ مَنْ هُوَ قَائِمٌ لَا یَسْهُو سُبْحَانَ مَنْ هُوَ حَلِیمٌ لَا یَلْهُو سُبْحَانَ مَنْ هُوَ مَلِکٌ لَا یُرَامُ سُبْحَانَ مَنْ هُوَ عَزِیزٌ لَا یُضَامُ سُبْحَانَ مَنْ هُوَ بَصِیرٌ لَا یَرْتَابُ سُبْحَانَ مَنْ هُوَ وَاسِعٌ لَا یکلف [یَتَکَلَّفُ] سُبْحَانَ مَنْ

۱- ۱. لم نجده فی المطبوع من المصدر و تراه فی المصباح ص ۸۳ متنا و هامشا.

۲- ۲. البلد الأمین ص ۱۲ فی الهامش.

۳- ۳. و رواه فی البلد الأمین ص ۲۴ الهامش.

۴- ۴. مصباح الکفعمیّ ص ۸۳.

۵- ۵. مصباح الکفعمیّ ص ۸۳ الهامش.

هُوَ مُحْتَجِبٌ لَا يُرَى وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى خِيَرَتِهِ مِنْ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]جنه الامان: - . حاشیه البلد الامین : ۲۴ - به نقل از کتاب دلیل القاصدین آمده است که هر کس تسبیح جبرئیل علیه السلام را در طول یک سال کامل، هر روز یک بار بخواند، تا جای خود را در بهشت نبیند، نمیرد. تسبیح این است: «سُبْحانَ الدّآئِمِ الْقآئِمِ سُبْحانَ الْقآئِمِ الدّآئِمِ سُبْحانَ الْواحِدِ الْأَحَدِ سُبْحانَ الْفَرْدِ الصَّمَدِ سُبْحانَ الْحَیِّ الْقَیُّوم سُبْحانَ اللَّهِ وَ بِحَمْدِهِ سُبْحانَ الْحَیِّ الَّذی لایَمُوتُ سُبْحانَ الْمَلِکِ الْقُدُّوسِ سُبْحانَ رَبِّ الْمَلائِکَهِ وَالرُّوحِ سُبْحانَ الْعَلِیِّ الْأَعْلی سُبْحانَهُ وَ تَعالی»، - . مصباح الکفعمی :۸۳ - {منزّه است پاینده پا برجا. منزّه است پا برجای پاینده. منزّه است یگانه یکتا. منزّه است بی همتای بی نیاز. منزّه است زنده به خود و پاینده. منزّه است خدا و به ستایش می ستایمش. منزّه است زنده ای که هرگز نمی میرد. منزّه است فرمانروایی که مقدّس است. منزّه است پروردگار فرشتگان و روح. منزّه است والای برتر. منزّه است او و بالاتر از همه است.}

کتاب جنه الأمان: امام باقر علیه السلام فرمود: هر کس در هر روز این ذکر را بگوید، خداوند اندوه و غم او را در دنیا و آخرت برطرف کند: - . حاشیه مصباح الکفعمی: ۸۳ - «بِسْمِ اللهِ، حَسْبِیَ اللّهُ، تَوَکَّلْتُ عَلَی اللهِ، اَللّهُمَّ اِنّی اَسْئَلُکَ خَیْرَ اُمُوری کُلِّها، وَ اَعُوذُ بِکَ مِنْ خِزْیِ الدُّنْیا وَ عَذابِ الْاخِرَهِ»، {به نام خدا، تنها پروردگار مرا بس است، بر او توکل کردم. خدایا خیر تمام امورم را از تو می‌خواهم و از رسوایی در دنیا و عذاب آخرت به تو پناه می‌آورم.}

همین کتاب: ابن عباس نقل کرده است: هر کس این ذکر را در هر روز یک بار بگوید، خدا هزاران هزار نیکی به او می‌دهد و از بعضی گناهانش می‌گذرد و درجه او را بالا می‌برد: - . حاشیه مصباح الکفعمی: ۸۶ - {منزه است آن باقی که فنایی ندارد، منزه است آن عالمی که فراموشی ندارد، منزه است آن نگهبانی که غافل نمی‌شود، منزه است آن قیّومی که نمی‌خوابد، منزه است آن قائمی که سهو نمی‌کند، منزه است آن بردباری که سرگرم نمی‌شود، منزه است آن پادشاهی که به او دست‌یازیده نمی‌شود، منزه است آن گرانمایه‌ای که به او ستم نمی‌شود، منزه است آن بصیری که دچار تردید نمی‌شود، منزه است آن وسعت‌دهنده‌ای که بر او سخت نیست، منزه است آن در حجاب‌نشسته‌ای که دیده نمی‌شود، خداوند بر برگزیده‌اش از میان خلقش محمد، درود فرستد.}

**[ترجمه]

«۱۰»

وَ مِنْهُ، وَ الْمُتَهَجِّدِ، وَ الْإِخْتِیَارِ: یُدْعَی بِهِ فِی کُلِّ یَوْمٍ وَ قَالَ الْکَفْعَمِیُ (۲)

دُعَاءٌ عَظِیمُ الشَّأْنِ رَفِیعُ الْمَنْزِلَهِ- اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِنُورِ وَجْهِکَ الْمُشْرِقِ الْحَیِّ الْبَاقِی الْکَرِیم وَ أَسْأَلُکَ بِنُورِ وَجْهِکَ الْقُدُّوسِ الَّذِی أَشْرَقَتْ بِهِ السَّمَاوَاتُ وَ انْکَشَفَتْ بِهِ الظُّلُمَاتُ وَ صَلَحَ عَلَیْهِ أَمْرُ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَنْ تُصْلِحَ شَأْنِی کُلَّهُ (۳).

**[ترجمه]جنّه الامان، الامصباح، المتهجد و الاختیار: دعایی که هر روز خوانده می‌شود و کفعمی گفته است، دعای بسیار

عظیم الشان و بلند مرتبه‌ای است: «اللهم انی اسئلک بنور وجهک المشرق الحیّ الباقی الکریم و اسئلک بنور وجهک القدّوس الذّی اشرقت به السماوات، و انکشفت به الظلمات، و صلح علیه امر الاولین و الاخرین، ان تصلی علی محمد و آله، و ان تصلح شأنی کله» - . مصباح المتهجد : ۷۴ - {خدایا از تو می خواهم به نور چهره تابناک، زنده، پاینده و کریم تو، و از تو می خواهم به نور چهره بسیار مقدّست که آسمان‌ها به آن تابان شد و تاریکی ها به آن برطرف گشت و به آن که امر پیشینیان و پسینیان اصلاح شد، اینکه بر محمّد و خاندانش درود فرستی و همه کارهایم را اصلاح نمایی.}

**[ترجمه]

«۱۱»

الجنه، [جنه الأمان] رُوِیَ أَنَّهُ: مَنْ قَالَ کُلَّ یَوْمٍ جَزَی اللَّهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله عَنَّا مَا هُوَ أَهْلُهُ یَبْعَثُ اللَّهُ تَعَالَی لَهُ سَبْعِینَ کَاتِباً یَکْتُبُونَ لَهُ الْحَسَنَاتِ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ.

**[ترجمه]الجنه: روایت است که هر کس در هر روز بگوید: {خدا به پیامبر به خاطر - زحمت هایی که برای ما متحمل شد -،آن چنان پاداشی بدهد که شایسته خودش است.} خدا هفتاد کاتب را مأمور می‌کند که تا قیامت برای او حسنات بنویسند.

**[ترجمه]

«۱۲»

التَّوْحِیدُ(۴)، وَ ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی نَجْرَانَ عَنْ عَبْدِ الْعَزِیزِ الْعَبْدِیِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ یَزِیدَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ: مَنْ قَالَ فِی یَوْمِهِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ إِلَهاً وَاحِداً أَحَداً صَمَداً لَمْ یَتَّخِذْ صَاحِبَهً وَ لَا وَلَداً کَتَبَ اللَّهُ لَهُ خَمْساً وَ أَرْبَعِینَ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَهٍ وَ مَحَا عَنْهُ خَمْساً وَ أَرْبَعِینَ أَلْفَ أَلْفِ سَیِّئَهٍ وَ رَفَعَ لَهُ فِی الْجَنَّهِ خَمْساً وَ أَرْبَعِینَ أَلْفَ أَلْفِ دَرَجَهٍ وَ کَانَ کَمَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ اثْنَتَیْ عَشْرَهَ مَرَّهً وَ بَنَی اللَّهُ لَهُ بَیْتاً فِی الْجَنَّهِ(۵).

الْکَافِی، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی نَجْرَانَ: مِثْلَهُ (۶) إِلَّا أَنَّ فِیهِ مَنْ قَالَ کُلَّ یَوْمٍ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَ لَیْسَ فِیهِ تَکْرِیرُ الْأَلْفِ وَ لَیْسَ فِیهِ کَانَ کَمَنْ قَرَأَ إِلَی آخِرِهِ ثُمَّ قَالَ وَ فِی رِوَایَهٍ أُخْرَی کُنَّ

۱- ۱. مصباح الکفعمیّ ص ۸۶ الهامش.

۲- ۲. مصباح الکفعمیّ ص ۸۲ الهامش.

۳- ۳. مصباح المتهجد ص ۷۴.

۴- ۴. توحید الصدوق ص ۳۰ ط مکتبه الصدوق.

۵- ۵. ثواب الأعمال ص ۸.

۶- ۶. الکافی ج ۲ ص ۵۱۹.

لَهُ حِرْزاً فِی یَوْمِهِ مِنَ الشَّیْطَانِ وَ السُّلْطَانِ وَ لَمْ تُحِطْ بِهِ کَبِیرَهٌ مِنَ الذُّنُوبِ.

المحاسن، عن أبیه عن ابن أبی نجران: مثل الکافی مع التتمه(۱)

**[ترجمه]التوحید - . توحید الصدوق :۳۰ - و ثواب الاعمال: عمر بن یزید گفته است: شنیدم امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس در روز بگوید: «اشهد ان لا اله الا وحده لا شریک له الها واحداً احداً صمداً لم یتخذ صاحبه و لا ولدا»، {گواهی می... دهم که هیچ کس شایسته پرستش به جز خدا نیست، یگانه است ، شریک ندارد، معبودی است یکتا، یگانه ، بی نیاز، نه همسری دارد و نه فرزندی.} خداوند برای او چهل و پنج هزار هزار نیکی می‌نویسد و چهل و پنج هزار هزار گناه او را می... بخشد و چهل و پنج هزار هزاردرجه او را بالا می‌برد و مثل کسی است که دوازده بار قرآن را خوانده است و در بهشت خانه ای برایش عطا می کند. - . ثواب الاعمال : ۸ -

الکافی: از ابو نجران هم روایتی نظیر همین روایت نقل شده است. با این تفاوت که در آن آمده است: «هر کس در هر روز ده مرتبه این ذکر را بگوید» و نیز در آن حدیث، کلمه هزار تکرار نشده و قسمت آخر حدیث « کان کمن قرأ» تا آخر حدیث نیامده است. سپس گفته است: در روایت دیگری آمده است: این ذکرها در آن روز حرز او و در برابر سلطان و شیطان باشد و در آن روز گناه کبیره‌ای او را احاطه نکند.

المحاسن: از ابن ابو نجران روایتی مثل روایت الکافی همراه با تتمه آمده است - . المحاسن: ۳۱ - .

**[ترجمه]

بیان

لم تحط به کبیره أی لم تستول علیه بحیث یشمل جمله أحواله کما قیل فی قوله تعالی بَلی مَنْ کَسَبَ سَیِّئَهً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِیئَتُهُ (۲).

**[ترجمه]«لم تحط به کبیره» یعنی گناه کبیره بر او به گونه ای چیره نشود که حالات او را تحت تاثیر قرار دهد. شبیه این استعمال در آیه قرآن هم آمده است: «بلی من کسب سیئهً و احاطتْ به خطیئتُه - . بقره/ ۸۱ - »، {آری، کسی که بدی به دست آورد، و گناهش او را در میان گیرد.}

**[ترجمه]

«۱۳»

مَجَالِسُ ابْنِ الشَّیْخِ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی مُحَمَّدٍ الْفَحَّامِ عَنْ عَمِّهِ عُمَیْرِ بْنِ یَحْیَی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ أَبِیهِ أَحْمَدَ بْنِ عَامِرٍ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ قَالَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله: مَنْ قَالَ فِی کُلِّ یَوْمٍ مِائَهَ مَرَّهٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَقُّ الْمُبِینُ اسْتَجْلَبَ بِهِ الْغِنَی وَ اسْتَدْفَعَ بِهِ الْفَقْرَ وَ سَدَّ عَنْهُ بَابَ النَّارِ وَ اسْتَفْتَحَ بِهِ بَابَ الْجَنَّهِ(۳).

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِی يُوسُفَ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: مِثْلَهُ (۴) وَ لَيْسَ فِيهِ فِی كُلِّ يَوْمٍ.

دَعَوَاتُ الرَّاوَنْدِيِّ، عَنْهُ علیه السلام مُرْسَلًا: مِثْلَهُ وَ فِيهِ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ (۵).

**[ترجمه]مجالس ابن شیخ: پیامبر صلی الله و آله و سلم فرمود: هر کس در هر روز صد مرتبه بگوید: «لا ـ اله الا الله الحق المبین» توانگری به او جلب می شود، فقر از او دفع می گردد، در جهنم به روی او بسته شده و در بهشت به رویش گشوده می شود - . امالی الطوسی ۱: ۲۸۵ - .

ثواب الاعمال: ابو عمیر از امام صادق علیه السلام مثل همین روایت را نقل کرده است، با این تفاوت که در آن قید «هر روز» وجود ندارد. - . ثواب الاعمال: ۸ -

دعوات الراوندی: روایتی مرسل از امام صادق علیه السلام شبیه همین روایت آمده است و در آن قید «الملک الحق المبین» وجود دارد. - . دعوات راوندی نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۱۴»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْأَشْعَرِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى الْأَرْمَنِيِّ عَنْ أَبِی عِمْرَانَ الْحَنَّاطِ عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: مَنْ قَالَ فِی كُلِّ يَوْمٍ ثَلَاثِينَ مَرَّةً لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ اسْتَقْبَلَ الْغِنَى وَ اسْتَدْبَرَ الْفَقْرَ وَ قَرَعَ بَابَ الْجَنَّهِ(۶).

۱- ۱. المحاسن ص ۳۱.

۲- ۲. البقرة: ۸۱.

۳- ۳. أمالي الطوسيّ ج ۱ ص ۲۸۵.

۴- ۴. ثواب الأعمال ص ۸.

۵- ۵. دعوات الراونديّ مخطوط.

۶- ۶. ثواب الأعمال ص ۹.

المحاسن، عن أبيه عن محمد بن عيسى الأرمنى: مثله (۱) المقنع، مرسلا: مثله (۲).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امام صادق علیه السلام از پدران خود روایت کرده است که هر کس در هر روز سی مرتبه بگوید: «لا اله الا الله الملك الحق المبین» به پیشواز توانگری و ثروت رفته، به فقر پشت نموده و در بهشت را زده است. - . ثواب الاعمال: ۹ -

در کتاب محاسن از عیسی ارمنی - . المحاسن:۳۱ - و المقنع - . المقنع صدوق : ۲۵ - روایتی مرسل شبیه این روایت آمده است.

**[ترجمه]

«۱۵»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى الْأَرْمَنِيِّ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْخَرَّاطِ عَنْ بِشْرٍ الْأَوْزَاعِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: مَنْ قَالَ فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَقّاً حَقّاً لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِيمَاناً وَ تَصْدِيقاً لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عُبُودِيَّةً وَ رِقّاً أَقْبَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِوَجْهِهِ فَلَمْ يَصْرِفْ عَنْهُ حَتَّى يَدْخُلَ الْجَنَّةَ(۳).

المحاسن، عن أبيه عن الأرمنى: مثله (۴)

الْكَافِي، [الْعِدَّةُ] عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْأَرْمَنِيِّ: مِثْلَهُ (۵) إِلَّا أَنَّ عُبُودِيَّةً وَ رِقّاً مُقَدَّمٌ عَلَى إِيمَاناً وَ تَصْدِيقاً.

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امام صادق علیه السلام از پدران خود روایت کرده است که هرکس هر روز، پانزده مرتبه بگوید: «لا اله الا الله حقا حقا، لا اله الا الله ایمانا و تصدیقا لا اله الا الله عبودیه و رقا»، {حقیقتا خدایی جز الله نیست، و از روی ایمان می‌گویم، خدایی جز الله نیست. از روی عبودیت و بندگی می‌گویم، خدایی جز الله نیست.} خداوند روی به سوی او کند و از او روی برنگرداند تا به بهشت وارد شود. - . ثواب الاعمال: ۹ -

در کتاب المحاسن از پدرش و او از ارمنی چنین روایتی آمده است. - . المحاسن: ۳۲ -

الکافی: - . الکافی ۲: ۵۱۹ - از ارمنی هم چنین روایتی آمده است با این فرق که در آن «عبودیه و رقا» مقدم بر «ایمانا و تصدیقا» است.

**[ترجمه]

«۱۶»

الْمَحَاسِنُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِأُمِّ هَانِي مَنْ سَبَّحَ اللَّهَ مِائَةَ مَرَّةٍ كُلَّ يَوْمٍ كَانَ أَفْضَلَ مِمَّنْ سَاقَ مِائَةَ بَدَنَةٍ إِلَى

بَیْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ وَ مَنْ حَمَّدَ اللَّهَ مِائَهَ تَحْمِیدَهٍ کَانَ أَفْضَلَ مِمَّنْ حَمَلَ عَلَی مِائَهِ فَرَسٍ فِی سَبِیلِ اللَّهِ بِسُرُوجِهَا وَ لُجُمِهَا وَ مَنْ هَلَّلَ اللَّهَ مِائَهَ تَهْلِیلَهٍ کَانَ أَفْضَلَ النَّاسِ عَمَلًا إِلَّا مَنْ قَالَ أَفْضَلَ مِنْ هَذَا(۶).

**[ترجمه]المحاسن: گفته است: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به امّ هانی فرمود: هر کس صد مرتبه در هر روز خدا را تسبیح کند، بهتر از این است که صد شتر را در مسجدالحرام قربانی کند و هرکس صد مرتبه خدا را حمد کند، بهتر از کسی است که صد اسب را با زین و دهنه در راه خدا به خدمت گیرد. هر کس صد مرتبه «لا اله الا الله» گوید، بهترین اعمال را انجام داده است مگر اینکه کسی عملی بهتر از این انجام دهد - .

المحاسن: ۴۳ - .

**[ترجمه]

بیان

هذه المثوبات یمکن أن یکون باعتبار التفضل و الاستحقاق أی یتفضل الله علی المؤمن بمائه تسبیحه ما یستحقه بسیاق مائه و لا ینافی ذلک أن یتفضل بمائه بدنه أضعاف ذلک أو باختلاف الأمم أی یعطی بمائه تسبیحه هذه الأمه أکثر مما یعطی الأمم السابقه بمائه بدنه أو یقال الأفضلیه بالاعتبار فإن مائه تسبیحه لها

ص: ۹

۱- ۱. المحاسن ص ۳۱.
۲- ۲. المقنع للصدوق ص ۲۵ ط حجر، ص ۹۵ ط الإسلامیه.
۳- ۳. ثواب الأعمال ص ۹.
۴- ۴. المحاسن ص ۳۲.
۵- ۵. الکافی ج ۲ ص ۵۱۹.
۶- ۶. المحاسن ص ۴۳.

تأثير فی كمال الإيمان ليس لسياق مائه بدنه و لمائه بدنه أيضا تأثير ليس لمائه تسبيحه كما يصح أن يقال لقمه من الخبز أفضل من نهر من ماء و جرعه من الماء أفضل من ألف منٍّ من الخبز لأن شيئا منهما لا يقوم مقام الآخر و هذه الأعمال الصالحه للروح بمنزله الأغذيه للبدن و قد مر تحقيق المقام بوجه أبسط من ذلك.

**[ترجمه]اين ثواب‌ها در اين روايت ممكن است بر اساس تفضّل - لطف - و استحقاق باشد، يعنی خدا به صد تسبيح مؤمن، به اندازه قربانی صد شتر ثواب لطف می‌كند. البته اين منافی اين نيست كه ثواب قربانی صد شتر را چند برابر كند. يا اينكه اعطای ثواب به خاطر اختلاف امت ها باشد، يعنی خدا به صد تسبيح اين امت، برابر ثواب صد قربانی امت های سابق می‌دهد. يا برتری آن اعتباری باشد، چرا كه تأثيری كه صد تسبيح در كمال انسان می‌گذارد، در قربانی صد شتر نيست و برعكس. مثلا صحيح است گفته شود، يک لقمه نان بهتر از يک نهر آب است و يک جرعه آب بهتر از هزار مَن نان است؛ چرا كه هيچ يک جای ديگری را نمی‌گيرد و اين اعمال صالح برای روح به منزله غذا برای بدن است. تحقيق اين موضوع، پيشتر به شكل ساده‌تری گذشت.

**[ترجمه]

«۱۷»

جَامِعُ الْأَخْبَارِ، عَنِ النَّبِيِّ صلی الله عليه و آله قَالَ: مَنْ قَالَ مِائَةَ مَرَّةٍ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ كُتِبَ اسْمُهُ فِی دِيوَانِ الصِّدِّيقِينَ وَ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ نُورٌ عَلَی الصِّرَاطِ(۱)

وَ قَالَ مَنْ قَالَهَا كُلَّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ حَرَّمَ اللَّهُ جَسَدَهُ عَلَی النَّارِ(۲).

وَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ مِائَةَ مَرَّةٍ فِی كُلِّ يَوْمٍ لَمْ يُصِبْهُ فَقْرٌ أَبَداً(۳).

**[ترجمه]جامع الاخبار: پيامبر صلی الله عليه و آله و سلم فرمود: هر كس صد مرتبه بگويد: «سبحان الله و الحمدلله ولا اله الا الله و الله اكبر» اسمش در دفتر صديقين ثبت می‌شود و برای او برای هر حرفی كه - از اين ذكر- بگويد، نوری در پل صراط روشن می‌شود. - . جامع الاخبار :۶۲ - گفته است: هر كس اين ذكر را هر روز صد مرتبه بگويد، خدا آتش جهنم را بر بدن او حرام می‌گرداند. - . جامع الاخبار :۶۲ -

امام صادق عليه السلام فرمود: هركس در هر روز صد مرتبه بگويد: «لا حول و لا قوه اله الا الله» هرگز فقير نگردد. - . دعوات راوندی خطی -

**[ترجمه]

«۱۸»

دَعَوَاتُ الرَّاوَنْدِيِّ،: رُوِيَ أَنَّ عَابِداً فِی بَنِی إِسْرَائِيلَ سَأَلَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ يَا رَبِّ مَا حَالِی عِنْدَكَ أَ خَيْرٌ فَأَزْدَادَ فِی خَيْرِی أَوْ شَرٌّ

فَأَسْتَعْتِبَ قَبْلَ الْمَوْتِ فَأَتَاهُ آتٍ فَقَالَ لَهُ لَيْسَ لَکَ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ قَالَ يَا رَبِّ وَ أَيْنَ عَمَلِی قَالَ کُنْتَ إِذَا عَمِلْتَ خَيْراً أَخْبَرْتَ النَّاسَ بِهِ فَلَيْسَ لَکَ مِنْهُ إِلَّا الَّذِی رَضِيتَ بِهِ لِنَفْسِکَ قَالَ فَشَقَّ ذَلِکَ عَلَيْهِ وَ أَحْزَنَهُ قَالَ فَکَرَّرَ اللَّهُ إِلَيْهِ الرَّسُولَ فَقَالَ يَقُولُ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی فَمِنَ الْآنَ فَاشْتَرِ مِنِّی نَفْسَکَ فِيمَا تَسْتَقْبِلُ بِصَدَقَةٍ تُخْرِجُهَا عَنْ کُلِّ عِرْقٍ کُلَّ يَوْمٍ صَدَقَةً قَالَ يَا رَبِّ أَ وَ يُطِيقُ هَذَا أَحَدٌ فَقَالَ تَعَالَی لَسْتُ أُکَلِّفُکَ إِلَّا مَا تُطِيقُ قَالَ فَمَا ذَا يَا رَبِّ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ تَقُولُ هَذَا کُلَّ يَوْمٍ ثَلَاثَ مِائَةٍ وَ سِتِّينَ مَرَّةً يَکُونُ کُلُّ کَلِمَةٍ صَدَقَةً عَنْ کُلِّ عِرْقٍ مِنْ عُرُوقِکَ قَالَ فَلَمَّا رَأَی بِشَارَةَ ذَلِکَ قَالَ يَا رَبِّ زِدْنِی قَالَ إِنْ زِدْتَ زِدْتُکَ (۴).

**[ترجمه]دعوات الراوندی: روایت است: عابدی از بنی اسرائیل به درگاه خدا دعا کرد و گفت: پروردگارا، حالم در پیشگاهت چگونه است؟ اگر نیک است بر نیکی هایم بیفزایم و اگر شر است، قبل از مرگ جبران کنم؟ فرستاده ای نزد او آمد و گفت: تو عمل نیکی نداری! گفت: پروردگارا، پس اعمال نیکی که انجام داده‌ام کجا رفته‌اند؟ گفت: هر وقت عمل نیک انجام می‌دادی، به مردم می گفتی. بنابراین پاداشی به تو داده نشده است، سهم تو از آن اعمال، همین رضایت تو از خودت بوده است. این سخن بر وی گران آمد و بسیار اندوهگین شد، فرشته چندین بار به سوی او آمد و گفت: خدای تبارک و تعالی می گوید: از همین الان خودت را از من بخر و در آنچه پیش روی توست، در هر روز به خاطر هر رگ از رگهایت صدقه‌ای بده. پرسید: پروردگارا، کسی طاقت این کار را دارد؟ خداوند فرمود: تو را به عملی که طاقت آن را نداری وادار نمی کنم! گفت: چطور؟ فرمود: هر روز سیصد و شصت مرتبه بگو: «سبحان الله و الحمد لله ولا اله الا الله و الله اکبر ولا حول و لا قوه الا بالله» که هر کلمه آن صدقه‌ای باشد از طرف هر رگی از رگهایت. وقتی این بشارت را شنید گفت: پروردگارا، ثواب این عمل را برایم افزون کن. فرمود: اگر زیاد ذکر بگویی، افزون می کنم. - . دعوات الراوندی خطی -

**[ترجمه]

«۱۹»

الْکَافِی، عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ

ص: ۱۰

۱- ۱. جامع الأخبار ص ۶۲.

۲- ۲. جامع الأخبار ص ۶۲.

۳- ۳. جامع الأخبار ص ۶۵.

۴- ۴. دعوات الراوندیّ مخطوط.

الْأَنْبَارِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُحَمِّدُ اللَّهَ فِی کُلِّ یَوْمٍ ثَلَاثَ مِائَهٍ وَ سِتِّینَ مَرَّهً عَدَدَ عُرُوقِ الْجَسَدِ یَقُولُ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ کَثِیراً عَلَی کُلِّ حَالٍ (۱).

وَ مِنْهُ بِالْإِسْنَادِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ عَمَّارٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِیرَهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَسْتَغْفِرُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ کُلَّ یَوْمٍ سَبْعِینَ مَرَّهً وَ یَتُوبُ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ سَبْعِینَ مَرَّهً قَالَ قُلْتُ کَانَ یَقُولُ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ قَالَ کَانَ یَقُولُ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ سَبْعِینَ مَرَّهً وَ یَقُولُ أَتُوبُ إِلَی اللَّهِ أَتُوبُ إِلَی اللَّهِ سَبْعِینَ مَرَّهً(۲).

**[ترجمه]الکافی: امام صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هر روز سیصد و شصت مرتبه که به اندازه رگ‌های بدن است، خدا را سپاس می گفتند. «الحمدلله ربّ العالمین» را بسیار و در هر حال می گفتند. - . الکافی ۲: ۵۰۳ -

نیز الکافی: حارث بن مغیره گفته است: امام صادق علیه السلام فرمود: پیامبر هر روز هفتاد مرتبه از خداونـد عزوجل آمرزش می‌خواستند و هفتاد مرتبه رو به سوی خدا توبه می کردند. گفت: گفتم: حضرت می گفتنـد: استغفرالله و أتوب الیه؟ فرمود: هفتاد مرتبه می گفتند: أستغفرالله و هفتاد مرتبه می گفتند: أتوب إلی الله أتوب إلی الله. - . الکافی ۲: ۵۰۵ -

**[ترجمه]

«۲۰»

مَجْمُوعُ الدَّعَوَاتِ (۳)، لِمُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ التَّلَّعُکْبَرِیِّ: عُوذَهُ الْأَسْمَاءِ کَانَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام إِذَا فَرَغَ مِنَ الِاسْتِغْفَارِ تَعَوَّذَ بِهَا فِی کُلِّ یَوْمٍ وَ تُعْرَفُ بِالْخَصْلَهِ أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِیعِ الْعَلِیمِ مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیمِ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ یَحْضُرُونِ- بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ- الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ مالِکِ یَوْمِ الدِّینِ إِیَّاکَ نَعْبُدُ وَ إِیَّاکَ نَسْتَعِینُ اهْدِنَا الصِّراطَ الْمُسْتَقِیمَ صِراطَ الَّذِینَ أَنْعَمْتَ عَلَیْهِمْ غَیْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَیْهِمْ وَ لَا الضَّالِّینَ اللَّهُمَّ إِیَّاکَ نَعْبُدُ وَ لَا نَعْبُدُ سِوَاکَ وَ نَسْتَعِینُ بِکَ فَکَفَی بِکَ مُعِیناً وَ نَسْتَکْفِیکَ فَکَفَی بِکَ کَافِیاً وَ أَمِیناً وَ نَعْتَصِمُ بِکَ فَکَفَی بِکَ عَاصِماً وَ ضَمِیناً وَ نَحْتَرِسُ بِکَ مِنْ أَعْدَائِنَا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیمِ وَ بِحَوْلِکَ یَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِکْرَامِ وَ بِقُوَّتِکَ یَا ذَا الْقُدْرَهِ وَ بِمَنْعِکَ یَا ذَا الْمَنَعَهِ وَ بِسُلْطَانِکَ یَا ذَا السُّلْطَانِ وَ بِکِفَایَتِکَ یَا ذَا الْکِفَایَهِ وَ أَسْتَتِرُ مِنْهُمْ بِکَلِمَاتِکَ وَ أَحْتَجِبُ مِنْهُمْ بِحِجَابِکَ وَ أَتْلُو عَلَیْهِمْ آیَاتِکَ الَّتِی تَطْمَئِنُّ بِهَا قُلُوبُ أَوْلِیَائِکَ وَ تَحُولُ بَیْنَهُمْ وَ بَیْنَ أَعْدَائِکَ بِمَشِیَّتِکَ وَ أَقْرَأُ عَلَیْهِمْ خَتَمَ اللَّهُ عَلی قُلُوبِهِمْ وَ عَلی سَمْعِهِمْ وَ عَلی أَبْصارِهِمْ غِشاوَهٌ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِیمٌ- أُولئِکَ الَّذِینَ اشْتَرَوُا الضَّلالَهَ

۱- ۱. الکافی ج ۲ ص ۵۰۳.

۲- ۲. الکافی ج ۲ ص ۵۰۵.

۳- ۳. مجموع الدعوات مخطوط.

بِالْهُدی فَما رَبِحَتْ تِجارَتُهُمْ وَ ما کانُوا مُهْتَدِینَ- ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَ تَرَکَهُمْ فِی ظُلُماتٍ لا- یُبْصِرُونَ صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا یَرْجِعُونَ- یَکادُ الْبَرْقُ یَخْطَفُ أَبْصارَهُمْ کُلَّما أَضاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِیهِ وَ إِذا أَظْلَمَ عَلَیْهِمْ قامُوا وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَ أَبْصارِهِمْ- أُولئِکَ الَّذِینَ اشْتَرَوُا الضَّلالَهَ بِالْهُدی وَ الْعَذابَ بِالْمَغْفِرَهِ اللَّهُ وَلِیُّ الَّذِینَ آمَنُوا یُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ وَ الَّذِینَ کَفَرُوا أَوْلِیاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ یُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَی الظُّلُماتِ- لا- یَقْدِرُونَ عَلی شَیْ ءٍ مِمَّا کَسَبُوا وَ اللَّهُ لا- یَهْدِی الْقَوْمَ الْکافِرِینَ- وَ اللَّهُ لا- یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمِینَ- وَ مَنْ یُضْلِلْ اللَّهُ فَأُولئِکَ هُمُ الْخاسِرُونَ- لَهُمْ قُلُوبٌ لا- یَفْقَهُونَ بِها وَ لَهُمْ أَعْیُنٌ لا یُبْصِرُونَ بِها وَ لَهُمْ آذانٌ لا یَسْمَعُونَ بِها أُولئِکَ کَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولئِکَ هُمُ الْغافِلُونَ وَ مَنْ یُضْلِلِ اللَّهُ فَلا هادِیَ لَهُ وَ یَذَرُهُمْ فِی طُغْیانِهِمْ یَعْمَهُونَ وَ إِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَی الْهُدی لا- یَسْمَعُوا وَ تَراهُمْ یَنْظُرُونَ إِلَیْکَ وَ هُمْ لا یُبْصِرُونَ- وَ مِنْ فَوْقِهِمْ غَواشٍ إِنَّهُمْ کانُوا قَوْماً عَمِینَ وَ مِنْ بَیْنِهِمَا

حِجابٌ صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا یَعْقِلُونَ- وَ اللَّهُ أَرْکَسَهُمْ بِما کَسَبُوا أَ تُرِیدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَ مَنْ یُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِیلًا وَ قَوْلِهِمْ قُلُوبُنا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَیْها بِکُفْرِهِمْ اللَّهُمَّ یَا اللَّهُ یَا مَنْ لَا یَعْلَمُ أَیْنَ هُوَ وَ حَیْثُ هُوَ إِلَّا هُوَ یَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِکْرَامِ أَسْأَلُکَ بِاسْمِکَ الْعَظِیمِ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَطْبَعَ عَلَی قُلُوبِ أَعْدَائِی أَنْ یُبْصِرُونِی وَ أَنْ تَحْرُسَنِی أَنْ یَفْقَهُونِی أَوْ یَمْکُرُوا بِی- فَإِنَّها مُحَرَّمَهٌ عَلَیْهِمْ أَرْبَعِینَ سَنَهً یَتِیهُونَ فِی الْأَرْضِ اللَّهُمَّ إِنِّی اسْتَجَرْتُ بِعِزَّتِکَ فَأَجِرْنِی وَ اعْتَصَمْتُ بِقُدْرَتِکَ فَاعْصِمْنِی وَ اسْتَتَرْتُ بِحِجَابِکَ فَاسْتُرْنِی وَ انْتَصَرْتُ بِکَ فَانْصُرْنِی وَ امْتَنَعْتُ بِقُوَّتِکَ فَامْنَعْ عَنِّی أَنْ یَصِلُوا إِلَیَّ أَوْ یَظْفَرُوا بِی أَوْ یُؤْذُونِی أَوْ یَظْهَرُوا عَلَیَّ أَوْ یَقْتُلُونِی یَا مَنْ إِلَیْهِ الْمُنْتَهَی بِالاسْمِ الَّذِی احْتَجَبْتَ بِهِ مِنْ خَلْقِکَ احْجُبْنِی مِنْ عَدُوِّی وَ بِالاسْمِ الَّذِی امْتَنَعْتَ بِهِ أَنْ یُحَاطُ بِکَ عِلْماً حَیِّرْهُمْ عَنِّی حَتَّی لَا یَلْقَوْنِی وَ لَا یَرَوْنِی وَ اضْرِبْ عَلَیْهِمْ سُرَادِقَ الظُّلْمَهِ وَ حُجُبَ الْحَیْرَهِ وَ کَآبَهَ الْغَمْرَهِ وَ ابْتَلِهِمْ بِالْبَلَاءِ وَ اخْسَأْهُمْ

ص: ١٢

وَ أَعْمِهِمْ وَ اجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَبَابٍ وَ أَوْهِنْ أَمْرَهُمْ وَ اجْعَلْ سَعْيَهُمْ فِى خُسْرَانٍ وَ طَلَبَهُمْ فِى خِذْلَانٍ- قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَ أَبْصارَكُمْ وَ خَتَمَ عَلى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ: اللَّهُمَّ بِعِزَّتِكَ وَ قُدْرَتِكَ وَ عَظَمَتِكَ وَ قُوَّتِكَ وَ بِاسْمِكَ وَ تَمَكُّنِكَ وَ سُلْطَانِكَ وَ مَكَانَتِكَ وَ حِجَابِكَ وَ جَلَالِكَ وَ عُلُوِّكَ وَ ارْتِفَاعِكَ وَ دُنُوِّكَ وَ قَهْرِكَ وَ مُلْكِكَ وَ جُودِكَ وَ كَرَمِكَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ خُذْ عَنِّى أَسْمَاعَ مَنْ يُرِيدُنِى بِسُوءٍ فَلَا يَسْمَعُوا لِى حِسّاً وَ غَشِّ عَنِّى أَبْصَارَ مَنْ يَرْمُقُنِى فَلَا يَرَوْا لِى شَخْصاً وَ اخْتِمْ عَلَى قُلُوبِ مَنْ يُفَكِّرُ فِيَّ حَتَّى لَا يَخْطُرَ لِى فِى قُلُوبِهِمْ ذِكْرٌ وَ أَخْرِسْ أَلْسِنَتَهُمْ عَنِّى حَتَّى لَا يَنْطِقُوا وَ اغْلُلْ أَيْدِيَهُمْ حَتَّى لَا يَصِلُوا إِلَيَّ بِسُوءٍ أَبَداً وَ قَيِّدْ أَرْجُلَهُمْ حَتَّى لَا يَقِفُوا لِى أَثَراً أَبَداً وَ أَنْسِهِمْ ذِكْرِى حَتَّى لَا يَعْرِفُوا لِى خَبَراً أَبَداً وَ لَا يَرَوْا لِى مَنْظَراً أَبَداً بِحَقِّ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يَا رَحْمَانُ يَا رَحِيمُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ- وَ مَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمانِ فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبِيلِ اللَّهُمَّ بِحَقِّ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَضْلِلْ عَنِّى مَنْ يُرِيدُنِى بِسُوءٍ حَتَّى لَا يَلْقَوْنِى يَا شَدِيدَ الْقُوَى- وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ عَلِمْنَا يَا رَبَّنَا وَ آمَنَّا وَ صَدَّقْنَا فَحُلْ بِحَقِّكَ عَلَى نَفْسِكَ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ أَعْدَائِنَا وَ مَنْ يَطْلُبُنَا وَ اصْرِفْ قُلُوبَهُمْ عَنَّا وَ اطْبَعْ عَلَيْهَا أَنْ يَفْقَهُونَا وَ اغْلُلْ أَيْدِيَهُمْ أَنْ يُؤْذُونَا وَ أَعْمِ أَبْصَارَهُمْ أَنْ يَرَوْنَا يَا ذَا الْعِزَّهِ وَ السُّلْطَانِ وَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْإِحْسَانِ يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ وَ طُبِعَ عَلى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لا يَفْقَهُونَ وَ عَلَى آذَانِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ- كَذلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلى قُلُوبِ الْكافِرِينَ اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ الْعَظِيمِ وَ مُلْكِكَ الْأَوَّلِ الْقَدِيمِ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اطْبَعْ عَلَى قُلُوبِ كُلِّ مَنْ يُرِيدُنِى بِسُوءٍ وَ أَسْأَلُكَ أَنْ تَسُدَّ آذَانَهُمْ وَ تَطْمِسَ عَلَى أَعْيُنِهِمْ- وَ فَرِيقاً حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلالَهُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّياطِينَ أَوْلِياءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ اللَّهُمَّ يَا مَنْ لَا يُعْجِزُهُ شَيْ ءٌ أَرَادَهُ وَ لَا يَحُولُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ حَائِلٌ وَ لَا يَمْنَعُهُ مَانِعٌ وَ لَا يَفُوتُهُ شَيْ ءٌ طَلَبَهُ أَوْ أَحَبَّهُ خُذْ بِقُلُوبِ مَنْ يُرِيدُنَا بِسُوءٍ وَ ارْدُدْهُمْ عَنْ مَطْلَبِنَا وَ غَشِ

أَبْصارَهُمْ وَ عَمِّ عَلَيْهِمْ مَسْلَكَنَا وَ صُكَّ أَسْمَاعَهُمْ وَ أَخِفَّ عَنْهُمْ حِسَّنَا وَ اكْفِنَا أَمْرَ كُلِّ مَنْ يُرِيدُنَا بِسُوءٍ يَا رَفِيعَ الدَّرَجاتِ يَا ذَا الْعَرْشِ يَا مَنْ يُلْقِى الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلى مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ أَلْقِ عَلَيْنَا سِتْراً مِنْ سَتْرِكَ وَ عِزّاً مِنْ نَصْرِكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ حَتَّى إِذا جاءَتْهُمْ رُسُلُنا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قالُوا أَيْنَ ما كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قالُوا ضَلُّوا عَنَّا اللَّهُمَّ فَلَا تُضِلَّنَا وَ أَضْلِلْ عَنَّا مَنْ يُرِيدُنَا بِسُوءٍ يَا ذَا النِّعَمِ الَّتِى لَا تُحْصَى قالَتْ أُخْراهُمْ لِأُولاهُمْ رَبَّنا هؤُلاءِ أَضَلُّونا اللَّهُمَّ كَمَا فَتَنْتَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ افْتِنْ بَعْضَ أَعْدَائِنَا

بِبَعْضٍ وَ اشْغَلْهُمْ عَنَّا حَتَّى يَكُونُوا عَنَّا وَ عَنْ مَسْلَكِنَا ضَالِّينَ آمِينَ رَبَّ الْعَالَمِينَ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ ضَلَّ عَنْهُمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ- وَ طُبِعَ عَلى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لا- يَفْقَهُونَ وَ ظَلَّلْنا عَلَيْهِمُ الْغَمامَ اللَّهُمَّ يَا مَنْ ظَلَّلَ عَلَى بَنِى إِسْرَائِيلَ الْغَمَامَ بِقُدْرَتِهِ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ظَلِّلْ عَلَيْنَا غَماماً مِنْ سِتْرِكَ الْحَصِينِ وَ عِزّاً مِنْ جُودِكَ الْمَكِينِ يَحُولُ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ أَعْدَائِنَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَ مَنْ يُرِدْ اللَّهُ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كَأَنَّما يَصَّعَّدُ فِى السَّماءِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَضْلِلْ عَنَّا مَنْ يُرِيدُنَا بِسُوءٍ وَ ضَيِّقْ صُدُورَهُمْ عَنْ مَطْلَبِنَا وَ أَهْوِ أَفْئِدَتَهُمْ عَنْ لِقَائِنَا وَ أَلْقِ فِى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ عَنِ اتِّبَاعِنَا وَ أَغْشِ عَلَى أَعْيُنِهِمْ أَنْ يَرَوْنَا يَا لَطِيفُ يَا خَبِيرُ يَا مَنْ يُغْشِى اللَّيْلَ وَ النَّهارَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ غَشِّ عَنَّا أَبْصارَ أَعْدَائِنَا أَنْ يَرَوْنَا وَ اطْبَعْ عَلَى قُلُوبِهِمْ أَنْ يَفْقَهُونَا وَ عَلَى آذَانِهِمْ أَنْ يَسْمَعُوا يَا مَنْ حَمَى أَهْلَ الْجَنَّهِ أَنْ يَسْمَعُوا حَسِيسَ أَهْلِ النَّارِ يَا مَلِكُ يَا غَفَّارُ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ أُولئِكَ فِى ضَلالٍ بَعِيدٍ- وَ يُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَ يَفْعَلُ اللَّهُ ما يَشاءُ- لا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَ أَفْئِدَتُهُمْ هَواءٌ- لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِى سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ خاتَمِ النَّبِيِّينَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ وَ آلِهِ وَ اكْفِنَا كُلَّ مَحْذُورٍ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

يَا مَنْ كَفَى مُحَمَّداً الْمُسْتَهْزِءِينَ يَا مَنْ كَفَى نُوحاً وَ نَجَّاهُ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ يَا مَنْ نَجَّى هُوداً مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ يَا مَنْ نَجَّى إِبْرَاهِيمَ مِنَ الْقَوْمِ الْجَاهِلِينَ يَا مَنْ نَجَّى مُوسَى مِنَ الْقَوْمِ الطَّاغِينَ يَا مَنْ نَجَّى صَالِحاً مِنَ الْقَوْمِ الْجَبَّارِينَ يَا مَنْ نَجَّى دَاوُدَ مِنَ الْقَوْمِ الْمُعْتَدِينَ يَا مَنْ نَجَّى سُلَيْمَانَ مِنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ يَا مَنْ نَجَّى يَعْقُوبَ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ يَا مَنْ نَجَّى يُوسُفَ مِنَ الْقَوْمِ الْبَاغِينَ وَ آثَرَهُ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ يَا مَنْ جَمَعَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ أَهْلِهِ وَ جَعَلَهُ مِنَ الْعَالِينَ يَا مَنْ نَجَّى نَبِيَّهُ عِيسَى مِنَ الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ يَا مَنْ نَجَّى مُحَمَّداً رَسُولَهُ خَيْرَ النَّبِيِّينَ مِنَ الْقَوْمِ الْمُكَذِّبِينَ وَ نَصَرَهُ عَلَى أَحْزَابِ الْمُشْرِكِينَ بِفَضْلِهِ وَ رَحْمَتِهِ إِنَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ آمِينَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ذلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَياةَ الدُّنْيا عَلَى الْآخِرَةِ وَ أَنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكافِرِينَ أُولئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ وَ سَمْعِهِمْ وَ أَبْصارِهِمْ وَ أُولئِكَ هُمُ الْغافِلُونَ وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجاباً مَسْتُوراً وَ جَعَلْنا عَلى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فِي آذانِهِمْ وَقْراً وَ إِذا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلى أَدْبارِهِمْ نُفُوراً- فَضَلُّوا فَلا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا- وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِداً وَ لا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنا وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآياتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْها وَ نَسِيَ ما قَدَّمَتْ يَداهُ إِنَّا جَعَلْنا عَلى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فِي آذانِهِمْ وَقْراً وَ إِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذاً أَبَداً الَّذِينَ كانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطاءٍ عَنْ ذِكْرِي وَ كانُوا لا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعاً- فَضَرَبْنا عَلَى آذانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَداً- وَ لكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ اللَّهُمَّ أَعْمِ عَنِّي قُلُوبَ أَعْدَائِي وَ كُلِّ مَنْ يَبْغِينِي بِسُوءٍ ضَرَبْتُ بَيْنِي وَ بَيْنَ أَعْدَائِي حِجَابَ الْحَمْدِ وَ آيَةِ الْكُرْسِيِّ وَ سِتْرَ الم ذلِكَ الْكِتابُ لا رَيْبَ فِيهِ هُدىً لِلْمُتَّقِينَ وَ كِفَايَةَ الم اللَّهُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَ حِفْظَ اللَّهُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَ لا نَوْمٌ وَ عِزَّ المص وَ سُورَ الم وَ مَنْعَ المر وَ دَفْعَ الر وَ حِيَاطَةَ كهيعص وَ رِفْعَةَ طه وَ عُلُوَّ طس وَ فَلَاحَ يس وَ الْقُرْآنِ الْحَكِيمِ وَ عُلُوَّ الْحَوَامِيمِ وَ كَنَفَ حم عسق وَ بَرَكَةَ تَبَارَكَ وَ بُرْهَانَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ حِرْزَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ وَ أَمَانَ إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِي لَيْلَهِ

الْقَدْرِ حُلْتُ بِذَلِکَ بَیْنِی وَ بَیْنَ أَعْدَائِی وَ ضَرَبْتُ بَیْنِی وَ بَیْنَهُمْ سُوراً مِنْ عِزِّ اللَّهِ وَ حِجَابِ الْقُرْآنِ وَ عَزَائِمِ الْآیَاتِ الْمُحْکَمَاتِ وَ الْأَسْمَاءِ الْحُسْنَی الْبَیِّنَاتِ وَ الْحُجَجِ الْبَالِغَاتِ شَاهَتِ الْوُجُوهُ فَغُلِبُوا هُنالِکَ وَ انْقَلَبُوا صاغِرِینَ- بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَی الْباطِلِ فَیَدْمَغُهُ فَإِذا هُوَ زاهِقٌ- وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ عَلَیْها غَبَرَةٌ تَرْهَقُها قَتَرَةٌ- صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا یَرْجِعُونَ- فَسَیَکْفِیکَهُمُ اللَّهُ وَ هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ وَ لا یَزالُ الَّذِینَ کَفَرُوا فِی مِرْیَةٍ مِنْهُ الَّذِینَ هُمْ فِی غَمْرَةٍ ساهُونَ- بَلْ قُلُوبُهُمْ فِی غَمْرَةٍ مِنْ هذا- إِنَّ الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّراطِ لَناکِبُونَ اللَّهُمَّ یَا فَعَّالًا لِمَا یُرِیدُ أَزِلْ عَنِّی مَنْ یُرِیدُنِی بِسُوءٍ یَا ذَا النِّعَمِ الَّتِی لَا تُحْصَی یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ أَوْ کَظُلُماتٍ فِی بَحْرٍ لُجِّیٍّ یَغْشاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحابٌ ظُلُماتٌ بَعْضُها فَوْقَ بَعْضٍ إِذا أَخْرَجَ یَدَهُ لَمْ یَکَدْ یَراها وَ مَنْ لَمْ یَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُوراً فَما لَهُ مِنْ نُورٍ- فَضَلُّوا فَلا یَسْتَطِیعُونَ سَبِیلًا- أُولئِکَ شَرٌّ مَکاناً وَ أَضَلُّ عَنْ سَواءِ السَّبِیلِ- أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَکْثَرَهُمْ یَسْمَعُونَ أَوْ یَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا کَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِیلًا یَا مَنْ جَعَلَ بَیْنَ الْبَحْرَیْنِ بَرْزَخاً وَ حِجْراً مَحْجُوراً اجْعَلْ بَیْنِی وَ بَیْنَ أَعْدَائِی بَرْزَخاً وَ حِجْراً مَحْجُوراً وَ سِتْراً مَنِیعاً یَا رَبِّ یَا ذَا الْقُوَّةِ الْمَتِینِ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ- فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِیلِ فَهُمْ لا یَهْتَدُونَ- وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَواهُ بِغَیْرِ هُدیً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمِینَ- فَعَمِیَتْ عَلَیْهِمُ الْأَنْباءُ یَوْمَئِذٍ فَهُمْ لا یَتَساءَلُونَ بِحَقِّ آیَةِ الْحَمْدِ الْمَکْتُوبَةِ عَلَی حِجَابِ النُّورِ- لا إِلهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِی الْأُولی وَ الْآخِرَةِ وَ لَهُ الْحُکْمُ وَ إِلَیْهِ تُرْجَعُونَ- إِنَّ رَبَّکُمُ اللَّهُ الَّذِی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ فِی سِتَّةِ أَیَّامٍ ثُمَّ اسْتَوی عَلَی الْعَرْشِ یُغْشِی اللَّیْلَ النَّهارَ یَطْلُبُهُ حَثِیثاً وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ وَ النُّجُومَ مُسَخَّراتٍ بِأَمْرِهِ أَلا لَهُ الْخَلْقُ وَ الْأَمْرُ تَبارَکَ اللَّهُ رَبُّ الْعالَمِینَ ادْعُوا رَبَّکُمْ تَضَرُّعاً وَ خُفْیَةً إِنَّهُ لا یُحِبُّ الْمُعْتَدِینَ وَ لا تُفْسِدُوا فِی الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلاحِها وَ ادْعُوهُ خَوْفاً وَ طَمَعاً إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِیبٌ مِنَ الْمُحْسِنِینَ.

بِحَقِّ السُّورَهِ الْمَكْتُوبَهِ عَلَى السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ عَلَى الْأَرَضِينَ السَّبْعِ- قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ يَا مَالِكُ يَا غَفُورُ اصْرِفْ عَنَّا كُلَّ مَحْذُورٍ فَمَنْ يَهْدِی مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَ ما لَهُمْ مِنْ ناصِرِينَ- وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ أُولئِكَ فِی ضَلالٍ بَعِيدٍ- وَ يُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَ يَفْعَلُ اللَّهُ ما يَشاءُ وَ لا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَ أَفْئِدَتُهُمْ هَواءٌ- لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِی سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ اللَّهُمَّ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ اكْفِنَا كُلَّ مَحْذُورٍ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ يَا مَنْ كَفَی مُحَمَّداً الْمُسْتَهْزِءِينَ- كَذلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلى قُلُوبِ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ- وَ حِيلَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ ما يَشْتَهُونَ كَما فُعِلَ بِأَشْياعِهِمْ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كانُوا فِی شَكٍّ مُرِيبٍ- وَ إِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدى لا يَسْمَعُوا وَ تَراهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَ هُمْ لا يُبْصِرُونَ- فَهِیَ إِلَى الْأَذْقانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ وَ جَعَلْنا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَ مِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْناهُمْ فَهُمْ لا يُبْصِرُونَ- وَ لَوْ نَشاءُ لَطَمَسْنا عَلى أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّراطَ فَأَنَّى يُبْصِرُونَ- إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِی مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ- كَذلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ- وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ- فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لا يَسْمَعُونَ وَ قالُوا قُلُوبُنا فِی أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونا إِلَيْهِ وَ فِی آذانِنا وَقْرٌ وَ هُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى- أَ فَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلى عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلى سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلى بَصَرِهِ غِشاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَ فَلا تَذَكَّرُونَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُكَ بِالْآيَهِ الَّتِی أَمَرْتَ عَبْدَكَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَنْ يَدْعُوَ بِهَا فَاسْتَجَبْتَ لَهُ وَ أَحْيَا الْمَوْتَى وَ أَبْرَأَ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ بِإِذْنِكَ وَ نَبَّأَ بِالْغَيْبِ مِنْ إِلْهَامِكَ وَ بِفَضْلِكَ وَ رَأْفَتِكَ وَ رَحْمَتِكَ فَلَكَ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ رَبِّ الْعالَمِينَ وَ لَهُ الْكِبْرِياءُ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ حُلْ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ أَعْدَائِنَا وَ انْصُرْنَا عَلَيْهِمْ يَا سَيِّدَنَا وَ مَوْلَانَا فَ طُبِعَ عَلى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لا يَفْقَهُونَ- أُولئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ- قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ الَّذِينَ هُمْ فِی غَمْرَةٍ ساهُونَ- فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِی

الْقَوْمَ الْفاسِقِینَ وَ لکِنَّ الْمُنافِقِینَ لا- یَفْقَهُونَ قُلُوبٌ یَوْمَئِذٍ واجِفَهٌ أَبْصارُها خاشِعَهٌ وَ وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ عَلَیْها غَبَرَهٌ- کَلَّا بَلْ رانَ عَلی قُلُوبِهِمْ ما کانُوا یَکْسِبُونَ- أَ لَمْ یَجْعَلْ کَیْدَهُمْ فِی تَضْلِیلٍ.

اللَّهُمَّ یَا مَنْ کَفَی أَهْلَ حَرَمِهِ الْفِیلَ اکْفِنَا کَیْدَ أَعْدَائِنَا بِسِتْرِکَ لَنَا وَ اسْتُرْنَا بِحِجَابِکَ الْحَصِینِ الْمَنِیعِ الْحَسَنِ الْجَمِیلِ وَ جُدْ بِحِلْمِکَ عَلَی جَهْلِی وَ بِغِنَاکَ عَلَی فَقْرِی وَ بِعَفْوِکَ عَلَی خَطِیئَتِی إِنَّکَ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ افْعَلْ بِی مَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَ لَا تَفْعَلْ بِی مَا أَنَا أَهْلُهُ وَ اسْتَجِبْ دُعَائِی یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ آمِینَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ (۱).

**[ترجمه]مجموع الدعوات: - .مجموع الدعوات خطی - که برای محمد بن تلکعبری است، گفته است: اسمای تعوّذی بود که حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام وقتی استغفار را تمام می کردند، هر روز با آنها به خدا پناه می‌بردند و به نام «خصله» شناخته می‌شد: از شر شیطان مطرود به خدای شنوا و دانا پناه می‌برم. از اینکه نزد من حضور یابند به خدا پناه می‌برم. به نام خداوند رحمتگر مهربان، ستایش خدایی را که پروردگار جهانیان، رحمتگر مهربان و خداوند روز جزاست. بارالها، تنها تو را می پرستیم و تنها از تو یاری می جوییم. ما را به راه راست هدایت فرما، راه آنان که گرامی شان داشته ای، نه [راه] مغضوبان، و نه [راه] گمراهان. خدایا فقط تو را می‌پرستیم نه غیر تو را و از تو یاری می‌خواهیم که تو برای یاری ما کافی هستی و از تو کفایت می‌خواهیم که تو کفایت گر و امین هستی و به - ریسمان - تو چنگ می‌زنیم که تو نگهدارنده و پشتیبانی و از شر دشمنانمان به تو پناهنده می‌شویم.

به نام خدای رحمتگر مهربان و به نیرویت ای صاحب جلال و بزرگواری، و به قوتت ای قدرتمند، و به منعت ای بازدارنده، و به سلطنتت ای صاحب سلطنتها و به کفایتت ای صاحب کفایت، با کلامت از آنها پنهان شوم و با حجابهایت از آنها در پرده قرار گیرم، آیاتی که دلهای اولیایت به آن آرام گیرد را بر آنها تلاوت کنم و بین آنها و شیعیان و محبینت فاصله شوی و برآنها بخوانم: {خداوند بر دلهای آنان و بر شنوایی ایشان مُهر نهاده؛ و بر دیدگانشان پرده ای است که نمی‌بینند، همین کسانند که گمراهی را به [بهای] هدایت خریدند، در نتیجه داد و ستدشان سود[ی به بار] نیاورد؛ و هدایت یافته نبودند. مَثَل آنان، همچون مَثَل کسانی است که آتشی افروختند و چون پیرامون آنان را روشنایی داد، خدا نورشان را برد؛ و در میان تاریکی‌هایی که نمی بینند، رهایشان کرد.

کرند، لالند، کورند؛ بنابراین به راه نمی آیند. یا چون [کسانی که در [معرض] رگباری از آسمان - که در آن تاریکی‌ها و رعد و برقی است- [قرار گرفته اند]؛ از [نهیب] آذرخش [و] بیم مرگ، سر انگشتان خود را در گوش‌هایشان نهند، ولی خدا بر کافران احاطه دارد. نزدیک است که برق چشمانشان را برباید؛ هر گاه که بر آنان روشنی بخشد، در آن گام زنند؛ و چون راهشان را تاریک کند، [بر جای خود] بایستند؛ و اگر خدا می خواست، شنوایی و بینایی شان را برمی گرفت، همین کسانند که گمراهی را به [بهای] هدایت و عذاب را به بهای مغفرت خریدند.

خداوند سرور کسانی است که ایمان آورده اند. آنان را از تاریکی‌ها به سوی روشنایی به در می برد و[لی] کسانی که کفر ورزیده اند، سرورانشان همان عصیانگران طاغوتند که آنان را از روشنایی به سوی تاریکیها به در می برند و از آنچه به دست آورده اند، نمی‌توانند استفاده کنند که خدا کسانی که کفر ورزند و ظالم باشند را هدایت نمی‌کند. و هر کس را که خدا گمراه کند از زیان کاران خواهند بود. و دل‌هایی دارند که با آن نمی‌فهمند و چشم‌هایی دارند که با آنها نمی‌بینند و گوش

هایی دارند که با آنها نمی‌شنوند. آنها بسان چهارپایان یا کمتر از آنها هستند.}

آنها همان غافلین هستند و هرکس را خدا گمراه کند هدایت گری نخواهند داشت. و بگذار در سرکشی‌هایشان غوطه ور شوند و اگر آنها را به سمت هدایت بخوانید نشنوند. آنها را می‌بینید که به شما می‌نگرند در حالی که نمی‌بینند. بر روی آنها پوششی از آتش جهنم است. آنها کور بودند و میان آنها با خدا حجابی است. کور و کرند و تعقل نمی‌کنند. خدا آنها را به خاطر اعمالشان نگون سار گردانیده. آیا می‌خواهید کسانی را که خدا گمراه کرده هدایت کنید؟ هر کس را که خدا گمراه کند هیچ راه دیگری ندارد. و گفتند دل‌های ما بسته است دلهایشان بسته نیست، خدا به خاطر کفرشان بر دل‌هایشان مهر نهاده.

خدایا، ای خدایی که جز خودت نمی‌دانی در کجا و چگونه‌ای؟ ای صاحب شکوه و کرامت، به حق اسم اعظم تو از تو می‌خواهم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و بر قلب دشمنانم مهر نهی تا مرا نبینند و قادر نباشند که مرا از فهمیدن باز دارند یا بر من حیله ورزند. که آن بر آنها حرام است. باید چهل سال در زمین سرگردان باشند.

خدایا، از تو امان خواستم، پس امانم ده. به قدرتت پناه آوردم، پس مرا حفظ کن. از پرده‌هایت پوشش خواستم، پس مرا بپوشان. از تو یاری خواستم، پس یاریم کن و به قوتت پناهنده شدم، پس نگذار به من برسند یا بر من غلبه کنند یا اذیتم کنند یا مرا به قتل رسانند.

ای کسی که، اسمی که با آن از خلایق در پرده قرار گرفته‌ای، به او ختم می‌شود، مرا در حجابی قرار ده که دشمنانم مرا نبینند؛ و به اسمی باز داشته‌ای که علمی برتو احاطه نداشته باشد. آنها را به گونه ای سرگردان کن که مرا نبیند و سرا پرده ظلمت و حیرت را بر آنها بپوشان و آنها را اندوهگین ساز و به بلا و گرفتاری مبتلا کن و گردن آویزشان کن و کورشان ساز و حیله هایشان را به زیانشان تمام کن، و کارهایشان را سست گردان و سعیشان را در زیان قرار داده و طلبشان را در خواری. بگو، اگر خدا چشم و گوش تان را بگیرد و بر دلهایتان مهر نهد، چه کسی غیر از خدا آن را به شما می‌دهد؟

خدایا، به عزت و قدرت و عظمت و قوت و به اسمت و تمکن و سلطان و مکان و حجاب و جلال و علو و ارتفاع و نزدیکی و قهر و ملک و وجود و کرمت تو را سوگند می‌دهم، بر محمد و آل محمد درود فرست و گوش های کسی که قصد بد به من دارد را از ایشان بگیر و بر چشمانش پرده ای قرار ده که مرا نبینند و بر دلهای کسانی که خیال بد در مورد من دارند مهر بنه تا به ذهنشان خطور نکنم و زبانشان را لال کن تا نتوانند در باره من حرف بزنند و بر پاهایشان بند کن تا نتوانند اثری از من پیدا کنند و بر دستهایشان زنجیر ببند تا نتوانند آسیبی به من برسانند و مرا از یاد آنها ببر تا خبری از من نداشته باشند و مرا نبینند؛ بحق لا اله الا انت، یا رحمن یا رحیم و ای زنده و ای پاینده. و هر کس از ایمان به کفر رود، به بدترین راهها رفته است.

خدایا، به حق بسم الله الرحمن الرحیم، بر محمد و و آل محمد درود فرست و آسیب هرکس که می‌خواهد به من آسیبی برساند، از من بر طرف کن، ای شدید القوی. می‌دانند که خدا بین فرد و قلبش حائل می‌شود، پروردگارا ما نیز می‌دانیم و بدان ایمان داریم، پس بین من و دشمنانم و هرکس که می‌خواهد به من صدمه ای بزند حائل شو و دلهایشان را از من بازدار و بر آن مهر بزن تا نتوانند ما را بفهمند و دستهایشان را ببند تا نتوانند اذیتمان کنند و چشمهایشان را کور گردان تا ما را نبینند. ای صاحب عزت و سلطنت و بزرگی و احسان، ای حنّان، ای منّان، بر قلبهایشان مهری است که نمی‌فهمند و نیز برگوش هایشان

که نمی‌شنوند. این گونه خدا بر دلهای کافران مهر می‌نهد.

خداونـدا، به حق اسم اعظمت و ملك ابـدی و ازلی تو؛ بر محمد و آل محمد درود فرست و بر قلب هر کسـی که می‌خواهد به من آسـیب برسانـد مهر بنه و گوش‌ها و چشم‌هایشان را ببنـد. اینها گروهی هسـتند که به حقیقت گمراه شـده‌انـد. آنها به جای خدا، شیطان را به سروری خود برگزیدند و خیال می‌کردند که هدایت یافته اند .

خـدایا، ای کسـی که هر چیزی بخواهـد، چیزی نمی‌توانـد مـانع انجـام آن شود و میـان اراده و انجام آن حائلی وجود نـدارد و مـانعی بر سـر راهش نیست و هر چیز کـه دوسـت داشـته باشـد و بخواهـد، از بین نمی‌رود؛ دل هـای کسـانی که قصـد بـد در موردمان دارند را بگیر و از خواسـته ما بازشان دار و چشـمانشان را ببند و راه و روشـمان را بر آنها روشن نکن و گوش‌هایشان را ببند و عمل نیکشان را کم کن و کفایتگر ما در برابر کسانی باش که می‌خواهند به ما صدمه بزنند.

ای بالا برنده درجات، ای صاحب عرش، ای کسی که روح به فرمان اوست و بر هرکس که او بخواهد، فرود می‌آید، پوشش و عزتی از جانب خود برایمان بفرست، ای پروردگار جهانیان.

{وقتی فرسـتادگان ما به سوی آنها بیاینـد که جانشان را بگیرنـد و به آنها بگوینـد: چرا مردم را به غیر خـدا دعوت می‌کردید؟ بگوینـد: ما را گمراه کردند. پروردگارا ما را گمراه نکن، ولی هرکس را که می‌خواهد آسیبی به ما بزند، گمراهش گردان.} ای صاحب نعمت هایی که قابل شمارش نیست. برخی رو به برخی کرده و بگویند: پروردگارا، اینها ما را گمراه کردند.

خداوندا، همان طور که برخی را وسـیله آزمایش برخی دیگر کردی، بر محمد و آل محمد درود فرست و برخی دشمنان ما را وسـیله آزمـایش برخی دیگر گردان و به خودشـان مشغول سـاز تـا نسبت به مـا و راه و روشـمان جاهـل باشـند، آمین یـا رب العالمین.

بی شك آنان [سـرمایه فطرت] خود را از دست داده اند، به خودشان زیان زده اند و آنچه به دروغ می‌ساختند از دسـتشان رفته است. و بر دلهایشان مهر زده شـده که هیـچ نمی فهمند. {و ابر را بر آنها سایبان ساختیم.} پروردگارا، ای که با قدرت خود ابر را بر بنی اسرائیل سایبان کردی، بر محمد و آل محمد درود فرست و از پوشش محکمت و جود مکینت بر ما سایبان ساز و بین ما و دشمنانمان حایل شو، ای مهربان ترین مهربانان.

خداونـد هر که را بخواهـد گمراه کنـد، دلش را سـخت تنگ می گردانـد، چنان که گویی به زحمت در آسـمان بالا می رود. پروردگارا بر محمد و آل محمد درود فرست و آسیب کسانی را که می‌خواهند به ما صدمه زنند، از ما دور کن و سینه هایشان را از خواسـته های ما تنگ گردان و حسـرت دیـدار ما را بر دلشان بگذار و چنان بر دلهایشان وحشت بینداز که از دنبال کردن ما بترسند و چشمانشان را ببند تا ما را نبینند.

ای لطیف، ای آگاه، ای کسـی که روز را با شب می‌پوشانـد، بر محمد وآل محمد درود فرست و چشم دشـمنان ما را ببند تا ما را نبیننـد و بر گوشـها و دلهایشـان مهر بنه تـا ما را نفهمنـد. ای کسـی که نمی‌گـذارد بهشتیان ناله‌های دوزخیان را بشـنوند. ای پادشاه و ای بسیار آمرزنده.

هر که را خـدا گمراه کنـد هـدایتگری نخواهـد یافت - و آنها در گمراهی دور و درازی اند - و ظالمین را گمراه می گرداند و هر کاری که بخواهـد انجام می‌دهد. چشم بر هم نمی‌زنند و دل‌هایشان خالی از خرد است و در مستی خود غوطه ورند. به حق محمد که خاتم پیامبران است بر محمد و آل محمد درود فرست و در هر سختی کنار ما باش، ای مهربان ترین مهربانان.

ای خدایی که محمد را بر تمسـخر کنندگانش پیروز گرداند و نوح را از دست قوم گمراهش و هود را از قوم ستمگر و ابراهیم را از قـوم نـادان و موسـی را از قـوم سـرکش و صالـح را از دست قـوم جبـار و داود را از قوم متجـاوز و یعقوب را از گرفتـاری بزرگ و یوسف را از قوم بـاغی و تجاوزکـار نجـات داد و او را بر همگـان برتری داد و به خـانواده اش رسانـد و او را از جمله بزرگان قرار داد. ای خدایی که عیسی را از قوم فاسد رهایی بخشید، ای خدایی که محمد صلی الله علیه و آله، بهترین پیامبرش را از قومی که تکذیبش می کردند نجات داد و او را در برابر گروه مشـرکان با فضل و رحمتش یاری نمود که او سرور مؤمنان است، آمین یا رب العالمین.

این به این دلیل است که آنها زندگی دنیوی را بیشتر از زندگی اخروی دوست داشتند. و خدا کافرین را هدایت نمی کند. اینها کسانی‌انـد که بر دل‌هـا و گوش‌ها و چشم‌هایشان مهر نهاده شـده و همینها غافلاننـد. {و وقتی قرآن خوانـده می‌شود، بین تو و آنها حجابی پوشاننـده قرار می‌دهیم و بر قلبهایشان و گوش هایشان حجابی است که نمی‌فهمند.} وقتی تنها نام پروردگار خود را در قرآن ذکر کردی، بر نفرت آنهـا افزوده می‌شـود و فرار می کننــد و گمراه شـده و راهی پیـدا نمی کننـد و هر کـه را خـدا گمراه کند، سرپرست هدایتگری نخواهد داشت و دنباله روی کسی که دلش از ما غافل است نباش.

{چه کسـی ظالم تر از کسـی است که به آیات خـدا تذکر داده شود ولی از آنها روی گرداند و فراموش کند که چه چیزهایی پیش فرستاده است. ما بر دل‌ها و گوش‌هایشان حجاب قرار دادیم که نمی‌فهمند و اگر آنها را به سوی هدایت فرا خوانی هرگز هدایت نپذیرند؛ اینها کسانی اند که چشمانشان از دیدن ذکر- آیات - ما محروم است و هیچ چیز نمی‌شنوند. پس در آن غار، سالیانی چند بر گوش‌هایشان پرده زدیم، لیکن دل‌هایی که در سینه هاست کور است.}

خـدایا، دلهای دشـمنان مرا از دیدن من کور گردان و بین من و کسانی که می‌خواهند به من صدمه زنند، حجابی از «الحمدلله» و «آیه الکرسـی» قرار ده و بـا «الر ذلـک الکتـاب لا ریب فیه هـدی للمتقین» بپوشان و با «الم لا اله الا الله هو الحی القیوم» کافی باش و «با الله لا اله الا الله هو الحی القیوم لا تاخذه سنه و لا نوم» حفظ کن و با عزت «المص» و دیوار «الر» و نگهبانی «کهعص» و منع «المر» و دفع «الر» و نگهـداری «کهیعص» و رفعت «طه» و علـو «طس» و فلاـح «یس و القرآن الحکیم» و علو «حوامیم» و کنف و ریسـمان «حمعسق» و برکت «تبـارک» و برهان «قل هو الله احـد» و حرز معوذتین و امان سوره قـدر که با آنها بین من و دشـمنانم قرار گرفتی و میان من و آنها پرده ای از عظمت خدا و حجاب قرآن، و عزائم آیات محکم و اسـماء حسـنای روشن و حجت کامل قرار دادی.

چهره‌ها نمایان شونـد و مغلوب شونـد و ذلیل گردنـد. بلکه ما حق را بر سـر باطل می کوبیم تا آن را هلاک سازد و این گونه، باطـل محو و نـابود می شود! و در آن روز، چهره هـایی است که بر آنهـا غبـار نشسـته و آنها را تاریکی پوشانـده است. کور و کرند بنابراین به راه نمی‌آیند و به زودی خداوند شـر آنان را از تو کفایت خواهد کرد، که او شـنوای داناست. ولی کسانی که کفر ورزیـده اند، همواره از آن در تردیدند و همانان که در ورطه نادانی بی خبرند، و دل های کافران از این سـخن - یا از این

قرآن – در غفلت و حیرت است. و به راستی کسانی که به آخرت ایمان ندارند، از راه درست سخت منحرفند.

خدایا، ای کسی که هر چه بخواهد می‌تواند انجام دهد، هر کس که می‌خواهد به من آسیب زند را از من دور کن. ای که نعمت هایش قابل شمارش نیست. ای مهربان ترین مهربانان.

{یا مانند تاریکی‌هایی است در دریایی ژرف که موجی آن را می پوشاند و روی آن موجی دیگر است و بالای آن ابری است. تاریکی هایی است که بعضی بر روی بعضی قرار گرفته است. هر گاه – غرق شونده – دستش را بیرون آورد، ممکن نیست آن را ببیند، و خدا به هر کس نوری نداده باشد، او را هیچ نوری نخواهد بود.} پس آنان گمراه شدند و راهی ندارند. اینانند که از نظر منزلت، بدتر، و از راه راست گمراه ترند.

{آیا گمان می‌کنید اکثرشان می‌شنوند یا تعقل می‌کنند؟ نه، بلکه آنان همانند چهارپایانند، بلکه گمراه ترند.}

ای خدایی که بین دو دریا برزخ و حجابی محکم قرار دادی، بین من و دشمنانم نیز حجابی محکم و پوششی بازدارنده قرار ده. ای صاحب قدرت استوار.

آنها وحی را نمی‌شنوند و آنها از هدایت شدن باز داشته شده‌اند، بنابراین هدایت نمی‌شوند. گمراه تر از کسی که به دنبال خواسته های خود رود و از هوای نفس خود پیروی کند بی آنکه از هدایت الهی بهره مند باشد، کیست؟ و البته خداوند گروه ستمکاران را رهبری نخواهد کرد. پس در آن روز خبرها برآنان پوشیده گردد و از شدت عذاب از یکدیگر پرسش نمی‌کنند. به حق آیه حمدی که بر حجاب نور نوشته شده، خدایی جز خدای یکتا نیست و حمد و ستایش در دنیا و آخرت فقط مخصوص اوست و حکم کردن مخصوص اوست و به سوی او بازخواهید گشت. {پروردگار شما، خداوندی است که آسمانها و زمین را در شش روز [دوران] آفرید سپس به تدبیر جهان هستی پرداخت. با – پرده تاریک – شب ، روز را می... پوشاند و شب به دنبال روز، به سرعت در حرکت است و خورشید و ماه و ستارگان را آفرید که مسخّر فرمان او هستند. آگاه باشید که آفرینش و تدبیر جهان از آن او [و به فرمان او] ست! پر برکت [و زوال ناپذیر] است، خداوندی که پروردگار جهانیان است! پروردگار خود را [آشکارا] از روی تضرّع ، و در پنهانی ، بخوانید! [و از تجاوز دست بردارید که] او متجاوزان را دوست نمی‌دارد! و در زمین پس از اصلاح آن فساد نکنید ، و او را با بیم و امید بخوانید، زیرا رحمت خدا به نیکوکاران نزدیک است!}

به حق سوره ای که بر آسمانهای هفتگانه و زمین‌های هفتگانه نوشته شده است: «قل هو الله احد الله الصمد لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفوا احد». ای مالک و ای بخشنده، هر ممنوعی را از ما بازدار. کسانی را که خداوند در گمراهی رها نموده، چه کسی است که هدایت کند؟! و هرگز برای آنها یاری کننده‌ای نیست. و هر که را خدا گمراه کند، هدایتگری نخواهد داشت و آنان در گمراهی عمیقی هستند که خدا ظالمین را گمراه می‌گرداند و هر کار که بخواهد انجام می‌دهد. شتابان سر برداشته و چشم بر هم نمی‌زنند و – از وحشت – دلهایشان تهی است، قسم به جان تو که آنان واقعا در مستی خود غوطه‌ورند.

خدایا، به حق محمد و آل محمد، همه محذورات ما را برطرف کن، ای مهربان ترین مهربانان. ای خدایی که پیامبر را در برابر

مسخره کنندگان کفایت کرد. و خداوند این گونه بر قلب کسانی که نمی‌فهمند مهر می‌زند و میان آنان و میان آنچه - به آرزو - می‌خواستند، حایلی قرار می‌گیرد، همان گونه که از دیرباز با امثال ایشان چنین رفت، زیرا آنها نیز در دودلیِ سختی بودند. {اگر آنها را به هدایت فراخوانی نشنوند و چنان به نظر می‌رسد که به تو می‌نگرند، حال آنکه نمی بینند. ما در گردن... های آنان تا چانه‌هایشان غُل‌هایی نهاده ایم، به طوری که سرهایشان را بالا نگاه داشته و دیده فرو هشته اند و ما فراروی آنها سدّی و پشت سرشان سدّی نهاده و پرده ای بر چشمان آنان فرو گسترده ایم، در نتیجه نمی‌توانند ببینند. چرا که خدا کسی را که افراط کار دروغزن باشد هدایت نمی‌کند.} و این گونه خدا بر دلهای متکبر سرکش مهر نهاده و هر کس را که خدا گمراه گرداند هدایتگری نخواهد یافت و از بیشتر آنها رو ی گردان، که آنها نمی‌شنوند.

{و گفتند: دلهای ما از آنچه ما را به سوی آن می خوانی سخت محجوب و مهجور است و در گوش‌هایمان سنگینی - کری - است و نسبت به آن کورند. پس آیا دیدی کسی را که معبود خود را هوای نفسش قرار داده و خدا او را روی علم خود [به کفر باطن و خبث سریره اش] و آگاهی وی، به حال خود رها کرده و بر گوش و قلب او مهر شقاوت نهاده و بر دیده او پرده کشیده؟! پس چه کسی است که او را بعد از خدا هدایت کند؟ آیا متذکر نمی‌شوید؟!}

خدایا، از تو درخواست می‌کنم به حق آیه‌ای که امر کردی بنده ات عیسی به آن فراخواند و دعایش را مستجاب کردی و او با اذن تو مردگان را زنده می‌کرد و با الهام و فضل و رحمت و رأفت تو از غیب خبر می‌داد. پس سپاس مخصوص توست که تو پروردگار آسمان‌ها و زمین و جهانیان هستی. و کبریا در آسمان و زمین برای اوست و او شکست ناپذیر داناست. بین ما و دشمنانمان حایل شو و ما را در برابر آنها یاری ده. ای سرور و مولای ما.

بر دلهایشان مهر است که نمی‌فهمند و از هوای نفسشان پیروی کردند. مرگ بر دروغ پردازان، همانان که در ورطه نادانی بی... خبرند. پس میان آنها دیواری زده است؛ خدا قوم فاسق را هدایت نمی‌کند.

اما منافقان نمی‌فهمند؛ در آن روز، دل‌هایی سخت هراسانند. دیدگان آنها فروافتاده، بر چهرهایی غبار غم نشسته، نه، این حرفها بهانه است، علت اصلی تکذیبشان این است که در اثر اعمال زشتشان، دل‌هایشان زنگار بسته، مگر نیرنگ ایشان را تباه و باطل نگردانده است؟

خداوندا، ای کسی که حرمت اهل حرمش را از شر اصحاب فیل نگه داشت، کفایتگر ما از مکر و حیله بر دشمنانمان با پرده‌ای که بر ما می‌پوشانی باش و ما را در پوششی محکم و بازدارنده و نیک و زیبایی از شر آنان قرار ده. نادانیم را با حلمت و فقرم را با غنایت و خطایم را با عفوت جبران کن که تو بر همه کار توانایی. بر محمد و آل محمد درود فرست و با ما چنان کن که شایسته آنی و نه ما مستحق آن. دعایم را مستجاب کن. ای مهربان ترین مهربانان. سپاس و ستایش مخصوص خدا پروردگار عالمیان است. - . مجموع الدعوات خطی -

**[ترجمه]

بیان

قـال الراغب الخطف و الاختطاف الاختلاس بالسـرعه و العمه التردد فی الأمر من التحير و الغواشـی جمع الغاشـيه و هو ما يغشـی الإنسان من ستر أو داهيه أو مصـيبه و قال الراغب الركس قلب الشـی ء علی رأسه و رد أوله إلی آخره قال تعالی وَ اللَّهُ أَرْكَسَـ هُمْ (۲) أی ردهم إلی كفرهم.

و قـال الغلف جمع الأـغلف كقولهم سـيف أغلف أی هو فی غلاـف و يكون ذلک كقوله وَ قالُوا قُلُوبُنا فِی أَكِنَّهٍ(۳) و قيل معناه قلوبنا أوعيه للعلم و قيل قلوبنا مغطاه.

و قـال الجوهری الغمره الشـده و قال خسأت الكلب خسـئا طردته التباب الخسـران و الهلاک و يقال رمقته أرمقه رمقا أی نظرت إليه و قفوت أثره أی اتبعته و الطمس الدروس و الامحاء يتعدی و لا يتعدی قال تعالی (۴) رَبَّنَا اطْمِسْ عَلی

ص: ۱۸

۱- ۱. مجموع الدعوات مخطوط.

۲- ۲. النساء: ۸۸.

۳- ۳. فصّلت: ۵.

۴- ۴. يونس: ۸۸.

أَمْوالِهِمْ أی غیرها و قال مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً(۱) قال الراغب الطمس إزاله الأثر بالطمس قال تعالی فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ (۲) و قال رَبَّنَا اطْمِسْ عَلی أَمْوالِهِمْ و قال لَوْ نَشاءُ لَطَمَسْنا عَلی أَعْيُنِهِمْ (۳) أی أزلنا ضوأها و صورتها کما یطمس الأثر انتهی.

و عمی علیه الأمر التبس و منه قوله تعالی فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْباءُ يَوْمَئِذٍ(۴) و صککت الباب أطبقته و أهو أی أخل قال تعالی وَ أَفْئِدَتُهُمْ هَواءٌ(۵) أی خالیه و الحس و الحسیس الصوت الخفی.

و قال الراغب أصل الحرج مجتمع الشیء و تصور منه ضیق ما بینهما فیقال للضیق حرج قال تعالی يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً(۶) و قرئ حَرِجاً أی ضیقا بکفره لا تکاد تسکن إلیه النفس لکونه اعتقادا عن ظن و قیل ضیقا بالإسلام كَأَنَّما يَصَّعَّدُ أی یتصعد.

و العمر و العمر بالضم و الفتح بمعنی لکن خص القسم بالفتح حِجاباً مَسْتُوراً قیل أی ساترا و الأکنه جمع الکنان و هو الغطاء الذی یکن فیه الشیء أی یستر فَضَرَبْنا عَلَى آذانِهِمْ أی ضربنا علیهم حجابا یمنع السماع بمعنی أنمناهم إنامه لا تنبههم فیها الأصوات فحذف المفعول کما فی قولهم بنی علی امرأته.

و الحیاطه بالکسر الکلاءه و الحفظ شاهت الوجوه أی قبحت فیدمغه أی یکسر دماغه و زَهَقَ الْباطِلُ أی اضمحل و القتره الغبار و شبه دخان یغشی الوجه من الکرب و حِجْراً مَحْجُوراً أی منعا لا سبیل إلی رفعه و دفعه و المتین القوی حثیثا أی

۱- ۱. النساء: ۴۷.

۲- ۲. المرسلات: ۸.

۳- ۳. یس: ۶۶.

۴- ۴. القصص: ۶۶.

۵- ۵. إبراهیم: ۴۳.

۶- ۶. الأنعام: ۱۲۵.

مسرعا و الإقماح رفع الرأس و غض البصر يقال أقمحه الغل إذا ترك رأسه مرفوعا من ضيقه.

**[ترجمه]راغب اصفهانی گفته است: «الخطف» و «الاختطاف»، ربودن و با سرعت رفتن است. و «العمه» تردید در کاری و از تحیر است. «الغواشی» جمع «غاشیه» و آن چیزی است که انسان را می‌پوشاند، مثل پرده یا گرفتاری و مصیبت. «الفتنه» به معنای مصیبت است. راغب گفته است: «الرکس» دگرگون شدن چیزی است و سر و ته شدن آن. و آیه «و الله ارکسهم» - . نساء/ ۸۸ - ، یعنی آنان را به کفرشان برگرداند؛ به همین معناست.

گفته است: «الغلف» جمع «اغلف» مثل اینکه می گویند: «سیف أغلف»، یعنی شمشیر در غلاف است و در آیه «قلوبنا فی اکنّه» - .فصلت/ ۵ - هم به این معنا به کار رفته است. گفته شده است: قلبمان ظرفهایی برای علم است. گفته شده است: قلبمان پوشیده شده است.

جوهری گفته است: «الغمره»، یعنی دشواری. و گفته است: «خسأت الکلب خسئا»، یعنی راندی. «التباب»، یعنی زیان و هلاکت و گفته می‌شود: «رمقته ارمقه رمقا»، یعنی به آن نگاه کردی. «قفوت اثره»، یعنی آن را دنبال کردی. «الطمس» ناپدید شدن و ناپدید کردن که هم متعدی می‌شود و هم متعدی نمی‌شود، خداوند می‌فرماید: «ربنا اطمس علی اموالهم»، یعنی این نعمتشان را از بین ببر و نیز آیه «من قبل آن نطمس وجوها» - . نساء/ ۴۷ - ، {پیش از آنکه چهره هایی را محو کنیم.} به همین معناست. راغب گفته است: معنای «الطمس» از بین بردن کامل اثر چیزی است. خدا می‌فرماید «فاذا النجوم طمست» - .[۴] مرسلات/ ۸ - ، {وقتی ستارگان از بین رونـد.} و می‌فرماید: «ربنا اطمس علی اموالهم»، {پروردگارا، اموالشان را نابود کن.} و می‌فرماید «لو نشاء لطمسنا علی اعینهم - . یس/ ۶۶ - »، {و اگر بخواهیم، هرآینه فروغ از دیدگانشان می گیریم}، یعنی نور و صورت آن را از بین می‌بریم چنان که اثر چیزی را کلًا از بین می‌بریم. پایان سخن .

و «عمی الیه الامر»، یعنی مشتبه و پوشیده شدن، آیه «فعمیت علیهم الانباء یومئذ» - . قصص/ ۶۶ - ، { پس در آن روز اخبار بر ایشان پوشیده گردد.} هم در این معنا به کار رفته است. «صککت الباب»: برهم نهادی. «اهو»، یعنی خالی شدن. خدا می... فرماید: «و افئدهم هواء - . ابراهیم/ ۴۳ - »، یعنی خالی است. «الحس» و «الحسیس» صدای آهسته و آرام.

راغب گفته است: حرج در اصل به معنای اجتماع و انبوهی شیء است، به گونه‌ای که موجب حصول تصور ضیق و تنگی میان آن اشیا شود؛ لذا به تنگی «حرج» گفته می‌شود. خداوند می‌فرماید: «یجعل صدره ضیقا حرجا - . انعام/ ۱۲۵ - »، {دلش را سخت تنگ می گرداند.} که حرجا - به صورت تنوین منصوب - خوانده می‌شود منظورش این است که دلش را به کفرش تنگ گردان که به آن آرام نگیرد، چرا که اعتقادش از روی ظن است. و نیز گفته شده است: سینه‌اش را به اسلام تنگ گردان. «کانما یصعد»، یعنی بالا می‌رود - برایش دشوار آید -.

«والعمر» و «العمر» با ضمه و فتحه خوانده می‌شوند و به معنای لکن می‌باشند؛ ولی اگر بخواهد برای قسم به کار رود، حتما باید مفتوح خوانده شود. «حجابا مستورا» گفته شده است: یعنی پوشاننده. «اکنّه» جمع «کنان» به معنای پوششی است که چیزی در آن قرار می گیرد، یعنی می‌پوشاند. «فضربنا علی آذانهم»، یعنی برگوش‌هایشان پرده‌ای قرار دادیم که نمی گذارد بشنوند یا انگشتان را بر گوش‌هایشان نهادیم که صدا را نمی‌شنوند. در این آیه، مفعول حذف شده است، همان طور که در برخی از

جملات دیگر هم حذف می‌شود مثل این جمله، «بنی علی امراته».

«الحیـاطه» با کسر خوانـده می‌شود و به معنای نگهبانی و صـیانت است. «شاهت الوجوه»، یعنی زشت شـدن. «فیـدمغه» شکسـته شدن بینی. «زهق الباطل»، یعنی نابود شدن و «القتره»، یعنی غبار و گردی که صورت را در حالت سختی و مصیبت می پوشاند. «حجرا محجورا»، یعنی به گونه ای باز داشتیم - در حصار قرار دادیم - که قادر به رفع و دفعش نیسـتند. «المتین» قوی و «حثیثا» یعنی شـتابان و «الاقماح» به معنای سـر برداشـتن و چشم در پیش افکندن. وقتی گفته می‌شود: «اقمحه الغل» یعنی به خاطر تنگی غل، سر خود را بلند نگاه داشته است.

**[ترجمه]

«۲۱»

جُنَّهُ الْأَمَـانِ، عَنِ الصَّادِقِ علیه السـلام قَـالَ: مَنْ قَـالَ کُـلَّ یَوْمٍ أَرْبَعَمِـائَهِ مَرَّهٍ شَـهْرَیْنِ مُتَتَـابِعَیْنِ رُزِقَ کَثِیراً مِنْ عِلْمٍ أَوْ کَثِیراً مِنْ مَالٍ أَسْـتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِی لَـا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ الرَّحْمَنُ الرَّحِیمُ بَـدِیعُ السَّمَـاوَاتِ وَ الْـأَرْضِ مِنْ جَمِیعِ ظُلْمِی وَ جُرْمِی وَ إِسْـرَافِی عَلَی نَفْسِی وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ (۱).

ص: ۲۰

۱- ۱. مصباح الکفعمیّ ص.

**[ترجمه]جنه الأمان: امام صادق علیه السلام فرمود: هرکس این ذکر را یک بار در روز چهارشنبه، در دو ماه متوالی، در یک سال بگوید، روزی زیادی از مال یا علم نصیب او می‌شود: «استغفرالله الذی لا اله الا هو الحی القیوم الرحمن الرحیم بدیع السماوات و الارض من جمیع ظلمی و اسرافی علی نفسی واتوب الیه» - . مصباح الکفعمی - ،{ از خدایی که خدایی جز او نیست، زنده و پاینده و رحمتگر مهربان و آفریننده آسمانها و زمین است، از تمام ظلم و جرم و اسرافی که برخود کردم طلب مغفرت می کنم و به سوی او توبه می‌نمایم.}

**[ترجمه]

أبواب النوافل الیومیه و فضلها و أحكامها و تعقیباتها

باب ۱ جوامع أحكامها و أعدادها و فضائلها

الآیات

الفرقان: وَ هُوَ الَّذِی جَعَلَ اللَّیْلَ وَ النَّهارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرادَ أَنْ یَذَّكَّرَ أَوْ أَرادَ شُكُوراً(۱)

المعارج: إِلَّا الْمُصَلِّینَ الَّذِینَ هُمْ عَلی صَلاتِهِمْ دائِمُونَ (۲)

lt;meta info="- وَ هُوَ الَّذِی جَعَلَ اللَّیْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنْ أَرَادَ أَن یَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا - . فرقان/ ۶۲ -

{و اوست كسی كه برای هر كس كه بخواهد عبرت گیرد یا بخواهد سپاسگزاری نماید، شب و روز را جانشین یكدیگر گردانید.}

- الَّذِینَ هُمْ عَلَی صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ - . معارج/ ۲۳ - {همان كسانی كه بر نمازشان پایداری می كنند.}

**[ترجمه]

تفسیر

خِلْفَةً قال البیضاوی أی ذو خلفه یخلف كل منهما الآخر بأن یقوم مقامه فیما ینبغی أن یعمل أو بأن یعقبان لقوله وَ اخْتِلافِ اللَّیْلِ وَ النَّهارِ(۳) و هی للحاله من خلف كالركبه و الجلسه لِمَنْ أَرادَ أَنْ یَذَّكَّرَ أی یتذكر آلاء الله و یتفكر فی صنعه فیعلم أنه لا بد له من صانع حكیم واجب الذات رحیم علی العباد.

أَوْ أَرادَ شُكُوراً أی لمن یشكر الله علی ما فیه من النعم أو لیكونا وقتین للمتذكرین و الشاكرین من فاته ورده فی أحدهما تداركه فی الآخر انتهی و الأخبار تدل علی المعنی الثانی كما سیأتی وَ فِی الْفَقِیهِ (۴) عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: كُلُّ مَا فَاتَكَ بِاللَّیْلِ فَاقْضِهِ بِالنَّهَارِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ تَلَا هَذِهِ الْآیَهَ ثُمَّ قَالَ یَعْنِی أَنْ یَقْضِیَ الرَّجُلُ مَا فَاتَهُ بِاللَّیْلِ بِالنَّهَارِ وَ مَا فَاتَهُ بِالنَّهَارِ بِاللَّیْلِ.

ص: ۲۱

۱- ۱. الفرقان: ۶۲.

۲- ۲. المعارج: ۲۳.

۳- ۳. البقره: ۶۴، و غير ذلك.

۴- ۴. الفقيه ج ۱ ص ۳۱۵.

عَلی صَلاتِهِمْ دائِمُونَ قال الطبرسی رحمه الله علیه أی مستمرون (۱)

علی أدائها لا یخلون بها و لا یترکونها

وَ رُوِیَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: أَنَّ هَذَا فِی النَّوَافِلِ وَ قَوْلُهُ وَ الَّذِینَ هُمْ عَلی صَلاتِهِمْ یُحافِظُونَ فِی الْفَرَائِضِ وَ الْوَاجِبَاتِ.

و قیل هم الذین لا یزیلون وجوههم عن سمت القبله.

**[ترجمه]«خلفه» بیضاوی گفته است: یعنی دارای جانشین که هر یکی از آن دو به جای دیگری در آنچه که شایسته است عمل شود، قرار می‌گیرد. یا این دو، پی در پی هستند. دلیل این مطلب آیه «واختلاف اللیل والنهار - . بقره / ۶۴ - » است. «خلفه» در اینجا مثل «رکبه» و «جلسه»، حالی است که از «خلف» گرفته شده است. «لمن اراد ان یتذکر»، یعنی نعمت های خدا را به یاد آورد و در خلقتش تفکر کند؛ بنابراین بداند که قطعا مخلوقات آفریننده‌ای حکیم دارد که واجب الوجود بوده و بر بندگانش مهربان است .

«او أراد شکورا»، یعنی برای کسی که خدا را به خاطر نعمت‌هایی که شب و روز دارد شکر می‌کند. یا شب و روز، دو زمان برای متذکرین و شاکرین باشند که اگر در یکی از آنها نتوانند دعایی را بخواند، در دیگری جبران کنند. پایان. همان گونه که خواهد آمد، روایات وارده برداشت دومی را تایید می‌کنند. در کتاب الفقیه - . الفقیه ۱: ۳۱۵ - از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: هر عملی را که در شب از دست دادی در روز قضا کن، خداوند عزوجل فرموده است... و حضرت این آیه را تلاوت کرد، سپس فرمود: یعنی فرد عملی را که نتوانسته در شب انجام دهد در روز به جا آورد و عملی که در روز قضا شده است را در شب به جا آورد.

«علی صلواتهم دائمون» طبرسی رحمه الله علیه گفته است: یعنی بر نماز خواندن مداومت می‌کنند و در آن اخلال نمی‌ورزند و آن را ترک نمی‌کنند. - . مجمع البیان ۱۰: ۳۵۷ - از امام باقر علیه السلام روایت شده است که این آیه در باره نمازهای مستحبی است و آیه «وَالَّذِینَ هُمْ عَلَی صَلَاتِهِمْ یُحَافِظُونَ» - . معارج/ ۳۴ - ،{و کسانی که بر نمازشان مداومت می ورزند.}در باره نمازهای واجب است. همچنین نظری دیگر است که منظور آیه، کسانی است که چهره‌هایشان را از سمت قبله برنمی‌گردانند.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

تَفْسِیرُ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ، فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: ثُمَّ اسْتَثْنَی فَقَالَ إِلَّا الْمُصَلِّینَ فَوَصَفَهُمْ بِأَحْسَنِ أَعْمَالِهِمْ الَّذِینَ هُمْ عَلی صَلاتِهِمْ دائِمُونَ یَقُولُ إِذَا فَرَضَ عَلَی نَفْسِهِ مِنَ النَّوَافِلِ شَیْئاً دَامَ عَلَیْهِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: امام باقر علیه السلام فرمود: خدا برخی افراد را - در سوره معارج از عناوینی - استثنا کرد. و گفته است: «الاـ المصـلین»، {مگر نمـاز گزاران} و آنهـا را بـا بهترین اعمـال که نمـاز است، وصف کرده است «الـذین هم فی صلاتهم دائمون»، می گوید: زمانی که کسی چیزی از نافله را بر خود واجب و برآن مدوامت کند. - . تفسیر القمی: ۶۹۶ -

**[ترجمه]

«۲»

فِقْهُ الرِّضَا، قَالَ علیه السلام: حَسِّنُوا نَوَافِلَكُمْ وَ اعْلَمُوا أَنَّهَا هَدِيَّةٌ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ اعْلَمُوا أَنَّ النَّوَافِلَ إِنَّمَا وُضِعَتْ لِاخْتِلَافِ النَّاسِ فِي مَقَادِيرِ قُوَاهُمْ لِأَنَّ بَعْضَ الْخَلْقِ أَقْوَى مِنْ بَعْضٍ فَوُضِعَتِ الْفَرَائِضُ عَلَى أَضْعَفِ الْخَلْقِ ثُمَّ أُرْدِفَتْ بِالسُّنَنِ لِيَعْمَلَ كُلُّ قَوِيٍّ بِمَبْلَغِ قُوَّتِهِ وَ كُلُّ ضَعِيفٍ بِمَبْلَغِ ضَعْفِهِ فَلَا يُكَلَّفُ أَحَدٌ فَوْقَ طَاقَتِهِ وَ لَا تَبْلُغُ قُوَّةُ الْقَوِيِّ حَتَّى تَكُونَ مُسْتَعْمَلَةً فِي وَجْهِهِ مِنْ وُجُوهِ الطَّاعَةِ وَ كَذَلِكَ كُلُّ مَفْرُوضٍ مِنَ الصِّيَامِ وَ الْحَجِّ وَ لِكُلِّ فَرِيضَةٍ سُنَّةٌ بِهَذَا الْمَعْنَى (۳).

وَ مِنْهُ قَالَ علیه السلام: وَ اعْلَمْ أَنَّ ثَلَاثَ صَلَوَاتٍ إِذَا دَخَلَ وَقْتُهُنَّ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَبْتَدِئَ بِهِنَّ وَ لَا تُصَلِّيَ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ نَافِلَةً صَلَاةُ اسْتِقْبَالِ النَّهَارِ وَ هِيَ الْفَجْرُ وَ صَلَاةُ اسْتِقْبَالِ اللَّيْلِ وَ هِيَ الْمَغْرِبُ وَ صَلَاةُ يَوْمِ الْجُمُعَهِ-(۴)

وَ لَا تُصَلَّى النَّافِلَةُ فِي أَوْقَاتِ الْفَرَائِضِ إِلَّا مَا جَاءَتْ مِنَ النَّوَافِلِ فِي أَوْقَاتِ الْفَرَائِضِ مِثْلُ ثَمَانِ رَكَعَاتٍ بَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَهَا وَ مِثْلُ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَإِنَّهُ يَجُوزُ فِعْلُهَا بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ وَ مِثْلُ تَمَامِ صَلَاةِ اللَّيْلِ وَ الْوَتْرِ وَ تَفْسِيرُ ذَلِكَ أَنَّكَ إِذَا ابْتَدَأْتَ بِصَلَاةِ اللَّيْلِ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَطَلَعَ الْفَجْرُ وَ قَدْ صَلَّيْتَ مِنْهَا سِتَّ رَكَعَاتٍ أَوْ أَرْبَعاً بَادَرْتَ وَ أَدْرَجْتَ

۱- ۱. مجمع البیان ج ۱۰ ص ۳۵۷.

۲- ۲. تفسیر القمّیّ ص ۶۹۶.

۳- ۳. فقه الرضا ص ۹ س ۸.

۴- ۴. فقه الرضا ص ۸ س ۳۱.

بَاقِیَ الصَّلَاهِ وَ الْوَتْرَ إِدْرَاجاً ثُمَّ صَلَّیْتَ الْغَدَاهَ(۱)

وَ قَالَ الْعَالِمُ إِذَا کَانَ الرَّجُلُ عَلَی عَمَلٍ فَلْیُدِمْ عَلَیْهِ السَّنَهَ ثُمَّ یَتَحَوَّلْ إِلَی غَیْرِهِ إِنْ شَاءَ ذَلِکَ لِأَنَّ لَیْلَهَ الْقَدْرِ یَکُونُ فِیهَا لِعَامِهَا ذَلِکَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ یَکُونَ (۲).

**[ترجمه]فقه الرضا: امام رضا علیه السلام فرمود: نمازهای نافله را زیبا ادا کنید که آنها هدیه ای از جانب خدای بزرگ است، چرا که نمازهای نافله به خاطر تفاوت توان مردم تشریع شده است؛ زیرا برخی از مردم از برخی دیگر قوی ترند .

نمازهای واجب برای پایین ترین سطح وضع شده، سپس مستحبات در پی آن آمده است تا قوی و ضعیف در حد توانشان عمل نمایند و هیچ کس فراتر از توانش مکلّف نشده است و قوت فرد به نهایتش نرسد مگر اینکه در راه خدا به کار گرفته شود. برای روزه و حج و هر واجبی دیگر، مستحبی بدین معنا وجود دارد. - . فقه الرضا: ۹ -

نیز کتاب فقه الرضا: امام علیه السلام فرمود: بدانید سه نماز است که باید به محض رسیدن وقتشان، اول آنها را بخوانی و قبل از آنها نماز نافله نخوان.آن‌ها عبارتند از: نمازی که برای پیشواز روز خوانده می‌شود، یعنی نماز صبح، نمازی که برای پیشواز شب خوانده می‌شود؛ یعنی نماز مغرب و نماز روز جمعه. - . فقه الرضا: ۸ -

در وقت نمازهای واجب نباید نماز مستحبی خوانده شود مگر آنچه استثنا شده است که در وقت آنها می‌توان نماز نافله خواند، مثل هشت رکعتی که قبل از زوال خورشید و بعد زوال خورشید خوانده می‌شود. مثل دو رکعت که خواندن آن بعد از طلوع فجر جایز است و نیز تمام نماز شب و نماز وتر. البته منظور این است که وقتی نماز شب را قبل از طلوع فجر شروع کرده ای و شش یا چهار رکعت آن را

خوانده‌ای و بقیه نماز شب و وتر با وقت نماز صبح تداخل کرده، در این صورت می‌توانی قبل از نماز صبح آن‌ها را بخوانی.

امام کاظم علیه السلام فرمود: هرگاه شخصی کاری را انجام می‌دهد، باید تا یک سال آن را ادامه بدهد، سپس اگر خواست به کار دیگری بپردازد؛ زیرا شب قدر - که آنچه خداوند می خواهد مقدّر می کند - در آن یک سال وجود دارد. - . فقه الرضا: ۲۲ -

**[ترجمه]

بیان

و قبلها أی قبل الفریضه أو قبل الزوال و التأنیث باعتبار المضاف إلیه أو بتأویل الساعه فیکون المراد به جواز التقدیم کما دلت علیه بعض الأخبار و حملها الشیخ علی الضروره و مال الشهید إلی جوازه مطلقا و سیأتی القول فیه إن شاء الله تعالی و یدل علی جواز إیقاع نافله الغداه بعد الفجر الثانی کما هو المشهور أیضا و سنوضح جمیع ذلک إن شاء الله تعالی.

و أما إیقاع النافله فی وقت الفریضه(۳)

ففيه مقامات الأول إيقاع النوافل فى وقت الفرائض و لا ريب فى جواز إيقاع الرواتب فى أوقاتها المقرره قبل وقت الفضيله المختص بالفريضه كنافله الظهر فى القدمين و العصر فى الأربعه و أما إيقاعها بعد مضى تلك الأوقات قبل الفريضه ففيه إشكال و الأكثر على عدم الجواز و الأخبار مختلفه و الأحوط تقديم الفريضه و إن أمكن الجمع بينهما بحمل النهى على الكراهه المصطلحه فى العبادات و الأظهر جواز تقديمها للمأموم مع انتظار الإمام.

الثانى إيقاع غير الرواتب فى أوقات الفرائض و المشهور عدم الجواز و أسنده فى المعتبر إلى علمائنا و ذهب جماعه منهم الشهيدان و ابن الجنيد إلى الجواز و لا يخلو من قوه للأخبار الكثيره الداله بعمومها على جواز إيقاعها فى كل وقت و ظهور أكثر أخبار المنع فى الرواتب و قد وردت فى الروايات نوافل كثيره بين العشاءين و بعد الجمعه و إن كان طريق بعضها لا يخلو من ضعف و الأحوط تقديم الفريضه لا سيما بعد دخول وقت الفضيله و خروج وقت الراتبه و لا يبعد جوازها مع انتظار الإمام

۱- ۱. فقه الرضا ص ۹ س ۳.

۲- ۲. فقه الرضا ص ۱۱ س ۲۲.

۳- ۳. راجع ما سبق فى ج ۸۴ ص ۲۱۰ من هذه الطبعه.

هنا أيضا.

الثالث الإتيان بقضاء النوافل الراتبه قبل الفريضه و المشـهور فيه أيضا عدم الجواز و ذهب الشـهيدان و ابن الجنيد إلى الجواز و لا يخلو من قوه و الأحوط تقديم الفريضه كما عرفت.

الرابع جواز التنفل لمن عليه فائته و الأكثر على المنع و ذهب الشـهيدان و الصـدوق و ابن الجنيـد إلى الجواز و لا يخلو من قوه لا سيما مع انتظار المأموم للإمام أو الإمام اجتماع المأمومين و سيأتى بعض القول فى المقامات كلها إن شاء الله.

**[ترجمه]«و قبلهـا»، يعنى قبـل از نمـاز واجب يـا قبـل از زوال و ضـمير مونث، به اعتبـار مضـاف اليه آمـده است، يـا به تـاويل «الساعه» مى‌باشد. پس منظور از آن اين است كه در اين موارد مى‌توان قبل از نماز واجب، نافله هاى ذكر شده را خواند؛ همان طور كه برخى روايات هم به اين نكته دلالت دارند. شيخ اين روايت را بر ضرورت حمل كرده است. شهيد به جواز مطلق اين كـار متمايـل است. ان شاءالله بزودى نظرات مختلف در اين باره خواهـد آمـد. روايت بر جواز خوانـدن نافله نماز صـبح بعـد از طلوع فجر دوم، همان طور كه نظر مشهور هم چنين است؛ دلالت دارد. به زودى تمام اين موارد را توضيح خواهيم داد.

خواندن نماز نافله در وقت نماز واجب، چند نكته دارد:

اول: خوانـدن نمـاز نـافله در وقت نمـاز واجب. شـكى نيست كه مى‌توان نافله نمازهاى يوميه را در وقتى كه براى آن مشـخص شـده و قبل از وقتى كه خوانـدن نماز واجب در آن فضـليت دارد، خواند. مانند خواندن نافله ظهر وقتى كه سايه دو قدم شود و نافله عصـر وقتى سايه چهار قـدم شود، ولى خوانـدن نافله بعد از اوقاتى كه ذكر شد و قبل از نماز واجب، جاى بحث دارد. نظر اكثر فقهـا اين است كه اين كـار جايز نيست. روايات وارده در اين باره مختلفنـد. احتياط اين است كه اول نماز واجب خوانـده شود. هر چند مى‌توان بين روايات جمع كرد و گفت: اخبارى كه از اين كار نهى كرده اند بر كراهت مصطلح در عبادات حمل شود. نظر ظاهرتر اين است، در صورتى كه مامومين منتظر امام باشند، مى‌توانند قبل از نماز واجب، نافله اش را بخوانند.

دوم: خوانـدن نمازهـاى نـافله غير يوميه در وقت نمازهـاى واجب. نظر مشـهور جايز نبودن اين كار است. در كتاب المعتبر، اين نظر را به علمـاى ما نسبت داده است. گروهى از علما مثل شـهيدين و ابن جنيـد قائل به جواز اين كار هسـتند، كه نظر ضـعيفى نيست؛ چرا كه اخبار زيادى وجود دارد كه از عموميت آنها مى‌توان جواز خواندن نمازهاى نافله غير يوميه را در هر زمانى - از جمله وقت نمـاز واجب - به دست آورد؛ همچنين اخبـارى كه اين كـار را جـايز نمى‌داننـد، در نوافـل يـوميه ظهـور دارنـد. در روايات، نافله هاى زيادى بين نماز مغرب و نماز عشا و بعـد از نماز جمعه وارد شـده است، هر چنـد سـند برخى از اين روايات ضيعيف است. احتيـاط اين است كه نمـاز واجب قبل از نماز نافله خوانـده شود بخصوص وقتى كه خوانـدن نماز واجب در آن وقت فضـيلت دارد و زمان نافله يوميه گذشـته است. همچنين اگر مأموم منتظر امام باشـد، بعيـد نيست بتوان گفت خواندن نماز نافله غير يوميه قبل از نماز واجب جايز است .

سوم: خواندن قضاى نافله هاى يوميه قبل از نماز واجب، باز به نظر مشهور فقها اين كار جايز نيست. به نظر شهيدين و ابن جنيد اين كار جايز است، كه نظر ضعيفى نيست، ولى همان طور كه ذكر شد، احتياط اين است كه اول، نماز واجب خوانده شود.

چهارم: آیا خواندن نماز نافله بر کسی که نماز واجبی از او قضا شده است، جایز است؟ نظر اکثر علما این است که این کار جایز نیست. به نظر شهیدین و شیخ صدوق و ابن جنید این کار جایز است. نظر دومی، نظر ضعیفی نیست؛ مخصوصا اگر ماموم منتظر امام باشد یا اینکه امام منتظر باشد که مامومین جمع شوند. به زودی

برخی نظرات را در این باره خواهیم آورد. انشاء الله

**[ترجمه]

«۳»

الذِّکْرَی، رَوَی زُرَارَهُ فِی الصَّحِیحِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: إِذَا دَخَلَ وَقْتُ صَلَاهٍ مَکْتُوبَهٍ فَلَا صَلَاهَ حَتَّی یُبْدَأَ بِالْمَکْتُوبَهِ قَالَ فَقَدِمْتُ الْکُوفَهَ فَأَخْبَرْتُ الْحَکَمَ بْنَ عُتَیْبَهَ وَ أَصْحَابَهُ فَقَبِلُوا ذَلِکَ مِنِّی فَلَمَّا کَانَ فِی الْقَابِلِ لَقِیتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام فَحَدَّثَنِی أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَرَّسَ فِی بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَ قَالَ مَنْ یَکْلَؤُنَا فَقَالَ بِلَالٌ أَنَا فَنَامَ بِلَالٌ وَ نَامُوا حَتَّی طَلَعَتِ الشَّمْسُ فَقَالَ صلی الله علیه و آله یَا بِلَالُ مَا أَرْقَدَکَ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَخَذَ بِنَفْسِیَ الَّذِی أَخَذَ بِأَنْفَاسِکُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قُومُوا فَتَحَوَّلُوا عَنْ مَکَانِکُمُ الَّذِی أَصَابَکُمْ فِیهِ الْغَفْلَهُ وَ قَالَ یَا بِلَالُ أَذِّنْ فَأَذَّنَ فَصَلَّی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَکْعَتَیِ الْفَجْرِ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّی بِهِمُ الصُّبْحَ ثُمَّ قَالَ مَنْ نَسِیَ شَیْئاً مِنَ الصَّلَاهِ فَلْیُصَلِّهَا إِذَا ذَکَرَهَا فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ وَ أَقِمِ الصَّلاهَ لِذِکْرِی (۱) قَالَ زُرَارَهُ فَحَمَلْتُ الْحَدِیثَ إِلَی الْحَکَمِ وَ أَصْحَابِهِ فَقَالَ نَقَضْتَ حَدِیثَکَ الْأَوَّلَ فَقَدِمْتُ عَلَی أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ الْقَوْمُ فَقَالَ یَا زُرَارَهُ أَ لَا أَخْبَرْتَهُمْ أَنَّهُ قَدْ فَاتَ الْوَقْتَانِ جَمِیعاً وَ أَنَّ ذَلِکَ کَانَ قَضَاءً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۲).

**[ترجمه]الذکری: زراره خبر صحیحی از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر زمان که وقت نماز واجب شد، هیچ نمازی نباید خوانده شود. گفت: به کوفه رسیدم و این روایت را به حکم ابن عتیبه و یارانش گفتم، آنها این روایت را از من قبول کردند.

سال بعد، امام باقر علیه السلام را دیدم به من فرمود: رسول خدا صلّی الله علیه و آله از خیبر بیرون رفت و در راه به استراحت آخر شب پرداخت و فرمود: چه کسی نگهبانی می‌کند؟ بلال گفت: من نگهبانی می‌کنم. بلال به خواب رفت و همگی خوابیدند تا اینکه خورشید طلوع کرد. ناگهان حضرت بیدار شد و فرمود؛ بلال! چه چیز تو را به خواب برد؟ بلال گفت: ای رسول الله، آنچه که نفس شما را گرفت، نفس مرا هم گرفت. حضرت فرمود: از جایگاهی که غفلت برایتان عارض شد برخیزید و به بلال گفت؛ اذان بگو. آن گاه نافله نماز صبح را خواند و سپس با آنها نماز صبح را قضا کرد. و بعد فرمود: هر کس نمازی را فراموش کند و بعد به یادش بیاید، هر وقت که یادش آمد بخواند، چون خداوند می‌فرماید: «و أَقِمْ الصلوه لذکری»، - . طه/ ۱۴ - {به یاد من نماز برپا دار.} زراره گفته است: این حدیث را نیز به حکم و یارانش روایت کردم. آنها گفتند: حدیث اول را نقض کردی؛ بنابراین این قضیه را به امام باقر علیه السلام گفتم. حضرت فرمود: ای زراره! به آنها نگفتی که وقت نماز نافله و واجب هر دو گذشته بود و نماز نافله، قضایی بود که مخصوص پیامبر صلی الله و آله و سلم است؟ - . الذکری: ۱۳۴ -

**[ترجمه]

بیان

عرس بالتشدید أی نزل فی آخر اللیل للاستراحه و هذا المکان

ص: ۲۴

۱- ۱. طه: ۱۴.

۲- ۲. الذکری: ۱۳۴.

اشتهر بالمعرس و هو بقرب المدينه و يكلؤنا بالهمز أی يحرسنا من العدو أو من فوت الصلاه أو الأعم و لفظه ما فی ما أرقدك استفهاميه و ربما يتوهم كونها للتعجب أی ما أكثر رقودك و نومك أخذ بنفسی المناسب لهذا المقام سكون الفاء كما قال الله تعالی اللَّهُ يَتَوَفَّی الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِها وَ الَّتِی لَمْ تَمُتْ فِی مَنامِها(۱) لكن يأبی عنه جمعه ثانيا علی الأنفاس فإنه جمع النفس بالتحريك و جمع النفس بالسكون الأنفس و النفوس فالمراد بالنفس الصوت و يكون انقطاع الصوت كنايه عن النوم و فی القاموس النفس بالتحريك واحد الأنفاس و السعه و الفسحه فی الأمر و الجرعه و الری و الطويل من الكلام انتهی.

و بعد إيراد هذه الروايه قال الشهيد رحمه الله و رضوانه عليه فی هذا الخبر فوائد منها استحباب أن يكون للقوم حافظ إذا ناموا صيانه لهم عن هجوم ما يخاف منه.

و منها أن الله تعالی أنام نبيه لتعليم أمته و لئلا يعير بعض الأمه بذلك و لم أقف علی راد لهذا الخبر لتوهم القدح فی العصمه.

و منها أن العبد ينبغی أن يتفأل بالمكان و الزمان بحسب ما يصيبه فيها من خير أو غيره و لهذا تحول النبی صلی الله عليه و آله إلی مكان آخر.

و منها استحباب الأذان للفائته كما يستحب للحاضره و قد روی العامه عن أبی قتاده و جماعه من الصحابه فی هذه الصوره أن النبی صلی الله عليه و آله أمر بلالا فأذن فصلی ركعتی الفجر و أمره فأقام فصلی صلاه الفجر.

و منها استحباب قضاء السنن.

و منها جواز فعلها لمن عليه قضاء(۲)

و إن كان قد منع منه أكثر المتأخرين.

و منها شرعيه الجماعه فی القضاء كالأداء.

ص: ۲۵

۱- ۱. الزمر: ۴۲.

۲- ۲. لكن لا مطلقا، بل إذا كانت النافله راتبه للصلاه الفائته.

و منها وجوب قضاء الفائته كفعله و وجوب التأسی به و لقوله فلیصلها.

و منها أن وقت قضائها ذکرها.

و منها أن المراد بالآیه ذلک.

و منها الإشاره إلی المواسعه فی القضاء لقول الباقر علیه السلام أ لا أخبرتهم أنه قد فات الوقتان.

ثم قال و قد روی أیضا فی الصحیح ما یدل علی عدم جواز النافله لمن علیه فریضه و الشیخ جمع بینهما بالحمل علی انتظار الجماعه و ابن بابویه عمل بمضمون الخبر و أمر بقضاء النافله ثم الفریضه و فی المختلف اختار المنع و أشار بعض الأصحاب إلی أن الخبر المروی عن النبی صلی الله علیه و آله من المنسوخ إذ النسخ جائز فی السنه انتهی.

و أقول حمل الشیخ بعید عن هذا الخبر إذ أمر النبی صلی الله علیه و آله أصحابه بقضاء النافله یدل علی اجتماعهم فلا انتظار و کذا النسخ أیضا لا یجری فیه و الأوجه ما أومأنا إلیه بالحمل علی استحباب التأخیر و الله یعلم.

**[ترجمه]«عرّس» با تشدید به معنای توقف برای استراحت در آخر شب است. این مکان که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در آن توقف کرد، به «معرّس» مشهور شده و نزدیک مدینه است. «یکلؤنا» با همزه، یعنی نگهبانی کند که دشمن به ما نزند یا نمازمان قضا نشود یا هر دو معنا منظور است. لفظ «ما» در عبارت «ما ارقدک» مای استفهامی است. چه بسا توهم شود که مای تعجب باشد، یعنی «ما اکثر رقودک و نومک»، {یعنی خواب و چرت زدنت چقدر زیاد است.} «اخذ بنفسی» ساکن بودن «فای نفس» مناسب این روایت است مثل آیه: «اللَّهُ یَتَوَفَّی الْأَنفُسَ حِینَ مَوْتِهَا وَالَّتِی لَمْ تَمُتْ فِی مَنَامِهَا - . زمر/ ۴۲ - »، {خدا روح مردم را هنگام مرگشان به تمامی بازمی ستاند، و [نیز] روحی را که در [موقع] خوابش نمرده است [قبض می کند].} ولی در این صورت که فای «النفس» سکون دارد، نمی‌تواند دوباره به صورت «الأنفاس» جمع بسته شود، چرا که الأنفاس جمع النفس است در صورتی که با حرکت خوانده شود. جمع النفس در صورتی که فاء ساکن باشد، الأنفس و النفوس می‌باشد. منظور از «نفس» صداست و قطع شدن صدا کنایه از به خواب رفتن است. در قاموس آمده است: نفس در صورتی که با حرکت خوانده شود، مفرد انفاس است. و نیز نفس به معنای فراخی، زمان زیاد در انجام کاری، جرعه، سیرابی و نیز سخن طولانی است، پایان سخن.

بعد از ذکر این روایت، شهید رحمه الله گفته است: نکاتی از روایت برداشت می‌شود:

- از جمله اینکه مستحب است وقتی لشکریان می‌خوابند کسی نگهبان باشد تا از هجوم آنچه از آن می ترسند در امان باشند .

- از جمله اینکه خدا پیامبرش را به خواب برد تا به امتش بیاموزد تا افرادی که خواب می‌مانند و نمازشان قضا می‌شود را سرزنش نکنند. ندیدم کسی منکر این روایت شده باشد، چرا که شاید برخی توهم کنند این روایت و خواب ماندن، منافی عصمت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است.

- از جمله اینکه شایسته است بنده، طالع سعد و نحس زمان و مکان را بر حسب خیر و غیر آن که به او می‌رسد بسنجد؛ به

همین دلیل بود که پیامبر – از مکانی که خوابش برده بود – به جای دیگر رفت.

– از جمله اینکه مستحب است برای نماز قضا نیز اذان گفته شود؛ همان طور که برای نماز ادا اذان گفته می‌شود. عامه از ابوقتاده و گروهی از صحابه روایت کرده‌اند که در اینجا پیامبر به بلال فرمود: اذان بگوید و خود شروع به خواندن نافله صبح کرد و دوباره امر کرد اذان بگوید و بلال اذان گفت، سپس حضرت اقامه گفت و نماز صبح را خواند.

– از جمله اینکه مستحب است نماز های نافله هم قضا شود.

– از جمله اینکه خواندن نماز مستحبی برای کسی که نماز واجب بر گردن دارد، جایز است؛ هر چند به نظر متاخرین این کار جایز نیست.

– از جمله اینکه جایز است نماز واجب قضا شده را مثل نماز ادا، به جماعت خواند.

– از جمله اینکه واجب است نماز قضا شده مثل ادا خوانده شود. دلیل آن تأسی به فعل پیامبر است که قضای نماز را خواند و قول ایشان می‌باشد که فرمود: «فلیصلها» {باید خوانده شود.}

– از جمله اینکه وقت قضای نماز، هر وقتی است یادش بیاید که نمازی از او قضا شده است.

– از جمله اینکه آیه درباره آن نماز است.

– از جمله اینکه روایت اشاره به این دارد که وقت نماز قضا وسیع است – زمان مشخصی ندارد – دلیل این مطلب، سخن امام باقر علیه السلام است که فرمود: «آیا به آنها نگفتی که وقت هر دوی آنها گذشته بود»؟ سپس گفته است: در این روایت صحیح اشاره‌ای به این است که کسی که نماز واجب بر گردن دارد نمی‌تواند نماز مستحبی بخواند. شیخ بین آنها این گونه جمع کرده است که وقتی خواندن نماز نافله بر کسی که نماز واجب بر گردن دارد، جایز است که منتظر نماز جماعت باشند. ابن بابویه به مضمون خبر عمل کرده است، یعنی اول باید قضای نماز نافله و سپس قضای نماز واجب خوانده شود. در کتاب المختلف خواندن قضای نماز نافله قبل از قضای نماز واجب، جایز دانسته نشده است. برخی از علما گفته‌اند، خبری که از پیامبر روایت شده، نسخ شده است؛ چرا که نسخ در مستحبات جایز است، پایان سخن.

**[ترجمه]

تتمیم

اعلم أنه یستفاد من الخبر أمور أخر و هی استحباب التعریس و استحباب کون المؤذن غیر الإمام و استحباب تقدیم الأذان علی النافله و المنع من النافله بعد دخول وقت الفریضه و لزوم الجمع بین الأخبار و رفع التنافی عنها و حسن قبول العذر ممن له عذر مرضی و جواز إظهار الأحکام عند المخالفین مع عدم التقیه.

**[ترجمه]حملی که شیخ کرده است از این روایت بعید است، چرا که وقتی پیامبر به اصحابش گفت، همگی نماز نافله را بخوانند، انتظار معنا ندارد و همچنین نسخ هم در این روایت جایگاهی ندارد. نظر وجیه‌تر، چیزی است که بدان اشاره کردیم، یعنی خواندن قضای نماز نافله بعد از قضای نماز واجب، مستحب است. و خدا می‌داند.

**[ترجمه]

تنبیه

ربما یتوهم التنافی بین هذا الخبر و بین ما روی أنه صلی الله علیه و آله کان یقول تنام عینی و لا ینام قلبی و ما روی أن نومه صلی الله علیه و آله کان کیقظته و کان یعلم فی النوم ما یعلم فی الیقظه و یمکن الجواب عنه بوجوه الأول أن یکون نومه صلی الله علیه و آله فی سائر الأحوال کالیقظه(۱) و فی تلک الحاله

ص: ۲۶

۱- ۱. ما بین العلامتین زیاده منا اقتباسا من کلامه قدّس سرّه فی باب سهوه و نومه صلی الله علیه و آله عن الصلاه ج ۱۷ ص ۱۲۱ من هذه الطبعه.

أنـامه الله تعـالی نوما کنوم سائر الناس للمصـلحه الثانی أنه صـلی الله علیه و آله لم یکن مکلفا بهـذا العلم کما أنه لم یکن مکلفا بالعلم بما کان یعلمه من کفر المنافقه و عـدم الظفر بالکافرین و أمثال ذلک الثالث أن یقال لعله صـلی الله علیه و آله کان مکلفا فی ذلک بترک الصلاه لبعض المصالح و قد مر الکلام فی ذلک (۱)

**[ترجمه]می‌تـوان از روایـات نکـات دیگری هم برداشت نمـود: مسـتحب است آخر شب برای اسـتراحت توقـف شود. مؤذن کسی غیر از امام باشد. نیز قبل از خواندن نافله اذان گفته شود. نمی‌توان بعد از رسیدن وقت نماز واجب، نماز مستحبی خواند؛ چرا که لازمه جمع بین دو روایت همین می‌باشـد. پذیرفتن عذر کسـی که عذری دارد پسـندیده است. جایز است نزد مخالفین تقیه نکرد و احکام خود را آشکارا انجام داد.

نکته: روایتی دیگر از پیامبر است که به ظاهر با این روایت سازگار نیست. روایت این است که حضـرت می‌فرمود: چشمم می... خوابـد ولی قلبم نمی‌خوابـد. یا آنچه روایت شـده است که خواب حضـرت مثل بیـداری است و هر چه در بیـداری می‌داند در خواب هم می‌داند. به چند صورت می‌توان تعارض این دو روایت را برطرف کرد:

اول، خواب حضرت در سایر احوال مثل بیداری است. و در آن زمان خدای متعال به خاطر مصلحت، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را مثل سـایر افراد به خواب برد. دوم، حضـرت مکلف به این علم نیست، همـان طور که به علم از کفر منـافقین و عـدم پیروزی بر دشـمنان و امثـال این مـوارد مکلّف نبود. سوم، شایـد گفته شود در آن زمـان مکلف بود نمـازش را به خـاطر برخی مصالح ترک کند! که در این باره قبلا حرف زدیم.

**[ترجمه]

«۴»

غِیَاثُ سُلْطَانِ الْوَرَی، لِلسَّیِّدِ ابْنِ طَاوُسٍ بِإِسْنَادِهِ عَنْ حَرِیزٍ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ رَجُلٌ عَلَیْهِ دَیْنٌ مِنْ صَلَاهٍ قَامَ یَقْضِیهِ فَخَافَ أَنْ یُدْرِکَهُ الصُّبْحُ وَ لَمْ یُصَلِّ صَلَاهَ لَیْلَتِهِ تِلْکَ قَالَ علیه السلام یُؤَخِّرُ الْقَضَاءَ وَ یُصَلِّی صَلَاهَ لَیْلَتِهِ تِلْکَ.

**[ترجمه]غیـاث سـلطان الوری: زراره گفته است: از امـام باقر علیه السـلام پرسـیدم: نماز- واجب - فردی قضا شـده است، از خواب بر می‌خیزد که قضای آن را بخواند، ولی می‌ترسد اگر قضای نماز را بخواند وقت نماز شب بگذرد. حضرت فرمود: اول نماز شب را بخواند و سپس نماز قضا شده را بجا آورد.

**[ترجمه]

«۵»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْأَوَّلِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَتَمَّ صَلَاهَ الْفَرِیضَهِ بِصَلَاهِ النَّافِلَهِ وَ أَتَمَّ صِیَامَ الْفَرِیضَهِ بِصِیَامِ النَّافِلَهِ الْخَبَرَ(۲).

وَ مِنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ قَالَ: قَالَ لِي أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام أَ تَدْرِي لِأَيِّ شَيْ ءٍ وُضِعَ التَّطَوُّعُ قُلْتُ مَا أَدْرِي جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ إِنَّهُ تَطَوُّعٌ لَكُمْ وَ نَافِلَةٌ لِلْأَنْبِيَاءِ وَ تَدْرِي لِمَ وُضِعَ التَّطَوُّعُ قُلْتُ لَا أَدْرِي جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ لِأَنَّهُ إِنْ كَانَ فِي الْفَرِيضَهِ نُقْصَانٌ فَصُبَّتِ النَّافِلَهُ(۳)

عَلَى الْفَرِيضَهِ حَتَّى تَتِمَّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ لِنَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله وَ مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَكَ (۴).

ص: ۲۷

۱- ۱. زاد رحمه اللّه فی الباب المزبور احتمالا رابعا و هو أن يقال: لا ينافی اطلاعه فی النوم علی الأمور عدم قدرته علی القيام ما لم تزل عنه تلك الحاله، فان الاطلاع من الروح و النوم من أحوال الجسد.

۲- ۲. علل الشرائع ج ۱ ص ۲۷۰.

۳- ۳. فی المصدر: قضيت النافله.

۴- ۴. علل الشرائع ج ۲ ص ۱۷، و الآيه فی الاسراء: ۷۹.

**[ترجمه]العلل: امام على عليه السلام فرمود: خداوند نماز واجب را با نماز نافله و روزه واجب را با روزه مستحبى كامل نمود... ادامه روايت - . علل الشرايع ۱: ۲۷۰ - .

و نيز العلل: ابوبكر گفته است: امام باقر عليه السلام به من فرمود: مى‌دانى چرا اعمال مستحبى تشريع شده است؟ گفتم: نمى دانم فدايت شوم، حضرت فرمود: انجام اعمال مستحبى براى شما واجب نيست، ولى انبيا بايد انجام دهند و به اين علت تشريع شده كه نقصى را كه در واجبات وجود دارد جبران و كامل كند؛ چرا كه خدا به پيامبرش گفته است: «وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ - . اسراء/ ۷۹ - »، {و پاسى از شب را زنده بدار، تا براى تو [به منزله] نافله اى باشد.}

**[ترجمه]

بيان

و نافله للأنبياء أي فريضه زائده عليهم كما سيأتى فى تفسير الآيه فصبت النافله بالصاد المهمله و الباء الموحده أى أفرغت كنايه عن كثره النافله و فى بعض النسخ بالضاد المعجمه على بناء المعلوم من الضب بمعنى اللصوق و الأول أصوب.

**[ترجمه]«و نافله للانبياء»، يعنى اعمال اضافه اى كه بر پيامبران واجب شده است؛ همان طور كه در تفسير اين آيه خواهد آمد. «فصبّت النافله» يعنى خالى شد و كنايه از زيادى نافله‌هاست. در برخى از نسخه ها ضاد آمده و با صيغه معلوم از صيغه «الضب» به كار رفته است و معنايش چسبيدن است. اولى صحيح‌تر است.

**[ترجمه]

«۶»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ نُوحٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: إِنَّ الْعَبْدَ لَتُرْفَعُ لَهُ مِنْ صَلَاتِهِ نِصْفُهَا أَوْ ثُلُثُهَا أَوْ رُبُعُهَا أَوْ خُمُسُهَا وَ مَا يُرْفَعُ لَهُ إِلَّا مَا أَقْبَلَ عَلَيْهِ مِنْهَا بِقَلْبِهِ وَ إِنَّمَا أَمَرْنَا بِالنَّوَافِلِ لِيَتِمَّ لَهُمْ بِهَا مَا نَقَصُوا مِنَ الْفَرِيضَهِ(۱).

وَ مِنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: إِنَّمَا جُعِلَتِ النَّافِلَهُ لِيَتِمَّ بِهَا مَا يَفْسُدُ مِنَ الْفَرِيضَهِ(۲).

**[ترجمه]العلل: امام صادق عليه السلام فرمود: آن مقدار از نماز بنده بالا مى‌رود كه با حضور قلب خوانده شود كه ممكن است نصف يا يک سوم يا يک چهارم يا يک پنجمش باشد و به اين دليل در كنار نمازهاى واجب، به نماز مستحبى هم امر شديم تا نقص نماز واجب به وسيله نماز مستحبى جبران شود - . علل الشرايع ۲: ۱۸ - .

و نيز العلل: امام باقر عليه السلام فرمود: نافله ها به اين دليل تشريع شده اند كه نقص موجود در فرائض را جبران كنند.

**[ترجمه]

«۷»

الْمَحَاسِنُ، عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِکِ عَنْ أَبِی بَکْرٍ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام: یَا بَا بَکْرٍ تَدْرِی لِأَیِّ شَیْ ءٍ وُضِعَ عَلَیْکُمُ التَّطَوُّعُ وَ هُوَ تَطَوُّعٌ لَکُمْ وَ هُوَ نَافِلَهٌ لِلْأَنْبِیَاءِ إِنَّهُ رُبَّمَا قُبِلَ مِنَ الصَّلَاهِ نِصْفُهَا وَ ثُلُثُهَا وَ رُبُعُهَا وَ إِنَّمَا یُقْبَلُ مِنْهَا مَا أَقْبَلْتَ عَلَیْهَا بِقَلْبِکَ فَزِیدَتِ النَّافِلَهُ عَلَیْهَا حَتَّی تَتِمَّ بِهَا(۳).

**[ترجمه]المحاسن: ابوبکر نقل کرده است: امام باقر علیه السلام به من فرمود: ای ابابکر، می‌دانی چرا اعمال مستحبی که انجام آنها برای شما واجب نیست، ولی انبیا باید انجام دهند، تشریع شده است؟ به این دلیل که فقط آن مقدار از نمازی که با حضور قلب خوانده شود قبول می‌شود که ممکن است نصف یا یک سوم یا یک چهارم آن باشد؛ بنابراین نماز نافله به اینها اضافه شده تا ثواب نماز واجب را کامل کند - . المحاسن:۳۱۶ - .

**[ترجمه]

«۸»

السَّرَائِرُ، نَقْلًا مِنْ کِتَابِ حَرِیزٍ عَنْ زُرَارَهَ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام: لَا تُصَلِّ مِنَ النَّافِلَهِ شَیْئاً وَقْتَ الْفَرِیضَهِ فَإِنَّهُ لَا تُقْضَی نَافِلَهٌ فِی وَقْتِ فَرِیضَهٍ فَإِذَا دَخَلَ وَقْتُ الْفَرِیضَهِ فَابْدَأْ بِالْفَرِیضَهِ.

وَ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام: إِنَّمَا جُعِلَتِ الْقَدَمَانِ وَ الْأَرْبَعُ وَ الذِّرَاعُ وَ الذِّرَاعَانِ وَقْتاً لِمَکَانِ النَّافِلَهِ(۴).

**[ترجمه]السرائر: امام باقر علیه السلام فرمود: در وقت نمازهای واجب، نماز مستحبی نخوان، چرا که نباید قضای نماز نافله‌ای در وقت نماز واجب، خوانده شود؛ بنابراین به محض اینکه وقت نماز واجب رسید، اول نماز واجب را بخوان.

امام باقر علیه السلام فرمود: وقتی اندازه سایه دو یا چهار قدم یا دو ذراع یا چهار ذراع باشد، وقت نماز نافله است. - . السرائر: ۴۷۲ -

**[ترجمه]

بیان

یدل علی ما أومأنا إلیه من أن المراد بوقت الفریضه الوقت المختص

۱- ۱. علل الشرائع ج ۲ ص ۱۸.
۲- ۲. علل الشرائع ج ۲ ص ۱۸.
۳- ۳. المحاسن ص ۳۱۶.
۴- ۴. السرائر: ۴۷۲.

بفضل الفريضه و الظاهر من النوافل الرواتب إلا أن يقال لا يجوز غيرها بطريق أولى و فيه نظر(۱).

**[ترجمه]این روایت به نکته‌ای که قبلاـ گفتیم اشاره دارد، یعنی منظور از وقت نماز واجب، وقتی است که خواندن نماز واجب درآن فضیلت دارد. ظاهرا منظور از نافله هایی که نمی‌توان در این وقت خواند، نافله نمازهای یومیه است؛ مگر اینکه گفته شود: اگر نتوان در این وقت مخصوص، نافله نماز یومیه را خواند؛ به طریق اولی نمی‌توان نافله غیر یومیه خواند. البته این استدلال جای بحث دارد. - . علل الشرایع ۱: ۲۵۱ -

**[ترجمه]

«۹»

الْعِلَلُ، وَ الْعُيُونُ، عَنِ ابْنِ عُبْدُوسٍ عَنِ ابْنِ قُتَيْبَةَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ الرِّضَا علیه السلام فِيمَا رَوَاهُ عَنْهُ مِنَ الْعِلَلِ: فَإِنْ قَالَ لِمَ جُعِلَ صَلَاةُ السُّنَّهِ أَرْبَعاً وَ ثَلَاثِينَ رَكْعَهً قِيلَ لِأَنَّ الْفَرِيضَهَ سَبْعَ عَشْرَهَ رَكْعَهً فَجُعِلَتِ السُّنَّهُ مِثْلَيِ الْفَرِيضَهِ كَمَالًا لِلْفَرِيضَهِ فَإِنْ قَالَ فَلِمَ جُعِلَ صَلَاهُ السُّنَّهِ فِي أَوْقَاتٍ مُخْتَلِفَهٍ وَ لَمْ يُجْعَلْ فِي وَقْتٍ وَاحِدٍ قِيلَ لِأَنَّ أَفْضَلَ الْأَوْقَاتِ ثَلَاثَهٌ عِنْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ وَ بَعْدَ الْغُرُوبِ وَ بِالْأَسْحَارِ فَأَحَبَّ أَنْ يُصَلَّى لَهُ فِي هَذِهِ الْأَوْقَاتِ الثَّلَاثَهِ لِأَنَّهُ إِذَا فُرِّقَتِ السُّنَّهُ فِي أَوْقَاتٍ شَتَّى كَانَ أَدَاؤُهَا أَيْسَرَ وَ أَخَفَّ مِنْ أَنْ تُجْمَعَ كُلُّهَا فِي وَقْتٍ وَاحِدٍ(۲).

**[ترجمه]العلل و العیون: در آنچه که فضل بن شاذان در مورد علل احکام از امام رضا علیه السلام نقل کرده است، آمده است: اگر گفته شود: چرا نمازهای نافله یومیه سی و چهار رکعتند؟ گفته می‌شود: زیرا نمازهای واجب هفده رکعتند و نماز نافله دو برابر آنها شده تا آنها را کاملشان کنند .

اگر گفته شود: چرا نماز های مستحبی در اوقات مختلف پراکنده شده اند و در یک وقت خوانده نمی‌شوند؟ گفته می‌شود: چرا که بهترین اوقات شبانه روز، هنگام ظهر، بعد از غروب و سحرگاهان است، بنابراین بهتر است در این وقت های سه‌گانه برای او نماز خوانده شود؛ چرا که اگر نمازهایی مستحبی در وقتهای مختلف خوانده شوند، آسانتر از آن است در یک وقت خوانده شود. - . عیون الاخبار ۲: ۱۱۱ -

**[ترجمه]

بیان

لأنه إذا فرقت لما ظهر مما سبق أن هذه الأوقات لفضلها أنسب من سائر الأوقات للنافله فكان يمكن أن يجعل الجميع فی وقت واحد منها فتمم التعليل بأن التفريق كان أخف و أيسر فلذا فرقها عليها.

**[ترجمه]«لانّه اذا فرقت» از آنچه قبلاـ گفته شد، اوقات ذکر شده به خاطر فضلیتشان برای خواندن نمازهای نافله، از سایر اوقات مناسب‌تر هستند. می‌توان همه نمازهای نافله را در یک زمان هم خواند. علتی که برای مختلف شدن اوقات ذکر شده،

مؤید همین مطلب است؛ چرا که علت این است، خواندن آنها در اوقات مختلف آسانتر است.

**[ترجمه]

«۱۰»

إِعْلَامُ الْوَرَى، نَقْلًا مِنْ نَوَادِرِ الحِكْمَهِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَائِذٍ الْأَحْمَسِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ أَنَا أُرِیدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنْ صَلَاهِ اللَّیْلِ وَ نَسِیتُ فَقُلْتُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ علیه السلام أَجَلْ وَ اللَّهِ أَنَا وَلَدُهُ وَ مَا نَحْنُ بِذِی قَرَابَهٍ مَنْ أَتَى اللَّهَ بِالصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ الْمَفْرُوضَاتِ لَمْ یُسْأَلْ عَمَّا سِوَى ذَلِکَ فَاکْتَفَیْتُ بِذَلِکَ (۳).

**[ترجمه]اعلام الوری: عائذ الاحمسی گفته است: نزد امام صادق علیه السلام رفتم و می‌خواستم درباره نماز شب از ایشان بپرسم که فراموش کردم. گفتم: سلام بر تو ای فرزند رسول الله. حضرت فرمود: درست گفتی، من فرزند او هستم نه فقط خویشاوندش. هر کس نماز های واجب پنجگانه را بخواند، از اعمال دیگرش بازخواست نمی‌شود. وقتی حضرت این سخن را گفت دیگر سؤالی نپرسیدم - . اعلام الوری: ۲۶۸ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الرَّیَّانِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی نَجْرَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ ذَرِیحٍ الْمُحَارِبِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللَّهِ

۱- ۱. علل الشرائع ج ۱ ص ۲۵۱.

۲- ۲. عیون الأخبار ج ۲ ص ۱۱۱.

۳- ۳. إعلام الوری ص ۲۶۸.

يَسْأَلُ اللَّهُ عَمَّا سِوَى الْفَرِيضَهِ قَالَ لَا(۱).

**[ترجمه]العلل: امام صادق عليه السلام فرمود: فردی گفت: ای رسول الله، آيا خداوند به غير از واجبات باز خواست می کند؟ حضرت فرمود: نه - . علل الشرايع ۲: ۱۴۸ - .

**[ترجمه]

«۱۲»

نَهْجُ الْبَلَاغَهِ(۲)، وَ مِشْكَاهُ الْأَنْوَارِ، قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام: إِنَّ لِلْقُلُوبِ إِقْبَالًا وَ إِدْبَاراً فَإِذَا أَقْبَلَتْ فَاحْمِلُوهَا عَلَى النَّوَافِلِ وَ إِذَا أَدْبَرَتْ فَاقْتَصِرُوا بِهَا عَلَى الْفَرَائِضِ (۳).

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه: حكمت ۳۱۲ - و مشكوه الانوار: اميرالمؤمنين عليه السلام فرمود: دل‌ها حالت نشاط و كسالت دارند، پس هرگاه كه نشاط داشتيد، به مستحبات نيز بپردازيد و هر گاه كه كسل بوديد، تنها به واجب اكتفا كنيد - . مشكاه الانوار: ۲۵۶ - .

**[ترجمه]

«۱۳»

النهج، [نهج البلاغه] قَالَ عليه السلام: لَا قُرْبَهَ لِلنَّوَافِلِ إِذَا أَضَرَّتْ بِالْفَرَائِضِ (۴).

وَ مِنْهُ قَالَ عليه السلام: قَلِيلٌ تَدُومُ عَلَيْهِ أَرْجَى مِنْ كَثِيرٍ مَمْلُولٍ (۵).

وَ قَالَ عليه السلام: إِذَا أَضَرَّتِ النَّوَافِلُ بِالْفَرَائِضِ فَارْفُضُوهَا(۶).

**[ترجمه]نهج البلاغه: اميرالمؤمنين عليه السلام فرمود: هرگاه مستحبّات به واجبات زيان رسانند، - آن مستحبات - سبب نزديكی به خدا نمی گردند. - . نهج البلاغه: حكمت ۳۹ -

و نيز نهج البلاغه: فرمود: عبادت كمی كه مداوم باشد، از عبادتی كه زياد باشد و موجب ملالت گردد بهتر است - . نهج البلاغه: حكمت ۲۷۸ - .

و نيز فرمود: هرگاه اعمال مستحبی به اعمال واجب ضرر رساند، آنها را ترک كنيد. - . نهج البلاغه: حكمت ۲۷۹ -

**[ترجمه]

بيان

مملول أی یحصل الملال منه یقال مللت الشیء بالکسر و مللت منه أیضا إذا سئمته ذکره الجوهری و الحاصل أن العباده القلیله تداوم علیها من النوافل خیر من عباده کثیره تأتی بها أیاما ثم تملها و تترکها إذا أضرت النوافل أی بأن تؤخرها عن أوقات فضلها أو توجب الکسل عنها و عدم إقبال القلب علیها و ربما یستدل به و بسابقه علی عدم جواز النافله لمن علیه الفریضه.

**[ترجمه]«مملول»، یعنی ملال از آن حاصل شود. وقتی گفته می‌شود: «مللت الشیء و مللت منه» که هر دو با کسر خوانده می‌شوند، وقتی است که از چیزی به ستوه آمده‌ای. این را جوهری گفته است.

بنابراین معنای حدیث این می‌شود: عبادت اندکی که همراهش نافله مدام هم باشد، از عبادت زیادی که چند وقت انجام می... دهی و سپس از آن خسته می‌شوی و ترکش می کنی، بهتر است. «اذا اضرّت النوافل» انجام آنها سبب شود که واجبات در اوقاتی که فضیلت دارد خوانده نشود یا خسته شود و واجبات را نیک و با میل و اشتیاق انجام ندهد. شاید بتوان با استدلال به این دو حدیث گفت: کسی که عمل واجبی برگردن دارد، جایز نیست عمل مستحبی را انجام دهد.

**[ترجمه]

«۱۴»

النهج، [نهج البلاغه] وَ أَعْلَامُ الدِّینِ،: فِیمَا کَتَبَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ إِلَی حَارِثٍ الْهَمْدَانِیِّ وَ أَطِعِ اللَّهَ فِی جُمَلِ (۷)

أُمُورِکَ فَإِنَّ طَاعَهَ اللَّهِ فَاضِلَهٌ عَلَی مَا سِوَاهَا وَ خَادِعْ نَفْسَکَ فِی الْعِبَادَهِ وَ ارْفُقْ بِهَا وَ لَا تَقْهَرْهَا وَ خُذْ عَفْوَهَا وَ نَشَاطَهَا إِلَّا مَا کَانَ مَکْتُوباً عَلَیْهَا مِنَ الْفَرِیضَهِ فَإِنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ قَضَائِهَا وَ تَعَاهُدِهَا عِنْدَ مَحَلِّهَا وَ إِیَّاکَ أَنْ یَنْزِلَ بِکَ

۱- ۱. علل الشرائع ج ۲ ص ۱۴۸ فی حدیث.

۲- ۲. نهج البلاغه تحت الرقم ۳۱۲ من قسم الحکم.

۳- ۳. مشکاه الأنوار: ۲۵۶.

۴- ۴. نهج البلاغه تحت الرقم ۳۹ من قسم الحکم.

۵- ۵. نهج البلاغه تحت الرقم ۲۷۸ من قسم الحکم.

۶- ۶. نهج البلاغه تحت الرقم ۲۷۹ من قسم الحکم.

۷- ۷. فی المصدر« جمیع أمورک».

الْمَوْتُ وَ أَنْتَ آبِقٌ مِنْ رَبِّكَ فِی طَلَبِ الدُّنْيَا الْخَبَرَ(۱).

**[ترجمه]نهج البلاغه و اعلام الدین: در بخشی از نامه حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام به حارث همدانی آمده است: در همه کارهایت خدا را اطاعت کن که اطاعت خدا از همه چیز برتر است. نفس خودت را در واداشتن به عبادت فریب ده. با آن مدارا کن و به زور و اکراه بر چیزی مجبورش نساز. در وقت فراغت و نشاط به کارش گیر، جز در آنچه که بر تو واجب است، و باید آن را قضا کنی و در وقت خاص خودش بجا آوری. بپرهیز از آنکه مرگ تو فرا رسد، در حالی که از پروردگارت گریزان و در دنیاپرستی غرق باشی... ادامه روایت.

**[ترجمه]

إيضاح

فی جمل أمورک أی جمیعها و خادع نفسک أی حملها ما ثقل علیها من الطاعات بلطف و مداراه من غیر عنف حتی تتابعک و توافقک علیها و خذ عفوک أی ما فضل من أوقاتها عن ضروریاتها لتکون ناشطه فیها و لا تکلفها فوق طاقتها و ما یشق علیها فتمل و تضجر قال الجوهری عفو المال ما یفضل عن النفقه.

**[ترجمه]«جمل امورک»، یعنی تمام کارهایت «خادع نفسک» یعنی عبادت‌هایی که برایش سنگین است را با مدارا انجام ده و با زور و اکراه بر چیزی مجبورش نساز تا در انجام آن با تو همسخن شود. «خذ عفوک»، یعنی وقتی که خالی است و کار ضروری ندارد تا در انجام آن با نشاط باشد و عبادتی که فراتر از حد توانش است و انجام آن دشوار می‌باشد بر او تحمیل نکن، چرا که موجب ملالتش خواهد شد. جوهری گفته است: «عفو المال» یعنی مالی که زیادی از نفقه باشد.

**[ترجمه]

«۱۵»

الْمَحَاسِنُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِيرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى مَا تَحَبَّبَ إِلَيَّ عَبْدِی بِشَيْ ءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ وَ إِنَّهُ لَيَتَحَبَّبُ إِلَيَّ بِالنَّافِلَهِ حَتَّى أُحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِی يَسْمَعُ بِهِ وَ بَصَرَهُ الَّذِی يُبْصِرُ بِهِ وَ لِسَانَهُ الَّذِی يَنْطِقُ بِهِ وَ يَدَهُ الَّتِی يَبْطِشُ بِهَا وَ رِجْلَهُ الَّتِی يَمْشِی بِهَا إِذَا دَعَانِی أَجَبْتُهُ وَ إِذَا سَأَلَنِی أَعْطَيْتُهُ وَ مَا تَرَدَّدْتُ فِی شَيْ ءٍ أَنَا فَاعِلُهُ كَتَرَدُّدِی فِی مَوْتِ الْمُؤْمِنِ يَكْرَهُ الْمَوْتَ وَ أَنَا أَكْرَهُ مَسَاءَتَهُ (۲).

تحقیق هذا الخبر یحتمل وجوها الأول أنه لکثره تخلقه بأخلاق ربه و وفور حبه لجناب قدسه تخلی عن شهوته و إرادته و لا ینظر إلی ما یحبه سبحانه و لا یبطش إلا إلی ما یوصله إلی قربه تعالی و هکذا.

الثانی أن یکون المراد أنه تعالی أحب إلیه من سمعه و بصره و لسانه و یده و یبذل هذه الأعضاء الشریفه فیما یوجب رضاه فالمراد بکونه سمعه أنه فی حبه و إکرامه بمنزله سمعه بل أعز منه لأنه یبذل سمعه فی رضاه و کذا البواقی.

الثالث أن یکون المعنی کنت نور سمعه و بصره و قوه یده و رجله و لسانه.

و الحاصل أنه لما استعمل نور بصره فیما یرضی ربه أعطاه بمقتضی وعده

۱- ۱. نهج البلاغه تحت الرقم ۶۱ من قسم الرسائل و اعلام الدین مخطوط.

۲- ۲. المحاسن: ۲۹۱.

سبحانه لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ (۱) نورا من أنواره به يميز بين الحق و الباطل و به يعرف المؤمن و المنافق كما قال الله تعالى إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآياتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ (۲) وَ قَالَ صلى الله عليه و آله: الْمُؤْمِنُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ.

و كذا لما بذل قوته فى طاعته أعطاه قوه فوق طاقه البشر كَمَا قَالَ مَوْلَانَا الْأَطْهَرُ: مَا قَلَعْتُ بَابَ خَيْبَرَ بِقُوَّةٍ جِسْمَانِيَّةٍ بَلْ بِقُوَّةٍ رَبَّانِيَّةٍ و هكذا.

الرابع أنه لما خرج عن سلطان الهوى و آثر على جميع مراداته و شهواته رضى المولى صار الرب تبارك و تعالى متصرفا فى نفسه و بدنه مدبرا لقلبه و عقله و جوارحه فبه يسمع و به يبصر و به ينطق و به يمشى و به يبطش كما ورد فى تأويل قوله تعالى وَ ما تَشاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ (۳) و هذا معنى دقيق لا يفهمه إلا العارفون و ليس المراد به المعنى الذى باح به المبتدعون فإنه الكفر الصريح و الشرك القبيح.

و لقد أطنبنا الكلام فى ذلك فى كتاب الإيمان و الكفر و بعض كتبنا الفارسيه و اكتفينا هنا بإشارات خفيه ينتفع بها أرباب الفطن الذكيه و أما قوله سبحانه ما ترددت فى شى ء فقد مضى شرحه فى كتاب الجنائز و غيره.

**[ترجمه]المحاسن: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرموده است که خدا می‌فرماید: بنده من با چیزی دوست داشتنی‌تر از واجبات نمی‌تواند به من اظهار دوستی کند. با نوافل به سوی محبت من می‌آید تا اینکه من نیز او را دوست بدارم. هنگامی که او را دوست بدارم گوش او می‌شوم که با آن بشنود و چشم او می‌شوم که با آن ببیند. زبان او می‌شوم که با آن سخن گوید و دست او می‌شوم که با آن حمله می‌کند و پای او می‌شوم که با آن راه می‌رود. هنگامی که به درگاه من دعا کند اجابت می... کنم و اگر از من درخواست کند به او می‌دهم. در انجام هیچ کاری که به دست من است مثل مرگ مؤمن متحیر نمی‌مانم، چرا که او نمی‌خواهد بمیرد و من نمی‌خواهم او را غمگین ببینم - . المحاسن: ۲۹۱ - !

تحقیق: این روایت را به چند صورت می‌توان معنا کرد: اول به خاطر اینکه مؤمن زیاد به اخلاق پروردگارش آراسته می‌شود و بیش از حد دوستدار ذات حق می‌شود. از شهوت و اراده خود خالی می‌شود و فقط به آنچه که خدا دوست دارد می‌نگرد و فقط در راهی قدم بر می‌دارد که به قرب الهی می‌رسد و این چنین.

دوم: مؤمن ذات حق تعالی را بیش از چشم و گوش و زبان و دستش دوست می‌دارد و این اعضا را در جایی به کار می‌گیرد که رضایت خدا را در پی دارد؛ بنابراین منظور اینکه خدا گوش بنده می‌شود این است که بنده خدا را به منزله گوش و چشم خودش، بلکه بیشتر از اینها دوست دارد؛ چرا که بنده گوشش را در راه رضای او به کار گرفته است و بقیه هم چنین است.

سوم: معنا چنین باشد: نور چشم و گوش او و قوت دست و پا و زبانش می‌شوم .

نتیجه اینکه اگر بنده نور دیدگانش را در راه رضای خدا به کار گیرد، خدا طبق وعده ای که داده است: «لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ - . ابراهیم / ۷ - »، {اگر واقعاً سپاسگزاری کنید، [نعمت] شما را افزون خواهم کرد.} نوری از انوار الهی اش به او می‌دهد که با آن نور، حق و باطل را از هم تشخیص دهد و با این نور، مؤمن و منافق را از هم تشخیص دهد و این آیاتی از آیات خداست: «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ» - . حجر/ ۷۵ - ،{ به یقین، در این [کیفر] برای هوشیاران عبرتهاست.} پیامبر

صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: مؤمن با نور خدا می‌نگرد.

و همین طور اگر قوتش را در راه طاعت خدا به کار گیرد، خدا نیروی بالاتر از نیروی بشر به او می‌دهد؛ همچنان که مولای مان حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: با نیروی ربانی در خیبر را برکندم نه با نیروی جسمانی. و این چنین.

چهارم: وقتی بنده از تحت سلطنت هوای نفس خارج گردد و رضای خدا را بر تمام آرزوها و شهوت‌هایش ترجیح دهد، خدا در روح و بدن او تصرف می‌کند و تدبیرگر قلب و عقل و اعضایش می‌شود و با خدا می‌شنود، می‌بیند، راه می‌رود و حمله می‌کند؛ همچنان که این برداشت در تأویل آیه: «وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَن يَشَاء اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ»، - . انسان/ ۳ و تکویر/ ۲۹ - {تا خدا، پروردگار جهانیان نخواهد، [شما نیز] نخواهید خواست.} آمده است. این معنای ظریفی است که فقط عارفان درک می... کنند و منظور این آیه، برداشت بدعت کاران -قائلین به جبر- نیست؛ چرا که آن کفر صریح و شرک قبیح است.

ما در کتاب ایمان و کفر و برخی کتابهای فارسی، مفصل در این باره بحث کردیم و در اینجا فقط گذرا اشاره کردیم که افراد تیزفهم از آن بهره برند. و اما سخن خداوند: «ما ترددت فی شیء» در کتاب جنازه‌ها و جاهای دیگر شرح داده شده است .

**[ترجمه]

«۱۶»

الْعِلَلُ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَاتِمٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ حَمْدَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَخْلَدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بَشِيرٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْقَزْوِينِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْبَاقِرِ لِأَيِّ عِلَّةٍ تُصَلَّى الرَّكْعَتَانِ بَعْدَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ مِنْ قُعُودٍ قَالَ لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فَرَضَ سَبْعَ عَشْرَةَ رَكْعَةً فَأَضَافَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِثْلَيْهَا فَصَارَتْ إِحْدَى وَ خَمْسِينَ رَكْعَةً فَتُعَدَّانِ هَاتَانِ الرَّكْعَتَانِ مِنْ جُلُوسٍ بِرَكْعَةٍ(۴).

ص: ۳۲

۱- ۱. إبراهيم: ۷.

۲- ۲. الحجر: ۷۵.

۳- ۳. الإنسان: ۳۰: و التكوير ص ۲۹.

۴- ۴. علل الشرائع ج ۲ ص ۱۹.

**[ترجمه]العلل: عبدالله قزوینی گفته است: از امام باقر علیه السلام پرسیدم: چرا نماز نافله عشا نشسته خوانده می‌شود؟ حضرت فرمود: خداوند هفده رکعت نماز واجب نمود. پیامبر هم دو برابر آن به اینها افزود که جمعا پنجاه و یک رکعت شد. پس دو رکعت نماز نشسته نافله عشا، یک رکعت حساب می‌شود - . علل الشرایع ۲: ۱۹ - .

**[ترجمه]

«۱۷»

الْبَصَائِرُ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عِيسَى عَنْ مَرْوَانَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُوسَى الْحَنَّاطِ قَالَ خَرَجْتُ أَنَا وَ جَمِيلُ بْنُ دَرَّاجٍ وَ عَائِذٌ الْأَحْمَسِيُّ حَاجِّينَ قَالَ: وَ كَانَ يَقُولُ عَائِذٌ لَنَا إِنَّ لِي حَاجَةً إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنْهَا قَالَ فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ فَلَمَّا جَلَسْنَا قَالَ لَنَا مُبْتَدِئاً مَنْ أَتَى اللَّهَ بِمَا افْتَرَضَ عَلَيْهِ لَمْ يَسْأَلْهُ عَمَّا سِوَى ذَلِكَ قَالَ فَغَمَزْنَا عَائِذٌ فَلَمَّا قُمْنَا قُلْنَا مَا حَاجَتُكَ قَالَ الَّذِي سَمِعْنَا مِنْهُ إِنِّي رَجُلٌ لَا أُطِيقُ الْقِيَامَ بِاللَّيْلِ فَخِفْتُ أَنْ أَكُونَ مَأْثُوماً مَأْخُوذاً بِهِ فَأَهْلِكَ (۱).

**[ترجمه]البصائر: حسین بن موسی حناط روایت کرده است که من و جمیل بن درّاج و عائذ الاحمسی می‌رفتیم، عائذ به ما می گفت: سؤالی دارم که وقتی امام صادق علیه السلام بیاید از او می‌پرسم. حضرت نزد ما آمد و بی آنکه سؤالی از حضرت پرسیده شود، حضرت فرمود: هرکس فقط اعمال واجب را انجام دهد، از دیگر کارهایش بازخواست نمی‌شود. حسین بن حناط گفته است: عائذ به ما چشمک زد. وقتی بلند شدیم گفتیم: چه سؤالی داشتی؟ گفت: همان چیزی که از حضرت شنیدید، من نمی‌توانم شب بلند شوم - و نماز شب بخوانم - می‌ترسیدم به همین خاطر باز خواست گردم و هلاک شوم - . بصائر الدرجات: ۲۳۹ - .

**[ترجمه]

بیان

بما افترض علیه أی فی القرآن فی الیوم و اللیله أی الصلوات الخمس أو مطلق الواجبات و یکون الغرض عدم المؤاخذه علی ترک النوافل بأن یکون الراوی مع علمه بکونها نافله مندوبه احتمل ترتب العقاب علی ترکها(۲)

و هو بعید.

**[ترجمه]«بما افترض علیه»، یعنی قرآن خواندن در روز و شب؛ یعنی نمازهای پنجگانه یا همه واجبات. منظور حدیث این است که به خاطر ترک مستحبات مواخذه‌ای نخواهد بود؛ چرا که آن فرد با اینکه می‌دانسته نافله مستحب است، احتمال می... داده است به خاطر ترک آن مواخذه شود. البته بعید است روای با آگاهی از نافله مستحبی بودن، احتمال مؤاخذه بر ترک آن را بدهد.

**[ترجمه]

الْمَحَاسِنُ (۳)، عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ غَیْرِ وَاحِدٍ عَنِ

ص: ۳۳

۱- ۱. بصائر الدرجات: ۲۳۹.

۲- ۲. و ذلک لان النوافل سنه للنبی صلی الله علیه و آله و قد قال: من رغب عن سنتی فلیس منی، و مبنی الجواب علی أنّه لم یکن راغبا عن سنته صلی الله علیه و آله لانه ما کان یطیق القیام لغلبه النوم علیه او غیر ذلک من العلل، بل و لو کان مطیقا للقیام باللیل لم یکن مأثوما لقوله صلی الله علیه و آله : السنه سنتان: سنه فی فریضه الاخذ بها هدی و ترکها ضلاله، و سنه فی غیر فریضه الاخذ بها فضیله و ترکها الی غیر خطیئه، فمن ترک القیام باللیل فقد ترک الفضل، لکونه سنه فی غیر فریضه. اللّهمّ الا أن یکون ترکه لاجل التهاون فیصدق علیه الرغبه عن سنته صلی الله علیه و آله ، کأن یکون فارغا من المشاغل، و یکفیه النوم فی اوائل اللیل، بحیث یستیقظ مرارا أولا تأخذه النوم و هو مع ذلک لا یقوم للصلاه، بَلِ الْإِنْسانُ عَلی نَفْسِهِ بَصِیرَهٌ وَ لَوْ أَلْقی مَعاذِیرَهُ.

۳- ۳. فی مطبوعه الکمبانیّ: المجالس، و هو سهو لم نجد الحدیث فیه بعد الفحص الشدید.

الثُّمَالِيِّ قَالَ: كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ علیه السلام إِذَا سَافَرَ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكِبَ رَاحِلَتَهُ وَ بَقِيَ مَوَالِيهِ يَتَنَفَّلُونَ فَيَقِفُ يَنْتَظِرُهُمْ فَقِيلَ لَهُ أَ لَا تَنْهَاهُمْ فَقَالَ إِنِّي أَكْرَهُ أَنْ أَنْهَى عَبْداً إِذَا صَلَّى وَ السُّنَّةُ أَحَبُّ إِلَيَّ (۱).

**[ترجمه]المحاسن: ثمالی گفته است: امام سجاد علیه السلام وقتی می‌خواست به سفر رود، دو رکعت نماز می‌خواند، سپس سوار مرکب می‌شد و منتظر بقیه همراهان می‌ماند که نمازهای نافله‌شان را بخوانند. گفته شد: چرا بقیه را از این کار باز نمی... داری؟- نمی گویی که نماز مستحبی در سفر نخوانند - فرمود: میل ندارم بنده‌ای را از خواندن نماز باز دارم و مستحبات نزد من محبوب‌تر است. - . المحاسن: ۲۲۳ -

**[ترجمه]

بیان

یحتمل أن یکون المراد(۲)

ابتداء السفر فالرکعتان هما المستحبتان عند الخروج من البیت أو فی الطریق فالرکعتان هما المندوبتان لوداع المنزل و علی التقدیرین فإن کان الموالی یفعلون ذلک بقصد کونها سنه علی الخصوص فعدم نهیه علیه السلام عنه و قوله أحب إلی محمولان علی التقیه و إلا فالأحبیه لکون فعلهم موهما لذلک لما قد مر أن الصلاه خیر موضوع.

**[ترجمه]احتمالا منظور ابتدای سفر باشد و منظور از نماز در این روایت، دو رکعت نماز مستحبی باشد که هنگام خروج از منزل یا در راه برای وداع با منزل خوانده می‌شود؛ در هر دو صورت، اگر دوستداران حضرت آنها را با قصد نافله مخصوص به جا می‌آوردند؛ بنابراین نهی نکردن از خواندن این نماز و اینکه حضرت فرمود: «نزد من محبوب‌تر است»، حمل بر تقیه می‌شود و گرنه محبوبیت عمل، به خاطر این است که کار آنها تصور آن را ایجاد می‌کند؛ چرا قبلا گفتیم که نماز بهترین عمل است.

**[ترجمه]

«۱۹»

الْمَحَاسِنُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيعٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بَشِيرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو الْخَثْعَمِيِّ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنِّي أُصَلِّي الزَّوَالَ سِتَّةً(۳)

وَ أُصَلِّي بِاللَّيْلِ سِتَّ عَشْرَةَ رَكْعَةً فَقَالَ إِذَنْ تُخَالِفَ رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَانَ يُصَلِّي الزَّوَالَ ثَمَانَ رَكَعَاتٍ وَ صَلَاةَ اللَّيْلِ ثَمَانَ رَكَعَاتٍ فَقُلْتُ قَدْ أَعْرِفُ أَنَّ هَذَا هَكَذَا

ص: ۳۴

۱- ۱. المحاسن ص ۲۲۳.

۲- ۲. المراد بالحديث أنّه عليه السلام كان يصلّى فى السفر صلاه الظهر و العصر ركعتين لا يتنفل لهما، و لكن مواليه كانوا يتنفلون على رأى الجمهور و عامه أهل المدينه، و لما كان ذلك خلاف السنه، ينحاز عنهم و يركب راحلته و يقف ناحيه ينتظرهم حتّى يتنفلوا و يركبوا و يلحقوا به عليه السلام، و لما قال له بعض أصحابه عليه السلام : ألا تنهاهم عن الاشتغال بالتنفل و هم مواليك لئلا يبطئوا عليك فتنتظرهم؟ أو ألا تنهاهم عن التنفل مع أنّها بدعه؟ فقال عليه السلام : انى أكره أن أنهى عبدا إذا صلى، لكنى أعمل بالسنه فان السنه أحبّ الى. لكنه عليه السلام كان يتقى بذلك عن العامّه، فان المسلم عندهم أن اللّه عزّ و جلّ لا يعذب أحدا على كثره صيامه و صلاته. و لكنه يعذب على ترك السنه، و هم قد تركوا بذلك سنه النبىّ صلّى اللّه عليه و آله فالنار أولى لهم.

۳- ۳. الظاهر« سته عشر» بقرينه قوله« و لكنى أقضى للايام الخاليه» فكان يصلّى الزوال ثمان ركعات و ثمان ركعات قضاء و هكذا بالليل، و هذه سيره معموله للناس فى قضاء صلواتهم الغريضه و النافله لئلا يملوا من الإتيان بالقضاء متتابعا.

وَ لَكِنِّی أَقْضِی لِلْأَيَّامِ الْخَالِيَهِ(۱).

**[ترجمه]المحاسن: سلیمان بن خالد گفته است: به امام صادق علیه السلام گفتم: من در هنگام ظهر شش - . شاید نظرش این بوده که شانزده رکعت می‌خواند. - رکعت و در شب شانزده رکعت نماز - مستحبی - می‌خوانم. حضرت فرمود: در این صورت مثل پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم عمل نکردی؛ چرا که حضرت هشت رکعت هنگام ظهر و [هشت رکعت نماز شب] می‌خواند. گفتم: می‌دانم باید این گونه خوانده شود ولی من در روزهایی که وقت دارم قضای بقیه را می‌خوانم. - . المحاسن: ۲۲۳ -

**[ترجمه]

«۲۰»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مِسْكِينٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِیٍّ الزَّرَّادِ قَالَ: سَأَلَ أَبُو كَهْمَسٍ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَقَالَ يُصَلِّی الرَّجُلُ نَوَافِلَهُ فِی مَوْضِعٍ أَوْ يُفَرِّقُهَا فَقَالَ لَا بَلْ هَاهُنَا وَ هَاهُنَا فَإِنَّهَا تَشْهَدُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ.

قال الصدوق رحمه الله يعنی أن بقاع الأرض تشهد له (۲).

**[ترجمه]العلل: عبدالله بن علی زرّاد روایت کرده است: ابوکهمش از امام صادق علیه السلام پرسید: نمازگزار نافله ها را در یک محل بجای آورد یا در جاهای مختلف بخواند؟ امام فرمود: خیر - در یک محل بجای نیاورد - بلکه پخش کند، اینجا و آنجا؛ زیرا جایگاه نماز، در قیامت به نفع او گواهی می‌دهد که آنجا نماز خوانده است.

شیخ صدوق - رحمه الله - گفته است: منظور روایت این است که قطعه‌های زمین به نفع او شهادت می‌دهند. - . علل الشرایع ۲ : ۳۲ -

**[ترجمه]

«۲۱»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ جَدِّهِ عَلِیِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ صَلَّى نَافِلَهً وَ هُوَ جَالِسٌ مِنْ غَيْرِ عِلَّهٍ كَيْفَ يَحْتَسِبُ صَلَاتَهُ قَالَ رَكْعَتَيْنِ بِرَكْعَهٍ(۳).

**[ترجمه]قرب الاسناد: علی بن جعفر گفته است: از برادرم امام کاظم علیه السلام پرسیدم: آیا فرد بدون اینکه بیمار باشد می‌تواند نماز نافله را نشسته بخواند؟ و این رکعت ها چگونه حساب می‌شود؟ حضرت فرمود: دو رکعت آن یک رکعت حساب می‌شود - . قرب الاسناد: ۱۲۶ - .

**[ترجمه]

بیان

الخبر يـدل على حكمين الأول جواز الإتيان بالنافله جالسا مع القدره على القيام و هو المشـهور بين الأصـحاب قال في المعتبر هو إطباق العلماء و ادعى في المنتهى أنه لا يعرف فيه خلافا و كأنهما لم يعتـدا بخلاف ابن إدريس حيث منع من الجلوس في النافله في غير الوتيره اختيارا و الأخبار الكثيره المعتبره حجه عليه.

الثانى أنه مع القدره على القيام يستحب أن يحسب ركعتين بركعه و إنما قلنا يسـتحب لأنه ورد في بعض الروايات جواز الاكتفاء بالعدد و مقتضى الجمع الحمل على الاستحباب.

قَالَ فِي الذِّكْرَى رَوَى الْأَصْحَابُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ (۴) قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ يَكْسَلُ أَوْ يَضْعُفُ فَيُصَلِّي التَّطَوُّعَ جَالِساً قَالَ يُضَعِّفُ رَكْعَتَيْنِ بِرَكْعَهٍ.

۱- ۱. المحاسن: ۲۲۳. و ما بين العلامتين ساقط عن مطبوعه الكمبانيّ.

۲- ۲. علل الشرائع ج ۲ ص ۳۲.

۳- ۳. قرب الإسناد: ۱۲۶ ط نجف.

۴- ۴. رواه في التهذيب ج ۱ ص ۱۸۲.

وَ رَوَى سَدِيرٌ(۱)

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام: مَا أُصَلِّي النَّوَافِلَ إِلَّا قَاعِداً مُنْذُ حَمَلْتُ هَذَا اللَّحْمَ.

وَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ(۲)

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَمَّنْ صَلَّى جَالِساً مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ أَ تَكُونُ صَلَاتُهُ رَكْعَتَانِ بِرَكْعَةٍ فَقَالَ هِيَ تَامَّةٌ لَكُمْ.

و قد تضمنت الأخبار الأول احتساب الركعتين بركعه فتحمل على الاستحباب و هذا على الجواز انتهى.

**[ترجمه]دو حکم از روایت می‌توان استنباط کرد: اول، می‌توان نماز نافله را نشسته خواند حتی در صورتی که قادر باشیم ایستاده بخوانیم. این نظر مشهور علماست. در کتاب المعتبر گفته شده است: این اجماع علماست و در کتاب المنتهی ادعا کرده است نظر مخالفی در این باره پیدا نکرده است. گویی آنان از نظر ابن ادریس خبر ندارند که در حالت عادی، نشسته خواندن نماز نافله به غیر از نماز وتیره را جایز نمی‌داند. روایات زیادی وجود دارد که نظر مشهور را تایید و نظر ابن ادریس را رد می‌کند.

دوم: مستحب است در صوتی که فرد قادر است نماز را ایستاده بخواند ولی نشسته می‌خواند، دو رکعت آن را یک رکعت حساب کند. به این دلیل گفتیم مستحب است؛ چرا که در برخی روایات آمده است که هر تعداد بخواند، همان تعداد حساب می‌شود و حکم به استحباب، مقضی جمع بین این دو روایات است.

در کتاب ذکری گفته است: محمد بن مسلم گفته است: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: فردی به خاطر ضعف یا کسالت نماز مستحبی را نشسته می‌خواند، حضرت فرمود: دو رکعت آن، یک رکعت حساب می‌شود - .در التهذیب، ۱، : ۱۸۲ هم این روایت آمده است. - .

امام باقر علیه السلام فرمود: از زمانی که تنومند شده‌ام، نماز نافله را نشسته می‌خوانم. - . الکافی ۳: ۴۱۰ -

ابوبصیر گفته است: از امام باقر علیه السلام پرسیدم: آیا کسی که عذری ندارد، ولی نماز نافله را نشسته می‌خواند؛ دو رکعت آن یک رکعت حساب می‌شود؟ حضرت فرمود: آن برای شما تمام است - . التهذیب ۱: ۱۸۴ - .

در روایات قبلی، دو رکعت، یک رکعت محسوب می‌شد، بنابراین این کار را بر استحباب حمل کردیم، ولی این روایت، نشسته خواندن نوافل را جایز می‌داند - بی آنکه دو رکعت یک رکعت حساب شود - پایان سخن.

**[ترجمه]

و أقول

الظاهر أنه حمل قوله لكم إلى أنه خطاب لمطلق الشيعه و يحتمل أن يكون خطابا لأشباه أبي بصير من العميان و الزمنى و

المشايخ فلا يدل على العموم لكن ما فهموه أظهر و قال الشيخ فى المبسوط يجوز أن تصلى النوافل جالسا مع القدره على القيام و قد روى أنه يصلى بدل ركعه بركعتين و روى أنه ركعه بركعه و هما جميعا جائزان انتهى.

و فى جواز الاستلقاء و الاضطجاع فيها اختيارا قولان أقربهما العدم و اختار العلامه فى بعض كتبه الجواز حتى اكتفى بإجراء القراءه و الأذكار على القلب دون اللسان و استحب تضعيف العدد فى الحاله التى صلى فيها على حسب مرتبتها من القيام فكما يحسب الجالس ركعتين بركعه يحسب المضطجع بالأيمن أربعا بركعه و بالأيسر ثمانا و المستلقى سته عشر و لا دليل على شى ء من ذلك.

**[ترجمه]ظاهرا خطاب در «لكم» مختص شيعه است و احتمال دارد منظور امثال ابابصير يعنى نابينايان، مفلوج‌ها و سالمندان باشد؛ بنابراين بر عموم دلالت نمى‌كند، ولى آنچه برداشت كرده‌اند ظاهرتر است - يعنى حكم عام است -. شيخ در كتاب مبسوط گفته است: جايز است نماز نافله را نشسته خواند، هر چند قادر باشيم ايستاده بخوانيم؛ چرا كه در روايت آمده است: حضرت به جاى يک ركعت نماز ايستاده، دو ركعت نماز نشسته يا به جاى يک ركعت نماز ايستاده، يک ركعت نماز نشسته خوانده است و هر دو جايز است، پايان سخن.

در اينكه آيا مى‌توان در حالت عادى، خوابيده، چه به پهلو و چه به پشت، نماز مستحبى را خواند يا نه؟ دو نظر است. نظر درست‌تر اين است كه اين كار جايز نيست. علامه در برخى كتاب‌هايش گفته كه اين كار جايز است. حتى به نظر وى مى‌توان قرائت و ذكر را از دل گذراند و با زبان قرائت نكرد. در اين حالت، به نسبت فاصله‌اى كه از ايستاده خواندن نماز دارد، عدد نماز كم مى‌شود؛ مثلاـ همچنان كه وقتى نشسته مى‌خواند، دو ركعت، يک ركعت حساب مى‌شود؛ وقتى به پهلوى راست خوابيده، چهار ركعت، يک ركعت حساب مى‌شود؛ و وقتى به پهلوى چپ بخوابد، هشت ركعت، يک ركعت و وقتى بر پشت بخوابد، هر شانزده ركعت، يک ركعت حساب مى‌شود. دليلى بر هيچ يک از اين موارد وجود ندارد.

**[ترجمه]

«22»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْحَسَنِ الْوَاسِطِيِّ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ: صَلَاةُ النَّوَافِلِ قُرْبَانُ كُلِّ مُؤْمِنٍ (3).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امير المؤمنين عليه السلام فرمود: نماز نافله، وسيله تقرّب هر مؤمنى به خداست - . ثواب الاعمال: 27 - .

**[ترجمه]

«23»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، بِالسَّنَدِ الْمُتَقَدِّمِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَنْسَى مَا عَلَيْهِ مِنَ النَّافِلَهِ وَ هُوَ يُرِيدُ أَنْ يَقْضِيَ كَيْفَ يَقْضِي

۱- ۱. الکافی ج ۳ ص ۴۱۰.

۲- ۲. رواه فی التهذیب ج ۱ ص ۱۸۴.

۳- ۳. ثواب الأعمال ص ۲۷.

قَالَ یَقْضِی حَتَّی یَرَی أَنَّهُ قَدْ زَادَ عَلَی مَا عَلَیْهِ وَ أَتَمَ (۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: علی بن جعفر گفته است: از برادرم امام کاظم علیه السلام پرسیدم: فردی می‌خواهد نمازهای نافله ای که از او قضا شده را بخواند ولی فراموش کرده چقدر قضا شده است، چطور قضا کند؟ فرمود: بیشتر از آن مقداری که فکر می‌کند از او قضا شده را می‌خواند - . قرب الاسناد: ۱۱۷ - .

**[ترجمه]

بیان

المشهور بین الأصحاب أنه یقضی حتی یغلب علی ظنه الوفاء و قاسوا الفریضه علیها بالطریق الأولی و یمکن حمل الرؤیه هنا علی الظن کما أنه فی خبر آخر(۲) تحر و فی آخر توخ (۳)

و فی آخر فیمن لا یدری ما هو من کثرتها قال فلیصل حتی لا یدری کم صلی من کثرتها فیکون قد قضی بقدر علمه من ذلک (۴).

**[ترجمه]نظر مشهور علمای ما این است که وی آن مقدار می‌خواند که ظن غالب حاصل کند که تمام نمازی که از او قضا شده را خوانده است و نمازهای واجب را به طریق اولی با این ملاک قیاس کرده‌اند. ممکن است این روایت را به ظن - نزدیک به علم - حمل کرد، همان طور که در روایات دیگر - . الکافی ۳: ۴۵۱، التهذیب ۱ :۱۲۶، ۱۲۷ - با تعبیرات متفاوت مثلا تحرّ - تلاش کن - و توخّ - قصد کن - به این نکته اشاره شده است. در روایتی دیگر آمده، کسی که به خاطر کثرت نماز قضا شده، تعداد آن را نمی‌داند، آن قدر نماز بخواند که از کثرت آن نداند چقدر نماز خوانده است، تا با اندازه علمش به نماز قضا شده، برابر باشد. - . التهذیب ۱: ۱۳۶ -

**[ترجمه]

«۲۴»

السَّرَائِرُ، نَقْلًا مِنْ کِتَابِ حَرِیزٍ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام فِی حَدِیثٍ: افْصِلْ بَیْنَ کُلِّ رَکْعَتَیْنِ مِنْ نَوَافِلِکَ بِالتَّسْلِیمِ (۵).

**[ترجمه]السرائر: امام باقر علیه السلام فرمود: بین هر دو رکعت از نمازهای نافله، با تشهد و سلام فاصله بینداز - . السرائر: ۴۷۱ - .

**[ترجمه]

«۲۵»

کِتَابُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ شُرَیْحٍ، عَنْ حُمَیْدِ بْنِ شُعَیْبٍ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: إِنَّ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام کَانَ یَقُولُ إِنِّی أُحِبُّ أَنْ أَدُومَ عَلَی الْعَمَلِ إِذَا عَوَّدْتُهُ نَفْسِی وَ إِنْ فَاتَنِی مِنَ اللَّیْلِ قَضَیْتُهُ بِالنَّهَارِ وَ إِنْ فَاتَنِی بِالنَّهَارِ قَضَیْتُهُ بِاللَّیْلِ وَ إِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَی اللَّهِ مَا دِیمَ عَلَیْهَا فَإِنَّ الْأَعْمَالَ تُعْرَضُ کُلَّ خَمِیسٍ وَ کُلَّ رَأْسِ شَهْرٍ وَ أَعْمَالَ السَّنَهِ تُعْرَضُ فِی النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَإِذَا عَوَّدْتَ نَفْسَکَ عَمَلًا فَدُمْ عَلَیْهِ سَنَهً.

**[ترجمه]کتاب جعفر بن محمد شریح: امام باقر علیه السّلام فرمود: من دوست دارم هر عمل صالحی را که انجام می‌دهم، آن قدر در آن مداومت داشته باشم تا روحم به آن عادت کند؛ از این رو اگر به دلایلی عملی را در شب انجام ندادم، در روز قضا می کنم و اگر در روز انجام نداده باشم، در شب انجام می‌دهم تا نفسم به آن عادت کند. برترین عمل نزد خداوند متعال عملی است که بر آن مداومت شود. زیرا اعمال در هر پنج شنبه و در اول ماه عرضه می‌شود و اعمال یک سال، در نیمه شعبان عرضه می گردد. پس اگر می‌خواهی نفست به عملی عادت کند، یک سال بر آن مداومت کن .

**[ترجمه]

«۲۶»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ جَدِّهِ عَلِیِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِیهِ مُوسَی علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ هُوَ فِی وَقْتِ صَلَاهِ الزَّوَالِ أَ یَقْطَعُهُ بِکَلَامٍ

ص: ۳۷

۱- ۱. قرب الإسناد ص ۱۱۷، و ما بین العلامتین ساقط من المطبوعه.

۲- ۲. عن مرازم قال: سأل إسماعیل بن جابر أبا عبد اللّه علیه السلام فقال: أصلحک اللّه ان علی نوافل کثیره، فکیف أصنع؟ فقال: اقضها، فقال له: انها أکثر من ذلک، قال: اقضها، قال: لا احصیها، قال: توخ، راجع الکافی ج ۳ ص ۴۵۱، التهذیب ج ۱ ص ۱۲۶ و تراه فی علل الشرائع ج ۲ ص ۵۰ و ۵۱.

۳- ۳. التهذیب ج ۱ ص ۲۱۴.

۴- ۴. التهذیب ج ۱ ص ص ۱۳۶، المحاسن ص ۳۱۵.

۵- ۵. السرائر: ۴۷۱.

قَالَ نَعَمْ لَا بَأْسَ (۱)

وَ سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَلْتَفِتُ فِي صَلَاتِهِ هَلْ يَقْطَعُ ذَلِكَ صَلَاتَهُ قَالَ إِذَا كَانَتِ الْفَرِيضَهُ وَ الْتَفَتَ إِلَى خَلْفِهِ فَقَدْ قَطَعَ صَلَاتَهُ فَيُعِيدُ مَا صَلَّى وَ لَا يَعْتَدُّ بِهِ وَ إِنْ كَانَتْ نَافِلَهً لَمْ يَقْطَعْ ذَلِكَ صَلَاتَهُ وَ لَكِنْ لَا يَعُودُ(۲)

قَالَ وَ سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يُرِيدُ أَنْ يَقْرَأَ مِائَهَ آيَهٍ أَوْ أَكْثَرَ فِي نَافِلَهٍ فَيَتَخَوَّفُ أَنْ يَضْعُفَ وَ يَكْسَلَ هَلْ يَصْلُحُ لَهُ أَنْ يَقْرَأَهَا وَ هُوَ جَالِسٌ قَالَ لِيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ بِمَا أَحَبَّ ثُمَّ لْيَنْصَرِفْ فَلْيَقْرَأْ مَا بَقِيَ عَلَيْهِ مِمَّا أَرَادَ قِرَاءَتَهُ فَإِنَّ ذَلِكَ يُجْزِيهِ مَكَانَ قِرَاءَتِهِ وَ هُوَ قَائِمٌ فَإِنْ بَدَا لَهُ أَنْ يَتَكَلَّمَ بَعْدَ التَّسْلِيمِ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ فَلْيَقْرَأْ فَلَا بَأْسَ (۳) قَالَ وَ قَالَ أَخِي علیه السلام نَوَافِلُكُمْ صَدَقَاتُكُمْ فَقَدِّمُوهَا أَنَّى شِئْتُمْ (۴)

قَالَ وَ سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَكُونُ فِي السَّفَرِ فَيَتْرُكُ النَّافِلَهَ وَ هُوَ مُجْمِعٌ أَنْ يَقْضِيَ إِذَا أَقَامَ هَلْ يُجْزِيهِ تَأْخِيرُ ذَلِكَ قَالَ إِنْ كَانَ ضَعِيفاً لَا يَسْتَطِيعُ الْقَضَاءَ أَجْزَأَهُ ذَلِكَ وَ إِنْ كَانَ قَوِيّاً فَلَا يُؤَخِّرُهُ (۵)

قَالَ وَ سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يُصَلِّي النَّافِلَهَ هَلْ يَصْلُحُ لَهُ أَنْ يُصَلِّيَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ لَا يُسَلِّمُ بَيْنَهُنَّ قَالَ لَا إِلَّا أَنْ يُسَلِّمَ بَيْنَ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ (۶).

**[ترجمه]قرب الاسناد: علی بن جعفر گفته است: از امام کاظم علیه السلام پرسیدم: فردی در وقت نماز ظهر است، آیا می- تواند آن را با سخن گفتن قطع کند؟ فرمود: بله، اشکالی ندارد. - . قرب الاسناد: ۱۱۹ -

باز پرسیدم: اگر فردی در نماز واجب به طرفی روکند، نمازش باطل است؟ فرمود: اگر نماز واجب باشد و به پشت برگردد، باید دوباره بخواند و آن نماز را در نظر نگیرد و اگر نماز نافله باشد، به خاطر آن نباید نمازش را قطع کند، ولی دوباره این کار را نکند. - . قرب الاسناد: ۱۲۶ -

باز پرسیدم: فردی می‌خواهد صد آیه یا بیشتر در نماز نافله بخواند و می‌ترسد که ضعف کند یا کسل شود، آیا صحیح است نشسته قرائت کند؟ فرمود: در دو رکعت هر چه دوست دارد بخواند، سپس نماز را تمام کند و بعد از اتمام نماز بقیه قرائت را بخواند که این مثل قرائت او در حالت ایستاده است. حتی اگر بعد سلام نماز حرف بزند و بعد بقیه قرائتش را بخواند، اشکالی ندارد. - . قرب الاسناد: ۱۲۶و ۱۲۷ -

امام کاظم علیه السلام فرمود: نافله ها به منزله صدقه هستند، هر چه دوست دارید پیش فرستید. - . قرب الاسناد: ۱۲۷ -

باز پرسیدم: فردی در سفر است بنابراین نافله را نمی‌خواند، ولی تصمیم جدی دارد وقتی در جایی اقامت کرد، قضا کند، می- تواند تا وقتی اقامت نکرده قضا را به تاخیر اندازد؟ حضرت فرمود: اگر ضعیف باشد و نمی‌تواند قضا کند این کار جایز است، ولی اگر قوی باشد، قضا را به تاخیر نیندازد. - . قرب الاسناد: ۱۳۰ -

باز پرسیدم: آیا می‌توان چهار رکعت نماز نافله خواند و بین آن تشهد و سلام نگفت؟ فرمود: نه، باید بین هر دو رکعت سلام گفته شود. - . قرب الاسناد: ۱۱۸ -

**[ترجمه]

توضيح

أ يقطعه أی بعد التسليم من كل ركعتين لا فی أثناء كل منها فإنه لا خلاف فی إبطال الكلام للنافله أيضا و قوله و إن كانت نافله يؤيد ما ذهب إليه بعض الأصحاب من عدم وجوب الاستقبال فی النافله مطلقا و أما أكثر الأصحاب

ص: ۳۸

۱- ۱. قرب الإسناد ص ۱۱۹.

۲- ۲. قرب الإسناد: ۱۲۶.

۳- ۳. قرب الإسناد ص ۱۲۶ و ۱۲۷.

۴- ۴. قرب الإسناد ص ۱۲۷.

۵- ۵. قرب الإسناد ص ۱۳۰.

۶- ۶. قرب الإسناد ص ۱۱۸.

القائلون بلزومه فیها لم یفرقوا فی الالتفات المبطل بین الفریضه و النافله و إن کان القول بالفرق غیر بعید.

قوله لیصل رکعتین یدل علی أن الاختصار فی القراءه قائما أفضل من التطویل مع کون بعضها جالسا إذا قرأ ما أراد بعد الصلاه و أنه لا- یضر توسط الکلام بین الصلاه و القراءه فی ذلک فقدموها یدل علی جواز تقدیم النوافل مطلقا کما یدل علیه غیره و حملها فی التهذیب علی الضروره و المشهور عدم الجواز إلا فیما استثنی تأخیر ذلک أی ترک القضاء.

إلا- أن یسلم یدل علی عدم جواز النافله أزید من رکعتین بسلام إلا- ما استثنی و الأخبار المعارضه لذلک أکثرها ضعیفه و الأحوط عدم الإتیان بها و إن کان صلاه الأعرابی فإنها أیضا کذلک کما ستعرف و الحکم بکون جمیع النوافل رکعتین بتشهد و تسلیم ذکره الشیخ فی الخلاف و المبسوط و ابن إدریس و المحقق و جمهور المتأخرین و لا خلاف فی استثناء الوتر و استثنی جماعه صلاه الأعرابی حسب مع ورود صلوات کثیره فی کتب العبادات کذلک و اشتراک صلاه الأعرابی معها فی ضعف السند و سیأتی الکلام فیها.

**[ترجمه]«أ یقطعه»، یعنی بعد از سلام رکعت دوم، نه بین دو رکعت، نماز را قطع کند؛ همچنین نظر همه علما این است که می‌توان نماز نافله را قطع کرد. ادامه حدیث، یعنی «و ان کانت نافله»، نظر برخی علما را مبنی بر اینکه به طور مطلق در نماز نافله لازم نیست به سمت قبله بود، را تایید می‌کند، ولی نظر اکثر علما این است که باید نماز نافله به سمت قبله خوانده شود و در چرخیدنی که موجب بطلان نماز است، بین نماز واجب و بین نماز نافله فرقی قائل نشده اند. هر چند به نظر می‌آید، فرق قائل شدن بین اینها بعید نباشد.

سخن حضرت «لیصل رکعتین» دلالت می‌کند که خواندن سورهای کوتاه به صورت ایستاده در نماز نافله، از خواندن سوره های طولانی که قسمتی از آن بعد از نماز به صورت نشسته خوانده شود، بهتر است. اینکه حرف زدن بین نماز و این قرائت جایز است. «فقدموها»، دلالت به این نکته دارد که جایز است به طور مطلق قبل از نماز واجب، نماز نافله خوانده شود؛ همچنان که روایات دیگر هم به این نکته دلالت دارند. شیخ در کتاب تهذیب این روایت را بر ضرورت حمل کرده است. نظر مشهور این است که تاخیر قضا جایز نیست مگر آنچه استثنا شده باشد.

«الا ان یسلم» به این نکته دلالت دارد که نماز نافله باید دو رکعتی خوانده شود مگر آنچه استثنا شده است. سند اکث روایاتی که با این روایت تعارض دارند ضعیف است. احوط این است که دو رکعتی خوانده شود، هر چند نماز اعرابی باشد؛ چرا که آن هم باید دو رکعتی خوانده شود و یک قاعده کلی است که «نماز نافله دو رکعت با تشهد و سلام است» که شیخ در مبسوط و خلاف، ابن ادریس و محقق و اکثر متاخرین متذکر این قاعده شده اند، ولی نماز وتر از این قاعده کلی به اجماع فقها خارج شده است. گروهی از علما فقط نماز اعرابی را از این قاعده استثنا کرده‌اند، با اینکه نماز های زیادی در کتب عبادات ذکر شده که چنین – چهار رکعتی – است و مثل سند روایت نماز اعرابی، سند آنها هم ضعیف است. بزودی در این باره توضیح خواهیم داد.

**[ترجمه]

الْخِصَالُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ قَاسِمِ بْنِ يَحْيَى عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام: لَا يُصَلِّی الرَّجُلُ نَافِلَةً فِی وَقْتِ فَرِيضَةٍ إِلَّا مِنْ عُذْرٍ وَ لَكِنْ يَقْضِی بَعْدَ ذَلِكَ إِذَا أَمْكَنَهُ الْقَضَاءُ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى الَّذِينَ هُمْ عَلى صَلاتِهِمْ دائِمُونَ (۱) يَعْنِی الَّذِينَ يَقْضُونَ مَا فَاتَهُمْ مِنَ اللَّيْلِ بِالنَّهَارِ وَ مَا فَاتَهُمْ مِنَ النَّهَارِ بِاللَّيْلِ لَا تَقْضِی النَّافِلَةَ فِی وَقْتِ فَرِيضَةٍ ابْدَأْ بِالْفَرِيضَةِ ثُمَّ صَلِّ مَا بَدَا لَكَ (۲).

**[ترجمه]الخصال: امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: فرد نباید در وقت نماز واجب، نماز نافله بخواند مگر اینکه عذری داشته باشد، ولی بعدا اگر توانست، قضای نافله را بخواند؛ چرا که خدا می‌فرماید: «الَّذِینَ هُمْ عَلَی صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ»، - . معارج/ ۲۳ - {همان کسانی که بر نمازشان پایداری می کنند.}،یعنی کسانی که نمازی را که در شب قضا شده باشد در روز و اگر نمازی در روز قضا شده باشد، در شب به جا می‌آورند. در وقت نماز واجب، قضای نماز نافله نخوان. اول نماز واجب را آغاز کن و سپس هر چه خواستی نماز بخوان. - . الخصال ۲: ۱۵۶ -

**[ترجمه]

«۲۸»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُكَيْرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ الصَّلَاةِ قَاعِداً أَوْ يَتَوَكَّأُ عَلَى عَصًا أَوْ عَلَى حَائِطٍ فَقَالَ مَا شَأْنُ أَبِيكَ

ص: ۳۹

۱- ۱. المعارج، ۲۳.

۲- ۲. الخصال ج ۲ ص ۱۵۶.

وَ شَأْنُ هَذَا مَا بَلَغَ أَبُوكَ هَذَا بَعْدُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَعْدَ مَا عَظُمَ أَوْ بَعْدَ مَا ثَقُلَ كَانَ يُصَلِّي وَ هُوَ قَائِمٌ وَ رَفَعَ إِحْدَى رِجْلَيْهِ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى طه ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لَا بَأْسَ بِالصَّلَاةِ وَ هُوَ قَاعِدٌ وَ هُوَ عَلَى نِصْفِ صَلَاةِ الْقَائِمِ وَ لَا بَأْسَ بِالتَّوَكِّي عَلَى عَصًا وَ الِاتِّكَاءِ عَلَى الْحَائِطِ قَالَ وَ لَكِنْ يَقْرَأُ وَ هُوَ قَاعِدٌ فَإِذَا بَقِيَتْ آيَاتٌ قَامَ فَقَرَأَهُنَّ ثُمَّ رَكَعَ (۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: عبدالله بن بكير گفته است: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: می‌توان نماز را نشسته یا با تکیه بر عصا و دیوار خواند؟ حضرت فرمود: پدر تو كجا و اين حرف‌ها كجا! پدرت هنوز به اين مرحله نرسيده است! چرا كه پيامبر صلی اللّه عليه و آله و سلّم بعد از اين كه سنش زياد شد - يا بعد از اين كه سنگين شد - ايستاده نماز می‌خواند و يک پايش را بلند می‌كرد تا اينكه خدا به ايشان فرمود: «طه ما أنزلنا عليك القرآن لتشقى»، {ای پيامبر، ما قرآن را بر تو نازل نكرديم كه خود را به رنج افكنی.}

سپس حضرت فرمود: اگر نصف نماز به صورت ايستاده خوانده شود، می‌توان بقيه نماز را نشسته خواند و يا در حال نماز بر ديوار يا عصا تكيه داد، ولی قرائت را نشسته بخواند و چند آيه كه باقی بماند، برخيزد و آنها را بخواند سپس ركوع كند - . قرب الاسناد:۱۰۴ - .

**[ترجمه]

بيان

يدل على أنه علم بنور الإمامه أن السؤال كان لوالده فلذا تعرض له و لعله كان تحمل ما هو أشق فی الصلاه مطلوبا و القيام على إحدى الرجلين فيها جائزا فنسخا و أما القراءه جالسا و إبقاء شی ء من القراءه ليقرأها قائما ثم يركع عن قراءه فمما ذكر الأصحاب استحبابه و دلت عليه الأخبار

**[ترجمه]اين روايت دلالت دارد كه حضرت با نور امامت می‌دانست كه اين سؤال وی در باره پدرش است و به اين خاطر به موضوع پدرش اشاره كرد و شايد نمازی كه در آن مشقت بيشتر باشد مطلوب بوده و با يک پا ايستادن در نماز نيز جايز بوده كه نسخ شده است. اما اين كه نشسته قرائت كند و چند آيه را باقی گذارد تا ايستاده قرائت كند و ركوعش بعد از قرائت باشد، از جمله مستحباتی است كه علما گفته‌اند و روايات هم دلالت به آن دارند .

**[ترجمه]

«۲۹»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى وَ الْحَسَنِ بْنِ ظَرِيفٍ وَ عَلِيِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ كُلِّهِمْ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَى تَبُوكَ وَ كَانَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ صَلَاةَ اللَّيْلِ حَيْثُمَا تَوَجَّهَتْ بِهِ وَ يُومِئُ إِيمَاءً(۲).

وَ مِنْهُ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ طَرِيفٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُلْوَانَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَوْتَرَ عَلَى رَاحِلَتِهِ فِی غَزَاهِ تَبُوکَ.

قَالَ: وَ کَانَ عَلِيٌّ عليه السلام يُوتِرُ عَلَى رَاحِلَتِهِ (۳) إِذَا جَدَّ بِهِ السَّيْرُ(۴).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام صادق عليه السلام فرمود: پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم وقتى به غزوه تبوک مى‌رفت، روى مرکب خود به هر طرف که مى‌رفت، نماز شب مى‌خواند و رکوع و سجود را با اشاره به جا مى‌آورد. - .

قرب الاسناد: ۱۰۴ -

و نيز قرب الاسناد: حضرت على عليه السلام فرمود: پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم در غزوه تبوک بر روى مرکب نماز وتر مى‌خواند.

گفته است: حضرت على عليه السلام همواره در سفر، نماز وتر را بر روى مرکب مى خواند. - . قرب الاسناد :۷۳ -

**[ترجمه]

«۳۰»

الْعِلَلُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْرُورٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَقْرَأُ السَّجْدَةَ وَ هُوَ عَلَى ظَهْرِ دَابَّتِهِ قَالَ يَسْجُدُ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ فَإِنَ

ص: ۴۰

۱- ۱. قرب الإسناد ص ۱۰۴ ط نجف ص ۸۰ ط حجر.

۲- ۲. قرب الإسناد ص ۱۳ ط نجف.

۳- ۳. ما بين العلامتين ساقط عن المطبوعه(ط أمين الضرب) أضفناه من المصدر بقرينه صدر الحديث الأول و ذيل الثانی، راجع ج ۸۴ ص ۹۶.

۴- ۴. قرب الإسناد ص ۷۳ ط نجف.

رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ یُصَلِّی عَلَی نَاقَتِهِ وَ هُوَ مُسْتَقْبِلُ الْمَدِینَهِ یَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ فَأَیْنَما تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ (۱).

العیاشی عن حماد بن عثمان عنه علیه السلام: مثله (۲)

**[ترجمه]العلل: حلبی گفته است: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: فردی با اینکه روی مرکب خود است آیه سجده دار را می‌خواند، حکمش چیست؟ حضرت فرمود: به هر طرف که می‌رود سجده کند، چرا که رسول اکرم بر روی شتر خود که پشت به مدینه بود نماز می‌خواند. خدای متعال می‌فرماید: - . علل الشرایع ۲: ۴۷و۴۸ - « وَلِلّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ اللّهِ إِنَّ اللّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ[۴]»،{ و مشرق و مغرب از آنِ خداست پس به هر سو رو کنید، آنجا روی [به] خداست. آری، خدا گشایشگر داناست.}

در تفسیر عیاشی هم روایتی شبیه این روایت از حماد بن عیسی آمده است. - . تفسیر عیاشی ۱: ۵۷ -

**[ترجمه]

بیان

محمول علی النافله و لا خلاف فی جوازها علی الراحله و قد مر الکلام فی تلک الأخبار مفصلا فی باب القبله و باب الاستقرار(۳).

**[ترجمه]این روایت حمل بر نماز مستحبی می‌شود و هیچ نظر مخالفی نیست که جایز است نماز نافله بر روی مرکب خوانده شود. در باره این اخبار به طور مفصل در باب قبله و باب استقرار بحث کردیم.

**[ترجمه]

«۳۱»

مَجَالِسُ ابْنِ الشَّیْخِ، عَنِ ابْنِ بُشْرَانَ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَالِحٍ الْأَنْمَاطِیِّ عَنْ أَبِی صَالِحٍ الْفَرَّاءِ عَنْ أَبِی إِسْحَاقَ الْفَزَارِیِّ عَنْ سُفْیَانَ الثَّوْرِیِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِینَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُصَلِّی عَلَی رَاحِلَتِهِ حَیْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ (۴).

**[ترجمه]مجالس ابن الشیخ: ابن عمر گفته است: پیامبر صلی الله و آله و سلم روی مرکب خود به هر طرف که می‌رفت نماز می‌خواند - . امالی الطوسی ۲: ۱۳ - .

**[ترجمه]

«۳۲»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَدِيدٍ وَ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ رَجُلٌ مَرِضَ فَتَوَحَّشَ فَتَرَكَ النَّافِلَهَ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّهَا لَيْسَتْ بِفَرِيضَهٍ إِنْ قَضَاهَا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَ إِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلَا شَيْ ءَ عَلَيْهِ (۵).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُرَازِمٍ قَالَ: سَأَلَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَابِرٍ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فَقَالَ أَصْلَحَكَ اللَّهُ إِنَّ عَلَيَّ نَوَافِلَ كَثِيرَهً فَكَيْفَ أَصْنَعُ فَقَالَ اقْضِهَا فَقَالَ لَهُ إِنَّهَا أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ قَالَ اقْضِهَا قَالَ لَا أُحْصِيهَا قَالَ تَوَخَّ قَالَ مُرَازِمٌ فَكُنْتُ مَرِضْتُ أَرْبَعَهَ أَشْهُرٍ وَ لَمْ أُصَلِّ نَافِلَهً فَقَالَ لَيْسَ عَلَيْكَ قَضَاءٌ إِنَّ الْمَرِيضَ لَيْسَ كَالصَّحِيحِ كُلُّ مَا غُلِبْتَ عَلَيْهِ فَاللَّهُ أَوْلَى بِالْعُذْرِ فِيهِ (۶).

۱- ۱. علل الشرائع ج ۲ ص ۴۷ و ۴۸ و الآیه فی البقره: ۱۱۵.

۲- ۲. تفسیر العیّاشیّ ج ۱ ص ۵۷.

۳- ۳. راجع ج ۸۴ ص ۷۰ و ۱۰۰.

۴- ۴. أمالی الطوسیّ ج ۲ ص ۱۳.

۵- ۵. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۰.

۶- ۶. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۰- ۵۱.

**[ترجمه]العلل: محمد بن مسلم گفته است: به امام باقر علیه السلام گفتم: فردی مریض شد، پس ترسید و نماز نافله اش را … نخواند؟ حضرت فرمود: خواندن نافله

[۴]. بقره/ ۱۱۵ واجب نیست؛ بنابراین اگر قضایش را بخواند برای او بهتر است و اگر هم نخواند اشکالی ندارد - . علل الشرایع ۲: ۵۰ -

و نیز العلل: مزرام گفته است: اسماعیل بن جابر به امام صادق علیه السلام عرض کرد: خدا شایسته ات بدارد، من نافله های زیادی بر گردنم دارم چه کنم؟ حضرت فرمود: قضایشان را بخوان. گفت: بیشتر از آن است که بتوانم قضایش را بخوانم. باز امام فرمود: قضایش را بخوان. گفت: تعداد آن را نمی‌دانم. حضرت فرمود: تلاش کن. مزرام گفت: چهار ماه مریض بودم و در این مدت نافله ای نخواندم. حضرت فرمود: قضا بر تو واجب نیست، چرا که حکم شخصی که سخت مریض شده است، مثل فرد سالم نیست و خدا به عذر وی آگاه است.

**[ترجمه]

بیان

قال فی المنتهی یستحب قضاء النوافل المرتبه مع الفوائت و علیه فتوی علمائنا و لو فاتته نوافل کثیره لا یعلمها صلی إلی أن یغلب علی ظنه الوفاء کالواجب و لو فاتت لمرض لم یتأکد استحباب القضاء(۱) انتهی.

ص: ۴۲

---

۱ – ۱. ضابطه الباب أن القضاء یتبع حال الأداء، أما الفرائض فلما کانت علی المؤمنین کتابا موقوتا تجب حال الاختیار و الاضطرار، کانت قضاؤها واجبا بالامر الأول علی ای حال کان علی ما مر فی ج ۸۲ ص ۳۱۳، و أمّا النوافل، فلما کان الاخذ بها فضیله رغبه فی ثواب اللّه و الدار الآخره، فالمکلف فیها علی احدی خصال: «۱» حاله فراغ و نشاط فی اقبال قلب، یتأکد علیه أداء النوافل علی حدّ سائر السنن و الا لکان فی ترکها رغبه عن سنه النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و قد قال« من رغب عن سنتی فلیس منی» فلو ترکها متهاونا بها لوجب علیه أن یستغفر اللّه و یتأکد علیه أن یؤدیها قضاء خارج الوقت کما کان حال الأداء. «۲» حاله شغل و هم سلب نشاطه و فراغه و اقبال قلبه بحیث إذا أطاق نفسه باتیان النوافل کان ثقیلا علیها، فاللازم علیه مصلحه لنفسه أن یترکها، لقوله صلّی اللّه علیه و آله و سلّم« لا تکرهوا الی أنفسکم العباده فتکونوا کالراکب المنبت الذی لا سفرا قطع و لا ظهرا أبقی» الا- أنّه یأتی بها قضاء فی ظرف آخر لیس له شغل و لا- هم فی اقبال قلب و نشاط: و یتأکد علیه القضاء، اذا کان عروض الهم و الشغل له بسوء اختیاره کالاشتغال بما لا ینبغی من مشاغل الدنیا و ادخار زخرفها الدنیه أو اللهو و اللعب و امثاله، و لا- یتأکد علیه القضاء إذا کان فی ظرف الأداء مشتغلا بعباده اخری اهم تفوت وقتها کتمریض إخوانه و الاهتمام فی قضاء حاجه أخیه المؤمن و غیر ذلک من محاب اللّه عزّ و جلّ. «۳» حال مرض أو اغماء أو غیر ذلک من الموانع التی تمنعه من الإتیان بالنوافل قهرا أو یذهب بنشاطه و اقبال قلبه طبعا، و لما کان عروض ذلک من غلبه اللّه علیه بمشیئته کان القضاء أیضا ساقطا عنه کما فی حال الأداء: و لعلّ اللّه عزّ و جلّ یثیبه أکثر من ثواب النافله لما قد کتب علی نفسه الرحمه، و سیجی ء ما یدلّ علی ذلک

فى روايات أهل البيت عليهم السلام. «۴» حال السفر الذى من اللّه على عباده بوضع الركعات المسنونه الداخله فى الفرض. و هى الاخريان من كل رباعيه فيتبعها نوافلها المسنونه الخارجه عن الفرض بطريق أولى، فلو أراد المكلف أن يأتى بالنوافل حال السفر أداء كان ردا لمنه تعالى و نقضا لما استصلحه من مرافق السفر، و هو قبيح بل حرام لاستلزامه التهاون بجلاله و عزه و استحقارا لمنه، و لما لم يكن لها حال أداء لم يكن لها قضاء بالتبع، و اما نافله العشاء فسيجى ء الكلام فيه.

**[ترجمه]در کتاب المنتهی گفته است: کسی که نماز نافله یومیه او قضا شده است، مستحب است قضای آن را بخواند. نظر علمای شیعه همین است. اگر اندازه آن را نمی‌داند، باید مثل نماز واجب به قدری بخواند که ظن نزدیک به علم پیدا کند که همه آن را خوانده است، ولی اگر نماز نافله فردی مریض، قضا شده باشد؛ قضا کردن آن مستحب موکّد نیست. پایان سخن.

**[ترجمه]

«۳۳»

تَفْسِیرُ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَهَ عَنْ جَمِیلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ لَهُ رَجُلٌ جُعِلْتُ فِدَاکَ رُبَّمَا فَاتَتْنِی صَلَاهُ اللَّیْلِ الشَّهْرَ وَ الشَّهْرَیْنِ وَ الثَّلَاثَهَ فَأَقْضِیهَا بِالنَّهَارِ أَ یَجُوزُ ذَلِکَ قَالَ قُرَّهُ عَیْنٍ لَکَ وَ اللَّهِ ثَلَاثاً إِنَّ اللَّهَ یَقُولُ وَ هُوَ الَّذِی جَعَلَ اللَّیْلَ وَ النَّهارَ(۱) الْآیَهَ فَهُوَ قَضَاءُ صَلَاهِ النَّهَارِ بِاللَّیْلِ وَ قَضَاءُ صَلَاهِ اللَّیْلِ بِالنَّهَارِ وَ هُوَ مِنْ سِرِّ آلِ مُحَمَّدٍ الْمَکْنُونِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: جمیل گفته است: فردی به امام صادق علیه السلام گفت: نماز شب زیادی در یک یا دو یا سه ماه از من قضا شده که در روز قضای آن را خوانده ام، این کار من صحیح بوده است؟ حضرت فرمود: آن نمازها نور چشمانت باشد، به خدا قسم - سه مرتبه - خدا می‌فرماید: «وَهُوَ الَّذِی جَعَلَ اللَّیْلَ وَالنَّهَارَ...»، - .

فرقان/ ۶۲ - {و اوست کسی که برای هر کس که بخواهد عبرت گیرد یا بخواهد سپاسگزاری نماید، شب و روز را جانشین یکدیگر گردانید.} و این، یعنی نمازی که در شب قضا شده، در روز و نمازی که در روز قضا شده را در شب بجا آورید و این از اسرار پنهانی آل محمد صلی الله علیه و آله است. - . تفسیر القمی : ۴۷۲ -

**[ترجمه]

«۳۴»

الْمَحَاسِنُ، عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ صَالِحِ بْنِ حَیٍّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ صَلَّی رَکْعَتَیْنِ فَأَتَمَّ رُکُوعَهَا وَ سُجُودَهَا ثُمَّ جَلَسَ فَأَثْنَی عَلَی اللَّهِ وَ صَلَّی عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ سَأَلَ اللَّهَ حَاجَتَهُ فَقَدْ طَلَبَ الْخَیْرَ فِی مَظَانِّهِ وَ مَنْ طَلَبَ الْخَیْرَ فِی مَظَانِّهِ لَمْ یَخِبْ (۳).

وَ مِنْهُ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَیْدٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: إِنَّ الرَّبَّ لَیُعَجِّبُ مَلَائِکَتَهُ مِنَ الْعَبْدِ مِنْ عِبَادِهِ یَرَاهُ یَقْضِی النَّافِلَهَ فَیَقُولُ انْظُرُوا إِلَی عَبْدِی یَقْضِی مَا لَمْ أَفْتَرِضْ عَلَیْهِ (۴).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِی سُمَیْنَهَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی رَجُلٍ عَلَیْهِ مِنَ النَّوَافِلِ مَا لَا یَدْرِی کَمْ هُوَ لِکَثْرَتِهِ قَالَ یُصَلِّی

۱- ۱. الفرقان: ۶۲.

۲- ۲. تفسير القمّیّ ص ۴۶۷.

۳- ۳. المحاسن ص ۵۲ تحت عنوان« ثواب صلاه النوافل» و لذلک تبعه المؤلّف العلامه فأدرج الحديث فى الباب، و عندى أن المراد بالركعتين ركعتا صلاه الحاجه، لا النافله.

۴- ۴. المحاسن ص ۵۲- ۵۳.

حَتَّى لَا يَدْرِيَ كَمْ صَلَّى مِنْ كَثْرَتِهِ فَيَكُونَ قَدْ قَضَى بِقَدْرِ مَا عَلَيْهِ مِنْ ذَلِكَ قُلْتُ فَإِنَّهُ لَا يَقْدِرُ عَلَى الْقَضَاءِ مِنْ شُغُلِهِ قَالَ إِنْ شُغِلَ فِي مَعِيشَةٍ لَا بُدَّ مِنْهَا أَوْ حَاجَةٍ لِأَخٍ مُؤْمِنٍ فَلَا شَيْ ءَ عَلَيْهِ (۱) وَ إِنْ كَانَ شُغُلُهُ لِجَمْعِ الدُّنْيَا فَتَشَاغَلَ بِهَا عَنِ الصَّلَاةِ فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ وَ إِلَّا لَقِيَ اللَّهَ وَ هُوَ مُسْتَخِفٌّ مُتَهَاوِنٌ مُضَيِّعٌ لِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله. قُلْتُ فَإِنَّهُ لَا يَقْدِرُ عَلَى الْقَضَاءِ فَهَلْ يَصْلُحُ لَهُ أَنْ يَتَصَدَّقَ فَسَكَتَ مَلِيّاً ثُمَّ قَالَ نَعَمْ فَلْيَتَصَدَّقْ بِقَدْرِ طَوْلِهِ وَ أَدْنَى ذَلِكَ مُدٌّ لِكُلِّ مِسْكِينٍ مَكَانَ كُلِّ صَلَاةٍ قُلْتُ وَ كَمِ الصَّلَاةُ الَّتِي يَجِبُ عَلَيْهِ فِيهَا مُدٌّ لِكُلِّ مِسْكِينٍ قَالَ لِكُلِّ رَكْعَتَيْنِ مِنْ صَلَاةِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ قُلْتُ لَا يَقْدِرُ قَالَ فَمُدٌّ إِذاً لِكُلِّ صَلَاةِ اللَّيْلِ وَ مُدٌّ لِصَلَاةِ النَّهَارِ وَ الصَّلَاةُ أَفْضَلُ (۲).

**[ترجمه]المحاسن: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس نیک وضو کند سپس دو رکعت نماز بخواند و رکوع و سجود را کامل به جا آورد سپس بنشیند و خدا را ثنا گوید و بر محمد و آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم درود فرستد و از خدا حاجتش را بخواهد، با حسن ظن از خدا طلب خیر کرده است و هرکس با حسن ظن از خدا طلب خیر کند، نا امید نگردد. - . تفسیر القمی: ۴۶۷ -

نیز کتاب المحاسن: امام صادق علیه السلام فرمود: خدا به بنده‌ای که قضای نافله اش را می‌خواند، در برابر ملائکه فخر می کند و می گوید: به بنده ام بنگرید، چیزی را قضا می کند که برایش واجب نکردم. - . المحاسن: ۵۲، ۵۳ -

عبدالله بن سنان گفته است: به امام صادق علیه السلام گفتم: نماز نافله فردی به قدری زیاد قضا شده که تعداد آن را نمی‌داند؟ حضرت فرمود: آن قدر نماز بخواند که از کثرت آن نداند چقدر نماز خوانده است؛ در این صورت به اندازه‌ای که بر گردن اوست خوانده است. گفتم: سرش آن قدر مشغول است که نمی‌تواند قضایش را بخواند. حضرت فرمود: اگر از روی ناچاری در طلب روزی باشد یا در رفع نیاز برادر مؤمنش باشد، لازم نیست قضایش را بخواند؛ ولی اگر مشغولیتش در طلب دنیا باشد و سبب شود از نمازش بماند، باید قضایش را بخواند و گرنه به عنوان فردی که سنت پیامبر را خوار و سبک شمرده و ضایع کرده است به دیدار خدا خواهد رفت. گفتم: اگر نتواند قضا کند، می‌تواند به جای آن صدقه دهد؟ حضرت قدری مکث کرد و سپس فرمود: به اندازه آن صدقه بدهد. کمترین میزان صدقه برای هر نماز باید به اندازه یک مد غذا برای هر فقیر باشد. گفتم: برای چه تعداد نماز باید به اندازه یک مد غذا برای هر فقیر بدهد؟ حضرت فرمود: برای هر دو رکعت نماز شب یا روز. گفتم: نمی‌تواند. حضرت فرمود: یک مد برای تمام نمازهای شبانه و یک مد هم برای تمام نمازهای روزانه، هرچند خواندن نماز از صدقه دادن بهتر است. - . المحاسن: ۳۱۵ -

**[ترجمه]

بیان

هَذَا الْخَبَرُ رَوَاهُ الصَّدُوقُ فِي الْفَقِيهِ (۳) بِسَنَدِهِ الصَّحِيحِ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ وَ الْكُلَيْنِيُّ (۴) وَ الشَّيْخُ أَيْضاً بِسَنَدَيْهِمَا وَ فِيمَا رَوَوْهُ قَالَ: لِكُلِّ رَكْعَتَيْنِ مِنْ صَلَاةِ اللَّيْلِ وَ لِكُلِّ رَكْعَتَيْنِ مِنْ صَلَاةِ النَّهَارِ فَقُلْتُ لَا يَقْدِرُ فَقَالَ مُدٌّ إِذاً لِكُلِّ أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ فَقُلْتُ لَا يَقْدِرُ قَالَ فَمُدٌّ إِذاً لِصَلَاةِ اللَّيْلِ وَ مُدٌّ لِصَلَاةِ النَّهَارِ وَ الصَّلَاةُ أَفْضَلُ (۵).

و قال أكثر الأصحاب يتصدق عن كل ركعتين بمد فإن عجز فعن كل يوم و الصواب العمل بمدلول الروايه كما فعله الشهيد ره فى النفليه و غيرها.

**[ترجمه]این روایت را شیخ صدوق در کتاب فقیه - . الفقیه ۲: ۳۵۹ - به سند صحیح از عبدالله بن سنان و نیز کلینی - . الکافی ۳: ۴۵۴ - و شیخ طوسی هم با همین سند آورده اند. در آنچه که اینها روایت کرده‌اند آمده است: «فرمود: برای هر دو رکعت نمازهای شبانه و هر دو رکعت نمازهای روزانه یک مد غذا بدهد. گفتم: نمی‌تواند. فرمود: برای هر چهار رکعت یک مد غذا بدهد. گفتم: نمی‌تواند. فرمود: یک مد برای نمازهای روزانه و یک مد برای نمازهای شبانه صدقه بدهد، هرچند خواندن نماز از صدقه دادن بهتر است. - . التهذیب ۱: ۱۳۶ -

اکثر علما گفته اند: به جای هر دو رکعت نماز، یک مد غذا به فقیر می‌دهد و اگر نتواند، برای نمازهای هر روز یک مد غذا به فقیر می‌دهد. صحیح این است که به مدلول خود روایت عمل شود؛ همان گونه که شهید - رحمه الله - در کتاب النفلیه و کتب دیگرش چنین نظری را دارد.

**[ترجمه]

«۳۵»

الْمَحَاسِنُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنِ الْحَلَبِيِ

ص: ۴۴

۱- ۱. و مثله ما إذا كان يمرض أحدا من إخوانه أو أقربائه.

۲- ۲. المحاسن ص ۳۱۵.

۳- ۳. الفقيه ج ۲ ص ۳۵۹.

۴- ۴. الكافى ج ۳ ص ۴۵۴.

۵- ۵. التهذيب ج ۱ ص ۱۳۶.

وَ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: تَخْفِیفُ الْفَرِیضَهِ وَ تَطْوِیلُ النَّافِلَهِ مِنَ الْعِبَادَهِ(۱).

**[ترجمه]المحاسن: امام صادق علیه السلام فرمود: کوتاه خواندن نماز واجب و طولانی خواندن نمازهای نافله از عبادت است. - . المحاسن: ۳۲۴ -

**[ترجمه]

«۳۶»

الْعَیَّاشِیُّ، قَالَ زُرَارَهُ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام الصَّلَاهُ فِی السَّفَرِ وَ الْمَحْمِلِ سَوَاءٌ قَالَ النَّافِلَهُ کُلُّهَا سَوَاءٌ تُومِی إِیمَاءً أَیْنَمَا تَوَجَّهَتْ دَابَّتُکَ وَ سَفِینَتُکَ وَ الْفَرِیضَهُ تَنْزِلُ لَهَا عَنِ الْمَحْمِلِ إِلَی الْأَرْضِ إِلَّا مِنْ خَوْفٍ فَإِنْ خِفْتَ أَوْمَأْتَ وَ أَمَّا السَّفِینَهُ فَصَلِّ فِیهَا قَائِماً وَ تَوَخَّ الْقِبْلَهَ بِجُهْدِکَ فَإِنَّ نُوحاً قَدْ صَلَّی الْفَرِیضَهَ فِیهَا قَائِماً مُتَوَجِّهاً إِلَی الْقِبْلَهِ وَ هِیَ مُطْبِقَهٌ عَلَیْهِمْ قَالَ قُلْتُ وَ مَا کَانَ عِلْمُهُ بِالْقِبْلَهِ فَیَتَوَجَّهَهَا وَ هِیَ مُطْبِقَهٌ عَلَیْهِمْ قَالَ کَانَ جَبْرَئِیلُ یُقَوِّمُهُ نَحْوَهَا قَالَ قُلْتُ فَأَتَوَجَّهُ نَحْوَهَا فِی کُلِّ تَکْبِیرَهٍ قَالَ أَمَّا فِی النَّافِلَهِ فَلَا إِنَّ مَا

تُکَبِّرُ فِی النَّافِلَهِ عَلَی غَیْرِ الْقِبْلَهِ أَکْثَرَ ثُمَّ قَالَ کُلُّ ذَلِکَ قِبْلَهٌ لِلْمُتَنَفِّلِ إِنَّهُ قَالَ وَ حَیْثُ ما کُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَکُمْ شَطْرَهُ (۲) یَعْنِی فِی الْفَرِیضَهِ وَ قَالَ فِی النَّافِلَهِ فَأَیْنَما تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ واسِعٌ عَلِیمٌ (۳).

**[ترجمه]العیاشی: زراره گفته است: به امام صادق علیه السلام گفتم: نماز در کشتی و بر روی محمل یکسان خوانده می... شود؟ حضرت فرمود: در نماز نافله یکسان است. بر روی کشتی یا مرکب باشی، به هر طرف که می‌رود، می‌توانی بخوانی؛ ولی در نمازهای واجب باید از مرکب پیاده شده و روی زمین نماز بخوانی مگر اینکه از چیزی بترسی که در این صورت با اشاره، رکوع و سجود به جای می‌آوری. ولی در کشتی ایستاده نماز بخوان و سعی کن رو به قبله باشی؛ چرا که نوح نماز واجب را بر روی کشتی و رو به قبله می‌خواند، درحالی که قبله بر آنان پوشیده بود. گفتم: وقتی بر آنان پوشیده بود، چطور قبله را تشخیص می‌دادند؟ حضرت فرمود: جبرئیل او را به طرف قبله می‌کرد. گفتم: در هر تکبیر رو به قبله باشم؟ حضرت فرمود: در نماز نافله نیاز نیست رو به قبله باشی و بیشتر رو به غیر قبله تکبیر می‌گویی. به فرموده قرآن، همه جهات، قبله نماز نافله است: «وَلِلّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَیْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ اللّهِ إِنَّ اللّهَ وَاسِعٌ عَلِیمٌ»، {و مشرق و مغرب از آنِ خداست پس به هر سو رو کنید، آنجا روی [به] خداست. آری، خدا گشایشگر داناست.} ولی در نماز واجب به فرموده قرآن باید حتماً رو به قبله باشی. - . نفسیر العیاشی ۱: ۵۶ - «وَحَیْثُ مَا کُنتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوِهَکُمْ شَطْرَهُ»، {و هر جا بودید، روی خود را به سوی آن(مسجد الحرام) بگردانید.}

**[ترجمه]

«۳۷»

الْمُخْتَارُ مِنْ کِتَابِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی نَصْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يُصَلِّى وَ هُوَ يَمْشِى تَطَوُّعاً قَالَ نَعَمْ.

قال أحمد بن محمد بن أبى نصر و سمعته أنا من الحسين بن المختار.

**[ترجمه]المختار: به نقل از کتاب احمد بن محمد ابی نصر، حسین بن مختار گفته است: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: آیا فرد می‌تواند در حال راه رفتن نماز مستحبی بخواند؟ حضرت فرمود: بله، احمد بن محمد ابی نصر گفته است: و من آن را از حسین بن مختار شنیدم.

**[ترجمه]

«۳۸»

كِتَابُ الْمَسَائِلِ، لِعَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَنْسَى صَلَاةَ اللَّيْلِ فَيَذْكُرُ إِذَا قَامَ فِى صَلَاةِ الزَّوَالِ كَيْفَ يَصْنَعُ قَالَ يَبْدَأُ بِالزَّوَالِ فَإِذَا صَلَّى الظُّهْرَ قَضَى صَلَاةَ اللَّيْلِ وَ الْوَتْرَ مَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْعَصْرِ وَ مَتَى مَا أَحَبَ (۴).

**[ترجمه]کتاب المسائل: علی بن جعفر گفته است: از برادرم امام کاظم علیه السلام پرسیدم: فردی فراموش می کند نماز شب را بخواند، ولی هنگامی که می‌خواهد نماز ظهر بخواند، یادش می‌آید، تکلیف چیست؟ حضرت فرمود: اول نماز ظهر را بخواند و سپس نماز شب و وتر را بین نماز ظهر و عصر و هر وقتی که دوست دارد، قضا کند. - . قرب الاسناد: ۱۲۲ -

**[ترجمه]

بیان

یدل على جواز قضاء النوافل فی أوقات الفرائض و یمكن حمله على ما إذا لم یدخل وقت فضیله الفریضه

**[ترجمه]روایت بر جواز قضای نافله در وقت نمازهای واجب دلالت می کند. ممکن است این روایت را بر جایی حمل کنیم که وقت فضیلت نماز واجب نرسیده است.

**[ترجمه]

«۳۹»

مَجَالِسُ الشَّيْخِ (۵)، وَ جَامِعُ الْوَرَّامِ (۶)، وَ مَكَارِمُ الْأَخْلَاقِ، بِأَسَانِيدِهِمْ

ص: ۴۵

۱- ۱. المحاسن ص ۳۲۴.

۲- ۲. البقره: ۱۴۴.

۳- ۳. تفسير العيّاشىّ ج ۱ ص ۵۶، و الآيه الأخيره فى البقره: ۱۱۵.

۴- ۴. المسائل المطبوع فى البحار ج ۱۰ ص ۲۸۲، و رواه فى قرب الإسناد ص ۱۲۲.

۵- ۵. أمالى الطوسىّ ج ۲ ص ۱۴۷ و ۱۴۸.

۶- ۶. تنبيه الخواطر ج ۲ ص ۶۰.

إِلَى أَبِي ذَرٍّ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فِي وَصِيَّتِهِ لَهُ: يَا أَبَا ذَرٍّ مَا مِنْ رَجُلٍ يَجْعَلُ جَبْهَتَهُ فِي بُقْعَةٍ مِنْ بِقَاعِ الْأَرْضِ إِلَّا شَهِدَتْ لَهُ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ مَا مِنْ مَنْزِلٍ يَنْزِلُهُ قَوْمٌ إِلَّا وَ أَصْبَحَ ذَلِكَ الْمَنْزِلُ يُصَلِّي عَلَيْهِمْ أَوْ يَلْعَنُهُمْ يَا أَبَا ذَرٍّ مَا مِنْ رَوَاحٍ وَ لَا صَبَاحٍ إِلَّا وَ بِقَاعُ الْأَرْضِ يُنَادِي بَعْضُهَا بَعْضاً يَا جَارَهُ هَلْ مَرَّ عَلَيْكِ الْيَوْمَ ذَاكِرٌ لِلَّهِ أَوْ عَبْدٌ وَضَعَ جَبْهَتَهُ عَلَيْكِ سَاجِداً لِلَّهِ تَعَالَى فَمِنْ قَائِلَةٍ لَا وَ مِنْ قَائِلَةٍ نَعَمْ فَإِذَا قَالَتْ نَعَمْ اهْتَزَّتْ وَ انْشَرَحَتْ وَ تَرَى أَنَّ لَهَا الْفَضْلَ عَلَى جَارَتِهَا(۱).

**[ترجمه]مجالس الشيخ، - . امالی الطوسی ۲: ۱۴۷و۱۴۸ -

جامع الورام - . تنبيه الخواطر ۲: ۶۰ - و مكارم الاخلاق: در وصيت پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم به اباذر آمده است: ای اباذر، هر كس پيشانی خود را بر قطعه‌ای از قطعه‌های زمين بگذارد، روز قيامت به نفع او شهادت می‌دهد كه پيشانی خود را بر روی آن گذاشته است. منزلی نيست كه قومی در آن فرود آيند مگر اينكه آن منزل، يا بر آنها درود خواهد فرستاد يا لعن خواهد كرد.

ای اباذر! هيچ رفت و آمدی در شبانگاهان يا صبحگان نيست مگر اينكه برخی قطعه‌ها برخی ديگر را ندا می‌زنند كه: ای همسايه، آيا امروز در تو نام خدا ذكر شد؟ يا بنده‌ای سجده كنان برای خدا پيشانی خود را بر روی تو گذاشت؟ برخی جواب می‌دهند بله و برخی جواب می‌دهند نه. وقتی بگويد: بله، می‌جنبد و گشوده می‌شود و می‌بيند بر همسايه خود فضلی دارد. - . مكارم الاخلاق: ۵۴۶ -

**[ترجمه]

«۴۰»

تَأْوِيلُ الْآيَاتِ الظَّاهِرَهِ، نَقْلًا مِنْ كِتَابِ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَاهْيَارَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هَوْذَهَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ هَاشِمٍ الصَّيْدَاوِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ أَبِيهِ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله: مَا مِنْ رَجُلٍ مِنْ فُقَرَاءِ شِيعَتِنَا إِلَّا وَ عَلَيْهِ تَبِعَهٌ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ وَ مَا التَّبِعَهُ قَالَ مِنَ الْإِحْدَى وَ الْخَمْسِينَ رَكْعَهً وَ مِنْ صَوْمِ ثَلَاثَهِ أَيَّامٍ مِنَ الشَّهْرِ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ خَرَجُوا مِنْ قُبُورِهِمْ وَ وُجُوهُهُمْ مِثْلُ الْقَمَرِ لَيْلَهَ الْبَدْرِ إِلَى آخِرِ مَا مَرَّ فِي كِتَابِ الْإِمَامَهِ(۲).

وَ مِنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الصَّدُوقِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْمَاضِي: فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَ إِلَّا الْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَلى صَلاتِهِمْ دائِمُونَ (۳) قَالَ أُولَئِكَ وَ اللَّهِ أَصْحَابُ الْخَمْسِينَ مِنْ شِيعَتِنَا قَالَ قُلْتُ وَ الَّذِينَ هُمْ عَلى صَلاتِهِمْ يُحافِظُونَ (۴) قَالَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْخَمْسِ صَلَوَاتٍ مِنْ شِيعَتِنَا قَالَ قُلْتُ وَ أَصْحابُ الْيَمِينِ (۵) قَالَ هُمْ وَ اللَّهِ مِنْ شِيعَتِنَا.

۱- ۱. مكارم الأخلاق ص ۵۴۶.

۲- ۲. كنز الفوائد ص ۳۵۹، راجع ج ۲۴ ص ۲۶۱.

۳- ۳. المعارج: ۲۳.

۴- ۴. المعارج: ۳۴.

۵- ۵. الواقعه: ۲۷.

**[ترجمه]تاويل الآيات الظاهره: هاشم صيداوى گفته است : امام صادق عليه السلام به نقل از پدرشان فرمود: پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم فرمود: هر كس كه شيعه ماست علامتى دارد، گفتم: فدايتان شوم! اين علامت چيست؟

فرمود: علامت اين است كه در روز پنجاه و يك ركعت نماز بخوانند و سه روز از هر ماه را روزه بگيرند و در روز قيامت با چهره هاى شبيه ماه شب چهارده از قبرشان برانگيخته مى‌شوند... تا آخر روايت كه در كتاب امامت ذكر كرديم. - . كنزالفوائد:۳۵۹ -

از همان كتاب: محمد بن فضيل گفته است: امام كاظم عليه السلام در تفسير آيه «الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ»، - . معارج/ ۲۳ - {همان كسانى كه بر نمازشان پايدارى مى كنند.} فرمود: اينها از جمله شيعيان ما هستند كه در شبانه روز پنجاه ركعت نماز مى‌خوانند. گفتم: آيه «وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ»، - . معارج/ ۳۴ - {و كسانى كه بر نمازشان مداومت مى ورزند.} در مورد چه كسانى است؟ فرمود: اينها از جمله شيعيان ما هستند كه نمازهاى پنجگانه را مى‌خوانند. گفتم: آيه «وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ»، {و ياران راست ياران راست كدامند؟} در مورد چه كسانى است؟ فرمود: سوگند به خدا آنها از شيعيان ما هستند.

**[ترجمه]

«۴۱»

مَجَالِسُ الشَّيْخِ، عَنِ الْمُفِيدِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ جُمْهُورٍ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْمُفِيدِ الْجَرْجَرَائِيِّ عَنْ أَبِي الدُّنْيَا الْمُعَمَّرِ الْمَغْرِبِيِّ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يُصَلِّي بَعْدَ كُلِّ صَلَاةٍ رَكْعَتَيْنِ (۱).

**[ترجمه]مجالس الشيخ: اميرالمؤمنين عليه السلام فرمود: پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم بعد از هر نماز، دو ركعت نماز مى‌خواند. - . اين حديث در امالى چاپ شده نيست. -

**[ترجمه]

بيان

يشكل هذا في الصبح و العصر و يمكن القول بنسخه أو بأنه كان من خصائصه صلى الله عليه و آله أو محمول على التقيه

لِمَّا رَوَاهُ مُسْلِمٌ مِنَ الْعَامَّهِ وَ غَيْرِهِ عَنْ عَائِشَهَ(۲) قَالَتْ: مَا تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ عِنْدِي.

و قال بعض العامه إنه كان مخصوصا به و قال بعضهم إنه صلى الله عليه و آله شغل عن الركعتين بعد الظهر فقضاهما بعد العصر ثم أثبته إذ كان حكمه أن يداوم (۳) على ما فعله مره مع أن أخبار أبي الدنيا غير معتبره و إنما أوردها الأصحاب للغرابه من جهه علو الأسناد.

**[ترجمه]این روایت در مورد نماز صبح و عصر درست نیست. شاید این روایت نسخ شده باشد یا شاید از اختصاصات پیامبر بوده است یا اینکه از روی تقیه گفته شده است؛ چرا که مسلم از عامه و دیگران از عایشه روایتی به این مضمون از پیامبر نقل کرده است. عایشه گفته است: - . مشکاه المصابیح : ۱۰۵ - «پیامبر وقتی پیش من بود، دو رکعت نماز بعد از نماز عصر را هیچ گاه ترک نکرد.» برخی علمای عامه گفته اند: این نماز از جمله اختصاصات پیامبر بوده است. برخی دیگر گفته اند: این دو رکعت برای نماز ظهر بوده ولی چون در آن هنگام مشغول بوده، بعد از نماز عصر قضای آن را می خوانده و سپس این کار را همیشه انجام می‌دادند؛ چون عادت ایشان این بود که وقتی کاری را یک بار انجام می‌دادند، آن را ادامه می‌دادند تا برایشان عادت شود. از طرفی، روایاتی که ابی‌الدنیا نقل می کند، معتبر نیستند و اصحاب ما برای غرابت روایات، به خاطر عالی بودن سندش به این روایات استناد می کنند.

**[ترجمه]

«۴۲»

الدُّرَّهُ الْبَاهِرَهُ مِنَ الْأَصْدَافِ الطَّاهِرَهِ، وَ أَعْلَامُ الدِّینِ لِلدَّیْلَمِیِّ، قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام: إِنَّ الْقَلْبَ یَحْیَا وَ یَمُوتُ فَإِذَا حَیَّ فَأَدِّبْهُ بِالتَّطَوُّعِ وَ إِذَا مَاتَ فَاقْصُرْهُ عَلَی الْفَرَائِضِ (۴).

**[ترجمه]الدرّه الباهره من الاصداف الطاهره و اعلام الدین: امام صادق علیه السلام فرمود: دلها زنده - شاد - می‌شوند و می... میرند - کسل - هستند-، وقتی زنده است نافله بخوان و وقتی مرده‌اند فقط واجبات را به جای آور. - . الدره الباهره و اعلانم الدین خطی -

**[ترجمه]

«۴۳»

أَعْلَامُ الدِّینِ، قَالَ الرِّضَا علیه السلام: إِنَّ لِلْقُلُوبِ إِقْبَالًا وَ إِدْبَاراً أَوْ نَشَاطاً وَ فُتُوراً فَإِذَا أَقْبَلَتْ بَصُرَتْ وَ فَهِمَتْ وَ إِذَا أَدْبَرَتْ کَلَّتْ وَ مَلَّتْ فَخُذُوهَا عِنْدَ إِقْبَالِهَا وَ نَشَاطِهَا وَ اتْرُکُوهَا عِنْدَ إِدْبَارِهَا.

۱- ۱. لا یوجد فی الأمالی المطبوع.

۲- ۲. رواه فی مشکاه المصابیح ص ۱۰۵ و قال متفق علیه.

۳- ۳. قیل: هاتان الرکعتان رکعتا سنه الظهر فاتتا منه صلّی اللّه علیه و آله بسبب الوفود فقضاهما بعد العصر کما جاء فی حدیث أم سلمه، و روی أنّه شغله قسمه مال أتاه، ثمّ داوم علیها لما کان من عادته الشریفه إذا صلی صلاه أثبتها، وعدهما بعضهم من خصائصه صلّی اللّه علیه و آله و قد جاء الأحادیث بطرق متعدّده مصرحه أنهما کانتاراتبه العصر، و لم یکن بسبب عارض. و بالجمله الاخبار و الآثار فی النهی عن الصلاه بعد العصر کثیره، و علیه الجمهور، فالاحسن ان یقال انهما من خصائصه صلّی اللّه

علیه و آله.

۴- ۴. الدره الباهره و اعلام الدین مخطوط.

وَ قَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْعَسْكَرِيُّ علیه السلام: إِنَّ لِلْقُلُوبِ إِقْبَالًا وَ إِدْبَاراً فَإِذَا أَقْبَلَتْ فَاحْمِلُوهَا عَلَى النَّوَافِلِ وَ إِذَا أَدْبَرَتْ فَاقْصُرُوهَا عَلَى الْفَرَائِضِ (۱).

**[ترجمه]اعلام الدين: امام رضا علیه السلام فرمود: دل‌ها گاهی رو می کند و گاهی پشت، یعنی گاهی با نشاط و گاهی افسرده؛ وقتی با نشاط است مسائل را خوب می‌فهمد و وقتی افسرده است کند ذهن می‌شود، بنابراین وقتی با نشاط است آن را به کار بگیرید و وقتی افسرده است آن را به حال خود بگذارید.

امام حسن عسکری علیه السلام فرمود: دل‌ها گاهی افسرده اند و گاهی با نشاط، وقتی با نشاطند، نوافل را بجا آريد و وقتی افسرده اند، بر فرائض اكتفاء كنيد. - .

الدره الباهره و اعلانم الدين خطی -

**[ترجمه]

«۴۴»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، رُوِّينَا عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُمَا قَالا: لَا تُصَلِّ نَافِلَةً وَ عَلَيْكَ فَرِيضَةٌ قَدْ فَاتَتْكَ حَتَّى تُؤَدِّيَ الْفَرِيضَةَ(۲).

وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام: إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ نَافِلَةً إِلَّا بَعْدَ أَدَاءِ الْفَرَائِضِ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ وَ كَيْفَ ذَلِكَ جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ أَ رَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَيْكَ يَوْمٌ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ أَ كَانَ لَكَ أَنْ تَتَطَوَّعَ حَتَّى تَقْضِيَهُ قَالَ لَا قَالَ فَكَذَلِكَ الصَّلَاةُ(۳) قَالَ مُؤَلِّفُ الدَّعَائِمِ وَ هَذَا فِي الْفَوَائِتِ أَوْ فِي آخِرِ وَقْتِ الصَّلَاةِ إِذَا كَانَ الْمُصَلِّي إِذَا بَدَأَ بِالنَّافِلَهِ فَاتَهُ وَقْتُ الصَّلَاهِ فَعَلَيْهِ أَنْ يَبْتَدِئَ بِالْفَرِيضَهِ فَأَمَّا إِنْ كَانَ فِي أَوَّلِ الْوَقْتِ بِحَيْثُ يَبْلُغُ أَنْ يُصَلِّيَ النَّافِلَةَ ثُمَّ يُدْرِكَ الْفَرِيضَةَ فِي وَقْتِهَا فَإِنَّهُ يُصَلِّيهَا(۴).

وَ مِنْهُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیه السلام عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله نَزَلَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ بِوَادٍ فَبَاتَ بِهِ فَقَالَ مَنْ يَكْلَؤُنَا اللَّيْلَ فَقَالَ بِلَالٌ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَنَامَ وَ نَامَ النَّاسُ جَمِيعاً فَمَا أَيْقَظَهُمْ إِلَّا حَرُّ الشَّمْسِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا هَذَا يَا بِلَالُ فَقَالَ أَخَذَ بِنَفْسِيَ الَّذِي أَخَذَ بِأَنْفَاسِكُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَنَحَّوْا مِنْ هَذَا الْوَادِي الَّذِي أَصَابَتْكُمْ فِيهِ هَذِهِ الْغَفْلَهُ فَإِنَّكُمْ نِمْتُمْ بِوَادِي شَيْطَانٍ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَ تَوَضَّأَ النَّاسُ وَ أَمَرَ بِلَالًا ثُمَّ أَذَّنَ وَ صَلَّى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ ثُمَّ أَقَامَ وَ صَلَّى الْفَجْرَ(۵).

وَ مِنْهُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام: فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ الَّذِينَ هُمْ عَلى صَلاتِهِمْ دائِمُونَ قَالَ هَذَا فِي التَّطَوُّعِ مَنْ حَافَظَ عَلَيْهِ وَ قَضَى مَا فَاتَهُ مِنْهُ (۶).

وَ قَالَ: كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ علیه السلام يَفْعَلُ ذَلِكَ يَقْضِي بِالنَّهَارِ مَا فَاتَهُ بِاللَّيْلِ وَ بِاللَّيْلِ مَا فَاتَهُ بِالنَّهَارِ(۷).

۱- ۱. الدره الباهره و اعلام الدين مخطوط.

۲- ۲. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۱۴۰.

۳- ۳. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۱۴۰.

۴- ۴. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۱۴۰.

۵- ۵. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۱۴۱.

۶- ۶. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۲.

۷- ۷. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۲.

وَ عَنْهُ علیه السلام قَالَ: مَنْ عَمِلَ عَمَلًا مِنْ أَعْمَالِ الْخَیْرِ فَلْیَدُمْ عَلَیْهِ سَنَهً وَ لَا یَقْطَعْهُ دُونَهَا شَیْ ءٌ(۱).

قال المؤلف ما أظنه أراد بهذا أن یقطع بعد السنه و لکنه أراد أن یدرب الناس علی عمل الخیر و یعودهم إیاه لأن من داوم عملا سنه لم یقطعه لأنه یصیر حینئذ عاده و قد جربنا هذا فی کثیر من الأشیاء فوجدناه کذلک (۲).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: امام باقر و امام صادق علیهما السلام فرمودند: اگر نماز واجبی از تو قضا شده باشد، تا آن را نخوانده ای، نماز مستحبی نخوان. - . دعائم الاسلام ۱۴۰ :۱ -

امام باقر علیه السلام فرمود: اگر فردی نماز واجب بر گردن داشته باشد، تا آن را نخواند، خداوند نماز نافله او را قبول نمی کند، فردی پرسید: فدایت شوم چرا؟ حضرت فرمود: اگر یک روز از رمضان مانده باشد، می توانی روزه مستحبی بگیری و این یک روز را بعدا قضا کنی؟ فرد گفت: نه. حضرت فرمود: نماز هم این گونه است - . دعائم الاسلام ۱۴۰ :۱ - .

مولف دعـائم گفته است: این حـدیث دربـاره نماز های قضا شـده یا در مورد نمازهای واجبی است که تا آخر وقتشان خوانـده نشـده اند و اگر نماز مسـتحبی در این وقت خوانده شود، نماز واجب قضا می‌شود. در این صورت باید اول نماز واجب خوانده شود، ولی اگر در اول وقت نمـاز واجب باشـد؛ اگر نمـاز مسـتحبی بخوانـد و زمان برای نماز واجب باقی باشـد، می توانـد نماز مستحبی را قبل از نماز واجب بخواند - . دعائم الاسلام ۱۴۰ :۱ - .

باز از کتاب دعائم الاسـلام: امام علی علیه السـلام فرمود: پیامبر صـلی الله علیه و آله و سلم در یکی از سفرهایش نزدیک صبح به مکانی رسـید. فرمود: چه کسـی می توانـد در شب نگهبان ما باشـد؟ بلال گفت: من می توانم. همگی حتی پیامبر خوابیدند و حرارت خورشـید آنهـا را از خواب بیـدار کرد. پیامبر به بلال گفت، چرا این گونه شـد؟ بلال گفت: ای رسول خـدا، آنچه که نفس شـما را گرفت، نفس من هم گرفت. پیـامبر فرمود: از مکانی که در دچار غفلت شدیـد برخیزیـد، چرا که شـما در مکانی شیطـانی خوابیدیـد. سـپس پیـامبر وضو گرفت و مردم هم وضو گرفتنـد و به بلال امر کرد و سـپس اذان گفت و اول نماز نافله صبح را خواند و سپس اقامه گفت و نماز صبح را خواند. - . دعائم الاسلام ۱: ۱۴۱ -

و نیز کتاب دعائم الاسـلام: امام صادق علیه السـلام در تفسـیر آیه «الـذین هم فی صـلاتهم دائمون» فرمود: این آیه درباره نماز نافله است و منظور آیه کسانی است که بر خواندن نماز نافله مداومت می کنند و اگر قضا شده باشد قضای آن را بجا می آورند - . دعائم الاسلام : ۲۱۲ - .

گفته است: امام سـجاد علیه السـلام نمازهای نافله ای که در شب قضا شده بود در روز و نمازهایی که در روز قضا شده بود را در شب می خواند. - . دعائم الاسلام : ۲۱۲ -

امـام صـادق علیه السـلام فرمود: هر کس عمـل نیکی را یک سال انجام دهـد، هیـچ وقت آن را ترک نخواهـد کرد. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۴ -

مؤلف دعـائم الاسـلام گفته است: گمان نمی کنم منظور حـدیث این باشـد که بعـد از یک سال آن را ترک کنـد، بلکه منظور

حدیث این است که مردم را به انجام عمل نیک ترغیب کند و بر آن عادت دهد، چرا که اگر فردی عملی را یک سال انجام دهد و بر آن مداومت کند، آن را ترک نخواهد کرد؛ چرا که در این صورت عادت وی خواهد شد. ما این حدیث را در موارد مختلفی امتحان کردیم و همین گونه شد. - . دعائم الاسلام ۱ : ۲۱۴ -

**[ترجمه]

أقول

و إن كان الأمر غالبا كما ذكره لكن لا ضروره إلى هذا التكلف و لا حجر فی ترك المستحبات و النوافل.

**[ترجمه]هر چند معمولا این کار جواب می‌دهد، ولی ضرورتی نیست که خود را به زحمت انداخت و می‌توان مستحبات را ترک کرد.

**[ترجمه]

«۴۵»

فَلَاحُ السَّائِلِ، بِإِسْنَادِهِ إِلَى هَارُونَ بْنِ مُوسَى التَّلَّعُكْبَرِيِّ عَنْ آخَرِينَ قَالُوا أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ وَ غَيْرِهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ عَمِّهِ يَعْقُوبَ بْنِ سَالِمٍ الْأَحْمَرِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْعَبْدِيِّ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: مَنْ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِی لَيْلَهِ الْقَدْرِ وَ آيَهَ الْكُرْسِيِّ فِی كُلِّ رَكْعَهٍ مِنْ تَطَوُّعِهِ فَقَدْ فُتِحَ لَهُ بِأَعْظَمِ أَعْمَالِ الْآدَمِيِّينَ إِلَّا مَنْ أَشْبَهَهُ أَوْ مَنْ زَادَ عَلَيْهِ (۳).

فائده نذكر فيها ما يفهم من الأخبار و الأصحاب من الفرق فی الأحكام بين الفريضه و النافله.

الأول جواز الجلوس فيها اختيارا على المشهور كما عرفت.

الثانی عدم وجوب السوره فيها إجماعا بخلاف الفريضه فإنه قد قيل فيها بالوجوب.

الثالث جواز القرآن فيها إجماعا بخلاف الفريضه فإنه ذهب جماعه كثيره إلى عدم الجواز.

الرابع جواز فعلها راكبا و ماشيا اختيارا على التفصيل المتقدم بخلاف الفريضه كما عرفت.

۱- ۱. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۴.

۲- ۲. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۴.

۳- ۳. فلاح السائل ص ۱۲۷- ۱۲۸.

الخامس أن الشك بين الواحد و الاثنين فى الفريضه يوجب البطلان بخلاف النافله فإنه يبنى على الأقل كما هو ظاهر أكثر الروايات أو يتخير بين البناء على الأقل أو الأكثر كما هو المشهور.

السادس أن الشك فى الزائد على الاثنين يوجب صلاه الاحتياط فى الفريضه بخلاف النافله فإنه يبنى على الأقل أو هو مخير.

السابع لو عرض فى النافله ما لو عرض فى الفريضه لأوجب سجده السهو لا يوجبها فيها كالكلام إذ المتبادر من الأخبار الوارده فى ذلك الفريضه.

الثامن أن زياده الركن سهوا فى النافله لا يوجب البطلان بخلاف الفريضه و قد صرح بذلك العلامه فى المنتهى و الشهيد فى الدروس قال فى المنتهى لو قام إلى الثالثه فى النافله فركع ساهيا أسقط الركوع و جلس و تشهد و قال مالك يتمها أربعا و يسجد للسهو.

ثُمَّ قَالَ وَ يُؤَيِّدُهُ مَا رَوَاهُ الشَّيْخُ فِي الصَّحِيحِ (۱) عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ الْحَلَبِيِّ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ سَهَا فِي رَكْعَتَيْنِ مِنَ النَّافِلَهِ فَلَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُمَا حَتَّى قَامَ فَرَكَعَ فِي الثَّالِثَهِ قَالَ يَدَعُ رَكْعَهً وَ يَجْلِسُ وَ يَتَشَهَّدُ وَ يُسَلِّمُ وَ يَسْتَأْنِفُ الصَّلَاهَ.

و أقول لا يتوهم أن استئناف الصلاه أراد به استئناف الركعتين المتقدمتين إذ لم يحتج حينئذ إلى التشهد و السلام بل المراد استئناف ما شرع فيه من الركعتين الأخيرتين و روى الحسن (۲)

الصيقل فى الوتر أيضا مثل ذلك و قال فى آخره ليس النافله مثل الفريضه. التاسع أن نقصان الركن فى الفريضه أى تركه إلى أن يدخل فى ركن آخر يوجب البطلان على المشهور من عدم التلفيق و فى النافله يرجع و يأتى به و إن دخل فى ركن آخر لأن الأصحاب حملوا أحاديث التلفيق على النافله فيدل على قولهم بالفرق فى ذلك.

العاشر ذهب ابن أبى عقيل إلى عدم وجوب الفاتحه فى النافله فهو أحد الفروق على قوله لكنه ضعيف.

۱- ۱. التهذيب ج ۱ ص ۱۸۹.

۲- ۲. التهذيب ج ۱ ص ۲۳۱ و ۱۸۹ ط حجر ج ۲ ص ۱۸۹ و ۳۳۶ ط نجف.

الحادی عشر ذهب العلامه إلی عدم وجوب الاعتدال فی رفع الرأس من الرکوع و السجود فی النافله بل جواز ترک کل ما لم یکن رکنا فی الفریضه

وَ قَدْ یُسْتَدَلُّ عَلَی ذَلِکَ بِمَا مَرَّ نَقْلًا عَنِ السَّرَائِرِ(۱) وَ قُرْبِ الْإِسْنَادِ(۲)

عَنْ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ وَ الرِّضَا عَلَیْهِمَا الصَّلَاهُ وَ السَّلَامُ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ یَسْجُدُ ثُمَّ لَا یَرْفَعُ یَدَیْهِ مِنَ الْأَرْضِ بَلْ یَسْجُدُ الثَّانِیَهَ هَلْ یَصْلُحُ لَهُ ذَلِکَ قَالَ ذَلِکَ نَقْصٌ فِی الصَّلَاهِ.

بحمله علی النافله و لا صراحه فیه.

الثانی عشر جواز قراءه السجده(۳)

فی النافله و عدمه فی الفریضه.

الثالث عشر الإتیان بسجود التلاوه فی النافله و عدمها فی الفریضه کما مر.

الرابع عشر جواز إیقاع النافله فی الکعبه و عدمه فی الفریضه علی أحد القولین.

الخامس عشر لزوم رفع شی ء و السجود علیه إذا صلی الفریضه علی الدابه و فی النافله یکفیه الإیماء کما دل علیه صحیحه عبد الرحمن بن أبی عبد الله (۴) و غیرها و قد تقدم القول فیه.

السادس عشر جواز القراءه فی المصحف فی النافله و عدمه فی الفریضه علی قول جماعه.

السابع عشر استحباب إیقاع الفریضه فی المسجد و عدمه فی النافله علی المشهور و قد مر بعض ذلک و سیأتی بعضه.

۱- ۱. السرائر ص ۴۶۹.

۲- ۲. قرب الإسناد ص ۹۶ ط حجر ص ۱۲۶ ط نجف.

۳- ۳. یعنی آیه سجده التلاوه.

۴- ۴. التهذیب ج ۱ ص ۳۴۰، راجع ج ۸۴ ص ۹۱.

**[ترجمه]فلاح السائل: امام صادق علیه السلام فرمود: هرکس سوره توحید و قدر و آیه الکرسی را در نماز نافله بخواند، بهترین و بزرگترین عمل را انجام داده است؛ مگر اینکه فردی مثل او یا عملی بزرگتر از این عمل را انجام دهد. - . فلاح السائل: ۱۲۸-۱۲۷ -

نکته: در اینجا با استفاده از اخبار و نظرات علما، فرق بین احکام نماز واجب و نماز مستحب را ذکر می کنیم:

اول: همان طور که دانستی، نظر مشهور علما این است که در حالت عادی جایز است نماز مستحب را نشسته خواند.

دوم: در نماز نافله به اجماع علما، خواندن سوره بعد از حمد واجب نیست، بر خلاف نماز واجب که گفته شده است، واجب است بعد از حمد، سوره خوانده شود .

سوم: به اجماع علما جایز است در یک رکعت نماز نافله، یک سوره خوانده شود، برخلاف نماز واجب که نظر گروه زیادی از علما این است که این کار جایز نیست.

چهارم: جایز است در حالت عادی نماز نافله را سواره و پیاده خواند. البته با تفصیلی که ذکر شد. ولی در نماز واجب این کار جایز نیست، همان طور که دانستی.

پنجم: اگر در نماز واجب در تعداد رکعت، بین دو و یک شک شود، نماز باطل است. ولی در نماز نافله بنا بر اقل گذاشته می‌شود، که ظاهر روایت همین است. یا نظر مشهور علما این است که می‌توان بنا را بر اقل یا اکثر گذاشت.

ششم: شک در بیش از دو رکعت در نماز واجب، خواندن نماز احتیاط را واجب می کند، ولی در نماز نافله این کار نیاز نیست و می‌توان بنا را بر اقل گذاشت یا مخیّر خواهد بود.

هفتم: اگر در نماز نافله موردی پیش آید که در نماز واجب، موجب سجده سهو است مثل سخن گفتن؛ سجده سهو لازم نیست، چرا که آنچه از اخبار به ذهن متبادر می‌شود این است که سجده سهو مخصوص نماز واجب می‌باشد.

هشتم: زیاد شدن رکن در نماز نافله برخلاف نماز واجب، موجب بطلان نمی‌شود. علامه در کتاب المنتهی و شهید در کتاب الدروس به طور صریح این نظر را داده‌اند. در کتاب المنتهی گفته است: اگر در نماز نافله برای خواندن رکعت سوم برخیزد و اشتباها رکوع کند، می‌نشیند و تشهد می‌خواند و مثل این که اصلا رکوع نکرده است. مالک گفته است: در این صورت باید چهار رکعت بخواند و سجده سهو کند. سپس گفته است: - نظر ما - را روایت صحیحی - .

التهذیب ۱: ۱۸۹ -

که شیخ طوسی از حلبی نقل کرده تأیید می کند. روایت این است: حلبی گفته است: از امام پرسیدم: فردی نماز نافله می‌خواند ولی فراموش می کند بین دو رکوع بنشیند، بلند می‌شود و سومین رکوع را هم بجا می‌آورد؛ حکمش چیست؟ حضرت فرمود: از رکوع منصرف می‌شود، می‌نشیند و تشهد و سلام می‌خواند و نماز را از سر می گیرد. می گویم: توهم نشود که منظور از سر

گرفتن نمـاز، از سـر گرفتن دو رکعت قبلی که خوانـده شـد، باشـد؛ چرا که در این صورت نیـاز به تشـهد و سـلام نیست، بلکه منظور از سـر گرفتن چیزهـایی است که در دو رکعت قبلی تشـریع شـده است. حسن صـیقل در مورد نمـاز وتر چنین روایتی را نقل کرده است و در آخر روایت آمده است: نماز نافله مثل نماز واجب نیست. - . التهذیب ۱: ۲۳۱ -

نهم: طبق نظر مشـهور علما، اگر کسـی در نماز واجب رکنی را به جا نیاورد و به رکن دیگر داخل شود، نماز وی باطل است - بنـابر مشـهور که معتقـد به عـدم تلفیق است - ولی در نماز نافله برمی‌گردد و رکنی را که بجا نیاورده، انجام می‌دهـد، هر چند وارد رکن دیگر شـده باشـد؛ چرا که علما احادیث تلفیق را بر نماز نافله حمل کرده اند، بنابراین طبق نظر آنها، بین این دو فرق است.

دهم: اگر نظر ابن ابی عقیل را در باره واجب نبودن خوانـدن سوره حمـد در نماز نافله بپذیریم، این هم یکی دیگر از فرق های نماز واجب و مستحب خواهد بود؛ ولی این نظر ضعیف است.

یازدهم: به نظر علامه، در نماز نافله واجب نیست سر را از رکوع و سجود به طور کامل برداشت، بلکه به طور کلی می‌توان این کـار را ترک کرد، بـا این شـرط که در نمـاز واجب رکن نباشـد. شایـد در این باره به روایتی که از امام کاظم و امام رضا علیه السلام که در کتاب‌های سرائر - . قرب الاسناد: ۹۶ - و قرب الاسناد - . السرائر: ۴۶۹ -

نقـل شـده است و قبلاـ ذکر کردیم، اسـتدلال شـده است: گفته است: اگر فردی سـجده کنـد و دسـتانش را از زمین برنـدارد و دوباره سـجده کند، این کار صـحیح است؟ امام فرمود: این نقص در نماز است. بنا بر این مبنا که این روایت بر نماز نافله حمل شود، که البته صراحتی در این باره ندارد.

دوازدهم: جایز است در نماز نافله بر خلاف نماز واجب، آیات سجده دار را خواند .

سیزدهم: همـان طور که گفتیم، اگر در نمـاز آیـات سـجده دار خوانـده شود، جـایز است در نمـاز نـافله بر خلاـف نماز واجب سجده کرد.

چهاردهم: طبق نظری جایز است در کعبه نماز خوانده شود، ولی نماز واجب نه.

پانزدهم: اگر در روی مرکبی نماز واجب خوانـده شود، باید چیز بلندی را روی آن قرار داد و سـجده نمود، ولی در نماز نافله، اشاره به جای سجده کافی است. همان گونه که روایت صحیح عبدالرحمان - . التهذیب ۱: ۳۴۰ -

و روایات دیگر بر آن دلالت می‌کند. قبلا در این باره سخن گفتیم.

شانزدهم: طبق نظر گروهی از علما، در نماز نافله برخلاف نماز واجب، خواندن حمد و سوره از روی قرآن جایز است.

هفـدهم: طبق نظر مشهور علما مستحب است نماز واجب در مسـجد خوانـده شود ولی نماز مسـتحبی در غیر آن. برخی از این اقوال و فرق‌ها را قبلا ذکر کردیم و برخی دیگر را به زودی ذکر خواهیم کرد .

**[ترجمه]

باب ۲ نوافل الزوال و تعقیبها و أدعیه الزوال

روایات

«۱»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ طَرِیفٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عُلْوَانَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیٍّ علیهم السلام أَنَّهُ کَانَ یَقُولُ: إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ عَنْ کَبِدِ السَّمَاءِ فَمَنْ صَلَّی تِلْکَ السَّاعَهَ أَرْبَعَ رَکَعَاتٍ فَقَدْ وَافَقَ صَلَاهَ الْأَوَّابِینَ وَ ذَلِکَ بَعْدَ نِصْفِ النَّهَارِ(۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: حضرت علی علیه السلام فرمود: هرکس چهار رکعت نماز در وقتی بخواند که خورشید از وسط آسمان گذشته است، نماز کسانی را خوانده است که به سوی خدا توبه کرده‌اند. این وقت بعد از نصف روز است - . قرب الاسناد: ۵۵ - .

**[ترجمه]

«۲»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ مَرَّارٍ عَنْ یُونُسَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ إِسْمَاعِیلَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: أَ تَدْرِی لِمَ جُعِلَ الذِّرَاعُ وَ الذِّرَاعَانِ قُلْتُ لَا قَالَ حَتَّی لَا یَکُونَ تَطَوُّعٌ فِی وَقْتِ مَکْتُوبَهٍ(۲).

**[ترجمه]العلل: اسماعیل گفته است: امام باقر علیه السلام از من پرسید: می‌دانی چرا در تعیین اوقات نماز دو وقت تعیین شده است که عبارتند: از اندازه سایه باید دو یا یک ذراع باشد؟ گفتم: نه، فرمود: تا در وقت واجب، نماز نافله خوانده نشود. - . علل الشرایع ۲: ۳۸ -

**[ترجمه]

أقول

قد مضی مثله فی باب وقت الظهرین (۳).

**[ترجمه]در باب وقت نمازهای ظهر و عصر، مثل این روایت ذکر شد. - . بحار الانوار ۸۳: ۳۰ -

**[ترجمه]

«۳»

الْعُيُونُ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْقُرَشِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ رَجَاءِ بْنِ أَبِي الضَّحَّاكِ قَالَ: كَانَ الرِّضَا عليه السلام فِي طَرِيقِ خُرَاسَانَ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ جَدَّدَ وُضُوءَهُ وَ قَامَ وَ صَلَّى سِتَّ رَكَعَاتٍ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَهِ الْأُولَى الْحَمْدَ وَ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ فِي الثَّانِيَهِ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ فِي الْأَرْبَعِ فِي كُلِّ رَكْعَهٍ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ يُسَلِّمُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَ يَقْنُتُ فِيهِمَا فِي الثَّانِيَهِ قَبْلَ الرُّكُوعِ بَعْدَ الْقِرَاءَهِ ثُمَّ يُؤَذِّنُ ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يُقِيمُ وَ يُصَلِّي الظُّهْرَ فَإِذَا سَلَّمَ سَبَّحَ اللَّهَ وَ حَمَّدَهُ وَ كَبَّرَهُ وَ هَلَّلَهُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَهَ الشُّكْرِ يَقُولُ فِيهَا مِائَهَ مَرَّهٍ

ص: ۵۲

۱- ۱. قرب الإسناد ص ۵۵ ط حجر، ۷۳ ط نجف.

۲- ۲. علل الشرائع ج ۲ ص ۳۸.

۳- ۳. راجع ج ۸۳ ص ۳۰.

شُکْراً لِلَّهِ (۱).

**[ترجمه]العلل: رجاء بن ابوضحاک گفته است: امام رضا علیه السلام در راه خراسان بود، وقتی ظهر می‌شد، دوباره وضو ... گرفته و برمی‌خاست و شش رکعت نماز می‌خواند. در رکعت اول، حمد و سوره کافرون و در رکعت دوم، حمد و توحید را می‌خواند. در نماز چهار رکعتی، درتمام رکعتها حمد و توحید را قرائت می‌کرد. در هر دو رکعت سلام و تشهد می‌خواند و در رکعت دوم قبل از رکوع و بعد از قرائت قنوت می‌گرفت. سپس اذان گفته و دو باره دو رکعت می‌خواند، سپس اقامه می... گفت و نماز ظهر می‌خواند. بعد از سلام نماز - آنچه خدا می‌خواست - خدا را تسبیح می‌کرد و او را سپاس و تکبیر می‌گفت و «لا اله الا الله» می‌گفت - یعنی می‌گفت: «سبحان الله الحمدلله و لا اله الا الله و الله اکبر»- و سجد شکر بجا می‌آورد و در آن صد بار می‌گفت: شکراً لله. - . عیون الاخبار ۲: ۱۸۰ -

**[ترجمه]

«۴»

الْمَحَاسِنُ، عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَنْبَسَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ عَبْدِ الْکَرِیمِ بْنِ عُمَرَ عَنِ الْحَکَمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَطَاءٍ قَالَ: رَکِبْتُ مَعَ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام وَ سَارَ وَ سِرْتُ حَتَّی إِذَا بَلَغْنَا مَوْضِعاً قُلْتُ الصَّلَاةَ جَعَلَنِیَ اللَّهُ فِدَاکَ قَالَ هَذَا أَرْضُ وَادِی النَّمْلِ لَا نُصَلِّی فِیهَا حَتَّی إِذَا بَلَغْنَا مَوْضِعاً آخَرَ قُلْتُ لَهُ مِثْلَ ذَلِکَ فَقَالَ هَذِهِ الْأَرْضُ مَالِحَهٌ لَا نُصَلِّی فِیهَا قَالَ حَتَّی نَزَلَ هُوَ مِنْ قِبَلِ نَفْسِهِ فَقَالَ لِی صَلَّیْتَ أَمْ تُصَلِّی سُبْحَتَکَ قُلْتُ هَذِهِ صَلَاهٌ یُسَمِّیهَا أَهْلُ الْعِرَاقِ الزَّوَالَ فَقَالَ هَؤُلَاءِ الَّذِینَ یُصَلُّونَ هُمْ شِیعَهُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ هِیَ صَلَاهُ الْأَوَّابِینَ فَصَلَّی وَ صَلَّیْتُ (۲).

الْعَیَّاشِیُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَطَاءٍ: مِثْلَهُ (۳) إِلَی قَوْلِهِ فَنَزَلَ وَ نَزَلْتُ فَقَالَ یَا ابْنَ عَطَاءٍ أَتَیْتَ الْعِرَاقَ فَرَأَیْتَ الْقَوْمَ یُصَلُّونَ بَیْنَ تِلْکَ السَّوَارِی فِی مَسْجِدِ الْکُوفَهِ قَالَ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ أُولَئِکَ شِیعَهُ أَبِی عَلِیٍّ هَذِهِ صَلَاهُ الْأَوَّابِینَ إِنَّ اللَّهَ یَقُولُ فَإِنَّهُ کانَ لِلْأَوَّابِینَ غَفُوراً(۴).

**[ترجمه]المحاسن: عبدالله بن عطا گفته است: با امام باقر علیه السلام سوار مرکب شدیم و حرکت کردیم. به مکانی رسیدیم. به حضرت گفتم: فدایتان شوم! نماز بخوانیم؟ حضرت فرمود: این جا لانه مورچگان است، در اینجا نماز نمی‌خوانیم. به مکانی دیگر رسیدیم، باز مثل همان به حضرت گفتم. فرمود: این مکان شوره زار است، در آن نماز نمی‌خوانیم. گفته است: تا اینکه حضرت خودشان در جایی از مرکب پیاده شده و به من فرمود: نماز نافله ات را خواندی - یا می‌خوانی - ؟ گفتم: این نمازی است که در عراق بدان نماز زوال می‌گویند. حضرت فرمود: کسانی که این نماز را می‌خوانند، شیعیان علی بن ابی طالب علیه السلام هستند و این نماز، نماز توبه کنندگان به سوی خداست. سپس هر دو نماز خواندیم. - . المحاسن ۲: ۱۸۰ -

العیاشی: شبیه این روایت از عبدالله بن عطا - . تفسیر عیاشی۲: ۲۸۵ - هم تا قسمتی که می‌گوید: «پیاده شد و من هم پیاده شدم» آمده است و بعد از آن بقیه روایت این گونه است: فرمود: «ای ابن عطا، به عراق رفته و دیده‌ای که مردم بین آن ستونها - هنگام ظهر - در مسجد کوفه نماز می‌خوانند؟ گفتم: بله. فرمود: آنها شیعیان علی بن ابی طالب هستند. این نماز، نماز توبه کنندگان است. خداوند می‌فرماید:« قطعاً او آمرزنده توبه کنندگان است.» - . اسری/ ۲۵ -

**[ترجمه]

أقول

تمام الخبرين فی باب آداب الركوب (۵).

**[ترجمه]تمام این دو روایت را در باب آداب رکوع خواهم آورد. - . بحار ۷۶: ۲۹۷ -

**[ترجمه]

«۵»

مَجَالِسُ الْمُفِيدِ، بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله: صَلِّ صَلَاةَ الزَّوَالِ فَإِنَّهَا صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ وَ أَكْثِرْ مِنَ التَّطَوُّعِ يُحِبَّكَ الْحَفَظَةُ(۶).

ص: ۵۳

۱- ۱. عيون الأخبار ج ۲ ص ۱۸۰.

۲- ۲. المحاسن ص ۳۵۲.

۳- ۳. تفسير العيّاشيّ ج ۲ ص ۲۸۵، و رواه الكشّيّ فی رجاله ص ۱۸۸، الكافی ج ۸ ص ۲۷۶.

۴- ۴. أسرى: ۲۵.

۵- ۵. راجع ج ۷۶ ص ۲۹۷، و قد مر فی ج ۸۳ ص ۳۲۱ أيضا باب المواضع التی نهى عن الصلاه فيها.

۶- ۶. أمالی المفيد ص ۴۶ فی حديث.

**[ترجمه]مجالس المفید: رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: نماز وقت زوال خورشید - نافله ظهر - را بخوان، چرا که آن نماز توبه کنندگان است و نماز نافله را بیشتر بخوان تا حافظان تو را دوست بدارند. - . امالی مفید: ۴۶ -

**[ترجمه]

«۶»

السَّرَائِرُ، نَقْلًا مِنْ نَوَادِرِ أَبِی نَصْرٍ الْبَزَنْطِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَجْلَانَ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام: إِذَا کُنْتَ شَاکّاً فِی الزَّوَالِ فَصَلِّ رَکْعَتَیْنِ فَإِذَا اسْتَیْقَنْتَ أَنَّهَا قَدْ زَالَتْ بَدَأْتَ بِالْفَرِیضَهِ(۱).

**[ترجمه]السرائر: امام باقر علیه السلام فرمود: اگر شک داشتی که وقت ظهر شده یا نه، دو رکعت نماز نافله بخوان و وقتی یقین کردی که ظهر شده، نماز ظهر را بخوان. - . السرائر: ۴۶۵ -

**[ترجمه]

بیان

محمول علی یوم الجمعه کما سیأتی الأخبار فیه.

**[ترجمه]این روایت بر روز جمعه حمل می‌شود، همچنان که به زودی روایات را در این باره خواهیم آورد.

**[ترجمه]

«۷»

فَلَاحُ السَّائِلِ، وَقْتُ الزَّوَالِ مَوْضِعٌ خَاصٌّ لِإِجَابَهِ الدُّعَاءِ وَ الِابْتِهَالِ وَ رَوَیْنَا بِإِسْنَادِنَا إِلَی هَارُونَ بْنِ مُوسَی التَّلَّعُکْبَرِیِّ بِإِسْنَادِهِ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ الْأَنْصَارِیِّ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ فُتِّحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ أَبْوَابُ الْجِنَانِ وَ قُضِیَتِ الْحَوَائِجُ الْعِظَامُ فَقُلْتُ مِنْ أَیِّ وَقْتٍ إِلَی أَیِّ وَقْتٍ فَقَالَ مِقْدَارَ مَا یُصَلِّی الرَّجُلُ أَرْبَعَ رَکَعَاتٍ مُتَرَسِّلًا(۲).

**[ترجمه]فلاح السائل: موقع ظهر وقت خاصی برای اجابت دعا و تضرع می‌باشد. حماد انصاری گفته است: امام صادق علیه السلام فرمود: هنگام زوال خورشید - ظهر - درهای آسمان و بهشت گشوده می‌شود و حوائج بزرگ برآورده می‌گردد. پرسیدم: این وقت، از چه زمان تا چه زمانی است؟ فرمود: - از وقت زوال - تا زمانی که بتوان چهار رکعت به طور آهسته نماز خواند. - . فلاح السائل: ۹۵، ۹۶ -

**[ترجمه]

أَقُولُ

وَ مِمَّا رُوِّيْنَاهُ (۳)

عَنْ هَارُونَ بْنِ مُوسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَمَّام عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَلَاءِ الْمَذَارِيِّ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ الْأَدَمِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ زِيَادِ بْنِ النَّوَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِم قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ رُكُودِ الشَّمْسِ عِنْدَ الزَّوَالِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ مَا أَصْغَرَ جُثَّتَكَ وَ أَعْضَلَ مَسْأَلَتَكَ وَ إِنَّكَ لَأَهْلٌ لِلْجَوَابِ فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ حَذَفْنَاهُ ثُمَّ قَالَ يَبْلُغُ شُعَاعُهَا تُخُومَ الْعَرْشِ فَتُنَادِي الْمَلَائِكَةُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ وَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَ كَبِّرْهُ تَكْبِيراً قَالَ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ أُحَافِظُ عَلَى هَذَا الْكَلَامِ عِنْدَ الزَّوَالِ قَالَ نَعَمْ حَافِظْ عَلَيْهِ كَمَا تُحَافِظُ عَلَى عَيْنَيْكَ فَلَا تَزَالُ الْمَلَائِكَةُ تُسَبِّحُ اللَّهَ فِي ذَلِكَ الْجَوِّ بِهَذَا التَّسْبِيحِ حَتَّى تَغِيبَ (۴).

ص: ۵۴

۱- ۱. السرائر ص ۴۶۵.

۲- ۲. فلاح السائل ص ۹۵ و ۹۶.

۳- ۳. في المصدر: و روى أبو محمّد هارون بن موسى.

۴- ۴. فلاح السائل ص ۹۶.

**[ترجمه]روایتی دیگر از امام صادق علیه السلام نقل شده که از محمد بن مسلم است. او گفته است: از حضرت از رکود و بر جای ماندن خورشید در وقت ظهر پرسیدم؟ فرمود: ای محمد، با اینکه جثه ات کوچک است، سؤالت بسیار مهم است ولی تو شایسته این جواب هستی. - حدیث بسیار طولانی است و آن را حذف کردیم - تا اینکه فرمود: وقتی شعاع خورشید به وسط عرش رسد، ملائکه ندا می‌زنند: لا اله الا الله و الله اکبر... خدایی جز خدا نیست و خدا بزرگ و منزه است. ستایش خدایی را که نه فرزندی گرفته و نه در جهانداری شریکی دارد و نه خوار بوده که [نیاز به] دوستی داشته باشد. و او را بسیار بزرگ شمار.

گفتم: فدایت شوم! این ذکر را در این موقع بگویم؟ حضرت فرمود: بله، این ذکر را چون چشمانت حفظ کن؛ چرا که ملائکه این ذکر را تا غروب خورشید می گویند. - . فلاح السائل: ۹۶ -

**[ترجمه]

بیان

رواه الصدوق فی الفقیه (۱) بسنده إلی محمد بن مسلم و فیه الدعاء هکذا سبحان الله و لا إله إلا الله و الحمد لله الذی لم یتخذ صاحبه و لا ولدا إلی آخره و فی المصباح (۲) و البلد الأمین (۳)

و غیرهما کما فی المتن.

**[ترجمه]شیخ صدوق - . الفقیه ۱: ۱۴۵ - این حدیث را در کتاب فقیه از محمد بن مسلم نقل کرده است و دعا در آن این گونه است: «سبحان الله و لا اله الا الله و الحمد لله الذی لم یتخذ صاحبةً و لا ولدا... تا آخر دعاست. در مصباح - . مصباح الشیخ: ۲۳ - و بلد الامین - . البلد الامین: ۶ - و در دیگر کتاب‌ها نیز مثل روایتی است که در متن آوردیم.

**[ترجمه]

«۸»

فَلَاحُ السَّائِلِ، وَ مِمَّا رَوَیْنَاهُ بِإِسْنَادِی إِلَی جَدِّی أَبِی جَعْفَرٍ الطُّوسِیِّ فِیمَا یَرْوِیهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ مَحْبُوبٍ وَ رَأَیْتُهُ بِخَطِّ جَدِّی أَبِی جَعْفَرٍ الطُّوسِیِّ فِی کِتَابِ نَوَادِرِ التَّصْنِیفِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ أُذَیْنَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ فُتِّحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ أَبْوَابُ الْجِنَانِ وَ اسْتُجِیبَ الدُّعَاءُ فَطُوبَی لِمَنْ رُفِعَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ (۴).

و رویناه أیضا بإسنادنا إلی الحسین بن سعید من کتابه کتاب الصلاه(۵): أربعین الشهید بإسناده إلی الشیخ عن أبی الحسین بن أحمد القمی عن محمد بن الحسن بن الولید عن محمد بن الحسن الصفار عن یعقوب بن یزید عن ابن أبی عمیر عن ابن أذینه عن زراره عنه علیه السلام: مثله (۶).

**[ترجمه]فلاح السائل: حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: موقع ظهر درهای آسمان و بهشت گشوده می...

شود و دعا مستجاب می گردد، پس خوش به حال آن کس که در این موقع عمل صالحی انجام دهد. - . فلاح السائل: ۹۶ -

در کتاب الصلاه - . فلاح السائل: ۹۶ - و اربعین شهید - . امالی الصدوق: ۳۴۳ - همین روایت آمده است.

**[ترجمه]

«۹»

فَلَاحُ السَّائِلِ، وَ مِنْ كِتَابِ جَعْفَرِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ فُتِّحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ هَبَّتِ الرِّيَاحُ وَ قُضِیَ فِيهَا الْحَوَائِجُ الْكِبَارُ(۷).

وَ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ: إِذَا كَانَتْ لَکَ إِلَى اللَّهِ حَاجَةٌ فَاطْلُبْهَا إِلَى اللَّهِ فِی هَذِهِ السَّاعَهِ يَعْنِی زَوَالَ الشَّمْسِ (۸)

وَ مِمَّا يُقَالُ عِنْدَ الزَّوَالِ مِنَ الِابْتِهَالِ مَا رَوَيْنَاهُ عَنْ جَدِّی- أَبِی جَعْفَرٍ الطُّوسِیِّ مِمَّا ذَكَرَهُ فِی الْمِصْبَاحِ الْكَبِيرِ وَ هُوَ مِنْ أَدْعِيَهِ السِّرِّ- اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَکَ الْحَمْدُ جُمْلَتُهُ وَ تَفْسِيرُهُ

ص: ۵۵

۱- ۱. الفقیه ج ۱ ص ۱۴۵.
۲- ۲. مصباح الشیخ ص ۲۳.
۳- ۳. البلد الأمین ص ۶.
۴- ۴. فلاح السائل ص ۹۶.
۵- ۵. فلاح السائل ص ۹۶.
۶- ۶. تراه فی أمالی الصدوق ص ۳۴۳.
۷- ۷. فلاح السائل ص ۹۷.
۸- ۸. فلاح السائل ص ۹۷.

كَمَا اسْتَحْمَدْتَ بِهِ إِلَى أَهْلِهِ الَّذِينَ خَلَقْتَهُمْ لَهُ وَ أَلْهَمْتَهُمْ ذَلِكَ الْحَمْدَ كُلَّهُ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ كَمَا جَعَلْتَ رِضَاكَ عَمَّنْ بِالْحَمْدِ رَضِيتَ عَنْهُ لِيَشْكُرَ مَا بِهِ مِنْ نِعْمَتِكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ كُلُّهُ كَمَا رَضِيتَ بِهِ لِنَفْسِكَ وَ قَضَيْتَ بِهِ عَلَى عِبَادِكَ حَمْداً مَرْغُوباً فِيهِ عِنْدَ أَهْلِ الْخَوْفِ مِنْكَ لِمَهَابَتِكَ مَرْهُوباً عِنْدَ أَهْلِ الْعِزَّهِ بِكَ لِسَطْوَتِكَ وَ مَشْكُوراً عِنْدَ أَهْلِ الْإِنْعَامِ مِنْكَ لِإِنْعَامِكَ سُبْحَانَكَ رَبَّنَا مُتَكَبِّراً فِي مَنْزِلِهِ تَدَهْدَهَتْ أَبْصَارُ النَّاظِرِينَ وَ تَحَيَّرَتْ عُقُولُهُمْ عَنْ بُلُوغِ عِلْمِ جَلَالِهَا تَبَارَكْتَ فِي الْعُلَى وَ تَقَدَّسْتَ فِي الْآلَاءِ الَّتِي أَنْتَ فِيهَا يَا أَهْلَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْجُودِ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ لِلْفَنَاءِ خَلَقْتَنَا وَ أَنْتَ الْكَائِنُ لِلْبَقَاءِ فَلَا تَفْنَى وَ لَا نَبْقَى وَ أَنْتَ الْعَالِمُ بِنَا وَ نَحْنُ أَهْلُ الْغِرَّهِ بِكَ وَ الْغَفْلَهِ عَنْ شَأْنِكَ وَ أَنْتَ الَّذِي لَا تَغْفُلُ وَ لَا تَأْخُذُكَ سِنَهٌ وَ لَا نَوْمٌ بِحَقِّكَ يَا سَيِّدِي صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَجِرْنِي مِنْ تَحْوِيلِ مَا أَنْعَمْتَ بِهِ عَلَيَّ فِي الدِّينِ وَ الدُّنْيَا يَا كَرِيمُ.

رَوَى صَاحِبُ الْحَدِيثِ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله: عَنِ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّهُ إِذَا قَالَ الْعَبْدُ ذَلِكَ كَفَيْتُهُ كُلَّ الَّذِي أَكْفِي عِبَادِيَ الصَّالِحِينَ وَ صَفَحْتُ لَهُ بِرِضَايَ عَنْهُ وَ جَعَلْتُهُ لِي وَلِيّاً(۱).

**[ترجمه]فلاح السائل: امام باقر علیه السلام فرمود: موقع ظهر درهای آسمان گشوده می‌شود و بادها می وزند و حوائج بزرگ برآورده می‌شود. - . فلاح السائل: ۹۷ -

محمد بن مروان می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که فرمود: اگر حاجتی به خدا داشتی در این وقت از خدا بخواه، یعنی وقت زوال خورشید. - . فلاح السائل: ۹۷ -

اینکه گفته می‌شود: وقت ظهر، وقت تضرع به سوی خداست؛ جدم شیخ طوسی در مصباح الکبیر چیزی را نقل کرده است که آن از دعاهایی است پنهانی و از اسرار است. دعا این است: خداوندا، پروردگارا، حمد و ستایش همگی همراه با تفسیر و توضیحش - یا: حمد و ستایش، خواه به صورت اجمال و خواه به صورت تفصیل - برای توست، به همان صورتی که اهل حمد و ستایشت را برای آن آفریده و آن گونه ستایش کردن را به طور کامل به آنان الهام فرمودی - می خواهی که آنگونه ستایشت کنند -. خداوندا، پروردگارا، تو را ستایش می نمایم، همچنانکه ستایشت را مایه خشنودی خود از کسانی قرار دادی که به واسطه ستایشت از آنان خرسند گردیدی، تا بدین وسیله شکر نعمتت را بجا آورند. خداوندا، پروردگارا، تو را ستایش می نمایم، چنان ستایشی که آن را برای خود پسندیده و بر بندگانت واجب نمودی، ستایشی که مورد پسند کسانی باشد که به واسطه هیبت و بیم از تو می هراسند، و کسانی که به واسطه سلطه و غلبه تو، به تو سرافراز گشته اند، از آن بیم دارند، و در نزد کسانی که به آنان انعام نموده ای، به واسطه انعامت مورد سپاس آنان است.

پاک و منزهی تو پروردگار ما، در حالی که در منزلت خود متکبر هستی، چنان مقام و منزلتی که دیده های بینندگان از نیل به دانش جلال و عظمت تو واژگون، و عقل‌ها سرگشته اند و در منازل والایت بلند مرتبه ای، و در نعمت‌هایی که در آن قرار داری، پاک و بی آلایشی. ای اهل کبریا و بزرگ‌منشی، معبودی بزرگ جز تو وجود ندارد، ما را برای فنا و نابودی آفریدی، و تو برای بقا و پایندگی هستی، پس تو نابود نمی شوی و ما پایدار نمی مانیم، و تو به ما آگاهی، و ما به تو فریفته شده و از مقام تو غفلت داریم، و تو هیچگاه دچار غفلت نمی گردی، و نه چرت تو را فرا می گیرد و نه خواب. ای سرور من، به حق خویش بر محمد و آل او درود فرست، و مرا از تغییر نعمت‌هایی که در دین و دنیا به من ارزانی داشته ای، در پناه خویش در آور، ای بزرگوار.

صاحب حدیث روایت کرده است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خدای متعال فرمود: هر گاه بنده این کلمات را بگوید، تمام اموری را که برای بندگان صالح و شایسته ام کفایت می کنم، برای او نیز عهده دار می شوم. به خشنودی خویش از او در می گذرم و او را ولیّ و دوست خود قرار می دهم.

**[ترجمه]

بیان

رواه الشیخ فی المصباح (۲)

و الکفعمی (۳) و ابن الباقی

وَ فِی رِوَایَهِ الْکَفْعَمِیِّ: یَا مُحَمَّدُ مَنْ أَحَبَّ مِنْ أُمَّتِکَ رَحْمَتِی وَ بَرَکَتِی وَ رِضْوَانِی وَ تَعَطُّفِی وَ قَبُولِی وَ وَلَایَتِی وَ إِجَابَتِی فَلْیَقُلْ وَ ذَکَرَ الدُّعَاءَ(۴) ثُمَّ قَالَ فَإِنَّهُ إِذَا قَالَ ذَلِکَ کَفَیْتُهُ کُلَّ الَّذِی أَکْفِی عِبَادِیَ الصَّالِحِینَ الْحَامِدِینَ الشَّاکِرِینَ.

و سیأتی بسنده فی أدعیه السر(۵).

و قال الجوهری دهدهت الحجر فتدهده دحرجته فتدحرج و فی بعض النسخ

۱- ۱. ذکره فی الفصل الحادی و الأربعین من فلاح السائل و لم یطبع الا ثلاثون بابا منه.

۲- ۲. مصباح الشیخ ص ۲۲.

۳- ۳. البلد الأمین ص ۶ و ۷.

۴- ۴. البلد الأمین ص ۵۱۱ و ۵۱۲.

۵- ۵. راجع ج ۹۵ ص ۳۱۸.

**[ترجمه]در مصباح شیخ - . مصباح الشیخ: ۲۲ - و کفعمی - . بلد الامین: ۶، ۷ - و ابن الباقی این حدیث روایت شده است. متن حدیث در کفعمی این گونه است: ای محمد، هر کس از امت رحمت و برکت و رضایت و مهربانی و قبول و ولایت و اجابت مرا را بخواهد، این دعا را بگوید و سپس این دعا را ذکر کرده است. - . بلد الامین: ۵۱۱،۵۱۲ - سپس گفته است: هر کس این دعا را بگوید، او را کفایت می‌کنم، از هر چیزی که بندگان صالح و سپاس گزار و شکر کننده‌ام را کفایت کرده ام. به زودی این روایت در باب «دعاهای پنهانی» با سندش خواهد آمد. - . بحارالانوار ۹۵: ۳۱۸ -

جوهری گفته است: «دهدهت الحجر فتدهده»، «دحرجته فتدحرج»، یعنی غلطاندن سنگ و گرد گرداندن و در برخی نسخه ها آمده است: «تذبذبت»، یعنی حرکت دادن.

**[ترجمه]

«۱۰»

مِصْبَاحُ الشَّيْخِ وَ غَيْرُهُ: وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَقُولَ أَيْضاً لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ مُعَظَّماً مُقَدَّساً مُوَقَّراً كَبِيراً وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی لَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِی الْمُلْكِ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِیٌّ مِنَ الذُّلِّ وَ كَبِّرْهُ تَكْبِيراً اللَّهُ أَكْبَرُ أَهْلَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْعَظَمَهِ وَ الْحَمْدِ وَ الْمَجْدِ وَ الثَّنَاءِ وَ التَّصْدِيقِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ- لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا شَرِيکَ لَهُ فِی تَكْبِيرِی إِيَّاهُ بَلْ مُخْلِصاً لَهُ الدِّينَ وَجَّهْتُ وَجْهِی لِلْكَبِيرِ الْمُتَعَالِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ مِنْ شَرِّ طَوَارِقِ الْجِنِّ وَ وَسَاوِسِهِمْ وَ حِيَلِهِمْ وَ كَيْدِهِمْ وَ حَسَدِهِمْ وَ مَكْرِهِمْ وَ بِاسْمِکَ اللَّهُمَّ لَا شَرِيکَ لَکَ لَکَ الْعِزَّهُ وَ السُّلْطَانُ وَ الْجَلَالُ وَ الْإِكْرَامُ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اهْدِنِی سُبُلَ الْإِسْلَامِ وَ أَقْبِلْ عَلَیَّ بِوَجْهِکَ الْكَرِيمِ وَ يُسْتَحَبُّ أَيْضاً أَنْ يَقْرَأَ عِنْدَ الزَّوَالِ عَشْرَ مَرَّاتٍ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ وَ بَعْدَ الثَّمَانِی الرَّكَعَاتِ إِحْدَى وَ عِشْرِينَ مَرَّهً(۱).

**[ترجمه]مصباح الشیخ و غیر آن: همچنین مستحب است بگوید: «خدایی جز خدای یکتا نیست و او بزرگتر است؛ بزرگ و مقدس داشته شده و باوقار و بزرگ. ستایش خدایی را که نه فرزندی گرفته و نه در جهانداری شریکی دارد و نه خوار بوده که نیاز به دوستی داشته باشد. او را بسیار بزرگ شمار. خدا بزرگ و اهل کبریا و عظمت و حمد و بزرگی و ثنا و تصدیق است. خدایی جز خدای یکتا نیست. خدا بزرگ است، نه زاده شده و نه کسی را زاده است و همانند و نظیری ندارد. خدا بزرگ است و در تکبیری که من می گویم، برای او شریکی قرار نمی‌دهم بلکه با اخلاص او را می‌خوانم و روی خود را به سوی بزرگ و متعال و پروردگار جهانیان کرده‌ام و از شر بلاهایی که در شب از جنیان رسد و از و وسوسه و مکر و نیرنگ و حسدشان به خدا پناه می‌برم. قسم به اسمت که شریکی نداری و عزت و سلطنت و جلال و کرامت مخصوص توست. بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا به راه اسلام هدایت کن و و با روی کریمانه‌ات به من رو کن.

نیز مستحب است موقع ظهر ده مرتبه و بعد از هشت رکعت نماز، یازده مرتبه سوره قدر سوره خوانده شود. - . مصباح الشیخ: ۲۳ و ۲۴ -

**[ترجمه]

«۱۱»

فَلَاحُ السَّائِلِ، وَ رَوَی الْکُلَیْنِیُّ (۲) بِإِسْنَادِهِ عَنْ مَوْلَانَا عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: صَلَاهُ الزَّوَالِ صَلَاهُ الْأَوَّابِینَ (۳).

وَ رَوَی الْحَسَنُ بْنُ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: الِاسْتِخَارَهُ فِی کُلِّ رَکْعَهٍ مِنَ الزَّوَالِ (۴)

وَ رَوَیْنَا هَذِهِ الرِّوَایَهَ بِإِسْنَادِی إِلَی جَدِّی أَبِی جَعْفَرٍ الطُّوسِیِّ بِإِسْنَادِهِ إِلَی الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ فِیمَا ذَکَرَهُ فِی کِتَابِ الصَّلَاهِ(۵).

وَ بِالْإِسْنَادِ إِلَی هَارُونَ بْنِ مُوسَی عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْرُورٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ الْمُسْتَرِقِّ عَنْ مُحَسِّنِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ شُعَیْبٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: اقْرَأْ فِی صَلَاهِ الزَّوَالِ فِی الرَّکْعَتَیْنِ الْأُولَیَیْنِ

ص: ۵۷

۱- ۱. مصباح الشیخ ص ۲۳ و ۲۴.

۲- ۲. تراه فی الکافی ج ۳ ص ۴۴۴.

۳- ۳. فلاح السائل ص ۱۲۴.

۴- ۴. فلاح السائل ص ۱۲۴.

۵- ۵. فلاح السائل ص ۱۲۴.

بِالْإِخْلَاصِ وَ سُورَهِ الْجَحْدِ وَ الثَّالِثَهَ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ آيَهِ الْكُرْسِيِّ وَ فِي الرَّابِعَهِ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ آخِرِ الْبَقَرَهِ وَ فِي الْخَامِسَهِ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ الْآيَاتِ الَّتِي فِي آخِرِ آلِ عِمْرَانَ- إِنَّ فِي خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ فِي السَّادِسَهِ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ آيَهِ السُّخْرَهِ وَ هِيَ ثَلَاثُ آيَاتٍ مِنَ الْأَعْرَافِ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ (١) وَ فِي السَّابِعَهِ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ الْآيَاتِ الَّتِي فِي الْأَنْعَامِ- وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ الْجِنَّ

وَ خَلَقَهُمْ (٢) وَ فِي الثَّامِنَهِ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ آخِرِ الْحَشْرِ- لَوْ أَنْزَلْنا هذَا الْقُرْآنَ عَلى جَبَلٍ إِلَى آخِرِهَا فَإِذَا فَرَغْتَ فَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ اللَّهُمَّ مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ وَ الْأَبْصَارِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ وَ دِينِ نَبِيِّكَ وَ لَا تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي وَ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَهً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ وَ أَجِرْنِي مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ (٣).

**[ترجمه]فلاح السائل: مولای ما علی علیه السلام فرمود: نماز زوال، نماز توبه کنندگان است. - . الکافی ٣: ۴۴۴ -

امام باقر علیه السلام فرمود: طلب خیر در هر رکعت از نماز زوال است. - . فلاح السائل: ١٢۴ -

این روایت را با اسناد خود از جدم ابوجعفر طوسی با اسنادش از حسین بن سعید در آنچه که در کتاب الصلاه ذکر کرده است، روایت کرده ام. - . فلاح السائل: ١٢۴ -

امام صادق علیه السلام فرمود: در دو رکعت اول نماز نافله ظهر، سوره حمد و توحید را بخوان و در سومی توحید و آیه الکرسی، در چهارمی توحید و آخر بقره و در پنجمی توحید و آیه آخر آل عمران، یعنی«ان فی خلق السموات و الارض» و در ششمی توحید و سه آیه از اعراف که به سخره معروفند، یعنی «ان ربکم الله» - . الاعراف/ آیات ۵۶-۵۴ - و در هفتمی توحید و آیاتی از سوره انعام که در آن آمده: «و جعلوا لله شرکاء الجن و خلقهم» - . الانعام/ ١٠٣-١٠٠ - و در هشتمی توحید و آیه آخر حشر«و لو انزلنا هذا القرآن علی جبل تا آخر آیه» را بخوان؛ و وقتی نماز را تمام کردی هفت مرتبه بگو: {پروردگارا، ای برگرداننده دلها و قلبها، قلبم را بر دینت و دین پیامبرت استوار بدار، و قلبم را بعد از هدایت نلغزان و از طرف خود رحمتی بر من عنایت کن که تو بسیار بخشنده ای و مرا به رحمتت از آتش جهنم رهایی ده.

**[ترجمه]

«١٢»

مِصْبَاحُ الشَّيْخِ، قَالَ: يَقْرَأُ بَعْدَ التَّكْبِيرَاتِ الِافْتِتَاحِيَّهِ الْحَمْدَ وَ سُورَهً مِمَّا يَخْتَارُهَا مِنَ الْمُفَصَّلِ.

وَ رُوِيَ: أَنَّهُ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَقْرَأَ فِي الْأَوَّلَهِ مِنْ نَوَافِلِ الزَّوَالِ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ فِي الثَّانِيَهِ الْحَمْدَ وَ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ فِي الْبَاقِي مَا شَاءَ.

وَ رُوِيَ: فِي الثَّالِثَهِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ آيَهَ الْكُرْسِيِّ وَ فِي الرَّابِعَهِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ آخِرَ الْبَقَرَهِ وَ فِي الْخَامِسَهِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ الْآيَاتِ الَّتِي فِي آخِرِ آلِ عِمْرَانَ مِنْ قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّ فِي خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِلَى قَوْلِهِ إِنَّكَ لا تُخْلِفُ الْمِيعادَ وَ فِي السَّادِسَهِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ آيَهَ السُّخْرَهِ وَ هِيَ ثَلَاثُ آيَاتٍ مِنَ الْأَعْرَافِ- إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ إِلَى قَوْلِهِ قَرِيبٌ مِنَ

الْمُحْسِنِينَ وَ فِی السَّابِعَهِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ الْآیَاتِ الَّتِی فِی الْأَنْعَامِ- وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَکاءَ الْجِنَ إِلَی قَوْلِهِ وَ هُوَ اللَّطِیفُ الْخَبِیرُ وَ فِی الثَّامِنَهِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ آخِرَ الْحَشْرِ- لَوْ أَنْزَلْنا هذَا الْقُرْآنَ عَلی جَبَلٍ إِلَی آخِرِهَا.

ص: ۵۸

۱- ۱. الأعراف: ۵۴- ۵۶.

۲- ۲. الأنعام: ۱۰۰- ۱۰۳.

۳- ۳. فلاح السائل ص ۱۲۸.

وَ رُوِیَ: أَنَّهُ یُسْتَحَبُّ أَنْ یَقْرَأَ فِی كُلِّ رَكْعَهٍ الْحَمْدَ وَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ آیَهَ الْكُرْسِیِ (۱).

**[ترجمه]مصباح الشیخ: گفته است: بعد از اینکه سه تکبیر افتتاح نماز گفته شد، حمد و یک سوره از سوره های طولانی را بخوانـد. روایت شده که مستحب است در رکعت اولی نافله های ظهر، حمد و توحید و در رکعت دوم حمد و کافرون خوانده شود و در مابقی هر چه که خواستی بخوان. و نیز روایت است، در رکعت سومی توحید و آیه الکرسی و در چهارمی توحید و آخر بقره را بخوان و در پنجمی توحید و آیه آخر آل عمران یعنی «ان فی خلق السموات و الارض... انک لا تخلف المیعاد» و در ششمی توحید و سه آیه از اعراف که به سخره معروفند «ان ربکم الله الذی خلق السموات و الارض... قریب من المحسنین» و در هفتمی توحید و آیاتی از سوره انعام که در آن آمده: «و جعلوا لله شرکاء الجن و خلقهم... و هو اللطیف الخبیر» و در هشتمی توحید و آیه آخر حشر«و لو انزلناه هذا القرآن علی جبل... تا آخر آیه خوانده شود. و نیز روایت است، در تمامی رکعات حمد و سوره قدر و توحید و آیه الکرسی خوانده شود. - . مصباح الشیخ: ۲۶ -

**[ترجمه]

«۱۳»

فَلَاحُ السَّائِلِ، وَ مِمَّا یُقَالُ قَبْلَ الشُّرُوعِ فِی نَوَافِلِ الزَّوَالِ مَا رَوَیْنَاهُ بِإِسْنَادِنَا إِلَی جَدِّی أَبِی جَعْفَرٍ الطُّوسِیِّ مِمَّا ذَكَرَهُ فِی مِصْبَاحِهِ الْكَبِیرِ(۲)

وَ هُوَ: اللَّهُمَّ إِنَّكَ لَسْتَ بِإِلَهٍ اسْتَحْدَثْنَاكَ وَ لَا بِرَبٍّ یَبِیدُ ذِكْرُكَ وَ لَا كَانَ مَعَكَ شُرَكَاءُ یَقْضُونَ مَعَكَ وَ لَا كَانَ قَبْلَكَ مِنْ إِلَهٍ فَنَعْبُدَهُ وَ نَدَعَكَ وَ لَا أَعَانَكَ عَلَی خَلْقِنَا أَحَدٌ فَنَشُكَّ فِیكَ أَنْتَ اللَّهُ الدَّیَّانُ فَلَا شَرِیكَ لَكَ وَ أَنْتَ الدَّائِمُ فَلَا یَزُولُ مُلْكُكَ أَنْتَ أَوَّلُ الْأَوَّلِینَ وَ آخِرُ الْآخِرِینَ وَ دَیَّانُ یَوْمِ الدِّینِ یَفْنَی كُلُّ شَیْ ءٍ وَ یَبْقَی وَجْهُكَ الْكَرِیمُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ لَمْ تَلِدْ فَتَكُونَ فِی الْعِزِّ مُشَارَكاً وَ لَمْ تُولَدْ فَتَكُونَ مَوْرُوثاً هَالِكاً وَ لَمْ تُدْرِكْكَ الْأَبْصَارُ فَتُقَدِّرَكَ شَبَحاً مَاثِلًا وَ لَمْ یَتَعَاوَرْكَ زِیَادَهٌ وَ لَا نُقْصَانٌ وَ لَا تُوصَفُ بِأَیْنَ وَ لَا كَیْفَ وَ لَا ثَمَّ وَ لَا مَكَانٍ وَ بَطَنْتَ فِی خَفِیَّاتِ الْأُمُورِ وَ ظَهَرْتَ فِی الْعُقُولِ بِمَا نَرَی مِنْ خَلْقِكَ مِنْ عَلَامَاتِ التَّدْبِیرِ أَنْتَ الَّذِی سُئِلَتِ الْأَنْبِیَاءُ علیهم السلام عَنْكَ فَلَمْ تَصِفْكَ بِحَدٍّ وَ لَا بِبَعْضٍ بَلْ دَلَّتْ عَلَیْكَ مِنْ آیَاتِكَ بِمَا لَا یَسْتَطِیعُ الْمُنْكِرُونَ جَحْدَهُ لِأَنَّ مَنْ كَانَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرَضُونَ وَ مَا بَیْنَهُمَا فِطْرَتُهُ فَهُوَ الصَّانِعُ الَّذِی بَانَ عَنِ الْخَلْقِ فَلَا شَیْ ءَ كَمِثْلِهِ وَ أَشْهَدُ أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِینَ وَ مَا بَیْنَهُمَا آیَاتٌ دَلِیلَاتٌ عَلَیْكَ تُؤَدِّی عَنْكَ الْحُجَّهَ وَ تَشْهَدُ لَكَ بِالرُّبُوبِیَّهِ مَوْسُومَاتٌ بِبُرْهَانِ قُدْرَتِكَ وَ مَعَالِمِ تَدْبِیرِكَ فَأَوْصَلْتَ إِلَی قُلُوبِ الْمُؤْمِنِینَ مِنْ مَعْرِفَتِكَ مَا آنَسَهَا مِنْ وَحْشَهِ الْفِكْرِ وَ وَسْوَسَهِ الصَّدْرِ فَهِیَ عَلَی اعْتِرَافِهَا بِكَ شَاهِدَهٌ بِأَنَّكَ قَبْلَ الْقَبْلِ بِلَا قَبْلٍ وَ بَعْدَ الْبَعْدِ بِلَا بَعْدٍ انْقَطَعَتِ الْغَایَاتُ دُونَكَ فَسُبْحَانَكَ لَا وَزِیرَ لَكَ سُبْحَانَكَ لَا عَدْلَ لَكَ سُبْحَانَكَ لَا ضِدَّ لَكَ سُبْحَانَكَ لَا نِدَّ لَكَ سُبْحَانَكَ لَا تَأْخُذُكَ سِنَهٌ وَ لَا نَوْمٌ سُبْحَانَكَ لَا تُغَیِّرُكَ الْأَزْمَانُ سُبْحَانَكَ لَا تَنْتَقِلُ بِكَ الْأَحْوَالُ سُبْحَانَكَ لَا یُعْیِیكَ شَیْ ءٌ سُبْحَانَكَ لَا یَفُوتُكَ شَیْ ءٌ سُبْحَانَكَ

۱- ۱. مصباح الشیخ ص ۲۶.

۲– ۲. تراه فی المصباح ص ۲۳.

إِنِّی کُنْتُ مِنَ الظَّالِمِینَ- إِلَّا تَغْفِرْ لِی وَ تَرْحَمْنِی أَکُنْ مِنَ الْخاسِرِینَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ عَبْدِکَ وَ رَسُولِکَ وَ نَبِیِّکَ وَ صَفِیِّکَ وَ حَبِیبِکَ وَ خَاصَّتِکَ وَ أَمِینِکَ عَلَی وَحْیِکَ وَ خَازِنِکَ عَلَی عِلْمِکَ الْهَادِی إِلَیْکَ بِإِذْنِکَ الصَّادِعِ بِأَمْرِکَ عَنْ وَحْیِکَ الْقَائِمِ بِحُجَّتِکَ فِی عِبَادِکَ الدَّاعِی إِلَیْکَ الْمُوَالِی لِأَوْلِیَائِکَ مَعَکَ وَ الْمُعَادِی أَعْدَاءَکَ دُونَکَ السَّالِکِ جُدَدَ الرَّشَادِ إِلَیْکَ الْقَاصِدِ مَنْهَجَ الْحَقِّ نَحْوَکَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَفْضَلَ وَ أَکْرَمَ وَ أَشْرَفَ وَ أَعْظَمَ وَ أَطْیَبَ وَ أَتَمَّ وَ أَعَمَّ وَ أَزْکَی وَ أَنْمَی وَ أَوْفَی وَ أَکْثَرَ مَا صَلَّیْتَ عَلَی نَبِیٍّ مِنْ أَنْبِیَائِکَ وَ رَسُولٍ مِنْ رُسُلِکَ وَ بِجَمِیعِ مَا صَلَّیْتَ عَلَی جَمِیعِ أَنْبِیَائِکَ وَ مَلَائِکَتِکَ وَ رُسُلِکَ وَ عِبَادِکَ الصَّالِحِینَ إِنَّکَ حَمِیدٌ مَجِیدٌ اللَّهُمَّ اجْعَلْ صَلَوَاتِی بِهِمْ مَقْبُولَهً وَ ذُنُوبِی بِهِمْ مَغْفُورَهً وَ سَعْیِی بِهِمْ مَشْکُوراً وَ دُعَائِی بِهِمْ مُسْتَجَاباً وَ رِزْقِی بِهِمْ مَبْسُوطاً وَ انْظُرْ إِلَیَّ فِی هَذِهِ السَّاعَهِ بِوَجْهِکَ الْکَرِیمِ نَظْرَهً أَسْتَکْمِلُ بِهَا الْکَرَامَهَ عِنْدَکَ ثُمَّ لَا تَصْرِفْهُ عَنِّی أَبَداً بِرَحْمَتِکَ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ ثُمَّ تَدْخُلُ فِی نَافِلَهِ الزَّوَالِ (۱).

**[ترجمه]فلاح السائل: از آنچه قبل از شروع نافله ظهر گفته می‌شود، از جدم ابوجعفر طوسی نقل کردم و آن در مصباح ایشان آمده و این دعا عبارت است از: پروردگارا، تو خدایی نیستی که خودمان ساخته باشیم و پروردگاری نیستی که ذکرت از بین رود. شرکایی نداری که با تو امور جهان را اداره کنند و خدایی پیش از تو نبوده که آن را بپرستیم یا بخوانیم و کسی در خلقت ما تو را یاری کرده تا درباره تو شک کنیم. تو خدای غالبی هستی که شریکی نداری، و تو همیشگی هستی که ملکت همیشه پایدار است. تو اول اولین و آخر آخرین هستی و غالب روز یوم الدین می باشی، همه چیز نابود می‌شود و تنها وجه کریم تو باقی خواهد ماند. از کسی متولد نشدی تا در عزتت شریک داشته باشی و کسی از تو متولد نشده تا تو بمیری و او از تو ارث برد. چشم ها تو را نمی بینند و تو را مثل شبحی می‌پندارد که اثرش باقی نیست. تو زیاد و کم نمی‌شوی، و به این وصف نمی شوی که کجا و چگونه ای. و مکانی نداری، و در خفیّات امور پنهان شده ای، و در عقل ها آشکار شدی، چرا که ما در خلقتت علامات تدبیر را می‌بینیم.

تو کسی هستی که از انبیا در مورد تو سؤال شد و تو را به حد و بعض توصیف نکردند، بلکه آیاتی نشان از تو دارد که انکار کنندگان توان رد آن را ندارند؛ چرا که آنچه در آسمان و زمین است ساخته اوست و صانعی است که بر خلق آشکار است و چیزی شبیه او نیست.

شهادت می‌دهم که آسمان و زمین و آنچه میان این دوست، آیاتی هستند که نشان از تو دارند و بر و جود تو حجتند و به ربوبیت تو شهادت می‌دهند و به برهان قدرتت و بزرگی تدبیرت موسومند. در قلبهای مؤمنین از معرفتت که بدانها انس گیرد مثل وحشت فکر و دلواپسی قرار دادی که بدان معترف است و شاهد است که تو قبلی هستی که قبل از تو نبوده است و بعدی هستی که بعد از تو نخواهد بود. همه در نهایت جز تو به پایان می رسد، منزهی که چرت و خواب آلودگی نداری، منزهی که گذشت زمان تو را تغییر ندهد، منزهی که احوال بر تو منتقل نمی‌شود. منزهی که چیزی تو را خسته نکند، منزهی و چیزی تو را از بین نبرد، منزهی تو و من از ستمکاران بودم و اگر مرا نبخشی و رحم نکنی از زیان کاران خواهم بود.

پروردگارا، بر محمد و آل محمد درود فرست که بنده و رسول و نبی و برگزیده و حبیب و خاصه و امین وحی و و مخزن علم و هدایت کننده به سوی تو و با اذن تو و آشکار کننده وحی بود و با حجتت در میان مردم برخاسته و به سوی تو فرا می‌خواند، دوستدار اولیائت و دشمن دشمنانت بود و سالک راههای هدایت به سوی تو بود و عامدانه در راه تو حرکت می کرد.

پروردگارا، بر او و آل او درود فرست، درودی برتر، بزرگتر، شریف‌تر، عظیم‌تر، پاکیزه‌تر، کامل‌تر، و عام‌تر و کامل‌تر، پاک‌تر و وافرتر و بیشترین درودی که بر پیامبری از پیامبرانت و رسولی از از رسولانت و همه درودی که بر همه پیامبرانت و ملائکه و رسولانت و بندگان صالحت فرستادی، با چنین درودی بر محمد و آلش درود فرست که تو ستوده و بزرگ می‌باشی.

خدایا، به خاطر آنها نمازهایم را قبول کن و گناهانم را ببخش و سعی و تلاشم را جزا ده و دعایم را مستجاب کن و روزیم را زیاد کن و با نظری که در آن کرامت کامل است بر من با روی کرامت نگاه کن و این نظر را هرگز از من برنگردان، ای ارحم الراحمین» و سپس نماز نافله می‌خواند.

**[ترجمه]

إيضاح

يبيد أي يهلك و يضمحل و الديان القهار و الحاكم و المحاسب و المجازى فتكون فى العز مشاركا إذ الولد يكون من نوع الوالد و صنفه و رهطه و فى الرفعه و العزه شبيهه و مثله فتكون موروثا أي هالكا يرثه غيره و يبقى بعده لحدوث كل مولود و هلاك كل حادث.

فتقدرك شبحا ماثلا- هذا إشاره إلى امتناع الرؤيه إذ فيها يتمثل بحاسه الرائى صوره مماثله للمرئى و موافقه له فى الحقيقه و كيف يكون المتقدر المتمثل موافقا للحقيقه أو مشابها للمنزه عن الحدود و الأقدار و الماثل يكون بمعنى القائم و بمعنى المشابه و التعاور التناوب و لعل المراد بالأين الجهه و بثم المكان فالمكان تأكيد له و فى بعض النسخ مكان ثم بم أي ليس له ماهيه يقال فى جواب ما هو.

۱- ۱. لم نجده فى المطبوع من المصدر.

بطنت فی خفیات الأمور أی اطلع علی بواطنها و نفذ علمه فیها أو أنه أخفی من خفیات الأمور لذوی العقول بما نری علی صیغه المتکلم أو الغیبه علی بناء المجهول بحد أی بالتحدیدات الجسمانیه أو الأعم منها و من العقلانیه و کذا قوله و لا ببعض نفی للأبعاض الخارجیه و العقلیه قبل القبل أی قبل کل ما یعرض له القبلیه بلا قبل أی لیست قبلیته إضافیه لیمکن أن یکون قبله شی ء أو بلا زمان قبل لیکون الزمان موجودا معه أزلا و الأول فی الثانی أظهر بل فی الأول.

انقطعت الغایات دونک أی کل غایه تفرض أزلا و أبدا فهو منقطع عنده و هو موجود قبله و بعده فلا یمکن أن تفرض له غایه أو هو غایه الغایات کما أنه مبدأ المبادی.

الصادع بأمرک أی مظهره و المتکلم به جهارا من غیر تقیه عن وحیک أی کل ما أمرت به من جهه الوحی أظهره کما قال تعالی فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ(۱) الموالی أولیاءک معک أی ضم موالاتهم مع موالاتک أو حال کونهم معک و المعادی أعداءک دونک أی عاداهم و لم یعادک أو حال کونهم مباینون منک و قال الجوهری الجدد الأرض الصلب و فی المثل من سلک الجدد أمن العثار و قد مر شرح تلک الفقرات مفصلا فی کتاب التوحید.

**[ترجمه]«یبید»، یعنی می‌میرد و نابود می گردد، و «الدیان»، یعنی قهار و حاکم و حساب کننده و جزا دهنده، «فتکون فی العز مشارکا» چرا که فرزند از نوع، صنف و گروه و در بزرگی و عزت، شبیه و مثل پدر و مادرش است. «فتکون موروثا»، یعنی بمیری و کسی از تو ارث برد و بعد از تو باقی بماند؛ چرا که هر مولودی به وجود می‌آید و هر حادثی می‌میرد.

«فتقدرک شبحا ماثلا» این جمله به این نکته اشاره دارد که خدا را نمی‌توان دید، چرا که با حواس نگاه کننده، صورتی شبیه به آن در ذهن مجسم می‌شود و هر کاری کند نمی‌تواند صورت حقیقی را در ذهنش مجسم کند؛ چرا که خدا از حدود و اندازه‌ها منزه است. و «الماثل» به معنای قائم و مشابه است، و «التعاور» به معنای تناوب است و شاید منظور، هر جهت و هر مکانی باشد و مکان، تأکید آن باشد و در بعضی نسخه ها آمده مکان «ثمَّ بم» یعنی او ماهیتی ندارد که در جواب ماهو بیاید.

«بطنت فی خفیّات الامور»، یعنی از باطن امور مطلع هستی و علمت آن را هم دربر گرفته است. یا او از مخفی‌ترین مخفی‌ها برای عاقلان است. «بما نری» اگر مجهول خوانده شود، صیغه متکلم یا غایب است. «بحدّ»، یعنی محدویت های جسمانی و یا اعم از آن و عقلانی و «و لاببعض» هم معنایش چنین است و اجزاء خارجی و عقلانی را نفی کرده است. «قبل القبل» یعنی قبل از هر چیزی که منتسب به قبلیت شود. «بلا قبل» یعنی قبلیت او نسبت اضافی نیست که قبل از آن چیزی باشد و لازمانی است که زمان هم با او از ازل وجود نداشته است. اولی در مورد عبارت اولی و دومی ظاهرتر است.

«انقطعت الغایات دونک»، یعنی هر غایت ازلی و ابدی در نزد تو منقطع و تمام می‌شود و او، قبل و بعد از هر غایتی وجود دارد و ممکن نیست غایت او تمام شود یا غایت همه غایت هاست همچنان که مبدأ همه مبادی است.

«الصادع بأمرک»، یعنی ظاهر کرده و با صدای بلند و بدون تقیه آن را آشکار کرد. «عن وحیک»، یعنی هر چیزی که از وحی ات امر کردی آن را آشکار نمود، همان گونه که خدا فرمود: «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ»، - . حجر/ ۹۴ - {پس آنچه را بدان مأموری آشکار کن.} «الموالی اولیائک معک»، یعنی آنها را همراه تو دوست داشت، یا وقتی با تو بودند دوست داشت. «المعادی

اعـدائک دونک»، یعنی دشـمن دشـمنانت بود و با تو دشـمنی نداشت یا وقتی با تو دشـمن بودند دشـمنشان بود. جوهری گفته است: «الجدد الارض» یعنی زمین سـخت و در مثل گفته می‌شود: «من سـلک الجدد»، یعنی جای ناخوشایند و سخت. شرح این فقرات در کتاب توحید به طور مفصل ذکر شد.

**[ترجمه]

«۱۴»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام: أَنَّهُ کَانَ یَقُولُ فِی صَلَاهِ الزَّوَالِ یَعْنِی السُّنَّهَ قَبْلَ صَلَاهِ الظُّهْرِ هِیَ صَلَاهُ الْأَوَّابِینَ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ وَ هَبَّتِ الرِّیحُ فُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ قُبِلَ الدُّعَاءُ وَ قُضِیَتِ الْحَوَائِجُ الْعِظَامُ (۲).

**[ترجمه]دعـائم الاسـلام: روایت است: امام جعفر صادق علیه السـلام در باره نماز زوال، یعنی نمازهای مسـتحبی قبل از نماز ظهر می‌فرمود: این نمازها، نمازهای توبه کننـدگان است. وقتی خورشـید زوال یابد و بادها بوزند، درهای آسـمان باز می‌شود، دعا مستجاب می‌گردد و حوائج بزرگ برآورده می‌گردند. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۹ -

**[ترجمه]

«۱۵»

فِقْهُ الرِّضَا، قَالَ علیه السلام: إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ صَلِّ ثَمَانِیَ رَکَعَاتٍ مِنْهَا رَکْعَتَانِ بِفَاتِحَهِ الْکِتَابِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ الثَّانِیَهُ بِالْفَاتِحَهِ وَ قُلْ یَا أَیُّهَا الْکَافِرُونَ

۱- ۱. الحجر: ۹۴.

۲- ۲. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۹.

وَ سِتُّ رَكَعَاتٍ بِمَا أَحْبَبْتَ مِنَ الْقُرْآنِ (۱).

**[ترجمه]فقه الرضا: امام رضا علیه السلام فرمود: وقتی خورشید زوال یابد، هشت رکعت نماز بخوان و از این نمازها در دو رکعت، در رکعت اول حمد و توحید و در رکعت دومی حمد و سوره کافرون و شش رکعت را هر چه از قرآن دوست داری بخوان. - . فقه الرضا: ۷ -

**[ترجمه]

«۱۶»

الْبَلَدُ الْأَمِينُ، مِنْ كِتَابِ طَرِيقِ النَّجَاهِ لِابْنِ الْحَدَّادِ الْعَامِلِيِّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الثَّانِی: مَنْ قَرَأَ سُورَهَ الْقَدْرِ فِی كُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَهٍ سِتّاً وَ سَبْعِينَ مَرَّهً خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ أَلْفَ مَلَكٍ يَكْتُبُونَ ثَوَابَهَا سِتَّهً وَ ثَلَاثِينَ أَلْفَ عَامٍ مِنْهَا إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ النَّافِلَهِ عَشْراً وَ بَعْدَ نَوَافِلِ الزَّوَالِ إِحْدَى وَ عِشْرِينَ إِلَى آخِرِ الْخَبَرِ(۲).

**[ترجمه]البلد الامین: از کتاب طریق النّجاه ابن حدّاد عاملی، با اسنادش از امام جواد علیه السلام نقل کرده است که حضرت فرمود: هرکس سوره قدر را در هر روز هفتاد و شش مرتبه بخواند، خداوند هزار ملائکه خلق می کند که ثواب آن را سی و شش هزار سال می‌نویسند که ده تا از این هفتاد و شش مرتبه، قبل از نافله ظهر و هنگام زوال خورشید خوانده می‌شود و بیست و یک مرتبه از آنها بعد از نافله ظهر خوانده می‌شود... تا آخر خبر. - . تمام این روایت در: بحارالانوار ۹۲ : ۳۲۹ می باشد. -

**[ترجمه]

«۱۷»

فِقْهُ الرِّضَا، قَالَ علیه السلام: إِذَا اسْتَقْبَلْتَ الْقِبْلَهَ فِی صَلَاهِ الزَّوَالِ فَقُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ بِحَمْدِهِ وَ اقْرَأْ رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِلَى آخِرِ الْبَقَرَهِ وَ اقْرَأْ يَسْئَلُهُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ فَصَلِّ اللَّهُمَّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اجْعَلْ مِنْ شَأْنِكَ قَضَاءَ حَاجَتِی وَ اقْضِ لِی فِی شَأْنِكَ حَاجَتِی وَ حَاجَتِی إِلَيْكَ الْعِتْقُ مِنَ النَّارِ وَ الْإِقْبَالُ بِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ إِلَيَّ وَ رِضَاكَ عَنِّی يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اللَّهُمَّ إِنِّی أُقَدِّمُ بَيْنَ يَدَیْ حَاجَتِی إِلَيْكَ مُحَمَّداً وَ أَهْلَ بَيْتِهِ وَ أَتَقَرَّبُ بِهِمْ إِلَيْكَ وَ أَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِهِمْ فَاجْعَلْنِی بِهِمْ وَجِيهاً عِنْدَكَ فِی الدُّنْيَا وَ الْآخِرَهِ وَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ وَ اجْعَلْ صَلَوَاتِی بِهِمْ مَقْبُولَهً وَ ذَنْبِی بِهِمْ مَغْفُوراً وَ دُعَائِی بِهِمْ مُسْتَجَاباً إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ثُمَّ تُصَلِّی ثَمَانَ رَكَعَاتٍ وَ هِیَ صَلَاهُ الْأَوَّابِينَ افْتَتِحْ تَكْبِيرَهً وَاحِدَهً وَ قُلْ فِی تَكْبِيرِكَ فِی هَذِهِ الصَّلَاهِ اللَّهُ أَكْبَرُ تَعْظِيماً وَ تَقْدِيساً وَ تَكْبِيراً

وَ إِجْلَالًا وَ مَهَابَهً وَ تَعَبُّداً أَهْلَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْعَظَمَهِ وَ الْمَجْدِ وَ الثَّنَاءِ وَ التَّقْدِيسِ وَ التَّطْهِيرِ مِنَ الْأَهْلِ وَ الْوَلَدِ وَ لَا إِلَهَ غَيْرُهُ وَ لَا مَعْبُودَ سِوَاهُ وَ لَا رَبّاً دُونَهُ فَرْداً خَالِقاً وَتْراً لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَهً وَ لَا وَلَداً ثُمَّ تَعَوَّذُ وَ تُسَمِّی وَ تَقْرَأُ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ وَ الدُّعَاءِ الْخَالِصِ لِآلِ مُحَمَّدٍ علیهم السلام اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُكَ بِكَ وَ مِنْكَ وَ بِعَبْدِكَ الَّذِی جَعَلْتَهُ سَفِيراً بَيْنَكَ وَ بَيْنَ خَلْقِكَ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ نُورِكَ وَ نَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِكَ وَ اسْتَوْدَعْتَهُ فِيهِ مِنْ عِلْمِكَ وَ عَلَّمْتَهُ مِنْ كِتَابِكَ وَ أَمِنْتَهُ عَلَى وَحْيِكَ وَ اسْتَأْثَرْتَهُ فِی عِلْمِ الْغَيْبِ لِنَفْسِكَ ثُمَّ

اتَّخَذْتَهُ حَبِيباً وَ نَبِيّاً وَ

ص: ۶۲

۱- ۱. فقه الرضا ص ۷ س ۲۴.

۲- ۲. تمام الخبر فی ج ۹۲ ص ۳۲۹ من البحار طبعتنا هذه.

خَلِيلًا اللَّهُمَّ بِكَ وَ بِهِ وَ بِهِ وَ بِكَ إِلَّا جَعَلْتَنِي مِمَّنْ أَتَوَلَّى مَعَ أَوْلِيَائِهِ وَ أَتَبَرَّأُ مِنْ أَعْدَائِهِ اللَّهُمَّ كَمَا جَعَلْتَنِي فِي دَوْلَتِهِ وَ كَوَّنْتَنِي فِي كَرَّتِهِ وَ أَخْرَجْتَنِي فِي كُورِهِ وَ أَظْهَرْتَنِي فِي دُورِهِ وَ دَعَوْتَنِي إِلَى مِلَّتِهِ وَ جَعَلْتَنِي مِنْ أُمَّتِهِ وَ جُنُودِهِ فَاجْعَلْنِي مِنْ خَاصَّهِ أَوْلِيَائِهِ وَ خَوَاصِّ أَحِبَّائِهِ وَ قَرِّبْنِي إِلَيْهِ مَنْزِلَةً وَ زُلْفَةً فِي أَعْلَى عِلِّيِّينَ اللَّهُمَّ إِنِّي آمَنْتُ بِكَ وَ بِهِ وَ أَجَبْتُ دَاعِيَكَ ابْتِغَاءَ لِمَرْضَاتِكَ وَ طَلَباً لِرِضْوَانِكَ وَ أَسْلَمْتُ مَعَ مُحَمَّدٍ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ أَقْرَرْتُ بِوَلَايَةِ وَلِيِّكَ عَلِيٍّ وَلِيّاً وَ رَضِيتُ بِالْحَسَنِ إِمَاماً وَ بِالْحُسَيْنِ وَصِيّاً وَ بِالْأَئِمَّهِ عُلَمَاءَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِمْ وَ عَلَى ذُرِّيَّتِهِمُ الْخِيَرَهِ(۱).

**[ترجمه]فقه الرضا: امام رضا علیه السلام فرمود: در نماز زوال وقتی روبروی قبله قرار گرفتی بگو: «سبحان الله و بحمده» و آیه «ربنا لا تواخذنا» تا آخر بقره را بخوان. سپس این دعا را بخوان: هر که در آسمان و زمین است او را می‌خواند و او هر روز کاری را انجام می‌دهد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و روا کردن حاجت مرا در یکی از شأنت مقرر کن و در یکی از آنها حاجت مرا روا کن. حاجتم این است که مرا از آتش جهنم رهایی دهی و با روی کرامت به من بنگری و از من خشنود گردی، ای ارحم الراحمین. خدایا من برای برآورده شدن حاجاتم محمد و آل محمد را پیش می‌فرستم و به وسیله آنها به تو تقرب می‌جویم و به وسیله آنها رو به سوی تو می کنم و به وسیله آنها مرا در دنیا و آخرت نزد خودتت وجیه و از مقربین درگاهت قرار ده و به خاطر آنها نمازم را قبول کن و گناهم را ببخش و دعایم را مستجاب کن، چرا که تو غفور و رحیم هستی .

سپس هشت رکعت نماز می‌خوانی که آن نماز توبه کنندگان است. این نماز را با یک تکبیر شروع کن و در تکبیرت بگو: الله اکبر را برای تعظیم و تقدیس و تکبیر و اجلال و ترس و بندگی او می گویم. تو اهل کبریا و عظمت و بزرگی و حمد و ثنا می‌باشی و فرزند و خانواده نداری و خدا و معبود و پروردگاری جز تو نیست. تنها و خالق و یکی می‌باشی و دوست و فرزندی نداری.

سپس استعاذه کن و بسم الله بگو و هرچه می‌توانی قرآن و دعای مخصوص آل محمد علیهم السلام را بخوان که دعا این است: پروردگارا، ازخودت و به حق خودت و حق بنده ای که بین خودت و آفریدگانت سفیر قرار دادی و از نور خلقش کردی و از روحت در آن دمیدی و علمت را در وجود او به ودیعت نهادی و از کتابت به او آموختی و در علم غیبت او را تحت تأثیر قرار دادی و او را حبیب و نبی و خلیل خود نمودی، پروردگارا به حق خودت و به حق او و به حق خودت مرا از کسانی قرار ده که اولیائش را دوست بدارم و از دشمنانش دوری جویم. بار خدایا، همچنان که مرا در تحت حکومت او قرار دادی و در دولت

او به وجود آوردی و در دوران بازگشت او خلق کردی و در دوره او آشکار کردی و به ملت او دعوتم کردی و مرا از امت و لشکریان او قرار دادی، پس مرا از خواص اولیا و دوستدارنش قرار ده و مرا در اعلا علیین از منزلت و رتبه به او نزدیک کن.

پروردگارا، من به تو و به او ایمان آوردم و درخواست کسی که به سویت می‌خواند را اجابت کردم تا رضایت و خشنودی تو را جلب کنم و با محمد تسلیم پروردگار جهانیان شدم و به ولایت ولیّ‌ات علی علیه السلام اقرار کردم و به امامت حسن و وصایت حسین و عالم بودن ائمه خشنود شدم، پروردگارا بر آنها و ذریه پاک و برگزیده آنها درود فرست. - . فقه الرضا: ۶۳ -

**[ترجمه]

بیان

فی کرته أی فی دولتك التی عادت بظهوره أی فی غلبته علی الأعادی و کذا فی کوره أی فی رجوع الأمر إلیه أو یکون إشاره إلی بعثه علی الأرواح ثم علی الأجساد

**[ترجمه]در «کرّته» یعنی در حکومت خودت ظاهر خواهد شد یا در هنگام غلبه کردن بر دشمنان. معنای«کوره» هم چنین است، یعنی وقتی که دوباره قدرت را به دست خواهد گرفت، یا شاید اشاره ای بر برانگیختن ارواح و سپس اجساد باشد .

**[ترجمه]

«۱۸»

فَلَاحُ السَّائِلِ،(۲)

وَ مِصْبَاحُ الشَّیْخِ: مِمَّا یَقُولُ الْإِنْسَانُ بَعْدَ کُلِّ تَسْلِیمَهٍ مِنْ نَوَافِلِ الزَّوَالِ- اللَّهُمَّ إِنِّی ضَعِیفٌ فَقَوِّ فِی رِضَاکَ ضَعْفِی وَ خُذْ إِلَی الْخَیْرِ بِنَاصِیَتِی وَ اجْعَلِ الْإِیمَانَ مُنْتَهَی رِضَایَ وَ بَارِکْ لِی فِیمَا قَسَمْتَ لِی وَ بَلِّغْنِی بِرَحْمَتِکَ کُلَّ الَّذِی أَرْجُو مِنْکَ وَ اجْعَلْ لِی وُدّاً وَ سُرُوراً لِلْمُؤْمِنِینَ وَ عَهْداً عِنْدَکَ (۳).

**[ترجمه]فلاح السائل - . فلاح السائل: ۱۳۷ - و مصباح الشیخ: از آنچه که بعد از هر سلام نمازهای نافله ظهر گفته می شود: پروردگارا من ضعیف هستم و در خشنودیت ضعفم را قوی گردان و مرا به سوی خیر بکشان و ایمان را نهایت رضایتم قرار ده و به آنچه سهم من است برکت ده و با رحمتت مرا به آنچه از تو امید دارم برسان و مرا مایه دوستی و سرور مؤمنین و پایبند به عهدت قرار بده.

**[ترجمه]

بیان

خذ إلی الخیر بناصیتی أی اصرف قلبی إلی عمل الخیرات و وجهنی إلی القیام بوظائف الطاعات کالذی یجذب بشعر مقدم رأسه إلی عمل ففی الکلام استعاره کذا ذکره الشیخ البهائی.

**[ترجمه]«خذ الی الخیر بناصیتی» یعنی قلب مرا به عمل خیر و انجام عباداتت راغب گردان، مثل کسی که موی کسی را می گیرد و به عملی وادار می کند. در اینجا استعاره به کار رفته است. این نظر شیخ بهایی است.

**[ترجمه]

فَلَاحُ السَّائِلِ، : وَ مِمَّا يُقَالُ أَيْضاً فِی جُمْلَهِ تَعْقِیبِ کُلِّ رَکْعَتَیْنِ مِنْ نَوَافِلِ الزَّوَالِ- رَبِّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَجِرْنِی مِنَ السَّیِّئَاتِ وَ اسْتَعْمِلْنِی عَمَلًا بِطَاعَتِکَ وَ ارْفَعْ دَرَجَتِی بِرَحْمَتِکَ یَا اللَّهُ یَا رَبِّ یَا رَحْمَانُ یَا رَحِیمُ یَا حَنَّانُ یَا مَنَّانُ یَا ذَا

ص: ۶۳

۱- ۱. فقه الرضا ص ۶۳.

۲- ۲. فلاح السائل ص ۱۳۷.

۳- ۳. مصباح الشیخ ص ۲۸.

الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ أَسْأَلُکَ رِضَاکَ وَ جَنَّتَکَ وَ أَعُوذُ بِکَ مِنْ نَارِکَ وَ سَخَطِکَ أَسْتَجِيرُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتَکَ (۱).

ذَکَرَ رِوَايَهً فِی الدُّعَاءِ عَقِيبَ کُلِّ رَکْعَتَيْنِ مِنْ نَوَافِلِ الزَّوَالِ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَيَّاشٍ (۲)

عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَی الْعَطَّارِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْهَمْدَانِی (۳) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ نَصْرِ بْنِ مُزَاحِمٍ عَنْ أَبِی خَالِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أُمِّهِ فَاطِمَهَ بِنْتِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِيهَا الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله يَدْعُو بِهَذَا الدُّعَاءِ بَيْنَ کُلِّ رَکْعَتَيْنِ مِنْ صَلَاهِ الزَّوَالِ الرَّکْعَتَانِ الْأَوَّلَتَانِ- اللَّهُمَّ أَنْتَ أَکْرَمُ مَأْتِیٍّ وَ أَکْرَمُ مَزُورٍ وَ خَيْرُ مَنْ طُلِبَتْ إِلَيْهِ الْحَاجَاتُ وَ أَجْوَدُ مَنْ أَعْطَی وَ أَرْحَمُ مَنِ اسْتُرْحِمَ وَ أَرْأَفُ مَنْ عَفَا وَ أَعَزُّ مَنِ اعْتُمِدَ عَلَيْهِ اللَّهُمَّ بِی إِلَيْکَ فَاقَهٌ وَ لِی إِلَيْکَ حَاجَاتٌ وَ لَکَ عِنْدِی طَلِبَاتٌ مِنْ ذُنُوبٍ أَنَا بِهَا مُرْتَهَنٌ وَ قَدْ أَوْقَرَتْ ظَهْرِی وَ أَوْبَقَتْنِی وَ إِلَّا تَرْحَمْنِی وَ تَغْفِرْ لِی أَکُنْ مِنَ الْخاسِرِينَ اللَّهُمَّ إِنِّی اعْتَمَدْتُکَ فِيهَا تَائِباً إِلَيْکَ مِنْهَا فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِی ذُنُوبِی کُلَّهَا قَدِيمَهَا وَ حَدِيثَهَا سِرَّهَا وَ عَلَانِيَتَهَا وَ خَطَاهَا وَ عَمْدَهَا صَغِيرَهَا وَ کَبِيرَهَا وَ کُلَّ ذَنْبٍ أَذْنَبْتُهُ وَ أَنَا مُذْنِبُهُ مَغْفِرَهً عَزْماً جَزْماً لَا تُغَادِرُ ذَنْباً وَاحِداً وَ لَا أَکْتَسِبُ بَعْدَهَا مُحَرَّماً أَبَداً وَ اقْبَلْ مِنِّی الْيَسِيرَ مِنْ طَاعَتِکَ وَ تَجَاوَزْ لِی عَنِ الْکَثِيرِ مِنْ مَعْصِيَتِکَ يَا عَظِيمُ إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الْعَظِيمَ إِلَّا الْعَظِيمُ- يَسْئَلُهُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ کُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ يَا مَنْ هُوَ کُلَّ يَوْمٍ فِی شَأْنٍ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلْ لِی فِی شَأْنِکَ شَأْنَ حَاجَتِی وَ حَاجَتِی هِیَ فَکَاکُ رَقَبَتِی مِنَ النَّارِ وَ الْأَمَانُ مِنْ سَخَطِکَ وَ الْفَوْزُ بِرِضْوَانِکَ وَ جَنَّتِکَ (۴) وَ صَلِ

۱- ۱. فلاح السائل ص ۱۳۷ و ۱۳۸.

۲- ۲. هو ابن عيّاش الجوهریّ: سمع الحديث فأکثر و اضطرب فی آخر عمره قال النجاشیّ: کان صديقا لی و لوالدی و سمعت منه شيئا کثيرا و رأيت شيوخنا يضعفونه فلم أرو عنه شيئا و تجنبته.

۳- ۳. فی المصدر: الحميری.

۴- ۴. ما بين العلامتين ساقط من مطبوعه الکمبانیّ.

عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ امْنُنْ بِذَلِکَ عَلَیَّ وَ بِکَلِّ مَا فِیهِ صَلَاحِی وَ أَسْأَلُکَ بِنُورِکَ السَّاطِعِ فِی الظُّلُمَاتِ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ لَا تُفَرِّقْ بَیْنِی وَ بَیْنَهُمْ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ إِنَّکَ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ اللَّهُمَّ وَ اکْتُبْ لِی عِتْقاً مِنَ النَّارِ مَبْتُولًا وَ اجْعَلْنِی مِنَ الْمُنِیبِینَ إِلَیْکَ التَّابِعِینَ لِأَمْرِکَ الْمُخْبِتِینَ إِلَیْکَ الَّذِینَ إِذَا ذُکِرْتَ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَ الْمُسْتَکْمِلِینَ مَنَاسِکَهُمْ وَ الصَّابِرِینَ فِی الْبَلَاءِ وَ الشَّاکِرِینَ فِی الرَّخَاءِ وَ الْمُطِیعِینَ لِأَمْرِکَ فِیمَا أَمَرْتَهُمْ بِهِ وَ الْمُقِیمِینَ الصَّلَاهَ وَ الْمُؤْتِینَ الزَّکَاهَ وَ الْمُتَوَکِّلِینَ عَلَیْکَ اللَّهُمَّ أَضِفْنِی بِأَکْرَمِ کَرَامَتِکَ وَ أَجْزِلْ مِنْ عَطِیَّتِکَ وَ الْفَضِیلَهِ لَدَیْکَ وَ الرَّاحَهِ مِنْکَ وَ الْوَسِیلَهِ إِلَیْکَ وَ الْمَنْزِلَهِ عِنْدَکَ مَا تَکْفِینِی بِهِ کُلَّ هَوْلٍ دُونَ الْجَنَّهِ وَ تُظِلُّنِی فِی ظِلِّ عَرْشِکَ یَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّکَ وَ تُعَظِّمُ نُورِی وَ تُعْطِینِی کِتَابِی بِیَمِینِی وَ تُخَفِّفُ حِسَابِی وَ تَحْشُرُنِی فِی أَفْضَلِ الْوَافِدِینَ إِلَیْکَ مِنَ الْمُتَّقِینَ وَ تُثَبِّتُنِی فِی عِلِّیِّینَ وَ تَجْعَلُنِی مِمَّنْ تَنْظُرُ إِلَیْهِ بِوَجْهِکَ الْکَرِیمِ وَ تَتَوَفَّانِی وَ أَنْتَ عَنِّی رَاضٍ وَ أَلْحِقْنِی بِعِبَادِکَ الصَّالِحِینَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اقْلِبْنِی بِذَلِکَ کُلِّهِ مُفْلِحاً مُنْجِحاً قَدْ غَفَرْتَ لِی خَطَایَایَ وَ ذُنُوبِی کُلَّهَا وَ کَفَرْتَ

عَنِّی سَیِّئَاتِی وَ حَطَطْتَ عَنِّی وِزْرِی وَ شَفَعْتَنِی فِی جَمِیعِ حَوَائِجِی فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ فِی یُسْرٍ مِنْکَ وَ عَافِیَهٍ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ لَا تَخْلِطْ بِشَیْ ءٍ مِنْ عَمَلِی وَ لَا بِمَا تَقَرَّبْتُ بِهِ إِلَیْکَ رِئَاءً وَ لَا سُمْعَهً وَ لَا أَشَراً وَ لَا بَطَراً وَ اجْعَلْنِی مِنَ الْخَاشِعِینَ لَکَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَعْطِنِی السَّعَهَ فِی رِزْقِی وَ الصِّحَّهَ فِی جِسْمِی وَ الْقُوَّهَ فِی بَدَنِی عَلَی طَاعَتِکَ وَ عِبَادَتِکَ وَ أَعْطِنِی مِنْ رَحْمَتِکَ وَ رِضْوَانِکَ وَ عَافِیَتِکَ مَا تُسَلِّمُنِی بِهِ مِنْ کُلِّ بَلَاءِ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ ارْزُقْنِی الرَّهْبَهَ مِنْکَ وَ الرَّغْبَهَ إِلَیْکَ وَ الْخُشُوعَ لَکَ وَ الْوَقَارَ وَ الْحَیَاءَ مِنْکَ وَ التَّعْظِیمَ لِذِکْرِکَ وَ التَّقْدِیسَ لِمَجْدِکَ أَیَّامَ حَیَاتِی حَتَّی تَتَوَفَّانِی وَ أَنْتَ عَنِّی رَاضٍ اللَّهُمَّ وَ أَسْأَلُکَ السَّعَهَ وَ الدَّعَهَ وَ الْأَمْنَ وَ الْکِفَایَهَ وَ السَّلَامَهَ وَ الصِّحَّهَ وَ الْقُنُوعَ وَ الْعِصْمَهَ وَ الْهُدَی وَ الرَّحْمَهَ وَ الْعَافِیَهَ وَ الْیَقِینَ وَ الْمَغْفِرَهَ وَ الشُّکْرَ وَ الرِّضَا وَ الصَّبْرَ وَ الْعِلْمَ وَ الصِّدْقَ وَ الْبِرَّ وَ التَّقْوَی وَ الْحِلْمَ وَ التَّوَاضُعَ وَ الْیُسْرَ وَ التَّوْفِیقَ.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اعْمُمْ (۱) بِذَلِكَ أَهْلَ بَيْتِي وَ قَرَابَاتِي وَ إِخْوَانِي فِيكَ وَ مَنْ أَحْبَبْتُ وَ أَحَبَّنِي أَوْ وَلَدْتُهُ وَ وَلَدَنِي مِنْ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ الْمُسْلِمِينَ وَ الْمُسْلِمَاتِ وَ أَسْأَلُكَ يَا رَبِّ حُسْنَ الظَّنِّ بِكَ وَ الصِّدْقَ فِي التَّوَكُّلِ عَلَيْكَ وَ أَعُوذُ بِكَ يَا رَبِّ أَنْ تَبْتَلِيَنِي بِبَلِيَّةٍ تَحْمِلُنِي ضَرُورَتُهَا عَلَى التَّغَوُّثِ بِشَيْ‌ءٍ مِنْ مَعَاصِيكَ وَ أَعُوذُ بِكَ يَا رَبِّ أَنْ أَكُونَ فِي حَالِ عُسْرٍ أَوْ يُسْرٍ أَظُنُّ أَنَّ مَعَاصِيَكَ أَنْجَحُ فِي طَلِبَتِي مِنْ طَاعَتِكَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ تَكَلُّفِ مَا لَمْ تُقَدِّرْ لِي فِيهِ رِزْقاً وَ مَا قَدَّرْتَ لِي مِنْ رِزْقٍ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ آتِنِي بِهِ فِي يُسْرٍ مِنْكَ وَ عَافِيَةٍ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَ قُلْ رَبِّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَجِرْنِي مِنَ السَّيِّئَاتِ وَ اسْتَعْمِلْنِي عَمَلًا بِطَاعَتِكَ وَ ارْفَعْ دَرَجَتِي رحمتك [بِرَحْمَتِكَ] يَا اللَّهُ يَا رَبِّ يَا رَحْمَانُ يَا رَحِيمُ يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَام أَسْأَلُكَ رِضَاكَ وَ جَنَّتَكَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَارِكَ وَ سَخَطِكَ أَسْتَجِيرُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتَكَ ثُمَّ تَخِرُّ سَاجِداً وَ تَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِجُودِكَ وَ كَرَمِكَ وَ أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِمُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَ رَسُولِكَ وَ أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِمَلَائِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ وَ أَنْبِيَائِكَ الْمُرْسَلِينَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَنْ تُقِيلَنِي عَثْرَتِي وَ تَسْتُرَ عَلَيَّ ذُنُوبِي وَ تَغْفِرَهَا لِي وَ تُقَلِّبَنِي الْيَوْمَ بِقَضَاءِ حَاجَتِي وَ لَا تُعَذِّبَنِي بِقَبِيحٍ كَانَ مِنِّي يَا أَهْلَ التَّقْوَى وَ أَهْلَ الْمَغْفِرَهِ يَا بَرُّ يَا كَرِيمُ أَنْتَ أَبَرُّ بِي مِنْ أَبِي وَ أُمِّي وَ مِنْ نَفْسِي وَ مِنَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ بِي إِلَيْكَ حَاجَهٌ وَ فَقْرٌ وَ فَاقَهٌ وَ أَنْتَ عَنِّي غَنِيٌّ فَأَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَرْحَمَ فَقْرِي وَ تَسْتَجِيبَ دُعَائِي وَ تَكُفَّ عَنِّي أَنْوَاعَ الْبَلَاءِ فَإِنَّ عَفْوَكَ وَ جُودَكَ يَسَعُنِي

التَّسْلِيمَهُ الثَّانِيَهُ

اللَّهُمَّ إِلَهَ السَّمَاءِ وَ إِلَهَ الْأَرْضِ وَ فَاطِرَ السَّمَاءِ وَ فَاطِرَ الْأَرْضِ وَ نُورَ السَّمَاءِ وَ نُورَ الْأَرْضِ وَ زَيْنَ السَّمَاءِ وَ زَيْنَ الْأَرْضِ وَ عِمَادَ السَّمَاءِ وَ عِمَادَ الْأَرْضِ وَ بَدِيعَ السَّمَاءِ وَ بَدِيعَ الْأَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَام صَرِيخَ الْمُسْتَصْرِخِينَ وَ غَوْثَ الْمُسْتَغِيثِينَ وَ مُنْتَهَى رَغْبَهِ الْعَابِدِينَ أَنْتَ الْمُفَرِّجُ عَنِ الْمَكْرُوبِينَ وَ أَنْتَ الْمُرَوِّحُ عَنِ الْمَغْمُومِينَ وَ

ص: ۶۶

۱- ۱. و أتمم خ ل كما فى المصدر.

أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَ مُفَرِّجُ الْكَرْبِ وَ مُجِيبُ دَعْوَهِ الْمُضْطَرِّينَ وَ إِلَهُ الْعَالَمِينَ الْمَنْزُولُ بِهِ كُلَّ حَاجَهٍ يَا عَظِيماً يُرْجَى لِكُلِّ عَظِيمٍ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ افْعَلْ بِی كَذَا وَ كَذَا وَ قُلْ رَبِّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَجِرْنِی مِنَ السَّیِّئَاتِ وَ اسْتَعْمِلْنِی عَمَلًا بِطَاعَتِكَ وَ ارْفَعْ دَرَجَتِی بِرَحْمَتِكَ يَا اللَّهُ يَا رَبِّ يَا رَحْمَانُ يَا رَحِيمُ يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ أَسْأَلُكَ رِضَاكَ وَ جَنَّتَكَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَارِكَ وَ سَخَطِكَ أَسْتَجِيرُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتَكَ

التَّسْلِيمَهُ الثَّالِثَهُ

يَا عَلِيُّ يَا عَظِيمُ يَا حَيُّ يَا حَلِيمُ يَا غَفُورُ يَا سَمِيعُ يَا بَصِيرُ يَا وَاحِدُ يَا أَحَدُ يَا صَمَدُ يَا مَنْ لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ يَا رَحْمَانُ يَا رَحِيمُ يَا نُورَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ تَمَّ نُورُ وَجْهِكَ أَسْأَلُكَ بِنُورِ وَجْهِكَ الَّذِی أَشْرَقَتْ لَهُ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ وَ بِاسْمِكَ الْعَظِيمِ الْأَعْظَمِ الْأَعْظَمِ الْأَعْظَمِ الَّذِی إِذَا دُعِيتَ بِهِ أَجَبْتَ وَ إِذَا سُئِلْتَ بِهِ أَعْطَيْتَ وَ بِقُدْرَتِكَ عَلَى مَا تَشَاءُ مِنْ خَلْقِكَ فَإِنَّمَا أَمْرُكَ إِذَا أَرَدْتَ شَيْئاً أَنْ تَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَفْعَلَ بِی كَذَا وَ كَذَا وَ قُلْ رَبِ (۱) صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَجِرْنِی مِنَ السَّيِّئَاتِ وَ اسْتَعْمِلْنِی عَمَلًا بِطَاعَتِكَ وَ ارْفَعْ دَرَجَتِی بِرَحْمَتِكَ يَا اللَّهُ يَا رَبِّ يَا رَحْمَانُ يَا رَحِيمُ يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ أَسْأَلُكَ رِضَاكَ وَ جَنَّتَكَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَارِكَ وَ سَخَطِكَ أَسْتَجِيرُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ وَ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتَكَ

التَّسْلِيمَهُ الرَّابِعَهُ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ شَجَرَهِ النُّبُوَّهِ وَ مَوْضِعِ الرِّسَالَهِ وَ مُخْتَلَفِ الْمَلَائِكَهِ وَ مَعْدِنِ الْعِلْمِ وَ أَهْلِ بَيْتِ الْوَحْیِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الْفُلْكِ الْجَارِيَهِ فِی اللُّجَجِ الْغَامِرَهِ يَأْمَنُ مَنْ رَكِبَهَا وَ يَغْرَقُ مَنْ تَرَكَهَا الْمُتَقَدِّمُ لَهُمْ مَارِقٌ وَ الْمُتَأَخِّرُ عَنْهُمْ زَاهِقٌ وَ اللَّازِمُ لَهُمْ لَاحِقٌ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الْكَهْفِ الْحَصِينِ وَ غِيَاثِ

ص: ۶۷

۱- ۱. اللّهمّ خ ل.

الْمُضْطَرِّ الْمُسْتَكِينِ وَ مَلْجَإِ الْهَارِبِينَ وَ مُنْجِي الْخَائِفِينَ وَ عِصْمَهِ الْمُعْتَصِمِينَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَاةً كَثِيرَةً تَكُونُ لَهُمْ رِضًى وَ لِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ أَدَاءً وَ قَضَاءً بِحَوْلٍ مِنْكَ وَ قُوَّهٍ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الَّذِينَ أَوْجَبْتَ حَقَّهُمْ وَ مَوَدَّتَهُمْ وَ فَرَضْتَ طَاعَتَهُمْ وَ وَلَايَتَهُمْ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اعْمُرْ قَلْبِي بِطَاعَتِكَ وَ لَا تُخْزِنِي بِمَعْصِيَتِكَ وَ ارْزُقْنِي مُوَاسَاهَ مَنْ قَتَّرْتَ عَلَيْهِ مِنْ رِزْقِكَ مِمَّا وَسَّعْتَ عَلَيَّ مِنْ فَضْلِكَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ نِعْمَهٍ وَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ مِنْ كُلِّ هَوْلٍ.

ذَكَرَ رِوَايَهً أُخْرَى: فِي الدُّعَاءِ عَقِيبَ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ مِنْ نَوَافِلِ الزَّوَالِ رَوَيْتُهَا بِإِسْنَادِي إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ الطُّوسِيِّ فِيمَا ذَكَرَهُ قَدَّسَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ رُوحَهُ فِي الْمِصْبَاحِ الْكَبِيرِ وَ قَالَ وَ رُوِيَ أَنَّكَ تَقُولُ عَقِيبَ التَّسْلِيمَهِ الْأَوَّلَهِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِعَفْوِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَ أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَ أَعُوذُ بِرَحْمَتِكَ مِنْ نَقِمَتِكَ وَ أَعُوذُ بِمَغْفِرَتِكَ مِنْ عَذَابِكَ وَ أَعُوذُ بِرَأْفَتِكَ مِنْ غَضَبِكَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ لَا أَبْلُغُ مِدْحَتَكَ وَ لَا الثَّنَاءَ عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ أَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَجْعَلَ حَيَاتِي زِيَادَهً فِي كُلِّ خَيْرٍ وَ وَفَاتِي رَاحَهً مِنْ كُلِّ سُوءٍ وَ تَسُدَّ فَاقَتِي بِهُدَاكَ وَ تَوْفِيقِكَ وَ تُقَوِّيَ ضَعْفِي فِي طَاعَتِكَ وَ تَرْزُقَنِي الرَّاحَهَ وَ الْكَرَامَهَ وَ قُرَّهَ الْعَيْنِ وَ اللَّذَّهَ وَ بَرْدَ الْعَيْشِ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ وَ نَفِّسْ عَنِّي الْكُرْبَهَ يَوْمَ الْمَشْهَدِ الْعَظِيمِ وَ ارْحَمْنِي يَوْمَ أَلْقَاكَ فَرْداً هَذِهِ نَفْسِي سِلْمٌ لَكَ وَ أَنَا مُعْتَرِفٌ بِذَنْبِي مُقِرٌّ بِالظُّلْمِ عَلَى نَفْسِي عَارِفٌ بِفَضْلِكَ عَلَيَّ فَبِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ أَسْأَلُكَ لَمَّا صَفَحْتَ عَنِّي مَا سَلَفَ مِنْ ذُنُوبِي وَ عَصَمْتَنِي فِيمَا بَقِيَ مِنْ عُمُرِي فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ افْعَلْ بِي كَذَا وَ كَذَا وَ قُلْ رَبِّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ

أَجِرْنِي مِنَ السَّيِّئَاتِ وَ اسْتَعْمِلْنِي عَمَلًا بِطَاعَتِكَ وَ ارْفَعْ دَرَجَتِي بِرَحْمَتِكَ يَا اللَّهُ يَا رَبِّ يَا رَحْمَانُ يَا رَحِيمُ يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ أَسْأَلُكَ رِضَاكَ وَ جَنَّتَكَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَارِكَ وَ سَخَطِكَ أَسْتَجِيرُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتَكَ.

وَ تَقُولُ عَقِيبَ الرَّابِعَهِ اللَّهُمَّ مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ وَ الْأَبْصَارِ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ثَبِّتْ قَلْبِی عَلَى دِينِكَ وَ دِينِ نَبِيِّكَ وَ لَا تُزِغْ قَلْبِی بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِی وَ هَبْ لِی مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَهً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ وَ أَجِرْنِی مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلْنِی سَعِيداً فَإِنَّكَ تَمْحُو مَا تَشَاءُ وَ تُثْبِتُ وَ عِنْدَكَ أُمُّ الْكِتَابِ.

وَ تَقُولُ عَقِيبَ السَّادِسَهِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِجُودِكَ وَ كَرَمِكَ وَ أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِمُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَ رَسُولِكَ وَ أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِمَلَائِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ وَ أَنْبِيَائِكَ الْمُرْسَلِينَ وَ بِكَ اللَّهُمَّ الْغِنَى عَنِّی وَ بِیَ الْفَاقَهُ إِلَيْكَ وَ أَنْتَ الْغَنِیُّ وَ أَنَا الْفَقِيرُ إِلَيْكَ أَقَلْتَنِی عَثْرَتِی وَ سَتَرْتَ عَلَیَّ ذُنُوبِی فَاقْضِ يَا اللَّهُ حَاجَتِی وَ لَا تُعَذِّبْنِی بِقَبِيحِ مَا تَعْلَمُ مِنِّی فَإِنَّ عَفْوَكَ وَ جُودَكَ يَسَعُنِی وَ تَقُولُ عَقِيبَ الثَّامِنَهِ يَا أَوَّلَ الْأَوَّلِينَ وَ يَا آخِرَ الْآخِرِينَ وَ يَا أَجْوَدَ الْأَجْوَدِينَ وَ يَا ذَا الْقُوَّهِ الْمَتِينَ وَ يَا رَازِقَ الْمَسَاكِينِ وَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الطَّيِّبِينَ وَ اغْفِرْ لِی جِدِّی وَ هَزْلِی وَ خَطَائِی وَ عَمْدِی وَ إِسْرَافِی عَلَى نَفْسِی وَ كُلَّ ذَنْبٍ أَذْنَبْتُهُ وَ اعْصِمْنِی مِنِ اقْتِرَافِ مِثْلِهِ إِنَّكَ عَلَى مَا تَشَاءُ قَدِيرٌ ثُمَّ تَخِرُّ سَاجِداً وَ تَقُولُ يَا أَهْلَ التَّقْوَى وَ يَا أَهْلَ الْمَغْفِرَهِ يَا بَرُّ يَا رَحِيمُ أَنْتَ أَبَرُّ بِی مِنْ أَبِی وَ أُمِّی وَ مِنْ جَمِيعِ الْخَلَائِقِ أَجْمَعِينَ اقْلِبْنِی بِقَضَاءِ حَاجَتِی مُسْتَجَاباً دُعَائِی مَرْحُوماً صَوْتِی وَ قَدْ كَشَفْتَ أَنْوَاعَ الْبَلَاءِ عَنِّی (۱).

المصباح، للشيخ و الاختيار لابن الباقی مرسلا: مثل الجمع (۲)

**[ترجمه]فلاح السائل: از آنچه در تعقیب هر دو رکعت نافله ظهر گفته می‌شود این است: پروردگارا، بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا از انجام بدیها بازدار و در طاعتت به کارم گیر و با رحمتت درجه مرا بالا بر. ای خدا و ای پروردگار و ای رحمان و ای رحیم و ای بسیار مهربان و ای منان و ای صاحب جلال و کرامت، از تو خشنودی و بهشتت را می‌خواهم و از آتش و غضبت به خودت پناه می‌آورم و از آتش به خدا پناه می‌برم. این ذکر را با صدای بلند می‌خوانی. - . فلاح السائل: ۱۳۷، ۱۳۸ -

این روایت را در باب دعا بعد از هر دو رکعت از نافله ظهر ذکر کرده است.

گفته است: ابو احمد بن حسن بن عیاش گفته است: از فاطمه دختر امام حسن مجتبی علیه السلام از پدر بزرگوارش امام حسن بن علی علیهما السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم این دعا را در بین دو رکعت اول از نماز زوال می خواند:

{تسلیم اول}

« بارالها، تو بزرگوارترین کسی هستی که به سوی تو آمده شود و زیارت شوی و بهترین کسی هستی که حاجات و نیازمندی ها، از تو طلب شود و با وجودترین و بارحم ترینی، برای عطا و رحم کردن، رئوف ترین کس برای گذشت و تکیه گاه هستی. بارالها، من به سوی تو نیازمند و از تو حوائجم را خواستارم و از تو در نزد من مطالباتی هست و آن گناهانی است که من در گرو آنهایم که پشت مرا سنگین کرده، که اگر مرا نیامرزی و رحم نکنی از زیان کاران خواهم بود. بارالها، اعتمادم به توست که به سوی تو توبه نمایم، پس بر محمد و آل او درود بفرست، گناهانم را بیامرز، از گناهان قدیم و جدید، پنهانی و آشکارا، خطا و یا عمدی، کوچك و بزرگ و هر گناهی که مرتکب شده ام، همه را به طور کامل بیامرز، که حتی یک گناه به گردنم

نمانـد و در آینـده هم کار حرامی مرتکب نشوم. بارالها، عبادت و اطاعت انـدک مرا قبول نما و از گناهان بزرگ من درگذر، ای خـدای بزرگی که گناه بزرگ را جز بزرگ نیامرزد. آن خداوند عظیمی که همه موجودات آسـمانها و زمین، همه نیازهای خود را از او مسئلت دارنـد و هر روز خـدای تعالی در کاری است. ای خـدایی که هر روز در کاری، بر محمـد و آل او درود فرست و شأن و کار مرا و قضاء حاجت مرا از شأن و کار خود قرار بـده. حاجت من، آزادی از دوزخ و امن از سـخط تو و نیل به رضوان و بهشت توست. بارالها، بر محمد و آل او درود فرست و با این کار و تمام چیزی که صـلاح من در آن است، بر من منت گذار.

به حق نوری از تو که تـاریکی‌ها را روشن کرده است، از تو می‌خواهم بر محمـد و آل او درود فرستی و بین من و بین آنها در دنیا و آخرت جدایی نیندازی براستی که تو بر هر چیز توانا هستی.

بارالها، مرا از آزادشـدگان از آتش قرار ده و در زمره توبه کننـدگان و ره آورنـدگان به سویت، آنانی که پیرو امر تو و خشوع کننـدگان به پیشگاهت، آنانی که هرگاه نام تو برده شود، دلهایشان از ترس تو بلرزه آید، آنان که عباداتشان کامل و در برابر بلاـ صابرنـد و در هنگـام آسایش شـکر گذارنـد و در برابر اوامر تو مطیعنـد، آنان که نماز را بپا دارنـد و زکات را اداء و بر تو توکل کننـد قرار ده. بارالها، ای کریم، بر من کرامتت را مضاعف گردان، عطا و فضـیلتی که نزد تو هست بر من وافر گردان، و از هر راحـتی و آسـایش و وسـیله و منزلـتی که نزد تو هست به من عنـایت فرمـا که مرا از هر هول و ترسـی کفـایت کنـد و در بهشت جـای دهـد، مرا به سـایه عرش خـود سـایه ده در آن روزی که سـایه ای جز سـایه تـو نیست. نور و روشـنائی مرا بزرگ گردان، نامه عمل مرا به دست راست من بده، حسنات مرا مضاعف کن. مرا از برترین واردین از گروه اهل تقوا بر خودت قرار ده و مرا در جایگـاه والاـیی ساکن گردان. مرا از کسانی قرار ده که به نظر کرم به او نظر نمایی. مرا بمیرانی در حالی که از من راضی و خشنود باشی و مرا به بندگان صالح و شایسته ات ملحق گردان.

بارالهـا، بر محمـد و آلش درود فرست، در همه این موارد و خواسـته هـا مرا رسـتگار و ناجـح گردان که براستی همه خطاها و گناهـان مرا بیـامرزی، همه سـیئات مرا بپوشـانی، هر نـوع وزر و وبـال مرا بریزی، جمیـع حوائـج دنیوی مرا در آسـانی و عـافیت برآوری.

بارالهـا، بر محمـد و آل محمـد درود فرست و عملی را از من که موجب تقرب به توست، به ریـا و آوازه و تباهی فساد آغشـته نکن و مرا از خشوع کنندگان در برابر خودت قرار بده.

بارالها، بر محمـد و آلش درود فرست، و به من وسـعت در رزق و صـحت در جسم و قوت در بدن برای اطاعت و عبادتت عطا فرما. بر من از رحمت و رضوان و عافیت، آن طوری که مرا از هر بلایی در دنیا و آخرت سالم نگه دارد، عطا فرما.

ترس از خودت، میل به سوی تو، خشوع برای تو، وقار و حیاء از تو، بزرگ دانستن ذکر و یاد تو، تنزیه مجدت را در تمام دوره زندگی ام، در حالی که تو از من راضی باشی، روزی من گردان.

بارالهـا من از تو سـعه و گشایش، آزادمنشـی، امنیت، کفایت، سـلامت، صـحت، قناعت، عصـمت و محافظت از همه بـدی ها،

هدایت، رحمت، عفو، عافیت، یقین و آمرزش، شکر، رضا، صبر، علم، صداقت، نیکوکاری، تقوا، حلم، تواضع، آسانی و توفیق را خواستارم.

بارالها، بر محمد و آل او درود فرست و آنچه را از تو خواستم (و دعا کردم) خانواده ام و نزدیکان و برادران دینی ام را در راه تو و هرکس که من او را و او مرا برای تو دوست داریم و هر کس را که سرپرستی می کنم و مرا متولد کرده و همه مردان و زنان مؤمن و مسلمان را بهره‌مند کن. بارالها، داشتن حسن ظن به تو و صداقت در توکل بر تو را از تو خواستارم. به تو پناه می‌آورم از اینکه مرا به بلائی مبتلا نمایی که به طور ضرورت مرا به چیزی از معصیت تو آلوده کند. به تو پناه می‌آورم از تکلف و به سختی افتادن در تحصیل رزقی که تو برای من مقدر کرده و یا مقدر نکرده ای. پروردگارا بر محمد و آل او درود فرست و بر من آسانی و گشایش و عافیت از جانب خودت عنایت فرما، ای مهربان‌ترین مهربانان.»

و بگو: پروردگارا بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا از انجام بدیها بازدار و به عملی وادار که در طاعتت به کار گیرم و با رحمتت درجه مرا بالا بر. ای خدا و ای پروردگار و ای رحمان و ای رحیم و ای بسیار مهربان و ای منان ای صاحب جلال و کرامت خشنودی و بهشتت را خواستارم و از آتش و غضبت به تو پناه می‌برم و از آتش به خدا پناه می‌برم. این ذکر را با صدای بلند می‌خوانی.

سپس به سجده می‌افتی و می گویی: خدایا من به وسیله بخشش و کرمت و به وسیله محمد بنده و فرستاده ات و به وسیله فرشتگان مقرب و پیامبران و رسولانت به سویت تقرب می‌جویم که بر محمد صلی الله علیه و آله و بر آل او علیهم السلام درود فرستی و از لغزش من درگذری و گناهانم را مستور گردانی و ببخشی و حاجت‌های مرا برآوری و مرا به اعمال قبیحم معذب نگردانی. ای اهل تقوا و مغفرت، ای نیکوکار و ای کریم، تو نسبت به من از پدر و مادرم و همه مردم نیکوکارتر هستی. به تو نیازمندم و فقیر و درمانده‌ام و تو به من نیازی نداری. خواسته ام از تو این است که بر محمد و آل محمد درود فرستی و بر فقرم رحم کنی و دعایم را مستجاب کنی و در برابر همه بلایا یاور من باشی، چرا که عفو و جود تو مرا فرا می گیرد.

تسلیم دوم

پروردگارا، ای خدای آسمان و خدای زمین، و آفریننده آسمان و آفریننده زمین و نورآسمان و نور زمین و زینت آسمان و زینت زمین و ستون آسمان و ستون زمین و آفریننده آسمان و زمین و صاحب جلال و کرامت و شنوای ناله کنندگان و فریادرس فریاد خواهان و منتهای رغبت عبادت کنندگان، تو گره گشای گرفتاران و زداینده غم غمزدگان و مهربان‌ترین مهربانان و زداینده گرفتاری و اجابت کننده درماندگان و پروردگار جهانیان هستی. هر حاجتی از تو خواسته می‌شود و ای بزرگی که هر چیز بزرگی از او خواسته می‌شود، بر محمد و آل محمد درود فرست و با من این گونه رفتار کن...

و بگو: پروردگارا بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا از انجام بدی‌ها بازدار و در طاعتت به کارم گیر و با رحمتت درجه مرا بالا بر، ای خدا و ای پروردگار و ای رحمان و ای رحیم و ای بسیار مهربان و ای منان ای صاحب جلال و کرامت، خشنودی و بهشتت را خواستارم و از آتش و غضبت به تو پناه می‌برم و از آتش به خدا پناه می‌برم. این ذکر را با صدای بلند می خوانی.

تسلیم سوم

ای بلنـد مرتبه و ای بزرگ، ای زنـده و ای بردبار، ای غفور و ای شـنوا و ای بینا، ای تنها و ای یکتا و ای بی نیاز، ای کسـی که زاده نشـده و کسـی را نزاییـده است و همتا و نظیری ندارد، ای رحمت گر و ای مهربان، ای نور آسـمان‌ها و زمین، نور وجهت کامل است. به نور وجهت که با آن آسـمانها و زمین را روشن کرده‌ای و به حق اسم عظیم اعظمی که اگر با آن خوانـده شوی اجابت می کنی و اگر با آن حاجت خواسـته شود، عطا شود و به حق قـدرتت که با آن هر چه می‌توانی از خلقت بخواهی و امر تـو چنـان است که اگر چیزی را اراده کنی، فقـط به آن می گـویی ایجـاد شو و او ایجـاد می‌شود، بر محمـد و آل محمـد درود فرست و با من این گونه رفتار کن.

و بگو: پروردگارا، بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا از انجام بدی‌ها بازدار و در طاعتت به کارم گیر و با رحمتت درجه مرا بالاـ بر. ای خـدا و ای پروردگـار و ای رحمـان و ای رحیـم و ای بسـیار مهربـان و ای منـان، ای صـاحب جلاـل و کرامـت، خشـنودی و بهشـتت را خواستارم و از آتش و غضبت به تو پناه می برم و از آتش به خدا پناه می‌برم. این ذکر را با صدای بلند می‌خوانی.

تسلیم چهارم

خدایا، بر محمّد و خاندان محمد درود فرست، درخت نبوت، جایگاه رسالت، محل آمد و شد فرشتگان، معدن دانش، خانواده وحی. خـدایا، بر محمّـد و خاندان محمّد درود فرست، کشتی روان در اقیانوس‌های عمیق، هرکه به آن توسّل جوید ایمنی یابد و هرکه آن را رها کنـد غرق شود، پیش افتاده از آنها از دین خارج است و عقب مانـده از آنان نابود است و همراه آنان ملحق به حق است. خـدایا، بر محمّـد و خانـدان محمّد درود فرست، پناهگاه محکم، فریادرس بیچارگان درمانده و پناه گریختگان و دسـتاویز اسـتوار برای چنگ اندازان. خدایا، بر محمّد و خاندان محمّد درود فرست، درودی که برای آنان موجب خشنودی، و برای ما مایه ادا کردن و بجا آوردن حق محمّـد و خانـدان محمّد باشد، به حق حول و نیرویت ای پروردگار جهانیان. خدایا، بر محمّـد و خانـدان محمّد درود فرست، آن پاکان و نیکان و خوبان که حقوقشان را بر همه واجب کردی و پیروی و ولایتشان را بر همگـان فرض نمودی. خـدایا، بر محمّـد و خانـدان محمّـد درود فرست و دلم را بـا طـاعتت آبـاد کن و به نافرمـانی از خود رسوایم مساز. مرا با وسـعت رزقی که بر من ارزانی داشـته‌ای، بر همیاری با آن کس که رزقت را بر او تنگ گرفتی یاری کن. سپـاس برای خـدا به خاطر تمام نعمت هایی که ارزانی داشـته است. از تمامی گناهان از تو طلب مغفرت می کنم. «ولاحول و لا قوه الا بالله» از هر ترسی.

ذکر روایتی دیگر: از دعاهایی که باید بعد از هر دو رکعت نماز نافله ظهر خوانده شود، با سـند خودم از ابی جعفر طوسـی نقل می کنـم. ایـن دعـا را در مصبـاح کـبیر نقـل کرده و گفته، روایت است: بعـد از سـلام دو رکعت اول می گـویی: خـدایا، من از غضبت به رضـایت تو و از عـذابت به مغفرتت و از غضـبت به رأفتت و از تو به خودت پنـاه می‌برم. نمی‌توانم تو را آنچنان که شایسته است و همان طور که خودت را ثنا گفتی مدح و ثنا گویم، از تو می‌خواهم بر محمد و آل محمد درود فرستی و حیاتم به گونه‌ای باشد که در آن بر کارهای خیر بیفزایم و وفاتم طوری باشد که از مرگ سوء در امان باشم. درماندگیم را با هدایت و توفیقاتت جبران کن و مرا در طاعتت قوی کن و راحت و کرامت و نور چشم و لذت و زندگی راحت بعد از مرگ را بر من

روزی کن و گرفتاری را در روز قیامت از من برطرف کن و در روزی که تنها تو را زیارت خواهم کرد، بر من رحم کن.

این جان من برای توست و من به گناهانم و به ظلمی که خودم بر خود کردم معترفم و بر آنچه که بر من فضل داشتی آگاهم. وجه کریمت را از تو خواستارم، همان طور که از گناهان گذشته من گذشتی، در آنچه از عمرم باقی است، مرا از گناهان حفظ کن. بر محمد و آل محمد درود فرست و با من این گونه رفتار کن...

و بگو : پروردگارا بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا از انجام بدیها بازدار و در طاعتت به کارم گیر و با رحمتت درجه مرا بالا- بر. ای خدا و ای پروردگار و ای رحمان و ای رحیم و ای بسیار مهربان و ای منان، ای صاحب جلال و کرامت، خشنودی و بهشتت را خواستارم و از آتش و غضبت به تو پناه می‌برم و از آتش به خدا پناه می‌برم. این ذکر را با صدای بلند می‌خوانی.

بعد از چهارمی می گویی: پروردگارا، ای گرداننده قلب‌ها و چشم‌ها، بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا بر دینت و دین نبی‌ات استوار بدار و قلبم را بعد از هدایت نلغزان و از طرف خودت رحمتی بر من عطا کن که تو بخشنده‌ای و با رحمتت مرا از آتش جهنم حفظ کن، پروردگارا بر محمد وآل محمد درود فرست و مرا سعادتمند کن، چرا که تو هر چه را بخواهی محو می کنی و هر چه را بخواهی استوار می گردانی و ام الکتاب نزد توست.

بعد از ششمی می گویی: خدایا، من به وسیله بخشش و کرمت و به وسیله محمد بنده و فرستاده‌ات و به وسیله فرشتگان مقرب و پیامبران و رسولا-نت به سویت تقرب می‌جویم. پروردگارا، به تو نیازمندم و فقیر و درمانده‌ام و تو به من نیازی نداری. از لغزشم گذشتی و گناهانم را پوشاندی. پس حاجتم را روا کن و به خاطر زشتی‌هایی که از من می‌دانی مرا عذاب نکن، چرا که عفو و جود تو مرا فرا می گیرد.

و بعد از هشتمی می گویی: ای اول اولین و ای آخر آخرین، ای صاحب قدرت استوار و ای روزی دهنده فقیران و ای مهربان... ترین مهربانان، بر محمد و آل محمد که پاک و پاکیزه اند درود فرست، و کوشش بیهوده مرا و خطا و عمد و اسرافی که بر خود کردم و هر گناهی که مرتکب شدم را ببخش و مرا از ارتکاب دوباره آن بازدار، چرا که تو بر هر چیز که می‌خواهی توانا هستی.

سپس سجده کنان روی زمین می‌افتی و می گویی: ای اهل تقوی و ای اهل مغفرت، ای نیکوکار، تو نسبت به من از پدر و مادر و همه خلایق نیکوکارتری، طوری به من رو کن که دعایم را مستجاب کرده باشی، که تو انواع بلا را از من دفع کرده‌ای. - . فلاح السائل: ۱۴۴-۱۳۸ -

المصباح: شیخ در این کتاب و ابن الباقی در کتاب الاختیار، حدیث مرسلی مثل تمام آنچه ذکر کردیم آورده اند. - . مصباح المتهجد:۳۴-۲۸ -

**[ترجمه]

توضیح

قال الجوهری أوقره أی أثقله و قال أوبقه أی أهلكه إنی اعتمـدتک أی قصدتک أو اتكلت علیک علی الحذف و الإیصال یقال عمـدت الشـی ء أی قصـدته كتعمـدته و اعتمدت علی الشـی ء أی اتكلت علیه لا تغادر أی لا تترک يَسْـئَلُهُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ أی إنهم مفتقرون إلیه فی ذواتهم و صفاتهم و سائر ما یهمهم و یعن لهم فهم سائلون عنه بلسان الحال و المقال

ص: ۶۹

۱- ۱. فلاح السائل ص ۱۴۴- ۱۳۸.

۲- ۲. مصباح المتهجد ص ۲۸- ۳۴.

كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ أى فى كل يوم و وقت له شأن بديع و خلق جديد أى يحدث أشخاصا و يجدد أحوالا- كما ورد فى الحديث من شأنه يغفر ذنبا و يفرج كربا و يرفع قوما و يضع آخرين و هو رد لقول اليهود لعنهم الله يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَهٌ و قولهم إن الله لا يقضى يوم السبت شيئا و قول الحكماء و المنكرين للبداء كما مر تحقيقه.

مبتولا- أى مجزوما مقطوعا لا- تزلزل و لا- بداء فيه قال الجوهرى بتلت الشى ء أبتله بالكسر بتلا إذا أبنته من غيره و منه قولهم طلقتها بته بتله و قال الإخبات الخشوع و قال أضفت الرجل و ضيفته إذا أنزلته بك ضيفا و قريته و فى بعض النسخ و أصفنى بالصاد المهمله من أصفيته أى اخترته و يقال أصفيته الود أى أخلصته له ذكره الجوهرى.

و قال الوسيله ما يتقرب به إلى الغير يقال وسل فلان إلى ربه وسيله و توسل إليه بوسيله إذا تقرب إليه بعمل ممن تنظر إليه النظر كنايه عن الرحمه و اللطف و وجه سبحانه ذاته أو توجهه المشتمل على الكرم و قد يقال وجه الله رضاه كما فى قوله سبحانه وَ ما تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغاءَ وَجْهِ اللَّهِ (١) قالوا أى رضاه لأن الإنسان إذا رضى عن غيره أقبل بوجهه عليه و إذا كرهه أعرض بوجهه عنه فهو من قبيل إطلاق السبب على المسبب.

و الفلاح الفوز و النجاه و النجاح الظفر بالحوائج و أنجح الرجل صار ذا نجح و شفعتنى على بناء التفعيل أى قبلت شفاعتى و الرياء أن يرى الناس عمله و السمعه أن يسمعهم بعده و الأشر و البطر بالتحريك فيهما شده المرح و الفرح و الطغيان و الدعه السكون و الخفض سعه العيش و العصمه أى من المعاصى أو الأعم منها و من شر الأعادى نور السماء أى منورها بنور الوجود و الكمالات و الأنوار الظاهره و بنور وجهه أى ذاته المنير أشرقت السماوات و الأرضون بتلك الأنوار.

و بديع السماء أى مبدعها و الصريخ المغيث و المستصرخ المستغيث و اللجج

١- ١. البقره: ٢٧٢.

جمع اللجه و هی معظم الماء و فی القاموس غمر الماء غماره کثر و غمره غمرا غطاه و المارق الخارج من الـدین و الزاهق الباطل و المضـمحل الهالـک و المؤاسـاه بـالهمزه و قـد یخفف واوا قال الفیروزآبادی آساه بماله مواساه أناله منه و جعله فیه أسوه أو لا یکون ذلک إلا من کفاف فإن کان من فضله فلیس بمواساه و برد العیش طیبه قال عیش بارد أی هنی ء طیب.

**[ترجمه]جوهری گفته است: «أوقره» یعنی سنگین کرد و گفته است: «اوبقه» یعنی هلاک کرد. «انی اعتمدتک»، یعنی من تو را قصـد کردم یـا بر تو اتکـا کردم، مبنی بر حـذف و ایصـال - تبـدیل واو به تـا و ادغـام کردن آن - . گفته می‌شود: «عمـدت الشـیء» یعنی قصد کردم و این مثل «تعمّدته» می‌باشد و «اعتمدت علی الشـیء»، یعنی بر آن تکیه نمودم. «لا تغادر» یعنی ترک نکن. «لا یساله من فی السموات و الارض»، یعنی آنها در ذات و صفات و سایر چیزهایی که برایشان مهم و حیاتی است محتاج او هستند و به آنان کمک می‌کند، بنابراین آنها با زبان حال و مقال از او طلب می‌کنند.

«کل یوم هو فی شأن»، یعنی در هر روز و وقتی شأنی دارد که چیزی را ایجاد می‌کنـد و می‌آفریند؛ یعنی اشـخاص را می‌آفریند و احوال را تغییر می‌دهـد، همـان طور که در حـدیث آمـده است: «از جمله شـأن خداونـد این است که گنـاهی را می‌بخشـد و گرفتـاری را رفع می‌کنـد و قومی را بالا می‌برد و قومی دیگر را پایین می‌کشـد» و این در رد سـخنان یهودیان که خـدا لعنتشان کند، می‌باشد که گفتند: «دستان خدا بسته است» و نیز گفتند: «خدا در روز شنبه کاری انجام نمی‌دهد» و در باره سخنان حکما و منکرینی است که قائل به بداء هستند و قبلا در این باره سخن گفتیم.

«مبتولا» یعنی با عزم قاطعی که نلرزد و در آن بـداء نباشد. جوهری گفته است: «بتلت الشـیء أبتله» که با کسـر خوانده می‌شود. ابتلاـ بـه معنـای این است که چیزی را از چیز دیگر بریـده باشـی و عبـارت «طلقتهـا بتّه بتله»، او را کاملاـ طلاـق دادم، به همین معنـاست. گفته است: «اخبات» به معنای فروتنی و خشوع است و گفته است: «أضـفت الرجل و ضـیّفته» وقتی به کار می‌رود که مهمانی بیاید و تو آن را سـکنی دهی. در برخی نسـخه‌ها «أصـفنی» است، یعنی صاد آن بدون نقطه است و «من اصـفیته»، یعنی هر که را که برگزیدی و گفته می‌شود «أصفیته الودّ»، یعنی او را چون خاصه خودت کردی. جوهری این عبارت‌ها را این گونه معنا کرده است.

گفته است: «الوسـیله»، چیزی است که بـا آن به چیز دیگر نزدیک می‌شوی. گفته می‌شود: فلانی برای رسـیدن به پروردگارش وسـیله‌ای به کار گرفت و برای رسـیدن به وسیله‌ای توسل جست. اینها در مورد کسی به کار می‌رود که به وسیله عملی به خدا رسـید. «ممن تنظر إلیه» نظر، کنـایه از رحمت و لطف و خود وجه خـدای سبحان است، یا اینکه توجه او مشـتمل بر کرم است. گـاهی گفته می‌شود: وجه خـدا، رضای اوست همان طور که خـدای متعال می‌فرمایـد: «و ما تنفقون الا ابتغاء وجه الله - . بقره/ ۲۷۲ - »، {و [لی] جز برای طلب خشنودیِ خدا انفاق مکنید.} گفته‌اند: یعنی رضایت خدا، چرا که انسان وقتی از کسی خشنود است رو به سوی او می‌کنـد و وقـتی از کسـی کراهت دارد از او رو برمی‌گردانـد و این هم از جمله مواردی است که سـبب به جای مسبب به کار رفته است.

«الفلاح»، یعنی رستگاری و نجات و «النجاح» موفق شدن در رسیدن به خواسته ها و «أنجح الرجل»،

یعنی فرد موفق شد. «و شـفعّتنی» اگر بگوییم به باب تفعیل رفته، به معنای این است که شـفاعتم را پذیرفتی. «الریاء»، یعنی مردم

عمل او را ببینند. «السمعه»، یعنی کسانی که بعد از او می آیند بشنوند. «الأشر» و «البطر» که هر دو با حرکت خوانده می‌شوند، به معنای شدت شادی و غرور و طغیان است. «الدعه» به معنای سکون و آرامش و «الخفض» به معنای سعه و فراخی در معیشت است. «العصمه» یعنی از گناهان یا اعم از گناهان و شر دشمنان – در امان باشم – .«نور السماء»، یعنی نورانی کننده آن با نور وجود و کمالات و نورهای ظاهری. «بنور وجهه»، یعنی ذات نورانی اش. «أشرقت السموات و الارضون» با آن نورها.

«بدیع السماء»، یعنی آفریننده آن. «الصریخ»، فریادرس و «المستصرخ» یعنی دادخواه و «اللجج» جمع «اللّجه» و آن آب زیاد است. در قاموس آمده است: «غمر الماء غماره»، یعنی زیاد و «غمره» و «غمراً» یعنی پوشاند. «المارق»، خارج شده از دین. «الزاهق»، باطل. «المضمحل»، نابود شونده و «المؤاساه» که با همزه نوشته می‌شود و گاهی با واو بدون همزه می آید. فیروز آبادی گفته است: «آساه بماله مواساه»: یعنی با مالش کسی را یاری کرد و آن را مایه دلگرمی او قرار داد. یا این که یاری کردن باید از – حدّ کفاف – مال ضروری خود باشد، و اگر کسی از زیادی مالش ببخشد، مواساه محسوب نمی‌شود. «برد العیش» یعنی خوشی آن و گفته است: «عیش بارد»، یعنی خوشایند و خوش.

**[ترجمه]

«۲۰»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام: أَنَّهُ کَانَ إِذَا صَلَّی صَلَاهَ الزَّوَالِ وَ انْصَرَفَ مِنْهَا رَفَعَ یَدَیْهِ ثُمَّ یَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّی أَتَقَرَّبُ إِلَیْکَ بِجُودِکَ وَ کَرَمِکَ وَ أَتَقَرَّبُ إِلَیْکَ بِمُحَمَّدٍ عَبْدِکَ وَ رَسُولِکَ وَ أَتَقَرَّبُ إِلَیْکَ بِمَلَائِکَتِکَ وَ أَنْبِیَائِکَ اللَّهُمَّ بِکَ الْغِنَی عَنِّی وَ بِیَ الْفَاقَهُ إِلَیْکَ أَنْتَ الْغَنِیُّ وَ أَنَا الْفَقِیرُ إِلَیْکَ أَقَلْتَنِی عَثْرَتِی وَ سَتَرْتَ عَلَیَّ ذُنُوبِی فَاقْضِ لِیَ الْیَوْمَ حَاجَتِی وَ لَا تُعَذِّبْنِی بِقَبِیحِ مَا تَعْلَمُ مِنِّی فَإِنَّ عَفْوَکَ وَ جُودَکَ یَسَعُنِی ثُمَّ یَخِرُّ سَاجِداً فَیَقُولُ وَ هُوَ سَاجِدٌ یَا أَهْلَ التَّقْوَی وَ یَا أَهْلَ الْمَغْفِرَهِ یَا بَرُّ یَا رَحِیمُ أَنْتَ أَبَرُّ بِی مِنْ أَبِی وَ أُمِّی وَ مِنَ النَّاسِ أَجْمَعِینَ فَاقْلِبْنِی الْیَوْمَ بِقَضَاءِ حَاجَتِی مُسْتَجَاباً دُعَائِی مَرْحُوماً صَوْتِی قَدْ کَفَفْتَ أَنْوَاعَ الْبَلَاءِ عَنِّی (۱).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: روایت است علی علیه السلام وقتی نماز زوال را می‌خواند و تمام می کرد، دستانش بلند کرده و می گفت: خدایا، من تقرب می‌جویم به سویت به وسیله بخشش و کرمت و تقرب می‌جویم به درگاهت به وسیله محمد بنده و فرستاده ات و تقرب می‌جویم به سویت به وسیله فرشتگان مقرب و پیامبران و رسولانت. خدایا، من نیازمند توام و تو از من بی نیازی. تو غنی هستی و من نیازمند به تو، از لغزش من گذشتی و گناهانم را مستور گرداندی، پس امروز حاجت‌های مرا برآور و مرا به اعمال قبیحی که از من می‌دانی عذاب نکن، چرا که عفو و جود تو مرا فرا می گیرد.

سپس به سجده می افتاد و در حال سجده می گفت: ای اهل تقوی و ای اهل مغفرت، ای نیکوکار، تو نسبت به من از پدر و مادر و همه خلایق نیکوکارتری. طوری به من رو کن که دعایم را مستجاب کرده باشی و بر صدایم رحم کرده باشی. که تو انواع بلا را از من دفع کرده‌ای. – . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۱ –

**[ترجمه]

تذییل

اعلم أن الأصحاب اختلفوا فى وقت نافله الزوال فالأشهر و الأظهر من جهه الأخبار أنه من أول الزوال إلى أن يصير الفى ء قدمين و ذهب الشيخ فى الجمل و المبسوط و الخلاف إلى أنه من الزوال إلى أن يبقى لصيروره الفى ء مثل الشخص مقدار ما يصلى فيه فريضه الظهر.

و ذهب ابن إدريس إلى امتداده إلى أن يصير ظل كل شى ء مثله و تبعه المحقق فى المعتبر و العلامه فى التذكره و نقل المحقق فى الشرائع قولا ـ بامتداده بامتداد وقت الفريضه و الأول أقوى بمعنى أنه بعد ذهاب القدمين لا ـ يقدم النافله على الفريضه و يستحب إيقاعها بعده و لا نعلم كونها أداء أو قضاء و الأولى عدم التعرض لهما.

و قال الشيخ و أتباعه إن خرج الوقت و لم يتلبس بالنافله قدم الظهر ثم

١- ١. دعائم الإسلام ج ١ ص ٢١١.

قضاها بعدها و إن تلبس برکعه أتمها ثم صلی الظهر

وَ اسْتَنَدُوا فِی ذَلِکَ بِمُوَثَّقَهِ عَمَّارٍ السَّابَاطِیِ (۱) عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لِکُلِّ صَلَاهٍ مَکْتُوبَهٍ لَهَا نَافِلَهُ رَکْعَتَیْنِ (۲)

۱- ۱. التهذیب ج ۱ ص ۲۱۳.

۲- ۲. یبتنی هذه الجمله علی روایه زراره فی عدد النوافل و هی سبعه و عشرون رکعه تمامها مع الفرائض أربعه و أربعون رکعه، علی ما مر فی ج ۸۲ ص ۲۹۳، و أن الثمان رکعات الزوال للوقت(منتصف النهار) و هی السبحه سبحه النهار کما أن الثمان رکعات اللیل أیضا للوقت(منتصف اللیل) و هی الناشئه ناشئه اللیل، قال عزّ و جلّ:« إِنَّ ناشِئَهَ اللَّیْلِ هِیَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِیلًا * إِنَّ لَکَ فِی النَّهارِ سَبْحاً طَوِیلًا» المزّمّل: ۶- ۷. فالمصلی یصلی ثمان رکعات یفصل بین الأربعه الأولی و الأخیره بفاصله ثمّ یصلی الظهر عند القدم ثمّ یصلی بعدها رکعتین نافلتها، ثمّ یروح و یتغدی و یتمدد ثمّ یصلی رکعتین نافله العصر یقدمها قبلها ثمّ یصلی العصر عند القدمین، لا- یتنفل بعدها باجماع المسلمین. ثمّ إذا ذهبت الحمره من قمه الرأس یصلی المغرب ثمّ یصلی نافلتها رکعتین ثمّ یصلی العشاء و یصلی بعدها رکعتین من جلوس و لا- بعدها نافله بل هی وتیره یوتر بها رکعات النوافل احتیاطا لاحتمال قبض نفسه حین النوم. و فی بعض الروایات أنّه یصلی رکعتین قبل العشاء نافله لها ثمّ یصلیها فیکون قد صلی بین المغربین أربع رکعات رکعتین للمغرب بعدها و رکعتین للعشاء قبلها کما فعل فی صلاه الظهرین. ثمّ أنّه بعد ما صار منتصف اللیل یقوم و یصلی أربع رکعات و بعد نومه أربع رکعات أخری تمام الناشئه یرتل فیها أکثر من قراءته فی غیرها من النوافل، ثمّ بعد نومه خفیفه یقوم و یوتر بواحده- ان صلی للعشاء نافلتها رکعتین- أو بثلاث ان کان قد صلی نافله المغرب فقط، ثمّ یصلی بعد الوتر رکعتین نافله للصبح ثمّ یصلی الصبح لا یتنفل بعدها کما فی العصر. فحینئذ تصیر عدد النوافل ۲۷ رکعه لکل صلاه رکعتان نافله باضافه الناشئه و السبحه و هذا هو المراد بقوله علیه السلام« لکل صلاه مکتوبه نافله رکعتین» مبتنیا علی ما فی روایه زراره(و قد کان أصدع بالحق من غیره) لکن عمارا طبق کلام الصادق علیه السلام هذا. علی غیر مورده و هی روایه الاحدی و الخمسین، فصار حدیثه مشوشا مضطربا علی ما ستعرف من المؤلّف العلامه رضوان اللّه علیه.

إِلَّا الْعَصْرَ فَإِنَّهُ يُقَدَّمُ نَافِلَتُهَا فَتَصِيرَانِ قَبْلَهَا وَ هِيَ الرَّكْعَتَانِ اللَّتَانِ تَمَّتْ بِهِمَا الثَّمَانِي بَعْدَ الظُّهْرِ فَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَقْضِيَ شَيْئاً مِنَ الصَّلَاهِ مَكْتُوبَهً أَوْ غَيْرَهَا فَلَا تُصَلِّ شَيْئاً حَتَّى تَبْدَأَ فَتُصَلِّيَ قَبْلَ الْفَرِيضَهِ الَّتِي حَضَرَتْ رَكْعَتَيْنِ نَافِلَهً لَهَا ثُمَّ اقْضِ مَا شِئْتَ وَ ابْدَأْ مِنْ صَلَاهِ اللَّيْلِ بِالْآيَاتِ تَقْرَأُ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِلَى إِنَّكَ لا تُخْلِفُ الْمِيعادَ وَ يَوْمَ الْجُمُعَهِ تَبْدَأُ بِالْآيَاتِ قَبْلَ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ قَبْلَ الزَّوَالِ وَ قَالَ عليه السلام وَقْتُ صَلَاهِ الْجُمُعَهِ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ شِرَاكٌ أَوْ نِصْفٌ وَ قَالَ لِلرَّجُلِ أَنْ يُصَلِّيَ الزَّوَالَ مَا بَيْنَ زَوَالِ الشَّمْسِ إِلَى أَنْ يَمْضِيَ قَدَمَانِ فَإِنْ كَانَ قَدْ بَقِيَ مِنَ الزَّوَالِ رَكْعَهٌ وَاحِدَهٌ أَوْ قَبْلَ أَنْ يَمْضِيَ قَدَمَانِ أَتَمَّ الصَّلَاهَ حَتَّى يُصَلِّيَ تَمَامَ الرَّكَعَاتِ وَ إِنْ مَضَى قَدَمَانِ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ رَكْعَهً بَدَأَ بِالْأُولَى وَ لَمْ يُصَلِّ الزَّوَالَ إِلَّا بَعْدَ ذَلِكَ وَ لِلرَّجُلِ أَنْ يُصَلِّيَ مِنْ نَوَافِلِ الْعَصْرِ مَا بَيْنَ الْأُولَى إِلَى أَنْ يَمْضِيَ أَرْبَعَهُ أَقْدَامٍ فَإِنْ مَضَتِ الْأَرْبَعَهُ أَقْدَامٍ وَ لَمْ يُصَلِّ مِنَ النَّوَافِلِ شَيْئاً فَلَا يُصَلِّي النَّوَافِلَ وَ إِنْ كَانَ قَدْ صَلَّى رَكْعَهً فَلْيُتِمَّ النَّوَافِلَ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهَا ثُمَّ يُصَلِّي الْعَصْرَ.

وَ قَالَ عليه السلام لِلرَّجُلِ أَنْ يُصَلِّيَ إِنْ بَقِيَ عَلَيْهِ شَيْءٌ مِنْ صَلَاهِ الزَّوَالِ إِلَى أَنْ يَمْضِيَ بَعْدَ حُضُورِ الْأُولَى نِصْفُ قَدَمٍ وَ لِلرَّجُلِ إِذَا كَانَ قَدْ صَلَّى مِنْ نَوَافِلِ الْأُولَى شَيْئاً قَبْلَ أَنْ يَحْضُرَ الْعَصْرُ فَلَهُ أَنْ يُتِمَّ نَوَافِلَ الْأُولَى إِلَى أَنْ يَمْضِيَ بَعْدَ حُضُورِ الْعَصْرِ قَدَمٌ وَ قَالَ الْقَدَمُ بَعْدَ حُضُورِ الْعَصْرِ مِثْلُ نِصْفِ قَدَمٍ بَعْدَ حُضُورِ الْأُولَى فِي الْوَقْتِ سَوَاءً.

و لنوضح الخبر ليمكن الاستدلال به فإنه فى غايه التشويش و الاضطراب و قل خبر من أخبار عمار يخلو من ذلك (۱)

و لذا لم نعتمد على أخباره كثيرا.

ص: ۷۳

۱- ۱. عندى أنّه كان يتفقه فيما سمعه من الأحاديث ثمّ ينقله بالمعنى على الوجه الذى تفقه فيه، و ربما اختلط و أوهم فى فقه الحديث كما عرفت آنفا، و لذلك كان أبو الحسن الأول عليه السلام يقول:« انى استوهبت عمارا الساباطى من ربى تعالى فوهبه لى» و على هذا لا يصحّ التعلق بأحاديثه و لا أن تخرج شاهدا الا بعد تأييدها بسائر الأحاديث.

قوله علیه السلام لکل صلاه مکتوبه أقول یحتمل وجوها الأول أن یکون المراد أن لکل صلاه نافله تختص بها إلا العصر فإنه اکتفی فیها برکعتین من نافله الظهر لقربهما منها و هذا مبنی علی أن الثمان الرکعات قبل الظهر لیست بنافلتها بل هی نافله الوقت و الثمانی التی بعدها نافله الظهر کما دلت علیه کثیر من الأخبار و قد أومأنا إلیه سابقا و یؤیده أن فی تتمه هذا الخبر فی أکثر النسخ مکان نوافل العصر نوافل الأولی.

الثانی أن یکون المعنی أن کل صلاه بعدها نافله و إن لم تکن متصله بها إلا العصر فإنها قبلها و لیس بعدها إلی المغرب نافله.

الثالث أن کل فریضه لها نافله متصله بها قبلها أو بعدها إلا العصر فإنه یجوز الفصل بینها و بین الرکعتین لاختلاف وقتیهما لا سیما علی القول بالمثل و المثلین فی الفریضه خاصه.

الرابع أن یکون المراد أن لکل صلاه نافله رکعتین قبلها غیر النوافل المرتبه إلا العصر لکن لا یوافقه قول و لا یساعده خبر.

قوله فإذا أردت أن تقضی شیئا هذا أیضا یحتمل وجوها الأول أن یکون المعنی إذا أردت قضاء فریضه أو نافله فی وقت حاضره فصل قبل الحاضره رکعتین نافله ثم صل الحاضره و تکفیک هاتان الرکعتان للقضاء أیضا ثم اقض بعد الفریضه ما شئت.

الثانی أن یکون المعنی إذا أردت القضاء فی وقت الفریضه فقدم رکعتین من القضاء لتقوم مقام نافله الفریضه و أخر عنها سائرها.

الثالث أن یکون المراد بالفریضه التی حضرت صلاه القضاه أی یستحب لکل قضاء نافله رکعتین (۱).

۱- ۱. و علی ما قدمناه فی معنی قوله علیه السلام« لکل صلاه مکتوبه نافله رکعتین» یکون هذا الاحتمال هو المراد بعینه، فالذی یرید أن یقضی صلاه الصبح یصلی نافلتها رکعتین ثمّ یقضی الصبح کما فعل رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فی وادی النوم، و إذا أراد أن یقضی صلاه الظهر مثلا یصلی قبلها نافلتها و هی رکعتان فقط ثمّ یقضیها و هکذا.

الرابع أن يكون المراد بالقضـاء الفعـل و يكون المعنى إذا أردت أن تؤدى فريضه أو نـافله أداء كـانت أو قضاء فالنافله ليست لها نافله و أما الفريضه فيستحب قبلها ركعتان فينبغى تخصيصها بغير المغرب و العيد.

قوله عليه السـلام شـراك أو نصف المراد طول الشراك أو عرضها فعلى الثانى المراد به أنه ينبغى إيقاعها بعد مضى هذا المقدار من الظـل لتحقق دخول الوقت و على الأـول أيضـا يحتمـل أن يكون لـذلك أو للخطبه و بعض الأصـحاب فهموا منه التضـييق و حملوه على أن المراد أن وقت الجمعه هـذا المقـدار و لاـ يخفى بعـده و مخـالفته لسـائر الأخبـار و لمـا نقـل من الأـدعيه و السور الطويله و الخطب المبسوطه و على تقديره يكون محمولا على استحباب التعجيل.

قوله عليه السـلام ركعه واحده أى مقدار ركعه قوله أو قبل أن يمضى قدمان كذا فى أكثر النسخ و الظاهر أن كلمه أو زيدت من النساخ و على تقـديرها لعل المراد أن الأفضل إذا كان بقى من وقت نافله الزوال مقـدار ركعه الشـروع فى النافله و إن كان مطلق التلبس فى الوقت كافيـا فى جواز تقـديم النـافله و لو لم يكن بركعه أيضـا و منهم من حمل ركعه واحـده على حقيقته و قال بين مفهومه و مفهوم قوله قبل أن يصـلى ركعه تعارض و منهم من قال الصواب مكان قـد بقى قد صـلى و لا يخفى ما فيهما و تقدير المقدار شائع كما قلنا.

قوله عليه السلام من نوافل الأولى أى نوافل العصر كما فى بعض النسخ و إنما عبر عنها بنوافل الأولى لأنها نوافل الظهر كما مر.

قوله نصف قـدم أى بعـد التلبس بركعه ينبغى أن يـأتى بهـا مخففه ولاـء و لاـ يطولها و لا يفصل بينها كثيرا بالأدعيه و غيرها لئلا يتجاوز عن نصف قدم فتزاحم الفريضه كثيرا و قيل مع عدم التلبس أيضا يجوز أن يفعلها إلى نصف قدم فيكون دونه فى الفضـل أو يكون محمولا على انتظار الجماعه كما فعله الشيخ.

و لا يخفى أن الفقره الثانيه كالصريحه فى المعنى الأول كما فهمه الشهيد ره

ص: ۷۵

على بعض الوجوه حيث قال فى الذكرى بعد إيراد الخبر لعله أراد بحضور الأولى و العصر ما تقدم من الذراع و الذراعين و المثل و المثلين و شبهه و يكون للمتنفل أن يزاحم الظهر و العصر ما بقى من النوافل ما لم يمض القدر المذكور فيمكن أن يحمل لفظ الشى ء على عمومه فيشمل الركعه و ما دونها و ما فوقها فيكون فيه بعض مخالفه للتقدير بالركعه.

و يمكن حمله على الركعه و ما فوقها و يكون مقيدا لها بالقدم و النصف و يجوز أن يريد بحضور الأولى مضى نفس القدمين المذكورين فى الخبر و بحضور العصر الأقدام الأربع و تكون المزاحمه المذكوره مشروطه بأن لا يزيد على نصف قدم فى الظهر بعد القدمين و لا على قدم فى العصر بعد الأربع و هذا تنبيه حسن لم يذكره المصنفون انتهى.

قوله عليه السلام فى الوقت سواء أقول يحتمل وجهين الأول أن الشمس كل ما انخفضت فى السماء و بعدت عن دائره نصف النهار ازدادت حركه ظلها سرعه على ما ثبت فى محله و صح بالتجربه فالقدم فى وقت العصر بحسب الزمان بقدر نصف قدم فى وقت الظهر تقريبا و المراد هنا على زمان إيقاع النافله ولاء و زمانها فى وقت الظهر بقدر نصف قدم و فى وقت العصر بقدر قدم و لعل هذا هو السر فى جعل وقت العصر أربعه أقدام و وقت الظهر قدمين.

الثانى أن نصف قدم بالنسبه إلى فضيله الظهر كقدم بالنسبه إلى فضيله العصر لأن وقت العصر ضعف وقت الظهر و النسبه فيهما معا الربع و ما قيل من أن وقت نوافل العصر من الزوال لما كان ضعف وقت نوافل الأولى جعل مقدار توسيع وقتها ضعف مقدار توسيع وقت نوافل الأولى فلا يخفى وهنه لأن ما يخص نافله العصر أيضا قدمان مع أن وسعه وقت النافله لا تصلح عله لكثره المزاحمه فتأمل.

ثم إنه ذكر جماعه من الأصحاب أنه مع التلبس بركعه يتم النافله مخففا بالاقتصار على أقل ما يجزى فيها كقراءه الحمد وحدها و الاقتصار على تسبيحه واحده

فی الرکوع و السجود حتی قال بعض المتأخرین لو تأدی التخفیف بالصلاه جالسا آثره علی القیام و اعترض بعض المتأخرین علیه بأن النص الذی هو مستند الحکم خال عن هذا القید.

**[ترجمه]علما در وقت نافله ظهر اختلاف دارند. آنچه از اخبار برداشت می‌شود و ظاهرتر و مشهورتر است، این است که وقت نافله ظهر از اول زوال خورشید شروع شده و تا زمانی ادامه می‌یابد که اندازه سایه دو قدم شود. نظر شیخ در کتاب‌های الجمل و المبسوط و الخلاف این است که زمان آن از زوال خورشید تا زمانی است که اندازه سایه به اندازه خود فرد، یعنی به اندازه‌ای شود که نماز ظهر را می‌خواند .

نظر ابن ادریس این است که زمان نافله ظهر از زوال خورشید تا زمانی که اندازه سایه هر چیزی به اندازه خودش شود، می... باشد. محقق در کتاب المعتبر و علامه در کتاب التذکره از وی پیروی کرده‌اند. محقق در کتاب شرایع، قولی را نقل کرده که زمان نافله، از زمان زوال خورشید تا زمانی است که می‌توان نماز واجب - ظهر یا عصر - را خواند. نظر اولی قوی‌تر است، یعنی بعد از اینکه اندازه سایه بیشتر از دو قدم شد؛ نمی‌توان نماز نافله را قبل از فریضه خواند و مستحب است بعد از نماز واجب آن را خواند و نمی‌دانیم در این صورت به عنوان قضا خوانده شود یا به عنوان ادا، ولی بهتر است اصلا گفته نشود به چه عنوانی خوانده می‌شود.

شیخ و پیروانش گفته اند: اگر وقت بگذرد و او نماز نافله را شروع نکرده است، اول نماز ظهر را می‌خواند سپس قضای نماز نافله را بعد از نماز ظهر می‌خواند. و اگر حتی یک رکعت از نماز نافله را خوانده باشد، آن را تمام می کند و بعد، نماز ظهر را می‌خواند و در این نظر به موثقه عمار ساباطی - . التهذیب ۱: ۲۱۳ - از امام صادق علیه السلام تمسک کرده اند که فرمود: هر نماز واجبی دو رکعت نماز نافله دارد، مگر نماز عصر که نماز نافله‌اش مقدم بر آن می‌شود و قبل از آن خوانده می‌شود و این همان دو رکعتی است که با آن هشت رکعت بعد از نماز ظهر تمام می‌شود. وقتی خواستی قضای نماز واجب یا نماز دیگری را بخوانی، آن را شروع نکن تا قبل از نماز واجب، دو رکعت نماز نافله ای که به یاد آوردی را بخوانی، سپس قضای هر نمازی که می‌خواهی را بخوان. نماز شب را با آیات «ان فی خلق السموات و الارض... انک لا تخلف المیعاد» شروع کن و روز جمعه قبل از دو رکعت پیش از نماز زوال با این آیات شروع کن.

امام صادق علیه السلام فرمود: وقت نماز جمعه، وقتی است که خورشید از وسط آسمان بگذرد. و گفته است: فرد باید نماز نافله ظهر را از هنگام زوال خورشید تا زمانی بخواند که اندازه سایه دو قدم شود و اگر یک رکعت از نماز نافله ظهر باقی باشد، یا قبل از اینکه اندازه سایه دو قدم شود، نماز را تمام می کند تا تمام رکعت آن را خوانده باشد، ولی اگر دو قدم گذشته باشد و حتی یک رکعت از نماز نافله ظهر را نخوانده باشد؛ اول نماز ظهر را می‌خواند و فقط می‌تواند نماز نافله را بعد از آن بخواند و برای فرد شایسته است نماز نافله عصر را ما بین نماز ظهر و تا زمانی که اندازه سایه چهار قدم شود بخواند و اگر بیشتر از چهار قدم شد و نماز نافله عصر را نخوانده باشد، نماز نافله را نخواند، ولی اگر حتی یک رکعت از نماز نافله را خوانده باشد، نماز نافله را تمام کند و سپس نماز عصر را بخواند.

باز فرمودند: برای فرد شایسته است اگر از نماز نافله او باقی مانده باشد، تا زمانی که از اندازه سایه بعد از رسیدن وقت نماز ظهر، نصف قدم بگذرد؛ نافله اش را بخواند و شایسته است اگر از نافله ظهر چیزی قبل از رسیدن وقت نماز عصر خوانده باشد

و چیزی از آن باقی باشد، می‌تواند بخواند؛ به شرطی که اندازه سایه بعد از رسیدن وقت نماز عصر یک قدم زیاد شده باشد. گفته است: یک قدم بعد از رسیدن وقت نماز عصر، مثل نصف قدم بعد از رسیدن وقت نماز ظهر، در وقت یکسانند.

باید این روایت را توضیح دهیم تا بتوان به آن استدلال نمود، چرا که این روایت در غایت تشویش و اضطراب است و کمتر روایتی از عمار است که خالی از تشویش و اضطراب باشد و به این دلیل، زیاد به اخبار او اعتماد نمی‌کنیم.

سخن حضرت علیه السلام «لکل صلاه مکتوبه»، می‌گویم: درباره آن وجوهی محتمل است:

اول: ممکن است منظور این باشد که هر نماز واجبی به غیر از نماز عصر، نافله مخصوص به خود را داشته باشد و در نماز عصر، دو رکعت نافله ظهر کافی است؛ چرا که هر دو به آن نزدیک هستند و این نظر با این مبنا قابل پذیرش است که هشت رکعت قبل از نماز ظهر، نافله نماز ظهر نباشد بلکه نافله این وقت باشند و هشت رکعت بعدی نافله نماز ظهر باشد، همانطور که اخبار زیادی هم این نظر را تأیید می‌کنند. قبلاـ به این مطلب اشاره کردیم و در تتمه این حدیث در برخی نسخه ها به جای نوافل عصر، نوافل الاولی آمده که این مطلب را تایید می‌کند .

دوم: ممکن است معنای آن چنین باشد که بعد از هر نمازی، نافله‌ای وجود دارد هر چند بدان متصل نباشد، جز نماز عصر که نافله اش قبل از خودش است و بعد از نماز عصر تا هنگام مغرب نافله‌ای وجود ندارد.

سوم: برای هر نماز واجبی، نافله‌ای وجود دارد که بدان متصل است، چه قبل از نماز و چه بعد از آن، مگر نماز عصر؛ چرا که در آن می‌توان بین نماز عصر و نافله اش، با دو رکعت فاصله انداخت، چون که وقت این دو با هم اختلاف دارد و بخصوص اگر مبنای مثل و مثلین را فقط در نماز واجب بپذیریم.

چهارم: ممکن است منظور این باشد که برای هر نمازی دو رکعت نماز نافله، به غیر از نوافل یومیه وجود دارد مگر نماز عصر، ولی کسی این نظر را نگفته و روایتی این نظر را تایید نمی‌کند.

سخن حضرت: «فإذا أردت أن تقضی شیئاً» در این قسمت نیز چند وجه محتمل است:

اول: ممکن است معنا این باشد: وقتی قضای نماز واجب یا نافله را در وقت ادای نمازی بخوانی، اول دو رکعت نماز نافله بخوان و سپس آن نماز را بخوان و این دو رکعت می‌تواند قضای نماز – نافله – هم باشد؛ سپس بعد از نماز واجب، نمازهای قضا شده را بخوان.

دوم: ممکن است معنا این باشد: وقتی می‌خواهی قضای نمازی را در وقت نماز واجب بخوانی، دو رکعت از آن قضا را قبل از نماز واجب بخوان تا به جای نافله آن نماز واجب باشد و سایر نمازها را بعد از نماز واجب بخوان.

سوم: ممکن است منظور نماز واجبی که می‌خواند، نماز قضا باشد؛ یعنی مستحب است برای هر نماز قضا شده، دو رکعت نافله خوانده شود.

چهارم: ممکن است منظور از قضا، انجام فعل و معنی این باشد: هر وقت خواستی نماز واجب یا نافله بخوانی، چه قضای آن باشد و چه ادایش، نماز نافله، نافله ای ندارد ولی در نماز واجب مستحب است، قبل از آن دو رکعت نافله خوانده شود. البته در این صورت باید این قاعده را در مورد نماز مغرب و نماز عید تخصیص بزنیم .

سخن حضرت علیه السلام: «شراك أو نصف» منظور طول شراک یا عرض آن است. اگر منظور دومی باشد، معنا این می‌باشد که بعد از گذشتن این مقدار از سایه، خواندن نماز بهتر است؛ چرا که در این صورت وقت نماز رسیده و اگر اولی باشد، ممکن است معنای اولی باشد یا اینکه در آن خطبه خوانده شود. بعضی از اصحاب از این عبارت تنگی وقت - نماز جمعه از جمله نمازهایی است که وقت آن مضیقه و تنگ است - را برداشت کرده و گفته اند: وقت نماز جمعه تا این مقدار است که البته بعید است منظور این باشد. این برداشت با اخبار دیگر مخالف است و از طرفی در اخبار آمده: دعاها و سوره ها و خطبه های طولانی در آن خوانده شود. اگر این نظر را بپذیریم، باید بگوییم: زود تمام کردن نماز جمعه مستحب است.

سخن ایشان علیه السلام «رکعه واحده»، یعنی مقدار رکعت و سخن ایشان: «أو قبل أن یمضی قدمان» در اکثر نسخه ها چنین است. ظاهرا کلمه«أو» را نویسنگان افزوده‌اند. اگر این عبارت همین گونه باشد، معنای آن این است: بهتر است وقتی از وقت زوال یک رکعت باقی مانده باشد، نماز نافله شروع شود؛ هر چند که مطلق شروع نماز نافله، هر چند که به اندازه یک رکعت نباشد؛ بر جواز خواندن نماز نافله، قبل از نماز واجب دلالت دارد. گروهی دیگر یک رکعت را بر معنای حقیقی خود حمل کرده و گفته‌اند: بین مفهوم «رکعه واحده» و مفهوم سخن حضرت «قبل ان یصلّی رکعه» تعارض وجود دارد. برخی گفته اند: به جای«قد بقی» باید «قد صلی» باشد که اینها اشکال دارد. بهتر است همان چیزی که مشهور در تقدیر می گیرند، در تقدیر گرفته شود، همان گونه که گفتیم.

سخن حضرت علیه السلام: «من نوافل الاولی»، یعنی نافله نماز عصر؛ همان گونه که در برخی نسخه ها آمده است. به خاطر این به آنها نوافل الاولی می گویند که آن نافله نماز ظهر است که در این باره سخن گفته ایم.

سخن حضرت علیه السلام: «نصف قدم»، یعنی بعد از اینکه یک رکعت را شروع کرد آن را کوتاه بخواند و طول ندهد و بین آن، دعا و چیز دیگر نخواند تا اندازه سایه از نصف قدم بیشتر نشود و با وقت نماز واجب خیلی تداخل نکند. گفته شده است: حتی اگر نماز نافله را شروع نکرده باشد، تا زمانی که اندازه سایه از نصف قدم بیشتر نشده باشد، می‌توان نماز نافله را خواند، هر چند غیر این - قبلی - از این با فضلیت‌تر است. یا اینکه بر انتظار کشیدن نماز جماعت حمل شود، که نظر شیخ همین است.

روشن است که فقره دومی صراحت معنای اول را دارد که شهید - رحمه الله - هم طبق برخی وجوه چنین نظری دارد، همان طور که در کتاب الذکری بعد از ذکر روایت این گونه گفته است: شاید منظور از حضور الاولی و العصر، همان یک یا دو ذراع و مثل و مثلین و شبیه اینها که قبلا ذکر کردیم باشد و کسی که نماز نافله می‌خواند می‌تواند نافله ظهر و عصر را در یک وقت بخواند و وقت آنها تداخل کند، به شرطی که اندازه سایه از مقداری که ذکر شد زیاد نشود. و نیز ممکن است لفظ بر عمومیت خودش حمل شود تا شامل یک رکعت و یا کمتر یا بیشتر از آن شود، هر چند در این صوررت، نظرات مخالفی در این باره وجود دارد.

ممکن است بر یک رکعت یا بیشتر از یک رکعت حمل کرد، ولی با این شرط که مقید به یک یا نصف قدم شود و می‌توان گفت، منظور از «حضور الاولی»، گذشتن خود دو قدم است که در روایت آمده است و منظور از «بحضور العصر»، گذشتن چهار قدم باشد که در این صورت با موارد گفته شده تداخل می‌کند. البته مشروط به اینکه در ظهر بعد از دو قدم، بیشتر از نصف قدم و در عصر بعد از چهار قدم، بیشتر از یک قدم زیاد نشود و این نکته خوبی است که مصنفین متذکر آن نشده اند، پایان سخن.

سخن

حضرت علیه السلام: «فی الوقت سواء»، می‌گوییم: دو وجه در این باره محتمل است: اول، خورشید هر وقت از آسمان پایین بیاید یا از مدار نصف النهار دور شود، حرکت سایه زیادتر از زمانی می‌شود که خورشید ثابت در محلش باقی است، که با تجربه هم ثابت شده است و یک قدم در وقت عصر بر حسب زمان، تقریبا به اندازه نصف قدم در وقت ظهر است و منظور در اینجا، زمان خواندن نافله ولاء – نافله زوال – است که زمان آن در وقت ظهر به اندازه نصف قدم و در وقت عصر به اندازه یک قدم است و شاید به این دلیل وقت عصر، چهار قدم و وقت ظهر دو قدم است .

دوم: نصف قدم به نسبت فضلیت ظهر مثل یک قدم نسبت به فضلیت عصر است، چرا که وقت عصر دو برابر وقت ظهر است و نسبت میان این دو، چهار است و آنچه گفته می‌شود وقت نوافل ظهر از زوال است، به این دلیل است که وقت نافله عصر دو برابر نافله ظهر است و برای این وقت نماز نافله عصر دو برابر شده تا وسعت آن دو برابر نافله ظهر شود. البته این نظر بسیار ضعیف است، چرا که وقتی که مخصوص نماز نافله عصر است نیز دو قدم می‌باشد. از طرفی اگر وقت نافله عصر این قدر وسیع باشد صحیح نیست، چرا که بیش از اندازه تداخل پیش می‌آید؛ پس تأمل کن.

سپس گروهی دیگر از علما گفته اند: اگر یک رکعت نماز نافله خوانده باشد نماز نافله را تمام کند و آن را کوتاه بخواند و در آن به مقداری اکتفا کند که نماز صحیح است، مثلا فقط سوره حمد را بخواند و به خواندن یک تسبیح در رکوع و سجود اکتفا کند. حتی برخی متأخرین گفته اند: اگر نشسته خواندن کمتر از ایستاده خواندن طول می‌کشد، نشسته بخواند. گروهی دیگر از متأخرین به این نظر اشکال کرده و گفته‌اند: نصی که مستند حکم است، این قید را ندارد.

**[ترجمه]

أقول

علی ما حملنا علیه الخبر یظهر منه التخفیف فی الجمله و لو اقتصر علی ما یظهر من الخبر علی أظهر محامله کان أولی کما نبه علیه الشهید قدس سره.

ص: ۷۷

**[ترجمه]آنچه ما خبر را بر آن حمل کردیم، فی الجمله بر کوتاه خواندن دلالت دارد و اگر آنچه را که از خبر برداشت می‌شود به ظاهرترین محمل اکتفا کنیم، بهتر است همان طور که شهید - قدّس سرّه - چنین نکته ای را متذکر شده است .

**[ترجمه]

باب ۳ نوافل العصر و کیفیتها و تعقیباتها

روایات

«۱»

فَلَاحُ السَّائِلِ،: يُكَبِّرُ تَكْبِيرَةَ الْإِحْرَامِ وَ يَقُولُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ثُمَّ يَقْرَأُ سُورَةَ الْحَمْدِ وَ سُورَةَ اقْرَأْ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ مَعَ قُلْ هُوَ اللَّهُ وَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ وَ آيَةِ الْكُرْسِيِّ فَقَدْ قَدَّمْنَا فَضِيلَةَ ذَلِكَ عِنْدَ ذِكْرِنَا نَوَافِلَ الزَّوَالِ وَ أَوْضَحْنَاهُ فَإِذَا قَرَأَ الْحَمْدَ وَ مَا ذَكَرْنَاهُ تَمَّمَ صَلَاةَ رَكْعَتَيْنِ كَمَا قَدَّمْنَاهُ فِي نَوَافِلِ الزَّوَالِ وَ سَهَّلْنَاهُ فَإِذَا سَلَّمَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنْ نَوَافِلِ الْعَصْرِ وَ سَبَّحَ تَسْبِيحَ الزَّهْرَاءِ علیها السلام كَمَا قَرَّرْنَاهُ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ الْحَكِيمُ الْكَرِيمُ الْخَالِقُ الرَّازِقُ الْمُحْيِي الْمُمِيتُ الْبَدِي ءُ الْبَدِيعُ لَكَ الْحَمْدُ وَ لَكَ الْكَرَمُ وَ لَكَ الْمَنُّ وَ لَكَ الْجُودُ وَ لَكَ الْأَمْرُ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ يَا وَاحِدُ يَا أَحَدُ يَا صَمَدُ يَا مَنْ لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَ لَا وَلَداً صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ افْعَلْ بِي كَذَا وَ كَذَا ثُمَّ تَقُولُ يَا عُدَّتِي فِي كُرْبَتِي يَا صَاحِبِي

فِي شِدَّتِي وَ يَا مُونِسِي فِي وَحْدَتِي وَ يَا وَلِيَّ نِعْمَتِي وَ يَا إِلَهِي وَ إِلَهَ آبَائِيَ الْأَوَّلِينَ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ وَ الْأَسْبَاطِ وَ رَبَّ مُوسَى وَ عِيسَى وَ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ عَلَيْهِ وَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ افْعَلْ بِي كَذَا وَ كَذَا وَ تَذْكُرُ مَا تُرِيدُ(۱).

**[ترجمه]فلاح السائل: تکبیره الاحرام گفته و می گوید: أعوذ بالله من الشیطان الرجیم، سپس سوره حمد و سوره علق را همراه سوره توحید و سوره قدر و آیهالکرسی می‌خواند. فضلیت اینها را قبلا در باب نافله‌های زوال ذکر کرده و توضیح داده‌ایم. وقتی سوره حمد و مواردی را که ذکر کردیم، خواند، دو رکعت را تمام می کند، همان طور که در باب نوافل زوال ذکر کرده و توضیح دادیم. وقتی سلام دو رکعت نافله عصر و تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها را همان طور که بیان کردیم گفت، می گوید:

خدایا تویی زنده و پاینده، والای بزرگ،آفریننده و حکیم و بخشنده روزی دهنده، زنده کننده و میراننده وآغاز کننده و پدید آورنده، ستایش و بخشش و نعمت و جود، خاص توست، فرمان و دستور تنها از آن توست که در آن شریکی نداری. ای یگانه، ای یکتا، ای بی نیاز، ای که فرزندی ندارد و فرزند کسی نباشد و برایش همتایی نیست و دوست و فرزندی ندارد، بر محمد و آل محمد درود فرست و با من این گونه کن.

سپس می گویی: ای فریادرسم در وقت گرفتاری و دوستم در هنگام دشواری و ای همدمم در هنگام تنهایی و ای صاحب

نعمت هایم و ای خدای من و خدای پدران قبلی من ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط و پروردگار موسی و عیسی و محمد و خاندانش که بر او و آنها درود باد، بر محمد و آل محمد درود فرست و با من این گونه رفتار کن... و سپس هر حاجتی داری می گویی. - . فلاح السائل: ۱۹۲ ، الکافی ۲: ۵۸۵ -

**[ترجمه]

توضیح

البدی ء أی المبدئ الموجد لما سواه من کتم العدم البدیع أی المبدع خالق الخلائق لا علی مثال سابق و قیل لم یجئ فعیل بمعنی مفعل و جعل هذا من قبیل الوصف بحال المتعلق و لا یخفی أن عدم الإضافه فی أمثال هذه الأدعیه یأبی عن هذا الوجه کما قیل.

**[ترجمه]«البدیء»، یعنی ایجاد کننده هر چیزی به غیر از خود، از پوشیدگی‌های عدم و نیستی. «البدیع»، یعنی مبدع و خالق خلایق نه به صورت قبلی، گفته شده است: «فعیل» به معنای مفعل نیامده است، و این را از قبیل توصیف حالت متعلق گرفته است. روشن است که عدم اضافه - انتساب - در چنین دعاهایی سبب می‌شود چنین وجهی پذیرفته نشود، چنان که گفته شده است.

**[ترجمه]

«۲»

فَلَاحُ السَّائِلِ: الدُّعَاءُ بَعْدَ التَّسْلِیمَهِ الثَّانِیَهِ أَرْوِیهِ بِإِسْنَادِی إِلَی مُحَمَّدِ بْنِ

ص: ۷۸

۱- ۱. فلاح السائل ص ۱۹۲.

يَعْقُوبَ الْكَلَيْنِي (۱) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ حَفْصٍ- عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ قُلْتُ لَهُ عَلِّمْنِي دُعَاءً فَقَالَ فَأَيْنَ أَنْتَ مِنْ دُعَاءِ الْإِلْحَاحِ فَقَالَ لَهُ فَمَا دُعَاءُ الْإِلْحَاحِ فَقَالَ اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ رَبَّ الْأَرَضِينَ السَّبْعِ وَ مَا فِيهِنَّ وَ مَا بَيْنَهُنَّ وَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ وَ رَبَّ جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ وَ إِسْرَافِيلَ وَ رَبَّ السَّبْعِ الْمَثَانِي وَ الْقُرْآنِ الْعَظِيمِ وَ رَبَّ مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الْأَعْظَمِ الَّذِي بِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَ الْأَرْضُ وَ بِهِ تُحْيِي الْمَوْتَى وَ بِهِ تُمِيتُ الْأَحْيَاءَ وَ بِهِ تُفَرِّقُ بَيْنَ الْجَمْعِ وَ تَجْمَعُ بَيْنَ الْمُتَفَرِّقِ وَ بِهِ أَحْصَيْتَ عَدَدَ الْآجَالِ وَ وَزْنَ الْجِبَالِ وَ كَيْلَ الْبِحَارِ أَسْأَلُكَ يَا مَنْ هُوَ كَذَلِكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَفْعَلَ بِي كَذَا وَ كَذَا وَ سَلْ حَاجَتَكَ وَ أَلِحَّ فِي الطَّلَبِ فَإِنَّهُ دُعَاءُ النَّجَاحِ (۲).

**[ترجمه]فلاح السائل: دعا بعد از تسليم دوم كه محمد بن مسلم نقل كرده و گفته است: به او - امام باقر يا امام صادق عليهما السلام - گفتم: دعايى به من بياموز، فرمود: دعاى الحاح نمى‌خوانى؟ گفتم: دعاى الحاح چيست؟ فرمود: «پروردگارا، اى خداى آسمان هاى هفتگانه و اى خداى زمين هاى هفتگانه و اى خداى هرچه كه در ميان آسمان و زمين و هر چه در آنهاست و خداى عرش عظيم و خداى جبرئيل و ميكائيل و اسرافيل و خداى سبع المثانى و القرآن العظيم و خداى محمد خاتم پيامبران، بر محمد و آل محمد درود فرست. به حق اسم اعظمت كه آسمان و زمين بدان قائم و پابرجاست و بدان مرده را زنده مى كنى و زنده را مى‌ميرانى، و بدان جمعى را متفرق مى كنى و متفرقى را جمع مى‌نمايى، و بدان تعداد اجل‌ها را مى‌شمارى و وزن كوه‌ها و مقدار آب دريا را حساب مى كنى، از تو مى‌خواهم اى كسى كه چنين است، كه بر محمد و آل محمد درود فرستى و با من اين گونه رفتار كنى...حاجتت را از خدا بخواه و بر آن اصرار كن، چرا كه اين دعاى رستگارى است.» - . فلاح السائل: ١٩٢ و ١٩٣ -

**[ترجمه]

أقول

و فيه ألفاظ من غير هذه الروايه.

**[ترجمه]اين روايات، الفاظى از غير اين حديث را دارد.

**[ترجمه]

بيان

ذكر الشيخ (۳)

هذه الأدعيه بغير سند و أضاف السيد هذا السند ليعلم أنه غير مختص بالتعقيب و الشيخ أومأ فى آخر الدعاء إليه و الشيخ كثيرا ما يذكر الأدعيه المطلقه عقيب الصلوات لأنه أفضل الأوقات و فيه ما فيه.

قوله رب السبع المثانی هی سوره الفاتحه و لتسمیتها بذلک وجوه منها أنها تثنی فی کل صلاه مفروضه و منها اشتمال کل من آیاتها السبع علی الثناء علی الله سبحانه و منها أنها قد تثنی نزولها فمره بمکه حین فرضت الصلاه و أخری بالمدینه حین حولت القبله و فیه کلام مذکور فی محله.

**[ترجمه]شیخ - . مراجعه شود به مصباح المجتهد: ۴۸ و ۴۹ -

این دعا را بدون سند ذکر کرده است. سید سند را به آن اضافه کرده تا معلوم شود که این دعا مختص تعقیبات نیست. البته شیخ در آخر دعا به این نکته اشاره کرده است. شیخ در موارد بسیار، دعاهای مطلق که مختص تعقیبات نیستند را در تعقیبات نماز ذکر می کند، چرا که این زمان بهترین اوقات است. اشکالی که این کار دارد روشن است .

سخن حضرت: «رب السبع المثانی»، منظور سوره فاتحه است و اینکه به این نام نامیده شده، وجوهی دارد: از جمله اینکه این سوره دو بار در نمازهای واجب خوانده می‌شود. از جمله اینکه همه آیات هفتگانه این سوره مشتمل بر حمد و ثنای خداوند متعال است. از جمله اینکه به نظر برخی، این سوره دوبار نازل شد، یک بار در مکه، وقتی نماز واجب شد و بار دیگر در مدینه، وقتی قبله تغییر یافت. این نظر اشکالی دارد که در جای خود ذکر شده است.

**[ترجمه]

«۳»

فَلَاحُ السَّائِلِ: الدُّعَاءُ بَعْدَ التَّسْلِیمَهِ الثَّالِثَهِ ذَکَرَهُ جَدِّی أَبُو جَعْفَرٍ الطُّوسِیُّ رَحْمَهُ اللَّهِ عَلَیْهِ- اللَّهُمَّ إِنِّی أَدْعُوکَ بِمَا دَعَاکَ بِهِ عَبْدُکَ ذُو النُّونِ- إِذْ ذَهَبَ مُغاضِباً فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَیْهِ فَنادی فِی الظُّلُماتِ أَنْ لا إِلهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحانَکَ إِنِّی کُنْتُ مِنَ

۱- ۱. رواه فی الکافی ج ۲ ص ۵۸۵.

۲- ۲. فلاح السائل ص ۱۹۲ و ۱۹۳، راجعه.

۳- ۳. راجع مصباح المتهجد ص ۴۸- ۴۹.

الظَّالِمِينَ فَاسْتَجَبْتَ لَهُ وَ نَجَّيْتَهُ مِنَ الْغَمِّ فَإِنَّهُ دَعَاكَ وَ هُوَ عَبْدُكَ وَ أَنَا أَدْعُوكَ وَ أَنَا عَبْدُكَ وَ سَأَلَكَ وَ هُوَ عَبْدُكَ وَ أَنَا أَسْأَلُكَ وَ أَنَا عَبْدُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَسْتَجِيبَ لِي كَمَا اسْتَجَبْتَ لَهُ وَ أَدْعُوكَ بِمَا دَعَاكَ بِهِ عَبْدُكَ أَيُّوبُ إِذْ مَسَّهُ الضُّرُّ فَدَعَاكَ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَ أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فَاسْتَجَبْتَ لَهُ وَ كَشَفْتَ مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَ آتَيْتَهُ أَهْلَهُ وَ مِثْلَهُمْ مَعَهُمْ فَإِنَّهُ دَعَاكَ وَ هُوَ عَبْدُكَ وَ أَنَا أَدْعُوكَ وَ أَنَا عَبْدُكَ وَ سَأَلَكَ وَ هُوَ عَبْدُكَ وَ أَنَا أَسْأَلُكَ وَ أَنَا عَبْدُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تُفَرِّجَ عَنِّي كَمَا فَرَّجْتَ عَنْهُ وَ أَنْ تَسْتَجِيبَ لِي كَمَا اسْتَجَبْتَ لَهُ وَ أَدْعُوكَ بِمَا دَعَاكَ بِهِ يُوسُفُ إِذْ فَرَّقْتَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ أَهْلِهِ وَ إِذْ هُوَ فِي السِّجْنِ فَإِنَّهُ دَعَاكَ وَ هُوَ عَبْدُكَ وَ أَنَا أَدْعُوكَ وَ أَنَا عَبْدُكَ وَ سَأَلَكَ وَ هُوَ عَبْدُكَ وَ أَنَا أَسْأَلُكَ وَ أَنَا عَبْدُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تُفَرِّجَ عَنِّي كَمَا فَرَّجْتَ عَنْهُ وَ أَنْ تَسْتَجِيبَ لِي كَمَا اسْتَجَبْتَ لَهُ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ افْعَلْ بِي كَذَا وَ كَذَا وَ تَذْكُرُ حَاجَتَكَ (۱)

الدُّعَاءُ بَعْدَ التَّسْلِيمَهِ الرَّابِعَهِ.

**[ترجمه]فلاح السائل: دعایی که بعد از تسلیم - دو رکعت - سوم که جدم ابوجعفر طوسی نقل کرده، این است: پروردگارا، من تو را به همان دعایی که بنده ات ذوالنون خواند، می‌خوانم وقتی که با حالت عصبانیت رفت و گمان کرد که ما بر او قادر نیستیم و در ظلمات فریاد زد که خدایی جز تو نیست، منزهی تو و من از ستمکاران بودم، پس دعای او را مستجاب کردی و او از گرفتاری نجات دادی.... و او تو را خوانـد و بنـده ات بود، من هم تو را می‌خوانم و بنـده ات می‌باشم و او از تو درخواست کرد و بنـده ات بود، من هم از تو می‌خواهم و بنـده ات می‌باشم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و دعای مرا چون دعای او مستجاب کنی. و تو را به همان دعایی که وقتی به ایوب آسیب رسید می‌خوانم که گفت: به من آسیب رسیده و تو مهربان... ترین مهربانـانی، پس دعـای او را اجـابت کردی و آسیب وارده بر او را برطرف نمودی و کسان او و نظیرشان را همراه با آنان مجـدداً به وی عطا کردی؛ پس او تو را خوانـد و بنده ات بود، من هم تو را می‌خوانم و بنده ات می‌باشم و او از تو درخواست کرد و بنـده ات بود، من هم از تو می‌خواهم و بنده ات می‌باشم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و چون او، گرفتاری مرا هم برطرف کنی و دعـای مرا چون دعای او مستجاب کنی. تو را به همان دعایی که یوسف خوانـد، می‌خوانم. با همان دعایی که وقتی بین یوسف و خانواده اش جـدایی افکنـدی و او در زندان بود تو را خواند. پس او تو را خواند و بنده ات بود، من هم تو را می‌خوانم و بنـده ات می‌باشم و او از تو درخواست کرد و بنـده ات بود، من هم از تو می‌خواهم و بنده ات می‌باشم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و چون او، گرفتاری مرا هم برطرف کنی و دعای مرا چون دعای او مستجاب کنی. بر محمد و آل محمد درود فرست و با من این گونه رفتار کن...و حاجتت را می‌خواهی.

دعا بعد از تسلیم - دو رکعت - چهارم

**[ترجمه]

أَقُول

هَذَا دُعَاءٌ جَلِيلٌ وَ رَوَيْنَاهُ مِنْ طُرُقٍ فَنَذْكُرُ مِنْهَا طَرِيقَيْنِ فَبَيْنَ طُرُقِهِ زِيَادَهٌ وَ نُقْصَانٌ فَالطَّرِيقُ الْأُولَى رَوَيْنَا بِإِسْنَادِنَا إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ الْكُلَيْنِيِّ فِي كِتَابِ الدُّعَاءِ مِنْ كِتَابِ الْكَافِي (۲)

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى وَ عِدَّهٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ قَالَ: كَتَبَ عَلِيُّ بْنُ نَصْرٍ يَسْأَلُهُ أَنْ يَكْتُبَ فِى أَسْفَلِ كِتَابِهِ دُعَاءً يُعَلِّمُهُ إِيَّاهُ يَدْعُو بِهِ فَيُعْصَمَ مِنَ الذُّنُوبِ جَامِعاً لِلدُّنْيَا وَ الْآخِرَهِ فَكَتَبَ عليه السلام بِخَطِّهِ يَا مَنْ أَظْهَرَ الْجَمِيلَ وَ سَتَرَ الْقَبِيحَ وَ لَمْ يَهْتِكِ السِّتْرَ عَنِّى يَا كَرِيمَ الْعَفْوِ يَا حَسَنَ التَّجَاوُزِ يَا وَاسِعَ الْمَغْفِرَهِ يَا بَاسِطَ الْيَدَيْنِ بِالرَّحْمَهِ يَا صَاحِبَ كُلِّ نَجْوَى وَ يَا مُنْتَهَى كُلِّ شَكْوَى يَا كَرِيمَ الصَّفْحِ يَا عَظِيمَ الْمَنِّ يَا مُبْتَدِئَ كُلِّ نِعْمَهٍ قَبْلَ اسْتِحْقَاقِهَا يَا رَبَّاهْ يَا سَيِّدَاهْ يَا مَوْلَايَاهْ يَا غَايَتَاهْ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ وَ أَسْأَلُكَ أَنْ

۱- ۱. فلاح السائل: ۱۹۳ و ۱۹۴.

۲- ۲. تراه فى الكافى ج ۲ ص ۵۷۸.

لَا تَجْعَلَنِی فِی النَّارِ ثُمَّ تَسْأَلُ مَا بَدَا لَکَ.

**[ترجمه]این دعـای گران سـنگ و جلیلی است که آن به دو طریق برای مـا روایت شـده است. در روایتی الفاظش زیاد و در روایتی الفـاظش کم است. طریق اول که در کافی - . الکافی ۲: ۵۷۸ - آمده است: سـهل بن زیاد گفته است: علی بن نصر در آخر نامه اش از حضـرت خواست که دعای جامعی به وی بیاموزد که با خواندن آن از گناهان در امان باشد و جامع خیر دنیا و آخرت باشـد. حضـرت بـا خط خـود نوشت: ای که زیبـایی را آشـکار می کنی و زشـتی را می‌پوشـانی و از من پرده حرمت را برنمی‌داری، ای بزرگوار گـذشت، ای نیکو درگذرنده، ای فراخ آمرزش، ای که به مهر دو دست را به رحمت گشوده ای، ای صـاحب هر راز، ای نهایت هر گلایه، ای بزرگوار چشم پوش، ای بزرگ احسان، ای آغاز کننـده هر نعمت پیش از شایسـتگی آن، ای پروردگار، ای آقا، ای مولا، ای نهایت، ای فریادرس، بر محمّد و خاندان محمّد درود فرست و از تو می خواهم که مرا در آتش دوزخ قرار ندهی. سپس بعد از این هر حاجتی داری می‌خواهی.

**[ترجمه]

أقول

و هذه ألفاظ هذا الدعاء نقلته من نسـخه قد کانت للشـیخ أبی جعفر الطوسی و علیها خط أبی عبد الله الحسین بن أحمد بن عبید الله تاریخه صـفر سـنه إحدی عشـره و أربع مائه و قد قابلها جدی أبو جعفر الطوسـی و أحمد بن الحسین بن أحمد بن عبید الله و صححاها(۱).

**[ترجمه]این الفاظ را از نسخه شیخ ابوجعفر طوسی و خط ابوعبدالله حسین بن احمد عبید الله که تاریخش ماه صفر چهارصد و یازده بود نقل کردم که جدم ابوجعفر طوسی و احمد بن حسین بن احمد بن عبیدالله مقابله نموده و تصحیح کرده است.

**[ترجمه]

أَقُولُ

وَ أَمَّا رِوَایَهُ جَدِّی أَبِی جَعْفَرٍ الطُّوسِیِّ لِدُعَاءِ التَّسْلِیمَهِ الرَّابِعَهِ مِنْ نَوَافِلِ الْعَصْرِ فَإِنَّهُ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ مَا هَذَا لَفْظُهُ: الدُّعَاءُ بَعْدَ التَّسْلِیمَهِ الرَّابِعَهِ یَا مَنْ أَظْهَرَ الْجَمِیلَ وَ سَتَرَ الْقَبِیحَ یَا مَنْ لَمْ یُؤَاخِذْ بِالْجَرِیرَهِ وَ لَمْ یَهْتِکِ السِّتْرَ یَا عَظِیمَ الْعَفْوِ یَا حَسَنَ التَّجَاوُزِ یَا بَاسِطَ الْیَدَیْنِ بِالرَّحْمَهِ یَا صَاحِبَ کُلِّ حَاجَهٍ یَا وَاسِعَ الْمَغْفِرَهِ یَا مُفَرِّجَ کُلِّ کُرْبَهٍ یَا مُقِیلَ الْعَثَرَاتِ یَا کَرِیمَ الصَّفْحِ یَا عَظِیمَ الْمَنِّ یَا مُبْتَدِئاً بِالنِّعَمِ قَبْلَ اسْتِحْقَاقِهَا یَا رَبَّاهْ یَا سَیِّدَاهْ یَا غَایَهَ رَغْبَتَاهْ أَسْأَلُکَ بِکَ وَ بِمُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ وَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ وَ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی وَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ وَ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ وَ الْقَائِمِ الْمَهْدِیِّ- الْأَئِمَّهِ الْهَادِیَهِ علیهم السلام أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَسْأَلُکَ یَا اللَّهُ أَنْ لَا تُشَوِّهَ خَلْقِی بِالنَّارِ وَ أَنْ تَفْعَلَ بِی مَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَ تَذْکُرُ مَا تُرِیدُ(۲)

وَ قُلْ أَیْضاً اللَّهُ اللَّهُ رَبِّی حَقّاً حَقّاً اللَّهُمَّ أَنْتَ لِکُلِّ عَظِیمَهٍ وَ أَنْتَ لِهَذِهِ الْأُمُورِ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اکْفِنِیهَا یَا حَسَنَ الْبَلَاءِ عِنْدِی

يَا قَدِيمَ الْعَفْوِ عَنِّی یَا مَنْ لَا غِنَی بِشَیْ ءٍ عَنْهُ وَ یَا مَنْ لَا بُدَّ لِکَلِّ شَیْ ءٍ مِنْهُ یَا مَنْ رِزْقُ کُلِّ شَیْ ءٍ عَلَیْهِ یَا مَنْ مَصِیرُ کُلِّ شَیْ ءٍ إِلَیْهِ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ تَوَلَّنِی وَ لَا تُوَلِّنِی غَیْرَکَ أَحَداً مِنْ شِرَارِ خَلْقِکَ وَ کَمَا خَلَقْتَنِی فَلَا تُضَیِّعْنِی.

١- ١. لا یوجد هذا الدعاء بشرحه و سنده فی فلاح السائل، و بدله فی البیان أدعیه یوسف الصدیق علیه السلام فی السجن، و فیه، الدعاء بعد التسلیمه الرابعه، و یذکر بعده« یا من أظهر الجمیل» الخ علی روایه ینقلها بعد ذلک المؤلّف ره.

٢- ٢. فلاح السائل: ١٩٥- ١٩٦.

اللَّهُمَّ إِنِّی أَدْعُوکَ لِهَمٍّ لَا یُفَرِّجُهُ غَیْرُکَ وَ لِرَحْمَهٍ لَا تُنَالُ إِلَّا بِکَ وَ لِکَرْبٍ لَا یَکْشِفُهُ سِوَاکَ وَ لِمَغْفِرَهٍ لَا تُبْلَغُ إِلَّا بِکَ وَ لِحَاجَهٍ لَا یَقْضِیهَا إِلَّا أَنْتَ اللَّهُمَّ فَکَمَا کَانَ مِنْ شَأْنِکَ إِلْهَامِیَ الدُّعَاءَ فَلْیَکُنْ مِنْ شَأْنِکَ الْإِجَابَهُ فِیمَا دَعَوْتُکَ لَهُ وَ النَّجَاهُ فِیمَا فَزِعْتُ إِلَیْکَ مِنْهُ اللَّهُمَّ إِنْ لَا أَکُنْ أَهْلًا أَنْ أَبْلُغَ رَحْمَتَکَ فَإِنَّ رَحْمَتَکَ أَهْلٌ أَنْ تَبْلُغَنِی لِأَنَّهَا وَسِعَتْ کُلَّ شَیْ ءٍ وَ أَنَا شَیْ ءٌ فَلْتَسَعْنِی رَحْمَتُکَ یَا إِلَهِی یَا کَرِیمُ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِوَجْهِکَ الْکَرِیمِ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَنْ تُعْطِیَنِی فَکَاکَ رَقَبَتِی مِنَ النَّارِ وَ تُوجِبَ لِیَ الْجَنَّهَ بِرَحْمَتِکَ وَ تُزَوِّجَنِی مِنَ الْحُورِ الْعِینِ بِفَضْلِکَ وَ تُعِیذَنِی مِنَ النَّارِ بِطَوْلِکَ وَ تُجِیرَنِی مِنْ غَضَبِکَ وَ سَخَطِکَ عَلَیَّ وَ تُرْضِیَنِی بِمَا قَسَمْتَ لِی وَ تُبَارِکَ لِی فِیمَا أَعْطَیْتَنِی وَ تَجْعَلَنِی لِأَنْعُمِکَ مِنَ الشَّاکِرِینَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ امْنُنْ عَلَیَّ بِذَلِکَ وَ ارْزُقْنِی حُبَّکَ وَ حُبَّ کُلِّ مَنْ أَحَبَّکَ وَ حُبَّ کُلِّ عَمَلٍ یُقَرِّبُنِی إِلَی حُبِّکَ وَ مُنَّ عَلَیَّ بِالتَّوَکُّلِ عَلَیْکَ وَ التَّفْوِیضِ إِلَیْکَ وَ الرِّضَا بِقَضَائِکَ وَ التَّسْلِیمِ لِأَمْرِکَ حَتَّی لَا أُحِبَّ تَعْجِیلَ مَا أَخَّرْتَ وَ لَا تَأْخِیرَ مَا عَجَّلْتَ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ وَ صَلَّی اللَّهُ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ افْعَلْ بِی کَذَا وَ کَذَا مِمَّا نُحِبُّ (۱).

**[ترجمه]روایت جدم ابوجعفرطوسی برای تسلیم چهارم از نافله های عصر - که رحمت خدا بر ایشان باد - دعا را این گونه ذکر کرده است: ای کسی که زیبایی را آشکار می‌نمایی و زشتی را می‌پوشانی، ای کسی که از گناه مؤ اخذه نمی کنی و پرده را نمی‌دری، ای کسی که عفوی بزرگ داری و خوب گذشت می کنی، ای کسی که دو دستت را به رحمت گشوده ای، ای کسی که تمام نیاز ها از تو خواسته می‌شود، ای کسی که مغفرت تو وسعت دارد، ای کسی که هر گرفتاری را برطرف می... کنی، ای کسی که از لغزش ها می گذری، ای کسی که با کرامت گذشت می کنی، ای کسی که بخششی بزرگ داری، ای کسی که قبل از استحقاق، شروع به دادن نعمت ها می‌نمایی، ای پروردگار ما و ای آقای ما و مولای ما و نهایت رغبت ما. به حق خودت و به حق محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین و محمد بن علی و جعفر بن محمد و موسی بن جعفر و علی بن موسی و محمد بن علی و علی بن محمد و حسن بن علی و قائم المهدی امامان هدایتگر علیهم السلام، بر محمد و آل محمد درود فرست و از تو ای خدا می خواهم که خلقت مرا با آتش زشت نسازی و با من آن کنی که خودت شایسته آنی... و سپس هر حاجتی داری از خدا می‌خواهی. - . این دعا با شرح و سندش در فلاح السائل نیست. -

همچنین بگو: خدا حقیقتا پروردگار من است. پروردگارا، هر چیز بزرگی شایسته توست و تو شایسته این امور هستی، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا در برابر آزمایشاتت یاریگر باش. ای کسی که مرا نیک امتحان می کند، ای کسی از گذشته‌های دور مرا بخشده‌ای، کسی که هیچ گاه به خاطر چیزی از او بی نیاز نخواهیم بود و ای کسی که در هر چیزی نیاز به اوست. ای کسی که رزق همه چیز را می‌دهی، ای کسی که بازگشت همه چیز به سوی توست، بر محمد و آل محمد درود فرست و سرپرستی مرا به عهده گیر و آن را به کسی غیر خودت از بدان خلقت واگذار نکن، همان گونه که مرا آفریدی، مرا تباه نکن.

خدایا تو را برای اندوهی می خوانم که کسی جز تو آن را نگشاید و برای رحمتی که جز به عنایت تو حاصل نگردد و دفع بلایی که کسی جز تو آن را نمی‌تواند برطرف کند و برای مغفرتی که جز به لطف تو نمی توان به آن رسید و حاجتی که کسی جز تو برآورده نکند. خدایا، چنان که از شأنت این بوده که دعا را بر من الهام کنی، پس باید ای آقای من، از شأنت این باشد که مرا در آنچه که تو را بدان خواندم اجابت نمایی و مرا از آنچه که از آن به تو پناه آوردم، نجات دهی.

پروردگارا، اگر من شایسته رسیدن به رحمتت نبودم، همانا رحمت تو شایسته است که به من برسد و مرا فرا گیرد، چرا که رحمت تو همه چیز را فرا گرفته و من هم یکی از آن چیزها هستم، پس باید رحمتت مرا هم فرا بگیرد. ای خدای من و ای کریم.

پروردگارا، از تو به حق ذات بزرگوارت می خواهم بر محمّد و اهل بیتش درود فرستی و با فضل و بزرگواریت مرا از آتش جهنم رهایی دهی و وارد بهشت کنی و به ازدواج حورالعین درآوری و با کرمت از آتش حفظ کنی و از غضب و خشمت نسبت به من پناه دهی و از آنچه سهم من کرده ای مرا راضی نمایی و به آنچه به من داده ای برکت دهی و مرا از کسانی قرار دهی که شکر نعمت‌هایت را به جا می‌آورند.

پروردگارا، بر محمد و آل محمد درود فرست و با این کار بر گردن من منت گذار و دوست داشتن خودت و هرکس که دوستدار توست و دوست داشتن هر عملی که مرا به حب تو نزدیک می‌کند، را روزی من کن. با توکل کردن به تو و واگذار کردن امورم به خودت و خشنودی به قضایت و تسلیم شدن به امرت، بر من منت گذار. تا زود رسیدن آنچه که به تأخیر انداخته ای و دیر رسیدن آنچه که به تأخیر انداخته ای را نخواهم. ای مهربان‌ترین مهربانان. بر محمد و آل او درود فرست و با من این گونه و آن گونه که دوست داری رفتار کن.۱

**[ترجمه]

بیان

هذه الأدعیه أوردها الشیخ (۲)

رحمه الله فی تعقیب هذه النوافل و تبعه غیره و یظهر من القرائن عدم اختصاصها بتلک النوافل (۳) کما أومأ إلیه السید رضی الله

ص: ۸۲

۱- ۱. فلاح السائل: ۱۹۶- ۱۹۷.

۲- ۲. راجع مصباح المتهجد: ۴۹ و ۵۰.

۳- ۳. قد اعترض المؤلّف العلامه- ره- بمثل ذلک علی الشیخ قدّس سرّه فی ص ۷۹ أیضا و قال:« الشیخ کثیرا یذکر الأدعیه المطلقه عقیب الصلوات لانه أفضل الأوقات، و فیه ما فیه». و عندی أن الشیخ قدّس سرّه اجل و أتقی من أن یدلس أو یتسامح فی وضع شی ء فی غیر موضعه المشروع فینقل الأدعیه فی غیر موردها المقطوع. بل کان الشیخ قدّس سرّه أتقی و أورع من أن ینقل تلک الأحادیث المتضمنه لتلک الأدعیه و یسندها الی الأئمّه المعصومین لما فی اسنادها من الضعف و الوهن، و مخالفه متونها للسیره المعروفه من أدعیه الأئمّه علیهم السلام من الابتداء بالثناء و التحمید، ثمّ الصلاه علی النبیّ و آله، ثمّ طلب الحوائج بما جری علی اللسان». فالشیخ- شیخ الطائفه المحقه- لم یکن لیتسامح فی نقل الأدعیه فی غیر موردها أو یقیدها و هی مطلقه، بل کان یتسامح فی أصل نقلها و جواز التمسک و التعلق بها، عملا بأخبار من بلغ- و تأسیسا لقاعده التسامح فی أدله السنن-

رجاء للداعی أن یثیبه اللّه عزّ و جلّ بالمغفره و الرحمه و یتفضل علیه باجابه الدعاء و المسأله. و لما کان سندها فی غایه الوهن لا یوجب علما و لا ـ عملا ـ و لا صح اسنادها و نسبتها الی الأئمّه المعصومین علیهم السلام، احتاط فی ذلک و أوردها فی تعقیب الفرائض و النوافل تاره و فی قنوتات الصلوات أخری لیشملها عمومات الامر بالدعاء. و لذلک تری أنّه قدس سره یذکر لفظ الدعاء مطلقا و لا ـ یلتفت إلی ذکر سنده و لا ـ الی ما فی الخبر من شرح الدعاء و آثاره و فوائده الا قلیلا. علی أن المسلم من الروایات أن الدعاء قسمان: قسم هو موقت یجب التحفظ علی صورته کما ورد من دون تصرف فیه، و قسم هو غیر موقت، یجوز انشاؤه أو اقتباسه من سائر الأدعیه و التصرف فیها بما یناسب حال الداعی، اذا کان بالغا معرفته هذا المبلغ. فمن الروایات التی تحکم بذلک ما نقله العلّامه المجلسیّ قدّس سرّه حین عقد فی کتاب الأدعیه بابا و ترجمه« باب جواز أن یدعی بکل دعاء و الرخصه فی تألیفه». و ذکر نقلا من خطّ الشهید- ره- عن علیّ علیه السلام قال: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: ان الدعاء یرد البلاء و قد ابرم ابراما، قال الوشاء فقلت لعبد اللّه ابن سنان: هل فی ذلک دعاء موقت؟ فقال: اما انی سألت الصادق علیه السلام فقال: نعم اما دعاء الشیعه المستضعفین ففی کل عله من العلل دعاء موقت: و أمّا المستبصرون البالغون فدعاؤهم لا یحجب. و منها ما رواه الکلینی فی الکافی بالاسناد الی إسماعیل بن الفضل قال: سألت أبا عبد اللّه علیه السلام عن القنوت و ما یقال فیه، قال: ما قضی اللّه علی لسانک و لا أعلم فیه شیئا موقتا. و منها ما رواه الشیخ و الکلینی قدس سرهما عن الحلبیّ عن أبی عبد اللّه علیه السلام عن القنوت فی الوتر هل فیه شی ء موقت یتبع و یقال؟ فقال: لا، اثن علی اللّه عزّ و جلّ و صل علی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و استغفر لذنبک العظیم، و کل ذنب عظیم. فالدعاء الموقت هو الذی وقت بألفاظه و لا یجوز الزیاده علیه و لا ـ النقیصه عنه حتّی بشی ء یسیر من الاذکار، کما عرفت من انکار الأئمّه المعصومین علی أصحابهم حیث قالوا: « یا مقلب القلوب و الابصار» بدل« یا مقلب القلوب» و« یحیی و یمیت و یمیت و یحیی» بدل« یحیی و یمیت» فقط، و غیر ذلک من الموارد. و أمّا الأدعیه الوارده بألفاظ مختلفه فی متونها کما فی دعاء الالحاح الذی نقل فی مورد البحث، فاختلاف ألفاظها یدلّ علی أنّها من الأدعیه غیر الموقته التی یجوز التصرف فیها بما یناسب مقال الداعی و حاله. و من موارد التصرف فی الأدعیه ما مر فی ج ۸۶ ص ۳۶۹- ۳۷۱ عند ذکر المؤلّف العلامه دعاء التمجید« ما یمجد به الرب تبارک و تعالی نفسه» فتاره روی بعنوان تمجید الرب نفسه، و تاره تصرف فی العبارات بحیث صار تمجید العبد ربّه بما کان یمجد الرب نفسه. و صرّح المؤلّف قدّس سرّه فی ص ۳۷۰ بأن القاری: لهذا الدعاء یغیر الفقرات من التکلم الی الخطاب. فاذا جاز التصرف فی ألفاظ الدعاء غیر الموقته، بما یناسب حال الداعی و مقاله جاز قراءتها عند تعقیب الصلوات و هو أفضل الأوقات کأنّه ینشئ الدعاء من عند نفسه، لتناسب تلک الأدعیه، فلا إشکال فی ذلک أبدا.

عنه و سيأتی للدعاء المروی عن الكافی أسانيد جمه فی كتاب الدعاء و لا اختصاص لشی ء منها بهذا الموضع.

**[ترجمه]این دعا را شیخ - . فلاح السّائل: ۱۹۶ و ۱۹۷ ۲. مصباح المتهجد: ۱۹۶ ، ۱۹۷ -

رحمه الله علیه در تعقیبات این نافله ها ذکر کرده و بقیه هم از وی پیروی کرده اند. از قرائن مشخص می‌شود که این دعا مختص این نافله ها نیستند، همان طور که سید مرتضی رضی الله عنه بدان اشاره کرده است. به زودی تمامی اسناد دعایی که از کافی ذکر شد، در کتاب دعا ذکر خواهد شد. این دعا هیچ اختصاصی به این نافله‌ها ندارد.

**[ترجمه]

توضيح

يا من أظهر الجميل قَالَ الشَّيْخُ الْبَهَائِيُّ قُدِّسَ سِرُّهُ رُوِيَ فِي تَأْوِيلِهِ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام: مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَ لَهُ مِثَالٌ فِي الْعَرْشِ فَإِذَا اشْتَغَلَ بِالرُّكُوعِ وَ السُّجُودِ

ص: ۸۳

وَ نَحْوِهَا فَعَلَ مِثَالُهُ مِثْلَ فِعْلِهِ فَعِنْدَ ذَلِكَ تَرَاهُ الْمَلَائِكَهُ فَيُصَلُّونَ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ وَ إِذَا اشْتَغَلَ الْعَبْدُ بِمَعْصِيَهٍ أَرْخَى اللَّهُ عَلَى مِثَالِهِ سِتْراً لِئَلَّا تَطَّلِعَ الْمَلَائِكَهُ عَلَيْهَا فَهَذَا تَأْوِيلُ يَا مَنْ أَظْهَرَ الْجَمِيلَ وَ سَتَرَ الْقَبِيحَ. يَا مَنْ لَمْ يُؤَاخِذْ بِالْجَرِيرَهِ.

أى لم يعجل عقوبه المعصيه فى الدنيا حلما

ص: ۸۴

و کرما لعل العاصی یتوب منها فیسلم من عقابها و الصفح التجاوز عن الذنوب و النجوی الکلام الخفی أن لا تشوه خلقی أی لا تقبح خلقی بالنار.

**[ترجمه]«یا من اظهر الجمیل»، شیخ بهایی قدس سره گفته است: در تأویل این دعا از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: هیچ مؤمنی نیست مگر اینکه همانند او در عرش وجود دارد. پس وقتی مشغول رکوع و سجود و امثال اینها شود، کسی که مثال اوست هم مثل او این کار را انجام می‌دهد و در این هنگام ملائکه ها او را می‌بینند و بر او درود می‌فرستند و برای او طلب آمرزش می‌کنند و وقتی بنده مشغول گناه است، خدا بر روی مثال او پوششی قرار می‌دهد تا ملائکه آن را نبینند و این تأویل «یا من اظهر الجمیل و ستر القبیح» است.

«یا من لم یؤاخذ بالجریره»، یعنی برای عقوبت کردن برای معصیت در دنیا از روی بردباری و کرم، عجله نمی‌کند، چرا که شاید گناهکار از گناهش توبه کند و از عقاب او در امان بماند. «الصفح» یعنی از گناه گذشتن. «النجوی» یعنی سخن آهسته. «أن لا تشوّه خلقی»، یعنی خلقتم را با آتش زشت نکن.

**[ترجمه]

«۴»

الْعُیُونُ، بِالْإِسْنَادِ الْمُتَقَدِّمِ عَنْ رَجَاءِ بْنِ أَبِی الضَّحَّاکِ قَالَ: کَانَ الرِّضَا علیه السلام فِی طَرِیقِ خُرَاسَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ یَعْنِی مِنْ سَجْدَهِ الشُّکْرِ بَعْدَ صَلَاهِ الظُّهْرِ قَامَ فَصَلَّی سِتَّ رَکَعَاتٍ یَقْرَأُ فِی کُلِّ رَکْعَهٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ یُسَلِّمُ فِی کُلِّ رَکْعَتَیْنِ وَ یَقْنُتُ فِی ثَانِیَهِ کُلِّ رَکْعَتَیْنِ قَبْلَ الرُّکُوعِ وَ بَعْدَ الْقِرَاءَهِ ثُمَّ یُؤَذِّنُ ثُمَّ یُصَلِّی رَکْعَتَیْنِ وَ یَقْنُتُ فِی الثَّانِیَهِ فَإِذَا سَلَّمَ قَامَ وَ صَلَّی الْعَصْرَ فَإِذَا سَلَّمَ جَلَسَ فِی مُصَلَّاهُ یُسَبِّحُ اللَّهَ وَ یُحَمِّدُهُ وَ یُکَبِّرُهُ وَ یُهَلِّلُهُ مَا شَاءَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَهً یَقُولُ فِیهَا مِائَهَ مَرَّهٍ حَمْداً لِلَّهِ (۱).

۱- ۱. عیون أخبار الرضا علیه السلام ج ۲ ص ۱۸۱.

**[ترجمه]العیون: رجاء بن ابوضحاک گفته است: امام رضا علیه السلام در راه خراسان بود، وقتی سرش را بلند می کرد - از سجده شکر بعد از نماز ظهر - برخاسته و شش رکعت نماز می‌خواند و در هر رکعت، سوره حمد و توحید می‌خواند و در هر دو رکعت سلام می گفت و در رکعت دوم هر دو رکعت، قبل از رکوع و بعد از قرائت قنوت می گرفت. سپس اذان می گفت و بعد دو رکعت نماز می‌خواند و در رکعت دوم قنوت می گرفت و وقتی سلام این نماز را می گفت؛ برمی‌خاست و نماز عصر را می‌خواند. و وقتی سلام می گفت، در جایگاه نمازش می‌نشست و هر چه دوست داشت؛ خدا را تسبیح و حمد می گفت و تکبیر و تهلیل می‌نمود، سپس یک سجده می کرد و در آن صد مرتبه «حمداً لله» می گفت. - . عیون الاخبار الرضا علیه السلام ۲: ۱۸۱ -

**[ترجمه]

فائده

المشهور أن وقت نافله العصر بعد الفراغ من الظهر إلى أن يزيد الفى ء أربعه أقدام أو ذراعين و قيل حتى يصير ظل كل شى ء مثليه و قيل يمتد بامتداد الفريضه و الأظهر الأول بالمعنى الذى ذكرناه فى نافله الظهر فإن خرج قبل تلبسه بركعه صلى العصر و قضاها و إلا أتمها على المشهور و قد عرفت مستنده.

ثم اعلم أن المشهور عدم جواز تقديم نافلتى الظهر و العصر على الزوال لكن قد ورد فى بعض الأخبار أن النافله مثل الهديه متى ما أتى بها قبلت و فى بعضها فقدم منها ما شئت و أخر منها ما شئت و فى بعضها صلاه النهار ست عشره ركعه أى النهار شئت إن شئت فى أوله و إن شئت فى وسطه و إن شئت فى آخره.

و يمكن الجمع بينها بحمل أخبار الجواز على من علم من حاله أنه إن لم يقدمها اشتغل عنها و لم يتمكن من قضائها كما فعله الشيخ رحمه الله أو بحمل أخبار عدم التقديم على الأفضليه كما استوجهه فى الذكرى و لا يخلو من قوه و إن كان ما فعله الشيخ أحوط مع تأيده ببعض الأخبار الداله على وجه الجمع و الله يعلم.

ص: ۸۶

**[ترجمه]مشهور است وقت نافله عصر از پایان نماز ظهر تا زمانی است که انـدازه شاخص - سایه - به چهار قدم یا دو ذراع برسد. گفته شده است: تا زمانی است که سایه هر چیز دو برابرش شود. گفته شده است: به اندازه زمان نماز واجب است. اولی ظاهرتر است، به این معنایی که در نافله ظهر گفتیم؛ پس اگر این وقت بگذرد، قبل از اینکه او یک رکعت بخوانـد، اول نماز عصر را می‌خوانـد و سپس قضای نافله را می‌خوانـد و گرنه طبق نظر مشهور، نماز نافله را تمام می‌کنـد - و بعد نماز عصر را می‌خواند -. مستند این نظر را دانستی .

سپس بدان، مشهور این است که جایز نیست قبل از زوال آفتاب نافله ظهر و عصر خوانده شود، ولی در برخی روایات آمده که نافله به منزله هدیه است؛ پس هر موقع داده شود قبول می‌شود. از طرفی در برخی روایات آمـده که هر کدام را که می‌خواهی اول و هر کدام را می‌خواهی آخر بخوان. در برخی روایات دیگر آمـده است: نمازهایی که روز خوانده می‌شود، شانزده رکعت است که در هر وقت از روز می‌توانی بخوانی؛ اگر خواستی در آغاز روز بخوان و اگر خواستی در وسط روز و اگر خواستی در آخر روز بخوان.

ممکن است بتوان بین این روایت‌ها این گونه جمع کرد که اخباری که این کار را جایز می‌داننـد بر کسی حمل شود که می‌داند اگر این نافله‌ها را قبل از زوال آفتاب نخوانـد، نمی‌توانـد بعـدا بخواند و قادر به قضای آن هم نیست، همان طور که شیخ رحمه الله علیه همین کار را کرده است. یا این که اخباری را که خوانـدن نافله را قبل از زوال آفتاب جایز نمی‌داننـد، بر افضـل بودن این کار حمل کنیم؛ همان طور که در کتاب ذکری به این نکته توجه شـده است. این نظر خالی از قوت نیست؛ هر چند کاری که شیخ کرده، موافق احتیاط است. از طرفی برخی اخبار، همین وجهی را که شیخ بر مبنای آن بین این دو گروه از روایت‌ها را جمع کرده است، تایید می‌کنند. خدا خودش می‌داند .

**[ترجمه]

باب ۴ نوافل المغرب و فضلها و آدابها و تعقیباتها و سائر الصلوات المندوبه بینها و بین العشاء

روایات

«۱»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام: أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ أَدْبارَ السُّجُودِ(۱) فَقَالَ هِيَ السُّنَّةُ بَعْدَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ فَلَا تَدَعْهَا فِي سَفَرٍ وَ لَا حَضَرٍ(۲).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: از حضرت علی علیه السلام در باره تفسیر سخن خدای عزوجل «و أدبار السجود» - . ق/ ۴۰ -

سؤال شد، فرمود: منظور از آن نماز نافله بعد از نماز مغرب است؛ پس در سفر و غیر سفر آن را ترک نکن. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۹ -

**[ترجمه]

«۲»

الْمِصْبَاحُ لِلشَّيْخِ، قَالَ رُوِیَ: أَنَّهُ یَقْرَأُ فِی الرَّکْعَهِ الْأُولَی مِنْ نَافِلَهِ الْمَغْرِبِ سُورَهَ الْجَحْدِ وَ فِی الثَّانِیَهِ سُورَهَ الْإِخْلَاصِ وَ فِیمَا عَدَاهُ مَا اخْتَارَ.

قَالَ وَ رُوِیَ: أَنَّ أَبَا الْحَسَنِ الْعَسْکَرِیَّ علیه السلام کَانَ یَقْرَأُ فِی الرَّکْعَهِ الثَّالِثَهِ الْحَمْدَ وَ أَوَّلَ الْحَدِیدِ إِلَی قَوْلِهِ وَ هُوَ عَلِیمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ وَ فِی الرَّابِعَهِ الْحَمْدَ وَ آخِرَ الْحَشْرِ(۳).

**[ترجمه]مصباح الشیخ: گفت: روایت است در رکعت اول نافله مغرب، سوره کافرون و در رکعت دوم سوره توحید خوانده می‌شود و در بقیه، هر سوره ای را می‌توان خواند.

گفته است: روایت است امام حسن عسکری علیه السلام در رکعت سوم، سوره حمد و اول سوره حدید را تا این قسمت از آیه «إنه علیم بذات الصدور» و در رکعت چهارم، سوره حمد و آخر سوره حشر را می‌خواند. - . مصباح الشیخ: ۷۰ -

**[ترجمه]

«۳»

إِرْشَادُ الْمُفِیدِ، وَ الْخَرَائِجُ، رُوِیَ: أَنَّ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام لَمَّا خَرَجَ بِزَوْجَتِهِ أُمِّ الْفَضْلِ مِنْ عِنْدِ الْمَأْمُونِ وَ وَصَلَ شَارِعَ الْکُوفَهِ وَ انْتَهَی إِلَی دَارِ الْمُسَیَّبِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَ کَانَ فِی صَحْنِهِ نَبِقَهٌ لَمْ تَحْمِلْ بَعْدُ فَدَعَا بِکُوزٍ فَتَوَضَّأَ فِی وَسَطِهَا وَ قَامَ فَصَلَّی بِالنَّاسِ صَلَاهَ الْمَغْرِبِ فَقَرَأَ فِی الْأُولَی الْحَمْدَ وَ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَ فِی الثَّانِیَهِ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَلَمَّا سَلَّمَ جَلَسَ هُنَیْئَهً وَ قَامَ مِنْ غَیْرِ أَنْ یُعَقِّبَ تَعْقِیباً تَامّاً فَصَلَّی النَّوَافِلَ الْأَرْبَعَ وَ عَقَّبَ بَعْدَهَا وَ سَجَدَ سَجْدَتَیِ الشُّکْرِ فَلَمَّا انْتَهَی إِلَی النَّبِقَهِ رَآهَا النَّاسُ حَمَلَتْ حَمْلًا حَسَناً فَأَکَلُوا مِنْهَا فَوَجَدُوا

۱- ۱. سوره ق: ۴۰.

۲- ۲. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۹.

۳- ۳. مصباح الشیخ: ۷۰.

نَبِقاً لَا عَجَمَ لَهُ حُلْواً(۱).

**[ترجمه]ارشـاد المفيـد و خرايـج: روايت است وقتی امـام جواد عليه السـلام از نزد مأمون به همراه همسـرش ام الفضل بيرون آمد و به مركز كوفه رسيد و هنگام غروب به - محله - دارالمسيّب فرود آمد؛ وارد مسجد شد و در صحن مسجد نخل خرمايی بود كه هرگز بار نداده بود. پس حضـرت كوزه‌ای خواست و در كنار نخل خرما وضو گرفت و برخاست و نماز مغرب را برای مردم خواند. در ركعت اول سوره حمد و سوره نصـر و در ركعت دوم سوره حمد و سوره توحيد را خواند. وقتی سـلام نماز را گفت، به آرامی و انـدكی نشـست و بدون اينكه تعقيب كاملی را بخواند برخاست و سـپس نافله‌های چهارگانه را خواند و بعد از اينها تعقيبات را خواند و دو سجده شكر بجا آورد. پس چون به نخل رسيد، مردم به نخل نگاه كردند و ديدند خرمای نيكی داده است و از آن خوردنـد؛ حلاـوتی داشت كه هيـچ نقصـی در آن نبود. - . اين حـديث در گزيـده خرايـج كه چـاپ شـده، نيست. -

**[ترجمه]

أقول

و فی الإرشاد(۲) ثم جلس هنيهه يذكر الله جل اسمه و قام من غير أن يعقب فصلی النوافل الأربع.

**[ترجمه]در كتاب ارشاد - . ارشاد المفيد: ۳۰۴ -

آمده است: سپس قدری نشست و خدا را كه نامش بزرگ باد ذكر كرد و بی آنكه تعقيبی بخواند ايستاد و نافله‌های چهارگانه را خواند.

**[ترجمه]

«۴»

مَجَالِسُ الصَّدُوقِ (۳)، وَ ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مِسْكِينٍ عَنْ أَبِی الْعَلَاءِ الْخَفَّافِ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام قَالَ: مَنْ صَلَّی الْمَغْرِبَ ثُمَّ عَقَّبَ وَ لَمْ يَتَكَلَّمْ حَتَّی يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ كُتِبَتَا لَهُ فِی عِلِّيِّينَ فَإِنْ صَلَّی أَرْبَعاً كُتِبَتْ لَهُ حَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ(۴).

**[ترجمه]مجالس الصدوق - . امالی الصدوق: ۳۴۹ -

و ثواب الاعمال: امام صادق عليه السـلام فرمود: هر كس نماز مغرب و سـپس تعقيبات آن را بخوانـد و حرف نزنـد تا اينكه دو ركعت نمـاز بخوانـد، اين دو ركعت برای او در اعلی عليين ثبت می‌شود و اگر چهـار ركعت نمـاز بخوانـد؛ حـج مبرور و نيكو برای او نوشته می‌شود. - . ثواب الاعمال: ۴۱ -

**[ترجمه]

«۵»

تَفْسِیرُ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی نَصْرٍ قَالَ: سَأَلْتُ الرِّضَا علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ مِنَ اللَّیْلِ فَسَبِّحْهُ وَ أَدْبارَ السُّجُودِ قَالَ أَرْبَعُ رَکَعَاتٍ بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَ إِدْبَارَ النُّجُومِ رَکْعَتَانِ قَبْلَ صَلَاهِ الصُّبْحِ (۵).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: محمد ابونصر گفته است: از امام رضا علیه السلام درباره تفسیر آیه «و من اللیل فسبحه و أدبار السجود»،{ و پاره ای از شب را، و به دنبال سجده ات او را تسبیح گوی.} پرسیدم، فرمود: منظور چهار رکعت نافله بعد از نماز مغرب است. «أدبار النجوم»، دو رکعت قبل از نماز صبح است. - . تفسیر القمی: ۶۵۰ -

**[ترجمه]

«۶»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ الطَّیَالِسِیِّ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ عَبْدِ الْخَالِقِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: الرَّکْعَتَانِ اللَّتَانِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ هُمَا أَدْبَارَ السُّجُودِ وَ الرَّکْعَتَانِ اللَّتَانِ بَعْدَ الْفَجْرِ إِدْبَارَ النُّجُومِ (۶).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام صادق علیه السلام فرمود: دو رکعت نماز نافله بعد از نماز نماز مغرب، همان ادبار السجود و دو رکعت نماز نافله بعد از طلوع فجر، همان ادبار النجوم هستند.

**[ترجمه]

«۷»

الْخِصَالُ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَیُّوبَ بْنِ نُوحٍ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ فِی آخِرِ سَجْدَهٍ مِنَ النَّافِلَهِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ لَیْلَهَ الْجُمُعَهِ وَ إِنْ قَالَهُ کُلَّ لَیْلَهٍ فَهُوَ أَفْضَلُ- اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِوَجْهِکَ الْکَرِیمِ وَ اسْمِکَ الْعَظِیمِ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَغْفِرَ لِی ذَنْبِیَ الْعَظِیمَ سَبْعَ مَرَّاتٍ انْصَرَفَ وَ قَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ (۷).

۱- ۱. لا یوجد فی مختار الخرائج المطبوع.

۲- ۲. إرشاد المفید: ۳۰۴.

۳- ۳. أمالی الصدوق ص ۳۴۹.

۴- ۴. ثواب الأعمال ص ۴۱.

۵- ۵. تفسیر القمّیّ: ۶۵۰.

٦- ٦. قرب الإسناد ص ٨١ ط نجف.

٧- ٧. الخصال ج ٢ ص ٣١.

**[ترجمه]الخصال: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس در آخر سجده نماز نافله بعد از نماز مغرب و در شب جمعه این دعا را بگوید - و اگر هر شب بگوید بهتر است - : «پروردگارا، من به حق ذات کریم و اسم عظیمت می‌خواهم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و گناهان بزرگ مرا ببخشی» و هفت بار این دعا را بگوید؛ آن را تمام کند، در حالی که خدا وی را آمرزیده است.

**[ترجمه]

«۸»

الْعُیُونُ، بِالْإِسْنَادِ الْمُتَقَدِّمِ فِی نَافِلَهِ الظُّهْرِ عَنْ رَجَاءِ بْنِ أَبِی الضَّحَّاکِ: فِی بَیَانِ عَمَلِ الرِّضَا علیه السلام فِی طَرِیقِ خُرَاسَانَ قَالَ إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ تَوَضَّأَ وَ صَلَّی الْمَغْرِبَ ثَلَاثاً بِأَذَانٍ وَ إِقَامَهٍ وَ قَنَتَ فِی الثَّانِیَهِ قَبْلَ الرُّکُوعِ وَ بَعْدَ الْقِرَاءَهِ فَإِذَا سَلَّمَ جَلَسَ فِی مُصَلَّاهُ یُسَبِّحُ اللَّهَ تَعَالَی وَ یُحَمِّدُهُ وَ یُکَبِّرُهُ وَ یُهَلِّلُهُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَهَ الشُّکْرِ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَ لَمْ یَتَکَلَّمْ حَتَّی یَقُومَ فَیُصَلِّیَ أَرْبَعَ رَکَعَاتٍ بِتَسْلِیمَتَیْنِ یَقْنُتُ فِی کُلِّ رَکْعَتَیْنِ فِی الثَّانِیَهِ قَبْلَ الرُّکُوعِ وَ بَعْدَ الْقِرَاءَهِ وَ کَانَ یَقْرَأُ فِی الْأُولَی مِنْ هَذِهِ الْأَرْبَعِ الْحَمْدَ وَ قُلْ یَا أَیُّهَا الْکَافِرُونَ وَ فِی الثَّانِیَهِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ یَقْرَأُ فِی الرَّکْعَتَیْنِ الْبَاقِیَتَیْنِ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثُمَّ یَجْلِسُ بَعْدَ التَّسْلِیمِ فِی التَّعْقِیبِ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ یُفْطِرُ(۱).

**[ترجمه]العیون: رجاء بن ابوضحاک در بیان عمل امام رضا علیه السلام در راه خراسان، گفته است: وقتی خورشید غروب می‌کرد، امام رضا علیه السلام وضو می‌گرفت و نماز مغرب را سه رکعت همراه با اذان و اقامه می‌خواند. در رکعت دوم قبل از رکوع و بعد از قرائت، قنوت می‌گرفت و وقتی سلام نماز را می‌گفت، در جایگاه نمازش می‌نشست و هر قدر که می‌خواست خدا را تسبیح و حمد می‌گفت و تکبیر و تهلیل می‌نمود. سپس یک بار سجده شکر می‌کرد. سپس سرش را بلند می‌کرد و حرف نمی‌زد تا اینکه چهار رکعت نماز، با دو سلام بخواند. در هر دو رکعت، در رکعت دوم قبل از رکوع و بعد از قرائت قنوت می‌گرفت. در رکعت اول این چهار رکعت، سوره حمد و سوره کافرون و در رکعت دوم - سوره حمد - و سوره توحید می‌خواند. در دو رکعت باقی‌مانده، سوره حمد و سوره توحید را می‌خواند. سپس بعد از سلام، در تعقیبات هر قدر که می... خواست می‌نشست و سپس افطار می‌کرد.

**[ترجمه]

فائده

اعلم أن المشهور أن وقت نافله المغرب بعدها إلی ذهاب الحمره المغربیه و ظاهر المعتبر و المنتهی اتفاق الأصحاب علیه و ذهب الشهید رحمه الله فی الدروس و الذکری إلی امتداد وقتها بوقت المغرب و مال إلیه بعض من تأخر عنه

وَ یَشْهَدُ لَهُ صَحِیحَهُ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ (۲) قَالَ: صَلَّیْتُ خَلْفَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام الْمَغْرِبَ بِالْمُزْدَلِفَهِ فَقَامَ فَصَلَّی الْمَغْرِبَ ثُمَّ صَلَّی الْعِشَاءَ الْآخِرَهَ وَ لَمْ یَرْکَعْ بَیْنَهُمَا ثُمَّ صَلَّیْتُ خَلْفَهُ بَعْدَ ذَلِکَ بِسَنَهٍ فَلَمَّا صَلَّی الْمَغْرِبَ قَامَ فَتَنَفَّلَ بِأَرْبَعِ رَکَعَاتٍ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّی الْعِشَاءَ

الْآخِرَهَ.

إذ ظاهر أن بعـد المجی ء بالمزدلفه یخرج وقت فضـیله المغرب و یؤیـده الأخبار الداله علی اسـتحباب تأخیر العشاء إذ الظاهر أن عدم جواز إیقاع النافله بعد دخول وقت العشاء لئلا یزاحمها و بالجمله الظاهر جواز الإتیان بالنافله بعد ذهاب الحمره إن لم یزاحم الفریضه کثیرا بأن یؤخرها عن وقت فضلها لکن الأحوط إیقاع النافله بعدها.

۱- ۱. عیون الأخبار ج ۲ ص ۱۸۱.

۲- ۲. التهذیب ج ۱ ص ۵۰۰.

**[ترجمه]مشهور است وقت نافله مغرب بعد از غروب خورشید تا از بین رفتن سرخی طرف مغرب است. ظاهر کتاب المعتبر و کتاب المنتهی این است که علما در این نکته اتفاق نظر دارند. به نظر شهید رحمه الله علیه در کتابهای دروس و ذکری، وقت نافله مغرب به اندازه وقت خود نماز مغرب است. برخی از کسانی که از شهید متأخرند، به این نظر متمایل شده اند. صحیحه ابان بن تغلب - . التهذیب ۱: ۵۰۰ - شاهد و دلیل این نظر است آنجا که گفته است: در مزدلفه پشت سر امام صادق علیه السلام نماز می‌خواندم. حضرت نماز مغرب و سپس نماز عشا را خواند و بین آنها رکوع نکرد. - بین این دو نمازی نخواند -. سال بعد دوباره پشت سر حضرت نماز خواندم، وقتی نماز مغرب را خواند؛ برخاست و چهار رکعت نماز نافله خواند، سپس اقامه گفت و نماز عشا را خواند .

چرا که ظاهر حدیث این است که بعد از آمدن به مزدلفه، وقت فضیلت نماز مغرب می گذرد. این نظر را اخباری که بر استحباب تأخیر نماز عشا دلالت دارند، تأیید می کند؛ چرا که ظاهر این است بعد از وارد شدن وقت نماز عشا، خواندن نماز نافله جایز نیست چون با نماز عشا تداخل می کند. خلاصه، ظاهر این است که بعد از رفتن سرخی طرف مغرب، خواندن نافله جایز است. البته در صورتی که با نماز واجب تداخل نکند، به این صورت که نماز واجب را از وقت فضیلتش به تأخیر اندازد، ولی احتیاط این است که نماز نافله، بعد از نماز واجب خوانده شود.

**[ترجمه]

«۹»

فَلَاحُ السَّائِلِ، هَارُونُ بْنُ مُوسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَمَّام عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مَابُنْدَادَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هُلَيْلٍ الْكَرْخِيِّ عَنْ حَاتِمِ بْنِ الْفَرَجِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ علیه السلام عَمَّا يُقْرَأُ فِي الْأَرْبَعِ فَكَتَبَ بِخَطِّهِ علیه السلام فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ فِي الثَّانِيَةِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ وَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأَخِيرَتَيْنِ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ مِنْهَا أَرْبَعُ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ الْبَقَرَةِ وَ مِنْ وَسَطِ السُّورَةِ وَ إِلهُكُمْ إِلهٌ واحِدٌ(۱) ثُمَّ يُقْرَأُ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً وَ يُقْرَأُ فِي الرَّكْعَةِ الرَّابِعَةِ آيَةُ الْكُرْسِيِّ وَ آخِرُ سُورَةِ الْبَقَرَةِ ثُمَّ يُقْرَأُ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً(۲)

ذَكَرَ رِوَايَةً أُخْرَى بِمَا يُقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأَوَّلَتَيْنِ ذَكَرَ شَيْخُنَا جَدِّيَ السَّعِيدُ أَبُو جَعْفَرٍ الطُّوسِيُّ رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِ أَنَّهُ يُقْرَأُ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ مِنْ نَوَافِلِ الْمَغْرِبِ الْحَمْدُ وَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ فِي الثَّانِيَةِ الْحَمْدُ وَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ (۳)

وَ أَمَّا الرَّكْعَتَانِ الثَّالِثَةُ وَ الرَّابِعَةُ فَرَوَى أَبُو الْمُفَضَّلِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ- عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودٍ الْعَيَّاشِيِّ عَنْ أَبِيهِ- عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْعَمْرَكِيِّ وَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ شُجَاعٍ عَنِ الْقَاسِمِ الْهَرَوِيِّ- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْآدَمِيِّ رَفَعَهُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ وَ أَبِي جَعْفَرٍ علیهما السلام أَنَّهُمَا كَانَا يَقْرَءَانِ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الثَّالِثَةِ وَ الرَّابِعَةِ مِنْ نَوَافِلِ الْمَغْرِبِ فِي الثَّالِثَةِ الْحَمْدَ وَ أَوَّلَ الْحَدِيدِ إِلَى عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ وَ فِي الرَّابِعَةِ الْحَمْدَ وَ آخِرَ الْحَشْرِ(۴).

مِصْبَاحُ الْمُتَهَجِّدِ وَ غَيْرُهُ: وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يُقْرَأَ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى الْحَمْدُ مَرَّةً وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَى قَوْلِهِ وَ مِنْ وَسَطِ السُّورَةِ وَ إِلهُكُمْ إِلهٌ واحِدٌ إِلَى قَوْلِهِ يَعْقِلُونَ إِلَى قَوْلِهِ وَ رُوِيَ أَنَّهُ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى سُورَةَ الْجَحْدِ وَ فِي الثَّانِيَةِ سُورَةَ الْإِخْلَاصِ

وَ فِيمَا عَدَاهُ مَا اخْتَارَهُ وَ رُوِیَ أَنَّ أَبَا الْحَسَنِ الْعَسْكَرِیَّ علیه السلام كَانَ يَقْرَأُ فِی الثَّالِثَهِ الْحَمْدَ وَ أَوَّلَ الْحَدِيدِ إِلَی قَوْلِهِ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ

ص: ۹۰

۱- ۱. البقره: ۱۶۳.

۲- ۲. فلاح السائل: ۲۳۳.

۳- ۳. فلاح السائل: ۲۳۳.

۴- ۴. فلاح السائل: ۲۳۳.

وَ فِي الرَّابِعَهِ الْحَمْدَ وَ آخِرَ الْحَشْرِ(۱).

**[ترجمه]فلاح السائل: حاتم بن فرج گفته است: از امام کاظم علیه السلام درباره چیزهایی که در نافله های چهارگانه خوانده می‌شود پرسیدم، با خط خودش نوشت: در رکعت اول، سوره توحید و در رکعت دوم، سوره قدر می‌خوانی. در دو رکعت آخری، در رکعت اول، چهار آیه از سوره بقره و از وسط سوره آیه «و الهکم اله واحد - . بقره/ ۱۶۳ - » و سپس پانزده مرتبه سوره توحید را می‌خوانی و در رکعت چهارم، آیه الکرسی و آخر سوره بقره و سپس سوره توحید را پانزده مرتبه می‌خوانی. - . فلاح السائل: ۲۲۳ -

روایت دیگری را در مورد آنچه که در دو رکعت اول نافله مغرب خوانده می‌شود، ذکر کرده است: شیخ و جدّ سعادتمندم ابوجعفر طوسی رضوان الله علیه گفته است که در رکعت اول نافله مغرب، سوره حمد و سه مرتبه سوره توحید و در رکعت دوم؛ سوره حمد و سوره قدر خوانده می‌شود.

در مورد رکعت سوم و چهارم در حدیثی آمده است که ابوالحسن و امام باقر علیهما السلام در دو رکعت سوم و چهارم نافله مغرب، در رکعت سوم، سوره حمد و اول سوره حدید تا قسمت «علیم بذات الصدور» و در رکعت چهارم؛ سوره حمد و آخر سوره حشر را می‌خواندند. - . فلاح السائل: ۲۲۳ -

مصباح المتهجد و غیر آن: مستحب است در رکعت اول سوره حمد یک بار و سوره توحید سه بار خوانده شود تا سخن حضرت که فرمود: «و من وسط السوره و الهکم اله واحد» تا سخنش: «یعقلون» تا سخنش: روایت است که در رکعت اولی سوره کافرون و در رکعت دومی سوره توحید و در بقیه، هر سوره ای را می‌تواند بخواند. روایت است که امام حسن عسکری علیه السلام در رکعت سوم سوره حمد و اول سوره حدید تا این قسمت از سوره «انّه علیم بذات الصدور» و در رکعت چهارم، سوره حمد و آخر سوره حشر را می‌خواند. - .

مصباح المجتهد: ۷۰

-

**[ترجمه]

بیان

الأربع الآیات من أول البقره إلی قوله تعالی هُمُ الْمُفْلِحُونَ إن لم تکن الم آیه و إلا فإلی قوله یُوقِنُونَ و قد اختلف القراء فی ذلک و الأول أولی و من وسط البقره آیتان وَ إِلهُکُمْ إِلهٌ واحِدٌ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمنُ الرَّحِیمُ إِنَّ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ اخْتِلافِ اللَّیْلِ وَ النَّهارِ وَ الْفُلْکِ الَّتِی تَجْرِی فِی الْبَحْرِ بِما یَنْفَعُ النَّاسَ وَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّماءِ مِنْ ماءٍ فَأَحْیا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها وَ بَثَّ فِیها مِنْ کُلِّ دَابَّهٍ وَ تَصْرِیفِ الرِّیاحِ وَ السَّحابِ الْمُسَخَّرِ بَیْنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ و الظاهر أن آخر البقره من آمَنَ الرَّسُولُ إلی آخرها و یحتمل أن یکون من قوله لِلَّهِ ما فِی السَّماواتِ کما سیأتی فی صلاه أخری و یحتمل أن یراد آیه

واحده من آخرها و هی قوله سبحانه لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إلی آخرها و الأخیر أظهر لفظا و الأوسط احتیاطا و الأول بحسب بعض القرائن.

و آخر الحشر من قوله لَوْ أَنْزَلْنا هذَا الْقُرْآنَ إلی آخر السوره کما فهمه الأصحاب و إن احتمل أن یکون من قوله هُوَ اللَّهُ الَّذِی لا إِلهَ إِلَّا هُوَ إلی آخرها.

**[ترجمه]چهار آیه از سوره بقره در صورتی که الم آیه نباشد تا «هم المفلحون»، و اگر الم آیه حساب شود، تا «یوقنون» خواهد بود. قاریان در این باره با هم اختلاف دارند، نظر اولی بهتر است. و از وسط بقره دو آیه است «و الهکم اله واحد لا اله الا الله هو الرحمن الرحیم ان فی خلق السموات و الارض و اختلاف اللیل و النهار و الفلک التی تجری فی البحر بما ینفع الناس و ما انزل الله من السماء ماء فأحیا الارض بعد موتها و بث فیها من کل دابه و تصریف الریاح و السحاب المسخر بین السماء و الارض لایات لقوم یعقلون»، {و معبود شما، معبود یگانه ای است که جز او هیچ معبودی نیست، [و اوست] بخشایشگر مهربان. راستی که در آفرینش آسمانها و زمین، و در پی یکدیگر آمدن شب و روز، و کشتیهایی که در دریا روانند با آنچه به مردم سود می رساند، و [همچنین] آبی که خدا از آسمان فرو فرستاده، و با آن، زمین را پس از مردنش زنده گردانیده، و در آن هر گونه جنبنده ای پراکنده کرده، و [نیز در] گردانیدن بادها، و ابری که میان آسمان و زمین آرمیده است، برای گروهی که می اندیشند، واقعاً نشانه هایی [گویا] وجود دارد. }

ظاهرا آخر بقره از «آمن الرسول» تا آخر سوره بقره است. یا ممکن است از آیه «لله ما فی السموات» تا آخر سوره باشد، همان طور که در مورد نماز دیگر همین نکته آمده است. یا ممکن است منظور یک آیه آخر سوره بقره باشد که آیه آخر این است: «لا یکلف الله نفسا» تا آخر سوره. نظر آخری با توجه به لفظ آخر سوره، ظاهرتر و نظر وسطی موافق احتیاط و نظر اول به حسب برخی قرائن، می‌توانند قابل قبول باشند .

آخر سوره حشر از آیه «لو انزلنا هذا القرآن» تا آخر سوره است، همان طور که علما چنین برداشت نموده اند؛ هر چند ممکن است از آیه «هو الذی لا اله الا هو» تا آخر سوره باشد.

**[ترجمه]

«۱۰»

فَلَاحُ السَّائِلِ، ذَكَرَ مَا يَزِيدُهُ مِنَ الدُّعَاءِ فِی آخِرِ سَجْدَةٍ مِنْ نَوَافِلِ الْمَغْرِبِ وَ فَضْلِ ذَلِكَ رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْيَزْدَآبَادِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَيْفٍ عَنْ أَخِيهِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ فِی آخِرِ سَجْدَةٍ مِنَ النَّافِلَةِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ وَ إِنْ فَعَلَهُ كُلَّ لَيْلَةٍ كَانَ أَفْضَلَ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُكَ بِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ وَ بِاسْمِكَ الْعَظِيمِ وَ مُلْكِكَ الْقَدِيمِ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَنْ تَغْفِرَ لِی ذَنْبِيَ الْعَظِيمَ إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الْعَظِيمَ إِلَّا الْعَظِيمُ سَبْعَ مَرَّاتٍ فَإِذَا قَالَهُ انْصَرَفَ وَ قَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ وَ فِی رِوَايَةٍ أُخْرَى يَعْدِلُ سِتِّينَ حَجَّةً مِنْ أَقْصَى

١- ١. مصباح المتهجد: ٧٠.

الْبِلَادِ(۱).

المتهجد، و الاختیار، مرسلا: مثله (۲).

**[ترجمه]فلاح السائل: ذکر دعایی که در آخر سجده نافله‌هایی مغرب اضافه می‌شود و فضیلت آن: امام صادق علیه السلام فرموده است: هر کس در آخر سجده نافله بعد از نماز مغرب در شب جمعه - و اگر هر شب بگوید بهتر است - هفت بار بگوید: «پروردگارا، من به حق ذات کریم و اسم عظیم و ملک قدیمت از تو می‌خواهم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و گناهان بزرگ مرا ببخشی، چرا که گناه بزرگ را فقط بزرگ می‌بخشد.» وقتی آن را بگوید و تمام کند، در حالی است که خدا وی را آمرزیده است. و در روایت دیگری آمده است: این کار برای او معادل شصت حج از دورترین سرزمین‌هاست. - . فلاح السائل: ۲۲۳ مصباح المجتهد: ۷۰ -

در کتابهای المتهجد و الاختیار، روایت مرسلی شبیه این روایت آمده است.۲

**[ترجمه]

«۱۱»

فَلَاحُ السَّائِلِ (۳)، وَ الْمُتَهَجِّدُ،: الدُّعَاءُ بَعْدَ الرَّكْعَتَيْنِ مِنَ الْأُولَيَيْنِ مِنْ نَوَافِلِ الْمَغْرِبِ اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَرَى وَ لَا تُرَى وَ أَنْتَ بِالْمَنْظَرِ الْأَعْلَى وَ إِلَيْكَ الرُّجْعَى وَ الْمُنْتَهَى وَ إِنَّ لَكَ الْمَمَاتَ وَ الْمَحْيَا وَ إِنَّ لَكَ الْآخِرَةَ وَ الْأُولَى اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ نَذِلَّ وَ نَخْزَى وَ أَنْ نَأْتِيَ مَا عَنْهُ تَنْهَى اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِكَ وَ أَسْتَعِيذُ بِكَ مِنَ النَّارِ بِقُدْرَتِكَ وَ أَسْأَلُكَ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ بِعِزَّتِكَ وَ اجْعَلْ أَوْسَعَ رِزْقِي عِنْدَ كِبَرِ سِنِّي وَ أَحْسَنَ عَمَلِي عِنْدَ اقْتِرَابِ أَجَلِي وَ أَطِلْ فِي طَاعَتِكَ وَ مَا يُقَرِّبُ مِنْكَ وَ يُحْظِي عِنْدَكَ وَ يُزْلِفُ لَدَيْكَ عُمُرِي وَ أَحْسِنْ فِي جَمِيعِ أَحْوَالِي وَ أُمُورِي مَعُونَتِي وَ لَا تَكِلْنِي إِلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ وَ تَفَضَّلْ عَلَيَّ بِقَضَاءِ جَمِيعِ حَوَائِجِي لِلدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ ابْدَأْ بِوَالِدَيَّ وَ وُلْدِي وَ جَمِيعِ إِخْوَانِيَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ فِي جَمِيعِ مَا سَأَلْتُكَ لِنَفْسِي وَ ثَنِّ بِي بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ (۴) ثُمَّ تَقُومُ إِلَى الرَّكْعَتَيْنِ الْأَخِيرَتَيْنِ مِنْ نَوَافِلِ الْمَغْرِبِ وَ تَقُولُ بَعْدَهُمَا اللَّهُمَّ بِيَدِكَ مَقَادِيرُ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ بِيَدِكَ مَقَادِيرُ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ وَ بِيَدِكَ مَقَادِيرُ الْغِنَى وَ الْفَقْرِ وَ بِيَدِكَ مَقَادِيرُ الْخِذْلَانِ وَ النَّصْرِ وَ بِيَدِكَ مَقَادِيرُ الْمَوْتِ وَ الْحَيَاةِ وَ بِيَدِكَ مَقَادِيرُ الصِّحَّةِ وَ السُّقْمِ وَ بِيَدِكَ مَقَادِيرُ الْخَيْرِ وَ الشَّرِّ وَ بِيَدِكَ مَقَادِيرُ الْجَنَّةِ وَ النَّارِ وَ بِيَدِكَ مَقَادِيرُ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ بَارِكْ لِي فِي دِينِي وَ دُنْيَايَ وَ آخِرَتِي وَ بَارِكْ لِي

۱- ۱. فلاح السائل: ۲۳۳.

۲- ۲. مصباح المتهجد: ۷۰.

۳- ۳. فلاح السائل: ۲۳۴.

۴- ۴. مصباح المتهجد: ۷۰.

فِی أَهْلِی وَ مَا لِی وَ وُلْدِی وَ إِخْوَانِی وَ جَمِیعِ مَا خَوَّلْتَنِی وَ رَزَقْتَنِی وَ أَنْعَمْتَ بِهِ عَلَیَّ وَ مَنْ أَحْدَثْتَ بَیْنِی وَ بَیْنَهُ مَعْرِفَةً مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ اجْعَلْ مَیْلَهُ إِلَیَّ وَ مَحَبَّتَهُ لِی وَ اجْعَلْ مُنْقَلَبَنَا إِلَی خَیْرٍ دَائِمٍ وَ نَعِیمٍ لَا یَزُولُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَقْصِرْ أَمَلِی عَنْ غَایَةِ أَجَلِی وَ اشْغَلْ قَلْبِی بِالْآخِرَهِ عَنِ الدُّنْیَا وَ أَعِنِّی عَلَی مَا وَظَّفْتَ عَلَیَّ مِنْ طَاعَتِکَ وَ کَلَّفْتَنِیهِ مِنْ رِعَایَهِ حَقِّکَ وَ أَسْأَلُکَ فَوَاتِحَ الْخَیْرِ وَ خَوَاتِمَهُ وَ أَعُوذُ بِکَ مِنَ الشَّرِّ وَ أَنْوَاعِهِ وَ خَفِیِّهِ وَ مُعْلَنِهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ تَقَبَّلْ عَمَلِی وَ ضَاعِفْهُ لِی وَ اجْعَلْنِی مِمَّنْ یُسَارِعُ فِی الْخَیْرَاتِ وَ یَدْعُوکَ رَغَباً وَ رَهَباً وَ اجْعَلْنِی لَکَ مِنَ الْخَاشِعِینَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ فُکَّ رَقَبَتِی مِنَ النَّارِ وَ أَوْسِعْ عَلَیَّ مِنْ رِزْقِکَ الْحَلَالِ وَ ادْرَأْ عَنِّی شَرَّ فَسَقَهِ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ (۱) وَ شَرَّ فَسَقَهِ الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ وَ شَرَّ کُلِّ ذِی شَرٍّ.

اللَّهُمَّ وَ أَیُّمَا أَحَدٍ مِنْ خَلْقِکَ أَرَادَنِی أَوْ أَحَداً مِنْ أَهْلِی وَ وُلْدِی وَ إِخْوَانِی وَ أَهْلِ حُزَانَتِی بِسُوءٍ فَإِنِّی أَدْرَأُ بِکَ فِی نَحْرِهِ وَ أَعُوذُ بِکَ مِنْ شَرِّهِ وَ أَسْتَعِینُ بِکَ عَلَیْهِ وَ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ خُذْهُ عَنِّی مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ وَ عَنْ یَمِینِهِ وَ عَنْ شِمَالِهِ وَ مِنْ فَوْقِهِ وَ مِنْ تَحْتِهِ وَ امْنَعْنِی مِنْ أَنْ یَصِلَ إِلَیَّ مِنْهُ سُوءٌ أَبَداً بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ تَوَکَّلْتُ عَلَی اللَّهِ إِنَّهُ مَنْ یَتَوَکَّلْ عَلَی اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِکُلِّ شَیْ ءٍ قَدْراً اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلْنِی وَ أَهْلِی وَ وُلْدِی وَ إِخْوَانِی فِی کَنَفِکَ وَ حِفْظِکَ وَ حِرْزِکَ وَ حِیاطَتِکَ وَ جِوَارِکَ وَ أَمْنِکَ وَ أَمَانِکَ وَ عِیَاذِکَ وَ مَنْعِکَ عَزَّ جَارُکَ وَ جَلَّ ثَنَاؤُکَ وَ امْتَنَعَ عَائِذُکَ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلْنِی وَ إِیَّاهُمْ فِی حِفْظِکَ وَ أَمَانِکَ وَ مُدَافَعَتِکَ وَ وَدَائِعِکَ الَّتِی لَا تَضِیعُ مِنْ کُلِّ سُوءٍ وَ مِنْ شَرِّ السُّلْطَانِ وَ الشَّیْطَانِ إِنَّکَ أَشَدُّ بَأْساً وَ أَشَدُّ تَنْکِیلًا اللَّهُمَّ إِنْ کُنْتَ مُنْزِلًا بَأْساً مِنْ بَأْسِکَ أَوْ نَقِمَةً مِنْ نَقِمَتِکَ بَیاتاً وَ هُمْ نائِمُونَ

۱- ۱. ما بین العلامتین ساقط من مطبوعه الکمبانیّ.

أَوْ ضُحًى وَ هُمْ يَلْعَبُونَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلْنِي وَ أَهْلِي وَ وُلْدِي وَ إِخْوَانِي فِي دِينِي فِي مَنْعِكَ وَ كَنَفِكَ وَ دِرْعِكَ الْحَصِينَهِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِنُورِ وَجْهِكَ الْمُشْرِقِ الْحَيِّ الْقَيُّوم الْبَاقِي الْكَرِيم وَ أَسْأَلُكَ بِنُورِ وَجْهِكَ الْقُدُّوسِ الَّذِي أَشْرَقَتْ لَهُ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرَضُونَ وَ صَلَحَ عَلَيْهِ أَمْرُ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَنْ تُصْلِحَ لِي شَأْنِي كُلَّهُ وَ تُعْطِيَنِي مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ وَ تَصْرِفَ عَنِّي الشَّرَّ كُلَّهُ وَ تَقْضِيَ لِي حَوَائِجِي كُلَّهَا وَ تَسْتَجِيبَ لِي دُعَائِي وَ تَمُنَّ عَلَيَّ بِالْجَنَّهِ تَطَوُّلًا مِنْكَ وَ تُجِيرَنِي مِنَ النَّارِ وَ تُزَوِّجَنِي مِنَ الْحُورِ الْعِينِ وَ ابْدَأْ بِوَالِدَيَّ وَ إِخْوَانِيَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ فِي جَمِيعِ مَا سَأَلْتُكَ لِنَفْسِي وَ ثَنِّ بِي بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ (۱).

**[ترجمه]فلاح السائل و المتهجد: دعای بعد از دو رکعت اول نافله مغرب:

خداوندا، تو می‌بینی و دیده نمی‌شوی، و تو در نظر گاه بلند هستی، و بازگشت و آخر کار به سوی توست، و مرگ و زندگی به دست توست، و آخرت و دنیا از برای توست. خداوندا به تو پناه می‌آوریم از اینکه خوار و بی یاور شویم و آنچه را نهی فرموده ای به کار گیریم.

خداوندا، از تو می‌خواهم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و بهشت را از روی رحمتت درخواست دارم، و با قدرتت از آتش دوزخ به تو پناه می‌آورم، و به حق عزتت حورالعین را از تو می‌خواهم، و اینکه فراخ ترین روزیم را در ایام پیریم، و نیکو ترین اعمالم را به هنگام نزدیک شدن اجلم قرار دهی، و عمرم را در راه طاعت و آنچه که مرا به سوی تو نزدیک می کند و موجب بهره برداری نزد توست و مرا به پیشگاهت نزدیک می سازد، قرار دهی، و شناختم را در همه احوال و امورم نیکو گردان، و مرا به هیچ یک از آفریدگانت وامگذار، و با بر آوردن تمامی حاجات دنیوی و اخرویم بر من احسان کن، و آنچه را از تو برای خویش درخواست کرده‌ام، نخست به پدر و فرزندان و همه برادران مؤمنم و سپس به خودم عطا فرما، به حق رحمتت ای مهربانترین مهربانان. - . مصباح المتهجد: ۷۰ -

سپس دو رکعت بعدی نماز نافله مغرب را می‌خوانی و بعد از آنها می گویی:

پروردگارا، مقدر کردن شب و روز و مقدر کردن خورشید و ماه و مقدر کردن ثروت و فقر و مقدر کردن شکست و یاری و مقدر کردن مرگ و زندگی و مقدر کردن سلامتی و بیماری و مقدر کردن خیر و شر و مقدر کردن بهشت و جهنم و مقدر کردن دنیا و آخرت، همگی به دست توست.

پروردگارا، بر محمد و آل محمد درود فرست و در دین و دنیا و آخرتم و خانواده ام و مالم و فرزندانم و برادرانم و تمام آنچه نصیب و روزی من کرده‌ای و به وسیله آن بر من نعمت داده‌ای و هرکس از مؤمنین که وی بین من و او رابطه و شناخت ایجاد کرده‌ای، برکت ده و میلش را به سوی من و محبتش را برای من قرار ده و دگرگونی ما را به سوی خیر دائم و نعمتی که زوال ندارد، قرار ده.

پروردگارا، بر محمد و آل او درود فرست و آرزوهای مرا از نهایت مرگ و أجلم کم کن و قلبم را از دنیا به سوی آخرت مشغول گردان و مرا در انجام تکالیفی که بر من واجب کرده‌ای و حقوقی که مرا به رعایت آن تکلیف کرده ای، یاری کن. از

تو آغاز و پایان خیر می‌خواهم و از شر و انواع آن و آشکار و پنهان آن، به تو پناه می‌آورم.

پروردگارا، بر محمد و آل او درود فرست و عمل مرا قبول کن و ثواب آن را بر من مضاعف گردان و مرا از جمله کسانی قرار ده که به سوی کارهای خیر می‌شتابند و تو را از روی اشتیاق و یا از روی ترس می‌خوانند. مرا از از خاشعان در برابر خودت قرار ده. پروردگارا، بر محمد و آل او درود فرست و مرا از آتش جهنم رهایی ده و روزی حلالت را بر من وسیع گردان و شر جن و انس و فاسقان عرب و عجم و هر صاحب شری را از من دفع کن .

پروردگارا، هر کس از آفریدگانت یا هر کس از خانواده و فرزندان و برادران و اهل و عیالم که قصد بدی در مورد من دارند، من دفع شر آنها را به تو واگذار می‌کنم و از شر او به تو پناه می‌آورم و در دفع آن از تو یاری می‌خواهم. بر محمد و آل او درود فرست و از پیش رو و پشت سر و چپ و راست و بالا و پایینش، از من شرش را بازدار و نگذار از وی به من بدی رسد. به نام خدا و یاری خدا، بر خدا توکل کردم که هرکس بر خدا توکل کند او کفایتگرش باشد، خدا امرش را به سرانجام می... رساند و بر هر چیز، اندازه ای قرار داده است.

پروردگارا، بر محمد و آل او درود فرست و من و خانواده و فرزندان و برادرانم را در حمایت و محافظت و حرز و نگهبانی و کنار و امانت و پناه و منعت قرار ده. کسی که به او پناه داده‌ای عزت یافت و ثنایت جلیل است. به پناهگاهت پناهنده شدم. پروردگاری جز تو نیست، پس بر محمد و آل او درود فرست و من و آنها را در حفظ و امان و دفاع و امانتی که از هیچ سوء و بدی و از شر شیطان و سلطان آسیب نبیند، قرار بده که تو از همه سخت گیرتر و از همه در کیفر دادن شدیدتری.

پروردگارا، اگر می‌خواهی غضب یا گرفتاری و دشورایت را شب هنگام که آنها در خوابند یا صبح گاهان که آنها به لهو و لعب مشغولند، فرو فرستی، پس بر محمد و آل او درود فرست و من و خانواده و فرزندان و برادرانم را در حمایت و منع و دژ مستحکم خود قرار ده. خدایا از تو به حقِ نور چهره تابناک و زنده و پاینده و کریمت می خواهم و از تو به حق نور چهره بسیار مقدّست که آسمان‌ها و زمین را به وسیله آن روشن کردی و تاریکی ها را به وسیله آن برطرف نمودی و به وسیله آن امر پیشینیان و پسینیان را اصلاح نمودی، می خواهم که بر محمّد و خاندانش درود فرستی و همه کارهایم را اصلاح نمایی و از تمام خیر به من عطا کنی و تمام شرها را از من دفع کنی و تمام حوائج مرا برطرف کنی و بهشت را به عنوان بخششی از جانب خودت بر من ارزانی کنی و مرا از آتش جهنم رهایی بخشی و از حورالعین به ازدواج من در بیاوری. در تمام آنچه از تو برای خودم خواستم، اول به پدر و مادر و برادران مؤمن و زنان مؤمن و سپس به خودم عطا کن؛ به وسیله رحمتت ای مهربان‌ترین مهربانان.

**[ترجمه]

بیان

إن لک الممات و المحیا أی ینبغی أن تکون أنت المقصود من الموت و الحیاه و اجعلهما خالصین لک کما مر فی دعاء التوجه أو لک التصرف فیهما و هما بقدرتک فاللام للملک و الأخیر فی الفقره الآتیه أظهر و یؤید إرادته فی الأولی و یحظی عندک

أی یوجب لی مکانه و منزله عندک و الحظوه بالضم و الکسر المکانه و المنزله قال فی النهایه فی حدیث عائشه فأی نسائه کان أحضی منی أی أقرب إلیه منی و أسعد به یقال حظیت المرأه عند زوجها تحظی حظوه بالضم و الکسر أی سعدت به و دنت من قلبه و أحبها و یزلف أی یقرب.

مقادیر اللیل و النهار أی التقدیرات الواقعه فیهما أو تقدیرات الأمور الواقعه فیهما أو مقدارهما فی الطول و القصر و مقادیر الشمس و القمر أی مقدار جرمهما أو حرکتهما و الأمور المتعلقه بهما من الکسوف و الخسوف و غیرهما و کذا البواقی و مقادیر الدنیا و الآخره أی تقدیراتهما أو مقدارهما مطلقا أو بالنسبه إلی کل شخص و اقتصر أملی علی بناء الافتعال و فی بعض النسخ علی التفعیل أی لا أؤمل ما لا یفی به عمری أو لا أؤمل شیئا لا أعلم أنه یفی عمری فیکون کنایه عن ترک الأمل مطلقا.

فواتح الخیر و خواتمه أی یکون فاتحه کل أمر من أموری و خاتمته

ص: ۹۴

۱- ۱. فلاح السائل: ۲۳۵- ۲۳۷، مصباح المتهجد: ۷۱- ۷۳.

مقرونا بالخير و الصـلاح ممن يسارع فی الخيرات أی يبادر إلی أبواب المبرات و يدعوک رغبا و رهبا أی راغبا فی الثواب راجيا للإجابه أو فی الطاعه خائفا للعقاب أو المعصيه من الخاشعين أی المخبتين أو الخائفين.

فهو حسبه أی كافيه إن الله بالغ أمره أی يبلغ ما يريد فلا يفوته مراد لِكُلِّ شَيْ ءٍ قَدْراً أی تقديرا أو مقدارا أو أجلا لا يمكن تغييره أَشَدُّ بَأْساً أی عقوبه من الناس و أَشَدُّ تَنْكِيلًا أی تعذيبا.

**[ترجمه]«إن لـک الممـات و المحيـا»، يعنی شايسـته است كه تو مقصود از مرگ و زنـدگی باشـی و اين دو را خـالص برای خودت گردان، همان طور كه در دعای توجه ذكر شـد. يا تو در آنها تصـرف می‌كنی و آنها به قـدرت تو هسـتند؛ بنابراين لام متعلق به ملك است. معنای آخری در قسـمتی از دعا كه می‌آيـد، ظاهرتر است و اراده خداوند را در دنيا تاييد می‌كند. «يحظی عندك»، يعنی موجب مقام و منزلت من نزد تو شود. «الحظوه» كه با كسـر و ضم خوانده می‌شود، به معنای مقام و منزلت است. در كتاب النهايه گفته است: در حـديث عايشه آمـده است: «فایّ من نسائه كان احظی منی»، يعنی كه كـدام يك از زنان پيامبر بيشتر از من به او نزديک و خوشايند او بود. گفته می‌شود: «حظيت المرء عند زوجها، تحظی حظوه» با ضم و كسر خوانده می‌... شود و به معنای خوشايند و نزديک به قلب و دلش و دوست داشتنی ترينش. «يزلف»، يعنی نزديک می‌شود.

«مقادير الليل و النهار»، يعنی تقـديراتی كه در آن دو رقم می‌خورد، يا انـدازه گرفتن اموری كه در اين دو واقع می‌شود، يا مقد ركردن مقـدار و انـدازه آنهـا از نظر كوتـاهی و بلنـدی. «و مقـادير الشـمس و القمر»، يعنی مقـدار جرم و حركـت و امـوری كه مختص آنهاست، مثل كسوف و خسوف و غيره، بقيه هم همين طور است. «مقادير الـدنيا و الاخره»، يعنی يا تقـديرات يا انـدازه آنها به طور مطلق يا به نسـبت هر شـخص. «و اقتصـر أملی»، يعنی چيزی را آرزو نكنم كه عمرم قـد نمی‌دهد، يا چيزی را آرزو نكنم كه نمی‌دانم عمرم بـدان قـد می‌دهـد يـا نه، كه در اين صورت كنـايه از ترک كردن آرزوهـا خواهـد بود. اين معـانی در صورتی است كه قائل شويم اين فعل به باب افتعال رفته است، چرا كه در برخی نسخه‌ها به باب تفعيل رفته است.

«فواتح الخير و خواتمه»، يعنی آغاز و پايان تمام امورم مقرون به خير و صلاح باشد. «ممن يسارع فی الخيرات»، يعنی به درهای خير و نيكی شـتاب می‌كنند. «يدعوك رغبا و رهبا»، يعنی راغب به ثواب و اميدوار به اسـتجابت يا طاعت و ترسان از عذاب يا گناه. «من الخاشعين»، يعنی فروتنان يا كسانی كه از تو می‌ترسند .

«فهو حسـبه»، يعنی كفـايتگر او. «ان الله بـالغ امره»، يعنی به آنچه كه می‌خواهـد می‌رسانـد و خواسـته اش از بين نمی‌رود. «لكل شیء قـدرا»، يعنی تقـدير يا مقدار و اجلی كه امكان تغييرش نيست. «اشد بأسا»، در عقوبت و عذاب مردم. «اشد تنكيلا»، از نظر عذاب.

**[ترجمه]

«۱۲»

الْمُتَهَجِّدُ: دُعَـاءٌ آخَرُ- اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُـكَ بِنُورِ وَجْهِـكَ الْمُشْـرِقِ الْحَیِّ الْبَـاقِی الْكَرِيمِ وَ أَسْأَلُـكَ بِنُـورِ وَجْهِـكَ الْقُـدُّوسِ الَّذِی أَشْـرَقَتْ بِهِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرَضُونَ وَ انْكَشَفَتْ بِهِ الظُّلُمَاتُ وَ صَلَحَتْ عَلَيْهِ أُمُورُ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَنْ

تُصْلِحَ شَأْنِي كُلَّهُ (۱).

**[ترجمه]المتهجد: دعایی دیگر: خدایا، از تو به حق نور چهره تابناک و زنده و پاینده و کریمت می خواهم و از تو به حق نور چهره بسیار مقدّست که آسمانها و زمین را به وسیله آن روشن کردی و تاریکی ها را به وسیله آن برطرف نمودی و به وسیله آن امر پیشینیان و پسینیان را اصلاح نمودی، می خواهم که بر محمّد و خاندانش درود فرستی و همه کارهایم را اصلاح نمایی. - . مصباح المتهجد: ۷۳ -

**[ترجمه]

«۱۳»

فَلَاحُ السَّائِلِ، ذَكَرَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَامِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبَانٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَهَ بْنِ أَيُّوبَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: صَلُّوا فِي سَاعَهِ الْغَفْلَهِ وَ لَوْ رَكْعَتَيْنِ فَإِنَّهُمَا تُورِدَانِ دَارَ الْكَرَامَهِ(۲).

ذَكَرَ رِوَايَهً أُخْرَى فِي فَضْلِ ذَلِكَ ذَكَرَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَبِيهِ وَ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ وَهْبِ بْنِ وَهْبٍ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: تَنَفَّلُوا فِي سَاعَهِ الْغَفْلَهِ وَ لَوْ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ فَإِنَّهُمَا يُورِثَانِ (۳) دَارَ الْكَرَامَهِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا سَاعَهُ الْغَفْلَهِ قَالَ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَ الْعِشَاءِ(۴).

**[ترجمه]فلاح السائل: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در ساعت غفلت نماز بخوانید، هر چند که دو رکعت باشد، چرا که این دو رکعت - شما را - وارد دارالکرامه می کند. - . فلاح السّائل: ۲۴۴ -

ذکر روایتی دیگر در فضیلت این نماز: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در ساعت غفلت، نماز مستحبی بجا آورید، هر چند که دو رکعت سبک و آسان باشد، چرا که این دو رکعت شما را وارث بهشت می گردانند. سؤال شد: ای پیامبر خدا! منظور از ساعت غفلت چیست؟ فرمود: ما بین نماز مغرب و عشا. - .

فلاح السّائل: ۲۴۵ -

**[ترجمه]

«۱۴»

مَجَالِسُ الصَّدُوقِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۷۳.

۲- ۲. فلاح السائل: ۲۴۴.

۳- ۳. توردان خ ل كما فى المصدر.

۴- ۴. فلاح السائل: ۲۴۵.

أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ وَهْبِ بْنِ وَهْبٍ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ ذَکَرَ: مِثْلَهُ (۱).

ثواب الأعمال، عن أبیه عن سعد بن عبد الله عن البرقی: مثله (۲) معانی الأخبار، عن أبیه عن سعد عن البرقی عن سلیمان بن سماعه عن عمه عاصم عن أبی عبد الله علیه السلام عن أبیه عن النبی صلی الله علیه و آله: مثله (۳)

الْعِلَلُ (۴)، عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ أَحْمَدَ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ زُرْعَهَ عَنْ سَمَاعَهَ عَنْهُ علیه السلام عَنْ أَبِیهِ: مِثْلَهُ إِلَی قَوْلِهِ دَارَ الْکَرَامَهِ.

قال الصدوق: ساعه الغفله ما بین المغرب و العشاء(۵).

**[ترجمه]مجالس الصدوق: در این کتاب هم روایتی از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، شبیه این روایت ذکر کرده است. - . امالی الصدوق: ۳۳۱ -

ثواب الاعمال: چنین روایتی از برقی ذکر شده است. - . معانی الاخبار: ۲۶۵ -

معانی الاخبار: چنین روایتی ذکر شده است. - . ثواب الاعمال: ۴۰، ۴۱

-

العلل: چنین روایتی تا سخن حضرت: «دارالکرامه»، ذکر شده است.

صدوق گفته است: ساعت غفلت، ما بین نماز مغرب و نماز عشا است. - . علل الشرایع ۲: ۳۱ -

**[ترجمه]

«۱۵»

فَلَاحُ السَّائِلِ، ذَکَرَ مَا نَخْتَارُ ذِکْرَهُ مِنَ الصَّلَوَاتِ بَیْنَ الْعِشَاءَیْنِ بِالرِّوَایَاتِ أَیْضاً حَدَّثَ عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ یُوسُفَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ سُلَیْمَانَ الزُّرَارِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْحَسَنِیِّ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ الْأَشْتَرِیِّ عَنْ عَبَّادِ بْنِ یَعْقُوبَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: مَنْ صَلَّی بَیْنَ الْعِشَاءَیْنِ رَکْعَتَیْنِ قَرَأَ فِی الْأُولَی الْحَمْدَ وَ قَوْلَهُ تَعَالَی وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغاضِباً فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَیْهِ فَنادی فِی الظُّلُماتِ أَنْ لا إِلهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحانَکَ إِنِّی کُنْتُ مِنَ الظَّالِمِینَ فَاسْتَجَبْنا لَهُ وَ نَجَّیْناهُ مِنَ الْغَمِّ وَ کَذلِکَ نُنْجِی الْمُؤْمِنِینَ وَ فِی الثَّانِیَهِ الْحَمْدَ وَ قَوْلَهُ تَعَالَی وَ عِنْدَهُ مَفاتِحُ الْغَیْبِ لا یَعْلَمُها إِلَّا هُوَ وَ یَعْلَمُ ما فِی الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ ما تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَهٍ إِلَّا یَعْلَمُها وَ لا حَبَّهٍ فِی ظُلُماتِ الْأَرْضِ وَ لا رَطْبٍ وَ لا یابِسٍ إِلَّا فِی کِتابٍ مُبِینٍ فَإِذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَهِ رَفَعَ یَدَیْهِ وَ قَالَ- اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِمَفَاتِحِ الْغَیْبِ الَّتِی

۱- ۱. أمالی الصدوق: ۳۳۱.

۲- ۲. معانی الأخبار: ۲۶۵.

۳- ۳. ثواب الأعمال ص ۴۰ و ۴۱.

۴- ۴. فی المطبوعه[الخصال] و لا یوجد فیه و الحدیث مذکور بسنده فی العلل.

۵- ۵. علل الشرائع ج ۲ ص ۳۱.

لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا أَنْتَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَنْ تَفْعَلَ بِي كَذَا وَ كَذَا ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ أَنْتَ وَلِيُّ نِعْمَتِي وَ الْقَادِرُ عَلَى طَلِبَتِي وَ تَعْلَمُ حَاجَتِي فَأَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ وَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ لَمَّا قَضَيْتَهَا لِي وَ يَسْأَلُ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ حَاجَتَهُ أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا سَأَلَ فَإِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قَالَ لَا تَتْرُكُوا رَكْعَتَيِ الْغُفْلَهِ وَ هُمَا بَيْنَ الْعِشَاءَيْنِ (۱).

المتهجد، عن هشام بن سالم: مثله (۲)

**[ترجمه]فلاح السائل: با استناد به روایات، از جمله نمازهایی که ما انتخاب کردیم را در نمازهایی بین مغرب و عشا خوانده می‌شود، ذکر کرده است. امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس در بین نماز مغرب و عشا دو رکعت نماز بخواند و در رکعت اول آن سوره حمد و آیه «وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغاضِباً فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنادی فِی الظُّلُماتِ أَنْ لا إِلهَ إِلّا أَنْتَ سُبْحانَکَ إِنِّی کُنْتُ مِنَ الظّالِمِینَ * فَاسْتَجَبْنا لَهُ وَنَجَّیْناهُ مِنَ الغَمِّ وَکَذلِکَ نُنْجِی المُؤْمِنِینَ» - . انبیاء / ۸۷ -

{و «ذو النون» را [یاد کن] آن گاه که خشمگین رفت و پنداشت که ما هرگز بر او قدرتی نداریم، تا در [دل] تاریکی‌ها ندا درداد که: «معبودی جز تو نیست، منزّهی تو، راستی که من از ستمکاران بودم» و در رکعت دوم سوره حمد و آیه «وَعِنْدَهُ مَفاتِحُ الغَیْبِ لا یَعْلَمُها إِلاّ هُوَ وَیَعْلَمُ ما فِی البَرِّ وَالبَحْرِ وَما تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلاّ یَعْلَمُها وَلا حَبَّةٍ فِی ظُلُماتِ الأَرْضِ وَلا رَطْبٍ وَلا یابِسٍ إِلاّ فِی کِتابٍ مُبِینٍ» - . انعام / ۵۹ - {کلیدهای غیب، تنها نزد اوست. جز او [کسی] آن را نمی داند، و آنچه در خشکی و دریاست می داند، و هیچ برگی فرو نمی افتد مگر [اینکه] آن را می داند، و هیچ دانه ای در تاریکیهای زمین، و هیچ تر و خشکی نیست مگر اینکه در کتابی روشن [ثبت] است.}

و وقتی قرائت این آیه را تمام کرد دستش را بالا ببرد و بگوید: خدایا، من به حق مفاتیح غیبی که جز تو کسی نمی‌داند، می‌خواهم که بر محمد و آل او درود فرستی و با من این گونه رفتار کنی...

سپس می گوید: پروردگارا تو صاحب نعمت من هستی و بر حاجتم قادر می‌باشی و نیازم را می‌دانی، پس به حق محمد و آل محمد که براو و خاندانش درود باد می خواهم که حاجت مرا بر آورده کنی. و از خدایی که شکوهش عظیم باد حاجتش را می‌خواهد و خدا حاجت او را بر آورده می‌کند. پیامبر صلی الله و آله و سلم فرمود: دو رکعت نماز غفیله را که ما بین مغرب و عشا خوانده می‌شود را ترک نکنید. - . فلاح السائل: ۲۴۵ -

المتهجد: روایتی از هشام بن سالم شبیه این روایت ذکر شده است. - . مصباح المتهجد: ۷۶ -

**[ترجمه]

بیان

إِذْ ذَهَبَ مُغاضِباً أی لقومه کما مر فی محله فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ رزقه و القدر الضیق کما قال تعالی فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ (۳) وَ عِنْدَهُ مَفاتِحُ الْغَيْبِ أی خزائنه جمع مفتح بفتح المیم و هو المخزن أو ما یتوصل به إلی المغیبات مستعارا من المفاتح الذی هو جمع مفتح بالکسر و هو المفتاح و المعنی أنه المتوصل إلی المغیبات المحیط علمه بها فِي كِتابٍ مُبِينٍ أی فی اللوح المحفوظ أو فی

علمه سبحانه و القادر علی طلبتی أی مطلبی.

لما قضیتها لی قال الشیخ البهائی رحمه الله لما بالتشدید بمعنی إلا یقال أسألک لما فعلت کذا أی ما أسألک إلا فعل کذا و قد یقرأ بالتخفیف أیضا فلا حاجه إلی تأویل فعل المثبت بالمنفی و تکون لفظه ما زائده و قد قرئ بالوجهین قوله تعالی إِنْ کُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَیْها حافِظٌ انتهی (۴).

**[ترجمه]«اذ ذهب مغاضبا»، یعنی عصبانی بر قومش، همان طور که در محلش ذکر شد. «فظن أن لن نقدر علیه» رزقش، و «القدر» به معنای تنگی است، همان طور که خدا می‌فرماید: «فقدر علیه رزقه»، - . فجر/ ۱۶ ۳. الطارق: ۴ ۴. مصباح کفعمی: ۳۹۸ (پاورقی) - {و هرکس که روزی بر او تنگ شده است.} «عنده مفاتح الغیب»، یعنی خزانه غیب، «مفاتح» جمع «مفتح» به فتح میم به معنای مخزن است یا چیزی است که به وسیله آن به غیب‌ها دسترسی می‌شود، استعاره از مفاتح که جمع مفتح به کسر است و به معنای کلید می‌باشد. معنا این است که خدا متصل به غیب‌هایی است که علمش به آن احاطه دارد. «فی کتاب مبین»، یعنی در لوح محفوظ یا در علم خدای سبحان. «والقادر علی طلبتی»، یعنی خواسته‌ام.

«لما قضیتها لی»، شیخ بهایی رحمه الله علیه گفته است: «لمّا» با تشدید به معنای «الّا» است، گفته می‌شود: «أسالک لمّا فعلت کذا»، یعنی از تو نمی‌خواهم جز این کار را. گاهی «لما» بدون تشدید خوانده می‌شود؛ بنابراین نیاز نیست جمله مثبت را تأویل به منفی کنیم و در این صورت لفظ «ما» زائد حساب می‌شود و گاهی به هر دو شکل می‌توان خواند مثل آیه «إن کل نفس لمّا علیها حافظ»، ۳{هیچ کس نیست مگر اینکه نگاهبانی بر او [گماشته شده] است.} پایان سخن.

**[ترجمه]

أقول

و التشدید أظهر و لا حاجه إلی تأویل کما عرفت أن المعنی أسألک فی جمیع الأحوال إلا حال قضاء حاجتی أی لا أترک الطلب إلا وقت حصول المطلب و قال الکفعمی (۵) لما روی بالتشدید و التخفیف فمن شدد کانت بمعنی إلا

ص: ۹۷

۱- ۱. فلاح السائل: ۲۴۵.

۲- ۲. مصباح المتهجد: ۷۶.

۳- ۳. الفجر: ۱۶.

۴- ۴. الطارق: ۴.

۵- ۵. مصباح الکفعمیّ ص ۳۹۸ فی الهامش.

كأنه قال أسألك إلا قضيتها لى و من خفف جعل ما زائده للتأكيد و اللام جواب القسم و التقدير لقضيتها لى قلت قال الزجاج لما استعملت فى موضع إلا فى موضعين الأول فى قوله تعالى إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْها حافِظٌ و الثانى فى باب القسم تقول سألتک لما فعلت و المعنى إلا فعلت و المعنى ما كان نفس إلا عليها حافظ من الملائكه يحفظ عملها و ما تكسبه من خير و شر و من قرأ لما بالتخفيف فالمعنى كل نفس لعملها حافظ يحفظها و تكون ما صله كما فى قوله تعالى فَبِما رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ (۱).

**[ترجمه]شاید با تشدید خواندن «لمّا» ظاهرتر باشد و نیازی به تأویل جمله مثبت به منفی نیست، چرا که معنا چنین است: از تو در جمیع احوال به غیر از وقتی که حاجتم را بر آورده کردی می‌خواهم؛ یعنی خواستن از تو را ترک نمی‌کنم مگر وقتی که حاجتم را بدهی - تا حاجتم را ندهی از تو درخواست می‌کنم -. کفعمی۴ گفته است: «لما» با تشدید و بدون تشدید روایت شده است، هرکس آن را با تشدید می‌خواند، گو اینکه می‌گوید: از تو می‌خواهم مگر وقتی که حاجتم را برآورده کنی و هرکس آن را بدون تشدید می‌خواند، ما را به عنوان مای زائده و برای تاکید حساب کرده است و لام جواب قسم است و تقدیر آن چنین است «لقضیتها لی». گفتم: زجاج گفته است: «لمّا» در دو جا به معنای الا است: اول در آیه «إن کل نفس لمّا علیها حافظ» و دوم در باب قسم، می‌گویی: «سألتک لمّا فعلت» و معنا چنین است: مگر اینکه بدهی، و هیچ کس نیست مگر اینکه نگهبانی از فرشتگان بر او گماشته شده است که عمل و هر خیر و شری که انجام می‌دهد را کنترل کند. هرکس لما را بدون تشدید بخواند، معنایش چنین می‌شود: هر کس بر عملش نگهبانی دارد که آن را کنترل می‌کند و در این صورت «ما» صله است، همان طور که در آیه ذیل آمده است: «فبما رحمه من الله»، -. آل عمران/ ۱۵۹ - {پس به برکتِ رحمت الهی.}

**[ترجمه]

«۱۶»

فَلَاحُ السَّائِلِ، وَ مِنَ الصَّلَوَاتِ بَيْنَ الْعِشَاءَيْنِ مَا رَوَاهُ أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَلَوِيُّ الْجَوَّانِيُّ فِي كِتَابِهِ إِلَيْنَا عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْجَوَّانِيِّ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ سُلَيْمَانَ السَّرَاوِيِّ عَنْ عَتِيقِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ رِيَاحٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ الْجُرْجَانِيِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّبَّاحِ عَنْ دَاوُدَ بْنِ سُلَيْمَانَ الْجُرْجَانِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ الزُّهْرِيِّ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیهم السلام قَالَ: قُلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عِنْدَ وَفَاتِهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْصِنَا فَقَالَ أُوصِيكُمْ بِرَكْعَتَيْنِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ تَقْرَأُ فِي الْأُولَى الْحَمْدَ وَ إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ثَلَاثَ عَشْرَهَ مَرَّهً وَ فِي الثَّانِيَهِ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ خَمْسَ عَشْرَهَ مَرَّهً فَإِنَّهُ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فِي كُلِّ شَهْرٍ كَانَ مِنَ الْمُتَّقِينَ فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ فِي كُلِّ سَنَهٍ كُتِبَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ فِي كُلِّ جُمُعَهٍ مَرَّهً كُتِبَ مِنَ الْمُصَلِّينَ فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ فِي كُلِّ لَيْلَهٍ زَاحَمَنِي فِي الْجَنَّهِ وَ لَمْ يُحْصِ ثَوَابَهُ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ جَلَّ وَ تَعَالَى (۲).

المتهجد، و غيره، مرسلا عن الصادق عن آبائه علیهم السلام: مثله (۳).

**[ترجمه]فلاح السائل: از جمله نمازهایی که بین نماز مغرب و عشا خوانده می‌شود، نمازی است که در روایتی از امیر المؤمنین علیه السلام آمده که فرموده است: به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هنگام وفاتش گفتم: ای رسول خدا! به ما وصیت و سفارشی کن، فرمود: شما را به خواندن دو رکعت نماز بین نماز مغرب و عشا سفارش می‌کنم که در رکعت اول این

نماز، سوره حمد و سوره زلزال سیزده مرتبه و در رکعت دوم، سوره حمد و سوره توحید پانزده مرتبه خوانده می‌شود؛ پس هر کس این نماز را در هر ماه بخواند، از جمله متقین خواهد بود و هر کس این نماز را در هر سال بخواند، اسمش جزء نیکوکاران ثبت شود و هر کس این نماز را در هر جمعه یک بار بخواند، اسمش جزء نمازگزاران ثبت شود و هر کس این نماز را در هر شب بخواند، در کنار من در بهشت خواهد بود و هیچ کس جز خدای متعال پروردگار جهانیان نتواند ثواب آن را حساب کند. - . فلاح السائل: ۲۲۶ -

المتهجد و غیره: حدیث مرسلی از امام صادق علیه السلام که ایشان از پدرانشان علیهم السلام نقل کرده است، شبیه این روایت آمده است .

**[ترجمه]

«۱۷»

فَلَاحُ السَّائِلِ، وَ مِنَ الصَّلَوَاتِ بَيْنَ الْعِشَاءَيْنِ مَا رَوَاهُ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْكُوفِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكِسَائِيِّ رَفَعَهُ إِلَى مَوَالِينَا علیهم السلام: فِي قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَ

ص: ۹۸

۱- ۱. آل عمران: ۱۵۹.

۲- ۲. فلاح السائل ص ۲۴۶.

۳- ۳. مصباح المتهجد ص ۷۶.

ناشِئَهَ اللَّيْلِ هِیَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِیلًا(۱) قَالَ هِیَ رَکْعَتَانِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ یُقْرَأَ فِی الْأُولَی بِفَاتِحَهِ الْکِتَابِ وَ عَشْرِ آیَاتٍ مِنْ أَوَّلِ الْبَقَرَهِ وَ آیَهِ السُّخْرَهِ وَ قَوْلِهِ وَ إِلهُکُمْ إِلهٌ واحِدٌ إِلَی آخِرِ الْآیَهِ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ (۲) وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ خَمْسَ عَشْرَهَ مَرَّهً وَ فِی الثَّانِیَهِ فَاتِحَهُ الْکِتَابِ وَ آیَهُ الْکُرْسِیِّ وَ آخِرُ سُورَهِ الْبَقَرَهِ مِنْ قَوْلِهِ لِلَّهِ ما فِی السَّماواتِ إِلَی آخِرِ السُّورَهِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ خَمْسَ عَشْرَهَ مَرَّهً ثُمَّ ادْعُ بِمَا شِئْتَ بَعْدَهُمَا قَالَ فَمَنْ فَعَلَ ذَلِکَ وَ وَاظَبَ عَلَیْهِ کُتِبَ لَهُ بِکُلِّ صَلَاهٍ سِتُّمِائَهِ أَلْفِ حَجَّهٍ(۳).

وَ رُوِیَ ذَلِکَ فِی طَرِیقٍ آخَرَ وَ فِیهَا زِیَادَهٌ رَوَاهَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ جَدِّهِ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّهْشَلِیِّ: بِمِثْلِ ذَلِکَ وَ زَادَ فِیهِ فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الصَّلَاهِ وَ سَلَّمْتَ قُلْتَ- اللَّهُمَّ مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ وَ الْأَبْصَارِ ثَبِّتْ قَلْبِی عَلَی دِینِکَ وَ دِینِ نَبِیِّکَ وَ وَلِیِّکَ وَ لَا تُزِغْ قَلْبِی بَعْدَ إِذْ هَدَیْتَنِی وَ هَبْ لِی مِنْ لَدُنْکَ رَحْمَهً إِنَّکَ أَنْتَ الْوَهَّابُ وَ أَجِرْنِی مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِکَ اللَّهُمَّ امْدُدْ لِی فِی عُمُرِی وَ انْشُرْ عَلَیَّ رَحْمَتَکَ وَ أَنْزِلْ عَلَیَّ مِنْ بَرَکَاتِکَ وَ إِنْ کُنْتُ عِنْدَکَ فِی أُمِّ الْکِتَابِ شَقِیّاً فَاجْعَلْنِی سَعِیداً فَإِنَّکَ تَمْحُو مَا تَشَاءُ وَ تُثْبِتُ وَ عِنْدَکَ أُمُّ الْکِتَابِ وَ تَقُولُ عَشْرَ مَرَّاتٍ أَسْتَجِیرُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ وَ عَشْرَ مَرَّاتٍ أَسْأَلُ اللَّهَ الْجَنَّهَ وَ عَشْرَ مَرَّاتٍ أَسْأَلُ اللَّهَ الْحُورَ الْعِینَ (۴).

المتهجد، و غیره، مرسلا: مثل الروایه الثانیه مع الدعاء(۵)

**[ترجمه]فلاح السائل: از جمله نمازهایی که بین نماز مغرب و عشا خوانده می‌شود، نمازی است که در حدیث مرفوعه ای از مولاهایمان علیهم السلام در تفسیر آیه «إن ناشئه اللیل هی اشد وطأ و اقوم قیلا»، - . مزمل/ ۶ - { قطعاً برخاستن شب، رنجش بیشتر و گفتار [در آن هنگام] راستین تر است.} آمده است. گفته است: این نماز دو رکعت بعد از نماز مغرب است که در رکعت اولی سوره حمد و ده آیه از اول سوره بقره و آیه سخره و آیه «و الهکم اله واحد» تا آخر آیه «لقوم یعقلون - . بقره/ ۱۶۳-۱۶۴ - »

و پانزده مرتبه سوره توحید و در رکعت دوم، سوره حمد و آیه الکرسی و آخر سوره بقره از آیه «و لله ما فی السموات» تا آخر سوره و پانزده مرتبه سوره توحید خوانده می‌شود. سپس بعد از این نماز، برای هر چیز که می‌خواهی دعا کن. گفته است: هر کس این نماز را بخواند و بر آن مواظبت کند، بر هر نماز وی ثواب ششصد هزار حج نوشته می‌شود. - . فلاح السائل: ۲۲۶ -

این روایت با طریق دیگری هم روایت شده است و دعایی به متن حدیث اضافه شده است، یعنی مثل این حدیث روایت شده و گفته: وقتی نماز را تمام کردی و سلام نماز را گفتی، بگو: «پروردگارا، ای گرداننده دل‌ها و چشم‌ها، قلبم را بر دین خود و نبی و ولی‌ات استوار کن و قلبم را بعد از اینکه هدایتم کردی نلغزان و از جانب خود به من رحمتی عطا کن که تو بسیار بخشنده ای و با رحمت خودت مرا از آتش جهنم حفظ فرما. پروردگارا، مرا در عمر و زندگی‌ام یاری فرما و رحمت خودت را بر من بگستران و از برکات خود بر من فرو فرست و اگر در نزد تو و در ام الکتاب و لوح محفوظت شقی و بدبخت بودم، مرا از خوشبختان و سعادتمندان قرار ده، چرا که تو هر چیز را که بخواهی نابود می کنی و هر چیز را که بخواهی استوار می... گردانی و ام الکتاب نزد توست.»

و ده مرتبه می گویی: «از شر آتش به خدا پناه می‌برم» و ده مرتبه می گویی: «از خدا بهشت می‌خواهم» و ده مرتبه می گویی: «از خدا حور العین را خواستارم». - . فلاح السائل: ۲۴۷ -

در کتاب المتهجد و غیر آن، حدیث مرسلی مثل روایت دومی همراه با این دعا آمده است. - . مصباح المتهجد: ۷۶ و ۷۷ -

**[ترجمه]

بیان

العشر من أول البقره إلی قوله بِما کانُوا یَکْذِبُونَ علی أحد الاحتمالین و إلی قوله وَ ما یَشْعُرُونَ علی الاحتمال الآخر و الأول أظهر و أحوط و آیه السخره إن أرید بها الآیه الواحده فهی إلی رَبُّ الْعالَمِینَ و إن أرید بها الجنس فهی

ص: ۹۹

۱- ۱. المزّمّل: ۶.

۲- ۲. البقره: ۱۶۳- ۱۶۴.

۳- ۳. فلاح السائل ص ۲۴۶.

۴- ۴. فلاح السائل ص ۲۴۷.

۵- ۵. مصباح المتهجد ص ۷۶ و ۷۷.

ثلاث آیات إلی قوله مِنَ الْمُحْسِنِینَ و هو أشهر و أحوط و الأشهر فی آیه الکرسی إلی الْعَلِیُّ الْعَظِیمُ و قیل إلی خالِدُونَ.

**[ترجمه]ده آیه از اول سوره بقره، طبق یک احتمال تا سخن خدای متعال: «بما کانوا یکذبون» و طبق یک احتمال دیگر، «و ما یشعرون» است. احتمال اولی ظاهرتر و موافق احتیاط است. آیه سخره اگر منظور از آن یک آیه باشد تا «رب العالمین» است و اگر منظور جنس آن – عمومیت – باشد، سه آیه تا سخن خدای متعال «من المحسنین» خواهد بود و این مشهورتر و موافق احتیاط است. مشهور است آیه الکرسی تا «العلی العظیم» می‌باشد و نیز گفته شده است تا «خالدون» است.

**[ترجمه]

«۱۸»

فَلَاحُ السَّائِلِ، وَ مِنَ الصَّلَوَاتِ بَیْنَ الْعِشَاءَیْنِ مَا رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْقُمِّیُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الْعَطَّارِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی الْأَشْعَرِیِّ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ رَفَعَهُ إِلَی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ صَلَّی بَعْدَ الْمَغْرِبِ أَرْبَعَ رَکَعَاتٍ یَقْرَأُ فِی کُلِّ رَکْعَهٍ خَمْسَ عَشْرَهَ مَرَّهً قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ انْفَتَلَ مِنْ صَلَاتِهِ وَ لَیْسَ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ اللَّهِ تَعَالَی ذَنْبٌ إِلَّا وَ قَدْ غُفِرَ لَهُ (۱).

وَ مِنَ الصَّلَوَاتِ بَیْنَ الْمَغْرِبِ وَ بَیْنَ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ مَا رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیِّ بْنِ سَعِیدٍ الْکُوفِیُّ الْبَزَّازُ رَحِمَهُ اللَّهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَعْقُوبَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْکُلَیْنِیِّ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: مَنْ صَلَّی الْمَغْرِبَ وَ بَعْدَهَا أَرْبَعَ رَکَعَاتٍ وَ لَمْ یَتَکَلَّمْ حَتَّی یُصَلِّیَ عَشْرَ رَکَعَاتٍ یَقْرَأُ فِی کُلِّ رَکْعَهٍ فَاتِحَهَ الْکِتَابِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ کَانَتْ لَهُ عَدْلُ عَشْرِ رِقَابٍ (۲).

الْمُتَهَجِّدُ: وَ رُوِیَ عَشْرُ رَکَعَاتٍ وَ ذَکَرَ نَحْوَهُ وَ قَالَ أَرْبَعُ رَکَعَاتٍ یَقْرَأُ فِی کُلِّ رَکْعَهٍ الْحَمْدَ مَرَّهً وَ خَمْسِینَ مَرَّهً قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ رُوِیَ أَنَّهُ مَنْ فَعَلَ ذَلِکَ انْفَتَلَ مِنْ صَلَاتِهِ وَ لَیْسَ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ اللَّهِ تَعَالَی ذَنْبٌ إِلَّا وَ قَدْ غُفِرَ لَهُ (۳).

**[ترجمه]فلاح السائل: از جمله نمازهایی که بین نماز مغرب و عشا خوانده می‌شود، نمازی است که در حدیث مرفوعه‌ای از امام صادق علیه السلام آمده است: هر کس نماز مغرب بخواند و بعد از آن چهار رکعت را بخواند و در هر رکعت پانزده مرتبه سوره توحید را بخواند، در حالی نمازش را تمام کرده، که بین او و خدا گناهی نباشد که خدا آن را نیامرزیده باشد. - . فلاح السائل: ۲۴۷ -

از جمله نمازهایی که بین نماز مغرب و عشا خوانده می‌شود، نمازی است که در حدیثی از امام رضا علیه السلام آمده است: هر کس نماز مغرب را بخواند و بعد از آن چهار رکعت را بخواند و بعد از آن حرف نزند تا اینکه ده رکعت دیگر که در تمام رکعات آن سوره حمد و سوره توحید را می‌خواند، ثواب این نماز برای او معادل ثواب آزاد کردن ده بنده است. - . فلاح السائل: ۲۴۷ -

المتهجد: روایت است این نماز ده رکعت است و مثل همین حدیث را ذکر کرده است و گفته است: در چهار رکعت از این ده رکعت، در هر رکعت سوره حمد و پنجاه مرتبه سوره توحید خوانده می‌شود و روایت شده است که هرکس این نماز را

بخواند، در حالی نمازش را تمام کرده که بین او و خدا گناهی نباشد که خدا آن را نیامرزیده باشد. - . التهذیب ۱: ۲۰۵ -

**[ترجمه]

«۱۹»

فَلَاحُ السَّائِلِ، وَ مِنَ الصَّلَوَاتِ بَيْنَ الْعِشَاءَيْنِ مَا رَوَيْنَاهُ بِعِدَّهِ طُرُقٍ فَمِنْهَا بِإِسْنَادِى إِلَى جَدِّى أَبِى جَعْفَرٍ الطُّوسِيِ (۴)

عَنِ ابْنِ أَبِى جِيدٍ عَنِ ابْنِ الْوَلِيدِ عَنِ الشَّيْخِ جَعْفَرِ بْنِ سُلَيْمَانَ فِيمَا رَوَاهُ فِى كِتَابِهِ كِتَابِ ثَوَابِ الْأَعْمَالِ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ: تَنَفَّلُوا وَ لَوْ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ فَإِنَّهُمَا تُورِثَانِ دَارَ الْكَرَامَهِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا مَعْنَى خَفِيفَتَيْنِ قَالَ يَقْرَأُ فِيهِمَا الْحَمْدَ وَحْدَهَا قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ

۱- ۱. فلاح السائل ص ۲۴۷.

۲- ۲. فلاح السائل ص ۲۴۷.

۳- ۳. مصباح المتهجد ص ۷۷.

۴- ۴. راجع التهذیب ج ۱ ص ۲۰۵.

فَمَتَى أَصَلِّيهَا قَالَ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَ الْعِشَاءِ(۱).

**[ترجمه]فلاـح السائل: از جمله نمازهایی که بین نماز مغرب و عشا خوانـده می‌شود، نمازی است که به طرق متعـدد برای ما روایت شـده است که از جمله این طرق، حـدیثی است که از جـدم ابوجعفر طوسـی۱ آمـده است. پیامبر صـلی الله علیه و آله و سلم فرمود: نماز مسـتحبی به جا آوریـد هر چنـد که دو رکعت خفیف باشد، چرا که این دو رکعت شـما را وارث بهشت می... گردانـد. سؤال شـد: ای پیامبر خـدا، منظور از نماز خفیف چیست؟ فرمود: نمازی که در آن تنها حمـد خوانده شود، سؤال شد: ای رسول خـدا، این نمـاز را چه زمانی بخوانیم؟ فرمود: ما بین نماز مغرب و نماز عشا - . فلاح السائل: ۲۴۸ ۱. مراجعه شود به: التهذیب: ج ۱، ص ۲۰۵ - .

**[ترجمه]

بیان

الظـاهر أن هـذه الصـلاه هی نـافله المغرب فإن رکعتین منها آکـد کما مر و یجوز الاکتفاء فی النوافل بالحمـد فقط لا سـیما عند ضیق الوقت بـل یحتمـل فی بعض النوافـل المتقـدمه أیضا أن یکون کیفیه مستحبه لنافله المغرب و هـذه الأخبار مما یؤیـد جواز إیقاع التطوع بعد دخول وقت العشاء(۲)

إذ لا یفی الوقت بجمیعها

ص: ۱۰۱

۱- ۱. فلاح السائل ص ۲۴۸.

۲- ۲. هـذه الأخبـار مع ضـعف سـندها تخـالف سـنه النبیّ صـلّی اللّه علیه و آله فی أعـداد النوافـل من جهه و فی تعیین أوقـات الصـلوات اخری، و قد عرفت فیما سـبق مرارا أن اللّه لا یعذب علی کثره الصیام و الصوم، و کنه یعذب علی ترک السنه. و ذلک لاـن المراد بالسـنه کما عرفت فی ج ۸۲ ص ۲۹۵ سـیرته العملیه المتخـذه باشـارات القرآن العزیز کمـا و کیفا زمانا و مکانا فمن خـالف سـنته کما فأتی بالنوافل أکثر مما سـنه صـلّی اللّه علیه و آله أو کیفا فأتی بها بتطویل الرکوع فی لیله مع تخفیف سائرها و تطویل السـجود فی لیله اخری یتخذها سیره لنفسه و یقول یا فلان هذه لیله الرکوع و هذه لیله السجود مثلا، أو لا یفصل بین کل رکعتین بتشـهد و سـلام، أو یقرأ عشر سور فی رکعه واحده یلتزم بها و غیر ذلک ممّا یکثر تعداده. أو خالف سنته صلّی اللّه علیه و آله زمانـا فأتی بالنوافل فی وقت الفرائض المختص بها، أو مکانا فأتی بها فی المسـجد علانیه یلتزم بها و قـد کان صـلوات اللّه علیه یأتی بها فی داره الا نوافل شـهر رمضان علی ما سـیأتی فی محله. فمن خالف سـنته صـلی الله علیه و آله باحدی هذه الصور فقـد أتی بأمر من عنـده محـدث،« و کل محـدث بـدعه، و کل بـدعه ضـلاله و کل ضـلاله فی النار». و هذا هو المراد بقوله علیه السـلام« ما أحـدثت بدعه الا ترک بها سـنه» و ذلک لان السـنه قد تترک رأسا، کمن ترک النوافل من دون تهاون و اسـتخفاف بها، فلا حرج علیه، لما قد صح عنه علیه الصـلاه و السـلام:« .... و سنه فی غیر فریضه الاخذ بها فضیله و ترکها الی غیر خطیئه». و أمّـا إذا ترک السـنه وراء ظهره کـأنّه لاـ یعبـأ بها، أو حولها عن وجهها کأنّه یری نقصا فیها فیتمها من عنـده، أو خللا فیصـلحها و

يسدها برأيه، فقد خالف سنه النبىّ صلّى اللّه عليه و آله و تعداها« و من خالف سنه النبىّ متعمدا فقد كفر» و من تعداها جهلا اخذ بناصيته و ردّ الى السنه، و الا فلا يعبأ بأعماله و لا ينصب لها ميزان، لما قد صح عنه عليه الصلاه و السلام:« لا عمل الا بنيه و لا نيه الا باصابه السنه». و أمّا الفقهاء و المحدّثون من الاصحاب- رضوان اللّه عليهم- فانما نقلوا هذه الأحاديث و ما ضاهاها فى كتبهم المدونه لاعمال اليوم و الليله- مع اعترافهم بضعف سندها، تعولا على قاعده التسامح فى أدله السنن المبتنيه على أحاديث من بلغ، زعما منهم أنّها تشمل كل حديث روى فيه ثواب على عمل، مطلقا، و ان كان العمل مخالفا للسنه القطعيه، و ليس كذلك، و الا لكان مفادها تصويب البدع و الحكم بمشروعيتها، و الكذب المفترع على أئمه الدين و حماته، و هذا كما ترى مخالف لضروره المذهب. فالمراد من العمل الذى يروى له ثواب من اللّه انما هو العمل الثابت بالسنه القطعيه كالنوافل المرتبه و التعقيبات و الاذكار التى يؤيدها الكتاب و السنه، فإذا ورد فى حديث أن صلاه الليل تزيد فى الرزق، أو نافله المغرب تسرع فى قضاء حاجته و أن تسبيح فاطمه الزهراء عليها السلام عند المنام خير من خادم يخدم البيت طول النهار، فافتتن المكلف بالحديث و عمل ذاك الخير التماس تلك العائده و رجاء ذلك الثواب المخصوص، آتاه اللّه ذلك الثواب تكرما، و ان لم يكن الحديث كما بلغه. على أن هذه الأحاديث- أحاديث من بلغ- لو كانت لها اطلاقا فانما تنظر الى العوام و المقلدين البسطاء، الذين لا يعرفون الحق من الباطل، و لا يكلفون التمييز بين الصحيح و السقيم، و انما يتعولون فى دينهم على رأى الفقهاء و المحدثين، و أمّا الفقهاء و المحدّثون فوظيفتهم الذب عن حوزه الدين، و معرفه الصحيح من السقيم و طرح الأحاديث و الروايات التى لا توجب علما و لا عملا، لضعف سندها و طعن العلماء فى رواتها بالفسق و الغلوّ و الجهاله. فهم أولى بأن يؤدوا حقّ اللّه عزّ و جلّ إليه و هو أن يقولوا ما يعلمون، و يكفوا عما لا يعلمون، و أن يأخذوا بما وافق كتاب اللّه و سنه نبيه صلّى اللّه عليه و آله و يدعوا ما خالف كتاب اللّه و سنه نبيه: ففى الصحيح أن أبا يعفور سأل الصادق عليه السلام عن اختلاف الحديث: يرويه من يوثق به، و منهم من لا يوثق به، فقال عليه السلام: إذا ورد عليكم حديث فوجدتم له شاهدا فى كتاب اللّه أو من قول رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله(يعنى سنته ص) و الا فالذى جاءكم به أولى به. و روى الكشّىّ عن اليقطينى عن أبى محمّد يونس بن عبد الرحمن أن بعض أصحابنا سأله فقال له: يا أبا محمّد ما أشدك فى الحديث و أكثر انكارك لما يرويه أصحابنا، فما الذى يحملك على ردّ الأحاديث؟ فقال: حدّثنى هشام بن الحكم أنّه سمع أبا عبد اللّه عليه السلام يقول: لا تقبلوا علينا حديثا الا ما وافق القرآن و السنه، أو تجدون معه شاهدا من أحاديثنا المتقدمه، فان المغيره بن سعيد لعنه اللّه دس فى كتب أصحاب أبى أحاديث لم يحدث بها أبى فاتقوا اللّه و لا تقبلوا علينا ما خالف قول ربّنا تعالى و سنه نبيّنا محمد صلى الله عليه و آله ، فانا إذا حدّثنا قلنا: قال اللّه عزّ و جلّ، و قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله. قال يونس: وافيت العراق فوجدت بها قطعه من أصحاب أبى جعفر عليه السلام و وجدت أصحاب أبى عبد اللّه عليه السلام متوافرين فسمعت منهم و أخذت كتبهم فعرضتها بعد على أبى الحسن الرضا عليه السلام فأنكر منها أحاديث كثيره أن يكون من أحاديث أبى عبد اللّه عليه السلام، و قال لى: ان أبا الخطاب كذب على أبى عبد اللّه عليه السلام، لعن اللّه أبا الخطاب و كذلك أصحاب أبى الخطاب يدسون هذه الأحاديث الى يومنا هذا فى كتب أصحاب أبى عبد اللّه عليه السلام فلا تقبلوا علينا خلاف القرآن، فانا ان حدّثنا حدّثنا بموافقه القرآن و موافقه السنه، انا عن اللّه و عن رسوله نحدث الخبر. فعلى هذا لا مناص من أن نتعرف صدق الرواه و أمانتهم ثمّ بعد ذلك نعرض الحديث على كتاب اللّه و سنه نبيه صلّى اللّه عليه و آله، فان وافق القرآن و سيره نبيه صلى الله عليه و آله نقبله، و الا فمن جاء به فهو أولى به، و هذه الأحاديث مع كونها مخالفه لسنه النبىّ صلّى اللّه عليه و آله، رواتها مطعون غالبا أو مجاهيل، فلا توجب لا علما و لا عملا، حتى يحتاج الى الجمع بينها.

بل ببعضها فقد و لعل الأحوط ترک ما لا یفی الوقت بها و إن کان الأقوی جواز إیقاعها و الله یعلم.

ص: ۱۰۲

**[ترجمه]ظاهرا این نماز، نافله مغرب است که بر خوانـدن دو رکعت از آن بیشتر تاکیـد شـده است؛ همان طور که گذشت و اکتفا کردن به خواندن سوره حمد تنها در نمازهای نافله جایز است، به خصوص زمانی که وقت تنگ است، بلکه ممکن است برای برخی از نـافله هـای قبلی نیز همان کیفیت مسـتحبی نافله مغرب باشـد. این اخبار از جمله مواردی است که جواز خوانـدن نـافله را بعـد از وارد شـدن وقت نماز عشا، تأییـد می‌کنـد؛ چرا که برای خوانـدن تمام این نمازها وقت کافی نیست، بلکه برای برخی از آنها وقت هست. شایـد احتیاط ترک نمازهایی باشـد که وقت برای خوانـدن آن نیست، هر چند نظر قوی‌تر این است که خواندن اینها بعد از وارد شدن وقت نماز عشا جایز است. و خداست که می‌داند.

**[ترجمه]

«۲۰»

الْمُجْتَنَی،: شَکَا رَجُلٌ إِلَی الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیه السلام جَاراً یُؤْذِیهِ فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ علیه السلام إِذَا صَلَّیْتَ الْمَغْرِبَ فَصَلِّ رَکْعَتَیْنِ ثُمَّ قُلْ یَا شَدِیدَ الْمِحَالِ یَا عَزِیزُ أَذْلَلْتَ بِعِزَّتِکَ جَمِیعَ مَا خَلَقْتَ اکْفِنِی شَرَّ فُلَانٍ بِمَا شِئْتَ قَالَ فَفَعَلَ الرَّجُلُ ذَلِکَ فَلَمَّا

ص: ۱۰۳

كَانَ فِی جَوْفِ اللَّیْلِ سُمِعَ صُرَاخٌ وَ قِیلَ فُلَانٌ قَدْ مَاتَ اللَّیْلَهَ.

عُدَّهُ الدَّاعِی،: مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّ فِیهِ بِعِزَّتِکَ الْجَبَابِرَهَ مِنْ خَلْقِکَ.

**[ترجمه]المجتنی: فردی از همسایه‌اش که او را اذیت می کرد به امام حسن علیه السلام شکایت کرد، امام علیه السلام به او فرمود: وقتی نماز مغرب را خواندی، دو رکعت نماز بخوان و سپس بگو: ای کسی که شدید نیرنگ می‌زنی و ای شکست ناپذیری که به عزتت تمام آنچه را که خلق کرده‌ای، ذلیل کرده‌ای، شر فلانی را هر طور که می‌دانی از سرم کم کن .

گفته است: این فرد این کار را کرد و در نیمه شب فریادی را شنید؛ و گفته شد: فلانی امشب فوت کرد.

عده الداعی: مثل همین روایت نقل شده است؛ فقط در آن آمده است «به عزتت، گردن کشان از خلایقت را».

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری المحال بالکسر الکید و قیل المکر و قیل القوه و الشده و میمه أصلیه.

ص: ۱۰۴

**[ترجمه]جزری گفته است: محال با کسر به معنای فریب و نیرنگ است. گفته شده است: به معنای مکر است و گفته شده است: به معنای قوّت و شدّت است. میم کلمه «محال»، اصلی است، نه زائد .

**[ترجمه]

باب ۵ فضل الوتیره و آدابها و عللها و تعقیبها و سائر الصلوات بعد العشاء الآخره

روایات

«۱»

الْعِلَلُ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَاتِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْدَانَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنِ الْمُثَنَّى عَنِ الْمُفَضَّلِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ أُصَلِّی الْعِشَاءَ الْآخِرَهَ فَإِذَا صَلَّیْتُ صَلَّیْتُ رَكْعَتَیْنِ وَ أَنَا جَالِسٌ فَقَالَ أَمَا إِنَّهَا وَاحِدَهٌ وَ لَوْ بِتَّ بِتَّ عَلَی وَتْرٍ(۱).

وَ مِنْهُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الْأَسَدِيِّ عَنْ مُوسَی بْنِ عِمْرَانَ الْجُعْفِيِّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ يَزِيدَ النَّوْفَلِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِی حَمْزَهَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَبِيتَنَّ إِلَّا بِوَتْرٍ قَالَ قُلْتُ تَعْنِی الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ قَالَ نَعَمْ إِنَّهُمَا بِرَكْعَهٍ فَمَنْ صَلَّاهَا ثُمَّ حَدَثَ بِهِ حَدَثٌ مَاتَ عَلَی وَتْرٍ فَإِنْ لَمْ يَحْدُثْ بِهِ حَدَثُ الْمَوْتِ يُصَلِّی الْوَتْرَ فِی آخِرِ اللَّيْلِ فَقُلْتُ هَلْ صَلَّی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ قَالَ لَا قُلْتُ وَ لِمَ قَالَ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَانَ يَأْتِيهِ الْوَحْیُ وَ كَانَ يَعْلَمُ أَنَّهُ هَلْ يَمُوتُ أَمْ لَا وَ غَيْرُهُ لَا يَعْلَمُ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ لَمْ يُصَلِّهِمَا وَ أَمَرَ بِهِمَا(۲).

**[ترجمه]العلل: مفضل گفته است: به امام صادق علیه السلام گفتم: نماز عشا را می‌خوانم و سپس دو رکعت نشسته نماز می‌خوانم. فرمود: بدان که آن دو رکعت یک رکعت است - حساب می‌شود - و اگر بخوابی، با نماز وتر خوابیده‌ای. - . علل الشرایع ۲: ۲۰ -

و نیز العلل: ابوبصیر گفته است: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس به خدا و روز قیامت ایمان دارد، تا نماز وتر نخوانده، نخوابد. پرسیدم: منظور دو رکعت نمازی است که بعد از نماز عشا خوانده می‌شود؟ فرمود: بله، این دو رکعت، یک رکعت حساب می‌شود؛ پس هر کس این نماز را بخواند و اتفاقی برای او بیفتد و بمیرد، بر حال نماز وتر مرده است و اگر نمیرد، در آخر شب نماز وتر را می‌خواند.

گفتم: آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم این نماز را خوانده است؟ فرمود: نه. گفتم: چرا؟ فرمود: چون به حضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله وحی می‌شد و می‌دانست که می‌میرد یا نه، ولی دیگران نمی‌دانند؛ به همین دلیل پیامبر این دو را نخوانده و بدان امر کرده است.

**[ترجمه]

بيان

يظهر من هذا الخبر وجه الجمع بين الأخبار المختلفه حيث عدت الوتيره فى بعضـها من السنن و فى بعضها لم تعد منها و قوله فلا يبيتن إما نهى أو نفى فعلى الأول يكون من قبيل تصـدير الأحكام بيا أيها الذين آمنوا لأنهم المنتفعون بها فلا يدل على أن ترك الوتر مناف للإيمان و على الثانى فيحتمل أن

ص: ۱۰۵

۱- ۱. علل الشرائع ج ۲ ص ۲۰، و فى بعض النسخ« و لو مت مت على وتر».

۲- ۲. علل الشرائع ج ۲ ص ۲۰.

یکون الغرض النهی فیرجع إلی الأول أو معناه فیحمل علی کمال الإیمان و علی التقادیر فیه إیماء إلی أن مقتضی الإیمان بالله و ما وعد الله من الثواب علی الطاعات لا سیما صلاه اللیل عدم ترکها للکسل أو الأعذار القلیله.

ثم إن ظاهر هذه الأخبار أفضلیه الجلوس فی الوتیره بل تعینه و بعض الأخبار یدل علی کون القیام فیهما أفضل. کَرِوَایَهِ الْحَارِثِ النَّضْرِی (۱) عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: رَکْعَتَانِ بَعْدَ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ کَانَ أَبِی یُصَلِّیهِمَا وَ هُوَ قَاعِدٌ وَ أَنَا أُصَلِّیهِمَا وَ أَنَا قَائِمٌ. و ظاهره أن الباقر علیه السلام کان یصلیهما جالسا لکونه بادنا یشق علیه القیام. وَ کَرِوَایَهِ سُلَیْمَانَ بْنِ خَالِدٍ(۲) عَنْهُ علیه السلام حَیْثُ قَالَ: وَ رَکْعَتَانِ بَعْدَ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ تَقْرَأُ فِیهِمَا مِائَهَ آیَهٍ قَائِماً أَوْ قَاعِداً وَ الْقِیَامُ أَفْضَلُ.

و لا یبعد القول بأفضلیه القیام و إن کان القعود أشهر.

و المشهور فی وقتها أنه یمتد بامتداد وقت العشاء و ادعی فی المعتبر و المنتهی علیه الإجماع و ذکر الشیخان و أتباعهما أنه ینبغی أن یجعلها خاتمه نوافله و مستنده غیر معلوم.

**[ترجمه]از این روایت وجه جمع بین اخبار مختلف فهمیده می‌شود، چرا که در برخی از اخبار، نماز وتیره از جمله مستحبات شمرده شده و در برخی از اخبار از جمله مستحبات شمرده نشده است. سخن حضرت: «فلا یبیتنّ»، یا نهی است یا نفی، اگر نهی باشد؛ نظیر تشریع و صدور احکام با کلماتی چون «یا ایها الذین آمنوا» است، چرا که مردم از این نماز منتفع می‌شوند. بنابراین بر این نکته دلالت نمی‌کند که نخواندن وتر با ایمان منافات دارد. اگر منظور نفی باشد، مقصود از آن نهی خواهد بود؛ بنابراین معنایش مثل اولی می‌شود و بر کمال ایمان حمل می‌شود. در هر دو صورت، اشاره به این است که مقتضای ایمان به خدا و ایمان به وعده‌هایی که از ثواب بر عبادات مخصوصا نماز شب داده، ترک نکردن این نماز به خاطر تنبلی و یا بهانه‌های کوچک است.

ظاهر این روایات، افضل بودن نشستن در نماز وتیره یا تعیّن نشستن در آن است و در برخی اخبار ما آمده که ایستاده خواندن این دو رکعت افضل است، مثل روایت حرث نضری - . الکافی ۳: ۴۴۶ -

از امام صادق علیه السلام که فرمود: پدرم دو رکعت بعد از نماز عشا را به صورت نشسته می‌خواند و من این دو رکعت را به صورت ایستاده می‌خوانم. ظاهر حدیث این است که امام باقر علیه السلام این دو رکعت را به خاطر اینکه تنومند بود و ایستادن بر وی سخت بود، نشسته می‌خواند. روایت دیگری که دلالت می‌کند ایستاده خواندن این رکعت افضل است، روایت سلیمان بن خالد از امام صادق علیه است که فرمود: در دو رکعت نماز نافله عشا، صد آیه به صورت ایستاده و نشسته خوانده می‌شود که ایستاده خواندن، افضل است. قول به افضل بودن ایستاده خواندن این دو رکعت بعید نیست، هر چند که نشسته خواندن مشهورتر است.

در مورد وقت این نماز، مشهور است که وقتش به امتداد وقت نماز عشا کشیده می‌شود. در کتاب المنتهی و کتاب المعتبر بر این مطلب ادعای اجماع شده است. شیخان [شیخ مفید و شیخ طوسی] و پیروانشان گفته‌اند که شایسته است نماز وتیره را خاتمه نمازهای نافله‌اش قرار دهد. مستند این نظر معلوم نیست.

**[ترجمه]

«۲»

فَلَاحُ السَّائِلِ، صَلَاةُ الْفَرَجِ بِالْإِسْنَادِ إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْمُغِيرَهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَثِيرٍ قَالَ: شَكَوْتُ إِلَى أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام كَرْباً أَصَابَنِی قَالَ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ إِذَا صَلَّيْتَ الْعِشَاءَ الْآخِرَهَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ ضَعْ خَدَّكَ الْأَيْمَنَ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ قُلْ يَا مُذِلَّ كُلِّ جَبَّارٍ وَ مُعِزَّ كُلِّ ذَلِيلٍ قَدْ وَ حَقِّكَ بَلَغَ مَجْهُودِی قَالَ فَمَا قُلْتُهُ إِلَّا ثَلَاثَ لَيَالٍ حَتَّى جَاءَ لِيَ الْفَرَجُ (۳).

صَلَاهُ لِطَلَبِ الرِّزْقِ رَوَى أَبُو مُحَمَّدٍ هَارُونُ بْنُ مُوسَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ قَالَ لِيَ الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَاتِمٍ وَ جَعْفَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْمُحَمَّدِيُّ قَالا قَالَ لَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِی عُمَيْرٍ

۱- ۱. الكافی ج ۳ ص ۴۴۶.

۲- ۲. التهذيب ج ۱ ص ۱۳۴.

۳- ۳. فلاح السائل ص ۲۵۷.

كُلَّ مَا رَوَيْتُهُ قَبْلَ دَفْنِ كُتُبِي وَ بَعْدَهَا فَقَدْ أَجَزْتُهُ لَكَمَا قَالَ ابْنُ أَبِي عُمَيْرٍ حَدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: لَا تَتْرُكُوا رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ فَإِنَّهَا مَجْلَبَهٌ لِلرِّزْقِ وَ تَقْرَأُ فِي الْأُولَى الْحَمْدَ وَ آيَهَ الْكُرْسِيِّ وَ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ فِي الثَّانِيَهِ الْحَمْدَ وَ ثَلَاثَ عَشْرَهَ مَرَّهً قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَإِذَا سَلَّمْتَ فَارْفَعْ يَدَيْكَ وَ قُلِ- اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ يَا مَنْ لَا تَرَاهُ الْعُيُونُ وَ لَا تُخَالِطُهُ الظُّنُونُ وَ لَا

يَصِفُهُ الْوَاصِفُونَ يَا مَنْ لَا تُغَيِّرُهُ الدُّهُورُ وَ لَا تُبْلِيهِ الْأَزْمِنَهُ وَ لَا تُحِيلُهُ الْأُمُورُ يَا مَنْ لَا يَذُوقُ الْمَوْتَ وَ لَا يَخَافُ الْفَوْتَ يَا مَنْ لَا تَضُرُّهُ الذُّنُوبُ وَ لَا تَنْقُصُهُ الْمَغْفِرَهُ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ هَبْ لِي مَا لَا يَنْقُصُكَ وَ اغْفِرْ لِي مَا لَا يَضُرُّكَ وَ افْعَلْ بِي كَذَا وَ كَذَا وَ تَسْأَلُ حَاجَتَكَ وَ قَالَ عليه السلام مَنْ صَلَّاهَا بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّهِ(۱).

المتهجد، و غيره،: يستحب أن يصلى ركعتين بعد العشاء الآخره و ذكر مثله (۲).

**[ترجمه]فلاح السائل: عبد الرحمن ابن كثير گفته است: به امام صادق عليه السلام از گرفتارى كه به من رسيده بود شكوه كردم. فرمود: اى عبدالرحمن! وقتى نماز عشا را خواندى، دو ركعت نماز بخوان، سپس گونه راست خود را بر زمين بگذار و بگو: اى ذليل كننده هر گردنكش و عزيز كننده هر ذليل، به حق خودت سوگندت مى‌دهم، مرا به مقصودم برسان. گفت: اين ذكر را فقط سه شب گفتم و گرفتاريم برطرف شد. - . فلاح السائل: ۲۵۷ -

نمازى براى طلب رزق: محمد بن حاتم و جعفر بن عبدالله محمدى گفته‌اند: محمد بن ابى عمير به ما گفت: تمام آنچه را كه قبل و بعد از دفن كتاب‌هايم روايت كردم، به شما اجازه مى‌دهم روايت كنيد. ابن ابى عمير گفته است: هشام بن سالم از امام صادق عليه السلام براى من روايت كرده كه حضرت فرمود: هيچ گاه خواندن دو ركعت بعد از نماز مغرب را ترك نكن، چرا كه اين نماز روزى را جلب مى‌كند. در اين نماز در ركعت اول، حمد و آيه الكرسى و «قل يا ايها الكافرون» و در ركعت دوم، حمد و سيزده مرتبه «قل هو الله احد» خوانده مى‌شود. وقتى سلام نماز را خواندى، دستانت را بلند كن و بگو: پروردگارا، من از تو مى‌خواهم، اى كسى كه چشم‌ها او را نمى‌بينند و ظن‌ها با او در نياميزند و وصف كنندگان نمى‌توانند وصفش كنند. اى كسى كه گذشت روزگار او را تغيير ندهد و زمان ها او را فرسوده نكنند و امور او را تغيير ندهد، اى كسى كه طعم مرگ را نچشد و از نابودى هراسش نباشد و اى كسى كه گناهان بر او صدمه نزند و گذشت و بخشش از او چيزى نكاهد؛ بر محمد و آل او درود فرست و به من عطا كن آنچه را كه از تو نمى‌كاهد و ببخش آنچه را كه به تو آسيبى نمى‌زند و با من چنين و چنان كن. سپس حاجتت را از خدا بخواه.

گفته است: هر كس اين نماز را بخواند، خداوند خانه‌اى در بهشت براى او مى‌سازد. - . فلاح السائل : ۲۵۸ -

المتهجد و غير آن: مستحب است بعد از عشا دو ركعت نماز خوانده شود... و چنين روايتى را ذكر كرده است.

**[ترجمه]

فَلَاحُ السَّائِلِ، وَ مِنَ الصَّلَوَاتِ بَعْدَ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ مَا رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ الْبَزَّازُ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْمَحَامِلِيِّ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْلَى عَنِ ابْنِ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ فَرَجٍ عَنْ أَبِي فَرْوَهَ عَنْ سَالِمِ الْأَفْطَسِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: مَنْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ خَلْفَ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ وَ قَرَأَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأَخِيرَتَيْنِ تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَ الم تَنْزِيلُ السَّجْدَهَ كُنَّ لَهُ كَأَرْبَعِ رَكَعَاتٍ مِنْ لَيْلَهِ الْقَدْرِ(۳).

**[ترجمه]فلاح السائل: از جمله نمازهای مستحبی که بعد از نماز عشا خوانده می‌شود، نمازی است که در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمده است: هر کس چهار رکعت بعد از نماز عشا بخواند و در دو رکعت اول سوره کافرون و سوره توحید را بخواند و در دو رکعت بعدی، سوره ملک و سجده را بخواند، این چهار رکعت برای او مثل چهار رکعت در شب قدر خواهد بود.

**[ترجمه]

«۴»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ الْإِخْتِيَارُ: فِي النَّوَافِلِ بَعْدَ الْعِشَاءِ أَرْبَعُ رَكَعَاتٍ مَرْوِيَّهً عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله يُقْرَأُ فِي الْأُولَى الْحَمْدُ وَ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ فِي الثَّانِيَهِ الْحَمْدُ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ فِي الثَّالِثَهِ الْحَمْدُ وَ الم تَنْزِيلٌ وَ فِي الرَّابِعَهِ الْحَمْدُ وَ تَبَارَكَ الَّذِي

۱- ۱. فلاح السائل ص ۲۵۸.

۲- ۲. مصباح المتهجد ص ۸۵.

۳- ۳. فلاح السائل ص ۲۵۸- ۲۵۹.

بِيَدِهِ الْمُلْكُ (۱).

**[ترجمه]المتهجد و الاختیار: از جمله نمازهای مستحبی که بعد از نماز عشا خوانده می‌شود، نمازی است چهار رکعتی که در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمده است: در رکعت اول این نماز، سوره حمد و سوره توحید و در رکعت دوم سوره حمد و سوره توحید و در رکعت سوم سوره حمد و سوره سجده و در رکعت چهارم، سوره حمد و سوره ملک خوانده می‌شود. - . مصباح المتهجد: ۸۵ -

**[ترجمه]

أقول

لعل اختلاف الترتیب لاختلاف الروایات و فی المستند أیضا ضعف.

**[ترجمه]شاید اختلاف ترتیب به خاطر اختلاف روایات باشد. همچنین در مستند این نظر، ضعف وجود دارد.

**[ترجمه]

«۵»

فَلَاحُ السَّائِلِ، صَلَاهُ الْوَتِیرَهِ رَوَی أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الزُّبَیْرِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الطَّیَالِسِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ عَبْدِ الْخَالِقِ بْنِ عَبْدِ رَبِّهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ یُصَلِّی أَبِی بَعْدَ عِشَاءِ الْآخِرَهِ رَکْعَتَیْنِ وَ هُوَ جَالِسٌ یَقْرَأُ فِیهِمَا مِائَهَ آیَهٍ وَ کَانَ یَقُولُ مَنْ صَلَّاهُمَا وَ قَرَأَ بِمِائَهِ آیَهٍ لَمْ یُکْتَبْ مِنَ الْغَافِلِینَ.

قَالَ إِسْمَاعِیلُ بْنُ عَبْدِ الْخَالِقِ بْنِ عَبْدِ رَبِّهِ: إِنَّ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام کَانَ یَقْرَأُ فِیهِمَا بِالْوَاقِعَهِ وَ الْإِخْلَاصِ (۲).

وَ رَوَی هَارُونُ بْنُ مُوسَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِکِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِیلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ سَدِیرِ بْنِ حَنَانٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ سُورَهَ الْمُلْکِ فِی لَیْلَهٍ فَقَدْ أَکْثَرَ وَ أَطَابَ وَ لَمْ یَکُنْ مِنَ الْغَافِلِینَ وَ إِنِّی لَأَرْکَعُ بِهَا بَعْدَ الْعِشَاءِ وَ أَنَا جَالِسٌ (۳).

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَیْرُهُ: یُسْتَحَبُّ أَنْ یُقْرَأَ فِیهِمَا مِائَهُ آیَهٍ مِنَ الْقُرْآنِ وَ یُسْتَحَبُّ أَنْ یُقْرَأَ فِیهِمَا بِالْوَاقِعَهِ وَ الْإِخْلَاصِ وَ رُوِیَ سُورَهُ الْمُلْکِ وَ الْإِخْلَاصِ (۴).

**[ترجمه]فلاح السائل: نماز وتیره، امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم بعد از نماز عشا دو رکعت نماز در حال نشسته می‌خواند. در این دو رکعت صد آیه قرائت می‌کرد و می‌گفت: هر کس این دو رکعت را بخواند و در این دو رکعت صد آیه قرائت کند، از جمله غافلین نوشته نشود.

اسماعیل بن خالق بن عبد ربه گفته است: امام باقر علیه السلام در این دو رکعت، سوره توحید و سوره واقعه را می‌خواند. - . فلاح السائل: ۲۵۹ -

امام باقر علیه السلام فرمود: هر کس سوره ملک را در شب بخواند، عبادتی به زیادت و پاکیزگی انجام داده و از غافلین نباشد. من با این سوره - در نماز- بعد از عشا، در حالت نشسته رکوع می‌کنم. - . فلاح السائل: ۲۵۹ -

المتهجد و غیر آن: مستحب است - در این نماز- صد آیه قرآن خوانده شود. مستحب است در این دو رکعت سوره واقعه و توحید خوانده شود. هچنین روایت شده است، سوره ملک خوانده شود. - . مصباح المتهجد: ۸۱ -

**[ترجمه]

«۶»

فَلَاحُ السَّائِلِ (۵)، وَ الْمُتَهَجِّدُ، وَ الْإِخْتِيَارُ، يَقُولُ: بَعْدَ الْوَتِيرَهِ أَمْسَيْنَا وَ أَمْسَى الْحَمْدُ وَ الْعَظَمَهُ وَ الْكِبْرِيَاءُ وَ الْجَبَرُوتُ وَ الْحِلْمُ (۶) وَ الْجَلَالُ وَ الْبَهَاءُ وَ التَّقْدِيسُ وَ التَّعْظِيمُ وَ التَّسْبِيحُ وَ التَّكْبِيرُ وَ التَّهْلِيلُ وَ التَّحْمِيدُ وَ السَّمَاحُ وَ الْجُودُ وَ الْكَرَمُ وَ الْمَجْدُ وَ الْمَنُّ

۱- ۱. مصباح المتهجد ص ۸۵.

۲- ۲. فلاح السائل ص ۲۵۹.

۳- ۳. فلاح السائل ص ۲۵۹.

۴- ۴. مصباح المتهجد ص ۸۱.

۵- ۵. فلاح السائل ص ۲۶۰- ۲۶۴.

۶- ۶. و الحکم خ ل.

وَ الْخَيْرُ وَ الْفَضْلُ وَ السَّعَهُ وَ الْحَوْلُ وَ الْقُوَّهُ وَ الْقُدْرَهُ وَ الْفَتْقُ وَ الرَّتْقُ وَ اللَّيْلُ وَ النَّهَارُ وَ الظُّلُمَاتُ وَ النُّورُ وَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَهُ وَ الْخَلْقُ جَمِيعاً وَ الْأَمْرُ كُلُّهُ وَ مَا سَمَّيْتُ وَ مَا لَمْ أُسَمِّ وَ مَا عَلِمْتُ وَ مَا لَمْ أَعْلَمْ وَ مَا كَانَ وَ مَا هُوَ كَائِنٌ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَذْهَبَ النَّهَارَ(۱)

وَ جَاءَ بِاللَّيْلِ وَ نَحْنُ فِی نِعْمَهٍ مِنْهُ وَ عَافِيَهٍ وَ فَضْلٍ عَظِيمٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی لَهُ ما سَكَنَ فِی اللَّيْلِ وَ النَّهارِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی يُولِجُ اللَّيْلَ فِی النَّهارِ وَ يُولِجُ النَّهارَ فِی اللَّيْلِ وَ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ يُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَی وَ يَرْزُقُ مَنْ يَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ وَ هُوَ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ اللَّهُمَّ بِكَ نُمْسِی وَ بِكَ نُصْبِحُ وَ بِكَ نَحْيَا وَ بِكَ نَمُوتُ وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أَذِلَّ أَوْ أُذِلَ (۲)

أَوْ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضِلَّ أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ يَا مُصَرِّفَ الْقُلُوبِ وَ الْأَبْصَارِ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ثَبِّتْ قَلْبِی عَلَى طَاعَتِكَ وَ طَاعَهِ رَسُولِكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ السَّلَامُ اللَّهُمَ لا تُزِغْ قُلُوبَنا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنا وَ هَبْ لَنا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَهً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ اللَّهُمَّ إِنَّ لَكَ عَدُوّاً لَا يَأْلُونِی خَبَالًا حَرِيصاً عَلَى غَيِّی بَصِيراً بِعُيُوبِی يَرَانِی هُوَ وَ قَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا أَرَاهُمْ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ (۳) وَ أَعِذْ مِنْهُ أَنْفُسَنَا وَ أَهَالِيَنَا وَ أَوْلَادَنَا وَ إِخْوَانَنَا وَ مَا أُغْلِقَتْ عَلَيْهِ أَبْوَابُنَا وَ أَحَاطَتْ بِهِ دُورُنَا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ (۴) وَ حَرِّمْنَا عَلَيْهِ كَمَا حَرَّمْتَ عَلَيْهِ الْجَنَّهَ وَ بَاعِدْ بَيْنَنَا وَ بَيْنَهُ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ بَيْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ أَبْعَدَ مِنْ ذَلِكَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ (۵)

وَ أَعِذْنِی مِنْهُ وَ مِنْ هَمْزِهِ وَ لَمْزِهِ وَ فِتْنَتِهِ وَ دَوَاهِيهِ وَ غَوَائِلِهِ وَ سِحْرِهِ وَ نَفْثِهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَعِذْنِی مِنْهُ فِی الدُّنْيَا وَ الْآخِرَهِ وَ فِی الْمَحْيَا وَ الْمَمَاتِ بِاللَّهِ أَدْفَعُ مَا أُطِيقُ وَ مَا لَا أُطِيقُ وَ مِنَ اللَّهِ الْقُوَّهُ وَ التَّوْفِيقُ يَا مَنْ تَيْسِيرُ الْعَسِيرِ عَلَيْهِ سَهْلٌ يَسِيرٌ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ يَسِّرْ لِی مَا أَخَافُ عُسْرَهُ فَإِنَّ تَيْسِيرَ الْعَسِيرِ

۱- ۱. ذهب بالنهار خ ل.

۲- ۲. أو أزل أو أزل. خ ل.

۳- ۳. و آل محمّد خ ل.

۴- ۴. و آل محمّد خ ل.

۵- ۵. و آل محمّد خ ل.

عَلَيْکَ سَهْلٌ یَسِیرٌ اللَّهُمَّ یَا رَبَّ الْأَرْبَابِ وَ یَا مُعْتِقَ الرِّقَابِ أَنْتَ اللَّهُ الَّذِی لَا تَزُولُ وَ لَا تَبِیدُ وَ لَا تُغَیِّرُکَ الدُّهُورُ وَ الْأَزْمَانُ بَدَتْ قُدْرَتُکَ یَا إِلَهِی وَ لَمْ تَبْدُ هَیْئَهٌ فَشَبَّهُوکَ یَا سَیِّدِی وَ اتَّخَذُوا بَعْضَ آیَاتِکَ أَرْبَاباً یَا إِلَهِی فَمِنْ ثَمَّ لَمْ یَعْرِفُوکَ یَا إِلَهِی وَ أَنَا یَا إِلَهِی بَرِی ءٌ إِلَیْکَ فِی هَذِهِ اللَّیْلَهِ مِنَ الَّذِینَ بِالشُّبُهَاتِ طَلَبُوکَ وَ بَرِی ءٌ إِلَیْکَ مِنَ الَّذِینَ شَبَّهُوکَ وَ جَهِلُوکَ یَا إِلَهِی أَنَا بَرِی ءٌ مِنَ الَّذِینَ بِصِفَاتِ عِبَادِکَ وَصَفُوکَ بَلْ أَنَا بَرِی ءٌ مِنَ الَّذِینَ جَحَدُوکَ وَ لَمْ یَعْبُدُوکَ وَ أَنَا بَرِی ءٌ مِنَ الَّذِینَ فِی أَفْعَالِهِمْ جَوَّرُوکَ وَ أَنَا بَرِی ءٌ مِنَ الَّذِینَ بِقَبَائِحِ أَفْعَالِهِمْ نَحَلُوکَ وَ أَنَا بَرِی ءٌ مِنَ الَّذِینَ عَمَّا نَزَّهُوا عَنْهُ آبَاءَهُمْ وَ أُمَّهَاتِهِمْ مَا نَزَّهُوکَ وَ أَبْرَأُ إِلَیْکَ مِنَ الَّذِینَ فِی مُخَالَفَهِ نَبِیِّکَ وَ آلِهِ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ خَالَفُوکَ وَ أَنَا بَرِی ءٌ إِلَیْکَ مِنَ الَّذِینَ فِی مُحَارَبَهِ أَوْلِیَائِکَ حَارَبُوکَ وَ أَنَا بَرِی ءٌ إِلَیْکَ مِنَ الَّذِینَ فِی مُعَانَدَهِ آلِ نَبِیِّکَ صلی الله علیه و آله (۱)

عَانَدُوکَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلْنِی مِنَ الَّذِینَ عَرَفُوکَ فَوَحَّدُوکَ (۲) وَ اجْعَلْنِی مِنَ الَّذِینَ لَمْ یُجَوِّرُوکَ وَ عَنْ ذَلِکَ نَزَّهُوکَ وَ اجْعَلْنِی مِنَ الَّذِینَ فِی طَاعَهِ أَوْلِیَائِکَ وَ أَصْفِیَائِکَ أَطَاعُوکَ وَ اجْعَلْنِی مِنَ الَّذِینَ فِی خَلَوَاتِهِمْ وَ فِی آنَاءِ اللَّیْلِ وَ أَطْرَافِ النَّهَارِ رَاقَبُوکَ وَ عَبَدُوکَ یَا مُحَمَّدُ یَا عَلِیُّ بِکُمَا بِکُمَا اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ فِی هَذِهِ اللَّیْلَهِ بِاسْمِکَ الَّذِی إِذَا وُضِعَ عَلَی مَغَالِقِ أَبْوَابِ السَّمَاءِ لِلِانْفِتَاحِ انْفَتَحَتْ وَ أَسْأَلُکَ بِاسْمِکَ الَّذِی إِذَا وُضِعَ عَلَی مَضَایِقِ الْأَرْضِ لِلِانْفِرَاجِ انْفَرَجَتْ وَ أَسْأَلُکَ بِاسْمِکَ الَّذِی إِذَا وُضِعَ عَلَی الْبَأْسَاءِ لِلتَّیْسِیرِ تَیَسَّرَتْ وَ أَسْأَلُکَ بِاسْمِکَ الَّذِی إِذَا وُضِعَ عَلَی الْقُبُورِ لِلنُّشُورِ انْتَشَرَتْ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَمُنَّ عَلَیَّ بِعِتْقِ رَقَبَتِی مِنَ النَّارِ فِی هَذِهِ اللَّیْلَهِ.

اللَّهُمَّ إِنِّی لَمْ أَعْمَلِ الْحَسَنَهَ حَتَّی أَعْطَیْتَنِیهَا وَ لَمْ أَعْمَلِ السَّیِّئَهَ حَتَّی أَعْلَمْتَنِیهَا اللَّهُمَّ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عُدْ عَلَیَّ عِلْمَکَ بِعَطَائِکَ وَ دَاوِ دَائِی بِدَوَائِکَ فَإِنَ

۱- ۱. آل الرسول خ ل، و هو فی المصباح کذلک.

۲- ۲. فوجدوک خ ل. کما فی المصباح.

دَائِی ذُنُوبِیَ الْقَبِیحَهُ وَ دَوَاءَکَ عَفْوُکَ وَ حَلَاوَهُ رَحْمَتِکَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ أَنْ تَفْضَحَنِی بَیْنَ الْجُمُوعِ بِسَرِیرَتِی وَ أَنْ أَلْقَاکَ بِخِزْیِ عَمَلِی وَ النَّدَامَهِ بِخَطِیئَتِی وَ أَعُوذُ بِکَ أَنْ تُظْهِرَ سَیِّئَاتِی عَلَی حَسَنَاتِی وَ أَنْ أُعْطَی کِتَابِی بِشِمَالِی فَیَسْوَدَّ بِذَلِکَ وَجْهِی وَ یَعْسِرَ

بِذَلِکَ حِسَابِی وَ تَزِلَّ بِذَلِکَ (۱) قَدَمِی وَ یَکُونَ فِی مَوَاقِفِ الْأَشْرَارِ مَوْقِفِی وَ أَنْ أَصِیرَ(۲)

فِی الْأَشْقِیَاءِ الْمُعَذَّبِینَ حَیْثُ لَا حَمِیمٌ یُطَاعُ وَ لَا رَحْمَهٌ مِنْکَ تُدَارِکُنِی فَأَهْوِیَ فِی مَهَاوِی الْغَاوِینَ اللَّهُمَّ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَعِذْنِی مِنْ ذَلِکَ کُلِّهِ اللَّهُمَّ بِعِزَّتِکَ الْقَاهِرَهِ وَ سُلْطَانِکَ الْعَظِیمِ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ بَدِّلْ لِیَ الدُّنْیَا الْفَانِیَهَ بِالدَّارِ الْآخِرَهِ الْبَاقِیَهِ وَ لَقِّنِی رَوْحَهَا وَ رَیْحَانَهَا وَ سَلَامَهَا وَ اسْقِنِی مِنْ بَارِدِهَا وَ أَظِلَّنِی فِی ظِلَالِهَا وَ زَوِّجْنِی مِنْ حُورِهَا وَ أَجْلِسْنِی عَلَی أَسِرَّتِهَا وَ أَخْدِمْنِی مِنْ وِلْدَانِهَا وَ أَطِفْ عَلَیَّ غِلْمَانَهَا وَ اسْقِنِی مِنْ شَرَابِهَا وَ أَوْرِدْنِی أَنْهَارَهَا وَ اهْدِلْ لِی (۳)

ثِمَارَهَا وَ اثْوِنِی فِی کَرَامَتِهَا مُخَلَّداً لَا خَوْفٌ عَلَیَّ یُرَوِّعُنِی وَ لَا نَصَبٌ یَمَسُّنِی وَ لَا حُزْنٌ یَعْتَرِینِی وَ لَا هَمٌّ یَشْغَلُنِی قَدْ رَضِیتُ ثَوَابَهَا وَ أَمِنْتُ عِقَابَهَا وَ اطْمَأْنَنْتُ فِی مَنَازِلِهَا وَ قَدْ جَعَلْتَهَا لِی مَلْجَأً وَ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله رَفِیقاً وَ لِلْمُؤْمِنِینَ أَصْحَاباً وَ لِلصَّالِحِینَ إِخْوَاناً فِی غُرَفٍ فَوْقَ الْغُرَفِ حَیْثُ الشَّرَفُ کُلُّ الشَّرَفِ اللَّهُمَّ وَ أَعُوذُ بِکَ مُعَاذَهَ مَنْ خَافَکَ وَ أَلْجَأُ إِلَیْکَ مَلْجَأَ مَنْ هَرَبَ إِلَیْکَ مِنَ النَّارِ الَّتِی لِلْکَافِرِینَ أَعْدَدْتَهَا وَ لِلْخَاطِئِینَ أَوْقَدْتَهَا وَ لِلْغَاوِینَ أَبْرَزْتَهَا ذَاتِ لَهَبٍ وَ سَعِیرٍ(۴)

وَ شَهِیقٍ وَ زَفِیرٍ وَ شَرَرٍ کَأَنَّهُ جِمَالاتٌ صُفْرٌ(۵)

وَ أَعُوذُ بِکَ اللَّهُمَّ أَنْ تَصْلِیَ بِهَا وَجْهِی أَوْ تُطْعِمَهَا لَحْمِی أَوْ تُوقِدَهَا بَدَنِی وَ أَعُوذُ بِکَ یَا إِلَهِی مِنْ لَهَبِهَا(۶)

فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلْ رَحْمَتَکَ حِرْزاً مِنْ عَذَابِهَا حَتَّی تُصَیِّرَنِی بِهَا فِی عِبَادِکَ الصَّالِحِینَ الَّذِینَ لا یَسْمَعُونَ حَسِیسَها وَ هُمْ فِی مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خالِدُونَ.

۱- ۱. بها خ ل.

۲- ۲. أن أصبر خ ل.

۳- ۳. و هدل خ ل.

۴- ۴. و سعر خ ل.

۵- ۵. جمالات کالقصر خ ل.

۶- ۶. لهیبها خ ل.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ افْعَلْ بِی مَا سَأَلْتُکَ مِنْ أَمْرِ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ مَعَ الْفَوْزِ بِالْجَنَّهِ وَ امْنُنْ عَلَیَّ فِی وَقْتِی هَذَا وَ سَاعَتِی هَذِهِ وَ فِی کُلِّ أَمْرٍ شَفَعْتُ فِیهِ إِلَیْکَ فِیهِ وَ مَا لَمْ أَشْفَعْ إِلَیْکَ فِیهِ مِمَّا لِی فِیهِ النَّجَاهُ مِنَ النَّارِ وَ الصَّلَاحُ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ أَعِنِّی عَلَی کُلِّ مَا سَأَلْتُکَ أَنْ تَمُنَّ بِهِ عَلَیَّ اللَّهُمَّ وَ إِنْ قَصُرَ دُعَائِی عَنْ حَاجَتِی أَوْ کَلَّ عَنْ طَلَبِهَا لِسَانِی فَلَا تُقَصِّرْنِی مِنْ جُودِکَ وَ لَا مِنْ کَرَمِکَ یَا سَیِّدِی فَأَنْتَ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ افْعَلْ بِی مَا سَأَلْتُکَ مِنْ أَمْرِ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ مَعَ الْفَوْزِ بِالْجَنَّهِ وَ امْنُنْ عَلَیَّ وَ اکْفِنِی مَا أَهَمَّنِی وَ مَا لَمْ یُهِمَّنِی وَ مَا حَضَرَنِی وَ مَا غَابَ عَنِّی وَ مَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّی اللَّهُمَّ وَ هَذَا عَطَاؤُکَ وَ مَنُّکَ وَ هَذَا تَعْلِیمُکَ وَ تَأْدِیبُکَ وَ هَذَا تَوْفِیقُکَ وَ هَذِهِ رَغْبَتِی إِلَیْکَ مِنْ حَاجَتِی فَبِحَقِّکَ اللَّهُمَّ عَلَی مَنْ سَأَلَکَ وَ بِحَقِّ ذِی الْحَقِّ عَلَیْکَ مِمَّنْ سَأَلَکَ وَ بِقُدْرَتِکَ عَلَی مَا(۱)

تَشَاءُ وَ بِحَقِّ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ یَا حَیُّ یَا قَیُّومُ یَا مُحْیِیَ الْمَوْتَی لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْقَائِمُ عَلَی کُلِّ نَفْسٍ بِمَا کَسَبَتْ أَسْأَلُکَ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَنْ تُعْتِقَنِی مِنَ النَّارِ وَ تَکْلَأَنِی مِنَ الْعَارِ وَ تُدْخِلَنِی الْجَنَّهَ مَعَ الْأَبْرَارِ فَإِنَّکَ تُجِیرُ وَ لَا یُجَارُ عَلَیْکَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَعِذْنِی مِنْ سَطَوَاتِکَ وَ أَعِذْنِی مِنْ سُوءِ عُقُوبَتِکَ اللَّهُمَّ سَاقَتْنِی إِلَیْکَ الذُّنُوبُ وَ أَنْتَ تَرْحَمُ مَنْ یَتُوبُ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِی جُرْمِی وَ ارْحَمْ عَبْرَتِی وَ أَجِبْ دَعْوَتِی وَ أَقِلْ عَثْرَتِی وَ امْنُنْ عَلَیَّ بِالْجَنَّهِ

وَ أَجِرْنِی مِنَ النَّارِ وَ زَوِّجْنِی مِنَ الْحُورِ الْعِینِ وَ أَعْطِنِی مِنْ فَضْلِکَ فَإِنِّی بِکَ إِلَیْکَ أَتَوَسَّلُ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اقْلِبْنِی مُوَفَّرَ الْعَمَلِ (۲) بِغُفْرَانِ الزَّلَلِ بِقُدْرَتِکَ وَ لَا تُهِنِّی فَأَهُونَ عَلَی خَلْقِکَ صَلِّ اللَّهُمَّ عَلَی مُحَمَّدٍ النَّبِیِّ وَ آلِهِ الطَّاهِرِینَ وَ سَلِّمْ تَسْلِیماً(۳).

**[ترجمه]فلاح السائل، - . فلاح السائل: ۲۶۰-۲۶۴ -

المتهجد و الاختیار: بعد از نماز وتیره می گویی: شب کردیم در حالی که حمد و عظمت و کبریاء و تسلّط و بردباری و دانش و جلال و حُسْن و زیبایی و تقدیس و تعظیم و تسبیح و تکبیر و تهلیل و تمجید و تحمید و سخاوت و جود و بزرگواری و بزرگی و بخشش و حمد و فضل و گستردگی و حول و قوّه و قدرت و شکافتن و به هم آوردن و بستن، و شب و روز، و تاریکی‌ها و روشنایی، و دنیا و آخرت، و همه مخلوقات و همه امر و آنچه که نام بردم و آنچه نام نبردم، و آنچه که می‌دانم و آنچه که نمی‌دانم، و آنچه که بوده و آنچه که هست، همه برای الله، پروردگار عالمیان است.

سپاس خدایی را که روز را برد و شب را آورد، در حالی که ما در نعمت و عافیت و فضل بزرگ قرار داریم. ستایش خداوندی را که تمام آنچه در شب و روز آرام گرفته برای اوست و او شنوای آگاه است. سپاس خدایی را که شب را در روز، و روز را در شب وارد نموده، و زنده را از مرده، و مرده را از زنده بیرون آورد، و به هرکس که بخواهد، بدون حساب و شماره، روزی می‌دهد و هم او به آنچه در دلهاست آگاه است.

خداوندا، به - تقدیر - تو شب نمودیم، و به تو صبح نمودیم، و به تو زنده‌ایم و به تو می‌میریم، و بازگشت به سوی توست. خداوندا، به تو پناه می‌آورم از اینکه خوار گردم یا دیگری را خوار نمایم، یا گمراه گردم و یا دیگری را گمراه نمایم، یا ستم کنم یا مورد ستم دیگری قرار گیرم، یا عمل جاهلانه انجام دهم و یا دیگری نسبت به من عمل نابخردانه انجام دهد، ای گرداننده دل‌ها و دیدگان، بر محمّد و آل او درود فرست، و قلبم را بر طاعتت و اطاعت از رسولت - که سلام بر او و خاندان او باد - استوار گردان. خداوندا، بعد از هدایت دل‌هایمان، آنها را منحرف مفرما و رحمتی از جانب خویش به ما ارزانی دار،

براستی که تو بسیار بخشنده ای.

خداونـدا، تو دشـمنی داری که از هیـچ تباهی و هلاکت و کاستی (در حق من) من کوتاه نمی‌آیـد، و شدیـداً متمایل به گمراه کردن من است. عیب‌هـایم را می‌دانـد و او و گروه او از آنجا که من نمی‌بینم، مرا می‌بیننـد. خداونـدا، بر محمّـد و آل او درود فرست و خودمان و خانواده‌ها و بستگان و فرزندان و برادرانمان و تمام آنچه که درهای خانه های مان را به روی آن بسته ایم و خانه هایمان آنها را فراگرفته، از شرّ او پناه ده. خـدایا، بر محمّد و آل او درود فرست و چنان که بهشت را بر او حرام فرموده ای، ما را بر او حرام فرما، و میان ما و او دوری افکن، چنان که بین مشرق و مغرب و بین آسمان و زمین و دورتر از اینها دوری افکنـده‌ای. خداونـدا، بر محمّـد و آل او درود فرست و مرا از وسوسه و عیب جویی و آشوب گری و گرفتاری‌هـا و تباهی‌ها و جـادو و خبـاثت او در پنـاه خـویش درآور. خـدایا، بر محمّـد و آل او درود فرسـت و مرا از او در دنیـا و آخرت و در مرگ و زندگانی، در پناه خویش درآور.

تنها به خـدا دفع می کنم آنچه را که توان آن را دارم و یا نـدارم، و قـدرت و توفیق تنها از ناحیه خداست. ای خدایی که آسان نمـودن مشـکل بر تـو آسـان اسـت، بر محمّـد و آل او درود فرست، و آنچه را که از مشـکل بـودن آن می‌هراسم بر من آسـان گردان، زیرا آسان نمودن امور مشکل بر تو راحت است.

خداونـدا، ای پروردگـار پروردگـاران، و ای آزاد کننـده بردگـان، تـویی خداونـدی که از بین نمی‌روی و نـابود نمی گردی، و روزگار و زمان‌ها تو را دگرگون نمی‌سازد، قدرتت آشکار گشته، ای معبود من، و چگونگی ات برای آنان آشکار نگشته، لذا تو را ای سـرور من، تشبیه نمودند و برخی از نشانه های روشـنت را به پروردگاری و خدایی گرفته اند؛ آنگاه ای معبود من، تو را نشـناخته انـد، و ای معبود من، من در این شب از کسانی که تو را با شـبهات جسـتجو می کنند بیزاری می‌جویم، و از کسانی که تو را تشبیه نموده و نسبت به تو جاهل هسـتند، بیزاری می‌جویم. ای معبود من، من از کسانی که تو را به صـفات بنـدگانت توصـیف نموده انـد بیزاری می‌جویم، بلکه از کسانی که منکر تو شـده و تو را نپرستیـده انـد، بیزاری می‌جویم، و از کسانی که نسبت جور و سـتم در افعـالت به تو می‌دهنـد، بیزاری می‌جویم و از کسـانی که افعال زشت خود را به تو نسبت دادنـد بیزاری می‌جویم و از کسانی که پـدران و مادرانشان را از اموری منزّه می‌دانند، که تو را از آنها منزّه نمی‌دانند، بیزاری می جویم. و از کسـانی که بـا مخـالفت کردن بـا پیـامبر و آل او علیهم السـلام، بـا تو مخـالفت نمودنـد، بیزاری می‌جویم. من از کسـانی که با دشـمنی کردن و جنگیـدن بـا دوسـتانت، بـا تو جنگیدنـد، بیزاری می‌جویم. و از کسـانی که با دشـمنی خانـدان پیامبرت علیهم السلام با تو ستیز و دشمنی نمودند بیزاری می‌جویم.

خداونـدا، بر محمّد و آل او درود فرست و مرا از کسانی قرار ده که تو را شـناخته و به یگانگی خوانده‌اند، و از کسانی قرار ده که نسبت جور و ستم به تو روا نداشتند، و از همه اینها تو را پاک و منزّه داشتند، و از کسانی قرار ده که با اطاعت از دوستان و برگزیـدگانت از تو اطـاعت نمودنـد، و از کسـانی قرار ده که در خلوتهـا و در اوقـات و لحظـات شب و آغـاز و پایان - و تمام لحظات - روز مراقب تو بوده و تو را عبادت کردند.

ای محمّـد، ای علیّ، به شـما دو بزرگـوار، به شـما دو بزرگـوار - توسّـل می جویم -. خداونـدا، در این شب، به آن اسم تو که هرگاه برای گشوده شـدن کلیدهای بسته درهای آسـمان بر آنها گذاشـته شود، بازمی‌گردد، مسئلت دارم، و به آن اسم تو که

هرگـاه بر شـکافته شـدن تنگی‌هـای زمین، بر آن تنگی‌هـا گذاشـته شود، شـکافته می‌شود، و به آن اسم تو که هرگـاه بر آسان گردیدن مشـکل و سختی بر آن نهاده شود، آسان می گردد، و به آن اسم تو که هرگاه برای بیرون آمدن و زنده شدن مردگان بر قبرها نهاده شود، قبرها شـکافته شده و مردگان برانگیخته می‌شوند، درخواست دارم که بر محمّد و آل محمّد درود فرستی و با آزاد کردن من از آتش جهنّم در این شب بر من منّت نهی.

خـدایا، من عمـل نیکی انجام نـدادم مگر اینکه تو آن را به من عطا فرمودی، و عمل بـدی انجام نـدادم مگر اینکه تو مرا از آن آگـاه نمودی. خداونـدا، پس بر محمّـد و آل محمّـد درود فرست و علم و آگاهی‌ات را به خاطر عطا و بخشـشت به من ارزانی دار، و دردم را درمان فرما که درد من گناهان زشت، و دوای آن عفو و گذشت و شیرینی رحمت توست.

خداوندا، به تو پناه می‌آورم از اینکه مرا در میان گروه‌ها به واسـطه - آشـکار ساختن - باطنم رسوایم سازی، و با رسوایی عمل و پشـیمانی به واسـطه گناهم با تو ملاقات نمایم. و به تو پناه می‌آورم از اینکه بـدی‌هایم را بر کارهای نیکم غالب کنی، و نامه عملم به دست چپم داده شود، و در نتیجه رویم سیاه گردیده و به واسـطه آن حساب کشی از من سخت گردد، و به جهت آن گامم بلغزد، و جایگاهم در میان جایگاه اشـرار و بَدان باشـد، و در میان بـدبختانی که عـذاب می‌شونـد قرار گیرم، آنجا که نه دوستی است که اطاعت شود و نه رحمتی از جانب تو که مرا دریابد، تا اینکه مبادا در درّه های گمراهان سقوط کنم.

خداونـدا، بر محمّد و آل او درود فرست و مرا از همه اینها پناه ده. خداوندا، به عزّت چیره و فرمانروایی بزرگت بر محمّد و آل او درود فرست، و دنیای فانی را برای من به خانه آخرتِ پایـدار مبدّل فرما، و نسـیم و بوی خوش و سـلامتی آن را به من تلقین فرمـا، و از آب خنـک آن سـیرابم نمـا، و در سایه های آن قرارم ده، و حوریان بهشتی را به ازدواجم درآور، و مرا بر تختهایش بنشان، و ولدان بهشتی را خدمتکارانم قرار ده، و نوجوانان آن را بر دور من بگردان، و از نوشـیدن و شـراب آن سـیرابم فرما، و در جوی‌هـای بهشتی داخـل و شـاخه هـای میوه هـای بهشتی را برایم آویزان و از آن بهره منـد بگردان، و در کرامت بهشتی به صـورت جـاودانی محفـوظ بـدار، به گـونه ای که هیـچ بیمی مرا هراسـناک ننموده و هیـچ رنـج و سـختی به من نرسـد، و هیچ انـدوهی برایم پیش نیایـد، و هیـچ همّ و غمی مشـغولم نسازد؛ در حالی که به ثواب بهشت خشـنود، و از عذاب آن ایمن، و در منزلهایش آرام بگیرم، در حالی که آن را پناهگاه من، و پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله را رفیق و همـدمم، و مؤمنان را یاران، و شایستگان را برادرانم قرار داده ای، در طبقات بالای خانه‌های بهشتی، در جایگاه شرافت و برتری کامل قرار گیرم.

خداوندا، همانند کسی که از تو بیم دارد به تو پناه می‌آورم،

و پناه می‌آورم بسان کسـی که از آتشی می گریزد که برای کافران آماده نموده‌ای و برای گناهکاران شعله ور ساخته‌ای و برای گمراهان آشـکار نموده‌ای، آتشـی که دارای زبانه و شعله و دم و بازدم و آتش‌پاره‌هایی بسان شترهای زرد رنگ دارد. و به تو پناه می‌آورم ای خدا، از اینکه روی مرا به آن بسوزانی، یا گوشـتم را به آن بخورانی، یا بدنم را به آن شـعله ور سازی. و به تو پناه می‌آورم ای معبود من، از سوزش آن، پس بر محمّد و آل او درود فرست، و رحمت خود را پناهگاه و محافظ من از عذاب آن قرار ده، تـا اینکـه بـه واسـطه آن مرا در میـان بنـدگان شایسـته کـه حتّی صـدای حرکت آن را نمی شـنوند، و جـاودانه در (جایگاه) دلخواه خویش هستند، قرار دهی.

خداوندا، بر محمّد و آل او درود فرست، و آنچه را که از تو درباره امر دنیا و آخرت درخواست نمودم، همراه با راه یابی به بهشت برای من انجام ده. و در این همین وقت و همین ساعت و لحظه، و در تمام اموری که تو را واسطه قرار دادم، و یا واسطه قرار ندادم، و مایه نجات من از آتش و به صلاح من در دنیا و آخرت است، بر من منّت نهْ، و مرا بر تمام آنچه که درخواست نمودم منّت نهاده و یاری بخش.

خداوندا، اگر دعایم از حاجتم کوتاه یا زبانم از درخواست آن درمانده است، بخشش و بزرگواری‌ات را بر من کوتاه مفرما، ای سرور من؛ زیرا تو دارای فضل بزرگ هستی. خداوندا، بر محمّد و آل او درود فرست، و تمام اموری را که مرا به غم و غصّه واداشته و یا نداشته و مورد اهتمام من است و یا نیست و در ذهن من حاضر است و یا حاضر نیست، و آنچه که تو به آن از من آگاهتری، کفایت فرما.

خداوندا،

این دعا نیز عطای تو و از ناحیه توست، و این به آموختن و تأدیب توست، و این به توفیق توست، و این حاجت و اظهار میل و رغبت من به سوی توست، پس به حقّ خود خداوندا، بر تمام کسانی که از تو درخواست نمودند، و به حقّ هر صاحب حقّی بر تو از کسانی که از تو درخواست نمودند، و به قدرتت بر هر چه بخواهی، و به حقّ اینکه معبودی جز تو نیست، ای زنده، ای قیّوم و برپا دارنده همه مخلوقات، ای زنده کننده مردگان، ای کسی که معبودی جز تو نیست، و هر چه را که نَفْسها انجام می... دهند به تو برپاست، از تو درخواست می‌نمایم که بر محمّد و آل محمّد درود فرستی، و مرا از آتش جهنّم آزاد فرموده و از ننگ نگاه داشته، و با ابرار و نیکان داخل بهشت بگردانی. زیرا تو پناه می‌دهی و کسی نمی‌تواند دیگری را علیه تو به پناه خود درآورد.

خداوندا، بر محمّد و آل او درود فرست، و مرا از تاختن ها و با خشم و چیرگی گرفتن‌هایت و از عاقبت بد آن در پناه خویش درآور. خداوندا، گناهانم مرا به سوی تو رانده، و تو به هرکس که توبه نماید رحم می‌آوری، پس بر محمّد و آل او درود فرست و جرم مرا بیامرز، و بر اشک چشمم رحم آور، و دعایم را اجابت فرما، و لغزشم را نادیده بگیر، و بهشت را بر من ارزانی دار، و از آتش جهنّم در پناه خویش درآور، و حور العین و زنان درشت چشم بهشتی را به ازدواج من درآور، و از فضل خویش به من ارزانی دار، زیرا من به واسطه قرار دادن تو به تو متوسّل شده ام، پس بر محمّد و آل او درود فرست، و مرا همراه با عمل فراوان، به واسطه آمرزیدن لغزش‌هایم به قدرتت برگردان، و مرا خوار مکن تا مبادا در نزد مردم خوار گردم، و بر حضرت محمّد پیامبر اکرم و خاندان پاکیزه او درود و رحمت و سلامتی و امنیّت ویژه بفرست.

**[ترجمه]

توضیح

يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهارِ بإذهاب الليل و الإتيان بالنهار فكأنه أدخل الليل فيه و كذا العكس أو بالزياده و النقص فی الفصول (۴) و يُخْرِجُ الْحَيَ

۱- ۱. من تشاء خ ل.

۲- ۲. موفور العمل خ ل.

۳- ۳. مصباح المتهجد ص ۸۵- ۸۱.

۴- ۴. راجع فی ذلک ج ۸۳ ص ۱۰۴.

مِنَ الْمَيِّتِ بإنشاء النباتات من موادها و إماتتها و إنشاء الحيوان من النطفه و النطفه منه و روى إخراج المؤمن من الكافر و الكافر من المؤمن بِغَيْرِ حِسابٍ أى كثيرا أو من غير أن يحاسبه عليه.

بك نمسى أى بقدرتك و عونك ندخل فى المساء و الصباح من أن أذل على بناء المعلوم من المجرد أو الإفعال و كذا سائر الفقرات سوى أظلم و أجهل فإنهما على المجرد فقط يا مصرف القلوب عن عزماتها و إراداتها و الأبصار عما تريد أن تنظر إليها إذا لم يوافق إراده الله تعالى كما قال فَأَغْشَيْناهُمْ فَهُمْ لا يُبْصِرُونَ (١) و يحتمل أن يراد بالأبصار البصائر.

لا يألونى خبالا أى لا يقصر فى فسادى و الألو التقصير و أصله أن يعدى بالحرف يقال ألا فى الأمر يألو إذا قصر ثم عدى إلى مفعولين كقولهم لا ـ آلوك نصحا على تضمين معنى المنع و النقص و الخبال الفساد و يكون فى الأبدان و الأفعال و العقول و قبيله أى جنوده و الدور بغير همز جمع الدار كأسد و أسد.

و الهمز الغمز و الوقيعه فى الناس و ذكر عيوبهم و همزات الشياطين نخساته و غمزاته و طمعه فيه و كذا اللمز و منه قوله تعالى وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ و قيل الهمزه هو الذى يعيبك بوجهك و اللمزه الذى يعيبك فى الغيب و قيل الغمز ما يكون باللسان و العين و الإشاره باليد و الهمز لا يكون إلا باللسان و قيل هما شى ء واحد و المراد هنا أنواع مكايد الشيطان و يمكن أن يكون المراد ما يصدر من الناس من ذلك و نسبه إلى الشيطان لأنه السبب فيه.

و الغوائل الشرور و المهالك و النفث فى العقد و غيرها من قبيل السحر و هنا أيضا إما كنايه عن تصرفاته فى الإنسان الشبيهه بالسحر أو ما يصدر من الناس بسببه بالشبهات طلبوك أى بغير برهان و دليل أو بالتشبيه بالخلق فى أفعالهم جوروك أى نسبوا الجور و الظلم إليك فى أفعالهم بأن قالوا هو سبحانه يجبرنا على أعمالنا و يعاقبنا عليها و الفقره التاليه لها مؤكده أو المراد بالثانيه أنهم نسبوا مثل

١- ١. يس: ۶.

أعمالهم إليک.

فی محاربه أولیائک حاربوک أی حاربوا أولیاءک و لما کان حربهم حربک فهم بـذلک حاربوک و آناء اللیل ساعاته راقبوک أی انتظروا حلول أوامرک و ثوابک و خافوا حلول عقابک و حرسوک أی حرسوا أوامرک و نواهیک و الحاصل أنهم لم یغفلوا عنک ساعه.

بکما أی بالتوسل بکما و شـفاعتکما أطلب حاجاتی من الله و هـذه الفقره معترضه بین الدعاء حتی أعلمتنیها أی نهیتنی عنها علی علمـک أی علی مـا تعلم من ذنوبی و عجزی و افتقـاری کما ورد فی الـدعاء عـد بحلمک علی جهلی و یقال عاد بمعروفه عودا أفضـل ذکره فی المصـباح المنیر و قـال الفیروزآبـادی العائـده المعروف و الصـله و العطـف و المنفعه و لاـ یبعـد أن یکـون علی عملک بتقدیم المیم أی علی الذی عملته و صنعته فیکون نوع استعطاف.

و فی القاموس هـدله یهدله هدلا أرسـله إلی أسـفل و أرخاه و فی نسخ المصـباح هدل علی بناء التفعیل و لم أره فی اللغه و ثوی بالمکان أقام و أثویته و ثویته و رعت فلانا و روعته أفزعته و أخفته و عرانی هذا الأمر و اعترانی غشینی.

أعددتها إشاره إلی قوله سبحانه أُعِدَّتْ لِلْکافِرِینَ (۱) و أبرزتها إلی قوله تعالی وَ بُرِّزَتِ الْجَحِیمُ لِلْغاوِینَ (۲) کأنه جمالات إشاره إلی قوله عز و جل إِنَّها تَرْمِی بِشَرَرٍ کَالْقَصْرِ کَأَنَّهُ جِمالَتٌ صُفْرٌ(۳) الجمالات جمع جمال أو جماله جمع جمل شـبهه فی عظمه بالجمـل و وصف بالصـفر لما فیه من الناریه و قیل أی سود فإن سواد الإبل یضـرب إلی الصـفره و قال الجوهری صـلیت اللحم و غیره أصلیه صلیا إذا شویته و یقال أیضا صلیت الرجل نارا إذا أدخلته النار و جعلته یصلاها

۱- ۱. البقره: ۲۴.

۲- ۲. الشعراء: ۹۱.

۳- ۳. المرسلات: ۳۲.

فإن ألقيته فيها إلقاء كأنک ترید الإحراق قلت أصلیته بالألف و صلیته تصلیه و الحسیس الصوت الذی یحس به و قیل الصوت الخفی.

**[ترجمه]«یولج اللیل فی النهار»، با بردن شب و آوردن روز؛ پس گویی شب را داخل روز کرده است و بر عکس؛ یا با کم و زیاد کردن شب و روز در فصلهای مختلف، آنها را داخل در هم می‌کند. -. در این باره رجوع کن به بحارالانوار ۸۳: ۱۰۴ -

«یخرج الحیّ من المیت» با ایجاد گیاهان از مواد آن و میراندن آن‌ها و ایجاد حیوان از نطفه و نطفه از حیوان و روایت شده است بیرون آوردن مؤمن از کافر و کافر از مؤمن. «بغیر حساب»، یعنی زیاد یا بدون اینکه آن را بر او حساب کند.

«بک نمسی»، یعنی با قدرت و یاری تو داخل شب و صبح می‌شویم، «من أذل» به صورت فعل معلوم و مجرد و یا از باب افعال است. سایر فقرات و فعل‌ها به غیر از «أظلم و أجهل» چنین هستند و این دو فقط بر صیغه مجرد می‌باشند. «یا مصرّف القلوب» از عزم و اراده اش، «و الابصار» از هر چیزی که می‌خواهی به آن نگاه کنی در صورتی که موافق اراده خدا نباشد، همان طور که خدا می‌فرماید: «فأغشیناهم فهم لایبصرون»، -. یس/ ۶ - {بر چشمان آنها پرده افکندم بنابراین آنها نمی بینند.} و احتمال دارد از ابصار، بصیرت‌ها را اراده کرده باشد.

«لا یألونی خبالا»، یعنی در نابودی و فساد من تقصیر و درنگ نمی‌کند. «الألو» به معنای تقصیر است. اصل این فعل با حرف متعدی می‌شود، گفته می‌شود «ألا فی الامر یألو» وقتی در انجام کاری کوتاهی کند. سپس دو مفعول می‌گیرد، مثل «لا آلوک نصحا» که با دربرداشتن هر دو معنای منع و نقص استعمال می‌شود .

«الخبال» به معنای فساد است و می‌تواند در بدن‌ها و کارها و عقل‌ها باشد. «قبیله»، یعنی لشکریانش و «الدور» بدون همزه، جمع دار است مثل «أسَد و اُسد».

«الهمز» به معنای غمز و آشکار کردن عیب کسی و غیبت مردم و ذکر کردن عیب‌های آنهاست. «همزات الشیاطین»، یعنی وسوسه و طمع وی در آن. معنای «لمز» هم چنین است، مثل آیه «ویل لکل همزه لمزه». گفته شده است: «همزه» کسی است که در نزد خودت از تو عیب جویی می‌کند و «لمزه» کسی است که در غیاب تو از تو عیب جویی می کند و عیب تو را بر می... شمارد. گفته شده است: غمز - یعنی برشمردن عیب کسی - با زبان و چشم و اشاره دست ممکن است ولی همز فقط - به عیب جویی - با زبان ممکن است. گفته شده است: هر دو واژه به یک معنا است و منظور در اینجا انواع نیرنگ شیطان است و ممکن است منظور هر نیرنگی باشد که از مردم صادر می‌شود و به این دلیل به شیطان نسبت داده است که شیطان سبب صدور این افعال است.

«الغوایل» به معنای شرها و هلاکت‌گاه‌هاست، دمیدن در گره‌ها و غیر آن از جمله سحر و جادوست و در اینجا یا کنایه از تصرفات او در انسان است که شبیه سحر است، یا کنایه از افعالی است که تحت تأثیر شبهات او از مردم صادر می‌شود. «طلبوک»، یعنی بدون برهان و دلیل یا بدون تشبیه به خلق در کارهایشان. «جوروک»، یعنی در کارهایشان به تو نسبت ظلم و جور دادند، این گونه که گفتند: خدای سبحان ما را بر انجام کارهایمان مجبور می‌کند و بر آنها عذاب می‌کند. قسمتی که

بعد از این عبارت آمده، تاکید این عبارت است؛ یا منظور از دومی این است که آنها مثل اعمال خودشان را به تو نسبت دادند.

«فی محاربه اولیائک حاربوک»، یعنی با اولیائت نبرد کردند و چون جنگ و نبرد اولیائت در واقع جنگ و نبرد برای تو بود و آنها با با اولیای تو نبرد کردند، در واقع با تو جنگیدند. «آناء اللیل»، ساعات شب. «راقبوک»، یعنی منتظر رسیدن وقت اوامر و ثوابت تو شدند و از رسیدن عقابت ترسیدند. «حرسوک»، آنها از اوامر و نواهی تو حراست و نگهبانی کردند؛ نتیجه اینکه آنها لحظه‌ای از تو غافل نشدند .

«بکما»، یعنی با توسل و شفاعت به شما حاجاتم را از خدا می‌خواهم. این قسمت جمله معترضه بین دعاست. «حتی أعلمتنیها»، یعنی مرا از آن نهی کردی. «علی علمک»، با وجود آنچه که از گناهان و ناتوانی و فقرم می‌دانی، همان طور که در دعا آمده است: با حلم و بردباریت بر جهل من، بازگرد. گفته می‌شود: «عاد بمعروفه عوداً افضل» یعنی به کار نیکش به شکل بهتری بازگشت که در مصباح المنیر ذکر کرده است. فیروز آبادی گفته است: «عائده» به معنای معروف و پیوند و مهربانی و منفعت است. بعید نیست جمله این گونه باشد: «علی عَمَلک» نه «عِلمک»، یعنی با وجود آنچه انجام دادم و ایجاد کردم، بنابراین نوعی طلب مهربانی است.

در القاموس آمده است: «هدله یهدله هدلا»، یعنی او را به پایین تر فرستاد و فرو افکند.. و در نسخه مصباح آمده، «هدّل» به صورت باب تفعیل که در لغت چنین استعمالی را ندیدم. «ثوی بالمکان»، یعنی اقامت کرد، در دو باب افعال و تفعیل به کار می‌رود: «أثویتُه و ثوّیتُه». «رعت فلانا و روّعته» یعنی بیمناک کردی و ترساندی و «عرانی هذا الامر و اعترانی»، مرا دربرگرفت.

«أعددتها» اشاره به این سخن خدای سبحان دارد: «اعدّت للکافرین» - . بقره/ ۲۴ - ، {برای

کافرین آماده شده است.} و «أبرزتها» به این سخن خدای سبحان اشاره دارد: «و برزت الجحیم للغاوین»، - . شعراء/ ۹۱ -

{و آتش جهنم برای گمراهان شعله ور شده است.} «کأنه جمالات»، اشاره به این سخن خدای عزوجل دارد: «إنها ترمی بشرر کالقصر، کأنه جمالات صفر»، - . مرسلات/ ۳۲ - {دوزخ] چون کاخی [بلند] شراره می افکند، گویی شترانی زرد رنگند.} «الجمالات» جمع جمال یا جماله جمع جمل است. در بزرگی‌اش به شتر تشبیه شده است و شراره دوزخ به این دلیل به رنگ زرد تشبیه شده است که جرقه آتش دارد. گفته شده است: یعنی سیاه، چرا که سیاهی شتر به زردی می‌زند. جوهری گفته است: «صلیت اللحم و غیره اصلیه صلیا»، وقتی گفته می‌شود که گوشت یا چیز دیگر را بریان کرده باشی، همچنین وقتی گفته می‌شود: «صلیت الرجل نارا» یعنی وقتی او را وارد آتش کنی. به این دلیل گفته «یصلاها» چرا که وقتی آن را به داخل دوزخ می‌اندازی، گویی می‌خواهی وی را بسوزانی. می گویم «أصلیتُه» با الف و نیز «صلّیتُه» و «تصلیه» به کار می‌رود. «الحسیس» صدایی است که حس می‌شود و گفته شده است: صدای آهسته است.

**[ترجمه]

جَامِعُ الْبَزَنْطِيِّ، نَقْلًا عَنْ بَعْضِ الْأَفَاضِلِ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ مِائَهَ آيَهٍ بَعْدَ الْعِشَاءِ لَمْ يَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ.

وَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ زِيَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ: إِنِّى لَأَمْقُتُ الرَّجُلَ يَكُونُ قَدْ قَرَأَ الْقُرْآنَ ثُمَّ يَنَامُ حَتَّى يُصْبِحَ لَا يَسْمَعُ اللَّهُ مِنْهُ شَيْئاً.

**[ترجمه]جامع البزنطی: امام صادق علیه السلام فرمود: هر كس صد آيه بعد از نماز عشا بخواند، از غافلان نيست.

و نیز امام صادق علیه السلام فرمود: من از فردی كه قرآن خوانده باشد و بخوابد و صبح كند بی‌آنكه خدا از او چيزی بشنود، خشمگین هستم.

**[ترجمه]

«۸»

رِجَالُ الْكَشِّيِّ، عَنْ حَمْدَوَيْهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ هِشَامِ الْمَشْرِقِيِّ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: إِنَّ أَهْلَ الْبَصْرَهِ سَأَلُونِى فَقَالُوا إِنَّ يُونُسَ يَقُولُ مِنَ السُّنَّهِ أَنْ يُصَلِّيَ الْإِنْسَانُ رَكْعَتَيْنِ وَ هُوَ جَالِسٌ بَعْدَ الْعَتَمَهِ فَقُلْتُ صَدَقَ يُونُسُ (۱).

۱- ۱. رجال الكشّیّ ص ۴۱۴، تحت الرقم ۳۵۱.

**[ترجمه]رجال الکشّی: امام رضا علیه السلام فرمود: اهل بصره از من پرسیدند: یونس می گوید: از جمله سنّت است که انسان بعد از نماز مغرب دو رکعت نماز با حالت نشسته بخواند؟ گفتم: یونس راست گفته است. - . رجال الکشی: ۴۱۴ -

**[ترجمه]

باب ۶ فضل صلاه اللیل و عبادته

الآیات

آل عمران: وَ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحارِ(۱)

و قال تعالی: لَیْسُوا سَواءً مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ أُمَّهٌ قائِمَهٌ یَتْلُونَ آیاتِ اللَّهِ آناءَ اللَّیْلِ وَ هُمْ یَسْجُدُونَ (۲)

الإسراء: وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَهً لَکَ عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً(۳)

۱- ۱. آل عمران: ۱۷.

۲- ۲. آل عمران: ۱۱۳.

۳- ۳. أسری: ۷۹، و معنی التهجد هو النوم و الیقظه یقال له بالفارسیه(بیدار خوابی) قال الجوهریّ هجد و تهجد، أی نام لیلا، و هجد و تهجد: أی سهر، و هو من الاضداد، و منه قیل لصلاه اللیل التهجد. و عندی أن لغات الاضداد سواء کان فی المصادر أو الأسماء هو اجتماع الضدین علی الترتیب، لا أنّه یستعمل تاره فی هذا و تاره فی ضده، من دون قرینه، فالجون فی الأسماء هو الابیض و الأسود کالذی فیه بیاض و بجنبه سواد و هکذا، و فی المصادر و منه التهجد أن ینام الرجل نومه و یستیقظ فیسهر أخری و هکذا، و قد کان یفعل النبیّ صلّی اللّه علیه و آله کذلک فی تهجده بعد نزول الآیه الکریمه: روی الشیخ فی التهذیب(ج ۱ ص ۲۳۱) عن معاویه بن وهب قال: سمعت أبا عبد اللّه علیه السلام یقول- و ذکر صلاه النبیّ صلّی اللّه علیه و آله- قال: کان یؤتی بطهور فیخمر عند رأسه و یوضع سواکه تحت فراشه، ثمّ ینام ما شاء اللّه، فإذا استیقظ جلس ثمّ قلب بصره فی السماء ثمّ تلا الآیات من آل عمران« إِنَّ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ» الآیات ثمّ یستن و یتطهر ثمّ یقوم الی المسجد فیرکع أربع رکعات علی قدر قراءته رکوعه، و سجوده علی قدر رکوعه یرکع حتّی یقال: متی یرفع رأسه و یسجد حتّی یقال: متی یرفع رأسه، ثمّ یعود الی فراشه فینام ما شاء اللّه، ثمّ یستیقظ فیجلس فیتلو الآیات من آل عمران، و یقلب بصره فی السماء ثمّ یستن و یتطهر و یقوم الی المسجد و یصلی الاربع رکعات کما رکع قبل ذلک، ثمّ یعود الی فراشه فینام ما شاء اللّه، ثمّ یستیقظ و یجلس و یتلو الآیات من آل عمران و یقلب بصره فی السماء ثمّ یستن و یتطهر و یقوم الی المسجد فیوتر و یصلی الرکعتین ثمّ یخرج الی الصلاه. و روی الکلینی(الکافی ج ۳ ص ۴۴۵) بإسناده عن الحلبیّ عن أبی عبد اللّه مثله، و قال علیه السلام بعد ذلک:« لَقَدْ کانَ لَکُمْ فِی رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَهٌ حَسَنَهٌ، قلت: متی کان یقوم؟ قال: بعد ثلث اللیل، و فی حدیث آخر بعد نصف اللیل. و روی فی مشکاه المصابیح(ص ۱۰۷) عن حمید بن عبد الرحمن بن عوف قال: ان رجلا من أصحاب النبیّ صلّی اللّه علیه و آله قال: قلت و أنا فی سفر مع رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: و اللّه لارمقن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله للصلاه حتّی أری فعله، فلما صلی

صلاه العشاء و هی العتمه اضطجع هویا من اللیل ثمّ استیقظ فنظر فی الافق فقال: ربنا ما خلقت هذا باطلا- حتی بلغ الی- انک لا تخلف المیعاد، ثمّ اهوی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله الی فراشه فاستل منه سواکا ثمّ أفرغ فی قدح من إداوه عنده ماء فاستن ثمّ قام فصلی حتّی قلت قد صلی قدر ما نام ثمّ اضطجع حتّی قلت قد نام قدر ما صلی ثمّ استیقظ ففعل کما فعل اول مره و قال مثل ما قال، ففعل رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله ثلاث مرّات قبل الفجر. رواه النسائی. و روی عن یعلی بن مملک أنّه سأل أمّ سلمه زوج النبیّ صلّی اللّه علیه و آله عن قراءه النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و صلاته، فقالت: و ما لکم و صلاته؟ کان یصلّی ثمّ ینام قدر ما صلی ثمّ یصلی قدر ما نام ثمّ ینام قدر ما صلی حتّی یصبح ثمّ نعتت قراءته صلی الله علیه و آله فاذا هی قراءه مفسره حرفا حرفا، رواه أبو داود و النسائی. أقول: لا یذهب علیک أن صلاه اللیل قد کانت فریضه علیه صلی الله علیه و آله قبل ذلک بآیه المزّمّل:« قُمِ اللَّیْلَ إِلَّا قَلِیلًا ... وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِیلًا ... إِنَّ ناشِئَهَ اللَّیْلِ هِیَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِیلًا» و فی هذه الآیه فرض علیه صلی الله علیه و آله التهجد باللیل و لذلک فرق النبیّ صلّی اللّه علیه و آله صلاه لیله بین نومه و نومه و نومه علی ما عرفت من معنی التهجد و شهدت به روایات الفریقین. و قوله عزّ و جلّ:« نافِلَهً لَکَ» ینظر الی ما فی قوله عزّ و جلّ قبل هذه الآیه:« أَقِمِ الصَّلاهَ لِدُلُوکِ الشَّمْسِ إِلی غَسَقِ اللَّیْلِ وَ قُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ کانَ مَشْهُوداً» و المراد بما افترض فیها علیه صلی الله علیه و آله اقامه صلاه المغرب و صلاه الفجر علی ما عرفت فی ج ۸۲ ص ۳۱۷، و المعنی أن هاتین الصلاتین اللتین فرض علیک اقامتهما فی هاتین الوقتین کرامه مسبوقه و قد فرض علی الأنبیاء قبلک، و سیفترضان علی امتک بالمدینه، و اما التهجد باللیل و الصلاه خلال التهجد فهو زیاده علی ذلک، جعلناه عطیه لک خاصّه و کرامه خصصتک بها، و عسی اللّه- عزّ و جلّ- أن یبعثک بهذه العطیه و الکرامه مقاما محمودا یغبطک به الاولون و الآخرون.

الفرقان: وَ الَّذِینَ یَبِیتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّداً وَ قِیاماً(۱)

التنزیل: تَتَجافی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ مِمَّا رَزَقْناهُمْ یُنْفِقُونَ فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْیُنٍ جَزاءً بِما کانُوا یَعْمَلُونَ (۲)

الزمر: أَمَّنْ هُوَ قانِتٌ آناءَ اللَّیْلِ ساجِداً وَ قائِماً یَحْذَرُ الْآخِرَهَ وَ یَرْجُوا رَحْمَهَ رَبِّهِ (۳)

ص: ۱۱۸

۱- ۱. الفرقان: ۶۴.

۲- ۲. السجده: ۱۶- ۱۷، و فی هذه الآیه بالنسبه الی المؤمنین کآیه الاسراء: ۷۹ بالنسبه الی النبیّ، و المراد فی کلتیهما صلاه اللیل بالتهجد، الا أنّها فرض علی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله بظاهر الامر، و مندوب إلیه للمؤمنین بظاهر الآیه، و تأسیا به صلی الله علیه و آله کما سیجی ء توضیحه فی آیه المزمّل: فالتجافی فی هذه الآیه فی قبال التهجد فی آیه الاسراء: و قوله تعالی: « فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْیُنٍ» وقع موقع قوله تعالی:« عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً». جَزاءً بِما کانُوا یَعْمَلُونَ.

۳- ۳. الزمر: ۹، و قوله تعالی« آناءَ اللَّیْلِ»* لعله إشاره الی معنی التهجد علی ما عرفت.

الذاريات: كانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ ما يَهْجَعُونَ وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ (۱)

ق: وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ أَدْبارَ السُّجُودِ(۲)

الطور: وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ حِينَ تَقُومُ وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ إِدْبارَ النُّجُومِ (۳)

المزمل: يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْکَ قَوْلًا ثَقِيلًا إِنَّ ناشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِيلًا إِنَّ لَکَ فِي النَّهارِ سَبْحاً طَوِيلًا وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّکَ وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا(۴)

و قال تعالى: إِنَّ رَبَّکَ يَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ أَدْنى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ وَ

۱- ۱. الذاريات: ۱۸.

۲- ۲. ق: ۴۰.

۳- ۳. الطور: ۴۹.

۴- ۴. المزّمل: ۱- ۷، و انما قال عزّ و جلّ« أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ» لئلا يكون تكليفا شاقا عليه صلى الله عليه و آله بأن يقوم نصف الليل تماما من دون نقص و ذلك لان فرائض القرآن كالاساس، يجب أن يمتثل دقيقا، لكونه كلام حكيم قد أحكمت آياته ثمّ فصلت من لدن حكيم خبير، و لذلك ترى فى امثال هذه الموارد التى يتضايق امتثال الفرض على المكلف تبادر الآيه بذكر ما يرتفع به الحرج و المشقه: ففرض عليه صلى الله عليه و آله أو لا أن يقوم الليل الا قليلا، و بينه بالنصف، أى قم الليل نصفه، و معلوم أن من قام نصف الليل بعد نومه فقد نام أقل من النصف، و ذلك لاجل التيقظ فى أوائل الليل لصلاه المغرب و العشاء و غير ذلك من المحاوج. و لما كان المفهوم من الآيه أن يقوم النصف، و كان التحفظ و المراقبه على ذلك شاقا عليه صلى الله عليه و آله ، استدرك و قال:« أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا» أى من نصف الليل« أَوْ زِدْ عَلَيْهِ» أى على النصف، فلا عليك أن تتحفظ على حلول نصف الليل بعينه ثمّ تشتغل بالصلاه، بل ان استيقظت قبل نصف الليل لا بأس عليك فاشتغل بالصلاه و ترتيل القرآن فيها، و ان استيقظ بعد نصف الليل فهكذا.

طائِفَةٌ مِنَ الَّذِینَ مَعَکَ وَ اللَّهُ یُقَدِّرُ اللَّیْلَ وَ النَّهارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتابَ عَلَیْکُمْ فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَیَکُونُ مِنْکُمْ مَرْضی وَ آخَرُونَ یَضْرِبُونَ فِی الْأَرْضِ یَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ آخَرُونَ یُقاتِلُونَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنْهُ (۱)

الدهر: وَ مِنَ اللَّیْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ سَبِّحْهُ لَیْلًا طَوِیلًا(۲)

lt;meta info="- و المستغفرین بالأسحار - . آل عمران/ ۱۷ -

{و آمرزش خواهان در سحرگاهان.}

- لَیْسُواْ سَوَاء مِّنْ أَهْلِ الْکِتَابِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ یَتْلُونَ آیَاتِ اللّهِ آنَاء اللَّیْلِ وَهُمْ یَسْجُدُونَ[۲]

{[ولی همه آنان] یکسان نیستند. از میان اهل کتاب، گروهی درست‌کردارند که آیات الهی را در دل شب می خوانند و سر به سجده می نهند.}

- وَمِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّکَ عَسَى أَن یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقَامًا مَّحْمُودًا - . اسری/ ۷۹ -

{پاسی از شب را زنده بدار، تا برای تو [به منزله] نافله ای باشد، امید که پروردگارت تو را به مقامی ستوده برساند.}

- وَالَّذِینَ یَبِیتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِیَاما - . فرقان/ ۶۴ -

{و آنانند که در حال سجده یا ایستاده، شب را به روز می آورند.}

- تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ یُنفِقُونَ * فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِیَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْیُنٍ جَزَاء بِمَا کَانُوا یَعْمَلُونَ - . سجده/ ۱۶-۱۷ -

[۲]. آل عمران/ ۱۱۳ {وپهلوهایشان از خوابگاهها جدا می گردد [و] پروردگارشان را از روی بیم و طمع می خوانند، و از آنچه روزیشان داده ایم انفاق می کنند. هیچ کس نمی داند چه چیز از آنچه روشنی بخش دیدگان است به [پاداش] آنچه انجام می دادند، برای آنان پنهان شده است.}

- أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاء اللَّیْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا یَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَیَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَالَّذِینَ لَا یَعْلَمُونَ إِنَّمَا یَتَذَکَّرُ أُوْلُوا الْأَلْبَابِ - . زمر/ ۹ -

{[آیا چنین کسی بهتر است] یا آن کسی که او در طول شب در سجده و قیام اطاعت [خدا] می کند [و] از آخرت می ترسد و رحمت پروردگارش را امید دارد؟ بگو: «آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟» تنها خردمندانند که پندپذیرند.}

- کَانُوا قَلِیلًا مِّنَ اللَّیْلِ مَا یَهْجَعُونَ * وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ. - . ذاریات/ ۱۷-۱۸ -

{و از شب اندکی را می غنودند. و به هنگام سحر استغفار می کردند.}

- وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ - . ق/ ۴۰ -

{پاره ای از شب و به دنبال سجود [به صورت تعقیب و نافله] او را تسبیح گوی}

- وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ * وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُوم - . طور/ ۴۹ -

{و هنگامی که [از خواب] بر می خیزی به نیایش پروردگارت تسبیح گوی. و [نیز] پاره ای از شب، و در فروشدن ستارگان تسبیح گویِ او باش.}

- يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ *قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا *نِصْفَهُ أَوِ انقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا *أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا *إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا *إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْءًا وَأَقْوَمُ قِيلًا *إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا *وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا[۵]

[۵]. مزمل/ ۱-۸ {ای جامه به خویشتن فروپیچیده. به پا خیز شب را مگر اندکی. نیمی از شب یا اندکی از آن را بکاه. یا بر آن [نصف] بیفزای و قرآن را شمرده شمرده بخوان. در حقیقت ما به زودی بر تو گفتاری گرانبار القا می کنیم. قطعاً برخاستن شب، رنجش بیشتر و گفتار [در آن هنگام] راستین تر است. [و] تو را، در روز، آمد و شدی دراز است. و نام پروردگار خود را یاد کن و تنها به او بپرداز.}

- إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِن ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَى وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ - . مزمل/ ۲۰ -

{در حقیقت، پروردگارت می داند که تو و گروهی از کسانی که با تواند، نزدیک به دو سوّم از شب یا نصف آن یا یک سوّم آن را [به نماز] برمی خیزید، و خداست که شب و روز را اندازه گیری می کند. [او] می داند که [شما] هرگز حساب آن را ندارید، پس بر شما ببخشود، [اینک] هر چه از قرآن میسّر می شود بخوانید. [خدا] می داند که به زودی در میانتان بیمارانی خواهند بود، و [عدّه ای] دیگر در زمین سفر می کنند [و] در پی روزی خدا هستند، و [گروهی] دیگر در راه خدا پیکار می نمایند. پس هر چه از [قرآن] میسّر شد تلاوت کنید و نماز را برپا دارید و زکات را بپردازید و وام نیکو به خدا دهید و هر کار خوبی برای خویش از پیش فرستید، آن را نزد خدا بهتر و با پاداشی بیشتر باز خواهید یافت. و از خدا طلب آمرزش کنید که خدا آمرزنده مهربان است.}

- وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا[۲]

{و بخشی از شب را در برابر او سجده کن و شب [های] دراز، او را به پاکی بستای.}

[۲]. دهر / ۲۴

**[ترجمه]

تفسیر

وَ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحارِ(۳) قال الطبرسی رحمه الله علیه (۴) المصلین فی وقت السحر رواه الرضا علیه السلام عن أبیه عن أبی عبد الله علیه السلام و قیل السائلین المغفره وقت السحر و قیل المصلین صلاه الصبح فی جماعه و قیل الذین تنتهی صلاتهم إلی وقت السحر ثم یستغفرون و یدعون، وَ رُوِیَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: أَنَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ سَبْعِینَ مَرَّهً فِی وَقْتِ السَّحَرِ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ هَذِهِ الْآیَه.

وَ رَوَی أَنَسٌ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی یَقُولُ إِنِّی لَأَهُمُّ بِأَهْلِ الْأَرْضِ عَذَاباً فَإِذَا نَظَرْتُ إِلَی عُمَّارِ بُیُوتِی وَ إِلَی الْمُتَهَجِّدِینَ وَ إِلَی الْمُتَحَابِّینَ فِی اللَّهِ وَ إِلَی الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحَارِ صَرَفْتُهُ عَنْهُمْ انتهی.

و لفظ الآیه شمل کل مستغفر فی السحر و قد ورد فی الأخبار تخصیصها بصلاه الوتر فیمکن أن یکون الغرض بیان أکمل الأفراد و یحتمل التخصیص وَ رُوِیَ فِی الْفَقِیهِ (۵)

بِسَنَدٍ صَحِیحٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: مَنْ قَالَ فِی وَتْرِهِ إِذَا أَوْتَرَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ سَبْعِینَ مَرَّهً وَ وَاظَبَ عَلَی ذَلِکَ حَتَّی تَمْضِیَ سَنَهٌ کَتَبَهُ اللَّهُ عِنْدَهُ

۱- ۱. المزّمل: ۲۰، و وزان قوله« أَدْنی مِنْ ثُلُثَیِ اللَّیْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ» وزان ما مر من قوله عزّ و جلّ« نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِیلًا أَوْ زِدْ عَلَیْهِ» فانطبق امتثال الامر علی ما امر به عزّ و جلّ فی صدر السوره، و هو واضح لمن تأمل فی کلمه« أَدْنی» حق التأمل.

۲- ۲. الدهر: ۲۶.

۳- ۳. آل عمران: ۱۷.

۴- ۴. مجمع البیان ج ۲ ص ۴۱۹.

۵- ۵. الفقیه ج ۱ ص ۳۰۹.

مِنَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ وَ وَجَبَتْ لَهُ الْمَغْفِرَهُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جلَّ.

وَ رُوِیَ فِی التَّهْذِیبِ (۱)

فِی الصَّحِیحِ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: یَقُولُ فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ فِی الْوَتْرِ فِی آخِرِ اللَّیْلِ سَبْعِینَ مَرَّهً.

وَ فِی الْمُوَثَّقِ (۲)

عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ: قُلْتُ لَهُ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحارِ فَقَالَ اسْتَغْفَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی وَتْرِهِ سَبْعِینَ مَرَّهً.

لَیْسُوا(۳) أی أهل الکتاب سَواءً فی المساوی و الأعمال مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ استئناف لبیان نفی الاستواء أُمَّهٌ قائِمَهٌ أی علی الحق مستقیمه فی دینهم أو قائمه بطاعه الله یَتْلُونَ آیاتِ اللَّهِ أی القرآن آناءَ اللَّیْلِ أی ساعاته و قیل یعنی جوف اللیل وَ هُمْ یَسْجُدُونَ أی السجود المعروف أو المعنی یصلون عبر عن الصلاه بالسجود لأنه أبلغ أرکانها فی التواضع و فسر الأکثر الآیه بالتهجد و هو أظهر لفظا و قیل المراد بها صلاه العشاء لأن أهل الکتاب لا یصلونها و قیل الصلاه بین المغرب و العشاء الآخره و هی الساعه التی تسمی ساعه الغفله.

وَ مِنَ اللَّیْلِ (۴) أی بعض اللیل فَتَهَجَّدْ بِهِ التهجد ترک الهجود أی النوم للصلاه و الضمیر للقرآن أو للیل بمعنی فیه نافِلَهً لَکَ أی زائده لک علی الصلوات وضع نافله مکان تهجدا لأن التهجد عباده زائده و المعنی أن التهجد زید لک علی الصلوات المفروضه فریضه علیک خاصه دون غیرک لأنه تطوع لهم أو فضیله لک لاختصاص وجوبه بک کما روی أنها فرضت علیه و لم تفرض علی غیره فکانت فضیله له ذکره ابن عباس.

و قال القطب الراوندی فی فقه القرآن و إلیه أشار أبو عبد الله علیه السلام وَ لَعَلَّهُ أَشَارَ

ص: ۱۲۱

۱- ۱. التهذیب ج ۱ ص ۲۷۲.

۲- ۲. التهذیب ج ۱ ص ۲۷۲.

۳- ۳. آل عمران: ۱۱۳.

۴- ۴. أسری: ۷۹.

بِهِ إِلَی مَا رَوَاهُ الشَّیْخُ بِسَنَدِهِ عَنْ عَمَّارٍ السَّابَاطِیِ (۱)

قَالَ: کُنَّا جُلُوساً بِمِنًی فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مَا تَقُولُ فِی النَّافِلَهِ فَقَالَ فَرِیضَهٌ فَفَزِعْنَا وَ فَزِعَ الرَّجُلُ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّمَا أَعْنِی صَلَاهَ اللَّیْلِ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ یَقُولُ وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَهً لَکَ (۲).

و قیل معناه نافله لک و لغیرک و خص بالخطاب لما فی ذلک من صلاح الأمه فی الاقتداء به و الحث علی الاستنان بسنته و قیل کانت واجبه علیه و علی الأمه(۳) بالمزمل فبهذه الآیه نسخ وجوبها عن الأمه و بقی الاستحباب و بقی الوجوب علیه صلی الله علیه و آله.

و ذهب قوم إلی أن الوجوب نسخ عنه کما عن الأمه فصارت نافله لأنه تعالی قال نافِلَهً لَکَ و لم یقل علیک و التخصیص من حیث إن نوافل العباد کفاره لذنوبهم و النبی صلی الله علیه و آله قد غفر له ما تقدم من ذنبه و ما تأخر فکانت نوافله لا تعمل فی کفاره الذنوب بل فی رفع الدرجات.

مَقاماً مَحْمُوداً نصب علی الظرف أو علی المصدر أو علی الحال أی ذا مقام و المشهور أنه الشفاعه و قیل یعم کل کرامه و قد تقدم الکلام فیه.

وَ الَّذِینَ یَبِیتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّداً وَ قِیاماً قال الطبرسی رحمه الله (۴)

قال الزجاج کل من أدرکه اللیل فقد بات نام أو لم ینم و المعنی یبیتون لربهم باللیل

۱- ۱. التهذیب ج ۱ ص ۱۳۶.

۲- ۲. و ذلک لما عرفت أن صریح الامر فی آیات اللّه الحکیم یفید فرض المأمور به علی من وجه إلیه الامر.

۳- ۳. لیس فی آیه المزّمّل ما یفید کونها فرضا علی الأمه، لاختصاص الخطاب به صلی الله علیه و آله نعم فی آخر آیه منها یقول عزّ و جلّ:« إِنَّ رَبَّکَ یَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ أَدْنی مِنْ ثُلُثَیِ اللَّیْلِ ... وَ طائِفَهٌ مِنَ الَّذِینَ مَعَکَ» فیعلم منها أن طائفه من أمته صلی الله علیه و آله کانوا یقتدون به صلی الله علیه و آله فی الإتیان بنافله اللیل و قد عرفت شرح ذلک مستوفی فی ج ۸۵ ص ۳.

۴- ۴. مجمع البیان ج ۷ ص ۱۷۹ فی آیه الفرقان: ۶۴.

فی الصلاه ساجدین و قائمین طالبین لثواب ربهم فیکونون سجدا فی مواضع السجود و قیاما فی مواضع القیام.

تَتَجافی جُنُوبُهُمْ أی ترتفع جنوبهم عن المضاجع لصلاه اللیل و هم المتهجدون باللیل (۱)

الذین یقومون عن فرشهم للصلاه قال الطبرسی رحمه الله (۲)

و هو المروی عن أبی جعفر و أبی عبد الله علیهما السلام وَ رَوَی الْوَاحِدِیُّ بِالْإِسْنَادِ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: بَیْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی غَزْوَهِ تَبُوکَ وَ قَدْ أَصَابَنَا الْحَرُّ فَتَفَرَّقَ الْقَوْمُ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَقْرَبُهُمْ مِنِّی فَدَنَوْتُ مِنْهُ فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْبِئْنِی بِعَمَلٍ یُدْخِلُنِی الْجَنَّهَ وَ یُبَاعِدُنِی مِنَ النَّارِ قَالَ لَقَدْ سَأَلْتَ عَنْ عَظِیمٍ وَ إِنَّهُ لَیَسِیرٌ عَلَی مَنْ یَسَّرَهُ اللَّهُ عَلَیْهِ تَعْبُدُ اللَّهَ وَ لَا تُشْرِکُ بِهِ شَیْئاً وَ تُقِیمُ الصَّلَاهَ وَ تُؤَدِّی الزَّکَاهَ الْمَفْرُوضَهَ وَ تَصُومُ شَهْرَ رَمَضَانَ قَالَ صلی الله علیه و آله وَ إِنْ شِئْتَ أَنْبَأْتُکَ بِأَبْوَابِ الْخَیْرِ قَالَ قُلْتُ أَجَلْ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الصَّوْمُ جُنَّهٌ وَ الصَّدَقَهُ تُکَفِّرُ الْخَطِیئَهَ وَ قِیَامُ الرَّجُلِ فِی جَوْفِ اللَّیْلِ یَبْتَغِی وَجْهَ اللَّهِ ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآیَهَ تَتَجافی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ بِلَالٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: عَلَیْکُمْ بِقِیَامِ اللَّیْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِینَ قَبْلَکُمْ وَ إِنَّ قِیَامَ اللَّیْلِ قُرْبَهٌ إِلَی اللَّهِ وَ مَنْهَاهٌ عَنِ الْإِثْمِ وَ تَکْفِیرُ السَّیِّئَاتِ وَ مَطْرَدَهُ الدَّاءِ فِی الْجَسَدِ.

و قیل هم الذین لا ینامون حتی یصلوا العشاء الآخره و قیل هم الذین یصلون ما بین المغرب و العشاء الآخره و قیل هم الذین یصلون العشاء و الفجر فی جماعه انتهی.

ص: ۱۲۳

۱- ۱. و انما وافق معنی قوله عزّ و جلّ.« تَتَجافی» مع قوله:« فَتَهَجَّدْ» من حیث القیام بدفعات، لان التجافی هو التنحی و التنائی عن المضجع و« تَتَجافی» مضارع یدل علی الاستمرار، و لا معنی لاستمرار التجافی الا بأن یتنحی عن مضجعه بدفعات.

۲- ۲. مجمع البیان ج ۸ ص ۳۳۱ فی آیه السجده: ۱۶.

وَ یُؤَیِّدُ الْأَوَّلَ مَا رَوَاهُ فِی الْکَافِی (۱) بِسَنَدٍ صَحِیحٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ فِی حَدِیثٍ طَوِیلٍ: إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُکَ بِأَبْوَابِ الْخَیْرِ قُلْتُ نَعَمْ جُعِلْتُ فِدَاکَ قَالَ الصَّوْمُ جُنَّهٌ وَ الصَّدَقَهُ تَذْهَبُ بِالْخَطِیئَهِ وَ قِیَامُ الرَّجُلِ فِی جَوْفِ اللَّیْلِ یَذْکُرُ اللَّهَ ثُمَّ قَرَأَ تَتَجافی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ.

و سیأتی بعض الأخبار فی ذلک.

وَ یُؤَیِّدُ الثَّانِیَ مَا رَوَی ابْنُ الشَّیْخِ فِی مَجَالِسِهِ (۲) عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: فِی قَوْلِهِ تَعَالَی تَتَجافی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ قَالَ کَانُوا لَا یَنَامُونَ حَتَّی یُصَلُّوا الْعَتَمَهَ.

یَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفاً من عذاب الله وَ طَمَعاً فی رحمه الله وَ مِمَّا رَزَقْناهُمْ یُنْفِقُونَ فی طاعه الله.

فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْیُنٍ أی لا یعلم أحد ما خبئ لهؤلاء مما تقر به أعینهم جَزاءً بِما کانُوا یَعْمَلُونَ من الطاعات فی الدنیا.

أَمَّنْ هُوَ قانِتٌ (۳) قال الطبرسی أی هذا الذی ذکرناه خیر أم من هو دائم علی الطاعه عن ابن عباس و قیل علی قراءه القرآن و قیام اللیل و قیل یعنی صلاه اللیل.

عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: آناءَ اللَّیْلِ أَیْ سَاعَاتِهِ- ساجِداً وَ قائِماً أَیْ یَسْجُدُ تَارَهً فِی الصَّلَاهِ وَ یَقُومُ أُخْرَی- یَحْذَرُ الْآخِرَهَ أَیْ عَذَابَهَا- وَ یَرْجُوا رَحْمَهَ رَبِّهِ أَیْ یَتَرَدَّدُ بَیْنَ الْخَوْفِ وَ الرَّجَاءِ.

کانُوا قَلِیلًا مِنَ اللَّیْلِ ما یَهْجَعُونَ قال الطبرسی (۴) أی کانوا یهجعون قلیلا من اللیل یصلون أکثره و الهجوع النوم باللیل دون النهار و قیل کانوا قل لیله تمر بهم إلا صلوا فیها و هو المروی عن أبی عبد الله علیه السلام و المعنی کان الذی ینامون فیه کله قلیلا و یکون اللیل اسما للجنس.

وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ قال الحسن مدوا الصلاه إلی الأسحار ثم أخذوا

۱- ۱. الکافی ج ۲ ص ۲۳، ج ۴ ص ۶۲ التهذیب ج ۱ ص ۲۴۲ ط نجف.

۲- ۲. أمالی الطوسیّ ج ۱ ص ۳۰۰.

۳- ۳. مجمع البیان ج ۸ ص ۴۹۱، فی آیه الزمر: ۹.

۴- ۴. مجمع البیان ج ۹ ص ۱۵۵، فی آیه الذاریات: ۱۸.

بالأسحار فی الاستغفار. وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: كَانُوا يَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ فِي الْوَتْرِ سَبْعِينَ مَرَّةً فِي السَّحَرِ. و قیل معناه و بالأسحار هم یصلون و ذلک أن صلاتهم بالأسحار طلب منهم للمغفره.

**[ترجمه]«و المستغفرین بالأسحار» - . آل عمران/ ۱۷ -

طبرسی رحمه الله علیه گفته است: - . مجمع البیان ۲: ۴۱۹ -

یعنی نمازگزاران در وقت سحر، که این نظر در روایتی از امام صادق علیه اسلام آمده است. گفته شده است: کسانی که در وقت سحر مغفرت خدا را خواستارند. نظر دیگر اینکه منظور کسانی است که نماز صبح را به جماعت می‌خوانند. و نیز گفته شده است: منظور کسانی است که نمازشان را تا وقت سحر تمام کرده اند و سپس استغفار و دعا می کنند. از امام صادق علیه السلام روایت شده است که هرکس در وقت سحر هفتاد مرتبه استغفار کند، از جمله کسانی است که منظور آیه است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خدای متعال می‌فرماید: هنگامی که می‌خواهم زمینیان را کیفر کنم، وقتی به آبادکنندگان مسجدها، شب زنده داران مخلص و آمرزش خواهان در سحرگاهان نظر می کنم، عذاب خود را از آنان برمی دارم. پایان سخن مجمع البیان.

لفظ این آیه شامل هر کسی می‌شود که در وقت سحر استغفار می کنند. در برخی اخبار این آیه تخصیص زده شده به اینکه فقط شامل کسانی است که در نماز وتر استغفار می کنند، بنابراین ممکن است در حدیث، کامل‌ترین فرد ذکر شده باشد یا ممکن است آیه را تخصیص زده باشد. در کتاب الفقیه - . الفقیه ۲: ۳۰۹ -

به سند صحیح از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: هر کس در نماز وترش وقتی این نماز را می‌خواند، هفتاد مرتبه بگوید: «استغفرالله و أتوب الیه»، و بر آن مواظبت کند تا یک سال بگذرد؛ خداوند او را نزد خود از جمله «مستغفرین بالاسحار» خواهد نوشت و مغفرت خدای عزوجل بر او واجب خواهد شد.

در کتاب تهذیب - . التهذیب ۱: ۲۷۲ -

به سند صحیح از معاویه بن عمار روایت شده که گفته است: شنیدم امام صادق علیه السلام در باره آیه «و بالاسحار هم یستغفرون» می‌فرمود: منظور کسانی است که در نماز وتر آخر شب، هفتاد مرتبه استغفار می کنند .

روایتی موثق - . التهذیب ۱: ۲۷۲ -

در این کتاب آمده که ابوبصیر گفته است: به - امام صادق علیه السلام - گفتم: منظور از «المستغفرین بالاسحار» چیست؟ فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در نماز وترش هفتاد مرتبه استغفار می کرد.

«لیسوا» - . آل عمران/ ۱۱۳ -،

یعنی اهل کتاب «سواء» در بدی‌ها و اعمال. «من اهل الکتاب»، جمله استینافی برای بیان نفی تساوی است. «امّه قائمه»، یعنی بر

حق در دینشان مستقیم هستند یا بر اطاعت خدا، قائم هستند. «یتلون آیات الله»، یعنی قرآن «آناء اللیل»، یعنی ساعت‌هایی از شب و نیز گفته شده است: دل شب. «و هم یسجدون»، یعنی سجده معروف و شناخته شده و یا منظور این است که نماز می‌خوانند و به این دلیل از نماز به سجده تعبیر شده است که سجده، بلیغ‌ترین ارکان نماز در تواضع و فروتنی است. اکثر مفسرین این آیه را به تهجد و شب زنده‌داری تفسیر کرده‌اند که از نظر لفظ، ظاهرتر است. گفته شده است: منظور از آیه، نماز عشاست؛ چرا که اهل کتاب این نماز را نمی‌خواندند. گفته شده است: منظور، نمازی است که بین نماز مغرب و عشا که ساعت غفلت نامیده می‌شود؛ می‌باشد.

«من اللیل - . اسری/ ۷۹ - »،

یعنی بخشی از شب «فتهجّد به»، تهجّد؛ ترک کردن هجود، یعنی خواب برای نماز است. ضمیر در این عبارت، برای قرآن یا شب است که به معنای «در آن» می‌باشد. «نافله لک»، یعنی به عنوان اضافه‌ای برای تو علاوه بر نمازها. به جای اینکه بگوید «تجهدا لک»، گفته است «نافله لک»، چرا که تهجد، عبادت اضافه است و معنای آیه این است که تهجد، علاوه بر نمازهای واجب، فقط بر تو واجب است و بر دیگران واجب نمی‌باشد و فقط بر آنها مستحب است. یا فضلیتی برای توست، چرا که فقط بر تو واجب است، همان طور که روایت شده است که تهجد بر پیامبر واجب شد و بر دیگران واجب نشده است؛ بنابراین فضیلتی برای او محسوب می‌شود. این نظر را ابن عباس گفته است .

قطب راوندی در فقه القرآن گفته است: امام صادق علیه السلام هم بدان اشاره کرده است. شاید منظور قطب راوندی حدیثی است که عمار ساباطی - . التهذیب ۱: ۱۳۶ - از امام صادق علیه السلام روایت کرده و گفته است: در منی نشسته بودیم که فردی از حضرت پرسید: در مورد نافله نظرت چیست؟ حضرت فرمود: واجب است. ما و آن فرد ترسیدیم. حضرت فرمود: منظورم فقط نماز شب است که بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم واجب است، چرا که خدا می‌فرماید: «و من اللیل فتهجّد به نافله لک».

گفته شده است: معنای آیه این است که نافله‌ای برای تو و برای دیگران است و به این دلیل فقط خود پیامبر مورد خطاب واقع شده که در این کار، صلاح امت در اقتدا کردن به پیامبر و تشویق به پیروی از سنت وی است. گفته شده است: با استفاده از تعبیر مزمل می‌توان گفت، این نماز بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و امت وی واجب بود و با این آیه وجوب این کار از امت برداشته شد و خواندن این نماز برای آنها مستحب شد، ولی وجوب این کار بر پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم باقی ماند.

گروه دیگری گفته اند: وجوب این کار نسبت به پیامبر، مثل امت وی نسخ شده است؛ چرا که خدای متعال گفته است: «نافله لک» نه «نافله علیک». و علت اینکه خطاب به پیامبر اختصاص داده شده است، این است که نافله‌های بندگان کفاره گناهانشان است و تمام گناهان گذشته و آینده پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمرزیده شده است؛ بنابراین نافله‌ها را برای کفاره گناهان نمی‌خواند بلکه می‌خواند تا درجه اش بالا رود.

«مقاماً محموداً» به این خاطر منصوب شده است که یا ظرف است یا مصدر و یا حال، یعنی صاحب مقام. مشهور است این مقام، مقام شفاعت است. گفته شده است: شامل تمامی کرامات است. قبلا در این باره حرف زدیم.

«و الذین یبیتون لربهم سجّداً و قیاماً»، طبرسی - رحمه الله - گفته است: - . مجمع البیان ۷: ۱۷۹ -

زجاج گفته است: هر کس را که شب در برگیرد، از جمله کسانی است که شب را روز کرده‌اند - کلمه «یبیتون» در مورد آنها استعمال می‌شود -، حال چه بخوابند و چه بیدار بمانند. معنای آیه این است که در نماز در حال سجده یا ایستاده و با خواستن ثواب پرودگارشان، شب را به روز می آورند. بنابراین در جاهایی که باید سجده کنند، سجده می کنند و در جاهایی که باید بایستند، می ایستند.

«تتجافی جنوبهم»، یعنی پهلوهایشان از خوابگاه‌ها برای نماز شب بلند می‌شود و آنها شب زنده‌دارانی هستند که از رختخواب... هایشان برای نماز بلند می‌شوند. طبرسی گفته است: این تفسیر برای آیه از حضرت باقر و صادق علیهما السلام روایت شده است. معاذ بن جبل گفته است: در پیکار «تبوک» - که در تابستانی بسیار گرم و سوزان روی داد - به همراه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بودم. افراد پراکنده شده بودند. در آن روز پیامبر نزدیکترین فرد به من بود. به پیامبر نزدیک شده و پرسیدم: ای پیامبر خدا! عمل نیکی به من یاد ده که مرا وارد بهشت کند و از آتش دوزخ دور سازد.

حضرت فرمود: از موضوع بزرگ و ارزشمندی پرسیدی، امّا رسیدن به آن برای کسی که خدا راه را بر او آسان سازد، آسان است - برای رسیدن به این کار- خدای یکتا را بپرست و برای او شریکی قرار نده و نماز را بخوان و زکات واجب را بده و ماه رمضان را روزه بگیر. آن گاه فرمود: هان ای معاذ! آیا می خواهی تو را به دروازه های نیکی رهنمون گردم؟ پاسخ دادم: بله ای پیامبر خدا. فرمود: روزه و روزه داری سپری است در برابر آتش دوزخ، و صدقه گناهان انسان را می زداید و برخاستن در دل شب خشنودی خدا را به همراه دارد؛ و آنگاه این آیه را تلاوت کرد: «تتجافی جنوبهم عن المضاجع».

و نیز پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در دل شب برای عبادت خدا برخیزید که این روش افراد صالح قبل از شما بود و برخاستن در دل شب انسان را به خدا نزدیک و از نافرمانی او دور می سازد؛ باعث آمرزش گناهان او شده و بیماری و رنج را از جسم دور می کند.

گفته شده است: منظور آیه کسانی است که تا نماز عشا را نخوانند، نمی‌خوابند. و نیز گفته شده است: آنها کسانی‌اند که بین نماز مغرب و عشا نماز می‌خوانند. طبق نظری دیگر، آنها کسانی‌اند که نماز عشا و نماز صبح را به جماعت می‌خوانند.۱ پایان سخن مجمع البیان.

نظر اول را روایت صحیحی که در الکافی - . الکافی ۲: ۲۳ و التهذیب ۱: ۲۴۲ -

از امام باقر علیه السلام آمده است، تأیید می کند. حضرت در حدیثی طولانی فرمود: آیا می‌خواهی تو را به دروازه‌های خیر آگاه کنم؟ گفتم: بله فدایتان شوم. فرمود: روزه داری سپر آتش جهنم است و صدقه گناهان را از بین می‌برد و برخاستن فرد در دل شب، موجب ذکر خدا می‌شود. سپس این آیه را تلاوت کرد: «تتجافی جنوبهم عن المضاجع». به زودی برخی روایات در این باره خواهد آمد.

نظر دوم را روایتی که شیخ در کتاب مجالس - . امالی الطوسی ۱: ۳۰۰ -

از امام صادق علیه السلام نقل کرده، تأیید می کند. حضرت در تفسیرآیه «تتجافی جنوبهم عن المضاجع» فرمود: آنها تا نماز عشا را نمی‌خواندند، نمی‌خوابیدند.

«یدعون ربهم خوفاً» از عذاب خدا «و طمعاً» در رحمت خدا «ومما رزقناهم ینفقون» در طاعت خدا.

«فلا تعلم ما اخفی لهم من قره اعین»، یعنی هیچ کس نمی‌داند چه چیز برای آنها که چشمشان بدان روشن شود، پنهان شده است. «جزاء بما کانوا یعملون» از طاعات در دنیا.

«أم من هو قانت» طبرسی رحمه الله علیه گفته است: - . مجمع البیان ۸: ۴۹۱ - یعنی این کسی که گفتیم بهتر است، یا کسی که دائم در طاعت خداست. که به نقل از ابن عباس این را گفته است. گفته شده است: - این فردی گفتیم بهتر است یا - کسی که دائم قرآن می‌خواند و شب برمی‌خیزد؟ و از امام باقر علیه السلام نقل شده است که - این فردی گفتیم بهتر است یا - کسی که نماز شب می‌خواند. «آناء اللیل»، یعنی ساعات شب «ساجداً و قائماً»، یعنی نمازی را نشسته و نمازی را ایستاده می‌خواند. «یحذر الاخره»، یعنی از عذاب آخرت «و یرجو رحمه ربه»، بین خوف و رجا می‌ماند .

«کانوا قلیلاـ من اللیل ما یهجعون» طبرسی رحمه الله علیه گفته است: - . مجمع البیان ۹: ۱۵۵ ۲. التهذیب: ۲۳۱ ۳. مراجعه شود به بحار الانوار: ج ۸۳، ص ۳۲۷ -

یعنی اندکی از شب را می‌خوابند و بیشتر شب را نماز می‌خوانند. «الهجوع» به معنای خوابیدن در شب است و به خوابیدن در روز الهجوع نمی گویند. گفته شده است: مقدار اندکی از شب بر آنها سپری می‌شد مگر آن که در آن نماز می‌خواندند. این نظر از امام صادق علیه السلام روایت شده است و معنای آن چنین است: مقداری از شب که در آن می‌خوابیدند،

همه‌اش کم بود. و «اللیل»، اسم جنس می‌شود.

«و بالاسحار هم یستغفرون»، حسن گفته است: آنها نماز را تا سحرگاهان طول می‌دادند و سحرگاهان شروع به استغفار می‌‌نمودند. امام صادق علیه السلام فرمود: در نماز وتر و سحرگاهان، هفتاد مرتبه از خدا طلب استغفار می کردند. گفته شده است: معنای آیه این است که در سحرگاهان نماز می‌خواندند، چرا که نماز آنها در سحرگاهان، درخواست بخشش است.

**[ترجمه]

أقول

سیأتی الأخبار فی تفسیر الآیه.

وَ رُوِیَ فِی التَّهْذِیبِ (۱)

بِسَنَدٍ مُوَثَّقٍ کَالصَّحِیحِ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: کانُوا قَلِیلًا مِنَ اللَّیْلِ ما یَهْجَعُونَ قَالَ کَانَ الْقَوْمُ یَنَامُونَ وَ لَکِنْ کُلَّمَا انْقَلَبَ أَحَدُهُمْ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ.

**[ترجمه]روایات در تفسیر آیه خواهد آمد. در تهذیب ۲

به سند موثق که مثل سند صحیح است از ابوبصیر از امام باقر علیه السلام روایت شده که گفته است: «کانوا قلیلا من اللیل ما یهجعون». فرمود: مردم می‌خوابیدند ولی هرگاه یکی از آنها می‌چرخیدند، می گفتند: «الحمدلله و لا اله الا الله و الله اکبر».

**[ترجمه]

یمکن حمله علی أن قبل القیام إلی صلاه اللیل کانوا یفعلون ذلک أو أن الآیه تشمل هؤلاء أیضا و یمکن حمله علی ذوی الأعذار و سیأتی فی دعاء الوتر ما یؤید الأول و قد مر تفسیر آیات ق و الطور بصلاه اللیل فی باب أوقات الصلاه(۲).

یا أَیُّهَا الْمُزَّمِّلُ قیل أصله المتزمل من تزمل بثیابه إذا تلفف بها فأدغم فی الزاء فقیل کان صلی الله علیه و آله متزملا فی قطیفه فنبه و نودی بما یهجن إلیه الحاله التی کان علیها من استعداده للاشتغال بالنوم فأمر بأن یختار علی الهجود التهجد و علی التزمل التشمر للعباده و المجاهده فیما بعد لا جرم أن رسول الله صلی الله علیه و آله قد تشمر لذلک و طائفه من أصحابه حق التشمر و أقبلوا علی إحیاء لیالیهم و رفضوا الرقاد و الدعه و جاهدوا فی الله حتی انتفخت أقدامهم و اصفرت ألوانهم و ترامی أمرهم إلی حد رحمهم ربهم فخفف بما یأتی فی آخر السوره.

و قیل أی المتزمل بأعباء النبوه أی المتحمل لأثقالها و قیل معناه یا أیها النائم قُمِ اللَّیْلَ إِلَّا قَلِیلًا قال المحقق الأردبیلی (۳) قدس سره أی قم للصلاه فی جمیع اللیل أو إن

ص: ۱۲۵

۱- ۱. التهذیب ج ۱ ص ۲۳۱ ط حجر، ج ۲ ص ۳۳۷ ط نجف.

۲- ۲. راجع ج ۸۲ ص ۳۲۷ و ۳۲۸.

۳- ۳. زبده البیان ص ۹۴ و ۹۵ ط المکتبه المرتضویه.

القیام باللیل کنایه عن الصلاه باللیل إِلَّا قَلِیلًا منه و هو نصفه فنصفه بدل عن قلیلا کما هو الظاهر و قلته بالنسبه إلی جمیع اللیل و انقص و زد عطف علی قم بتقدیر فتأمل و ضمیر منه و علیه للنصف أو قلیلا فمعناه قم و اشتغل بالصلاه فی نصف اللیل أو أقل منه أو أزید منه.

وَ إِلَی هَذَا أَشَارَ الصَّادِقُ علیه السلام عَلَی مَا نَقَلَ فِی مَجْمَعِ الْبَیَانِ قَالَ علیه السلام: الْقَلِیلُ النِّصْفُ أَوِ انْقُصْ مِنَ الْقَلِیلِ أَوْ زِدْ عَلَی الْقَلِیلِ.

و یبعد کون نصفه بدلا من اللیل لتوسط الاستثناء بین البدل و المبدل مع الالتباس بل ظهور خلافه و لزوم لغویه أَوِ انْقُصْ مِنْهُ لأنه بعینه معنی قوله قم نصف اللیل إلا قلیلا فیحتاج إلی العذر بأنه قیل أو انقص لمناسبه أو زد کما قال فی مجمع البیان (۱)

أو أنه قد یحسن التردید بین الشی ء علی البت و بینه و بین غیره علی التخییر کما فعله الکشاف و البیضاوی و صاحب کنز العرفان (۲)

و کلاهما تکلف بعید عن فصاحه کلام الله تعالی خصوصا الثانی لأن مرجعه إلی التخییر بینهما.

قال البیضاوی أو نصفه بدل من اللیل فالاستثناء منه و الضمیر فی منه و علیه للأقل من النصف کالثلث فیکون التخییر بینه و بین الأقل منه کالربع و الأکثر منه کالنصف و لا یخفی ما فیه من لزوم لغویه الاستثناء فإنه ینبغی أن یقول حینئذ قم نصف اللیل أو انقص منه و من أن الأقل لیس له مرتبه معینه حتی یقال أو انقص منه أو زد علیه لیصل إلی الربع و النصف و هو ظاهر.

و کذا کون المراد بإلا قلیلا قلیلا من اللیالی و هی لیالی العذر و المرض لعدم ظهور کون اللیل للاستغراق و عدم الاحتیاج إلی الاستثناء و للاحتیاج إلی التکلف فی الاستثناء و البدل فی أو انقص أو زد و لما سیجی ء فی هذه السوره من قوله إِنَّ رَبَّکَ یَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ إلی آخرها(۳).

۱- ۱. مجمع البیان ج ۹ ص ۳۷۷.
۲- ۲. کنز العرفان ج ۱ ص ۱۵۰ ط المکتبه المرتضویه.
۳- ۳. قد عرفت آنفا ص ۱۱۹ أن قوله تعالی« نِصْفَهُ» بیان لنتیجه الاستثناء، بملاحظه قیامه صلی الله علیه و آله اوائل اللیل و أن مفاد هذه الآیه ینطبق علی آیه آخر السوره طابق النعل بالنعل، کیف و الآیه الأخیره انما تحکی امتثال النبیّ صلّی اللّه علیه و آله لامر أول السوره، فکیف یکون امتثاله مخالفا لما أمره اللّه عزّ و جلّ، و اما التخفیف بقوله:« عَلِمَ أَنْ سَیَکُونُ مِنْکُمْ مَرْضی- فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ» فقد عرفت فی ج ۸۵ ص ۳ أن المراد بذلک التخفیف علیه بالاجتزاء بسوره واحده فی کل رکعه، بعد ما کان علیه أن یرتل القرآن بتمامها فی لیله واحده.

فیمکن أن تکون هـذه الآیه إشاره إلی وجوب صـلاه اللیل علیه صـلی الله علیه و آله کقوله تعالی وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَهً لَکَ أی یجب علیـک التهجـد و هو الصـلاه باللیـل زیـاده علی باقی الصـلوات مخصوصه بک دون أمتک علی ما قیل و یکون المراد بـالترخص المفهوم من قوله تعالی فی آخر هـذه السوره فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ و قوله فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنْهُ التخفیف فی الوقت لا إسـقاط الصـلاه بـالکلیه علی تقـدیر کون المراد بالقراءه الصـلاه و أما علی تقـدیر حملها علی القراءه فقط فیلزم السـقوط بالکلیه فیمکن حملها علی عدم القدره فتأمل.

و عن ابن عبـاس تکون منـدوبه علی الأـمه لـدلیل الاختصـاص من الإجماع و ظاهر الآیه و الأخبار و الأصل انتهی کلامه رفع الله مقامه.

**[ترجمه]ممکن است این روایت را حمل کنیم به اینکه این افراد قبل از اینکه برای نماز شب برخیزنـد این کار را می کردنـد؛ یا اینکه آیه شامل این افرادی که می‌خوابند نیز می‌شود. ممکن است این حدیث بر کسانی که عذر دارند حمل شود. در دعای وتر، چیزی که نظر اول را تأییـد می کنـد خواهـد آمـد. تفسیر آیـات «ق ، طور» که به نمـاز شب در باب وقت‌های نماز تفسیر شده‌اند، قبلا ذکر شد.۳

«یـا ایهـا المزمل»: گفته شـده است، اصل این کلمه «المتنزل» است و تای این کلمه در زاء ادغام شـده است. به کسـی می گوینـد «تزمـل بثیـابه» که لبـاس را به دور خود پیچیـده است. گفته شـده است: پیـامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم گلیم را به دور خود پیچیـده بود که وحی آمـد و او را از حالت خوابی که بر او عارض شـده و در معرض سـرزنش قرار داده بود، خبر داد. بنابراین امر شـد که به جای خواب، تهجـد و به جای جامه به دور خود پیچیـدن، آماده عبادت و جهاد کردن بعـد از آن شود. به همین دلیل پیامبر و گروهی از اصـحاب آماده این کار شدنـد. شب‌ها را به شب زنـده داری مشـغول شدنـد و خوابیدن و استراحت را کنـار گذاشـتند و در راه خـدا طوری مجاهـدت کردنـد که پاهایشـان تـاول زد و رنگشان زرد شـد. پیوسـتگی و مـداومت این کارشان به حدی رسید که خدا با کلماتی که در آخر آیه آمده است، بدان‌ها تخفیف داد.

گفته شـده است: - ای کسـی که - عبای نبوت به دور خود پیچیده‌ای، یعنی سـنگینی نبوت را تحمل می کنی. گفته شده است: معنای آیه - مزمّل - چنین می‌شود: «یا ایها النائم قم اللیل الا قلیلا» - یعنی معنای مزمّل، کسی است که خوابیده - .

محقق اردبیلی - قدّس سرّه - ۱ گفته است: یعنی در تمام شب برای نماز برخیز؛ یا منظور از برخاستن در شب، کنایه از نماز در شب است. «الا قلیلا» از شب که آن قلیل «نصـفه»، نصف شب است. پس «نصفه» بدل از قلیل است، همان طور که ظاهر عبارت چنین است. کم بودن آن به نسبت تمام شب است. «وانقص» و «زد» تقدیراً به قم معطوف هسـتند. پس تامل کن. ضمیر «منه» و «علیه» متعلق به نصف یـا قلیـل است، بنـابراین معنـایش چنین است: برخیز و در نصف شب یـا کمتر از نصف یا بیشتر از نصـف شب نمـاز بخوان. به این نکته، امـام صـادق علیه السـلام طبق آنچه که در مجمع البیـان نقـل کرده، اشـاره کرده است. حضـرت فرمود: قلیل همان نصف است. پس از این قلیل کم کن یا بدان بیفزای.

بعید است «نصـفه» بدل از «اللیل» باشد، چرا که بین بدل و مبدل، اسـتثنا قرار گرفته و از طرفی نه تنها اشـتباه پیش می‌آید، بلکه خلاـف آن ظـاهر می‌شود و لغو و بیهوده بودن «او انقص منه» پیش می‌آیـد؛ چرا که دقیقـا مثـل معنای سـخن خـدای متعال «قم

نصف اللیل الا قلیلا» است. بنابراین نیاز به عذر و وجهی دارد - که این اشکال را توجیه کند- به این صورت که گفته شود: «أو انقص بمناسبه أو زد» - یا کم کن به مناسبتی یا بیفزای -؛ همان طور که در مجمع البیان گفته است. ۲ یا اینکه گفته شود، او به تردید انداختن در بین چیزی را با قاطعیت و بین آن و چیز دیگر را از روی اختیار، نیک انجام می‌دهد، همان طور که صاحب کشاف و بیضاوی و صاحب کنزالعرفان چنین نظری دارند. هر دو اینها مخصوصا دومی، تکلفی است که از فصاحت کلام خدای متعال بعید است، چرا که به تخییر بین این دو برمی گردد.

بیضاوی گفته است: «أو نصفه» بدل از «اللیل» است، بنابراین استثنا از شب است و ضمیر در «منه» و «علیه» متعلق به کمتر از نصف، مانند یک سوم است؛ بنابراین بین یک سوم و کمتر ازآن مثل یک چهارم و بیشتر از آن مثل نصف، تخییر وجود دارد. اشکالی که در این نظر وجود دارد و آن لغو بودن استثناست، پنهان نمی‌باشد. بنابراین شایسته است که در این صورت گفته شود: نصف شب را برخیز یا از این نصف کم کن. از طرفی اقل، مرتبه معینی نداشته باشد تا اینکه گفته شود از آن کم کن یا بر آن بیفزا تا به ربع یا نصف برسد. و این آشکار است.

همچنین منظور از «الا قلیلا»، اندکی از شب‌هاست و این شب‌ها، شب‌هایی است که در آن آنها عذر و مرضی وجود دارد، چرا که مسلّم نیست که لیل برای استغراق - تمام شب‌ها - باشد و نیازی به استثنا نباشد. و از طرفی نیازمند تکلف خواهیم شد، در استثنا و بدل بودن «أو انقص أو زد». و نیز به دلیل آنچه در این سوره خواهد آمد: «ان ربک یعلم أنک تقوم» تا آخر آیه.

ممکن است این آیه اشاره‌ای به وجوب نماز شب برای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم داشته باشد، همان طور که در آیه ذیل به این نکته اشاره دارد «و من اللیل فتهجد به نافله لک»، یعنی تهجد - شب زنده‌داری - بر تو واجب است. و منظور از آن، نماز شب است علاوه بر نمازهایی که خوانده می‌شود و مخصوص توست و بر امتت واجب نیست؛ طبق آنچه گفته شد. و منظور از مفهوم ترخصی که در آخر این سوره آمده است «فاقرؤا ما تیسّر من القرآن» و «فاقرؤا ما تیسّر منه»، تخفیف در وقت نماز است نه نخواندن نماز به طور کلی؛ البته با این مبنا که منظور از قرائت، نماز است. ولی اگر آیه را فقط بر قرائت حمل کنیم، لازمه آن، ساقط شدن کامل است؛ بنابراین می‌توان آن را بر عدم قدرت حمل کرد. پس تأمل کن .

از ابن عباس نقل شده است که این نماز بر امت مستحب است، چرا که دلایلی چون اجماع و ظاهر آیه و اخبار و اصل وجود دارد که بر اختصاص وجوب آن بر پیامبر و اینکه بر امت واجب نیست، دلالت می کند.

**[ترجمه]

و أقول

الاحتمال الأخیر لیس بذلک البعد و الاستثناء هنا قرینه الاستغراق فیکون نظیر ما مر فی الخبر فی قوله سبحانه کانُوا قَلِیلًا مِنَ اللَّیْلِ ما یَهْجَعُونَ وَ رَوَی الشَّیْخُ فِی التَّهْذِیبِ (۱)

بِسَنَدٍ صَحِیحٍ عَلَی الظَّاهِرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَی قُمِ اللَّیْلَ إِلَّا قَلِیلًا قَالَ أَمَرَهُ اللَّهُ أَنْ یُصَلِّیَ کُلَّ لَیْلَهٍ إِلَّا أَنْ یَأْتِیَ عَلَیْهِ لَیْلَهٌ مِنَ اللَّیَالِی لَا یُصَلِّی فِیهَا شَیْئاً.

و عدم الاحتياج إلى الاستثناء غير معلوم إذ يحتمل أن يكون المراد الأعذار القليله التى لا يدل العقل و النقل على استثنائها مع أن دلاله العقل و العمومات لا ينافى حسن التنصيص لمزيد التوضيح و للتأكيد فيما سواها و يكون حاصل الكرم قم فى جميع أفراد الليالى للعباده إلا ـ قليلا ـ من الليالى تكون فيها معذورا و لما كان قيام الليل مجملا يحتمل كله و بعضه بين ذلك بأن المراد قيام نصف الليل أو أقل منه بقليل أو أزيد منه.

ص: ١٢٧

١- ١. التهذيب ج ١ ص ٢٣١.

و قال الرازى اعلم أن الناس قد أكثروا فى تفسير هذه الآيه و عندى فيه وجهان الأول أن المراد بقوله إِلَّا قَلِيلًا الثلث و الدليل عليه قوله فى آخر السوره إِنَّ رَبَّکَ يَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ أَدْنى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ فهذه الآيه دلت على أن أكثر المقادير الواجبه الثلثان فهذا يدل على أن نوم الثلث جائز و إذا كان كذلك وجب أن يكون المراد بالقليل فى قوله قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا هو الثلث فإذن قوله قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا معناه ثلثى الليل ثم قال نِصْفَهُ المعنى أو قم نصفه و هو كما تقول جالس الحسن أو ابن سيرين أى جالس ذا أو ذا أيهما شئت فحذف واو العطف فتقدير الآيه قم الثلثين قم النصف أو انقص من النصف أو زد عليه فعلى هذا تكون الثلثان أقصى الزياده و يكون الثلث أقصى النقصان فيكون الواجب هو الثلث و الزائد عليه يكون مندوبا.

الوجه الثانى أن يكون قوله نِصْفَهُ تفسيرا لقوله قَلِيلًا و هذا التفسير جائز بوجهين الأول أن نصف الشى ء قليل بالنسبه إلى الكل و الثانى أن الواجب إذا كان النصف لم يخرج صاحبه عن عهده ذلک بيقين إلا بزياده شى ء قليل عليه فيصير فى الحقيقه نصفا و شيئا فيكون الباقى بعد ذلک أقل منه فإذا ثبت هذا فنقول قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا معناه قم الليل إلا نصفه فيكون الحاصل قم نصف الليل ثم قال أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا يعنى أو انقص من هذا النصف نصفه حتى يبقى الربع ثم قال أَوْ زِدْ عَلَيْهِ يعنى أو زد على النصف نصفه حتى يصير المجموع ثلاثه أرباعه.

فحاصل الآيه أنه تعالى خيره بين أن يقوم تمام النصف أو ربعه أو ثلاثه أرباعه و على هذا التقدير يكون من المندوبات انتهى.

و قال فى الكشاف قوله تعالى نِصْفَهُ بدل من الليل و إِلَّا قَلِيلًا استثناء من النصف كأنه قال قم أقل من نصف الليل و الضمير فى منه و عليه للنصف و المعنى التخيير بين أمرين بين أن يقوم أقل من نصف الليل على البت و بين أن يختار أحد الأمرين و هما النقصان من النصف و الزياده عليه و إن شئت جعلت

نصـفه بـدلا من قليلا- و كان تخييرا بين ثلاث بين قيام النصف بتمامه و بين قيام الناقص منه و بين قيام الزائـد عليه و إنما وصـف النصف بالقله بالنسبه إلى الكل (۱).

و إن شـئت قلت لما كان معنى قم الليل إلا قليلا نصفه إذا أبدلت النصف من الليل قم أقل من نصف الليل رجع الضمير فى منه و عليه إلى الأقـل من النصف فكـأنه قيل قم أقل من نصف الليل أو قم أنقص من ذلك الأقل أو أزيـد منه قليلا فيكون التخيير فيما وراء النصف بينه و بين الثلث.

و يجوز إذا أبدلت نصـفه من قليلا و فسرت به أن تجعل قليلا الثانى بمعنى نصف النصف و هو الربع كأنه قيل أو انقص منه قليلا نصـفه و يجعل المزيـد على هـذا القليل أعنى الربع نصف الربع كأنه قيل أو زد عليه قليلا نصـفه و يجوز أن يجعل الزياده لكونها مطلقه تتمه الثلث فيكون تخييرا بين النصف و الثلث و الربع انتهى.

و لا يخفى ما فى أكثر تلك الوجوه من التكلف و التصلف.

و قيل نصفه بدل من الليل المستثنى منه قليلا أى ما بقى بعد الاستثناء(۲) و يرجع ضميرا منه و عليه إلى قيام ذلك أو إلى نصفه و ربمـا كـان القليل المسـتثنى عباره عما يصـرف فى العشاءين و نحوهما من أول الليل و يمكن أن يقال على بعض الوجوه عبر عن نصف الليل بالليل إلا القليل إشاره إلى أن النصف الذى هو وقت القيام أكثر بركه و أقوى شرفا حتى كأنه أكثر بحيث إذا قام فيه قام الليل إلا قليلا أو الاستثناء إشاره إلى وقت النوم و الاستراحه من النصف الآخر(۳) دون ما صرف

۱- ۱. قد عرفت أن القله فى النصف الأولى بمناسـبه القيام فى أوائل الليل قهرا و لصلاه المغرب و العشاء شرعا، و الغفله عن هذا أوردهم فى هذه المخمصه.

۲- ۲. و يجوز على هذا الوجه أن يكون بيانا له كما عرفت.

۳- ۳. قد عرفت أن النبىّ صلّى اللّه عليه و آله لم يكن ليتهجد بصلاته الا بعد نزول آيه الاسراء، بل كان يقوم نصف الليل بتمامه أو ثلثه أو ثلثيه على ما حكاه اللّه عزّ و جلّ فى آخر السوره صريحا، فلا مناص الا من الوجه الأوّل كما عرفت بيانه.

منه فی صلاه المغرب و العشاء و توابعهما فکأنه یدخل فی حکم القیام حینئذ فکان کما قال قَلِیلًا مِنَ اللَّیْلِ ما یَهْجَعُونَ انتهی.

**[ترجمه]احتمال آخری از آیه، به آن بعیدی که ذکر شد نیست و استثنا در اینجا قرینه استغراق است، بنابراین شبیه آنچه در روایت در تفسیر آیه «و کانوا من اللیل ما یهجعون» آمده است، می‌باشد. شیخ در تهذیب - . التهذیب ۱: ۲۳۱ -

روایتی را با سند صحیح از محمد بن مسلم آورده که گفته، از امام باقر علیه السلام درباره آیه «قم اللیل الّا قلیلاً» پرسیدم، فرمود: خداوند او را امر کرده که هر شب نماز بخواند مگر شبی را که خدا بگوید در آن نمازی نخواند. دلیل عدم احتیاج به استثنا معلوم نیست، چرا که احتمال دارد منظور عذرهای اندکی باشد که عقل و نقل بر استثنا شدن آن دلالت نمی‌کند؛ از طرفی دلالت عقل و عمومات به آن استثناها، منافی نیک بودن تصریح آنها برای توضیح بیشتر و تاکید کردن بر موارد دیگر نیست. حاصل کلام اینکه، همه شب‌ها برای عبادت برخیز مگر اندکی از شب‌ها که در آن عذر داری. از آنجا که برخاستن در شب، مجمل بود که ممکن بود همه شب یا بخشی از آن باشد، با این آیه این اجمال را برطرف کرد و گفت: منظور از برخاستن در شب، نصف شب یا اندکی کمتر از نصف و یا بیشتر از نصف باشد.

رازی گفته است: مفسرین در تفسیر این آیه نظرات زیادی را داده‌اند، به نظر من در تفسیر این آیه دو وجه محتمل است: اول، منظور از سخن خداوند: «الا قلیلاً»، یک سوم است. دلیل این مطلب سخن خداوند در آخر سوره است که می‌فرماید: «ان ربک یعلم أنک تقوم من ثلثی اللیل و نصفه و ثلثه» بنابراین، این آیه دلالت می‌کند، بیشترین مقداری که واجب است، دوسوم می... باشد، بنابراین دلالت می‌کند که خوابیدن یک سوم شب جایز می‌باشد. وقتی این طور شد، واجب است که منظور از قلیل در آیه «قم اللیل الا قلیلا»، یک سوم باشد؛ بنابراین معنای سخن خدای متعال «قم اللیل الا قلیلا» یک سوم شب می‌باشد. سپس گفته است: «نصفه» معنایش «أو قم نصفه» می‌باشد و این مثل این است که می‌گویی: با حسن یا ابن سیرین مجالست کن، یعنی با این یا آن، هرکدام را که می‌خواهی. بنابراین واو عطف حذف شده و تقدیر آیه چنین است: «قم الثلثین، قم النصف»، یا «أو انقص من النصف أو زد علیه» و با این مبنا، دوسوم، بیشترین مقدار و یک سوم، کمترین مقدار است، بنابراین آنچه واجب است یک سوم می‌باشد و بیشتر از یک‌سوم مستحب می‌باشد.

وجه دوم: ممکن است منظور از سخن خدای متعال: «نصفه» تفسیری برای سخنش «قلیلا» باشد. این تفسیر به دو صورت جایز است: اول، اینکه نصف چیزی به نسبت تمام آن چیز باشد و دوم، وقتی واجب است نصف، صاحبش را از عهده تکلیفی که دارد خارج نکند، مگر اینکه یقین حاصل کند که تکلیف از گردن وی ساقط شده است؛ به این صورت که چیز اندکی بدان اضافه شود، در حقیقت نصف به همراه چیزی می‌شود و باقی‌مانده بعد از آن، کمتر از آن می‌شود. وقتی این ثابت شد، می... گوییم «قم اللیل الا ـ قلیلا ـ» معنایش «قم اللیل الا نصفه» است و نتیجه این می‌شود: نصف شب را برخیز. سپس گفته است: «أو انقص منه قلیلا ـ»، یعنی از این نصف، نصفش را کم را کن تا یک چهارم باقی بماند. سپس گفته است: «أو زد علیه»، یعنی بر این نصف، نصفش را بیفزا تا مجموع آن سه‌چهارم شود.

نتیجه اینکه خدای متعال، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را مختار کرده که تمام نصف شب یا یک چهارم شب یا سه‌چهارم شب را برخیزد و با این فرض، از جمله مستحبات است، پایان.

در کشاف گفته است: سخن خدای متعال «نصفه» بدل از «اللیل» است و «الا قلیلا» استثنا از نصف است. گویا خدای متعال می... فرماید: «قم أقل من نصف اللیل»: کمتر از نصف شب را برخیز. ضمیر در «منه» و «علیه» متعلق به نصف است و معنا مخیر بودن بین دو چیز است؛ اینکه کمتر از تمام نصف شب را به طور قطع برخیزد یا یکی از این دو را انتخاب کند و این دو عبارتند از کمتر از نصف و یا زیادتر از نصف. و اگر می‌خواهی نصف را بدل از قلیلا قرار بده؛ در این صورت تخییر بین سه چیز است: بین برخاستن تمام نصف شب و بین برخاستن کمتر از نصف شب و بین برخاستن بیشتر از نصف شب. بی‌تردید، نصف را نسبت به کُل، با قله توصیف کرده است.

و اگر می‌خواهی بگو: وقتی معنا این شود: «قم اللیل الا قلیلا نصفه»، وقتی که نصف را بدل از اللیل قرار دادی، کمتر از نصف شب را برخیز؛ ضمیر در «منه» و «علیه» به «أقلّ من النصف» بر می‌گردد. گو اینکه گفته شده است: کمتر از نصف شب را برخیز یا به مقدار کمتر از آن اقل برخیز، یا بر این مقدار اندکی بیفزای. پس تخییر ماورای نصف، بین نصف و ثلث است.

و نیز جایز است وقتی نصف را بدل از قلیل قرار دهی و این طور معنا کنی: قلیلا دوم یعنی نصفِ نصف، یعنی ربع. مثل اینکه گفته می‌شود: «أو انقص منه قلیلاـ نصفه و او زد علی هذا القلیل»، و بیشتر از این قلیل یعنی ربع، نصف ربع قرار داده می‌شود. مثل اینکه گفته شود: «أو زد علیه قلیلاـ نصفه». جایز است این زیادی به خاطر مطلق بودن، تتمه یک‌سوم باشد، بنابراین بین نصف و یک‌سوم و یک‌چهارم تخییر وجود دارد، پایان.

روشن است که در بیشتر این وجوه، تکلف و بیهوده گویی وجود دارد.

گفته شده است: «نصفه» بدل از «اللیل» است که قلیل از آن استثنا شده است، یعنی آنچه بعد از استثنا باقی می‌ماند و ضمیر در منه و علیه به نمازخواندن در این مقدار یا نصف این مقدار بر می‌گردد. و چه بسا قلیلی که استثنا شده، عبارت از چیزی باشد که در وقت نماز مغرب و عشا در اول شب، صرف کرده و گذرانده است. ممکن است گفته شود، طبق برخی جهات، از «نصف اللیل» به «اللیل الاـ القلیل» تعبیر شده است و اشاره به این است که نصفی که وقت برخاستن است، بیشترین برکت و افتخار را دارد به طوری که گویی بیشتر است که اگر این مقدار برخیزد گویا تمام شب را، مگر اندکی از شب را برخاسته است. یا استثنا اشاره به وقت خواب و استراحت از نصف دیگر شب است، به غیر از آنچه که نماز مغرب و عشا و تعقیبات در آن صرف شده است. پس، گویی این زمان، در حکم برخاستن وارد شده است و مثل اینکه گفته است: اندکی از شب را نمی‌خوابند، پایان .

**[ترجمه]

یحتمل أن یکون المراد بقوله سبحانه قُمِ اللَّیْلَ الأمر بعباده اللیل مطلقا لیشمل ما یقع فی أول اللیل من العشاءین و نوافلهما و تعقیباتهما(۱) بل الأدعیه عند النوم أیضا و قوله نِصْفَهُ نقدر فیه فعلا أی قم نصفه بمعنی القیام بعد النوم فیکون إشاره إلی وقت صلاه اللیل فإنه بعد نصف اللیل و النقص من النصف لبیان أنه لا یجب أو لا یتأکد قیام تمام النصف کما یدل علیه آخر السوره و الزیاده لصرفها فی مقدمات الصلاه من التخلی و التطهر و الاستیاک فیصرف جمیع النصف فی الصلاه و الدعاء کما ستأتی الروایه من دأبه و سنته فی ذلک (۲)

و إذا انضم هذا إلى ما وقع من العباده فی أول اللیل لا یبقی من اللیل للنوم إلا قلیل.

و هذا وجه وجیه متین مؤید بالأخبار و لا تکلف فیه إلا التقدیر الشائع فی الکلام و بالجمله هذه الآیات من المتشابهات و لا یعلم تأویلها إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ علیهم أفضل الصلوات.

وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِیلًا قد مر تفسیره (۳).

إِنَّا سَنُلْقِی عَلَیْکَ قَوْلًا ثَقِیلًا القول الثقیل القرآن و ما فیه من الأوامر و

۱- ۱. هذا الوجه انما یصحّ إذا کانت السوره نازله فی أواخر عمره صلی الله علیه و آله ، و قد عرفت فی ج ۸۵ ص ۱- ۴ أن السوره نزلت فی أوائل البعثه قبل فرض الصلوات الخمس حتّی علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و أنّها نزلت خامس خمسه، ففرض علیه صلاه اللیل بقیام نصفه تماما أو ثلثه او ثلثیه، لا یجوز له أن ینام بعد القیام أبدا حتّی یتم فرضه.
۲- ۲. قد عرفت و ستعرف أن الروایات انما تحکی ما فرض علیه بعد نزول آیه التهجد و هی السنه التی قبض علیها صلی الله علیه و آله و یجب التأسی به علی أمته کذلک.
۳- ۳. راجع ج ۸۵ ص ۷.

النواهی التی هی تکالیف شاقه ثقیله علی المکلفین خاصه علیه صلی الله علیه و آله لأنه متحملها بنفسه و محملها لأمته فهی أثقل علیه و أبهظ له فیحتاج فی ضبط ذلک و تأدیته إلی قیام اللیل و قیل أراد بهذا الاعتراض أن ما کلفه من قیام اللیل من جمله التکالیف الثقیله الصعبه التی ورد بها القرآن لأن اللیل وقت السبات و الراحه فلا بد لمن أحیاه من مضاده لطبعه و مجاهده لنفسه

وَ یُؤَیِّدُهُ مَا ذَکَرَهُ (۱)

عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی تَفْسِیرِهِ: سَنُلْقِی عَلَیْکَ قَوْلًا ثَقِیلًا قَالَ قِیَامُ اللَّیْلِ وَ هُوَ قَوْلُهُ إِنَّ ناشِئَهَ اللَّیْلِ هِیَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِیلًا قَالَ أَصْدَقُ الْقَوْلِ.

انتهی.

و قیل نزوله أو تلقیه لما روی أنه صلی الله علیه و آله کان یتغیر حاله عند نزوله و یعرق و إذا کان راکبا تبرک راحلته و لا تستطیع المشی و قیل ثقیلا فی المیزان و قیل علی المنافقین و قیل کلام له وزن و رجحان فیحتاج إلی مزید تدبر و تأمل و وقت لائق بذلک فلا بد من قیام اللیل.

إِنَّ ناشِئَهَ اللَّیْلِ هِیَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِیلًا ناشئه اللیل النفس التی تنشأ من مضجعها إلی العباده أی تنهض و ترتفع من نشأت السحابه إذا ارتفعت و نشأ من مکانه إذا نهض أو قیام اللیل علی أن الناشئه مصدر من نشأ إذا قام و نهض.

وَ یُؤَیِّدُهُ مَا صَحَّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: هِیَ قِیَامُ الرَّجُلِ عَنْ فِرَاشِهِ لَا یُرِیدُ بِهِ إِلَّا اللَّهَ (۲).

کما سیأتی و إن احتمل معنی آخر. و قال الطبرسی رحمه الله علیه (۳) معناه ساعات اللیل لأنها تنشأ ساعه بعد ساعه و تقدیره أن ساعات اللیل الناشئه و قال ابن عباس هو اللیل کله لأنه ینشأ بعد النهار و قال مجاهد هی ساعات التهجد من اللیل و قیل هی بالحبشیه قیام اللیل و قیل هی القیام بعد النوم و قیل هی ما کان بعد العشاء الآخره عن الحسن و قتاده

وَ الْمَرْوِیُّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُمَا قَالا: هِیَ

۱- ۱. تفسیر القمّیّ ص ۷۰۱.

۲- ۲. رواه الشیخ فی التهذیب ج ۱ ص ۲۳۱ و سیأتی عن علل الشرائع ج ۲ ص ۵۲.

۳- ۳. مجمع البیان ج ۱۰ ص ۳۱۸.

الْقِيَامُ فِی آخِرِ اللَّيْلِ إِلَی صَلَاهِ اللَّيْلِ انتهی.

و قيل هی الساعات الأول منها من نشأت إذا ابتدأت

وَ رُوِیَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليه السلام (۱): أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّی بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَ الْعِشَاءِ وَ يَقُولُ أَ مَا سَمِعْتُمْ قَوْلَ اللَّهِ تَعَالَی إِنَّ ناشِئَهَ اللَّيْلِ هَذِهِ نَاشِئَهُ اللَّيْلِ.

أَشَدُّ وَطْئاً أی ثبات قدم و أبعد من الزلل و أثقل و أغلظ علی المصلی كما ورد فی الحديث اللهم اشدد وطأتک علی مضر و قرأ أبو عمرو بن عامر وِطَاءً بالكسر و المد أی مواطاه القلب للسان أو موافقه لما يراد من الخضوع و الإخلاص.

وَ أَقْوَمُ قِيلًا أی أشد مقالا و أثبت قراءه لحضور القلب و هدو الأصوات و يحتمل أن يكون المراد بالقيل دعوی الإخلاص فی إِيَّاكَ نَعْبُدُ و نحوه كَمَا رَوَاهُ الشَّيْخُ فِی التَّهْذِيبِ (۲)

بِسَنَدٍ صَحِيحٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ إِنَّ ناشِئَهَ اللَّيْلِ هِیَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِيلًا قَالَ يَعْنِی بِقَوْلِهِ أَقْوَمُ قِيلًا قِيَامَ الرَّجُلِ عَنْ فِرَاشِهِ يُرِيدُ بِهِ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَا يُرِيدُ بِهِ غَيْرَهُ.

و بسند صحيح آخر مثله (۳)

لكن ليس فيه يعنی بقوله أَقْوَمُ قِيلًا فيحتمل أن يكون تفسيرا للناشئه كما مر أو وطئا كما أومأنا إليه و روی فی الكافی (۴)

خبرا مرسلا فسرت الآيه فيه بصلاه مخصوصه بين العشاءين كما مر.

إِنَّ لَكَ فِی النَّهارِ سَبْحاً طَوِيلًا أی تصرفا و تقلبا فی مهماتک و اشتغالا بها فعليک بالتهجد فإن مناجات الحق تستدعی فراغا

وَ فِی تَفْسِيرِ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ (۵)

ص: ۱۳۲

۱- ۱. تراه فی الكشّاف ج ۳ ص ۲۸۱، الدّر المنثور ج ۶ ص ۲۸۷.
۲- ۲. التهذيب ج ۲ ص ۳۳۷ ط نجف، ج ۱ ص ۲۳۱ ط حجر، كما مرت الإشاره اليه فی ص ۱۳۱.
۳- ۳. التهذيب ج ۱ ص ۱۸۹ ط حجر ج ۲ ص ۱۲۰ ط نجف.
۴- ۴. مر عن فلاح السائل تحت الرقم ۱۷ باب نوافل المغرب، رواه فی الكافی ج ۳ ص ۴۶۸.
۵- ۵. تفسير القمّیّ: ۷۰۱.

فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: قَوْلُهُ إِنَّ لَکَ فِی النَّهارِ سَبْحاً طَوِیلًا یَقُولُ فَرَاغاً طَوِیلًا لِنَوْمِکَ وَ حَاجَتِکَ.

و قال الطبرسی (۱)

فیه دلاله علی أنه لا عذر لأحد فی ترک صلاه اللیل لأجل التعلیم و التعلم لأن النبی صلی الله علیه و آله کان یحتاج إلی التعلیم أکثر مما یحتاج الواحد منا إلیه ثم لم یرض سبحانه منه أن یترک حظه من قیام اللیل.

وَ اذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ أی دم علی ما تذکره من الأذکار و العبادات و التعلیم و الإرشاد و قیل أی اقرأ بسم الله الرحمن الرحیم فی أول صلاتک فاستدل بها علی وجوبها.

وَ تَبَتَّلْ إِلَیْهِ تَبْتِیلًا قال علی بن إبراهیم أی أخلص إلیه إخلاصا و قیل انقطع إلیه انقطاعا.

وَ قَالَ الطَّبْرِسِیُّ رَوَی مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ وَ زُرَارَهُ وَ حُمْرَانُ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام: أَنَّ التَّبَتُّلَ هُنَا رَفْعُ الْیَدَیْنِ فِی الصَّلَاهِ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ: هُوَ رَفْعُ یَدِکَ إِلَی اللَّهِ وَ تَضَرُّعُکَ إِلَیْهِ.

و سیأتی معنی التبتل و أخواته فی کتاب الدعاء(۲)

و یومئ إلی استحباب کثره الدعاء و الذکر و التضرع فی صلاه اللیل.

إِنَّ رَبَّکَ یَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ أَدْنی أی أقرب و أقل مِنْ ثُلُثَیِ اللَّیْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ قرأ ابن کثیر و أهل الکوفه نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ بالنصب و الباقون بالجر فعلی الأول عطف علی الأدنی و علی الثانی علی ثلثی اللیل قال الطبرسی (۳) و المعنی أنک تقوم فی بعض اللیالی قریبا من الثلثین و فی بعضها قریبا من نصف اللیل و قریبا من ثلثه و قیل إن الهاء تعود إلی الثلثین أی و أقرب من نصف الثلثین و من ثلث الثلثین و إذا نصبت فالمعنی تقوم نصفه و ثلثه وَ تقوم طائِفَهٌ مِنَ الَّذِینَ مَعَکَ و عن ابن عباس أنهم علی علیه السلام و أبو ذر.

وَ اللَّهُ یُقَدِّرُ اللَّیْلَ وَ النَّهارَ أی یقدر أوقاتهما لتعملوا فیهما علی ما یأمرکم

ص: ۱۳۳

۱- ۱. مجمع البیان ج ۱۰ ص ۳۷۹.
۲- ۲. راجع ج ۹۳ ص ۳۳۷- ۳۴۳.
۳- ۳. مجمع البیان ج ۱۰ ص ۳۸۱.

به و قیل معناه لا یفوته علم ما تفعلون عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ (۱) قال مقاتل کان الرجل یصلی اللیل کله مخافه أن لا یصیب ما أمر به من القیام فقال سبحانه عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ أی لن تطیقوا معرفه ذلک و قال الحسن قاموا حتی انتفخت أقدامهم فقال سبحانه إنکم لا تطیقون إحصاءه علی الحقیقه و قیل معناه لن تطیقوا المداومه علی قیام اللیل و یقع منکم التقصیر فیه فَتابَ عَلَیْکُمْ بأن جعله تطوعا و لم یجعله فرضا و قیل معناه فلم یلزمکم إثما کما لا یلزم التائب أی رفع التبعه فیه کرفع التبعه عن التائب و قیل فَتابَ عَلَیْکُمْ أی خفف علیکم.

فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ الآن یعنی فی صلاه اللیل عند أکثر المفسرین و أجمعوا أیضا علی أن المراد بالقیام المتقدم فی قوله قُمِ اللَّیْلَ هو القیام إلی الصلاه إلا أبا مسلم فإنه قال أراد القیام لقراءه القرآن لا غیر و قیل معناه فصلوا ما تیسر من الصلاه و عبر عن الصلاه بالقرآن لأنها تتضمنه و من قال المراد به قراءه القرآن فی غیر الصلاه(۲)

فهو محمول علی الاستحباب عند الأکثرین دون الوجوب لأنه لو وجبت القراءه لوجب الحفظ و قال بعضهم هو محمول علی الوجوب لأن القارئ یقف علی إعجاز القرآن و ما فیه من دلائل التوحید و إرسال الرسل و لا یلزم حفظ القرآن لأنه من القرب المستحبه المرغب فیها.

ثم اختلفوا فی القدر الذی تضمنه هذا الأمر من القراءه فقال ابن جبیر خمسون

۱- ۱. قد عرفت فی ج ۸۵ ص ۳ أن الآیه تتمه لأول السوره ناظره إلیها من وجوب ترتیل القرآن تماما- و لم یکن نزلت حینذاک أکثر من عشر سور قصار قطعا، و أن الضمیر فی« لَنْ تُحْصُوهُ» راجع الی القرآن أی علم أنکم لا تقدرون احصاء القرآن فی لیله واحده فیما یستقبل من الزمان خصوصا فی لیالی الصیف« فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ» الی آخر ما مر علیک راجعه.
۲- ۲. الآیه« وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِیلًا» من المتشابهات بأم الکتاب، أولها رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله الی صلاه اللیل بإشاره من الوحی، فجعله فی قیام الصلاه، علی ما عرفت فی ج ۸۵ ص ۱، فالواجب من ترتیل القرآن هو ما کان فی الصلاه لا غیر.

آیه و قال ابن عباس مائه آیه و عن الحسن قال من قرأ مائه آیه فی لیله لم یحاجه القرآن و قال السدی مائتا آیه و قال جویبر ثلث القرآن لأن الله یسره علی عباده و الظاهر أن معنا ما تیسر مقدار ما أردتم و أحببتم (۱).

عَلِمَ أَنْ سَیَکُونُ مِنْکُمْ مَرْضیٰ و ذلک یقتضی التخفیف عنکم وَ آخَرُونَ أی و منکم قوم آخرون یَضْرِبُونَ فِی الْأَرْضِ یَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ أی یسافرون للتجاره و طلب الأرباح وَ آخَرُونَ یُقاتِلُونَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ (۲) فکل ذلک یقتضی التخفیف عنکم فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنْهُ وَ رُوِیَ (۳)

عَنِ الرِّضَا عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیهم السلام قَالَ: مَا تَیَسَّرَ مِنْهُ لَکُمْ فِیهِ خُشُوعُ الْقَلْبِ وَ صَفَاءُ السِّرِّ.

وَ مِنَ اللَّیْلِ فَاسْجُدْ لَهُ (۴) قال فی مجمع البیان (۵) دخلت من للتبعیض و المعنی فاسجد له فی بعض اللیل و قیل یعنی المغرب و العشاء وَ سَبِّحْهُ لَیْلًا طَوِیلًا أی فی لیل طویل یرید التطوع بعد المکتوبه وَ رُوِیَ عَنِ الرِّضَا علیه السلام: أَنَّهُ سَأَلَهُ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ هَذِهِ الْآیَهِ وَ قَالَ مَا ذَلِکَ التَّسْبِیحُ قَالَ صَلَاهُ اللَّیْلِ.

**[ترجمه]احتمال دارد منظور از سخن خدای متعال «قم اللیل الا قلیلا»، امر کردن به عبادت شب باشد تا شامل آنچه که در اول شب از نماز مغرب و عشا و نافله‌ها و تعقیبات این دو و نیز دعاهایی که هنگام خواب خوانده می‌شود، گردد. سخن خدای متعال «نصفه»: در این کلمه فعلی را در تقدیر می‌گیریم، یعنی «قم نصفه» که به معنای قیام بعد از خواب می‌شود، بنابراین اشاره‌ای به وقت نماز شب دارد، چرا که وقت نماز شب بعد از نصف شب است. کم کردن از نصف برای بیان و توضیح است، یعنی بیدار ماندن تمام شب واجب نیست یا تاکید نمی‌شود، همان طور که آخر سوره به این نکته دلالت دارد. و افزودن به این نصف، توضیحی است برای گذراندن و آماده شدن برای مقدمات نماز از جمله به دستشویی رفتن و طهارت گرفتن و مسواک زدن. بنابراین تمام این نصف در نماز و دعا صرف می‌شود، همان طور که به زودی روایات در این باره خواهد آمد که روش و سنت پیامبر این گونه بوده است. و وقتی این موارد به عبادت در اول شب اضافه شود، اندکی از شب برای خواب، باقی خواهد ماند.

این نظر، وجه نیکویی است که با اخبار تایید می‌شود و تکلفی در آن جز در تقدیر گرفتنی که شایع است، نمی‌باشد. خلاصه اینکه این آیه از جمله متشابهات است که تأویل آن را جز خدا و راسخین در علم نمی‌داند. بر آنها نیک ترین درودها باد.

«رتل القرآن ترتیلا»، تفسیر این آیه قبلا ذکر شده است. - . بحارالانوار ۸۵: ۷ -

«إنا سنلقی علیک قولاً ثقیلاً» قول ثقیل قرآن و آنچه که در قرآن از اوامر و نواهی که تکلیف شاق بر مکلفین و مخصوصا پیامبر صلی الله و آله و سلم شده، می‌باشد؛ چرا که ایشان این تکالیف را خود متحمل می‌شد و سنگینی حمل آن بر امتش را هم بر عهده داشت. بنابراین این تکالیف سنگین‌تر و گران‌تر بر خود ایشان بود و در ضبط و رساندن این تکالیف، به بیدار ماندن در شب احتیاج داشت. گفته شده است: با این آیه اشاره به این نکته دارد که آنچه که خداوند او را به برخاستن در شب تکلیف نموده، از جمله تکالیف سنگین و دشواری است که قرآن در مورد آن وارد شده است؛ چرا که شب، وقت خواب و آسایش است و هر کس شب را بیدار بماند باید با طبیعت و سرشت خود ضدیت کند و با نفس خویش مجاهدت نماید. این

نظر را، علی بن ابرهیم - . تفسیر القمی : ۷۰۱ -

در تفسیرش تایید می‌کند. وی در تفسیر «سنلقی علیك قولا ثقیلا» گفته است: منظور بیدار شدن در شب است که در آیه ذیل بدان اشاره شده است. «ان ناشئه اللیل هی اشد وطا و أقوم قیلا». گفته است: راست‌ترین گفتار. پایان.

گفته شده است: منظور نزول یا افکندن است، چرا که روایت شده است: هنگام نزول وحی، حالت پیامبر تغییر می‌کرد و عرق می‌نمود و وقتی سوار بر مرکب بود، مرکبش می‌نشست و نمی‌توانست راه برود. نظر دیگر اینکه، قرآن در روز قیامت سنگین است و نیز گفته شده است: بر منافقین سنگین است. گفته شده است: قرآن کلامی است که وزن و برتری دارد، بنابراین احتیاج به تدبر زیاد و تأمل و وقت شایسته دارد، بنابراین باید شب بیدار شد.

«إن ناشئه اللیل هی أشد وطأ و أقوم قیلا». «ناشئهاللیل»، نفسی است که از جایگاه خوابش برای عبادت بلند می‌شود، یعنی بر... می‌خیزد و بلند می‌شود و از «نشأت السحابه»، وقتی بلند می‌شود، گرفته شده است و «نشأ من مکانه» وقتی به کار می‌رود که از جایش برخیزد. یا منظور بلند شدن در شب است با این مبنا که ناشئه مصدری است که از نشأ گرفته شده است و وقتی به کار می‌رود که بلند شود و برخیزد. این نظر را روایت صحیحی که از امام صادق علیه السلام نقل شده، تأیید می‌کند. حضرت فرمود: منظور از «ناشئه اللیل»، بلند شدن فرد از رختخوابش است که با آن فقط خدا را اراده می‌کند. - . التهذیب ۱: ۲۳۱ -

- همان طور که به زودی خواهد آمد- هرچند که معنای دیگری هم محتمل است.

طبرسی رحمه الله علیه گفته است: - . مجمع البیان ۱۰: ۳۷۸ - معنای «ناشئه اللیل»، ساعات شب است، چرا که شب، ساعت به ساعت ایجاد می‌شود و تقدیر آن این است: «إن ساعات اللیل الناشئه». ابن عباس گفته است: منظور تمام شب است، چرا که شب بعد از روز حادث می‌شود. مجاهد گفته است: منظور ساعاتی از شب است که در آن تهجد و شب زنده‌داری می‌شود. گفته شده است: طبق لغت حبشی، برخاستن در شب است. طبق یك نظر، بلند شدن بعد از خوابیدن است. از حسن و قتاده نقل شده است که ناشئه، مقداری از شب است که بعد از عشا باقی می‌ماند. از امام باقر و امام صادق علیهما السلام روایت شده است که فرمودند: «ناشئه»، برخاستن در آخر شب تا زمان نماز شب است، پایان.

گفته شده است: «ناشئه»، ساعات اولیه شب است که از «نشأت» یعنی آغاز کردی، گرفته شده است. روایت شده - . کشاف ۳: ۲۸۱ و درالمنثور ۶: ۲۸۷ -

که امام سجاد علیه السلام ما بین نماز مغرب و نماز عشا نماز می‌خواند و می‌فرمود: آیا سخن خدای متعال را نشنیده اید: «إن ناشئه اللیل» و این نماز ناشئه اللیل است.

«أشد وطأ»، یعنی ثبات قدم و دور از لغزش، و سنگین‌تر و غلیظ‌تر بر نمازگزار، همان طور که در حدیث وارد شده است: «اللهم اشدد وطأتك علی مضر»، خدایا سنگینی‌ات را بر قوم مضر، شدت ببخش. ابوعمر و ابن عامر کلمه «وطاء» را با کسر و مد قرائت کرده‌اند که به معنای مطابقت دل انسان با زبانش است، یا موافقت قلب با آنچه که از خضوع و اخلاص اراده کرده است.

«أقوم قيلا»، یعنی از نظر کلام، شدیدتر و از نظر قرائت، ثابت‌تر است، به دلیل حضور قلب و آرامی صداها. احتمال دارد منظور از قیل، درخواست اخلاص در پرستش خدا، «ایاک نعبد» و امثال این مورد باشد. همان طور که شیخ در تهذیب - . التهذیب ۲: ۳۳۷ -

به سند صحیح از امام صادق علیه السلام نقل کرده است که حضرت در تفسیر سخن خدای عزوجل «إن ناشئه اللیل هی أشد وطأ و أقوم قیلا» فرمود: منظور از سخن او «أقوم قیلا»، بلند شدن فرد از رختخوابش است در حالی که با این کار فقط خدای متعال را اراده کرده است نه کس دیگری را. و نیز به سند صحیح روایتی دیگر - . التهذیب ۱: ۱۸۹ - شبیه این روایت نقل شده است با این فرق که در این حدیث، عبارت «منظور از سخن او أقوم قیلا» نیست. بنابراین همان طور که ذکر شد، احتمال دارد این حدیث تفسیری برای ناشئه باشد، یا همان طور که اشاره کردیم و در الکافی - . این روایت در باب نافه های مغرب ذیل شماره ۱۷ نقل شد و در الکافی ۳: ۴۶۸ روایت شده است. - هم روایت شده است، تفسیری برای وطأ باشد. در الکافی خبر مرسلی آمده است که آیه در این روایت را به نماز مخصوصی که بین نماز مغرب و نماز عشا خوانده می‌شود، تفسیر شده است.

«إن لک فی النهار سبحاً طویلاً»، یعنی تو در روز می‌توانی به امور مهم خود بپردازی و در آنها تصرف کنی و بدان مشغول شوی، بنابراین در شب، تهجد کن؛ چرا که در مناجات کردن با خدا، به وقت خالی نیاز است. در تفسیر علی بن ابراهیم آمده است: - . تفسیر القمی : ۷۰۱ -

امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «إن لک سبحاً طویلاً» فرمود: فراغتی طولانی برای خواب و نیازهای تو.

طبرسی گفته است: - . مجمع البیان ۱۰: ۳۸۱ -

این آیه دلالت به این نکته دارد که عذر تعلیم و تعلم برای ترک نماز شب پذیرفته نیست، چرا که پیامبر صلی الله علیه و آله با اینکه بیشتر از هر یک از ما به تعلیم کردن مردم نیاز داشت، ولی خدای سبحان راضی نشده است که بهره‌اش را از برخاستن در شب، رها کند.

«و اذکر اسم ربک»، یعنی بر ذکرهایی که می‌خوانی و عبادت‌هایی که انجام می‌دهی و تعلیمات و راهنمایی‌هایی که می کنی، مداومت کن. گفته شده است: «بسم الله الرحمن الرحیم» را در اول نمازت بخوان، بنابراین برای وجوب خواندن «بسم الله الرحمن الرحیم» در اول نماز، به این آیه استدلال شده است.

«تبتل الیه تبتیلا» علی بن ابراهیم گفته است: خالصانه به او روی آور. گفته شده است: برای رسیدن به او کاملا از همه چیز بریده شو. طبرسی گفته است: از امام باقر و امام صادق علیهما السلام روایت شده است که «تبتل» در اینجا به معنای بلند کردن دست در نماز است. در روایت ابوبصیر آمده است که فرمود: تبتل، بلند کردن دستانت به سوی خدا و زاری کردن به سوی اوست. به زودی معنای تبتل و کلماتی که شبیه این کلمه هستند، در کتاب - باب - دعا - . بحارالانوار ۹۳: ۳۳۷-۳۴۳ - خواهد آمد. این آیه بر استحباب زیاد خواندن دعا و ذکر و زاری کردن در نماز شب دلالت می کند.

«إن ربـک یعلم أنک تقوم أدنی»، یعنی نزدیک‌تر و کمتر «من ثلثی اللیل و نصـفه و ثلثه» ابن کثیر و اهل کوفه، «نصـفه» و «ثلثه» را بـه صـورت منصـوب و بقیـه به صـورت مجرور قرائت کرده‌انـد. اگر منصـوب درست باشـد، معطـوف به «ادنی» است و اگر مجرور درست باشـد، معطوف به «ثلثی اللیـل» خواهـد بود. طبرسـی گفته است: - . مجمع البیـان ١٠: ٣٨١ - معنـای آیه چنین است: تو در برخی از شب‌هـا نزدیک دوسوم و در برخی از شب‌ها نزدیک نصف شب و در برخی از شب‌ها نزدیک یک سوم آن بیدار می‌مانی. گفته شده است: ضـمیر هاء به «ثلثین» بر می گردد، یعنی نزدیک نصف دوسوم و نزدیک یک‌سوم از دوسوم را بیـدار می‌مانی. اگر منصوب خوانـده شود، معنا چنین می‌شود: نصف و یک سوم شب را بیدار می‌مانی. و گروهی از کسانی که با تو هستند برمی‌خیزند. از ابن عباس نقل شده که اینها امام علی علیه السلام و ابوذر هستند.

«و الله یقدر اللیل و النهار»، یعنی اوقات شب و روز را مقدر می کند تا در آنها چیزهایی را که شما را بدان امر کرده است انجام دهیـد. گفته شـده است: معنای آن چنین است: علم آنچه که انجام می‌دهیـد از دست خدا به در نمی‌رود. «علم أن لن تحصوه» مقاتل گفته است: برخی از مسـلمانان از ترس اشتباه محاسبه، تمام شب را از ترس اینکه نتوانند امر خدا را در باب برخاستن در شب بجا آورند، نماز می‌خواندند؛ بنابراین خدای سـبحان فرمود: «علم أن لن تحصوه»، یعنی شـما توان انجام این کار را ندارید و نمی‌توانیـد حساب آن را نگه داریـد. حسن گفته است: افرادی همه ساعات شب را به نماز شب و عبادت مشغول می‌شدند و طوری بر آن مداومت می کردند که پاهایشان ورم می کرد، بنابراین خدای سبحان فرمود: شما قادر به حساب کردن اندازه شب و روز به طور حقیقی نیستید. گفته شده است: معنای آیه این است که شـما توان مداومت بر برخاسـتن در شب نیستید و در آن تقصیر و کوتـاهی خواهیـد کرد. «فتاب علیکم» این گونه که این کار را برایتان مستحب گردانـد و واجب نساخت. گفته شـده است: معنای این قسـمت از آیه چنین است که ترک این کار را برای شـما گناه محسوب نکرد، همچنان بر توبه کننـده، گناهی نیست. یعنی عاقبت بـد را از آن برداشت، همچنان که عاقبت بد را از توبه کننده برداشـته است. گفته شده: «فتاب علیکم» یعنی بر شما آسان گرفت.

«فاقرؤا ما تیسـر من القرآن»، اکنون، یعنی در نماز شب که نظر اکثر مفسرین چنین است و نیز مفسرین در این نکته اجماع دارند که منظور از قیـام که قبلا در آیه «قم اللیل» گفته شـد، برخاسـتن برای نماز است، جز ابومسـلم که به نظر وی، منظور برخاسـتن برای خوانـدن قرآن است نه چیز دیگر. گفته شـده است: معنایش این است که هر چه می‌توانیـد نماز بخوانیـد و به این دلیل به جـای نمـاز، خوانـدن قرآن به کار رفته است که نماز خوانـدن شامل خوانـدن قرآن هم می‌شود و به خاطر همین نکته است که گفته‌انـد: منظور از این آیه، خوانـدن قرآن در غیر نمـاز است که به نظر اکـثر مفسـرین، خوانـدن قرآن مسـتحب است و واجب نیست، چرا که اگر خوانـدن قرآن واجب بود؛ حفظ کردن آن واجب می‌شد. برخی گفته‌اند: این آیه دلالت بر وجوب خواندن قرآن می کنـد، چرا که قاری قرآن به آیاتی که بر اعجاز قرآن و توحید و دلایل ارسال پیامبران دلالت می کند، وقوف پیدا می کند و حفظ کردن قرآن واجب نیست؛ چرا که این کار از عبادات مستحبی است که بدان ترغیب شده است.

مفسـرین در مقـداری که در این آیه بدان امر شده است اختلاف نظر دارند. ابن جبیر گفته است: این مقدار پنجاه آیه است. به نظر ابن عبـاس صـد آیه است. از حسن نقـل شـده است که گفته است: هر کس صـد آیه در شبی بخوانـد، قرآن بـا او محـاجه نکنـد. سـدی گفته است: این مقـدار دویست آیه است. جوبیر گفته است: منظور یک سوم قرآن است، چرا که خدای متعال بر بندگانش سـخت نگرفته است. ظاهرا معنای «ما تیسّر» این است: مقدار «ما أردتم و أحببتم»، یعنی به آن مقدار که می‌خواهید و

دوست دارید بخوانید.

«علم أن سیکون منکم مرضی» و این مقتضی آن است که بر شما تخفیف داده شود. «آخرون»، یعنی گروهی از شما «یضربون فی الارض یبتغون من فضل الله»، یعنی برای تجارت و کسب سود تجارت می کنند. «و آخرون یقاتلون فی سبیل الله»، بنابراین همه اینها مقضی این است که به شما تخفیف داده شود. «فاقروا ما تیسر منه»: از امام رضا - . مجمع البیان ۱۰: ۳۸۲ -

علیه السلام روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در آنچه که از خواندن قرآن بر شما میسر است، خاشع شدن قلب و صفای باطن وجود دارد.

«و من اللیل فاسجد له - . دهر/ ۲۶ - »

در مجمع البیان گفته است: - . مجمع البیان ۱۰: ۴۱۳ -

من در اینجا برای تبعیض است و معنای آیه چنین می‌شود: در بخشی از شب و گفته شده است: این بخش، همان نماز مغرب و نماز عشاست. «سبحه لیلاً طویلاً»، یعنی در شب طولانی، منظور نماز مستحبی بعد از نماز واجب است. احمد بن محمد از تفسیر این آیه از امام رضا علیه السلام سؤال کرد و گفت: منظور از این تسبیح چیست؟ فرمود: نماز شب.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

تَفْسِیرُ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ: أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِیلًا قَالَ انْقُصْ مِنَ الْقَلِیلِ أَوْ زِدْ عَلَیْهِ أَیْ عَلَی الْقَلِیلِ قَلِیلًا.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: فِی قَوْلِهِ إِنَّ رَبَّکَ یَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ

۱- ۱. بل هو قراءه سوره کامله لقوله عزّ و جلّ:« وَ لَقَدْ یَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّکْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّکِرٍ»*.

۲- ۲. أی فیما یستقبل من الزمان بعد الهجره بالمدینه، و حینذاک قد تواتر نزول سور القرآن الکریم فلا یمکنکم احصاء سوره فی لیله واحده قطعا، راجع فی ذلک ج ۸۵ فقد بینا الآیه بما لا مزید علیه.

۳- ۳. رواه فی المجمع ج ۱۰ ص ۳۸۲.

۴- ۴. الدهر: ۲۶.

۵- ۵. مجمع البیان ج ۱۰ ص ۴۱۳.

أَدْنی مِنْ ثُلُثَیِ اللَّیْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ فَفَعَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله ذَلِکَ وَ بَشَّرَ النَّاسَ فَاشْتَدَّ ذَلِکَ عَلَیْهِمْ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ وَ کَانَ الرَّجُلُ یَقُومُ وَ لَا یَدْرِی مَتَی یُنْتَصَفُ اللَّیْلُ وَ مَتَی یَکُونُ الثُّلُثَانِ وَ کَانَ الرَّجُلُ یَقُومُ حَتَّی یُصْبِحَ مَخَافَهَ أَنْ لَا یَحْفَظَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّکَ یَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ إِلَی قَوْلِهِ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ یَقُولُ مَتَی یَکُونُ النِّصْفُ وَ الثُّلُثُ نَسَخَتْ هَذِهِ الْآیَهَ فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ وَ اعْلَمُوا أَنَّهُ لَمْ یَأْتِ نَبِیٌّ إِلَّا خَلَا بِصَلَاهِ اللَّیْلِ وَ لَا جَاءَ نَبِیٌّ قَطُّ بِصَلَاهِ اللَّیْلِ فِی أَوَّلِ اللَّیْلِ (۱).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: «أو انقص منه قلیلا» گفته است: از این مقدار کم - قلیل - کم کن. «أو زد علیه»، یعنی بر این قلیل اندکی بیفزا.

در روایت ابوجارود از امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «إن ربک یعلم أنک تقوم أدنی من ثلثی اللیل و نصفه و ثلثه» آمده است: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این کار را انجام داد و مردم را بدان بشارت داد و این کار بر آنها دشوار شد. «علم أن لن تحصوه» فردی بلند می‌شد و نمی‌دانست که کی نصف شب خواهد شد و کی دوسوم آن و فردی از ترس اینکه این زمان را درک نکند، تا صبح بیدار می‌ماند. بنابراین خداوند این آیه را فرو فرستاد «ان ربک یعلم انک تقوم» تا «علم أن لن تحصوه» منظورش این است که نمی‌دانید چه زمانی نصف و چه زمانی یک‌سوم شب خواهد شد. این آیه با «فاقروا ما تیسر من القرآن» نسخ شده است. بدانید که هیچ پیامبری نیامده است مگر اینکه بر نماز شب مواظبت می‌نمود و هیچ پیامبری نماز شب را در اول شب نیاورده است. - . تفسیر القمی :۷۰۱ -

**[ترجمه]

توضیح

ففعل النبی صلی الله علیه و آله ذلک یحتمل أن یکون إشاره إلی الآیات التی سبقت فی أول السوره فالبشاره لأن العباده عند المحبین أعظم الراحه أو یکون إشاره إلی الرخصه و التخفیف الذی یدل علیه تلک الآیات فقوله فاشتد ذلک إشاره إلی ما مر أولاـ أی و قد اشتد أی نزلت هذه الآیات بعد اشتداد الأمر علیهم قوله إلا خلا أی مضی من الدنیا مواظبا علی صلاه اللیل و یحتمل أن یکون من الخلوه أی أوقعها فی الخلوه.

قوله علیه السلام أول اللیل رد علی من جوز صلاه اللیل أوله بغیر عذر و فی بعض النسخ إلا أول اللیل أی کان وقت صلاتهم مخالفا لوقتها فی تلک الشریعه و لعلها من زیاده النساخ.

**[ترجمه]«ففعل النبی صلی الله علیه و آله و سلم ذلک»، احتمال دارد اشاره به آیاتی باشد که در اول سوره آمده است. و منظور از بشارت، این است که عبادت نزد دوستداران آن، بیشترین راحتی را دارد. یا ممکن است اشاره‌ای به رخصت و تخفیفی که این آیات بدان دلالت دارد، باشد. سخن حضرت «فاشتد ذلک»، یا اشاره‌ای به آنچه که ذکر شد، می‌باشد یا منظور «و قد اشتد» است، یعنی این آیات بعد از سخت شدن این کار برای آنها نازل شد. سخن حضرت: «الّا خلا»، یعنی در آنچه از دنیا سپری شد بر نماز شب مواظبت می‌کرد و نیز احتمال دارد از «خلوه» گرفته شده باشد، یعنی این نماز را در خلوت می‌خوانده است.

سخن حضرت علیه السلام: «اول اللیل» رد نظر کسانی است که قائل به جواز خواندن نماز شب در اول شب حتی بدون اینکه عذری باشد، می‌باشند. در برخی نسخه‌ها آمده است: «الا اول اللیل»، یعنی وقت نماز شب در شریعت پیامبران قبلی مخالف وقت نماز شب در این شریعت است. البته احتمال دارد «الا» را نویسندگان حدیث اضافه کرده باشند.

**[ترجمه]

«۲»

کِتَابُ الْحُسَیْنِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: صَلَاهُ اللَّیْلِ کَفَّارَهٌ لِمَا اجْتَرَحَ بِالنَّهَارِ.

**[ترجمه]کتاب حسین بن عثمان: امام صادق علیه السلام فرمود: نماز شب، کفاره گناهان روز است.

**[ترجمه]

«۳»

مَجَالِسُ الصَّدُوقِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الطَّالَقَانِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُقْدَهَ الْهَمْدَانِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ التَّمِیمِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِشَام عَنْ مَنْصُورِ بْنِ مُجَاهِدٍ عَنِ الرَّبِیعِ بْنِ بَدْرٍ عَنْ سَوَّارِ بْنِ مُنِیبٍ عَنْ وَهْبٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: مَنْ رُزِقَ صَلَاهَ اللَّیْلِ مِنْ عَبْدٍ أَوْ أَمَهٍ قَامَ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مُخْلِصاً فَتَوَضَّأَ وُضُوءاً سَابِغاً وَ صَلَّی لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِنِیَّهٍ صَادِقَهٍ وَ قَلْبٍ سَلِیمٍ وَ بَدَنٍ خَاشِعٍ وَ عَیْنٍ دَامِعَهٍ جَعَلَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی خَلْفَهُ تِسْعَهَ صُفُوفٍ مِنَ الْمَلَائِکَهِ فِی کُلِّ صَفٍّ مَا لَا یُحْصِی

۱- ۱. تفسیر القمّیّ: ۷۰۱.

عَدَدَهُمْ إِلَّا اللَّهُ تَعَالَى أَحَدُ طَرَفَيْ كُلِّ صَفٍّ فِي الْمَشْرِقِ وَ الْآخَرُ بِالْمَغْرِبِ قَالَ فَإِذَا فَرَغَ كَتَبَ لَهُ بِعَدَدِهِمْ دَرَجَاتٍ الْخَبَرَ(۱).

وَ مِنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هَارُونَ الْفَامِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْعَدَةَ بْنِ صَدَقَةَ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَى إِذَا رَأَى أَهْلَ قَرْيَةٍ قَدْ أَسْرَفُوا فِي الْمَعَاصِي وَ فِيهَا ثَلَاثَةُ نَفَرٍ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ نَادَاهُمْ جَلَّ جَلَالُهُ وَ تَقَدَّسَتْ أَسْمَاؤُهُ يَا أَهْلَ مَعْصِيَتِي لَوْ لَا مَنْ فِيكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ الْمُتَحَابِّينَ بِجَلَالِي الْعَامِرِينَ بِصَلَاتِهِمْ أَرْضِي وَ مَسَاجِدِي- وَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحارِ خَوْفاً مِنِّي لَأَنْزَلْتُ بِكُمْ عَذَابِي ثُمَّ لَا أُبَالِي (۲).

مشکاه الأنوار، نقلا من کتاب المحاسن عنه صلی الله علیه و آله مرسلا: مثله (۳)

**[ترجمه]مجالس صدوق: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هرگاه بنده یا کنیزی که بر خواندن نماز شب موفق شود و برای خدا بیدار شود و وضوی کامل بگیرد و با نیت خالص و قلب سلیم و بدن خاشع و چشم گریان برای خدا نماز بخواند، خداوند نه صف از فرشتگان را پشت سر او می‌گمارد که جز خدا کسی نمی‌تواند آنها را شمارش کند، زیرا یک طرف هر صف در مشرق و طرف دیگر آن در مغرب است. فرمود: هنگامی که او نماز را تمام کند، خدا به تعداد آن فرشتگان برای او درجه و ثواب می‌نویسد... ادامه روایت - . امالی الصدوق: ۴۲ - .

کتاب مجالس صدوق: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هرگاه خداوند متعال به ساکنان شهری که معصیت و گناه را از حد گذرانده اند و در میان آنان فقط سه گروه از مؤمنین باشد بنگرد، آنان را مورد خطاب قرار دهد که: ای بندگان گناهکار من! اگر در میان شما نبودند این مؤمنانی که دوستداران جلال من هستند و زمین و مساجدم را به نمازشان آباد می کنند و سحرگاهان از خوف من استغفار می کنند، حتما عذاب خود را بر شما نازل می کردم، و هیچ تفاوتی هم برایم نمی‌کرد. - . امالی الصدوق: ۱۲۰ و علل الشرایع ۱: ۲۳۵ ، ۲: ۲۰۸ -

مشکاه الانوار: به نقل از کتاب محاسن، از پیامبر صلی الله و آله و سلم چنین روایتی را به صورت مرسل نقل کرده است. - . مشکاه الأنوار : ۱۲۴ -

**[ترجمه]

بیان

المتحابین بجلالی فی أکثر النسخ بالجیم کما فی روایات المخالفین أی یتحببون و یتوددون لتذکر جلالی و عظمتی لا للدنیا و أغراضها و قال الطیبی الباء للظرفیه أی لأجلی و لوجهی لا للهوی انتهی و لا یخفی ما فیه و فی بعض النسخ بالحاء المهمله أی بما منحتهم من الحلال لا بالحرام.

**[ترجمه]«المتحابین بجلالی» در اکثر نسخه‌ها با جیم آمده است همان طور که در روایات مخالفین با جیم آمده است. منظور از این عبارت، یعنی ذکر جلال و عظمتم را نه برای دنیا و اهداف دنیوی دوست می‌دارند. طیبی گفته است: حرف «باء» در این عبارت برای ظرفیت است، یعنی به خاطر خودم و ذاتم، نه برای هوی و هوس. پایان. اشکالی که این سخن دارد روشن است.

در برخی از نسخه‌ها با حای بدون نقطه آمده است، یعنی به خاطر آنچه از حلال به آنها دادم، نه به خاطر حرام.

**[ترجمه]

«۴»

مَجَالِسُ الصَّدُوقِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ عَمِّهِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الْقَاسِمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْقُرَشِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: إِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ أَوْحَى إِلَى الدُّنْيَا أَنْ أَتْعِبِي مَنْ خَدَمَكِ وَ اخْدُمِي مَنْ رَفَضَكِ وَ إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا تَخَلَّى بِسَيِّدِهِ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ وَ نَاجَاهُ أَثْبَتَ اللَّهُ النُّورَ فِي قَلْبِهِ فَإِذَا قَالَ يَا رَبِّ يَا رَبِّ نَادَاهُ الْجَلِيلُ جَلَّ جَلَالُهُ لَبَّيْكَ عَبْدِي سَلْنِي أُعْطِكَ وَ تَوَكَّلْ عَلَيَّ أَكْفِكَ ثُمَّ يَقُولُ جَلَّ جَلَالُهُ لِمَلَائِكَتِهِ مَلَائِكَتِي انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي فَقَدْ تَخَلَّى فِي جَوْفِ هَذَا اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ وَ الْبَطَّالُونَ لَاهُونَ

ص: ۱۳۷

۱- ۱. أمالی الصدوق ص ۴۲ فی حدیث.

۲- ۲. أمالی الصدوق ص ۱۲۰، و مثله فی علل الشرائع ج ۱ ص ۲۳۵ و ج ۲ ص ۲۰۸ بسند آخر.

۳- ۳. مشکاه الأنوار ص ۱۲۴.

وَ الْغَافِلُونَ نِيَامٌ اشْهَدُوا أَنِّی قَدْ غَفَرْتُ لَهُ الْخَبَرَ(۱).

مشكاه الأنوار، نقلا من المحاسن مرسلا: مثله (۲)

**[ترجمه]مجالس الصدوق: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خداوند جّل جلاله به دنیا وحی کرد: هر کس در خدمت تو باشد، تو او را به رنج و تعب بینداز و هر کس که تو را رها کند، تو در خدمت او باش و هرگاه بنده در دل شب تار، با مولای خود خلوت کند و با او به راز و نیاز بپردازد، خداوند نور را در دل او جایگزین فرماید. و چون بگوید: ای ربّ و ای ربّ من، خداوند جلیل جلّ جلاله، صدایش کرده و می گوید: لبّیک (بله، بله) ای بنده من، بخواه از من تا عطایت کنم، به من توکّل نما تا کفایتت کنم، سپس خداوند جلّ جلاله به فرشتگانش می فرماید: ای فرشتگان من، به بنده ام بنگرید، در دل این شب تیره با من خلوت کرده است، در حالی که بطالت پیشگان به لهو و لعب مشغولند و غفلت زدگان در بستر خواب خفته اند، گواه باشید که من به طور حتم او را آمرزیدم... ادامه روایت. - . امالی الصدوق : ۱۶۸ -

مشکاه الانوار: به نقل از کتاب محاسن از پیامبر صلی الله و آله و سلم چنین روایتی را به صورت مرسل نقل کرده است. - . مشكاه الأنوار : ۲۵۷ -

**[ترجمه]

بيان

أوحى إلى الدنيا لعل المراد بالوحی هنا الأمر التكوينی أی جعلها كذلك كما فی قوله تعالى كُونُوا قِرَدَةً خاسِئِينَ أو استعاره تمثيليه.

**[ترجمه]«اوحی الی الدنیا» شاید منظور از وحی در اینجا، امر تکوینی باشد، یعنی خداوند این گونه قرار داده است، همچنان که در آیه: «کونوا قرده خاسئین»، {چون بوزینگان شوید.} چنین است. یا استعاره تمثیلیه باشد.

**[ترجمه]

«۵»

مَعَانِی الْأَخْبَارِ(۳)، وَ الْخِصَالُ (۴)، وَ الْمَحَاسِنُ، لِلصَّدُوقِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْأَسَدِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَرِيرٍ وَ الْحَسَنِ بْنِ عُرْوَهَ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْوَهْبِیِّ جَمِيعاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ زَافِرِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُيَيْنَهَ عَنْ أَبِی حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: جَاءَ جَبْرَئِيلُ عليه السلام إِلَى النَّبِیِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ عِشْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ وَ أَحْبِبْ مَنْ شِئْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ وَ اعْمَلْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَجْزِیٌّ بِهِ وَ اعْلَمْ أَنَّ شَرَفَ الرَّجُلِ قِيَامُهُ بِاللَّيْلِ وَ عِزَّهُ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ (۵).

**[ترجمه]معانی الاخبار - . معانی الاخبار : ۱۷۸ - ، الخصال - . الخصال ۱: ۷ - و مجالس الصدوق - . امالی الصدوق: ۱۴۱ : -

سهل بن سعد گفته است: جبرئیل علیه السلام نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و گفت: ای محمد، هر چه می خواهی عمر کن، اما بدان که سر انجام خواهی مرد و به هر چه می خواهی دل ببند، اما بدان که سرانجام از آن جدا خواهی شد و هر عملی که می خواهی انجام بده ولی بدان، سرانجام عملت را خواهی دید و نیز بدان که افتخار مرد به بلند شدن وی در شب و عزتش در بی‌نیازی از مردم می‌باشد.

**[ترجمه]

بیان

عش ما شئت شبیه بأمر التخییر و یحتمل التهدید إن کان المقصود بالخطاب الأمه.

**[ترجمه]«عش ما شئت» شبیه امری است که بر تخییر دلالت می کند و اگر مقصود از آن خطاب امت باشد، احتمال دارد برای تهدید باشد.

**[ترجمه]

«۶»

الْمَعَانِی، وَ الْخِصَالُ (۶)، وَ الْمَجَالِسُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَسَدٍ الْأَسَدِیِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِی غَیْلَانَ الثَّقِیفِیِّ وَ عِیسَی بْنِ سُلَیْمَانَ الْقُرَشِیِّ مَعاً عَنْ إِبْرَاهِیمَ التَّرْجُمَانِیِّ عَنْ سَعْدِ بْنِ سَعِیدٍ الْجُرْجَانِیِّ عَنْ نَهْشَلِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ الضَّحَّاکِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: أَشْرَافُ أُمَّتِی حَمَلَهُ الْقُرْآنِ وَ أَصْحَابُ اللَّیْلِ (۷).

۱- ۱. أمالی الصدوق ص ۱۶۸ فی حدیث.

۲- ۲. مشکاه الأنوار ص ۲۵۷.

۳- ۳. معانی الأخبار ص ۱۷۸.

۴- ۴. الخصال ج ۱ ص ۷.

۵- ۵. أمالی الصدوق ص ۱۴۱.

۶- ۶. معانی الأخبار ص ۷۷۷ و ۱۷۸، الخصال ج ۱ ص ۷.

۷- ۷. أمالی الصدوق ص ۱۴۱.

**[ترجمه]معانی الاخبار، - . معانی الاخبار: ۷۷۷، ۱۷۷ - الخصال - . الخصال ۱: ۷ -

و المجالس: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: اشراف و بزرگان امت من، حاملان قرآن و شب‌زنده داران هستند. - . امالی الصدوق: ۱۴۱ -

**[ترجمه]

«۷»

الْمَجَالِسُ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ مَاجِيلَوَيْهِ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُلْوَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام: إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَخْرُجُ مِنْ أَعْلَاهَا الْحُلَلُ وَ مِنْ أَسْفَلِهَا خَيْلٌ بُلْقٌ مُسْرَجَةٌ مُلْجَمَةٌ ذَوَاتُ أَجْنِحَةٍ لَا تَرُوثُ وَ لَا تَبُولُ فَيَرْكَبُهَا أَوْلِيَاءُ اللَّهِ فَتَطِيرُ بِهِمْ فِي الْجَنَّةِ حَيْثُ شَاءُوا فَيَقُولُ

الَّذِينَ أَسْفَلُ مِنْهُمْ يَا رَبَّنَا مَا بَلَغَ بِعِبَادِكَ هَذِهِ الْكَرَامَةَ فَيَقُولُ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يَقُومُونَ اللَّيْلَ وَ لَا يَنَامُونَ وَ يَصُومُونَ النَّهَارَ وَ لَا يَأْكُلُونَ وَ يُجَاهِدُونَ الْعَدُوَّ وَ لَا يَجْبُنُونَ وَ يَتَصَدَّقُونَ وَ لَا يَبْخَلُونَ (۱).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ قَالَ سَمِعْتُ مَوْلَايَ الصَّادِقَ علیه السلام يَقُولُ: كَانَ فِيمَا نَاجَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِ مُوسَى بْنَ عِمْرَانَ علیه السلام أَنْ قَالَ لَهُ يَا ابْنَ عِمْرَانَ كَذَبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُحِبُّنِي فَإِذَا جَنَّهُ اللَّيْلُ نَامَ عَنِّي أَ لَيْسَ كُلُّ مُحِبٍّ يُحِبُّ خَلْوَةَ حَبِيبِهِ هَا أَنَا ذَا يَا ابْنَ عِمْرَانَ مُطَّلِعٌ عَلَى أَحِبَّائِي إِذَا جَنَّهُمُ اللَّيْلُ حَوَّلْتُ أَبْصَارَهُمْ فِي قُلُوبِهِمْ وَ مَثَّلْتُ عُقُوبَتِي بَيْنَ أَعْيُنِهِمْ يُخَاطِبُونِّي عَنِ الْمُشَاهَدَةِ وَ يُكَلِّمُونِّي عَنِ الْحُضُورِ يَا ابْنَ عِمْرَانَ هَبْ لِي مِنْ قَلْبِكَ الْخُشُوعَ وَ مِنْ بَدَنِكَ الْخُضُوعَ وَ مِنْ عَيْنَيْكَ الدُّمُوعَ فِي ظُلَمِ اللَّيْلِ وَ ادْعُنِي فَإِنَّكَ تَجِدُنِي قَرِيباً مُجِيباً(۲).

وَ مِنْهُ: فِي مَنَاهِي النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ مَا زَالَ جَبْرَئِيلُ يُوصِينِي بِقِيَامِ اللَّيْلِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّ خِيَارَ أُمَّتِي لَنْ يَنَامُوا(۳).

ص: ۱۳۹

۱- ۱. أمالی الصدوق ص ۱۷۵.

۲- ۲. أمالی الصدوق ص ۲۱۴ و ۲۱۵ و قوله« حولت أبصارهم من قلوبهم» أی جعلت قلوبهم مشغوله بذکری بحیث لا تشتغل بما رأته الابصار، أولا- تنظر أبصارهم الی ما تشتهیه قلوبهم و یحتمل أن یکون« من قلوبهم» صفه أو حالا لقوله« أبصارهم» أی حولت ابصار قلوبهم عن النظر الی غیری، منه ره.

۳- ۳. أمالی الصدوق ص ۲۵۷.

وَ مِنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى الْمُتَوَكِّلِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ سَمِعْتُ الصَّادِقَ علیه السلام يَقُولُ: ثَلَاثَةٌ هُنَّ فَخْرُ الْمُؤْمِنِ وَ زِينَةٌ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ الصَّلَاةُ فِي آخِرِ اللَّيْلِ وَ يَأْسُهُ مِمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ وَ وَلَايَةُ الْإِمَامِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]المجالس: حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام فرمود: در بهشت درختی هست که از بالای آن زر و زیور بیرون می‌آید و از قسمت پایین آن اسبهای ابلق دست و پا سفید و سیاه، در حالی که با لجام و زین آماده اند، و بال دارند، نه پهن دارند و نه بول می‌کنند. اولیای خدا سوار بر آنها می‌شوند و هر جا که بخواهند در بهشت پرواز می‌کنند. کسانی که پائین تر از آنها هستند می‌گویند: پروردگارا! این بندگان تو به چه سبب به این کرامت رسیده‌اند؟ خداوند می‌فرماید: اینان شب‌ها را به عبادت می‌گذرانیدند و نمی‌خوابیدند. روزها روزه می‌گرفتند و چیزی نمی‌خوردند، با دشمنان خدا جهاد می... کردند و ترسی نداشتند. صدقه می‌دادند و بخل نمی‌ورزیدند. - . امالی الصدوق: ۱۷۵ -

و نیز کتاب المجالس: امام صادق علیه السلام فرمود: در آنچه که وقتی خداوند با موسی بن عمران علیه السلام حرف می‌زد، آمده است که به او فرمود: ای پسر عمران! دروغ می‌گوید کسی که گمان می‌کند مرا دوست دارد ولی هنگام شب، تا صبح می‌خوابد. سپس فرمود: آیا دوست، خواستار خلوت کردن با دوست خود نیست؟ ای پسر عمران، من از دوستان خود با خبرم؛ چون شب برآنان وارد شود، دیده دلهایشان به سوی من نگران است و عقاب و کیفر من پیش چشمشان نمودار است و با من از راه مشاهده و حضور سخن می‌گویند. ای پسر عمران، از دل خود خشوع و از بدن خود فروتنی و از چشم خود اشک، در تاریکی‌های شب برای من بفرست و به درگاهم دعا کن که در این حالات مرا به خود نزدیک و دعای خود را اجابت کرده خواهی یافت.

و نیز کتاب المجالس: در مناهی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمده است که حضرت فرمود: جبرئیل مرا به اندازه‌ای به برخاستن در شب سفارش کرد تا اینکه گمان کردم برگزیدگان امتم هرگز نخواهند خوابید. - . امالی الصدوق: ۱۷۵ -

و نیز کتاب المجالس: امام صادق علیه السلام فرمود: سه چیز است که فخر مؤمن و مایه زینت او در دنیا و آخرت است: نماز در آخر شب، مایوس شدن از آنچه در دست مردم است و پذیرش ولایت امامی که از آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم است. - . امالی الصدوق: ۳۲۵ -

**[ترجمه]

«۸»

تَفْسِيرُ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ،: وَ أَقِمِ الصَّلاةَ طَرَفَيِ النَّهارِ(۲) الْغَدَاةَ وَ الْمَغْرِبَ وَ زُلَفاً مِنَ اللَّيْلِ الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ- إِنَّ الْحَسَناتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئاتِ قَالَ صَلَاةُ الْمُؤْمِنِينَ بِاللَّيْلِ تَذْهَبُ بِمَا عَمِلُوا بِالنَّهَارِ مِنَ السَّيِّئَاتِ وَ الذُّنُوبِ (۳).

وَ مِنْهُ: وَ مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَكَ (۴) قَالَ صَلَاةُ اللَّيْلِ وَ قَالَ سَبَبُ النُّورِ فِي الْقِيَامَةِ الصَّلَاةُ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ (۵).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِی نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا مِنْ عَمَلٍ حَسَنٍ يَعْمَلُهُ الْعَبْدُ إِلَّا وَ لَهُ ثَوَابٌ فِی الْقُرْآنِ إِلَّا صَلَاةُ اللَّيْلِ فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يُبَيِّنْ ثَوَابَهَا لِعَظِيمِ خَطَرِهَا عِنْدَهُ فَقَالَ تَتَجافی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ مِمَّا رَزَقْناهُمْ يُنْفِقُونَ فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْيُنٍ جَزاءً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ (۶).

مجمع البيان، مرسلا عنه عليه السلام: مثله (۷).

**[ترجمه]تفسير على بن ابرهيم: «و أقم الصلاه طرفی النهار - . هود/ ۱۱۴ - » منظور نماز صبح و مغرب است. «زلفاً من الليل» منظور نماز عشاست. «إن الحسنات يذهبن السيئات» گفته است: نماز مؤمنين در شب، بدی‌ها و گناهانی که در روز انجام داده... اند را می‌برد. - . تفسير القمی: ۳۱۵ -

و نيز همين كتاب: «و من الليل فتهجد به نافله لک» - . اسری/ ۷۹ - گفته است: منظور نماز شب است. گفته است: سبب نور در قيامت، نماز نيمه شب است. - . تفسير القمی: ۳۸۷ -

و نيز همين كتاب: امام صادق عليه السلام فرمود: - . تفسير القمی: ۳۸۷ - هر عمل نيكی در قرآن، ثوابی برايش مقرر شده جز نماز شب كه خداوند عز و جل به جهت اهميت آن ثوابی برايش ذكر ننموده و فرمود: «تَتَجَافَی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ * فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاء بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»،[۶] {وپهلوهايشان از خوابگاهها جدا می گردد [و] پروردگارشان را از روی بيم و طمع می خوانند، و از آنچه روزيشان داده ايم انفاق می كنند. هيچ كس نمی داند چه چيز از آنچه روشنی بخش ديدگان است، به [پاداش] آنچه انجام می دادند برای آنان پنهان شده است.}

مجمع البيان: در اين كتاب نيز حديث مرسلی از امام صادق عليه السلام شبيه اين روايت نقل شده است. - . مجمع البيان ۸: ۳۳۱ -

**[ترجمه]

«۹»

تَفْسِيرُ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ: وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ حِينَ تَقُومُ (۸) قَالَ لِصَلَاةِ

ص: ۱۴۰

۱- ۱. أمالی الصدوق ص ۳۲۵.

۲- ۲. هود: ۱۱۴.

۳- ۳. تفسير القمّیّ ص ۳۱۵.

۴- ۴. أسری: ۷۹.

۵- ۵. تفسیر القمّیّ ص ۳۸۷.

۶- ۶. تفسیر القمّیّ ص ۵۱۲ فی آیه السجده: ۱۶.

۷- ۷. مجمع البیان ج ۸ ص ۳۳۱.

۸- ۸. الطور: ۴۸.

اللَّيْلِ - فَسَبِّحْهُ قَالَ صَلَاةُ اللَّيْلِ (۱).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: «و سّبح بحمد ربک حین تقوم - . طور / ۴۸ - »، {هنگامی

که بر می‌خیزی، به حمد پروردگارت بپرداز.} گفته است: برای نماز شب. «فسبحه»، گفته است: منظور نماز شب است - . تفسیر القمی: ۶۵۰ - .

[۶]. سجده/ ۱۶-۱۷

**[ترجمه]

«۱۰»

الْخِصَالُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الْكُمُنْدَانِيِّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: شَرَفُ الْمُؤْمِنِ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ وَ عِزُّهُ كَفُّ الْأَذَى عَنِ النَّاسِ (۲).

**[ترجمه]الخصال: امام صادق علیه السلام فرمود: شرف مؤمن، نماز او در شب و عزتش، خودداری از اذیت مردم است. - . الخصال ۱: ۷ -

**[ترجمه]

«۱۱»

الْخِصَالُ، عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْكُمُنْدَانِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِجَبْرَئِيلَ عِظْنِي فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ عِشْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ وَ أَحْبِبْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ وَ اعْمَلْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مُلَاقِيهِ شَرَفُ الْمُؤْمِنِ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ وَ عِزُّهُ كَفُّهُ عَنْ أَعْرَاضِ النَّاسِ (۳).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ علیهم السلام قَالَ: قَالَ أَبُو ذَرٍّ رَحِمَهُ اللَّهُ عِنْدَ الْكَعْبَةِ فَذَكَرَ مَوَاعِظَهُ إِلَى أَنْ قَالَ وَ صَلِّ رَكْعَتَيْنِ فِي سَوَادِ اللَّيْلِ لِوَحْشَةِ الْقُبُورِ(۴).

وَ مِنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ هَارُونَ بْنِ الْجَهْمِ عَنْ ثُوَيْرِ بْنِ أَبِي فَاخِتَةَ عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ طَرِيفٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: ثَلَاثٌ دَرَجَاتٌ إِفْشَاءُ السَّلَامِ وَ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَ الصَّلَاةُ بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ (۵).

معانی الأخبار، عن محمد بن الحسن بن الولید عن الصفار عن أحمد بن محمد بن عیسی عن محمد بن خالد البرقی عن هارون

بن الجهم: مثله (۶).

ص: ۱۴۱

۱- ۱. تفسير القمّيّ ص ۶۵۰.

۲- ۲. الخصال ج ۱ ص ۷.

۳- ۳. الخصال ج ۱ ص ۷.

۴- ۴. الخصال ج ۲۱ و ۲۲.

۵- ۵. الخصال ج ۱ ص ۴۲.

۶- ۶. معانى الأخبار ص ۳۱۴.

**[ترجمه]الخصال: امام صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به جبرئیل فرمود: مرا پند ده. جبرئیل گفت: ای محمد، هر چه می خواهی عمر کن، اما بدان که سر انجام خواهی مرد. و به هر چه می خواهی دل ببند، اما بدان که سرانجام از آن جدا خواهی شد. و هر عملی که می خواهی انجام بده، ولی بدان سرانجام عملت را خواهی دید. و نیز بدان که شرف مؤمن، نماز شب اوست و عزتش، در خودداری از ریختن آبروی مردم است. - . الخصال ۱: ۷ -

و نیز الخصال: امام باقر علیه السلام فرمود: ابوذر در نزد خانه کعبه ایستاد و سفارش‌هایی را که پیامبر به او کرده بود، به یاد آورد... تا اینجا که فرمود: دو رکعت نماز در تاریکی شب برای وحشت قبر بخوان. - . الخصال : ۲۱، ۲۲ -

و نیز الخصال: امام باقر علیه السلام فرمود: سه خصلت درجه‌های بهشت است: کسانی که سلام را آشکار می‌سازند. گرسنگان را سیر می‌کنند و در شب آن هنگام که مردم همگی در خوابند، نماز می خوانند. - . الخصال ۲۱: ۴۲ -

معانی الاخبار: شبیه همین روایت نقل شده است. - . معانی الاخبار: ۳۱۴ -

**[ترجمه]

«۱۲»

الْخِصَالُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ النَّوْفَلِيِّ عَنْ عِيسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْهَاشِمِيِّ عَنْ خَالِهِ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ رَجُلٍ عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ بِإِسْنَادِهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: خَيْرُكُمْ مَنْ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَ أَفْشَى السَّلَامَ وَ صَلَّى بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ (۱).

المحاسن، عن علی بن محمد القاسانی عمن حدثه عن عبد الله بن القاسم عن أبی عبد الله علیه السلام عن آبائه عن النبی صلی الله علیه و آله: مثله (۲).

**[ترجمه]الخصال: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: بهترین شما کسانی هستند که در سخن گفتن مؤدبند، گرسنگان را سیر می‌کنند، سلام را آشکار می‌سازند و در شب، آن هنگام که مردم همگی در خوابند، نماز می خوانند. - . الخصال ۱: ۴۱ -

محاسن: از پیامبر صلی الله و آله و سلم روایتی شبیه این روایت نقل شده است. - . المحاسن: ۳۸۷ -

**[ترجمه]

«۱۳»

الْخِصَالُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَرَّارٍ عَنْ يُونُسَ رَفَعَهُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ فِيمَا أَوْصَى بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا عَلِيُّ ثَلَاثٌ فَرَحَاتٌ لِلْمُؤْمِنِ فِي الدُّنْيَا لُقَى الْإِخْوَانِ وَ الْإِفْطَارُ مِنَ الصِّيَامِ وَ التَّهَجُّدُ مِنْ

آخِرِ اللَّيْلِ الْخَبَرَ(۳).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ يَعْلَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ حَرِيزٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: لَهْوُ الْمُؤْمِنِ فِي ثَلَاثَةِ أَشْيَاءَ التَّمَتُّعِ بِالنِّسَاءِ وَ مُفَاكَهَةِ الْإِخْوَانِ وَ الصَّلَاةِ بِاللَّيْلِ (۴).

**[ترجمه]الخصال: امام صادق علیه السلام فرمود: در سفارش‌های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم به امیرالمؤمنین علیه السلام آمده است: ای علی! سه چیز مایه انبساط خاطر و باعث شادی مؤمن است: دیدار دوستان، افطار کردن روزه، عبادت و شب زنده داری در پایان شب... و ادامه روایت. - . الخصال ۱: ۶۲ -

و نیز الخصال: امام باقر علیه السلام فرمود: بازی و سرگرمی مؤمن در سه چیز است: کامجویی از زنان، شوخی کردن با برادران و نماز در شب. - . الخصال ۱: ۶۲ -

**[ترجمه]

بيان

المفاكهه الممازحه و عد صلاه الليل من جمله اللهو و الفرحات و جعلها مع ما مر في قرن لبيان أنه ينبغي للمؤمن أن يكون متلذذا بمناجاه ربه و الخلوه مع حبيبه فرحا بهما بل فيه تنبيه إلى أنه ليس المؤمن على الحقيقه إلا من كان كذلك.

**[ترجمه]«المفاكهه»، شوخی کردن است. برشمردن نماز از جمله سرگرمی و تفریح و مساوی قرار دادن این کار با مواردی که ذکر شد، برای بیان این نکته است که شایسته مؤمن است که وقتی با پروردگارش مناجات می‌کند و با حبیب خودش خلوت می‌کند از این مناجات لذت ببرد و مثل آن دو، مایه خشنودی وی گردد. بلکه اشاره به این نکته است که مؤمن واقعی فقط کسی است که این گونه باشد.

**[ترجمه]

«۱۴»

الْعُيُونُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ الْجِعَابِيِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ التَّمِيمِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله: خَيْرُكُمْ مَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ

۱- ۱. الخصال ج ۱ ص ۴۵.

۲- ۲. المحاسن ص ۳۸۷.

۳- ۳. الخصال ج ۱ ص ۶۲.

۴- ۴. الخصال ج ۱ ص ۷۷.

وَ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَ صَلَّى بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ (۱).

**[ترجمه]العيون:

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: بهترین شما کسی است که سخن زیبا بگوید و طعام بدهد و هنگامی که مردم در خوابند نماز شب بخواند. - . عیون الاخبار ۲: ۶۵ -

**[ترجمه]

«۱۵»

مَجَالِسُ ابْنِ الشَّيْخِ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْمُفِيدِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ بَحْرٍ السَّقَّاءِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ: إِنَّ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ تَعَالَى ثَلَاثَةً التَّهَجُّدَ بِاللَّيْلِ وَ إِفْطَارَ الصَّائِمِ وَ لِقَاءَ الْإِخْوَانِ (۲).

دعائم الإسلام، عنه عليه السلام: مثله (۳)

**[ترجمه]مجالس ابن الشیخ: امام صادق علیه السلام فرمود: سه چیز از جمله چیزهایی که موجب انبساط خاطر مؤمن می‌شود عبارتند از: شب زنده داری در شب، افطار کردن فرد روزه‌دار و دیدار برادران. - . امالی الطوسی ۱: ۲۷۱ -

دعائم الاسلام: شبیه این روایت از امام صادق علیه السلام ذکر شده است. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۷۱ -

**[ترجمه]

بيان

من روح الله الروح بالفتح الراحه و الرحمه و نسيم الريح أى راحه جعلها الله للمؤمن يتروح إليها لأنه يستريح من معاشره المخالفين بلقاء الإخوان فى الدين و من أشغال اليوم إلى عباده الليل و الإفطار ظاهرا و هذه الثلاثه من رحمه الله بالعبد و تفضله و لطفه و حسن توفيقه أو أنها تصير سببا لرحمته تعالى و الدعاء عندها مستجاب أو عندها تهب نسائم لطفه و فيضه و رحمته على المؤمن و الأول أظهر.

**[ترجمه]«من روح الله»، کلمه «روح» با فتحه به معنای راحتی و رحمت است. «نسیم الریح»، یعنی آسایشی که خداوند آن را برای مؤمن قرار داده است که به آن آرامش می‌یابد، چرا که او از - شر - معاشرت کردن با مخالفین، به دیدار برادر دینی و از مشغولیت روز، به عبادت شب آسوده می‌شود و ظاهرا به افطار کردن هم آسوده می‌گردد. این موارد سه گانه، از جمله رحمت خداوند و تفضل و لطف و توفیق نیک دادن او بر بنده است. یا اینکه این موارد سه گانه سببی برای رحمت خداوند می‌شود و دعا در این هنگام مستجاب می‌شود. یا اینکه هنگام این موارد، سه نسیم لطف و فیض و رحمت خداوند می‌وزد. قول اولی

ظاهرتر است.

**[ترجمه]

«۱۶»

مَجَالِسُ ابْنِ الشَّيْخِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِی مُحَمَّدٍ الْفَحَّامِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْهَاشِمِيِّ الْمَنْصُورِيِّ عَنْ مُوسَى بْنِ عِيسَى عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْعَسْكَرِيِّ عَنْ آبَائِهِ عَنِ الصَّادِقِ علیهم السلام: فِی قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّ الْحَسَناتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئاتِ (۴) قَالَ صَلَاةُ اللَّيْلِ تَذْهَبُ بِذُنُوبِ النَّهَارِ(۵).

**[ترجمه]مجالس ابن الشیخ: امام صادق علیه در تفسیر «ان الحسنات یذهبن السیئات» -. هود/ ۱۴ - فرمود: نماز شب گناهان روز را از بین می‌برد. -. امالی الطوسی ۱: ۳۰۰ -

**[ترجمه]

«۱۷»

الْخِصَالُ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْقَطَّانِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبِيبٍ عَنْ تَمِيمِ بْنِ بُهْلُولٍ عَنْ أَبِی مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: فِی خَبَرٍ طَوِيلٍ ذَكَرَ فِيهِ الْأَئِمَّةَ وَ عَلَامَةَ الْإِمَامَةِ فَقَالَ وَ دِينُهُمُ الْوَرَعُ وَ الْعِفَّةُ

۱- ۱. عيون الأخبار ج ۲ ص ۶۵.

۲- ۲. أمالی الطوسیّ ج ۱ ص ۱۷۶.

۳- ۳. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۷۱.

۴- ۴. هود: ۱۱۴.

۵- ۵. أمالی الطوسیّ ج ۱ ص ۳۰۰.

وَ الصِّدْقُ وَ الصَّلَاحُ وَ الِاجْتِهَادُ وَ أَدَاءُ الْأَمَانَهِ إِلَى الْبَرِّ وَ الْفَاجِرِ وَ طُولُ السُّجُودِ وَ قِيَامُ اللَّيْلِ وَ اجْتِنَابُ الْمَحَارِمِ وَ انْتِظَارُ الْفَرَجِ بِالصَّبْرِ وَ حُسْنُ الصُّحْبَهِ وَ حُسْنُ الْجِوَارِ(۱).

وَ مِنْهُ: فِي وَصَايَا أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله أَيُّ اللَّيْلِ أَفْضَلُ قَالَ جَوْفُ اللَّيْلِ الْغَابِرِ(۲).

وَ مِنْهُ، وَ ثَوَابِ الْأَعْمَالِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ يَحْيَى عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام عَنْ آبَائِهِ قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام: قِيَامُ اللَّيْلِ مَصَحَّهٌ لِلْبَدَنِ وَ مَرْضَاهٌ لِلرَّبِّ عَزَّ وَ جَلَّ وَ تَعَرُّضٌ لِلرَّحْمَهِ وَ تَمَسُّكٌ بِأَخْلَاقِ النَّبِيِّينَ (۳).

المحاسن، عن القاسم بن يحيى: مثله (۴)

**[ترجمه]الخصال: امام صادق علیه السلام در حدیثی طولانی که نام امامان و علامت امامت را برمی‌شمرد، فرمود: از دین و مرام امامان عبارت است از: پرهیزکاری، پاکدامنی، راستگویی، شایستگی، تلاش، امانت داری نسبت به نیک و بد، سجده‌های طولانی، شب زنده داری، پرهیز از حرام‌ها، با شکیبایی در انتظار فرج بودن و نیکی مصاحبت و رفتار نیک با همسایگان. - . الخصال ۲: ۷۹ -

و نیز الخصال: در سفارش‌هایی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به ابوذر کرد، آمده است که ابوذر از حضرت پرسید: کدام شب با فضیلت است؟ فرمود: نیمه آخر شب. - . الخصال ۲: ۱۵۶ و نیز معانی الأخبار : ۳۳۲ -

الخصال و ثواب الاعمال: حضرت امیرالمؤمنین علی فرمود: برخاستن در شب موجب صحّت جسم و خشنودی پروردگار و در معرض رحمت او قرار گرفتن و تَمَسّک به اخلاق پیامبران است. - . الخصال ۲: ۱۵۶ - المحاسن: روایتی شبیه این روایت نقل شده است. - . المحاسن: ۵۳ -

**[ترجمه]

«۱۸»

الْعِلَلُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَلِيٍّ الْبَصْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ خَارِجٍ الْأَصَمِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْجُنَيْدِ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَاهِرٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَطِيَّهَ الْعَوْفِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ: مَا اتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا إِلَّا لِإِطْعَامِهِ الطَّعَامَ وَ صَلَاتِهِ بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ (۵).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى الْيَقْطِينِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيعٍ عَنِ ابْنِ أُذَيْنَهَ عَنْ حُمْرَانَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: لَا يَبِيتَنَّ الرَّجُلُ وَ عَلَيْهِ وَتْرٌ(۶).

**[ترجمه]العلل: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خدا فقط به این دلیل ابراهیم را به عنوان خلیل انتخاب کرد که اطعام طعام می‌کرد و وقتی مردم خواب بودند، او در شب نماز می‌خواند .

و نیز العلل: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: فرد تا وقتی نماز وتر بر گردن دارد نباید بخوابد. - . علل الشرایع ۲: ۲۰ -

**[ترجمه]

بیان

أی لا ینقضی لیله و فی ذمته وتر ترکها قال فی القاموس بات یفعل کذا

ص: ۱۴۴

۱- ۱. الخصال ج ۲ ص ۷۹.

۲- ۲. الخصال ج ۲ ص ۱۰۴، و مثله فی المعانی ص ۳۳۲.

۳- ۳. الخصال ج ۲ ص ۱۵۶، ثواب الأعمال ص ۳۸.

۴- ۴. المحاسن ص ۵۳.

۵- ۵. علل الشرائع ج ۱ ص ۳۳.

۶- ۶. علل الشرائع ج ۲ ص ۲۰.

أی یفعله لیلا و لیس من النوم من أدرکه اللیل فقد بات انتهی و من قال لا ینامن و حمله علی الوتیره فقد أتی ببعید.

قال فی المصباح المنیر بات یبیت بیوته و مبیتا و مباتا فهو بائت و لذلک معنیان أشهرهما اختصاص ذلک الفعل باللیل کما اختص الفعل فی ظل بالنهار فإذا قلت بات یفعل کذا فمعناه فعله باللیل و لا یکون إلا مع السهر و علیه قوله تعالی وَ الَّذِینَ یَبِیتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّداً وَ قِیاماً(۱) و قال الأزهری قال الفراء بات اللیل إذا سهر اللیل کله فی طاعه أو معصیه و قال اللیث من قال بات بمعنی نام فقد أخطأ أ لا تری أنک تقول بات یرعی النجوم و معناه ینظر إلیها و کیف ینام من یراقب النجوم.

و قال ابن القطاع و غیره بات یفعل کذا إذا فعله لیلا و لا یقال بمعنی نام.

و المعنی الثانی یکون بمعنی صار یقال بات بموضع کذا أی صار به یقال سواء کان فی لیل أو نهار و علیه قوله صلی الله علیه و آله لا یدری أین باتت یده و المعنی صارت و وصلت.

و علی هذا قول الفقهاء بات عند امرأته لیله أی صار عندها سواء حصل معه نوم أو لا انتهی.

و الحق أن بات فی غالب الاستعمال یعتبر فیه کون الفعل باللیل و لا یعتبر فیه النوم و لا السهر کما یظهر من الشیخ الرضی ره و غیره و قال الرضی و أما مجی ء بات بمعنی صار ففیه نظر.

**[ترجمه]یعنی شبش سپری نشود و در گردنش نماز وتری باشد که آن را ترک کرده است. در قاموس گفته است: «بات یفعل کذا»، یعنی در شب انجام دهد و از خواب نیست - منظور خوابیدن نیست -. هر کس که شب او را دربر گیرد، کسی است که به او می گویند «بات». نظر دیگر اینکه: منظور این است که نخوابد. حمل کردن این روایت بر نماز وتیره بسیار بعید است.

در کتاب مصباح المنیر گفته است: «بات یبیت بیوته و مبیتاً و مباتاً فهو بائت». بات دو معنی دارد که مشهورتر این است که این فعل به شب اختصاص دارد، همچنان که فعل «ظلّ» اختصاص به روز دارد. پس اگر بگویی: «بات یفعل کذا»، معنایش این است که این کار را در شب انجام داده است و انجام این کار بدون بیدار ماندن ممکن نیست و آیه ذیل هم چنین معنایی دارد «والذین یبیتون لربهم سجدا و قیاما - . فرقان/ ۶۴ - »،{ و آنانند که در حال سجده یا ایستاده، شب را به روز می آورند.}

ازهری گفته که فرّا گفته است: «بات اللیل» وقتی به کار می‌رود که تمام شب در طاعت یا معصیت گذارنده شود. لیث گفته است: وقتی گفته می‌شود «بات»، به این معنی است که وی خوابیده است. بنابراین خطاست که بگویی «بات یرعی النجوم» و معنایش این است، به آن نگاه می کنی و چگونه ممکن است کسی که خواب است ستارگان را ببیند.

ابن قطاع و دیگران گفته‌اند: «بات یفعل کذا» وقتی به کار می‌رود که این کار را در شب انجام دهد و گفته نمی‌شود به معنای «نام» است.

معنی دوم اینکه به معنای صار - گذشتن، شدن یا گردیدن یا رسیدن - باشد. وقتی گفته می‌شود: «صار بموضع کذا»، منظور این است که به این مکان رسید و فرقی نمی کند که در شب باشد یا در روز. سخن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله هم بر چنین

معنایی است که فرمود: «لایدری أین باتت یده» و معنایش صار و رسیدن است: نمی‌داند دستش به کجا رسیده است؟

نظر فقها هم چنین است، وقتی می گویند: «بات عند امرأته لیله» - شبی را نزد زنش ماند- منظورشان این است که نزد او گذرانده است، چه خواب به چشمش آمده باشد یا نه. پایان.

حق این است که «بات» غالبا در جایی استعمال می‌شود که فعلی در شب انجام شود و خوابیدن یا بیدار ماندن در آن شرط نیست. همچنان که از شیخ رضی - رحمه الله - و دیگران چنین نظری ظاهر می‌شود. رضی گفته است: اینکه بات به معنای «صار» بیاید، در آن اشکال وجود دارد.

**[ترجمه]

«۱۹»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَبِيتَنَّ إِلَّا بِوَتْرٍ(۲).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مُوسَى عَنِ

ص: ۱۴۵

۱- ۱. الفرقان: ۶۴.

۲- ۲. علل الشرائع ج ۲ ص ۲۰.

الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ بَعْضِ رِجَالِهِ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنِّی قَدْ حُرِمْتُ الصَّلَاةَ بِاللَّيْلِ فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ أَنْتَ رَجُلٌ قَدْ قَيَّدَتْکَ ذُنُوبُکَ (۱).

وَ مِنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ حَسَنٍ الْكِنْدِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ الْكَذِبَةَ فَيُحْرَمُ بِهَا صَلَاةَ اللَّيْلِ فَإِذَا حُرِمَ بِهَا صَلَاةَ اللَّيْلِ حُرِمَ بِهَا الرِّزْقَ (۲).

ثواب الأعمال، عن محمد بن الحسن عن محمد بن يحيى عن محمد بن أحمد عن سهل بن زياد عن هارون بن مسلم: مثله (۳).

**[ترجمه]العلل: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس به خدا و روز قیامت ایمان دارد، شب را نگذراند مگر با خواندن نماز وتر. -. علل الشرایع ۲: ۲۰ -

و نیز العلل: روایت است فردی نزد امیرالمؤمنین علیه السلام آمد و گفت: ای امیر المؤمنین! توفیق خواندن نماز شب از من سلب شده است. حضرت فرمود: تو فردی هستی که گناهانت تو را به بند کشیده است. -. علل الشرایع ۲ :۵۱ -

و نیز العلل: امام صادق علیه السلام فرمود: انسان دروغی می گوید و در نتیجه از نماز شب محروم می شود، وقتی از نمازشب محروم شد، از رزق و روزی هم محروم می گردد.

ثواب الاعمال: روایتی شبیه این روایت ذکر شده است.

**[ترجمه]

«۲۰»

الْعِلَلُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الدَّيْلَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: يَا سُلَيْمَانُ لَا تَدَعْ قِيَامَ اللَّيْلِ فَإِنَّ الْمَغْبُونَ مَنْ حُرِمَ قِيَامَ اللَّيْلِ (۴).

معانی الأخبار، عن أبيه عن محمد بن يحيى العطار: مثله (۵).

**[ترجمه]العلل: سلیمان دیلمی گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: ای سلیمان! از شب زنده‌داری غافل مباش که مغبون کسی است که از برخاستن در شب محروم شود. -. ثواب الاعمال: ۳۸ -

معانی الاخبار: روایتی شبیه این روایت ذکر شده است. -. معانی الاخبار: ۳۴۲ -

**[ترجمه]

«۲۱»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِى الْخَطَّابِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِى الْحَسَنِ عليهم السلام: فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ رَهْبانِيَّةً ابْتَدَعُوها ما كَتَبْناها عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغاءَ رِضْوانِ اللَّهِ (۶) قَالَ صَلَاةُ اللَّيْلِ (۷).

**[ترجمه]العلل: امام رضا در تفسير آيه «رهبانيه ابتدعوها ما كتبنا عليهم الا ابتغاء رضوان الله»، -. حديد/ ۲۷ - {

و [اما] ترک دنيايى كه از پيش خود درآوردند، ما آن را بر ايشان مقرّر نكرديم مگر براى آنكه كسب خشنودى خدا كنند.}
فرمود: منظور نماز شب است. -. علل الشرايع ۲: ۵۱، ۵۲ -

**[ترجمه]

توضيح

قوله عليه السلام صلاه الليل أی رهبانيه هذه الأمه فی صلاه الليل أو

۱- ۱. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۱.
۲- ۲. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۱.
۳- ۳. ما بين العلامتين ساقط عن مطبوعه الكمبانیّ أصلحناه بقرينه الاسناد.
۴- ۴. ثواب الأعمال ص ۳۸.
۵- ۵. معانی الأخبار ص ۳۴۲.
۶- ۶. الحديد: ۲۷.
۷- ۷. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۱ و ۵۲. و مثله فی العيون ج ۱ ص ۲۸۲.

رهبانیتهم کانت هی فیدل علی أن الآیه مسوقه لمدح الرهبانیه لا ذمها و الآیه تحتملهما و علی المدح کانت مندوبه فی شریعتهم فأوجبوها علی أنفسهم بالنذر و شبهه کما یفهم من قوله تعالی ما کَتَبْناها عَلَیْهِمْ قال الطبرسی رحمه الله (۱)

الرهبانیه هی الخصله من العباده یظهر فیها معنی الرهبه إما فی لبسه أو الانفراد عن الجماعه أو غیر ذلک من الأمور التی یظهر فیها نسک صاحبه و المعنی ابتدعوا رهبانیه لم نکتبها علیهم.

و قیل إن الرهبانیه التی ابتدعوها هی رفض النساء و اتخاذ الصوامع عن قتاده قال و تقدیره و رهبانیه ما کتبناها علیهم إلا أنهم ابتدعوها ابتغاء رضوان الله فَما رَعَوْها حَقَّ رِعایَتِها و قیل إن الرهبانیه التی ابتدعوها لحاقهم بالبراری و الجبال فِی خَبَرٍ مَرْفُوعٍ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله: فَمَا رَعَاهَا الَّذِینَ بَعْدَهُمْ حَقَّ رِعَایَتِهَا وَ ذَلِکَ لِتَکْذِیبِهِمْ بِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله.

عن ابن عباس و قیل إن الرهبانیه هی الانقطاع عن الناس للانفراد بالعباده ما کَتَبْناها عَلَیْهِمْ أی ما فرضناها علیهم.

و قال الزجاج إن التقدیر ما کتبناها علیهم إلا ابتغاء رضوان الله و ابتغاء رضوان الله اتباع ما أمر الله به فهذا وجه و قال و فیها وجه آخر جاء فی التفسیر أنهم کانوا یرون من ملوکهم ما لا یصبرون علیه فاتخذوا أسرابا و صوامع و ابتدعوا ذلک فلما ألزموا أنفسهم ذلک التطوع و دخلوا فیه لزمهم إتمامه کما أن الإنسان إذا جعل علی نفسه صوما لم یفرض علیه لزمه أن یتمه.

قال و قوله فَما رَعَوْها حَقَّ رِعایَتِها علی ضربین أحدهما أن یکونوا قصروا فیما ألزموه أنفسهم و الآخر و هو الأجود أن یکونوا حین بعث النبی صلی الله علیه و آله فلم یؤمنوا به کانوا تارکین إطاعه الله فما رعوا تلک الرهبانیه حق رعایتها و دلیل ذلک قوله فَآتَیْنَا الَّذِینَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ یعنی الذین آمنوا بالنبی صلی الله علیه و آله وَ کَثِیرٌ مِنْهُمْ فاسِقُونَ أی کافرون انتهی.

۱- ۱. مجمع البیان ج ۹ ص ۲۴۳.

**[ترجمه]سـخن حضـرت علیه السـلام: «صـلاه اللیل»، یعنی رهبانیت. این امت در خوانـدن نماز شب، یا راهبان امت‌های قبلی چنین می‌کردنـد، بنـابراین آیه‌ای که ذکر شـد بر مـدح رهبانیت دلالت دارد نه ذم آن و هر دو برداشت را می‌توان از آیه کرد. اگر قایل شویم این آیه بر مدح رهبانیت دلالت دارد باید بگوییم این نماز در شـریعت امت‌های قبلی مستحب بود ولی آنها آن را بـا نـذر و چیزهـای شبیه نـذر بر خودشـان واجب کرده بودنـد، همچنان که از آیه برداشت می‌شود که واجب نبوده است «ما کتبناها علیهم». طبرسی رحمه الله علیه گفته است - . مجمع البیان ۹: ۳۴۳ - :

رهبـانیت نوعی از عبـادت است که در آن معنـای ترس آشـکار می‌شود. این نوع عبادت در یک نوع لباس خاص یا به صورت کنـاره‌گیری از مردم یـا به نـوع دیگر از امـوری که نشـان از عبـادت این فرد دارد انجـام می‌شود. معنـای آیه این است که اینها نوعی از عبادت را ابداع کردند که ما بر آنها واجب نکرده بودیم.

گفته شـده است: رهبانیتی که اینها ابـداع کرده بودند؛ کناره گیری از زنان و رفتن به کلیساها بود. این سـخن از قتاده نقل شده است و گفته است: تقدیر آیه چنین می‌شود: «رهبانیه ما کتبنا علیهم الا أنهم ابتدعوها ابتغاء رضوان الله فما رعوها حق رعایتها».

گفته شـده است: رهبـانیتی که اینهـا ابـداع کردنـد، روی آوردن به بیابـان‌هـا و کوه‌ها بود. این نظر در روایت مرفوعی از پیامبر صلی الله و علیه و آله و سـلم آمـده است. امـا اینکه حق رهبـانیت را چنان که بایـد به جا نیاوردنـد، به این دلیل است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سـلم را تکذیب کردند. این نظر از ابن عباس نقل شده است. گفته شده است: رهبانیت بریدن و گسسـتن از مردم بود، برای عبادتی که خداوند بر آنها واجب نکرده بود.

زجاج گفته است: تقـدیر این است: «ما کتبناها علیهم الا ابتغاء رضوان الله» و ابتغاء رضوان الله، پیروی کردن از آن چیزی اسـت که خـدای متعـال بـدان امر کرده است. پس این یـک وجه است. در این آیه وجه دیگری است که در تفسـیر آمـده که آنها از پادشاهـان خود چیزهـایی را می‌دیدنـد که طاقت دیـدن آن را نداشـتند، بنابراین به کوه‌ها و کلیساها رفتنـد و رهبانیت را ابـداع نمودنـد و وقتی آنها این کار مسـتحب را بر خود الزامی ساختند و وارد آن شدند، اتمام آن بر آنان لازم بود، همچنان که وقتی انسان روزه‌ای که بر وی واجب نیست را بر خود واجب کند، لازم است که آن را تمام کند.

گفته است: در سـخن خـدای متعـال: «فمـا رعوهـا حق رعایتهـا» دو نظر است: اول اینکه، در آنچه که بر خودشـان واجب کرده بودند، تقصـیر کردند و دوم که نظر بهتری است، این است که آنها زمان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بودند و بر وی ایمان نیاوردنـد؛ بنابراین اطاعت خدا را ترک کردند و حق آن رهبانیت را چنان که باید رعایت نکردند. دلیل این نظر، سـخن خدای متعـال «فآتینـا الـذین آمنوا منهم اجرهم»، یعنی کسانی که به پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم ایمان آوردنـد، «و کثیرون منهم فاسقون»، یعنی کافران است. پایان سخن مجمع البیان.

**[ترجمه]

«۲۲»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ الرَّازِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ رَفَعَهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه

و آله: مَنْ صَلَّى بِاللَّيْلِ حَسُنَ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ(۱).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: فِي قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّ ناشِئَهَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِيلًا(۲) قَالَ يَعْنِي بِقَوْلِهِ وَ أَقْوَمُ قِيلًا قِيَامُ الرَّجُلِ عَنْ فِرَاشِهِ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَا يُرِيدُ بِهِ غَيْرَهُ (۳).

وَ مِنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْأَشْعَرِيِّ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ الْبَغْدَادِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَمُّونٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِيِّ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِنَّ الْعَبْدَ لَيَقُومُ فِي اللَّيْلِ فَيَمِيلُ بِهِ النُّعَاسُ يَمِيناً وَ شِمَالًا وَ قَدْ وَقَعَ ذَقَنُهُ عَلَى صَدْرِهِ فَيَأْمُرُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَبْوَابَ السَّمَاءِ فَتُفَتَّحُ ثُمَّ يَقُولُ لِمَلَائِكَتِهِ انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي مَا يُصِيبُهُ فِي التَّقَرُّبِ إِلَيَّ بِمَا لَمْ أَفْرِضْ عَلَيْهِ رَاجِياً مِنِّي لِثَلَاثِ خِصَالٍ ذَنْباً أَغْفِرُهُ أَوْ تَوْبَةً أُجَدِّدُهَا أَوْ رِزْقاً أَزِيدُهُ فِيهِ أُشْهِدُكُمْ مَلَائِكَتِي أَنِّي قَدْ جَمَعْتُهُنَّ لَهُ (۴).

ثواب الأعمال، عن أبيه عن سعد بن عبد الله عن موسى: مثله (۵).

**[ترجمه]العلل: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر کس در شب نماز بخواند، چهره‌اش در روز زیبا می گردد. - . علل الشرایع ۲: ۵۲ -

العلل: امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «إن ناشئه اللیل هی أشد وطأ و أقوم قیلًا - . مزمل/ ۶ - »

فرمود: منظور از «أقوم قیلا»، بلند شدن فرد از رختخوابش در برابر خداست که منظوری غیر از خدا در این کار ندارد. - . علل الشرایع ۲: ۵۲ -

و نیز العلل: امام صادق علیه السلام فرمود: به درستی که گاهی بنده هنگام شب بیدار می شود، درحالی که از کسالت خواب به چپ و راست خم می شود - و یا سرش را خم کرده - و چانه اش را به سینه می چسباند، پس در این هنگام، خدای تعالی امر می کند، تا درهای آسمان باز شود، سپس به فرشتگان می فرماید: به بنده من نگاه کنید، با آن که نماز شب را بر او واجب ننموده ام، ولی به خاطر تقرب به من، خود را به چه زحمتی انداخته است و یکی از این سه خواسته را از من می خواهد: یا گناه او را بیامرزم و یا توبه دوباره او را بپذیرم و یا آن که روزی بیشتری می خواهد. ای فرشتگان! شما شاهد باشید، هر سه چیز را به او دادم. - . علل الشرایع ۲: ۵۲ -

ثواب الاعمال: روایتی شبیه این روایات آمده است. - . ثواب الاعمال: ۳۸ -

**[ترجمه]

«۲۳»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ خُزَيْمَهَ عَنْ حَرِيشِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حَرِيشٍ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ سَمِعْتُ

رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ: الرَّکْعَتَانِ فِی جَوْفِ اللَّیْلِ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنَ الدُّنْیَا وَ مَا فِیهَا(۶).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِیسَی عَنْ

۱- ۱. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۲.

۲- ۲. المزّمّل: ۶.

۳- ۳. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۲.

۴- ۴. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۲.

۵- ۵. ثواب الأعمال ص ۳۸.

۶- ۶. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۲.

إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ إِنَّ الْحَسَناتِ یُذْهِبْنَ السَّیِّئاتِ (۱) قَالَ صَلَاهُ الْمُؤْمِنِ بِاللَّیْلِ تَذْهَبُ بِمَا عَمِلَ مِنْ ذَنْبِ النَّهَارِ(۲).

ثواب الأعمال، عن محمد بن الحسن عن الحسین بن الحسن بن أبان عن الحسین بن سعید عن حماد: مثله (۳) العیاشی، عن إبراهیم بن عمر(۴): مثله

الْهِدَایَهُ، عَنْهُ علیه السلام مُرْسَلًا: مِثْلَهُ (۵)

قَالَ وَ قَالَ علیه السلام مَنْ صَلَّی بِاللَّیْلِ حَسُنَ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ(۶).

**[ترجمه]العلل: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: دو رکعت نماز در دل شب، از دنیا و هر چه که در آن است برای من دوست داشتنی‌تر است. - . علل الشرایع ۲: ۵۲ -

و نیز العلل: امام صادق علیه السلام در تفسیر سخن خدای عزوجل «ان الحسنات یذهبن السیئات - . هود/ ۱۱۴ - »، {نیکی‌ها بدی‌ها را از بین می‌برد.} فرمود: نماز مؤمن در شب، گناهانی را که در روز مرتکب شده از بین می‌برد. - . علل الشرایع ۲: ۵۲ -

در کتاب‌های ثواب الاعمال - . ثواب الاعمال: ۳۹ -

و تفسیر عیاشی - . تفسیر عیاشی ۲: ۱۶۲ - روایتی شبیه این روایت نقل شده است.

الهدایه: روایت مرسلی نظیر این روایت نقل شده است. - . هدایه: ۳۵ -

گفته است: امام علیه السلام فرمود: هر کس در شب نماز بخواند، چهره‌اش در روز زیبا می‌گردد. - . هدایه: ۳۵ -

**[ترجمه]

«۲۴»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِیزٍ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ آناءَ اللَّیْلِ ساجِداً وَ قائِماً یَحْذَرُ الْآخِرَهَ وَ یَرْجُوا رَحْمَهَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَ الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ (۷) قَالَ یَعْنِی صَلَاهَ اللَّیْلِ (۸).

**[ترجمه]العلل: زراره از امام باقر علیه السلام از تفسیر آیه «آناء اللیل ساجداً و قائماً یحذر الاخره و یرجوا رحمه ربه قل هل یستوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون»، - . زمر/ ۹ - {[آیا چنین کسی بهتر است] یا آن کسی که او در طول شب در سجده و قیام اطاعت [خدا] می کند [و] از آخرت می ترسد و رحمت پروردگارش را امید دارد؟ بگو: «آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟» تنها خردمندانند که پندپذیرند.} پرسیدم، فرمود: منظور نماز شب است. - . علل الشرایع ۲: ۵۲ -

**[ترجمه]

«۲۵»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، وَ الْعِلَلُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ أَبِی زُهَيْرٍ النَّهْدِیِّ عَنْ آدَمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: عَلَيْكُمْ بِصَلَاةِ اللَّيْلِ فَإِنَّهَا سُنَّةُ نَبِيِّكُمْ وَ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ وَ مَطْرَدَةُ الدَّاءِ عَنْ أَجْسَادِكُمْ.

وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: صَلَاةُ اللَّيْلِ تُبَيِّضُ الْوَجْهَ

۱- ۱. هود: ۱۱۴.

۲- ۲. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۲.

۳- ۳. ثواب الأعمال ص ۳۹.

۴- ۴. تفسير العيّاشیّ ج ۲ ص ۱۶۲.

۵- ۵. الهدايه ص ۳۵ ط الإسلاميه.

۶- ۶. الهدايه ص ۳۵ ط الإسلاميه.

۷- ۷. الزمر: ۹.

۸- ۸. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۲.

وَ صَلَاةُ اللَّيْلِ تُطَيِّبُ الرِّيحَ وَ صَلَاةُ اللَّيْلِ تَجْلِبُ الرِّزْقَ (۱).

**[ترجمه]ثواب الاعمال و العلل: امام صادق عیه السلام فرمود: بر شما باد به خواندن نماز شب، زیرا سنت پیامبرتان است و روش صالحان قبل از شما بوده و دردها را از جسم شما برطرف می کند.

امام صادق علیه السلام فرمود: نماز شب چهره را شاداب می کند و باعث خوشبویی بدن می گردد و موجب جلب رزق و روزی می شود. - . ثواب الاعمال: ۳۸ و علل الشرایع ۲: ۵۱ -

**[ترجمه]

بیان

لعل طيب الريح لأنها تصحح الجسم و تهضم الغذاء فتندفع به البخارات و الأدواء الموجبه لنتن الفم و الإبط و غيرهما و يحتمل أن يكون كنايه عن حسن الخلق أو عن رغبه الناس إليه و قد جاء الريح بمعنى الغلبه و القوه و الرحمه و النصره و الدوله.

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنِ الْعَمْرَكِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُصِيبَ أَهْلَ الْأَرْضِ بِعَذَابٍ قَالَ لَوْ لَا الَّذِينَ يَتَحَابُّونَ بِجَلَالِي وَ يَعْمُرُونَ مَسَاجِدِي وَ يَسْتَغْفِرُونَ بِالْأَسْحَارِ لَأَنْزَلْتُ بِهِمْ عَذَابِي (۲).

ثواب الأعمال، عن أبيه عن علي بن الحسين الكوفي عن أبيه عن عبد الله بن المغيره عن السكوني عن الصادق عن آبائه عليهم السلام: مثله (۳).

**[ترجمه]شاید منظور بوی خوش باشد، چرا که آن موجب سلامت بدن و هضم غذا می‌شود. با آن گازها و دردهایی که موجب بد بو شدن دهان و زیر بغل و غیره می‌شود، برطرف می گردد. ممکن است منظور از آن، اخلاق نیکو یا رغبت مردم به سوی او باشد. «ریح» به معنای غلبه و قوت و رحمت و یاری و دولت آمده است.

و نیز العلل: امام علی علیه السلام فرمود: وقتی خدا می‌خواهد بر زمینیان عذابی فروفرستد می گوید: اگر نبودند کسانی که که دوستدار جلالم هستند و مسجدهایم را آباد می کنند و در سحرگاهان استغفار می کنند، عذابم را بر آنها فرو می‌فرستادم. - . علل الشرایع ۲: ۲۰۸ -

ثواب الاعمال: روایتی شبیه این روایت نقل شده است. - ثواب الاعمال: ۱۶۱ -

**[ترجمه]

مَعَانِی الْأَخْبَارِ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ الْمُؤَدِّبِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیٍّ الْأَصْفَهَانِیِّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِیِّ عَنْ مَکِّیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ شَیْخٍ مِنْ أَهْلِ الرَّیِّ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْعَبَّاسِ وَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ النَّضْرِ عَنْ سَعِیدِ بْنِ النَّضْرِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیه السلام قَالَ: الْمالُ وَ الْبَنُونَ زِینَهُ الْحَیاهِ الدُّنْیا وَ ثَمَانُ رَکَعَاتٍ مِنْ آخِرِ اللَّیْلِ وَ الْوَتْرُ زِینَهُ الْآخِرَهِ وَ قَدْ یَجْمَعُهُمَا اللَّهُ لِأَقْوَامٍ (۴).

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْحِمْیَرِیِّ عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْعَدَهَ بْنِ صَدَقَهَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیه السلام قَالَ قَالَ أَبِی قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام: إِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ إِذَا رَأَی أَهْلَ قَرْیَهٍ قَدْ أَسْرَفُوا فِی الْمَعَاصِی وَ فِیهَا ثَلَاثَهُ نَفَرٍ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ

۱- ۱. ثواب الأعمال ص ۳۸، علل الشرائع ج ۲ ص ۵۱.

۲- ۲. علل الشرائع ج ۲ ص ۲۰۸.

۳- ۳. ثواب الأعمال ص ۱۶۱.

۴- ۴. معانی الأخبار ص ۳۲۴.

نَادَاهُمْ جَلَّ جَلَالُهُ وَ تَقَدَّسَتْ أَسْمَاؤُهُ يَا أَهْلَ مَعْصِيَتِی لَوْ لَا مَا فِيكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ الْمُتَحَابِّينَ بِجَلَالِی الْعَامِرِينَ بِصَلَاتِهِمْ أَرْضِی وَ مَسَاجِدِی الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ خَوْفاً مِنِّی لَأَنْزَلْتُ بِكُمْ عَذَابِی ثُمَّ لَا أُبَالِی (۱).

وَ مِنْهُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی عُبَيْدَةَ الْحَذَّاءِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: تَتَجافی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ لَعَلَّكَ تَرَى أَنَّ الْقَوْمَ لَمْ يَكُونُوا يَنَامُونَ قَالَ قُلْتُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ ابْنُ رَسُولِهِ أَعْلَمُ قَالَ فَقَالَ لَا بُدَّ لِهَذَا الْبَدَنِ أَنْ تُرِيحَهُ حَتَّى يَخْرُجَ نَفْسُهُ فَإِذَا خَرَجَ النَّفْسُ اسْتَرَاحَ الْبَدَنُ وَ رَجَعَ الرُّوحُ وَ فِيهِ قُوَّةٌ عَلَى الْعَمَلِ فَإِنَّمَا ذَكَرَهُمْ تَتَجافی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفاً وَ طَمَعاً أُنْزِلَتْ فِی أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ أَتْبَاعِهِ مِنْ شِيعَتِنَا يَنَامُونَ فِی أَوَّلِ اللَّيْلِ فَإِذَا ذَهَبَ ثُلُثَا اللَّيْلِ أَوْ مَا شَاءَ اللَّهُ فَزِعُوا إِلَى رَبِّهِمْ رَاغِبِينَ مُرْهَبِينَ طَامِعِينَ فِيمَا عِنْدَهُ فَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِی كِتَابِهِ فَأَخْبَرَكَ اللَّهُ بِمَا أَعْطَاهُمْ أَنَّهُ أَسْكَنَهُمْ فِی جِوَارِهِ وَ أَدْخَلَهُمْ جَنَّتَهُ وَ آمَنَ خَوْفَهُمْ وَ أَذْهَبَ رُعْبَهُمْ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنْ أَنَا قُمْتُ فِی آخِرِ اللَّيْلِ أَيَّ شَيْ ءٍ أَقُولُ إِذَا قُمْتُ قَالَ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ إِلَهِ الْمُرْسَلِينَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی يُحْيِی الْمَوْتَى وَ يَبْعَثُ مَنْ فِی الْقُبُورِ فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَهَا ذَهَبَ عَنْكَ رِجْزُ الشَّيْطَانِ وَ وَسْوَاسُهُ (۲).

**[ترجمه]معانی الاخبار: امام صادق علیه السلام فرمود: «المال و البنون زینه الحیوه الدنیا» -. کهف / ۴۶ -

{ثروت و فرزندان، زینت زندگی دنیا هستند.} و هشت رکعت نماز آخر شب و نیز نماز وتر، زینت آخرت است. گاهی خداوند هر دوی اینها را به بعضی‌ها می‌دهد. -. معانی الاخبار: ۳۲۴ -

العلل: امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: هرگاه خداوند متعال به ساکنان شهری که معصیت و گناه را از حد گذرانده اند و در میان آنان - فقط - سه گروه از مؤمنان باشد بنگرد، آنان را مورد خطاب قرار دهد که: ای بندگان گناهکار من! اگر در میان شما نبودند این مؤمنانی که دوستداران جلال من هستند و زمین و مساجدم را به نمازشان آباد می کنند و سحرگاهان از خوف من استغفار می کنند، حتما عذاب خود را بر شما نازل می کردم، و هیچ تفاوتی هم برایم نمی‌کرد. -. علل الشرایع ۱: ۲۳۵ و ۲: ۲۰۹ -

و نیز العلل: ابو عبیده حذاء گفته است: امام صادق علیه السلام در مورد این آیه فرمود: «تتجافی جنوبهم عن المضاجع»، {پهلوهایشان از خوابگاهها جدا می گردد.} شاید تو گمان کنی که این افراد نمی‌خوابند؟ گفتم: خدا و رسولش و فرزند رسولش بدان آگاه‌ترند. فرمود: به ناچار باید این بدن بیاساید تا نفس خارج شود، وقتی نفس خارج شد بدن استراحت می کند و روح برمی گردد و قدرت و نیرو بر عمل پیدا می کند. بنابراین آنها را با این آیه یاد کرده است: «تتجافی جنوبهم عن المضاجع یدعون ربهم خوفا و طمعا»، {پهلوهایشان از خوابگاهها جدا می گردد [و] پروردگارشان را از روی بیم و طمع می خوانند.} این آیه درباره امیرالمؤمنین علیه السلام و پیروانی از شیعیان ما نازل شده است که در اول شب می‌خوابند و وقتی دوسوم یا هر قدر شب بگذرد، با حالت رغبت و ترس و طمع کنان به آنچه که نزد وی است روی می‌آورند که خداوند آنها را در کتابش با این آیه یاد کرده است. خدا تو را به آنچه که بدانها داده آگاه کرده است که آنها را در جوارش سکنی دهد و وارد بهشتش کند و از هر ترسی آنها را ایمنی بخشد و ترس و دلهره‌هایشان را بر طرف کند.

گفت: گفتم فدایت شوم! اگر در آخر شب بیدار شدم، هنگام بلند شدن چه چیزی بگویم؟ فرمود: بگو «سپاس مخصوص

خداست که پروردگار جهانیان و خدای پیامبران است و سپاس مخصوص خدایی است که می‌میراند و زنده می‌کند و هر کس را که در قبرهاست، بر می‌انگیزد» پس هر وقت تو این ذکر را گفتی، پلیدی شیطان و وسوسه هایش از تو برطرف می‌شود. - . علل الشرایع ۲: ۵۳-۵۴ -

**[ترجمه]

«۲۷»

تَوْحِیدُ الصَّدُوقِ، عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَحْمَدَ النَّسَّابَهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ سَلْمَانَ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّائِغِ عَنْ خَالِدٍ الْعُرَنِیِّ عَنْ هَیْثَمٍ عَنْ أَبِی سُفْیَانَ مَوْلَی مُزَیْنَهَ عَمَّنْ حَدَّثَ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِیِّ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّهُ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ یَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ إِنِّی لَا أَقْوَی عَلَی الصَّلَاهِ بِاللَّیْلِ فَقَالَ لَا تَعْصِ اللَّهَ بِالنَّهَارِ وَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنِّی قَدْ حُرِمْتُ الصَّلَاهَ

۱- ۱. علل الشرائع ج ۲ ص ۲۰۹، و مثله بسند آخر ج ۱ ص ۲۳۴.

۲- ۲. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۳- ۵۴.

بِاللَّيْلِ فَقَالَ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام أَنْتَ رَجُلٌ قَدْ قَيَّدَتْکَ ذُنُوبُکَ (۱).

**[ترجمه]توحید الصدوق: فردی نزد امام صادق علیه السلام آمد و گفت: ای اباعبدالله! من نمی توانم نماز شب بخوانم؟ فرمود: در روز گناه نکن.

فردی نزد امیرالمؤمنین علیه السلام آمد و گفت: ای امیرالمؤمنین! توفیق خواندن نماز شب از من سلب شده است، حضرت فرمود: تو فردی هستی که گناهانت تو را به بند کشیده است. - . توحید الصدوق: ۹۷ -

**[ترجمه]

«۲۸»

مَجَالِسُ الصَّدُوقِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْأَشْعَرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الدَّيْلَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ: الشِّتَاءُ رَبِيعُ الْمُؤْمِنِ يَطُولُ فِيهِ لَيْلُهُ فَيَسْتَعِينُ بِهِ عَلَى قِيَامِهِ وَ يَقْصُرُ فِيهِ نَهَارُهُ فَيَسْتَعِينُ بِهِ عَلَى صِيَامِهِ (۲).

معانی الأخبار، عن محمد بن الحسن عن محمد بن يحيى العطار عن الأشعری: مثله (۳).

**[ترجمه]مجالس الصدوق: زمستان، بهار مؤمن است که از درازای شب برای خواندن نماز شب و از کوتاهی روز برای روزه گرفتن استفاده می کند. - . امالی الصدوق: ۱۴۳ -

معانی الاخبار: روایتی شبیه این روایت نقل شده است. - . معانی الاخبار: ۲۲۸ -

**[ترجمه]

«۲۹»

الْخِصَالُ (۴)، وَ مَجَالِسُ الصَّدُوقِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الْأَسَدِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سَدِيرِ بْنِ دَاوُدَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ يُوسُفَ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: قَالَتْ أُمُّ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ لِسُلَيْمَانَ يَا بُنَيَّ وَ إِيَّاکَ وَ كَثْرَةَ النَّوْمِ بِاللَّيْلِ فَإِنَّ كَثْرَةَ النَّوْمِ بِاللَّيْلِ تَدَعُ الرَّجُلَ فَقِيراً يَوْمَ الْقِيَامَهِ(۵).

**[ترجمه]الخصال - . امالی الصدوق: ۱۴۰ -

و مجالس الصدوق: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: مادر سلیمان بن داود به سلیمان گفت: ای پسرم! از خواب زیاد بپرهیز، چرا که خواب زیاد در شب، فرد را در قیامت دست خالی و فقیر رها می کند.

**[ترجمه]

أقول

قد سبقت الأخبار فی ذم کثره النوم فی کتاب الآداب و السنن (۶).

**[ترجمه]قبلا روایات در ذم زیاد خوابیدن در باب آداب و مستحبات خواب ذکر شد. - . بحارالانوار ۷۶: ۱۷۹-۱۸۰ -

**[ترجمه]

«۳۰»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَعْرُوفٍ عَنْ سَعْدَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: شَرَفُ الْمُؤْمِنِ صَلَاهُ اللَّيْلِ وَ عِزُّ الْمُؤْمِنِ كَفُّهُ عَنِ النَّاسِ (۷).

وَ مِنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ

۱- ۱. توحید الصدوق: ۹۷ ط مکتبه الصدوق.

۲- ۲. أمالی الصدوق: ۱۴۳.

۳- ۳. معانی الأخبار: ۲۲۸.

۴- ۴. الخصال ج ۱ ص ۱۶.

۵- ۵. أمالی الصدوق: ۱۴۰.

۶- ۶. راجع ج ۷۶ ص ۱۷۹- ۱۸۰.

۷- ۷. ثواب الأعمال ص ۳۷.

الْأَشْعَرِيِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عُمَرَ عَنْ عَمِّهِ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنْ كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ قَالَ- الْمالُ وَ الْبَنُونَ زِينَهُ الْحَياهِ الدُّنْيا(۱) إِنَّ الثَّمَانَ رَكَعَاتٍ يُصَلِّيهَا الْعَبْدُ آخِرَ اللَّيْلِ زِينَهُ الْآخِرَهِ(۲).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امام صادق علیه السلام فرمود: شرف مؤمن، نماز شب و عزتش، چشم پوشی از چیزهایی است که در دست مردم است. -. ثواب الاعمال: ۳۷ -

و نیز ثواب الاعمال: امام صادق علیه السلام فرمود: اگر خداوند متعال «ثروت و فرزندان را زینت دنیا» دانسته است، -. کهف/ ۴۶ -

هشت رکعت نماز که انسان در آخر شب می‌خواند، زینت آخرت است. -. ثواب الاعمال: ۳۸ -

**[ترجمه]

بیان

كلمه إن للشرط فجزاؤه إن الثمانيه بتقدير إنه قال إن الثمانيه

وَ رَوَاهُ الْعَيَّاشِيُ (۳)

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ: مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّ فِيهِ قَالَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ الْمالُ وَ الْبَنُونَ زِينَهُ الْحَياهِ الدُّنْيا كَمَا أَنَّ ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ.

**[ترجمه]کلمه «إن» شرط و جزای آن «ان الثمانیه» است، البته به صورت تقدیری، گویا حضرت فرموده است: «ان الثمانیه». عیاشی -. تفسیر العیاشی ۲: ۳۲۷ -

هم روایتی شبیه این روایت را نقل کرده است، با این فرق که در این حدیث آمده است: خدای عزوجل می‌فرماید: «ثروت و فرزندان زینت حیات دنیوی هستند» همچنان که هشت رکعت - زینت حیات آخرت هستند -.

**[ترجمه]

«۳۱»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، بِالْإِسْنَادِ الْمُتَقَدِّمِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: أَنَّهُ جَاءَهُ رَجُلٌ فَشَكَا إِلَيْهِ الْحَاجَهَ فَأَفْرَطَ فِی الشِّكَايَهِ حَتَّى كَادَ أَنْ يَشْكُوَ الْجُوعَ فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَا هَذَا أَ تُصَلِّی بِاللَّيْلِ قَالَ فَقَالَ الرَّجُلُ نَعَمْ قَالَ فَالْتَفَتَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ كَذَبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُصَلِّی بِاللَّيْلِ وَ يَجُوعُ بِالنَّهَارِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ ضَمِنَ بِصَلَاهِ اللَّيْلِ قُوتَ النَّهَارِ(۴).

وَ مِنْهُ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْأَشْعَرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِی عُثْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی حَمْزَهَ الثُّمَالِيِّ عَنْ مُعَاوِيَهَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: صَلَاهُ اللَّيْلِ تُحَسِّنُ

الْوَجْهَ وَ تُحَسِّنُ الْخُلُقَ وَ تُطَيِّبُ الرِّيحَ وَ تُدِرُّ الرِّزْقَ وَ تَقْضِی الدَّیْنَ وَ تَذْهَبُ بِالْهَمِّ وَ تَجْلُو الْبَصَرَ(۵).

دعوات الراوندی، عنه علیه السلام: مثله (۶).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: روایت است شخصی خدمت امام صادق علیه السلام آمد و اظهار فقر و تنگدستی کرد و از حال خود بسیار بد گفت، حتی نزدیک بود از گرسنگی هم شکوه کند. حضرت به او فرمود: تو نماز شب می خوانی؟ راوی گفته است: آن شخص پاسخ داد: آری، پس امام صادق علیه السلام رو به اصحاب کرد و فرمود: هر کس خیال کند که نماز شب می خواند و روز گرسنه باشد، او دروغ می گوید: زیرا خداوند متعال ضمانت فرموده که در برابر نماز شب، روزی روز را بدهد. - . ثواب الاعمال: ۳۸ -

و نیز ثواب الاعمال: امام صادق علیه السلام فرمود: نماز شب باعث زیبایی سیما، و نیکویی اخلاق و خوشبویی بدن و فراوانی رزق و مایه ادای قرض و موجب از بین رفتن غم و باعث تقویت نور چشم است. - . ثواب الاعمال: ۳۸، ۳۹ -

دعوات راوندی: روایتی شبیه این روایت نقل شده است. - . دعوات راوندی خطی -

**[ترجمه]

«۳۲»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْحِمْیَرِیِّ عَنْ أَحْمَدَ

۱- ۱. الکهف: ۴۶.

۲- ۲. ثواب الأعمال: ۳۸.

۳- ۳. تفسیر العیّاشیّ ج ۲ ص ۳۲۷.

۴- ۴. ثواب الأعمال: ۳۸.

۵- ۵. ثواب الأعمال: ۳۸ و ۳۹.

۶- ۶. دعوات الراوندیّ مخطوط.

بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنِ الْفُضَيْلِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الْبُیُوتَ الَّتِی یُصَلَّی فِیهَا بِاللَّیْلِ بِتِلَاوَهِ الْقُرْآنِ تُضِی ءُ لِأَهْلِ السَّمَاءِ کَمَا یُضِی ءُ نُجُومُ السَّمَاءِ لِأَهْلِ الْأَرْضِ (۱).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امام صادق علیه السلام فرمود: خانه‌هایی که در آن نماز شب با تلاوت قرآن خوانده می‌شود، برای آسمانیان روشنی می‌دهد؛ همان طور که ستارگان آسمان برای زمینیان روشنی می‌دهند. - . ثواب الاعمال: ۳۹ -

**[ترجمه]

«۳۳»

الْمَحَاسِنُ، فِی رِوَایَهِ یَعْقُوبَ بْنِ یَزِیدَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَذَبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ یُصَلِّی صَلَاهَ اللَّیْلِ وَ هُوَ یَجُوعُ إِنَّ صَلَاهَ اللَّیْلِ تَضْمَنُ رِزْقَ النَّهَارِ(۲).

وَ مِنْهُ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُوسَی بْنِ سَابِقٍ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَرَادَ أَنْ یُعَذِّبَ أَهْلَ الْأَرْضِ بِعَذَابٍ قَالَ لَوْ لَا الَّذِینَ یَتَحَابُّونَ فِی جَلَالِی وَ یَعْمُرُونَ مَسَاجِدِی وَ یَسْتَغْفِرُونَ بِالْأَسْحَارِ لَأَنْزَلْتُ عَذَابِی (۳).

**[ترجمه]المحاسن: هر کس خیال کند که نماز شب می خواند و او گرسنه باشد، دروغ می گوید، زیرا که نماز شب روزی روز او را تضمین می کند. - . المحاسن: ۵۳ -

و نیز المحاسن: امام علیه السلام فرمود: وقتی خدا می‌خواهد زمینیان را به عذابی، عذاب کند؛ می گوید: اگر نبودند کسانی که که دوستدار جلالم هستند و مسجدهایم را آباد می کنند و در سحرگاهان استغفار می کنند، عذابم را بر آنها فرو می‌فرستادم. - . المحاسن: ۵۳ -

**[ترجمه]

«۳۴»

فِقْهُ الرِّضَا: حَافِظُوا عَلَی صَلَاهِ اللَّیْلِ فَإِنَّهَا حُرْمَهُ الرَّبِّ تُدِرُّ الرِّزْقَ وَ تُحَسِّنُ الْوَجْهَ وَ تَضْمَنُ رِزْقَ النَّهَارِ وَ طَوِّلُوا الْوُقُوفَ فِی الْوَتْرِ فَإِنَّهُ رُوِیَ أَنَّ مَنْ طَوَّلَ الْوُقُوفَ فِی الْوَتْرِ قَلَّ وُقُوفُهُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ(۴).

**[ترجمه]فقه الرضا: بر نماز شب محافظت کنید، زیرا که نماز شب، حرمت خدا، ریزنده رزق، نیکو کننده صورت و ضمانت کننده رزق روز است. در نماز وتر طولانی بایستید، چرا که روایت است، هر کس ایستادن در نماز وتر را طول دهد، وقوفش در قیامت اندک خواهد شد. - . فقه الرضا: ۹ -

**[ترجمه]

«۳۵»

الْمَحَاسِنُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَهَ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ كَانَ عَلِيٌّ علیه السلام يَقُولُ: إِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ أُمِرْنَا أَنْ نُطْعِمَ الطَّعَامَ وَ نُؤَدِّیَ فِی النَّائِبَهِ وَ نُصَلِّیَ إِذَا نَامَ النَّاسُ (۵).

**[ترجمه]المحاسن: امام علی علیه السلام فرمود: ما اهل بیت امر شدیم که اطعام کنیم و در میان مردم بخشش کنیم و وقتی مردم درخوابند، نماز بخوانیم. - . المحاسن: ۳۸۷ -

**[ترجمه]

«۳۶»

الْعَيَّاشِيُّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ الْكَرْخِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ اللَّهُ فِی كِتَابِهِ إِنَّ الْحَسَناتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئاتِ (۶) قَالَ قَالَ صَلَاهُ اللَّيْلِ تَذْهَبُ بِذُنُوبِ النَّهَارِ وَ قَالَ تَذْهَبُ بِمَا جَرَحْتُمْ (۷).

ص: ۱۵۴

۱- ۱. ثواب الأعمال: ۳۹.

۲- ۲. المحاسن ص ۵۳.

۳- ۳. المحاسن ص ۵۳.

۴- ۴. فقه الرضا: ۹ س ۷.

۵- ۵. المحاسن ص ۳۸۷.

۶- ۶. هود: ۱۱۴.

۷- ۷. تفسیر العیّاشیّ ج ۲ ص ۱۶۲ فی حدیث.

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الْحَسَناتِ یُذْهِبْنَ السَّیِّئاتِ قَالَ صَلَاهُ اللَّیْلِ تُکَفِّرُ مَا کَانَ مِنْ ذُنُوبِ النَّهَارِ(۱).

**[ترجمه]العیاشی: امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند عزوجل می‌فرماید: «ان الحسنات یذهبن السیئات» - . هود/ ۱۱۴ - ، {نیکی‌ها بدی‌ها را از بین می‌برند.}- گفته است: - فرمود: نماز شب گناهان روز را از بین می‌برد. ... و آنچه را که مرتکب شده‌اید، از بین می‌برد. - . تفسیر العیاشی ۲: ۱۶۲ -

و نیز العیاشی: امام صادق علیه السلام فرمود: «ان الحسنات یذهبن السیئات»، - . هود/ ۱۱۴ - {نیکی‌ها بدی‌ها را از بین می-برند.} فرمود: نماز شب کفاره گناهان روز است. - . تفسیر العیاشی ۲: ۱۶۴ -

**[ترجمه]

«۳۸»

مَجَالِسُ الْمُفِیدِ، بِإِسْنَادِهِ عَنْ جَابِرٍ الْأَنْصَارِیِّ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: أَیُّهَا النَّاسُ مَا مِنْ عَبْدٍ إِلَّا وَ هُوَ یُضْرَبُ عَلَیْهِ بِخَزَائِمَ مَعْقُودَهٍ فَإِذَا ذَهَبَ ثُلُثَا اللَّیْلِ وَ بَقِیَ ثُلُثُهُ أَتَاهُ مَلَکٌ فَقَالَ لَهُ قُمْ فَاذْکُرِ اللَّهَ فَقَدْ دَنَا الصُّبْحُ قَالَ فَإِنْ هُوَ تَحَرَّکَ وَ ذَکَرَ اللَّهَ انْحَلَّتْ عَنْهُ عُقْدَهٌ وَ إِنْ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَ دَخَلَ فِی الصَّلَاهِ انْحَلَّتْ عَنْهُ الْعُقَدُ کُلُّهُنَّ فَیُصْبِحُ قَرِیرَ الْعَیْنِ (۲).

**[ترجمه]مجالس المفید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای مردم ! هیچ بنده ای نیست مگر اینکه ریسمانی چند بر او گره خورده است، پس چون دو سوم از شب بگذرد و یک‌سوم دیگرش باقی بماند، فرشته ای نزد او می‌آید و به او می-گوید: برخیز یاد خدا کن که صبح نزدیک است. پس اگر بجنبد و یاد خدا کند، یک گره از وی باز می‌شود و اگر برخیزد و وضو بگیرد و مشغول نماز شود، همه گره ها از وی باز می گردد، تا اینکه با چشمی روشن و شادمان وارد صبح شود. - . امالی المفید: ۱۱۹-۱۲۰ -

**[ترجمه]

أقول

تمامه بإسناده فی باب فضل الصلاه(۳).

**[ترجمه]تمام این روایت را با اسنادش در باب فضیلت نماز ذکر خواهم کرد. - . بحارالانوار ۸۲: ۲۲۲ و ۲۲۳ -

**[ترجمه]

«۳۸»

دَعَوَاتُ الرَّاوَنْدِیِّ، قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام: قِیَامُ اللَّیْلِ مَصَحَّهٌ لِلْبَدَنِ (۴).

وَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله: عَلَيْكَمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكَمْ وَ إِنَّ قِيَامَ اللَّيْلِ قُرْبَهٌ إِلَى اللَّهِ وَ تَكْفِيرُ السَّيِّئَاتِ وَ مَنْهَاهٌ عَنِ الْإِثْمِ وَ مَطْرَدَهُ الدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ(۵).

وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: عَلَيْكُمْ بِصَلَاهِ اللَّيْلِ فَإِنَّهَا سُنَّهُ نَبِيِّكُمْ وَ مَطْرَدَهُ الدَّاءِ عَنْ أَجْسَادِكُمْ (۶).

وَ يُرْوَى: أَنَّ الرَّجُلَ إِذَا قَامَ يُصَلِّي أَصْبَحَ طَيِّبَ النَّفْسِ وَ إِذَا نَامَ حَتَّى يُصْبِحَ أَصْبَحَ ثَقِيلًا مُوَصِّماً(۷) وَ أَوْحَى اللَّهُ إِلَى مُوسَى عليه السلام قُمْ فِي ظُلْمَهِ اللَّيْلِ أَجْعَلْ قَبْرَكَ رَوْضَهً مِنْ رِيَاضِ الْجِنَانِ (۸).

**[ترجمه]دعوات الراوندى: اميرالمؤمنين عليه السلام فرمود: برخاستن در شب موجب صحت بدن مى‌شود. - . دعوات خطى -

پيامبر اكرم صلى الله عليه و آله و سلم فرمود: بر شما باد به شب زنده دارى كه آن شيوه شايستگان پيش از شماست و شب زنده دارى مايه تقرّب به خدا و از بين بردن گناهان و بازداشتن از گناه و برطرف كننده دردهاى بدن است. - . دعوات خطى -

امام صادق عليه السلام فرمود: بر شما باد خواندن نماز شب كه آن سنت پيامبرتان و برطرف كننده دردهاى بدنتان است. - . دعوات خطى -

روايت است: هرگاه فردى برخيزد و نماز بخواند، با نفس خوشبو صبح خواهد كرد و هرگاه بخوابد تا صبح شود، كسل و سنگين صبح خواهد كرد. - . دعوات خطى -

خداوند به موسى عليه السلام وحى كرد: در تاريكى شب برخيز تا قبرت را باغى از باغ‌هاى بهشت قرار دهم. - دعوات خطى -

**[ترجمه]

بيان

قال فى النهايه فيه و إن نام حتى يصبح أصبح ثقيلا موصما الوصم الفتره و الكسل و التوانى.

ص: ۱۵۵

۱- ۱. تفسير العيّاشىّ ج ۲ ص ۱۶۴.

۲- ۲. أمالي المفيد: ۱۱۹- ۱۲۰ فى حديث.

۳- ۳. راجع ج ۸۲ ص ۲۲۲ و ۲۲۳.

۴- ۴. كتاب الدعوات مخطوط.

۵- ۵. كتاب الدعوات مخطوط.

٦- ٦. كتاب الدعوات مخطوط.

٧- ٧. كتاب الدعوات مخطوط.

٨- ٨. كتاب الدعوات مخطوط.

**[ترجمه]در نهایه گفته است: «ان نام حتی یصبح اصبح ثقیلا موصما». «الوصم» به معنای سستی و کسل و خستگی است.

**[ترجمه]

«۳۹»

أَعْلَامُ الدِّینِ، وَ عُدَّهُ الدَّاعِی، عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: لَا تُعْطُوا الْعَیْنَ حَظَّهَا فَإِنَّهَا أَقَلُّ شَیْ ءٍ شُکْراً(۱).

**[ترجمه]اعلام الـدین و عدهالـداعی: امام صادق علیه السـلام فرمود: نگـذار چشـمانت بهره کاملی از خواب ببرد، چرا که او کمترین شکرگزاری را دارد. - . أعلام الدین خطی -

**[ترجمه]

«۴۰»

الْعُدَّهُ، [عـده الداعی] وَ رَوْضَهُ الْوَاعِظِینَ، وَ أَعْلَامُ الدِّینِ، عَنِ النَّبِیِّ صـلی الله علیه و آله: إِذَا قَامَ الْعَبْدُ مِنْ لَذِیذِ مَضْجَعِهِ وَ النُّعَاسُ فِی عَیْنَیْهِ لِیُرْضِیَ رَبَّهُ جَلَّ وَ عَزَّ بِصَلَاهِ لَیْلِهِ بَاهَی اللَّهُ بِهِ مَلَائِکَتَهُ فَقَالَ أَ مَا تَرَوْنَ عَبْدِی هَذَا قَدْ قَامَ مِنْ لَذِیذِ مَضْجَعِهِ إِلَی صَلَاهٍ لَمْ أَفْرِضْهَا عَلَیْهِ اشْهَدُوا أَنِّی قَدْ غَفَرْتُ لَهُ (۲).

**[ترجمه]عـده الـداعی، روضه الواعظین و اعلام الدین: پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم فرمود: هنگامی که بنده از خوابگاه لـذّت بخش خود برای اقـامه نمـاز شب به خاطر جلب خشـنودی خـدایش برخیزد در حالی که بقایای خواب در چشـمانش می باشـد، خداونـد بر فرشـتگان مباهات می کنـد و درباره او می فرمایـد: آیا نمی نگریـد این بنـده ام را که از خواب شـیرین خود دست برداشـته و به نمازی که بر او واجب نکرده ام برخاسته است؟! گواه باشید که من او را آمرزیدم. - . امالی الصدوق: ۳۷۱ -

**[ترجمه]

«۴۱»

العـده، [عده الداعی] قَالَ: دَخَلَ ضِرَارُ بْنُ ضَمْرَهَ عَلَی مُعَاوِیَهَ فَقَالَ لَهُ صِفْ لِی عَلِیّاً فَقَالَ لَهُ أَ وَ تُعْفِینِی مِنْ ذَلِکَ فَقَالَ لَا أُعْفِیکَ فَقَالَ کَانَ وَ اللَّهِ بَعِیدَ الْمَدَی شَدِیدَ الْقُوَی یَقُولُ فَصْلًا وَ یَحْکُمُ عَدْلًا یَتَفَجَّرُ الْعِلْمُ مِنْ جَوَانِبِهِ وَ تَنْطِقُ الْحِکْمَهُ مِنْ نَوَاحِیهِ یَسْتَوْحِشُ مِنَ الدُّنْیَا وَ زَهْرَتِهَا وَ یَسْتَأْنِسُ بِاللَّیْلِ وَ وَحْشَتِهِ کَانَ وَ اللَّهِ غَزِیرَ الْعَبْرَهِ طَوِیلَ الْفِکْرَهِ یُقَلِّبُ کَفَّهُ وَ یُخَاطِبُ نَفْسَهُ وَ یُنَاجِی رَبَّهُ یُعْجِبُهُ مِنَ اللِّبَاسِ مَا خَشُنَ وَ مِنَ الطَّعَامِ مَا جَشَبَ کَانَ وَ اللَّهِ فِینَا کَأَحَدِنَا یُدْنِینَا إِذَا أَتَیْنَاهُ وَ یُجِیبُنَا إِذَا سَأَلْنَاهُ وَ کُنَّا مَعَ دُنُوِّهِ مِنَّا وَ قُرْبِنَا مِنْهُ لَا نُکَلِّمُهُ لِهَیْبَتِهِ وَ لَا نَرْفَعُ أَعْیُنَنَا إِلَیْهِ لِعَظَمَتِهِ فَإِنْ تَبَسَّمَ فَعَنْ مِثْلِ اللُّؤْلُؤِ الْمَنْظُومِ یُعَظِّمُ أَهْلَ الدِّینِ وَ یُحِبُّ الْمَسَاکِینَ لَا یَطْمَعُ الْقَوِیُّ فِی بَاطِلِهِ وَ لَا یَیْأَسُ الضَّعِیفُ مِنْ عَدْلِهِ وَ أَشْهَدُ بِاللَّهِ لَقَدْ رَأَیْتُهُ فِی بَعْضِ مَوَاقِفِهِ وَ قَدْ أَرْخَی اللَّیْلُ سُدُولَهُ وَ غَارَتْ نُجُومُهُ وَ هُوَ قَائِمٌ فِی مِحْرَابِهِ قَابِضٌ عَلَی لِحْیَتِهِ یَتَمَلْمَلُ تَمَلْمُلَ السَّلِیمِ وَ یَبْکِی بُکَاءَ الْحَزِینِ فَکَأَنِّی الْآنَ أَسْمَعُهُ وَ هُوَ یَقُولُ یَا دُنْیَا یَا دُنْیَا أَ بِی

تَعَرَّضْتِ أَمْ إِلَيَّ تَشَوَّقْتِ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ غُرِّى غَيْرِى لَا حَاجَهَ لِى فِيكِ قَدْ أَبَنْتُكِ ثَلَاثاً لَا رَجْعَهَ لِى فِيهَا فَعُمُرُكِ قَصِيرٌ وَ خَطَرُكِ يَسِيرٌ وَ أَمَلُكِ حَقِيرٌ آهِ آهِ مِنْ قِلَّهِ الزَّادِ وَ بُعْدِ السَّفَرِ وَ وَحْشَهِ الطَّرِيقِ وَ عِظَمِ الْمَوْرِدِ.

۱- ۱. اعلام الدين مخطوط.

۲- ۲. عدّه الداعى لم يكن نسخته عندى، و ترى الحديث مسندا فى أمالى الصدوق: ۳۷۱.

فَوَكَفَتْ دُمُوعُ مُعَاوِيَةَ عَلَى لِحْيَتِهِ فَنَشَفَهَا بِكَمِّهِ وَ اخْتَنَقَ الْقَوْمُ بِالْبُكَاءِ ثُمَّ قَالَ كَانَ وَ اللَّهِ أَبُو الْحَسَنِ كَذَلِكَ فَكَيْفَ كَانَ حُبُّكَ إِيَّاهُ قَالَ كَحُبِّ أُمِّ مُوسَى لِمُوسَى وَ أَعْتَذِرُ إِلَى اللَّهِ مِنَ التَّقْصِيرِ قَالَ فَكَيْفَ صَبْرُكَ عَنْهُ يَا ضِرَارُ قَالَ صَبْرَ مَنْ ذُبِحَ وَاحِدُهَا عَلَى صَدْرِهَا فَهِيَ لَا تَرْقَى عَبْرَتُهَا وَ لَا تَسْكُنُ حَرَارَتُهَا ثُمَّ قَامَ وَ خَرَجَ وَ هُوَ بَاكٍ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ أَمَا إِنَّكُمْ لَوْ فَقَدْتُمُونِي لَمَا كَانَ فِيكُمْ مَنْ يُثْنِي عَلَيَّ مِثْلَ هَذَا الثَّنَاءِ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَنْ كَانَ حَاضِراً الصَّاحِبُ عَلَى قَدْرِ صَاحِبِهِ (۱).

**[ترجمه]العده: گفته است: ضرار بن ضمره بر معاویه وارد شد و معاویه گفت: علی را برایم توصیف کن. ضرار گفت: مرا از این کار معاف می کنی؟ معاویه گفت: نه، معاف نمی کنم. ضرار گفت: به خدا سوگند او بسیار دور اندیش و نیرومند بود، به عدالت سخن می گفت و با قاطعیت فیصله می داد. علم از جوانبش می جوشید و حکمت از زبانش فوران داشت، از زرق و برق دنیا وحشت داشت و با شب و تنهایی آن مأنوس بود.

به خدا سوگند، بسیار اشک می ریخت و فراوان فکر می کرد و دستش را حرکت می داد و با خود سخن می گفت، و با پروردگار خود مناجات می نمود، لباس زبر و درشت و غذای مانده فقیرانه را می پسندید.

در میان ما که بود، مانند یکی از ما بود، اگر چیزی از او می خواستیم می پذیرفت و اگر از او دعوت می کردیم قبول می کرد، با این همه که به ما نزدیک بود و ما را با خود نزدیک می ساخت، چندان با هیبت بود که در حضورش جرأت سخن گفتن نداشتیم و نمی‌توانستیم به خاطر عظمتش به او نگاه کنیم، وقتی می‌خندید دندان‌هایش مثل مروارید‌های مرتب ظاهر می‌شد، اهل دیانت را بزرگ می شمرد و بینوایان را دوست می‌داشت. نه نیرومند در باطل خود به او طمع داشت و نه ناتوان از عدالتش نومید بود.

به خدا سوگند، یک شب به چشم خود دیدم که در محراب عبادت ایستاده بود - در وقتی که تاریکی شب همه جا را فرا گرفته و ستارگان غروب کرده بودند - و دست به محاسن گرفته بود و مانند مار گزیده به خود می پیچید و چون مصیبت زده گریه می‌کرد و می گفت: ای دنیا، ای دنیا، دیگری را بفریب، آیا متعرض من شده ای و به من روی آورده ای؟ هیهات که من تو را سه طلاقه کرده ام و رجوعی در کار نیست، عمرت کوتاه، خطرت بزرگ و عیشت ناچیز است، آه از توشه اندک و سفر دراز و راه ترسناک و عظمت اهوال!

در این هنگام اشک معاویه بی‌اختیار بر ریش او فروریخت و آن را با آستین خود پاک کرد و خروش اهل مجلس به گریه بلند شد. سپس معاویه گفت: به خدا سوگند که ابو الحسن همین گونه بود که گفتی. اکنون ای ضرار، چگونه او را دوست داری؟ گفت: شبیه مادر موسی که موسی را دوست داشت. گفت: حالا که او را از دست داده‌ای، چگونه بر فراق او صبر می... کنی؟ گفت: مثل کسی که یگانه فرزند عزیزش را در دامنش سر بریده باشند، که اشکش باز نمی ایستد و دردش پوشیده نمی ماند. آنگاه ضرار با چشمانی گریان از مجلس خارج شد. سپس معاویه به اهل مجلس گفت: اما شما، اگر مرا از دست بدهید، در میان شما کسی خواهد بود که این گونه مرا بستاید؟ برخی از حاضرین به او گفتند: ارزش همنشین به اندازه ارزش همنشین خود است. - . أعلام الدين خطی -

**[ترجمه]

«۴۲»

أَعْلَامُ الدِّينِ، وَ رَوْضَهُ الْوَاعِظِينَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله: فِي وَصِيَّتِهِ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ عَلَيْكَ يَا عَلِيُّ بِصَلَاهِ اللَّيْلِ وَ كَرَّرَ ذَلِكَ ثَلَاثَ دَفَعَاتٍ (۲).

وَ قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام: كَذَبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُصَلِّي اللَّيْلَ وَ يَجُوعُ بِالنَّهَارِ(۳).

**[ترجمه]اعلام الدين و روضه الواعظين: در وصيت پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم به اميرالمؤمنين عليه السلام آمده است: اى على! بر نماز شب محافظت كن. و اين سخن را سه بار تكرار كرده است. - . أعلام الدين خطى -

امام صادق عليه السلام فرمود: دروغ مى گويد كسى كه گمان مى كند او نماز شب مى‌خواند و حال آنكه در روز گرسنه است. - . أعلام الدين خطى -

**[ترجمه]

«۴۳»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ: إِنَّ فِي الْجَنَّهِ شَجَرَهً تَخْرُجُ مِنْ أَصْلِهَا خَيْلٌ بُلْقٌ لَا تَرُوثُ وَ لَا تَبُولُ مُسْرَجَهٌ مُلْجَمَهٌ لُجُمُهَا الذَّهَبُ وَ سُرُوجُهَا الدُّرُّ وَ الْيَاقُوتُ فَيَسْتَوِي عَلَيْهَا أَهْلُ عِلِّيِّينَ فَيَمُرُّونَ عَلَى مَنْ أَسْفَلَ مِنْهُمْ فَيَقُولُ أَهْلُ الْجَنَّهِ رَبَّنَا بِمَ بَلَّغْتَ بِعِبَادِكَ هَذِهِ الْكَرَامَهَ فَيُقَالُ لَهُمْ كَانُوا يَقُومُونَ اللَّيْلَ وَ كُنْتُمْ تَنَامُونَ وَ كَانُوا يَصُومُونَ النَّهَارَ وَ كُنْتُمْ تَأْكُلُونَ وَ كَانُوا يَتَصَدَّقُونَ وَ كُنْتُمْ تَبْخَلُونَ وَ كَانُوا يُجَاهِدُونَ وَ كُنْتُمْ تَجْبُنُونَ (۴).

عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَمَرَ بِالْوَتْرِ وَ أَنَّ عَلِيّاً كَانَ يُشَدِّدُ فِيهِ وَ لَا يُرَخِّصُ فِي تَرْكِهِ (۵).

وَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ إِدْبارَ النُّجُومِ (۶) قَالَ هُوَ الْوَتْرُ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ (۷).

۱- ۱. اعلام الدين مخطوط.

۲- ۲. اعلام الدين مخطوط.

۳- ۳. اعلام الدين مخطوط.

۴- ۴. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۱۳۴.

۵- ۵. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۳.

۶- ۶. الطور: ۴۸.

۷- ۷. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۴.

**[ترجمه]دعائم الاسلام: امیرالمؤمنین علی علیه السلام فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: در بهشت درختی هست که از تنه آن اسبهای ابلق دست و پا سفید و سیاه که نه پهن دارند و نه بول می‌کنند خارج می‌شود، در حالی که با لجام و زین آماده‌اند، افسارشان از طلا و زینشان از مروارید و یاقوت است. اهل علیین سوار بر آنها می‌شوند و از روی کسانی که پائین‌تر از آنها هستند می‌گذرند. بهشتیان می‌گویند: پروردگارا! این بندگانت را به چه سبب به این کرامت رسانده‌ای؟ خداوند می‌فرماید: اینان شب‌ها را به عبادت می‌گذرانیدند و شما می‌خوابیدید. روزها روزه می‌گرفتند و شما می‌خوردید. صدقه می‌دادند و شما بخل می‌ورزیدید. با دشمنان خدا جهاد می‌کردند و شما از جهاد می‌ترسیدید. - . دعائم الاسلام ۱: ۱۳۴ -

امام صادق علیه السلام فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و به خواندن نماز وتر امر کرد و علی علیه السلام بر آن اصرار می‌کرد و اجازه ترک این کار را نمی‌داد. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۳ -

امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «و من اللیل فسبحه و ادبار النجوم» - . طور/ ۴۸ - فرمود: منظور نماز وتری است که در آخر شب خوانده می‌شود. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۴ -

**[ترجمه]

«۴۴»

مَجْمَعُ الْبَیَانِ، عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: إِذَا أَیْقَظَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ مِنَ اللَّیْلِ وَ صَلَّیَا کُتِبَا مِنَ الذَّاکِرِینَ اللَّهَ کَثِیراً وَ الذَّاکِرَاتِ (۱).

**[ترجمه]مجمع البیان: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هرگاه مردی همسرش را در شب بیدار کند و با هم نماز بخوانند، از جمله «ذاکرانی که خدا را بسیار ذکر می‌کنند» - . احزاب/ ۳۵ - نوشته می‌شوند. - . مجمع البیان ۸: ۳۵۸ -

**[ترجمه]

«۴۵»

مِشْکَاهُ الْأَنْوَارِ، مِنْ کِتَابِ الْمَحَاسِنِ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَوْحَی إِلَی نَبِیٍّ مِنْ أَنْبِیَاءِ بَنِی إِسْرَائِیلَ إِنْ أَحْبَبْتَ أَنْ تَلْقَانِی فِی حَظِیرَهِ الْقُدْسِ فَکُنْ فِی الدُّنْیَا وَحِیداً غَرِیباً مَهْمُوماً مَحْزُوناً مُسْتَوْحِشاً مِنَ النَّاسِ بِمَنْزِلَهِ الطَّیْرِ الَّذِی یَطِیرُ فِی الْأَرْضِ الْقِفَارِ وَ یَأْکُلُ مِنْ رُءُوسِ الْأَشْجَارِ وَ یَشْرَبُ مِنْ مَاءِ الْعُیُونِ فَإِذَا کَانَ اللَّیْلُ أَوْکَرَ وَحْدَهُ وَ اسْتَأْنَسَ بِرَبِّهِ وَ اسْتَوْحَشَ مِنَ الطُّیُورِ (۲).

وَ عَنِ الْبَاقِرِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یُحِبُّ الْمُدَاعِبَ فِی الْجَمَاعَهِ بِلَا رَفَثٍ الْمُتَوَحِّدَ بِالْفِکْرِ الْمُتَخَلِّیَ بِالْعِبَرِ السَّاهِرَ بِالصَّلَاهِ (۳).

**[ترجمه]مشکاه الانوار: امام صادق علیه السلام فرمود: خدای تبارک و تعالی به یکی از انبیای بنی اسرائیل وحی کرد که:

اگر می‌خواهی مرا در بهشت ملاقات کنی، در دنیا، تنها و غریب و غمگین و ناراحت و ترسان از مردم باش، چون پرنده ای که در زمین خشک و بی‌آب و علف پرواز می‌کند و از شاخه درختان می‌خورد و از چشمه‌ها آب می‌نوشد و وقتی شب شد، تنها به لانه خود برمی‌گردد و با پروردگارش انس می‌گیرد و از پرندگان وحشت می‌نماید. - . مشکاه الانوار: ۲۵۷ -

امام باقر علیه السلام فرمود: خداوند عزوجل کسی را که در میان جمع، بدون ناسزاگویی شوخی کند، وقتی که تنها می‌ماند به فکر و اندیشه فرو رود و وقتی که خلوت کند، عبرتها به نظرش آید و با نماز، شب زنده‌داری کند را دوست دارد. - . مشکاه الانوار: ۲۵۷ -

**[ترجمه]

«۴۶»

كِتَابُ الْغَايَاتِ، عَنِ ابْنِ أَبِی يَعْفُورٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ أَخْبِرْنِی جُعِلْتُ فِدَاكَ أَیُّ سَاعَهٍ يَكُونُ الْعَبْدُ أَقْرَبَ إِلَی اللَّهِ وَ اللَّهُ مِنْهُ قَرِيبٌ قَالَ إِذَا قَامَ فِی آخِرِ اللَّيْلِ وَ الْعُيُونُ هَادِئَهٌ فَيَمْشِی إِلَی وَضُوئِهِ حَتَّی يَتَوَضَّأَ بِأَسْبَغِ وُضُوءٍ ثُمَّ يَجِی ءُ حَتَّی يَقُومَ فِی مَسْجِدِهِ فَيُوَجِّهُ وَجْهَهُ إِلَی اللَّهِ وَ يَصُفُّ قَدَمَيْهِ وَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ وَ يُكَبِّرُ وَ افْتَتَحَ الصَّلَاهَ فَقَرَأَ أَجْزَاءً وَ صَلَّی رَكْعَتَيْنِ وَ قَامَ لِيُعِيدَ صَلَاتَهُ نَادَاهُ مُنَادٍ مِنْ عَنَانِ السَّمَاءِ عَنْ يَمِينِ الْعَرْشِ أَيُّهَا الْعَبْدُ الْمُنَادِی رَبَّهُ إِنَّ الْبِرَّ لَيُنْشَرُ عَلَی رَأْسِكَ مِنْ عَنَانِ السَّمَاءِ وَ الْمَلَائِكَهَ مُحِيطَهٌ بِكَ مِنْ لَدُنْ قَدَمَيْكَ إِلَی عَنَانِ السَّمَاءِ وَ اللَّهُ يُنَادِی عَبْدِی لَوْ تَعْلَمُ مَنْ تُنَاجِی إِذاً مَا انْفَتَلْتَ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا الِانْفِتَالُ قَالَ تَقُولُ بِوَجْهِكَ وَ جَسَدِكَ هَكَذَا ثُمَّ وَلَّی وَجْهَهُ فَذَلِكَ الِانْفِتَالُ وَ قَالَ أَبْغَضُ الْخَلْقِ إِلَی اللَّهِ جِيفَهٌ بِاللَّيْلِ بَطَّالٌ بِالنَّهَارِ.

وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: خِيَارُكُمْ أُولُو النُّهَی قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أُولُو النُّهَی فَقَالَ الْمُتَهَجِّدُونَ بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ.

ص: ۱۵۸

۱- ۱. مجمع البیان ج ۸ ص ۳۵۸ فی آیه الأحزاب ۳۵.

۲- ۲. مشکاه الأنوار: ۲۵۷.

۳- ۳. مشکاه الأنوار: ۱۴۷.

**[ترجمه]کتاب الغایات: ابن ابی یعفور گفته است: به امام صادق علیه السلام گفتم: فدایتان شوم! چه ساعتی از شب، بنده به خدایش و خدا به بنده اش نزدیک‌تر است؟ فرمود: هنگامی که در آخر شب برخیزد و چشم‌هایش در خواب است و می‌رود و وضوی کاملی می گیرد و سپس می‌آید تا در جایگاه نمازش قرار گیرد و روی به سوی خدا می کند و پاهای خود را کنار هم قرار می‌دهد و صدایش را بلند می کند و تکبیر می گوید و نمازش را شروع می کند و سپس تعدادی از آیه‌های قرآن می‌خواند و دو رکعت نماز می‌خواند و سپس برمی‌خیزد تا دوباره نماز بخواند که ندا دهنده‌ای از سمت راست پهنه عرش ندا می‌دهد: ای بنده ای که خدایت را خواندی، نیکی از پهنه عرش بر سر تو افشانده می‌شود و فرشتگان دور تا دور تو را از قدمگاه تو تا پهنه آسمان گرفته اند. در این هنگام خداوند ندا می‌دهد: بنده‌ام، اگر می‌دانستی با چه کسی مناجات می کنی، هرگز نمی‌... گریختی؟ راوی گفته است: گفتم: فدایتان شوم! منظور از گریختن چیست؟ فرمود: با صورت و بدن خود چنین می گویی و سپس رویش را برگرداند، - و فرمود: - این گریختن است.

حضرت فرمود: مبغوض‌ترین افراد نزد خداوند کسانی هستند که در شب مرداری بیش نیستند و روز را به بطالت و تنبلی می‌... گذرانند.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: بهترین شما کسانی هستند که صاحب عقلند. سؤال شد: ای رسول خدا، منظور از کسانی که صاحب عقل هستند کیانند؟ فرمود: کسانی که هنگامی که مردم در خوابند، شب زنده‌داری می کنند.

**[ترجمه]

«۴۷»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: إِنِّی لَأَمْقُتُ الْعَبْدَ یَكُونُ قَدْ قَرَأَ الْقُرْآنَ ثُمَّ یَنْتَبِهُ مِنَ اللَّیْلِ فَلَا یَقُومُ حَتَّی إِذَا دَنَا الصُّبْحُ قَامَ فَبَادَرَ الصَّلَاةَ(۱).

وَ عَنْهُ علیه السلام: فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِینَ تَقُومُ وَ مِنَ اللَّیْلِ فَسَبِّحْهُ وَ إِدْبارَ النُّجُومِ (۲) قَالَ أَمَرَهُ أَنْ یُصَلِّیَ بِاللَّیْلِ (۳).

وَ عَنْهُ علیه السلام: أَنَّهُ قَالَ فِی قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ- وَ مِنَ اللَّیْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ سَبِّحْهُ لَیْلًا طَوِیلًا(۴) قَالَ أَمَرَهُ أَنْ یُصَلِّیَ فِی سَاعَاتٍ مِنَ اللَّیْلِ فَفَعَلَ صلی الله علیه و آله (۵).

وَ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: نَهَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یَكُونَ الرَّجُلُ طُولَ اللَّیْلِ كَالْجِیفَهِ الْمُلْقَاهِ وَ أَمَرَ بِالْقِیَامِ مِنَ اللَّیْلِ وَ التَّهَجُّدِ بِالصَّلَاهِ(۶).

وَ قَالَ: أَفْشُوا السَّلَامَ وَ أَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَ صَلُّوا بِاللَّیْلِ وَ النَّاسُ نِیَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّهَ بِسَلَامٍ (۷).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: امام صادق علیه السلام فرمود: من از فردی که قرآن را خوانده باشد و متوجه شب شود ولی برنخیزد

تا اینکه وقتی صبح نزدیک شد برخیزد و به نماز بشتابد، خشمگین می‌شوم. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۰ -

امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «فسبح بحمد ربک حین تقوم و من اللیل فسبحه و ادبار النجوم» - . طور/ ۴۸ -

فرمود: خداوند او را امر کرده است که در شب نماز بخواند. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۰ -

امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «و من اللیل فاسجد له و سبحه لیلا طویلا - . دهر/ ۲۷ - »

فرمود: خداوند پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را امر کرده است که در ساعاتی از شب نماز بخواند و او این کار را کرده است. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۱ -

امام علی علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نهی کرده است که فرد در طول شب مثل لاشه افتاده باشد و امر کرده است که در شب برخیزد و با نماز، شب زنده‌داری کند. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۱ -

فرمود: با سلام کردن، سلام را میان مردم شایع کنید. اطعام کنید و در شب که همگان درخوابند به نماز برخیزید تا به سلامتی داخل بهشت گردید. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۱ -

**[ترجمه]

«۴۸»

الْعِلَلُ، وَ الْعُيُونُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُوسَى عَنْ أَخِيهِ الرِّضَا علیه السلام عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: سُئِلَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ علیه السلام مَا بَالُ الْمُتَهَجِّدِينَ بِاللَّيْلِ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ وَجْهاً قَالَ لِأَنَّهُمْ خَلَوْا بِرَبِّهِمْ فَكَسَاهُمُ اللَّهُ مِنْ نُورِهِ (۸).

مجالس الشیخ، عن أبی الحسن عن خاله جعفر بن محمد بن قولویه عن حکیم بن داود عن سلمه بن الخطاب عن سلیمان بن سماعه عن عمه عاصم عن

۱- ۱. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۰.

۲- ۲. الطور: ۴۸.

۳- ۳. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۰.

۴- ۴. الدهر: ۲۷.

۵- ۵. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۱.

۶- ۶. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۱.

٧- ٧. دعائم الإسلام ج ١ ص ٢١١.

٨- ٨. علل الشرائع ج ١ ص ٥٤، عيون الأخبار ج ١ ص ٢٨٢.

الصادق علیه السلام: مثله (۱).

**[ترجمه]العلل و العیون: امام صادق علیه السلام فرمود: از امام سجاد علیه السلام سؤال شد: چرا کسی که شب زنده‌داری می‌کند روی او نیکو و نورانی می شود؟ فرمود: زیرا آنها با خدا خلوت نمودند، در عوض خدا لباسی از نور خود به آنها پوشاند. - . علل الشرایع ۱: ۵۴ و عیون الاخبار ۱: ۲۸۲ -

مجالس الشیخ: از امام صادق علیه السلام روایتی شبیه این روایت نقل شده است.

**[ترجمه]

«۴۹»

الْمَجَازَاتُ النَّبَوِيَّهُ، مِنْ ذَلِکَ قَوْلُهُ علیه السلام: فِي ذَمِّ أَقْوَامٍ مِنَ الْمُنَافِقِينَ خُشُبٌ بِاللَّيْلِ جُدُرٌ بِالنَّهَارِ فِي كَلَامٍ طَوِيلٍ.

قال السید و هذه استعاره و المراد أنهم ینامون اللیل کله من غیر قیام لصلاه و لا استیقاظ لمناجاه فهم کالخشب الملقاه و فی التنزیل كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَهٌ(۲) یرید تعالی أنهم لا خیر فیهم و لا نفع عندهم کالخشب الواهیه التی تدعم لئلا تتهافت و تمسک لئلا تتساقط(۳).

**[ترجمه]مجازات النبویه: از جمله سخنان حضرت که در سخنی طولانی در ذم گروهی از منافقین است آمده است: «آنان در شب چون چوب خشک و در روز آبله‌رو هستند».

سید گفته است: این کلام استعاره بوده و منظور این است که آنها تمام شب را بی آنکه نماز بخوانند و یا برای مناجات بیدار شوند، می‌خوابند. بنابراین آنها بسان چوب خشک افکنده شده‌ای هستند. در قرآن هم آمده است: «کانهم خشب مسنده - . منافقون/ ۴ - »، {گویی آنان شمعک هایی پشت بر دیوارند [که پوک شده و درخور اعتماد نیستند.} که منظور خدای متعال این است که در آنها هیچ خیری نیست و نفعی نزد آنها نمی‌باشد، چون چوب‌های سستی که حمایت می‌شوند تا فرونریزند و گرفته می‌شوند تا سقوط نکنند. - . مجازات النبویه: ۲۶۱ -

**[ترجمه]

«۵۰»

الْمَحَاسِنُ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ ثَعْلَبَهَ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: أَ لَا أُخْبِرُكَ بِأَصْلِ الْإِسْلَامِ وَ فَرْعِهِ وَ ذِرْوَتِهِ وَ سَنَامِهِ قَالَ قُلْتُ بَلَى جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ أَصْلُهُ الصَّلَاهُ وَ فَرْعُهُ الزَّكَاهُ وَ ذِرْوَتُهُ وَ سَنَامُهُ الْجِهَادُ فِي

سَبِيلِ اللَّهِ أَ لَا أُخْبِرُكَ بِأَبْوَابِ الْخَيْرِ الصَّوْمُ جُنَّهٌ وَ الصَّدَقَهُ تَحُطُّ الْخَطِيئَهَ وَ قِيَامُ الرَّجُلِ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ يُنَاجِي رَبَّهُ ثُمَّ تَلَا تَتَجافى

جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ مِمَّا رَزَقْناهُمْ يُنْفِقُونَ (۴).

مشکاه الأنوار، مرسلا: مثله (۵).

**[ترجمه]المحاسن: علی بن عبدالعزیز گفته است: امام صادق علیه السلام به من فرمود: آیا می‌خواهی بگویم اصل اسلام و فرع و قله و کوهان اسلام چیست؟ گفتم: فدایتان شوم، بله. فرمود: اصل اسلام نماز و فرع آن زکات و قله و کوهان آن جهاد در راه خداست. باز فرمود: آیا می‌خواهی بگویم دروازهای نیکی کدام است؟ روزه‌ای که سپر آتش جهنم است و صدقه‌ای که گناهان را می‌ریزد و برخاستن فرد وقتی در دل شب با پروردگارش مناجات می کند. سپس این آیه را تلاوت کرد: «تتجافی جنوبهم عن المضاجع یدعون ربهم خوفاً و طمعا و ممّا رزقناهم ینفقون». - . سجده/ ۱۶ - - - . المحاسن: ۲۸۹ -

مشکاه الانوار: روایت مرسلی شبیه این روایت نقل شده است. - . مشکاه الانوار: ۱۵۴ -

**[ترجمه]

«۵۱»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: وَقَفَ أَبُو ذَرٍّ رَحْمَهُ اللَّهِ عَلَيْهِ عِنْدَ حَلْقَهِ بَابِ الْكَعْبَهِ فَوَعَظَ النَّاسَ ثُمَّ قَالَ حُجَّ حَجَّهً لِعَظَائِمِ الْأُمُورِ وَ صُمْ يَوْماً لِزَجْرَهِ النُّشُورِ وَ صَلِّ رَكْعَتَيْنِ فِي سَوَادِ اللَّيْلِ لِوَحْشَهِ الْقُبُورِ إِلَى آخِرِ الْخَبَرِ(۶).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: امام صادق علیه السلام فرمود: ابوذر نزدیک حلقه در کعبه ایستاد و مردم را نصیحت کرد، سپس گفت: برای عظمت اموری - که در قیامت در پیش داری - یک بار حج برو و برای ضجه و فریاد روز قیامت یک روز روزه بگیر و دو رکعت نماز در تاریکی شب برای وحشت قبر بخوان... تا آخر روایت. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۷۰ -

**[ترجمه]

«۵۲»

تَنْبِيهُ الْخَاطِرِ، وَ إِرْشَادُ الْقُلُوبِ، عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: صَلَاهُ اللَّيْلِ

ص: ۱۶۰

۱- ۱. أمالی الطوسیّ ج ۲ ص ۲۹۵.

۲- ۲. المنافقون: ۴.

۳- ۳. المجازات النبویّه: ۲۶۱.

۴- ۴. المحاسن ص ۲۸۹ و الآیه فی سوره السجده: ۱۶.

۵- ۵. مشکاه الأنوار: ۱۵۴.

٦- ٦. دعائم الإسلام ج ١ ص ٢٧٠.

سِرَاجٌ لِصَاحِبِهَا فِی ظُلْمَهِ الْقَبْرِ(۱).

وَ رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: صَلَاهُ اللَّیْلِ مَرْضَاهُ الرَّبِّ وَ حُبُّ الْمَلَائِکَهِ وَ سُنَّهُ الْأَنْبِیَاءِ وَ نُورُ الْمَعْرِفَهِ وَ أَصْلُ الْإِیمَانِ وَ رَاحَهُ الْأَبْدَانِ وَ کَرَاهِیَهُ الشَّیْطَانِ وَ سِلَاحٌ عَلَی الْأَعْدَاءِ وَ إِجَابَهٌ لِلدُّعَاءِ وَ قَبُولُ الْأَعْمَالِ وَ بَرَکَهٌ فِی الرِّزْقِ وَ شَفِیعٌ بَیْنَ صَاحِبِهَا وَ بَیْنَ مَلَکِ الْمَوْتِ وَ سِرَاجٌ فِی قَبْرِهِ وَ فِرَاشٌ تَحْتَ جَنْبِهِ وَ جَوَابٌ مَعَ مُنْکَرٍ وَ نَکِیرٍ وَ مُونِسٌ وَ زَائِرٌ فِی قَبْرِهِ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ فَإِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ کَانَتِ الصَّلَاهُ ظِلًّا فَوْقَهُ وَ تَاجاً عَلَی رَأْسِهِ وَ لِبَاساً عَلَی بَدَنِهِ وَ نُوراً یَسْعَی بَیْنَ یَدَیْهِ وَ سِتْراً(۲) بَیْنَهُ وَ بَیْنَ النَّارِ وَ حُجَّهً لِلْمُؤْمِنِ بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ تَعَالَی وَ ثِقْلًا فِی الْمِیزَانِ وَ جَوَازاً عَلَی الصِّرَاطِ وَ مِفْتَاحاً لِلْجَنَّهِ لِأَنَّ الصَّلَاهَ تَکْبِیرٌ وَ تَحْمِیدٌ وَ تَسْبِیحٌ وَ تَمْجِیدٌ وَ تَقْدِیسٌ وَ تَعْظِیمٌ وَ قِرَاءَهٌ وَ دُعَاءٌ وَ إِنَّ أَفْضَلَ الْأَعْمَالِ کُلِّهَا الصَّلَاهُ لِوَقْتِهَا(۳).

الْبَلَدُ الْأَمِینِ، عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: صَلَاهُ اللَّیْلِ مَرْضَاهُ الرَّبِّ إِلَی آخِرِ الْخَبَرِ(۴).

**[ترجمه]تنبیه الخواطر و ارشاد القلوب: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: نماز شب، چراغی برای صاحب آن در تاریکی قبر است. - . ارشاد القلوب: ۳۱۵ -

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: نماز شب، موجب رضایت پروردگار، دوستی فرشتگان، سنت پیامبران، نور معرفت، ریشه ایمان، آسایش بدن‌ها، مایه ناراحتی شیطان، سلاحی بر ضدّ دشمنان، مایه اجابت دعا و قبولی اعمال و برکت در روزی و شفیعی بین صاحب آن و بین فرشته مرگ و نوری در قبرش و بستری نیکو در زیرش و جواب نکیر و منکر و همدم او در قبرش تا روز قیامت است.

وقتی قیامت شود، نماز سایبانی برای او در بالای سرش و تاجی بر سرش و لباسی در بدنش و نوری که در مقابلش حرکت کند و پوششی بین او و آتش و حجتی برای مؤمن در برابر خدا و سنگینی ترازوی اعمال و مجوزی برای عبور از پل صراط و کلیدی برای بهشت است، چرا که نماز، تکبیر و تحمید و تسبیح و تقدیس و تعظیم و قرائت و دعاست. برترین همه اعمال، خواندن نماز در وقتش است. - . ارشاد القلوب: ۳۱ -

بلد الامین: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: نماز شب موجب خشنودی پروردگار است... تا آخر روایت. - . حاشیه بلد الامین: ۴۷ -

**[ترجمه]

«۵۳»

رَوْضَهُ الْوَاعِظِینَ، قَالَ الرِّضَا علیه السلام: عَلَیْکُمْ بِصَلَاهِ اللَّیْلِ فَمَا مِنْ عَبْدٍ یَقُومُ آخِرَ اللَّیْلِ فَیُصَلِّی ثَمَانَ رَکَعَاتٍ وَ رَکْعَتَیِ الشَّفْعِ وَ رَکْعَهَ الْوَتْرِ وَ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِی قُنُوتِهِ سَبْعِینَ مَرَّهً إِلَّا أُجِیرَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَ مُدَّ لَهُ فِی عُمُرِهِ وَ وُسِّعَ عَلَیْهِ فِی مَعِیشَتِهِ.

ثُمَّ قَالَ علیه السلام إِنَّ الْبُیُوتَ الَّتِی یُصَلَّی فِیهَا بِاللَّیْلِ یَزْهَرُ نُورُهَا لِأَهْلِ السَّمَاءِ کَمَا یَزْهَرُ نُورُ الْکَوَاکِبِ لِأَهْلِ الْأَرْضِ

۱- ۱. إرشاد القلوب ص ۳۱۵.

۲- ۲. فی البلد الأمین: و یکون حاجزا بینه و بین النار، راجعه.

۳- ۳. إرشاد القلوب ص ۳۱۶.

۴- ۴. البلد الأمین ص ۴۷ فی الهامش.

وَ سَأَلَ الصَّادِقَ علیه السلام عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سِنَانٍ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ سِیماهُمْ فِی وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ(۱) قَالَ هُوَ السَّهَرُ فِی الصَّلَاهِ وَ قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام لَیْسَ مِنْ شِیعَتِنَا مَنْ لَمْ یُصَلِّ صَلَاهَ اللَّیْلِ (۲).

**[ترجمه]روضه الواعظین: امام رضا علیه السلام فرمود: خواندن نماز شب را بر خود لازم بدانید، زیرا هر بنده مؤمنی که هشت رکعت نماز شب و دو رکعت نماز شفع و یک رکعت نماز وتر بخواند و در قنوت وتر هفتاد مرتبه استغفار کند، خداوند او را از عذاب قبر و از عذاب آتش نجات می دهد و عمرش را در دنیا طولانی می کند و در زندگی به او وسعت و گشایش می دهد.

سپس فرمود: در هر خانه ای که در آن نماز شب خوانده شود، آن خانه برای مردم آسمان می درخشد، همان طور که ستارگان آسمان برای مردم روی زمین می‌درخشد.

عبدالله بن سنان از امام صادق علیه السلام از تفسیر آیه «سیماهم فی وجوههم من اثر السجود - . فتح/ ۲۹ - »

پرسید، فرمود: منظور شب زنده‌داری در نماز است.

امام صادق علیه السلام فرمود: کسی که نماز شب نخواند از جمله شیعیان ما نیست. - . مقنعه: ۱۹ -

**[ترجمه]

«۵۴»

فِقْهُ الرِّضَا، قَالَ علیه السلام: عَلَیْکَ بِالصَّلَاهِ فِی اللَّیْلِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَوْصَی بِهَا عَلِیّاً فَقَالَ فِی وَصِیَّتِهِ عَلَیْکَ بِصَلَاهِ اللَّیْلِ قَالَهَا ثَلَاثاً وَ صَلَاهُ اللَّیْلِ تَزِیدُ فِی الرِّزْقِ وَ بَهَاءِ الْوَجْهِ وَ تُحَسِّنُ الْخُلُقَ (۳).

ص: ۱۶۲

۱- ۱. سوره الفتح: ۲۹.

۲- ۲. رواه المفید فی المقنعه ص ۱۹ و قال: یرید علیه السلام أنّه لیس من شیعتهم المخلصین، و لیس من شیعتهم أیضا من لم یعتقد فضل صلاه اللیل.

۳- ۳. فقه الرضا: ۱۲ باب صلاه اللیل.

**[ترجمه]فقه الرضا: امام علیه السلام فرمود: خواندن نماز شب را بر خود لازم بدانید، چرا که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم حضرت علی علیه السلام را بدان سفارش نمود و فرمود: خواندن نماز شب را بر خود لازم بدان - پیامبر این سخن را سه بار فرمود - نماز شب موجب افزایش روزی و نورانیت چهره و نیک شدن اخلاق می‌شود. - . فقه الرضا: باب ۱۲ -

**[ترجمه]

باب ۷ دعوه المنادی فی السحر و استجابه الدعاء فیه و أفضل ساعات اللیل

روایات

«۱»

مَجَالِسُ الصَّدُوقِ، عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَی الرُّویَانِیِّ عَنْ عَبْدِ الْعَظِیمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِیِّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ أَبِی مَحْمُودٍ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا تَقُولُ فِی الْحَدِیثِ الَّذِی یَرْوِیهِ النَّاسُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَنْزِلُ کُلَّ لَیْلَهٍ إِلَی السَّمَاءِ الدُّنْیَا فَقَالَ علیه السلام لَعَنَ اللَّهُ الْمُحَرِّفِینَ الْکَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَ اللَّهِ مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَذَلِکَ إِنَّمَا قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یُنْزِلُ مَلَکاً إِلَی السَّمَاءِ الدُّنْیَا کُلَّ لَیْلَهٍ فِی الثُّلُثِ الْأَخِیرِ وَ لَیْلَهَ الْجُمُعَهِ فِی أَوَّلِ اللَّیْلِ فَیَأْمُرُهُ فَیُنَادِی هَلْ مِنْ سَائِلٍ فَأُعْطِیَهُ هَلْ مِنْ تَائِبٍ فَأَتُوبَ عَلَیْهِ هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَأَغْفِرَ لَهُ یَا طَالِبَ الْخَیْرِ أَقْبِلْ یَا طَالِبَ الشَّرِّ أَقْصِرْ فَلَا یَزَالُ یُنَادِی بِهَذَا حَتَّی یَطْلُعَ الْفَجْرُ فَإِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ عَادَ إِلَی مَحَلِّهِ مِنْ مَلَکُوتِ السَّمَاءِ حَدَّثَنِی بِذَلِکَ أَبِی عَنْ جَدِّی عَنْ آبَائِهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]مجالس الصدوق: ابراهیم بن ابومحمود گفته است: به امام رضا علیه السلام گفتم: ای پسر پیامبرخدا! نظرت درباره حدیثی که مردم از رسول خدا صلی الله علیه السلام روایت می کنند که ایشان فرمود: خداوند تبارک و تعالی هر شب جمعه به آسمان دنیا فرود می‌آید، چیست؟

حضرت فرمود: خداوند کسانی را که سخنان حق را از جایگاه خود منحرف و تحریف می کنند لعنت کرده است. به خدا سوگند، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله چنین نفرموده است، بلکه فرمود: خداوند در یک سوم آخر هر شبی و در آغاز هر شب جمعه، فرشته ای را به آسمان دنیا فرو می فرستد، سپس به او امر می‌کند که ندا زند: آیا درخواست کننده ای هست تا او را ببخشم؟ آیا توبه کننده ای هست تا توبه او را بپذیرم؟ آیا استغفار کننده ای هست تا او را بیامرزم؟ ای کسی که در راه خیر تلاش می کنی، رو بیاور، و ای طالب بدی‌ها کوتاه بیا و رها کن! این صدا تا طلوع فجر در آسمان طنین انداز است تا وقتی فجر طلوع کند، آنگاه به محل خود در ملکوتی از آسمان باز می گردد. پدرم این حدیث را از پدرش و او هم از پدرانش از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این چنین برایم روایت کرده‌اند.

**[ترجمه]

بیان

قوله عليه السلام إنما قال ظاهره التغيير اللفظى و يحتمل أن يكون المراد التحريف المعنوى أى ليس الغرض النزول الحقيقى بل المعنى تنزله تعالى عن عرش العظمه و الجلال و الاستغناء المطلق إلى اللطف بالعباد و إرسال الملائكه إليهم و دعوتهم إلى بابه أو أنه لما كان النزول و النداء بأمره فكأنه فعله كما يقال قتل الأمير

۱- ۱. أمالى الصدوق: ۲۴۶، و رواه فى التوحيد ص ۱۷۶، عيون الأخبار ج ۱ ص ۱۲۶، و تراه فى الاحتجاج: ۲۲۳.

فلانـا إذا قتل بأمره. قوله أقصـر على بناء الإفعال قال الجوهری أقصـرت عنه كففت و نزعت مع القـدره علیه فإن عجزت عنه قلت قصـرت بلا ألف انتهی و ملكوت السماوات ملكه قال فی النهایه قد تكرر فی الحدیث ذكر الملكوت و هو اسم مبنی من الملك كالجبروت و الرهبوت من الجبر و الرهبه و فی القاموس الملكوت كالرهبوت العز و السلطان و المملكه.

**[ترجمه]«انمـا قـال»، ظـاهر این سـخن این است كه منظـور تحریف لفظی است و احتمـال دارد منظور تحریف معنوی باشـد، یعنی پایین آمدن حقیقی منظور نیست بلكه منظور این است كه خدای تعالی فرشته را از عرش عظمت و جلال و استغنای مطلق برای لطف كردن به بندگان فرومی‌فرسـتد و نیز منظور، فرسـتادن فرشته به سوی آنها و خواندن آنها به درگاهش است. یا چون نزول و ندا دادن فرشـته به امر خدای متعال است، گو اینكه خودش فرود آمده است؛ همچنان كه وقتی كسـی به دسـتور حاكم كشته شود، گفته می‌شود: حاكم فلانی را كشت.

سخن حضـرت: «أقصـر» كه در باب افعال است. جوهری گفته است: «أقصـرت عنه» وقتی به كار می‌رود كه با وجود قـدرت بر انجـام كاری از انجامش منصـرف شوی، ولی اگر قـدرت بر انجام آن عمل نـداشتی، قصـرت بـدون الف به كار می‌رود. پایان. «ملكوت السـماوات» ملكش. در نهایه گفته است: در حـدیث ملكوت تكرار شده است و آن اسم مبنی است كه از ملك گرفته شـده است مانند جبروت و رهبوت كه از جبر و رهبه گرفته شده‌اند. در قاموس آمده است: ملكوت بر وزن رهبوت و به معنای عزت و سلطنت و مملكت است.

**[ترجمه]

«۲»

الْمَحَاسِنُ، عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: فِی قَوْلِهِ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّی (۱) قَالَ أَخَّرَهُمْ إِلَی السَّحَرِ(۲).

**[ترجمه]المحاسن: امام صادق علیه السـلام در تفسـیر «سوف أستغفر لكم ربی»، -. یوسف/ ۹۸ - {به زودی برایتان آمرزش می‌طلبم.} فرمود: اسـتغفار برای آنها را به وقت سحر به تأخیر انداخت. -. این حدیث در المحاسن نیست ولی در تفسیر عیاشی ۲: ۱۹۶ روایت شده است. -

**[ترجمه]

«۳»

الْخِصَالُ، فِی خَبَرِ أَبِی ذَرٍّ: أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أَیُّ اللَّیْلِ أَفْضَلُ قَالَ جَوْفُ اللَّیْلِ الْغَابِرِ(۳).

**[ترجمه]الخصال: در روایت ابوذر آمده است كه وی از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پرسید: كدام شب با فضیلت است؟ فرمود: نیمه باقی مانده شب. -. همین جلد : ۸۵ -

**[ترجمه]

بیان

لعل الغابر اسم هنا بمعنی الماضی أی اللیل الذی مضی أکثره و یحتمل الباقی أیضا أی الباقی کثیر منه.

**[ترجمه]شاید غابر در اینجا اسم و به معنای سپری شده باشد، یعنی شبی که اکثر آن سپری شده است و نیز احتمال دارد به معنای باقی مانده باشد، یعنی شبی که بیشتر آن باقی مانده است.

**[ترجمه]

«۴»

تَفْسِیرُ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِیزٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الرَّبَّ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یُنْزِلُ فِی کُلِّ لَیْلَهِ جُمُعَهٍ إِلَی السَّمَاءِ الدُّنْیَا مِنْ أَوَّلِ اللَّیْلِ وَ فِی کُلِّ لَیْلَهٍ فِی الثُّلُثِ الْأَخِیرِ مَلَکاً یُنَادِی هَلْ مِنْ تَائِبٍ یُتَابُ عَلَیْهِ هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَیُغْفَرَ لَهُ هَلْ مِنْ سَائِلٍ فَیُعْطَی سُؤْلَهُ- اللَّهُمَّ أَعْطِ کُلَّ مُنْفِقٍ خَلَفاً وَ کُلَّ مُمْسِکٍ تَلَفاً فَإِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ عَادَ الرَّبُّ إِلَی عَرْشِهِ فَقَسَّمَ الْأَرْزَاقَ بَیْنَ الْعِبَادِ ثُمَّ قَالَ لِلْفُضَیْلِ بْنِ یَسَارٍ یَا فُضَیْلُ نَصِیبَکَ مِنْ ذَلِکَ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ ما أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَیْ ءٍ فَهُوَ یُخْلِفُهُ وَ هُوَ خَیْرُ الرَّازِقِینَ (۴).

ص: ۱۶۴

۱- ۱. یوسف: ۹۸.

۲- ۲. المحاسن لم نجده و تراه فی تفسیر العیّاشیّ ج ۲ ص ۱۹۶.

۳- ۳. قد مر فی الباب ۶(۸۵) تحت الرقم: ۱۷.

۴- ۴. تفسیر القمّیّ: ۵۴۱، و الآیه فی السبأ: ۳۹.

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند تبارک و تعالی در آغاز هر شب جمعه و در یک‌سوم آخر هر شبی به آسمان دنیا فرو می‌آید. فرشته‌ای ندا می‌زند: آیا توبه کننده ای هست تا توبه او پذیرفته شود؟ آیا درخواست کننده ای هست تا درخواست وی به او عطا شود؟ آیا استغفار کننده ای هست تا گناه او آمرزیده شود؟ خدایا به هر انفاق کننده‌ای عوض و به هر بخل ورزنده تلف عنایت فرما. وقتی فجر طلوع کند، خدا به عرشش بر می گردد و روزی را بین بندگان تقسیم می کند.

سپس به فضیل بن یسار فرمود: ای فضیل! سهم خودت را از این روزی بگیر و این سهم تو، سخن خدای متعال است که می... فرماید: «ما انفقتم من شیء فهو یخلفه و هو خیر رازقین»، - .

سبأ/ ۳۹ - {و هر چه را انفاق کردید، عوضش را او می دهد. و او بهترین روزی دهندگان است.} - . تفسیر القمی: ۵۴۱ -

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام ملکا و فی بعض النسخ و أمامه ملکان و هو محمول علی التقیه کما مر أو علی المجاز کما سبق قوله نصیبک منصوب علی الإغراء أی خذ نصیبک.

**[ترجمه]سخن حضرت علیه السلام «ملکاً»، در برخی نسخه‌ها آمده است و در جلوی خداوند دو فرشته است. این روایت بر تقیه حمل می‌شود یا بر مجاز همچنان که قبلا گفتیم. سخن حضرت: «نصیبک» بنا بر اغرا منصوب است، یعنی نصیبت را بگیر.

**[ترجمه]

«۵»

مَجَالِسُ ابْنِ الشَّیْخِ، عَنْ وَالِدِهِ عَنِ الْمُفِیدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ الْجِعَابِیِّ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یُوسُفَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِیَادٍ عَنْ أَبِی أَیُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَدَهَ النَّیْشَابُورِیِّ قَالَ قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهم السلام: إِنَّ النَّاسَ یَرْوُونَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّ فِی اللَّیْلِ سَاعَهً لَا یَدْعُو فِیهَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ بِدَعْوَهٍ إِلَّا اسْتُجِیبَ لَهُ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ مَتَی هِیَ جُعِلْتُ فِدَاکَ قَالَ مَا بَیْنَ نِصْفِ اللَّیْلِ إِلَی الثُّلُثِ الْبَاقِی مِنْهُ قُلْتُ لَهُ أَ هِیَ لَیْلَهٌ مِنَ اللَّیَالِی مَعْلُومَهٌ أَوْ کُلُّ لَیْلَهٍ قَالَ بَلْ کُلُّ لَیْلَهٍ(۱).

**[ترجمه]مجالس ابن الشیخ: محمد بن عبده نیشابوری گفته است: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: در مورد این روایت که مردم از پیامبر صلی الله و آله و سلم روایت می کنند که در شب ساعتی است که بنده مؤمن در آن دعا نمی کند مگر اینکه مستجاب شود. نظرت چیست؟ حضرت فرمود: بله روایت درست است. گفتم: فدایتان شوم، این چه موقع از شب است؟ فرمود: ما بین نصف شب تا یک‌سوم باقی مانده از شب. گفتم: آیا این ساعت، در شب معلوم و مشخصی است یا اینکه در هر شب می‌باشد؟ فرمود: در هر شب این ساعت وجود دارد. - . امالی الطوسی ۱: ۱۴۸ -

**[ترجمه]

أقول

قد مضى بعض الأخبار فی وقت الظهرین.

**[ترجمه]برخی از این اخبار در باب وقت نماز ظهر و عصر ذکر شد.

**[ترجمه]

«۶»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَی بْنِ الْمُتَوَکِّلِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ السَّعْدَآبَادِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْجَامُورَانِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی حَمْزَهَ الْبَطَائِنِیِّ عَنْ مَنْدَلِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ أَبِی الصَّبَّاحِ الْکِنَانِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یُحِبُّ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِینَ کُلَّ دَعَّاءٍ فَعَلَیْکُمْ بِالدُّعَاءِ فِی السَّحَرِ إِلَی طُلُوعِ الشَّمْسِ فَإِنَّهَا سَاعَهٌ تُفَتَّحُ فِیهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ تَهُبُّ الرِّیَاحُ وَ تُقَسَّمُ فِیهَا الْأَرْزَاقُ وَ تُقْضَی فِیهَا الْحَوَائِجُ الْعِظَامُ (۲).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امام باقر علیه السلام فرمود: خدای عزوجل از بندگان مؤمنش هر نوع دعایی را دوست دارد. پس بر شما باد، دعا کردن در وقت سحر تا طلوع خورشید، چرا که این ساعت زمانی است که درهای آسمان گشوده می‌شود، بادها می‌وزند، روزی‌ها تقسیم می‌شود و حوائج بزرگ برآورده می‌شود. - . ثواب الاعمال: ۱۴۶ -

**[ترجمه]

«۷»

قِصَصُ الرَّاوَنْدِیِّ، بِأَسَانِیدِهِ الْکَثِیرَهِ عَنِ الصَّدُوقِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَمِّهِ أَبِی الْقَاسِمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الصَّیْرَفِیِّ عَنْ شَرِیفِ بْنِ سَابِقٍ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ أَبِی قُرَّهَ السَّمَنْدِیِّ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: یَا فَضْلُ إِنَّ أَفْضَلَ مَا دَعَوْتُمُ اللَّهَ بِالْأَسْحَارِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ (۳).

۱- ۱. أمالی الطوسیّ ج ۱ ص ۱۴۸.

۲- ۲. ثواب الأعمال: ۱۴۶.

۳- ۳. قصص الراوندیّ مخطوط، و تری مثله فی الکافی ج ۲ ص ۴۷۷، و الآیه فی سوره الذاریات: ۱۸.

**[ترجمه]قصص الراوندی: امام صادق علیه السلام به فضل بن ابوقره سمندی فرمود: ای فضل، بهترین زمانی که می‌توانید خدا را در آن بخوانید، سحرگاهان است، چرا که خدای متعال می‌فرماید: «و بالاسحار هم یستغفرون - . ذاریات/ ۱۸ - »،

{و در سحرگاهان استغفار می کنند.} - . قصص راوندی خطی -

**[ترجمه]

«۸»

نَهْجُ الْبَلَاغَهِ، عَنْ نَوْفٍ الْبِکَالِیِّ قَالَ: رَأَیْتُ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام ذَاتَ لَیْلَهٍ وَ قَدْ خَرَجَ مِنْ فِرَاشِهِ فَنَظَرَ إِلَی النُّجُوم فَقَالَ یَا نَوْفُ إِنَّ دَاوُدَ علیه السلام قَامَ فِی مِثْلِ هَذِهِ السَّاعَهِ مِنَ اللَّیْلِ فَقَالَ إِنَّهَا سَاعَهٌ لَا یَدْعُو فِیهَا عَبْدٌ رَبَّهُ إِلَّا اسْتُجِیبَ لَهُ إِلَّا أَنْ یَکُونَ عَشَّاراً أَوْ عَرِیفاً أَوْ شُرْطِیّاً أَوْ صَاحِبَ عَرْطَبَهٍ وَ هِیَ الطُّنْبُورُ أَوْ صَاحِبَ کُوبَهٍ وَ هِیَ الطَّبْلُ وَ قَدْ قِیلَ أَیْضاً الْعَرْطَبَهُ الطَّبْلُ وَ الْکُوبَهُ الطُّنْبُورُ(۱).

**[ترجمه]نهج البلاغه: نوف بکالی گفته است: شبی امیر المؤمنین علیه السلام را دیدم که از بستر بیرون آمده و به ستارگان نگاه می کند. آن گاه به من فرمود: ای نوف! داوود، علیه السلام، در چنین ساعتی از شب از خواب برخاست. آن گاه فرمود: این ساعت، ساعتی است که در آن هیچ بنده ای پروردگارش را نمی خواند جز آن که مستجاب شود؛ مگر مامورانی که یک دهم اموال مردم را برای سلطان ظالم جمع آوری می کنند، یا مامور تجسسی در دستگاه ظالمان، یا پلیسی در سلطنت ظالمان و یا کسی که دارنده ساز و دهل باشد.

«عرطبه» به معنای تنبور یا کمانچه یا به معنای صاحب کوبه که به معنای طبل است. همچنین گفته شده است، عرطبه به معنای طبل و کوبه به معنای تنبور و کمانچه است. - . نهج البلاغه قسمت حکمت‌ها شماره: ۱۰۴ -

**[ترجمه]

بیان

قال فی النهایه العریف المقیم بأمور القبیله و الجماعه من الناس یلی أمورهم و یتعرف الأمیر منه أحوالهم فعیل بمعنی فاعل و فی القاموس العریف کأمیر من یعرف أصحابه و العریف رئیس القوم سمی بذلک لأنه عرف بذلک أو النقیب و هو دون الرئیس انتهی.

و المراد هنا الرئیس بالباطل و الظلم و المنصوب من قبل الظلمه و فی القاموس الشرطی واحد الشرط کصرد و هم أول کتیبه تشهد الحرب و تتهیأ للموت و طائفه من أعوان الولاه معروفه و هو شرطی کترکی و جهنی سموا بذلک لأنهم أعلموا أنفسهم بعلامات یعرفون بها.

و قال العرطبه العود أو الطنبور أو الطبل أو طبل الحبشه و یضم و قال الکوبه بالضم النرد و الشطرنج و الطبل الصغیر المخصر و الفهر و البربط و فی النهایه فی الحدیث أنه یغفر لکل مذنب إلا لصاحب عرطبه أو کوبه العرطبه بالفتح و الضم العود و الکوبه

هی النرد و قیل الطبل و قیل البربط انتهی و فی أکثر نسخ النهج العرطبه بالضم و تشدید الباء و فی اللغه بالتخفیف.

**[ترجمه]در کتاب النهایه گفته است: «عریف» کسی است که به امور قبیله و گروهی از مردم می‌پردازد و متولی انجام امور آنهاست. والی به وسیله این افراد از احوال مردم آگاه می‌شود. «فعیل» به معنای فاعل است. در القاموس آمده است که عریف بر وزن امیر، کسی است که یاران خود را بشناسد و نیز آمده است: عریف به معنای رئیس قوم است و بدین دلیل به وی عریف می‌گویند که وی به خاطر ریاست شناخته شده است. یا به معنای نقیب است و نقیب کسی است که پایین‌تر از رئیس است. پایان.

منظور از عریف در این حدیث، به معنای کسی است که رئیس باطل و ظلم است و نیز کسی که از سوی ظالمان بر کاری گماشته شده است. در قاموس آمده است: شرطی مفرد شرط، و بر وزن صرد است و آنها نخستین دسته‌ای هستند که در جنگ حاضر شوند و آماده مرگ باشند. و به معنای گروهی از یاری کنندگان حاکمان هستند که به این کار معروفند که در این صورت شُرطی بر وزن تُرکی و جُهنی خواهند بود. به این دلیل به این صفت معروف شدند که علامت‌هایی در خودشان قرار می‌دهند که با آن شناخته می‌شوند.

گفته است: «عرطبه»: عود یا تنبور یا طبل و یا طبل حبشه است که با ضمه خوانده می‌شود. گفته است: «کوبه» با ضمه به معنای نرد و شطرنج و طبل کوچک میان باریک و نیز به معنای سنگ آسیاب و به معنای ساز می‌باشد. در نهایه در شرح این حدیث آمده است: یعنی گناهان هر فردی آمرزیده می‌شود به جز کسانی که اهل عرطبه یا کوبه هستند. عرطبه به فتحه و ضمه خوانده می‌شود به معنای عود - ساز و چنگ - است. کوبه به معنای نرد است. همچنین گفته شده است: به معنای طبل و نیز ساز می‌باشد، پایان. در اکثر نسخه‌ها عرطبه با ضمه و تشدید «باء» نوشته شده است ولی در کتاب‌های لغت، «باء» بدون تشدید نگارش شده است.

**[ترجمه]

«۹»

عُدَّهُ الدَّاعِی، عَنِ الْبَاقِرِ علیه السلام: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی لَیُنَادِی کُلَّ لَیْلَه جُمُعَهٍ مِنْ فَوْقِ عَرْشِهِ مِنْ أَوَّلِ اللَّیْلِ إِلَی آخِرِهِ أَ لَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ یَدْعُونِی لِدِینِهِ أَوْ دُنْیَاهُ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأُجِیبَهُ أَ لَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ یَتُوبُ إِلَیَّ مِنْ ذُنُوبِهِ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأَتُوبَ عَلَیْهِ

۱- ۱. نهج البلاغه قسم الحکم تحت الرقم ۱۰۴، و تری مثله فی الخصال ج ۱ ص ۱۶۴ بتفاوت.

أَ لَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ قَدْ قَتَّرْتُ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَأَزِيدَهُ وَ أَوَسِّعَ عَلَيْهِ أَ لَا عَبْدٌ سَقِيمٌ يَسْأَلُنِي أَنْ أَشْفِيَهُ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأُعَافِيَهُ أَ لَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ مَحْبُوسٌ مَغْمُومٌ يَسْأَلُنِي أَنْ أُطْلِقَهُ مِنْ سِجْنِهِ فَأُخَلِّيَ سَرْبَهُ أَ لَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ مَظْلُومٌ يَسْأَلُنِي أَنْ آخُذَ لَهُ بِظُلَامَتِهِ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأَنْتَصِرَ لَهُ وَ آخُذَ لَهُ بِظُلَامَتِهِ قَالَ علیه السلام فَلَا يَزَالُ يُنَادِي بِهَذَا حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ(۱).

وَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله علیه و آله: مَنْ كَانَ لَهُ حَاجَةٌ فَلْيَطْلُبْهَا فِي الْعِشَاءِ فَإِنَّهَا لَمْ يُعْطَهَا أَحَدٌ مِنَ الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ يَعْنِي الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ(۲).

وَ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ: إِنَّ فِي اللَّيْلِ لَسَاعَةً مَا يُوَافِقُ فِيهَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ يُصَلِّي وَ يَدْعُو اللَّهَ فِيهَا إِلَّا اسْتَجَابَ لَهُ قُلْتُ أَصْلَحَكَ اللَّهُ وَ أَيُّ سَاعَاتِ اللَّيْلِ قَالَ إِذَا مَضَى نِصْفُ اللَّيْلِ وَ بَقِيَ السُّدُسُ الْأَوَّلُ مِنْ أَوَّلِ النِّصْفِ الثَّانِي (۳).

وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله: إِذَا كَانَ آخِرُ اللَّيْلِ يَقُولُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ هَلْ مِنْ دَاعٍ فَأُجِيبَهُ هَلْ مِنْ سَائِلٍ فَأُعْطِيَهُ سُؤْلَهُ هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَأَغْفِرَ لَهُ هَلْ مِنْ تَائِبٍ فَأَتُوبَ عَلَيْهِ (۴).

**[ترجمه]عده الداعی: امام باقر علیه السلام فرمود: خداوند متعال، هر شب جمعه، از آغاز شب تا پایان آن، از فراز عرش خویش ندا می دهد: آیا بنده مؤمنی نیست که تا پیش از سپیده دم، مرا برای دنیا یا آخرتش بخواند و من پاسخش دهم؟ آیا بنده مؤمنی نیست که تا پیش از سپیده دم از گناهانش به درگاه من توبه کند و من توبه اش را بپذیرم؟ آیا بنده مؤمنی نیست که من روزی اش را بر او تنگ کرده باشم و او تا پیش از سپیده دَم، افزایش در روزی اش را از من بخواهد و من بر روزی او بیفزایم و به آن گشایش دهم؟ آیا بنده مؤمنِ زندانی و غم زده ای نیست که از من بخواهد از زندان آزاد و رهایش کنم؟ آیا بنده مؤمنِ ستم دیده ای نیست که تا پیش از سپیده دَم از من بخواهد که دادش را از کسی که به او ظلم کرده بستانم و من انتقام او را بگیرم و داد وی بستانم؟ فرمود: خدای متعال تا سپیده دَم ، به این ندا ادامه می دهد. - . عده الداعی: ۲۹ -

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر کسی حاجتی دارد، در عشای آخر از خدا بخواهد، چرا که آن، یعنی عشای آخر، به امت‌های قبلی داده نشده بود. - . عده الداعی: ۲۹ -

عمر بن اذنیه گفته است: امام صادق علیه السلام فرمود: در شب، ساعتی است که بنده‌ای نیست که آن را درک نکند و در آن نماز بخواند و به درگاه خداوند دعا کند، مگر اینکه دعای وی مستجاب شود. گفتم: خدا شایسته‌ات بدارد، این چه ساعتی از شب است؟ فرمود: وقتی نصف شب سپری شود و یک‌ششم اول از اول نصف دوم شب باقی بماند. - . عده الداعی: ۲۹ -

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: وقتی آخر شب شود، خدای سبحان می‌فرماید: آیا دعا کننده‌ای هست که اجابتش کنم؟ آیا درخواست کننده‌ای هست که درخواستش را به او بدهم؟ آیا استغفار کننده‌ای هست که گناهانش را بیامرزم؟ آیا توبه کننده‌ای هست که توبه‌اش را بپذیرم؟ - . عده الداعی: ۲۹ -

**[ترجمه]

بیان

فی القاموس السرب بالفتح الطریق و بالکسر الطریق و البال و القلب.

**[ترجمه]در القاموس آمده است: «سرب» با فتحه، به معنای راه است و با کسر به معنای راه و دل و قلب است.

**[ترجمه]

«۱۰»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: یُنَادِی مُنَادٍ حِینَ یَمْضِی ثُلُثُ اللَّیْلِ یَا بَاغِیَ الْخَیْرِ أَقْبِلْ یَا طَالِبَ الشَّرِّ أَقْصِرْ هَلْ مِنْ تَائِبٍ یُتَابُ عَلَیْهِ هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ یُغْفَرُ لَهُ هَلْ مِنْ سَائِلٍ فَیُعْطَی حَتَّی یَطْلُعَ الْفَجْرُ(۵).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: امام صادق علیه السلام فرمود: وقتی یک سوم شب بگذرد ندا کننده‌ای ندا می‌زند: ای جویای خیر روی بیاور و ای جویای شر کوتاه بیا - دست بردار -. آیا توبه کننده‌ای هست که توبه او پذیرفته شود؟آیا استغفار کننده‌ای هست که گناهانش آمرزیده شود؟ آیا درخواست کننده‌ای هست که درخواستش به او داده شود؟ این ندا تا طلوع فجر ادامه دارد. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۰ -

**[ترجمه]

«۱۱»

الْمَکَارِمُ، قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام فِی وَصِیَّتِهِ یَا عَلِیُّ صَلِّ مِنَ اللَّیْلِ وَ لَوْ قَدْرَ حَلْبِ شَاهٍ وَ بِالْأَسْحَارِ فَادْعُ فَإِنَّ عِنْدَ ذَلِکَ لَا تُرَدُّ دَعْوَهٌ قَالَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحارِ(۶).

**[ترجمه]المکارم: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در سفارش به علی علیه السلام فرمود: ای علی! در شب نماز بخوان، هر چند به اندازه دوشیدن یک گوسفند در آن وقت صرف شود؛ و در سحرگاهان دعا کن، چرا که در این زمان دعا رد نمی... شود؛ خداوند متعال می‌فرماید: «و المسغفرین بالاسحار - . آل عمران/ ۱۷ - »، {و

استغفار کنندگان در سحرگاهان.} - . مکارم الاخلاق: ۳۴۰ -

**[ترجمه]

«۱۲»

کِتَابُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ شُرَیْحٍ، عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا

۱- ۱. عدّه الداعی: ۲۹.

۲- ۲. عدّه الداعی: ۲۹.

۳- ۳. عدّه الداعی: ۲۹.

۴- ۴. عدّه الداعی: ۲۹.

۵- ۵. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۰.

۶- ۶. مکارم الأخلاق: ۳۴۰ و الآیه فی آل عمران: ۱۷.

عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَنْزِلُ فِی الثُّلُثِ الْبَاقِی مِنَ اللَّیْلِ إِلَی السَّمَاءِ الدُّنْیَا فَیُنَادِی هَلْ مِنْ تَائِبٍ یَتُوبُ فَأَتُوبَ عَلَیْهِ وَ هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ یَسْتَغْفِرُ فَأَغْفِرَ لَهُ وَ هَلْ مِنْ دَاعٍ یَدْعُونِی فَأَفُکَّ عَنْهُ وَ هَلْ مِنْ مَقْتُورٍ یَدْعُونِی فَأَبْسُطَ لَهُ وَ هَلْ مِنْ مَظْلُومٍ یَنْصُرُنِی فَأَنْصُرَهُ.

ص: ۱۶۸

**[ترجمه]کتاب جعفر بن محمد شریح: امام صادق علیه السلام فرمود: خدای تبارک و تعالی در یک‌سوم آغاز شب به آسمان دنیا فرو می‌آید و ندا می‌زند: آیا توبه کننده‌ای هست که توبه او را بپذیرم؟ آیا استغفار کننده‌ای هست که گناهانش را بیامرزم؟ آیا درخواست کننده‌ای هست که مرا بخواند تا من او را نجات دهم؟ آیا کسی هست که روزی بر او تنگ شده باشد تا من برای او گشایش دهم؟ آیا مظلومی هست که مرا یاری کند تا من هم او را یاری کنم؟

**[ترجمه]

باب ۸ أصناف الناس فی القیام عن فرشهم و ثواب إحیاء اللیل کله أو بعضه و تنبیه الملک للصلاه

روایات

«۱»

مَجَالِسُ الصَّدُوقِ، عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ الْمُسْتَرِقِّ قَالَ قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام: یَقُومُ النَّاسُ عَنْ فُرُشِهِمْ عَلَی ثَلَاثَهِ أَصْنَافٍ فَصِنْفٌ لَهُ وَ لَا عَلَیْهِ وَ صِنْفٌ عَلَیْهِ وَ لَا لَهُ وَ صِنْفٌ لَا عَلَیْهِ وَ لَا لَهُ فَأَمَّا الصِّنْفُ الَّذِی لَهُ وَ لَا عَلَیْهِ فَهُوَ الَّذِی یَقُومُ مِنْ مَقَامِهِ وَ یَتَوَضَّأُ وَ یُصَلِّی وَ یَذْکُرُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الصِّنْفُ الَّذِی عَلَیْهِ وَ لَا لَهُ فَهُوَ الَّذِی لَمْ یَزَلْ فِی مَعْصِیَهِ اللَّهِ حَتَّی نَامَ فَذَاکَ الَّذِی عَلَیْهِ لَا لَهُ وَ الصِّنْفُ الَّذِی لَا لَهُ وَ لَا عَلَیْهِ فَهُوَ الَّذِی لَا یَزَالُ نَائِماً حَتَّی یُصْبِحَ فَذَلِکَ لَا لَهُ وَ لَا عَلَیْهِ (۱).

مجالس ابن الشیخ، عن أبیه عن الحسین بن عبید الله الغضائری عن الصدوق: مثله (۲).

**[ترجمه]مجالس صدوق: امام صادق علیه السلام فرمود: مردمی که از رختخواب‌هایشان برمی‌خیزند، سه گروه هستند: گروهی که بیدار شدن به نفع آنهاست و ضرری برای آنها ندارد، گروهی که بیدار شدن به ضرر آنهاست و نفعی برای آنها ندارد و گروهی که بیدار شدن نه بر ضرر آنهاست و نه نفعی برای آنها دارد. اما گروهی که بیدار شدن به نفع آنهاست و ضرری برای آنها ندارد، گروهی هستند که از رختخوابشان برمی‌خیزند و وضو می‌گیرند و خدای متعال را ذکر می‌گویند. اما گروهی که بیدار شدن به ضرر آنهاست و نفعی برای آنها ندارد، گروهی هستند که تا وقتی که بخوابند، در معصیت خدا غرقند. گروهی که بیدار شدن نه بر ضرر آنهاست و نه نفعی برای آنها دارد، گروهی هستند که تا صبح درخوابند.

مجالس ابن الشیخ: روایتی شبیه این روایت نقل شده است.

**[ترجمه]

«۲»

الْمَحَاسِنُ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الْوَشَّاءِ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: مَا مِنْ عَبْدٍ إِلَّا وَ هُوَ یَتَیَقَّظُ مَرَّهً أَوْ مَرَّتَیْنِ فِی اللَّیْلِ أَوْ مِرَاراً فَإِنْ قَامَ وَ إِلَّا فَحَّجَ الشَّیْطَانُ فَبَالَ فِی أُذُنِهِ أَ لَا یَرَی أَحَدُکُمْ إِذَا کَانَ مِنْهُ ذَاکَ قَامَ

ثَقِيلًا أَوْ كَسْلَانَ (۳).

**[ترجمه]المحاسن: امام باقر و امام صادق علیهما السلام فرمودند: هیچ بنده‌ای نیست مگر اینکه یک یا دوبار یا چندین بار در شب از خواب بیـدار می‌شود، پس اگر برخیزد - که هیچ - و گرنه شـیطان دو پایش از هم جدا کرده و می‌ایستد و در گوش... های او بول می‌کند. آیا کسـی از شـما ندیده است، وقتی از خواب برخیزد - و برای نماز صبح بیدار نشده باشد - سنگین و بی حال است. - . المحاسن: ۸۶ -

**[ترجمه]

بیان

قال فی النهایه فیه بال قائما فحج رجلیه أی فرقهما و باعد ما بینهما

ص: ۱۶۹

۱- ۱. أمالی الصدوق ص ۲۳۴.

۲- ۲. أمالی الطوسیّ ج ۲ ص ۴۶.

۳- ۳. المحاسن: ۸۶.

و الفحج تباعد ما بين الفخذين و قال فيه من نام حتى أصبح فقد بال الشيطان فى أذنه قيل معناه سخر منه و ظهر عليه حتى نام عن طاعه الله قال الشاعر بال سهيل فى الفضيخ ففسد أى لما كان الفضيخ يفسد بطلوع سهيل كان ظهوره مفسدا له وَ فِي حَدِيثٍ آخَرَ عَنِ الْحَسَنِ مُرْسَلًا أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قَالَ: فَإِذَا نَامَ شَغَرَ الشَّيْطَانُ بِرِجْلِهِ فَبَالَ فِي أُذُنِهِ. و حديث ابن مسعود: كفى بالرجل شرا أن يبول الشيطان فى أذنه. و كل هذا على سبيل المجاز و التمثيل انتهى.

و قيل تمثيل لتثاقل نومه و عدم تنبهه بصوت المؤذن بحال من بيل فى أذنه و فسد حسه و قال القاضى عياض لا يبعد كونه على ظاهره و خص الأذن لأنه حاسه الانتباه انتهى.

و قال الشيخ البهائى الفحج بالحاء المهمله و الجيم نوع من المشى ردى و هو أن يتقارب صدر القدمين و يتباعد العقبان و هو كنايه عن سوء الجيئه و رداءتها كما أن البول فى الأذن كنايه عن تلاعب الشيطان انتهى و ما ذكرناه أولا أنسب.

**[ترجمه]در النهايه درباره اين حديث گفته است: ايستاده بول مى‌كند و «فحج رجليه»، يعنى دو پايش را از هم جدا مى‌كند و بين دو پايش فاصله مى‌اندازد. «فحج»، فاصله بين دو ران را گويند. درباره اين حديث گفته است: يعنى هر كس كه بخوابد تا صبح شود، شيطان در گوش‌هاى او بول كرده است. گفته شده است: او را مسخره مى‌كند و بر او غلبه مى‌كند تا از طاعت خدا بازماند. شاعر گفته است: «بال سهيل فى الفضيخ ففسد»، يعنى وقتى دوشاب انگور با طلوع - ستاره - سهيل فاسد مى‌شود، ظهور سهيل موجب فساد دوشاب است. در روايت ديگرى كه به صورت مرسل است، از حسن آمده كه پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم فرمود: «و وقتى بخوابد، شيطان دو پايش را از هم جدا كرده و در گوش او بول مى‌كند» و نيز در حديثى از ابن مسعود آمده است: «براى شرارت و بدى فرد، كافى است كه شيطان در گوش او بول كند.» همه اين موارد به صورت مجاز و تمثيل است، پايان سخن.

گفته شده است: به خاطر سنگينى خوابش و متوجه صداى موذن نشدن، به كسى تشبيه شده است كه در گوشش بول شده است و حس شنوايى او فاسد شده است. قاضى عياض گفته است: بعيد نيست معناى حديث بر ظاهرش باشد، يعنى - بر روى او - بول كرده است و دليل اينكه در حديث گفته كه در گوش‌هاى بول مى‌كند اين است كه گوش، حس شنوايى و توجه است، پايان سخن.

شيخ بهايى گفته است: «فحج» با حاى بدون نقطه و جيم، نوعى از راه رفتن كه پست است، مى‌باشد. و اين نوع راه رفتن اين گونه است كه جلوى پاها را به هم نزديک و پشت پاها را از هم دور كند و اين عمل كنايه از راه رفتن بد و پستى آن است، همچنان بول در گوش، كنايه از بازى شيطان است، پايان. آنچه در اول ذكر كرديم مناسب‌تر است.

**[ترجمه]

«۳»

الْمَحَاسِنُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ خَضِرٍ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: إِنَّ لِلَّيْلِ شَيْطَاناً يُقَالُ لَهُ الزُّهَاءُ فَإِذَا اسْتَيْقَظَ الْعَبْدُ وَ أَرَادَ الْقِيَامَ إِلَى الصَّلَاةِ قَالَ لَهُ لَيْسَتْ سَاعَتُكَ ثُمَّ يَسْتَيْقِظُ مَرَّةً أُخْرَى فَيَقُولُ لَمْ يَأْنِ لَكَ فَمَا يَزَالُ كَذَلِكَ

يُزِيلُهُ وَ يَحْبِسُهُ حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ فَإِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ بَالَ فِي أُذُنِهِ ثُمَّ انْصَاعَ يَمْصَعُ بِذَنَبِهِ فَخْراً وَ يَصِيحُ (۱).

روضه الواعظين، عن الباقر و الصادق عليهما السلام: مثل الخبرين

**[ترجمه]المحاسن: امام باقر علیه السلام فرمود: شب شیطانی به نام زهاء دارد، وقتی بنده ای از خواب بیدار می‌شود تا نماز بخواند، به او می گوید: هنوز وقت بیداری تو نیست. بار دیگر از خواب بیدار می‌شود، دوباره به او می گوید: وقت بیداری تو فرا نرسیده است. هر وقت او بخواهد بیدار شود، شیطان به او این چنین می گوید و او را از بیدار شدن باز می‌دارد تا اینکه فجر - خورشید - طلوع کند. وقتی فجر طلوع کرد در گوش‌های این بنده بول می کند. سپس شتابان بازمی گردد و دم خود را از روی افتخار حرکت می‌دهد و فریاد می کشد. - . المحاسن: ۸۶ -

روضه الواعظین: از امام باقر وامام صادق علیهما السلام روایتی شبیه این دو روایت نقل شده است.

**[ترجمه]

بيان

قال الفيروزآبادي انصاع انفتل راجعا مسرعا و قال مصعت الدابه بذنبها حركته و ضربت به.

**[ترجمه]فیروز آبادی گفته است: «انصاع»: با شتاب بازگشت. گفت: «مصعت الدابه بذنبها» یعنی دم خود را حرکت داد و با آن کوبید.

**[ترجمه]

«۴»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ (۲)، وَ الْمَجَالِسُ لِلصَّدُوقِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ اللَّيْثِ عَنْ جَابِرِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام: أَنَ

ص: ۱۷۰

۱- ۱. المحاسن: ۸۶.

۲- ۲. ثواب الأعمال: ۳۹- ۴۰.

رَجُلًا سَأَلَ عَلِيَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام عَنْ قِیَامِ اللَّیْلِ لِلْقُرْآنِ فَقَالَ لَهُ أَبْشِرْ مَنْ صَلَّی مِنَ اللَّیْلِ عُشْرَ لَیْلَهٍ لِلَّهِ مُخْلِصاً ابْتِغَاءَ مَرْضَاهِ اللَّهِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِمَلَائِکَتِهِ اکْتُبُوا لِعَبْدِی هَذَا مِنَ الْحَسَنَاتِ عَدَدَ مَا أَنْبَتَ فِی اللَّیْلِ مِنْ حَبَّهٍ وَ وَرَقَهٍ وَ شَجَرَهٍ وَ عَدَدَ کُلِّ قَصَبَهٍ وَ خُوطٍ وَ مَرْعًی وَ مَنْ صَلَّی تُسْعَ لَیْلَهٍ أَعْطَاهُ اللَّهُ عَشْرَ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٍ وَ أَعْطَاهُ کِتَابَهُ بِیَمِینِهِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ مَنْ صَلَّی ثُمُنَ لَیْلَهٍ خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ یَوْمَ یُبْعَثُ وَ وَجْهُهُ کَالْقَمَرِ لَیْلَهَ الْبَدْرِ حَتَّی یَمُرَّ عَلَی الصِّرَاطِ مَعَ الْآمِنِینَ وَ مَنْ صَلَّی سُدُسَ لَیْلَهٍ کُتِبَ مِنَ الْأَوَّابِینَ وَ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَنْ صَلَّی خُمُسَ لَیْلَهٍ زَاحَمَ إِبْرَاهِیمَ خَلِیلَ الرَّحْمَنِ فِی قُبَّتِهِ وَ مَنْ صَلَّی رُبُعَ لَیْلَهٍ کَانَ فِی أَوَّلِ الْفَائِزِینَ حَتَّی یَمُرَّ عَلَی الصِّرَاطِ کَالرِّیحِ الْعَاصِفِ وَ یَدْخُلَ الْجَنَّهَ بِغَیْرِ حِسَابٍ وَ مَنْ صَلَّی ثُلُثَ لَیْلَهٍ لَمْ یَبْقَ مَلَکٌ إِلَّا غَبَطَهُ بِمَنْزِلَتِهِ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ قِیلَ ادْخُلْ مِنْ أَیِّ أَبْوَابِ الْجَنَّهِ الثَّمَانِیَهِ شِئْتَ وَ مَنْ صَلَّی نِصْفَ لَیْلَهٍ فَلَوْ أُعْطِیَ مِلْ ءَ الْأَرْضِ ذَهَباً سَبْعِینَ أَلْفَ مَرَّهٍ لَمْ یَعْدِلْ جَزَاءَهُ وَ کَانَ لَهُ ذَلِکَ أَفْضَلَ مِنْ سَبْعِینَ رَقَبَهً یُعْتِقُهَا مِنْ وُلْدِ إِسْمَاعِیلَ وَ مَنْ صَلَّی ثُلُثَیْ لَیْلَهٍ کَانَ لَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ قَدْرُ رَمْلِ

عَالِجٍ أَدْنَاهَا حَسَنَهً أَثْقَلُ مِنْ جَبَلِ أُحُدٍ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَ مَنْ صَلَّی لَیْلَهً تَامَّهً تَالِیاً لِکِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ رَاکِعاً وَ سَاجِداً وَ ذَاکِراً أُعْطِیَ مِنَ الثَّوَابِ مَا أَدْنَاهُ یُخْرِجُ مِنَ الذُّنُوبِ کَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ وَ یُکْتَبُ لَهُ عَدَدَ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ وَ مِثْلَهَا دَرَجَاتٌ وَ یَثْبُتُ النُّورُ فِی قَبْرِهِ وَ یُنْزَعُ الْإِثْمُ وَ الْحَسَدُ مِنْ قَلْبِهِ وَ یُجَارُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَ یُعْطَی بَرَاءَهً مِنَ النَّارِ وَ یُبْعَثُ مِنَ الْآمِنِینَ وَ یَقُولُ الرَّبُّ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی لِمَلَائِکَتِهِ مَلَائِکَتِی انْظُرُوا إِلَی عَبْدِی أَحْیَا لَیْلَهً ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِی أَسْکِنُوهُ الْفِرْدَوْسَ وَ لَهُ مِائَهُ أَلْفِ مَدِینَهٍ فِی کُلِّ مَدِینَهٍ جَمِیعُ مَا تَشْتَهِی الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْیُنُ وَ مَا لَا یَخْطُرُ عَلَی بَالٍ سِوَی مَا أَعْدَدْتُ لَهُ مِنَ الْکَرَامَهِ وَ الْمَزِیدِ وَ الْقُرْبَهِ(۱).

**[ترجمه]ثواب الاعمال – . ثواب الاعمال: ۳۹-۴۰ – و مجالس الصدوق: امام صادق علیه السلام فرمود: فردی از علی بن ابی طالب علیه السلام درباره فضیلت تلاوت قرآن هنگام برخاستن در شب پرسید، حضرت فرمود: بشارت بده که هر کس یک دهم شب را به نماز به سر برد، در حالی که نیتش فقط خدا و طلب اجر الهی باشد، خدای متعال به فرشتگان می‌فرماید: برای این بنده‌ام به عدد آنچه که از برگ‌ها و دانه‌ها و درختان و به اندازه تمام نی‌ها و شاخه‌های تازه که در این شب می‌روید، اجر و ثواب بنویسید. و هر کس که یک نهم شب را به عبادت و نماز مشغول باشد، خداوند استجابت ده دعا به او عطا می‌فرماید و در قیامت نامه اعمالش را به دست راست او خواهد داد. و هر کس که یک هشتم شب را به نماز مشغول باشد، خداوند پاداش یک شهید شکیبای مخلص به او عطا می کند و شفاعت او را در حق اهل خانه اش می‌پذیرد. و هر فرد که یک هفتم شب را نماز بخواند، از قبر خود با چهره‌ای نورانی چون ماه شب چهارده محشور می‌شود تا از پل صراط با جماعتی که در امان هستند عبور نماید. و هر کس یک ششم شب را نماز بخواند، در زمره توبه کنندگان و بازگشت کنندگان به سوی خدا نوشته می‌شود و گناهان پیشینش بخشیده می‌شود. و هر کس یک پنجم شب را نماز بخواند، در بهشت از ندیمان ابراهیم خلیل علیه السلام خواهد بود. و هر کس یک چهارم شب را به نماز بایستد، در صف اول رستگاران قرار خواهد گرفت تا از پل صراط مانند تندبادی بگذرد و بدون حسابرسی داخل بهشت گردد. و هر کس یک سوم از شب را نماز بخواند، هیچ فرشته ای را ملاقات نمی کند مگر آن که به مقام و منزلت او در نزد پروردگار غبطه و حسرت می‌برد و به او گفته می‌شود که از هر کدام از درهای هشت گانه بهشت که می خواهی وارد شو. و اگر کسی نیمه ای از شب را نماز بخواند، اگر هفتاد هزار برابر زمین پر از طلا باشد، برابری با اجر او نمی‌کند و برای او در مقابل این عمل، بیشتر از هفتاد غلامی که از اولاد اسماعیل باشند وآزاد کند پاداش است. و هر کس دو سوم شب را نماز بخواند، برای او به اندازه شن های بیابان حسنات است، که کمترین حسنه اش سنگین تر از ده برابر کوه احد خواهد بود.

و هر کس یک شب تمام به عبادت بپردازد در حالی که قرآن شریف را تلاوت می کند و همه اش در رکوع و سجود و ذکر خدا باشد، به قدری به او اجر داده شود که کمترین مقدارش آن است که گناهانش بریزد و پاک گردد، مانند روزی که از مادر متولد شده و به اندازه تمام حسنات و درجات برای او پاداش است و مشعلی از نور در قبر او زنند و تیرگی گناه و حسد را از قلب او برطرف سازند و او را از عذاب قبر ایمن گردانند و بیزاری و برات آزادی از جهنم را به او عطا کنند و در زمره آنان که از عذاب الهی درامانند محشور شود و پروردگار به فرشتگان می‌فرماید: ای فرشتگان من! نگاه کنید به بنده من که تمام شب را برای کسب خشنودی من به عبادت پرداخت، او را داخل در فردوس نمایید و برای او در آنجا هزار شهر است، در آن شهرها آنچه باب میل انسان ها باشد مهیاست و از آنچه چشم ها لذت می برند موجود می‌باشد و سعادت‌هایی که به دل هیچ کس خطور نکرده است، به علاوه آنچه از احترامات و افزونی ها و تقرب و نزدیکی است، برایش آماده ساخته ام. - . امالی الصدوق: ۱۷۵ -

**[ترجمه]

إيضاح

قال فی القاموس الخوط بالضم الغصن الناعم لسنه أو كل قضيب و فی

ص: ۱۷۱

۱- ۱. أمالی الصدوق: ۱۷۵ و الحديث ضعيف جدا.

الفقیه (۱)

و خوص و هو بـالضم ورق النخل و قوله علیه السـلام صابر أی فی الجهاد حتی یقتل أو الأعم و فی النهایه الأوابین جمع أواب و هو کثیر الرجوع إلی الله تعالی بالتوبه و قیل هو المطیع و قیل المسـبح انتهی و العاصف الشدیـد و قال الجوهری الغبطه أن تتمنی مثل حال المغبوط من غیر أن ترید زوالها عنه و لیس بحسد و قال العالج موضع بالبادیه لها رمل انتهی.

و اعلم أنه یمکن أن یکون کل مرتبه لاحقه منضمه مع السابقه و یحتمل العدم و الله العالم.

**[ترجمه]در القـاموس گفته است: «خوط» به ضـمه به معنـای شـاخه نازک یک ساله است و به هر شاخه‌ای گفته می‌شود. در کتاب الفقیه - . الفقیه ۱: ۳۰۰-۳۰۱ -

آمده است: و خوص با ضـمه به معنای برگ خرما است. سـخن حضـرت علیه السـلام: «صابر»، یعنی در جهاد یا اعم از جهاد - مقاومت کند - تا بمیرد. در نهایه آمده است: «اوّابین» جمع اوّاب است و به معنای کسـی است که زیاد با توجه به سوی خدا بر می‌گردد. گفته شـده است: اوّاب کسـی است که مطیع خـداست. و نیز گفته شده است: کسـی است که خدا را تسبیح می‌کند، پایان. عاصف به معنای شدید است. جوهری گفته است: غبطه به این معناست که آرزو می‌کنی مثل کسـی که بر او غبطه می... خوری، داشته باشی بدون اینکه بخواهی آن چیز از آن فرد زایل شود و حسد نیست. گفته است: «عالج»، مکانی در بیابان است که شن دارد؛ پایان.

بدان که ممکن است هر مرتبه بعدی به مرتبه قبلی ضمیمه شود و ممکن است ضمیمه نشود. خدا خودش بهتر می‌داند.

**[ترجمه]

«۵»

أَعْلَامُ الدِّینِ لِلدَّیْلَمِیِّ، عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام عَنْ أَبِیهِ علیهما السلام قَالَ: کَانَ فِیمَا أَوْحَی اللَّهُ إِلَی مُوسَی بْنِ عِمْرَانَ علیه السلام یَا مُوسَی کَذَبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ یُحِبُّنِی فَإِذَا جَنَّهُ اللَّیْلُ نَامَ عَنِّی یَا ابْنَ عِمْرَانَ لَوْ رَأَیْتَ الَّذِینَ یُصَلُّونَ لِی فِی الدَّیَاجِی وَ قَدْ مَثَّلْتُ نَفْسِی بَیْنَ أَعْیُنِهِمْ یُخَاطِبُونِّی وَ قَدْ جُلِّیتُ عَنِ الْمُشَاهَدَهِ وَ یُکَلِّمُونِّی وَ قَدْ عُزِّزْتُ عَنِ الْحُضُورِ یَا ابْنَ عِمْرَانَ هَبْ لِی مِنْ عَیْنَیْکَ الدُّمُوعَ وَ مِنْ قَلْبِکَ الْخُشُوعَ وَ مِنْ بَدَنِکَ الْخُضُوعَ ثُمَّ ادْعُنِی فِی ظُلَمِ اللَّیْلِ تَجِدْنِی قَرِیباً مُجِیباً.

وَ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الثَّالِثُ علیه السلام: فِی بَعْضِ مَوَاعِظِهِ السَّهَرُ أَلَذُّ لِلْمَنَامِ وَ الْجُوعُ یَزِیدُ فِی طِیبِ الطَّعَامِ یُرِیدُ بِهِ الْحَثَّ عَلَی قِیَامِ اللَّیْلِ وَ صِیَامِ النَّهَارِ.

۱- ۱. الفقیه ج ۱ ص ۳۰۰- ۳۰۱.

**[ترجمه]اعلام الدين الديلمى: امام باقر عليه السلام فرمود: از آنچه خداوند متعال به حضرت موسى عليه السلام وحى كرد اين است كه فرمود: دروغ مى گويد كسى كه مى پندارد مرا دوست مى دارد و زمانى كه تاريكى شب او را در آغوش مى كشد از من غافل شده و مى خوابد؛ اى پسر عمران! اگر مشاهده كنى كسانى را كه در دل شب به خاطر من از خواب برمى خيزند، در حالى كه من حقيقت خود را بر آنان مجسّم ساخته ام، آنها مرا مورد خطاب قرار مى‌دهند - گويا مرا مى‌بينند-، در حالى كه من برزگتر از آنم كه ديده شوم. با من سخن مى گويند، هر چند من عزيزتر از آنم كه نزد كسى حضور - حسى و مادى - يابم.

اى پسر عمران! از ديده ات اشك و از دلت خشوع و از بدنت خضوع به من ببخش و آن گاه در تاريكى هاى شب مرا بخوان كه مرا نزديك و پاسخگو خواهى يافت.

امام هادى عليه السلام در برخى موعظه‌هايش فرمود: شب زنده دارى از خواب خوشايندتر است و گرسنگى به طعم غذا مى‌افزايد. منظور حضرت از اين سخن، تشويق به برخاستن در شب و روزه دارى در روز است .

**[ترجمه]

باب ۹ آداب النوم و الانتباه زائدا على ما تقدم

روايات

«۱»

الدَّعَائِمُ، عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ: مَنْ أَرَادَ شَيْئاً مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ فَأَخَذَ مَضْجَعَهُ فَلْيَقُلْ اللَّهُمَّ لَا تُؤْمِنِّي مَكْرَكَ وَ لَا تُنْسِنِي ذِكْرَكَ وَ لَا تَجْعَلْنِي مِنَ الْغَافِلِينَ أَقُومُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ سَاعَةَ كَذَا وَ كَذَا فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يُوَكِّلُ بِهِ مَلَكاً يُقِيمُهُ تِلْكَ السَّاعَةَ وَ مَنْ أَرَادَ شَيْئاً مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ حَتَّى يُصْبِحَ كَانَ نَوْمُهُ صَدَقَةً مِنَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ يُتَمِّمُ اللَّهُ قِيَامَ لَيْلَتِهِ (۱).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: رسول اكرم صلى الله عليه و آله و سلم فرمود: هر كس مى‌خواهد در شب برخيزد، رختخواب خود را بگيرد و بگويد: خدايا مرا از مكرت ايمن مساز و ذكر خود را از ياد من نبر و مرا از غافلين قرار نده، اگر خدا بخواهد، در اين فلان ساعت بر خيزم. خداى عزوجل فرشته‌اى را مأمور مى‌كند كه وى را در آن ساعتى كه گفته بيدار كند و هر كس كه مى‌خواهد در شب برخيزد، ولى خواب بر او چيره مى‌شود تا اينكه صبح شود، اين خواب او صدقه‌اى از جانب خداى متعال بر اوست و خداى متعال بلند شدن او در شب را تكميل مى‌كند - ثواب آن را به او مى‌دهد -.» - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۳ -

**[ترجمه]

«۲»

إِرْشَادُ الْقُلُوبِ،: يَقُولُ مَنْ أَرَادَ الِانْتِبَاهَ- اللَّهُمَّ ابْعَثْنِي مِنْ مَضْجَعِي لِذِكْرِكَ وَ شُكْرِكَ وَ صَلَوَاتِكَ وَ اسْتِغْفَارِكَ وَ تِلَاوَةِ كِتَابِكَ وَ

حُسْنِ عِبَادَتِکَ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ.

**[ترجمه]ارشاد القلوب: هر کس که می‌خواهد برخیزد بگوید: پروردگارا مرا از رختخوابم برای گفتن ذکر و شکر و نماز خواندن و استغفار و تلاوت قرآنت و نیک عبادت کردن خودت، برانگیز. ای مهربان‌ترین مهربانان.

**[ترجمه]

«۳»

الْکَافِی، وَ التَّهْذِیبُ، فِی الْحَسَنِ کَالصَّحِیحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِذَا قُمْتَ فِی اللَّیْلِ مِنْ مَنَامِکَ فَقُلْ- الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی رَدَّ عَلَیَّ رُوحِی لِأَحْمَدَهُ وَ أَعْبُدَهُ (۲).

**[ترجمه]الکافی و التهذیب: امام صادق علیه السلام فرمود: اگر در شب از خواب بیدار شدی بگو: سپاس خدایی که روحم را به بدنم برگرداند تا او را سپاس گویم و بپرستم. - . الکافی ۳: ۴۴۵، التهذیب ۱: ۱۶۷ -

**[ترجمه]

«۴»

الْفَقِیهُ،: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا أَوَی إِلَی فِرَاشِهِ قَالَ- بِاسْمِکَ اللَّهُمَّ أَحْیَا وَ بِاسْمِکَ أَمُوتُ فَإِذَا اسْتَیْقَظَ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَحْیَانِی بَعْدَ مَا أَمَاتَنِی وَ إِلَیْهِ النُّشُورُ(۳).

**[ترجمه]الفقیه: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم وقتی در رختخواب آرام می‌گرفت می‌گفت: پروردگارا، به نام تو زنده می‌شوم و به نام تو می‌میرم. و وقتی از خواب بیدار می‌شد، می گفت: سپاس خدایی که مرا بعد از مردنم دوباره زنده کرد و بازگشت به سوی اوست. - . من لایحضره الفقیه ۱: ۳۰۴ -

**[ترجمه]

«۵»

الْکَافِی، فِی الْحَسَنِ کَالصَّحِیحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: مِثْلَهُ (۴).

**[ترجمه]الکافی: روایت صحیحی از امام صادق علیه السلام شبیه این روایت نقل شده است. - . الکافی ۲: ۵۳۹ -

**[ترجمه]

بیان

باسـمک اللهم أحیا قال الوالد قدس سـره أی أنت تحیی و تمیتنی أو متلبسا أو متبرکا باسـمک أحیا و أموت أو حیاتی باسـمک المحیی و مماتی باسمک الممیت و المناسبه باعتبار أن النوم أخ الموت.

ص: ۱۷۳

۱- ۱. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۳.

۲- ۲. الکافی ج ۳ ص ۴۴۵، التهذیب ج ۱ ص ۱۶۷ ط حجر، ج ۲ ص ۱۲۳ ط نجف.

۳- ۳. فقیه من لا یحضره الفقیه ج ۱ ص ۳۰۴.

۴- ۴. الکافی ج ۲ ص ۵۳۹.

**[ترجمه]«باسم اللهم أحيی»، پدرم قدس سره گفته است: یعنی تو مرا می‌میرانی و زنده می‌کنی یا متلبس و متبرک به اسم تو می‌میرم و زنـده می‌شوم، یـا زنـدگی‌ام به اسم تو زنـده است و مردنم به اسم تو مرده است، به این اعتبار که خواب برادر مرگ است.

**[ترجمه]

أقول

قد مضت أدعيه النوم و الانتباه و آدابهما فی کتاب الآداب و السنن (۱)

و نذکر هنا شیئا منها تبعا للأصحاب فمنها تسبیح فاطمه صلوات الله علیها کما وردت به الأخبار الکثیره

وَ رَوَی الطَّبْرِسِیُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِی مَجْمَعِ الْبَیَانِ (۲) قَالَ: مَنْ بَاتَ عَلَی تَسْبِیحِ فَاطِمَهَ کَانَ مِنَ الذَّاکِرِینَ اللَّهَ کَثِیراً وَ الذَّاکِرَاتِ.

وَ مِنْهَا مَا رُوِیَ فِی الصَّحِیحِ (۳)

عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: إِذَا تَوَسَّدَ الرَّجُلُ یَمِینَهُ فَلْیَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْلَمْتُ نَفْسِی إِلَیْکَ وَ وَجَّهْتُ وَجْهِی إِلَیْکَ وَ فَوَّضْتُ أَمْرِی إِلَیْکَ وَ أَلْجَأْتُ ظَهْرِی إِلَیْکَ وَ تَوَکَّلْتُ عَلَیْکَ رَهْبَهً مِنْکَ وَ رَغْبَهً إِلَیْکَ لَا مَلْجَأَ وَ لَا مَنْجَی مِنْکَ إِلَّا

إِلَیْکَ آمَنْتُ بِکِتَابِکَ الَّذِی أَنْزَلْتَ وَ بِرَسُولِکَ الَّذِی أَرْسَلْتَ ثُمَّ یُسَبِّحُ تَسْبِیحَ فَاطِمَهَ الزَّهْرَاءِ وَ مَنْ أَصَابَهُ فَزَعٌ عِنْدَ مَنَامِهِ فَلْیَقْرَأْ إِذَا أَوَی إِلَی فِرَاشِهِ الْمُعَوِّذَتَیْنِ وَ آیَهَ الْکُرْسِیِّ.

وَ مِنْهَا مَا رُوِیَ فِی الصَّحِیحِ (۴)

عَنْ أَحَدِهِمَا علیهما السلام قَالَ: لَا یَدَعِ الرَّجُلُ أَنْ یَقُولَ عِنْدَ مَنَامِهِ- أُعِیذُ نَفْسِی وَ ذُرِّیَّتِی وَ أَهْلَ بَیْتِی وَ مَالِی بِکَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ کُلِّ شَیْطَانٍ وَ هَامَّهٍ وَ مِنْ کُلِّ عَیْنٍ لَامَّهٍ فَبِذَلِکَ عَوَّذَ بِهِ جَبْرَئِیلُ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ علیهما السلام.

وَ مِنْهَا مَا رُوِیَ فِی الصَّحِیحِ (۵)

عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: اقْرَأْ قُلْ هُوَ اللَّهُ وَ قُلْ یَا أَیُّهَا الْکَافِرُونَ عِنْدَ مَنَامِکَ فَإِنَّهُمَا بَرَاءَهٌ مِنَ الشِّرْکِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ نِسْبَهُ الرَّبِّ عَزَّ وَ جَلَّ.

وَ فِی الصَّحِیحِ (۶)

أَیْضاً عَنْهُ قَالَ: مَنْ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ مِائَهَ مَرَّهٍ حِینَ یَأْخُذُ مَضْجَعَهُ غُفِرَ لَهُ مَا قَبْلَ ذَلِکَ خَمْسِینَ عَاماً.

۱- ۱. راجع ج ۷۶ ص ۱۸۶- ۲۲۱.

۲- ۲. مجمع البیان ج ۸ ص ۳۵۸، و الآیه فی سوره الأحزاب: ۳۵.

۳- ۳. الفقیه ج ۱ ص ۲۹۷.

۴- ۴. التهذیب ج ۱ ص ۱۶۸.

۵- ۵. الفقیه ج ۱ ص ۲۹۷.

۶- ۶. التوحید ص ۹۴ و ۹۵ ط مکتبه الصدوق الکافی ج ۲ ص ۶۲۰.

وَ فِی الْمُوَثَّقِ (۱) عَنْهُ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ إِحْدَی عَشْرَهَ مَرَّهً حِینَ مَا یَأْوِی إِلَی فِرَاشِهِ غُفِرَ لَهُ وَ شُفِّعَ فِی جِیرَانِهِ فَإِنْ قَرَأَهَا مِائَهَ مَرَّهٍ غُفِرَ ذَنْبُهُ فِیمَا یَسْتَقْبِلُ خَمْسِینَ سَنَهً.

وَ فِی الْحَسَنِ (۲)

کَالصَّحِیحِ عَنْهُمْ علیهم السلام: إِذَا أَرَدْتَ النَّوْمَ تَقُولُ اللَّهُمَّ إِنْ أَمْسَکْتَ بِنَفْسِی فَارْحَمْهَا وَ إِنْ أَرْسَلْتَهَا فَاحْفَظْهَا.

وَ فِی الصَّحِیحِ (۳)

عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ حِینَ یَأْوِی إِلَی فِرَاشِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مِائَهَ مَرَّهٍ بَنَی اللَّهُ لَهُ بَیْتاً فِی الْجَنَّهِ وَ مَنِ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ مِائَهَ مَرَّهٍ حِینَ یَنَامُ بَاتَ وَ قَدْ تَحَاتَّتِ الذُّنُوبُ کُلُّهَا عَنْهُ کَمَا یَتَحَاتُّ الْوَرَقُ مِنَ الشَّجَرِ وَ یُصْبِحُ وَ لَیْسَ عَلَیْهِ ذَنْبٌ.

وَ فِی الصَّحِیحِ (۴)

أَیْضاً عَنْهُ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ حِینَ یَأْخُذُ مَضْجَعَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ- الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی عَلَا فَقَهَرَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی بَطَنَ فَخَبَرَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی مَلَکَ فَقَدَرَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی یُحْیِی الْمَوْتَی وَ یُمِیتُ الْأَحْیَاءَ وَ هُوَ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ خَرَجَ مِنَ الذُّنُوبِ کَیَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ وَ فِی الْأَخْبَارِ الْمُعْتَبَرَهِ مَنْ بَاتَ عَلَی طُهْرٍ فَکَأَنَّمَا أَحْیَا لَیْلَهً.

**[ترجمه]دعاهای خواب و بیدار شدن و آداب این دو، در کتاب آداب و مستحبات ذکر شد. - . بحارالانوار ۷۶: ۱۸۶-۲۲۱ -

در اینجا مواردی را به خاطر اینکه علما چنین می کنند، ذکر می کنیم:

از جمله این موارد، تسبیح فاطمه زهرا صلوات الله علیهاست، همچنان که روایات زیادی در این باره وارد شده است و طبرسی - رحمه الله علیه - در مجمع البیان - . مجمع البیان ۸: ۳۵۸ - روایتی را نقل کرده است که: هر کس شب را با تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها صبح کند، از جمله کسانی است که خدا را بسیار ذکر می کنند - . احزاب/ ۳۵ - .

از جمله این موارد، روایت صحیحی - . الفقیه ۱: ۲۹۷ - است که از امام باقر علیه السلام نقل شده که حضرت فرمود: «وقتی فرد دست راست خود را بالش کرد بگوید: به نام خدا، پروردگارا، من خودم را تسلیم تو کردم، و رویم را به سوی تو برگرداندم، و امورم را به تو واگذاردم و پشتم را به تو تکیه دادم و از ترس تو و از روی رغبت به تو بر تو توکل کردم. هیچ پناهگاه و هیچ راه نجاتی به غیر از تو نیست. به کتابی که نازل کردی و به رسولی که فرستادی ایمان آوردم.» سپس تسبیح فاطمه زهرا سلام الله علیها را می گوید. هر کس که هنگام خواب می ترسد، وقتی در رختخوابش می آرامد؛ سوره های ناس و فلق و آیه الکرسی را بخواند.

از جمله این موارد، روایت صحیحی - . التهذیب ۱: ۱۶۸ -

است که از امـام باقر یا امام صادق علیهما السـلام روایت شـده است که حضـرت فرمود: فرد هنگام خوابیـدن، گفتن این دعا را ترک نکند: خودم و اهل بیتم و مالم را از شـر شیطان و حیوانات دارای زهر کشنده به کلمات کامل خدای عزوجل پناه می‌برم. چرا که جبرئیل حسن و حسین علیهما السلام را به این دعا پناه برد.

از جمله این موارد، روایت صحیحی – . الفقیه ۱: ۲۹۷ –

است که از امـام صادق علیه السـلام نقل شـده که فرمود: سوره توحیـد و کافرون را هنگام خواب بخوان، چرا که این دو سوره برائت جستن از شرک است و سوره توحید نسب خدای عزوجل است.

در روایت صحیحی – . توحید: ۹۴ و ۹۵ –

از امـام صـادق علیه السـلام نقـل شـده که فرمود: هر کس سوره توحیـد را هنگـام خواب بخوانـد، گناهـان پنجـاه سـال قبـل او آمرزیده می‌شود.

در روایت موثقی – . ثواب الاعمال: ۱۱۶ –

از امام صادق علیه السـلام آمده است: هر کس سوره توحید را یازده مرتبه هنگامی که می‌خواهد به رختخوابش برود، بخواند، گناهـان او آمرزیـده می‌شود و شـفاعت او در حق همسایگـانش پـذیرفته می‌شود و اگر صـد مرتبه بخوانـد، گناهـان پنجاه سال آینده وی آمرزیده می‌شود.

در روایتی حسن – . الکافی ۲: ۵۳۹ –

که همچون روایت صحیح است، از ائمه علیهم السلام آمده است: وقتی می‌خواهی بخوابی می گویی: پروردگارا، اگر روحم را گرفتی به آن رحم کن و اگر رها کردی از آن محافظت فرما.

در روایت صـحیحی – . الخصـال ۲: ۱۴۶ و ثواب الاعمـال: ۵ و امالی: ۱۱۹ – از امام صادق علیه السـلام آمـده است: هر کس هنگـام رفتن به بستر خواب صـد مرتبه «لاـ اله الا الله» بگویـد، خداونـد خانه‌ای در بهشت برای او بنا می‌کنـد، و هر کس هنگام خواب صد مرتبه استغفار کند، گناهان او مانند برگ درخت فرو می‌ریزد و بی آنکه گناهی داشته باشد، وارد صبح می‌شود.

در روایت صحیحی – . الفقیه ۱: ۲۹۷ –

از امام صادق علیه السلام آمده است: هر کس هنگام رفتن به بستر خواب بگوید: سپاس خدایی که برتری یافت پس غلبه کرد؛ و سـپاس خدایی که در باطن امور رفته و آگاهی یافت؛ سـپاس خدایی را که مالک شد بنابراین قدرتمند شد؛ و سـپاس خدایی را که مرده را زنـده می‌کنـد و زنـده را می‌میرانـد و او بر هر چیز توانـاست. از گناهـانش پـاک می‌شود چون کسـی که تازه از مادرش متولد شده است. در روایات معتبری آمده است: هر کس با طهارت شب را صبح کند، مثل کسی است که شب را احیا داشته است.

**[ترجمه]

«۶»

الْمُتَهَجِّدُ(۵)، وَ غَيْرُهَا: إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ فَلْيَقُلْ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَ أَعُوذُ بِقُدْرَهِ اللَّهِ وَ أَعُوذُ بِجَمَالِ اللَّهِ وَ أَعُوذُ بِسُلْطَانِ اللَّهِ وَ أَعُوذُ بِجَبَرُوتِ اللَّهِ وَ أَعُوذُ بِمَلَكُوتِ اللَّهِ وَ أَعُوذُ بِدَفْعِ اللَّهِ وَ أَعُوذُ بِجَمْعِ اللَّهِ وَ أَعُوذُ بِرَحْمَهِ اللَّهِ وَ أَعُوذُ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَعُوذُ بِأَهْلِ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَ ذَرَأَ وَ بَرَأَ وَ مِنْ شَرِّ الْعَامَّهِ وَ السَّامَّهِ وَ مِنْ شَرِّ فَسَقَهِ الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ وَ مِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّهٍ فِي اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ أَنْتَ آخِذٌ

ص: ۱۷۵

۱- ۱. ثواب الأعمال: ۱۱۶.

۲- ۲. الكافی ج ۲ ص ۵۳۹.

۳- ۳. رواه الصدوق فی الخصال ج ۲ ص ۱۴۶ و ثواب الأعمال: ۵ و فی الأمالی: ۱۱۹.

۴- ۴. الفقیه ج ۱ ص ۲۹۷.

۵- ۵. مصباح المتهجد: ۸۵.

بناصِيَتِها إِنَّ رَبِّى عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيم فَإِذَا أَرَادَ النَّوْمَ فَلْيَتَوَسَّدْ يَمِينَهُ وَ لْيَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ فِى سَبِيلِ اللَّهِ وَ عَلَى مِلَّهِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْلَمْتُ نَفْسِى إِلَيْكَ إِلَى قَوْلِهِ آمَنْتُ بِكُلِّ كِتَابٍ أَنْزَلْتَهُ وَ بِكُلِّ رَسُولٍ أَرْسَلْتَهُ ثُمَّ يُسَبِّحُ تَسْبِيحَ الزَّهْرَاءِ ثُمَّ يَقْرَأُ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ ثَلَاثاً ثَلَاثاً وَ آيَهَ السُّخْرَهِ وَ شَهِدَ اللَّهُ وَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِحْدَى عَشْرَهَ مَرَّهً ثُمَّ لْيَقُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ هُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ ثُمَّ لْيَقُلْ أَعُوذُ بِاللَّهِ الَّذِى يُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَ ذَرَأَ وَ بَرَأَ وَ أَنْشَأَ وَ صَوَّرَ وَ مِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ وَ شِرْكِهِ وَ نَزْغِهِ وَ مِنْ شَرِّ شَيَاطِينِ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ وَ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّهِ مِنْ شَرِّ السَّامَّهِ وَ الْهَامَّهِ وَ اللَّامَّهِ وَ الْخَاصَّهِ وَ الْعَامَّهِ وَ مِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَ مَا يَعْرُجُ فِيهَا وَ مِنْ شَرِّ ما يَلِجُ فِى الْأَرْضِ وَ ما يَخْرُجُ مِنْها وَ مِنْ شَرِّ طَوَارِقِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ إِلَّا طَارِقاً يَطْرُقُ بِخَيْرٍ بِاللَّهِ الرَّحْمَنِ اسْتَعَنْتُ وَ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ وَ هُوَ حَسْبِى وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ.

وَ رُوِىَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ قَالَ: مَنْ قَرَأَ أَلْهَيكُمُ التَّكَاثُرُ عِنْدَ النَّوْمِ وُقِيَ فِتْنَهَ الْقَبْرِ.

وَ عَنْ أَبِى الْحَسَنِ مُوسَى عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: يُسْتَحَبُّ أَنْ يَقْرَأَ الْإِنْسَانُ عِنْدَ النَّوْمِ إِحْدَى عَشْرَهَ مَرَّهً إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَهِ الْقَدْرِ وَ مَنْ يَتَفَرَّغُ بِاللَّيْلِ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَقْرَأَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ- الْمُعَوِّذَتَيْنِ وَ آيَهَ الْكُرْسِيِّ وَ مَنْ خَافَ اللُّصُوصَ فَلْيَقْرَأْ عِنْدَ مَنَامِهِ- قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمنَ أَيًّا ما تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْماءُ الْحُسْنى إِلَى آخِرِهَا وَ مَنْ خَافَ الْأَرَقَ فَلْيَقُلْ عِنْدَ مَنَامِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ ذِى الشَّأْنِ دَائِمِ السُّلْطَانِ عَظِيمِ

ص: ۱۷۶

الْبُرْهَانِ- كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ ثُمَّ يَقُولُ يَا مُشْبِعَ الْبُطُونِ الْجَائِعَهِ وَ يَا كَاسِیَ الْجُنُوبِ الْعَارِيَهِ وَ يَا مُسَكِّنَ الْعُرُوقِ الضَّارِبَهِ وَ يَا مُنَوِّمَ الْعُيُونِ السَّاهِرَهِ سَكِّنْ عُرُوقِیَ الضَّارِبَهَ وَ أْذَنْ لِعَيْنِی نَوْماً عَاجِلًا وَ مَنْ خَافَ الِاحْتِلَامَ فَلْيَقُلْ عِنْدَ مَنَامِهِ- اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِكَ مِنَ الِاحْتِلَامِ وَ أَنْ يَلْعَبَ بِیَ الشَّيْطَانُ فِی الْيَقَظَهِ وَ الْمَنَامِ وَ يَقُولُ لِطَلَبِ الرِّزْقِ عِنْدَ الْمَنَامِ- اللَّهُمَّ أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَا شَیْ ءَ قَبْلَكَ وَ أَنْتَ الْآخِرُ فَلَا شَیْ ءَ بَعْدَكَ وَ أَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَا شَیْ ءَ فَوْقَكَ وَ أَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَا شَیْ ءَ دُونَكَ وَ أَنْتَ الْآخِرُ فَلَا شَیْ ءَ بَعْدَكَ اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ رَبَّ الْأَرَضِينَ السَّبْعِ وَ رَبَّ التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الزَّبُورِ وَ الْفُرْقَانِ الْحَكِيمِ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّهٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّكَ عَلَی صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ وَ مَنْ أَرَادَ رُؤْيَا مَيِّتٍ فِی مَنَامِهِ فَلْيَقُلْ- اللَّهُمَّ أَنْتَ الْحَیُّ الَّذِی لَا يُوصَفُ وَ الْإِيمَانُ يُعْرَفُ مِنْهُ مِنْكَ بَدَتِ الْأَشْيَاءُ وَ إِلَيْكَ تَعُودُ فَمَا أَقْبَلَ مِنْهَا كُنْتَ مَلْجَأَهُ وَ مَنْجَاهُ وَ مَا أَدْبَرَ مِنْهَا لَمْ يَكُنْ لَهُ مَلْجَأٌ وَ لَا مَنْجَی مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ أَسْأَلُكَ بِلَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَ أَسْأَلُكَ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ بِحَقِّ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صلی الله عليه و آله سَيِّدِ النَّبِيِّينَ وَ بِحَقِّ عَلِیٍّ خَيْرِ الْوَصِيِّينَ وَ بِحَقِّ فَاطِمَهَ سَيِّدَهِ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ وَ بِحَقِّ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ اللَّذَيْنِ جَعَلْتَهُمَا سَيِّدَیْ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ السَّلَامُ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تُرِيَنِی مَيِّتِی فِی الْحَالِ الَّتِی هُوَ فِيهَا.

وَ مَنْ أَرَادَ الِانْتِبَاهَ لِصَلَاهِ اللَّيْلِ وَ خَافَ النَّوْمَ فَلْيَقُلْ عِنْدَ مَنَامِهِ قُلْ إِنَّما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحی إِلَیَ إِلَی آخِرِ السُّورَهِ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ لَا تُنْسِنِی ذِكْرَكَ وَ لَا تُؤْمِنِّی مَكْرَكَ وَ لَا تَجْعَلْنِی مِنَ الْغَافِلِينَ وَ أَنْبِهْنِی لِأَحَبِّ السَّاعَاتِ إِلَيْكَ أَدْعُوكَ فِيهَا فَتَسْتَجِيبُ لِی وَ أَسْأَلُكَ فَتُعْطِينِی وَ أَسْتَغْفِرُكَ فَتَغْفِرُ لِی إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

وَ فِی رِوَايَهِ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَی عَنْ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ عليهما السلام: اللَّهُمَّ لَا تُؤْمِنِّی مَكْرَكَ وَ لَا تُنْسِنِی ذِكْرَكَ وَ لَا تُوَلِّ عَنِّی وَجْهَكَ وَ لَا تَهْتِكْ عَنِّی سِتْرَكَ وَ لَا

تَأْخُذْنِی عَلَی تَمَدُّدِی وَ لَا تَجْعَلْنِی مِنَ الْغَافِلِینَ وَ أَیْقِظْنِی مِنْ رَقْدَتِی وَ سَهِّلْ لِیَ الْقِیَامَ فِی هَذِهِ اللَّیْلَهِ فِی أَحَبِّ الْأَوْقَاتِ وَ ارْزُقْنِی فِیهَا الصَّلَاهَ وَ الذِّکْرَ وَ الشُّکْرَ وَ الدُّعَاءَ حَتَّی أَسْأَلَکَ فَتُعْطِیَنِی وَ أَدْعُوَکَ فَتَسْتَجِیبَ لِی وَ أَسْتَغْفِرَکَ فَتَغْفِرَ لِی إِنَّکَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِیمُ فَإِذَا انْقَلَبَ عَلَی فِرَاشِهِ وَ انْتَبَهَ فَلْیَقُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَیُّ الْقَیُّومُ وَ هُوَ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ النَّبِیِّینَ وَ إِلَهِ الْمُرْسَلِینَ وَ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ مَا فِیهِنَّ وَ رَبِّ الْأَرَضِینَ السَّبْعِ وَ مَا فِیهِنَّ وَ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِیمِ- وَ سَلامٌ عَلَی الْمُرْسَلِینَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ وَ إِذَا رَأَی رُؤْیَا مَکْرُوهَهً فَلْیَتَحَوَّلْ عَنْ شِقِّهِ الَّذِی کَانَ عَلَیْهِ وَ لْیَقُلْ إِنَّمَا النَّجْوی مِنَ الشَّیْطانِ لِیَحْزُنَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ لَیْسَ بِضارِّهِمْ شَیْئاً إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ أَعُوذُ بِاللَّهِ وَ بِمَا عَاذَتْ بِهِ مَلَائِکَهُ اللَّهِ الْمُقَرَّبُونَ وَ أَنْبِیَاؤُهُ الْمُرْسَلُونَ وَ الْأَئِمَّهُ الْمَهْدِیُّونَ وَ عِبَادُهُ الصَّالِحُونَ مِنْ شَرِّ مَا رَأَیْتُ وَ مِنْ شَرِّ رُؤْیَایَ أَنْ تَضُرَّنِی فِی دِینِی أَوْ دُنْیَایَ وَ مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیم (۱).

**[ترجمه]المتهجد و غیر آن: وقتی به رختخوابش می‌رود بگوید: به عزت خدا پناه می‌برم، و به قدرت خدا پناه می‌برم، و به جمال خدا پناه می‌برم، و به سلطنت خدا پناه می‌برم، و به جبروت خدا پناه می‌برم، و به رسول خدا پناه می‌برم از شر آنچه خلق شده است و تخم آن افشانده شده – آفریده شده – و از شر خزنده و گزنده و از شر فاسقین عرب و عجم و از شر هر جنبده‌ای در شب و روز که مهار اختیار آن در دست توست؛ همانا پروردگارم در راه مستقیم است.

و وقتی می‌خواهد بخوابد، دست راستش را بالش کند و بگوید: به نام خدا، و در راه خدا و بر ملت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم، پروردگارا من روحم را تسلیم تو کردم....

سپس تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها را می گوید و سپس سوره توحید و ناس و فلق را سه بار سه بار و آیه سخره و «شهد الله» و «انا انزلناه» را یازده بار می‌خواند سپس می گوید: خدایی جز خدای یکتا نیست. تنهاست و شریک ندارد ملک و حمد برای اوست، زنده می کند و می‌میراند و او زنده ای است که نمی‌میرد، خیر و نیکی به دست اوست و او بر هر چیز تواناست .

سپس می گوید: به خدایی پناه می‌برم که آسمان را نگه داشته تا بر روی زمین نیفتد مگر به اذن او، از شر تمام آنچه خلق کرده و ایجاد نموده و به آن شکل داده و از شر شیطان و شرک و طعنه و وسوسه او و از شر شیطان‌های جن و انس به خدا پناه می‌... برم. و به کلمات کامل خداوند از شر و از شرّ خزنده و گزنده و هر بداندیش و چشم زخم، و از شرّ آنچه که از آسمان فرود می‌آید و از شر آنچه که در آن بالا- می‌رود و از شر آنچه که در زمین فرو می‌رود و از آن خارج می‌شود و از شرّ پیش آمدهای شب و روز، مگر پیشامدی که خیر است، به خدای رحمان استعانت جستم و بر خدا توکل کردم و او برایم بس است و نیکو حمایتگری است.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر کس سوره تکاثر را هنگام خواب بخواند، از شر فتنه قبر در امان خواهد بود.

امام کاظم علیه السلام فرمود: مستحب است انسان هنگام خواب سوره قدر را یازده مرتبه بخواند.

هر کس که در شب فارغ می‌شود، مستحب است هنگامی که می‌خواهد به بستر رود، سوره‌های ناس و فلق و آیه الکرسی را بخواند.

هر کس از دزد می‌ترسد، هنگام خواب «قل ادعوا الله او ادعوا الرحمن أیاما تدعوا فله الاسماء الحسنی» را تا آخرش بخواند.

هر کس از بی‌خواب ماندن در شب می‌ترسد، هنگام خوابش بگوید: منزه است خدایی که صاحب شأن است، سلطنتش دائمی است، برهانش بزرگ است و هر روز مشغول کاری است. سپس می گوید: ای سیر کننده شکم‌های گرسنه، ای پوشاننده بدن‌های لخت، ای تسکین دهنده رگ‌های کوبنده، ای به خواب برنده چشم‌های بیدار، رگ‌های زننده مرا تسکین ده و به زودی زود اجازه خواب را به چشمانم بده.

هر کس می‌ترسد محتلم شود، هنگام خواب بگوید: پروردگارا، از شر احتلام به تو پناه می‌آورم و از شر اینکه شیطان با من بازی کند به تو پناه می‌آورم.

برای طلب روزی هنگام خواب می گوید: پروردگارا، تو اولی هستی که قبل از تو کسی نبوده است، آخری هستی که بعد از تو نخواهد بود، تو ظاهری هستی که چیزی بالای تو نیست، تو باطنی هستی که پایین‌تر از تو نیست، تو آخری هستی که چیزی بعد از تو نخواهد بود. پروردگارا، تو پروردگار آسمان‌های هفت‌گانه و زمین‌های هفت‌گانه و پروردگار تورات و انجیل و زبور و فرقان حکیم هستی. از شر همه جنبدگان که مهار اختیار آنها دست توست، به تو پناه می‌آورم. قطعا تو بر صراط مستقیم هستی.

هر کس می‌خواهد مرده‌ای را در خوابش ببیند بگوید: پروردگارا، تو خدایی هستی که قابل توصیف نیستی و ایمان از آن شناخته می‌شود، از تو اشیا ظاهر و خلق شد و به سوی تو باز می‌گردد و آنچه از این اشیاء روی آورد، تو پناهگاه و ناجی او بودی و آنچه پشت کرد، هیچ پناهگاه و نجاتگاهی از - خشم - تو جز به سوی تو نیست، به حق «لا اله الا انت» و به حق «بسم الله الرحمن الرحیم» و به حق پیامبرت سرور پیامبران محمد صلی الله علیه و آله و سلم و به حق علی بهترین وصی و به حق فاطمه سرور زنان جهانیان و به حق حسن و حسین که آنها را سرور جوانان اهل بهشت قرار دادی که بر همه آنها درود و سلام باد، خواسته ام از تو این است که بر محمد و آل محمد علیهم السلام درود فرستی و در خواب، مرده‌ای که می‌خواهم در خواب ببینم، حال کنونی‌اش را به من نشان دهی.

هر کس می‌خواهد برای نماز صبح بیدار شود و می‌ترسد خواب بماند، هنگام خواب بگوید: «قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی» تا آخر سوره را بخواند سپس می گوید: پروردگارا، ذکر گفتن خودت را از یاد من نبر و از مکرت ایمن مساز و مرا از غافلین قرار مده و مرا بیدار کن تا ساعات به سوی تو آمدن را دوست بدارم تا در آن ساعات تو را بخوانم تا مرا اجابت کنی و از تو بخواهم تا به من عطا کنی و از تو آمرزش بطلبم تا مرا بیامرزی، چرا که فقط تو گناهان را می‌آمرزی، ای مهربان‌ترین مهربانان.

در روایتی از امام کاظم علیه السلام آمده است: «پروردگارا مرا از مکرت ایمن مساز و ذکر گفتن خودت را از یاد من نبر و از من روی برنگردان و پرده پوشاننده‌ات را از من ندر و مرا به دست درازی‌هایی که کردم مواخذه نکن و مرا از غافلان قرار مده و مرا از خوابم بیدار کن و بیدار شدن در این شب، در دوست داشتنی‌ترین اوقات را بر من آسان ساز و خواندن نماز و گفتن ذکر و شکرگزاری و دعا را روزی من کن تا از تو بخواهم تا به من بدهی و تو را بخوانم تا اجابتم کنی و از تو آمرزش بخواهم تا مرا بیامرزی که تو بخشنده و مهربان هستی.»

وقتی در رختخوابش می‌چرخد و بیدار می‌شود بگوید: خدایی جز خدای یکتا نیست زنده و پاینده است و او بر هر چیز

تواناست. پروردگار پیامبران و خدای رسولان منزه است. پروردگار آسمان‌های هفتگانه و آنچه در آن است و پروردگار زمین‌ها و آنچه در آن است و پروردگار عرش بزرگ منزه است. سلام بر فرستاده شدگان و سپاس مخصوص خدا پروردگار جهانیان است.

وقتی خواب بدی را ببیند، از حالتی که در آن است به طرف دیگر بچرخد و بگوید: نجوی فقط از جانب شیطان است تا کسانی که ایمان آورده‌اند را محزون سازد، هیچ صدمه‌ای به آنها نمی‌تواند برساند مگر به اذن خدا، به خدا و به آنچه که فرشتگان و پیامبران فرستاده شده و امامان هدایتگر و بندگان صالح بدان پناه برده‌اند پناه می‌برم، از شر آنچه که دیدم و از شر رویایی که دیدم که نتواند زیانی به دین یا دنیای من برساند و نیز از شر شیطان رانده شده. - . مصباح المتهجد: ۸۸ -

**[ترجمه]

«۷»

الجنه، [جنه الأمان] رُوِیَ: أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لِعَلِیٍّ مَا فَعَلْتَ الْبَارِحَهَ یَا أَبَا الْحَسَنِ فَقَالَ صَلَّیْتُ أَلْفَ رَکْعَهٍ قَبْلَ أَنْ أَنَامَ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله کَیْفَ ذَلِکَ فَقَالَ علیه السلام سَمِعْتُکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ تَقُولُ مَنْ قَالَ عِنْدَ نَوْمِهِ ثَلَاثاً یَفْعَلُ اللَّهُ مَا یَشَاءُ بِقُدْرَتِهِ وَ یَحْکُمُ مَا یُرِیدُ بِعِزَّتِهِ فَقَدْ صَلَّی أَلْفَ رَکْعَهٍ قَالَ صَدَقْتَ (۲)

قَالَ وَ لْیَقُلْ عِنْدَ النَّوْمِ یَا مَنْ یُمْسِکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ أَنْ تَزُولا وَ لَئِنْ زالَتا إِنْ أَمْسَکَهُما مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ کانَ حَلِیماً غَفُوراً صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَمْسِکْ عَنَّا السُّوءَ إِنَّکَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ(۳).

**[ترجمه]الجنه: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به علی علیه السلام فرمود: ای ابالحسن! شب گذشته چه کار کردی؟ فرمود: هزار رکعت نماز قبل از اینکه بخوابم خواندم! پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: چطور؟ حضرت علی علیه السلام فرمود: ای رسول خدا، از شما شنیدم که می‌گفتید: هر کس هنگام خواب سه بار بگوید: «یفعل الله ما یشاء بقدرته و یحکم ما یرید بعزته»، {خداوند هر چه بخواهد به وسیله قدرتش انجام می‌دهد و هر چه بخواهد به وسیله عزتش حکم می‌کند.}، هزار رکعت نماز خوانده است. فرمود: درست گفتی. - . مصباح الکفعمی: ۴۶ ، ۴۷ -

گفته است: هنگام خواب بگوید: ای کسی که آسمان‌ها و زمین را نگاه می دارد تا نیفتند، و اگر بیفتند بعد از او هیچ کس آنها را نگاه نمی دارد، اوست بردبار آمرزنده .

بر محمد و آل محمد درود فرست و نگذار بدی به ما برسد که تو بر همه چیز توانایی. - . مصباح الکفعمی: ۴۶ ، ۴۷ -

**[ترجمه]

«۸»

الْبَلَدُ الْأَمِینُ، عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام: مَنْ قَرَأَ آیَهَ السُّخْرَهِ عِنْدَ نَوْمِهِ حَرَسَتْهُ الْمَلَائِکَهُ وَ تَبَاعَدَتْ عَنْهُ الشَّیَاطِینُ (۴).

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۸۸.

۲- ۲. مصباح الکفعمیّ: ۴۶ و ۴۷ متنا و هامشا و تراه فی البلد الأمین ص ۳۴.

۳- ۳. مصباح الکفعمیّ: ۴۶ و ۴۷ متنا و هامشا و تراه فی البلد الأمین ص ۳۴.

۴- ۴. البلد الأمین: ۳۳ و ۳۴ متنا و هامشا.

وَ عَنِ الْبَاقِرِ علیه السلام: مَنْ قَرَأَ سُورَهَ الْقَدْرِ إِحْدَی عَشْرَهَ مَرَّهً حِینَ یَنَامُ خَلَقَ اللَّهُ لَهُ نُوراً سَعَتُهُ سَعَهُ الْهَوَاءِ عَرْضاً وَ طُولًا مُمْتَدّاً مِنْ قَرَارِ الْهَوَاءِ إِلَی حُجُبِ النُّورِ فَوْقَ الْعَرْشِ فِی کُلِّ دَرَجهٍ مِنْهُ أَلْفُ مَلَکٍ وَ لِکُلِّ مَلَکٍ أَلْفُ لِسَانٍ لِکُلِّ لِسَانٍ أَلْفُ لُغَهٍ یَسْتَغْفِرُونَ لِقَارِئِهَا إِلَی زَوَالِ اللَّیْلِ ثُمَّ یَضَعُ اللَّهُ تَعَالَی ذَلِکَ النُّورَ فِی جَسَدِ قَارِئِهَا إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ(۱).

وَ عَنْهُ علیه السلام: مَنْ قَرَأَهَا حِینَ یَنَامُ وَ یَسْتَیْقِظُ مَلَأَ اللَّوْحَ الْمَحْفُوظَ ثَوَابُهُ.

وَ عَنْهُ علیه السلام: مَنْ قَرَأَهَا مِائَهَ مَرَّهٍ فِی لَیْلَهٍ رَأَی الْجَنَّهَ قَبْلَ أَنْ یُصْبِحَ (۲).

وَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله: مَنْ قَرَأَ التَّوْحِیدَ وَ الْمُعَوِّذَتَیْنِ کُلَّ لَیْلَهٍ عَشْراً کَانَ کَمَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ کُلَّهُ وَ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ کَیَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ وَ إِنْ مَاتَ فِی یَوْمِهِ أَوْ لَیْلَتِهِ مَاتَ شَهِیداً(۳).

وَ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ التَّوْحِیدَ حِینَ یَأْخُذُ مَضْجَعَهُ وَکَّلَ اللَّهُ بِهِ أَلْفَ مَلَکٍ یَحْرُسُونَهُ لَیْلَتَهُ وَ هِیَ کَفَّارَهُ خَمْسِینَ سَنَهً(۴).

وَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله: مَنْ قَالَ حِینَ یَأْوِی إِلَی فِرَاشِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ- أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِی لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ غَفَرَ اللَّهُ تَعَالَی ذُنُوبَهُ وَ إِنْ کَانَ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ وَ رَمْلِ عَالِجٍ أَوْ مِثْلَ أَیَّامِ الدُّنْیَا(۵).

وَ رُوِیَ: مَنْ قَرَأَ آیَهَ شَهِدَ اللَّهُ عِنْدَ مَنَامِهِ خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَی لَهُ سَبْعِینَ أَلْفَ مَلَکٍ یَسْتَغْفِرُونَ لَهُ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ(۶).

**[ترجمه]بلد الامین: هر کس آیه سخره را هنگام خواب بخواند، ملائکه از او حراست می‌کنند و شیاطین از وی دور می‌شود.
- . بلد الامین: ۳۳ ، ۳۴ -

امام باقر علیه السلام فرمود: هر کس یازده مرتبه سوره قدر را هنگام خواب بخواند، خداوند برای او نوری می‌آفریند که عرض آن به اندازه آسمان و طول آن تا حجاب‌های نور فراز عرش کشیده شده است، در هر درجه از آن هزار ملک و برای هر ملک هزار زبان و برای هر زبان هزار بیان است که برای خواننده آن تا صبح استغفار می‌کنند و خداوند تا قیامت آن نور را در بدن آن فرد می گذارد. - . بلد الامین: ۳۳، ۳۴ -

امام باقر علیه السلام فرمود: هر کس سوره قدر را در هنگام خواب و پس از بیداری قرائت کند، اجر و ثواب آن، لوح محفوظ را سرشار خواهد کرد. - . بلد الامین: ۳۳، ۳۴ -

امام باقر علیه السلام فرمود: آن شبی که انسان صد مرتبه سوره قدر را بخواند، قبل از آن که صبح گردد، بهشت را می‌بیند. - . بلد الامین: ۳۳، ۳۴ -

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر کس سوره‌های توحید و ناس و فلق را هر شب ده مرتبه بخواند، مثل کسی است که تمام قرآن را خوانده است و از گناهان خود خارج می‌شود مثل روزی که از مادرش متولد شده است و اگر در آن شب یا در روز آن بمیرد، شهید مرده است. - . بلد الامین: ۳۳، ۳۴ -

امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: هر کس سوره توحید را هنگام رفتن به بستر خواب بخواند، هزار فرشته گماشته می‌شود که از وی حراست کنند، و این کار کفاره پنجاه سال است. - . بلد الامین: ۳۳، ۳۴ -

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر کس هنگام رفتن به بستر خواب سه مرتبه بگوید: «استغفر الله الذی لا اله الا هو الحی القیوم و أتوب الیه» خداوند گناهان وی را می‌آمرزد، هر چند به اندازه کف دریاها و شن بیابان‌ها یا روزهای دنیا باشد. - . بلد الامین: ۳۳، ۳۴ -

روایت است هر کس آیه «شهد الله» را هنگام خواب بخواند، خداوند هزار فرشته می‌آفریند که تا قیامت برای او استغفار می... کنند. - . بلد الامین: ۳۳، ۳۴ -

**[ترجمه]

«۹»

العده، [عده الداعی] عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام: إِذَا أَرَادَ أَحَدُکُمُ النَّوْمَ فَلْیَضَعْ یَدَهُ الْیُمْنَی تَحْتَ خَدِّهِ الْأَیْمَنِ وَ لْیَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ وَضَعْتُ جَنْبِی لِلَّهِ عَلَی مِلَّهِ إِبْرَاهِیمَ وَ دِینِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ وَلَایَهِ مَنِ افْتَرَضَ اللَّهُ طَاعَتَهُ مَا شَاءَ اللَّهُ کَانَ وَ مَا لَمْ یَشَأْ لَمْ یَکُنْ فَمَنْ قَالَ ذَلِکَ عِنْدَ مَنَامِهِ حَفِظَهُ اللَّهُ تَعَالَی مِنَ اللِّصِّ الْمُغِیرِ وَ الْهَدْمِ وَ تَسْتَغْفِرُ لَهُ الْمَلَائِکَهُ(۷).

**[ترجمه]العدّه: هر کس از شما که می‌خواهد بخوابد، دست راستش را زیر گونه راستش بگذارد و بگوید: به نام خدا، پهلویم را برای خداوند بر ملت ابراهیم و دین محمد صلی الله علیه و آله و سلم و ولایت کسانی که خداوند پیروی از آنها را واجب کرده، بر بستر قرار دادم هرچه که خدا خواسته، شده و هر چه نخواهد، نخواهد شد. هر کس این ذکر را هنگام خواب بگوید، خداوند او را از شر دزد غارتگر و ویرانی حفظ می‌کند و ملائکه برای او استغفار می‌کنند.

**[ترجمه]

«۱۰»

الْکَافِی، فِی الْقَوِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ عِنْدَ مَنَامِهِ آیَهَ

۱- ۱. البلد الأمین ص ۳۳ و ۳۴ متنا و هامشا.

۲- ۲. البلد الأمین ص ۳۳ و ۳۴ متنا و هامشا.

۳- ۳. البلد الأمین ص ۳۳ و ۳۴ متنا و هامشا.

۴- ۴. البلد الأمین ص ۳۳ و ۳۴ متنا و هامشا.

۵- ۵. البلد الأمين ص ۳۳ و ۳۴ متنا و هامشا.
۶- ۶. البلد الأمين ص ۳۳ و ۳۴ متنا و هامشا.
۷- ۷. تراه فى الخصال ج ۲ ص ۱۶۶.

الْكَرْسِيِّ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ الْآيَهَ الَّتِي فِي آلِ عِمْرَانَ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَ آيَهَ السُّخْرَهِ وَ آيَهَ السَّجْدَهِ وُكِّلَ بِهِ شَيْطَانَانِ يَحْفَظَانِهِ مِنْ مَرَدَهِ الشَّيَاطِينِ شَاءُوا أَوْ أَبَوْا وَ مَعَهُمَا مِنَ اللَّهِ ثَلَاثُونَ مَلَكاً يَحْمَدُونَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ يُسَبِّحُونَهُ وَ يُهَلِّلُونَهُ وَ يُكَبِّرُونَهُ وَ يَسْتَغْفِرُونَهُ إِلَى أَنْ يَنْتَبِهَ ذَلِكَ الْعَبْدُ مِنْ نَوْمِهِ وَ ثَوَابُ ذَلِكَ كُلُّهُ لَهُ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس هنگام خواب آیه‌الکرسی را سه مرتبه و آیه‌ای از آل عمران که در آن آمده است: «شهد الله أنه لا اله الا هو» و آیه سخره و آیه سجده را بخواند، دو شیطان گماشته می‌شوند که وی را از تمرد شیاطین حفظ می‌کنند، چه دلشان بخواهد و چه ابا ورزند. با این دو شیطان، سی فرشته از جانب خداست که خدای عزوجل را حمد می‌کنند و او را تسبیح می‌کنند و او را تکبیر می‌گویند و برای او تا هنگامی که از خواب بیدار شود، استغفار می‌کنند. - . الکافی ۲: ۵۳۹-۵۴۰ -

**[ترجمه]

بیان

لعل المراد بآیه السجده آخر حم السجده سَنُرِيهِمْ آياتِنا فِي الْآفاقِ وَ فِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَ وَ لَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ أَلا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقاءِ رَبِّهِمْ أَلا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ و قیل الآیه التی بعد آیه السجده فی الم تَتَجافى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ مِمَّا رَزَقْناهُمْ يُنْفِقُونَ لأنها أنسب بهذا المقام و الأولى الجمع بینهما.

**[ترجمه]شاید منظور از آیه سجده، آیه آخر «حم سجده» باشد: «سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ * أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَاء رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ»، {به زودی نشانه های خود را در افقها [ی گوناگون] و در دل‌هایشان بدیشان خواهیم نمود، تا برایشان روشن گردد که او خود حقّ است. آیا کافی نیست که پروردگارت خود شاهد هر چیزی است؟ آری، آنان در لقای پروردگارشان تردید دارند. آگاه باش که مسلماً او به هر چیزی احاطه دارد.}

گفته شده است: منظور آیه‌ای است که بعد از آیه سجده در «الم» است: «تتجافی جنوبهم عن المضاجع یدعون ربهم خوفا و طمعا و مما رزقناهم ینفقون»، {پهلوهایشان از خوابگاهها جدا می گردد [و] پروردگارشان را از روی بیم و طمع می خوانند و از آنچه روزیشان کردیم انفاق می‌کنند.} چرا که این آیه مناسب این مقام است. بهتر آن است که بین این دو جمع شود.

**[ترجمه]

«۱۱»

التَّهْذِيبُ، بِإِسْنَادِهِ عَنْ زَيْدٍ الشَّحَّامِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ الْوَاقِعَهَ كُلَّ لَيْلَهٍ قَبْلَ أَنْ يَنَامَ لَقِيَ اللَّهَ وَ وَجْهُهُ كَالْقَمَرِ فِي لَيْلَهِ الْبَدْرِ(۲).

۱- ۱. الكافی ج ۲ ص ۵۳۹- ۵۴۰.

۲- ۲. التهذيب ج ص، و رواه الصدوق فی الثواب: ۱۰۶.

**[ترجمه]التهذیب: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس سوره واقعه را هر شب قبل از اینکه بخوابد بخواند، خداوند را با چهره ای چون ماه شب چهارده ملاقات می کند. - . التهذیب، ثواب الاعمال: ۱۰۶ -

**[ترجمه]

باب ۱۰ عله صراخ الدیک و الدعاء عنده

روایات

«۱»

الْعُیُونُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْوَرَّاقِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ دَارِمِ بْنِ قَبِیصَهَ عَنِ الرِّضَا علیه السلام عَنْ آبَائِهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: إِنَّ لِلَّهِ دِیکاً عُرْفُهُ تَحْتَ الْعَرْشِ وَ رِجْلَاهُ فِی تُخُومِ الْأَرَضِینَ السَّابِعَهِ السُّفْلَی إِذَا کَانَ فِی الثُّلُثِ الْأَخِیرِ مِنَ اللَّیْلِ سَبَّحَ اللَّهَ تَعَالَی ذِکْرُهُ بِصَوْتٍ یَسْمَعُهُ کُلُّ شَیْ ءٍ مَا خَلَا الثَّقَلَیْنِ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ فَتَصِیحُ عِنْدَ ذَلِکَ دِیَکَهُ الدُّنْیَا(۱).

**[ترجمه]العیون: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خداوند متعال خروسی دارد که تاجش در زیر عرش و پاهایش در زیر زمین هفتم است، وقتی یک‌سوم آخر شب شود، خداوند متعال را با صدایی تسبیح می کند که صدای ذکرش را همه چیز به جز جن و انس می‌شنود. پس در این هنگام خروس دنیا هم فریاد می‌زند. - . عیون الاخبار، ۲: ۷۲ -

**[ترجمه]

بیان

الدیکه کالقرده جمع الدیک بالکسر.

**[ترجمه]«دیکه» بر وزن «قرده» و جمع دیک با کسره است.

**[ترجمه]

«۲»

التَّوْحِیدُ، لِلصَّدُوقِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَسْوَارِیِّ عَنْ مَکِّیِّ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ عَدِیِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْبَاقِی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَرَاءِ عَنْ عَبْدِ الْمُنْعِمِ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ وَهْبٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله: أَنَّ لِلَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی دِیکاً رِجْلَاهُ فِی تُخُومِ الْأَرْضِ السَّابِعَهِ وَ رَأْسُهُ عِنْدَ الْعَرْشِ ثَانِی عُنُقِهِ تَحْتَ الْعَرْشِ وَ هُوَ مَلَکٌ مِنْ مَلَائِکَهِ اللَّهِ تَعَالَی خَلَقَهُ اللَّهُ تَعَالَی وَ رِجْلَاهُ فِی تُخُومِ الْأَرْضِ السَّابِعَهِ السُّفْلَی مَضَی مُصْعِداً فِیهَا مَدَّ الْأَرَضِینَ حَتَّی خَرَجَ مِنْهَا إِلَی أُفُقِ السَّمَاءِ ثُمَّ مَضَی فِیهَا مُصْعِداً حَتَّی انْتَهَی قَرْنُهُ إِلَی الْعَرْشِ وَ هُوَ یَقُولُ سُبْحَانَکَ رَبِّی وَ لِذَلِکَ الدِّیکِ جَنَاحَانِ إِذَا نَشَرَهُمَا جَاوَزَ الْمَشْرِقَ وَ الْمَغْرِبَ فَإِذَا کَانَ فِی آخِرِ اللَّیْلِ نَشَرَ جَنَاحَیْهِ وَ خَفَقَ بِهِمَا وَ صَرَخَ بِالتَّسْبِیحِ وَ هُوَ یَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ الْمَلِکِ الْقُدُّوسِ الْکَبِیرِ الْمُتَعَالِ الْقُدُّوسِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَیُّ

الْقَيُّومُ فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ سَبَّحَتْ دِيَكَةُ الْأَرْضِ كُلُّهَا وَ خَفَقَتْ بِأَجْنِحَتِهَا وَ أَخَذَتْ فِي الصُّرَاخِ فَإِذَا سَكَنَ ذَلِكَ الدِّيكُ فِي السَّمَاءِ سَكَنَتِ الدِّيَكَةُ فِي الْأَرْضِ فَإِذَا كَانَ فِي بَعْضِ السَّحَرِ نَشَرَ جَنَاحَيْهِ فَجَاوَزَ الْمَشْرِقَ وَ الْمَغْرِبَ وَ خَفَقَ بِهِمَا وَ

١- ١. عيون الأخبار ج ٢ ص ٧٢.

صَرَخَ بِالتَّسْبِيحِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْقَهَّارِ سُبْحَانَ ذِی الْعَرْشِ الْمَجِيدِ سُبْحَانَ اللَّهِ ذِی الْعَرْشِ الرَّفِيعِ فَإِذَا فَعَلَ ذَلِکَ سَبَّحَتْ دِيَکَهُ الْأَرْضِ فَإِذَا هَاجَ هَاجَتِ الدِّيَکَهُ فِی الْأَرْضِ وَ تُجَاوِبُهُ بِالتَّسْبِيحِ وَ التَّقْدِيسِ لِلَّهِ تَعَالَی وَ لِذَلِکَ الدِّيکِ رِيشٌ أَبْيَضُ کَأَشَدِّ بَيَاضٍ رَأَيْتُهُ قَطُّ وَ لَهُ زَغَبٌ أَخْضَرُ تَحْتَ رِيشِهِ الْأَبْيَضِ کَأَشَدِّ خُضْرَهٍ رَأَيْتُهَا قَطُّ فَمَا زِلْتُ مُشْتَاقاً إِلَی أَنْ أَنْظُرَ إِلَی رِيشِ ذَلِکَ الدِّيکِ (۱).

تفسير علی بن إبراهيم، عن أبيه عن ابن أبی عمير عن هشام بن سالم عن الصادق عليه السلام: مثله (۲)

**[ترجمه]توحيد الصدوق: پيامبر صلی الله عليه و آله و سلم فرمود: خداوند متعال خروسی دارد که پاهايش در زير زمين هفتم و سرش در کنار عرش است و گردن خود را بـه زير عرش خم می کند. او يکی از فرشتگان خداوند است که او را چنان آفريده که دو پايش در زير زمين هفتم است و به اندازه کشش زمين‌ها قد کشيده تا از آنها سربرآورده و به افق آسمان رسيده و از آن نيز بالاتر رفته تا شاخش به عرش رسيده است و می گويد: «سبحانك ربی». و آن خروس دارای دو بال است که وقتی آن ها را می‌گشايد، از مشرق و مغرب می گذرد. چون آخر شب فرا رسد بال‌هايش را می‌گشايد و به هم می‌زند و صدا به تسبيح بلند می‌کند و می گويد: «سبحان الله الملك القدوس، سبحان الله الكبير المتعال القدوس، لا اله الا الله الحی القيوم». وقتی چنين کند، همه خروس‌های زمين نيز تسبيح گويند و بال و پر می‌زنند و صدايشان را بلند می‌کنند، و چون آن خروس در آسمان ساکت شود، خروسهای زمين هم ساکت گردند .

چون پاسی از سحر فرا رسد، باز بال می‌گشايد و بالهايش از مشرق و مغرب می‌گذرد و بال می‌زند و صدا به تسبيح بلند می… کند و می گويد:«سبحان الله العظيم، سبحان الله العزيز القهار، سبحان الله ذی العرش المجيد، سبحان الله رب العرش الرفيع». وقتی چنين می‌کند، خروسهای زمين نيز تسبيح می‌گويند، و هرگاه او می‌جنبد خروسهای زمين هم می‌جنبند و پاسخ او را با تسبيح و تقديس خداوند می‌گويند. آن خروس پر سپيدی دارد که تا حال به آن سپيدی نديده ام و زير آن پر سپيد، پر سبزی دارد که تا حال به آن سبزی نديده‌ام. و پيوسته مشتاق هستم که به پر آن خروس بنگرم. - . توحيد الصدوق: ۲۷۹ -

تفسير علی بن ابراهيم: روايتی از امام صادق عليه السلام نظير اين روايت نقل کرده است. - . تفسير القمی: ۳۷۴ -

**[ترجمه]

بيان

قال الفيروزآبادی خفق الطائر طار و أخفق ضرب بجناحيه و قال الزغب محركه صغار الشعر و الريش و لينه أو أول ما يبدو منهما.

**[ترجمه]«خفق الطائر»، يعنی پرواز کرد. «أخفق»، يعنی زدن بال‌ها به همديگر. «زُغُب» به معنای موها و پَرهای کوچک و پرهای نرم است، يا مو و پری که تازه روييده باشد.

**[ترجمه]

«۳»

التَّوْحِيدُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبَانٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أُورَمَهَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْمِيثَمِيِّ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الشَّعِيرِيِّ عَنْ سَعْدِ بْنِ طَرِيفٍ عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَهَ قَالَ: جَاءَ ابْنُ الْكَوَّاءِ إِلَی أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ اللَّهِ إِنَّ فِی كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَی لَآيَهً قَدْ أَفْسَدَتْ عَلَيَّ قَلْبِی وَ شَكَّكَتْنِی فِی دِينِی فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ علیه السلام ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ وَ عَدِمَتْكَ وَ مَا تِلْكَ الْآيَهُ قَالَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَی وَ الطَّيْرُ صَافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلاتَهُ وَ تَسْبِيحَهُ (۳) فَقَالَ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ يَا ابْنَ الْكَوَّاءِ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی خَلَقَ الْمَلَائِكَهَ فِی صُوَرٍ شَتَّی إِنَّ لِلَّهِ تَعَالَی مَلَكاً فِی صُورَهِ دِيكٍ أَبَجَّ أَشْهَبَ بَرَاثِنُهُ فِی الْأَرَضِينَ السَّابِعَهِ السُّفْلَی وَ عُرْفُهُ مَثْنِيٌّ تَحْتَ الْعَرْشِ لَهُ جَنَاحَانِ جَنَاحٌ فِی الْمَشْرِقِ وَ جَنَاحٌ فِی الْمَغْرِبِ وَاحِدٌ مِنْ نَارٍ وَ الْآخَرُ مِنْ ثَلْجٍ فَإِذَا حَضَرَ وَقْتُ الصَّلَاهِ قَامَ عَلَی بَرَاثِنِهِ ثُمَّ رَفَعَ عُنُقَهُ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ ثُمَّ صَفَقَ بِجَنَاحَيْهِ كَمَا تَصْفِقُ الدُّيُوكُ فِی مَنَازِلِكُمْ فَلَا الَّذِی مِنَ النَّارِ

۱- ۱. توحيد الصدوق: ۲۷۹.

۲- ۲. تفسير القمّیّ: ۳۷۴ فی حديث المعراج.

۳- ۳. النور: ۴۱.

يُذِيبُ الثَّلْجَ وَ لَا الَّذِی مِنَ الثَّلْجِ یُطْفِئُ النَّارَ فَیُنَادِی أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً سَیِّدُ النَّبِیِّینَ وَ أَنَّ وَصِیَّهُ سَیِّدُ الْوَصِیِّینَ وَ أَنَّ اللَّهَ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِکَهِ وَ الرُّوحِ قَالَ فَتَخْفِقُ الدِّیَکَهُ بِأَجْنِحَتِهَا فِی مَنَازِلِکُمْ فَتُجِیبُهُ عَنْ قَوْلِهِ وَ هُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ الطَّیْرُ صَافَّاتٍ کُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلاتَهُ وَ تَسْبِیحَهُ مِنَ الدِّیَکَهِ فِی الْأَرْضِ (۱).

الاحتجاج، عن ابن نباته: مثله (۲)

تَفْسِیرُ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ، عَنْ أَبِیهِ رَفَعَهُ إِلَی ابْنِ نُبَاتَهَ قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام: إِنَّ لِلَّهِ مَلَکاً فِی صُورَهِ الدِّیکِ الْأَمْلَحِ الْأَشْهَبِ وَ ذَکَرَ نَحْوَهُ (۳).

**[ترجمه]التوحید: اصبغ بن نباته گفته است: ابن کوّا نزد امیرالمؤمنین علیه السلام آمد و گفت: ای امیرمؤمنان، به خدا سوگند که در کتاب خداوند آیه‌ای است که دلم را فاسد نموده و مرا در دینم به تردید واداشته است. علی علیه السلام فرمود: مادرت به عزا و فراقت بنشیند، آن آیه کدام است؟ گفت: این آیه :«والطیر صافات کل قد علم صلاته و تسبیحه» - . نور / ۴۱ - ، {و پرندگان پر کشیده تسبیح خدا می‌گویند و همگی نماز و ذکر تسبیح خود را می‌دانند.}

امیرمؤمنان علیه السلام فرمود: ای پسر کوّا، خدای متعال فرشتگان را در صورتهای گوناگونی آفریده است. خداوند فرشته ای دارد در صورت خروسی پهن و شکافته چشم و به رنگی آمیخته از سیاهی و سفیدی، که چنگال‌هایش در زمین هفتم و تاجش خمیده در زیر عرش است، و دو بال دارد، یکی در مشرق و دیگری در مغرب، یکی از آتش و دیگری از برف. چون وقت نماز فرا رسد، بر روی چنگال‌هایش می‌ایستد و گردنش را از زیر عرش برمی‌آورد و سپس بال می‌زند و خروسهای منزل شما نیز در آن هنگام بال می‌زنند، نه بال آتشین او برفش را آب می‌کند و نه بال برفی او آتش آن را خاموش می‌سازد. سپس فریاد می‌زند: «أشهد أن لا اله الا الله وحده لا شریک له، و أشهد انّ محمداً سید النبیین و أنّ وصیّه سیّد الوصیین، و أنّ الله سُبّوح قدوس، رب الملائکه و الروح».

در این هنگام خروسهای منزل شما هم بال می‌زنند و او را در این سخن پاسخ می‌دهند. و این است معنای آیه‌ای که می گوید: «والطیر صافات کل قد علم صلاته و تسبیحه»، {و پرندگان پر کشیده تسبیح خدا می گویند و همگی نماز و ذکر تسبیح خود را می‌دانند.} - . کتاب توحید: ۲۸۲ -

احتجاج: روایتی از از ابن نباته نظیر این روایت نقل شده است. - . احتجاج: ۱۲۱ -

تفسیر علی بن ابراهیم: ابن نباته گفته است: امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: خداوند فرشته‌ای به شکل خروس و به رنگی آمیخته از سیاهی و سفیدی دارد و شبیه این روایت را نقل کرد.

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام أبج فی بعض النسخ بالباء و الجیم و هو الواسع شق العین و فی بعضها بالحاء المهمله و هو غلیظ الصوت و الملحه البیاض الذی یخالطه سواد کما فی التفسیر و الشهبه فی اللون البیاض الذی غلب علی السواد و البراثن من السباع و الطیر بمنزله الأصابع من الإنسان و الصفق الضرب الذی یسمع له صوت کالتصفیق.

**[ترجمه]سخن حضرت علیه السلام «أبجّ» در برخی نسخه‌ها با باء و جیم آمده است و به معنای پهن و شکافته چشم است. و در برخی نسخه‌ها با حاء آمده و به معنای درشت صدا است. «الملحه»، رنگی سفیدی است که با سیاهی آمیخته است همچنان که در تفسیر آمده است. و «الشهبه»، رنگی است که سفیدی آن بر سیاهی‌اش غلبه کرده است. «البراثن» که درندگان و پرندگان دارند و به منزله انگشتان انسان است - چنگال -. «الصفق»، نوعی به هم زدن که از آن صدا بیرون می‌آید، مثل دست زدن.

**[ترجمه]

«۴»

مِشْکَاهُ الْأَنْوَارِ، مِنْ کِتَابِ الْمَحَاسِنِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ لِلَّهِ دِیکاً رِجْلَاهُ فِی الْأَرْضِ وَ رَأْسُهُ فِی السَّمَاءِ تَحْتَ الْعَرْشِ وَ جَنَاحٌ لَهُ فِی الْمَشْرِقِ وَ جَنَاحٌ لَهُ فِی الْمَغْرِبِ یَقُولُ سُبْحَانَ رَبِّیَ اللَّهِ الْقُدُّوسِ فَإِذَا صَاحَ أَجَابَتْهُ الدُّیُوکُ فَإِذَا سَمِعْتُمْ أَصْوَاتَهَا فَلْیَقُلْ أَحَدُکُمْ سُبْحَانَ رَبِّیَ الْقُدُّوسِ (۴).

**[ترجمه]مشکاه الانوار: امام صادق علیه السلام فرمود: خدای متعال خروسی دارد که پاهایش در زمین و سرش در آسمان زیر عرش است و یک بال او در مشرق و بال دیگرش در مغرب است که می گوید: «سبحان ربّی الله القدوس»، وقتی این خروس صیحه و فریاد زند، خروس‌های زمین جواب او را می‌دهند، بنابراین هر وقت یکی از شما صدای خروس را شنید بگوید: «سبحان ربّی القدّوس». - . مشکاه الانوار: ۲۵۹-۲۶۰ -

**[ترجمه]

«۵»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ لِلَّهِ مَلَکاً فِی خَلْقِ الدِّیکِ بَرَاثِنُهُ فِی تُخُومِ الْأَرْضِ وَ جَنَاحَاهُ فِی الْهَوَاءِ وَ عُنُقُهُ مَثْنِیَّهٌ تَحْتَ الْعَرْشِ فَإِذَا مَضَی مِنَ اللَّیْلِ نِصْفُهُ قَالَ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِکَهِ وَ الرُّوحِ رَبُّنَا الرَّحْمَنُ لَا إِلَهَ غَیْرُهُ لِیَقُمِ الْمُتَهَجِّدُونَ فَعِنْدَهَا تَصْرُخُ الدُّیُوکُ ثُمَّ یَسْکُتُ کَمْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ اللَّیْلِ ثُمَ

ص: ۱۸۳

۱- ۱. کتاب التوحید: ۲۸۲.

۲- ۲. الاحتجاج: ۱۲۱.

٣- ٣. تفسير القمّيّ: ٣٥٩.

٤- ٤. مشكاه الأنوار: ٢٥٩- ٢٦٠.

يَقُولُ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّنَا الرَّحْمَنُ لَا إِلَهَ غَيْرُهُ لِيَقُمِ الذَّاكِرُونَ ثُمَّ يَقُولُ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ رَبُّنَا الرَّحْمَنُ لَا إِلَهَ غَيْرُهُ لِيَقُمِ الْغَافِلُونَ (۱).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: امام باقر علیه السلام فرمود: خداوند فرشته‌ای به شکل خروس دارد که چنگالش در عمق زمین فرو رفته و بال‌هایش در هوا و تاجش خمیده در زیر عرش است. وقتی نصف شب بگذرد می گوید: «سبّوح قدّوس رب الملائکه و الروح ربنا الرحمن لا اله غیره لیقم المجتهدون»، {پروردگار، منزه شده و تقدیس شده است، پروردگار ملائکه و روح و پروردگار مهربان ماست. آن را می گوید تا شب زنده داران برخیزند.} در این هنگام خروس‌های زمین فریاد می‌زنند. سپس هر چقدر که خدا بخواهد ساکت می‌شود، سپس می گوید: «سبوح قدوس ربنا الرحمن لا اله غیره لیقم الذاکرون»، {پروردگار، منزه شده و تقدیس شده است و پروردگار مهربان ماست، - می گوید- تا ذاکرین برخیزند.} سپس بعد از طلوع فجر می گوید: «ربنا الرحمن لا اله غیره لیقم الغافلون»، {پروردگار مهربان ماست، - می گوید- تا غافلان برخیزند.} - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۹-۲۱۰ -

**[ترجمه]

أقول

قد مضت الأخبار فی ذلک فی کتاب السماء و العالم (۲).

**[ترجمه]روایات در این باره در باب السماء و العالم ذکر شد. - . بحار ۱۴: ۷۳۳ -

**[ترجمه]

«۶»

قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام: إِذَا سَمِعْتَ صُرَاخَ الدِّيكِ فَقُلْ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَهِ وَ الرُّوحِ سَبَقَتْ رَحْمَتُكَ غَضَبَكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ وَ بِحَمْدِكَ عَمِلْتُ سُوءاً وَ ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ (۳).

فِقْهُ الرِّضَا: وَ إِذَا سَمِعْتَ صُرَاخَ الدِّيكِ إِلَى قَوْلِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ (۴).

الْكَافِي، فِي الْحَسَنِ كَالصَّحِيحِ عَنْهُ علیه السلام: مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّ فِيهِ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ عَمِلْتُ (۵).

**[ترجمه]امام صادق علیه السلام فرمود: وقتی صدای خروس را شنیدی بگو: پروردگار، منزه شده و تقدیس شده است، پروردگار ملائکه و روح است، رحمتت جلوتر از غضبت است، خدایی جز تو نیست، منزهی و تو را می‌ستایم، اعمال زشتی را مرتکب شدم و بر خودم ظلم کردم، پس مرا ببخش، چرا که فقط تو گناهان را می‌بخشی. - . من لا یحضره الفقیه ۱: ۳۰۵ -

فقه الرضا: وقتی صدای خروس را شنیدی... تا سخن حضرت «خدایی جز تو نیست.» آمده است. - . فقه الرضا علیه السلام: ۱۳ -

الکـافی: در روایـتی حسن که مثـل روایت صـحیح است، روایـتی نظیر همین روایت آمـده است، بـا این فرق که در این روایت آمده است «لا اله الا انت وحدک لا شریک لک عملت». - . الکافی ۳: ۴۴۵ -

**[ترجمه]

بیان

قال فی النهایه فی حدیث الدعاء سبوح قدوس یرویان بالضم و الفتح أقیس و الضم أکثر استعمالا و هو من أبنیه المبالغه و المراد بهمـا التنزیه و قـال القـدوس هو الطاهر المتنزه عن العیوب و النقائص و فعول بالضم من أبنیه المبالغه و لم یجئ منه إلا قـدوس و سبوح و ذروح.

**[ترجمه]در النهایه در شرح حدیث گفته است: «سبوح قدوس» این دو را با ضمه روایت کرده‌اند در حالی که فتحه، قیاسی‌تر است. و ضـمه بیشتر استعمال می‌شود که از صیغه مبالغه است و منظور از این دو کلمه، منزّه کردن خداوند است. گفت: قدّوس به معنای کسـی که پاک و منزه از عیوب و نقایص است و «فعول» با ضـمه از باب مبالغه است. از این وزن فقط قدّوس و سبّوح و ذرّوح آمده است.

**[ترجمه]

«۷»

الْمُتَهَجِّدُ(۶): إِذَا سَمِعَ أَصْوَاتَ الدُّیُوکِ فَلْیَقُلْ سُبُّوحٌ قُدُّوسُ رَبُّ الْمَلَائِکَهِ وَ الرُّوحِ سَبَقَتْ رَحْمَتُکَ غَضَبَکَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَمِلْتُ سُوءاً وَ ظَلَمْتُ نَفْسِی فَاغْفِرْ لِی إِنَّهُ لَا یَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ یَا کَرِیمُ وَ تُبْ عَلَیَ إِنَّکَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِیمُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَنَامَنِی (۷)

۱- ۱. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۰- ۲۰۹.

۲- ۲. تری شطرا منها فی ج ۵۹ من طبعتنا هذه باب حقیقه الملائکه و صـفاتهم و شئونهم، و شطرا منها باب فضل اتخاذ الدیک و أنواعها ج ۱۴ ص ۷۳۳ ط الکمبانیّ.

۳- ۳. فقیه من لا یحضره الفقیه ج ۱ ص ۳۰۵.

۴- ۴. فقه الرضا: ۱۳ س ۴.

۵- ۵. الکافی ج ۳ ص ۴۴۵ فی حدیث ج ۲ ص ۵۳۸.

۶- ۶. مصباح المتهجد: ۸۸- ۸۹.

۷- ۷. أباتنی خ ل کما فی المصدر.

فِی عُرُوقٍ سَاکِنَهٍ وَ رَدَّ إِلَیَّ مَوْلَایَ نَفْسِی بَعْدَ مَوْتِهَا وَ لَمْ یُمِتْهَا فِی مَنَامِهَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی یُمْسِکُ السَّماءَ أَنْ تَقَعَ عَلَی الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی یُمْسِکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ أَنْ تَزُولا(۱) وَ لَئِنْ زالَتا إِنْ أَمْسَکَهُما مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ کانَ حَلِیماً غَفُوراً الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی لَمْ یُرِنِی فِی مَنَامِی وَ قِیَامِی سُوءاً وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی یُمِیتُ الْأَحْیَاءَ وَ یُحْیِ الْمَوْتی (۲) وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی یَتَوَفَّی الْأَنْفُسَ حِینَ مَوْتِها وَ الَّتِی لَمْ تَمُتْ فِی مَنامِها فَیُمْسِکُ الَّتِی قَضی عَلَیْهَا الْمَوْتَ وَ یُرْسِلُ الْأُخْری إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَبَاتَنِی فِی عَافِیَهٍ وَ صَبَّحَنِی عَلَیْهَا سَاکِنَهً عُرُوقِی هَادِئاً قَلْبِی سَالِماً بَدَنِی سَوِیّاً خَلْقِی حَسَنَهً صُورَتِی وَ لَمْ تُصِبْنِی قَارِعَهٌ وَ لَمْ یَنْزِلْ بِی بَلِیَّهٌ وَ لَمْ یَهْتِکْ لِی سِتْراً وَ لَمْ یَقْطَعْ عَنِّی رِزْقاً وَ لَمْ یُسَلِّطْ عَلَیَّ عَدُوّاً وَ قَدْ أَحْسَنَ بِی وَ أَحْسَنَ إِلَیَّ وَ دَفَعَ عَنِّی أَبْوَابَ الْبَلَاءِ کُلَّهَا وَ عَافَانِی مِنْ جُمَلِهَا(۳) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَیُّ الْقَیُّومُ وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ وَ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ النَّبِیِّینَ وَ إِلَهِ الْمُرْسَلِینَ وَ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ مَا فِیهِنَّ وَ رَبِّ الْأَرَضِینَ السَّبْعِ وَ مَا فِیهِنَّ وَ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِیمِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ وَ صَلَّی اللَّهُ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِینَ (۴).

**[ترجمه]المتهجد - . مصباح المتهجد: ۸۸-۸۹ - :

وقتی صدای خروس را شـنیدی بگو: پروردگار، منزه شده و تقدیس شده است، پروردگار ملائکه و روح است. رحمتت جلوتر از غضـبت است، خـدایی جز تو نیست، منزهی و تو را می‌سـتایم، اعمال زشتی را مرتکب شـدم و بر خودم ظلم کردم، پس مرا ببخش، چرا که فقط تو گناهان را می‌بخشـی ای کریم. توبه مرا بپذیر که تو بسـیار بخشـنده و مهربانی، سپاس خدایی را که مرا در رگ‌های ساکن خواباند و مولایم روحم را بعد از مرگ آن به من برگرداند و در خواب نمیراند.

{و سپاس مخصوص خدایی است که آسمان‌ها و زمین را نگه می‌دارد تا نیفتند} و اگر بیفتند، بعد از او هیچ کس آنها را نگاه نمی دارد. اوست بردبار آمرزنـده. سـپاس مخصوص خداونـدی است که در خواب و بیداری چیزی زشت را به من نشان نمی‌دهـد و سـپاس مخصوص خـدایی است که زنـدگان را می‌میرانـد و مردگان را زنده می‌کند و او بر هر چیز تواناست. {خداوند ارواح را به هنگـام مرگ قبض می کنـد، و ارواحی را که نمرده انـد نیز به هنگـام خواب می گیرد؛ سـپس ارواح کسانی را که فرمان مرگشان را صادر کرده نگه می دارد و ارواح دیگری را (که بایـد زنده بمانند) بازمی گرداند تا سـرآمدی معیّن؛ در این امر نشانه های روشـنی است برای کسانی که انـدیشه می کنند.} سـپاس مخصوص خدایی است که مرا در عافیت به شب برد و در عـافیت به صـبح رسانـد در حـالی که رگ‌هـایم سـاکن و قلبم آرام و بـدنم سالم و خلقتم درست و صورتم زیبا بود. حادثه کوبنـده‌ای به من نرسـید و بر من بلایی نازل نکرد و پرده عصـمت مرا ندریـد و رزقش را از من قطع نکرد و دشـمنی را بر من مسـلط نکرد. بر مـن نیکی کرد و بـا نیکی به سـویم آمـد و همه دروازهـای بلا را به رویم بست و مرا از همگی آنهـا معـاف و برحـذر داشت. خدایی جز الله نیست. زنده و پاینده است و او بر هر چیز تواناست. پروردگار پیامبران و خدای فرسـتاده شدگان منزه است، پروردگـار آسـمان‌هـای هفتگـانه و آنچه در آنهـاست و پروردگـار زمین‌هـا و آنچه در آنهـاست و پروردگار عرش بزرگ منزه است و سپاس مخصوص خداونـدی است که پروردگار جهانیان است. و درود خدا بر محمد و خاندان پاکش باد.
- . مصباح المتهجد: ۸۸-۸۹ -

**[ترجمه]

أقول

ذکره فی المصباح الصغیر إلی قوله إِنَّهُ کانَ حَلِیماً غَفُوراً و لعل أکثر هذه الزیادات من أدعیه الانتباه أضیفت إلی دعاء سماع الصراخ.

**[ترجمه]در کتاب المصباح الصغیر تا این قسمت از حدیث آمده: «او بردبار ومهربان است» و شاید بیشتر این افزوده شده‌ها از ادعیه الانتباه - دعاهایی آگاهی - به دعای هنگام شنیدن صدای خروس اضافه شده است.

**[ترجمه]

«۸»

کِتَابُ جَعْفَرِ بْنِ شُرَیْحٍ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ شُعَیْبٍ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ لِلَّهِ دِیکاً رِجْلَاهُ فِی الْأَرْضِ وَ رَأْسُهُ تَحْتَ الْعَرْشِ جَنَاحٌ لَهُ فِی الْمَشْرِقِ وَ جَنَاحٌ لَهُ فِی الْمَغْرِبِ یَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ الْمَلِکِ الْقُدُّوسِ فَإِذَا قَالَ ذَلِکَ صَاحَتِ الدُّیُوکُ وَ أَجَابَتْهُ فَإِنْ سَمِعَ صَوْتَ الدِّیکِ فَلْیَقُلْ أَحَدُکُمْ سُبْحَانَ رَبِّیَ الْمَلِکِ الْقُدُّوسِ.

۱- ۱. ما بین العلامتین لا یوجد فی المصدر.

۲- ۲. الأموات خ ل.

۳- ۳. من حملها خ ل.

۴- ۴. مصباح المتهجد ص ۸۸- ۸۹.

**[ترجمه]کتاب جعفر بن شریح: امام صادق علیه السلام فرمود: خدای متعال خروسی دارد که پاهایش در زمین و سرش در آسمان زیر عرش است و یک بال او در مشرق و بال دیگرش در مغرب است که می گوید: «سبحان ربی الله القدوس»، وقتی این خروس صیحه و فریاد زند، خروس‌های زمین جواب او را می‌دهند، بنابراین هر وقت یکی از شما صدای خروس را شنید بگوید: «سبحان ربی القدوس» .

**[ترجمه]

باب ۱۱ آداب القیام إلی صلاه اللیل و الدعاء عند ذلک

روایات

«۱»

کِتَابُ زَیْدٍ النَّرْسِیِّ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِذَا نَظَرْتَ إِلَی السَّمَاءِ فَقُلْ سُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ فِی السَّماءِ بُرُوجاً وَ جَعَلَ فِیها سِراجاً وَ قَمَراً مُنِیراً وَ جَعَلَ لَنَا نُجُوماً وَ قِبْلَهً نَهْتَدِی بِهَا إِلَی التَّوَجُّهِ إِلَیْهِ فِی ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ اللَّهُمَّ کَمَا هَدَیْتَنَا إِلَی التَّوَجُّهِ إِلَیْکَ وَ إِلَی قِبْلَتِکَ الْمَنْصُوبَهِ لِخَلْقِکَ فَاهْدِنَا إِلَی نُجُومِکَ الَّتِی جَعَلْتَهَا أَمَاناً لِأَهْلِ الْأَرْضِ وَ لِأَهْلِ السَّمَاءِ حَتَّی نَتَوَجَّهَ بِهِمْ إِلَیْکَ فَلَا یَتَوَجَّهُ الْمُتَوَجِّهُونَ إِلَیْکَ إِلَّا بِهِمْ وَ لَا یَسْلُکُ الطَّرِیقَ إِلَیْکَ مَنْ سَلَکَ مِنْ غَیْرِهِمْ وَ لَا لَزِمَ الْمَحَجَّهَ مَنْ لَمْ یَلْزَمْهُمْ اسْتَمْسَکْتُ بِعُرْوَهِ اللَّهِ الْوُثْقَی وَ اعْتَصَمْتُ بِحَبْلِ اللَّهِ الْمَتِینِ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ ما یَنْزِلُ مِنَ السَّماءِ وَ مِنْ شَرِّ ما یَعْرُجُ فِیها وَ مِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ فِی الْأَرْضِ وَ مِنْ شَرِّ مَا خَرَجَ مِنْهَا وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ اللَّهُمَّ رَبَّ السَّقْفِ الْمَرْفُوعِ وَ الْبَحْرِ الْمَکْفُوفِ وَ الْفُلْکِ الْمَشْحُونِ وَ النُّجُومِ الْمُسَخَّرَاتِ وَ رَبَّ هود براسنه (۱) [هُودِ بْنِ آسِیَهَ] صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَافِنِی مِنْ کُلِّ حَیَّهٍ وَ عَقْرَبٍ وَ مِنْ جَمِیعِ هَوَامِّ الْأَرْضِ وَ الْهَوَاءِ وَ السِّبَاعِ مِمَّا فِی الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ وَ سُکَّانِ الْأَرْضِ وَ الْهَوَاءِ قَالَ قُلْتُ وَ مَا هودبراسنه [هُودُ بْنُ آسِیَهَ] قَالَ کَوْکَبَهٌ فِی السَّمَاءِ خَفِیَّهٌ تَحْتَ الْوُسْطَی مِنَ الثَّلَاثِ الْکَوَاکِبِ الَّتِی فِی بَنَاتِ النَّعْشِ الْمُتَفَرِّقَاتِ ذَلِکَ أَمَانٌ مِمَّا قُلْتُ.

**[ترجمه]کتاب زید النرسی: امام صادق علیه السلام فرمود: وقتی به آسمان نگاه کردی بگو: «منزه است خدایی که در آسمان بروج را قرار داد و در آن چراغ و ماهی تابان قرار داد و برای ما ستارگان و قبله ای را قرار داد که در تاریکی خشکی‌ها و دریاها با توجه به آنها به سوی او - خدا - روی گردانیم. پروردگارا، همان طور که ما را به روی گرداندن به سمت خودت و قبله‌ای که برای آفریدگانت قرار دادی هدایت کردی، ما را به سوی ستارگانی که به عنوان امانی برای اهل زمین و اهل آسمان است هدایت کن تا به وسیله آنها به سوی تو متوجه گردیم، چرا که آنهایی که روی به سوی تو می کنند، فقط به وسیله آنهاست، و کسی که راهی جز آنها را در پیش گیرد راه منتهی به تو را نخواهد پیمود و کسی که به آنها ملتزم نباشد به مقصد نخواهد رسید. به ریسمان محکم خداوند چنگ زده‌ام و به حبل محکم و قوی خداوند دست انداخته ام و از شر آنچه از آسمان فرود می‌آید و از شر آنچه که از آن بالا می‌رود و از شر آنچه در زمین می‌روید و از شر آنچه که زمین خارج می‌شود به خدا پناه می‌برم. هیچ نیرو و اراده ای جز به اراده خدای متعال نیست.

پروردگارا، ای خدای سقف برافراشته شده و ای خدای دریای صاف شده و ای خدای کشتی شناور و ای خدای ستارگان تسخیر شده و خدای هود براسنه بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا از شر مار و عقرب و از شر حشرات و گزندگان زمین

و هوا و درنـدگانی که در خشـکی‌ها و دریاها هسـتند و از شـر زمینیان و سـکان داران زمین و هوا محافظت فرما». گفت: گفتم «هود براسـنه» چیست؟ فرمود: سـتاره کوچکی در آسـمان است که زیر میانی پنهان شده است و از جمله سه سـتاره‌ای است که در بنات النعش پراکنده هستند و این امانی است از آن چه گفتم.

**[ترجمه]

«۲»

الْمَحَاسِنُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي الْبِلَادِ(۲) عَنْ أَبِيهِ عَنْ إِسْحَاقَ

ص: ۱۸۶

۱- ۱. و فی البحار ج ۵۸ ص ۹۷ من هذه الطبعه« هو رایسیه».

۲- ۲. هذا هو الصحیح کما فی المصدر و نقله المؤلّف العلامه فی ج ۷۶ ص ۱۳۱، و نسخه الکمبانیّ خالیه عنه.

بْنِ عَمَّارٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: إِنِّی لَأُحِبُّ إِذَا قَامَ بِاللَّیْلِ أَنْ یَسْتَاکَ وَ أَنْ یَشَمَّ الطِّیبَ فَإِنَّ الْمَلَکَ یَأْتِی الرَّجُلَ إِذَا قَامَ بِاللَّیْلِ حَتَّی یَضَعَ فَاهُ عَلَی فِیهِ فَمَا خَرَجَ مِنَ الْقُرْآنِ مِنْ شَیْ ءٍ دَخَلَ جَوْفَ ذَلِکَ الْمَلَکِ (۱).

**[ترجمه]المحاسن: امام صادق علیه السلام فرمود: من دوست دارم وقتی فرد برای در شب بر می‌خیزد، مسواک و عطر بزند، چرا که وقتی فرد در شب برمی‌خیزد فرشته‌ای می‌آید و دهانش را بر دهان او می‌گذارد و چیزی از قرآن از دهن او خارج نمی‌شود مگر اینکه در شکم آن فرشته داخل می‌شود. - . المحاسن: ۵۵۹ -

**[ترجمه]

«۳»

الْکَافِی (۲)، وَ الْفَقِیهُ، فِی الْقَوِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِذَا قَامَ أَحَدُکُمْ مِنَ اللَّیْلِ فَلْیَقُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ النَّبِیِّینَ وَ إِلَهِ الْمُرْسَلِینَ وَ رَبِّ الْمُسْتَضْعَفِینَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی یُحْیِی الْمَوْتَی وَ هُوَ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ فَإِنَّهُ إِذَا قَالَ ذَلِکَ یَقُولُ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی صَدَقَ عَبْدِی وَ شَکَرَ(۳).

**[ترجمه]الکافی - . الکافی ۲: ۵۳۸ - و الفقیه: امام صادق علیه السلام فرمود: هر وقت یکی از شما در شب برخیزد، بگوید: «پروردگار پیامبران و خدای فرستاده شده‌گان و پروردگار مستضعفین منزه است، سپاس مخصوص خدایی است که مرده را زنده می کند و او بر همه چیز تواناست.» وقتی بنده‌ای این دعا را بگوید، خداوند متعال می‌فرماید: بنده‌ام راست گفت و شکر مرا به جا آورد. - . الفقیه ۲: ۳۰۴. ۴. القصص: ۵ و ۶ -

**[ترجمه]

بیان

المراد بالمستضعفین الأئمه علیهم السلام لقوله سبحانه فیهم وَ نُرِیدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَی الَّذِینَ اسْتُضْعِفُوا فِی الْأَرْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَ نَجْعَلَهُمُ الْوارِثِینَ وَ نُمَکِّنَ لَهُمْ فِی الْأَرْضِ (۴) و یحتمل کل من ظلم و غصب و الأول أظهر.

**[ترجمه]منظور از مستضعفین، امامان علیهم السلام هستند. دلیل این مطلب سخن خدای سبحان است که می‌فرماید: «نُرِیدُ أَن نَّمُنَّ عَلَی الَّذِینَ اسْتُضْعِفُوا فِی الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِینَ* وَنُمَکِّنَ لَهُمْ فِی الْأَرْضِ»، ۴{و خواستیم بر کسانی که در آن سرزمین فرو دست شده بودند منّت نهیم و آنان را پیشوایان [مردم] گردانیم، و ایشان را وارث [زمین] کنیم، و در زمین قدرتشان دهیم.} و احتمال دارد هر کسی باشد که به او ظلم شده یا حق او غصب شده است. نظر اول ظاهرتر است.

**[ترجمه]

«۴»

التَّهْذِيبُ، فِی الْمُوَثَّقِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: ابْدَأْ فِی صَلَاهِ اللَّیْلِ بِالْآیَاتِ تَقْرَأُ إِنَّ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِلَی قَوْلِهِ إِنَّکَ لا تُخْلِفُ الْمِیعادَ.

**[ترجمه]التهذیب: در روایتی موثق آمده که امام صادق علیه السلام فرمود: در نماز شب، اول این آیه از قرآن را بخوان: «إن فی خلق السموات و الارض» تا «إنک لا تخلف المیعاد».

**[ترجمه]

«۵»

الْکَافِی، وَ التَّهْذِیبُ، فِی الْحَسَنِ کَالصَّحِیحِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِذَا قُمْتَ بِاللَّیْلِ مِنْ مَنَامِکَ فَانْظُرْ فِی آفَاقِ السَّمَاءِ فَقُلِ اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَا یُوَارِی مِنْکَ لَیْلٌ دَاجٍ وَ لَا سَمَاءٌ ذَاتُ أَبْرَاجٍ وَ لَا أَرْضٌ ذَاتُ مِهَادٍ وَ لَا ظُلُماتٌ بَعْضُها فَوْقَ بَعْضٍ وَ لَا بَحْرٌ لُجِّیٌّ تُدْلِجُ بَیْنَ یَدَیِ الْمُدْلِجِ مِنْ خَلْقِکَ تَعْلَمُ خائِنَهَ الْأَعْیُنِ وَ ما تُخْفِی الصُّدُورُ غَارَتِ النُّجُومُ وَ نَامَتِ الْعُیُونُ وَ أَنْتَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ لَا تَأْخُذُکَ سِنَهٌ وَ لَا نَوْمٌ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ إِلَهِ الْمُرْسَلِینَ- وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ (۵) ثُمَّ اقْرَأِ الْخَمْسَ الْآیَاتِ مِنْ آخِرِ آلِ عِمْرَانَ إِنَّ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ

۱- ۱. المحاسن ص ۵۵۹.

۲- ۲. الکافی ج ۲ ص ۵۳۸.

۳- ۳. الفقیه ج ۱ ص ۳۰۴.

۴- ۴. القصص: ۵ و ۶.

۵- ۵. الکافی ج ۲ ص ۵۳۸.

وَ اخْتِلافِ اللَّيْلِ وَ النَّهارِ لَآياتٍ لِأُولِی الْأَلْبابِ الَّذِینَ یَذْکُرُونَ اللَّهَ قِیاماً وَ قُعُوداً وَ عَلی جُنُوبِهِمْ وَ یَتَفَکَّرُونَ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ رَبَّنا ما خَلَقْتَ هذا باطِلًا سُبْحانَکَ فَقِنا عَذابَ النَّارِ رَبَّنا إِنَّکَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَیْتَهُ وَ ما لِلظَّالِمِینَ مِنْ أَنْصارٍ رَبَّنا إِنَّنا سَمِعْنا مُنادِیاً یُنادِی لِلْإِیمانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّکُمْ فَآمَنَّا رَبَّنا فَاغْفِرْ لَنا ذُنُوبَنا وَ کَفِّرْ عَنَّا سَیِّئاتِنا وَ تَوَفَّنا مَعَ الْأَبْرارِ رَبَّنا وَ آتِنا ما وَعَدْتَنا عَلی رُسُلِکَ وَ لا تُخْزِنا یَوْمَ الْقِیامَهِ إِنَّکَ لا تُخْلِفُ الْمِیعادَ ثُمَّ اسْتَکْ وَ تَوَضَّأْ فَإِذَا وَضَعْتَ یَدَکَ فِی الْمَاءِ فَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِی مِنَ التَّوَّابِینَ وَ اجْعَلْنِی مِنَ الْمُتَطَهِّرِینَ فَإِذَا فَرَغْتَ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ فَإِذَا قُمْتَ إِلَی صَلَاتِکَ فَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ إِلَی اللَّهِ وَ مِنَ اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِی مِنْ زُوَّارِکَ وَ عُمَّارِ مَسَاجِدِکَ وَ افْتَحْ لِی بَابَ تَوْبَتِکَ وَ أَغْلِقْ عَنِّی بَابَ مَعْصِیَتِکَ وَ کُلِّ مَعْصِیَهٍ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی جَعَلَنِی مِمَّنْ یُنَاجِیهِ اللَّهُمَّ أَقْبِلْ عَلَیَّ بِوَجْهِکَ جَلَّ ثَنَاؤُکَ ثُمَّ افْتَتِحِ الصَّلَاهَ بِالتَّکْبِیرِ(۱).

**[ترجمه]الکافی و التهذیب: امام باقر علیه السلام فرمود: هنگامی که در شب برخاستی، به افقهای آسمان بنگر و بگو: خدایا، تو را شب تار، و نه آسمان دارای ستارگان و نه زمین گسترده، و نه تاریکی هایی که بعضی از آنها بر فراز بعضی دیگرند، و نه دریای عمیق متراکم از آب باز نمی‌دارد، از اینکه به شبروان در مسیر عبادت، از عنایاتت مرحمت کنی و رحمت را به هر که از آفریدگانت بخواهی عطا فرمایی. خیانت چشم‌ها و آنچه را سینه ها پنهان می کند می دانی. ستارگان پنهان شدند، و دیده ها به خواب رفتند، و تو زنده و پابرجایی. چرت و خواب تو را فرا نگیرد، منزّه است خدا، پروردگار جهانیان، و معبود رسولان، و ستایش خدای را که پروردگار جهانیان است. سپس پنج آیه از آخر سوره آل عمران را بخوان: «انَّ فِی خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَ الأَرْضِ وَ اخْتِلافِ اللَّیْلِ وَالنَّهَارِ لَآیَاتٍ لِّأُولِی الأَلْبَابِ* الَّذِینَ یَذْکُرُونَ اللَّهَ قِیَامًا وَ قُعُودًا وَعَلَیَ جُنُوبِهِمْ وَ یَتَفَکَّرُونَ فِی خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَ الأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلاً سُبْحَانَکَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ* .رَبَّنَا إِنَّکَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَیْتَهُ وَ مَا لِلظَّالِمِینَ مِنْ أَنصَارٍ* ربنَا إِنَّنَاسَمِعْنَا مُنَادِیًا یُنَادِی لِلإِیمَانِ أَنْ آمِنُواْ بِرَبِّکُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَکَفِّرْ عَنَّا سَیِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الأَبْرَارِ* رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَی رُسُلِکَ وَ لاَ تُخْزِنَا یَوْمَ الْقِیَامَهِ إِنَّکَ لاَ تُخْلِفُ الْمِیعَادَ.» - . آل عمران / ۱۹۰ تا ۱۹۴ - ، { مسلماً در آفرینش آسمانها و زمین، و در پی یکدیگر آمدن شب و روز، برای خردمندان نشانه هایی [قانع کننده] است. همانان که خدا را [در همه احوال] ایستاده و نشسته، و به پهلو آرمیده یاد می کنند، و در آفرینش آسمانها و زمین می اندیشند [که:] پروردگارا، اینها را بیهوده نیافریده ای منزهی تو. پس ما را از عذابِ آتش دوزخ در امان بدار. پروردگارا، هر که را تو در آتش درآوری، یقیناً رسوایش کرده ای، و برای ستمکاران یاورانی نیست. پرودگارا، ما شنیدیم که دعوتگری به ایمان فرا می خواند که: «به پروردگار خود ایمان آورید»، پس ایمان آوردیم. پروردگارا، گناهان ما را بیامرز، و بدیهای ما را بزدای و ما را در زمره نیکان بمیران. پروردگارا، و آنچه را که به وسیله فرستادگانت به ما وعده داده ای به ما عطا کن، و ما را روز رستاخیز رسوا مگردان، زیرا تو وعده ات را خلاف نمی کنی.} سپس مسواک بزن و وضو بگیر. وقتی که دستانت را در آب گذاشتی بگو: به نام خدا و با یاد خدا، پروردگارا مرا از توبه کنندگان و از طهارت کنندگان قرار بده. وقتی وضو را تمام کردی بگو: سپاس مخصوص خدایی است که پروردگار جهانیان است.

هنگام برخاستن برای نماز بگو: به نام خدا و یاد خدا و به سوی خدا آنچه خدا بخواهد و هیچ نیرو حرکتی جز به اراده خدا نیست. خدایا مرا از جمله زائران و آباد کنندگان مسجدهایت قرار بده و در توبه‌ات را بر روی من بگشا و در معصیت از تو و در هر معصیتی را بر روی من ببند، سپاس مخصوص خدایی است که مرا از جمله کسانی قرار داد که او را نجات خواهد داد.

پروردگارا با ذات مقدست رو به سوی من بیاور که ثنایت عظیم است. سپس تکبیر الاحرام بگو و نماز را شروع کن. - . التهذیب ۲: ۱۲۲ ، الکافی ۳: ۴۴۵ -

**[ترجمه]

بیان

لیل داج بالتخفیف من دجا اللیل دجوا إذا أظلم و تمت ظلمته و ربما یقرأ بالتشدید قال فی القاموس دج أرخی الستر و الدجج بضمتین شده الظلمه کالدجه و لیله دیجوج و دجداجه انتهی و الأول أظهر و فی بعض النسخ ساج بالتخفیف من قوله تعالی وَ اللَّیْلِ إِذا سَجی (۲) أی رکد و استقر ظلامه و قد بلغ غایته و ربما یقرأ بالتشدید من السج بمعنی التغطیه(۳) و الأول أنسب.

و الأبراج جمع برج بالتحریک الکواکب النیره الحسنه المنظر قال فی القاموس البرج محرکه الجمیل الحسن الوجه أو المضیء البین المعلوم و الجمع أبراج انتهی و ربما یتوهم أنه جمع البرج بالضم و هو بعید إذ هو إنما یجمع علی بروج فی الغالب و قد قیل إنه یجمع علی أبراج أیضا قال فی مصباح اللغه برج الحمام

ص: ۱۸۸

۱- ۱. التهذیب ج ۲ ص ۱۲۲ ط نجف، الکافی ج ۳ ص ۴۴۵، و تراه فی الفقیه ج ۱ ص ۳۰۴.

۲- ۲. الضحی: ۲.

۳- ۳. فیه سهو واضح.

مأواه و البرج فی السماء قیل منزل القمر و قیل الکوکب العظیم و قیل باب السماء و الجمع فیهما بروج و أبراج.

ذات مهاد أی أمکنه مستویه ممهده للقرار قال الفیروزآبادی المهاد الموضع یهیأ للصبی و یوطأ و الأرض و الفراش أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهاداً(۱) أی بساطا ممکنا للسلوک فیه وَ لَبِئْسَ الْمِهادُ(۲) أی ما مهد لنفسه فی معاده انتهی و یحتمل أن یکون المراد صاحبه هذا الاسم أو هذه الصفه و الحاله فیکون شبیها بالتجرید و قال الفیروزآبادی لجه البحر معظمه و منه بَحْرٍ لُجِّیٍ (۳) تدلج بین یدی المدلج من خلقک قال فی القاموس الدلج محرکه و الدلجه بالضم و الفتح السیر من أول اللیل و قد أدلجوا فإن ساروا فی آخر اللیل فادلجوا بالتشدید انتهی.

**[ترجمه]«لیل داج» که بدون تشدید خوانده می‌شود، از عبارت «دجی اللیل دجوا» گرفته شده است. این عبارت وقتی به کار می‌رود که شب به طور کامل تاریک شده باشد. «داج» گاهی با تشدید خوانده می‌شود. در القاموس گفته است: «دجّ»: پرده را انداخت و «الدُّجُج» به معنای شدت تاریکی است مثل «الدّجه»؛ و شب دیجوج و دجداجه، پایان. نظر اول ظاهرتر است. در برخی از نسخه‌ها «ساج» بدون تشدید آمده است و از آیه «واللیل اذا سجی - . ضحی/ ۲ - »،{و سوگند به شب هنگام که سکونت و آرامش می گیرد.} گرفته شده و به معنای رکود و استقرار تاریکی و رسیدن آن به حد تاریکی کامل است. البته گاهی ساج با تشدید خوانده می‌شود و از کلمه «السّجّ» گرفته شده است و به معنای «تغطیه»، پوشش دادن می‌باشد که نظر اولی مناسب‌تر است.

«أبراج» جمع «بَرَج» به معنای ستارگان درخشان و دارای منظره زیبا است. در قاموس گفته است: «بَرَج» به معنای زیبا و دارای صورتی نیک است. یا روشنایی که آشکار و معلوم است و جمع این کلمه أبراج می‌باشد، پایان. شاید توهم شود که أبراج جمع بُرج است و این نظر بعید است، چرا که این کلمه به طور غالب به صورت بروج جمع بسته می‌شود. همچنین گفته شده است که بُرج گاهی به صورت ابراج نیز جمع بسته می‌شود. در مصباح اللغه گفته است: «برج الحمام»، پناهگاه و لانه کبوتر است و گفته شده که برج در آسمان به معنای منزل ماه است و گفته شده ستاره بزرگ و گفته شده به معنای دروازه آسمان است. جمع این دو، بروج و ابراج است.

«ذات مهاد»، یعنی مکان‌هایی که صاف و آماده سکونت باشد. فیروز آبادی گفته است: مهاد، مکانی است که برای کودکان آماده می‌شود - گهواره - و بستر و زمین و بستر خواب است. «الم نجعل الارض مهادا - . نبأ/ ۶ - »، {آیا

زمین را گهواره‌ای قرار ندادیم}، یعنی بساطی که برای راه رفتن در آن آماده شده است. «لبئس المهاد» {چه بد جایگاهی است}، یعنی آنچه که برای خود در معادش آماده کرده است؛ پایان. احتمال دارد منظور صاحب این اسم یا این صفت و حالت باشد، پس شبیه تجرید است. فیروز آبادی گفته است: «لجه البحر» به معنای بخش اعظم آن است که در آیه «بحر لجیّ - . نور/ ۴۰ - »

هم بدین معنا به کار رفته است.

«تدلج بین یدی المدلج من خلقک»، در القاموس گفته است: «الدَلَج و الدُّلجه» که با فتحه و ضمه خوانده می‌شود به معنای

حرکت اول شب است که در این صورت گفته می‌شود: «قد ادلجوا» و اگر سیر در آخر شب باشد، گفته می‌شود: «ادّلجوا» با تشدید؛ پایان.

**[ترجمه]

و أقول

المضبوط فی الدعاء التخفیف و التشدید أنسب و الکفعمی عکس فی البلد الأمین (۴) و نسب التخفیف إلی آخر اللیل و لعله سهو.

و قال الشیخ البهائی ربما یطلق الإدلاج علی العباده فی اللیل مجازا لأن العباده سیر إلی الله تعالی وَ قَدْ فُسِّرَ بِذَلِکَ قَوْلُ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله: مَنْ خَافَ أَدْلَجَ وَ مَنْ أَدْلَجَ بَلَغَ الْمَنْزِلَ.

و المعنی هنا أن رحمتک و توفیقک و إعانتک لمن توجه إلیک و عبدک صادره عنک قبل توجهه و عبادته لک إذ لو لا رحمتک و توفیقک و إعانتک لمن توجه إلیک و إیقاعک ذلک فی قلبه لم یخطر ذلک بباله فکأنک سرت إلیه قبل أن یسری هو

ص: ۱۸۹

۱- ۱. النبأ: ۶.

۲- ۲. البقره: ۲۰۶.

۳- ۳. النور: ۴۰.

۴- ۴. البلد الأمین ص ۳۵ فی الهامش نقلا عن صحاح الجوهریّ، لکنه سها و عکس الامر، قال الجوهریّ: أدلج القوم: إذا ساروا من أول اللیل، و الاسم الدلج بالتحریک، و الدلجه و الدلجه أیضا مثل برهه من الدهر و برهه، فان ساروا من آخر اللیل فقد ادلجوا- بتشدید الدال- و الاسم الدلجه و الدلجه.

إليک انتهی.

و یحتمل أن یکون المعنی أن ألطافک و رحماتک تزید علی عبادته کما ورد فی الحدیث القدسی من تقرب إلی شبرا تقربت إلیه ذراعا و من تقرب إلی ذراعا تقربت إلیه باعا.

خائِنَهَ الْأَعْیُنِ أی النظره الخائنه الصادره عن الأعین أو الخائنه مصدر کالعافیه أی خیانه الأعین.

و قال الوالد ره فی أکثر نسخ التهذیب یدلج بالیاء فیحتمل أن یکون صفه للبحر إذ السائر فی البحر یظن أن البحر متوجه إلیه و یتحرک نحوه و یمکن أن یکون التفاتا فیرجع إلی المعنی الأول انتهی غارت النجوم أی تسفلت و أخذت فی الهبوط و الانخفاض بعد ما کانت آخذه فی الصعود و الارتفاع و اللام للعهد و یجوز أن یکون بمعنی غابت بأن یکون المراد بها النجوم التی کانت فی أول اللیل فی وسط السماء و السنه بالکسر مبادی النوم.

لَآیاتٍ أی علامات عظیمه أو کثیره داله علی کمال القدره لِأُولِی الْأَلْبابِ أی لذوی العقول الکامله و سمی العقل لبا لأنه أنفس ما فی الإنسان فما عداه کأنه قشر رَبَّنا ما خَلَقْتَ هذا باطِلًا(۱) أی قائلین حال تفکرهم فی تلک المخلوقات العجیبه

---

۱ – ۱. انما تفرع قوله« فَقِنا عَذابَ النَّارِ» علی قوله« رَبَّنا ما خَلَقْتَ هذا باطِلًا» لان هناک مقالتین: مقاله المبطلین النافین للمعاد بالرجوع إلی اللّه، فعندهم لا کتاب و لا رساله و لا حشر و لا جنه و لا نار، و مقاله المحققین القائلین بالمعاد- و هو مقاله النبیین و اممهم فعندهم أن الکتاب حقّ و النبوّه حقّ و المعاد حقّ و الجنه حقّ و النار حقّ و أن اللّه یبعث من فی القبور. فاذا تفکر المتفکر فی خلق السموات و الأرض و اختلاف اللیل و النهار، و عرف بلبه أن لها غایه و نهایه أراد مبدعها و خالقها أن ینتهی أمر الخلقه الی تلک الغایه و المقصد، أدی نظره و اعتباره الی بطلان مزعمه المبطلین و تحقیق عقائد المحققین من وجود الجنه و النار، فبادر الی الاستعاذه باللّه من النار بأن یقیه من عذابه. بیان: ذلک: أن الباطل- خلاف الحق- هو ما لا ثبات لنفسه، و لا أثر یترتب علیه، و لا فائده تستعقبه، و لا یتصور له غایه تراد منه، بل یوجد بحقیقه صوریه یشبه الحق ثمّ یضمحل و یهلک کأنّ لم یکن شیئا مذکورا. و هذا کاللهو و اللعب: یلهو الصبی و یلعب لاجل اللهو و اللعب و یعمل عملا کأعمال العقلاء یتشبه بهم من دون عائده یستحصلها و لا غایه ینتهی إلیها کما قد یلهو الرجل العاقل و یلعب عبثا من دون أن یقصد بعمله فائده، دفعا للوقت أو تصابیا و تفننا و الجنون فنون. هذا هو الباطل، و اما خلق السموات و الأرض بما فیها من العظمه و البهاء، بما فیها من النظام الدائم الجاری، بما فیها من أنواع الحیوان و أصناف البشر، بما قدر فیها من الارزاق و الاقوات، بما جعل فیها من تعاقب اللیل و النهار و ما فی تعاقبهما و اختلافهما من مصالح الحیاه و استدامتها علی وجه الأرض لا یشبه اللهو الباطل، فسبحان باریها و مبدعها أن یکون لاهیا فی ذلک لاعبا، أو یترک الإنسان علی أرجائها سدی یرتع و یلعب من دون أن یبین لهم ما یتقون. فاذا عرف الناظر ذو اللب أن فی خلق السموات و الأرض و اختلاف اللیل و النهار غایه أرادها مبدعها، و أن تلک الغایه- أیا ما کان- لم تستکمل بعد، و الا لما استدام خالقها علی ابقائها، علم بذلک أن لا بد للسماوات و الأرض و بقائهما من أجل مسمی یستکمل عنده الغایه و ان لم یعرف حقیقه تلک الغایه بنفسه، و لا دری کیف یأتی أجلها و لا أیان مرساها. فعند ذلک ینجذب هذا الناظر المتفکر الی مبادئ الوحی و الالهام، و یصغی بسمع قلبه الی دعوی النبیین عن اللّه عزّ و جلّ لیعرف من مقالهم و مقال کتب اللّه المنزله

عليهم حقيقه تلك الغايه، و الغرض من خلق الحياه و الموت، فيصرخ الصارخ فى صماخه أن اليوم المضمار و غدا السباق، و السبق الجنه، و الغايه النار، هو الذى خلق الموت و الحياه ليبلوكم أيكم أحسن عملا و هو العزيز الغفور. و فى ذلك قال اللّه عزّ و جلّ: أَ وَ لَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ ما خَلَقَ اللَّهُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ أَجَلٍ مُسَمًّى وَ إِنَّ كَثِيراً مِنَ النَّاسِ بِلِقاءِ رَبِّهِمْ لَكافِرُونَ(الروم: ٨) ما خَلَقْنَا السَّماءَ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما لاعِبِينَ لَوْ أَرَدْنا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْواً لَاتَّخَذْناهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فاعِلِينَ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْباطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذا هُوَ زاهِقٌ وَ لَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ(الأنبياء: ١٦- ١٨). و قال عزّ و جلّ: إِنَّ هؤُلاءِ لَيَقُولُونَ: إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولى وَ ما نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ فَأْتُوا بِآبائِنا إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما لاعِبِينَ ما خَلَقْناهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقاتُهُمْ أَجْمَعِينَ.(الدخان: ٣٤- ٤٠). و قال تبارك و تعالى: ما خَلَقْنَا السَّماءَ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما باطِلًا ذلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ، أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ كِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَيْكَ مُبارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آياتِهِ وَ لِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبابِ(ص: ٢٧- ٢٩).

الشأن ربنا ما خلقت هذا عبثا سُبْحانَكَ أى ننزهك من فعل العبث تنزيها.

فَقِنا عَذابَ النَّارِ و لما كان خلق هذه الأشياء لحكم و مصالح منها أن يكون سببا لمعاش الإنسان و دليلا يدله على معرفه الصانع و يحثه على طاعته و القيام

ص: ۱۹۱

بوظائف عباداته لينال الفوز الأبدی و الإنسان مخل فی الأغلب بذلک حسن التفريع علی الكلام السابق كذا ذكره الشيخ البهائی ره فقد أخزيته قال بعض المفسرين فيه إشعار بأن العذاب الروحانی أشد من العذاب الجسمانی إذ الخزی فضيحه و حقاره نفسانيه و المنادی الرسول صلی الله عليه و آله و قيل القرآن و حملوا الذنوب علی الكبائر و السيئات علی الصغائر أی اجعلها مكفره عنا بتوفيقنا لاجتناب الكبائر و توفنا مع الأبرار أی فی زمرتهم.

علی رسلک أی علی تصديقهم أو علی ألسنتهم.

و كل معصيه إما تأكيد للسابق أو المراد بها معصيه النبی صلی الله عليه و آله و الإمام و الوالدين و أمثالهما و إن كانت ترجع إلی معصيته تعالی

**[ترجمه]آنچه در دعا آمده است بدون تشدید است ولی با تشدید بودن مناسب‌تر است. کفعمی در البلد الامین قائل به عکس این نظر است و گفته است: برای سیر در آخر شب، «دلج» بدون تشدید به کار می‌رود. شاید سهو باشد.

شیخ بهایی گفته است: شاید «ادلاج» به طور مجازی بر عبادت در شب هم اطلاق شود، چرا که عبادت سیر و حرکت به سوی خداست و سخن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را به به همین معنا تفسیر کرده است که فرمود: «من خاف ادلج و من ادلج بلغ المنزل»، (هر کس که از دوری منزل بترسد، هر آینه به شب راه رود و هر که به شب راه رود به منزل رسد.) منظور در اینجا رحمت و توفیق و اعانت تو به واسطه آن کسی که توجه به سوی تو کند و تو را عبادت نماید، پیشتر و زودتر از توجه او به سوی تو و عبادت او به واسطه تو به او می‌رسد، چرا که تا رحمت و توفیق و اعانت تو شامل حال کسی که به تو روی می‌آورد نشود و تو آن را در دل او نیندازی، عبادت تو نیز به ذهن وی نرسد. پس گویا که تو به سوی او سیر کردی پیش از آنکه او به سوی تو سیر کند؛ پایان.

احتمال دارد که معنا چنین باشد: الطاف و رحمانیت تو بر عبادت وی می‌افزاید، چنان که در حدیث قدسی آمده است: هر کس به اندازه یک وجب به من نزدیک شود، به اندازه یک ذراع به او نزدیک می‌شوم و هرکس به اندازه یک ذراع به من نزدیک شود، به اندازه یک باع - به اندازه گشودن دو دست - به او نزدیک می‌شوم.

«خائنه الاعین»، یعنی نگاه خائنی که از چشم ها صادر می‌شود. یا «خائنه» مثل «عافیه» مصدر باشد، یعنی خیانت چشم‌ها.

مرحوم پدرم رحمه الله علیه در اکثر نسخه‌های تهذیب گفته است: «یدلج» با یاء است بنابراین احتمال دارد صفت بحر باشد، چرا که کسی که در دریا سیر می‌کند، گمان می‌کند دریا به رو به سوی او کرده و به سمت او حرکت می‌کند. و ممکن است التفات باشد که به معنای اول برمی‌گردد. پایان. «غارت النجوم»، یعنی پایین رفت و نیز به معنای فرود آمدن و افتادن، بعد از بالا رفتن و مرتفع شدن باشد. لام «النجوم» لام عهد است. ممکن است به معنای غابت باشد به این صورت که منظور از «غارت النجوم»، ستارگانی باشد که در اول شب در وسط آسمان بودند. «السنه» با کسره به معنای آغاز خواب است.

«الآیات»، یعنی علامت‌هایی بزرگ یا زیاد که بر کمال قدرت دلالت می‌کنند. «لأولی الباب»، یعنی کسانی که عقل کامل دارند و عقل به این دلیل لبّ نامیده می‌شود که نفیس ترین چیزی که در آدمی است، عقل می‌باشد و بقیه اجزا به منزله پوست

می‌باشـد. «ربنـا ما خلقت هـذا باطلاً»، یعنی در حال تفکر به آن مخلوقات عجیب قائلنـد که پروردگارا این موجودات را بیهوده خلق نکردی. «سبحانک»، یعنی تو را از فعل عبث و بیهوده، منزه و برکنار می‌دانیم .

«فقنا عذاب النار»، از آن جایی که خلق این اشـیا به خاطر حکمت و مصـلحت است، از جمله اینکه سـببی برای معیشت انسان و دلیلی است که بر شناخت سازنده اینها دلالت می‌کند و بر طاعت وی و انجام عبادت تشویق می‌کند تا به رستگاری ابدی برسد و چون انسان در اغلب موارد به این تکالیف اخلال می‌ورزد، بر کلام سابق بهترین تفریع و توضـیح را آورده است. شیخ بهایی ایـن گـونه ذکر کرده اسـت. «فقـد اخزیتـه»، برخی مفسـرین گفته انـد: در این کلاـم اشـاره‌ای به این است که عـذاب روحـانی شدیدتر از عذاب جسـمانی است، چرا که «خزی»، رسوایی و حقارت روحانی است. «المنادی»، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سـلم است و نیز گفته شـده است، منظور قرآن است. «ذنوب» را بر گناهان کبیره و «سـیئات» را بر گناهان صـغیره حمل کرده اند، یعنی به خاطر توفیق ما بر اجتناب از گناهان کبیره، آن را سـببی برای تکفیر گناهان صـغیره قرار ده. «توفنا مع الابرار»، یعنی در زمره و گروه آنها. «علی رسلک»، یعنی به خاطر تصدیق آنها یا آنچه بر زبان آنها جاری ساخته‌ای. «کل معصیه»، یا تأکیدی بر جملات سابق است، یا منظور از آن عصـیان ورزیدن نسـبت به پیامبر صـلی الله علیه و آله و سلم یا امام و پدر و مادر و امثال این دو است، هر چند که به نوعی به عصیان ورزیدن به خدا برمی‌گردد.

**[ترجمه]

«۶»

الْفَقِیهُ (۱)، وَ الْکَافِی، فِی الْحَسَنِ کَالصَّحِیحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السـلام قَالَ: کَانَ إِذَا قَامَ آخِرَ اللَّیْلِ رَفَعَ صَوْتَهُ حَتَّی یُسْمِعَ أَهْلَ الدَّارِ یَقُولُ اللَّهُمَّ أَعِنِّی عَلَی هَوْلِ الْمُطَّلَعِ وَ وَسِّعْ عَلَیَّ الْمَضْجَعَ وَ ارْزُقْنِی خَیْرَ مَا قَبْلَ الْمَوْتِ وَ ارْزُقْنِی خَیْرَ مَا بَعْدَ

۱- ۱. الفقیه ج ۱ ص ۳۰۴.

الْمَوْتِ (۱).

**[ترجمه]الفقیه - . الفقیه ۱: ۳۰۴ - و الکافی: در روایت حسن که مثل روایت صحیح است، نقل شده است که امام صادق علیه السلام وقتی آخر شب برمی‌خاست، صدایش را بلند می کرد تا اهل خانه بشنوند و می‌فرمود: پروردگارا، مرا بر ترس و دلهره‌ای که بعد از مرگ از آن اطلاع خواهم یافت، یاری کن و قبرم را بر من وسیع گردان و بهترین چیز قبل از مرگ و بعد از مرگ را بر من روزی کن. - . الکافی ۲: ۵۳۸ -

**[ترجمه]

توضیح

قال الکفعمی (۲)

المطلع المأتی و مطلع الأمر أی مأتاه یقال مطلع هذا الجبل من مکان کذا أی مأتاه و مصعده و هو موضع الاطلاع من إشراف إلی انحدار فشبه علیه السلام ما أشرف علیه من أمر الآخره بذلک وَ مِنْهُ الْحَدِیثُ: لَوْ أَنَّ لِی مَا فِی الْأَرْضِ جَمِیعاً لَافْتَدَیْتُ بِهِ مِنْ هَوْلِ الْمُطَّلَعِ.

من غریبین الهروی و صحاح الجوهری.

و قال رأیت بخط الشیخ قدس سره أن هول المطلع هو الاطلاع إلی الملائکه الذین یقبضون الأرواح و المطلع مصدر.

**[ترجمه]کفعمی - . حاشیه بلد الامین : ۳۶ -

گفته است: «المطلع»، آورنده و «مطلع الامر»، یعنی آورنده خبر یا این امر. گفته می‌شود: «مطلع هذا الجبل من مکان کذا»، یعنی آورنده و «مصعده» که همان مکان اطلاع از بالا به پایین است، بنابراین حضرت علیه السلام آنچه که از امر آخرت وی را آگاه می کند را به مطلع تشبیه کرده است. حدیث ذیل هم از جمله استعمالات این معنی است: اگر تمام آنچه که در زمین است برای من بود، از هول مطّلع، فدیه می‌دادم. که از غریبین [هروی و صحاح جوهری] ذکر شد.

گفته است: به خط شیخ قدس سره دیدم که «هول مطلع»، اطلاع بر ملائکه‌ای است که روح را قبض می کنند. و مطلع مصدر است.

**[ترجمه]

«۷»

فِقْهُ الرِّضَا، قَالَ علیه السلام: إِذَا قُمْتَ مِنْ فِرَاشِکَ فَانْظُرْ فِی أُفُقِ السَّمَاءِ وَ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَحْیَانَا بَعْدَ مَمَاتِنَا وَ إِلَیْهِ النُّشُورُ

لِأَعْبُدَهُ وَ أَحْمَدَهُ وَ أَشْكَرَهُ وَ تَقْرَأَ آخِرَ آلِ عِمْرَانَ مِنْ قَوْلِهِ إِنَّ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِلَی قَوْلِهِ إِنَّکَ لا تُخْلِفُ الْمِیعادَ وَ قُلِ اللَّهُمَّ أَنْتَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ لَا تَأْخُذُکَ سِنَهٌ وَ لَا نَوْمٌ سُبْحَانَکَ سُبْحَانَکَ (۳).

**[ترجمه]فقه الرضا: امام رضا علیه السلام فرمود: وقتی از بستر خود بلند شدی به افق آسمان بنگر و بگو: سپاس خدایی راست که بعد از مرگمان ما را زنده کرد و حشر و نشر ما به سوی اوست تا او را پرستش و سپاس و شکر کنیم. و از آخر سوره آل عمران از آیه «إن فی خلق السموات و الارض» تا آیه «إنک لا تخلف المیعاد» را بخوان و بگو: پروردگارا، تو زنده و پاینده هستی، چرت و خواب آلودگی تو را نگیرد، تو منزهی، تو منزهی. - . فقه الرضا: ۱۳ -

**[ترجمه]

«۸»

الْفَقِیهُ، عَنْ أَبِی عُبَیْدَهَ الْحَذَّاءِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاکَ إِنْ أَنَا قُمْتُ مِنْ آخِرِ اللَّیْلِ أَیَّ شَیْ ءٍ أَقُولُ فَقَالَ قُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ إِلَهِ الْمُرْسَلِینَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی یُحْیِ الْمَوْتی وَ یَبْعَثُ مَنْ فِی الْقُبُورِ فَإِنَّکَ إِذَا قُلْتَهَا ذَهَبَ عَنْکَ رِجْزُ الشَّیْطَانِ وَ وَسْوَاسُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَی (۴).

**[ترجمه]الفقیه: اوعبده حذاء گفته است: به امام باقر علیه السلام گفتم: فدایت شوم، اگر در آخر شب بلند شدم چه چیز بگویم؟ حضرت فرمود: بگو: سپاس مخصوص خدایی است که پروردگار جهانیان و خدای فرستاده شدگان است و سپاس خدایی راست که زنده را می‌میراند و کسی را که در قبر است برمی‌انگیزد. اگر این دعا را بگویی، ان شاءالله تعالی مکر و وسوسه شیطان از تو دور می‌شود. - . الفقیه ۱: ۳۰۵ -

**[ترجمه]

«۹»

الْعِلَلُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُغِیرَهِ عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی عُبَیْدَهَ: مِثْلَهُ (۵).

۱- ۱. الکافی ج ۲ ص ۵۳۸.

۲- ۲. راجع البلد الأمین ص ۳۶ فی الهامش.

۳- ۳. فقه الرضا ص ۱۳ س ۲.

۴- ۴. الفقیه ج ۱ ص ۳۰۵ ذیل حدیث.

۵- ۵. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۴.

**[ترجمه]علل: روایتی نظیر این روایت نقل شده است. - . علل الشرایع ۲: ۵۴ -

**[ترجمه]

باب ۱۲ كيفيه صلاه الليل و الشفع و الوتر و سننها و آدابها و أحكامها

روايات

«۱»

مَجَالِسُ الصَّدُوقِ، وَ ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْأَشْعَرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْبَطَائِنِيِّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ الْحَذَّاءِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ عليه السلام قَالَ: مَنْ أَوْتَرَ بِالْمُعَوِّذَتَيْنِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ قِيلَ لَهُ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَبْشِرْ فَقَدْ قَبِلَ اللَّهُ وَتْرَكَ (۱).

**[ترجمه]مجالس الصدوق و ثواب الاعمال: امام باقر علیه السلام فرمود: هر که نماز وتر را با معوذتین - سوره فلق و سوره ناس - و «قل هو الله احد» بخواند، به او گفته می‌شود: ای بنده خدا، تو را بشارت و مژده باد که خدا نماز وترت را قبول نمود و پذیرفت. - . امالی الصدوق: ۳۷ و ثواب الاعمال: ۱۱۶ -

**[ترجمه]

بيان

الظاهر أن المراد بالوتر الركعات الثلاث كما هو ظاهر أكثر الأخبار فالمراد إما قراءه المعوذتين في الشفع و التوحيد في مفرده الوتر أو قراءه الثلاث في كل من الثلاث و الأول أظهر.

**[ترجمه]ظاهرا منظور از وتر، رکعت‌های سه گانه است، همان طور که ظاهر بیشتر روایات چنین است. بنابراین منظور، یا قرائت معوذتین در نماز شفع و سوره توحید در نماز وتر یک رکعتی است، یا منظور، قرائت هر سه سوره در هر یک از رکعت‌های سه گانه است. نظر اولی ظاهرتر است.

**[ترجمه]

«۲»

مَجَالِسُ الصَّدُوقِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمَكِّيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِسْحَاقَ الْمَدَائِنِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ الْمُغِيرَهِ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَهَ عَنْ أَبِيهِ عُرْوَهَ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: كُنَّا جُلُوساً فِي مَجْلِسٍ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَتَذَاكَرْنَا أَعْمَالَ أَهْلِ بَدْرٍ وَ بَيْعَهَ الرِّضْوَانِ فَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ(۲)

يَا قَوْمِ أَ لَا أَخْبِرُكُمْ بِأَقَلِّ الْقَوْمِ مَالًا

ص: ۱۹۴

۱- ۱. أمالي الصدوق: ۳۷، ثواب الأعمال: ۱۱۶.

۲- ۲. هو عويمر بن عامر و يقال عويمر بن قيس بن زيد و قيل عويمر بن ثعلبه بن عامر ابن زيد بن قيس بن أميّه بن مالك بن عامر بن عدى بن كعب بن الخزرج بن الحارث بن الخزرج أبو الدرداء الأنصاريّ الخزرجى كان من أفاضل الصحابه و فقهائهم و حكمائهم، تولى قضاء دمشق فى خلافه عثمان و توفى قبل أن يقتل عثمان بسنتين سنه ۲/ ۳۳ بدمشق، و قيل توفى بعد صفّين سنه ۹/ ۳۸ و الأصحّ الأشهر و الاكثر عند أهل العلم أنّه توفى فى خلافه عثمان. و لو بقى لكان له ذكر بعد قتل عثمان اما فى الاعتزال و اما فى مباشره القتال و لم يسمع له بذكر فيهما البته و اللّه أعلم، قاله ابن الأثير. و اما عروه بن الزبير فهو عروه بن الزبير بن العوام أبو عبد اللّه القرشيّ الأسدى كان من التابعين روى عن أبيه و أمه أسماء و عائشه و غيرهم من كبار الصحابه، و روى عنه ابنه هشام كما ذكر فى هذا الحديث و الزهرى شهاب بن مسلم و غيرهما، و قد ولد سنه اثنتين و عشرين ۲۲ من الهجره، و على هذا ففى لقائه و اجتماعه بأبى الدرداء فى مسجد رسول اللّه تأمل واضح حيث كان لعروه فى آخر أيّام أبى الدرداء احدى عشر سنه، و لا يناسب سنه هذا قوله« كنا جلوسا فى مسجد رسول اللّه فتذاكرنا أعمال أهل بدر و بيعه الرضوان». على ان الظاهر من الحديث أن الجلسه هذه كانت بعد شهاده علىّ بن أبى طالب عليه السلام فذكر أبو الدرداء ما رآه منه عليه السلام تفضيلا له على غيره، و قد سمعت أن أبا الدرداء مات قبل شهاده أمير المؤمنين بسنوات كثيره، و لا أقل أنّه مات بعد صفّين سنه ۹/ ۳۸ و على بن أبى طالب حى لم يستشهد بعد.

وَ أَكْثَرِهِمْ وَرَعاً وَ أَشَدِّهِم اجْتِهَاداً فِی الْعِبَادَهِ قَالُوا مَنْ قَالَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام قَالَ فَوَ اللَّهِ إِنْ كَانَ فِی جَمَاعَهِ أَهْلِ الْمَجْلِسِ إِلَّا مُعْرِضٌ عَنْهُ بِوَجْهِهِ ثُمَّ انْتَدَبَ لَهُ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ لَهُ يَا عُوَيْمِرُ لَقَدْ تَكَلَّمْتَ بِكَلِمَهٍ مَا وَافَقَكَ عَلَيْهَا أَحَدٌ مُنْذُ أَتَيْتَ بِهَا فَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ يَا قَوْمِ إِنِّی قَائِلٌ مَا رَأَيْتُ وَ لْيَقُلْ كُلُّ قَوْمٍ مِنْكُمْ مَا رَأَوْا شَهِدْتُ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ بِشُوَيْحِطَاتِ النَّجَّارِ وَ قَدِ اعْتَزَلَ مِنْ مَوَالِيهِ وَ اخْتَفَى مِمَّنْ يَلِيهِ وَ اسْتَتَرَ بِمُغِيلَاتِ النَّخْلِ فَافْتَقَدْتُهُ وَ بَعُدَ عَلَيَّ مَكَانُهُ فَقُلْتُ لَحِقَ بِمَنْزِلِهِ فَإِذَا أَنَا بِصَوْتٍ حَزِينٍ وَ نَغْمَهٍ شَجِیٍّ وَ هُوَ يَقُولُ إِلَهِی كَمْ مِنْ مُوبِقَهٍ حَمَلْتَ عَنِّی مُقَابَلَتَهَا بِنِعْمَتِكَ وَ كَمْ مِنْ جَرِيرَهٍ تَكَرَّمْتَ عَنْ كَشْفِهَا بِكَرَمِكَ إِلَهِی إِنْ طَالَ فِی عِصْيَانِكَ عُمُرِی وَ عَظُمَ فِی الصُّحُفِ ذَنْبِی فَمَا أَنَا أُؤَمِّلُ غَيْرَ غُفْرَانِكَ وَ لَا أَنَا بِرَاجٍ غَيْرَ رِضْوَانِكَ فَشَغَلَنِی الصَّوْتُ وَ اقْتَفَيْتُ الْأَثَرَ فَإِذَا هُوَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام بِعَيْنِهِ فَاسْتَتَرْتُ لَهُ وَ أَخْمَلْتُ الْحَرَكَهَ فَرَكَعَ رَكَعَاتٍ فِی جَوْفِ اللَّيْلِ الْغَابِرِ ثُمَّ فَرَغَ إِلَى الدُّعَاءِ وَ الْبُكَاءِ

وَ الْبَثِّ وَ الشَّكْوَى فَكَانَ مِمَّا بِهِ اللَّهَ نَاجَى أَنْ قَالَ إِلَهِي أَفَكِّرُ فِي عَفْوِكَ فَتَهُونُ عَلَيَّ خَطِيئَتِي ثُمَّ أَذْكُرُ الْعَظِيمَ مِنْ أَخْذِكَ فَتَعْظُمُ عَلَيَّ بَلِيَّتِي ثُمَّ قَالَ آهِ إِنْ أَنَا قَرَأْتُ فِي الصُّحُفِ سَيِّئَةً أَنَا نَاسِيهَا وَ أَنْتَ مُحْصِيهَا فَتَقُولُ خُذُوهُ فَيَا لَهُ مِنْ مَأْخُوذٍ لَا تُنْجِيهِ عَشِيرَتُهُ وَ لَا تَنْفَعُهُ قَبِيلَتُهُ يَرْحَمُهُ الْمَلَأُ إِذَا أُذِنَ فِيهِ بِالنِّدَاءِ ثُمَّ قَالَ آهِ مِنْ نَارٍ تُنْضِجُ الْأَكْبَادَ وَ الْكُلَى آهِ مِنْ نَارٍ نَزَّاعَةٍ لِلشَّوَى آهِ مِنْ غَمْرَةٍ مِنْ مُلْهَبَاتِ لَظَى قَالَ ثُمَّ أَنْعَمَ فِي الْبُكَاءِ فَلَمْ أَسْمَعْ لَهُ حِسّاً وَ لَا حَرَكَةً فَقُلْتُ غَلَبَ عَلَيْهِ النَّوْمُ لِطُولِ السَّهَرِ أُوقِظُهُ لِصَلَاةِ الْفَجْرِ قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ فَأَتَيْتُهُ فَإِذَا هُوَ كَالْخَشَبَةِ الْمُلْقَاةِ فَحَرَّكْتُهُ فَلَمْ يَتَحَرَّكْ وَ زَوَيْتُهُ فَلَمْ يَنْزَوِ فَقُلْتُ إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ مَاتَ وَ اللَّهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ قَالَ فَأَتَيْتُ مَنْزِلَهُ مُبَادِراً أَنْعَاهُ إِلَيْهِمْ فَقَالَتْ فَاطِمَةُ علیها السلام يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ مَا كَانَ مِنْ شَأْنِهِ وَ مِنْ قِصَّتِهِ فَأَخْبَرْتُهَا الْخَبَرَ فَقَالَتْ هِيَ وَ اللَّهِ يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ الْغَشْيَةُ الَّتِي تَأْخُذُهُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ثُمَّ أَتَوْهُ بِمَاءٍ فَنَضَحُوهُ عَلَى وَجْهِهِ فَأَفَاقَ وَ نَظَرَ إِلَيَّ وَ أَنَا أَبْكِي فَقَالَ مِمَّا بُكَاؤُكَ يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ فَقُلْتُ مِمَّا أَرَاهُ تُنْزِلُهُ بِنَفْسِكَ فَقَالَ يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ فَكَيْفَ وَ لَوْ رَأَيْتَنِي وَ دُعِيَ بِي إِلَى الْحِسَابِ وَ أَيْقَنَ أَهْلُ الْجَرَائِمِ بِالْعَذَابِ وَ احْتَوَشَتْنِي مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ وَ زَبَانِيَةٌ فِظَاظٌ فَوَقَفْتُ بَيْنَ يَدَيِ الْمَلِكِ الْجَبَّارِ قَدْ أَسْلَمَنِي الْأَحِبَّاءُ وَ رَحِمَنِي أَهْلُ الدُّنْيَا لَكُنْتَ أَشَدَّ رَحْمَةً لِي بَيْنَ يَدَيْ مَنْ لَا تَخْفَى عَلَيْهِ خَافِيَةٌ فَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ فَوَ اللَّهِ مَا رَأَيْتُ ذَلِكَ لِأَحَدٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]مجالس الصدوق: عروه بن زبیر گفته است: در مسجد رسول اکرم صلی الله علیه و آله با جمعی نشسته و از احوال اهل بدر و بیعت رضوان مذاکره می‌کردیم. ابوالدرداء گفت: ای مردم! می‌خواهید شما را از کسی که از جهت مال و ثروت دنیا از همه کمتر و از لحاظ تقوی و عمل و مجاهده از همه برتر و بالاتر است، آگاه کنم؟ گفتند: او کیست؟ گفت: علی بن ابیطالب علیه السلام است. عروه گفته است: سوگند به خداوند که افراد حاضر همه رو ترش کرده و از سخن ابوالدرداء رو برگردانیدند.

سپس مردی از انصار که اسمش عویمر بود گفت: تو سخنی گفتی که کسی از حاضرین با تو موافق نیست. ابوالدرداء گفت: ای عویمر، من از روی آنچه مشاهده کرده‌ام حرف می‌زنم، شماها نیز اگر سخنی دارید که متکی به حس و برهان است بگویید.

سپس گفت: من با چشم خود مشاهده کردم که علی بن ابی طالب علیه السلام در نخلستان بنی نجار تنها بود و از غلامان و اطرافیان خود دوری گزیده و در پشت نخلها خود را مخفی کرده بود، و بعد که او را جستجو کردم از نظر من غایب شده بود. و من پیش خود فکر کردم که آن حضرت از نخلستان خارج شده و به سوی منزل خود رفته است.

در این هنگام صدای حزین و نغمه اندوهناکی را شنیدم که می‌گفت: پروردگارا، چه بسا که از کارهای هلاکت آور من به حلم خود در گذشته و عقوبت نکرده‌ای و چقدر از گناهان مرا که به خاطر کرم و لطف خود پرده روی آنها پوشیده و در میان مردم کشف نکرده‌ای، پروردگارا، اگر عمر من در معصیت و مخالفت تو تلف شده است و اگر خطاها و لغزش‌های بزرگ صحیفه اعمال مرا پر کرده است؛ پس به جز مغفرت و لطف و خشنودی تو امیدی ندارم.

این صدا به اندازه‌ای جالب و مؤثر بود که مرا مشغول کرد، و بی اختیار در خط سیر آن حرکت کرده و رفته رفته به صاحب صدا نزدیک‌تر می‌شدم و یک مرتبه متوجه شدم که علی ابیطالب علیه السلام است. من خود را در پشت درخت‌ها پنهان کردم که از شنیدن این جملات دلنشین و راز و نیازهای دلنواز محروم نمانده و ضمنا مانع دعا و مناجات آن حضرت نشوم. شب

تاریک بود و سکوت فضای آن محیط را فرا گرفته بود.

علی بن ابی طالب علیه السلام در خلوت آن شب با خدای خود راز و نیاز می کرد، چند رکعت نماز خواند و باز شروع به دعا و گریه و زاری و مناجات کرد. از جمله مناجات‌های او این بود:

پروردگارا، چون در وسعت عفو و بخشش تو فکر می کنم، خطاهای من در نظرم کوچک و خوار می‌شود و هرگاه که شدت اخذ و عقاب تو را به یاد می‌آورم، گرفتاری و بلای من بزرگ می‌شود.

سپس فرمود: آه و فریاد از آنکه در نامه اعمال خود عمل قبیحی را ببینم که من آن را فراموش کرده بودم ولی در پیشگاه علم تو محفوظ و در نامه من ثبت شده است و در آن روز خطاب عتاب آمیز از جناب تو برسد که او را بگیرید! در آن روز کیست که به داد و فریاد این آدم برسد، آدم گرفتاری که خویشاوندان او نتوانند او را نجات بدهند و طایفه و قوم او سودی به او نتوانند برسانند. آه و فریاد از آتشی که دل و جگر آدمی را کباب کند. آه از آتشی که اعضا و جوارح آدمی را جدا کند. آه از شدتی که از شعله‌های آتش جهنم برمی‌خیزد.

و بعد شروع کرد به گریه کردن و مشغول گریه بود، تا آنکه هیچ گونه صدا و حرکتی از او احساس نشد، و من تصور کردم که در اثر بیداری شب به خواب رفته است.

نزدیک طلوع فجر شد و خواستم او را برای نماز صبح بیدار کنم، نزد او آمده و او را مانند چوب خشک افتاده ای یافتم، چون او را با دستم حرکت دادم حرکت نمی کرد. خواستم او را گرفته و بلند کنم، ممکن نشد، پس گفتم: «انا لله و انا الیه راجعون»، سوگند به خداوند که علی بن ابی طالب علیه السلام از دنیا رفته است.

به سرعت رو به منزل آن حضرت نهاده و از حالت او خبر دادم. حضرت زهرا سلام الله علیها، دختر رسول اکرم در منزل بود، پرسید: ای ابوالدرداء، چطور این اتفاق افتاد؟ من تفصیل و جریان امر او را از ابتدا نقل کردم. فرمود: سوگند به خداوند که این حالت غشوه ای است که از خوف و خشیت پروردگار برای وی اتفاق افتاده است.

بعد برای او آب آوردند و به سیمای مبارکش زدند، تا اینکه به حال آمده و چشم‌های خود را باز کرد، و به من که گریه می... کردم نگریسته و فرمود: ای اباالدرداء، برای چه گریه می کنی؟ عرض کردم: از آنچه که می‌بینم بر سر خودت می‌آوری. فرمود: ای ابادرداء! چگونه می‌شود حال تو آن موقعی که مرا برای حساب بخوانند و در آن هنگام گناه کاران عقاب و سزای اعمال خود را در پیش روی خود مشاهده خواهند کرد، و مرا ملائکه‌ای که مامور به سختگیری و تندی هستند احاطه نمایند، و موکلین و پاسبانان جهنم منتظر فرمان و دستور شوند و من در پیشگاه عظمت و جلال خداوند قهار حاضر باشم و رفقا و دوستانم مرا تسلیم امر الهی کنند، و اهل دنیا و مردمان دیگر به حال من ترحم نمایند. البته در آن حال بیشتر به حال من ترحم خواهی کرد، زیرا مرا در مقابل کسی را خواهی دید که کوچکترین رازی از او پنهان نیست. ابوالدرداء گفت: به خدا سوگند این حالت را در هیچ یک از یاران رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم ندیده بودم. - . امالی الصدوق: ۴۸ ، ۴۹ -

**[ترجمه]

بیان

قد مر شرح الخبر فی المجلد التاسع (۲)

قوله علیه السلام فکم من موبقه أی خطیئه مهلکه للدین هادمه له حملت عنی مقابلتها فی بعض النسخ القدیمه حلمت عنی مقابلتها بنقمتک فیمکن أن یقرأ بصیغه الخطاب و مقابلتها بالنصب

ص: ۱۹۶

۱- ۱. أمالی الصدوق ص ۴۸ و ۴۹.

۲- ۲. راجع ج ۴۱ ص ۱۱ و ۱۲ من هذه الطبعه.

بنزع الخافض أو بصيغه الغيبه و مقابلتها بالرفع و النسخه الأولى أظهر تنضج على وزن تكرم و الكلى بالضم جمع كليه و كلوه و النزع القلع و الشوى الأطراف أو جمع شواه جلده الرأس قال الجوهرى الشوى جمع شواه و هى جلده الرأس و الشوى اليدان و الرجلان و الرأس من الآدميين و كل ما ليس مقتلا انتهى و ما ذكره الشيخ البهائى رحمه الله عليه أنه جمع شواه بالضم فلعله وهم إذ لم تر فى اللغه إلا بالفتح.

من غمره الغمره ما يغمر الشى ء أى يشتمل عليه و يستره و ملهبات على بناء المفعول و فى بعض النسخ لهبات بالتحريك قال فى القاموس اللهب و اللهب اشتعال النار إذا خلص من الدخان و لهبها لسانها و لهيبها حرها ألهبها فالتهبت و لظى اسم من أسماء النار نعوذ بالله منها.

**[ترجمه]شرح اين روايت در جلد نهم گذشت. سخن حضرت عليه السلام «فكم من موبقه»، يعنى خطايى كه كشنده و ويرانگر دين است. «حملت عنى مقابلتها» در برخى نسخه‌هاى قديمى اين گونه است: «حملت عنى مقابلتها بنقمتك»، بنابراين ممكن است به صيغه مخاطب خوانده شود و «مقابلتها» به صورت منصوب به نزع خافض و يا به صيغه غايب و «مقابلتها» به صورت مرفوع خوانده شود. نسخه اولى ظاهرتر است. «تنضج» بر وزن تكرم و «الكلى» به ضمه جمع كليه و كلوه است. «النزع» يعنى بركندن. «الشوى»، به معناى دست و پا يا «شواه» به معناى پوست سر است. جوهرى گفته است: «الشوى» جمع «شواه» و به معناى پوست سر است و شوى، به معناى دو دست و دو پا و سر انسان و هر چيزى است كه كشنده نمى‌باشد، پايان. شيخ بهايى رحمه الله عليه گفته است: «شوى» جمع شواه به ضمه است. شايد اين وهم باشد، چرا كه اين كلمه در لغت فقط به صورت مفتوح ديده شده است.

«من غمره»، «الغمره»، هر چيزى است كه چيزى را مى‌پوشاند، يعنى آن را در ميان مى‌گيرد و مى‌پوشاند. «ملهبات»، اسم مفعول است و در برخى «لَهَبات» است. در القاموس گفته است: «اللهب و اللهب»، شعله ور شدن آتش است وقتى كه بدون دود مى... شود و لهب آتش زبانه آن است. و لهيب، حرارت آن است. «ألهبها فالتهبت». «لظى» از جمله اسم‌هاى جهنم است كه از آن به خدا پناه مى‌بريم.

**[ترجمه]

«۳»

الْمَجَالِسُ، عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ الْمَالِكِيِّ عَنِ الْمَنْصُورِ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ زَيْدٍ الشَّحَّامِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ فِی الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنْ صَلَاهِ اللَّيْلِ سِتِّينَ مَرَّهً قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فِی كُلِّ رَكْعَهٍ ثَلَاثِينَ مَرَّهً انْفَتَلَ وَ لَيْسَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ ذَنْبٌ (1).

**[ترجمه]المحاسن:

امام صادق عليه السلام فرمود: هر كس كه در دو ركعت اول نماز شب، شصت بار سوره توحيد را بخواند - كه در هر ركعت سى بار مى‌خواند - نماز را تمام مى‌كند در حالى كه بين او و خداوند عزوجل گناهى نمى‌ماند. - . امالى الصدوق: ۳۴۴ -

**[ترجمه]

«۴»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْعَدَهَ بْنِ صَدَقَهَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: کَانَ أَبِی یُصَلِّی فِی جَوْفِ اللَّیْلِ فَیَسْجُدُ السَّجْدَهَ فَیُطِیلُ حَتَّی نَقُولَ إِنَّهُ رَاقِدٌ فَمَا نَفْجَأُ مِنْهُ إِلَّا وَ هُوَ یَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَقّاً حَقّاً سَجَدْتُ لَکَ یَا رَبِّ تَعَبُّداً وَ رِقّاً وَ إِیمَاناً وَ تَصْدِیقاً وَ إِخْلَاصاً یَا عَظِیمُ یَا عَظِیمُ إِنَّ عَمَلِی ضَعِیفٌ فَضَاعِفْهُ فَإِنَّکَ جَوَادٌ کَرِیمٌ یَا حَنَّانُ اغْفِرْ لِی ذُنُوبِی وَ جُرْمِی وَ تَقَبَّلْ عَمَلِی یَا حَنَّانُ یَا کَرِیمُ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ أَنْ أَخِیبَ أَوْ أَعْمَلَ ظُلْماً(۲).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم در دل شب نماز می‌خواند و سجده‌اش را طول می‌داد، به گونه‌ای که ما خیال می‌کردیم خوابیده است. غافلگیر نمی‌شدیم مگر وقتی که می‌فرمود: حقیقتا خدایی جز خدای یکتا نیست. پروردگارا از روی عبادت و بندگی و تصدیق و اخلاص برای تو سجده کردم. ای بزرگ ای بزرگ، عملم ضعیف است، پس آن را چند برابر گردان، چرا که تو بخشنده و کریم هستی. ای مهربان، گناهان و جرم مرا ببخش و ای مهربان و ای کریم، عملم را قبول کن. پروردگارا، از شر اینکه ناامید شوم یا از روی ظلم عملی را انجام دهم به تو پناه می‌آورم.

**[ترجمه]

بیان

حقا مصدر مؤکد لمضمون الجمله و تعبدا مفعول له و کذا أخواتها.

ص: ۱۹۷

۱- ۱. أمالی الصدوق: ۳۴۴.

۲- ۲. قرب الإسناد ص ۴.

**[ترجمه]«حقاً» مصدر تاکید کننده برای مضمون جمله است و «تعبداً» و نظائر آن که در جمله به کار رفته اند، مفعول له هستند.

**[ترجمه]

«۵»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِی الْبِلَادِ قَالَ: صَلَّی أَبُو الْحَسَنِ الْأَوَّلُ صَلَاةَ اللَّيْلِ فِی الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ أَنَا خَلْفَهُ فَصَلَّی الثَّمَانَ وَ أَوْتَرَ وَ صَلَّی الرَّكْعَتَيْنِ ثُمَّ جَعَلَ مَكَانَ الضَّجْعَةِ سَجْدَةً(۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: ابراهیم بن ابوبلاد گفته است: حضرت علی علیه السلام در مسجدالحرام نماز شب را خواند و من پشت سر وی بودم، حضرت هشت رکعت نماز و نماز وتر و دو رکعت نماز را خواند، سپس به جای بر پهلو خفتن، سجده به جا آورد. - . قرب الاسناد: ۱۲۸ -

**[ترجمه]

«۶»

مَجَالِسُ الصَّدُوقِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام: الْقُنُوتُ فِی الْوَتْرِ كَقُنُوتِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ تَقُولُ فِی دُعَاءِ الْقُنُوتِ اللَّهُمَّ تَمَّ نُورُكَ فَهَدَيْتَ فَلَكَ الْحَمْدُ رَبَّنَا وَ بَسَطْتَ يَدَكَ فَأَعْطَيْتَ فَلَكَ الْحَمْدُ رَبَّنَا وَ عَظُمَ حِلْمُكَ فَعَفَوْتَ فَلَكَ الْحَمْدُ رَبَّنَا وَجْهُكَ أَكْرَمُ الْوُجُوهِ وَ جِهَتُكَ خَيْرُ الْجِهَاتِ وَ عَطِيَّتُكَ أَفْضَلُ الْعَطِيَّاتِ وَ أَهْنَأُهَا تُطَاعُ رَبَّنَا فَتَشْكُرُ وَ تُعْصَى رَبَّنَا فَتَغْفِرُ لِمَنْ شِئْتَ تُجِيبُ الْمُضْطَرَّ وَ تَكْشِفُ الضُّرَّ وَ تَشْفِی السَّقِيمَ وَ تُنْجِی مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ لَا يَجْزِی بِآلَائِكَ أَحَدٌ وَ لَا يُحْصِی نَعْمَاءَكَ قَوْلُ قَائِلٍ اللَّهُمَّ إِلَيْكَ رُفِعَتِ الْأَبْصَارُ وَ نُقِلَتِ الْأَقْدَامُ وَ مُدَّتِ الْأَعْنَاقُ وَ رُفِعَتِ الْأَيْدِی وَ دُعِيتَ بِالْأَلْسُنِ وَ تُحُوكِمَ إِلَيْكَ فِی الْأَعْمَالِ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَ ارْحَمْنَا وَ افْتَحْ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ خَلْقِكَ بِالْحَقِّ وَ أَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ اللَّهُمَّ إِلَيْكَ نَشْكُو غَيْبَةَ نَبِيِّنَا وَ شِدَّةَ الزَّمَانِ عَلَيْنَا وَ وُقُوعَ الْفِتَنِ بِنَا وَ تَظَاهُرَ الْأَعْدَاءِ وَ كَثْرَةَ عَدُوِّنَا وَ قِلَّةَ عَدَدِنَا فَفَرِّجْ ذَلِكَ يَا رَبِّ بِفَتْحٍ مِنْكَ تُعَجِّلُهُ وَ نَصْرٍ مِنْكَ تُعِزُّهُ وَ إِمَامِ عَدْلٍ تُظْهِرُهُ إِلَهَ الْحَقِّ رَبَّ الْعَالَمِينَ ثُمَّ تَقُولُ فِی قُنُوتِ الْوَتْرِ بَعْدَ هَذَا الدُّعَاءِ- أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ سَبْعِينَ مَرَّةً وَ تَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ كَثِيراً وَ تَقُولُ فِی دُبُرِ الْوَتْرِ بَعْدَ التَّسْلِيمِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ الْحَمْدُ لِرَبِّ الصَّبَاحِ الْحَمْدُ لِفَالِقِ الْإِصْبَاحِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ (۲).

مجالس ابن الشیخ، عن أبیه عن الحسین بن عبید الله الغضائری عن

ص: ۱۹۸

۱- ۱. قرب الإسناد: ۱۲۸ ط حجر ص ۱۷۳ ط نجف.

۲- ۲. أمالی الصدوق: ۲۳۵.

الصدوق: مثله (۱)

**[ترجمه]مجالس الصدوق: امام باقر علیه السلام فرمود: قنوت در نماز وتر مثل قنوت روز جمعه است. در دعای قنوت می... گویی: پروردگارا، نورت کامل شد و من هدایت شدم، پس حمد مخصوص توست و دستت را باز کردی و عطا کردی، پس حمد مخصوص توست. حلم و بردباریت زیاد است و عفو نمودی، پس حمد و ستایش مخصوص توست. ذاتت کریم‌ترین وجوه است و مسیر تو بهترین مسیرهاست و بخششت بهترین بخشش‌ها و گواراترین آنهاست، پروردگار ما. اطاعت می‌شوی و پس تشکر می‌کنی و عصیان ورزیده می‌شوی و هر کس را بخواهی می‌بخشی، گرفتار را اجابت می‌کنی و گرفتاری را برطرف می‌نمایی و بیمار را شفا می‌دهی و از گرفتاری نجات می‌دهی. هیچ کس نمی‌تواند شکر نعمت‌هایت را به جا آورد و هیچ کس نمی‌تواند نعمت‌هایت را بشمارد .

پروردگارا! دیده ها به سوی تو بالا رفته، قدم‌ها به سوی تو گام برداشته، گردن‌ها به سوی تو دراز شده، دست‌ها به سوی تو بالا- رفته، زبان‌ها به سوی تو فراخوان شده و اعمال به سوی تو انجام شده. پروردگارا! ما را بیامرز و به ما رحم کن و بین ما و آفریدگانت به حق، گشایش کن که تو بهترین گشایش کنندگان هستی.

خدایا ما به تو شکایت می کنیم از نبودن پیامبرمان و از جریان زمانه به زیانمان و از سختی فتنه‌ها و از اتحاد دشمنانمان و از بسیاری دشمنان و کمی افرادمان؛ پس پروردگارا، به گشایش فوری از طرف خود و برطرف کردن رنج و ناراحتی و یاری با عزت و امام دادگری که آشکار سازی. تو را می خوانیم ای خدای حق، ای پروردگار جهانیان.

سپس در قنوت وتر بعد از این دعا می‌گویی: «استغفر الله و اتوب الیه»، هفتاد مرتبه و بسیار به خداوند متعال از شر جهنم پناه ببر و بعد از نماز وتر، بعد از سلام نماز سه مرتبه می‌گویی: «منزه است پروردگارم که پادشاه و تقدیس شده و شکست ناپذیر و حکیم است» و سه مرتبه هم «سپاس مخصوص خدایی است که پروردگار صبحگاهان و شکافنده سپیده دمان است.» - . امالی الصدوق: ۲۳۵ -

مجالس ابن الشیخ: روایتی نظیر این روایت نقل شده است. - . امالی الطوسی ۲: ۴۷ -

**[ترجمه]

بیان

تم نورک فهدیت قال الوالد قدس سره أی لما کانت کمالاتک تامه هدیت عبادک کما قال سبحانه کنت کنزا مخفیا فأحببت أن أعرف فخلقت الخلق لکی أعرف و بسطت أی لما کنت کریما جوادا فیاضا بالذات أعطیت کلا من المخلوقین ما کان قابلا له وجهک أی ذاتک أکرم الوجوه و أحسنها و أکثرها جودا و إحسانا و جهتک أی جانبک الذی یتوجه إلیک بالعباده و التوسل بالدعاء لا یجزی بآلائک أی لا یقدر أحد علی جزاء نعمائک فی القاموس الجزاء المکافاه علی الشی ء جزاه به و علیه انتهی و یحتمل أن یکون المعنی أن جزاء نعمائک لا- یکون إلا بنعمائک فکیف تکون نعمتک جزاء لنعمتک بل تکون علاوه لها.

و تحوكم إليك في الفقيه (۲)

و إليك سرهم و نجواهم في الأعمال و فيه اللهم إنا نشكو إليك غيبه ولينا عنا و في بعض النسخ و فقد نبينا و غيبه ولينا عنا و في بعض الروايات بإمام عدل قوله تعزه الضمير راجع إلى النصر و الإسناد مجازي أو المراد تعز به على الحذف و الإيصال تظهره أي تبينه أو تغلبه.

**[ترجمه]«تم نورك فهديت»، مرحوم والد – قدس سره – گفته است: چون كمالات تو كامل است، آن را بر بندگانت هديه نمودی، همان طور كه خدای سبحان می‌فرمايد: «گنجی مخفی بودم و دوست داشتم كه شناخته شوم، بنابراين خلايق را آفريدم تا شناخته شوم». و «بسطت»، يعنی چون كريم و بخشنده و فياض بالذات بودی، به هريك از مخلوقات آنچه كه شايسته آن بود را دادی. «وجهك»، يعنی ذاتت. «اكرم الوجوه» و بهترين و بيشترين ذات‌ها از نظر بخشش و احسان. «وجهتك»، يعنی جانبی كه بندگان با عبادت و با توسل به دعا رو به آن سو می‌كنند. «لا يجزی بآلائك»، يعنی هيچ كس نمی‌تواند شكر نعمت‌هايت را به جا آورد. در القاموس آمده است: جزا، مكافات بر چيزی است كه ممكن است به نفع يا بر ضد آن – عذاب يا پاداش – باشد. پايان. احتمال دارد معنا اين باشد كه جزا و پاداش نعمت‌هايت جز به نعمت‌هايت ممكن نيست؛ پس چطور ممكن است نعمت‌هايت جزای نعمتت باشد؟ بلكه نه تنها جزای نعمت نيست، بلكه نعمتی علاوه بر آنها می‌باشد.

«تحوكم اليك»: در كتاب الفقيه – . الفقيه ۱: ۳۰۹ –

آمده است: «واليك سرّهم و نجواهم فی الاعمال» {سر و نجوای آنها در اعمال به سوی توست.} و نيز در كتاب الفقيه آمده است: «اللهم إنا نشكو اليك غيبه وليّنا عنا» و در برخی نسخه‌ها «و فقد نبينا و غيبت ولينا عنا» و در برخی روايات «بامام عدل» آمده است. ضمير «تعزّه» در سخن حضرت به نصر برمی‌گردد و اسناد، مجازی است يا منظور «تعزّ به» است بنا بر حذف و وصل. «تظهره»، يعنی او را روشن می‌كنی يا او را غلبه می‌دهی.

**[ترجمه]

«۷»

الْعِلَلُ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْوَرَّاقِ وَ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ بِشْرِ بْنِ غِيَاثٍ عَنْ أَبِي يُوسُفَ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فَإِذَا خِفْتَ الصُّبْحَ فَأَوْتِرْ بِوَاحِدَةٍ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْوَتْرَ لِأَنَّهُ وَاحِدٌ(۳).

**[ترجمه]العلل: پيامبر صلی الله عليه و آله و سلم فرمود: نماز شب دوتا دوتا خوانده می‌شود، وقتی از صبح شدن ترسيدی، نماز وتر را يک ركعت بخوان؛ چرا كه خداوند وتر را دوست دارد، چون خودش هم تنها و يگانه است.

**[ترجمه]

بیان

هذا الخبر من أخبار العامه و رواته من المخالفين و الغرض أنه يحب

ص: ۱۹۹

۱- ۱. أمالى الطوسىّ ج ۲ ص ۴۷- ۴۸.

۲- ۲. الفقيه ج ۱ ص ۳۰۹ ط نجف.

۳- ۳. علل الشرائع ج ۲ ص ۱۵۳، و العبره بمجموع ركعات الصلاه مفروضها و نوافلها فمجموع الفرائض سبع عشره ركعه، و مجموع النوافل سبعه و عشرون ركعه كما عرفت من روايه زراره، و مجموع النوافل و الفرائض أيضا وتر مع احتساب الوتيره ركعه واحده، و هى الاحدى و الخمسون على رأى الجمهور.

أن لا تكون صلاه الليل إلا ركعتين إلا الوتر فإنها واحده و ليست الوتر ثلاثا بتسليمه كما قاله بعض العامه و لا الركعات قبله أربعا و أكثر بتسليمه كما ذكروه قال فی النهایه فیه إن الله وتر یحب الوتر فأوتروا الوتر الفرد بكسر الواو و فتحه فالله واحد فی ذاته لا یقبل الانقسام و التجزیه واحد فی صفاته لا شبه له و لا مثل واحد فی أفعاله فلا شریک له و لا معین و یحب الوتر أی یثیب علیه و یقبله من فاعله و قوله أوتروا أمر بصلاه الوتر و هی أن یصلی مثنی مثنی ثم یصلی فی آخرها رکعه مفرده(۱).

**[ترجمه]این روایت از جمله روایات عامه است و راویان آن از مخالفین هستند. منظور این است که خداوند دوست دارد که نماز شب فقط دو رکعتی باشد به غیر از نماز وتر که یک رکعتی است و نماز وتر سه رکعت با یک سلام نیست، همان طور که نظر عامه چنین است. و رکعت‌های قبل از نماز وتر، چهارتا و بیشتر با یک سلام نیستند؛ همان طور که ذکر کرده اند. در نهایه در شرح این حدیث گفته است: خداوند تنهاست و نماز وتر را دوست دارد، بنابراین نماز وتر بخوانید. وتر به معنای تنها و یکی، به کسر واو و فتحه آن است، پس خداوند در ذات خود تنهاست و قابل تقسیم و تجزیه نیست و در صفات خودش هم تنهاست که شبیه و نظیری برای او نیست، در افعال خود هم تنهاست و شریک و یاری گری ندارد. و «یحب الوتر»، یعنی بر نماز وتر ثواب می‌دهد و از فاعل آن می‌پذیرد. سخن حضرت: «اوتروا» امر کردن به نماز وتر است و به این صورت است که دو رکعت دو رکعت بخواند و سپس در آخر، یک نماز یک رکعتی بخواند .

**[ترجمه]

«۸»

الْمَنَاقِبُ، لِابْنِ شَهْرَآشُوبَ عَنْ طَاوُسٍ قَالَ: رَأَیْتُ عَلِیَّ بْنَ الْحُسَیْنِ علیه السلام یَطُوفُ مِنَ الْعِشَاءِ إِلَی السَّحَرِ وَ یَتَعَبَّدُ فَلَمَّا لَمْ یَرَ أَحَداً رَمَقَ السَّمَاءَ بِطَرْفِهِ وَ قَالَ إِلَهِی غَارَتْ نُجُومُ سَمَاوَاتِکَ وَ هَجَعَتْ عُیُونُ أَنَامِکَ وَ أَبْوَابُکَ مُفَتَّحَاتٌ لِلسَّائِلِینَ جِئْتُکَ لِتَغْفِرَ لِی وَ تَرْحَمَنِی وَ تُرِیَنِی وَجْهَ جَدِّی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فِی عَرَصَاتِ الْقِیَامَهِ ثُمَّ بَکَی وَ قَالَ وَ عِزَّتِکَ وَ جَلَالِکَ مَا أَرَدْتُ بِمَعْصِیَتِی مُخَالَفَتَکَ وَ مَا عَصَیْتُکَ إِذْ عَصَیْتُکَ وَ أَنَا بِکَ شَاکٌّ وَ لَا بِنَکَالِکَ جَاهِلٌ وَ لَا لِعُقُوبَتِکَ مُتَعَرِّضٌ وَ لَکِنْ سَوَّلَتْ لِی نَفْسِی وَ أَعَانَنِی عَلَی ذَلِکَ

سِتْرُکَ الْمُرْخَی بِهِ عَلَیَّ فَأَنَا الْآنَ مِنْ عَذَابِکَ مَنْ یَسْتَنْقِذُنِی وَ بِحَبْلِ مَنْ أَعْتَصِمُ إِنْ قَطَعْتَ حَبْلَکَ عَنِّی فَوَا سَوْأَتَاهْ غَداً مِنَ الْوُقُوفِ بَیْنَ یَدَیْکَ إِذَا قِیلَ لِلْمُخِفِّینَ جُوزُوا وَ لِلْمُثْقِلِینَ حُطُّوا أَ مَعَ الْمُخِفِّینَ أَجُوزُ أَمْ مَعَ الْمُثْقِلِینَ أَحُطُّ وَیْلِی کُلَّمَا طَالَ عُمُرِی کَثُرَتْ خَطَایَایَ وَ لَمْ أَتُبْ أَ مَا آنَ لِی أَنْ أَسْتَحْیِیَ مِنْ رَبِّی ثُمَّ بَکَی وَ أَنْشَأَ یَقُولُ:

أَ تُحْرِقُنِی بِالنَّارِ یَا غَایَهَ الْمُنَی***فَأَیْنَ رَجَائِی ثُمَّ أَیْنَ مَحَبَّتِی

أَتَیْتُ بِأَعْمَالٍ قِبَاحٍ زَرِیَّهٍ(۲)***وَ مَا فِی الْوَرَی خَلْقٌ جَنَی کَجِنَایَتِی

ثُمَّ بَکَی وَ قَالَ سُبْحَانَکَ تُعْصَی کَأَنَّکَ لَا تُرَی وَ تَحْلُمُ کَأَنَّکَ لَمْ تُعْصَ تَتَوَدَّدُ

١- ١. زاد فى النهايه: أو يضيفها الى ما قبلها.

٢- ٢. رديه خ ل كما هو فى المصدر.

إِلَى خَلْقِکَ بِحُسْنِ الصُّنْعِ کَأَنَّ بِکَ الْحَاجَهُ إِلَيْهِمْ وَ أَنْتَ يَا سَيِّدِی الْغَنِيُّ عَنْهُمْ ثُمَّ خَرَّ إِلَى الْأَرْضِ سَاجِداً(۱).

**[ترجمه]المناقب: که برای شهر بن آشوب است، به نقل از طاووس گفته است: امام سجاد علیه السلام را دیدم که از شامگاه تا سحر طواف و عبادت می کرد. چون اطراف خود را خالی دید به آسمان نگریست و گفت: خدایا، ستاره های آسمانت فرو رفتند و دیده های آفریدگانت خفتند. درهای تو به روی خواهندگان باز است. نزد تو آمدم تا مرا بیامرزی و بر من رحمت کنی و در عرصات قیامت روی جدم محمد صلی الله علیه و آله و سلم را به من بنمایانی.

سپس گریست و گفت: به عزت و جلالت سوگند، با معصیت خود قصد نافرمانی تو را نداشتم و درباره تو در تردید و به کیفر تو جاهل نبودم و عقوبت تو را نمی خواستم. اما نفس من مرا گمراه کرد و پرده ای که بر گناه من کشیدی مرا بر آن یاری داد. اکنون چه کسی مرا از عذاب تو می رهاند؟ و اگر رشته پیوند خود را با من ببری، به رشته چه کسی دست زنم؟ چه فردای زشتی در پیش دارم که باید پیش روی تو بایستم. روزی که به سبک باران می گویند: بگذرید و به سنگین باران می گویند: فرود آئید. آیا با سبکباران خواهم گذشت؟ یا با سنگین باران فرود خواهم آمد؟ وای بر من! هرچه عمرم درازتر می شود گناهانم بیشتر می گردد و توبه نمی کنم، آیا هنگام آن نرسیده است که از روزگارم شرم کنم؟ سپس گریست و این شعر را سرود:

- آیا مرا به آتش جهنّم می سوزانی، ای منتهای آرزوی من! اگر چنین باشد پس امید و مهرم به تو چه می شود؟!

مولای من، با اعمال زشت و پست به پیشگاهت رو کرده ام و اقرار می کنم که در میان بندگانت، گنهکاری چون من وجود ندارد.

پس گریست و گفت: پاک خدایا، تو را نافرمانی می کنند، چنانکه گویی تو را نمی بینند. و تو بردباری می کنی چنانکه گویی تو را نافرمانی نکرده اند. با بندگانت چنان نیکویی می کنی که گویی به آنان نیازمندی، در حالی که تو ای سید من، از آنان بی نیازی. سپس سجده کنان به زمین افتاد. - . مناقب آل ابی طالب ۴: ۱۵۱ -

**[ترجمه]

أقول

تمامه فی أبواب تاریخه (۲).

**[ترجمه]تمام این روایت را در باب تاریخ آن حضرت است. - . بحارالانوار ۴۶: ۸۱ -

**[ترجمه]

بیان

الهجوع النوم ليلاـ و فی النهـايه فيه أن بين أيـدينا عقبه لا يجوزها إلا المخف يقال أخف الرجل فهو مخف و خف و خفيف إذا خففت حاله و دابته و إذا كان قليل الثقل يريـد به المخف من الذنوب و أسـباب الدنيا و علقها انتهی و الزريه لعلها من زری عليه إذا عابه و فی بعض النسخ رديه.

**[ترجمه]«هجوع» به معنای خواب در شب است. در نهايه آمـده: در اين حديث آمده است: جلوی ما گردنه‌ای است كه فقط سبک‌بـاران از آن عبـور می‌كننـد. گفته می‌شـود: «أخـفّ الرجـل فهو مُخف و خفيف»، زمـانی به كـار می‌رود كه خود فرد يا چهارپايش سـبكبار باشـد. و از سـنگينی انـدک باری، كم بودن گناه فرد و اسـباب دنيوی و وابسـتگی بـدان را اراده می‌كننـد؛ پايان. «الزريه»، شايد از «زری عليه» باشد، يعنی وقتی او را سرزنش كرد. در بعضی نسخه‌ها «رديّه» است.

**[ترجمه]

«۹»

فَلَاحُ السَّائِلِ (۳)، رَوَى صَاحِبُ كِتَابِ زُهْدِ مَوْلَانَا عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَهْزِيَارَ عَنْ أَخِيهِ عَلِيٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِی الْمِقْدَام عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَبَّةَ الْعُرَنِیِّ قَالَ: بَيْنَا أَنَا وَ نَوْفٌ نَائِمَيْنِ فِی رَحَبَهِ الْقَصْرِ إِذْ نَحْنُ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِی بَقِيَّهٍ مِنَ اللَّيْلِ وَاضِعاً يَدَهُ عَلَى الْحَائِطِ شَبِيهَ الْوَالِهِ وَ هُوَ يَقُولُ إِنَّ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِلَى آخِرِ الْآيَهِ قَالَ ثُمَّ جَعَلَ يَقْرَأُ هَذِهِ الْآيَاتِ وَ يَمُرُّ شِبْهَ الطَّائِرِ عَقْلُهُ فَقَالَ لِی أَ رَاقِدٌ أَنْتَ يَا حَبَّهُ أَمْ رَامِقٌ قَالَ قُلْتُ رَامِقٌ هَذَا أَنْتَ تَعْمَلُ هَذَا الْعَمَلَ فَكَيْفَ نَحْنُ قَالَ فَأَرْخَى عَيْنَيْهِ فَبَكَى ثُمَّ قَالَ لِی يَا حَبَّهُ إِنَّ لِلَّهِ مَوْقِفاً وَ لَنَا بَيْنَ يَدَيْهِ مَوْقِفٌ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَیْ ءٌ مِنْ أَعْمَالِنَا إِنَّ اللَّهَ أَقْرَبُ إِلَیَّ وَ إِلَيْكَ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ يَا حَبَّهُ إِنَّهُ لَنْ يَحْجُبَنِی وَ لَا إِيَّاكَ عَنِ اللَّهِ شَیْ ءٌ قَالَ ثُمَّ قَالَ أَ رَاقِدٌ أَنْتَ يَا نَوْفُ قَالَ قَالَ لَا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَا أَنَا بِرَاقِدٍ وَ لَقَدْ أَطَلْتُ بُكَائِی هَذِهِ اللَّيْلَهَ فَقَالَ يَا نَوْفُ إِنْ طَالَ بُكَاؤُكَ فِی

هَذِهِ اللَّيْلَهِ مَخَافَهً مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قَرَّتْ عَيْنَاكَ غَداً بَيْنَ يَدَیِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَا نَوْفُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ قَطْرَهٍ قَطَرَتْ مِنْ عَيْنِ رَجُلٍ مِنْ خَشْيَهِ اللَّهِ إِلَّا أَطْفَأَتْ بِحَاراً

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۱۵۱.

۲- ۲. راجع ج ۴۶ ص ۸۱ من طبعتنا هذه.

۳- ۳. هذا القسم من فلاح السائل مخطوط لم يطبع بعد.

مِنَ النِّيرَانِ يَا نَوْفُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ رَجُلٍ أَعْظَمَ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رَجُلٍ بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَ أَحَبَّ فِي اللَّهِ وَ أَبْغَضَ فِي اللَّهِ يَا نَوْفُ إِنَّهُ مَنْ أَحَبَّ فِي اللَّهِ لَمْ يَسْتَأْثِرْ عَلَى مَحَبَّتِهِ وَ مَنْ أَبْغَضَ فِي اللَّهِ لَمْ يُنِلْ مُبْغِضِيهِ خَيْراً عِنْدَ ذَلِكَ اسْتَكْمَلْتُمْ حَقَائِقَ الْإِيمَانِ ثُمَّ وَعَظَهُمَا وَ ذَكَّرَهُمَا وَ قَالَ فِي أَوَاخِرِهِ فَكُونُوا مِنَ اللَّهِ عَلَى حَذَرٍ فَقَدْ أَنْذَرْتُكُمَا ثُمَّ جَعَلَ يَمُرُّ وَ هُوَ يَقُولُ لَيْتَ شِعْرِي فِي غَفَلَاتِي أَ مُعْرِضٌ أَنْتَ عَنِّي أَمْ نَاظِرٌ إِلَيَّ وَ لَيْتَ شِعْرِي فِي طُولِ مَنَامِي وَ قِلَّةِ شُكْرِي فِي نِعَمِكَ عَلَيَّ مَا حَالِي قَالَ فَوَ اللَّهِ مَا زَالَ فِي هَذِهِ الْحَالِ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ وَ مِنْ صِفَاتِ مَوْلَانَا عَلِيٍّ عليه السلام فِي لَيْلِهِ مَا ذَكَرَهُ نَوْفٌ لِمُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ وَ أَنَّهُ مَا فُرِشَ لَهُ فِرَاشٌ فِي لَيْلٍ قَطُّ وَ لَا أَكَلَ طَعَاماً فِي هَجِيرٍ قَطُّ وَ قَالَ نَوْفٌ أَشْهَدُ لَقَدْ رَأَيْتُهُ فِي بَعْضِ مَوَاقِفِهِ وَ قَدْ أَرْخَى اللَّيْلُ سُدُولَهُ وَ غَارَتْ نُجُومُهُ وَ هُوَ قَابِضٌ بِيَدِهِ عَلَى لِحْيَتِهِ يَتَمَلْمَلُ تَمَلْمُلَ السَّلِيمِ وَ يَبْكِي بُكَاءَ الْحَزِينِ وَ الْحَدِيثُ مَشْهُورٌ(۱).

**[ترجمه]فلاح السائل: حبه العرنی گفته است: شبی من و نوف در جلوی خانه خوابیده بودیم. مقداری از شب گذشته بود، ناگاه امیرالمؤمنین علیه السلام را دیدیم، دست بر روی دیوار گذشته، شبیه اشخاص واله و حیران، آیه «إن فی خلق السموات و الارض» تا آخر آیه را می‌خواند. گفته است: شروع به خواندن این آیات کرد مانند کسی که هوش از سرش پریده باشد، سپس روی به من کرد و فرمود: حبّه، بیداری یا خواب؟ گفتم: بیدارم مولای من؟ شما این طور می کنید ما چه کنیم؟ گفته است: در این هنگام چشمشان پر از اشک شد و گریه نمود. سپس روی به من کرد و فرمود: ای حبّه! خدای متعال روزی را برای حساب ما قرار داده و ما باید در آن روز در پیشگاه مقدسش حاضر شویم و کوچک ترین عمل ما از نظر او مخفی نیست. خداوند عالم به من و تو از رگ‌های گردن نزدیکتر است. ای حبّه! هیچ چیز نمی‌تواند ما را از نظر خداوند بپوشاند. - گفته است: - آنگاه رو به نوف کرد و فرمود: خوابی یا بیدار؟

گفت: خواب نیستم یا امیرالمؤمنین! حال امشب شما مرا به گریه واداشت. - گفته است: - امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: ای نوف! اگر امشب از ترس خداوند زیاد گریه کنی، فردا در پیشگاه او چشمانت روشن است و شادمانی. ای نوف! بدان هر دانه اشکی که به واسطه ترس از خدا از چشم ریخته شود، دریاهایی از آتش را خاموش می کند. کسی نزد خدا محبوبتر و با ارزش تر از شخصی نیست که به واسطه ترس از او اشک بریزد و در راه خدا دوست بدارد و هم برای او خشم داشته باشد. ای نوف! هر کس در راه خدا دوست بدارد، چیزی را بر محبت او ترجیح نخواهد داد و هر کس خشمش را در راه خدا به کار گیرد، کسی که بر این فرد خشم گیرد، به خیر دست نیابد. در این هنگام است که حقایق ایمان را کامل کرده‌اید.

حضرت مقداری به آن دو نفر پند داد و در آخر فرمایش های خود فرمود: پس از خدای قادر خود هراس داشته باشید که همیشه ناظر شماست. آن گاه راه خود را گرفت و رد شد و می‌فرمود: ای کاش می دانستم در غفلت‌هایم از من روی گردانیده‌ای، یا به من می‌نگری؟ خدایا! کاش می‌دانستم در خواب‌های طولانی و کمی سپاسگزاری که نسبت به نعمت های تو دارم، حالم در نزد تو چگونه است؟ حبّه گفته است: به خدا قسم، پیوسته در این راز و نیاز بود تا صبح دمید.

از جمله صفات مولایمان علی علیه السلام که در شبی که نوف در مجلس معاویه بود، ذکر کرده؛ این است: به هنگام شب، هیچ کس برای او بستری نمی‌انداخت. در گرمای شدید چیزی نمی‌خورد. نوف گفته است: من شاهد حالات او در شب بودم. او تا هنگامی که شب پرده خود را می‌انداخت و ستارگان پایین می‌آمدند، با دست مبارکش محاسنش را گرفته و همانند شخص مارگزیده، بی‌قرار بود و همانند شخص مصیبت دیده، گریه‌های جانسوز می‌کرد. این حدیث مشهور است. - .

بحارالانوار ۴۱: ۱۱-۲۴ باب عبادت و خوف حضرت علی علیه السلام -

**[ترجمه]

بیان

لم یستأثر حال أو صله بعد صله لمن أی لم یختر شیئا علی محبه الله و کذا لم ینل یحتمل الوجهین أی لم یوصل خیرا إلی من أبغض الله و جزاء الشرطین عند ذلک استکملتم و فیه التفات.

**[ترجمه]«لم یستأثر»، حال یا صله‌ای بعد از صله دیگر است. «لمن»، یعنی چیزی را بر محبت خداوند ترجیح نداده است و همچنین «لم ینل» دو وجه در آن محتمل است، یعنی به کسی که خدا بر او خشم گرفته، خیری نرسیده است. جزای دو شرط در این هنگام «استکملتم» است. درآن التفات است.

**[ترجمه]

«۱۰»

الذِّکْرَی، رَوَی ابْنُ أَبِی قُرَّهَ بِإِسْنَادِهِ إِلَی إِسْحَاقَ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ: لَقِیتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام بِالْقَادِسِیَّهِ عِنْدَ قُدُومِهِ عَلَی أَبِی الْعَبَّاسِ فَأَقْبَلَ حَتَّی انْتَهَیْنَا إِلَی طِرَابَادَ فَإِذَا نَحْنُ بِرَجُلٍ عَلَی سَاقِیَهٍ یُصَلِّی وَ ذَلِکَ عِنْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ فَوَقَفَ عَلَیْهِ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَقَالَ یَا عَبْدَ اللَّهِ أَیَّ شَیْ ءٍ تُصَلِّی فَقَالَ صَلَاهُ اللَّیْلِ فَاتَتْنِی أَقْضِیهَا بِالنَّهَارِ فَقَالَ یَا مُعَتِّبُ حُطَّ رَحْلَکَ حَتَّی نَتَغَدَّی مَعَ الَّذِی یَقْضِی صَلَاهَ اللَّیْلِ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ تَرْوِی فِیهِ شَیْئاً فَقَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ آبَائِهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ یُبَاهِی بِالْعَبْدِ یَقْضِی صَلَاهَ اللَّیْلِ بِالنَّهَارِ یَقُولُ مَلَائِکَتِی عَبْدِی یَقْضِی مَا لَمْ أَفْتَرِضْهُ عَلَیْهِ اشْهَدُوا أَنِّی

۱- ۱. راجع فی ذلک ج ۴۱ ص ۱۱- ۲۴ باب عبادته و خوفه علیه السلام.

قَدْ غَفَرْتُ لَهُ (۱).

**[ترجمه]الذکری: اسحاق بن عمار گفته است: امام صادق علیه السلام را در قادسیه هنگام ورود ایشان بر علی ابی العباس دیدم. با هم رفتیم تا به طراباد رسیدیم. در این هنگام مردی را دیدیم که وسط روز کنار جوی آبی نماز می‌خواند. امام صادق علیه السلام به او فرمود: ای بنده خدا چه نمازی می‌خوانی؟ گفت: نماز شب، چرا که شب نتوانستم آن را بخوانم و در روز قضایش را می‌خوانم. فرمود: ای معتب! از مرکبت پیاده شو تا با کسی که قضای نماز شب را می‌خواند، همراه شویم. گفتم فدایت شوم، در این باره روایتی می گویی؟ فرمود: پدرانم به من روایت کرده‌اند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خداوند به بنده‌ای که نماز شب را در روز قضا کند، فخر می کند و می‌فرماید: ای فرشتگان من! بنده من چیزی را که من براو واجب نکرده‌ام را قضا می کند. گواه باشید که من او را آمرزیدم. - . الذکری: ۱۳۷ -

**[ترجمه]

«۱۱»

الْمَكَارِمُ (۲)، وَ الْفَقِيهُ، فِي الصَّحِيحِ عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ خَرَّبُوذَ عَنْ أَحَدِهِمَا يَعْنِي أَبَا جَعْفَرٍ وَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: قُلْ فِي قُنُوتِ الْوَتْرِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ رَبِّ الْأَرَضِينَ السَّبْعِ وَ مَا فِيهِنَّ وَ مَا بَيْنَهُنَّ وَ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ اللَّهُمَّ أَنْتَ اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ أَنْتَ اللَّهُ زَيْنُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ أَنْتَ اللَّهُ جَمَالُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ أَنْتَ اللَّهُ عِمَادُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ أَنْتَ اللَّهُ صَرِيخُ الْمُسْتَصْرِخِينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ غِيَاثُ الْمُسْتَغِيثِينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ الْمُفَرِّجُ عَنِ الْمَكْرُوبِينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ الْمُرَوِّحُ عَنِ الْمَغْمُومِينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ مُجِيبُ دَعْوَةِ الْمُضْطَرِّينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ إِلَهُ الْعَالَمِينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ وَ أَنْتَ اللَّهُ كَاشِفُ السُّوءِ وَ أَنْتَ اللَّهُ بِكَ تُنْزَلُ كُلُّ حَاجَةٍ يَا اللَّهُ لَيْسَ يَرُدُّ غَضَبَكَ إِلَّا حِلْمُكَ وَ لَا يُنْجِي مِنْ عِقَابِكَ إِلَّا رَحْمَتُكَ وَ لَا يُنْجِي مِنْكَ إِلَّا التَّضَرُّعُ إِلَيْكَ فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً تُغْنِينِي بِهَا عَنْ رَحْمَةِ مَنْ سِوَاكَ بِالْقُدْرَةِ الَّتِي بِهَا أَحْيَيْتَ جَمِيعَ مَا فِي الْبِلَادِ وَ بِهَا تَنْشُرُ مَيْتَ الْعِبَادِ وَ لَا تُهْلِكْنِي غَمّاً حَتَّى تَغْفِرَ لِي وَ تَرْحَمَنِي وَ تُعَرِّفَنِي الْإِجَابَةَ فِي دُعَائِي وَ ارْزُقْنِي الْعَافِيَةَ إِلَى مُنْتَهَى أَجَلِي وَ أَقِلْنِي عَثْرَتِي وَ لَا تُشْمِتْ بِي عَدُوِّي وَ لَا تُمَكِّنْهُ مِنْ رَقَبَتِي اللَّهُمَّ إِنْ رَفَعْتَنِي فَمَنْ ذَا الَّذِي يَضَعُنِي وَ إِنْ وَضَعْتَنِي فَمَنْ ذَا الَّذِي يَرْفَعُنِي وَ إِنْ أَهْلَكْتَنِي فَمَنْ ذَا الَّذِي يَحُولُ بَيْنَكَ وَ بَيْنِي وَ يَتَعَرَّضُ لَكَ فِي شَيْ ءٍ مِنْ أَمْرِي وَ قَدْ عَلِمْتُ أَنْ لَيْسَ فِي حُكْمِكَ ظُلْمٌ وَ لَا فِي نَقِمَتِكَ عَجَلَةٌ إِنَّمَا يَعْجَلُ مَنْ يَخَافُ الْفَوْتَ وَ إِنَّمَا يَحْتَاجُ إِلَى الظُّلْمِ الضَّعِيفُ وَ قَدْ تَعَالَيْتَ عَنْ ذَلِكَ يَا إِلَهِي فَلَا تَجْعَلْنِي لِلْبَلَاءِ غَرَضاً وَ لَا لِنَقِمَتِكَ نَصَباً وَ مَهِّلْنِي وَ نَفِّسْنِي وَ أَقِلْنِي عَثْرَتِي وَ لَا تُتْبِعْنِي بِبَلَاءٍ عَلَى أَثَرِ بَلَاءٍ فَقَدْ تَرَى ضَعْفِي وَ قِلَّةَ حِيلَتِي أَسْتَعِيذُ بِكَ اللَّيْلَةَ فَأَعِذْنِي وَ أَسْتَجِيرُ بِكَ عَنِ النَّارِ فَأَجِرْنِي وَ أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ فَلَا تَحْرِمْنِي

۱- ۱. الذکری: ۱۳۷.

۲- ۲. مکارم الأخلاق، ۳۴۰- ۳۴۱.

ثُمَّ ادْعُ بِمَا أَحْبَبْتَ وَ اسْتَغْفِرِ اللَّهَ سَبْعِينَ مَرَّةً(۱).

**[ترجمه]المکـارم - . مکارم الاخلاق: ۳۴۰-۳۴۱ - و الفقیه: امـام صادق یا امام باقر علیهما السـلام فرمود: در قنوت وتر بگو: «جز خداونـد بردبـار و بزرگوار معبودی نیست، جز خـدای بلنـد پایه و بزرگ معبودی نیست، منزه است خداونـد که پروردگار آسمان‌های هفتگانه و زمین‌های هفتگانه و آنچه در آنها و میان آنها است و پروردگار عرش بزرگ است. خداوندا! تو الله، نور آسـمان‌ها و زمینی، و تو الله زینت آسـمان‌ها و زمینی، و تو الله جمال آسـمانها و زمینی، و تو الله سـتون آسمان‌ها و زمینی، و تو الله پایه آسـمان‌ها و زمینی، و تو الله فریادرس ناله زنندگانی، و تو الله دادرس دادخواهانی، و تو الله زداینده اندوه اندوهمندانی، و تو الله برطرف سازنـده غم غمزدگانی، و تو الله اجابت کننده دعای درماندگانی، و تو الله معبود جهانیانی، و تو الله رحمتگر و مهربانی، و تو الله زداینده پریشانی و سوء حالی، و تویی الله که هر نیازی به درگاه تو آورده شود.

ای خـدایی که خشـمت را فقـط حلم تو بر می‌گردانـد و از عقابت، فقط رحمتت نجات می‌بخشـد و تضـرع به سوی تو تنها راه نجـات است، پس بر من رحمتی عنـایت فرما که مرا در بر گیرد و بـدین وسـیله به رحمت غیر تو نیازی نداشـته باشم، به وسـیله قدرتی که به وسـیله آن تمام آنچه در سـرزمین هست را زنده کردی و به وسـیله آن، مرده بندگان را برمی‌انگیزی، مرا از روی غم هلاک نکن تا اینکه مرا بیامرزی و راه اجابت دعایم را به من بشناسانی و عافیت را منتهای عمرم قرار بده و لغزشم را جبران کن و دشمنم را به من نخندان و از دستیابی به من بازشان دار .

پروردگـارا، اگر مرا به بالا ببری چه کسـی می‌توانـد مرا به پایین بکشـد؟ و اگر مرا به پایین بکشـی چه کسـی می‌توانـد مرا بالا ببرد؟ و اگر مرا هلاـک کنی چه کسـی بین من و تو حائل و مانع می‌شود؟ و چه کسـی متعرض تو می‌شود با اینکه می‌دانـد در حکم تو ظلمی نیست و در بلایی که می‌خواهی بفرستی عجله‌ای نداری، چرا که کسی عجله می‌کند که از مرگ می‌ترسد و به ظلم ضـعیف احتیـاج دارد و تو از اینهـا بالاـتری. پروردگارا مرا به عنوان هـدفی برای بلا و مایه عبرتی برای بلا و گرفتاری قرار نده. مرا مهلت ده و لغزشم را جبران کن و بلاها را پشت سـر هم بر من نفرست که تو ضعف و چاره اندک مرا می‌بینی. در این شب از تو پناه می‌خواهم پس مرا پناه ده و از آتش به تو پناه می‌آورم پس مرا پناه ده و از تو بهشت می‌خواهم پس بهشت را بر من حرام نگردان.»

سپس به آنچه که دوست داری دعا کن و هفتاد مرتبه از خدا آمرزش بخواه. - . من لایحضره الفقیه ۱: ۳۱۰-۳۱۱ -

**[ترجمه]

بیان

قال الشـیخ البهائی قدس سره عماد الشـی ء بالکسر ما یقوم و یثبت به الشی ء و لولاه لسقط و زال و قوام الشی ء بالکسر عماده فهذه الفقره کالمفسره لما قبلها و هو من قبیل قوله تعالی یُمْسِکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ أَنْ تَزُولا(۲) و هو دلیل سمعی علی احتیاج البـاقی فی بقـائه إلی عله مبقیه و المروح بالحاء قریب من معنی المفرج بالجیم و الغرض بالتحریک الهـدف و النصب بالتحریک قریب منه و إثر بکسر الهمزه و فتحها و إسکان الثاء یقال خرجت علی أثره أی بعده بقلیل.

**[ترجمه]شیخ بهایی گفته است: «عمادالشی» به کسره، چیزی است که آن چیز روی آن می‌ایستد و ثابت می‌ماند و اگر عماد نباشد آن چیز می‌افتد و نابود می گردد. «قوام الشی» به معنای «عماد الشی» است، بنابراین تفسیر این فقره هم مثل فقره قبلی است و این از جمله مواردی که در قرآن هم به نظیر آن اشاره شده است: «یمسک السموات و الارض أن تزولا - . فاطر/ ۴۱ - «

{آسمان و زمین را نگه می‌دارد که نیفتند.} و این دلیل سماعی بر احتیاج داشتن باقی در بقایش به علتی است که او را از زوال باز دارد و نگذارد نابود شود. «المروح»، که با حاء است، معنایش نزدیک به معنای «مفرج» با جیم است. «الغَرَض» با حرکت فتحه فاء و عین الفعل به معنای هدف است و «نَصَب» هم معنایی نزدیک به معنای غرض دارد. «أثر» که به کسر و فتحه همزه و سکون ثاء نوشته می‌شود. گفته می‌شود: «خرجت علی إثره»، یعنی به فاصله اندک از او.

**[ترجمه]

أقول

الظاهر الإثر بالکسر أو الأثر بالتحریک قال الفیروزآبادی خرج فی أثره و إثره بعده.

**[ترجمه]ظاهرا «الإثر» به کسره و «الأثر» به حرکت است، فیروز آبادی گفته است: «خرج فی إثره و إثره» به معنای بعد از آن است .

**[ترجمه]

«۱۲»

الْمَكَارِمُ: وَ أَكْثِرْ مِنَ الِاسْتِغْفَارِ مَا اسْتَطَعْتَ وَ لْيَكُنْ فِيمَا تَقُولُ هَذَا الِاسْتِغْفَارَ- اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ مِنْ مَظَالِمَ كَثِيرَةٍ لِعِبَادِكَ عِنْدِی فَأَيُّمَا عَبْدٍ مِنْ عَبِيدِكَ كَانَتْ لَهُ قِبَلِی مَظْلِمَةٌ ظَلَمْتُهَا إِيَّاهُ فِی بَدَنِهِ أَوْ عِرْضِهِ أَوْ مَالِهِ لَا أَسْتَطِيعُ أَدَاءَ ذَلِكَ إِلَيْهِ وَ لَا تَحَلُّلَهَا مِنْهُ فَأَرْضِهِ عَنِّی بِمَا شِئْتَ وَ كَيْفَ شِئْتَ وَ أَنَّى شِئْتَ وَ هَبْهَا لِی وَ مَا تَصْنَعُ بِعَذَابِی يَا رَبِّ وَ قَدْ وَسِعَتْ رَحْمَتُكَ كُلَّ شَيْ ءٍ

وَ مَا عَلَيْكَ يَا رَبِّ أَنْ تُكْرِمَنِی بِرَحْمَتِكَ وَ لَا تُهِينَنِی بِعَذَابِكَ وَ لَا يَنْقُصُكَ يَا رَبِّ أَنْ تَفْعَلَ بِی مَا سَأَلْتُكَ وَ أَنْتَ وَاجِدٌ لِكُلِّ خَيْرٍ اللَّهُمَّ إِنَّ اسْتِغْفَارِی إِيَّاكَ مَعَ إِصْرَارِی لَلُؤْمٌ وَ إِنَّ تَرْكِيَ الِاسْتِغْفَارَ لَكَ مَعَ سَعَةِ رَحْمَتِكَ لَعَجْزٌ اللَّهُمَّ كَمْ تَتَحَبَّبُ إِلَيَّ وَ أَنْتَ غَنِيٌّ عَنِّی وَ كَمْ أَتَبَغَّضُ إِلَيْكَ وَ أَنَا إِلَيْكَ فَقِيرٌ فَسُبْحَانَ مَنْ إِذَا وَعَدَ وَفَى وَ إِذَا تَوَعَّدَ عَفَا(۳).

**[ترجمه]المکارم: تا می توانی بیشتر استغفار کن، ولی در استغفارت چنین می گویی: پروردگارا، من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم از تمام ظلم‌های بسیاری که به بندگانت کردم. بنده ای نیست مگر اینکه از جانب من ظلمی به بدن یا آبرویش یا مالش رسیده است و من نمی‌توانم آن را جبران کنم و تو نیز آن را از طرف او حلال نمی کنی، پس آنها را به آنچه

که می‌خواهی و هر طور که می‌خواهی و هر جا که می‌خواهی از من راضی کن و آن را بر من ببخش، پروردگارا، چرا مرا عذاب کنی با اینکه رحمتت همه چیز را فرا گرفته است؟ و تو را چه می‌شود اگر مرا با رحمتت مورد اکرام قرار دهی و مرا با عذابت خوار نکنی؟ و چیزی از تو کاسته نمی‌شود اگر آنچه را که از تو خواستم انجام دهی و تو دارای هر خیری هستی.

پروردگارا، آمرزش خواستن من از تو با اینکه به گناهان اصرار می‌کنم، سرزنش است و ترک کردن استغفار با وجود وسعت رحمت تو، عجز و ناتوانی است. پروردگارا، چقدر به من مشتاق هستی در حالی که از من بی‌نیازی و چقدر بر تو خشمگینم با اینکه من به تو نیازمندم. منزه است خدایی که وقتی - به بهشت - وعده دهد بدان عمل می‌کند و وقتی به جهنم وعده دهد عفو و گذشت می‌کند. - . مکارم الاخلاق: ۳۴۱ -

**[ترجمه]

بیان

للؤم بالضم مهموزا أو بالفتح بغیر همز قال الفیروزآبادی اللؤم

ص: ۲۰۴

۱- ۱. فقیه من لا یحضره الفقیه ج ۱ ص ۳۱۰- ۳۱۱.

۲- ۲. فاطر: ۴۱.

۳- ۳. مکارم الأخلاق: ۳۴۱.

ضد الکرم و قال اللؤم العذل فعلی الثانی المعنی أنه یوجب استحقاق الملامه و الأول أظهر.

**[ترجمه]«اللؤم» با ضـمه مهموز یا به فتحه بدون همزه است، فیروزآبادی گفته است: «اللؤم» ضد کرم و بخشش است و گفته است: «اللؤم» به معنای سرزنش و ملامت است. طبق معنای دوم، فرد مستحق ملامت است. نظر اولی ظاهرتر است.

**[ترجمه]

«۱۳»

غَوَالِی اللَّآلِی، رُوِیَ عَنْ أَبِی الْجَوْزَاءِ: قَالَ عَلَّمَنِی الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیه السلام کَلِمَاتٍ عَلَّمَهُ إِیَّاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ اهْدِنِی فِیمَنْ هَدَیْتَ وَ عَافِنِی فِیمَنْ عَافَیْتَ وَ تَوَلَّنِی فِیمَنْ تَوَلَّیْتَ وَ بَارِکْ لِی فِیمَا أَعْطَیْتَ وَ قِنِی شَرَّ مَا قَضَیْتَ إِنَّکَ تَقْضِی وَ لَا یُقْضَی عَلَیْکَ إِنَّهُ لَا یَذِلُّ مَنْ وَالَیْتَ تَبَارَکْتَ وَ تَعَالَیْتَ وَ قَالَ إِنَّهُ کَانَ یَقُولُهَا فِی قُنُوتِ الْوَتْرِ.

الْفَقِیهُ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَقُولُ فِی قُنُوتِ الْوَتْرِ- اللَّهُمَّ اهْدِنِی إِلَی قَوْلِهِ فَإِنَّکَ تَقْضِی وَ لَا یُقْضَی عَلَیْکَ سُبْحَانَکَ رَبَّ الْبَیْتِ أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَیْکَ وَ أُؤْمِنُ بِکَ وَ أَتَوَکَّلُ عَلَیْکَ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِکَ یَا رَحِیمُ (۱).

**[ترجمه]غوالی اللئالی: ابوالجوزا گفته است: حسن بن علی علیهما السلام کلماتی به من یاد داد که از حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم یاد گرفته بود: «پروردگارا، مرا در زمره کسانی قرار ده که آنها را هدایت کرده‌ای و در زمره آنها قرار ده که از گناهانشان گذشته‌ای و در آنچه که به من می‌دهی برکت ده و مرا از شر قضایت در امان دار، چرا که تو حکم می‌کنی و کسی به تو حکم نمی‌کند، تو کسی را که سرپرستی آن را بر عهده گرفتی ذلیل نمی‌کنی، تو مبارک و متعال هستی.» گفته است، او این دعا را در قنوت وتر می‌گفته است .

الفقیه: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در قنوت وتر می‌فرمود: پروردگارا مرا هدایت کن - تا این قسمت از دعا که - تو حکم می‌کنی و کسی به تو حکم نمی‌کند. منزهی تو، پروردگار این خانه هستی. از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم و به تو ایمان دارم و بر تو توکل می‌کنم و هیچ نیرو و جنبشی نیست مگر به اراده تو ای مهربان. - . الفقیه ۱: ۳۰۸ -

**[ترجمه]

توضیح

اللهم اهدنی فیمن هدیت أی کما هدیت جماعه من أحبائک فاهدنی فأکون فی زمرتهم فیکون تأکیدا للطلب أو تخضع و تذلل لبیان أنه لا یستحق هذه النعمه الجلیله بل یرجو أن یکون سهیم نعمتهم و شریک هدایتهم أو المعنی اهدنی بالهدایات الخاصه التی هدیت بها أولیاءک فیکون الغرض تعیین نوع الهدایه.

قال الطیبی فی شرح المشکاه أی اجعل لی نصیبا وافرا فی الاهتداء معدودا فی زمره المهتدین من الأنبیاء و الأولیاء انتهی و تولنی أی أحبنی أو تول أموری و اکفنیها و بارک لی من البرکه بمعنی الثبات أو الزیاده فیما أعطیت من الأمور الدنیویه و الأخرویه.

**[ترجمه]«اللهم اهـدنی فیمن هدیت»، یعنی همان طورکه گروهی از دوسـتدارانت را هدایت کردی، مرا هم هدایت کن تا از جمله آنها باشم. بنابراین این جمله تأکیدی بر خواسـتن یا فروتنی کردن و به خواری افتادن برای بیان این است که وی مسـتحق این نعمت بزرگ نیست، بلکه امیدوار است در نعمت‌های این افراد، سهیم و شریک هدایتشان شود. یا ممکن است، منظور این باشد: مرا به هدایت مخصوصی که اولیایت را به وسیله آن هدایت کرده‌ای، هدایت کن تا هدف، تعیین نوع هدایت باشد.

طیبی در شرح مشکاه گفته است: یعنی نصیبی کامل و سرشار در هدایت شدن به من قرار ده و از جمله زمره هدایت شدگان از جمله انبیـا و اولیا، به حساب بیاور. پایان. «تولنی»، یعنی مرا دوست بـدار یا کارهایم را به دست خودت بگیر و مرا در برابر آنها کفایت کن. «بارک لی» از برکت و به معنای ثبات یا زیادی است. «فیما أعطیت» از جمله امور دنیوی و اخروی.

**[ترجمه]

«۱۴»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ (۲)، وَ الْخِصَالُ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الْعَطَّارِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ یَزِیدَ وَ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ فِی وَتْرِهِ إِذَا أَوْتَرَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ

ص: ۲۰۵

۱- ۱. الفقیه ج ۱ ص ۳۰۸.

۲- ۲. ثواب الأعمال ص ۱۵۵.

سَبْعِینَ مَرَّهً وَ هُوَ قَائِمٌ فَوَاظَبَ عَلَی ذَلِکَ حَتَّی یَمْضِیَ لَهُ سَنَهٌ کَتَبَهُ اللَّهُ عِنْدَهُ مِنَ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحَارِ وَ وَجَبَتْ لَهُ الْمَغْفِرَهُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ (۱).

**[ترجمه]ثواب الاعمال۳ و الخصـال: امام صادق علیه السـلام فرمود: هر کس در نماز وتر خود، با حالت ایسـتاده هفتاد مرتبه بگوید: «استغفرالله و أتوب الیه» و یک سال بر این کار مداومت کند؛ خداوند او را از جمله کسانی به حساب خواهد آورد که در سحرگاهان استغفار می‌کنند و خدای عزوجل مغفرت و بخشش او را واجب می‌داند. - . الخصال ۲: ۱۳۹ و نیز المحاسن: ۵۳ -

**[ترجمه]

«۱۵»

مَعَانِی الْأَخْبَارِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَمِّهِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی الْقَاسِمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ مِائَهَ آیَهٍ یُصَلِّی بِهَا فِی لَیْلَهٍ کَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِهَا قُنُوتَ لَیْلَهٍ وَ مَنْ قَرَأَ مِائَتَیْ آیَهٍ فِی لَیْلَهٍ فِی غَیْرِ صَلَاهِ اللَّیْلِ کَتَبَ اللَّهُ لَهُ فِی اللَّوْحِ قِنْطَاراً مِنْ حَسَنَاتٍ وَ الْقِنْطَارُ أَلْفٌ وَ مِائَتَا أُوقِیَّهٍ وَ الْأُوقِیَّهُ أَعْظَمُ مِنْ جَبَلِ أُحُدٍ(۲).

**[ترجمه]معانی الاخبار: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس صد آیه در شبی، غیر از نماز شب بخواند، خداوند برای او به خاطر این کار - ثواب - قنوت شبی را می‌نویسد. و هر کس دویست آیه در شبی، در غیر نماز شب بخواند، خداوند در لوح محفوظ یک قنطار از نیکی‌ها برایش می‌نویسد. این قنطار، هزار و دویست اوقیه است و اوقیه بزرگتر از کوه احد است. - . معانی الاخبار: ۱۴۷ و نیز ثواب الاعمال: ۹۲ ۳. ثواب الاعمال: ۱۵۵ -

**[ترجمه]

«۱۶»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ جَدِّهِ عَلِیِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِیهِ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ یَتَخَوَّفُ أَنْ لَا یَقُومَ مِنَ اللَّیْلِ یُصَلِّی صَلَاهَ اللَّیْلِ إِذَا انْصَرَفَ مِنَ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ وَ هَلْ یُجْزِیهِ ذَلِکَ أَمْ عَلَیْهِ قَضَاءٌ قَالَ لَا صَلَاهَ حَتَّی یَذْهَبَ الثُّلُثُ الْأَوَّلُ مِنَ اللَّیْلِ وَ الْقَضَاءُ بِالنَّهَارِ أَفْضَلُ مِنْ تِلْکَ السَّاعَهِ(۳).

**[ترجمه]قرب الاسناد: علی بن جعفر گفته است: از برادرم امام کاظم علیه السلام پرسیدم: فردی می‌ترسد که در شب از خواب بلند نشود، بنابراین نماز شب را وقتی که نماز عشا را تمام کرد می‌خواند، آیا این کار صحیح است یا باید قضای نماز شب را بخواند؟ فرمود: خواندن نماز شب فقط در صورتی صحیح است که یک‌سوم اول شب سپری شود، خواندن قضای این نماز، از خواندنش در آن وقت با فضیلت‌تر است. - . قرب الاسناد: ۹۱ -

**[ترجمه]

بيان

نقل الفاضلان إجماع علمائنا على أن وقت الليل بعد انتصافه (۴) و كـذا نقلا الإجماع على أن كلما قرب من الفجر كان أفضل و إثباتهمـا بالأخبار لا يخلو من عسـر لاختلافهما و المشـهور بين الأصـحاب جواز تقـديمها على الانتصاف لمسافر يصـده جـده أو شاب تمنعه رطوبه رأسه عن القيام إليها فى وقتها و نقل عن زراره بن أعين المنع من تقـديمها على الانتصاف مطلقا و اختاره ابن إدريس و العلامه فى المختلف و جوز ابن أبى عقيل التقديم للمسافر خاصه و الأول قوى.

و قـد دلت أخبار كثيره على جواز التقـديم مطلقا و لو لا دعوى الإجماع لكان القول بها و حمل أخبار التأخير على الفضل قويا و على المشهور يمكن حمل هذا الخبر على من جوز له التقديم و يكون التأخير إلى الثلث محمولا على الفضل

۱- ۱. الخصال ج ۲ ص ۱۳۹، و تراه فى المحاسن ص ۵۳.

۲- ۲. معانى الأخبار: ۱۴۷، و رواه فى ثواب الأعمال: ۹۲.

۳- ۳. قرب الإسناد: ۹۱ ط حجر: ۱۲۰ ط نجف.

۴- ۴. قـد عرفت فى اول الباب ۷۵ ص ۱۱۹ أن آيه المزّمّل جوز الصـلاه من ثلث الليل و أن. السـنه أن يفرقها بين نومه و نومه و يأتى بالوتر قرب الفجر.

و أما كون القضاء أفضل من التقديم فهو المشهور بين الأصحاب و قد دلت عليه روايات أخر.

**[ترجمه]فاضـلان اجماع علمای ما را بر این مطلب نقل کرده‌انـد که وقت نماز شب بعـد از نصف شب است. همچنین بر این مطلب اجماع نقل کرده انـد که هر قدر نزدیک فجر شود فضـلیتش بیشتر است. اثبات این دو نظر با اسـتفاده از روایات، چندان راحـت نیسـت، چرا کـه اخبـار در این بـاره مختلـف هسـتند. نظر مشـهور بین علمـا این است که مسـافری که خسـتگی‌اش او از خوانـدن نمـاز شب بـاز می‌دارد و یـا جوانی که رطوبت سـرش او را از بلنـد شـدن در آن وقت بـاز می‌دارد، جـایز است قبل از نصف شب نمـازش را بخوانـد. از زراره بن اعین نقـل شـده که به طور مطلق خوانـدن نماز شب قبل از نصف شب جایز نیست. ابن ادریس و علامـه در کتـاب المختلف همین نظر را انتخاب کرده‌انـد. ابن ابی عقیل خوانـدن نماز شب را قبل از نصف شـب فقط بر مسافر جایز دانسته است. نظر اولی قوی‌تر است.

روایات زیادی به طور مطلق بر جواز خوانـدن نماز شب قبل از نصف شب دلالت دارند و اگر ادعای اجماع نبود، قائل شدن به این نظر و حمل اخباری که بر خواندن نماز شب بعد از نصف شب دلالت دارد، بر فضـیلت این کار، قوی بود. طبق نظر مشهور ممکن است این خبر حمل بر کسـی شود که قائل است خوانـدن نماز شب قبل از نصف شب جایز است و تاخیر کردن تا اینکه یـک سوم شب بگـذرد، حمـل بر فضـیلت این کار می‌شود. اما اینکه قضا کردن، بهتر از خوانـدن نماز شب قبل از نصف شـب است؛ نظر مشهور بین علماست و روایات دیگر هم بر این نظر دلالت دارد.

**[ترجمه]

«۱۷»

مَجَالِسُ ابْنِ الشَّيْخِ، عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْمُفِيدِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ التَّمَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ دَاوُدَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو عَنِ المقيری [الْمَقْبُرِيِ] عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: رُبَّ صَائِمٍ حَظُّهُ مِنْ صِيَامِهِ الْجُوعُ وَ الْعَطَشُ وَ رُبَّ قَائِمٍ حَظُّهُ مِنْ قِيَامِهِ السَّهَرُ(۱).

**[ترجمه]مجالس ابن شـیخ: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: چه بسا روزه‌داری که سهم او از روزه‌داری، تشنگی و گرسنگی است و چه بسا شب زنده‌داری که سهم او از شب زنده‌داری، بیداری است. - . امالی طوسی: ۱۶۸ -

**[ترجمه]

«۱۸»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ جَدِّهِ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَسْتَاكُ بِيَدِهِ إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ صَلَاةِ اللَّيْلِ وَ هُوَ يَقْدِرُ عَلَى السِّوَاكِ قَالَ إِذَا خَافَ الصُّبْحَ فَلَا بَأْسَ (۲).

**[ترجمـه]قرب الاسـناد: علی بـن جعفر گفتـه است: از برادرم امـام کـاظم علیه السـلام در بـاره مردی پرسـیدم که بـا دسـتش

مسواک بزنـد هنگامی که برای نماز شب برمی‌خیزد و می‌تواند حین نماز مسواک بزند - آیا این کار صحیح است - ؟ فرمود: اگر می‌ترسد با مسواک زدن صبح شود، اشکالی ندارد حین نماز مسواک بزند. - . قرب الاسناد: ۱۲۵ -

**[ترجمه]

«۱۹»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَبِی بَكْرِ بْنِ أَبِی سَمَّالٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: إِذَا قُمْتَ بِاللَّيْلِ فَاسْتَکْ فَإِنَّ الْمَلَکَ يَأْتِيکَ فَيَضَعُ فَاهُ عَلَى فِيکَ فَلَيْسَ مِنْ حَرْفٍ تَتْلُوهُ وَ تَنْطِقُ بِهِ إِلَّا صَعِدَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ فَلْيَكُنْ فُوکَ طَيِّبَ الرِّيحِ (٣).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ: فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ (۴) قَالَ كَانُوا يَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ فِی آخِرِ الْوَتْرِ فِی آخِرِ اللَّيْلِ سَبْعِينَ مَرَّةً(۵).

**[ترجمه]العلل: امام صادق علیه السلام فرمود: وقتی برای نماز شب برخاستی مسواک بزن، چرا که فرشته نزد تو می‌آید و دهانش را بر دهان تو می‌گذارد، و هیچ حرفی نیست که تلاوت می‌کنی یا می‌زنی مگر اینکه آن را به آسمان می‌برد؛ بنابراین باید دهانت خوش‌بو باشد. - . علل الشرایع ۱: ۲۷۷ -

و نیز العلل: معاویه بن عمار گفته است: شنیدم که امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «و بالاسحار هم یستغفرون - . ذاریات/ ۱۸ - »،

{در سحرگاهان استغفار می‌کنند.}می‌فرمود: آنها در آخر نماز وتر در آخر شب، هفتاد مرتبه از خدا آمرزش می‌خواستند. - . علل الشرایع: ۱: ۲۷۷ -

**[ترجمه]

بیان

یومی إلی استحباب کون الوتر فی آخر اللیل.

**[ترجمه]یومی إلی استحباب کون الوتر فی آخر اللیل.

**[ترجمه]

«۲۰»

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ

١- ١. أمالی الطوسیّ ج ١ ص ١۶٨.

٢- ٢. قرب الإسناد: ١٢۵.

٣- ٣. علل الشرائع ج ١ ص ٢٧٧.

۴- ۴. الذاريات: ١٨.

۵- ۵. علل الشرائع ج ٢ ص ۵٣.

إِسْمَاعِیلَ بْنِ بَزِیعٍ عَنْ أَبِی إِسْمَاعِیلَ السَّرَّاجِ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی یَعْفُورٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: اسْتَغْفِرِ اللَّهَ فِی الْوَتْرِ سَبْعِینَ مَرَّهً تَنْصِبُ یَدَکَ الْیُسْرَی وَ تَعُدُّ بِالْیُمْنَی (۱).

وَ مِنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِیدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الْعَطَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِیَادٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِیزِ الرَّازِیِّ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْأَوَّلِ علیه السلام قَالَ: کَانَ إِذَا اسْتَوَی مِنَ الرُّکُوعِ فِی آخِرِ رَکْعَتِهِ مِنَ الْوَتْرِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّکَ قُلْتَ فِی کِتَابِکَ الْمُنْزَلِ- کانُوا قَلِیلًا مِنَ اللَّیْلِ ما یَهْجَعُونَ وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ طَالَ وَ اللَّهِ هُجُوعِی وَ قَلَّ قِیَامِی وَ هَذَا السَّحَرُ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ لِذُنُوبِی اسْتِغْفَارَ مَنْ لَا یَمْلِکُ لِنَفْسِهِ ضَرّاً وَ لَا نَفْعاً وَ لَا مَوْتاً وَ لَا حَیَاهً وَ لَا نُشُوراً ثُمَّ یَخِرُّ سَاجِداً(۲).

**[ترجمه]العلل: امام صادق علیه السلام فرمود: در نماز وتر هفتاد مرتبه استغفار کن، در حالی که دست چپ خود را ثابت نگه می‌داری و با دست راستت می‌شماری. - . علل الشرایع ۲: ۵۳ -

و نیز العلل: روایت است که حضرت علی علیه السلام وقتی از رکوع آخر نماز وتر برخاست گفت: پروردگارا، تو در کتاب نازل شده‌ات فرمودی: «اندکی از شب را می‌خوابیدند و در سحرگاهان استغفار می کردند»، به خدا سوگند که بیداری‌ام کم و خوابم طولانی شده است. این سحر است و من مانند کسی از تو برای گناهانم آمرزش می‌طلبم که برای خود نفع و ضرری ندارد، مرگ و زندگی و برانگیخته شدنش به دست خودش نیست. سپس سجده کنان می‌افتاد. - . علل الشرایع: ۱: ۲۷۷ -

**[ترجمه]

بیان

قال بعض الأصحاب فی الوتر قنوتان أحدهما قبل الرکوع و الآخر بعده لهذه الروایه و شبهها أقول لو لم یعتبر فی القنوت رفع الیدین کما هو المشهور یتم التقریب و إلا ففیه نظر قال فی الذکری یقنت فی مفرده الوتر لما مر و لا فرق بینه و بین غیره فی کونه قبل الرکوع لِرِوَایَهِ عَمَّارٍ(۳) عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: فِی نَاسِی الْقُنُوتِ فِی الْوَتْرِ أَوْ فِی غَیْرِ الْوَتْرِ قَالَ لَیْسَ عَلَیْهِ شَیْ ءٌ. نعم الظاهر استحباب الدعاء فی الوتر بعد الرکوع أیضا لما رُوِیَ (۴) عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْکَاظِمِ علیهم السلام: أَنَّهُ کَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ آخِرِ رَکْعَهِ الْوَتْرِ قَالَ- هَذَا مَقَامُ مَنْ حَسَنَاتُهُ نِعْمَهٌ مِنْکَ إِلَی آخِرِ الدُّعَاءِ. و سماه فی المعتبر قنوتا.

ثم قال لو نسی القنوت قال الشیخ و من تبعه یقضیه بعد الرکوع فلو لم یذکر حتی رکع فی الثالثه قضاه بعد الفراغ ثم ذکر فی ذلک أخبارا ثم قال وَ لَا یُنَافِیهِ

ص: ۲۰۸

۱- ۱. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۳.

۲- ۲. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۳.

۳- ۳. التهذیب ج ۱ ص ۱۷۲.

۴- ۴. التهذيب ج ۲ ص ۱۳۲ ط نجف.

رِوَايَهُ مُعَاوِيَهَ بْنِ عَمَّارٍ(۱) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ نَاسِی الْقُنُوتِ حَتَّی یَرْکَعَ أَ یَقْنُتُ قَالَ لَا.

لاحتمال أن ینفی الوجوب

وَ کَذَا مَا رَوَاهُ مُعَاوِیَهُ بْنُ عَمَّارٍ(۲) عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: أَنَّهُ قَالَ لَهُ فِی قُنُوتِ الْوَتْرِ إِذَا نَسِیَ یَقْنُتُ بَعْدَ الرُّکُوعِ قَالَ لَا.

قال الصدوق و إنما منع ذلک فی الوتر و الغداه خلافا للعامه لأنهم یقنتون فیهما بعد الرکوع و إنما أطلق ذلک فی سائر الصلوات لأن جمهور العامه لا یرون القنوت فیها.

**[ترجمه]برخی از علما گفته‌انـد: نماز وتر دو قنوت دارد: یکی از آنها قبل از رکوع است و دیگری بعد از رکوع. دلیل قنوت بعد از رکوع، این روایت و روایات شبیه این است.

اگر بلنـد کردن دست در رکـوع لازم نباشـد، همـان طور که نظر مشـهور چنین است، این نظر قابـل قبول است و گرنه این نظر جـای بحث دارد. در کتـاب الـذکری گفته است: در نماز وتر یک رکعتی، طبق آنچه که ذکر شـد، قنوت می گیرد و فرقی بین نماز وتر و بقیه نمازها در این نکته نیست که قنوت باید قبل از رکوع باشد. دلیل این نظر، روایت عمار - . التهذیب ۱: ۱۷۲ -

از امـام صـادق علیه السـلام است که در مورد کسـی که قنوت نمـاز وتر یا غیر وتر را فراموش می کنـد، فرمود: تکلیف دیگری ندارد. بله، ظاهر این است که بعد از رکوع وتر، دعا کردن مستحب است. همچنین روایت - . التهذیب ۱: ۱۳۲ -

است که امام کاظم علیه السـلام وقتی سرش را از رکعت آخر وتر بلند می کرد می‌فرمود: این مقام از جمله نیکی‌هایی است که نعمتی از جانب توست... تا آخر دعا. در کتاب المعتبر این دعا را قنوت نامیده است.

سپس گفته است: اگر قنوت را فراموش کند، شـیخ و پیروانش گفته‌اند: بعد از رکوع قضا می کند و اگر به یادش نیاید تا اینکه در رکعت سوم به رکوع رود، بعد از پایان نماز قضا می کند. سپس روایاتی را در این باره ذکر کرده است. سـپس گفته است: روایت معاویه بن عمار - . التهذیب ۱: ۱۸۱ -

منـافی این نظر نیست، چرا که احتمـال دارد می‌خواسـته وجوب این کـار را نفی کنـد. روایت این است: معـاویه بن عمـار گفته است: از حضـرت پرسـیدم: کسی که قنوت را فراموش می کند تا اینکه به رکوع می‌رود، آیا باید قنوت بگیرد؟ حضرت فرمود: نه. همچنین روایتی که معاویه بن عمار از امام صادق علیه نقل کرده است چنین است. وی از حضـرت پرسـید: در نماز وتر اگر قنوت را فراموش کند، آیا باید بعد از رکوع قنوت بگیرد؟ فرمود: نه. صدوق گفته است: این کار فقط در نماز وتر و نماز صبح به خاطر مخالفت با عامه جایز نیست، چرا که آنها در این دو نماز، بعـد از رکوع قنوت می گیرند. این کار در سایر نمازها جایز است؛ چرا که جمهور عامه در آنها قنوت را روایت نمی کنند.

**[ترجمه]

الْعِلَلُ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَسْبَاطٍ: أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ الرَّجُلِ یَقُومُ فِی آخِرِ اللَّیْلِ یَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالْقِرَاءَهِ قَالَ یَنْبَغِی لِلرَّجُلِ إِذَا صَلَّی بِاللَّیْلِ أَنْ یُسْمِعَ أَهْلَهُ لِکَیْ یَقُومَ النَّائِمُ وَ یَتَحَرَّکَ الْمُتَحَرِّکُ (۳).

**[ترجمه]العلل: علی بن اسباط گفته است: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: مردی در آخر شب برمی‌خیزد و صدایش را با قرائت بالا می‌برد؟ فرمود: بر مرد شایسته است وقتی نماز شب می‌خواند، صدایش را بلند کند و به اهل خانه برساند تا کسی که خواب است بیدار شود و کسی که بلند شده، حرکت کند. - . علل الشرایع ۲: ۵۳ -

**[ترجمه]

بیان

یدل علی استحباب الجهر فی صلاه اللیل کما نص علیه الشهید و غیره.

**[ترجمه]روایت بر استحباب جهری خواندن قرائت در نماز شب دلالت می‌کند، همچنان که شهید و دیگران به طور صریح به این امر اشاره کرده‌اند.

**[ترجمه]

«۲۲»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ الطَّیَالِسِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُکَیْرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ عَلِیٌّ قَدِ اتَّخَذَ بَیْتاً فِی دَارِهِ لَیْسَ بِالْکَبِیرِ وَ لَا بِالصَّغِیرِ وَ کَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ یُصَلِّیَ فِی آخِرِ اللَّیْلِ أَخَذَ مَعَهُ صَبِیّاً لَا یَحْتَشِمُ مِنْهُ حَتَّی یَذْهَبَ مَعَهُ إِلَی ذَلِکَ الْبَیْتِ فَیُصَلِّیَ (۴).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام صادق علیه السلام فرمود: علی علیه السلام اتاقی در خانه اش داشت که نه بزرگ بود و نه کوچک. وقتی می‌خواست در آخر شب نماز بخواند، کودکی را که از او خجالت نمی‌کشید، با خود به آن اتاق می‌برد و نماز می‌خواند.

**[ترجمه]

بیان

یدل علی استحباب إیقاع صلاه اللیل فی البیت و علی استحباب تعیین موضع مخصوص لذلک و أن یکون معه غیره و یکون ذلک الغیر ممن لا یحتشم منه.

**[ترجمه]این روایت بر استحباب خواندن نماز شب در اتاق و استحباب تعیین مکان خاص برای نماز شب و اینکه کسی همراه او باشد و این فرد از جمله کسانی باشد که از او خجالت نکشد دلالت دارد .

**[ترجمه]

«۲۳»

الْعُيُونُ (۵)، وَ الْعِلَلُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُبْدُوسٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ

ص: ۲۰۹

۱- ۱. التهذیب ج ۱ ص ۱۸۱.

۲- ۲. الفقیه ج ۱ ص ۳۱۲- ۳۱۳.

۳- ۳. علل الشرائع ج ۲ ص ۵۳.

۴- ۴. قرب الإسناد: ۹۸ ط نجف، و مثله فی المحاسن ص ۶۱۲، و قد مر فی ج ۸۳ ص ۳۶۶.

۵- ۵. عیون الأخبار ج ۲ ص ۱۱۳.

بْنِ قُتَيْبَهَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ فِيمَا رَوَاهُ عَنِ الْعِلَلِ عَنِ الرِّضَا عليه السلام قَالَ: فَإِنْ قَالَ فَلِمَ جَازَ لِلْمُسَافِرِ وَ الْمَرِيضِ أَنْ يُصَلِّيَا صَلَاهَ اللَّيْلِ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ قِيلَ لِاشْتِغَالِهِ وَ ضَعْفِهِ لِيُحْرِزَ صَلَاتَهُ فَيَسْتَرِيحَ الْمَرِيضُ فِي وَقْتِ رَاحَتِهِ وَ يَشْتَغِلَ الْمُسَافِرُ بِأَشْغَالِهِ وَ ارْتِحَالِهِ وَ سَفَرِهِ (۱).

**[ترجمه]العيون – . عيون الاخبار ۲: ۱۱۳ –

و العلل: فضل بن شاذان گفته است كه امام رضا عليه السلام در بيان علل احكام فرمود: اگر گفته شود: چرا براى مسافر و مريض جايز است كه نماز شب را در اول شب بخوانند؟ گفته مى‌شود: به خاطر اين كه حال مريض خوب نيست و ضعف دارد، نمازش را مى‌خواند و در وقتى كه راحت است، استراحت مى‌كند. و مسافر با امور و مركب و سفرش مشغول است. – . علل الشرايع ۱: ۲۵۴ –

**[ترجمه]

«۲۴»

الْمَحَاسِنُ، عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ فِي آخِرِ الْوَتْرِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ سَبْعِينَ مَرَّهً وَ دَاوَمَ عَلَى ذَلِكَ سَنَهً كُتِبَ مِنَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحارِ(۲).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَعْرُوفٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ عَنِ النَّضْرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي حَمْزَهَ وَ فَضَالَهَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُثْمَانَ جَمِيعاً عَنْ أَبِي وَلَّادٍ حَفْصِ بْنِ سَالِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنِ التَّسْلِيمِ فِي رَكْعَتَيِ الْوَتْرِ قَالَ نَعَمْ فَإِنْ كَانَتْ لَكَ حَاجَهٌ فَاخْرُجْ وَ اقْضِهَا ثُمَّ عُدْ إِلَى مَكَانِكَ وَ ارْكَعْ رَكْعَهً(۳).

**[ترجمه]المحاسن: امام صادق عليه السلام فرمود: هر كس در آخر نماز وترش هفتاد مرتبه بگويد: «استغفر الله ربى و أتوب إليه» و يک سال بر اين كار مداومت كند، از جمله كسانى خواهد بود كه در سحرگاهان استغفار مى‌كنند. – . المحاسن: ۵۳ –

و نيز المحاسن: حفص بن سالم گفته است: از امام صادق عليه السلام در باره سلام دادن در دو ركعت نماز وتر پرسيدم؟ فرمود: بله، و اگر حاجتى داشتى از نماز خارج شو و آن را انجام بده سپس به نمازت برگرد و ركعت ديگر را بخوان. – . المحاسن: ۳۲۵ –

**[ترجمه]

بيان

يطلق الوتر فى الأخبار على الثلاث غالبا و ركعتاها الشفع و الفصل بالتسليم بينهما و بين مفرده الوتر هو المعروف من مذهب الأصحاب و قد ورد فى عده أخبار التخيير بين الفصل و الوصل و أجاب الشيخ عنها تاره بالحمل على التقيه و تاره بأن السلام المخير فيه السلام عليكم و رحمه الله و بركاته الواقع بعد السلام علينا و على عباد الله الصالحين أو أن المراد بالتسليم ما يستباح به

من الكلام أو غيره و كل ذلك بعيد و القول بالتخيير لا يخلو من قوه إن لم ينعقد الإجماع على خلافه و الأحوط العمل بالمشهور لاشتهار الوصل بين المخالفين و لذا عدل عنه الأصحاب.

**[ترجمه]وتر در روایات به طور غالب بر سه رکعت نماز اطلاق می‌شود، دو رکعت از نماز وتر، شفع نام دارد که بین این نماز شفع و بین نماز یک رکعتی وتر، سلام گفته می‌شود و از آن جدا می‌شود. این نظر معروف علمای ماست. در برخی روایات وارد شده که بین جدا خواندن نماز شفع و وتر و بین سرهم خواندن این سه نماز، تخییر وجود دارد. شیخ به این روایات این گونه جواب داده است که یا این روایات از روی تقیه صادر شده‌اند و یا اینکه منظور از سلامی که در گفتن آن تخییر وجود دارد، «السلام علیکم و رحمه الله و برکاته» است که بعد از «السلام علینا و علی عبادالله الصالحین» واقع شده است. یا منظور از تسلیم یا سلام گفتن، چیزی است که انجام آن مباح است، مثل سخن گفتن و غیره. همه این موارد بعید است. قول به تخییر خالی از قوت نیست؛ البته اگر اجماع بر خلاف آن نبود. احتیاط این است که به نظر مشهور عمل شود، چرا که وصل کردن اینها بین مخالفین مشهور است و به همین خاطر علما از این روایات عدول کرده‌اند.

**[ترجمه]

«۲۵»

الذِّكْرَى (۴)، نَقْلًا مِنْ كِتَابِ أَبِی مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی قُرَّهَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَيَابَهَ قَالَ: كَتَبَ بَعْضُ أَهْلِ بَيْتِی إِلَی أَبِی مُحَمَّدٍ عليه السلام فِی صَلَاهِ الْمُسَافِرِ أَوَّلَ اللَّيْلِ صَلَاهَ اللَّيْلِ

ص: ۲۱۰

۱- ۱. علل الشرائع ج ۱ ص ۲۵۴.

۲- ۲. المحاسن ص ۵۳.

۳- ۳. المحاسن ص ۳۲۵.

۴- ۴. فی مطبوعه الكمبانیّ العلل و هو سهو.

فَكَتَبَ علیه السلام فَضْلُ صَلَاهِ الْمُسَافِرِ أَوَّلَ اللَّيْلِ كَفَضْلِ صَلَاهِ الْمُقِيمِ فِی الْحَضَرِ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ (۱).

**[ترجمه]الذکری: ابراهیم ابن سیابه گفته است: بعضی از اهل بیتم به ابومحمد علیه السلام نامه نوشته و از حکم خواندن نماز شب در اول شب برای مسافر پرسیدند: حضرت به آنها نوشت: فضیلت نماز مسافر در اول شب مانند فضیلت نماز آخر شب کسی است که مسافر نیست. - . الذکری: ۱۲۴ -

**[ترجمه]

«۲۶»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ جَدِّهِ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ: عَنْ رَجُلٍ نَسِيَ صَلَاهَ اللَّيْلِ وَ الْوَتْرِ فَيَذْكُرُ إِذَا قَامَ فِی صَلَاهِ الزَّوَالِ فَقَالَ يَبْدَأُ بِالنَّوَافِلِ فَإِذَا صَلَّى الظُّهْرَ صَلَّى صَلَاهَ اللَّيْلِ وَ أَوْتَرَ مَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْعَصْرِ أَوْ مَتَى مَا أَحَبَ (۲).

**[ترجمه]قرب الاسناد: از علی بن جعفر در باره کسی که نماز شب و نماز وتر را فراموش می کند و وقتی می‌خواهد نماز زوال بخواند یادش می آید، روایت شده است: اول نمازهای نافله را می‌خواند و وقتی نماز ظهر را خواند، نماز شب و وتر را بین ظهر و عصر یا هر وقت دیگری که دوست دارد می‌خواند. - . قرب الاسناد: ۹۳ -

**[ترجمه]

«۲۷»

فِقْهُ الرِّضَا(۳): دُعَاءُ الْوَتْرِ وَ مَا يُقَالُ فِيهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ رَبِّ الْأَرَضِينَ السَّبْعِ وَ مَا فِيهِنَّ وَ مَا بَيْنَهُنَّ وَ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ يَا اللَّهُ الَّذِی لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَیْ ءٌ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ وَ بِحَمْدِكَ عَمِلْتُ سُوءاً وَ ظَلَمْتُ نَفْسِی فَاغْفِرْ لِی ذُنُوبِی إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ اللَّهُمَّ إِيَّاكَ أَعْبُدُ وَ لَكَ أُصَلِّی وَ بِكَ آمَنْتُ وَ لَكَ أَسْلَمْتُ وَ بِكَ اعْتَصَمْتُ وَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَ بِكَ اسْتَعَنْتُ وَ لَكَ سَجَدْتُ وَ أَرْكَعُ وَ أَخْضَعُ وَ أَخْشَعُ وَ مِنْكَ أَخَافُ وَ أَرْجُو وَ إِلَيْكَ أَرْغَبُ وَ مِنْكَ أَخَافُ وَ أَحْذَرُ وَ مِنْكَ أَلْتَمِسُ وَ أَطْلُبُ وَ بِكَ اهْتَدَيْتُ أَنْتَ الرَّجَاءُ وَ أَنْتَ الْمُرْتَجَى اللَّهُمَّ اهْدِنِی فِيمَنْ هَدَيْتَ وَ عَافِنِی فِيمَنْ عَافَيْتَ وَ تَوَلَّنِی فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَ بَارِكْ لِی فِيمَا أَعْطَيْتَ وَ قِنِی شَرَّ مَا قَضَيْتَ إِنَّكَ تَقْضِی وَ لَا يُقْضَى عَلَيْكَ لَا مَنْجَى وَ لَا مَلْجَأَ وَ لَا مَفَرَّ وَ لَا مَهْرَبَ إِلَّا إِلَيْكَ سُبْحَانَكَ وَ حَنَانَيْكَ تَبَارَكْتَ وَ تَعَالَيْتَ عَمَّا يَقُولُ الظَّالِمُونَ عُلُوّاً كَبِيراً اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُكَ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلَكَ بِهِ مُحَمَّدٌ وَ آلُهُ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ كُلِّ مَا اسْتَعَاذَ بِهِ مُحَمَّدٌ وَ آلُهُ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ نَذِلَّ وَ نَخْزَى وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ

۱- ۱. الذکری: ۱۲۴.

۲- ۲. قرب الإسناد: ۹۳ ط حجر: ۱۲۲ ط نجف.

٣- ٣. فقه الرضا: ٥٥.

فَسَقَهِ الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ وَ شَرِّ فَسَقَهِ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ وَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِی شَرٍّ وَ شَرِّ كُلِّ دَابَّهٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّی عَلی صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزاتِ الشَّياطِينِ وَ أَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِكَ مِنَ السَّامَّهِ وَ الْهَامَّهِ وَ الْعَيْنِ اللَّامَّهِ وَ مِنْ شَرِّ طَوَارِقِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ إِلَّا طَارِقاً يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا اللَّهُ اللَّهُمَّ اصْرِفْ عَنِّی الْبَلَايَا وَ الْآفَاتِ وَ الْعَاهَاتِ وَ الْأَسْقَامَ وَ الْأَوْجَاعَ وَ الْآلَامَ وَ الْأَمْرَاضَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَ الْفَاقَهِ وَ الضَّنْكِ وَ الضِّيقِ وَ الْحِرْمَانِ وَ سُوءِ الْقَضَاءِ وَ شَمَاتَهِ الْأَعْدَاءِ وَ الْحُسَّادِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ وَ جَبَّارٍ عَنِيدٍ وَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ اللَّهُمَّ مَنْ كَانَ أَمْسَی وَ أَصْبَحَ وَ لَهُ ثِقَهٌ أَوْ رَجَاءٌ غَيْرُكَ فَأَنْتَ ثِقَتِی وَ رَجَائِی يَا خَيْرَ مَنْ سُئِلَ وَ يَا أَرْحَمَ مَنِ اسْتُرْحِمَ ارْحَمْ ضَعْفِی وَ ذُلِّی بَيْنَ يَدَيْكَ وَ تَضَرُّعِی إِلَيْكَ وَ وَحْشَتِی مِنَ النَّاسِ وَ ذُلَّ مَقَامِی بِبَابِكَ اللَّهُمَّ انْظُرْ إِلَيَّ بِعَيْنِ الرَّحْمَهِ نَظْرَهً تَكُونُ خِيَرَهً أَسْتَأْهِلُهَا وَ إِلَّا تَفَضَّلْ عَلَيْنَا يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ وَ يَا أَجْوَدَ الْأَجْوَدِينَ وَ يَا خَيْرَ الْفَاتِحِينَ وَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَ يَا أَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ وَ يَا أَسْرَعَ الْحَاسِبِينَ وَ يَا أَهْلَ التَّقْوَی وَ الْمَغْفِرَهِ يَا مَعْدِنَ الْجُودِ وَ الْكَرَمِ يَا اللَّهُ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَ رَسُولِكَ وَ نَبِيِّكَ وَ صَفِيِّكَ وَ سَفِيرِكَ وَ خِيَرَتِكَ مِنْ بَرِيَّتِكَ وَ صَفْوَتِكَ مِنْ خَلْقِكَ وَ زَكِيِّكَ وَ تَقِيِّكَ وَ نَجِيِّكَ وَ سَخِيِّكَ وَ وَلِيِّ عَهْدِكَ وَ مَعْدِنِ سِرِّكَ وَ كَهْفِ غَيْبِكَ الطَّاهِرِ الطَّيِّبِ الْمُبَارَكِ الزَّكِيِّ الصَّادِقِ الْوَفِيِّ الْعَادِلِ الْبَارِّ الْمُطَهَّرِ الْمُقَدَّسِ الْبَدْرِ الْمُضِی ءِ وَ السِّرَاجِ اللَّامِعِ وَ النُّورِ السَّاطِعِ وَ الْحُجَّهِ الْبَالِغَهِ وَ نُورِكَ الْأَنْوَرِ وَ حَبْلِكَ الْأَطْوَلِ وَ عُرْوَتِكَ الْوُثْقَی وَ بَابِكَ الْأَدْنَی وَ وَجْهِكَ الْأَكْرَمِ وَ حِجَابِكَ الْأَقْرَبِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ وَ عَلَی آلِ طه وَ يس وَ اخْصُصْ وَلِيَّكَ وَ وَصِيَّ نَبِيِّكَ وَ أَخَا رَسُولِكَ وَ وَزِيرَهُ وَ وَلِيَّ عَهْدِكَ إِمَامَ الْمُتَّقِينَ وَ خَاتَمَ الْوَصِيِّينَ لِخَاتَمِ النَّبِيِّينَ مُحَمَّدٍ بِالصَّلَاهِ عَلَيْهِ وَ عَلَی ابْنَتِهِ الْبَتُولِ وَ عَلَی سَيِّدَیْ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ وَ عَلَی الْأَئِمَّهِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ وَ عَلَی النُّقَبَاءِ الْأَتْقِيَاءِ الْبَرَرَهِ الْفَاضِلِينَ الْمُهَذَّبِينَ

الْأَمَنَاءِ الْخَزَنَهِ وَ عَلَى خَوَاصِّ مَلَائِكَتِكَ جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ وَ إِسْرَافِيلَ وَ عِزْرَائِيلَ وَ الصَّافِّينَ وَ الْحَافِّينَ وَ الْكَرُوبِيِّينَ وَ الْمُسَبِّحِينَ وَ جَمِيعِ مَلَائِكَتِكَ فِي سَمَاوَاتِكَ وَ أَرْضِكَ أَكْتَعِينَ وَ صَلِّ عَلَى أَبِينَا آدَمَ وَ أُمِّنَا حَوَّاءَ وَ مَنْ بَيْنَهُمَا مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ وَ اخْصُصْ مُحَمَّداً بِأَفْضَلِ الصَّلَاهِ وَ التَّسْلِيمِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَبْرَأُ إِلَيْكَ مِنْ أَعْدَائِهِمْ وَ مُعَانِدِيهِمْ وَ ظَالِمِيهِمْ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُمْ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُمْ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُمْ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُمْ عِبَادَكَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارَ الْأَتْقِيَاءَ الْبَرَرَهَ اللَّهُمَّ احْشُرْنِي مَعَ مَنْ أَتَوَلَّى وَ أَبْعِدْنِي مِمَّنْ أَتَبَرَّأُ وَ أَنْتَ تَعْلَمُ مَا فِي ضَمِيرِ قَلْبِي مِنْ حُبِّ أَوْلِيَائِكَ وَ بُغْضِ أَعْدَائِكَ وَ كَفَى بِكَ عَلِيماً اللَّهُمَ اغْفِرْ لِي وَ لِوَالِدَيَ وَ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيراً اللَّهُمَّ اجْزِهِمَا عَنِّي بِأَفْضَلِ الْجَزَاءِ وَ كَافِهِمَا عَنِّي بِأَفْضَلِ الْمُكَافَاهِ اللَّهُمَّ بَدِّلْ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَ ارْفَعْ لَهُمْ بِالْحَسَنَاتِ الدَّرَجَاتِ اللَّهُمَّ صَيِّرْنَا إِلَى مَا صَارُوا إِلَيْهِ فَأْمُرْ مَلَكَ الْمَوْتِ أَنْ يَكُونَ بِنَا رَحِيماً اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَ لِجَمِيعِ إِخْوَانِنَا الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ الْمُسْلِمِينَ وَ الْمُسْلِمَاتِ الْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَ الْأَمْوَاتِ تَابِعْ بَيْنَنَا وَ بَيْنَهُمْ بِالْخَيْرَاتِ إِنَّكَ مُجِيبُ الدَّعَوَاتِ وَ وَلِيُّ الْحَسَنَاتِ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اللَّهُمَّ لَا تُخْرِجْنِي مِنْ هَذِهِ الدُّنْيَا إِلَّا بِذَنْبٍ مَغْفُورٍ وَ سَعْيٍ مَشْكُورٍ وَ عَمَلٍ مُتَقَبَّلٍ وَ تِجَارَهٍ لَنْ تَبُورَ اللَّهُمَّ أَعْتِقْنِي مِنَ النَّارِ وَ اجْعَلْنِي مِنْ طُلَقَائِكَ وَ عُتَقَائِكَ مِنَ النَّارِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ مَا مَضَى مِنْ ذُنُوبِي وَ اعْصِمْنِي فِيمَا بَقِيَ مِنْ عُمُرِي اللَّهُمَّ كُنْ لِي وَلِيّاً وَ حَافِظاً وَ نَاصِراً وَ مُعِيناً وَ اجْعَلْنِي فِي حِرْزِكَ وَ حِفْظِكَ وَ حِمَايَتِكَ وَ كَنَفِكَ وَ دِرْعِكَ الْحَصِينِ وَ فِي كِلَاءَتِكَ عَزَّ جَارُكَ وَ جَلَّ ثَنَاؤُكَ وَ لَا إِلَهَ غَيْرُكَ وَ لَا مَعْبُودَ سِوَاكَ اللَّهُمَّ مَنْ أَرَادَنِي بِسُوءٍ فَأَرِدْهُ اللَّهُمَّ وَ ارْدُدْ كَيْدَهُ فِي نَحْرِهِ اللَّهُمَّ بَتِّرْ عُمُرَهُ وَ بَدِّدْ شَمْلَهُ وَ فَرِّقْ جَمْعَهُ وَ اسْتَأْصِلْ شَأْفَتَهُ وَ اقْطَعْ دَابِرَهُ وَ قَتِّرْ عَلَيْهِ رِزْقَهُ وَ أَبْلِهِ بِجَهْدِ

الْبَلَاءِ وَ اشْغَلْهُ بِنَفْسِهِ وَ ابْتَلِهِ وَ عِيَالَهُ وَ وُلْدَهُ وَ اصْرِفْ عَنِّی شَرَّهُ وَ أَطْبِقْ عَنِّی فَمَهُ وَ خُذْ مِنْهُ أَخْذَ مَنْ أَخَذَ مِنْ أَهْلِ الْقُرَی وَ هِیَ ظَالِمَهٌ وَ اجْعَلْنِی مِنْهُ عَلَی حَذَرٍ بِحِفْظِکَ وَ حِیَاطَتِکَ ادْفَعْ عَنِّی کَیْدَهُ وَ مَکْرَهُ وَ اکْفِنِیهِ وَ اکْفِ مَا أَهَمَّنِی مِنْ أَمْرِ دُنْیَایَ وَ آخِرَتِی اللَّهُمَّ لَا تُسَلِّطْ عَلَیَّ مَنْ لَا یَرْحَمُنِی اللَّهُمَّ أَصْلِحْنِی وَ أَصْلِحْ شَأْنِی وَ أَصْلِحْ فَسَادَ قَلْبِی اللَّهُمَ اشْرَحْ لِی صَدْرِی وَ یَسِّرْ لِی أَمْرِی وَ لَا تُشْمِتْ بِیَ الْأَعْدَاءَ وَ لَا الْحَاسِدِینَ اللَّهُمَّ بِغِنَاکَ لَا تُحْوِجْنِی إِلَی أَحَدٍ سِوَاکَ وَ أَغْنِنِی بِفَضْلِکَ عَلَیَّ فَضْلَ مَنْ سِوَاکَ یَا قَرِیبُ یَا مُجِیبُ یَا اللَّهُ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَکَ وَ بِحَمْدِکَ عَمِلْتُ سُوءاً وَ ظَلَمْتُ نَفْسِی فَاغْفِرْ لِی ذُنُوبِی إِنَّهُ لَا یَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ اللَّهُمَّ أَظْهِرِ الْحَقَّ وَ أَهْلَهُ وَ اجْعَلْنِی مِمَّنْ أَقُولُ بِهِ وَ أَنْتَظِرُهُ اللَّهُمَّ قَوِّمْ قَائِمَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَظْهِرْ دَعْوَتَهُ بِرِضًا مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ اللَّهُمَّ أَظْهِرْ رَایَتَهُ وَ قَوِّ عَزْمَهُ وَ عَجِّلْ خُرُوجَهُ وَ انْصُرْ جُیُوشَهُ وَ اعْضُدْ أَنْصَارَهُ وَ أَبْلِغْ طَلِبَتَهُ وَ أَنْجِحْ أَمَلَهُ وَ أَصْلِحْ شَأْنَهُ وَ قَرِّبْ أَوَانَهُ فَإِنَّکَ تُبْدِئُ وَ تُعِیدُ وَ أَنْتَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ: اللَّهُمَّ امْلَأْ بِهِ الدُّنْیَا قِسْطاً وَ عَدْلًا کَمَا مُلِئَتْ ظُلْماً وَ جَوْراً اللَّهُمَّ انْصُرْ جُیُوشَ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَرَایَاهُمْ وَ مُرَابِطِیهِمْ حَیْثُ کَانُوا وَ أَیْنَ کَانُوا مِنْ مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَ مَغَارِبِهَا وَ انْصُرْهُمْ نَصْراً عَزِیزاً وَ افْتَحْ لَهُمْ فَتْحاً یَسِیراً وَ اجْعَلْ لَنَا وَ لَهُمْ مِنْ لَدُنْکَ سُلْطَاناً نَصِیراً اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَتْبَاعِهِ وَ الْمُسْتَشْهَدِینَ بَیْنَ یَدَیْهِ (۱)

اللَّهُمَّ الْعَنِ الظَّلَمَهَ وَ الظَّالِمِینَ الَّذِینَ بَدَّلُوا دِینَکَ وَ حَرَّفُوا کِتَابَکَ وَ غَیَّرُوا سُنَّهَ نَبِیِّکَ وَ دَرَسُوا الْآثَارَ وَ ظَلَمُوا أَهْلَ بَیْتِ نَبِیِّکَ وَ قَاتَلُوهُمْ وَ تَعَدَّوْا عَلَیْهِمْ وَ غَصَبُوا حَقَّهُمْ وَ نَفَوْهُمْ عَنْ بُلْدَانِهِمْ وَ أَزْعَجُوهُمْ عَنْ أَوْطَانِهِمْ مِنَ الطَّاغِینَ وَ الْبَاغِینَ وَ الْقَاسِطِینَ وَ الْمَارِقِینَ وَ النَّاکِثِینَ وَ أَهْلِ الزُّورِ وَ الْکَذِبِ الْکَفَرَهِ الْفَجَرَهِ اللَّهُمَّ الْعَنْ أَتْبَاعَهُمْ وَ جُیُوشَهُمْ وَ أَصْحَابَهُمْ وَ أَعْوَانَهُمْ وَ مُحِبِّیهِمْ وَ شِیعَتَهُمْ وَ احْشُرْهُمْ إِلَی جَهَنَّمَ زُرْقاً اللَّهُمَّ عَذِّبْ کَفَرَهَ أَهْلِ الْکِتَابِ وَ جَمِیعَ الْمُشْرِکِینَ وَ مَنْ ضَارَعَهُمْ

۱- ۱. راجع فی ذلک ج ۸۴ ص ۲۱۷- ۲۱۸.

مِنَ الْمُنَافِقِینَ فَإِنَّهُمْ یَتَقَلَّبُونَ فِی نِعَمِکَ وَ یَجْحَدُونَ آیَاتِکَ وَ یُکَذِّبُونَ رُسُلَکَ وَ یَتَعَدَّوْنَ حُدُودَکَ وَ یَدْعُونَ مَعَکَ إِلَهاً آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَکَ وَ تَعَالَیْتَ عَمَّا یَقُولُونَ عُلُوّاً کَبِیراً اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ مِنَ الشَّکِّ وَ الشِّرْکِ وَ النِّفَاقِ وَ الرِّیَاءِ وَ دَرَکِ الشَّقَاءِ وَ سُوءِ الْقَضَاءِ وَ شَمَاتَهِ الْأَعْدَاءِ وَ سُوءِ الْمُنْقَلَبِ اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّی کَمَا تَقَبَّلْتَ مِنَ الصَّالِحِینَ وَ أَلْحِقْنِی بِهِمْ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ اللَّهُمَّ افْسَحْ لِی فِی أَجَلِی وَ أَوْسِعْ لِی فِی رِزْقِی وَ مَتِّعْنِی بِطُولِ الْبَقَاءِ وَ دَوَامِ الْعِزِّ وَ تَمَامِ النِّعْمَهِ وَ رِزْقٍ وَاسِعٍ وَ أَغْنِنِی بِحَلَالِکَ عَنْ حَرَامِکَ وَ اصْرِفْ عَنِّی السُّوءَ وَ الْفَحْشَاءَ وَ الْمُنْکَرَ اللَّهُمَّ افْعَلْ بِی مَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَ لَا تَفْعَلْ بِی مَا أَنَا أَهْلُهُ لَا تَأْخُذْنِی بِعَدْلِکَ وَ خُذْ عَلَیَّ بِعَفْوِکَ وَ رَحْمَتِکَ وَ رَأْفَتِکَ وَ رِضْوَانِکَ اللَّهُمَّ لَا تَرُدَّنَا خَائِبِینَ وَ لَا تَقْطَعْ رَجَاءَنَا وَ لَا تَجْعَلْنَا مِنَ الْقَانِطِینَ وَ لَا مَحْرُومِینَ وَ لَا مُجْرِمِینَ وَ لَا آیِسِینَ وَ لَا ضَالِّینَ وَ لَا مُضِلِّینَ وَ لَا مَطْرُودِینَ وَ لَا مَغْضُوبِینَ آمِنَّا الْعِقَابَ وَ اطْمَأْنِنْ بِنَا دَارَکَ دَارَ السَّلَامِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَتَوَسَّلُ إِلَیْکَ بِهِمْ وَ أَتَقَرَّبُ إِلَیْکَ وَ أَتَوَجَّهُ إِلَیْکَ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِی بِهِمْ وَجِیهاً اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِی بِهِمْ وَ تَجَاوَزْ عَنْ سَیِّئَاتِی بِهِمْ وَ ارْحَمْنَا بِهِمْ وَ اشْفَعْنِی بِهِمْ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِهِمْ حُسْنَ الْعَافِیَهِ وَ تَمَامَ النِّعْمَهِ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ إِنَّکَ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَ ارْحَمْنَا وَ تُبْ عَلَیْنَا وَ عَافِنَا وَ اعْصِمْنَا وَ ارْزُقْنَا وَ سَدِّدْنَا وَ اهْدِنَا وَ أَرْشِدْنَا وَ کُنْ لَنَا وَ لَا تَکُنْ عَلَیْنَا وَ اکْفِنَا مَا أَهَمَّنَا مِنْ أَمْرِ دُنْیَانَا وَ آخِرَتِنَا وَ لَا تُضِلَّنَا وَ لَا تُهْلِکْنَا وَ لَا تَضَعْنَا- وَ اهْدِنا إِلی سَواءِ الصِّراطِ وَ آتِنَا مَا سَأَلْنَاکَ وَ مَا لَمْ نَسْأَلْکَ وَ زِدْنَا مِنْ فَضْلِکَ إِنَّکَ أَنْتَ الْمَنَّانُ یَا اللَّهُ رَبَّنا آتِنا فِی الدُّنْیا حَسَنَهً وَ فِی الْآخِرَهِ حَسَنَهً وَ قِنا عَذابَ النَّارِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ- رَبِّ اغْفِرْ وَ ارْحَمْ وَ تَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ فَإِنَّکَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَکْرَمُ-(۱)

۱- ۱. فقه الرضا: ۵۵- ۵۶.

وَ قَالَ علیه السلام فِی مَوْضِعٍ آخَرَ ثُمَّ اسْتَکْ (۱) فَرُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لَوْ لَا أَنْ یَشُقَّ عَلَی أُمَّتِی لَأَوْجَبْتُ السِّوَاکَ فِی کُلِّ صَلَاهٍ وَ هُوَ سُنَّهٌ حَسَنَهٌ ثُمَّ تَوَضَّأْ فَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَقُومَ إِلَی الصَّلَاهِ فَقُلْ- بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ وَ عَلَی مِلَّهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ ارْفَعْ یَدَیْکَ فَقُلِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَتَوَجَّهُ إِلَیْکَ بِنَبِیِّکَ نَبِیِّ الرَّحْمَهِ وَ بِالْأَئِمَّهِ الرَّاشِدِینَ الْمَهْدِیِّینَ مِنْ آلِ طه وَ یس وَ أُقَدِّمُهُمْ بَیْنَ یَدَیْ حَوَائِجِی کُلِّهَا فَاجْعَلْنِی بِهِمْ وَجِیهاً فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ مِنَ الْمُقَرَّبِینَ وَ لَا تُعَذِّبْنِی بِهِمْ وَ ارْزُقْنِی بِهِمْ وَ لَا تُضِلَّنِی بِهِمْ وَ ارْفَعْنِی بِهِمْ وَ لَا تَضَعْنِی بِهِمْ وَ اقْضِ حَوَائِجِی بِهِمْ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ إِنَّکَ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ وَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیمٌ ثُمَّ افْتَتِحْ بِالصَّلَاهِ وَ تَوَجَّهْ بَعْدَ التَّکْبِیرِ فَإِنَّهُ مِنَ السُّنَّهِ الْمُوجِبَهِ فِی سِتِّ صَلَوَاتٍ وَ هِیَ أَوَّلُ رَکْعَهٍ مِنْ صَلَاهِ اللَّیْلِ وَ الْمُفْرَدَهُ مِنَ الْوَتْرِ وَ أَوَّلُ رَکْعَهٍ مِنْ رَکْعَتَیِ الزَّوَالِ وَ أَوَّلُ رَکْعَهٍ مِنْ نَوَافِلِ الْمَغْرِبِ وَ أَوَّلُ رَکْعَهٍ مِنْ رَکْعَتَیِ الْإِحْرَامِ وَ أَوَّلُ رَکْعَهٍ مِنْ رَکَعَاتِ الْفَرَائِضِ وَ اقْرَأْ فِی الرَّکْعَهِ الْأُولَی بِفَاتِحَهِ الْکِتَابِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ فِی الثَّانِیَهِ بِقُلْ یَا أَیُّهَا الْکَافِرُونَ وَ کَذَلِکَ فِی رَکْعَتَیِ الزَّوَالِ وَ فِی الْبَاقِی مَا أَحْبَبْتَ وَ تَقْرَأُ فِی رَکْعَتَیِ الشَّفْعِ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّکَ وَ فِی الثَّانِیَهِ قُلْ یَا أَیُّهَا الْکَافِرُونَ وَ فِی الْوَتْرِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ رُوِیَ أَنَّ الْوَتْرَ ثَلَاثُ رَکَعَاتٍ بِتَسْلِیمَهٍ وَاحِدَهٍ مِثْلَ صَلَاهِ الْمَغْرِبِ وَ رُوِیَ أَنَّهُ وَاحِدٌ وَ تُوتِرُ بِرَکْعَهٍ وَ تَفْصِلُ مَا بَیْنَ الشَّفْعِ وَ الْوَتْرِ بِسَلَامٍ (۲)

فَإِنْ قُمْتَ مِنَ اللَّیْلِ وَ لَمْ یَکُنْ عَلَیْکَ وَقْتٌ بِقَدْرِ مَا تُصَلِّی صَلَاهَ اللَّیْلِ عَلَی مَا تُرِیدُ فَصَلِّهَا وَ أَدْرِجْهَا إِدْرَاجاً وَ إِنْ خَشِیتَ أَنْ یَطْلُعَ الْفَجْرُ فَصَلِّ رَکْعَتَیْنِ وَ أَوْتِرْ فِی ثَالِثَهٍ فَإِنْ طَلَعَ الْفَجْرُ فَصَلِّ رَکْعَتَیِ الْفَجْرِ وَ قَدْ مَضَی الْوَتْرُ بِمَا فِیهِ وَ إِنْ کُنْتَ صَلَّیْتَ الْوَتْرَ وَ رَکْعَتَیِ الْفَجْرِ وَ لَمْ یَکُنْ طَلَعَ الْفَجْرُ فَأَضِفْ إِلَیْهَا سِتَ

ص: ۲۱۶

۱- ۱. زاد فی المصدر: و السواک واجب.

۲- ۲. فقه الرضا ص ۱۳ س ۴- ۱۳.

رَكَعَاتٍ وَ أَعِدْ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ وَ قَدْ مَضَى الْوَتْرُ بِمَا فِيهِ وَ إِنْ كُنْتَ صَلَّيْتَ مِنْ صَلَاةِ اللَّيْلِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأَتِمَّ الصَّلَاةَ طَلَعَ الْفَجْرُ أَمْ لَمْ يَطْلُعْ وَ إِنْ كَانَ عَلَيْكَ قَضَاءُ صَلَاةِ اللَّيْلِ فَقُمْتَ وَ عَلَيْكَ الْوَقْتُ بِقَدْرِ مَا تُصَلِّي الْفَائِتَةَ مِنْ صَلَاةِ اللَّيْلِ فَابْدَأْ بِالْفَائِتَةِ ثُمَّ صَلِّ صَلَاةَ لَيْلَتِكَ وَ إِنْ كَانَ الْوَقْتُ بِقَدْرِ مَا تُصَلِّي وَاحِدَةً فَصَلِّ صَلَاةَ لَيْلَتِكَ لِئَلَّا تَصِيرَا جَمِيعاً قَضَاءً ثُمَّ اقْضِ الصَّلَاةَ الْفَائِتَةَ مِنَ الْغَدِ وَ اقْضِ مَا فَاتَكَ مِنْ صَلَاةِ اللَّيْلِ أَيَّ وَقْتٍ شِئْتَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ إِلَّا فِي وَقْتِ الْفَرِيضَةِ وَ إِنْ فَاتَكَ فَرِيضَةٌ فَصَلِّهَا إِذَا ذَكَرْتَ فَإِنْ ذَكَرْتَهَا وَ أَنْتَ فِي وَقْتِ فَرِيضَةٍ أُخْرَى فَصَلِّ الَّتِي أَنْتَ فِي وَقْتِهَا ثُمَّ تُصَلِّي الْفَائِتَةَ(۱).

**[ترجمه]فقه الرضا - . فقه الرضا علیه السلام: ۵۵ - :

دعای وتر و آنچه که در آن گفته می‌شود:

معبودی جز خدا نیست، خدایی که بردبار و کریم است، معبودی جز خدا نیست خدایی که برتر و بزرگ است. منزّه است خدا، که پروردگار آسمان‌های هفتگانه و زمین‌های هفتگانه و آنچه در آنها و بین آنها و زیر آنهاست، و پروردگار عرش بزرگ است. ستایش خدای را پروردگار جهانیان است. ای خدایی که چون تو خدایی نیست بر محمّد و آل محمد درود فرست. پروردگارا، تو پادشاه حقیقی و روشن هستی، خدایی جز تو نیست. منزهی تو و تو را می‌ستایم. کارهای زشت انجام داده و بر خود ظلم کرده‌ام، پس گناهان مرا بیامرز، چرا که فقط تو گناهان را می‌آمرزی.

پروردگارا، فقط تو را می‌پرستم و فقط برای تو نماز می‌خوانم و به تو ایمان آوردم و برای تو تسلیم شدم و به تو پناه جستم و بر تو توکل کردم و از تو یاری خواستم و رکوع می‌کنم و فروتنی و خشوع می‌نمایم و از تو می‌ترسم و به تو امید دارم. و رغبت من به سوی توست و از تو می‌ترسم و پرهیز می‌کنم و از تو می‌خواهم و التماس می‌کنم. به وسیله خودت هدایت شدم، تو امید من هستی و نسبت به تو امید می‌رود.

پروردگارا، مرا در زمره کسانی قرار ده که آنها را هدایت کرده‌ای و در زمره آنها قرار ده که از گناهانشان گذشته‌ای و در زمره کسانی قرار ده که سرپرستی آنها را.به عهده گرفتی، مرا از شر قضایت در امان دار، چرا که تو حکم می‌کنی و کسی به تو حکم نمی‌کند. هیچ راه نجات و پناهگاه و راه فرار و گریزی جز به سوی تو نیست. منزه هستی و مهربانیت را خواستارم. تو از آنچه که ظالمان می‌گویند بسیار بزرگ و مبارك و متعال هستی.

پروردگارا، من از تو به وسیله هر چیزی می‌خواهم که محمد و آل محمد به وسیله آن از تو خواسته‌اند و از هر چیزی به سوی تو پناه می‌آورم که محمد و آل محمد به وسیله آن به سوی تو پناه آوردند. پروردگارا، من به سوی تو پناه می‌آورم از اینکه خوار و ذلیل شوم و از شر فاسقان عرب و عجم و از شر فاسقان جن و انس و از شر هر چیزی که شری دارد و از شر هر جنبده... ای که مهار اختیار آن به دست توست به تو پناه آوردم. براستی که پروردگارم بر راه راست است. از شر وسوسه‌های شیطان و از اینکه نزد من حضور یابند به تو پناه می‌آورم.

پروردگارا، من از شر هر گزنده و خزنده و چشم زننده و از شر حادثه‌های شب و روز، مگر حادثه ای که خوشایند است، ای خدا به تو پناه می‌آورم. پروردگارا، بلاها و آفات و سختی‌ها و بیماری‌ها و دردها و عذاب و دردها و مرض‌ها را از من دور

کن. و از شر فقر و نیازمندی و تنگی و ضیق و محرومیت و قضای بد و سرزنش دشمنان و حسودان به تو پناه می‌آورم. از شر هر شیطان رانده شده و سرکش و ستیزه‌گر و سلطان ستمگر به تو پناه می‌آورم.

پروردگارا، اگر هر کس که صبح می‌کند یا شام می‌کند فردی مورد اعتماد و امیدی به غیر از تو دارد، تو مورد اعتماد و امید من هستی. ای بهترین کسی که از وی خواسته می‌شود و ای مهربان‌ترین کسی که از وی مهربانی خواسته می‌شود، بر ضعف و ذلت من در برابرت و تضرعم به سویت و وحشتم از مردم و پستی مقام من بر درت رحم کن. پروردگارا، با چشم رحمت، با نگاهی که برگزیدگان شایسته آن هستند به من نگاه کن و گرنه بر من تفضل فرما.

ای با کرامت‌ترین کریمان، ای بخشنده‌ترین بخشندگان، ای بهترین گشایشگران، ای مهربان‌ترین مهربانان و ای حکیم‌ترین حکمیان و ای سریع‌ترین حسابرسان، ای اهل تقوی و مغفرت، ای معدن بخشش و بزرگواری، ای خدا، بر محمد بنده و رسولت و نبی و برگزیده و سفیر و برگزیده نیکان و برگزیده خلایقت و زکی و تقی و نجی و سخی و ولی عهدت و معدن سرّت و پناهگاه پنهانت و پاک و پاکیزه و مبارک و زکی و صادق و وفادار و عادل و نیکوکار و مطهر و مقدس و ماه درخشان و چراغ تابان و نور ساطع و حجت بالغ و نور انور و ریسمان طولانیت و عروه محکمت و در نزدیک و ذات کریمت و حجاب نزدیکت درود فرست.

خدایا، بر محمد و آل طه و یس و ولی و وصی نبی‌ات و برادر رسولت و وزیر وی و ولیّ عهدت، امام متقین و خاتم وصیّان برای محمد که خاتم پیامبران است، صلوات ویژه و سلام بر او و بر دختر بتولش و بر سرور جوانان اهل بهشت از اولین تا آخرین آنها و بر امامان راهنما کننده و هدایتگر و بر بزرگان متقین و نیکان و فاضلان و تهذیب کنندگان و امینان خزانه و بر خواص فرشتگانت جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل و صافّین و حافّین و کروبّیان و تسبیح‌گویان و تمام فرشتگانت در آسمان‌ها و زمینت، بر همگی درود فرست.

بر پدرمان آدم و بر مادرمان حوا و بر کسانی که بین این دو بودند، از پیامبران و فرستاده شدگان درود فرست. بر محمد بهترین صلوات و سلام را اختصاص بده. خدایا، من از دشمنان و عناد کنندگان و ظلم کنندگان به آنها به سوی تو برائت می‌جویم. خدایا، هر کس که آنها را دوست بدارد دوست بدار و دشمنانشان را دشمن بدار، یاری‌گرانشان را یاری کن و ذلیل کنندگانشان را ذلیل گردان. آنان بندگان برگزیده و با تقوا و نیک تو هستند. خدایا، مرا با کسانی که آنها را به سرپرستی خود گرفتم محشور گردان و از کسانی که برائت جستم دور کن، تو از آنچه که در نهان دلم از دوستی اولیائت و دشمنی با دشمنانت هست، آگاهی. تو علیم و آگاه هستی و همین کافی است .

پروردگارا، گناهان من و پدر ومادرم را ببخش. و به آنها رحم کن و زحمت‌هایی را که برای من کشیده‌اند، با فضیلت‌ترین پاداش‌ها را بده، و با فضیلت‌ترین پاداش و مکافات را بده، خدایا، همان طوری که مرا از کودکی تربیت کردند، بدی‌های آنان را به نیکی تبدیل کن و به وسیله نیکی‌ها، درجات آنها را بالا ببر. پروردگارا، راهی را که آنها به سوی آن رفتند بر ما آسان کن و به فرشته مرگ امر فرما که با ما مهربان باشد.

پروردگارا، من و تمام برادران و خواهران مؤمن و مسلمان ما و زندگان و مردگان آنها را ببخشای و بین ما و بین آنها با

خیرات حکم کن، براستی که تو شنونده دعاها و صاحب نیکی‌ها هستی، ای مهربان ترین مهربانان.

پروردگارا، مرا در حالی از این دنیا ببر که گناهانم را آمرزیده باشی و سعیم را پذیرفته باشی و عملم را قبول کرده باشی و تجارتی کرده باشم که زیان نداشته باشد. خدایا، مرا از آتش جهنم نجات ده و مرا از جمله کسانی قرار ده که از آتش جهنم آزاد و رها شده هستند. خدایا، گناهان گذشته مرا بیامرز و مرا از ارتکاب گناهان در آینده حفظ فرما. خدایا، سرپرست و نگهبان و یاریگر و معین من باش و مرا در حرز و حفظ و حمایت و کنف و دژ مستحکم و لنگرگاهت قرار ده، که کسی که تو به او پناه داده‌ای عزت یافت و ثنایت بزرگ شد. خدایی جز تو نیست و نه معبودی به غیر از تو وجود دارد.

پروردگارا، هر کس که قصد بد در مورد من دارد، بدیش را برطرف کن. خدایا، مکر و حیله این فرد را در نابودی خودش قرار ده و عمرش را کوتاه و دم بریده کن، و جماعتش را پراکنده و جمعش را متفرق گردان و ریشه‌اش را برکن و دم و نسل وی را قطع گردان و روزی را بر وی تنگ گردان، با فرستادن بلا ـ او را امتحان کن و او را به خودش مشغول ساز و عیال و فرزندانش را مایه ابتلا و آزمایش او گردان. شر او را از من برطرف کن و دهانش را از سخن گفتن در مورد من ببند و از او بگیر چیزی را که از اهل قری در حالی ظالم بودند، گرفتی. مرا از وی در حفظ و نگهبانیت بر حذر دار و مکر و حیله‌اش را از من برطرف کن و کفایتگر من از شر وی و امور دنیوی و اخروی که بر من گران می‌آید باش .

پروردگارا، کسی را که بر من رحم نمی‌کند، بر من مسلط نگردان، خدایا حال مرا و فساد قلب مرا اصلاح کن. خدایا، سینه‌ام را فراخی بخش و کارم را آسان گردان و دشمننان و حسودان را مایه شماتت من قرار نده. خدایا با غنایت طوری کن که محتاج کس دیگری به غیر از خودت نشوم و با فضلت مرا از فضل غیر خودت بی‌نیاز گردان. ای نزدیک و ای اجابت کننده، ای خدا که تو خدایی هستی که خدایی به غیر از تو نیست. تو منزهی و به ستایش می‌ستایمت. مرتکب زشتی شدم و بر خودم ظلم کردم و براستی که کسی به غیر از تو گناهان را نمی‌بخشد.

خدایا، حق و اهل آن را پیروز گردان و مرا از جمله کسانی قرار ده که حق می گوید و منتظر غلبه حق است. خدایا قائم آل محمد را قوام بخش و دعوت او را به رضای آل محمد ظاهر ساز، خدایا پرچم او را ظاهر ساز و عزمش را قوی گردان و قیام وی را نزدیک ساز و سپاه وی را یاری کن و یاری‌گرانش را یاری نما و او را به خواسته‌اش برسان و در رسیدن به آرزویش موفق گردان و حال وی را نیکو گردان و یاری‌گرانش را زیاد کن که تو کسی هستی که می‌آوری و برمی‌گردانی و تو بخشنده و مهربانی.

پروردگارا، به وسیله او دنیا را پر از قسط و عدل گردان، همان طور که از ظلم و جور پر شده است. پروردگارا، سپاه مؤمنین و گشت‌ها و مرزدارانشان را هر جا که هستند و هر جا از مشرق و مغرب به سر می‌برند، یاری فرما. چنان یاری‌گری که شکست ناپذیر گردند و بر آنها فتح آسان مقرر فرما و از جانب خود بر آنها و بر ما سلطانی یاری‌گر قرار ده. پروردگارا، ما را از جمله پیروان و کسانی که پیش روی او شهید می‌شوند، قرار بده. - . در این باره رک: بحارالانوار ۸۴: ۲۱۷-۲۱۸ -

پروردگارا، بر ستمگران و ظالمین لعنت فرست، کسانی که دینت را تبدیل کردند و کتابت را تحریف نمودند و سنت پیامبرت را تغییر دادند و آثار وی را نابود کردند و بر اهل بیت پیامبرت ستم کردند و آن ها را به قتل رساندند و بر آنها تعدی کردند و

حقشان را غصب نمودنـد و از شـهرشان تبعید نمودند و مخالفین آنها را از وطن‌هایشان تحریک به قیام کردند، مخالفینی چون طاغین، باغین و قاسطین و مارقین و ناکثین و اهل سخنان باطل و دروغ و کفر و فاجر.

پروردگارا، بر پیروان و سپاهیان و یاران و یاری‌گران و دوست‌داران و شـیعیانشان لعنت فرست و آنها را به خاطر نفاقشان وارد جهنم کن. پروردگارا، کافران اهل کتاب و تمام مشـرکان و کسانی از منافقین که با آنها همکاری می‌کننـد را عذاب کن، چرا که آنها از نعمت‌هایت اسـتفاده می‌کننـد و آیات تو را انکار و فرسـتادگان تو را تکذیب و به حدودت تعدی می‌کنند و کسـی دیگر را همراه تو به خدایی می‌خوانند. خدایی جز تو نیست، تو بسیار منزه و متعالی از آنچه که می‌گویند هستی.

پروردگارا، من از شـر شک و نفاق و ریا و درک بدبختی و قضای بد و سرزنش دشمنان و مرگ بد به تو پناه می‌آورم. خدایا، از من قبول کن همـان طور که از صالحـان قبول نمودی و مرا به آنها ملحق کن، ای مهربان‌ترین مهربانان. خـدایا اجل مرا فراخ بخش و در روزیم گسترش ده و مرا با زیاد ماندن و دوام عزت و نعمت‌های کامل و رزق وسـیع بهره‌مند گردان و مرا به وسـیله حلال‌هایت از حرام‌هایت بی‌نیاز گردان و زشتی و فحشا و منکر را از من بازدار. خدایا با من چنان کن که تو شایسـته آنی و نه من شایسته آن. مرا با عدلت مواخذه نکن، بلکه عفو و رحمت و رأفت و رضایتت را شامل حال من گردان.

پروردگارا، ما را ناامیـد از درگاهت برنگردان و امیـد ما را قطع نکن و ما را از جمله ناامیدان و محرومان و مجرمان و گمراهان و گمراه کننـدگان و طرد شـدگان و مورد غضب واقع شـدگان قرار مـده. ما را از عذابت ایمن فرما و به خانه سـلامتت مطمئن گردان.

پروردگـارا، من به وسـیله آنها به تو توسل می‌جویم و به وسـیله آنها به تو تقرب می‌جویم و روی به سوی تو می‌کنم. خـدایا به خاطر آنها مرا نزد خودت وجیه گردان و به خاطر آنها گناهان مرا بیامرز و از بدی‌هایم به خاطر آنها بگذر و به خاطر آنها بر ما رحم کن و شـفاعت آنها را در حق من بپـذیر. خـدایا من به خاطر آنها عاقبت به خیری و نعمت کامل در دنیا و آخرت را از تو می‌خواهم که تو بر هر چیز توانـایی. خـدایا بر ما ببخش و رحم کن و توبه ما را بپـذیر و از ما بگـذر و ما را حفظ کن و ما را با تقوا سـاز و هـدایت و راهنماییمان کن و بر نفع ما باش نه بر ضـد ما و کفایتگر ما در برابر امور دنیوی و اخروی که بر ما گران اسـت بـاش و گمراهمـان نگردان و بـه هلاـکت نرسـان و بـه پـایین نکش و مـا را بـه راه راسـت هـدایت فرمـا و آنچه که از تو خواسته‌ایم و آنچه را که نخواسته‌ایم بر ما عطا کن و از فضل خود بر ما بیفزا که تو صاحب منت‌های بی‌شمار هستی.

ای خـدا، ای پروردگـارا، در دنیـا بر مـا نیکی و در آخرت هم نیکی عطـا فرمـا و از آتش جهنم مـا را حفظ فرما، از تو آمرزش می‌طلبـم و بـه سـوی تـو تـوبه می‌کنـم. پروردگـارا بر مـن ببخش و رحم کن و از آنچه که از مـا می‌دانی بگـذر که تـو عزیر و بزرگوار هستی. - . فقه الرضا: ۵۵-۵۶ -

حضـرت رضا علیه السـلام در جای دیگر فرمود: سـپس وضو بگیر. روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: اگر بر امتم دشوار نمی‌شد، مسواک زدن را بر آنها واجب می‌کردم که آن سـنت پسـندیده و نیکی است. سـپس وضو بگیر و وقتی خواستی برای نماز برخیزی بگو: به نام خدا و یاری خدا و در راه خدا و بر ملت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هستم.

سپس دستانت را بلند کن و بگو: خدایا، من به وسیله پیامبرت، پیامبر رحمت و به وسیله امامان راهنما کننده و هدایتگر از آل طاها و یس روی به سوی تو می‌کنم و آنها را پیشاپیش تمام حاجاتم پیش می‌فرستم، پس مرا به خاطر آنها در دنیا و آخرت وجیه و از جمله مقربین درگاهت قرار بده و به خاطر آنها مرا عذاب نکن و به خاطر آنها بر من روزی فرست و مرا به خاطر آنها گمراه نکن و به خاطر آنها مرتبه مرا بالا بر و به خاطر آنها مرا به پستی نیفکن و به خاطر آنها حوائجم در دنیا و آخرت را بده که تو بر هر چیز توانا و بر هر چیز آگاه هستی.

سپس نماز را شروع کن و بعد از تکبیر توجه نما، چرا که توجه از سنت‌های لازم در شش نماز است که عبارتند از: رکعت اول نماز شب، نماز یک رکعتی وتر و رکعت اول نماز دو رکعتی زوال و رکعت اول نافله‌های مغرب و رکعت اول نماز دو رکعتی احرام و رکعت اول نمازهای واجب.

در رکعت اول سوره حمد و توحید را بخوان و در رکعت دوم سوره کافرون را بخوان. نمازهای زوال هم چنین خوانده می... شود و در رکعت‌های بعدی هر سوره‌ای را دوست داشتی بخوان. در دو رکعت نماز شفع. [در رکعت اول] سوره اعلی و در رکعت دوم، سوره کافرون و در نماز وتر سوره توحید را بخوان.

روایت است که نماز وتر مثل نماز مغرب، سه رکعت با یک سلام است. همچنین روایت است که نماز وتر یک رکعت است و با یک رکعت نماز وتر را بخوان و بین نماز شفع و نماز وتر با سلام فاصله بینداز. - . فقه الرضا: ۱۳ -

اگر در شب برخاستی و به اندازه خواندن نماز شب وقت نداشتی، هر نمازی را دوست داری سبک کن و سریع بخوان و اگر ترسیدی که فجر طلوع کند، دو رکعت نماز بخوان و در سومی نماز وتر بخوان و اگر فجر طلوع کرده باشد، دو رکعت فجر را بخوان. نماز وتر با جزئیاتش گذشت.

اگر نماز وتر و دو رکعت نافله فجر را خوانده باشی و فجر طلوع نکرده باشد، شش رکعت دیگر بخوان و نماز وتر را قبل از این خوانده‌ای. و اگر چهار رکعت از نماز شب را خوانده باشی، چه فجر طلوع کرده باشد و چه طلوع نکرده باشد؛ این نماز را تمام کن.

اگر نماز قضا شده‌ای از نماز شب داشته باشی و به اندازه خواندن این نمازهای قضا شده وقت داشته باشی، اول این نماز قضا شده را بخوان و سپس نماز شبت را بخوان و اگر به اندازه خواندن یک رکعت وقت داشتی، اول نماز شب را بخوان تا همه نمازهایت قضا نشود و سپس نماز شب قضا شده را فردا قضا کن.

قضای نماز شبی که از تو قضا شده است را در هر وقتی از شبانه روز که خواستی بخوان مگر در وقت نماز واجب. اگر نماز واجبی از تو قضا شد، هر وقت به یاد آوردی قضایش را بخوان و اگر در وقت نماز واجب دیگر به یاد آوردی، اول نمازی را که در وقت آن هستی بخوان و سپس نماز قضا شده را بخوان.

**[ترجمه]

بیان

المرجی علی بناء المفعول بالتشدید من قولهم رجیته ترجیه بمعنی رجوته و تِجارَةً لَنْ تَبُورَ أی لن تکسد و البتر قطع الشی ء قبل الإتمام و التفعیل للمبالغه و التبدید التفریق ذکره الجوهری و قال فرق الله شمله أی ما اجتمع من أمره و قال الشأفه قرحه تخرج فی أسفل القدم فتکوی فتذهب یقال فی المثل استأصل الله شأفته أی أذهبه الله کما أذهب تلک القرحه بالکی و قال قطع الله دابرهم أی آخر من بقی منهم انتهی.

و أبلاه یکون فی الخیر و الشر و خذ منه فی بعض النسخ و خذه أخذ القری و هو أوفق بالآیه قال سبحانه وَ کَذلِکَ أَخْذُ رَبِّکَ إِذا أَخَذَ الْقُری وَ هِیَ ظالِمَةٌ(۲) و أبلغ طلبته أی أکملها أو أبلغه إلیها.

قوله و أدرجها أی خففها و عجل بها بترک السوره و الأذکار و الأدعیه المستحبه کما ذکره الأصحاب

قَالَ فِی الذِّکْرَی لَوْ خَافَ ضِیقَ الْوَقْتِ خَفَّفَ بِالْحَمْدِ وَحْدَهَا کَمَا رُوِیَ (۳)

عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: لَوْ ظَنَّ عَدَمَ اتِّسَاعِ الزَّمَانِ لِصَلَاهِ اللَّیْلِ

۱- ۱. فقه الرضا ص ۱۳ س ۱۹- ۲۶.

۲- ۲. هود: ۱۰۲.

۳- ۳. التهذیب ج ۱ ص ۱۷۰.

اقْتَصَرَ عَلَى الْوَتْرِ.

و قضى صلاه الليل لروايه محمد بن مسلم (۱) عن أبى جعفر عليه السلام.

و لو طلع الفجر و لما يتلبس من صلاه الليل بشى ء فَالْمَشْهُورُ فِى الْفَتْوَى تَقْدِيمُ الْفَرِيضَهِ لِرِوَايَهِ إِسْحَاقَ بْنِ جَابِرٍ(۲)

عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: فِى الْمَنْعِ مِنَ الْوَتْرِ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ.

وَ رَوَى عُمَرُ بْنُ يَزِيدَ(۳)

وَ إِسْحَاقُ بْنُ عَمَّارٍ(۴): فِى تَقْدِيمِ صَلَاهِ اللَّيْلِ وَ الْوَتْرِ عَلَى الْفَرِيضَهِ وَ إِنْ طَلَعَ الْفَجْرُ.

قال الشيخ هذه رخصه لمن أخر لاشتغاله بشى ء من العبادات قال فى المعتبر اختلاف الفتوى دليل التخيير يعنى بين فعلها قبل الفرض و بعده و هو قريب من قول الشيخ.

و لو كان قد تلبس بما دون الأربع فالحكم كعدم التلبس

وَ لَوْ تَلَبَّسَ بِأَرْبَعٍ قَدَّمَهَا مُخَفَّفَهً لِرِوَايَهِ مُحَمَّدِ بْنِ النُّعْمَانِ (۵)

عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: إِذَا صَلَّيْتَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ مِنْ صَلَاهِ اللَّيْلِ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأَتِمَّ الصَّلَاهَ طَلَعَ أَوْ لَمْ يَطْلُعْ.

مَعَ أَنَّهُ قَدْ رَوَى يَعْقُوبُ الْبَزَّازُ(۶) قَالَ: قُلْتُ لَهُ أَقُومُ قَبْلَ الْفَجْرِ بِقَلِيلٍ فَأُصَلِّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ أَتَخَوَّفُ أَنْ يَنْفَجِرَ الْفَجْرُ أَبْدَأُ بِالْوَتْرِ أَوْ أُتِمُّ الرَّكَعَاتِ قَالَ بَلْ أَوْتِرْ وَ أَخِّرِ الرَّكَعَاتِ حَتَّى تَقْضِيَهَا فِى صَدْرِ النَّهَارِ.

و يمكن حملها على الأفضل كما صرح به الشيخ انتهى كلامه زيد إكرامه.

و ما ذكر من عدم تقديم صلاه الليل على الفريضه مع عدم التلبس بالأربع هو المشهور بين الأصحاب و قد وردت أخبار كثيره فى التقديم و الجمع بالتخيير الذى اختاره فى المعتبر حسن و يمكن الجمع بحمل النهى على المدامه و التجويز على الندره

۱- ۱. الكافى ج ۳ ص ۴۴۹.

۲- ۲. التهذيب ج ۱ ص ۱۷۱.

۳- ۳. التهذيب ج ۱ ص ۱۷۰.

۴- ۴. التهذيب ج ۱ ص ۱۷۱.

۵- ۵. التهذيب ج ۱ ص ۱۷۰.

۶- ۶. التهذيب ج ۱ ص ۱۷۰.

كما يومى إليه ما ورد فى بعض الروايات و لا تجعل ذلك عاده(۱) أو النهى على ما إذا أوجب خروج وقت فضيله الفريضه.

و أما حمل تقديم الوتر مع التلبس بالأربع على الأفضليه ففيه نظر و الأولى الحمل على التخيير مطلقا أو حمل تقديم الوتر على ما إذا خشى انفجار الفجر و لم ينفجر بعد ليقع الوتر فى وقته و الإتمام على ما إذا انفجر الفجر و الأخير أوفق ثم اعلم أن المشهور أن آخر وقت صلاه الليل طلوع الفجر الثانى و المنقول عن المرتضى رضى الله عنه أن آخره طلوع الفجر الأول و هو ضعيف.

قوله عليه السلام فأضف إليها قال فى الذكرى و لو ظن الضيق فشفع و أوتر و صلى ركعتى الفجر ثم تبين بقاء الليل بنا ستا على الشفع و أعاد الوتر منفرده و ركعتى الفجر قاله المفيد رحمه الله و قال على بن بابويه يعيد ركعتى الفجر لا غير و قال فى المبسوط لو نسى ركعتين من صلاه الليل ثم ذكر بعد أن أوتر قضاهما و أعاد الوتر.

و كأن الشخصين نظرا إلى أن الوتر خاتمه النوافل ليوترها و قد روى إبراهيم بن عبد الحميد(۲) عن بعض أصحابه (۳)

عن أبى عبد الله عليه السلام فيمن ظن الفجر و أوتر ثم تبين الليل أنه يضيف إلى الوتر ركعه ثم يستقبل صلاه الليل ثم يعيد الوتر

وَ رَوَى عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ (۴)

عَنِ الرِّضَا عليه السلام قَالَ: إِذَا كُنْتَ فِي صَلَاهِ الْفَجْرِ فَخَرَجْتَ وَ رَأَيْتَ الصُّبْحَ فَزِدْ رَكْعَهً إِلَى الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ صَلَّيْتَهُمَا قَبْلُ وَ اجْعَلْهُ وَتْراً.

و فيه

ص: ۲۱۹

۱- ۱. روى الشيخ فى الاستبصار ج ۱ ص ۱۴۳ و التهذيب ج ۱ ص ۱۷۰ بإسناده عن عمر ابن يزيد قال: قلت لابى عبد اللّه عليه السلام أقوم و قد طلع الفجر، فان أنا بدأت بالفجر صليتها فى أول وقتها و ان بدأت بصلاه الليل و الوتر صليت الفجر فى وقت هؤلاء، فقال: ابدا بصلاه الليل و الوتر و لا تجعل ذلك عاده.

۲- ۲. التهذيب ج ۱ ص ۲۳۲.

۳- ۳. زاد فى التهذيب: و أظنه إسحاق بن غالب.

۴- ۴. التهذيب ج ۱ ص ۲۳۲.

تصریح بجواز العدول من النفل إلی النفل لکن ظاهره أنه بعد الفراغ کما ذکر مثله فی الفریضه و یمکن حمل الخروج علی رؤیه الفجر فی أثناء الصلاه کما حمل الشیخ الفراغ فی الفریضه علی مقاربه الفراغ انتهی.

**[ترجمه]«المرجا»، بنابراین که اسم مفعول و با تشدید باشد، از عبارت «رجیته ترجیه» به معنای امیدوار بودن به او گرفته شده است. «تجاره لن تبور»، یعنی تجارتی که کسادی و ضرر ندارد. «البتر»، یعنی بریدن چیزی قبل از اینکه تمام شود و بر وزن تفعیل آمده تا در این کار مبالغه کرده باشد. «التبدید»، به معنای جدا کردن است. جوهری این نظر را آورده و گفته است: «فرق الله شمله»، یعنی اموری که جمع است. گفته است: «الشافه» به معنای زخمی است که از پایین پا پیدا می‌شود و بر آن داغ می گذارند و از بین می‌رود. در مثل گفته می‌شود: «استأصل الله شافته»، یعنی آن را از بین برد، چون زخمی که داغ کردن آن را از بین می‌برد. گفته است: «قطع الله دابرهم»، یعنی آخرین کسی که از آنها باقی مانده است؛ پایان.

«أبلاه» که ممکن است در خیر یا شر باشد. «خذ منه» در برخی نسخه‌ها چنین است «خذه أخذه اهل القری» که این موافق سخن خدای متعال در قرآن است که می‌فرماید: «و کذلک أخذ ربک إذا أخذ القری و هی ظالمه - . هود/ ۱۰۲ - »،

{و این گونه بود [به قهر] گرفتن پروردگارت، وقتی شهرها را در حالی که ستمگر بودند [به قهر] می گرفت. آری [به قهر] گرفتن او دردناک و سخت است.} «و أبلغ طلبته»، یعنی آن را کامل کن یا او را به آن برسان.

سخن حضرت: «أدرجها»، یعنی نماز را سبک کن و سریع بخوان، به این صورت که سوره و اذکار و دعاهای مستحبی را نخوان، همان طور که علما گفته‌اند. در کتاب ذکری گفته است: اگر از تنگی وقت می‌ترسد، با خواندن تنها سوره حمد نمازش را کم کند. همچنان که از امام صادق علیه السلام روایت - . التهذیب ۱: ۱۷۰ - است که اگر گمان رود که وقت برای خواندن تمام نماز شب نیست، به خواندن تنها نماز وتر اکتفا می شود. البته در این صورت قضای نماز شب خوانده می‌شود. دلیل این نظر، روایت محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام است. - . الکافی ۳: ۴۴۹ -

اگر فجر طلوع کند و چیزی از نماز شب را نخوانده باشد، نظر مشهور در فتوی این است که اول نماز واجب خوانده می‌شود. دلیل این نظر، روایت اسحاق بن جابر - . التهذیب ۱: ۱۷۱ - از امام صادق علیه اسلام است که حضرت از خواندن نماز وتر بعد از طلوع فجر منع می کرد. ولی عمر بن یزید - . التهذیب ۱: ۱۷۰ -

و اسحاق بن عمار - . التهذیب ۱: ۱۷۱ -

روایت کرده‌اند که نماز شب و نماز وتر قبل از نماز واجب خوانده می‌شود، هر چند که فجر طلوع کرده باشد.

شیخ گفته است: این روایت برای کسی که به خاطر اشتغال به عبادات، خواندن نماز واجب را به تأخیر می‌اندازد؛ رخصت می‌دهد. در کتاب المعتبر گفته است: مختلف بودن فتاوی دلیل تخییر است و این تخییر بین خواندن نماز شب قبل از نماز واجب و بین خواندن آن بعد از نماز واجب است. این نظر به نظر شیخ نزدیک است.

اگر به خواندن کمتر از چهار رکعت مشغول باشد، حکم آن مثل این است که اصلا مشغول خواندن نماز نیست. اگر به

خواندن چهار رکعت مشغول باشد، نماز شب را سبک و سریع، قبل از نماز واجب می‌خواند. دلیل این نظر، روایت محمد بن نعمان - . التهذیب ۱: ۱۷۰ -

از امام صادق علیه السلام است که فرمود: وقتی چهار رکعت از نماز شب را قبل از طلوع فجر خوانده باشی، آن را تمام کن، چه فجر طلوع کرده باشد و چه طلوع نکرده باشد. از طرفی یعقوب بزاز - . التهذیب ۱: ۱۷۰ -

گفته است: به حضرت گفتم: اندکی قبل از طلوع فجر برمی‌خیزم و چهار رکعت نماز می‌خوانم و می‌ترسم که فجر طلوع کند، در این صورت اول نماز وتر را بخوانم یا اینکه این نماز را تمام کنم؟ فرمود: نماز وتر را بخوان و رکعت‌هایی را که باقی مانده است به تأخیر بینداز و در آغاز روز قضایش را بخوان. ممکن است این روایت را بر افضلیت این کار حمل کرد، همان طور که شیخ - رحمه الله - بدان تصریح کرده است. پایان کلام وی که بزرگواریش افزون باد.

آنچه که گفتیم، در صورتی که چهار رکعت خوانده نشده باشد نمی‌توان نماز شب را قبل از نماز واجب خواند؛ نظر مشهور علماست. روایات زیادی وارد شده است که بر تقدیم نماز شب بر نماز واجب دلالت دارند. جمع کردن بین این دو نظر به تخییری که در کتاب المعتبر انتخاب کرده است، بهتر است. ممکن است بین این اخبار را این گونه جمع کرد که اخباری که از مقدم خواندن نماز شب نهی می‌کنند مربوط به جایی هستند که این کار مدام صورت می‌گیرد و اخباری را که این کار را جایز می‌دانند مربوط به جایی هستند که این اتفاق به ندرت برایشان می‌افتد، همچنان که در برخی روایات به این نکته اشاره شده است، مثل «این کار را برای خود عادت قرار نده - . استبصار ۱: ۱۴۳ و التهذیب ۱: ۱۷۰ - ». یا اینکه اخباری را که از این کار نهی می‌کنند بر جایی حمل کنیم که اگر نماز شب قبل از نماز واجب خوانده شود، لازم می‌آید که وقت فضیلت نماز واجب بگذرد.

اما اینکه در صورتی که چهار رکعت خوانده شده باشد، نماز وتر قبل از نماز واجب خوانده شود و بقیه نماز بعدا قضا شود و این کار بر فضیلت این کار حمل شود؛ جای بحث و نظر دارد. اولی و بهتر این است که این اخبار را به طور مطلق بر تخییر حمل کنیم، یا اخباری که بر تقدیم نماز وتر دلالت می‌کنند بر جایی حمل شود که ترس از طلوع فجر وجود دارد، ولی هنوز فجر طلوع نکرده باشد تا اینکه نماز وتر در وقتش خواندن شود و اخباری که بر تمام کردن نماز شب دلالت دارد بر موردی حمل شود که فجر طلوع کرده باشد. نظر اخیر مناسبتر است.

نظر مشهور این است که آخر وقت نماز شب، طلوع فجر دوم است. از سید مرتضی - رضی الله عنه - نقل شده است که آخر وقت نماز شب، طلوع فجر اول است که این نظر ضعیف می‌باشد .

سخن حضرت علیه السلام: «فأضف إليها» در کتاب ذکری گفته است: اگر گمان کند وقت تنگ است و نماز شفع و وتر و دو رکعت نماز نافله فجر را بخواند، سپس معلوم شود که از شب باقی است، بنا را با نماز شفع بر شش رکعت می‌گذارد و نماز وتر یک رکعتی و دو رکعت نافله فجر را دوباره می‌خواند که این نظر را شیخ مفید - رحمه الله علیه - گفته است. علی بن بابویه گفته است: فقط دو رکعت نافله فجر را دوباره می‌خواند. در کتاب مبسوط گفته است: اگر دو رکعت از نماز شب را فراموش کند، سپس بعد از اینکه نماز وتر را خواند به یاد بیاورد، قضای این دو رکعت را می‌خواند و نماز وتر را از نو می...

خواند.

و گویا هر دو شخص به وتر به عنوان خاتمه نافله‌ها نگریسته‌اند که باید وتر را بخواند. ابراهیم بن عبدالحمید - . التهذیب ۱: ۲۳۲ -

از برخی اصحاب از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که هر کس گمان کند که فجر طلوع کرده است و نماز وتر بخواند، سپس معلوم گردد که شب است؛ یک رکعت به نماز وتر اضافه می‌کند، سپس نماز شب را می‌خواند و سپس نماز وتر را از نو می‌خواند. علی بن عبدالله - . التهذیب ۱: ۲۳۲ -

از امام رضا علیه السلام روایت کرده است که حضرت فرمود: اگر در نماز نافله فجر بودی و از آن خارج شدی و صبح را دیدی، یک رکعت به این دو رکعت اضافه کن و آن را وتر به حساب آور. در این روایت به جواز عدول از نماز نافله به نماز نافله دیگر تصریح شده است، ولی ظاهر این روایت این است که این کار بعد از تمام کردن نماز جایز است، همان طور که در مورد نماز واجب هم چنین روایتی را ذکر کرده است. ممکن است خروج از نماز را در این روایت بر دیدن طلوع فجر در وسط نماز حمل شود؛ همان طور که شیخ، فراغ از نماز را در نماز واجب بر چیزی که نزدیک فراغ است، حمل نموده است؛ پایان.

**[ترجمه]

و أقول

حمل الخروج علی رؤیه الفجر فی غایه البعد و یحتمل أن یکون المراد نافله الفجر أی إذا أوقعت نافله الفجر لظن قرب الفجر و ترکت صلاه اللیل ثم خرجت فرأیت الصبح قد طلع فلا تترک الوتر و أضف إلیهما رکعه لیصیر المجموع وترا و صل بعدها رکعتی نافله الفجر ثم صل الفجر و عدول النیه فی النافله بعد الفعل لا دلیل علی نفیه کما أشار ره إلیه.

و یحتمل أن یکون المراد بها فریضه الفجر أی صلی الفریضه ظانا دخول الوقت فلما خرج رأی أنه أول طلوع الفجر فعلم وقوع صلاته قبل الوقت فأجاب علیه السلام بأن ما فعل قبل ذلک یحسبها نافله و یضیف إلیها رکعه لتصیر وترا ثم یصلی نافله الفجر و فریضته هذا ما خطر بالبال و الوجهان قریبان.

و قال بعض الأفاضل الصواب اللیل مکان الفجر یعنی إذا کنت قد صلیت من صلاه اللیل رکعتین فرأیت الصبح فاجعله وترا.

**[ترجمه]حمل کردن خروج از نماز بر دیدن طلوع فجر در نهایت دوری است و احتمال دارد منظور، نافله فجر باشد، یعنی نماز نافله فجر را به گمان اینکه نزدیک فجر است خوانده باشی و نماز شب را نخوانده باشی، سپس خارج شده و دیده باشی که صبح شده است. در این صورت نماز وتر را ترک نکن؛ بلکه به این دو رکعت، یک رکعت دیگر هم اضافه کن تا مجموع آن نماز وتر شود و بعد از آن، دو رکعت نافله فجر را بخوان و سپس نماز صبح را بخوان . عدول از نیت در نماز نافله بعد از انجام فعل، دلیلی بر نفی آن نیست، همان طور که بدان اشاره کرده است.

احتمال دارد منظور از نماز فجر، نماز صبح باشد، یعنی نماز صبح را به گمان اینکه وقتش رسیده، خواند و وقتی خارج شد، دید که اول طلوع فجر است، بنابراین یقین کرد که نمازش را قبل از وقت خوانده است. پس امام رضا علیه السلام به او فرمود که این دو رکعت را نافله حساب کند و یک رکعت دیگر هم به این دو رکعت اضافه کند تا نماز وتر محسوب شود، سپس نافله فجر و نماز صبح را بخواند. این دو وجه نزدیکی بود که به ذهن من رسید.

برخی از فاضلان گفته‌اند: درست آن است که به جای «الفجر»، «اللیل» بیاید، یعنی اگر دو رکعت از نماز شب را خوانده باشی و صبح را دیده باشی، این دو رکعت را وتر به حساب بیاور.

**[ترجمه]

«۲۸»

الذِّكْرَى، عَنِ ابْنِ أَبِي قُرَّةَ عَنْ زُرَارَةَ: أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام عَنِ الْوَتْرِ أَوَّلَ اللَّيْلِ فَلَمْ يُجِبْهُ فَلَمَّا كَانَ بَيْنَ الصُّبْحَيْنِ خَرَجَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام إِلَى الْمَسْجِدِ فَنَادَى أَيْنَ السَّائِلُ عَنِ الْوَتْرِ نِعْمَ سَاعَاتُ الْوَتْرِ هَذِهِ ثُمَّ قَامَ فَأَوْتَرَ(۱).

**[ترجمه]الذکری: زراره گفته است که فردی از امیرالمؤمنین علیه السلام از خواندن نماز وتر در اول شب پرسید، حضرت به وی جواب نداد، وقتی بین طلوع فجر و طلوع خورشید شد، حضرت به طرف مسجد رفت و ندا زد: کجاست کسی که از زمان نماز وتر می‌پرسید؟ بله، ساعت نماز وتر، همین ساعت است. سپس بلند شد و نماز وتر را خواند. - . الذکری: ۱۲۴ -

**[ترجمه]

بيان

قال فی الذکری وقت الوتر آخر اللیل بعد الثمانی ثم ذکر هذه الروایه و روایات أخر فی ذلک

ثُمَّ قَالَ وَ رَوَى إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَابِرٍ(۲) عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: أُوتِرُ بَعْدَ مَا يَطْلُعُ الْفَجْرُ قَالَ لَا.

وَ قَدْ رَوَى (۳)

عُمَرُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ

ص: ۲۲۰

۱- ۱. الذکری ۱۲۴.

۲- ۲. التهذیب ج ۱ ص ۱۷۱، الاستبصار ج ۱ ص ۱۴۳.

۳- ۳. قد مر متنه نقلا عن التهذیب آنفا.

أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: فَعَلَ صَلَاهَ اللَّیْلِ وَ الْوَتْرَ بَعْدَ الْفَجْرِ.

و لا ـ تجعله عاده و هو محمول علی الضروره کما قاله الشیخ و یجوز تقدیم الوتر أول اللیل حیث یجوز تقدیم صلاه اللیل و أفضل أوقاته بعد الفجر الأول.

**[ترجمه]در الذکری گفته است: وقت نماز وتر، آخر شب و بعد از خواندن هشت رکعت نماز شب است و سپس این روایت را ذکر کرده است. اسماعیل بن جابر - . التهذیب ۱: ۱۷۱ و استبصار ۱: ۱۴۳ -

روایت کرده که از حضرت پرسیده است: آیا بعد از طلوع فجر نماز وتر بخوانم؟ حضرت فرمود: نه. عمر بن یزید هم از امام صادق علیه السلام روایت کرده که حضرت به وی فرمود: نماز شب و وتر را بعد از طلوع فجر بخوان و این کار را به عنوان عادتی برای خودت قرار نده. همان طور که شیخ گفته است، این روایت حمل بر ضرورت می‌شود و در جایی که جایز است در اول شب، نماز شب خوانده شود، جایز است نماز وتر قبل از نماز شب خوانده شود. بافضیلت‌ترین وقت نماز وتر، بعد از طلوع فجر اول است.

**[ترجمه]

«۲۹»

دَعَوَاتُ الرَّاوَنْدِیِّ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی قَالَ: شَکَا رَجُلٌ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ الْأَوَّلِ علیه السلام فَقَالَ إِنَّ لِی زَحِیراً لَا یَسْکُنُ فَقَالَ إِذَا فَرَغْتَ مِنْ صَلَاهِ اللَّیْلِ فَقُلِ- اللَّهُمَّ مَا عَمِلْتُ مِنْ خَیْرٍ فَهُوَ مِنْکَ لَا حَمْدَ لِی فِیهِ وَ مَا عَمِلْتُ مِنْ سُوءٍ فَقَدْ حَذَّرْتَنِیهِ لَا عُذْرَ لِی فِیهِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ أَنْ أَتَّکِلَ عَلَی مَا لَا حَمْدَ لِی فِیهِ وَ آمَنَ مِمَّا لَا عُذْرَ لِی فِیهِ (۱).

**[ترجمه]دعوات الراوندی: عثمان بن عیسی گفته است: فردی به حضرت علی علیه السلام شکایت کرد که من پیچش شکم دارم و خوب نمی‌شود. حضرت فرمود: وقتی نماز شب را تمام کردی بگو: پروردگارا، هر کار نیکی که انجام دادم از جانب تو بود و من برای آن حق حمد و ستایش ندارم و هر کار زشتی که انجام دادم، مرا از انجام آن بر حذر داشته بودی و برای من در ارتکاب آن عذری نیست. خدایا، من به تو پناه می‌آورم از شر اینکه به چیزی تکیه کنم که در آن برای من حمدی نباشد و ایمن باشم از چیزی که در ارتکاب آن هیچ عذری ندارم. - . دعوات راوندی خطی -

**[ترجمه]

«۳۰»

مَجْمَعُ الْبَیَانِ، رَوَی عَلِیُّ بْنُ مَهْزِیَارَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِیسَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یُوسُفَ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام وَ أَنَا عِنْدَهُ فَقَالَ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاکَ إِنِّی کَثِیرُ الْمَالِ لَیْسَ یُولَدُ لِی وَلَدٌ فَهَلْ مِنْ حِیلَهٍ قَالَ نَعَمْ اسْتَغْفِرْ رَبَّکَ سَنَهً فِی آخِرِ اللَّیْلِ مِائَهَ مَرَّهٍ فَإِنْ ضَیَّعْتَ ذَلِکَ بِاللَّیْلِ فَاقْضِهِ بِالنَّهَارِ فَإِنَّ اللَّهَ یَقُولُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّکُمْ إِنَّهُ کانَ غَفَّاراً یُرْسِلِ السَّماءَ عَلَیْکُمْ مِدْراراً وَ یُمْدِدْکُمْ بِأَمْوالٍ وَ

بَنِینَ (۲).

**[ترجمه]مجمع البیان: محمـد بن یوسف به نقل از پـدرش گفته است: فردی از امام باقر علیه السـلام سؤالی پرسـید و من نزد وی بودم، پرسـید: فدایت شوم! من مال زیادی دارم ولی فرزندی ندارم، چاره‌ای برای این کار است؟ حضـرت فرمود: بله، یک سال در آخر شب، صد مرتبه به درگاه خدا استغفار کن و اگر در شب نتوانستی انجام دهی، در روز قضایش را به جا آور؛ چرا که خـدای متعال می‌فرماید: «استـغفروا ربکم إنه کان غفارا* یرسل علیکم السـماء مدرارا* و یمددکم بأموال و بنین»، - . نوح/ ۱۰-۱۲ - {از

پروردگارتان آمرزش بخواهیـد که او آمرزنده است تا بر شـما از آسـمان بارانِ پی در پی فرسـتد. و شـما را به اموال و پسـران، یاری کند.} - . مجمع البیان ۱۰: ۳۶۱ -

**[ترجمه]

«۳۱»

عُـدَّهُ الـدَّاعِی، رَوَی ابْـنُ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ هِشَـامِ بْنِ سَـالِمٍ عَنْ أَبِی عَبْـدِ اللَّهِ علیه السـلام قَـالَ: مَنْ قَـدَّمَ أَرْبَعِینَ مِنَ الْمُـؤْمِنِینَ ثُمَّ دَعَا اسْـتُجِیبَ لَهُ وَ یَتَأَکَّدُ بَعْـدَ الْفَرَاغِ مِنْ صَـلَاهِ اللَّیْلِ یَقُولُ وَ هُوَ سَاجِـدٌ- اللَّهُمَّ رَبَّ الْفَجْرِ وَ اللَّیَالِی الْعَشْـرِ- وَ الشَّفْعِ وَ الْوَتْرِ وَ اللَّیْلِ إِذا یَسْـرِ وَ رَبَّ کُلِّ شَـیْ ءٍ وَ إِلَهَ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ مَلِیکَ کُلِّ شَیْ ءٍ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ افْعَلْ بِی وَ بِفُلَانٍ وَ فُلَانٍ مَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَ لَا تَفْعَلْ بِنَا مَا نَحْنُ أَهْلُهُ یَا أَهْلَ التَّقْوَی وَ أَهْلَ الْمَغْفِرَه(۳).

وَ عَنْهُمْ علیهم السلام: أَلَا صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَی الْمُتَسَحِّرِینَ وَ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحارِ(۴).

۱- ۱. دعوات الراوندیّ مخطوط.

۲- ۲. مجمع البیان ج ۱۰ ص ۳۶۱ و الآیه فی سوره نوح: ۱۰- ۱۲.

۳- ۳. عدّه الداعی ص ۱۲۸.

۴- ۴. راجع أمالی الطوسیّ ج ۲ ص ۱۱۱، التهذیب ج ۱ ص ۴۰۸.

**[ترجمه]عده الداعی: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس چهل مؤمن را مقدم کند و سپس دعا کند، دعایش مستجاب می‌شود و اگر بعد از پایان نماز شب در حال سجده بگوید: پروردگارا، ای خدای فجر و خدای شب‌های دهگانه، و خدای شفع و وتر و خدای شب آن هنگام که سپری می‌شود، و ای پروردگار تمام چیزها و خدای تمام چیزها و مالک تمام چیزها، بر محمد و آل محمد درود فرست و با من و فلانی و فلانی چنان کن که خود شایسته آنی و نه ما شایسته آن، ای اهل تقوی و مغفرت. احتمال استجابت دعا افزون می گردد. - . عده الداعی: ۱۲۸ -

از معصومین علیهم السلام روایت است که: صلوات خداوند بر کسانی باد که سحرگاهان بیدارند و استغفار می کنند. - . امالی الطوسی ۲: ۱۱۱ ، التهذیب ۱: ۴۰۸ -

**[ترجمه]

«۳۲»

إِرْشَادُ الْقُلُوبِ: سُئِلَ أَبُو جَعْفَرٍ الْبَاقِرُ علیه السلام عَنْ وَقْتِ صَلَاهِ اللَّيْلِ فَقَالَ الْوَقْتُ الَّذِی جَاءَ عَنْ جَدِّی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ يُنَادِی فِيهِ مُنَادِی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ هَلْ مِنْ دَاعٍ فَأُجِيبَهُ وَ هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَأَغْفِرَ لَهُ قَالَ السَّائِلُ وَ مَا هُوَ قَالَ الْوَقْتُ الَّذِی وَعَدَ يَعْقُوبُ فِيهِ بَنِيهِ بِقَوْلِهِ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّی (۱) قَالَ وَ مَا هُوَ قَالَ الْوَقْتُ الَّذِی قَالَ اللَّهُ فِيهِ وَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحارِ(۲) إِنَّ صَلَاهَ اللَّيْلِ فِی آخِرِهِ

أَفْضَلُ مِنْهَا قَبْلَ ذَلِكَ وَ هُوَ وَقْتُ الْإِجَابَهِ وَ هِیَ هَدِيَّهُ الْمُؤْمِنِ إِلَى رَبِّهِ فَأَحْسِنُوا هَدَايَاكُمْ إِلَى رَبِّكُمْ يُحْسِنِ اللَّهُ جَوَائِزَكُمْ فَإِنَّهُ لَا يُوَاظِبُ عَلَيْهَا إِلَّا مُؤْمِنٌ أَوْ صِدِّيقٌ (۳).

**[ترجمه]ارشاد القلوب: از امام باقر علیه السلام از وقت نماز شب سؤال شد، فرمود: وقتی است که از جدم حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم رسیده که فرمود: در آن وقت منادی خدای عز وجل ندا می‌زند: آیا دعا کننده‌ای هست که اجابتش کنم؟ آیا استغفار کننده‌ای هست که گناهانش را ببخشم؟ فرد سؤال کننده گفت: این وقت چه زمانی است؟ فرمود: وقتی است که یعقوب به پسران خود به آن وقت وعده داد و گفت: «سوف اسغفر لکم ربی - . یوسف/ ۹۸ - »، {بزودی

از درگاه خدا برایتان آمرزش می‌طلبم.} باز گفت: این چه زمانی است؟ فرمود: وقتی است که خداوند در مورد آن گفته است: «و المستغفرین بالاسحار - . آل عمران/ ۱۷ - »، {و استغفار کنندگان در سحرگاهان.} خواندن نماز شب در آخر شب، از خواندن آن قبل از این موقع، با فضیلت‌تر است و این موقع، وقت استجابت دعاست. نماز شب هدیه‌ای از جانب مؤمن به سوی خدایش است پس هدیه‌هایتان را نیک به سوی خدا بفرستید تا خداوند پاداش نیک به شما دهد، چرا که بر خواندن نماز شب، هیچ کس به جز مؤمن یا صدیق مواظبت نمی کند. - . ارشادالقلوب: ۱۴۶ -

**[ترجمه]

«۳۳»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: صَلِّ صَلَاهَ اللَّیْلِ مَتَی شِئْتَ مِنْ أَوَّلِ اللَّیْلِ أَوْ مِنْ آخِرِهِ بَعْدَ أَنْ تُصَلِّیَ الْعِشَاءَ الْآخِرَهَ وَ تُوتِرُ بَعْدَ صَلَاهِ اللَّیْلِ (۴).

وَ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ: مَنْ أَصْبَحَ وَ لَمْ یُوتِرْ فَلْیُوتِرْ إِذَا أَصْبَحَ یَعْنِی یَقْضِیهِ إِذَا فَاتَهُ (۵).

وَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام: أَنَّهُ رَخَّصَ فِی صَلَاهِ الْوَتْرِ فِی الْمَحْمِلِ (۶).

وَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ مِنْ صُلَحَاءِ مَوَالِیهِ شَکَا مَا یَلْقَی مِنَ النَّوْمِ وَ قَالَ إِنِّی أُرِیدُ الْقِیَامَ لِصَلَاهِ اللَّیْلِ فَیَغْلِبُنِی النَّوْمُ حَتَّی أُصْبِحَ فَرُبَّمَا قَضَیْتُ صَلَاهَ اللَّیْلِ فِی الشَّهْرِ الْمُتَتَابِعِ وَ الشَّهْرَیْنِ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قُرَّهُ عَیْنٍ لَهُ وَ اللَّهِ وَ لَمْ یُرَخِّصْ لَهُ فِی الْوَتْرِ أَوَّلَ اللَّیْلِ وَ قَالَ الْوَتْرُ قَبْلَ الْفَجْرِ(۷).

ص: ۲۲۲

۱- ۱. یوسف: ۹۸.

۲- ۲. آل عمران: ۱۷.

۳- ۳. إرشاد القلوب: ۱۴۶، و فی الکمبانیّ دعائم الإسلام و هو سهو.

۴- ۴. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۱۳۹.

۵- ۵. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۳.

۶- ۶. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۳.

۷- ۷. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۴.

وَ عَنْهُ علیه السلام: فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ الشَّفْعِ وَ الْوَتْرِ(۱) قَالَ الشَّفْعُ الرَّکْعَتَانِ وَ الْوَتْرُ الْوَاحِدَهُ الَّتِی یَقْنُتُ فِیهَا(۲)

وَ قَالَ یُسَلِّمُ مِنَ الرَّکْعَتَیْنِ وَ یَأْمُرُ إِنْ شَاءَ وَ یَنْهَی وَ یَتَکَلَّمُ بِحَاجَتِهِ وَ یَتَصَرَّفُ فِیهَا ثُمَّ یُوتِرُ بَعْدَ ذَلِکَ بِرَکْعَهٍ وَاحِدَهٍ یَقْنُتُ بَعْدَ الرُّکُوعِ وَ یَجْلِسُ وَ یَتَشَهَّدُ وَ یُسَلِّمُ ثُمَّ یُصَلِّی رَکْعَتَیْنِ جَالِساً وَ لَا یُصَلِّی بَعْدَ ذَلِکَ صَلَاهً حَتَّی یَطْلُعَ الْفَجْرُ فَیُصَلِّی رَکْعَتَیِ الْفَجْرِ(۳).

وَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: أَنَّهُ کَانَ یَقْرَأُ فِی الرَّکْعَتَیْنِ مِنَ الْوَتْرِ فِی الْأُولَی سَبِّحِ اسْمَ رَبِّکَ الْأَعْلَی وَ فِی الثَّانِیَهِ قُلْ یَا أَیُّهَا الْکَافِرُونَ وَ فِی الثَّالِثَهِ الَّتِی یَقْنُتُ فِیهَا بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ ذَلِکَ بَعْدَ فَاتِحَهِ الْکِتَابِ (۴).

وَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: قُنُوتُ الْوَتْرِ بَعْدَ الرُّکُوعِ فِی الثَّالِثَهِ وَ تَرْفَعُ یَدَیْکَ وَ تَبْسُطُهُمَا وَ تَرْفَعُ بَاطِنَهُمَا دُونَ وَجْهِکَ وَ تَدْعُو(۵).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: امام صادق علیه السلام فرمود: نماز شب را بعد از اینکه نماز عشا را خواندی، از اول شب تا آخر شب، در هر ساعت از شب که خواستی بخوان و بعد از نماز شب، نماز وتر را بخوان. - . دعائم الاسلام ۱: ۱۳۹ -

حضرت امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: هر کس که شب را به صبح برساند و نماز وتر نخوانده باشد، وقتی که صبح کرد بخواند. یعنی اگر قضا شده باشد، قضای آن را بخواند. - . دعائم الاسلام : ۲۰۳ -

امام صادق علیه السلام فرمود: خواندن نماز وتر در محمل جایز است. - . دعائم الاسلام : ۲۰۳ -

از امام صادق علیه السلام در مورد فردی از یاران نیکش در مورد اینکه خواب بر وی چیره می‌شود، نزد حضرت شکوه کرد و گفت: فرد می‌خواهد برای نماز شب برخیزد که خواب بر وی غلبه می کند تا اینکه صبح می‌شود. پس چه بسیار نماز شب بوده که در یک یا دو ماه متوالی از او قضا شده و وی قضای آن را در روز خوانده است. حضرت فرمود: سوگند به خدا که نور چشمان اوست. خداوند اجازه خواندن نماز وتر را در اول شب به او نداده است. گفته است: وتر قبل از طلوع فجراست.

امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «والشفع و الوتر - . فجر/ ۳ - » فرمود: شفع، دو رکعت و وتر یک رکعت است که در آن قنوت خوانده می‌شود. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۵ -

گفته است: در دو رکعت سلام نماز را می گوید و اگر خواست امر و نهی می کند و برای رفع نیازهایش حرف می‌زند و برای رفع نیازهایش دست به کار می‌شود - یعنی بین نماز شفع و وتر فاصله است و سرهم نیست -. سپس یک رکعت نماز وتر می... خواند و بعد از رکوع قنوت می گیرد و می‌نشیند و تشهد می‌خواند و سلام می گوید و سپس دو رکعت نشسته نماز می‌خواند و بعد از آن تا طلوع فجر نماز نمی‌خواند تا اینکه فجر طلوع کند، پس دو رکعت فجر را می‌خواند. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۵ -

روایت است: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در دو رکعت اول نماز وتر، در رکعت اول سوره اعلی و در رکعت دوم، سوره کافرون و در رکعت سوم که در آن قنوت می گرفت، سوره توحید را بعد از سوره حمد می‌خواند. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۵ -

امام باقر علیه السلام فرمود: قنوت نماز وتر در رکعت سوم و بعد از رکوع است که در آن دستانت را بالا می‌بری و باز می کنی

و کف دستانت را در برابر صورتت بلند می‌کنی و دعا می‌نمایی. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۵ -

**[ترجمه]

بیان

صلاه اللیل فی أوله محمول علی ذوی الأعـذار کما عرفت و کما یـدل علیه ما بعده و کون قنوت الوتر بعد الرکوع محمول علی التقیه و أما قنوت الشـفع فـذهب بعض المتأخرین کصاحب المـدارک و الشـیخ البهائی قدس الله روحهما إلی عدم اسـتحبابه لما رواه ابن سنان (۶)

فی الصـحیح عن أبی عبد الله علیه السـلام أنه قال فی القنوت و فی الوتر فی الرکعه الثالثه و یشـکل تخصـیص العمومات الکثیره الـداله علی کون القنوت فی کـل ثنـائیه بهـذا المفهوم الضـعیف و خصوص روایه رجاء بن أبی الضـحاک (۷) یؤیـدها و یمکن حمله علی التقیه و الأظهر عندی استحبابه.

**[ترجمه]همان طور که دانستی، خواندن نماز شب در اول شب، بر کسانی حمل می‌شود که عذر دارند. اینکه قنوت نماز وتر بعـد از رکوع است، بر تقیه حمل می‌شود. اما در مورد قنوت نماز شـفع، به نظر برخی از متأخرین مثل صاحب مـدارک و شـیخ بهایی - قدس الله روحهما -، قنوت گرفتن در این نماز مستحب نیست. دلیل این مطلب روایت صحیحی است که ابن سنان - . التهذیب ۱: ۱۵۹ -

از امام صادق علیه السـلام روایت کرده که حضـرت فرمود: قنوت در نماز وتر در رکعت سوم است. تخصیص زدن عمومات با این روایت مشـکل است. عمومات زیادی وجود دارد که به صورت مفهوم ضـعیف دلالت می‌کند که برای هر دو رکعت یک قنوت وجود دارد، مخصوصـا روایت رجاء بن ابی ضـحاک این نظر را تأییـد می‌کنـد. ممکن است بتوان این روایت را حمل بر تقیه کرد. آنچه به نظر من ظاهرتر است، مستحب بودن گرفتن قنوت در نماز شفع است.

**[ترجمه]

«۳۴»

الْهِدَایَهُ،: وَقْتُ صَلَاهِ اللَّیْلِ إِذَا دَخَلَ الثُّلُثُ الْأَخِیرُ مِنَ اللَّیْلِ وَ هِیَ إِحْدَی عَشْرَهَ رَکْعَهً مِنْهَا ثَمَانُ رَکَعَاتٍ صَلَاهُ اللَّیْلِ وَ رَکْعَتَا الشَّفْعِ وَ رَکْعَهُ الْوَتْرِ تَقْرَأُ فِی

ص: ۲۲۳

۱- ۱. سوره الفجر: ۳.

۲- ۲. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۵.

۳- ۳. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۵.

۴- ۴. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۵.

۵- ۵. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۵.

۶- ۶. التهذيب ج ۱ ص ۱۵۹.

۷- ۷. عيون الأخبار ج ۲ ص ۱۸۱ و سيأتى بلفظه.

كُلِّ رَكْعَهٍ مَا تَيَسَّرَ لَكَ مِنَ الْقُرْآنِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ فَاقْرَؤُا ما تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ (۱) وَ مَنْ صَلَّى الرَّكْعَتَيْنِ الْأَولَيَيْنِ مِنْ صَلَاهِ اللَّيْلِ – بِالْحَمْدِ وَ ثَلَاثِينَ مَرَّهً قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فِي كُلِّ رَكْعَهٍ انْفَتَلَ وَ لَيْسَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ ذَنْبٌ إِلَّا غَفَرَ لَهُ (۲).

وَ قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام: مَنِ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِي الْوَتْرِ سَبْعِينَ مَرَّهً كَتَبَهُ اللَّهُ عِنْدَهُ مِنَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحارِ(۳) وَ صَلِّ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ قَبْلَ الْفَجْرِ وَ عِنْدَهُ وَ بَعْدَهُ (۴).

**[ترجمه]الهدایه: وقت نماز شب از زمانی است که یک‌سوم آخر شب داخل شود. نماز شب یازده رکعت است که عبارت از: هشت رکعت نماز شب و دو رکعت نماز شفع و یک رکعت نماز وتر است. در تمام این رکعت‌ها هر چه که از قرآن برایت میسر باشد بخوان، چرا که خداوند عزوجل می‌فرماید «فاقروا ما تیسر من القرآن – . مزمل/ ۲۰ – »،

{پس هر چه از قرآن میسر شود، بخوانید.} هر کس دو رکعت اول نماز شب را با حمد و سی مرتبه سوره توحید در هر رکعت بخواند، نماز را تمام می‌کند در حالی که بین او و خداوند گناهی نیست مگر اینکه خدا آن را آمرزیده است. – . الهدایه: ۳۵ –

امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس در نماز وتر هفتاد مرتبه استغفار کند، خداوند او را از جمله کسانی قرار خواهد داد که سحرگاهان استغفار می‌کنند. – . الهدایه: ۳۵ –

دو رکعت نماز فجر را قبل از فجر و بعد از فجر و هنگام فجر بخوان. – . الهدایه: ۳۵ –

**[ترجمه]

«۳۵»

جُنَّهُ الْأَمَانِ، قَالَ السَّيِّدُ بْنُ طَاوُسٍ فِي تَتِمَّاتِ الْمِصْبَاحِ رَوَى عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ كَثِيرٍ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام قَالَ: كَانَ أَبِي يَقْرَأُ فِي الشَّفْعِ وَ الْوَتْرِ بِالتَّوْحِيدِ(۵)

قَالَ وَ ذَكَرَ السَّيِّدُ رَحْمَهُ اللَّهِ عَلَيْهِ أَنَّ صَلَاهَ اللَّيْلِ لَا يَكُونُ إِلَّا بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ إِلَّا لِذَوِي الْأَعْذَارِ وَ لَمْ

يُرَخِّصْ فِي الْوَتْرِ أَوَّلَ اللَّيْلِ وَ قَضَاؤُهَا بِالنَّهَارِ أَفْضَلُ مِنْ تَقْدِيمِهَا أَوَّلَ اللَّيْلِ وَ لَأَنْ تَنَامَ وَ أَنْتَ تَقُولُ أَقُومُ وَ أُوتِرُ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَقُولَ قَدْ فَرَغْتُ رُوِيَ ذَلِكَ عَنْهُمْ عليهم السلام (۶).

وَ مِنْهُ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ فِي وَتْرِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ سَبْعِينَ مَرَّهً وَ هُوَ قَائِمٌ وَ وَاظَبَ عَلَى ذَلِكَ حَتَّى يَمْضِيَ لَهُ سَنَهٌ كُتِبَ عِنْدَهُ تَعَالَى مِنَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحارِ وَ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّهُ(۷).

عَنْهُ عليه السلام: مَنْ قَالَ آخِرَ قُنُوتِهِ فِي الْوَتْرِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ مِائَهَ مَرَّهٍ أَرْبَعِينَ لَيْلَهً كَتَبَهُ اللَّهُ مِنَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحارِ(۸).

وَ عَنِ الْبَاقِرِ عليه السلام: إِذَا أَنْتَ انْصَرَفْتَ مِنَ الْوَتْرِ فَقُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ

۱- ۱. المزّمّل: ۲۰.

۲- ۲. الهدایه: ۳۵.

۳- ۳. الهدایه: ۳۵.

۴- ۴. الهدایه: ۳۵.

۵- ۵. جنه الأمان(مصباح الكفعمیّ) ۵۲ فی الهامش.

۶- ۶. جنه الأمان(مصباح الكفعمیّ) ۵۲ فی الهامش.

۷- ۷. مصباح الكفعمیّ: ۵۳ فی الهامش.

۸- ۸. مصباح الكفعمیّ: ۵۳ فی الهامش.

الْحَكِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ (١).

**[ترجمه]جنه الأمان: امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم در نماز شفع و نماز وتر، سوره توحید را می‌خواند. - . جنه الامان: ۵۲ -

گفته است: سید - رحمه الله - گفته است: خواندن نماز شب فقط بعد از نصف شب جایز است مگر کسانی که عذر دارند؛ و خواندن نماز وتر در اول شب جایز نیست و خواندن قضای آن از خواندنش در اول شب افضل است، چرا که اگر تو بخوابی و بگویی که برمی‌خیزم و نماز وتر را می‌خوانم، بهتر از آن است که بگویی خواندم و راحت شدم. این از معصومین علیهم السلام روایت شده است. - . جنه الامان: ۵۲ -

امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس در نماز وترش، در حالی که ایستاده است هفتاد مرتبه بگوید: «أستغفر الله ربی و أتوب إلیه» و یک سال بر آن مواظبت کند، خداوند او را از جمله کسانی که در سحرگاهان استغفار می‌کنند خواهد نوشت و بهشت بر او واجب می‌شود. - . مصباح الکفعمی: ۵۳ -

امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس چهل شب در قنوت نماز وترش صد مرتبه بگوید: «أستغفر الله ربی و أتوب إلیه» خداوند او را از جمله کسانی می‌نویسد که در سحرگاهان استغفار می‌کنند. - . مصباح الکفعمی: ۵۳ -

امام باقر علیه السلام فرمود: وقتی نماز وتر را تمام کردی سه مرتبه بگو: «سبحان ربی القدوس العزیر الحکیم». - . جنه الامان: ۵۴ -

**[ترجمه]

«۳۶»

كِتَابُ عَبْدِ اللَّهِ الْكَاهِلِيِّ، عَنِ ابْنِ سِنَانٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ: صَلَاةُ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً مِنْهَا رَكْعَتَا الْغَدَاةِ الرَّكْعَتَانِ اللَّتَانِ عِنْدَ الْفَجْرِ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يُصَلِّي قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ.

**[ترجمه]کتاب عبدالله کاهلی: امام صادق علیه السلام فرمود: نماز شب سیزده رکعت است: از جمله این نماز، نماز نافله فجر است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم قبل از طلوع فجر می‌خواند.

**[ترجمه]

«۳۷»

الْعَيَّاشِيُّ، عَنْ زُرَارَةَ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام: مَنْ دَاوَمَ عَلَى صَلَاةِ اللَّيْلِ وَ الْوَتْرِ وَ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِي كُلِّ وَتْرٍ سَبْعِينَ مَرَّةً ثُمَّ وَاظَبَ عَلَى ذَلِكَ سَنَةً كُتِبَ مِنَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ(٢).

وَ مِنْهُ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَوْلُ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحارِ قَالَ اسْتَغْفَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی وَتْرِهِ سَبْعِینَ مَرَّةً(۳).

وَ مِنْهُ عَنْ عُمَرَ بْنِ یَزِیدَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ فِی آخِرِ الْوَتْرِ فِی السَّحَرِ- أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ سَبْعِینَ مَرَّةً(۴)

وَ دَاوَمَ عَلَی ذَلِکَ سَنَةً کَتَبَهُ اللَّهُ مِنَ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحارِ(۵) وَ فِی رِوَایَةٍ أُخْرَی عَنْهُ وَ وَجَبَتْ لَهُ الْمَغْفِرَةُ(۶).

وَ مِنْهُ عَنْ عُمَرَ بْنِ یَزِیدَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: مَنِ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ سَبْعِینَ مَرَّةً فِی الْوَتْرِ بَعْدَ الرُّکُوعِ فَدَامَ عَلَی ذَلِکَ سَنَةً کَانَ مِنَ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحارِ(۷).

۱- ۱. جنه الأمان ص ۵۴ فی الهامش.

۲- ۲. تفسیر العیّاشیّ ج ۱ ص ۱۶۵ فی آیه آل عمران: ۱۷ تحت الرقم ۱۲.

۳- ۳. المصدر نفسه، و الحدیث یتم هنا کما رواه فی التهذیب ج ۱ ص ۱۷۲، ج ۲ ص ۱۳۰ ط نجف، و ما ذکر بعده فی طبعه الکمبانیّ تتمه لحدیث آخر کما أضفناه فی الصلب.

۴- ۴. أضفناه من المصدر، و قد کان نسخه الکمبانیّ هناک مختلطا و الحدیث بهذا اللفظ مروی فی المحاسن: ۵۳، و مع الزیاده فی الفقیه ج ۱ ص ۳۰۹.

۵- ۵. تفسیر العیّاشیّ ج ۱ ص ۱۶۵.

۶- ۶. تفسیر العیّاشیّ ج ۱ ص ۱۶۵.

۷- ۷. تفسیر العیّاشیّ ج ۱ ص ۱۶۵.

وَ مِنْهُ عَنْ مُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاکَ تَفُوتُنِی صَلَاهُ اللَّیْلِ فَأُصَلِّی الْفَجْرَ فَلِی أَنْ أُصَلِّیَ بَعْدَ صَلَاهِ الْفَجْرِ مَا فَاتَنِی مِنَ الصَّلَاهِ وَ أَنَا فِی صَلَاهٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ قَالَ نَعَمْ وَ لَکِنْ لَا تُعْلِمْ بِهِ أَهْلَکَ فَیَتَّخِذُونَهُ سُنَّهً فَیَبْطُلُ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحارِ(۱).

**[ترجمه]العیاشی: امام باقر علیه السلام فرمود: هر کس بر نماز شب و نماز وتر مداومت کند و در هر نماز وتر هفتاد مرتبه استغفار کند و یک سال بر این کار مداومت کند، از جمله کسانی نوشته خواهد شد که در سحرگاهان استغفار می کنند. - . تفسیر العیاشی ۱: ۱۶۵ -

و نیز العیاشی: ابوبصیر گفته است: در مورد تفسیر سخن خدای تبارک و تعالی «و المستغفرین بالاسحار» از امام صادق علیه السلام پرسیدم، فرمود: رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم در نماز وترش هفتاد مرتبه استغفار می کرد. - . التهذیب ۱: ۱۷۲ -

و نیز العیاشی: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس در آخر نماز وترش در وقت سحر هفتاد مرتبه بگوید: «أستغفر الله و أتوب إلیه» و یک سال بر آن مداومت کند، خداوند او را از جمله کسانی خواهد نوشت که در سحرگاهان استعفار می کنند. - . تفسیر العیاشی ۱: ۱۶۵ -

در روایت دیگری آمده است که بخشش او واجب می‌شود. - . تفسیر العیاشی ۱: ۱۶۵ -

و نیز العیاشی: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس در نماز وترش بعد از رکوع هفتاد مرتبه استغفار کند و یک سال بر این کار مداومت نماید، از جمله کسانی است که در سحرگاهان استغفار می کنند. - . تفسیر العیاشی ۱: ۱۶۵

-

مفضل بن عمر گفته است: به امام صادق علیه السلام گفتم: فدایتان شوم! نماز شب از من فوت می‌شود، پس نماز فجر را می... خوانم؛ می توانم بعد از طلوع فجر نماز شب قضا شده را بخوانم، در حالی که من مشغول خواندن نماز قبل از طلوع خورشید باشم؟ حضرت فرمود: بله، ولی به اهل خانه‌ات نگو تا آنها آن را سنّت قرار ندهند و همیشه این‌طور نماز نخوانند و سخن خدای متعال باطل شود که می‌فرماید: «و المستغفرین بالاسحار» - . تفسیر العیاشی ۱: ۱۶۵ - ، {و

استغفار کنندگان در سحرگاهان.}

**[ترجمه]

بیان

یدل علی جواز إیقاع قضاء النوافل بعد صلاه الفجر و هو المشهور لأنها ذات سبب و عدم إعلام الأهل لعدم جرأتها علی ترک صلاه اللیل فی وقتها و یدل علی جواز إخفاء بعض الأحکام إذا تضمن إظهارها مفسده.

**[ترجمه]این روایت بر جواز خواندن نماز نافله بعد از طلوع فجر دلالت دارد و همین حکم مشهور است، چرا که مفضل عذر دارد و اعلام نکردن به خانواده به خاطر این است که آنها جرأت نکنند نماز شب را در وقتش نخوانند. همچنین این روایت بر جواز مخفی کردن برخی احکام در صورتی که اظهار کردن آن مفسده داشته باشد، دلالت دارد.

**[ترجمه]

«۳۸»

الْكَافِي، فِي الصَّحِيحِ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ الْوَتْرِ مَا يُقْرَأُ فِيهِنَّ جَمِيعاً قَالَ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ قُلْتُ فِي ثَلَاثِتِهِنَّ قَالَ نَعَمْ (۲).

**[ترجمه]الکافی: در روایتی صحیح، ابن سنان گفته است: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: در تمام رکعت نماز وتر چه چیز خوانده می‌شود؟ حضرت فرمود: سوره توحید. گفتم: در تمام سه رکعت؟ فرمود: بله. - . الکافی ۳: ۴۴۹ -

**[ترجمه]

«۳۹»

التَّهْذِيبُ، فِي الصَّحِيحِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ الْقِرَاءَهِ فِي الْوَتْرِ قَالَ كَانَ بَيْنِي وَ بَيْنَ أَبِي بَابٌ فَكَانَ إِذَا صَلَّى يَقْرَأُ فِي الْوَتْرِ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فِي ثَلَاثَتِهِنَّ وَ كَانَ يَقْرَأُ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَإِذَا فَرَغَ مِنْهَا قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ رَبِّي (۳).

وَ فِي الصَّحِيحِ أَيْضاً عَنْهُ علیه السلام قَالَ: كَانَ أَبِي يَقُولُ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ تَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ وَ كَانَ يُحِبُّ أَنْ يَجْمَعَهَا فِي الْوَتْرِ لِيَكُونَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ (۴).

وَ فِي الصَّحِيحِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَقْطِينٍ قَالَ: سَأَلْتُ الْعَبْدَ الصَّالِحَ علیه السلام عَنِ الْقِرَاءَهِ فِي الْوَتْرِ وَ قُلْتُ إِنَّ بَعْضاً رَوَى قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فِي الثَّلَاثِ وَ بَعْضاً رَوَى الْمُعَوِّذَتَيْنِ وَ فِي الثَّالِثَهِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَقَالَ اعْمَلْ بِالْمُعَوِّذَتَيْنِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ(۵).

**[ترجمه]التهذیب: باز در روایتی صحیح از عبدالرحمان بن حجاج آمده است که از امام صادق علیه السلام پرسیدم: در قرائت نماز وتر چه چیز بخوانم؟ فرمود: بین من و بین پدرم یک در فاصله است. وقتی نماز وتر می‌خواند، سوره توحید را در هر سه رکعت می‌خواند. وقتی سوره توحید را می‌خواند و آن را تمام می‌کند، در پایان می‌گوید: کذلک الله ربی. - . التهذیب ۱: ۱۷۱ -

در روایت صحیحی از امام صادق علیه السلام آمده است: پدرم می‌فرمود: سوره توحید معادل یک‌سوم قرآن است و دوست می‌داشت در نماز وتر سه بار این سوره را بخواند تا معادل کل قرآن شود. - . التهذیب ۱: ۱۷۱ -

یعقوب بن یقطین گفته است: از امام کاظم علیه السلام درباره قرائت نماز وتر پرسیدم و گفتم: در برخی روایات آمده است که سوره توحید در هر سه رکعت نماز وتر خوانده می‌شود و در برخی روایات آمده است که سوره‌های ناس و فلق و در رکعت سوم سوره توحید خوانده می‌شود، پس ما چه سوره‌ای را بخوانیم؟ فرمود: نماز وتر را با سوره‌های ناس و فلق و سوره توحید بخوان. - . التهذیب ۱: ۱۷۱ -

**[ترجمه]

أقول

الأخبار فی قراءه التوحید فی الثلاث کثیره و العمل بکل منها حسن.

**[ترجمه]روایات در باب قرائت سوره توحید زیاد است و عمل کردن به هر یک از آنها نیک است.

**[ترجمه]

«۴۰»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُومُ مِنَ اللَّیْلِ مِرَاراً وَ ذَلِکَ أَشَدُّ الْقِیَامِ کَانَ إِذَا صَلَّی الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ أَمَرَ بِوَضُوئِهِ

ص: ۲۲۶

۱- ۱. تفسیر العیّاشیّ ج ۱ ص ۱۶۵.

۲- ۲. الکافی ج ۳ ص ۴۴۹.

۳- ۳. التهذیب ج ۱ ص ۱۷۱.

۴- ۴. التهذیب ج ۱ ص ۱۷۱.

۵- ۵. التهذیب ج ۱ ص ۱۷۱.

وَ سِوَاكِهِ فَوُضِعَ عِنْدَ رَأْسِهِ مُخَمَّراً ثُمَّ يَرْقُدُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ يَقُومُ فَيَسْتَاكُ وَ يَتَوَضَّأُ وَ يُصَلِّي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ يَرْقُدُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ يَقُومُ فَيَتَوَضَّأُ وَ يَسْتَاكُ وَ يُصَلِّي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِرَاراً حَتَّى إِذَا قَرُبَ الصُّبْحُ أَوْتَرَ بِثَلَاثٍ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ جَالِساً وَ كَانَ كُلَّمَا قَامَ قَلَّبَ بَصَرَهُ فِي السَّمَاءِ ثُمَّ قَرَأَ الْآيَاتِ مِنْ سُورَهِ آلِ عِمْرَانَ- إِنَّ فِي خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِلَى قَوْلِهِ لا تُخْلِفُ الْمِيعادَ ثُمَّ يَقُومُ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ فَيَتَطَهَّرُ وَ يَسْتَاكُ وَ يَخْرُجُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ وَ يَجْلِسُ إِلَى أَنْ يُصَلِّيَ الْفَجْرَ(١).

وَ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ: إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَفْتَتِحْ صَلَاتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ ثُمَّ يُسَلِّمُ وَ يَقُومُ فَيُصَلِّي مَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ (٢).

وَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ قَالَ: كَانَ أَبِي رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ أَطَالَ الْقِيَامَ وَ إِذَا رَكَعَ أَوْ سَجَدَ أَطَالَ حَتَّى يُقَالَ إِنَّهُ قَدْ نَامَ فَمَا يَفْجَؤُنَا مِنْهُ إِلَّا وَ هُوَ يَقُولُ- لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَقّاً حَقّاً سَجَدْتُ لَكَ يَا رَبِّ تَعَبُّداً وَ رِقّاً يَا عَظِيمُ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ فَضَاعِفْهُ يَا كَرِيمُ يَا جَبَّارُ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَ جُرْمِي وَ تَقَبَّلْ عَمَلِي يَا جَبَّارُ يَا كَرِيمُ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَخِيبَ أَوْ أَحْمِلَ جُرْماً(٣).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: امام صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در شب چندین بار از خواب بیدار می‌شد و آن سخت‌ترین بلند شدن است. وقتی نماز عشا را می‌خواند، امر می کرد آب وضو و مسواک نزدیک سرش گذاشته و روی آن پوشانده شود. سپس هر اندازه که خدا می‌خواست می‌خوابید و سپس از خواب بیدار می‌شد و مسواک می‌زد و وضو می گرفت و چهار رکعت نماز می‌خواند و سپس هر اندازه که خدا می‌خواست می‌خوابید، سپس از خواب بیدار می‌شد و مسواک می‌زد و وضو می گرفت و چهار رکعت نماز می‌خواند. این کار را چندین بار تکرار می کرد تا اینکه نزدیک صبح شود، در این هنگام سه رکعت نماز وتر می‌خواند و سپس دو رکعت نشسته نماز می‌خواند.

هر وقت که بلند می‌شد چشمانش را رو به آسمان برمی گرداند و آیاتی از سوره آل عمران را می‌خواند. این آیات از آیه «ان فی خلق السموات و الارض» تا «إنک لا تخلف المعیاد» بود. سپس بلند می‌شد. وقتی فجر طلوع می کرد، طهارت می کرد و مسواک می‌زد و به طرف مسجد خارج می‌شد و دو رکعت نافله فجر را می‌خواند و می‌نشست تا اینکه نماز صبح را بخواند. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۱ -

علی علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: وقتی یکی از شما در شب برخیزد، نمازش را با دو رکعت نماز سبک شروع کند، سپس سلام بگوید و برخیزد و نمازهایی که خداوند واجب کرده است را بخواند. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۱ -

امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم رضوان الله علیه در شب بر می‌خاست، قیام نماز را طول می‌داد و وقتی رکوع یا سجده می کرد، اینها را طولانی به جا می‌آورد تا اینکه گفته می‌شد: او خوابیده است. ناگهان غافلگیر می‌شدیم وقتی می‌دیدیم می... گوید: حقیقتا خدایی جز خدای یکتا نیست. پروردگارا، از روی عبادت و بندگی برای تو سجده کردم، ای بزرگ، براستی عمل من ضعیف است پس آن را چند برابر گردان، ای کریم و ای جبار، گناه و جرمم را ببخش و عملم را قبول کن. ای جبار و ای کریم، من از شر اینکه نا امید گردم یا مرتکب جرمی شوم به تو پناه می‌آورم. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۲ -

**[ترجمه]

توضیح

اعلم أن الأصحاب ذهبوا إلى أن صلاه اللیل کلما کانت أقرب من الفجر فهو أفضل (۴) و نقل فی المعتبر و المنتهی إجماع الأصحاب و یدل علیه بعض الأخبار و قد دلت أخبار کثیره علی أن النبی صلی الله علیه و آله و الأئمه علیهم السلام کانوا یشرعون فی صلاه اللیل بعد نصف اللیل بلا فصل کثیر و یؤکدها کثیر من الروایات الداله علی فضیله ذلک الوقت و أنها ساعه الاستجابه.

و قال ابن الجنید یستحب الإتیان بصلاه اللیل فی ثلاثه أوقات لقوله تعالی:

ص: ۲۲۷

۱- ۱. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۱.

۲- ۲. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۱.

۳- ۳. المصدر ج ۱ ص ۲۱۲.

۴- ۴. لعلهم یریدون بذلک صلاه الوتر وفاقا لاخبار کثیره.

وَ مِنْ آناءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَ أَطْرافَ النَّهارِ(۱)

وَ لِمَا رَوَاهُ مُعَاوِيَهُ بْنُ وَهْبٍ (۲)

فِي الصَّحِيحِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ ذَکَرَ صَلَاهَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالَ كَانَ يَأْتِي بِطَهُورٍ فَيُخَمَّرُ عِنْدَ رَأْسِهِ وَ يُوضَعُ سِوَاكُهُ عِنْدَ فِرَاشِهِ ثُمَّ يَنَامُ مَا شَاءَ اللَّهُ فَإِذَا اسْتَيْقَظَ جَلَسَ ثُمَّ قَلَّبَ بَصَرَهُ فِي السَّمَاءِ ثُمَّ تَلَا الْآيَاتِ مِنْ آلِ عِمْرَانَ- إِنَّ فِي خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ الْآيَهَ ثُمَّ يَسْتَنُّ وَ يَتَطَهَّرُ ثُمَّ يَقُومُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَيَرْكَعُ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ عَلَى قَدْرِ قِرَاءَتِهِ رُكُوعُهُ وَ سُجُودُهُ عَلَى قَدْرِ رُكُوعِهِ يَرْكَعُ حَتَّى يُقَالَ مَتَى يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَ يَسْجُدُ حَتَّى يُقَالَ مَتَى يَرْفَعُ رَأْسَهُ ثُمَّ يَعُودُ إِلَى فِرَاشِهِ فَيَنَامُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ يَسْتَيْقِظُ فَيَجْلِسُ فَيَتْلُو الْآيَاتِ مِنْ آلِ عِمْرَانَ وَ يُقَلِّبُ بَصَرَهُ فِي السَّمَاءِ ثُمَّ يَسْتَنُّ وَ يَتَطَهَّرُ وَ يَقُومُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَيُصَلِّي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ كَمَا رَكَعَ قَبْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَعُودُ إِلَى فِرَاشِهِ فَيَنَامُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ يَسْتَيْقِظُ فَيَجْلِسُ فَيَتْلُو الْآيَاتِ مِنْ آلِ عِمْرَانَ وَ يُقَلِّبُ بَصَرَهُ فِي السَّمَاءِ ثُمَّ يَسْتَنُّ وَ يَتَطَهَّرُ وَ يَقُومُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَيُوتِرُ فَيُصَلِّي الرَّكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاهِ.

ثم إن بعض الأخبار يدل على الجمع فيمكن الجمع بينهما بأن التفريق من خصائصه صلی الله علیه و آله أو يكون الجمع محمولا على التجويز أو على من خاف فی التأخير الترك.

وَ يُؤَيِّدُ الْأَخِيرَ مَا رَوَاهُ الْكُلَيْنِيُّ ره (۳) فِي الْحَسَنِ كَالصَّحِيحِ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ كَانَ إِذَا صَلَّى الْعِشَاءَ الْآخِرَهَ أَمَرَ بِوَضُوئِهِ وَ سِوَاكِهِ يُوضَعُ عِنْدَ رَأْسِهِ مُخَمَّراً فَيَرْقُدُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ يَقُومُ وَ يَسْتَاكُ وَ يَتَوَضَّأُ وَ يُصَلِّي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ يَرْقُدُ ثُمَّ يَقُومُ وَ يَسْتَاكُ وَ يَتَوَضَّأُ وَ يُصَلِّي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ يَرْقُدُ حَتَّى إِذَا كَانَ فِي وَجْهِ الصُّبْحِ قَامَ فَأَوْتَرَ ثُمَّ صَلَّى الرَّكْعَتَيْنِ ثُمَّ قَالَ لَقَدْ كانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَهٌ حَسَنَهٌ قُلْتُ مَتَى كَانَ يَقُومُ قَالَ بَعْدَ ثُلُثِ اللَّيْلِ.

قال الكليني و قال فی حديث آخر بعد نصف الليل.

ص: ۲۲۸

۱- ۱. طه: ۱۳۰.

۲- ۲. التهذيب ج ۱ ص ۲۳۱.

۳- ۳. الكافی ج ۳ ص ۴۴۵.

و أما الأخبار الداله علی استحباب التأخیر فیمکن حملها علی من لا- یفرق أو علی الوتر کما یومی إلیه بعض الأخبار و أما الرکعتان قبل صلاه اللیل فقد ذکرهما الأصحاب فی کتب الدعوات و لیست بمحسوبه من صلاه اللیل و سیأتی شرحها و کیفیتها.

**[ترجمه]به نظر علما هر چه به وقت طلوع فجر نزدیک شود، فضیلت خواندن نماز شب زیاد می گردد. در کتاب‌های المعتبر و المنتهی اجماع علما را بر این مطلب نقل کرده است. برخی روایات هم بر این نکته دلالت می کند. روایات زیادی وجود دارد که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و امامان علیهم السلام بعد از نیمه شب که هنوز فاصله زیادی نیفتاده بود، نماز شب را شروع می کردند. بسیاری از روایات دالّ بر فضیلت آن وقت، این موضوع را تأکید می کند و اینکه این زمان، وقت استجابت دعاست.

ابن جنید گفته است: خواندن نماز شب در سه زمان مستحب است. دلیل این مطلب سخن خدای متعال است که می‌فرماید: «و من آناء اللیل فسبح و اطراف النهار - . طه/ ۱۳۰ - »، {و برخی از ساعات شب و حوالی روز را به نیایش پرداز.} و نیز دلیل این مطلب روایت صحیح معاویه بن وهب است که گفته است: از امام صادق علیه السلام شنیدم که نماز پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را ذکر کرد و فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آب وضو را بالای سرش می گذاشت و روی آن را می- پوشاند و مسواک را کنار رختخوابش می گذاشت. سپس هر قدر که خدا می‌خواست می خوابید؛ وقتی از خواب بیدار می شد، می نشست و به آسمان نگاه می کرد و آیاتی از سوره آل عمران را تلاوت می کرد: «ان فی خلق السموات و الارض» تا ادامه آیه؛ سپس مسواک می کرد و وضو می گرفت. سپس به جایگاه سجده‌اش می‌رفت و چهار رکعت به اندازه قرائت رکوعش، رکوع می کرد و سجده هایش به اندازه رکوع‌هایش بود. طوری رکوع می کرد که گفته می‌شد، کی سرش را از رکوع برخواهد داشت؟ و سجده می کرد و طوری طولانی بود که گفته می‌شد کی سرش را از سجده برخواهد داشت؟ سپس به رختخواب خود بر می گشت و هر قدر که خدا می‌خواست می‌خوابید. سپس از خواب بیدار می شد، می‌نشست و آیاتی از سوره آل عمران را تلاوت می کرد و رو به آسمان نگاه می کرد. سپس مسواک می کرد و وضو می گرفت و به مصلایش می- رفت و چهار رکعت همان طور که گفتیم نماز می‌خواند. سپس به رختخواب خود بر می گشت و هر قدر که خدا می‌خواست می‌خوابید. سپس از خواب بیدار می شد، می نشست و آیاتی از سوره آل عمران را تلاوت می کرد و رو به آسمان نگاه می- کرد. سپس مسواک می‌زد و وضو می گرفت و به مصلایش می‌رفت و نماز وتر را می‌خواند. پس دو رکعت نماز می‌خواند و سپس برای خواندن نماز [جماعت]خارج می‌شد.

برخی اخبار بر جمع خواندن نماز دلالت دارد - می‌توان یک بار بیدار شد و همگی را خواند و لازم نیست چندین بار خوابید و بیدار شد -، ممکن است بتوان بین اینها جمع کرد، به این صورت که جدا خواندن مخصوص پیامبر است؛ یا جمع خواندن نماز حمل بر جواز این کار شود، یا بر کسی حمل شود که اگر تأخیر کند، نخواهد توانست نماز شب را بخواند.

نظر اخیر را روایتی حسن که مثل صحیح است و کلینی از حلبی از امام صادق علیه السلام نقل کرده، تأیید می کند. حضرت فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وقتی نماز عشا را می‌خواند، امر می کرد آب وضو و مسواک نزدیک سرش گذاشته و روی آن پوشانده شود. سپس هر اندازه که خدا می‌خواست می‌خوابید، سپس از خواب بیدار می‌شد و مسواک می- زد و وضو می گرفت و چهار رکعت نماز می‌خواند و سپس هر اندازه که خدا می‌خواست می‌خوابید، سپس از خواب بیدار

می‌شد و مسواک می‌زد و وضو می گرفت و چهار رکعت نماز می‌خواند. سپس می‌خوابید تا اینکه نزدیک صبح شود در این هنگام از خواب بلند می‌شد و دو رکعت نماز می‌خواند. سپس فرمود: «براستی که در پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم الگوی نیکی برای شما وجود دارد». حلبی گفته است: گفتم: چه موقع از خواب بلند می‌شد؟ فرمود: بعد از یک‌سوم شب.

کلینی گفته است: در حدیثی دیگر فرموده است: بعد از نصف شب.

اما روایاتی که بر استحباب تأخیر نماز شب به نزدیک طلوع فجر دلالت می کنند، ممکن است بر کسی حمل شود که این نمازها را جدا جدا نمی‌خواند، یا بر نماز وتر حمل شود، همان طور که برخی از روایات بدان اشاره دارند. اما دو رکعت قبل از طلوع فجر را علما در کتاب‌های دعا ذکر کرده‌اند و از جمله نماز شب نیست. به زودی شرح و کیفیت این نماز ذکر خواهد شد.

**[ترجمه]

«۴۱»

الْعِلَلُ، لِمُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ: سُئِلَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مَا الْعِلَّةُ فِي قِرَاءَةِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فِي الْوَتْرِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَالَ الْعِلَّةُ فِيهِ أَنَّ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثُلُثُ الْقُرْآنِ وَ إِذَا قُرِئَتْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ يَكُونُ قَارِئُهَا قَدْ قَرَأَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ فِي الْوَتْرِ.

**[ترجمه]العلل: از امام صادق علیه السلام پرسیده شد: علت اینکه در نماز وتر سوره توحید سه بار خوانده می‌شود چیست؟ فرمود: وقتی این سوره سه بار خوانده می‌شود، قاری آن، تمام قرآن را در نماز وتر خوانده است.

**[ترجمه]

«۴۲»

كِتَابُ الْمَحَاسِنِ،: كَانَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام إِذَا قَامَ إِلَى مِحْرَابِهِ فِي اللَّيْلِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّكَ خَلَقْتَنِي سَوِيّاً وَ رَبَّيْتَنِي صَبِيّاً وَ جَعَلْتَنِي غَنِيّاً مَكْفِيّاً اللَّهُمَّ إِنِّي وَجَدْتُ فِيمَا أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ وَ بَشَّرْتَ بِهِ عِبَادَكَ أَنْ قُلْتَ- يا عِبادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلى أَنْفُسِهِمْ لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَ أَنِيبُوا إِلى رَبِّكُمْ وَ أَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذابُ ثُمَّ لا تُنْصَرُونَ وَ قَدْ كَانَ مِنِّي اللَّهُمَّ مَا عَلِمْتَ وَ مَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي فَوَا سَوْأَتَاهْ مِمَّا أَحْصَاهُ كِتَابُكَ فَلَوْ لَا الْمَوَاقِفُ الَّتِي أَرْجُو فِيهَا عَفْوَكَ الَّذِي شَمِلَ كُلَّ شَيْ ءٍ لَأَلْقَيْتُ بِيَدِي وَ لَوْ أَنَّ أَحَداً اسْتَطَاعَ الْهَرَبَ مِنْ ذَنْبِهِ لَكُنْتُ أَنَا أَحَقَّ بِالْهَرَبِ مِنْهُ حَيْثُ لَا يَقْدِرُ وَ لَكِنْ كَيْفَ لِي بِذَلِكَ وَ أَنْتَ لَا يَعْزُبُ عَنْكَ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ إِلَّا أَتَيْتَ بِهَا وَ كَفَى بِكَ جَازِياً وَ كَفَى بِكَ حَسِيباً اللَّهُمَّ إِنَّكَ طَالِبِي إِنْ هَرَبْتُ وَ مُدْرِكِي إِنْ فَرَرْتُ فَهَا أَنَا بَيْنَ يَدَيْكَ عَبْدٌ ذَلِيلٌ خَاضِعٌ رَاغِمٌ إِنْ تُعَذِّبْنِي فَإِنِّي لِذَلِكَ أَهْلٌ وَ هُوَ يَا رَبِّ مِنْكَ عَدْلٌ وَ إِنْ تَغْفِرْ فَإِنَّكَ تَغْفِرُ قَبِيحاً فَلْتَسَعْنِي رَحْمَتُكَ وَ عَفْوُكَ وَ أَلْبِسْنِي عَافِيَتَكَ وَ أَسْأَلُكَ بِالْحُسْنَى مِنْ أَسْمَائِكَ وَ بِمَا وَارَتِ الْحُجُبُ مِنْ بَهَائِكَ أَوْ تَرْحَمَ هَذِهِ النَّفْسَ الْجَزُوعَةَ وَ هَذَا الْبَدَنَ الْهَلُوعَ الَّذِي لَا يَسْتَطِيعُ حَرَّ شَمْسِكَ فَكَيْفَ يَسْتَطِيعُ حَرَّ نَارِكَ وَ الَّذِي لَا يَسْتَطِيعُ صَوْتَ رَعْدِكَ فَكَيْفَ يَسْتَطِيعُ صَوْتَ غَضَبِكَ فَارْحَمْنِيَ اللَّهُمَّ إِنِّي امْرُؤٌ فَقِيرٌ حَقِيرٌ وَ خَطَرِي يَسِيرٌ أَنْ تُعَذِّبَنِي فَلَمْ يَزِدْ

عَذَابِی فِی مُلْکِکَ مِثْقَالَ

ص: ۲۲۹

ذَرَّةٍ وَ لَوْ کَانَ ذَلِکَ لَسَأَلْتُکَ الصَّبْرَ عَلَى ذَلِکَ وَ أَحْبَبْتُ أَنْ یَکُونَ الْمُلْکُ لَکَ وَ لَکِنْ سُلْطَانُکَ أَعْظَمُ وَ مُلْکُکَ أَدْوَمُ مِنْ أَنْ یَزِیدَ فِیهِ طَاعَهُ الْمُطِیعِینَ أَوْ یَنْقُصَ مِنْهُ مَعْصِیَهُ الْمُذْنِبِینَ فَاغْفِرْ لِی یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ وَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَیْتِهِ وَ اجْزِهِ عَنَّا أَفْضَلَ مَا جَزَیْتَ الْمُرْسَلِینَ یَا رَبَّ الْعَالَمِینَ (۱).

**[ترجمه]المحاسن: امام علی علیه السلام وقتی شب به محرابش می‌رفت، این دعا را زمزمه می‌کرد: خداوندا! تو مرا تندرست آفریدی، و از خردی پروردی، و به قدر کفایت روزی دادی. خدایا! من در کتاب منزل تو این مژده را که به بندگان خود داده‌ای یافتم، فرمودی: «یا عبادیَ الَّذِینَ...» ای بندگان من که بر خویشتن ستم کردید، از بخشایش خدا ناامید نباشید که خداوند همه گناهان را می‌آمرزد و روی به سوی خدا کنید و تسلیم او شوید قبل از اینکه عذاب شما را در برگیرد که در این صورت یاری نخواهید شد. » و پیش از این اعمالی را مرتکب شدم که تو می‌دانی و بهتر از من می‌دانی، پس وای بر من از رسوایی آن اعمال من که نامه تو یکی یکی بر شمرده است. اگر از چند جا امید عفو از تو نداشتم، که همه را شامل است، دست از نجات می‌شستم، و اگر کسی می‌توانست از گناه خود بگریزد، من سزاوارترین مردم بودم به گریختن از آن، که توان ندارم، ولی چگونه می‌توانم از آن فرار کنم که هیچ چیز در آسمان و زمین بر تو پنهان نیست، بلکه همه چیز را تو حاضر می‌... آوری و به بهترین جزا پاداش می‌دهی و شماره آن را نیکو می‌دانی.

خدایا! اگر من فرار کنم، تو جوینده منی و اگر بگریزم، مرا دریابی، اینک خود پیش تو به فروتنی، خوار و زبون ایستاده‌ام؛ اگر مرا عذاب کنی سزاوارم و مقتضای عدل تو ای پروردگار همین است؛ و اگر درگذری، دیری است که عفو تو شامل حال من بوده است و مرا خلعت عافیت پوشانده‌ای.

پس از تو به حق نام‌های زیبایت درخواست می‌کنم و به آن روشنی تو که در پس پرده‌ها پوشیده است، از تو می‌خواهم بر این جان نالان ببخشایی و بر این استخوان پوسیده رحمت آوری. چون تاب گرمی آفتاب تو را ندارد، چگونه تحمل گرمی آتش دوزخ کند؟ توانایی شنیدن بانگ رعد ندارد، چگونه خبر خشم تو را بشنود.

پس ای خدا! بر من رحم کن که من بی قدر و ناچیزم، و عذاب من ذره ای بر مُلک تو نیفزاید و اگر هم بیفزاید، از تو می... خواستم بر تحمل این درد به من صبر دهی. فزونی ملک تو را دوست دارم، لکن ای خدای من! پادشاهی تو بزرگتر از آن و ملک تو استوارتر از آن است که طاعت مطیعان بر آن بیفزاید، یا معصیت گنهکاران از آن بکاهد. پس بر من رحم کن ای مهربان‌ترین مهربانان، و بر محمد و خاندان او درود فرست و به خاطر زحمت‌هایی که برای ما کشیده، بهترین پاداشی که به فرستادگان خود می‌دهی، به او هم بده. ای پروردگار جهانیان.

**[ترجمه]

بیان

هذا هو الدعاء الخمسون من أدعیه الصحیفه السجادیه صلوات الله علی من ألهمها بأدنی تغییر فی بعض الفقرات و السوءه فی الأصل العوره و ما لا یجوز أن ینکشف من الجسد ثم نقل إلی کل کلمه أو فعله قبیحه أو فضیحه لقبحها کأنه قیل لها تعال یا

سوأه فهذه من أحوالک التی حقک أن تحضرینی فیها و هی حال إحصاء الکتاب علی من القبائح و الأعمال السیئه.

و فی القاموس شملهم الأمر کفرح و نصر عمهم انتهی لألقیت بیدی أی إلی الهلاک کما قال تعالی وَ لا تُلْقُوا بِأَیْدِیکُمْ إِلَی التَّهْلُکَهِ(۲) أو ترکت طلب المغفره قال الجوهری ألقیته أی طرحته تقول ألقه من یدک و ألق به من یدک انتهی و الحسیب فعیل بمعنی مفعل من قولهم أحسبنی الشی ء أی کفانی و فی الصحیفه بعد قوله عدل و إن تعف عنی فقدیما شملنی عفوک و ألبستنی عافیتک أسألک اللهم بالمخزون من أسمائک إلخ أو ترحم أی إلا أن ترحم و فی الصحیفه إلا رحمت.

**[ترجمه]این دعا، دعای پنجاهم صحیفه سجادیه است که درود خداوند بر کسی باشد که بر دل وی افکنده است. البته اندک تغییراتی در برخی فقرات با دعای صحیفه دارد. «السوءه» در اصل به معنای عورت و جاهایی از بدن است که برهنه کردن آن جایز نیست، سپس به هر کلمه یا فعل زشت یا به هر رسوایی، به خاطر زشت بودنش، انتقال معنا کرده است. گو این که به او گفته می‌شود: ای زشت بیا! و این از احوال توست که باید در این حال در برابر من حاضر شوی، و این حالِ بر شمردن نامه اعمال برای من است که در این نامه، اعمال زشت و اعمال بد وجود دارد .

در القاموس آمده که «شملهم الأمر» بر وزن فرح و نصر، یعنی آنان را فراگرفت، پایان. «لألقیت بیدی»، یعنی به سوی هلاک، همان طور که خدای متعال می‌فرماید: «لا تلقوا بأیدیکم إلی التهلکه - . بقره/ ۱۹۵ - »، {با

دستان خودت، خودتان را به هلاکت نیندازید.} یا به این معنی است که آمرزش خواستن را ترک کردم. جوهری گفته است: «ألقیته»، یعنی انداختی، می گویی: «ألقه من یدک و ألق به من یدک»، به دو صورت استعمال می‌شود و به معنای این است که آن را از دستت بینداز، پایان.

«الحسیب» بر وزن فعیل به معنای مُفعل است و از عبارت «أحسبنی الشیء» که به معنای مرا کفایت کرده است؛ گرفته شده است. در صحیفه سجادیه بعد از عبارت «عدل» آمده است، اگر از من بگذری، دیر زمانی است که عفوت مرا در بر گرفته است و لباس عافیت را بر من پوشاندی. پروردگارا، به حق مخزون که از جمله اسماء توست از تو می‌خواهم... تا آخر دعا؛ یا ترحم کنی، به معنای: مگر اینکه بر من رحم کنی است و در صحیفه این عبارت، «الا رحمه» - مگر رحم کردی - است.»

**[ترجمه]

«۴۳»

الْمَنَاقِبُ، لِابْنِ شَهْرَآشُوبَ (۳) وَ الْخَرَائِجُ، لِلرَّاوَنْدِیِّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ حَبِیبٍ الْکُوفِیِّ الْقَطَّانِ قَالَ: خَرَجْنَا سَنَهً حُجَّاجاً فَرَحَلْنَا مِنْ زُبَالَهَ فاستقلبتنا [فَاسْتَقْبَلَتْنَا] رِیحٌ سَوْدَاءُ مُظْلِمَهٌ فَتَقَطَّعَتِ الْقَافِلَهُ فَتِهْتُ فِی تِلْکَ الْبَرَارِی فَانْتَهَیْتُ إِلَی وَادٍ قَفْرٍ وَ جَنَّنِی اللَّیْلُ فَأَوَیْتُ

إِلَی شَجَرَهٍ فَلَمَّا اخْتَلَطَ الظَّلَامُ إِذَا أَنَا بِشَابٍّ عَلَیْهِ أَطْمَارٌ بِیضٌ قُلْتُ هَذَا وَلِیٌّ مِنْ أَوْلِیَاءِ اللَّهِ مَتَی أَحَسَّ بِحَرَکَتِی خَشِیتُ نِفَارَهُ فَأَخْفَیْتُ نَفْسِی فَدَنَا إِلَی مَوْضِعٍ فَتَهَیَّأَ إِلَی الصَّلَاهِ

۱- ۱. لم نجده فی المحاسن، و لعلّ فی ذکر الکتاب سهوا.

۲- ۲. البقره: ۱۹۵.

۳- ۳. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۱۴۲.

وَ قَدْ نَبَعَ لَهُ مَاءٌ فَوَثَبَ قَائِماً يَقُولُ يَا مَنْ حَازَ كُلَّ شَيْ ءٍ مَلَكُوتاً وَ قَهَرَ كُلَّ شَيْ ءٍ جَبَرُوتاً صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَوْلِجْ قَلْبِي فَرَحَ الْإِقْبَالِ عَلَيْكَ وَ أَلْحِقْنِي بِمَيْدَانِ الْمُطِيعِينَ لَكَ وَ دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ فَتَهَيَّأْتُ أَيْضاً وَ قُمْتُ خَلْفَهُ وَ إِذَا أَنَا بِمِحْرَابٍ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ قُدَّامَهُ وَ كُلَّمَا مَرَّ بِآيَةٍ فِيهَا الْوَعْدُ وَ الْوَعِيدُ يُرَدِّدُهَا بِانْتِحَابٍ وَ حَنِينٍ فَلَمَّا تَقَشَّعَ الظَّلَامُ قَامَ فَقَالَ يَا مَنْ قَصَدَهُ الضَّالُّونَ فَأَصَابُوهُ مُرْشِداً وَ أَمَّهُ الْخَائِفُونَ فَوَجَدُوهُ مَعْقِلًا وَ لَجَأَ إِلَيْهِ الْعَابِدُونَ فَوَجَدُوهُ مَوْئِلًا مَتَى رَاحَةُ مَنْ نَصَبَ لِغَيْرِكَ بَدَنَهُ وَ مَتَى فَرَحُ مَنْ قَصَدَ غَيْرَكَ هَمُّهُ إِلَهِي قَدِ انْقَشَعَ الظَّلَامُ وَ لَمْ أَقْضِ مِنْ خِدْمَتِكَ وَطَراً وَ لَا مِنْ حِيَاضِ مُنَاجَاتِكَ صَدَراً صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ افْعَلْ بِي أَوْلَى الْأَمْرَيْنِ بِكَ فَتَعَلَّقْتُ بِهِ فَقَالَ لَوْ صَدَقَ تَوَكُّلُكَ مَا كُنْتَ ضَالًّا وَ لَكِنِ اتَّبِعْنِي وَ اقْفُ أَثَرِي وَ أَخَذَ بِيَدِي فَخُيِّلَ لِي أَنَّ الْأَرْضَ تَمْتَدُّ مِنْ تَحْتِ قَدَمِي فَلَمَّا انْفَجَرَ عَمُودُ الصُّبْحِ قَالَ هَذِهِ مَكَّةُ قُلْتُ مَنْ أَنْتَ بِالَّذِي تَرْجُوهُ فَقَالَ أَمَّا إِذْ أَقْسَمْتَ فَأَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ (۱).

**[ترجمه]مناقب ابن شهر آشوب - . مناقب آل ابی طالب ۴: ۱۴۲ -

و خرائج راوندی: حماد بن حبیب کوفی گفته است: سالی به قصد حج بیرون رفتم. همین که از منزلی به نام زباله کوچ کردیم، بادی سیاه و تاریک وزیدن گرفت؛ به طوری که قافله را از هم پراکنده ساخت و من در آن بیابان سرگردان ماندم. پس خود را به دره ای خالی از آب و گیاه رسانده، در پشت درختی پناه گرفتم.

چون تاریکی شب مرا گرفت، جوانی به سوی من آمد که جامه های سفیدی بر تن داشت و بوی مشک از او به مشام می رسید. با خود گفتم: این شخص باید یکی از اولیاء خدا باشد. پس ترسیدم اگر او متوجه حضور من شود، به جای دیگر برود؛ از این رو تا توانستم خود را پنهان کردم. جوان مهیای نماز شد. برخاستم و در همان مکانی که آماده نماز شده بود، رفتم. دیدم چشمه ای آب می جوشد. چون دیدم که اعضای او آرام گرفت، نخست چنین گفت: «ای آن که به ملک و ملکوت دست یافته‌ای و بر هر چیزی با قهر و غلبه پیروز گشته ای، بر محمد و آل محمد درود فرست و دلم را از شادی روی آوردن به پیشگاهت آکنده نما و مرا به جمع پیروان خود رهنمون شو.»

آن گاه وارد نماز شد. من نیز آماده شدم و پشت سرش ایستادم، دیدم گویا محرابی برای من مجسم شد. در حال نماز می دیدم که هر وقت به آیه‌ای می رسید که در آن وعده و وعید و بیم و ترس بود، با ناله و سوز آن را تکرار می کرد. چون تاریکی شب پایان یافت، از جای خود برخاست و گفت: «ای آن که چون جویندگان آهنگ او کردند، وی را راهنما یافتند و چون بیمناکان به او روی آوردند، مأوایش دیدند و هنگامی که پرستش کنندگان به او پناه آورند او را پناهنده یافتند؛ کسی که بدن خود را برای جز تو به کار گرفت، چه زمانی آسودگی پیدا خواهد کرد و کسی که همت خود را برای جز تو به کار گرفت، چه زمانی گشایش پیدا خواهد کرد؟ بار پروردگارا، شب رو به پایان است اما هنوز از خدمت تو حتی یک نیاز را به جا نیاورده‌ام و از حریم مناجات تو بیرون نیامده‌ام؛ بر محمد و آل محمد درود فرست و آن چه را که شایسته آنم برایم انجام ده، ای مهربان ترین مهربانان.»

پس محکم او را گرفتم، فرمود: اگر توکل تو از روی صدق و راستی باشد، گم نخواهی شد، لیک به دنبال من باش. پس به کنار همان درخت آمد و دست مرا گرفت، من نیز چنان که راه می رفتم چنین به نظرم رسید که زمین در زیر قدم هایم حرکت می کند. همین که صبح طلوع کرد به من فرمود: این جا مکه است. به آن جوان عرض کردم، تو را سوگند می دهم به آن که

به او در روز قیامت امیدواری، تو کیستی؟ فرمود: اکنون که سوگند دادی، من علی بن حسین بن علی هستم.

**[ترجمه]

بیان

الوطر الحاجه و الصدر بالتحریک الاسم من قولک صدرت من الماء و المصدر الصدر بالتسکین.

**[ترجمه]«الوطر» به معنای حاجت و نیاز است. «الصَدَر»، اسمی است که از عبارت «صدرت من الماء» گرفته شده است. و «المصدر»، صدر است که ساکن می‌باشد.

**[ترجمه]

«۴۴»

الْعُیُونُ، بِالْإِسْنَادِ الْمُتَقَدِّمِ عَنْ رَجَاءِ بْنِ أَبِی الضَّحَّاکِ قَالَ: کَانَ الرِّضَا علیه السلام فِی طَرِیقِ خُرَاسَانَ إِذَا فَرَغَ مِنْ تَعْقِیبِ الْعِشَاءِ وَ سَجْدَتَیِ الشُّکْرِ أَوَی إِلَی فِرَاشِهِ فَإِذَا کَانَ الثُّلُثُ الْأَخِیرُ مِنَ اللَّیْلِ قَامَ مِنْ فِرَاشِهِ بِالتَّسْبِیحِ وَ التَّحْمِیدِ وَ التَّکْبِیرِ وَ التَّهْلِیلِ وَ الِاسْتِغْفَارِ فَاسْتَاکَ ثُمَّ تَوَضَّأَ ثُمَّ قَامَ إِلَی صَلَاهِ اللَّیْلِ فَصَلَّی ثَمَانَ رَکَعَاتٍ یُسَلِّمُ فِی کُلِّ رَکْعَتَیْنِ یَقْرَأُ فِی الْأُولَیَیْنِ مِنْهَا فِی کُلِّ رَکْعَهٍ الْحَمْدَ مَرَّهً وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثِینَ مَرَّهً.

ثُمَّ یُصَلِّی صَلَاهَ جَعْفَرِ بْنِ أَبِی طَالِبٍ أَرْبَعَ رَکَعَاتٍ وَ یَقْنُتُ فِی کُلِّ رَکْعَتَیْنِ فِی الثَّانِیَهِ قَبْلَ الرُّکُوعِ وَ بَعْدَ التَّسْبِیحِ وَ یَحْتَسِبُ بِهَا مِنْ صَلَاهِ اللَّیْلِ ثُمَّ یَقُومُ فَیُصَلِّی الرَّکْعَتَیْنِ الْبَاقِیَتَیْنِ یَقْرَأُ فِی الْأُولَی الْحَمْدَ وَ سُورَهَ الْمُلْکِ وَ فِی الثَّانِیَهِ الْحَمْدَ وَ هَلْ أَتَی

۱- ۱. الخرائج ص ۱۹۵.

عَلَى الْإِنْسَانِ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيِ الشَّفْعِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ مِنْهَا الْحَمْدَ مَرَّةً وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ يَقْنُتُ فِي الثَّانِيَةِ قَبْلَ الرُّكُوعِ وَ بَعْدَ الْقِرَاءَةِ فَإِذَا سَلَّمَ قَامَ وَ صَلَّى رَكْعَةَ الْوَتْرِ فَيَتَوَجَّهُ فِيهَا وَ يَقْرَأُ فِيهَا الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مَرَّةً وَاحِدَةً وَ يَقْنُتُ فِيهَا قَبْلَ الرُّكُوعِ وَ بَعْدَ الْقِرَاءَةِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ مَرَّةً وَاحِدَةً وَ يَقُولُ فِي قُنُوتِهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ اللَّهُمَّ اهْدِنَا فِيمَنْ هَدَيْتَ وَ عَافِنَا فِيمَنْ عَافَيْتَ وَ تَوَلَّنَا فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَ بَارِكْ لَنَا فِيمَا أَعْطَيْتَ وَ قِنَا شَرَّ مَا قَضَيْتَ فَإِنَّكَ

تَقْضِي وَ لَا يُقْضَى عَلَيْكَ إِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَ لَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَ تَعَالَيْتَ ثُمَّ يَقُولُ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَسْأَلُهُ التَّوْبَةَ سَبْعِينَ مَرَّةً فَإِذَا سَلَّمَ جَلَسَ فِي التَّعْقِيبِ مَا شَاءَ اللَّهُ فَإِذَا قَرُبَ مِنَ الْفَجْرِ قَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ(۱).

**[ترجمه]العیون: رجاء بن ابوضحاک گفته است: امام رضا علیه السلام در راه خراسان بود، وقتی تعقیب نماز عشا را تمام می‌کرد، دو سجده شکر به جا می‌آورد و به رختخوابش می‌رفت. وقتی یک‌سوم آخر شب می‌شد از بستر خود تسبیح کنان و تحمیدگویان و تکبیرگویان و تهلیل گویان و استغفار کنان برمی‌خاست. سپس مسواک می‌زد و بعد وضو می‌گرفت سپس برای خواندن نماز شب قیام می‌کرد. پس هشت رکعت نماز می‌خواند و در هر دو رکعت سلام می‌گفت. در دو رکعت اول از این هشت رکعت، در هر رکعت یک بار سوره حمد و سی بار سوره توحید را می‌خواند.

سپس نماز جعفر بن ابی طالب را چهار رکعت می‌خواند و در هر دو رکعت، در رکعت دوم قبل از رکوع و بعد از تسبیح قنوت می‌گرفت و این را هم از جمله نماز شب حساب می‌کرد. سپس بر می‌خاست و دو رکعت باقی‌مانده را می‌خواند که در رکعت اول سوره حمد و سوره ملک و در رکعت دوم سوره حمد و سوره دهر را می‌خواند. سپس برمی‌خاست و دو رکعت نماز شفع می‌خواند که در هر رکعت از آنها یک بار سوره حمد و سه بار سوره توحید را می‌خواند و در رکعت دوم قبل از رکوع و بعد از قرائت قنوت می‌گرفت. وقتی سلام نماز را می‌گفت برمی‌خاست و یک رکعت نماز وتر را به جا می‌آورد و در آن توجه می‌کرد و در نماز وتر سوره حمد و سه مرتبه سوره توحید و یک بار سوره فلق را می‌خواند و قبل از رکوع و بعد از قرائت یک بار سوره توحید، قنوت می‌گرفت.

در قنوت می‌گفت: پروردگارا، بر محمد و آل محمد درود فرست. خدایا ما را در زمره کسانی که هدایتشان کردی، هدایت کن و ما را در زمره کسانی که از گناهان آنها گذشتی، قرار بده و سرپرستی ما را در زمره کسانی که سرپرستی آنها را بر عهده گرفتی، برعهده گیر و در آنچه که به ما داده‌ای برکت ده و ما را از شر قضای بد محفوظ دار، چرا که تو حکم می‌کنی و کسی بر تو حکم نمی‌کند. کسی که تو سرپرستی آن را بر عهده گرفتی ذلیل نشود و کسی که تو او را دشمن خود داشتی عزیز نگردد. پروردگارا، تو مبارک و متعالی هستی. سپس هفتاد مرتبه می‌فرمود: «استغفر الله ربی و أسئله التوبه» و وقتی سلام نماز را می‌گفت، به عنوان تعقیب قدری می‌نشست و وقتی نزدیک طلوع فجر می‌شد برمی‌خاست و دو رکعت نافله فجر را می‌خواند. - . عیون الاخبار ۲: ۱۸۱-۱۸۲ -

**[ترجمه]

بیان

هذه الروایه أیضا تدل علی استحباب قراءه التوحید ثلاثین مره فی کل من الرکعتین الأولیین من صلاه اللیل و لا ینافی استحباب قراءه الجحد و التوحید بل هو مخیر بینهما.

و قال الشهید قدس الله روحه فی النفلیه یستحب قراءه التوحید ثلاثین مره فی أولتی صلاه اللیل أو فی الرکعتین السابقتین علیهما و قال الشهید الثانی روح الله روحه فی شرحه فإنه یستحب صلاه رکعتین قبل الشروع فی صلاه اللیل و إنما ردد المصنف بینهما لما تقدم من استحباب قراءه الجحد و التوحید فی أولیی صلاه اللیل فاستحباب قراءه غیرهما فیهما یظهر منه التنافی فحمله بعضهم علی الرکعتین السابقتین علیهما و نقله المصنف فی بعض فوائده عن شیخه عمید الدین و الواقع فی الروایه إنما هو صلاه اللیل فردد المصنف لذلک مع أنه یمکن رفع المنافاه بکون کل واحد منهما مستحبا فیتخیر المصلی فیهما أو بأن یجمع بینهما فإن غایته القران و هو فی النافله جائز بغیر خلاف بل غیر مکروه.

و قال فی الذکری بعد حکمه بحسن جمیع ما وردت به النصوص فی ذلک

۱- ۱. عیون الأخبار ج ۲ ص ۱۸۱- ۱۸۲.

فینبغی للمتهجد أن یعمل بجمیع الأقوال فی مختلف الأحوال.

**[ترجمه]این روایات بر استحباب خواندن سه بار سوره توحید در هر یک از دو رکعت اول نماز شب دلالت دارد. این استحباب منافی با قرائت سوره کافرون و توحید نیست، بلکه بین قرائت هر یک از این دو، تخییر وجود دارد.

شهید - قدس الله روحه - در کتاب نفلیه گفته است: قرائت سه مرتبه سوره توحید در دو رکعت اول نماز شب یا در دو رکعتی که قبل از این دو رکعت خوانده می‌شود، مستحب است. شهید ثانی - روّح الله روحه - در شرح این سخن گفته است: خواندن دو رکعت نماز، قبل از شروع خواندن نماز شب مستحب است و مصنف در این باره به این دلیل تردید کرده است که قبلا گفتیم، خواندن سوره کافرون و سوره توحید در این دو رکعت مستحب است، بنابراین بین استحباب خواندن این دو سوره و غیر این سوره - سه مرتبه سوره توحید - تنافی و تعارض ظاهر می‌شود، بنابراین برخی استحباب خواندن سه مرتبه سوره توحید را به دو رکعتی که قبل از نماز شب خوانده می‌شود حمل کرده‌اند که مصنف در برخی از نکته‌هایی که ذکر نموده است، این نظر را از استادش عمیدالدین نقل کرده است. آنچه در روایت آمده است، فقط نماز شب است و به همین دلیل مصنف در این باره تردید کرده است، با اینکه می‌توان این گونه بین این دو نظر رفع تعارض کرد و گفت که هر دو اینها مستحب است و نمازگزار در خواندن هر یک از آنها مخیّر است. یا اینکه گفت: هر دو اینها را بخواند، چرا که نهایت آن، خواندن هر دو اینهاست و این کار بدون هیچ خلافی در نماز نافله جایز و بلکه غیر مکروه است.

در کتاب الذکری بعد از حکم کردن به این که همه آنچه در روایت آمده، نیک است؛ گفته است: شایسته شب زنده دار است که در زمان و احوال مختلف، به همه این روایات عمل کند.

**[ترجمه]

«۴۵»

الْمُتَهَجِّدُ، عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: إِذَا أَرَدْتَ صَلَاةَ اللَّیْلِ لَیْلَةَ الْجُمُعَهِ فَاقْرَأْ فِی الرَّکْعَهِ الْأُولَی الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ فِی الثَّانِیَهِ الْحَمْدَ وَ قُلْ یَا أَیُّهَا الْکَافِرُونَ وَ فِی الثَّالِثَهِ الْحَمْدَ وَ الم السَّجْدَهَ وَ فِی الرَّابِعَهِ الْحَمْدَ وَ یَا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ وَ فِی الْخَامِسَهِ الْحَمْدَ وَ حم السَّجْدَهَ وَ فِی السَّادِسَهِ الْحَمْدَ وَ سُورَهَ الْمُلْکِ وَ فِی السَّابِعَهِ الْحَمْدَ وَ یس وَ فِی الثَّامِنَهِ الْحَمْدَ وَ الْوَاقِعَهَ ثُمَّ تُوتِرُ بِالْمُعَوِّذَتَیْنِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ(۱).

**[ترجمه]المتهجد: امام صادق علیه السلام فرمود: وقتی خواستی نماز شب را در شب جمعه بخوانی، در رکعت اول، سوره حمد و سوره توحید و در رکعت دوم، سوره حمد و سوره کافرون و در رکعت سوم، سوره حمد و سوره «الم سجده» و در رکعت چهارم، سوره حمد و سوره مدثر و در رکعت پنجم، سوره حمد و سوره «حم سجده» و در رکعت هفتم، سوره حمد و سوره یس و در رکعت هشتم، سوره حمد و سوره واقعه را بخوان. سپس نماز وتر را با سوره‌های ناس و فلق و توحید بخوان. - . مصباح المتهجد: ۱۸۹-۱۹۰ -

**[ترجمه]

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَیْرُهُ: فَإِذَا نَظَرَ إِلَی السَّمَاءِ فَلْیَقُلْ اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَا یُوَارِی مِنْکَ لَیْلٌ سَاجٍ إِلَی آخِرِ مَا مَرَّ مِنَ الْآیَاتِ مِنْ آلِ عِمْرَانَ (۲)

قَالُوا وَ یُسْتَحَبُّ أَیْضاً أَنْ یَقُولَ یَا نُورَ النُّورِ یَا مُدَبِّرَ الْأُمُورِ یَا مَنْ یَلِی التَّدْبِیرَ وَ یُمْضِی الْمَقَادِیرَ أَمْضِ مَقَادِیرِی فِی یَوْمِی هَذَا إِلَی السَّلَامَهِ وَ الْعَافِیَهِ(۳)

وَ یُسْتَحَبُّ أَیْضاً أَنْ یَقُولَ إِذَا نَظَرَ إِلَی السَّمَاءِ یَا مَنْ بَنَی السَّمَاءَ بِأَیْدِهِ وَ جَعَلَهَا سَقْفاً مَرْفُوعاً یَا وَاسِعَ الْمَغْفِرَهِ یَا بَاسِطَ الْیَدَیْنِ بِالرَّحْمَهِ یَا مَنْ فَرَشَ الْأَرْضَ وَ جَعَلَهَا مِهَاداً یَا مَنْ خَلَقَ الزَّوْجَیْنِ الذَّکَرَ وَ الْأُنْثَی اجْعَلْنِی مِنَ الذَّاکِرِینَ لَکَ وَ الْخَائِفِینَ مِنْکَ اللَّهُمَّ أَنْزِلْ عَلَیَّ مِنْ بَرَکَاتِ السَّمَاءِ وَ افْتَحْ لِی أَبْوَابَ رَحْمَتِکَ وَ أَغْلِقْ عَنِّی أَبْوَابَ نَقِمَتِکَ وَ عَافِنِی مِنْ شَرِّ فَسَقَهِ سُکَّانِ الْهَوَاءِ وَ سُکَّانِ الْأَرْضِ إِنَّکَ کَرِیمٌ وَهَّابٌ سُبْحَانَکَ مَا أَعْظَمَ مُلْکَکَ وَ أَقْهَرَ سُلْطَانَکَ وَ أَغْلَبَ جُنْدَکَ سُبْحَانَکَ وَ بِحَمْدِکَ

مَا أَعَزَّ خَلْقَکَ وَ أَغْفَلَهُمْ عَنْ عَظِیمِ آیَاتِکَ وَ کَثِیرِ خَزَائِنِکَ سُبْحَانَکَ مَا أَوْسَعَ خَزَائِنَکَ وَ سُبْحَانَکَ وَ بِحَمْدِکَ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلْنِی لَکَ مِنَ الذَّاکِرِینَ وَ لَا تَجْعَلْنِی مِنَ الْغَافِلِینَ -(۴)

ص: ۲۳۳

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۸۹- ۱۹۰.

۲- ۲. مر فی الباب السابق ص ۱۸۷.

۳- ۳. مصباح المتهجد ص ۸۹.

۴- ۴. مصباح المتهجد ص ۸۹.

فَإِذَا فَرَغَ مِنْ وُضُوئِهِ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِی مِنَ التَّوَّابِینَ وَ اجْعَلْنِی مِنَ الْمُتَطَهِّرِینَ ثُمَّ لِیَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِی مِمَّنْ یُحِبُّ الْخَیْرَاتِ وَ یَعْمَلُ بِهَا وَ یُعِینُ عَلَیْهَا وَ یُسَارِعُ إِلَى الْخَیْرِ وَ یَعْمَلُ بِهِ وَ یُعِینُ عَلَیْهِ وَ أَعِنِّی عَلَى طَاعَتِکَ وَ طَاعَهِ رَسُولِکَ صَلَوَاتُکَ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ أَعُوذُ بِکَ مِنَ الشَّرِّ وَ عَمَلِهِ وَ أَعُوذُ بِکَ مِنْ سَخَطِکَ وَ النَّارِ(۱) فَإِذَا أَرَادَ دُخُولَ الْمَسْجِدِ فَلْیَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ مِنَ اللَّهِ وَ إِلَى اللَّهِ وَ مَا شَاءَ اللَّهُ وَ خَیْرُ الْأَسْمَاءِ لِلَّهِ تَوَکَّلْتُ عَلَى اللَّهِ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیمِ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِی مِنْ عُمَّارِ مَسَاجِدِکَ وَ عُمَّارِ بُیُوتِکَ اللَّهُمَّ إِنِّی عَبْدُکَ وَ ابْنُ عَبْدِکَ وَ ابْنُ أَمَتِکَ افْتَقَرْتُ إِلَى رَحْمَتِکَ وَ أَنْتَ غَنِیٌّ عَنِّی وَ عَنْ عَذَابِی تَجِدُ مِنْ خَلْقِکَ مَنْ تُعَذِّبُهُ وَ لَا أَجِدُ مَنْ یَغْفِرُ لِی غَیْرَکَ ظَلَمْتُ نَفْسِی وَ عَمِلْتُ سُوءاً فَاغْفِرْ لِی وَ ارْحَمْنِی وَ تُبْ عَلَیَ إِنَّکَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِیمُ اللَّهُمَّ افْتَحْ لِی أَبْوَابَ رَحْمَتِکَ وَ أَغْلِقْ عَنِّی بَابَ مَعْصِیَتِکَ اللَّهُمَّ أَعْطِنِی فِی مَقَامِی هَذَا جَمِیعَ مَا أَعْطَیْتَ أَوْلِیَاءَکَ وَ أَهْلَ طَاعَتِکَ وَ اصْرِفْ عَنِّی جَمِیعَ مَا صَرَفْتَ عَنْهُمْ مِنْ شَرٍّ- رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِینا أَوْ أَخْطَأْنا رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَیْنا إِصْراً کَما حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِینَ مِنْ قَبْلِنا رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَهَ لَنا بِهِ وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا أَنْتَ مَوْلانا فَانْصُرْنا عَلَى الْقَوْمِ الْکافِرِینَ اللَّهُمَّ افْتَحْ مَسَامِعَ قَلْبِی لِذِکْرِکَ وَ ارْزُقْنِی نَصْرَ آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ ثَبِّتْنِی عَلَى أَمْرِهِمْ وَ أَصْلِحْ ذَاتَ بَیْنِهِمْ وَ احْفَظْهُمْ مِنْ بَیْنِ أَیْدِیهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ وَ عَنْ أَیْمَانِهِمْ وَ عَنْ شَمَائِلِهِمْ وَ امْنَعْهُمْ مِنْ أَنْ یُوصَلَ إِلَیْهِمْ بِسُوءٍ وَ إِیَّایَ اللَّهُمَّ عَبْدُکَ وَ زَائِرُکَ فِی بَیْتِکَ وَ عَلَى کُلِّ مَأْتِیٍّ إِکْرَامُ زَائِرِهِ فَیَا خَیْرَ مَنْ طُلِبَتْ مِنْهُ الْحَاجَاتُ وَ رُغِبَ إِلَیْهِ أَسْأَلُکَ یَا اللَّهُ یَا رَحْمَانُ یَا رَحِیمُ بِرَحْمَتِکَ الَّتِی وَسِعَتْ کُلَّ شَیْ ءٍ وَ بِحَقِّ الْوَلَایَهِ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تُعْطِیَنِی فَکَاکَ رَقَبَتِی

۱- ۱. مصباح المتهجد ص ۹۰.

مِنَ النَّارِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَتَوَجَّهُ إِلَیْکَ بِمُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أُقَدِّمُهُمْ بَیْنَ یَدَیْ حَوَائِجِی فَاجْعَلْنِی عِنْدَکَ اللَّهُمَّ بِهِمْ وَجِیهاً فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ مِنَ الْمُقَرَّبِینَ اللَّهُمَّ اجْعَلْ صَلَوَاتِی بِهِمْ مَقْبُولَهً وَ دُعَائِی بِهِمْ مُسْتَجَاباً وَ ذَنْبِی بِهِمْ مَغْفُوراً وَ رِزْقِی بِهِمْ مَبْسُوطاً وَ حَوَائِجِی بِهِمْ مَقْضِیَّهً وَ انْظُرْ إِلَیَّ بِوَجْهِکَ الْکَرِیمِ نَظْرَهً رَحِیمَهً أَسْتَوْجِبُ بِهَا الْکَرَامَهَ عِنْدَکَ ثُمَّ لَا تَصْرِفْهُ عَنِّی أَبَداً بِرَحْمَتِکَ یَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ وَ الْأَبْصَارِ ثَبِّتْ قَلْبِی عَلَی دِینِکَ وَ دِینِ مَلَائِکَتِکَ وَ لَا تُزِغْ قَلْبِی بَعْدَ إِذْ هَدَیْتَنِی وَ هَبْ لِی مِنْ لَدُنْکَ رَحْمَهً إِنَّکَ أَنْتَ الْوَهَّابُ إِلَیْکَ تَوَجَّهْتُ وَ مَرْضَاتَکَ طَلَبْتُ وَ ثَوَابَکَ ابْتَغَیْتُ وَ بِکَ آمَنْتُ وَ عَلَیْکَ تَوَکَّلْتُ اللَّهُمَّ فَأَقْبِلْ إِلَیَّ بِوَجْهِکَ وَ أَقْبِلْ بِوَجْهِی إِلَیْکَ اللَّهُمَّ افْتَحْ مَسَامِعَ قَلْبِی لِذِکْرِکَ وَ أَتْمِمْ عَلَیَّ نِعْمَتَکَ وَ فَضْلَکَ فَإِنَّکَ أَحَقُّ الْمُنْعِمِینَ أَنْ تُتِمَّ نِعْمَتَکَ وَ فَضْلَکَ عَلَیَّ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ

وَحْدَکَ لَا شَرِیکَ لَکَ ثُمَّ تَقْرَأُ آیَهَ الْکُرْسِیِّ وَ الْمُعَوِّذَتَیْنِ وَ سَبِّحْ لِلَّهِ سَبْعاً وَ احْمَدِ اللَّهَ سَبْعاً وَ کَبِّرِ اللَّهَ سَبْعاً وَ هَلِّلِ اللَّهَ سَبْعاً ثُمَّ تَقُولُ اللَّهُمَّ لَکَ الْحَمْدُ عَلَی مَا هَدَیْتَنِی وَ لَکَ الْحَمْدُ عَلَی مَا فَضَّلْتَنِی وَ لَکَ الْحَمْدُ عَلَی مَا شَرَّفْتَنِی وَ لَکَ الْحَمْدُ عَلَی کُلِّ بَلَاءٍ حَسَنٍ ابْتَلَیْتَنِیهِ اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ صَلَاتِی وَ دُعَائِی وَ طَهِّرْ قَلْبِی وَ اشْرَحْ صَدْرِی وَ تُبْ عَلَیَّ إِنَّکَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِیمُ (۱).

**[ترجمه]المتهجد و غیره: وقتی به آسمان نگریست بگوید: «پروردگارا، شب بسیار تاریک از تو پنهان نکند...» تا آخر دعایی که قبلا ذکر شد و آیاتی از سوره آل عمران را بخواند. - . باب سابق همین کتاب : ۱۸۷ -

گفته‌اند: همچنین مستحب است بگوید: ای نور نور، ای تدبیر گر امور، ای آنکه تدبیر می کند و تقدیرها را امضا می کند، تقدیر امروز مرا عافیت و سلامتی امضا کن. - . مصباح المتهجد: ۱۸۹-۱۹۰ -

همچنین مستحب است وقتی به آسمان نگریست بگوید: ای کسی که آسمان را با دستان خود بنیان کرد و آن را سقفی برافراشته قرار داد، ای کسی که مغفرتش وسیع است و ای کسی که دستانش را به رحمت گشوده است، ای کسی که زمین را مسطح کرد و آن را محل سکونت و ساکن شدن قرار داد، ای کسی که زوجها را مذکر و مونث آفرید، مرا از ذاکرین و خائفین خودت قرار ده.

پروردگارا، برکات آسمانی را بر من فرو فرست و درهای رحمتت را به روی من بگشا و درهای بلا و گرفتاری را به روی من ببند، و مرا از شر فاسقان سکان داران آسمان و زمین حفظ فرما که تو کریم و بسیار بخشنده هستی. منزهی تو، مملکتت چه بزرگ است و سلطنتت چه قهار و سپاهت چه غلبه گر است. منزهی تو و تو را به ستایش می‌ستایم، آفریدگانت چه عزتمند و چه بسیارند، کسانی که از آیات بزرگت غافلند و خزانه‌هایت چه بسیار است. منزهی تو، خزائنت چه بزرگ است، منزهی تو و به ستایش می‌ستایمت. بر محمد و آل او درود فرست و مرا از جمله ذاکرین خودت قرار ده و از غافلان قرار مده. - . مصباح المتهجد: ۱۸۹-۱۹۰ -

وقتی وضو را تمام کرد بگوید: سپاس مخصوص خدایی است که پروردگار جهانیان است، خدایا، مرا از توابین و پاکیزه شدگان قرار بده.

سپس بگوید: به نام خدا و با یاری خدا، خدایا بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا از کسانی قرار بده که نیکی‌ها را

دوست دارنـد و بـدان عمل می‌کنند و به آن کمک می‌نمایند و به سوی نیکی می‌شـتابند و بدان عمل می‌کنند و به آن کمک می‌نماینـد. مرا در اطاعت از خودت و پیامبرت که درود تو بر او و خاندانش باد، یاری فرما. و از شـر و عمل بدان و از غضب و آتشت به تو پناه می‌آورم.

وقـتی خواسـتی وارد مسـجد شـوی بگو: به نـام خـدا و به کمـک او، از سوی خـدا آمـدیم و بـازگشت مـا به سوی خـداست و خواست، خواست خـداست. بهترین اسم‌ها برای خـداست، توکل برای خـداست، هیـچ نیرو و جنبشـی نیست مگر به اراده خدا، پروردگارا مرا از کسانی قرار بده که مساجد و خانه ها را آباد می‌کنند. پروردگارا، من بنده و فرزند بنده و کنیزت هستم که به رحمتت نیازمند است و تو از من بی‌نیازی و من قادر نیسـتم تو را عذاب کنم. تو می‌توانی کسـی را به غیر از من پیدا کنی تا او را عـذاب نمـایی ولی من نمی‌توانم کسـی دیگری به غیر از تو را پیـدا کنم که مرا بیـامرزد. بر خود ظلم کردم و اعمـال زشـت مرتکب شدم، پس مرا بیامرز و بر من رحم نما و توبه مرا بپذیر که تو توبه پذیر و مهربانی.

پروردگـارا، درهـای رحمتت را بر روی من بگشـا و درهای گناه را به روی من ببنـد. خـدایا، در این زمان، تمام آنچه را که به اولیا و کسانی که از تو اطاعت کرده‌اند، داده ای، به من بده و تمام شـری را که از آنها برطرف کردی، از من هم برطرف کن. {پروردگارا، اگر فراموش کردیم یا خطا نمودیم ما را مواخذه نکن و تکالیف سـنگین که بر امت‌های پیشین وضع کرده بودی، بر ما وضع نکن. پروردگارا، ما را به کاری که طاقت آن را نـداریم وادار نکن و از ما بگـذر و ما را بیامرز و بر ما رحم کن، تو مولای ما هستی پس ما را در برابر قوم کافران یاری کن}.

پروردگار، گوش قلبم را با ذکرت باز کن و یاری کردن آل محمـد را روزی من گردان و مرا بر امرشان ثابت قـدم ساز و میان من و آنهـا دوسـتی برقرار سـاز و آنهـا را از پیش رو و پشت سر و از راست و چپ محـافظت بفرمـا و نگـذار که به آنهـا و من آزاری برسد.

خدایا، بنده و زائرت در خانه‌ات است، و بر هر وارد و زائری، حقی بر صاحب خانه می‌باشد؛ پس ای بهترین کسی که حاجات از او خواسـته می‌شود و ای بهترین کسـی که رو به سوی او گردانـده می‌شود. از تو می‌خواهم ای خدا، ای رحمان و ای رحیم، به حـق رحمـتی که همه چیز را فرا گرفته است و به حـق ولا‌یت، که بر محمـد و آل محمـد درود فرسـتی و مرا از آتش دوزخ رهایی دهی.

پروردگارا، من به وسـیله محمـد و آل محمـد رو به سوی تو می‌کنم و آنها را پیشاپیش حاجاتم می‌فرسـتم. پس خـدای من، به حق آنها مرا در دنیا و آخرت وجیه و از مقربین درگاهت قرار ده. خدایا، به حق آنها نمازهایم را قبول کن، دعایم را مسـتجاب کن و گناهـانم را ببخش و روزیم را وسـیع گردان و حـاجتم را روا کن و بـا روی کرامت به من نگـاه کن، نگاه مهربانی که به وسیله آن من مستوجب کرامت نزد خودت شوم و سپس این نگاه را هرگز از من برنگردان. ای برگرداننده دل‌ها و دیده‌ها، مرا بر دین خودت و دین فرشـتگانت ثـابت قـدم دار و قلبم را بعـد از اینکه مرا هـدایت کردی نلغزان و از جانب خود رحمتی برای من فرو فرست که تو بسیار بخشنده ای.

روی به سوی تو کردم و خشـنودی تو را طلب نمودم و ثوابت را خواسـتار شدم و به تو ایمان آوردم و بر تو توکل نمودم؛ پس

بـا ذات خـود رو به سـوی من کن و من هم رو به سـوی تـو می‌کنم. خـدایا، گـوش قلبم را بـا ذکرت بـاز کن و نعمت و فضـل خودت را بر من تمام گردان، چرا که تو سزاوارترین نعمت دهندگانی که نعمت و فضلت را بر من تمام گردانی، خدایی جز تو نیست و شریکی نداری.

سپس آیه‌الکرسـی و سوره‌های ناس و فلق را می‌خوانی و هفت مرتبه تسبیح می‌گویی و هفت مرتبه حمد می‌کنی و هفت مرتبه تکبیر و هفت مرتبه تهلیـل می‌نمـایی. سـپس می‌گویی: خـدایا به خـاطر اینکه مرا هـدایت کردی و بر من فضل نمودی و به من شرافت دادی و به خاطر امتحان‌های نیکی که از من گرفتی، سـتایش مخصوص توست. خدایا، نماز و دعایم را قبول کن و قلبم را پاک گردان و سینه‌ام را فراخ بخش و توبه مرا بپذیر که تو توبه پذیر و مهربانی. - . مصباح المتهجد: ۹۰-۹۲ -

**[ترجمه]

بیان

أقول قد مر بعض الأدعیه للوضوء و غیره فی الباب السابق و الأید القوه و فی النهایه المسامع جمع مسمع و هو آله السمع أو جمع سمع علی غیر قیاس کمشابه و ملامـح و المسـمع بالفتح خرقها انتهی و أصـلح ذات بینهم ذات الشـی ء حقیقته أی حقیقه أحوال تکون بینهم و المعنی أصلح ما بینهم من الأحوال حتی تکون أحوال ألفه و محبه و اتفاق و موده.

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۹۰- ۹۲.

و حکی عن الأخفش أنه قال فی قوله تعالی وَ أَصْلِحُوا ذاتَ بَيْنِكَمْ (۱) إنما أنثوا ذات لأن بعض الأشياء قد يوضع له اسم مؤنث و لبعضها اسم مذكر كما قالوا دار و حائط أنثوا الدار و ذكروا الحائط انتهی.

و الغرض هنا إما طلب إصلاح ما يكون بينهم و بين غيرهم بتقدير فی الكلام أو إصلاح الأمور المتعلقه بأنفسهم أو المراد بالآل ما يعم غير المعصومين أيضا و هو أظهر علی أنه قد يكون الدعاء لأمر لا بد من أن يكون بدونه أيضا كما قيل فی قوله سبحانه رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِينا أَوْ أَخْطَأْنا(۲) علی بعض الوجوه بحق الولايه أی ولايتی لآل محمد عليهم السلام.

**[ترجمه]برخی از این دعاهای وضو و دیگر دعاها در باب قبلی ذکر شد. توضیح: «الأید» به معنای قوت و قدرت است. در نهایه آمده است: «المسامع»، جمع «مسمع» و به معنای ابزار شنیدن است؛ یا جمع غیر قیاسی سمع است، مثل «مشابه» و «ملامح». «مَسمع» به فتح، به معنای شکافتن است، پایان. «أصلح ذات بینکم»، ذات شیء به معنای حقیقت شی و به این معناست که حقیقت احوال بین آنها باشد و این عبارت به این معناست که احوال بین آنها را اصلاح کن تا احوالشان الفت و محبت و اتفاق و مودت باشد. از اخفش حکایت شده که درباره آیه «أصلحوا ذات بینکم - . انفال/ ۱ - »، {و با یکدیگر سازش نمایید.} گفته است: به این دلیل ذات را مونث کرده‌اند که برای برخی از اشیا اسم مونث وضع می‌شود و برای برخی از اشیا اسم مذکر - مونث معنوی - مثل دار و حایط که دار را مونث کرده‌اند و حایط را مذکّر؛ پایان.

هدف در این جا، یا با در تقدیر گرفتن کلام، این می‌باشد که بین آنها و بین دیگران را اصلاح کن. یا امور متعلق به خود آنها را اصلاح کن. یا منظور از آل، اعم از معصومین باشد و این ظاهرتر است، چرا که گاهی دعا برای امری است و باید بدون وی هم باشد. همچنان که طبق برخی وجوه، در مورد سخن خدای متعال که می‌فرماید: «ربنا لا تواخذنا إن نسینا او أخطأنا - . بقره/ ۲۸۶ - » این سخن گفته شده است. «بحق الولایه»، یعنی قبول ولایت آل محمد علیهم السلام از سوی من.

**[ترجمه]

«۴۷»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ الْجُنَّهُ، [جنه الأمان] وَ الْبَلَدُ الْأَمِينُ، وَ الْمَكَارِمُ، وَ الدَّعَائِمُ،: كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عليه السلام يَدْعُو بِهَذَا الدُّعَاءِ فِی جَوْفِ اللَّيْلِ إِذَا هَدَأَتِ الْعُيُونُ إِلَهِی غَارَتْ (۳)

نُجُومُ سَمَائِكَ وَ نَامَتْ عُيُونُ أَنَامِكَ وَ هَدَأَتْ أَصْوَاتُ عِبَادِكَ وَ أَنْعَامِكَ وَ غَلَّقَتِ الْمُلُوكُ عَلَيْهَا أَبْوَابَهَا(۴)

وَ طَافَ عَلَيْهَا حُرَّاسُهَا وَ احْتَجَبُوا عَمَّنْ يَسْأَلُهُمْ حَاجَةً أَوْ يَنْتَجِعُ مِنْهُمْ فَائِدَةً وَ أَنْتَ إِلَهِی حَيٌّ قَيُّومٌ لَا تَأْخُذُكَ سِنَةٌ وَ لَا نَوْمٌ وَ لَا يَشْغَلُكَ شَیْ ءٌ عَنْ شَیْ ءٍ أَبْوَابُ سَمَائِكَ لِمَنْ دَعَاكَ مُفَتَّحَاتٌ وَ خَزَائِنُكَ غَيْرُ مُغْلَقَاتٍ وَ أَبْوَابُ رَحْمَتِكَ غَيْرُ مَحْجُوبَاتٍ وَ فَوَائِدُكَ لِمَنْ سَأَلَكَهَا غَيْرُ مَحْظُورَاتٍ بَلْ هِيَ مَبْذُولَاتٌ فَأَنْتَ إِلَهِيَ الْكَرِيمُ الَّذِی لَا تَرُدُّ سَائِلًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ سَأَلَكَ وَ لَا تَحْتَجِبُ عَنْ أَحَدٍ مِنْهُمْ أَرَادَكَ لَا وَ عِزَّتِكَ وَ جَلَالِكَ لَا تُخْتَزَلُ حَوَائِجُهُمْ دُونَكَ وَ لَا يَقْضِيهَا أَحَدٌ غَيْرُكَ إِلَهِی وَ قَدْ تَرَانِی وَ وُقُوفِی وَ ذُلَّ مَقَامِی وَ تَعْلَمُ سَرِيرَتِی وَ تَطَّلِعُ عَلَی مَا فِی قَلْبِی

۱- ۱. الأنفال: ۱.

۲- ۲. البقره: ۲۸۶.

۳- ۳. فی الدعائم: مارت، من مار الشی ء یمور مورا، و جعل« غارت» خ ل.

۴- ۴. فی الدعائم: و هدأت أصوات عبادک و غلقت ملوک بنی أمیّه علیها أبوابها و طاف علیها حجابها و احتجبوا».

وَ مَا يَصْلُحُ بِهِ أَمْرُ آخِرَتِی وَ دُنْيَایَ إِلَهِی إِنْ ذَكَرْتُ الْمَوْتَ (۱)

وَ هَوْلَ الْمُطَّلَعِ وَ الْوُقُوفَ بَيْنَ يَدَيْکَ نَغَّصَنِی مَطْعَمِی وَ مَشْرَبِی وَ أَغَصَّنِی بِرِيقِی وَ أَقْلَقَنِی عَنْ وِسَادِی وَ مَنَعَنِی رُقَادِی وَ كَيْفَ يَنَامُ مَنْ يَخَافُ بَيَاتَ (۲)

مَلَكِ الْمَوْتِ فِی طَوَارِقِ اللَّيْلِ وَ طَوَارِقِ النَّهَارِ بَلْ كَيْفَ يَنَامُ الْعَاقِلُ وَ مَلَكُ الْمَوْتِ لَا يَنَامُ لَا بِاللَّيْلِ وَ لَا بِالنَّهَارِ وَ يَطْلُبُ قَبْضَ رُوحِهِ (۳)

بِالْبَيَاتِ أَوْ فِی آنَاءِ السَّاعَاتِ ثُمَّ يَسْجُدُ وَ يُلْصِقُ خَدَّهُ بِالتُّرَابِ وَ هُوَ يَقُولُ أَسْأَلُکَ الرَّوْحَ وَ الرَّاحَةَ عِنْدَ الْمَوْتِ وَ الْعَفْوَ عَنِّی حِينَ أَلْقَاکَ (۴).

**[ترجمه]المتهجد و الجنه و بلد الامین و المکارم و الدعائم: امام سجاد علیه السلام در دل شب وقتی چشم‌ها ساکن می‌شد و آرام می گرفت، این دعا را می‌خواند:

«خدای من ستارگان آسمانت فرورفته، و دیده‌های خلقت فرو خفته، و صداهای بندگان و چهارپایانت خاموش شده، و پادشاهان درها را به روی خود بسته، و نگهبانان در گرد آن درها به حفاظت مشغول، و خود را از کسی که حاجتی از آنان خواهد یا احسانی طلبد محجوب داشته اند، و تنها تو - پروردگارا - زنده و پاینده ای که چرت و خواب فرایت نگیرد، و هیچ چیز تو را از چیز دیگر سرگرم نسازد، درهای آسمانت برای دعا کنندگان باز است، و خزائنت نبسته، و درهای رحمتت نپوشیده، و احسان‌های تو برای آن کس که از تو درخواست کند ممنوع نیست بلکه همه مبذول و در دسترس است. خدای من، تو همان کریمی هستی که هیچ درخواست کننده ای از مؤمنان را که به تو رو انداخته از بارگاهت دور نسازی و از هیچکدام آنها که قصد تو کرده، خود را پوشیده نداری. نه؛ به عزت و جلالت سوگند که حوائج آنان در پیشگاه تو به تعویق نیفتد، و کسی جز تو به بر آوردنش دست نیازد.

خدای من، تو من و ایستادن و خواری‌ام را در پیشگاه خودت می‌بینی و راز درونی‌ام را می‌دانی و از آنچه در دل دارم و از آنچه که صلاح کار دنیا و آخرتم بدان بسته است آگاهی.

خدای من، یاد مرگ و ترس از حوادث پس از آن و ایستادن در پیشگاهت، طعام و شراب را ناگوارم ساخته و آب دهانم را گلوگیرم نموده و از بسترم برکنده و از خوابم بازداشته. چگونه بخوابد آن کس که از ورود فرشته مرگ در پیشامدهای شبانه روز می‌هراسد، بلکه چگونه عاقل به خواب رود با آنکه فرشته مرگ در شب و روز خواب ندارد و روح او را در شبانگاه و در همه لحظات دنبال می‌کند». آن گاه حضرت امام سجاد علیه السلام بعد از خواندن این دعا سجده می کرد و رخسار مبارک خود را بر خاک گذاشته، می‌گفت: «رحمت و راحتی به وقت مرگ و آمرزشم را به وقت دیدارت از تو خواستارم». - . مصباح المتهجد: ۹۲ مصباح الکفعمی: ۴۹-۵۰ و البلدالامین: ۳۵- ۳۶ و مکارم الاخلاق: ۳۴۰-۳۹۹ -

**[ترجمه]

أقول

دعاء السجود فی الدعائم هکذا رب أسألک الراحه و الروح عند الموت و المصیر إلی الرحمه و الرضوان (۵).

**[ترجمه]دعای سجده در کتاب دعائم چنین است: «پروردگارا، راحتی و رحمت را هنگام مرگ و آمدن به سوی رحمت و رضوان را از تو خواستارم.» - . دعائم الاسلام ۱: ۲۱۲ و ۲۱۳ -

**[ترجمه]

بیان

هدأت أی سکنت و الانتجاع طلب المعروف غیر محظورات أی ممنوعات و الاختزال الاقتطاع و انخزل الشیء انقطع و نغص علیه العیش تنغیصا کدره و أغصنی بریقی من الغصه بالضم و هی الشجا فی الحلق و هی کنایه عن کمال الخوف و الاضطراب أی صیرنی بحیث لا أقدر علی أن أبلع ریقی و قد وقف فی حلقی و أقلقه أزعجه.

و قال الجوهری بات یفعل کذا إذا فعله لیلا- کما یقال ظل یفعل کذا إذا فعله بالنهار و بیت العدو أی أوقع بهم لیلا و الاسم البیات و الطارق الذی یجیء بالنهار و قد یطلق علی الأعم کما هنا.

أو فی آناء الساعات (۶) أی أجزائها أو فی بعض الساعات قال الجوهری آناء

ص: ۲۳۷

۱- ۱. فی الدعائم: الهی و ترقب الموت و هول المطلع.

۲- ۲. فی الدعائم: بغتات.

۳- ۳. زاد فی الدعائم: حثیثا بالبیات.

۴- ۴. مصباح المتهجد: ۹۲، جنه الأمان الواقیه(مصباح الکفعمیّ): ۴۹- ۵۰ البلد الأمین: ۳۵- ۳۶، مکارم الأخلاق، ۳۴۰- ۳۹۹.

۵- ۵. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۱۲ و ۲۱۳.

۶- ۶. کان فی الدعائم:« أوفی أیه الساعات».

اللیل ساعاته قال الأخفش واحدها إنی مثل معی و قال بعضهم واحدها إنی و إنو یقال مضی إنیان من اللیل و إنوان.

**[ترجمه]«هدأت»، یعنی ساکن شد. «الانتجاع»، طلب احسان. «غیر محظورات»، یعنی ممنوع نیست. «الاختزال»، جدا کردن و بریدن. «انخزل الشی»، انقطاع و بریدن. «نغض علیه العیش تنغیضا»، به معنای تیره گرداندن است. «أغصنی بریقی» از غصه به ضم گرفته شده است و آن گیر کردن چیزی در گلو و کنایه از شدت اضطراب و ترس است، یعنی مرا به حدی رسانده که نمی‌توانم غذا را فرو ببرم و در گلویم مانده است. «اقلقه» یعنی برکندن.

جوهری گفته است: «بات یفعل کذا» زمانی به کار می‌رود که کاری در شب انجام شود، همچنان که اگر کاری در روز انجام شود گفته می‌شود: «ظل یفعل کذا». «بیّت العدوّ»، یعنی حمله کردن به دشمن در شب و اسم بات، بیات است. «الطارق»، کسی است که در روز می‌آید و گاهی بر کسی که می‌آید، چه شب باشد و چه روز اطلاق می‌شود، همان طور که در اینجا چنین است.

«أو فی آناء الساعات»، یعنی اجزای شب، یعنی در قسمتی از شب. جوهری گفته است: «آناءاللیل»، ساعات شب است، اخفش گفته است: مفرد «آناء»، إنی بر وزن معی است. برخی گفته‌اند: مفرد آن إنی و انو است گفته می‌شود: «مضی إینان من اللیل و إنوان».

**[ترجمه]

«۴۸»

الْمُتَهَجِّدُ: صَلَاهُ الْحَاجَهِ تُصَلِّی فِی جَوْفِ اللَّیْلِ فَتَطَهَّرْ لِلصَّلَاهِ طَهُوراً سَابِغاً وَ اخْلُ بِنَفْسِکَ وَ أَجِفْ بَابَکَ وَ أَسْبِلْ سِتْرَکَ وَ صُفَّ قَدَمَیْکَ بَیْنَ یَدَیْ مَوْلَاکَ وَ صَلِّ رَکْعَتَیْنِ تُحْسِنُ فِیهِمَا الْقِرَاءَهَ تَقْرَأُ فِی الْأُولَی الْحَمْدَ وَ سُورَهَ الْإِخْلَاصِ وَ فِی الثَّانِیَهِ الْحَمْدَ وَ قُلْ یَا أَیُّهَا الْکَافِرُونَ وَ تَحَفَّظُ مِنْ سَهْوٍ یَدْخُلُ عَلَیْکَ فَإِذَا سَلَّمْتَ بَعْدَهَا فَسَبِّحِ اللَّهَ تَعَالَی ثَلَاثاً وَ ثَلَاثِینَ تَسْبِیحَهً وَ احْمَدِ اللَّهَ تَعَالَی ثَلَاثاً وَ ثَلَاثِینَ تَحْمِیدَهً وَ کَبِّرِ اللَّهَ أَرْبَعاً وَ ثَلَاثِینَ تَکْبِیرَهً وَ قُلْ یَا مَنْ نَوَاصِی الْعِبَادِ بِیَدِهِ وَ قُلُوبُ الْجَبَابِرَهِ فِی قَبْضَتِهِ وَ کُلُّ الْأُمُورِ لَا یَمْتَنِعُ مِنَ الْکَوْنِ تَحْتَ إِرَادَتِهِ یُدَبِّرُهَا بِتَکْوِینِهِ إِذَا شَاءَ کَیْفَ شَاءَ مَا شَاءَ اللَّهُ کَانَ أَنْتَ اللَّهُ مَا شِئْتَ مِنْ أَمْرٍ یَکُنْ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ رَبِّ قَدْ دَهِمَنِی مَا قَدْ عَلِمْتَ وَ غَشِیَنِی مَا لَمْ یَغِبْ عَنْکَ فَإِنْ أَسْلَمْتَنِی هَلَکْتُ وَ إِنْ أَعْزَزْتَنِی سَلِمْتُ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْطُو بِاللِّوَاذِ بِکَ عَلَی کُلِّ کَبِیرٍ وَ أَنْجُو مِنْ مَهَاوِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ بِذِکْرِی لَکَ فِی آنَاءِ اللَّیْلِ وَ أَطْرَافِ النَّهَارِ إِلَهِی بِکَ أَتَعَزَّزُ عَلَی کُلِّ عَزِیزٍ وَ بِکَ أَصُولُ عَلَی کُلِّ جَبَّارٍ عَنِیدٍ وَ أَشْهَدُ أَنَّکَ إِلَهِی وَ إِلَهُ آبَائِی وَ إِلَهُ الْعَالَمِینَ سَیِّدِی إِنَّکَ ابْتَدَأْتَ بِالْمِنَحِ قَبْلَ اسْتِحْقَاقِهَا فَاخْصُصْنِی

بِتَوْفِیرِهَا وَ إِجْزَالِهَا بِکَ اعْتَصَمْتُ وَ عَلَیْکَ عَوَّلْتُ وَ بِکَ وَثِقْتُ وَ إِلَیْکَ لَجَأْتُ اللَّهُ اللَّهُ رَبِّی لَا أُشْرِکُ بِهِ شَیْئاً وَ لَا أَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ وَلِیّاً ثُمَّ تَخِرُّ سَاجِداً وَ تَقُولُ- أَ وَ لَمْ تُؤْمِنْ قالَ بَلی وَ لکِنْ لِیَطْمَئِنَّ قَلْبِی قالَ فَخُذْ أَرْبَعَهً مِنَ الطَّیْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَیْکَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلی کُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءاً ثُمَّ ادْعُهُنَّ یَأْتِینَکَ سَعْیاً وَ اعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِیزٌ حَکِیمٌ ثُمَّ تَقُولُ اللَّهُمَّ إِلَیْکَ یَؤُمُّ ذُو الْآمَالِ وَ إِلَیْکَ یَلْجَأُ الْمُسْتَضَامُ وَ أَنْتَ اللَّهُ مَالِکُ الْمُلُوکِ وَ رَبُّ کُلِّ الْخَلَائِقِ أَمْرُکَ نَافِذٌ بِغَیْرِ عَائِقٍ لِأَنَّکَ أَنْتَ ذُو السُّلْطَانِ

وَ خَالِقُ الْإِنْسِ وَ الْجَانِّ أَسْأَلُکَ أَسْأَلُکَ حَتَّی یَنْقَطِعَ النَّفَسُ ثُمَّ تَقُولُ مَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّی ثُمَّ تَقُولُ إِنَّکَ عَلَی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیرٌ ثُمَّ تَقُولُ اللَّهُمَّ یَسِّرْ مِنْ أَمْرِی مَا تَعَسَّرَ وَ أَرْشِدْنِی الْمِنْهَاجَ الْمُسْتَقِیمَ وَ أَنْتَ اللَّهُ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ فَسَهِّلْ لِی کُلَّ شَدِیدٍ وَ وَفِّقْنِی لِلْأَمْرِ الرَّشِیدِ ثُمَّ تَقُولُ افْعَلْ بِی کَذَا وَ کَذَا(۱).

صَلَاهٌ أُخْرَی لِلْحَاجَهِ رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: مَنْ کَانَتْ لَهُ إِلَی اللَّهِ تَعَالَی حَاجَهٌ فَلْیَقُمْ جَوْفَ اللَّیْلِ وَ یَغْتَسِلُ وَ لْیَلْبَسْ أَطْهَرَ ثِیَابِهِ وَ لْیَأْخُذْ قُلَّهً جَدِیدَهً مَلْأَی مِنْ مَاءٍ وَ یَقْرَأُ عَلَیْهَا إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِی لَیْلَهِ الْقَدْرِ عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ یَرُشُّ حَوْلَ مَسْجِدِهِ وَ مَوْضِعِ سُجُودِهِ ثُمَّ یُصَلِّی رَکْعَتَیْنِ یَقْرَأُ فِیهِمَا الْحَمْدَ وَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِی لَیْلَهِ الْقَدْرِ فِی الرَّکْعَتَیْنِ جَمِیعاً ثُمَّ یَسْأَلُ حَاجَتَهُ فَإِنَّهُ حَرِیٌّ أَنْ تُقْضَی إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَی (۲).

**[ترجمه]المتهجد: نماز حاجتی که در دل شب خوانده می‌شود: پس برای نماز به طور کامل خودت را پاکیزه کن و با خودت خلوت نما و در خانه‌ات را ببند و پرده را فرو بینداز و پاهایت را در برابر مولایت مرتب کن و دو رکعت نماز بخوان که قرائت آن را نیک می‌خوانی و در رکعت اول آن سوره حمد و سوره توحید و در رکعت دوم سوره حمد و سوره کافرون را می‌خوانی و مواظب باش در انجام این کار اشتباه نکنی و وقتی سلام نماز را گفتی، سی و سه مرتبه تسبیح و سی و سه مرتبه حمد و سی و چهار مرتبه تکبیر بگو و سپس بگو:

ای کسی که اختیار بندگان به دست اوست و قلب‌های ستمگران در قبضه قدرت اوست و همه اموری که ممتنع الوجود هستند در تحت اراده اویند که آن را به صورت تکوینی، هر زمان و هر طور که بخواهد تدبیر می‌کند. تو خدایی هستی که هر چیز را بخواهی موجود می‌شود، و هیچ اراده و جنبشی نیست مگر به اراده تو .

پروردگارا، آنچه که آن را دانسته‌ای مرا احاطه کرده و آنچه که بر تو پوشیده نیست مرا دربرگرفته است،. پس اگر مرا تسلیم کنی هلاک می‌شوم و اگر گرامی بداری به سلامت خواهم بود. خدایا من در پناه تو بر هر بزرگی حمله می‌کنم و از پرتگاه... های دنیا و آخرت با ذکر تو در شب و روز طلب نجات می‌کنم. خدایا به وسیله تو بر هر عزیز، عزت می‌یابم و به وسیله تو بر هر ستمگر سرکش حمله می‌کنم و گواهی می‌دهم که تو خدای من و خدای پدرانم و خدای همه جهانیان هستی.

مولای من، تو قبل از اینکه کسی مستحق بخشش باشد، بخشیدن را آغاز کردی، بنابراین

زیادترین و کاملترین عطا را به من بده. به تو چنگ زدم و گریه‌ام برای تو بوده است و به تو اعتماد کردم و به سوی تو پناه جستم. خدا، خدا، خدا پروردگار من است و چیزی را شریک او قرار نمی‌دهم و به غیر از او کسی را به سرپرستی خود انتخاب نمی‌کنم.

سپس به سجده می‌افتی و می گویی: {مگر ایمان نیاورده ای؟ گفت: چرا، ولی تا دلم آرامش یابد. گفت: پس، چهار پرنده برگیر، و آنها را پیش خود، ریز ریز گردان سپس بر هر کوهی پاره ای از آنها را قرار ده آن گاه آنها را فرا خوان، شتابان به سوی تو می آیند، و بدان که خداوند توانا و حکیم است.}

سپس می گویی: خدایا، آرزومندان تو را آرزو می‌کنند و درماندگان به تو پناه می‌آورند و تو مالک پادشاهان و خدای تمام

خلایق هستی و امرت نافذ و قابل بازداشت نیست، چرا که تو صاحب سلطنت هستی و خالق انسان‌ها و جن‌ها می‌باشی. از تو می‌خواهم، از تو می‌خواهم - آن قدر می‌گویی تا نفس قطع شود - سپس می‌گویی: آنچه را که تو به آن از من داناتری! سپس می‌گویی: تو بر هر کار توانایی. سپس می‌گویی: خدایا، هر کاری که برایم دشوار است، آسان گردان و مرا به راه مستقیم هدایت فرما و تو خدای شنوا و دانایی هستی، پس هر شدتی را بر من آسان گردان و مرا به کار نیک و رشید توفیق ده. سپس می‌گویی: با من چنین رفتار کن. - . مصباح المتهجد: ۹۵ -

نماز حاجت دیگر: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس را که به درگاه خداوند حاجتی داشته باشد، در دل شب از خواب بلند شود و غسل کند و پاکترین لباس‌هایش بپوشد و به ظرف آبی ده مرتبه سوره قدر بخواند و به اطراف و محل سجده بپاشد و سپس دو رکعت نماز با سوره حمد و قدر بخواند و بعد از نماز، حاجت خویش از خداوند بخواهد؛ خواسته او حتماً برآورده خواهد. - . مصباح المتهجد: ۹۶ -

**[ترجمه]

«۴۹»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَيْرُهُ، رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِينَ علیهم السلام: أَنَّ مَنْ غَفَلَ عَنْ صَلَاهِ اللَّيْلِ فَلْيُصَلِّ عَشْرَ رَكَعَاتٍ بِعَشْرِ سُوَرٍ يَقْرَأُ فِی الْأُولَى الْحَمْدَ وَ الم التَّنْزِيلَ وَ فِی الثَّانِيَهِ الْحَمْدَ وَ يس وَ فِی الثَّالِثَهِ الْحَمْدَ وَ الدُّخَانَ وَ فِی الرَّابِعَهِ الْفَاتِحَهَ وَ اقْتَرَبَتْ وَ فِی الْخَامِسَهِ الْحَمْدَ وَ الْوَاقِعَهَ وَ فِی السَّادِسَهِ الْفَاتِحَهَ وَ تَبَارَكَ الَّذِی بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَ فِی السَّابِعَهِ الْحَمْدَ وَ الْمُرْسَلَاتِ وَ فِی الثَّامِنَهِ الْحَمْدَ وَ عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ وَ فِی التَّاسِعَهِ الْحَمْدَ وَ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَ فِی الْعَاشِرَهِ الْحَمْدَ وَ الْفَجْرَ قَالَ علیه السلام مَنْ صَلَّاهَا عَلَى هَذِهِ الصِّفَهِ لَمْ يَغْفُلْ عَنْهَا(۳).

**[ترجمه]المتهجد و غیر آن: از امام باقر و امام صادق علیهما السلام روایت شده است که هرکس از نماز شب غافل شد، ده رکعت نماز با ده سوره بخواند که در رکعت اول، سوره حمد و «الم تنزیل» و در رکعت دوم، سوره حمد و سوره یس و در رکعت سوم، سوره حمد و سوره دخان و در رکعت چهارم، سوره حمد و سوره «واقتربت» و در رکعت پنجم، سوره حمد و سوره واقعه و در رکعت ششم، سوره حمد و سوره ملک و در رکعت هفتم، سوره حمد و مرسلات و در رکعت هشتم، سوره حمد و «عم یتسائلون» و در رکعت نهم، سوره حمد و سوره شمس و در رکعت دهم، سوره حمد و سوره فجر را بخواند. و فرموده است: هر کس این نماز را با این صفات بخواند، هیچ گاه از نماز شب غافل نشود. - . مصباح المتهجد: ۹۶ -

**[ترجمه]

«۵۰»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَيْرُهُ: ذَكَرَ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاهِ اللَّيْلِ رُوِیَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ مَا مِنْ عَبْدٍ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ فَيُصَلِّی رَكْعَتَيْنِ وَ يَدْعُو فِی سُجُودِهِ لِأَرْبَعِينَ مِنْ أَصْحَابِهِ يُسَمِّی بِأَسْمَائِهِمْ وَ أَسْمَاءِ آبَائِهِمْ إِلَّا وَ لَمْ يَسْأَلِ اللَّهَ تَعَالَى شَيْئاً إِلَّا أَعْطَاهُ (۴)

وَ كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ علیه السلام يُصَلِّى أَمَامَ صَلَاهِ اللَّيْلِ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ يَقْرَأُ فِيهِمَا بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فِى الْأُولَى وَ فِى الثَّانِيَهِ بِقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ بِالتَّكْبِيرِ وَ يَقُولُ

۱- ۱. مصباح المتهجد ص ۹۵.

۲- ۲. مصباح المتهجد ص ۹۶.

۳- ۳. مصباح المتهجد ص ۹۶.

۴- ۴. مصباح المتهجد ص ۹۳.

أَنْتَ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ ذُو الْعِزِّ الشَّامِخِ وَ السُّلْطَانِ الْبَاذِخِ وَ الْمَجْدِ الْفَاضِلِ أَنْتَ الْمَلِكُ الْقَاهِرُ الْكَبِيرُ الْقَادِرُ الْغَنِيُّ الْفَاخِرُ يَنَامُ الْعِبَادُ وَ لَا تَنَامُ وَ لَا تَغْفُلُ وَ لَا تَسْأَمُ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمُحْسِنِ الْمُجْمِلِ الْمُنْعِمِ الْمُفْضِلِ ذِی الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ ذِی الْفَوَاضِلِ الْعِظَامِ وَ النِّعَمِ الْجِسَامِ وَ صَاحِبِ كُلِّ حَسَنَةٍ وَ وَلِیِّ كُلِّ نِعْمَةٍ لَمْ يَخْذُلْ عِنْدَ كُلِّ شَدِيدَةٍ وَ لَمْ يَفْضَحْ بِسَرِيرَةٍ وَ لَمْ يُسْلِمْ بِجَرِيرَةٍ وَ لَمْ يُخْزِ فِی مَوْطِنٍ وَ مَنْ هُوَ لَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ عُدَّةً وَ رِدْءاً عِنْدَ كُلِّ عَسِيرٍ وَ يَسِيرٍ حَسَنِ الْبَلَاءِ كَرِيمِ الثَّنَاءِ عَظِيمِ الْعَفْوِ عَنَّا أَمْسَيْنَا لَا يُغْنِينَا أَحَدٌ إِنْ حَرَمْتَنَا وَ لَا يَمْنَعُنَا مِنْكَ أَحَدٌ إِنْ أَرَدْتَنَا فَلَا تَحْرِمْنَا فَضْلَكَ لِقِلَّةِ شُكْرِنَا وَ لَا تُعَذِّبْنَا لِكَثْرَةِ ذُنُوبِنَا وَ مَا قَدَّمَتْ أَيْدِينَا سُبْحَانَ ذِی الْمُلْكِ وَ الْمَلَكُوتِ سُبْحَانَ ذِی الْعِزِّ وَ الْجَبَرُوتِ سُبْحَانَ الْحَیِّ الَّذِی لَا يَمُوتُ ثُمَّ يَقْرَأُ وَ يَرْكَعُ وَ يَسْجُدُ ثُمَّ يَقُومُ إِلَى الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ فَيَقْرَأُ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَ سُورَةٍ فَإِذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَةِ بَسَطَ يَدَيْهِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ إِلَيْكَ رُفِعَتْ أَيْدِی السَّائِلِينَ وَ مُدَّتْ أَعْنَاقُ الْمُجْتَهِدِينَ وَ نُقِلَتْ أَقْدَامُ الْخَائِفِينَ وَ شَخَصَتْ أَبْصَارُ الْعَابِدِينَ وَ أَفْضَتْ قُلُوبُ الْمُتَّقِينَ وَ طُلِبَتِ الْحَوَائِجُ يَا مُجِيبَ الْمُضْطَرِّينَ وَ مُعِينَ الْمَغْلُوبِينَ وَ مُنَفِّسَ كُرُبَاتِ الْمَكْرُوبِينَ وَ إِلَهَ الْمُرْسَلِينَ وَ رَبَّ النَّبِيِّينَ وَ الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَ مَفْزَعَهُمْ عِنْدَ الْأَهْوَالِ وَ الشَّدَائِدِ الْعِظَامِ أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ بِمَا اسْتَعْمَلْتَ بِهِ مَنْ قَامَ بِأَمْرِكَ وَ عَانَدَ عَدُوَّكَ وَ اعْتَصَمَ بِحَبْلِكَ وَ صَبَرَ عَلَى الْأَخْذِ بِكِتَابِكَ مُحِبّاً لِأَهْلِ طَاعَتِكَ مُبْغِضاً لِأَهْلِ مَعْصِيَتِكَ مُجَاهِداً فِيكَ حَقَّ جِهَادِكَ لَمْ تَأْخُذْهُ فِيكَ لَوْمَةُ لَائِمٍ ثُمَّ ثَبَّتَّهُ بِمَا مَنَنْتَ عَلَيْهِ فَإِنَّمَا الْخَيْرُ بِيَدِكَ وَ أَنْتَ تَجْزِی بِهِ مَنْ رَضِيتَ عَنْهُ وَ فَسَحْتَ لَهُ فِی قَبْرِهِ ثُمَّ بَعَثْتَهُ مُبْيَضّاً وَجْهُهُ قَدْ أَمِنْتَهُ مِنَ الْفَزَعِ الْأَكْبَرِ وَ هَوْلِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَرْكَعُ فَإِذَا سَلَّمَ كَبَّرَ ثَلَاثاً ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ اهْدِنِی فِيمَنْ هَدَيْتَ وَ عَافِنِی فِيمَنْ عَافَيْتَ وَ تَوَلَّنِی فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَ بَارِكْ لِی فِيمَا أَعْطَيْتَ وَ قِنِی شَرَّ مَا قَضَيْتَ إِنَّكَ تَقْضِی وَ لَا يُقْضَى عَلَيْكَ إِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَ لَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ وَ تَعَالَيْتَ سُبْحَانَكَ يَا رَبَّ الْبَيْتِ الْحَرَامِ

اللَّهُمَّ إِنَّکَ تَرَی وَ لَا تُرَی وَ أَنْتَ بِالْمَنْظَرِ الْأَعْلَی وَ إِنَّ بِیَدِکَ الْمَمَاتَ وَ الْمَحْیَا وَ إِنَّ إِلَیْکَ الْمُنْتَهَی وَ الرُّجْعَی وَ إِنَّا نَعُوذُ بِکَ مِنْ أَنْ نَذِلَّ وَ نَخْزَی الْحَمْدُ لِلَّهِ ذِی الْمُلْکِ وَ الْمَلَکُوتِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ ذِی الْعِزِّ وَ الْجَبَرُوتِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْحَیِّ الَّذِی لَا یَمُوتُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَزِیزِ الْجَبَّارِ الْحَکِیمِ الْغَفَّارِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ الْکَبِیرِ الْمُتَعَالِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِیمِ سُبْحَانَ اللَّهِ الَّذِی لَمْ یَتَّخِذْ صَاحِبَهً وَ لَا وَلَداً وَ لَمْ یَکُنْ لَهُ شَرِیکٌ فِی الْمُلْکِ وَ لَا مِثْلٌ وَ لَا شِبْهٌ وَ لَا عَدْلٌ یَا اللَّهُ یَا رَحْمَانُ- رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِینا أَوْ أَخْطَأْنا رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَیْنا إِصْراً کَما حَمَلْتَهُ عَلَی الَّذِینَ مِنْ قَبْلِنا رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَهَ لَنا بِهِ وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا أَنْتَ مَوْلانا فَانْصُرْنا عَلَی الْقَوْمِ الْکافِرِینَ- رَبَّنا لا تُزِغْ قُلُوبَنا بَعْدَ إِذْ هَدَیْتَنا وَ هَبْ لَنا مِنْ لَدُنْکَ رَحْمَهً إِنَّکَ أَنْتَ الْوَهَّابُ- رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذابَها کانَ غَراماً- رَبَّنا هَبْ لَنا مِنْ أَزْواجِنا وَ ذُرِّیَّاتِنا قُرَّهَ أَعْیُنٍ وَ اجْعَلْنا لِلْمُتَّقِینَ إِماماً اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ صَلِّ عَلَی مَلَائِکَتِکَ الْمُقَرَّبِینَ وَ أَنْبِیَائِکَ وَ الصِّدِّیقِینَ وَ أُولِی الْعَزْمِ مِنَ الْمُرْسَلِینَ الَّذِینَ أُوذُوا فِی جَنْبِکَ وَ جَاهَدُوا فِیکَ حَقَّ جِهَادِکَ وَ قَامُوا بِأَمْرِکَ وَ وَحَّدُوکَ وَ عَبَدُوکَ حَتَّی أَتَاهُمُ الْیَقِینُ اللَّهُمَّ عَذِّبِ الْکَفَرَهَ الَّذِینَ یَصُدُّونَ عَنْ کِتَابِکَ وَ یُکَذِّبُونَ رُسُلَکَ وَ اجْعَلْ عَلَیْهِمْ رِجْزَکَ وَ عَذَابَکَ وَ اغْفِرْ لَنَا وَ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ أَوْزِعْهُمْ أَنْ یَشْکُرُوا نِعْمَتَکَ الَّتِی أَنْعَمْتَ عَلَیْهِمْ إِلَهَ الْحَقِّ آمِینَ رَبَّ الْعَالَمِینَ اللَّهُمَّ ارْحَمْ عِبَادَکَ الصَّالِحِینَ مِنْ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِینَ یَا رَبَّ الْعَالَمِینَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَ یَسْجُدُ(۱).

**[ترجمه]المتهجد و غیر آن: دو رکعت قبل از نماز شب را ذکر کرده است. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر بنده... ای که در شب برخیزد و دو رکعت نماز بخواند و در سجده‌هایش برای چهل نفر از دوستانش دعا کند در حالی که اسم آنها یا پدرانشان را می‌برد، هر خواسته‌ای از خدا داشته باشد؛ خدا به وی می‌دهد.

امام سجاد علیه السلام قبل از نماز شب دو رکعت نماز به صورت سبک می‌خواند. در رکعت اول این نماز سوره توحید و در ر کعت دوم، سوره کافرون را می‌خواند و دستش را برای تکبیر بلند می‌کرد و می‌فرمود: «تو پادشاه حقیقی و آشکار هستی و دارای علو و حاکمی بلندمرتبه می‌باشی و بزرگ دانا هستی. تو پادشاه قاهر و بزرگ توانا و غنی هستی. بندگان می‌خوابند و تو نمی‌خوابی و غافل و بیمار نمی‌شوی. سپاس مخصوص خدای مُحسن و مُجمل و مُنعم و مُفضل و صاحب شکوه و بزرگواری و دارای بخشش‌های بزرگ و نعمت‌های کلان و صاحب تمام نیکی‌ها و ولی تمام نعمت‌ها است. در هر سختی به خذلان نمی‌افکند و با آشکار کردن راز رسوا نمی‌کند و با گناه تسلیم نمی‌کند و در زادگاهش دچار ننگ و عار نمی‌کند و او کسی است که برای ما اهل بیت یاور و در هر سختی و آسانی پناه است. نیک آزمایش است و به بخشندگی ستوده و نسبت به ما دارای عفو بزرگ است. روز را به شب رساندیم در حالی که اگر ما را محروم کنی کسی نیست که ما را غنا بخشد، و اگر بخواهی به ما صدمه‌ای بزنی کسی نیست که تو را از این کار بازدارد. به خاطر کم بودن شکرمان ما را از فضلت محروم نکن و به خاطر زیاد بودن گناهانمان و آنچه که پیشاپیش فرستادیم ما را عذاب نکن. منزه است صاحب ملک و ملکوت، منزه است صاحب عزت و جبروت، منزه است آن زنده‌ای که نمی‌میرد.»

سپس قرائت می‌کرد و رکوع و سجده می‌نمود. سپس برای خواندن رکعت دوم بلند می‌شد و در آن سوره حمد را می‌خواند. وقتی قرائت را تمام می‌کرد دستانش را باز می‌کرد و می گفت:

«خدایا، دستان درخواست کنندگان به سوی تو بلند شده است و گردن‌های تلاش گران به سوی تو دراز شده است و قدم‌ها به

سوی تو در حرکتند و دیدگان عبادت کنندگان به سوی تو نگران و قلب‌های متقین به سوی تو روان گشته است و از تو حاجت خواسته می‌شود. ای اجابت کننده گرفتاران و یاری‌گر شکست خوردگان و برطرف کننده گرفتاری گرفتاران و خدای فرستاده شدگان و خدای پیامبران و ملائکه مقرب و فریادرس آنها هنگام دشواری و گرفتاری بزرگ، خدایا من آن چیزی را از تو طلب می‌کنم که برای کسی به کار بردی که حکم تو را برپا داشت و با دشمنانت عناد و ستیز کرد و به ریسمان تو چنگ زد و برای اجرای کتاب تو صبر کرد، در حالی که محبّ اهل طاعتت و دشمن اهل معصیتت بود و در راه تو آن چنان که شایسته است جهاد کرد و در زمینه تو، سرزنش هیچ ملامتگری او را تحت تأثیر قرار نداد؛ سپس او را با منت‌هایی که بر او گذاشتی ثابت‌قدم کردی، چرا که خیر فقط به دست توست و تو کسی را که تو از او راضی هستی پاداش می‌دهی و در قبرش براو آسان می‌گیری و با روی سفید برمی‌انگیزی و از فزع اکبر و هول و تکان قیامت ایمن می‌سازی.»

سپس رکوع می‌کنی و وقتی سلام نماز را گفتی، سه مرتبه تکبیر می‌گویی و سپس می‌گویی: پروردگارا، مرا در زمره کسانی قرار ده که آنها را هدایت کرده‌ای و در زمره آنها قرار ده که از گناهانشان گذشته‌ای و در زمره کسانی قرار ده که سرپرستی آنها را به عهده گرفتی، و در آنچه که به من می‌دهی برکت ده. مرا از شر قضایت در امان دار، چرا که تو حکم می‌کنی و کسی به تو حکم نمی‌کند، کسی که سرپرستی او را به عهده گرفتی ذلیل نمی‌شود و کسی را که او را دشمن داشتی عزیز نمی‌شود، بسیار بزرگ و مبارک و متعال و منزه هستی، ای خدای بیت الحرام.

خدایا! تو می‌بینی و دیده نمی‌شوی و در بلندترین جایگاه دیده بانی هستی و زندگی و مرگ به دست توست و بازگشت همه به سوی تو می‌باشد، و آغاز و انجام برای توست، از اینکه ذلیل و خوار شویم به تو پناه می‌آوریم.

سپاس مخصوص خداوندی است که صاحب ملک و ملکوت است، سپاس مخصوص خداوندی است که صاحب عزت و جبروت است، سپاس مخصوص خداوندی است که شکست ناپذیر و جبار و حکیم است، بسیار آمرزنده، یگانه، قهار، و بزرگ و متعال است، خدای بزرگ منزه است، منزه است خداوندی که دوست و فرزند و شریکی در حکومتش، و نظیر و هم ترازی برایش وجود ندارد.

{ای خدا و ای رحمتگر و ای پروردگار، اگر فراموش کردیم یا خطا نمودیم ما را مواخذه نکن و تکالیف سنگینی که بر امت... های پیشین وضع کرده بودی، بر ما وضع نکن. پروردگارا، ما را به کاری که طاقت آن را نداریم وادار نکن و از ما بگذر و ما را بیامرز و بر ما رحم کن، تو مولای ما هستی پس ما را در برابر قوم کافران یاری کن.}، {خدایا، قلب‌هایمان را بعد از اینکه ما را هدایت کردی نلغزان و از جانب خود رحمتی بر ما ببخش که تو بسیار بخشنده هستی، خدایا، عذاب جهنم را از ما بازدار که عذابش هلاک کننده است. خدایا، از زنان و فرزندانمان نور چشمانمان قرار ده و ما را پیشوای متقین قرار ده.} پروردگارا، بر محمد و آل محمد و فرشتگان مقرب و پیامبران و صدیقان و پیامبران اولوالعزم که در راه رنج دیدند و در راهت چنان که شایسته بود جهاد کردند و امرت را بر پا داشتند و تو را به یگانگی ستودند و تا زمان مرگ تو را پرستش کردند، درود فرست.

خدایا، کافرانی که مانع اجرای دستورات کتابت شدند و پیامبرانت را تکذیب نمودند عذاب کن و عذاب و رجز خودت را بر آنها قرار ده و ما و مؤمنین را ببخش و توفیق ده که شکر نعمت‌هایی که به آنها داده‌ای را به جا آورند. ای خدای حقیقی و ای پروردگار جهانیان، دعای ما را بپذیر. خدایا بر بندگان صالحت که در آسمان و زمین هستند رحم کن. ای پروردگار جهانیان.

سپس ده مرتبه می گویی: «سبحان الله و الحمدلله و لا اله الا الله و الله اکبر» و سجده می کنی. - . مصباح المتهجد:۹۳-۹۵ -

**[ترجمه]

بيان

الشامخ العالی و المرتفع کالباذخ و الردء بالکسر العون قال تعالی فَأَرْسِلْهُ مَعِی رِدْءاً(۲) ذکره الجوهری و قال شخص بصره فهو شاخص

ص: ۲۴۱

۱- ۱. مصباح المتهجد ص ۹۳- ۹۵.

۲- ۲. القصص: ۳۴.

إذا فتح عينيه و جعل لا يطرف و قال يقال أفضيت إذا خرجت إلى الفضاء و أفضيت إلى فلان سرى و المنظره المرقبه و أنت بالمنظر الأعلى أى ترقب عبادك و تطلع عليهم أو لا يصل إليك أفكار الخلائق و عقولهم.

و العزيز الغالب الذى لا يغلب و قيل هو الذى لا يعادله شى ء و الجبار العظيم الشأن فى الملك و السلطان و لا يطلق على غيره تعالى إلا على وجه الذم أو الذى يجبر الخلق و يقهرهم على ما يريد أو يجبر حالهم و يصلحهم كالذى يجبر الكسر و القهار الشديد القهر و الغلبه على العباد و المتعال حذفت الياء و أبقيت الكسره دليلا عليها و هو الذى جل عن كل وصف و الإصر الذنب و الضيق و الشده و العهد الشديد كان غراما أى هلاكا أو ملازما

**[ترجمه]«الشامخ» به معناى عالى و مرتفع. «باذخ» هم چنين معنايى دارد. «الرِّدء» با كسره به معناى كمك و يارى است، خداوند متعال مى‌فرمايد: «فارسله معى ردءا - . قصص/ ۳۴ - »، {پس او را بر من براى كمك بفرست.} اين نظر را جوهرى داده و گفته است: «شخص بصره، فهو شاخص»، زمانى به كار مى‌رود كه چشمانش را باز كند و پلك نزند. گفته است: «افضيت» وقتى به كار مى‌رود كه به بيرون برود و «أفضيتُ الى فلان سِّرى» يعنى رازم را به او گفتم. «المنظره» به معناى محل مراقبت و ديده بانى است. «أنت بالمنظر الاعلى»، يعنى مراقب بندگانت هستى و از حال آنان خبر دارى يا به اين معناست كه افكار خلايق و عقل‌هايشان به سوى درك تو نمى‌رسد.

«العزيز»، غلبه كننده‌اى كه بر او غلبه نمى‌شود. گفته شده است: عزيز كسى است كه معادل و نظيرى ندارد. «الجبار» كسى كه است كه شأنش در ملك و سلطنت بزرگ است و جز خدا بر كس ديگر اطلاق نمى‌شود مگر اينكه قصد ذم باشد. يا جبار كسى است كه آفريدگان را مجبور مى‌كند و آنها را بر آنچه كه مى‌خواهد وادار مى‌كند. يا منظور كسى است كه حال آنها را جبران و اصلاح مى‌كند. مثل كسى كه شكستگى را پانسمان مى‌كند. «القهار»، يعنى كسى كه قهر و غلبه‌اش بر بندگان شديد است. «المتعال»، ياى اين كلمه حذف شده و كسره به جاى آن آمده تا بر وجود ياى محذوف دلالت كند و معناى متعال اين است كه از هر وصفى بالاتر است. «الإصر»، به معناى گناه و تنگى و سختى و پيمان استوار است. «كان غراما»، يعنى هلاك يا همراه.

**[ترجمه]

«۵۱»

مِصْبَاحُ السَّيِّدِ ابْنِ الْبَاقِي، قَالَ بَعْدَ الدُّعَاءِ الْمُتَقَدِّمِ: كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يَدْعُو بَعْدَ رَكْعَتَيِ الْوِرْدِ قَبْلَ صَلَاهِ اللَّيْلِ بِهَذَا الدُّعَاءِ- اللَّهُمَّ إِلَيْكَ حَنَّتْ قُلُوبُ الْمُخْبِتِينَ وَ بِكَ أَنِسَتْ عُقُولُ الْعَاقِلِينَ وَ عَلَيْكَ عَكَفَتْ رَهْبَهُ الْعَالِمِينَ وَ بِكَ اسْتَجَارَتْ أَفْئِدَهُ الْمُقَصِّرِينَ فَيَا أَمَلَ الْعَارِفِينَ وَ رَجَاءَ الْآمِلِينَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ أَجِرْنِي مِنْ فَضَائِحِ يَوْمِ الدِّينِ عِنْدَ هَتْكِ السُّتُورِ وَ تَحْصِيلِ مَا فِي الصُّدُورِ وَ آنِسْنِي عِنْدَ خَوْفِ الْمُذْنِبِينَ وَ دَهْشَهِ الْمُفْرِطِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ فَوَ عِزَّتِكَ وَ جَلَالِكَ مَا أَرَدْتُ بِمَعْصِيَتِي إِيَّاكَ مُخَالَفَتَكَ وَ لَا عَصَيْتُكَ إِذْ عَصَيْتُكَ وَ أَنَا بِمَكَانِكَ جَاهِلٌ وَ لَا لِعُقُوبَتِكَ مُتَعَرِّضٌ وَ لَا بِنَظَرِكَ مُسْتَخِفٌّ وَ لَكِنْ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي وَ أَعَانَتْنِي عَلَى ذَلِكَ شِقْوَتِي وَ غَرَّنِي سِتْرُكَ الْمُرْخَى عَلَيَّ فَعَصَيْتُكَ بِجَهْلِي وَ خَالَفْتُكَ بِجُهْدِي فَمِنَ الْآنَ مِنْ عَذَابِكَ مَنْ يَسْتَنْقِذُنِي وَ بِحَبْلِ مَنْ أَعْتَصِمُ إِذَا قَطَعْتَ حَبْلَكَ عَنِّي وَا سَوْأَتَاهْ مِنَ الْوُقُوفِ بَيْنَ يَدَيْكَ غَداً إِذَا قِيلَ لِلْمُخِفِّينَ

جُوزُوا وَ لِلْمُثْقِلِينَ حُطُّوا أَ مَعَ الْمُخِفِّينَ أَجُوزُ أَمْ مَعَ الْمُثْقِلِينَ أَحُطُّ يَا وَيْلَتَا كُلَّمَا كَبِرَتْ سِنِّی كَثُرَتْ مَعَاصِيَّ فَكَمْ ذَا أَتُوبُ وَ كَمْ ذَا أَعُودُ مَا آنَ لِی أَنْ أَسْتَحْيِيَ مِنْ رَبِّی ثُمَّ يَسْجُدُ وَ يَقُولُ ثَلَاثَمِائَهِ مَرَّهٍ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّی وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ (۱).

ص: ۲۴۲

۱- ۱. مصباح ابن الباقی مخطوط.

**[ترجمه]مصباح سید ابن الباقی: بعد از دعای قبلی گفته است: امیرالمؤمنین علیه السلام بعد از دو رکعت که قبل از نماز شب می‌خوانـد، این دعـا را می‌خوانـد: «خـدایا، دل‌های فروتنان به سوی تو متوجه گشـته و عقل عاقلان با تو انس گرفته است و بیم عالمان بر تو ملازم شده و قلب‌های تقصیرکنندگان بر تو آرام گیرد؛ پس ای آرزوی عارفان و امید آرزومندان، بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا از رسوایی روز قیامت در امان دار. نزد تو پردها در به در می‌شود و آنچه در سـینه‌هاست بر تو آشکار است، و هنگامی که گناه کاران می‌ترسـند، و افراط کاران وحشت می‌کننـد مونس من باش، به وسـیله رحمتت ای مهربان‌ترین مهربانان.

به عزت و جلالـت سوگنـد، بـا معصـیت خود قصـد نافرمـانی تو را نداشـتم و دربـاره تو در تردیـد و به کیفر تو جاهل نبودم. و عقوبت تو را نمی خواسـتم. اما نفس من مرا گمراه کرد و پرده ای که بر گناه من کشیدی مرا بر آن یاری داد. اکنون چه کسی مرا از عذاب تو می رهاند؟ و اگر رشـته پیوند خود را با من ببری، به رشته چه کسی دست زنم؟ چه فردای زشتی در پیش دارم که بایـد پیش روی تو بایسـتم. روزی که به سـبک بـاران می‌گوینـد بگذریـد و به سـنگین بـاران می‌گوینـد فرود آئیـد، آیـا با سبکبـاران خواهم گـذشت؟ یا با سـنگین باران فرود خواهم آمـد؟ وای بر من، هرچه عمرم درازتر می شود گناهانم بیشتر می‌گردد و توبه نمی‌کنم؛ آیا هنگام آن نرسیده است که از پروردگارم شرم کنم؟»

سپس سجده می‌کرد و سه مرتبه می‌گفت: «استغفرالله ربی و أتوب إلیه».

**[ترجمه]

بیان

المخف علی بناء الإفعال من خف حمله و المثقل من ثقل حمله.

**[ترجمه]«المُخِف» که به بـاب افعـال رفته، به معنی کسـی است که بـارش سـبک است و «المُثقـل»، کسـی که بارش سـنگین است.

**[ترجمه]

«۵۲»

الْفَقِیهُ، قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام: إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَقُومَ إِلَی صَلَاهِ اللَّیْلِ فَقُلِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَتَوَجَّهُ إِلَیْکَ بِنَبِیِّکَ نَبِیِّ الرَّحْمَهِ وَ آلِهِ وَ أُقَدِّمُهُمْ بَیْنَ یَدَیْ حَوَائِجِی فَاجْعَلْنِی بِهِمْ وَجِیهاً فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ وَ مِنَ الْمُقَرَّبِینَ اللَّهُمَّ ارْحَمْنِی بِهِمْ وَ لَا تُعَذِّبْنِی بِهِمْ وَ لَا تُضِلَّنِی بِهِمْ وَ ارْزُقْنِی بِهِمْ وَ لَا تَحْرِمْنِی بِهِمْ وَ اقْضِ لِی حَوَائِجِی لِلدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ إِنَّکَ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ وَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیمٌ (۱).

**[ترجمه]الفقیه: امام صادق علیه السـلام فرمود: وقتی خواستی برای نماز شب بلند شوی بگو: پروردگارا، من به وسـیله محمد پیامبر رحمتت و آل محمـد او به سوی تو رو می‌کنم و آنها را پیشاپیش حاجاتم می‌فرسـتم. پس خـدای من، به حق آنها مرا در

دنیا و آخرت وجیه و از مقربین درگاهت قرار ده. خدایا به خاطر آنها بر من رحم کن و به خاطر - یا به وسیله - آنها مرا عذاب نکن و به خـاطر آنها مرا گمراه نگردان و به خاطر آنها بر من روزی ده و به خاطر آنها مرا محروم نگردان و حاجت‌های دنیوی و اخروی مرا بر آورده کن که تو بر هر چیز توانایی و بر هر چیز آگاه می‌باشی. - . من لایحضره الفقیه ۱: ۳۰۶ -

**[ترجمه]

بیان

بنبیک أی مستشفعا به و لا تعذبنی بهم أی بمخالفتهم و عداوتهم و یحتمل القسم فی الجمیع و إن کان بعیدا.

**[ترجمه]«بنبیک»، یعنی با طلب شـفاعت از او، «لاتعـذبنی بهم»، یعنی به خاطر مخالفت و دشـنمی کردن با آنها، البته احتمال دارد در تمام این موارد قسم باشد، هر چند که بعید است.

**[ترجمه]

«۵۳»

الْمُتَهَجِّدُ،: وَ يَقُومُ إِلَى صَلَاةِ اللَّيْلِ وَ يَتَوَجَّهُ فِي أَوَّلِ الرَّكْعَةِ بِسَبْعِ تَكْبِيرَاتٍ عَلَى مَا قَدَّمْنَاهُ وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَقْرَأَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ الْحَمْدَ وَ ثَلَاثِينَ مَرَّةً قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ إِنْ لَمْ يُمْكِنْهُ قَرَأَ فِي الْأُولَى الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ وَ فِي الثَّانِيَةِ الْحَمْدَ وَ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ يَقْرَأُ فِي السِّتِّ الْبَوَاقِي مَا شَاءَ مِنَ السُّوَرِ الطِّوَالِ مِثْلَ الْأَنْعَامِ وَ الْكَهْفِ وَ الْأَنْبِيَاءِ وَ يس وَ الْحَوَامِيمِ وَ مَا أَشْبَهَ ذَلِكَ إِذَا كَانَ عَلَيْهِ وَقْتٌ كَثِيرٌ فَإِنْ ضَاقَ الْوَقْتُ اقْتَصَرَ عَلَى الْحَمْدِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ يُسْتَحَبُّ الْجَهْرُ بِالْقِرَاءَةِ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ (۲).

**[ترجمه]المتهجد: برای نماز شب بلند می‌شود و در رکعت اول با هفت تکبیر، طبق آنچه که قبلا گفتیم؛ توجه می کند.

مستحب است در دو رکعت اول، در هر رکعت سوره حمد و سی مرتبه سوره توحید خوانده شود و اگر بر این کار قادر نباشد، در رکعت اول سوره حمـد و سوره توحیـد و در رکعت دوم، سوره حمد و سوره کافرون را بخواند. در شـش رکعت بعدی هر یـک از سوره‌هـای طولانی مثل انعام و کهف و انبیا و یس و «الحوامیم» و شبیه این سوره‌ها را که بخواهـد، می‌خوانـد. البته اگر وقتش زیاد باشد، پس اگر وقت تنگ بود بر خواندن سوره حمد و سوره توحید بسنده می کند. بلند و جهری خواندن قرائت در نماز شب مستحب است. - . مصباح المتهجد: ۹۶ -

**[ترجمه]

أَقُولُ

رَأَيْتُ فِي بَعْضِ النُّسَخِ الْقَدِيمَةِ مِنْ مِصْبَاحِ الشَّيْخِ عَلَى الْهَامِشِ مَنْقُولًا مِنْ خَطِّهِ قُدِّسَ سِرُّهُ هَكَذَا: وَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّالِثَةِ وَ الرَّابِعَةِ الْمُزَّمِّلَ وَ عَمَّ وَ فِي الْخَامِسَةِ وَ السَّادِسَةِ مِثْلَ يس وَ الدُّخَانِ وَ الْوَاقِعَةِ وَ الْمُدَّثِّرِ وَ فِي السَّابِعَةِ وَ الثَّامِنَةِ تَبَارَكَ وَ هَلْ أَتَى وَ يُسَبِّحُ

تَسْبِيحَ الزَّهْرَاءِ عَقِيبَ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ قَالَ فِي الْأَصْلِ وَ مَنْ كَانَ لَهُ عَدُوٌّ يُؤْذِيهِ فَلْيَقُلْ فِي السَّجْدَهِ الثَّانِيَهِ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ الْأَوَّلَيْنِ- اللَّهُمَّ إِنَّ فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ قَدْ شَهَرَنِي وَ نَوَّهَ بِي وَ عَرَّضَنِي لِلْمَكَارِهِ اللَّهُمَّ فَاصْرِفْهُ عَنِّي بِسُقْمٍ عَاجِلٍ يَشْغَلُهُ عَنِّي اللَّهُمَّ وَ قَرِّبْ أَجَلَهُ وَ اقْطَعْ أَثَرَهُ وَ عَجِّلْ ذَلِكَ يَا رَبِّ السَّاعَهَ

۱- ۱. فقيه من لا يحضره الفقيه ج ۱ ص ۳۰۶.

۲- ۲. مصباح المتهجد ص ۹۶.

السَّاعَةَ(۱)

وَ مَنْ طَلَبَ الْعَافِيَةَ فَلْيَقُلْ فِی هَـٰذِهِ السَّجْدَهِ یَا عَلِیُّ یَا عَظِیمُ یَا رَحْمَانُ یَا رَحِیمُ یَا سَامِعَ الدَّعَوَاتِ یَا مُعْطِیَ الْخَیْرَاتِ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَعْطِنِی مِنْ خَیْرِ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ مَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَ اصْرِفْ عَنِّی مِنْ شَرِّ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ مَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَ أَذْهِبْ عَنِّی هَذَا الْوَجَعَ وَ یُسَمِّیهِ بِعَیْنِهِ فَإِنَّهُ قَدْ غَاظَنِی وَ أَحْزَنَنِی وَ أَلِحَّ فِی الدُّعَاءِ فَإِنَّهُ یُعَجِّلُ اللَّهُ لَکَ فِی الْعَافِیَهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ (۲).

**[ترجمه]در حاشیه برخی از نسخه‌های قدیمی مصباح شیخ که از خط خودش - قدّس سرّه - نقل شده بود، دیدم، این سخن چنین نوشته است: در رکعت سوم و چهارم سوره‌های مزمل و عمّ خوانده می‌شود و در رکعت پنجم و ششم سوره‌هایی شبیه سوره یس و دخان و واقعه و مدثر خوانده می‌شود. در رکعت هفتم و هشتم، سوره تبارک - ملک - و انسان خوانده می‌شود. تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها را در تعقیب هر دو رکعت می‌خواند، سپس گفته است: در روایت آمده است: هرکس دشمنی داشته باشد که او را اذیت می‌کند، در سجده دوم دو رکعت اول بگوید: خدایا، فلان بن فلان، مرا شهره عام و خاص کرده و نامم را بر همگان فاش ساخته و مرا به انجام زشتی‌ها وا می‌دارد، خدایا شر او را با مرضی که به زودی بر جان او می‌اندازی و او را به خودش مشغول می‌کنی، از من دور کن. خدایا مرگ او را نزدیک گردان و اثر او را از میان بردار و خدایا به زودی زود این کار را انجام بده. - . مصباح المتهجد: ۹۷ -

هرکس می‌خواهد طلب عافیت و سلامتی کند، در همین سجده بگوید: ای بلند مرتبه و ای بزرگ، ای رحمتگر و ای مهربان، ای شنونده خواسته‌ها و ای عطا کننده نیکی‌ها، بر محمد و آل محمد درود فرست و از نیکی‌های دنیا و آخرت آن چنان که شایسته آنی به من ارزانی دار و شر دنیا و آخرت را آن چنان که شایسته آنی از من برطرف کن و این درد - به جای این درد، اسم درد را می‌گوید - را از من برطرف کن، چرا که این درد مرا به خشم آورده و خوار کرده است. بر این دعا اصرار کن که خدا به زودی سلامتی به تو دهد. - . مصباح المتهجد: ۹۷ -

**[ترجمه]

«۵۴»

دَعَوَاتُ الرَّاوَنْدِیِّ، قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام: مَنْ طَلَبَ الْعَافِیَهَ فَلْیَقُلْ فِی السَّجْدَهِ الثَّانِیَهِ مِنَ الرَّکْعَتَیْنِ الْأُولَیَیْنِ مِنْ صَلَاهِ اللَّیْلِ وَ ذَکَرَ نَحْوَهُ (۳).

**[ترجمه]دعوات الراوندی: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس می‌خواهد طلب سلامتی کند، در سجده دوم دو رکعت اول نماز شب بگوید.. و چنین روایتی را ذکر کرده است. - . دعوات راوندی خطی -

**[ترجمه]

بیان

الْأَظْهَرُ فِی الدُّعَاءَیْنِ فِی السَّجْدَهِ الْأَخِیرَهِ کَمَا فِی الْکَافِی فَإِنَّهُ رَوَی بِسَنَدٍ فِیهِ جَهَالَهٌ عَنْ یُونُسَ (۴) بْنِ عَمَّارٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّ لِی جَاراً مِنْ قُرَیْشٍ مِنْ آلِ مُحْرِزٍ قَدْ نَوَّهَ بِاسْمِی وَ شَهَرَنِی کُلَّ مَا مَرَرْتُ بِهِ قَالَ هَذَا الرَّافِضِیُّ یَحْمِلُ الْأَمْوَالَ إِلَی جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ فَقَالَ لِی ادْعُ اللَّهَ عَلَیْهِ إِذَا کُنْتَ فِی صَلَاهِ اللَّیْلِ وَ أَنْتَ سَاجِدٌ فِی الرَّکْعَهِ الْأَخِیرَهِ مِنَ الرَّکْعَتَیْنِ الْأُولَیَیْنِ- فَاحْمَدِ اللَّهَ

عَزَّ وَ جَلَّ وَ مَجِّدْهُ وَ قُلِ اللَّهُمَّ إِنَّ فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ قَدْ شَهَرَنِی وَ نَوَّهَ بِی وَ غَاظَنِی وَ عَرَضَنِی لِلْمَکَارِهِ اللَّهُمَّ اضْرِبْهُ بِسَهْمٍ عَاجِلٍ تَشْغَلُهُ بِهِ عَنِّی إِلَی آخِرِ الدُّعَاءِ قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْکُوفَهَ قَدِمْنَا لَیْلًا فَسَأَلْتُ أَهْلَنَا عَنْهُ قُلْتُ مَا فَعَلَ فُلَانٌ فَقَالُوا هُوَ مَرِیضٌ فَمَا انْقَضَی آخِرُ کَلَامِی حَتَّی سَمِعْتُ الصِّیَاحَ مِنْ مَنْزِلِهِ وَ قَالُوا مَاتَ.

وَ رُوِیَ بِهَذَا السَّنَدِ(۵)

عَنْ یُونُسَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاکَ هَذَا الَّذِی قَدْ ظَهَرَ بِوَجْهِی یَزْعُمُ النَّاسُ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَمْ یَبْتَلِ بِهِ عَبْداً لَهُ فِیهِ حَاجَهٌ فَقَالَ لَا لَقَدْ کَانَ مُؤْمِنُ آلِ فِرْعَوْنَ مُکَنَّعَ الْأَصَابِعِ کَانَ یَقُولُ هَکَذَا وَ یَمُدُّ مَدَّهُ وَ یَقُولُ یَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِینَ

۱- ۱. مصباح المتهجد ص ۹۷.

۲- ۲. مصباح المتهجد ص ۹۷.

۳- ۳. دعوات الراوندیّ مخطوط.

۴- ۴. الکافی ج ۲ ص ۵۱۲.

۵- ۵. الکافی ج ۲ ص ۵۶۵.

قَالَ ثُمَّ قَالَ إِذَا كَانَ الثُّلُثُ الْأَخِيرُ مِنَ اللَّيْلِ فِي أَوَّلِهِ فَتَوَضَّأْ وَ قُمْ إِلَى صَلَاتِكَ الَّتِي تُصَلِّيهَا فَإِذَا كُنْتَ فِي السَّجْدَةِ الْأَخِيرَةِ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ فَقُلْ وَ أَنْتَ سَاجِدٌ يَا عَلِيُّ يَا عَظِيمُ إِلَى آخِرِ الدُّعَاءِ قَالَ فَمَا وَصَلْتُ إِلَى الْكُوفَةِ حَتَّى ذَهَبَ اللَّهُ بِهِ كُلِّهِ.

و التنويه التشهير و قطع الأثر دعاء بالموت و غاظنى فى أكثر النسخ أفصح من أغاظنى كما فى بعضها.

**[ترجمه]ظاهرتر این است که این دو دعا در سجده دومی است، همان طور که در کافی با سندی مجهول از یونس بن عمار - . الکافی ۲: ۵۱۲ - روایت کرده است، که وی گفته است: به امام صادق علیه السلام گفتم: من گرفتار همسایه ای از قریش از آل محرز شده ام که نام مرا فاش کرده و مرا شهره مردم ساخته که همه مرا بشناسند هرگاه به او بگذرم می گوید: این فرد رافضی است و مال‌ها را به نزد جعفر بن محمد می‌برد. گفته است: حضرت به من فرمود: در نماز شب آنگاه که به سجده آخر از رکعت اول می‌روی، بر او نفرین کن. پس خدای عزوجل را حمد کن و تمجید نما و بگو: بار خدایا، فلان پسر فلان، مرا شهره مردم کرده و نام مرا فاش کرده و مرا به خشم آورده و در معرض خطرها قرار داده است. بار خدایا او را با تیر شتابانی بزن که او را از من باز داری. بار خدایا مرگش را نزدیک کن و اثرش را از میان بردار، و پروردگارا در آن شتاب کن.

مثل اینکه هم اکنون گفته است: همین که به کوفه آمدیم و شبانه وارد شدیم. از خانواده خود از حال آن مرد پرسیدم و گفتم : فلانی چه کرد؟ گفتند: مریض و بیمار است! هنوز سخنم را به پایان نرسانده بودم که صدای شیون از خانه اش بلند شد و گفتند: مرد.

با همین اسناد از یونس - . الکافی ۲: ۵۵۶ -

روایت کرده است که وی گفته است: به حضرت صادق علیه السلام عرض کردم: فدایت شوم! این بیماری که در صورت من پیدا شده، مردم می‌پندارند که خدای عزوجل هر یک از بندگانش که دوست دارد بدان دچار نکند! حضرت به من فرمود: نه، این‌طور نیست؛ مؤمن آل فرعون سرانگشتانشان ریخته بود که استخوانهای بندهای آنها آشکار بود و این طور می گفت دستش را دراز می کرد و می گفت: ای مردم، از فرستادگان خدا پیروی کنید.

گفته است: سپس فرمود: چون یک‌سوم آخر شب شد، در ساعت اول آن برخیز و وضو بگیر و به نمازی که می‌خوانی بپرداز، پس چون در سجده آخر از دو رکعت اول رسیدی، در حال سجده بگو: «یا علی یا عظیم...» تا آخر دعا. گفته است: هنوز به کوفه نرسیده بودم که خداوند تمام آن درد را از من برد.

«التنویه»، به معنای مشهور ساختن. «قطع الاثر»، دعا کردن بر مرگ است. «غاظنی» همان طور که در بیشتر نسخه‌ها آمده از «أغاظنی» که در برخی از نسخه‌ها آمده، فصیح‌تر است .

**[ترجمه]

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَيْرُهُ: وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَدْعُوَ عَقِيبَ هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ بِهَذَا الدُّعَاءِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَ لَمْ يُسْأَلْ مِثْلُكَ أَنْتَ مَوْضِعُ مَسْأَلَهِ السَّائِلِينَ وَ مُنْتَهَى رَغْبَهِ الرَّاغِبِينَ أَدْعُوكَ وَ لَمْ يُدْعَ مِثْلُكَ وَ أَرْغَبُ إِلَيْكَ وَ لَمْ يُرْغَبْ إِلَى مِثْلِكَ أَنْتَ مُجِيبُ دَعْوَهِ الْمُضْطَرِّينَ وَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ أَسْأَلُكَ بِأَفْضَلِ الْمَسَائِلِ وَ أَنْجَحِهَا وَ أَعْظَمِهَا يَا اللَّهُ يَا رَحْمَانُ يَا رَحِيمُ بِأَسْمَائِكَ الْحُسْنَى وَ بِأَمْثَالِكَ الْعُلْيَا وَ نِعَمِكَ الَّتِي لَا تُحْصَى وَ بِأَكْرَمِ أَسْمَائِكَ عَلَيْكَ وَ أَحَبِّهَا إِلَيْكَ وَ أَقْرَبِهَا مِنْكَ وَسِيلَهً وَ أَشْرَفِهَا عِنْدَكَ مَنْزِلَهً وَ أَجْزَلِهَا لَدَيْكَ ثَوَاباً وَ أَسْرَعِهَا فِي الْأُمُورِ إِجَابَهً وَ بِاسْمِكَ الْمَكْنُونِ الْأَكْبَرِ الْأَعَزِّ الْأَجَلِّ الْأَعْظَمِ الْأَكْرَمِ الَّذِي تُحِبُّهُ وَ تَهْوَاهُ وَ تَرْضَى عَمَّنْ دَعَاكَ بِهِ فَاسْتَجَبْتَ لَهُ دُعَاءَهُ وَ حَقٌّ عَلَيْكَ أَلَّا تَحْرِمَ سَائِلَكَ وَ لَا تَرُدَّهُ وَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ فِي التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الزَّبُورِ وَ الْفُرْقَانِ الْعَظِيمِ وَ بِكُلِّ اسْمٍ دَعَاكَ بِهِ حَمَلَهُ عَرْشِكَ وَ مَلَائِكَتُكَ وَ أَنْبِيَاؤُكَ وَ رُسُلُكَ وَ أَهْلُ طَاعَتِكَ مِنْ خَلْقِكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تُعَجِّلَ فَرَجَ وَلِيِّكَ وَ ابْنِ وَلِيِّكَ وَ تُعَجِّلَ خِزْيَ أَعْدَائِهِ وَ يَدْعُو بِمَا يُحِبُّ (۱).

**[ترجمه]المتهجد و غیر آن: مستحب است در آخر این دو رکعت، این دعا را بخواند:

پروردگارا! من از تو سؤال می کنم و همچون تویی سؤال نشده - مثلی برای تو نیست تا از او درخواست شود، تو محل خواست همه سؤال کنندگان و نهایت رغبت روی آوردندگانی. تو را می‌خوانم و هیچ کس چون تو خوانده نشده. و به تو امید می‌بندم که مثل تویی نیست تا به او توجه گردد. تو اجابت کننده دعای بیچارگانی و مهربان‌ترین مهربانانی. از تو درخواست می کنم به برترین و مقبول‌ترین و عظیم‌ترین مسائل، ای خدا! ای بخشنده! ای مهربان! و به نیکوترین اسم‌هایت و برترین نمونه‌هایت و نعمت‌های بیرون از شمارت و به گرامی‌ترین اسم‌هایت و محبوب‌ترین آنها نزد تو و نزدیک‌ترین آن ها از جهت وسیله به سوی تو و والاترین آن ها از لحاظ منزلت نزد تو و پربارترین آن ها از جهت ثواب و پاداش تو و سریع ترین آن ها در اجابت امور. و تو را سوگند به اسم مکنونت! آن اسم اکبر اعزّ اجلّ اکرم که آن را دوست می‌داری و به آن توجّه و عنایت داری و به آن که هر کس تو را با آن بخواند راضی می‌شوی و دعایش را مستجاب فرمایی، و بر تو است که سائلت را محروم ننمایی و او را رد نکنی. و تو را سوگند می‌دهم به هر اسمی که برای تو است در تورات و انجیل و زبور و قرآن عظیم و به هر اسمی که حاملان عرشت و فرشتگانت و پیامبرانت و فرستادگانت و فرمانبرداران از آفریدگانت، تو را به آن می‌خوانند، درخواستم این است که بر محمد و آل محمد درود بفرستی و این که فرج و گشایش کار ولیّ خود و فرزند ولیّ ات را زود برسانی و در خواری و رسوایی دشمنانش تعجیل فرمایی... و برای هر چه می‌خواهی، دعا می کنی. - . مصباح المتهجد: ۹۷-۹۸ -

**[ترجمه]

بيان

ذكر ابن الباقي و الكفعمي (۲)

و غيرهما هذا الدعاء مما يدعى به بعد كل ركعتين و يدل كلام الشيخ على اختصاصه بالأوليين و أنجحها أي أقربها إلى الإجابه و بأسمائك الحسنى أي الأسماء العظمى المستوره عن أكثر الخلق أو جميع أسمائه تعالى أو صفاته الذاتيه كالعلم و القدره أو الأعم منها و من الفعليه أو الأعم

۱- ۱. مصباح المتهجد ص ۹۷- ۹۸.

۲- ۲. مصباح الكفعميّ ص ۵۱.

منهما و من أسمائه تعالى و أمثالك العليا كجميع ما مثل الله به فى القرآن كآيه النور و شبهها أو الصفات الذاتيه أو خلفاؤه من الأنبياء و الأوصياء فإنهم عليهم السلام مثله فى وجوب الإطاعه أو فى الاتصاف بما يشبه صفاته تعالى و إن كان سبحانه أجل من أن يشبهه شى ء و قد يطلق المثل على الحجه.

**[ترجمه]ابن باقى و كفعمى - . مصباح الكفعمى: ۵۱ - و ديگران اين دعا را از جمله دعاهايى ذكر كرده اند كه بعد از هر دو ركعت خوانده مى‌شود. كلام شيخ بر اختصاص اين دعا بر دو ركعت اول دلالت دارد. «و أنجحها»، يعنى نزديك‌ترينش به اجابت «و بأسمائك الحسنى»، يعنى اسماى حسنايى كه از بيشتر آفريدگان پنهان است، يا منظور تمام اسماى خداى متعال يا صفات ذاتى خداوند مثل علم و قدرت باشد. يا اعم از صفات ذاتى و شامل صفات فعلى هم باشد، و يا اعم از اين دو و شامل اسماى خداوند متعال هم باشد. «امثالك العليا»، مثل تمام مواردى كه خداوند در قرآن مثال زده است، مثل آيه نور و شبيه آن. يا منظور صفات ذاتى يا جانشينان حضرت از جمله انبيا و اوصيا باشد، چرا كه اينان كه درود خدا بر آنها باد، مثل خداوند متعال واجب الاطاعه هستند. يا منظور اين است كه اينها هم متصف به صفاتى شبيه صفات خداوند هستند، هر چند كه خداوند سبحان اجل از اين است كه چيزى شبيه او باشد. گاهى «مثل» بر دليل و حجت هم اطلاق مى‌شود.

**[ترجمه]

«۵۶»

اخْتِيَارُ ابْنِ الْبَاقِي،: فَإِذَا فَرَغَ مِنْ هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ قَالَ بَعْدَهُمَا مَا كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يَدْعُو بِهِ وَ هُوَ إِلَهِى نِمْتُ الْقَلِيلَ فَتَبَّهَنِى قَوْلُكَ الْمُبِينُ- تَتَجافى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ مِمَّا رَزَقْناهُمْ يُنْفِقُونَ فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْيُنٍ جَزاءً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ فَجَانَبْتُ لَذِيذَ الرُّقَادِ بِتَحَمُّلِ ثِقْلِ السُّهَادِ وَ تَجَافَيْتُ طِيبَ الْمَضْجَعِ بِانْسِكَابِ غَزِيرِ الْمَدْمَعِ وَ وَطِئْتُ الْأَرْضَ بِقَدَمَيَّ وَ بُؤْتُ إِلَيْكَ بِذَنْبِى وَ وَقَفْتُ بَيْنَ يَدَيْكَ قَائِماً وَ قَاعِداً وَ تَضَرَّعْتُ إِلَيْكَ رَاكِعاً وَ سَاجِداً وَ دَعَوْتُكَ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ رَغِبْتُ إِلَيْكَ وَالِهاً مُتَحَيِّراً أُنَادِيكَ بِقَلْبٍ قَرِيحٍ وَ أُنَاجِيكَ بِدَمْعٍ سَفُوحٍ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ قُوَّتِى وَ أَلُوذُ بِكَ مِنْ جُرْأَتِى وَ أَسْتَجِيرُ بِكَ مِنْ جَهْلِى وَ أَتَعَلَّقُ بِعُرَى أَسْبَابِكَ مِنْ ذَنْبِى وَ أَعْمُرُ بِذِكْرِكَ قَلْبِى إِلَهِى لَوْ عَلِمَتِ الْأَرْضُ بِذُنُوبِى لَسَاخَتْ بِى وَ السَّمَاوَاتُ لَاخْتَطَفَتْنِى وَ الْبِحَارُ لَأَغْرَقَتْنِى وَ الْجِبَالُ لَدَهْدَهَتْنِى وَ الْمَفَاوِزُ لَابْتَلَعَتْنِى إِلَهِى أَيَّ تَغْرِيرٍ اغْتَرَرْتُ بِنَفْسِى وَ أَيَّ جُرْأَهٍ اجْتَرَأْتُ عَلَيْكَ يَا رَبِّ إِلَهِى كُلُّ مَنْ أَتَيْتُهُ إِلَيْكَ يُرْشِدُنِى وَ مَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا عَلَيْكَ يَدُلُّنِى وَ لَا مَخْلُوقٍ أَرْغَبُ إِلَيْهِ إِلَّا وَ فِيكَ يُرَغِّبُنِى فَنِعْمَ الرَّبُّ وَجَدْتُكَ وَ بِئْسَ الْعَبْدُ وَجَدْتَنِى إِلَهِى إِنْ عَاقَبْتَنِى فَمَنْ ذَا الَّذِى يَمْلِكُ الْعُقُوبَهَ عَنِّى وَ إِنْ هَتَكْتَنِى فَمَنْ ذَا الَّذِى يَسْتُرُ عَوْرَتِى وَ إِنْ أَهْلَكْتَنِى فَمَنْ ذَا الَّذِى يَعْرِضُ لَكَ فِى عَبْدِكَ أَوْ يَسْأَلُكَ عَنْ شَيْ ءٍ مِنْ أَمْرِهِ وَ قَدْ عَلِمْتُ يَا إِلَهِى أَنْ لَيْسَ فِى حُكْمِكَ ظُلْمٌ وَ لَا فِى نَقِمَتِكَ عَجَلَهٌ وَ إِنَّمَا يَعْجَلُ مَنْ يَخَافُ الْفَوْتَ وَ يَحْتَاجُ إِلَى الظُّلْمِ الضَّعِيفُ وَ قَدْ تَعَالَيْتَ عَنْ ذَلِكَ عُلُوّاً كَبِيراً فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ افْعَلْ بِى كَذَا وَ كَذَا

ثُمَّ تَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ أَنْ تُحَسِّنَ فِی لَامِعَهِ الْعُیُونِ عَلَانِیَتِی وَ تُقَبِّحَ فِیمَا أَبْطِنُ لَکَ سَرِیرَتِی مُحَافِظاً عَلَی رِئَاءِ النَّاسِ مِنْ نَفْسِی فَأُرِیَ النَّاسَ حُسْنَ ظَاهِرِی وَ أُفْضِیَ إِلَیْکَ بِسُوءِ عَمَلِی تَقَرُّباً إِلَی عِبَادِکَ وَ تَبَاعُداً مِنْ مَرْضَاتِکَ (۱).

**[ترجمه]اختیار ابن الباقی: وقتی دو رکعت اول نماز شب را تمام کرد، دعایی را که امیرالمؤمنین علیه السلام می‌خواند را بخواند. دعا این است:

خدای من، اندکی خوابیدم که سخن آشکارت مرا متوجه ساخت که فرمودی: «تَتَجَافَی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ یُنفِقُونَ * فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِیَ لَهُم مِّن قُرَّهِ أَعْیُنٍ جَزَاء بِمَا کَانُوا یَعْمَلُونَ»، - . سجده/ ۱۶-۱۷ - {وپهلوهایشان از خوابگاهها جدا می گردد [و] پروردگارشان را از روی بیم و طمع می خوانند، و از آنچه روزیشان داده ایم انفاق می کنند. هیچ کس نمی داند چه چیز از آنچه روشنی بخش دیدگان است، به [پاداش] آنچه انجام می دادند برای آنان پنهان شده است.} و از خواب شیرین دست شسته و سنگینی بیداری را تحمل می‌کنم و پهلوهایم را از بستر راحت جدا کردم تا اشک فراوان به درگاهت بریزم، زمین را با قدم‌هایم پیمودم و با گناهانم به درگاهت بازگشتم و در مقابل تو ایستادم و نشستم و در حال سجده و رکوع به درگاهت نالیدم و با حالت خوف و طمع تو را خواندم و حیران و سرگشته روی به سوی تو نمودم.

با قلبی خسته و دردمند تو را می‌خوانم و با اشکی ریزان با تو مناجات می‌نمایم و از قدرت خود به تو پناه می‌آورم و از جرأت خود بر تو پناهنده می‌شوم، و از جهل خود به تو پناه می‌آورم، و از شرّ گناهم به دستگیره‌های اسباب تو چنگ می‌زنم و قلبم را با ذکر تو آباد می‌کنم. خدای من، اگر زمین از گناهان من آگاه می‌شد مرا در خود فرو می‌برد و آسمان‌ها مرا می‌ربود و دریاها مرا غرق می‌کرد و کوه‌ها مرا در میان می‌گرفت و غارها مرا می‌بلعید.

خدای من، به کدامین هلاکت گاه‌ها خودم را انداخته‌ام و به کدامین جرأت در برابر تو ایستاده‌ام؟ خدای من، هر موقع رو به هر کس که کردم، مرا به سوی تو راهنمایی کرد و کسی نبود مگر اینکه مرا به سوی تو هدایت کرد، و هیچ مخلوقی نبود که رو به سوی آن کردم، مگر اینکه مرا به سوی تو ترغیب کرد. من تو را چه خدای خوبی یافتم و تو مرا چه بد بنده ای یافتی.

خدای من، اگر مرا عذاب کنی چه کسی می‌تواند مرا از دست تو نجات بخشد؟ و اگر پرده عصمت مرا بدری چه کسی عورتم را خواهد پوشاند؟ و اگر مرا هلاک کنی چه کسی از بندگانت متعرض تو خواهد شد یا از تو از امر وی خواهد پرسید، با اینکه می‌داند در حکم تو ظلمی نیست و در بلایی که می‌خواهی بفرستی عجله‌ای نداری، چرا که کسی عجله می‌کند که از مرگ می‌ترسد و به ظلم بر ضعیف احتیاج دارد و تو از اینها بالاتری. پس بر محمد و آل محمد درود فرست و برای من چنین و چنان کن....

سپس می گویی: خدایا، از شر اینکه در پیش چشم مردمان، ظاهرم نیک و در پیش خودم و باطنم زشت باشد به تو پناه می... آورم، در حالی که در پیش چشم مردم برای ریا خودم را نگه بدارم و به آنها ظاهر نیکم را نشان بدهم و زشتی باطنم را به سوی تو آورم و بدین وسیله به بندگانت نزدیک شوم و از رضایت تو دور گردم. - . اختیار ابن باقی خطی -

**[ترجمه]

بیان

السهاد بالضم ضد الرقاد بالضم و هو النوم.

**[ترجمه]«السهاد» به ضمه، ضد «الرقاد» است که به معنای خواب می‌باشد، است. سهاد، بی خواب شدن است.

**[ترجمه]

«۵۷»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَيْرُهُ: وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ تَدْعُوَ عَقِيبَ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ عَلَى التَّكْرَارِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ- لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ- يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ يُمِيتُ وَ يُحْيِي وَ هُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ اللَّهُمَّ أَنْتَ اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ لَكَ الْحَمْدُ وَ أَنْتَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِينَ وَ مَا فِيهِنَّ وَ مَا بَيْنَهُنَّ وَ مَا تَحْتَهُنَّ فَلَكَ الْحَمْدُ اللَّهُمَّ أَنْتَ الْحَقُّ وَ وَعْدُكَ الْحَقُّ وَ الْجَنَّهُ حَقٌّ وَ النَّارُ حَقٌّ وَ السَّاعَهُ آتِيَهٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَ أَنَّكَ بَاعِثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَ بِكَ آمَنْتُ وَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَ بِكَ خَاصَمْتُ وَ إِلَيْكَ يَا رَبِّ حَاكَمْتُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الْأَئِمَّهِ الْمَرْضِيِّينَ وَ ابْدَأْ بِهِمْ فِي كُلِّ خَيْرٍ وَ اخْتِمْ بِهِمُ الْخَيْرَ وَ أَهْلِكْ عَدُوَّهُمْ مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ وَ اغْفِرْ لَنَا مَا قَدَّمْنَا وَ مَا أَخَّرْنَا وَ مَا أَسْرَرْنَا وَ مَا أَعْلَنَّا وَ اقْضِ

كُلَّ حَاجَهٍ هِيَ لَنَا بِأَيْسَرِ التَيْسِيرِ وَ أَسْهَلِ التَّسْهِيلَ فِي يُسْرٍ وَ عَافِيَهٍ إِنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَلَى إِخْوَتِهِ مِنْ جَمِيعِ النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ وَ صَلِّ عَلَى مَلَائِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ وَ اخْصُصْ مُحَمَّداً وَ أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ بِأَفْضَلِ الصَّلَاهِ وَ التَّحِيَّهِ وَ السَّلَامِ وَ اجْعَلْ لِي مِنْ أَمْرِي فَرَجاً وَ مَخْرَجاً وَ ارْزُقْنِي حَلَالًا طَيِّباً وَاسِعاً مِنْ حَيْثُ أَحْتَسِبُ وَ مِنْ حَيْثُ لَا أَحْتَسِبُ بِمَا شِئْتَ وَ كَيْفَ شِئْتَ فَإِنَّهُ يَكُونُ مَا شِئْتَ كَمَا شِئْتَ.

ثُمَّ تُسَبِّحُ تَسْبِيحَ الزَّهْرَاءِ علیها السلام وَ تَدْعُو بِمَا تُحِبُّ.

ثُمَّ تَسْجُدُ سَجْدَهَ الشُّكْرِ وَ تَقُولُ فِيهَا اللَّهُمَّ أَنْتَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

۱- ۱. اختیار ابن الباقی مخطوط.

الْخَالِقُ الرَّازِقُ الْمُحْيِی الْمُمِیتُ الْبَدِی ءُ الْبَدِیعُ لَکَ الْکَرَمُ وَ لَکَ الْجُودُ وَ لَکَ الْمَنُّ وَ لَکَ الْأَمْرُ وَحْدَکَ لَا شَرِیکَ لَکَ یَا خَالِقُ یَا رَازِقُ یَا مُحْیِی یَا مُمِیتُ یَا بَدِی ءُ یَا بَدِیعُ أَسْأَلُکَ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَرْحَمَ ذُلِّی بَیْنَ یَدَیْکَ وَ تَضَرُّعِی إِلَیْکَ وَ وَحْشَتِی مِنَ النَّاسِ وَ أُنْسِی بِکَ وَ إِلَیْکَ ثُمَّ تَقُولُ یَا اللَّهُ یَا اللَّهُ یَا اللَّهُ عَشْرَ مَرَّاتٍ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِی وَ ارْحَمْنِی وَ ثَبِّتْنِی عَلَی دِینِکَ وَ دِینِ نَبِیِّکَ وَ لَا تُزِغْ قَلْبِی بَعْدَ إِذْ هَدَیْتَنِی وَ هَبْ لِی مِنْ لَدُنْکَ رَحْمَهً إِنَّکَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ثُمَّ تَدْعُو بَعْدَ ذَلِکَ بِمَا شِئْتَ (۱).

ثُمَّ یَقُومُ فَیُصَلِّی رَکْعَتَیْنِ أُخْرَیَیْنِ یَقْرَأُ فِیهِمَا مَا شَاءَ وَ خُصَّتَا بِقِرَاءَهِ الْمُزَّمِّلِ وَ عَمَّ یَتَسَاءَلُونَ فَإِذَا سَلَّمَ سَبَّحَ تَسْبِیحَ الزَّهْرَاءِ علیها السلام وَ یَدْعُو بَعْدَ ذَلِکَ فَیَقُولُ إِلَهِی أَنَا مَنْ قَدْ عَرَفْتَ شَرُّ عَبْدٍ أَنَا وَ خَیْرُ مَوْلًی أَنْتَ یَا مَخْشِیَّ الِانْتِقَامِ یَا مَخُوفَ الْأَخْذِ یَا مَرْهُوبَ الْبَطْشِ یَا وَلِیَّ الصِّدْقِ یَا مَعْرُوفاً بِالْخَیْرِ یَا قَائِلًا بِالصَّوَابِ أَنَا عَبْدُکَ الْمُسْتَوْجِبُ جَمِیعَ عُقُوبَتِکَ بِذُنُوبِی وَ قَدْ عَفَوْتَ عَنْهَا وَ أَخَّرْتَنِی بِهَا إِلَی الْیَوْمِ فَلَیْتَ شِعْرِی أَ لِعَذَابِ النَّارِ أَوْ تُتِمَّ نِعْمَتَکَ عَلَیَّ أَمَّا رَجَائِی فَتَمَامُ عَفْوِکَ وَ أَمَّا بِعَمَلِی فَدُخُولُ النَّارِ إِلَهِی إِنْ خَشِیتُ أَنْ تَکُونَ عَلَیَّ سَاخِطاً فَالْوَیْلُ لِی مِنْ صُنْعِی بِنَفْسِی مَعَ صُنْعِکَ (۲) بِی لَا عُذْرَ لِی یَا إِلَهِی فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ لَا تُشَوِّهْ خَلْقِی بِالنَّارِ یَا سَیِّدِی صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ لَا تُصْلِ جَسَدِی بِالنَّارِ یَا سَیِّدِی صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ لَا تُبَدِّلْنِی جِلْداً غَیْرَ جِلْدِی فِی النَّارِ یَا سَیِّدِی صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارْحَمْ بَدَنِیَ الضَّعِیفَ وَ عَظْمِیَ الدَّقِیقَ وَ جِلْدِیَ الرَّقِیقَ وَ أَرْکَانِیَ الَّتِی لَا قُوَّهَ لَهَا عَلَی حَرِّ النَّارِ یَا مُحِیطاً بِمَلَکُوتِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ لَا تُعَذِّبْنِی بِالنَّارِ یَا سَیِّدِی صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَصْلِحْنِی لِنَفْسِی وَ أَصْلِحْنِی لِأَهْلِی وَ أَصْلِحْنِی لِإِخْوَانِی وَ أَصْلِحْ لِی مَا خَوَّلْتَنِی وَ اغْفِرْ لِی خَطَایَایَ یَا حَنَّانُ یَا مَنَّانُ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ

۱- ۱. مصباح المتهجد ص ۹۸.

۲- ۲. من صنیعی بنفسی مع صنیعک[صنیعتک] خ ل.

وَ تَحَنَّنْ عَلَيَّ بِرَحْمَتِکَ وَ امْنُنْ عَلَيَّ بِإِجَابَتِکَ وَ افْعَلْ بِی کَذَا وَ کَذَا وَ تَذْکُرُ مَا تُرِيدُ ثُمَّ تَدْعُو بِالدُّعَاءِ الْأَوَّلِ الَّذِی هُوَ عَقِيبُ کُلِّ رَکْعَتَيْنِ وَ قَدْ تَقَدَّمَ ذِکْرُهُ وَ مِمَّا يَخْتَصُّ عَقِيبَ الرَّابِعَهِ اللَّهُمَّ امْلَأْ قَلْبِی حُبّاً لَکَ وَ خَشْيَهً مِنْکَ وَ تَصْدِيقاً بِکَ وَ إِيمَاناً بِکَ وَ فَرَقاً

مِنْکَ وَ شَوْقاً إِلَيْکَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِکْرَامِ اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيَّ لِقَاءَکَ وَ أَحْبِبْ لِقَائِی وَ اجْعَلْ لِی فِی لِقَائِکَ خَيْرَ الرَّحْمَهِ وَ الْبَرَکَهِ- وَ أَلْحِقْنِی بِالصَّالِحِينَ وَ لَا تُخْزِنِی مَعَ الْأَشْرَارِ وَ أَلْحِقْنِی بِصَالِحِ مَنْ مَضَی وَ اجْعَلْنِی مِنْ صَالِحِ مَنْ بَقِيَ وَ اخْتِمْ لِی عَمَلِی بِأَحْسَنِهِ وَ خُذْ بِی سَبِيلَ الصَّالِحِينَ وَ أَعِنِّی عَلَی نَفْسِی بِمَا تُعِينُ بِهِ الصَّالِحِينَ عَلَی أَنْفُسِهِمْ وَ لَا تَرُدَّنِی فِی شَرٍّ اسْتَنْقَذْتَنِی مِنْهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ أَسْأَلُکَ إِيمَاناً لَا أَجَلَ لَهُ دُونَ لِقَائِکَ تُحْيِينِی عَلَيْهِ وَ تَوَفَّنِی عَلَيْهِ إِذَا تَوَفَّيْتَنِی وَ تَبْعَثُنِی عَلَيْهِ إِذَا بَعَثْتَنِی وَ أَبْرِئْ قَلْبِی مِنَ الرِّيَاءِ وَ السُّمْعَهِ وَ الشَّکِّ فِی دِينِکَ اللَّهُمَّ أَعْطِنِی نَصْراً فِی دِينِکَ وَ قُوَّهً عَلَی عِبَادَتِکَ وَ فَهْماً فِی حُکْمِکَ وَ کِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِکَ وَ بَيِّضْ وَجْهِی بِنُورِکَ وَ اجْعَلْ غَنَائِی فِی نَفْسِی وَ اجْعَلْ رَغْبَتِی فِيمَا عِنْدَکَ وَ تَوَفَّنِی فِی سَبِيلِکَ عَلَی مِلَّتِکَ وَ مِلَّهِ رَسُولِکَ صَلَوَاتُکَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ مِنَ الْکَسَلِ وَ الْجُبْنِ وَ الْغَفْلَهِ وَ الذِّلَّهِ وَ الْقَسْوَهِ وَ الْعَيْلَهِ وَ الْمَسْکَنَهِ وَ أَعُوذُ بِکَ مِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ وَ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَ دُعَاءٍ لَا يُسْمَعُ وَ مِنْ صَلَاهٍ لَا تُرْفَعُ وَ مِنْ عَمَلٍ لَا يَنْفَعُ وَ أُعِيذُ بِکَ نَفْسِی وَ أَهْلِی وَ دِينِی وَ ذُرِّيَّتِی مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَنْ يُجِيرَنِی مِنْکَ أَحَدٌ وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِکَ مُلْتَحَداً فَلَا تَجْعَلْ أَجَلِی فِی شَيْ ءٍ مِنْ عِقَابِکَ وَ لَا تَرُدَّنِی بِهَلَکَهٍ وَ لَا تُرِدْنِی بِعَذَابٍ أَسْأَلُکَ الثَّبَاتَ عَلَی دِينِکَ وَ التَّصْدِيقَ بِکِتَابِکَ وَ اتِّبَاعَ سُنَّهِ نَبِيِّکَ صَلَوَاتُکَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّی وَ أَسْأَلُکَ أَنْ تَذْکُرَنِی بِرَحْمَتِکَ وَ لَا تَذْکُرَنِی بِخَطِيئَتِی وَ تَقَبَّلْ مِنِّی وَ زِدْنِی مِنْ فَضْلِکَ وَ جَزِيلِ مَا عِنْدَکَ إِنِّی إِلَيْکَ رَاغِبٌ اللَّهُمَّ اجْعَلْ جَمِيعَ ثَوَابِ مَنْطِقِی وَ ثَوَابِ مَجْلِسِی رِضَاکَ وَ اجْعَلْ عَمَلِی وَ صَلَاتِی

خَالِصاً لَکَ وَ اجْعَلْ ثَوَابِیَ الْجَنَّهَ بِرَحْمَتِکَ وَ اجْمَعْ لِی جَمِیعَ مَا سَأَلْتُکَ وَ زِدْنِی مِنْ فَضْلِکَ إِنِّی إِلَیْکَ رَاغِبٌ إِلَهِی غَارَتِ النُّجُومُ وَ نَامَتِ الْعُیُونُ وَ أَنْتَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ لَا یُوَارِی مِنْکَ لَیْلٌ سَاجٍ وَ لَا سَمَاءٌ ذَاتُ أَبْرَاجٍ وَ لَا أَرْضٌ ذَاتُ مِهَادٍ وَ لَا بَحْرٌ لُجِّیٌّ وَ لَا ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ تَعْلَمُ خائِنَهَ الْأَعْیُنِ وَ ما تُخْفِی الصُّدُورُ أَشْهَدُ بِمَا شَهِدْتَ بِهِ عَلَی نَفْسِکَ وَ شَهِدَتْ بِهِ مَلَائِکَتُکَ وَ أُولُو الْعِلْمِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ قَائِماً بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ- إِنَّ الدِّینَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلامُ فَمَنْ لَمْ یَشْهَدْ بِمَا شَهِدْتَ بِهِ عَلَی نَفْسِکَ وَ شَهِدَتْ بِهِ مَلَائِکَتُکَ وَ أُولُو الْعِلْمِ فَاکْتُبْ شَهَادَتِی مَکَانَ شَهَادَتِهِ اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَ مِنْکَ السَّلَامُ أَسْأَلُکَ یَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِکْرَامِ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَفُکَّ رَقَبَتِی مِنَ النَّارِ ثُمَّ یَسْجُدُ سَجْدَتَیِ الشُّکْرِ فَیَقُولُ فِیهِمَا مِائَهَ مَرَّهٍ مَا شَاءَ اللَّهُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ یَقُولُ عَقِیبَ ذَلِکَ یَا رَبِّ أَنْتَ اللَّهُ مَا شِئْتَ مِنْ أَمْرٍ یَکُونُ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلْ فِیمَا تَشَاءُ أَنْ تُعَجِّلَ فَرَجَ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ عَلَیْهِمْ وَ تَجْعَلَ فَرَجِی وَ فَرَجَ إِخْوَانِی مَقْرُوناً بِفَرَجِهِمْ وَ تَفْعَلَ بِی کَذَا وَ کَذَا وَ یَدْعُو بِمَا یُحِبُّ (۱).

**[ترجمه]المتهجد و غیر آن: مستحب است بعد از هر دو رکعت، این دعا را تکرار کند: خدایی جز خدای یکتا نیست و شریکی ندارد، ملك و حمد مخصوص اوست، زنده می‌کند و می‌میراند و زنده می‌کند و او زنده‌ای است که نمی‌میرد و خیر و نیکی به دست اوست و او بر هر چیز تواناست. خدایا، تو نور آسمان‌ها و زمین هستی و ستایش مخصوص توست، تو خدای آسمان‌ها و زمینی و آنچه که در آنها و میان آنها و زیر آنهاست. پس حمد و ستایش مخصوص توست، خدایا خودت حق، وعده‌ات حق و بهشت حق و جهنم حق است و قیامت که شکی در آن نیست رخ خواهد داد و تو هر کس را که در قبرهاست برخواهی انگیخت.

خدایا تسلیم تو شدم، و به تو ایمان آوردم، و بر تو توکل نمودم، و در راه تو دشمنی کردم - به وسیله تو با دشمنان جنگیدم -، و به سوی تو مرافعه را آوردم. خدایا بر محمد و آل محمد، امامان مورد رضایت درود فرست و هر خیری را با آنها شروع کن و هر خیری را به آنها ختم کن. دشمنان اهل بیت را چه از جن و چه از انس، از اول تا آخر نابود کن و گناهان گذشته و آینده و آشکار و نهان ما را بیامرز، تمام حاجت‌هایی که داریم، به ساده‌ترین و سهل‌ترین و در راحتی و سلامتی برآورده کن، تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست. بر محمد و آل محمد و تمام برادرانش از تمام پیامبران و فرستاده شدگان درود فرست و بر فرشتگان مقرب درگاهت درود فرست و بهترین سلام و تحیت را به محمد و آل محمد اختصاص بده و در کارهایم گشایش قرار ده و رزق وسیع و حلالی، از جایی که فکر می‌کردم و از جایی که فکر نمی‌کردم نصیب من گردان. رزقی که خودت خواستی و هر طور که خودت خواستی، چرا که رزق من آن طور خواهد شد که تو می‌خواهی.

سپس تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها را می‌گویی و به آنچه که می‌خواهی دعا می‌کنی.

سپس سجده شکر به جا می‌آوری و در سجده می‌گویی: خدایا،

تو زنده و پاینده و بزرگ و عظیم، خالق و روزی دهنده و زنده کننده و میراننده، آغاز و ایجاد کننده هستی، کرم و بخشش مخصوص توست، منت گذاردن و امر کردن مخصوص توست، یگانه هستی و شریکی نداری. ای خالق و ای رازق، ای زنده کننده و ای میراننده، ای آغاز و ای ایجاد کننده، از تو می‌خواهم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و بر خواری من در پیشگاهت و زاری من به سویت و وحشتم از مردم و انسم به تو و به سوی خودت رحم نمایی.

سپس ده مرتبه می گویی: یاالله، بر محمد و آل او درود فرست و مرا بیامرز و بر من رحم کن و مرا بر دین خودت و دین پیامبرت ثابت قدم ساز و قلبم را بعد از هدایت شدن نلغزان و از جانب خودت رحمتی بر من فرو فرست که تو بسیار بخشنده هستی... سپس به آنچه که می‌خواهی دعا می کنی.

سپس بر می‌خیزی و دو رکعت بعدی را می‌خوانی و در آنها هر سوره‌ای که می‌خواهی می‌خوانی - هرچند - قرائت سوره‌های مزمّل و «عم یتسائلون» به این دو رکعت اختصاص دارد. وقتی سلام نماز را گفتی، تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها را ذکر می کنی و بعد از آن می گویی:

خدای من، من دانستم که بدترین بنده من هستم و بهترین مولا تو می‌باشی، ای که هولناك انتقام می گیری و خوفناك می... ستانی، ای که از حمله تو ترس وجود دارد، ای ولی صدق، ای که به خیر معروف هستی، ای که به راستی و درستی سخن می گویی، من بنده توام که به خاطر گناهانم مستحق تمام عذاب تو هستم و تو از من گذشتی و آن را به روز قیامت موکول کردی، کاش می‌دانستم که مستحق عذاب جهنم خواهم بود یا نعمتت را بر من تمام خواهی نمود؟ امیدم کامل شدن عفوت است، اما با عملم مستحق وارد شدن در آتش جهنم می‌باشم.

خدای من، اگر می‌ترسم که بر من خشمگین گردی، پس وای برمن از آنچه که با خود کردم و در انجام آن هیچ عذری نداشتم با اینکه تو این کاری را که من با خود انجام دادم، در حق من انجام ندادی. خدای من، بر محمد و آل او درود فرست و خلقتم را با آتش جهنم زشت نگردان. سرورم! بر محمد و آل او درود فرست و بدنم را به آتش نرسان. سالار من، بر محمد و آل او درود فرست و پوست مرا با آتش جهنم به پوستی دیگر تبدیل نکن. سرورم! بر محمد و آل او درود فرست و بر ضعف بدنم و استخوان نازکم و پوست نازکم و اعضای من که توان حرارت آتش جهنم را ندارد رحم کن. ای کسی که بر ملکوت آسمان و زمین احاطه داری، بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا با آتش جهنم عذاب نکن. سرورم! بر محمد و آل او درود فرست و مرا برای خودم و برای خانواده‌ام و برادرانم اصلاح کن و آنچه را که برای خود برگزیدم بر من اصلاح کن و خطاهای مرا ببخش. ای مهربان و ای منان، بر محمد و آل او درود فرست و با رحمتت بر من مهربانی کن و با اجابت دعایم بر من منت گذار و با من این گونه کن... هر خواسته‌ای داری می گویی و سپس دعای اولی که قبلا گفتیم و ذکر کردیم را می‌خوانی.

از جمله دعاهایی که بعد از رکعت چهارم خوانده می‌شود و بدان اختصاص دارد، این دعاست: خدایا دلم را از محبّت و ترس از تو و تصدیق و ایمان به تو و هراس و دهشت از تو و شوق به درگاهت پرکن، ای صاحب جلالت و بزرگواری. خدایا، در پیش من دیدارت را محبوب گردان، و برای من در دیدارت بهترین مهر و برکت را قرار ده و به شایستگان ملحقم کن و مرا با اشرار خوار نگردان و به مردان شایسته از گذشتگان ملحقم کن و با شایستگان از آیندگان قرارم ده و مرا به راه شایستگان ببر و مرا بر نفس خود یاری کن؛ چه اینکه شایستگان را به وسیله آن بر خودشان یاری می کنی، و مرا در آن بدی که از آن خلاصم کردی باز مگردان، ای پروردگار جهانیان.

از تو ایمانی می‌خواهم که پایانش دیدار تو باشد که بدان زنده ام داری و بر آن بمیرانی و بر آن مرا برانگیزی، هنگامی که برانگیخته می‌شوم. و دلم را از خودنمایی و شهرت طلبی و شك در دین پاك کن، خدایا توفیق یاری کردن دینت و نیروی

عبادتت و فهم حکمت و دو بهره از رحمتت را به من عطا کن و رویم را به نور خودت سفید کن و میل و رغبتم را در آنچه نزد توست قرار ده، و مرا در راه خودت و بر دین خودت و دین رسولت بمیران.

خدایا، به تو از بی حالی و ترس و بخل و بی خبری و ذلّت و سنگدلی و نداری و بینوایی پناه می‌آورم و نیز از نفسی که سیر نشود و از دلی که فروتنی نکند و از دعایی که به اجابت نرسد و از نمازی که سود ندهد به تو پناه می‌آورم. و از خودم و خاندان و فرزندانم و از شیطان رانده شده به تو پناه می‌جویم.

خدایا به راستی که مرا هیچ کس از تو پناه ندهد و جز پیش تو پناهگاهی نیابم، پس مرا در هلاکت وامگذار و مرا در عذابت باز مگردان، از تو پایداری در دینت

و تصدیق کتابت و پیروی رسولت را خواستارم. خدایا، از من قبول کن و از تو می‌خواهم که مرا به وسیله رحمتت یاد کنی و مرا به خطاهایم یاد نکنی، و از من بپذیر و از فضل خود و آنچه نزد توست بر من بیفزا، که براستی من مشتاق توام.

خدایا پاداش گفتار و مجلسم را خشنودی خودت از من قرار ده و کردار و دعایم را خالصانه برای خودت قرار ده و پاداشم را با رحمت خود، بهشتت قرار ده. تمام آنچه را که از تو خواستم به من عنایت کن و از فضل خود بر من بیفزا که براستی من مشتاق توام.

خدایا ستارگان پنهان گشته و دیده ها به خواب رفته و تو زنده و پاینده ای، که شب پوشاننده و نه آسمانی که دارای برج... هاست و نه زمین گسترده و نه دریای ژرف و نه تاریکی های روی هم انباشته، کسی را از تو نپوشاند. رحمت خود را شبانه بر هر کس از خلقت که خواهی فرو می‌ریزی، خیانت دیده‌ها و آنچه را که در دل‌هاست می‌دانی. بدانچه که خودت بر خویشتن و فرشتگانت و کسانی که عالم هستند، گواهی دهند، گواهی می‌دهم که معبودی جز تو نیست که تو نیرومند، قائم به عدل و قسط هستی، خدایی جز تو نیست و تو شکست ناپذیر و حکیم هستی. دین در نزد خدا اسلام است و هر که گواهی ندهد بدانچه تو بر خود گواهی داده‌ای و بدان فرشتگان تو و صاحبان علم گواهی داده‌اند، پس به جای آنها گواهی مرا بنویس.

خدایا تویی سلام و از توست سلامتی، از تو می‌خواهم ای صاحب جلالت و بزرگواری که مرا از آتش جهنم رها کنی. سپس دو سجده شکر به جا می‌آوری و در سجده صد مرتبه می گویی: «ماشاء الله ماشاءالله». سپس بعد از آن می گویی: پروردگارا، تو خدایی هستی که هر چیزی را بخواهی همان می‌شود، پس بر محمد و آل او درود فرست و در آنچه که می‌خواهی، این باشد که فرج آل محمد را نزدیک گردانی و فرج من و برادرانم را مقرون به فرج آنها گردانی و با من چنین کن... و هر دعایی خواستی بکن. -. مصباح المتهجد: ۹۹-۱۰۱ -

**[ترجمه]

بیان

الفرق بالتحریك الخوف و خذ بی سبیل الصالحین الباء للتعدیه أی اجعلنی آخذا و سالكا سبیلهم قال فی القاموس الأخذ التناول

و السیره و العقوبه و من أخذ إخذهم بکسر الهمزه و فتحها و رفع الذال و نصبها و من أخذه أخذهم و یکسر أی من سائر بسیرتهم و تخلق بخلائقهم و أعنی علی نفسی أی أعنی علی الغلبه علی النفس الأماره بالسوء و مشتهیاتها لئلا تغلبنی.

و قال الجوهری الکفل الضعف قال تعالی یُؤْتِکُمْ کِفْلَیْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ (۲) و یقال إنه النصیب و اجعل غنای فی نفسی أی یکون غنای بقناعه نفسی بما تعطینی و عدم رغبتها فی ذخائر الدنیا لا بکثره المال فإنها تزید الفقر و تعقب

ص: ۲۵۰

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۹۹- ۱۰۱.

۲- ۲. الحدید: ۲۸.

الوبال بما عندک أی من المثوبات و الدرجات فی سبیلک أی فی الجهاد أو مطلق سبیل الطاعات و العیله الفاقه.

و فی النهایه فی الحدیث اللهم إنی أعوذ بک من دعاء لا یسمع أی لا یستجاب و لا یعتد به فکأنه غیر مسموع و الملتحد الملجأ و لا ـ تردنی بالتخفیف فیهما من الإراده و فی بعض النسخ بالتشدید فیهما من الرد أی لا تردنی إلی الآخره حال کونی متلبسا بالهلاک المعنوی و هو الکفر و الضلال أو بعذاب أخروی أو الأعم منه و من الدنیوی و الأول أظهر.

**[ترجمه]«الفَرَق» به معنای خوف است. «خذ بی سبیل الصالحین»، باء در این عبارت برای متعدی کردن است، یعنی راه آنها را بگیرم و به راه آنها روم. در القاموس گفته است: «الاخذ» به معنای خوردن و سیره و مجازات است که از عبارت «من أخَذَ إخذهم» به کسر همزه و فتح آن و رفع ذال و نصب آن و نیز از «أخذه أخذَهُم» گرفته شده است و با کسره هم می‌آید، یعنی کسی که با آنان همراه شد و اخلاق آنان را گرفت. «و أعنّی علی نفسی»، یعنی مرا بر غلبه بر نفس اماره که بر زشتی امر و لذت‌های آن امر می‌کند، یاری کن تا بر من غلبه نکند.

جوهری گفته است: «الکفل» به معنای دوچندان است، خداوند متعال می‌فرماید: «یؤتکم کفلین من رحمته - . حدید/ ۲۸ - »، {دو کفل از رحمتش را به شما می‌دهد.} گفته شده است، کفل به معنای نصیب است. «واجعل غنای فی نفسی»، یعنی غنای من به قناعت نفسم باشد به آنچه که تو می‌دهی و به اندوخته‌های دنیوی و زیادی مال نباشد، چرا که این کار موجب فقر و زحمت زیاد می‌شود. «بما عندک»، یعنی از ثواب‌ها و درجه‌ها. «فی سبیلک»، یعنی در جهاد یا تمام راه‌های طاعت تو، «العیله» به معنای فقر و فاقه است.

در النهایه در شرح حدیث آمده است: «اللهم إنی أعوذبک من دعاء لایسمع»، یعنی دعایی که مستجاب نشود و به آن اعتنا نگردد، به طوری که گویا شنیده نمی‌شود. «الملتحد»، به معنای پناهگاه است. «ولا ـ تردنی» که بدون تشدید - را و دال - خوانده می‌شود، از اراده گرفته شده است. در برخی از نسخه‌ها با تشدید - را و دال - آمده است و از «الردّ» گرفته شده است، یعنی مرا به آخرت در حالی که متلبس به هلاکت معنوی هستم برنگردان و هلاکت معنوی، کفر و گمراهی است؛ یا متلبس به عذاب اخروی یا اعم از عذاب اخروی و دنیوی برنگردان. اولی ظاهرتر است.

**[ترجمه]

«۵۸»

إِخْتِیَارُ ابْنِ الْبَاقِی، یَقُولُ عَقِیبَهُمَا اللَّهُمَّ أَنْتَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ الْعَلِیُّ الْعَظِیمُ الْخَالِقُ الرَّازِقُ الْمُحْیِی الْمُمِیتُ الْمُبْدِئُ الْمُعِیدُ لَکَ الْحَمْدُ وَ لَکَ الْمَنُّ وَ لَکَ الْخَلْقُ وَ لَکَ الْأَمْرُ وَحْدَکَ لَا شَرِیکَ لَکَ أَسْأَلُکَ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَرْحَمَ ذُلِّی بَیْنَ یَدَیْکَ وَ تَضَرُّعِی إِلَیْکَ وَ وَحْشَتِی مِنَ النَّاسِ وَ أُنْسِی بِکَ یَا کَرِیمُ.

**[ترجمه]اختیار ابن الباقی: بعد از دو رکعت می‌گویی: خدایا، تو زنده و پاینده و بزرگ و عظیم و خالق و روزی دهنده و زنده کننده و میراننده و ایجاد کننده و برگرداننده هستی، حمد و منت و خلق کردن و امر کردن برای توست. تنها هستی و شریکی نداری، من از تو می‌خواهم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و بر خواری من در پیشگاهت و زاری من به سویت

و وحشتم از مردم و انسم به تو رحم نمایی، ای بخشنده.

**[ترجمه]

«۵۹»

الْمُتَهَجِّدُ(۱)، وَ إِخْتِيَارُ ابْنِ الْبَاقِی،: ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّی رَكْعَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ يَقْرَأُ فِيهِمَا مَا يَشَاءُ وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَقْرَأَ فِيهِمَا كَمَثَلِ يس وَ الدُّخَانِ وَ الْوَاقِعَهِ وَ الْمُدَّثِّرِ وَ إِنْ أَحَبَّ غَيْرَهُمَا كَانَ جَائِزاً فَإِذَا سَلَّمَ سَبَّحَ تَسْبِيحَ الزَّهْرَاءِ عليها السلام وَ يَدْعُو بِالدُّعَاءِ الَّذِی تَقَدَّمَ ذِكْرُهُ مِمَّا يُكَرِّرُ عَقِيبَ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَدْعُو بِمَا يَخْتَصُّ عَقِيبَ السَّادِسَهِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُكَ يَا قُدُّوسُ يَا قُدُّوسُ يَا قُدُّوسُ يَا كهيعص يَا أَوَّلَ الْأَوَّلِينَ وَ يَا آخِرَ الْآخِرِينَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَانُ يَا رَحِيمُ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَانُ يَا رَحِيمُ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَانُ يَا رَحِيمُ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْ لِیَ الذُّنُوبَ الَّتِی تُغَيِّرُ النِّعَمَ وَ اغْفِرْ لِیَ الذُّنُوبَ الَّتِی تُنْزِلُ النِّقَمَ وَ اغْفِرْ لِیَ الذُّنُوبَ الَّتِی تُورِثُ النَّدَمَ وَ اغْفِرْ لِیَ الذُّنُوبَ الَّتِی تَحْبِسُ الْقِسَمَ وَ اغْفِرْ لِیَ الذُّنُوبَ الَّتِی تَهْتِكُ الْعِصَمَ وَ اغْفِرْ لِیَ الذُّنُوبَ الَّتِی تُعَجِّلُ الْفَنَاءَ وَ اغْفِرْ لِیَ الذُّنُوبَ الَّتِی تُنْزِلُ الْبَلَاءَ وَ اغْفِرْ لِیَ الذُّنُوبَ الَّتِی تُدِيلُ

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۰۱.

الْأَعْدَاءَ وَ اغْفِرْ لِيَ الذُّنُوبَ الَّتِي تَكْشِفُ الْغِطَاءَ وَ اغْفِرْ لِيَ الذُّنُوبَ الَّتِي تُظْلِمُ الْهَوَاءَ وَ اغْفِرْ لِيَ الذُّنُوبَ الَّتِي تُحْبِطُ الْعَمَلَ وَ اغْفِرْ لِيَ الذُّنُوبَ الَّتِي لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا أَنْتَ اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ أَدْعُوكَ دُعَاءَ مِسْكِينٍ ضَعِيفٍ دُعَاءَ مَنِ اشْتَدَّتْ فَاقَتُهُ وَ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ وَ عَظُمَ جُرْمُهُ وَ ضَعُفَتْ قُوَّتُهُ دُعَاءَ مَنْ لَا يَجِدُ لِفَاقَتِهِ سَادّاً وَ لَا لِضَعْفِهِ مُقَوِّياً وَ لَا لِذَنْبِهِ غَافِراً وَ لَا لِعَثْرَتِهِ مُقِيلًا غَيْرَكَ أَدْعُوكَ مُتَعَبِّداً لَكَ خَاضِعاً ذَلِيلًا غَيْرَ مُسْتَنْكِفٍ وَ لَا مُسْتَكْبِرٍ بَلْ بَائِسٌ فَقِيرٌ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ لَا تَرُدَّنِي خَائِباً وَ لَا تَجْعَلْنِي مِنَ الْقَانِطِينَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَ الْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَ دُنْيَايَ وَ آخِرَتِي اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلِ الْعَافِيَةَ شِعَارِي وَ دِثَارِي وَ أَمَاناً مِنْ كُلِّ سُوءٍ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ انْظُرْ إِلَى فَقْرِي وَ أَجِبْ مَسْأَلَتِي وَ قَرِّبْنِي إِلَيْكَ زُلْفَى وَ لَا تُبَاعِدْنِي مِنْكَ وَ الْطُفْ بِي وَ لَا تَجْفُنِي وَ أَكْرِمْنِي وَ لَا تُهِنِّي أَنْتَ رَبِّي وَ ثِقَتِي وَ رَجَائِي وَ عِصْمَتِي لَيْسَ لِي مُعْتَصَمٌ إِلَّا بِكَ وَ لَيْسَ لِي رَبٌّ إِلَّا أَنْتَ وَ لَا مَفَرَّ لِي مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اكْفِنِي شَرَّ كُلِّ ذِي شَرٍّ وَ اقْضِ لِي

كُلَّ حَاجَةٍ وَ أَجِبْ لِي كُلَّ دَعْوَةٍ وَ نَفِّسْ عَنِّي كُلَّ هَمٍّ وَ فَرِّجْ عَنِّي كُلَّ غَمٍّ وَ ابْدَأْ بِوَالِدَيَّ وَ إِخْوَانِي وَ أَخَوَاتِي مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ ثَنِّ بِي بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَةَ الشُّكْرِ فَيَقُولُ فِيهَا اثْنَتَيْ عَشْرَةَ مَرَّةً الْحَمْدُ لِلَّهِ شُكْراً ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ صَلِّ عَلَى عَلِيٍّ وَ فَاطِمَةَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ وَ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ وَ مُحَمَّدٍ وَ جَعْفَرٍ وَ مُوسَى وَ عَلِيٍّ وَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُجَّةِ عليهم السلام اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى مَا مَنَنْتَ بِهِ عَلَيَّ مِنْ مَعْرِفَتِهِمْ وَ عَرَّفْتَنِيهِ مِنْ حَقِّهِمْ فَاقْضِ بِهِمْ حَوَائِجِي وَ يَذْكُرُهَا ثُمَّ يَقُولُ الْحَمْدُ لِلَّهِ شُكْراً سَبْعَ مَرَّاتٍ (۱).

**[ترجمه]المتهجد و اختیار ابن باقی: سپس بر می‌خیزی و دو رکعت آخر را می‌خوانی و در این دو رکعت هر سوره ای را که خواستی می‌خوانی و مستحب است در این دو رکعت سوره‌هایی شبیه سوره یس و دخان و واقعه و مدثر بخوانی و اگر دوست داشتی سوره‌های دیگری بخوانی، این کار جایز است. وقتی سلام نماز را دادی، تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها را بخوان و دعایی که قبلا ذکر شد را بخوان. آن دعایی بود که بعد از هر دو رکعت تکرار می‌شد. سپس دعای اختصاصی که بعد از رکعت ششم خوانده می‌شود را بخوان؛ دعا این است:

خدایا، من از تو می‌خواهم ای قدّوس، ای قدّوس، ای قدّوس، ای کهیعص، ای اول اولین و ای آخر آخرین، ای الله، ای رحمتگر، ای مهربان، ای الله، ای رحمتگر، ای مهربان، ای الله، ای رحمتگر، ای مهربان، ای الله، ای الله، ای الله، بر محمد و آل محمد درود فرست و گناهانم را ببخش، گناهانی که نعمت‌ها را تغییر می‌دهند، بلا را نازل می‌کنند و پشیمانی به بار می‌آورند و مانع سهم من می‌شوند. پرده‌ها را می‌درند، نابودی را شتاب می‌بخشند، بلاها را نازل می‌کنند، موجب تسلط دشمن می‌شوند، و موجب برافتادن پرده‌ها می‌شوند. موجب تاریک شدن هوا می‌گردند و موجب باطل شدن عمل می‌گردند، بر من گناهانی را بیامرز که جز تو کسی از آن خبر ندارد.

خدایا، خدایی جز تو نیست و تو بزرگ و عظیم هستی، خدایی جز تو نیست و تو بردبار و کریم هستی، تو را چون مسکینی ضعیف و چون کسی که فقرش به نهایت رسیده، و گناهانش زیاد شده و جرمش بزرگ شده و قوتش ضعیف شده، مثل دعای کسی که برای فقرش برطرف کننده و برای ضعفش قوی کننده و بر گناهانش آمرزنده و بر لغزش‌هایش جبران کننده ای به غیر از تو نمی‌یابد. متعبدانه و فروتنانه و ذلیلانه که نه سرباز می‌زند و نه تکبر می‌ورزد، بلکه بیچاره و فقیر است؛ تو را

می‌خوانم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا ناامید برنگردان و مرا از ناامیدان قرار نده .

خدایا، من از تو در دین و دنیا و آخرتم سلامتی و عافیت خواستارم، خدایا بر محمد و آل او درود فرست و عافیت را شعار و دثار - جامه زیرین و رویین - و امان من از شر هر سوء و بدی قرار ده. خدایا بر محمد و آل محمد درود فرست و بر فقر من بنگر و خواسته‌ام را اجابت کن و مرا به درگاهت مقرب کن و مرا از خودت دور نکن و بر من لطف نما و از درگاهت مران و مرا بزرگ دار و خوار مگردان. تو پروردگار و مورد اعتماد و امید و دستاویز من هستی، من دستاویزی جز تو ندارم و پروردگاری جز تو ندارم و هیچ گریزگاهی از تو جز به خودت ندارم.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و در برابر هر شری کفایتگر من باش. تمام حاجت مرا برطرف کن و تمام دعای مرا اجابت کن و تمام اندوه مرا برطرف نما و تمام گرفتاری مرا برآور، و اول به پدر و مادر و برادر و خواهر مؤمن و سپس به خودم عنایت فرما، به وسیله رحمتت ای مهربان‌ترین مهربانان.

سپس سجده شکر به جا می‌آوری و در آن دوازده مرتبه می گویی: «الحمد لله شکراً» سپس می گویی: «خدایا بر محمد و آل محمد درود فرست و بر علی و فاطمه و حسن و حسین و علی بن حسین و محمد و جعفر و موسی و علی و محمد و علی و حسن و حجت علیهم السلام درود فرست. خدایا، به خاطر منتی که بر من به خاطر شناساندن آنها به من دادی و حق آنها را بر من شناساندی، ستایش مخصوص توست. پس به وسیله آنها حاجت‌های مرا روا کن. سپس حاجت خود را ذکر می کنی و سپس هفت مرتبه می گویی: «الحمدلله شکرا». - . مصباح المتهجد: ۱۰۳ -

**[ترجمه]

توضیح

الذنوب التی تغیر النعم الأوصاف إما توضیحیه فإن جمیع الذنوب مشترکه فی تلک الأوصاف فی الجمله أو احترازیه فإن بعضها أشد تأثیرا

ص: ۲۵۲

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۰۳.

فی بعض الآثار من غیرها کَمَا مَرَّ(۱) عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: أَنَّ الَّتِی تُغَیِّرُ النِّعَمَ الْبَغْیُ وَ الَّتِی تُورِثُ النَّدَمَ الْقَتْلُ وَ الَّتِی تُنْزِلُ النِّقَمَ الظُّلْمُ وَ الَّتِی تَهْتِکُ السُّتُورَ شُرْبُ الْخَمْرِ وَ الَّتِی تَحْبِسُ الرِّزْقَ الزِّنَا وَ الَّتِی تُعَجِّلُ الْفَنَاءَ قَطِیعَهُ الرَّحِمِ وَ الَّتِی تَرُدُّ الدُّعَاءَ وَ تُظْلِمُ الْهَوَاءَ عُقُوقُ الْوَالِدَیْنِ.

وَ فِی خَبَرٍ آخَرَ(۲): الَّتِی تُعَجِّلُ وَ تُقَرِّبُ الْآجَالَ وَ تُخْلِی الدِّیَارَ هِیَ قَطِیعَهُ الرَّحِمِ وَ الْعُقُوقُ وَ تَرْکُ الْبِرِّ.

وَ فِی خَبَرٍ آخَرَ(۳): إِذَا فَشَا الزِّنَا ظَهَرَتِ الزَّلْزَلَهُ وَ إِذَا فَشَا الْجَوْرُ فِی الْحُکْمِ احْتَبَسَ الْقَطْرُ وَ إِذَا خُفِرَتِ الذِّمَّهُ أُدِیلَ لِأَهْلِ الشِّرْکِ مِنْ أَهْلِ الْإِسْلَامِ وَ إِذَا مَنَعُوا الزَّکَاهَ ظَهَرَتِ الْحَاجَهُ.

قوله علیه السلام التی تهتک العصم المراد به إما رفع حفظ الله و عصمته عن الذنوب بالتخلیه بینه و بین الشیطان و النفس و إما برفع ستره الذی ستره به عن الملائکه و الثقلین کما فی الأخبار أن الله تعالی یستر عبده بستر حتی إذا تمادی فی المعاصی یقول الله تعالی ارفعوا الستر عنه فیفضحه و لو فی جوف بیته و یلعنه ملائکه السماء و الأرض و الحمل علی الأول أولی لیکون کشف الغطاء تأسیسا.

و الإداله الغلبه و تغییر النعم إزالتها کما قال سبحانه إِنَّ اللَّهَ لا یُغَیِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتَّی یُغَیِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ (۴) و إظلام الهواء إما محمول علی الحقیقه بأن تحدث منها الآیات السماویه التی توجبه أو علی المجاز فإنه قد یعبر بذلک عن الشدائد العظیمه فإن الهواء قد أظلم فی عینه لشده ما لحقه من الهم و الحزن و العثره المره من العثار فی المشی فاستعیر للذنوب و الخطایا و إقاله النادم هو أن یجیب المشتری المغبون المستدعی لفسخ البیع إلی الفسخ فاستعمل فی المغفره لأن العبد کأنه اشتری

۱- ۱. راجع ج ۷۳ ص ۳۶۶- ۳۷۷ باب علل المصائب و المحن، و الحدیث الذی أشار إلیه مر تحت الرقم ۱۱ من علل الشرائع ج ۲ ص ۲۷۱، معانی الأخبار ص ۲۶۹ الاختصاص ۲۳۸.

۲- ۲. راجع ج ۷۳ ص ۳۶۶- ۳۷۷ باب علل المصائب و المحن، و الحدیث الذی أشار إلیه مر تحت الرقم ۱۱ من علل الشرائع ج ۲ ص ۲۷۱، معانی الأخبار ص ۲۶۹ الاختصاص ۲۳۸.

۳- ۳. مر فی ج ۹۶ ص ۱۳ نقلا عن الخصال ج ۱ ص ۱۱۵.

۴- ۴. الرعد: ۱۲.

من الله العقوبه بذنبه فصار مغبونا فيطلب الإقاله منه تعالى.

و الزلفى القرب مفعول مطلق من غير لفظ الفعل و فى النهايه الجفاء البعد عن الشى ء يقال جفاه إذا بعد عنه و أجفاه إذا أبعده و الجفا أيضا ترك الصله و البر انتهى فيمكن أن يقرأ هنا على بناء الإفعال أيضا و بناء المجرد أظهر

**[ترجمه]«الذنوب التى تغيّر النّعم»، اوصافی که در این دعا آمده، یا توضیحی است که در این صورت تمام گناهان در این اوصاف فی‌الجمله مشترک هستند یا احترازی می‌باشند که در این صورت، تأثیر برخی از اوصاف از برخی دیگر بیشتر است. در این باره قبلا سخن گفته شد. - . بحارالانوار ۷۳: ۳۶۶-۳۷۷ باب علت‌های مصیب و محنت‌ها - از امام صادق علیه السلام روایت شده است: گناهی که نعمت را تغییر می‌دهد، زناست و گناهی که پشیمانی به بار می‌آورد، قتل است و گناهی که ظلم را فرو می‌ریزد، ظلم است و گناهی که پرده‌ها را می‌درد، شراب خواری است و گناهی که مانع رزق می‌شود، زناست و گناهی که مرگ را زودتر می‌کند، قطع صله رحم است و گناهی که موجب رد دعا و تاریکی هوا می‌گردد، عاق والدین است.

در روایت دیگر - . بحارالانوار ۷۳: ۳۶۶-۳۷۷ باب علت‌های مصیب و محنت‌ها -

آمده است: گناهی که موجب مرگ زودرس و خالی شدن سرزمین می‌شود، قطع صله رحم و عاق والدین و ترک احسان و نیکوکاری است. در روایت دیگر - بحار الانوار ۹۶: ۱۳ که از الخصال ۱: ۱۱۵ نقل کرده است. - آمده است: هرگاه زنا شایع شد، زلزله پیدا شود؛ و هرگاه به ناحق حکم کردن شایع شود، باران بند آید؛ و هرگاه پیمان با کفاری که در ذمه اسلامند شکسته شود، دولت به دست مشرکین افتد و بر مسلمین حکومت کنند؛ و هرگاه زکات داده نشود، فقر و احتیاج پدیدار گردد.

سخن حضرت علیه السلام: «الّتی تهتک العصم»، منظور از این جمله، یا این است که خداوند با خالی کردن و برداشتن موانع بین او و شیطان و نفس، حفظ و عصمت خودش را از روی وی بردارد؛ و یا پرده و ستری که او را از فرشتگان و ثقلین - جن و انس - پوشانده بود، بردارد. همچنان که در روایات آمده است که خدای متعال بنده‌اش را با پوششی می‌پوشاند و وقتی بنده در معصیت خدا فرو رود، خداوند متعال می‌فرماید: پوشش را از روی او بردارید، پس وی حتی اگر در درون خانه‌اش هم باشد رسوا می‌شود و فرشتگان آسمان و زمین وی را لعن می‌کنند. حمل کردن روایت بر نظر اول بهتر است، تا برانداختن پوشش تأسیسی باشد نه احترازی.

«اداله» به معنای غلبه است و «تغییر النعم» به معنای از بین بردن نعمت‌هاست، همان طور که خدای متعال می‌فرماید: «ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بأنفسهم» - . رعد/۱۱ - ، {همانا

خداوند آنچه را گروهی دارند [از نعمتها}، دگرگون نکند تا آنگاه که آنچه را در خودشان است دگرگون کنند.} تاریک کردن هوا یا به معنای حقیقی است، یعنی انجام این کار موجب نشانه‌های آسمانی شود که از این گناه ناشی شده است. یا بر معنای مجازی حمل می‌شود به این صورت که گاهی از مصیبت‌های بزرگ، به تاریک شدن هوا تعبیر می‌شود، چرا که هوا به چشم کسی که دچار این بلا شده است، به خاطر شدت حزن و غم، تاریک و ظلمانی است. «العثره»، اسم مرّه است، از عبارت

«العثار فی المشی»، به معنای افتادن هنگام راه رفتن گرفته شده است، بنابراین استعاره برای گناه و خطاست. «اقاله النادم»، به معنای این است که مشتری که در بیع دچار غبن شده است و می‌خواهد بیع را فسخ کند، درخواستش مورد قبول واقع شود؛ بنابراین، این عبارت در آمرزش گناهان هم استعمال شده است، چرا که بنده مثل کسی است که کیفر و عقوبت را از خداوند متعال با گناهانش خریده است و چون مغبون شده، از خدای متعال می‌خواهد این معامله را اقاله کرده و فسخ نماید.

«الزلفی»، به معنای قرب و نزدیکی و مفعول مطلقی است که از جنس خود فعل نیست. در النهایه آمده است: «الجفاء» به معنای دور بودن از چیزی است. وقتی گفته می‌شود «جفاه»، یعنی از آن دور شد و وقتی گفته می‌شود «أجفاه»، یعنی وقتی از آن دور کرد. همچنین «الجفا» به معنای قطع صله رحم و احسان است، پایان. ممکن است این کلمه به صورت باب افعال نیز خوانده شود که خواندن آن به صورت مجرد ظاهرتر است.

**[ترجمه]

«۶۰»

الْمُتَهَجِّدُ: ثُمَّ تَقُومُ فَتُصَلِّی رَكْعَتَيْنِ فَإِذَا سَلَّمْتَ سَبَّحْتَ تَسْبِيحَ الزَّهْرَاءِ علیها السلام وَ قَرَأْتَ الدُّعَاءَ الْمُقَدَّمَ ذِكْرُهُ فِی عَقِيبِ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَقْرَأَ فِی هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فِی الْأُولَی تَبَارَكَ الَّذِی بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَ فِی الثَّانِيَهِ هَلْ أَتَی عَلَی الْإِنْسَانِ وَ يَدْعُو فِی آخِرِ سَجْدَهِ مِنْ هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ يَا خَيْرَ مَدْعُوٍّ يَا أَوْسَعَ مَنْ أَعْطَی يَا خَيْرَ مُرْتَجًی ارْزُقْنِی وَ أَوْسِعْ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ وَ سَبِّبْ لِی رِزْقاً وَاسِعاً مِنْ فَضْلِكَ إِنَّكَ عَلَی كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ(۱) فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يَدْعُوَ عَلَی عَدُوٍّ لَهُ فَلْيَقُلْ فِی هَذِهِ السَّجْدَهِ يَا عَلِيُّ يَا عَظِيمُ يَا رَحْمَانُ يَا رَحِيمُ أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَ مِنْ خَيْرِ أَهْلِهَا وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ الدُّنْيَا وَ مِنْ شَرِّ أَهْلِهَا اللَّهُمَّ اقْرِضْ أَجَلَ فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ وَ ابْتُرْ عُمُرَهُ وَ عَجِّلْ بِهِ وَ أَلِحَّ فِی الدُّعَاءِ فَإِنَّ اللَّهَ يَكْفِيكَ أَمْرَهُ (۲)

وَ الدُّعَاءُ الْخَاصُّ عَقِيبَ الثَّامِنَهِ يَا عَزِيزُ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارْحَمْ ذُلِّی يَا غَنِيُّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارْحَمْ فَقْرِی بِمَنْ يَسْتَغِيثُ الْعَبْدُ إِلَّا بِمَوْلَاه وَ إِلَی مَنْ يَطْلُبُ الْعَبْدُ إِلَّا إِلَی مَوْلَاهُ وَ مَنْ يَرْجُو الْعَبْدُ غَيْرَ سَيِّدِهِ إِلَی مَنْ يَتَضَرَّعُ الْعَبْدُ إِلَّا إِلَی خَالِقِهِ بِمَنْ يَلُوذُ الْعَبْدُ إِلَّا بِرَبِّهِ إِلَی مَنْ يَشْكُو الْعَبْدُ إِلَّا إِلَی رَازِقِهِ اللَّهُمَّ مَا عَمِلْتُ مِنْ خَيْرٍ فَهُوَ مِنْكَ لَا حَمْدَ لِی عَلَيْهِ وَ مَا عَمِلْتُ مِنْ شَرٍّ فَقَدْ حَذَّرْتَنِيهِ وَ لَا عُذْرَ لِی فِيهِ أَسْأَلُكَ سُؤَالَ الْخَاضِعِ الذَّلِيلِ وَ أَسْأَلُكَ سُؤَالَ الْعَائِذِ الْمُسْتَقِيلِ وَ أَسْأَلُكَ سُؤَالَ مَنْ يُقِرُّ بِذَنْبِهِ وَ يَعْتَرِفُ بِخَطِيئَتِهِ وَ أَسْأَلُكَ سُؤَالَ مَنْ لَا يَجِدُ لِعَثْرَتِهِ مُقِيلًا وَ لَا لِضُرِّهِ كَاشِفاً وَ لَا لِكَرْبِهِ مُفَرِّجاً وَ لَا لِغَمِّهِ مُرَوِّحاً وَ لَا لِفَاقَتِهِ سَادّاً وَ لَا لِضَعْفِهِ مُقَوِّياً غَيْرَكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۰۳.

۲- ۲. مصباح المتهجد: ۱۰۳.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اجْعَلْنِی مِمَّنْ رَضِیتَ عَمَلَهُ وَ قَصَّرْتَ أَمَلَهُ وَ أَطَلْتَ أَجَلَهُ وَ أَعْطَیْتَهُ الْکَثِیرَ مِنْ فَضْلِکَ الْوَاسِعِ وَ أَطَلْتَ عُمُرَهُ وَ أَحْیَیْتَهُ بَعْدَ الْمَوْتِ حَیَاةً طَیِّبَهً وَ رَزَقْتَهُ مِنَ الطَّیِّبَاتِ وَ أَسْأَلُکَ سَیِّدِی نَعِیماً لَا یَنْفَدُ وَ فَرْحَهً لَا یَبِیدُ وَ مُرَافَقَهَ نَبِیِّکَ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ إِبْرَاهِیمَ وَ آلِ إِبْرَاهِیمَ فِی أَعْلَی عِلِّیِّینَ فِی جَنَّهِ الْخُلْدِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ارْزُقْنِی إِشْفَاقاً مِنْ

عَذَابِکَ یَتَجَلَّی لَهُ قَلْبِی وَ تَدْمَعُ لَهُ عَیْنِی وَ یَقْشَعِرُّ لَهُ جِلْدِی وَ یَتَجَافَی لَهُ جَنْبِی وَ أَجِدُ نَفْعَهُ فِی قَلْبِی اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ طَهِّرْ قَلْبِی مِنَ النِّفَاقِ وَ صَدْرِی مِنَ الْغِشِّ وَ أَعْمَالِی کُلَّهَا مِنَ الرِّیَاءِ وَ عَیْنِی مِنَ الْخِیَانَهِ وَ لِسَانِی مِنَ الْکَذِبِ وَ طَهِّرْ سَمْعِی وَ بَصَرِی وَ تُبْ عَلَیَ إِنَّکَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِیمُ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِنُورِ وَجْهِکَ الْکَرِیمِ الَّذِی أَشْرَقَتْ لَهُ الظُّلُمَاتُ وَ أَصْلَحْتَ عَلَیْهِ أَمْرَ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ مِنْ أَنْ یَحُلَّ عَلَیَّ غَضَبُکَ أَوْ یَنْزِلَ عَلَیَّ سَخَطُکَ أَوْ أَتَّبِعَ هَوَایَ بِغَیْرِ هُدًی مِنْکَ أَوْ أُوَالِیَ لَکَ عُدُوّاً أَوْ أُعَادِیَ لَکَ وَلِیّاً أَوْ أُحِبَّ لَکَ مُبْغِضاً أَوْ أُبْغِضَ لَکَ مُحِبّاً أَوْ أَقُولَ لِحَقٍّ هَذَا بَاطِلٌ أَوْ أَقُولَ لِبَاطِلٍ هُوَ حَقٌّ أَوْ أَقُولَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا هؤُلَاءِ أَهْدی مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا سَبِیلًا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ کُنْ بِی رَءُوفاً وَ کُنْ بِی رَحِیماً وَ کُنْ بِی حَفِیّاً وَ اجْعَلْ لِی وُدّاً اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِی یَا غَفَّارُ وَ تُبْ عَلَیَّ یَا تَوَّابُ وَ ارْحَمْنِی یَا رَحْمَانُ وَ اعْفُ عَنِّی یَا عَفُوُّ وَ عَافِنِی یَا کَرِیمُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ارْزُقْنِی فِی الدُّنْیَا زَهَادَهً وَ اجْتِهَاداً فِی الْعِبَادَهِ وَ لَقِّنِی إِیَّاکَ عَلَی شَهَادَهٍ مُنْقَادَهٍ تَسْبِقُ بُشْرَاهَا وَجَعَهَا وَ فَرَحُهَا تَرَحَهَا وَ صَبْرُهَا جَزَعَهَا أَیْ رَبِّ لَقِّنِی عِنْدَ الْمَوْتِ بَهْجَهً وَ نَضْرَهً وَ قُرَّهَ عَیْنٍ وَ رَاحَهً فِی الْمَوْتِ أَیْ رَبِّ لَقِّنِی فِی قَبْرِی ثَبَاتَ الْمَنْطِقِ وَ سَعَهً فِی الْمَنْزِلِ وَ قِفْ بِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ مَوْقِفاً تُبَیِّضُ بِهِ وَجْهِی وَ تُثَبِّتُ بِهِ مَقَامِی وَ تُبَلِّغُنِی بِهِ شَرَفَ کَرَامَتِکَ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ انْظُرْ إِلَیَّ نَظْرَهً رَحِیمَهً کَرِیمَهً أَسْتَکْمِلُ بِهَا الْکَرَامَهَ عِنْدَکَ فِی الرَّفِیقِ الْأَعْلَی فِی أَعْلَی عِلِّیِّینَ فَإِنَّ بِنِعْمَتِکَ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ

اللَّهُمَّ إِنِّی ضَعِیفٌ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ قَوِّ فِی رِضَاکَ ضَعْفِی وَ خُذْ إِلَی الْخَیْرِ بِنَاصِیَتِی وَ اجْعَلِ الْإِیمَانَ مُنْتَهَی رِضَایَ اللَّهُمَّ إِنِّی ضَعِیفٌ وَ مِنْ ضَعْفٍ خُلِقْتُ وَ إِلَی ضَعْفٍ أَصِیرُ فَمَا شِئْتَ لَا مَا شِئْتُ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ وَفِّقْنِی یَا رَبِّ أَنْ أَسْتَقِیمَ اللَّهُمَّ رَبَّ جَبْرَئِیلَ وَ مِیکَائِیلَ وَ إِسْرَافِیلَ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ امْنُنْ عَلَیَّ بِالْجَنَّهِ وَ نَجِّنِی مِنَ النَّارِ وَ زَوِّجْنِی مِنَ الْحُورِ الْعِینِ وَ أَوْسِعْ عَلَیَّ مِنْ فَضْلِکَ الْوَاسِعِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ لَا تَجْعَلِ الدُّنْیَا أَکْبَرَ هَمِّی وَ لَا تَجْعَلْ مُصِیبَتِی فِی دِینِی وَ مَنْ أَرَادَنِی بِسُوءٍ فَاصْرِفْهُ عَنِّی وَ أَلْحِقْ بِهِ مَکْرَهُ وَ ارْدُدْ کَیْدَهُ فِی نَحْرِهِ وَ حُلْ بَیْنِی وَ بَیْنَهُ وَ اکْفِنِیهِ بِحَوْلِکَ وَ قُوَّتِکَ وَ مَنْ أَرَادَنِی بِخَیْرٍ فَیَسِّرْ ذَلِکَ لَهُ وَ اجْزِهِ عَنِّی خَیْراً وَ أَتْمِمْ عَلَیَّ نِعْمَتَکَ وَ اقْضِ لِی حَوَائِجِی فِی جَمِیعِ مَا سَأَلْتُکَ وَ أَسْأَلُکَ لِنَفْسِی وَ أَهْلِی وَ إِخْوَانِی مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ أَشْرِکْهُمْ فِی صَالِحِ دُعَائِی وَ أَشْرِکْنِی فِی صَالِحِ دُعَائِهِمْ وَ ابْدَأْ بِهِمْ فِی کُلِّ خَیْرٍ وَ ثَنِّ بِی یَا کَرِیمُ (۱).

**[ترجمه]المتهجد: سپس برمی‌خیزی و دو رکعت نماز می‌خوانی و وقتی سلام نماز را گفتی، تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها را می گویی و دعایی را که قبلا گفتیم بعد از هر دو رکعت خوانده می‌شود، می‌خوانی. مستحب است در این دو رکعت، در رکعت اولی سوره ملك و در رکعت دومی سوره انسان را بخوانی. در آخر سجده، این دو رکعت این دعا را می‌خوانی: ای بهترین کسی که خوانده می‌شود، ای کسی که وسیع‌ترین عطا را دارد، ای بهترین کسی که به او امید می‌رود، مرا روزی ده و این روزی را بر من وسیع گردان، و از فضل خودت رزقی وسیع را بر من فراهم آور که تو بر هر چیز توانا هستی. - . مصباح المتهجد: ۱۰۳ -

اگر می‌خواهد بر دشمنش نفرین کند، در این سجده بگوید: ای بلند مرتبه، و ای بزرگ، ای رحمتگر، ای مهربان، از تو خیر دنیا و از خیر اهل دنیا را می‌خواهم و از شر دنیا و شر اهل آن به تو پناه می‌آورم، خدایا اجل فلان بن فلان را ببر و عمرش را قطع کن و در این کار عجله نما. و بر این دعا اصرار ورزد که خداوند شر وی را از سر او کم خواهد کرد. - . مصباح المتهجد: ۱۰۳ -

دعای مخصوص بعد از رکعت هشتم: ای شکست ناپذیر، بر محمد و آل او درود فرست و بر ذلیلی من رحم کن. ای غنی، بر محمد و آل او درود فرست و بر فقر من رحم کن. بنده به غیر از مولایش به درگاه چه کسی می‌نالد و بنده به غیر از مولایش از چه کسی طلب می‌کند و بنده به غیر از مولایش به چه کسی امید دارد و بنده به غیر از خالقش به درگاه چه کسی تضرع می‌کند و بنده به غیر از پروردگارش به درگاه چه کسی پناه می‌برد و بنده به غیر از روزی دهنده‌اش به درگاه چه کسی شکوه می‌کند؟

خدایا، هر خیری که من انجام دادم از جانب تو بوده است و من شکر این نعمت را به جا نیاوردم، و هر شری که انجام دادم، مرا از انجام آن بازداشته بودی و من در ارتکاب آن عذری نداشتم. از تو چون کسی می‌خواهم که خاضع و ذلیل است، از تو چون کسی می‌خواهم که پناه خواهنده و خواهنده گذشتن از گناهش است. از تو چون کسی می‌خواهم که به گناهان و خطاهای خود معترف است. از تو چون کسی می‌خواهم که بر لغزش‌هاش بخشنده و جبران کننده‌ای و بر گرفتاریش برطرف کننده‌ای و بر بلاییش فرج بخشی و بر اندوهش شادی رسانی و بر فقرش برطرف کننده‌ای و بر ضعفش قوی کننده‌ای به غیر از تو نمی‌یابد. ای مهربان‌ترین مهربانان.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا از جمله کسانی قرار بده که از عملش راضی شدی، و آرزوهایش را کوتاه کردی، و أجلش را طولانی نمودی، و از فضل وسیع خودت مقدار زیادی به او عطا کردی، و عمرش را طولانی کردی، و او را بعد از مرگ به حیاتی طیب زنده کردی، و از پاکیزه‌ها به او روزی دادی، سرورم، از تو نعمتی می‌خواهم که تمام نشود، شادمانی که زایل نگردد، و همراهی با پیامبرت محمد و آل محمد و ابراهیم و آل ابراهیم در اعلی علیین در بهشت جاودان را خواستارم.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و ترس از عذابت را روزی من کن که قلبم برای آن جلاء یابد و چشمم برای آن اشک بریزد و پوستم برای آن پوست بیاندازد و پهلویم برای آن از بستر جدا گردد و نفع آن را در قلبم ایجاد کن. خدایا بر محمد و آل محمد درود فرست و قلبم را از نفاق و سینه‌ام را از غش و ناخالصی و تمام اعمالم را از ریا و چشمم را از خیانت و زبانم را از دروغ پاک گردان و گوش و چشمم را پاک گردان و توبه مرا بپذیر که تو بخشنده و مهربانی.

خدایا، من به نور ذات بخشنده‌ات که با آن تاریکی‌ها را روشن نمودی و به وسیله آن امر پیشینیان و پسینیان را اصلاح نمودی، پناه می‌آورم از اینکه غضبت بر من حلال یا خشمت بر من نازل گردد یا از هوای نفس خود به جای پیروی از تو، پیروی کنم. یا کسی را به ولایت خود انتخاب کنم که دشمن توست یا با ولی تو دشمنی ورزم، یا کسی را که بر تو غضبناک است دوست بدارم یا کسی که محب توست را دشمن بدارم، یا به حق بگویم که این باطل است یا به باطل بگویم که این حق است، یا به کسانی که کفر ورزیده اند بگویم اینان از کسانی که ایمان آورده‌اند، هدایت یافته تر هستند.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و با من رئوف و مهربان باش و دوست دارانی برای من قرار ده، ای بخشنده. پروردگارا، گناهان مرا ببخش و توبه مرا بپذیر، ای پذیرنده توبه. و بر من رحم کن ای رحمتگر، و مرا عفو کن ای عفو کننده، و از من بگذر ای بخشنده. خدایا بر محمد و آل محمد درود فرست و در دنیا زهد و تلاش در عبادت را روزی من کن و خودت بر من شهادت بر فرمان بردارانی که بشارتشان بر دردشان و شادیشان بر اندوهشان و صبرشان بر زاریشان سبقت گرفته را تلقین کن.

خدایا، هنگام مرگ مرا طوری کن که شادمان و تازه و با نور چشم و مرگ راحت تو را ملاقات کنم. خدایا، طوری کن که با حالتی تو را ملاقات کنم که در قبرم ثبات منطق و فراخی در آن داشته باشم. و در قیامت مرا در جایگاهی قرار ده که چهره‌ام به آن روشن شود و به آن مقامم تثبیت شود و مرا به وسیله آن به شرف کرامت در دنیا و آخرت برسان و بر من با نگاهی مهربان بنگر تا به وسیله آن مستحق کرامت نزد تو در مرتبه بلند و اعلی علیین شوم که به نعمتت نیکی‌ها پایان می‌پذیرد.

خدایا، من ضعیف هستم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و در راه رضای خودت ضعفم را قوت بخش و مرا به سوی خیر رهنمون شو و ایمان را نهایت رضایتم قرار ده. خدایا من ضعیف هستم و هر کس که ضعیف باشد را تو خلق کرده‌ای و به سوی ضعف پیش می‌روم، پس هر چه که تو بخواهی [می‌شود] نه آنچه که من می‌خواهم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و پروردگارا، مرا توفیق ده که قوام یابم.

خدایا، ای پروردگار جبرئیل و میکائیل و اسرافیل، بر محمد و آل محمد درود فرست و با دادن بهشتت بر من منت گذار و مرا

از آتش نجات ده و از حورالعین به ازدواج من در بیاور، و از فضل وسیعت بر من وسعت بخش. خدایا بر محمد و آل محمد درود فرست و دنیا را بزرگترین همتم قرار نده و سختی و مصیبت مرا در دینم قرار نده و هر کس که قصد بدی در مورد من دارد، شرش را از سر من کم کن و مکرش را به خودش ملحق کن و مکر و حیله‌اش را به نابودی او برگردان و بین من و او حایل شو و گفایتگر من در برابر او به وسیله و اراده و نیرویت باش. هر کس می‌خواهد به من نیکی کند، انجام این کار را بر او آسان کن و به خاطر من به او پاداش بده و نعمتت را بر من کامل کن. تمام حاجت‌هایی را که از تو برای خودم، خانواده‌ام و برادران و خواهران مؤمنم خواستم، برآورده کن و مرا در دعاهای نیک آنها شریک کن و هر خیری که از تو خواستم، اول به آنها و سپس به خودم بده، ای بزرگوار. - . مصباح المتهجد : ۱۰۵ -

**[ترجمه]

بیان

لا يبيد أی لا يهلك و لقنی إياك أی اجعلنی ألقاك عند الموت علی تلك الحاله و البهجه الحسن و الفرح و السرور و النضره الحسن و الرونق و ثبت به مقامی أی لا- أتزلزل و لا- أرتعش خوفا أو تعين لی مقامی الذی أريده فی الجنان و الرفيع الأعلی المرتفع الذی هو أعلی الدرجات فی الآخره و الرفيع أيضا الشريف.

و فی النهايه عليون اسم للسماء السابعه و قيل اسم لديوان الملائكه الحفظه ترفع إليه أعمال الصالحين من العباد و قيل هو أعلی الأمكنه و أشرف المراتب و أقربها من الله تعالی فی الدار الآخره و يعرب بالحروف و الحركات كقنسرين و أشباهه علی أنه جمع أو واحد انتهی.

و قو فی رضاك ضعفی نسبه القوه إلی الضعف علی المجاز أی قونی فی حال ضعفی و خذ إلی الخير أی خذ بناصيتی جاذبا إلی الخير.

ص: ۲۵۶

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۰۵.

**[ترجمه]«لا- يبيد»، يعنی نـابود نمی‌شود. «و لقنی إیـاک»، یعنی مرا طوری کن که با آن حالت تو را دیـدار کنم. «البهجه» به معنـای نیکی و شادمـانی و سـرور است. «النضـره» به معنـای نیکی و رونـق است. «ثبت به مقـامی»، یعنی از روی خوف نلرزم یا مقـامی که در بهشت می‌خواهم برای من معین شود. «الرفیع الا-علی»، مرتبه بلنـدی که در بلنـدترین مرتبه آخرت است. «الرفیع» هم به معنای شریف است.

در النهـایه آمـده است: «علیّون» اسـمی برای آسـمان هفتم است. گفته شـده است: اسم دفتر فرشـتگان نگهبـان است که اعمـال بنـدگان صالـح به سوی آن بالا- می‌رود. گفته شـده است: این بلنـدترین مکـان‌هـا و شـریف‌ترین و نزدیکترین مکـان در خـانه آخرت به خداوند متعال است. و به وسیله حروف و حرکت معرب می‌شود مثل «قنسرین» و نظایر آن است، مبنی بر اینکه علیین جمع باشد یا مفرد. پایان.

«قوّ فی رضاک ضـعفی»، نسـبت دادن قوت به ضـعف به صورت مجازی است، یعنی مرا در حال ضـعفم قوی گردان. «خذ إلی الخیر»، یعنی موی پیشانی مرا بگیر و به سوی خیر بکش.

**[ترجمه]

«۶۱»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ الْبَلَدُ الْأَمِینُ (۱)، وَ غَیْرُهُمَـا: ثُمَّ یَـدْعُو بِالـدُّعَاءِ الْمَرْوِیِّ عَنِ الرِّضَـا علیه السـلام عَقِیبَ الثَّمَـانِی رَکَعَـاتٍ- اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِحُرْمَهِ مَنْ عَاذَ بِکَ مِنْکَ وَ لَجَأَ إِلَی عِزِّتِکَ وَ اسْتَظَلَّ بِفَیْئِکَ وَ اعْتَصَمَ بِحَبْلِکَ وَ لَمْ یَثِقْ إِلَّا بِکَ یَا جَزِیلَ الْعَطَایَا یَا مُطْلِقَ الْأُسَارَی یَا مَنْ سَمَّی نَفْسَهُ مِنْ جُودِهِ وَهَّاباً أَدْعُوکَ رَهَباً وَ رَغَباً وَ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ إِلْحَاحاً وَ إِلْحَافاً وَ تَضَرُّعاً وَ تَمَلُّقاً وَ قَائِماً وَ قَاعِداً وَ رَاکِعاً وَ سَاجِـداً وَ رَاکِباً وَ مَاشِـیاً وَ ذَاهِباً وَ جَائِیاً وَ فِی کُلِّ حَالاتِی وَ أَسْأَلُکَ أَنْ تُصَـلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَفْعَلَ بِی کَذَا وَ کَذَا ثُمَّ یَدْعُو بِمَا یُحِبُّ ثُمَّ یَسْـجُدُ سَـجْدَتَیِ الشُّکْرِ وَ یَقُولُ فِیهِمَا یَا عِمَادَ مَنْ لَا عِمَادَ لَهُ یَا ذُخْرَ مَنْ لَا ذُخْرَ لَهُ یَا سَـنَدَ مَنْ لَا سَنَـدَ لَهُ یَـا مَلَـاذَ مَنْ لَـا مَلَـاذَ لَهُ یَـا کَهْفَ مَنْ لَا کَهْفَ لَهُ یَا غِیَاثَ مَنْ لَا غِیَاثَ لَهُ یَا جَارَ مَنْ لَا جَارَ لَهُ یَا حِرْزَ مَنْ لَا حِرْزَ لَهُ یَا حِرْزَ الضُّعَفَـاءِ یَا کَنْزَ الْفُقَرَاءِ یَا عَوْنَ أَهْلِ الْبَلَاءِ یَا أَکْرَمَ مَنْ عَفَا یَا مُنْقِـذَ الْغَرْقَی یَا مُنْجِیَ الْهَلْکَی یَا کَاشِفَ الْبَلْوَی یَا مُحْسِنُ یَا مُجْمِلُ یَا مُنْعِمُ یَا مُفْضِلُ أَنْتَ الَّذِی سَـجَدَ لَکَ سَوَادُ اللَّیْلِ وَ نُورُ النَّهَارِ وَ ضَوْءُ الْقَمَرِ وَ شُعَاعُ الشَّمْسِ وَ دَوِیُّ الْمَاءِ وَ حَفِیفُ الشَّجَرِ یَا اللَّهُ یَا اللَّهُ یَـا اللَّهُ لَـا شَـرِیکَ لَکَ وَ لَا وَزِیرَ وَ لَا عَضُـدَ وَ لَا نَصِـیرَ أَسْأَلُکَ أَنْ تُصَـلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تُعْطِیَنِی مِنْ کُلِّ خَیْرٍ سَأَلَکَ مِنْهُ سَائِلٌ وَ أَنْ تُجِیرَنِی مِنْ کُلِّ سُوءٍ اسْتَجَارَ بِکَ مِنْهُ مُسْتَجِیرٌ إِنَّکَ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ وَ ذَلِکَ عَلَیْکَ سَهْلٌ یَسِیرٌ(۲).

**[ترجمه]المتهجد و البلد الامین و کتاب‌های دیگر: سـپس دعایی که از امام رضا علیه السـلام نقل شده است را بعد از هشت رکعت می‌خوانی: خدایا، من به حرمت آن کس که از تو به خودت پناه آورد و به عزتت پناهنده شد و به سوی تو پناهنده شـد و به ریسـمانت چنگ زد و جز تو به کس دیگر اعتماد نکرد، ای کسـی که دارای عطایای زیاد هستی، ای آزاد کننده اسیران، ای کسـی که خودش را از شدت بخشـندگی‌اش وهّاب نامید. از روی ترس و رغبت و ترس و میل و اصرار و الحاف و زاری و تملق و ایسـتاده و نشسـته و راکع و ساجـد و سواره و پیـاده و در حال آمـدن و و رفتن و در تمام حالاتم تو را می‌خوانم و از تو می‌خواهم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و با من چنین و چنان کنی.

سپس دو سجده شکر به جا می‌آوری و در آنها می گویی:

ای تکیه گاه آن که تکیه گاهی نـدارد، ای انـدوخته آن که انـدوخته‌ای نـدارد، ای پشتیبان آن که پشتیبانی ندارد، ای نگاه دار آن که نگاه داری نـدارد، ای فریادرس آن که فریادرسـی نـدارد، ای گنـج آن که گنجی ندارد، ای عزّت آن که عزّتی ندارد، ای کریمـانه درگذرنـده، ای نیکو گـذشت، ای پشتیبـان ناتوانـان، ای غنـای تهیدسـتان، ای بزرگ مایه امیـد، ای نجات دهنـده غریقان، ای رهایی بخش هلاک شدگان، ای احسان کننده، ای زیبایی بخش، ای نعمت ده، ای عطابخش، تویی آن که سیاهی شب و روشـنی روز و پرتو ماه و شـعاع خورشـید و وزش باد در درخت و صدای آب برایت سـجده می کند. ای خدا، ای خدا، ای خدا، معبودی جز تو نیست، یگانه و بی شریکی، تکیه گاه و یاری گری نداری. ای پروردگار، ای خدا، از تو می‌خواهم که بر محمّـد درود فرستی و به من از هر خیری که کسـی از تو می‌خواهـد بـدهی و مرا از هر شـری که کسـی از شـر آن به تو پناه می‌آورد، مرا هم از آن شر حفظ کنی که تو بر هر چیز توانایی و این کار بر تو آسان است. - . مصباح المتهجد: ۱۰۵- ۱۰۶ -

**[ترجمه]

«۶۲»

الْبَلَدُ الْأَمِینُ،: کَانَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام یَدْعُو بَعْدَ الثَّمَانِی رَکَعَاتٍ فَیَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِحُرْمَهِ مَنْ عَاذَ بِکَ إِلَی قَوْلِهِ وَ اسْجُدْ سَجْدَتَیِ الشُّکْرِ(۳).

**[ترجمه]البلـد الامین: امیر المؤمنین علیه السـلام بعـد از هشت رکعت، این گونه دعا می کرد: «خدایا، من به حرمت آن کس که به تو پناه آورد... تا این سخن که دو سجده شکر به جای آورد». - . بلد الامین: ۴۷ -

**[ترجمه]

بیان

و استظل بفیئک أی التجأ إلیک کنایه مشهوره قال الجوهری الفی ء ما بعد الزوال من الظل و إنما سمی فیئا لرجوعه من جانب إلی جانب قال

ص: ۲۵۷

۱- ۱. ذکر البلد الأمین هاهنا سهو لما سیأتی.

۲- ۲. مصباح المتهجد ص ۱۰۵- ۱۰۶.

۳- ۳. البلد الأمین ص ۴۷ فی الهامش.

ابن السکیت الظل ما تنسخه الشمس و الفی ء ما نسخ الشمس و حکی أبو عبیده عن رؤبه کل ما کانت علیه الشمس فزالت فهو فی ء و ما لم تکن علیه الشمس فهو ظل انتهی و الإلحاح المبالغه فی الطلب و الإلحاف بمعناه و التضرع التذلل و التملق یطلق تاره علی التودد و التلطف و الخضوع الذی یطابق فیها اللسان الجنان و هذا هو المراد هنا و أخری علی إظهار هذه الأمور باللسان مع مخالفه الجنان و قال الجوهری العماد الأبنیه الرفیعه یذکر و یؤنث و عمدت الشی ء أقمته بعماد یعتمد علیه انتهی.

و الذخر ما یدخره الإنسان للحاجه و الشده و السند بالتحریک المعتمد ذکره الجوهری و قال یقال فلان کهف أی ملجأ و قال الفیروزآبادی الجار المجاور و الذی آجرته من أن یظلم و المجیر و المستجیر و قال الحرز العوذه و الموضع الحصین و قال أجمل فی الطلب اتأد و اعتدل فلم یفرط و الشی ء جمعه عن تفرقه و الصنیعه حسنها.

قوله علیه السلام سجد لک أی خضع و ذل و انقاد لقدرتک و مشیئتک و دوی الریح و النحل و الطائر صوتها ذکره الفیروزآبادی و قال حفیف الطائر و الشجره صوتهما و العضد الناصر و المعین.

**[ترجمه]«واستظل بفیئک»، یعنی به تو پناه آورد که به صورت کنایه‌ای مشهور به کار می‌رود. جوهری گفته است: «الفیء» سایه بعد از زوال خورشید را گویند و به این دلیل فیء نامیده شده است که از طرفی به طرف دیگر باز می گردد. ابن سکیت گفته است: ظل چیزی است که خورشید آن را از بین می‌برد و «الفیء» چیزی است که خورشید آن را از بین برده است. از ابو عبیده از رؤوبه نقل شده است که هر چیزی که خورشید بدان بتابد و از بین رود فییء است و هر چیزی که خورشید بدان نتابد ظل می‌باشد. «الالحاح» زیاده روی و مبالغه کردن در خواستن است و «الحاف» هم چنین معنایی را دارد. «التضرع» به معنای تذلل و از روی ذلالت چیزی را خواستن است . «التملق» گاهی بر دوستی و مهربانی کردن و خضوع کسی که زبانش با درونش یکی می‌شود، اطلاق می‌شود که این معنا در این جا مراد است و گاهی بر اظهار این چیزها بدون این‌که زبان با باطن یکی شود اطلاق می گردد. جوهری گفته است: «عماد» به معنای بناهای بلند است که به صورت مذکر و مونث به کار می‌رود .

«عمدت الشی» به معنای این است که آن چیز را با ستونی که به آن اعتماد کند بر پا کردی. پایان.

«الذخر»، چیزی است که انسان برای روزهای احتیاج و سختی ذخیره می کند. «السَنَد» چیزی است که به آن تکیه و اعتماد می... شود، جوهری این نظر را گفته است. گفته می‌شود: «فلان کهف»، یعنی پناهگاه است. فیروزآبادی گفته است: «جار» به معنای مجاور، یعنی کسی که کنار تو باشد است. و کسی است که او را پناه داده‌ای تا به او ظلم نشود و نیز به معنای مجیر و مستجیر، یعنی پناه دهنده به کار می‌رود. گفته است: «الحرز» به معنای «عوذه» – چشم زخم، یعنی مکان محکم است. گفته است: «أجمل» فی الطلب یعنی آرام درخواست کرد و افراط نکرد. «أجمل الشیء» یعنی پراکندگی آن را جمع کرد و «أجمل الصنیعه» یعنی آن را نیک انجام داد.

سخن حضرت علیه السلام: «سجدلک»، یعنی فروتن و ذلیل شد و به قدرت و مشیت گردان نهاد. «دَویّ الریح و النحل و الطائر»، صدای همین حیوانات است. فیروزآبادی این نظر را گفته است. و گفته است: «حفیف الطایر و الشجره»، صدای آن دو است. «عضد» یعنی یاری‌گر و کمک کننده.

**[ترجمه]

«۶۳»

الْمُتَهَجِّدُ،: دُعَاءٌ آخَرُ عَنِ الْبَاقِرِ علیه السلام عَقِیبَ صَلَاهِ اللَّیْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ لَهُ الْمُلْکُ وَ لَهُ الْحَمْدُ یُحْیِی وَ یُمِیتُ وَ یُمِیتُ وَ یُحْیِی وَ هُوَ حَیٌّ لَا یَمُوتُ بِیَدِهِ الْخَیْرُ وَ هُوَ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ اللَّهُمَّ لَکَ الْحَمْدُ یَا رَبِّ أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ فَلَکَ الْحَمْدُ یَا رَبِّ وَ أَنْتَ قَوَّامُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ فَلَکَ الْحَمْدُ وَ أَنْتَ جَمَالُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ فَلَکَ الْحَمْدُ(۱) وَ أَنْتَ زَیْنُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ فَلَکَ الْحَمْدُ وَ أَنْتَ صَرِیخُ الْمُسْتَصْرِخِینَ فَلَکَ الْحَمْدُ وَ أَنْتَ غِیَاثُ الْمُسْتَغِیثِینَ فَلَکَ الْحَمْدُ وَ أَنْتَ مُجِیبُ دَعْوَهِ الْمُضْطَرِّینَ فَلَکَ الْحَمْدُ وَ أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِینَ

۱- ۱. ما بین العلامتین ساقط عن مطبوعه الکمبانیّ.

اللَّهُمَّ بِكَ تُنْزَلُ كُلَّ حَاجَةٍ فَلَكَ الْحَمْدُ وَ بِكَ يَا إِلَهِى أَنْزَلْتُ حَوَائِجِى اللَّيْلَةَ فَاقْضِهَا يَا قَاضِيَ الْحَوَائِجِ اللَّهُمَ (۱)

أَنْتَ الْحَقُّ وَ قَوْلُكَ الْحَقُّ وَ وَعْدُكَ الْحَقُّ وَ أَنْتَ مَلِيكُ الْحَقِّ أَشْهَدُ أَنَّ لِقَاءَكَ حَقٌّ وَ أَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ (۲)

وَ النَّارَ حَقٌّ وَ السَّاعَةَ حَقٌّ آتِيَةٌ لا رَيْبَ فِيها وَ أَنَّكَ تَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَ بِكَ آمَنْتُ وَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَ بِكَ خَاصَمْتُ وَ إِلَيْكَ يَا رَبِّ حَاكَمْتُ فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَ مَا أَخَّرْتُ وَ مَا أَسْرَرْتُ وَ مَا أَعْلَنْتُ أَنْتَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ (۳) وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يُدْعَى بِهَذَا الدُّعَاءِ بَعْدَ صَلَاةِ اللَّيْلِ (۴)

إِلَهِى هَجَعَتِ الْعُيُونُ وَ أُغْمِضَتِ الْجُفُونُ وَ غَرَبَتِ الْكَوَاكِبُ وَ دَجَتِ الْغَيَاهِبُ وَ غُلِّقَتْ دُونَ الْمُلُوكِ الْأَبْوَابُ وَ حَالَ بَيْنَهَا وَ بَيْنَ الطُّرَّاقِ الْحُرَّاسُ وَ الْحُجَّابُ وَ عَمَرَ الْمَحَارِيبَ الْمُتَهَجِّدُونَ وَ قَامَ لَكَ الْمُخْبِتُونَ وَ امْتَنَعَ مِنَ التَّهْجَاعِ الْخَائِفُونَ وَ دَعَاكَ الْمُضْطَرُّونَ وَ نَامَ الْغَافِلُونَ وَ أَنْتَ حَيٌّ قَيُّومٌ لَا يُلِمُّ بِكَ الْهُجُوعُ وَ لَا تَأْخُذُكَ سِنَةٌ وَ لَا نَوْمٌ وَ كَيْفَ يُلِمُّ بِكَ الْهُجُوعُ وَ أَنْتَ خَلَقْتَهُ وَ عَلَى الْجُفُونِ سَلَّطْتَهُ لَقَدْ مَالَ إِلَى الْخُسْرَانِ وَ آبَ بِالْحِرْمَانِ وَ تَعَرَّضَ لِلْخِذْلَانِ مَنْ صَرَفَ عَنْكَ حَاجَتَهُ وَ وَجَّهَ لِغَيْرِكَ طَلِبَتَهُ وَ أَيْنَ مِنْهُ فِي هَذَا الْوَقْتِ الَّذِى يَرْتَجِيهِ وَ كَيْفَ وَ أَنَّى لَهُ بِالْوُصُولِ إِلَى مَا أَمَّلَهُ لِيَجْتَدِيَهُ حَالَ وَ اللَّهِ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ لَيْلٌ دَيْجُورٌ وَ أَبْوَابٌ وَ سُتُورٌ وَ حَصَلَ عَلَى ظُنُونٍ كَوَاذِبَ وَ مَطَامِعَ غَيْرِ صَوَادِقَ وَ هَجَعَ عَنْ حَاجَتِهِ الَّذِى أَمَّلَهُ وَ تَنَاسَاهَا الَّذِى سَأَلَهُ أَ فَتَرَاهُ الْمَغْرُورَ لَمْ يَدْرِ أَنَّهُ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَ لَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَ لَا رَازِقَ لِمَنْ حَرَمْتَ وَ لَا نَاصِرَ لِمَنْ خَذَلْتَ أَوْ تَرَاهُ ظَنَّ أَنَّ الَّذِى عَدَلَ عَنْكَ إِلَيْهِ وَ عَوَّلَ مِنْ دُونِكَ عَلَيْهِ يَمْلِكُ لَهُ أَوْ لِنَفْسِهِ نَفْعاً أَوْ ضَرّاً خَسِرَ وَ اللَّهِ خُسْرَاناً مُبِيناً مَنْ يَسْتَرْزِقُ

۱- ۱. ما بين العلامتين ساقط عن مطبوعه الكمبانيّ.

۲- ۲. ما بين العلامتين ساقط عن مطبوعه الكمبانيّ.

۳- ۳. مصباح المتهجد: ص ۱۱۶- ۱۱۷.

۴- ۴. تراه في البلد الأمين ص ۴۷- ۴۸.

مَنْ یَسْتَرْزِقُکَ وَ مَنْ یَسْأَلُ مَنْ یَسْأَلُکَ وَ یَمْتَاحُ مَنْ لَا یَمِیحُهُ إِلَّا بِمَشِیَّتِکَ وَ لَا یُعْطِیهِ إِلَّا مَا وَهَبْتَهُ لَهُ مِنْ نِعْمَتِکَ.

فَازَ وَ اللَّهِ عَبْدٌ هَدَاهُ الِاسْتِبْصَارُ وَ صَحَّتْ لَهُ الْأَفْکَارُ وَ أَرْشَدَهُ الِاعْتِبَارُ وَ أَحْسَنَ لِنَفْسِهِ الِاخْتِیَارَ فَقَامَ إِلَیْکَ بِنِیَّةٍ مِنْهُ صَادِقَةٍ وَ نَفْسٍ مُطْمَئِنَّةٍ بِکَ وَاثِقَةٍ فَنَاجَاکَ بِحَاجَتِهِ مُتَذَلِّلًا وَ نَادَاکَ مُتَضَرِّعاً وَ اعْتَمَدَ عَلَیْکَ فِی إِجَابَتِهِ مُتَوَکِّلًا وَ ابْتَهَلَ یَدْعُوکَ وَ قَدْ رَقَدَ السَّائِلُ وَ الْمَسْئُولُ وَ أُرْخِیَتْ لِلَّیْلِ سُدُولٌ وَ هَدَأَتِ الْأَصْوَاتُ وَ طَرَقَ عُیُونَ عِبَادِکَ السُّبَاتُ فَلَا یَرَاهُ غَیْرُکَ وَ لَا یَدْعُو إِلَّا لَکَ وَ لَا یَسْمَعُ نَجْوَاهُ إِلَّا أَنْتَ وَ لَا یَلْتَمِسُ طَلِبَتَهُ إِلَّا مِنْ عِنْدِکَ وَ لَا یَطْلُبُ إِلَّا مَا عَوَّدْتَهُ مِنْ رِفْدِکَ بَاتَ بَیْنَ یَدَیْکَ لِمَضْجَعِهِ هَاجِراً وَ عَنِ الْغُمُوضِ نَافِراً وَ مِنَ الْفِرَاشِ بَعِیداً وَ عَنِ الْکَرَی یَصُدُّ صُدُوداً أَخْلَصَ لَکَ قَلْبَهُ وَ ذَهَلَ مِنْ خَشْیَتِکَ لُبُّهُ یَخْشَعُ لَکَ وَ یَخْضَعُ وَ یَسْجُدُ لَکَ وَ یَرْکَعُ یَأْمُلُ مَنْ لَا تُخَیَّبُ فِیهِ الْآمَالُ وَ یَرْجُو مَوْلَاهُ الَّذِی هُوَ لِمَا یَشَاءُ فَعَّالٌ مُوقِنٌ أَنَّهُ لَیسَ یَقْضِی غَیْرُکَ حَاجَتَهُ وَ لَا یُنْجِحُ سِوَاکَ طَلِبَتَهُ فَذَاکَ وَ اللَّهِ الْفَائِزُ بِالنَّجَاحِ الْآخِذُ بِأَزِمَّةِ الْفَلَاحِ الْمُکْتَسِبُ أَوْفَرَ الْأَرْبَاحِ سُبْحَانَکَ یَا ذَا الْقُوَّةِ الْقَوِیَّةِ وَ الْقِدَمِ الْأَزَلِیَّةِ دَلَّتِ السَّمَاءُ عَلَی مَدَائِحِکَ وَ أَبَانَتْ عَنْ عَجَائِبِ صُنْعِکَ زَیَّنْتَهَا لِلنَّاظِرِینَ بِأَحْسَنِ زِینَةٍ وَ حَلَّیْتَهَا بِأَحْسَنِ حِلْیَةٍ وَ مَهَّدْتَ الْأَرْضَ فَفَرَشْتَهَا وَ أَطْلَعْتَ النَّبَاتَ رَجْرَاجاً وَ أَنْزَلْتَ مِنَ الْمُعْصِراتِ ماءً ثَجَّاجاً لِتُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَ نَباتاً وَ جَنَّاتٍ أَلْفافاً فَأَنْتَ رَبُّ اللَّیْلِ وَ النَّهَارِ وَ الْفَلَکِ الدَّوَّارِ وَ الشُّمُوسِ وَ الْأَقْمَارِ وَ الْبَرَارِی وَ الْقِفَارِ وَ الْجَدَاوِلِ وَ الْبِحَارِ وَ الْغُیُومِ وَ الْأَمْطَارِ وَ الْبَادِینَ وَ الْحُضَّارِ وَ کُلٍّ مَا یَکْمُنُ لَیْلًا وَ یَظْهَرُ بِنَهَارٍ وَ کُلُّ شَیْ ءٍ عِنْدَکَ بِمِقْدَارٍ سُبْحَانَکَ یَا رَبَّ الْفَلَکِ الدَّوَّارِ وَ مُخْرِجَ الثِّمَارِ وَ رَبَّ الْمَلَکُوتِ وَ الْعِزَّةِ وَ الْجَبَرُوتِ وَ خَالِقَ الْخَلْقِ وَ قَاسِمَ الرِّزْقِ- یُکَوِّرُ اللَّیْلَ عَلَی النَّهارِ وَ یُکَوِّرُ النَّهارَ عَلَی اللَّیْلِ وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ کُلٌّ یَجْرِی لِأَجَلٍ مُسَمًّی أَلا هُوَ الْعَزِیزُ الْغَفَّارُ

إِلَهِی أَنَا عَبْدُکَ الَّذِی أَوْبَقَتْهُ ذُنُوبُهُ وَ کَثُرَتْ عُیُوبُهُ وَ قَلَّتْ حَسَنَاتُهُ وَ عَظُمَتْ سَیِّئَاتُهُ وَ کَثُرَتْ زَلَّاتُهُ وَاقِفٌ بَیْنَ یَدَیْکَ نَادِمٌ عَلَی مَا قَدَّمْتُ مُشْفِقٌ مِمَّا أَسْلَفْتُ طَوِیلُ الْأَسَی عَلَی مَا فَرَّطْتُ مَا لِی مِنْکَ خَفِیرٌ وَ لَا عَلَیْکَ مُجِیرٌ وَ لَا مِنْ عَذَابِکَ نَصِیرٌ فَإِنَّمَا أَسْأَلُکَ سُؤَالَ وَجِلٍ مِمَّا قَدَّمَ مُقِرٍّ بِمَا اجْتَرَحَ وَ اجْتَرَمَ وَ أَنْتَ مَوْلَاهُ وَ أَحَقُّ مَنْ رَجَاهُ وَ قَدْ عَوَّدْتَنِی الْعَفْوَ وَ الصَّفْحَ فَأَجْرِنِی عَلَی جَمِیلِ عَوَائِدِکَ عِنْدِی یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ وَ صَلَّی اللَّهُ عَلَی رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ ثُمَّ یَسْجُدُ سَجْدَهَ الشُّکْرِ فَیَقُولُ فِیهَا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارْحَمْ ذُلِّی بَیْنَ یَدَیْکَ وَ تَضَرُّعِی إِلَیْکَ وَ یَأْسِی مِنَ النَّاسِ وَ أُنْسِی بِکَ وَ إِلَیْکَ أَنَا عَبْدُکَ وَ ابْنُ عَبْدِکَ أَتَقَلَّبُ فِی قَبْضَتِکَ یَا ذَا الْمَنِّ وَ الْفَضْلِ وَ الْجُودِ وَ النَّعْمَاءِ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ارْحَمْ ضَعْفِی وَ نَجِّنِی مِنَ النَّارِ یَا رَبِّ یَا رَبِّ حَتَّی یَنْقَطِعَ النَّفَسُ إِنَّهُ لَیْسَ یَرُدُّ غَضَبَکَ إِلَّا حِلْمُکَ وَ لَا یَرُدُّ سَخَطَکَ إِلَّا عَفْوُکَ وَ لَا یُجِیرُ مِنْ عِقَابِکَ إِلَّا رَحْمَتُکَ وَ لَا یُنْجِی مِنْکَ إِلَّا التَّضَرُّعُ إِلَیْکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ هَبْ لِی یَا إِلَهِی مِنْکَ فَرَجاً قَرِیباً بِالْقُدْرَهِ الَّتِی تُحْیِی بِهَا أَمْوَاتَ الْعِبَادِ وَ بِهَا تَنْشُرُ مَیْتَ الْبِلَادِ وَ لَا تُهْلِکْنِی یَا إِلَهِی غَمّاً حَتَّی تَسْتَجِیبَ لِی وَ تُعَرِّفَنِی الْإِجَابَهَ فِی دُعَائِی وَ أَذِقْنِی طَعْمَ الْعَافِیَهِ إِلَی مُنْتَهَی أَجَلِی وَ لَا تُشْمِتْ

بِی عَدُوِّی وَ لَا تُسَلِّطْهُ عَلَیَّ وَ لَا تُمَکِّنْهُ مِنْ عُنُقِی إِلَهِی إِنْ رَفَعْتَنِی فَمَنْ ذَا الَّذِی یَضَعُنِی وَ إِنْ وَضَعْتَنِی فَمَنْ ذَا الَّذِی یَرْفَعُنِی وَ إِنْ أَهَنْتَنِی فَمَنْ ذَا الَّذِی یُکْرِمُنِی وَ إِنْ أَکْرَمْتَنِی فَمَنْ ذَا الَّذِی یُهِینُنِی وَ إِنْ رَحِمْتَنِی فَمَنْ ذَا الَّذِی یُعَذِّبُنِی وَ إِنْ عَذَّبْتَنِی فَمَنْ ذَا الَّذِی یَرْحَمُنِی وَ إِنْ أَهْلَکْتَنِی فَمَنْ ذَا الَّذِی یَعْرِضُ لَکَ فِی عَبْدِکَ أَوْ یَسْأَلُکَ عَنْ أَمْرِهِ وَ قَدْ عَلِمْتُ یَا إِلَهِی أَنَّهُ لَیْسَ فِی نَقِمَتِکَ عَجَلَهٌ وَ لَا فِی حُکْمِکَ ظُلْمٌ وَ إِنَّمَا یَعْجَلُ مَنْ یَخَافُ الْفَوْتَ وَ إِنَّمَا یَحْتَاجُ إِلَی الظُّلْمِ الضَّعِیفُ وَ قَدْ تَعَالَیْتَ یَا إِلَهِی عَنْ ذَلِکَ عُلُوّاً کَبِیراً اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ لَا تَجْعَلْنِی لِلْبَلَاءِ غَرَضاً وَ لَا لِنَقِمَتِکَ نَصَباً وَ مَهِّلْنِی وَ نَفِّسْنِی وَ أَقِلْنِی عَثْرَتِی وَ ارْحَمْ عَبْرَتِی وَ فَقْرِی وَ فَاقَتِی وَ تَضَرُّعِی وَ لَا تُتْبِعْنِی

بِبَلَاءٍ عَلَی أَثَرِ بَلَاءٍ فَقَدْ تَرَی ضَعْفِی وَ قِلَّهَ حِیلَتِی وَ تَضَرُّعِی إِلَیْکَ یَا مَوْلَایَ إِلَهِی أَعُوذُ بِکَ فِی هَذِهِ اللَّیْلَهِ مِنْ غَضَبِکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَجِرْنِی وَ أَسْأَلُکَ أَمْناً مِنْ عَذَابِکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ آمِنِّی وَ أَسْتَهْدِیکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اهْدِنِی وَ أَسْتَرْحِمُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارْحَمْنِی وَ أَسْتَنْصِرُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ انْصُرْنِی وَ أَسْتَغْفِرُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِی وَ أَسْتَکْفِیکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اکْفِنِی وَ أَسْتَعْفِیکَ مِنَ النَّارِ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ عَافِنِی وَ أَسْتَرْزِقُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارْزُقْنِی وَ أَتَوَکَّلُ عَلَیْکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اکْفِنِی وَ أَسْتَعِینُ بِکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَعِنِّی وَ أَسْتَغِیثُ بِکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَغِثْنِی وَ أَسْتَجِیرُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَجِرْنِی وَ أَسْتَخِیرُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ خِرْ لِی وَ أَسْتَغْفِرُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِی وَ أَسْتَعْصِمُکَ فِیمَا بَقِیَ مِنْ عُمُرِی فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اعْصِمْنِی فَإِنِّی لَنْ أَعُودَ بِشَیْ ءٍ کَرِهْتَهُ إِنْ شِئْتَ ذَلِکَ یَا رَبِّ یَا رَبِّ یَا حَنَّانُ یَا مَنَّانُ یَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِکْرَامِ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اسْتَجِبْ لِی فِی جَمِیعِ مَا سَأَلْتُکَ وَ طَلَبْتُهُ مِنْکَ وَ رَغِبْتُ فِیهِ إِلَیْکَ وَ أَرِدْهُ وَ قَدِّرْهُ وَ اقْضِهِ وَ أَمْضِهِ وَ خِرْ لِی فِیمَا تَقْضِی مِنْهُ وَ بَارِکْ لِی فِی ذَلِکَ وَ تَفَضَّلْ عَلَیَّ بِهِ وَ أَسْعِدْنِی بِمَا تُعْطِینِی مِنْهُ وَ زِدْنِی مِنْ فَضْلِکَ وَ سَعَهِ مَا عِنْدَکَ فَإِنَّکَ وَاسِعٌ کَرِیمٌ وَ صِلْ ذَلِکَ بِخَیْرِ الْآخِرَهِ وَ نَعِیمِهَا یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ (۱)

وَ یُسْتَحَبُّ أَنْ یَدْعُوَ لِإِخْوَانِهِ الْمُؤْمِنِینَ فِی سُجُودِهِ فَیَقُولَ اللَّهُمَّ رَبَّ الْفَجْرِ وَ اللَّیَالِی الْعَشْرِ- وَ الشَّفْعِ وَ الْوَتْرِ وَ اللَّیْلِ إِذا یَسْرِ وَ رَبَّ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ إِلَهَ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ خَالِقَ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ مَلِیکَ کُلِّ شَیْ ءٍ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ افْعَلْ بِی وَ بِفُلَانٍ وَ فُلَانٍ مَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَ لَا تَفْعَلْ بِنَا مَا نَحْنُ أَهْلُهُ فَإِنَّکَ أَهْلُ التَّقْوی وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَهِ(۲) دُعَاءٌ آخَرُ لَکَ الْمَحْمَدَهُ إِنْ أَطَعْتُکَ وَ لَکَ الْحُجَّهُ إِنْ عَصَیْتُکَ لَا صُنْعَ لِی وَ لَا

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۳۹- ۱۳۵.

۲- ۲. مصباح المتهجد: ۱۳۹.

لِغَيْرِی فِی إِحْسَانٍ إِلَّا بِکَ فِی حَالِیَ الْحَسَنَهِ ثُمَّ صِلْ بِمَا سَأَلْتُکَ مَنْ فِی مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَ مَغَارِبِهَا مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ ثَنِّ بِی (۱)

وَ یُسْتَحَبُّ أَنْ یَقْرَأَ بَعْدَ الْفَرَاغِ مِنْ صَلَاهِ اللَّیْلِ – إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِی لَیْلَهِ الْقَدْرِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ یُصَلِّیَ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله عَشْراً وَ یَقْرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثاً وَ یَقُولَ فِی آخِرِهَا کَذَلِکَ اللَّهُ رَبُّنَا ثَلَاثاً وَ یَقُولَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ یَا رَبَّاهْ یَا رَبَّاهْ یَا رَبَّاهْ ثُمَّ یَقُولَ مُحَمَّدٌ بَیْنَ یَدَیَّ وَ عَلِیٌّ وَرَائِی وَ فَاطِمَهُ فَوْقَ رَأْسِی وَ الْحَسَنُ عَنْ یَمِینِی وَ الْحُسَیْنُ عَنْ شِمَالِی وَ الْأَئِمَّهُ بَعْدَهُمْ وَ یَذْکُرُهُمْ وَاحِداً وَاحِداً حَوْلِی ثُمَّ یَقُولَ یَا رَبِّ مَا خَلَقْتَ خَلْقاً خَیْراً مِنْهُمْ اجْعَلْ صَلَاتِی بِهِمْ مَقْبُولَهً وَ دُعَائِی بِهِمْ مُسْتَجَاباً وَ حَاجَاتِی بِهِمْ مَقْضِیَّهً وَ ذُنُوبِی بِهِمْ مَغْفُورَهً وَ رِزْقِی بِهِمْ مَبْسُوطاً ثُمَّ تُصَلِّی عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ تَسْأَلُ حَاجَتَکَ (۲).

**[ترجمه]المتهجد: دعایی که در بعد از نماز شب خوانده می‌شود را از امام باقر علیه السلام نقل کرده است:

خدایی جز خداوند متعال نیست که شریکی ندارد و ملك و ستایش مخصوص اوست. زنده می کند و می‌میراند و می‌میراند و زنده می کند و او زنده‌ای است که نمی‌میرد و نیکی به دست اوست و او بر همه چیز تواناست. پروردگارا، ستایش مخصوص توست، خدایا، ای خدا، تو نور آسمان و نور زمین هستی، پس حمد مخصوص توست. خدایا، تو ستون آسمان و ستون زمین هستی، پس ستایش مخصوص توست. و تو زیبایی آسمان و زیبایی زمین هستی، پس حمد مخصوص توست و تو زینت آسمان و زینت زمین هستی، پس ستایش مخصوص توست. تو فریاد رس ناله کنندگانی، پس ستایش مخصوص توست. تو فریادرس فریاد خواهانی، پس ستایش مخصوص توست. تو اجابت کننده دعای گرفتارانی، پس ستایش مخصوص توست. خدایا هر حاجتی از تو خواسته می‌شود، پس ستایش مخصوص توست. ای خدای من! حاجتم را از تو می‌خواهم پس آنها را برآورده کن ای برآورنده حاجت‌ها. خدایا تو بر حق هستی و گفتارت حق است، وعده‌ات حق است، تو پادشاه حقیقی هستی. گواهی می‌دهم که دیدارت حق است و بهشتت حق است و جهنم حق است و قیامت حق است که خواهد آمد و تو به حقیقت کسانی را که در قبرها هستند، بر خواهی انگیخت.

خدایا! تسلیم تو شدم، و به تو ایمان آوردم، و بر تو توکل نمودم، و در راه تو جنگیدم و مرافعه را به سوی تو آوردم، گناهان گذشته و آینده و آشکارا و پنهانی مرا بیامرز، تو زنده و پاینده‌ای هستی که خدایی جز تو نیست. – . مصباح المتهجد: ۱۱۶– – ۱۱۷

مستحب است بعد از نماز شب این دعا خوانده شود – . بلد الامین: ۴۷– ۴۸ – :

خدای من، چشم ها فروخفته اند و پلک‌ها بسته شده‌اند، ستارگان آسمانت فرورفته، و شب به شدت تاریک شده، و پادشاهان درها را به روی خود بسته، و نگهبانان در کنار آن درها به حفاظت مشغول، و میان آنها و مردم حایل و مانع شده اند. و شب زنده‌داران محراب‌های نماز را آباد کرده‌اند، و فروتنان به خاطر تو از خواب برخاسته‌اند، و خائفین از خوابیدن دل کنده‌اند، و گرفتاران تو را می‌خوانند، و غافلان خوابیده‌اند، و تنها تو – خدایا – زنده و پاینده ای که چرت و خواب فرایت نگیرد. چگونه تو را خواب فرا گیرد، در حالی تو خود خواب را آفریدی و بر پلک‌ها مسط ساختی. هر کس که حاجتش را از غیر تو خواست و درخواستش را نزد غیر تو مطرح کرد، براستی که به سوی خسران رفت و به محرومیت روی آورد و دچار خواری و مذلت شد. هر کس که از او در این وقت امید داشت، چقدر از او دور است، چگونه به آن که آرزویش را داشت خواهد رسید تا از

او بخواهد؟ به خدا سوگند بین او و بین آن کس که به او امید داشت، شبی بس تاریک و درها و حجاب‌ها مانع است و بر گمان‌ها دروغ‌ها پدیدار گردد و امیدهایی که صادق نیستند و کسی که به او امیدوار بود، به جای پرداختن به حاجت او در خواب مانده و خود را نسبت به حاجت وی به فراموشی زده است .

آیا مغرور نمی‌بیند که چیزی را که او - خدا - عطا می‌کند، مانعی در برابرش نیست و چیزی را که او مانع شود، کسی دیگر نمی‌تواند بدهد، و کسی را که محروم کند، روزی دهنده‌ای برای او نیست و کسی را که او ذلیل کند یاریگری ندارد؟ آیا گمان می‌کند کسی که از تو به سوی آن رفته و از آن یاری خواسته، می‌تواند به او یا خودش نفع یا ضرری برساند؟ به خدا سوگند، زیانی آشکار کردند، او از کسی روزی می‌خواهد که خودش از تو روزی می‌خواهد و از کسی درخواست می‌کند که او خودش از تو درخواست می‌کند و از کسی عطا می‌خواهد که جز به اراده تو عطایش ندهد و چیزی به او ندهد، مگر آن چیزی که تو از نعمت‌هایت به او داده‌ای.

سوگند به خدا، رستگار می‌شود و به خواسته هایش می‌رسد، آن بنده ای که بصیرت و بینائی‌اش او را راهنمایی کرده و فکر و بینشش فکر صحیح است و عبرت گرفتن، او را به رشد و کمال رسانده است و برای خودش نیکویی و بهترین را انتخاب می... کند، با نیتی صادق و راستین نزد تو می‌آید و با قلبی مطمئن به تو اعتماد دارد.

بنابراین ذلیلانه حاجت‌هایش را از تو می‌خواهد و زاری کنان تو را می‌خواند و در خواسته‌هایش بر تو توکل می‌کند و کارش را به تو واگذار می‌کند و تو را می‌خواند. حال که طلب‌کننده و اجابت‌کننده در خوابند و شب پرده‌هایش را فروفکنده است و صداها خاموش شده و چشم‌های بندگانت را خواب گرفته، پس غیر تو کسی او را نمی‌بیند و غیر تو را نمی‌خواند و غیر از تو کسی صدای او را نمی‌شنود و حاجتش را به غیر از تو از کس دیگر نمی‌خواهد و فقط مهربانی‌هایی - نعمت‌ها - که او را به آن عادت داده‌ای می‌خواهد.

شب را به صبح می‌رساند در حالی که از بستر خود بیرون رفته و از چشم برهم نهادن نفرت دارد و از بستر خود دور بوده است و نمی‌خوابد و قلبش را برای تو خالص گردانده و از ترس تو مغزش مدهوش شده است، برای تو خاشع می‌شود و برای تو سجده می‌کند و برای تو رکوع می‌کند. به کسی امید می‌بندد که آرزوها در او نا امید نگردد و از مولایی امیدوار است که هر کاری بخواهد انجام می‌دهد، و یقین دارد که کسی غیر از تو حاجتش را برآورده نمی‌کند و کسی غیر از تو او را به خواسته اش نمی‌رساند. پس به خدا سوگند، این چنین کسی موفق می‌شود و دستگیره‌های رستگاری را می‌گیرد و بیشترین سودها را کسب می‌کند.

تو منزّهی ای قدرتمند قوی، و قدیم ازلی، آسمان بر مدح تو دلالت می‌کند و صنع تو از شگفتی‌ها آشکار است. آسمان را برای نگاه کنندگان به بهترین زینت ها آراستی و به بهترین زینت‌ها پوشاندی و زمین را مسطح و هموار ساختی و در آن شکوفه‌های لرزان رویاندی و از ابرهای باران زا آبی ریزان نازل کردی تا به وسیله آن گیاهان و دانه را و باغهای درهم پیچیده و انبوه بیرون آوری. تو خدای شب و روز و فلک گرداننده و خورشیدها و ماه‌ها، بیابان‌ها و صحراها و نهرها و دریاها و ابرها و باران‌ها و بادیه نشین‌ها و شهرنشین ها و هر چیزی که در شب پنهان می‌شود و در روز ظاهر می‌شود، می باشی و هر چیزی نزد تو به اندازه است.

خدای من، من بنده تو هستم که گناهش او را به بند کشیده است و عیب‌هایش زیاد شده و نیکی‌هایش کم شده است و گناهانش زیاد و لغزشش زیاد شده است و در مقابل تو ایستاده است و بر آنچه که پیش فرستاده پشیمان است و بر آنچه که از دست داده پریشان و بر آنچه افراط کرده، سخت اندوهگین است. من در مقابل تو پناهی و در قبال تو پناه‌دهنده‌ای ندارم و مرا از عذابت یاری‌گری نیست، پس چون کسی که از آنچه پیش فرستاده ترسان و به آنچه مرتکب شده مقر است، از تو درخواست می‌کنم، در حالی که تو مولای من و شایسته ترین کسی هستی که بدان امید رود. مرا به عفو و گذشت خودت عادت دادی، پس مرا به خاطر زیباترین الطاف که پیش من داری پناه ده، ای مهربان‌ترین مهربانان و درود خدا بر رسولش محمد و آل او باد.

سپس دو سجده شکر به جا می‌آورد و در سجده می‌گوید:

خدایا، بر محمد و آل او درود فرست و بر خواری من در پیشگاهت و زاری من به سویت و یأس من از مردم و انسم به تو و به سوی خودت رحم نما، - خدایا - من بنده و پسر بنده تو و در قبضه تصرف توأم، ای صاحب منت و فضل و بخشش و نعمت... ها، بر محمد و آل محمد درود فرست و بر ضعفم رحم کن و مرا از آتش نجات ده یارب، یا رب — آن قدر می‌گوید تا اینکه نفس قطع شود- که خشمت را فقط حلم تو بر می‌گرداند و از خشمت، فقط عفوت نجات می‌بخشد و از عذابت، فقط رحمتت پناه می‌دهد و تضرع به سوی تو، تنها راه نجات است، پس بر محمد و آل او درود فرست و از جانب خود فرجی نزدیک بر من عنایت کن، به وسیله قدرتی که با آن تمام بندگانت را زنده می‌کنی و به وسیله آن، مرده بندگان را برمی‌انگیزی، مرا از روی غم هلاک نکن، تا اینکه مرا بیامرزی و راه اجابت دعایم را به من بشناسانی و عافیت را منتهای عمرم قرار بده و لغزشم را جبران کن و دشمنم را به من نخندان و از دستیابی به من بازشان دار.

خدای من، اگر مرا بالا ببری چه کسی می‌تواند به پایین بکشد؟ و اگر مرا پایین بکشی چه کسی می‌تواند مرا بالا ببرد؟ و اگر مرا هلاک کنی چه کسی بین من و بین تو حائل و مانع می‌شود؟ و چه کسی متعرض تو می‌شود با اینکه می‌دانند در حکم تو ظلمی نیست و در بلایی که می‌خواهی بفرستی عجله‌ای نداری، چرا که کسی عجله می‌کند که از مرگ می‌ترسد و به ظلم ضعیف احتیاج دارد و تو ای خدای من، از اینها بالاتری.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا به عنوان هدفی و مایه عبرتی برای بلا و گرفتاری قرار نده. مرا مهلت ده و لغزشم را جبران کن و بلاها را پشت سر هم بر من نفرست که تو ضعف و چاره اندک مرا می‌بینی، ای مولای من.

خدایا، در این شب از غضب تو به خودت پناه می‌آورم، پس بر محمد و آل او درود فرست و مرا پناه ده. خدایا، امان از عذابت را می‌خواهم، پس بر محمد و آل او درود فرست و مرا امان ده. از تو هدایت می‌خواهم، پس بر محمد و آل او درود فرست و مرا هدایت کن. از تو طلب رحمت می‌کنم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و بر من رحم کن. از تو یاری می‌خواهم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا یاری کن. از تو طلب مغفرت می‌کنم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا بیامرز. از تو کفایت می‌خواهم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا کفایت کن. از تو می‌خواهم از عذاب کردن من با آتش بگذری، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و از من درگذر. از تو روزی می‌خواهم، پس بر محمد و آل او درود فرست و مرا روزی ده، و بر تو توکل می‌کنم، پس بر محمد و آل او درود فرست و مرا کافی باش. از تو

یاری می‌خواهم، پس بر محمـد و آل او درود فرست و مرا یاری کن. به سوی تو می‌نالم، پس بر محمد و آل او درود فرست و به فریادم رس. از تو پناه می‌خواهم، پس بر محمـد و آل او درود فرست و مرا پناه ده. از تو طلب خیر می کنم، پس بر محمـد و آل او درود فرست و مرا خیر ده. از تـو آمرزش می‌طلبم، پس بر محمـد و آل او درود فرست و مرا بیـامرز. از تو در بـاقی‌مانـده عمرم دوری از گنـاه را می‌خواهم، پس بر محمـد و آل او درود فرست و مرا از گناهان حفظ فرما، چرا که من به آن چیزی که تو از آن کراهت داری، اگر تو بخواهی، هرگز باز نخواهم گشت. ای خـدای من، ای خدای من، ای مهربان، ای صاحب منت... هـا، ای صـاحب جلالـ و کرامت، بر محمـد و آل او درود فرست و دعـای مرا در آنچه که از تـو خواسـتم و بـدان راغب بودم مسـتجاب کن و اراده کن و مقـدر کن و این در قضایت باشد و آن را امضا کن و در آنچه که در قضایت بر من مقدر می کنی خیر باشـد و در آن به من برکت ده و بـا آن بر من تفضـل کن و مرا با آنچه که به من از آن می‌دهی سـعادتمند نما و از فضـل خود بر من بیفزا که تو واسع و کریم هستی و آن را به خیر آخرت و نعمت‌هایش برسان، ای مهربان‌ترین مهربانان. - .

مصباح المتهجد: ۱۳۵-۱۳۹ -

مستحب است برای برادران مؤمنش در سجده‌هایش دعا کند، پس می گوید:

خدای من، ای پروردگار فجر، و شب‌های دهگانه، و جفت و طاق، و شب، وقتی سپری شود، و پروردگار تمام چیزها، و خدای تمـام چیزها، و آفریننـده تمام چیزها، و مالك تمام چیزها، بر محمـد و آل او درود فرست و با من و فلان و فلان، آن چنان کن که تو شایسته آنی و نه ما شایسته آن، چرا که تو اهل تقوی و اهل مغفرت هستی.

دعـای دیگر: اگر تـو را اطـاعت کنم، تو از من سـتایش می کنی و اگر از تو عصـیان ورزم، تو دلیـل و حجت داری. نه من و نه دیگری کرداری نیك نداریم که مستحق احسان تو شویم مگر اینکه به وسیله تو و در حال انجام نیکی باشیم. سپس آنچه را از تو خواسـتم به هر کسـی از مؤمنان که در مشـرق‌ها و مغرب‌های زمین است، بده و دو برابر آن را به من ارزانی دار. - . مصباح المتهجد: ۱۳۹ -

مسـتحب است بعد از پایان نماز شب، سه مرتبه سوره قدر خوانده شود و ده مرتبه بر پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم صـلوات بفرسـتد و سه مرتبه سوره توحید را بخواند و در آخر آن سه مرتبه بگوید: «کذلك الله ربنا» و سه مرتبه می گوید: «یا رباه یارباه یارباه». سـپس می گوید: محمد در مقابل من و علی پشت سـر من و فاطمه بالای سـر من و حسن در سـمت راسـتم و حسین در سمت چپ من و امامان بعد از آنها علیهم جمیعا الصـلاه و السـلام - یکی یکی نام می‌برد- در اطرافم هسـتند. سپس می گوید: خدایا کسی را بهتر از آنها نیافریدی، پس نمازم را به خاطر آنها قبول کن و دعایم را مستجاب کن و حاجاتم را برآورده کن و گناهانم را ببخش و روزیم را فراوان گردان. سـپس بر محمد و آل محمد درود می‌فرستی و حاجتت را می‌خواهی. - . مصـباح المتهجد: ۱۳۹ -

**[ترجمه]

توضیح

أقول ذكر الشيخ هـذه الأدعيه بعد نافله الفجر و أدعيتها و الظاهر قراءتها إما بعد الثمان ركعات أو بعد الوتر لإطلاق صـلاه الليل على الثمان و على الإحدى عشره غالبا و قد يطلق على ما يشـمل نافله الفجر نادرا و الكل حسن و لعل الأوسط أظهر و كذا دعاء الصحيفه(۳)

يحتمل تلك الوجوه و لم نذكره لاشتهارها.

و لنوضـح بعض الفقرات هجعت أی نـامت و نسـبته إلى العين لأنهـا أول مـا يظهر فيه أثره و الجفن غطـاء العين و الـدجا الظلمه كالغيهب أی اشتدت ظلمه الليل و الإخبات الخشوع و التهجاع النومه الخفيفه و الإلمام النزول.

قوله عليه السـلام و كيف يلم بـک إمـا مبنی على أن القابـل و الفاعـل لاـ يجوز اتحادهما كما برهن عليه و المعنی أنک خلقته و سلطته على المخلوقين لإظهـار عجزهم فكيف تفعل ذلک بنفسک أو لاحتياجهم إلى ذلک و أنت بری ء عن الاحتياج و الافتقار و الأوب الرجوع و أين منه أی الشخص الذی يرتجيه بعيد منه و لا

ص: ۲۶۳

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۳۹.

۲- ۲. مصباح المتهجد: ۱۳۹.

۳- ۳. هو الدعاء الثانی و الثلاثون ص ۱۶۵ ط الآخوندی.

يمكنه الوصول إليه و قال الجوهرى الجدى و الجدوى العطيه و فلان قليل الجداء عنك بالمد أى قليل الغنى و النفع و جدوته و اجتديته و استجديته بمعنى إذا طلبت جدواه و قال الديجور الظلام و ليله ديجور مظلمه و قال تناساه أرى من نفسه أنه نسيه.

قوله عليه السلام افتراه المغرور المغرور إما بدل من الضمير و قوله لم يدر مفعول ثان لتراه أو المغرور مفعول ثان و قوله لم يدر بيان له أو حال عن الضمير إن الذى فى بعض النسخ إنه الذى فالضمير للشأن أو الموصول بدل من الضمير و قوله من يسترزق فاعل خسر و حمله على الاستفهام الإنكارى بعيد قال الجوهرى المائح الذى ينزل البئر فيملأ الدلو و ذلك إذا قل ماؤها و محت الرجل أعطيته و استمحته سألته العطاء و محته عند السلطان شفعت له و استمحته سألته أن يشفع لى عنده و الامتياح مثل الميح.

قوله عليه السلام و أرخيت لليل سدول قال الجوهرى أرخيت الستر و غيره إذا أرسلته و قال سدل ثوبه يسدله بالضم سدلا أى أرخاه و السديل ما أسبل على الهودج و الجمع السدول و السدائل و الأسدال انتهى و يحتمل أن يكون المراد بالسدول الستور حقيقه أى أسدلت الستور على الأبواب لمجى ء الليل أو شبه ظلم الليل بالستور و أثبت لها الإرخاء الذى هو من لوازمها و هذا أبلغ و أظهر.

و السبات بالضم النوم و الكرى بالفتح النعاس و صد عنه يصد صدودا أعرض أخلص لك قلبه بالرفع أى جعل قلبه نيته و عبادته خالصه لك أو بالنصب أى جعل قلبه خالصا لم يدع فيه حبا لغيرك و لا غرضا سواك و ذهل بفتح الهاء و قد يكسر غفل و نسى و اللب العقل أى دهش و تحير من خوفك عقله و الأخذ بأزمه الفلاح كنايه عن لزومه و تيسره له فإن من أخذ بزمام الناقه يذهب بها حيث شاء و مهدت الأرض أى هيأتها و جعلتها لنا مهادا كما قال تعالى أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهاداً(۱)

۱- ۱. النبأ: ۶.

رجراجا أی متحرکا مضطربا قال الزمخشری الرجراجه هی المرأه التی یترجرج کفلها و کتیبه رجراجه تموج من کثرتها و لیست هذه اللفظه فی أکثر النسخ من المعصرات قیل أی من السحائب إذا أعصرت أی شارفت أن تعصرها الریاح فتمطر کقولک أحصد الزرع أی حان له أن یحصد و منه أعصرت الجاریه إذا دنت أن تحیض أو من الریاح التی حان أن تعصر السحاب أو الریاح ذات الأعاصیر و إنما جعلت مبدأ الإنزال لأنها تنشئ السحاب و تدر أخلافه.

ماءً ثَجّاجاً أی منصبا بکثره یقال ثجه و ثج بنفسه لتخرج به حَبًّا وَ نَباتاً ما یتقوت به و ما یعتلف من التبن و الحشیش و جَنّاتٍ أَلْفافاً أی ملتفه بعضها ببعض و جمع الشموس و الأقمار إما باعتبار البقاع و البلدان فإنهما لظهورهما فی جمیع البلدان کأن لکل منها شمسا و قمرا أو أطلقا علی سائر الکواکب أیضا تغلیبا و مجازا أو باعتبار المعانی المجازیه لهما أیضا فإنهما یطلقان علی الأنبیاء و الأوصیاء کما مر فی الأخبار الکثیره فی تأویل الآیات فی مجلدات الإمامه.

و البراری جمع البریه و هی الصحراء و القفار بالکسر جمع القفر بالفتح و هی المفازه لا ماء فیها و لا نبات و الجداول جمع الجدول و هی النهر الصغیر و البادی من سکن البادیه و الحضار سکان البلاد و فی القاموس کمن له کنصر و علم کمونا استخفی.

عندک بمقدار أی بتقدیر کما یظهر من بعض الأخبار أو بقدر لا یجاوزه و لا ینقص منه فإنه تعالی خص کل حادث بوقت و حال معینین و هیأ له أسبابا مسوقه إلیه تقتضی ذلک.

یُکَوِّرُ اللَّیْلَ عَلَی النَّهارِ أی یغشی کل منهما الآخر کأنه یلف علیه لف اللباس اللابس أو یغیبه فیه کما یغیب الملفوف باللفافه أو یجعله کارا علیه کرورا متتابعا تتابع أکوار العمامه قال الجوهری کار العمامه علی رأسه یکورها کورا أی لاثها و کل دور کور و تکویر العمامه کورها و تکویر اللیل علی النهار تغشیته إیاه و یقال زیادته فی هذا من ذاک انتهی لأجل مسمی أی منتهی دوره أو منقطع

حركته فی القیامه.

ألا هو العزیز القادر علی کل ممکن الغالب علی کل شی ء الغفار حیث لم یعاجل بالعقوبه و سلب ما فی هذه الصنائع من الرحمه و عموم المنفعه أوبقته أی أهلکته و الأسی بالفتح و القصر الحزن و الخفیر المجیر و الاجتراح الاکتساب و الاجترام الإتیان بالجرم و هو الذنب (۱).

**[ترجمه]می گویم: شیخ این دعا را بعد از نافله فجر و دعاهای آن ذکر کرده است. ظاهر این است که این دعا بعد از هشت رکعت نماز یا یا بعد از نماز وتر خوانده می‌شود، چرا که غالبا عنوان نماز شب، هم بر هشت رکعت و هم بر یازده رکعت اطلاق می‌شود و گاهی به طور نادر بر نافله فجر هم اطلاق می‌شود. تمام این موارد نظری نیک است و شاید نظر وسطی ظاهرتر باشد. در دعای صحیفه سجادیه هم چنین وجوهی محتمل است که به خاطر شهرتش این وجوه را ذکر نکردیم.

برخی قسمت‌ها را توضیح می‌دهیم: «هجعت»، یعنی خوابید و به این خاطر به چشم نسبت داده شده است که چشم اولین قسمتی است که اثر خواب در آن ظاهر می‌شود. «الجفن»، پوشش چشم – پلک – است. «الدجا» به معنای تاریکی است مثل «غیهیب»، یعنی شب به شدت تاریک شد. «الاخبات» به معنای خشوع و فروتنی است. «التهجاع» به معنای خواب سبک و «الالمام» به معنای فرود آمدن است.

سخن حضرت: «و کیف یلمّ بک» یا مبنی بر این است که اتحاد فاعل و قابل جایز نیست، همچنان که بر این مطلب برهان اقامه شده است و معنای آن چنین است که

تو خواب را خلق کردی و بر مخلوقین مسلط ساختی تا عجز آنها را نشان بدهی، پس چگونه ممکن است این کار را در مورد خود نیز انجام بدهی؟ یا برای نشان دادن احتیاج آنها خواب را خلق کردی و تو از احتیاج و نیاز بری و دور هستی. «الاوب» به معنای رجوع است. «أین منه»، یعنی شخصی که بدان امید دارد ولی امکان رسیدن به آن را ندارد. جوهری گفته است: «الجدی و الجدوی» به معنای هدیه است و وقتی گفته می‌شود: «فلان قلیل الجداء عنک» که به صورت مدی خوانده می‌شود، به این معنی است که او غنا و نفع اندکی دارد. «وجدوته و اجتدیته و استجدیته» به معنای طلب جدوای اوست. گفته است: «الدیجور»

به معنای تاریکی است. و «لیله دیجور» به معنای شب تاریک است. گفته است: «تناساه» خودش می‌بیند که او وی را فراموش کرده است.

سخن حضرت «أفتراه المغرور»، المغرور یا بدل از ضمیر است و سخن حضرت: «لم یدر» مفعول دوم «تراه» است؛ یا المغرور مفعول دوم و سخن حضرت: «لم یدر»، عطف بیان مغرور است. یا حال از ضمیر است. «إن الذی» در برخی از نسخه ها این گونه است: «إنه الذی»، پس ضمیر در اینجا، ضمیر شأن است یا موصول بدل از ضمیر است. سخن حضرت: «من یسترزق»، فاعل فعل «خسر» است و آن را بر استفهام انکاری حمل کرده است، که بعید است. جوهری گفته است: «المائح»: مائح کسی است که به چاه فرو می‌رود و دلو را پر می کند و این کار زمانی صورت می گیرد که آب چاه کم باشد. «محت الرجل» به

معنای این است که به او بخشیدی و «استمحته»، یعنی از او عطا را خواستی. «محته عند السلطان» به معنای شفاعت برای او در نزد سلطان است و «استمحته»، از وی خواستم که نزد وی برای من شفاعت کند. «الامتیاح» معنایش مثل معنای «ماح» است.

سخن حضرت علیه السلام: «و ارخیت للیل سدول»، جوهری گفته است: «أرخیت الستر و غیره» به معنای انداختن آن است. گفته است: «سدل ثوبه یسدله» به ضمه «سدلا»، به معنای انداختن است. و «السدیل» به معنای پرده‌ای که در پیش هودج درکشند. جمع آن «سدول ، سدائل و اسدال» است. پایان. ممکن است منظور از سدول، پرده حقیقی باشد، یعنی پرده‌ها را بر درها، بر آمدن شب افکندی. یا تاریکی را شبیه پرده نمودی و پنهان ساختی و افتادنی که از لوازم پرده و پوشش است را بر آن ثابت گرداندی. این نظر بلیغ‌تر و ظاهرتر است.

«السبات» به ضمه به معنای خواب است. «الکری» به فتحه به معنای چرت زدن است. «صد عنه یصد صدودا» به معنای روی گرداندن است. «أخلص لک قلبُه» به رفع قلب، یعنی قلبش را، نیتش و عبادتش را خالص برای تو قرار داد. و یا به نصب آن، یعنی قلبش را خالص قرار داد، به طوری که در آن حبّی به غیر از تو و هدفی به غیر از تو نمی‌خواهد. «ذهل» به فتحه به معنای مشغول کردن است. گاهی به صورت کسره هم به کار می‌رود که در این صورت به معنای غافل شدن و فراموش کردن است. «اللُّب» به معنای عقل است، یعنی عقلش از ترس تو ترسناک و متحیر شد. «الاخذ بالازمّه الفلاح» کنایه از لزوم آن و میسر شدن آن برای اوست، چرا که هر کس افسار شتر را بگیرد، هر جا که خواهد می‌برد. «مهدت الارض»، یعنی آماده کردی و آن را برای ما مسکن و آرامگاه قرار دادی، همان طور که خداوند می‌فرماید: «الم نجعل الارض مهادا»، - .النباء/ ۶ - {آیا زمین را گهواره ای نگردانیدیم؟}

«رجراجا»، یعنی در حال حرکت و مضطرب. زمخشری گفته است: «الرجراجه» زنی است که سرین و کفلش می‌لرزد. «کتیبه رجراجه»، یعنی لشکری که از زیادی موج می‌زند. این لفظ در اکثر نسخه‌ها نیست. «من المعصرات»، گفته شده است: یعنی از ابرها وقتی که فشرده شوند، یعنی نزدیک است که بادها ابرها را بفشارد و باران بیاید، مثل اینکه می گویی: «احصد الزرع»، یعنی زمان آن رسیده که محصول برداشت شود. از جمله استعمالات این کلمه این است که گفته می‌شود «أعصرت الجاریه»، یعنی که نزدیک است که زن خون حیض ببیند. یا بادهایی که زمان آن رسیده که ابرها را بفشارد، یا بادهای دارای گردباد را؛ و به این دلیل ابتدای باران قرار داده شده است که باد ابرها را ایجاد می کند و باعث باریدن در آینده می‌شود .

«ماء ثجاجا»، یعنی به شدت و زیاد می‌ریزد. گفته می‌شود: «ثجّه وثجّ بنفسه» و «لتخرج به حبا و نباتا»، آنچه که با آن قوت می... گیرد و آنچه علف می‌شود مثل کاه و علوفه خشک. «جناتا الفافا»، یعنی پیچیده در یکدیگر. جمع آوردن شمس و قمر به صورت شموس و اقمار، یا به ظاهر شدن آن در سرزمین و کشورهای مختلف است گو اینکه هر یک از آنها برای خود خورشید و ماهی دارند. یا اینکه این دو بر سایر ستارگان دیگر هم از روی غلبه و مجاز اطلاق شده‌اند؛ یا به اعتبار معانی مجازی برای این دو باشد، چرا که همان طور که گفته شد، در اخبار زیادی در تاویل آیات در جلدهای مربوط به امامت، این دو بر انبیا و اوصیا هم اطلاق می‌شوند.

«البراری» جمع «بریّه» و به معنای صحراست. «القفار» به کسره جمع «قفر» به فتحه است و به معنای زمینی است که آب و علف ندارد. «الجداول» جمع «جدول» به معنای نهر کوچک است. «البادی»، به معنای کسی است که در بادیه سکونت دارد و

«الحضار»، به معنای ساکنان شهرهاست. در القاموس آمده است: «کمن له کنصر و علم»: به معنای مخفی بودن است.

«عنـدک بمقدار»، یعنی تقدیر و اندازه گیری، همان طور که از برخی اخبار ظاهر می‌شود؛ یا به اندازه‌ای که زیاد و کم نگردد، چرا که خداوند متعال هر حادثه‌ای را به وقت و حال معین اختصاص داده است و برای او اسبابی آماده کرده است که هر وقت اقتضا کند، به سوی آن سوق داده می‌شود.

«یکوّر اللیل علی النهار»، یعنی هرکـدام دیگری را می‌پوشاند گو اینکه به همدیگر، مثل لباس پوشاننده به هم، پیچیده یا در آن پنهان شـده است مثل اینکه پیچیـده شده در لفافه باشد یا پیچیده‌ای باشد که روی آن نیز پیچشی باشد، مثل عمامه که دور هم پیچیـده انـد. جوهری گفته است: «کـار العمـامه علی رأسه یکورهـا کـورا»، یعنی در هم پیچیـده شـده است و هر دور آن کور نامیـده می‌شود و تکویر عمامه، هر دور آن است و تکویر شب بر روز، پوشاندن آن است. گفته می‌شود: زیادت آن در این، از آن است. پایان. «لأجل مسمی»، یعنی نهایت دورش یا قطع شدن حرکتش در قیامت .

«ألا هو العزیز»، قادر و توانا بر تمام ممکنات و غلبه کننده بر همه اشیا. «الغفار» زیرا در عذاب کردن عجله نکرده است و هر آن چه که رحمت و منفعت و مصلحت در این اعمال وجود دارد را گرفته است.

«أوبقته»، یعنی او را هلاک کرد. «الأسـی»، به فتحه و سـکون به معنای اندوه است. «خفیر» به معنای پناه دهنده است. «الاجتراح» به معنای مرتکب شدن و «الاتیان» به معنای انجام جرم است و جرم به معنای گناه می‌باشد.

**[ترجمه]

«۶۴»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَيْرُهُ: ثُمَّ تَقُومُ فَتُصَلِّي رَكْعَتَيِ الشَّفْعِ تَقْرَأُ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ رُوِيَ أَنَّهُ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى الْحَمْدَ وَ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ وَ فِي الثَّانِيَةِ الْحَمْدَ وَ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَ يُسَلِّمُ بَعْدَ الرَّكْعَتَيْنِ وَ يَتَكَلَّمُ بِمَا شَاءَ وَ الْأَفْضَلُ أَنْ لَا يَبْرَحَ مِنْ مُصَلَّاهُ حَتَّى يُصَلِّيَ الْوَتْرَ فَإِنْ دَعَتْ ضَرُورَةٌ إِلَى الْقِيَامِ قَامَ وَ قَضَى حَاجَتَهُ فَعَادَ فَصَلَّى الْوَتْرَ وَ رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله كَانَ يُصَلِّي الثَّلَاثَ بِتِسْعِ سُوَرٍ فِي الْأُولَى أَلْهَيكُمُ التَّكَاثُرُ وَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ وَ إِذَا زُلْزِلَتْ- وَ فِي الثَّانِيَةِ الْحَمْدَ وَ الْعَصْرَ وَ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَ الْفَتْحُ وَ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ وَ فِي الْمُفْرَدَةِ مِنَ الْوَتْرِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ تَبَّتْ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَدْعُوَ بِهَذَا الدُّعَاءِ عَقِيبَ الشَّفْعِ إِلَهِي تَعَرَّضَ لَكَ فِي هَذَا اللَّيْلِ الْمُتَعَرِّضُونَ وَ قَصَدَكَ الْقَاصِدُونَ وَ أَمَّلَ فَضْلَكَ وَ مَعْرُوفَكَ الطَّالِبُونَ وَ لَكَ فِي هَذَا اللَّيْلِ نَفَحَاتٌ وَ جَوَائِزُ وَ عَطَايَا وَ مَوَاهِبُ تَمُنُّ بِهَا عَلَى مَنْ تَشَاءُ مِنْ عِبَادِكَ وَ تَمْنَعُهَا مَنْ لَمْ تَسْبِقْ لَهُ الْعِنَايَةُ مِنْكَ وَ هَا أَنَا ذَا عَبْدُكَ الْفَقِيرُ إِلَيْكَ الْمُؤَمِّلُ فَضْلَكَ وَ مَعْرُوفَكَ فَإِنْ كُنْتَ يَا مَوْلَايَ تَفَضَّلْتَ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ وَ عُدْتَ عَلَيْهِ بِعَائِدَةٍ مِنْ عَطْفِكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ الْخَيِّرِينَ الْفَاضِلِينَ وَ جُدْ عَلَيَّ بِطَوْلِكَ وَ مَعْرُوفِكَ وَ كَرَمِكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَ صَلِّ اللَّهُمَّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الطَّيِّبِينَ الْخَيِّرِينَ الْفَاضِلِينَ الَّذِينَ أَذْهَبْتَ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَ طَهَّرْتَهُمْ تَطْهِيراً إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

١- ١. أقول: توضيح سائر الفقرات سيجیء تحت الرقم ۶۶.

اللَّهُمَّ إِنِّی أَدْعُوکَ کَمَا أَمَرْتَنِی فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الطَّیِّبِینَ الطَّاهِرِینَ وَ اسْتَجِبْ لِی کَمَا وَعَدْتَنِی إِنَّکَ لَا تُخْلِفُ الْمِیعَادَ(۱).

**[ترجمه]المتهجد و غیر آن: سپس برمی‌خیزی و دو رکعت نماز شفع می‌خوانی. در هریک از این دو رکعت، سوره حمد و سوره توحید را می‌خوانی. روایت شده است که در رکعت اول این نماز، سوره حمد و سوره ناس و در رکعت دوم این نماز، سوره حمد و سوره فلق را می‌خوانی. بعد از دو رکعت، سلام نماز را می گویی و هر حرفی که خواستی می‌زنی. بهتر این است که نمازگزار از جایگاه نمازش بلند نشود تا اینکه نماز وتر را هم بخواند و اگر ضرورتی برای بلند شدن باشد، برخیزد و کارش را انجام دهد و سپس برگردد و نماز وتر را بخواند.

روایت شده است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این سه رکعت نماز - دو رکعت نماز شفع و یک رکعت نماز وتر - را با نه سوره می‌خواند. به این صورت که در رکعت اول سوره‌های تکاثر، قدر و زلزال و در رکعت دوم، سوره‌های حمد و نصر و فتح و سوره کوثر و در یک رکعت نماز وتر، سوره کافرون و تبت و توحید را می‌خواند.

مستحب است بعد از نماز شفع این دعا را بخواند:

خدای من، در این شب، روی آورندگان به سوی تو روی آوردند، و قصدکنندگان تو را قصد نمودند، و جویندگان فضل و احسانت را آرزو کردند. در این شب از جانب تو نسیم‌های رحمت و هدایا و عطاها و مواهبی است که به هر کس از بندگانت که بخواهی تفضّل می کنی، و از هرکس که پیشینه عنایتت شامل حال او نگشته باز می داری. هم اینک من این بنده کوچک تو، نیازمند به تو، احسان و نیکی ات را آرزومندم، چنانچه ای مولای من، در جایگاهی که در این شب بر یکی از بندگانت احسان نمودی، و بر او هدیه‌ای عطا کردی، پس بر محمّد و خاندان محمّد که پاکان و پاکیزگان و نیکوکاران و برترینند، درود فرست، و از نعمت و نیکی ات بر من ببخش، ای پروردگار جهانیان. خدایا، بر محمّد خاتم پیامبران و خاندان محمد درود فرست، همان‌هایی که پاک، برگزیده و دارای فضیلتند. کسانی که هر گونه پلیدی و آلودگی را از آنان زدوده و پاک و پاکیزه کرده‌ای. به درستی که تو ستوده و بزرگوار هستی. خدایا! تو را می خوانم آن چنان که فرمان دادی، پس همانطور که وعده فرمودی، دعایم را به اجابت برسان که تو هرگز از وعده خویش تخلّف نمی‌کنی. - . مصباح المتهجد: ۱۰۶-۱۰۷ -

**[ترجمه]

بیان

تعرض لک أی تصدی لطلب عفوک و إحسانک و نفحات الرب نسائم لطفه و شمائم فضله و رحمته قال فی النهایه نفح الریح هبوبها و نفح الطیب إذا فاح و منه الحدیث إن لربکم فی أیام دهرکم نفحات ألا فتعرضوا لها و العنایه الاعتناء و الاهتمام بالشیء و عنایته سبحانه توفیقه و تأییده و ألطافه المقربه إلی الطاعه من غیر أن تصل إلی حد الإلجاء و الجبر أو تقدیره تعالی فی الأزل و للحکماء فی ذلک کلمات و اصطلاحات لا یناسب ذکرها الکتاب.

و یقال عاد علیه بعائده أی تکرم علیه بمکرمه و فی القاموس العائده المعروف و الصله و العطف و المنفعه انتهی و الطول بالفتح

الفضل و الغنى و القدره.

**[ترجمه]«تعرض لـک»، یعنی برای طلب عفو و رحمتت آمـده است. «نفحـات الرب»، نسـیم لطف و شـمیم فضـل و رحمتش است. در نهایه گفته است: «نفـخ الریح»: وزیدن باد است و «نفخ الطیب» به معنای آمدن بوی خوش است. از جمله اسـتعمالات این کلمه، این حـدیث است: «پروردگارتـان در ایـام روزگارتـان نفحـات و نسـیم‌هـایی دارد، پس در معرض آن قرار گیریـد.» «العنـایه»، به معنـای توجه و اهمیت دادن به چیزی است. عنـایت خـدای سـبحان، توفیق و تأییـد و لطف‌هایی است که به طاعت خـدا نزدیک می‌کنـد، البته نه به حـدی که به حـد وادار کردن و جبر برسـد. یا منظور تقـدیر کردن سـرنوشت‌ها در ازل است. حکما در این باره کلمات و اصطلاحاتی دارند که این کتاب مناسب ذکر آنها نیست.

گفته می‌شود: «عاد علیه بعائـده»، یعنی او را با کرامت، اکرام کرد. در قاموس آمـده است: «العائده» به معنای نیکی و مهربانی و لطف و منفعت است. پایان. «الطول» به فتحه، به معنای فضل و غنا و قدرت است.

**[ترجمه]

«۶۵»

إِخْتِيَارُ ابْنِ الْبَاقِی،: يَقُولُ عَقِيبَ الشَّفْعِ يَا مَنْ بِرَحْمَتِهِ يَسْتَغِيثُ الْمُذْنِبُونَ وَ إِلَى ذِكْرِ إِحْسَانِهِ يَفْزَعُ الْمُضْطَرُّونَ يَا أُنْسَ كُلِّ مُسْتَوْحِشٍ غَرِيبٍ وَ يَا فَرَجَ كُلِّ مَحْزُونٍ كَئِيبٍ وَ يَا أَمَلَ كُلِّ مُحْتَاجٍ طَرِيدٍ وَ يَا عَوْنَ كُلِّ مَخْذُولٍ فَرِيدٍ أَنْتَ الَّذِی وَسِعْتَ كُلَّ شَيْ ءٍ

رَحْمَهً وَ عِلْماً وَ جَعَلْتَ لِكُلِّ مَخْلُوقٍ فِی نِعْمَتِكَ سَهْماً وَ أَنْتَ الَّذِی عَفْوُهُ أَنْسَانِی عِقَابَهُ وَ أَنْتَ الَّذِی عَطَاؤُهُ أَكْثَرُ مِنْ مَنْعِهِ وَ أَنْتَ الَّذِی لَا يَرْغَبُ فِی الْجَزَاءِ وَ أَنْتَ الَّذِی لَا يَبْخَلُ بِالْعَطَاءِ وَ أَنَا عَبْدُكَ الَّذِی أَمَرْتَهُ بِالدُّعَاءِ فَقَالَ لَبَّيْكَ وَ سَعْدَيْكَ هَا أَنَا وَاقِفٌ بَيْنَ يَدَيْكَ وَ أَنَا الَّذِی أَثْقَلَتِ الْخَطَايَا ظَهْرَهُ وَ أَنَا الَّذِی أَفْنَتِ الذُّنُوبُ عُمُرَهُ وَ أَنَا الَّذِی بِجَهْلِهِ عَصَاكَ وَ لَمْ تَكُنْ أَهْلًا لِذَاكَ فَهَلْ أَنْتَ يَا إِلَهِی غَافِرٌ لِمَنْ دَعَاكَ فَأَعْلَنَ فِی الدُّعَاءِ أَمْ أَنْتَ يَا إِلَهِی رَاحِمٌ مَنْ بَكَى فَأَسْرَعَ فِی الْبُكَاءِ أَمْ أَنْتَ مُتَجَاوِزٌ عَمَّنْ عَفَّرَ وَجْهَهُ لَكَ تَذَلُّلًا أَمْ أَنْتَ مُعِينٌ مَنْ شَكَا إِلَيْكَ فَقْرَهُ تَوَكُّلًا إِلَهِی لَا تُخَيِّبْ مَنْ لَا يَرْجُو أَحَداً غَيْرَكَ وَ لَا تَخْذُلْ مَنْ لَا يَسْتَعِينُ بِأَحَدٍ دُونَكَ أَنْتَ الَّذِی وَصَفْتَ نَفْسَكَ بِالرَّحْمَهِ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْ لِی وَ ارْحَمْنِی يَا

ص: ۲۶۷

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۰۶- ۱۰۷.

أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

**[ترجمه]اختیار ابن الباقی: بعد از نماز شفع می گویی: ای کسی که گناهکاران به وسیله رحمتش طلب فریاد رسی می کنند، و ای کسی که بیچارگان به یاد احسانش پناه می برند، و ای مونس وحشت زدگان از وطن دور گشته، و ای غمگسار غم دیدگان دل شکسته، و ای فریادرس هر تنهای درمانده، و ای مددکار هر محتاج عقب رانده. تویی که همه چیز را به علم و رحمتت فرا گرفته ای، و تویی که برای هر آفریده در نعمتهایت بهره ای برقرار کرده ای. و تویی که عفوش، عقابش را از یاد من برده است. و تویی که عطایت از منعت افزون است. و تویی که از هر که به او نعمت بخشی، توقع پاداش نداری. و تویی که در عطا و بخشش بخل نمی‌ورزی. و من ای معبود من، آن بنده توأم که چون او را به دعا فرمان دادی، گفت: لبیک و سعدیک. اینک منم ای پروردگار من که در پیشگاهت ایستاده ام.

منم که بار خطاها پشتم را گران کرده، و منم که گناهان عمر مرا به سر برده، و منم که از سر نادانی از تو عصیان کرده ام، در صورتی که تو از طرف من سزاوار عصیان نبوده ای. آیا تو ای معبود من، بر هر که تو را بخواند از گناهش می گذری تا در دعا بکوشم؟ یا به هر که پیشت بگرید رحم می کنی، تا در گریه شتاب کنم؟ یا از هر که به رسم تذلل روی خویش را در پیشگاهت به خاک ساید، در گذرنده ای؟ یا هر که را از سر توکل از فقر خود به تو شکایت کند، بی نیاز کننده ای؟

خداوندا، آنکه را جز تو دهنده ای نمی یابد، نومید مگردان. و کسی را که از تو به غیر تو بی نیاز نمی شود وا مگذار. تو کسی هستی که خودش را با رحمانیت وصف کرده است. پس ای معبود من! بر محمد و آلش رحمت فرست و بر من رحم کن و از گناه من بگذر. ای مهربان‌ترین مهربانان.

**[ترجمه]

بیان

الانتحاب البكاء بصوت طويل و الكأبه سوء الحال من الحزن و خذله ترک عونه و نصرته.

**[ترجمه]«الانتحاب»، به معنای گریه کردن با صدای بلند است. «الکأبه» به معنای بدحالی به خاطر اندوه است و «خذل خدا» به معنای ترک کردن کمک و یاریش است

**[ترجمه]

«۶۶»

الْفَقِيهُ، بِسَنَدِهِ الصَّحِيحِ عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ خَرَّبُوذَ عَنْ أَحَدِهِمَا يَعْنِي أَبَا جَعْفَرٍ وَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالَ: قُلْ فِي قُنُوتِ الْوَتْرِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ رَبِّ الْأَرَضِينَ السَّبْعِ وَ مَا فِيهِنَّ وَ مَا بَيْنَهُنَّ وَ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْأَرَضِينَ السَّبْعِ وَ مَا فِيهِنَّ وَ مَا بَيْنَهُنَّ وَ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ اللَّهُمَّ أَنْتَ اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ

الْأَرْضِ وَ أَنْتَ اللَّهُ زَيْنُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ أَنْتَ اللَّهُ جَمَالُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ أَنْتَ اللَّهُ عِمَادُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ أَنْتَ اللَّهُ قِوَامُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ أَنْتَ اللَّهُ صَرِيخُ الْمُسْتَصْرِخِينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ غِيَاثُ الْمُسْتَغِيثِينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ الْمُفَرِّجُ عَنِ الْمَكْرُوبِينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ الْمُرَوِّحُ عَنِ الْمَغْمُومِينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ مُجِيبُ دَعْوَةِ الْمُضْطَرِّينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ إِلَهُ الْعَالَمِينَ وَ أَنْتَ اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ وَ أَنْتَ اللَّهُ كَاشِفُ السُّوءِ وَ أَنْتَ اللَّهُ بِكَ تُنْزَلُ كُلُّ حَاجَةٍ يَا اللَّهُ لَيْسَ يَرُدُّ غَضَبَكَ إِلَّا حِلْمُكَ وَ لَا يُنْجِي مِنْ عَذَابِكَ إِلَّا رَحْمَتُكَ وَ لَا يُنْجِي مِنْكَ إِلَّا التَّضَرُّعُ إِلَيْكَ فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ يَا إِلَهِي رَحْمَةً تُغْنِينِي بِهَا عَنْ رَحْمَةِ مَنْ سِوَاكَ بِالْقُدْرَةِ الَّتِي بِهَا أَحْيَيْتَ جَمِيعَ مَا فِي الْبِلَادِ وَ بِهَا تَنْشُرُ مَيْتَ الْعِبَادِ وَ لَا تُهْلِكْنِي غَمّاً حَتَّى تَغْفِرَ لِي وَ تَرْحَمَنِي وَ تُعَرِّفَنِي الِاسْتِجَابَةَ فِي دُعَائِي وَ ارْزُقْنِي الْعَافِيَةَ إِلَى مُنْتَهَى أَجَلِي وَ أَقِلْنِي عَثْرَتِي وَ لَا تُشْمِتْ بِي عَدُوِّي وَ لَا تُمَكِّنْهُ مِنْ رَقَبَتِي اللَّهُمَّ إِنْ رَفَعْتَنِي فَمَنْ ذَا الَّذِي يَضَعُنِي وَ إِنْ وَضَعْتَنِي فَمَنْ ذَا الَّذِي يَرْفَعُنِي وَ إِنْ أَهْلَكْتَنِي فَمَنْ ذَا الَّذِي يَحُولُ بَيْنَكَ وَ بَيْنِي أَوْ يَتَعَرَّضُ لَكَ فِي شَيْءٍ مِنْ أَمْرِي وَ قَدْ عَلِمْتُ أَنْ لَيْسَ فِي حُكْمِكَ ظُلْمٌ وَ لَا فِي نَقِمَتِكَ عَجَلَةٌ وَ إِنَّمَا يَعْجَلُ مَنْ يَخَافُ الْفَوْتَ وَ إِنَّمَا يَحْتَاجُ إِلَى الظُّلْمِ الضَّعِيفُ وَ قَدْ تَعَالَيْتَ عَنْ ذَلِكَ يَا إِلَهِي فَلَا تَجْعَلْنِي لِلْبَلَاءِ غَرَضاً وَ لَا لِنَقِمَتِكَ نَصَباً وَ مَهِّلْنِي وَ نَفِّسْنِي وَ أَقِلْنِي عَثْرَتِي وَ لَا تُتْبِعْنِي بِبَلَاءٍ عَلَى

أَثَرِ بَلَاءٍ فَقَدْ تَرَى ضَعْفِي وَ قِلَّةَ حِيلَتِي أَسْتَعِيذُ بِكَ اللَّيْلَةَ فَأَعِذْنِي وَ أَسْتَجِيرُ بِكَ مِنَ النَّارِ فَأَجِرْنِي وَ أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ فَلَا تَحْرِمْنِي ثُمَّ ادْعُ بِمَا أَحْبَبْتَ وَ اسْتَغْفِرِ اللَّهَ سَبْعِينَ مَرَّةً(۱).

**[ترجمه]الفقیه: امام صادق یا امام باقر علیهما السلام فرمود: در قنوت نماز وتر بگو: جز خداوند بردبار و بزرگوار معبودی نیست. جز خدای بلند پایه و بزرگ معبودی نیست. منزه است خداوند که پروردگار آسمان‌های هفتگانه {و زمین‌های هفتگانه }و آنچه در آنها و میان آنها است و پروردگار عرش بزرگ است. خداوندا، تو الله نور آسمان‌ها و زمینی، و تو الله زینت آسمان‌ها و زمینی، و تو الله جمال آسمانها و زمینی، و تو الله ستون آسمان‌ها و زمینی، و تو الله پایه آسمان‌ها و زمینی، و تو الله فریادرس ناله زنندگانی، و تو الله دادرس دادخواهانی، و تو الله زداینده اندوه اندوهمندانی، و تو الله برطرف سازنده غم غمزدگانی، و تو الله اجابت کننده دعای درماندگانی، و تو الله معبود جهانیانی، و تو الله رحمتگر و مهربان هستی، و تو الله زداینده پریشانی و سوء حالی، و تویی الله که هر نیازی به درگاه تو آورده شود.

ای خدایی که خشمت را فقط حلم تو بر می‌گرداند و از عقابت، فقط رحمتت نجات می‌بخشد و تضرع به سوی تو، تنها راه نجات است، پس بر من رحمتی عنایت فرما که مرا در برگیرد و بدین وسیله به رحمت غیر تو نیازی نداشته باشم. به وسیله قدرتی که به وسیله آن تمام آنچه در سرزمین هست را زنده کردی و به وسیله آن، مرده بندگان را برمی‌انگیزی، مرا از روی غم هلاک نکن تا اینکه مرا بیامرزی و راه اجابت دعایم را به من بشناسانی و عافیت را منتهای عمرم قرار بده و لغزشم بر جبران کن و دشمنم را به من نخندان و از دستیابی به من بازشان دار.

پروردگارا، اگر مرا بالا ببری چه کسی می‌تواند مرا پایین بکشد؟ و اگر مرا پایین بکشی چه کسی می‌تواند مرا بالا ببرد؟ و اگر مرا هلاک کنی، چه کسی بین من و تو حائل و مانع می‌شود؟ و چه کسی متعرض تو می‌شود با اینکه می‌داند در حکم تو ظلمی نیست و در بلایی که می‌خواهی بفرستی عجله‌ای نداری، چرا که کسی عجله می‌کند که از مرگ می‌ترسد و به ظلم ضعیف احتیاج دارد و تو از اینها بالاتری. ای خدای من، مرا به عنوان هدف و مایه عبرتی برای بلا و گرفتاری قرار نده. مرا مهلت ده و لغزشم را جبران کن و بلاها را پشت سر هم بر من نفرست که تو ضعف و چاره اندک مرا می‌بینی. در این شب از تو پناه می‌خواهم، پس مرا پناه ده و از آتش به تو پناه می‌آورم، پس مرا پناه ده و از تو بهشت می‌خواهم، پس بهشت را بر من حرام نگردان. سپس به آنچه که دوست داری دعا کن و هفتاد مرتبه از خدا آمرزش بخواه. - . من لایحضره الفقیه ۱: ۳۱۰- ۳۱۱ -

**[ترجمه]

بيان

نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ أی منورهما بالأنوار الظاهره بالكواكب و غيرها أو بالوجود أو بالهدايات و الكمالات أو الأعم زين السماوات و الأرض أی مزينهما بالكواكب و سائر ما خلق الله فيهما و الجمال قريب من معنى الزينه و عماد الشی ء بالكسر ما يقوم و يثبت به و لولاه لسقط و زال و قوام الشی ء عماده فهی مؤكده للفقره السابقه و هو دليل سمعی على احتياج الباقی فی البقاء إلی المؤثر كقوله سبحانه يُمْسِكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ أَنْ تَزُولا(۲) و الصريخ المغيث و المستصرخ المستغيث و المروح و

المفرج متقاربان معنی.

إله العالمين أی معبودهم أو خالقهم أو مفزعهم فی جميع أمورهم جميع ما فی البلاد أی من الأراضی و النباتات و الحيوانات و لاـ تهلكنی غما أی مغموما فيكون حالاـ أو من جهه الغم و بسببه أی إن لم تغفر لی و تعرفنی ذلک هلكت من غم الذنوب و همها و تعريف الاستجابه بظهور علاماتها فی وقت الدعاء كما ورد فی الأخبار أو بالرؤيا الصادقه أو بالإلهامات الربانيه لأهلها و إن أهلكتنی أی أردت إهلاكی أو عذابی و الغرض بالتحريک الهدف و كذا النصب وزنا و معنی و لا تتبعنی علی بناء الإفعال علی أثر بلاء بالكسر و بالتحريک أی بعده.

**[ترجمه]«نور السموات و الارض»، يعنی نورانی كننده اين دو با نورهای ظاهری به وسيله ستارگان و ديگر چيزها، يا به وسيله وجود و هدايا و كمالات يا اعم از اين، «زين السموات و الارض»، يعنی تزيين كننده اين دو با ستارگان و چيزهايی كه خداوند در اين دو خلق كرده است. «الجمال»، معنايش نزديک به معنای زينت است. «عماد الشیء» به كسره، چيزی است كه آن چيز به آن قوام می‌يابد و ثابت می‌شود و اگر عماد نباشد، آن چيز می‌افتد و نابود می گردد. «قوام الشی» به معنای عماد و ستون آن چيز است كه به منزله تأكيد قسمت سابق است و اين دليل سماعی بر احتياج باقی در بقا به علت موثر است، مثل سخن خدای متعال: «يمسک السموات و الارض أن تزولا - . فاطر/ ۴۱ - »، {آسمان

و زمين را نگه می‌دارد كه نيفتند.} «الصريخ»، به معنای فريادرس و «المستصرخ» به معنای فرياد خواه است. و «المرّوح و المفرّج» معنايشان يكی است.

«إله العالمين»، يعنی معبودشان يا خالقشان يا فريادرسشان در تمام امورشان. «جميع ما فی البلاد»، يعنی از جمله زمين‌ها و گياهان و حيوانات. «لا تهلكنی غمّاً»، غم زده. پس در اين صورت حال خواهد بود؛ يا به اين معناست كه به جهت و سبب آن، غم نخور. يعنی اگر مرا نيامرزی و آن را به من نشناسانی، از غم گناهان و اندوهش می‌ميرم. شناساندن استجابت، يا به ظاهر شدن علامتش در وقت دعاست، همان طور كه در روايات آمده است. يا به وسيله رؤياهای صادقه و يا به وسيله الهام ربّانی برای شايستگانش است. «و إن اهلكتنی»، يعنی خواستی مرا هلاک يا عذاب كنی. «الغرض» به حركت، به معنای هدف است. «النصب» هم از نظر وزن و معنا چنين است. «لاـ تتبعنی»، كه بر باب افعال است «علی إثر بلاء» به كسره و به حركت، به معنای بعدش است.

**[ترجمه]

«۶۷»

الْفَقِيهُ، بِسَنَدِهِ الصَّحِيحِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: الْقُنُوتُ فِی الْوَتْرِ الِاسْتِغْفَارُ وَ فِی الْفَرِيضَهِ الدُّعَاءُ(۳) وَ كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يَدْعُو فِی قُنُوتِ الْوَتْرِ بِهَذَا الدُّعَاءِ- اللَّهُمَّ خَلَقْتَنِی

۱- ۱. فقيه من لا يحضره الفقيه ج ۱ ص ۳۱۰- ۳۱۱. و قد مر تحت الرقم ۱۱ نقلا عن المكارم و الفقيه ص ۲۰۳.

۲- ۲. فاطر: ۴۱.

۳- ۳. الفقيه ج ۱ ص ۳۱۱.

بِتَقْدِيرٍ وَ تَدْبِيرٍ وَ تَبْصِيرٍ بِغَيْرِ تَقْصِيرٍ وَ أَخْرَجْتَنِي مِنْ ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ بِحَوْلِكَ وَ قُوَّتِكَ أَحَاوِلُ الدُّنْيَا ثُمَّ أَزَاوِلُهَا ثُمَّ أَزَايِلُهَا وَ آتَيْتَنِي فِيهَا الْكَلَاءَ وَ الْمَرْعَى وَ بَصَّرْتَنِي فِيهَا الْهُدَى فَنِعْمَ الرَّبُّ أَنْتَ وَ نِعْمَ الْمَوْلَى فَيَا مَنْ كَرَّمَنِي وَ شَرَّفَنِي وَ نَعَّمَنِي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الزَّقُّومِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْحَمِيمِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ مَقِيلٍ فِي النَّارِ بَيْنَ أَطْبَاقِ النَّارِ فِي ظِلَالِ النَّارِ يَوْمَ النَّارِ يَا رَبَّ النَّارِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مَقِيلًا فِي الْجَنَّةِ بَيْنَ أَنْهَارِهَا وَ أَشْجَارِهَا وَ ثِمَارِهَا وَ رَيْحَانِهَا وَ خَدَمِهَا اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْخَيْرِ رِضْوَانَكَ وَ الْجَنَّةَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ الشَّرِّ سَخَطِكَ وَ النَّارِ هَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ اللَّهُمَّ اجْعَلْ خَوْفَكَ فِي جَسَدِي كُلِّهِ وَ اجْعَلْ قَلْبِي أَشَدَّ مَخَافَةً لَكَ مِمَّا هُوَ وَ اجْعَلْ لِي فِي كُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَةٍ حَظّاً وَ نَصِيباً مِنْ عَمَلٍ بِطَاعَتِكَ وَ اتِّبَاعِ مَرْضَاتِكَ اللَّهُمَّ أَنْتَ مُنْتَهَى غَايَتِي وَ رَجَائِي وَ مَسْأَلَتِي وَ طَلِبَتِي وَ أَسْأَلُكَ كَمَالَ الْإِيمَانِ وَ تَمَامَ الْيَقِينِ وَ صِدْقَ التَّوَكُّلِ عَلَيْكَ وَ حُسْنَ الظَّنِّ بِكَ يَا سَيِّدِي اجْعَلْ إِحْسَانِي مُضَاعَفاً

وَ صَلَاتِي تَضَرُّعاً وَ دُعَائِي مُسْتَجَاباً وَ عَمَلِي مَقْبُولًا وَ سَعْيِي مَشْكُوراً وَ ذَنْبِي مَغْفُوراً وَ لَقِّنِي مِنْكَ نَضْرَةً وَ سُرُوراً وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ (۱).

**[ترجمه]الفقیه: امام صادق علیه السلام فرمود: قنوت در نماز وتر، استغفار و در نماز واجب دعاست. - . الفقیه ۱: ۳۱۱ -

امیرالمؤمنین علیه السلام همواره بعد از نماز وتر این دعا را می‌خواندند: «خداوندا مرا به اندازه ای که خواستی آفریدی و هر چه خیر من بود کرامت کردی و مرا معرفت خوب و بد بینا کردی و در امر من کوتاهی نکردی و مرا از سه ظلمت به وسیله قدرت و قوت خود بیرون آوردی تا گرفتار دنیا باشم و در آن زندگی کنم و سپس از آن رخت بربندم، و به من در دنیا آب و علف عطا کردی و به راه حق هدایت نمودی، پس تو پروردگار نیک و بهتریم مولی هستی. ای کسی که مرا اکرام کردی و به من شرافت دادی و به من نعمت دادی، از شر زقوم و حمیم به تو پناه می آورم و از آن که خوابگاه من در آتش، میان طبقه‌ های آتش در خانه‌های آتش و در روز آتش باشد، به تو پناه می آورم ای پروردگار آتش.

خداوندا، از تو می طلبم که محل استراحت و خوابگاه من بهشت، در میان نهرهای بهشت و درختان و میوه ها و گلها و خدمتکاران و حوران و غلمان و زنان بهشت باشد. خداوندا، از تو درخواست می کنم چیزی را که از هر بهتری بهتر است و آن رضا و خشنودی و بهشت توست. و به تو پناه می آورم از بدترین بدها که آن غضب و آتش دوزخ توست. پس سه مرتبه می فرمود: این جایی که ایستاده ام، جای بنده ایست که از آتش جهنم پناه به تو آورده باشد. پس می فرمود: خداوندا، ترس خود را در همه بدن من جای ده و خوفی که در دل من است، از آن چه که دارد را زیاد کن و در هر شبانه روز من، بهره و نصیبی کامل از عمل کردن به طاعتت و از متابعت چیزی که سبب رضای تو باشد را بهره‌مندم کن.

خداوندا، تو نهایت هدفم و امیدم و خواسته‌ام و درخواستم هستی، از تو ایمان کامل و یقین تمام و توکل راستین بر تو و حسن ظن به تو را خواستارام. سالار من، احسانی را که به من می کنی چند برابر نما و طوری کن که نماز را از روی تضرع بخوانم و دعای مرا مستجاب و عملم را مقبول و سعیم را مشکور گردان و گناهانم را بیامرز و در روز قیامت مسرت و خوشحالی را به استقبال من فرست؛ و صلوات و سلام خدا بر محمد و آل او باد.: - . الفقیه ۱: ۳۱۱-۳۱۲ -

**[ترجمه]

توضیح

الظاهر أن قوله علیه السلام و کان أمیر المؤمنین علیه السلام لیس من تتمه الخبر الصحیح بل هو خبر مرسل.

قوله بتقدیر أی فی خلقی و تدبیر أی فی أمر معاشی و تبصیر أی فی أمر معادی بإرسال الرسل و إنزال الکتب و الهدایات الخاصه فی ظلمات ثلاث هی المشیمه و الرحم و البطن أو ظلمات العدم و صلب الأب و رحم الأم بحولک متعلق بأحاول الدنیا أی أطلبها ثم أزاولها أی أباشرها ثم أزایلها أی أفارقها فیها الکلاء أی العشب و الزقوم طعام أهل النار و الحمیم شرابهم و المقیل مصدر أو اسم مکان من القیلوله و هی النوم فی القائله أی الظهیره فی ظلال النار أی سقوفها و ما یکون فوق رأس من یکون بین طبقاتها.

۱- ۱. الفقیه ج ۳۱۱- ۳۱۲.

رضوانک بیان لخیر الخیر سخطک بیان لشر الشر فی جسدی کله أی یظهر آثار خوفک فی جمیع جسدی أی تکون جمیع جوارحی مستعمله فی طاعتک مصروفه عن معصیتک و الغایه منتهی الشی ء و نهایته أطلق هنا بمعنی المقصود صدق التوکل أی التوکل الذی لا یکون بمحض الدعوی بل یکون اعتمادی علیک فی جمیع الأمور قلبا و واقعا و صلاتی تضرعا أی ذات تضرع و لقنی بتخفیف النون من قوله تعالی وَ لَقّٰاهُمْ نَضْرَةً وَ سُرُوراً(۱) أی اجعل النضره و السرور تستقبلاننی و تلقیاننی.

**[ترجمه]ظاهرا سخن حضرت که فرمود: «حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام چنین بود»، ادامه روایت صحیح نیست، بلکه یک خبر مرسل می‌باشد.

سخن حضرت: «بتقدیر»، یعنی در آفرینشم «و تدبیر»، یعنی در امر معاشم «و تبصیر»، یعنی در امر معادم با فرستادن پیامبران و نازل کردن کتاب و هدایت‌های خاص. «فی ظلمات ثلاث»، این ظلمات عبارتند از مشیمه - پرده نازک روی جنین - و رحم و شکم، یا تاریکی‌های عدم و صلب پدر و رحم مادر است. «بحولک» متعلق به «احاول الدنیا»، یعنی بطلبم. «ثم ازاولها»، یعنی با دنیا مباشرت کنم. «ثم ازائلها»، یعنی از آن جدا گردم. «فیها الکلاء»، یعنی علف. «الزقوم»، غذای اهل جهنم است و «الحمیم»، نوشیدنی اهل جهنم است. «المقیل»، مصدر یا اسم مکان از «قیلوله» که به معنای خواب در قائله یعنی نیم روز است. «فی ظلال النار»، یعنی سقف و آنچه که بالای سر است؛ یعنی آنچه بین طبقات آن است.

«رضوانک»، بیانی برای خیرالخیر است. «سخطک» بیانی برای شرالشر است. «فی جسدی کله»، یعنی آثار خوف تو در تمام اعضایم ظاهر شود، یا تمام اعضایم در راه طاعت تو به کار گرفته شود و از معصیت تو بازداشته شود. «الغایه»، نهایت چیزی و پایان آن است و در اینجا به مقصود و هدف اطلاق می‌شود. «صدق التوکل»، یعنی توکلی که صرف ادعا نباشد بلکه تکیه ام در تمام امورم از روی قلب و یقین بر تو باشد. «صلاتی تضرعا»، یعنی نمازت تضرع باشد. «لقنی»، بدون تشدید نون از سخن خدای متعال گرفته شده است: «و لقهم نضره و سرورا - . انسان/ ۱۱ - »، {و شادابی و شادمانی به آنان ارزانی داشت.}، یعنی شادمانی و خشنودی را طوری که به پیشواز من بیایند و مرا ملاقات کنند.

**[ترجمه]

«۶۸»

نُقِلَ مِنْ خَطِّ التَّلَّعُکْبَرِیِّ قَالَ حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ هَمَّام عَنْ حُمَیْدِ بْنِ زِیَادٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ أَحْمَدَ بْنِ زَیْدِ بْنِ جَعْفَرٍ الْأَزْدِیِّ الْبَزَّازِ یَنْزِلُ فِی طَاقِ زُهَیْرٍ وَ لَقَبُهُ بَزِیعٌ عَنْ عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَهَ عَنْ عَبْدِ الْکَرِیم عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ عَلِیُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِی یَعْفُورٍ قَالَ قَالَ: ادْعُ بِهَذَا الدُّعَاءِ فِی الْوَتْرِ اللَّهُمَّ امْلَأْ قَلْبِی حُبّاً لَکَ وَ خَشْیَةً مِنْکَ وَ تَصْدِیقاً وَ إِیمَاناً بِکَ وَ فَرَقاً مِنْکَ وَ شَوْقاً إِلَیْکَ یَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِکْرَام اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَیَّ لِقَاءَکَ وَ اجْعَلْ فِی لِقَائِکَ خَیْرَ الرَّحْمَهِ وَ الْبَرَکَهِ وَ أَلْحِقْنِی بِالصَّالِحِینَ وَ لَا تُؤَخِّرْنِی مَعَ الْأَشْرَارِ وَ أَلْحِقْنِی بِالصَّالِحِینَ مِمَّنْ مَضَی وَ اجْعَلْنِی مِنْ صَالِحِی مَنْ بَقِیَ وَ خُذْ بِی سَبِیلَ الصَّالِحِینَ وَ لَا تَرُدَّنِی فِی شَرٍّ اسْتَنْقَذْتَنِی مِنْهُ یَا رَبَّ الْعَالَمِینَ وَ أَعِنِّی عَلَی نَفْسِی بِمَا أَعَنْتَ بِهِ الصَّالِحِینَ عَلَی أَنْفُسِهِمْ أَسْأَلُکَ إِیمَاناً لَا أَجَلَ لَهُ دُونَ لِقَائِکَ تُحْیِینِی عَلَیْهِ وَ تُمِیتُنِی عَلَیْهِ وَ تَوَلَّنِی عَلَیْهِ وَ تُحْیِینِی مَا أَحْیَیْتَنِی عَلَیْهِ وَ تَوَفَّنِی عَلَیْهِ إِذَا تَوَفَّیْتَنِی وَ تَبْعَثُنِی عَلَیْهِ إِذَا بَعَثْتَنِی وَ أَبْرِئْ قَلْبِی مِنَ الرِّیَاءِ وَ السُّمْعَهِ وَ الشَّکِّ فِی دِینِی اللَّهُمَّ أَعْطِنِی بَصَراً فِی دِینِکَ

وَ فِقْهاً فِی عِبَادَتِکَ وَ فَهْماً فِی حُکْمِکَ وَ کِفْلَیْنِ مِنْ رَحْمَتِکَ وَ بَیِّضْ وَجْهِی بِنُورِکَ وَ اجْعَلْ رَغْبَتِی فِیمَا عِنْدَکَ وَ تَوَفَّنِی فِی سَبِیلِکَ عَلَی

ص: ۲۷۱

۱- ۱. الإنسان: ۱۱.

مِلَّتِکَ وَ مِلَّهِ رَسُولِکَ صلی الله علیه و آله.

اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ مِنَ الْکَسَلِ وَ الْهَرَمِ وَ الْجُبْنِ وَ الْبُخْلِ وَ الْغَلَبَهِ وَ الذِّلَّهِ وَ الْقَسْوَهِ وَ الْمَسْکَنَهِ وَ أَعُوذُ بِکَ مِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ وَ قَلْبٍ لَا یَخْشَعُ وَ مِنْ دُعَاءٍ لَا یُسْمَعُ وَ مِنْ صَلَاهٍ لَا تَنْفَعُ وَ أُعِیذُ بِکَ دِینِی وَ أَهْلِی مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیمِ اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَنْ یُجِیرَنِی مِنْکَ أَحَدٌ وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِکَ مُلْتَحَداً فَلَا تَجْعَلْ أَجَلِی فِی شَیْ ءٍ مِنْ عَذَابِکَ وَ لَا تَرُدَّنِی بِهَلَکَهٍ وَ لَا بِعَذَابٍ أَسْأَلُکَ الثَّبَاتَ عَلَی دِینِکَ وَ التَّصْدِیقَ بِکِتَابِکَ وَ اتِّبَاعَ رَسُولِکَ أَسْأَلُکَ أَنْ تَذْکُرَنِی بِرَحْمَتِکَ وَ لَا تَذْکُرَنِی بِخَطِیئَتِی وَ تَقْبَلَ مِنِّی وَ تَزِیدَنِی مِنْ فَضْلِکَ إِنِّی إِلَیْکَ رَاغِبٌ اللَّهُمَّ اجْعَلْ ثَوَابَ مَنْطِقِی وَ ثَوَابَ مَجْلِسِی رِضَاکَ وَ اجْعَلْ عَمَلِی وَ دُعَائِی خَالِصاً لَکَ وَ اجْعَلْ ثَوَابِیَ الْجَنَّهَ بِرَحْمَتِکَ وَ زِدْنِی مِنْ فَضْلِکَ إِنِّی إِلَیْکَ رَاغِبٌ اللَّهُمَّ غَارَتِ النُّجُومُ وَ نَامَتِ الْعُیُونُ وَ أَنْتَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ لَا یُوَارِی مِنْکَ لَیْلٌ سَاجٍ وَ لَا سَمَاءٌ ذَاتُ أَبْرَاجٍ وَ لَا أَرْضٌ ذَاتُ مِهَادٍ وَ لَا بَحْرٌ لُجِّیٌّ وَ لَا ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ تُدْلِجُ عَلَی مَنْ تَشَاءُ مِنْ خَلْقِکَ أَشْهَدُ بِمَا شَهِدْتَ بِهِ عَلَی نَفْسِکَ وَ مَلَائِکَتُکَ اکْتُبْ شَهَادَتِی مِثْلَ شَهَادَتِهِمْ اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَ مِنْکَ السَّلَامُ أَسْأَلُکَ یَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِکْرَامِ أَنْ تَفُکَّ رَقَبَتِی مِنَ النَّارِ.

**[ترجمه]یک نقل: امام صادق علیه السلام فرمود: در نماز وتر این دعا را بخوان:

خدایا، دلم را از محبّت و ترس از تو و تصدیق و ایمان به تو و هراس و دهشت از تو و شوق به درگاهت پر کن. ای صاحب جلالت و بزرگواری. خدایا در پیش من دیدارت را محبوب گردان، و برای من در دیدارت بهترین مهر و برکت را قرار ده و به شایستگان ملحقم کن و با اشرار به تأخیرم مینداز و به مردان شایسته از گذشتگان ملحقم کن و با شایستگان از آیندگان قرارم ده و مرا به راه شایستگان ببر و مرا بر نفس خود یاری کن، بدانچه شایستگان را به وسیله آن بر خودشان یاری می کنی، و مرا در آن بدی که از آن خلاصم کردی باز مگردان، ای پروردگار جهانیان .

از تو ایمانی می‌خواهم که پایانش دیدار تو باشد که بدان زنده ام داری و بر آن بمیرانی و بر آن مرا برانگیزی، هنگامی که برانگیخته می‌شوم. و دلم را از خودنمایی و شهرت طلبی و شک در دین پاک کن.

خدایا، بصیرت در دینت و فهم عبادتت و فهم حکمت و دو بهره از رحمتت را به من عطا کن و رویم را به نور خودت سفید کن و میل و رغبتم را در آنچه نزد توست قرار ده، و مرا در راه خودت و بر دین خودت و دین رسولت صلی الله علیه و آله و سلم بمیران.

خدایا، به تو از بی حالی و پیری و ترس و بخل و بی خبری و سنگدلی و سستی و نداری پناه می‌آورم و نیز از نفسی که سیر نشود و از دلی که فروتنی نکند و از دعایی که به اجابت نرسد و از نمازی که سود ندهد به تو پناه می‌آورم. و از خودم و خاندان و فرزندانم و از شیطان رانده شده به تو پناه می‌جویم.

خدایا، براستی که مرا هیچ کس از تو پناه ندهد و جز پیش تو پناهگاهی نیابم، پس مرا در هلاکت وامگذار و مرا در عذابت باز مگردان. از تو پایداری در دینت و تصدیق کتابت و پیروی رسولت را خواستارام. خدایا، از من قبول کن و از تو می‌خواهم که مرا به وسیله رحمتت یاد کنی و مرا به خطاهایم یاد نکنی، و از من بپذیر و از فضل خود و آنچه نزد توست بر من بیفزا، که

به راستی من مشتاق توام.

خدایا، پاداش گفتارم و پاداش مجلسم را خشنودی خودت از من قرار ده و کردار و دعایم را خالصانه برای خودت قرار ده و پاداشم را با رحمت خود، بهشت قرار ده. تمام آنچه را که از تو خواستم به من عنایت کن و از فضل خود بر من بیفزا که به راستی من مشتاق توام. خدایا اختران پنهان گشته و دیده‌ها به خواب رفته و تو زنده و پاینده هستی. ای که نه شب پوشاننده و نه آسمانی که دارای برج‌هاست و نه زمین گسترده و نه دریای ژرف و نه تاریکی‌های روی هم انباشته، کسی را از تو نپوشاند. شبانه بر هر کس از خلقت که خواهی فرود می‌آیی. بدان چه خودت بر خویشتن و فرشتگانت، گواهی دهی گواهی می‌دهم، پس شهادت مرا مثل شهادت آنها بنویس. خدایا تویی سلام و از توست سلامتی، از تو می‌خواهم ای صاحب جلالت و بزرگواری که گردن مرا از آتش جهنم برهانی .

**[ترجمه]

أقول

قد مر مثل هذا الدعاء عقیب الرابعه(۱)

بروایه الشیخ و إنما أعدته هنا للاختلاف بینهما.

**[ترجمه]دعایی مثل این دعا، بعد از رکعت چهارم ذکر شد که شیخ آن را روایت کرده بود و به خاطر اختلافی که بین این دو بود، در اینجا هم ذکر کردیم.

**[ترجمه]

«۶۹»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَيْرُهُ: ثُمَّ يَقُومُ إِلَى الْمُفْرَدَهِ مِنَ الْوَتْرِ فَيَتَوَجَّهُ بِمَا قَدَّمْنَاهُ مِنَ السَّبْعِ التَّكْبِيرَاتِ ثُمَّ يَقْرَأُ فِيهِمَا الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ ثُمَّ يَرْفَعُ يَدَيْهِ لِلدُّعَاءِ فَيَدْعُو بِمَا أَحَبَّ وَ الْأَدْعِيَهُ فِي ذَلِكَ لَا تُحْصَى غَيْرَ أَنَّا نَذْكُرُ مِنْ ذَلِكَ جُمْلَهً مُقْنِعَهً إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ لَيْسَ فِي ذَلِكَ شَيْ ءٌ مُوَقَّتٌ لَا يَجُوزُ خِلَافُهُ (۲)

وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَبْكِيَ الْإِنْسَانُ فِي الْقُنُوتِ مِنْ خَشْيَهِ اللَّهِ وَ الْخَوْفِ مِنْ عِقَابِهِ أَوْ يَتَبَاكَى وَ لَا يَجُوزُ الْبُكَاءُ لِشَيْ ءٍ مِنْ مَصَائِبِ الدُّنْيَا(۳).

۱- ۱. راجع ص ۲۴۹ فیما سبق.

۲- ۲. مصباح المتهجد: ۱۰۷.

٣- ٣. مصباح المتهجد: ١٠٧.

وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَدْعُوَ بِهَذَا الدُّعَاءِ وَ هُوَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ رَبُّ الْأَرَضِينَ السَّبْعِ وَ مَا فِيهِنَّ وَ مَا تَحْتَهُنَّ وَ مَا بَيْنَهُنَّ وَ مَا فَوْقَهُنَّ وَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ يَا اللَّهُ الَّذِي لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْ ءٌ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَافِنِي مِنْ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ وَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ وَ مِنْ شَرِّ شَيَاطِينِ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ وَ مِنْ شَرِّ فَسَقَةِ الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ وَ مِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ صَغِيرَةٍ أَوْ كَبِيرَةٍ بِلَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ وَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَدِيدٍ مِنْ خَلْقِكَ وَ ضَعِيفٍ وَ مِنْ شَرِّ الصَّوَاعِقِ وَ الْبَرْدِ وَ مِنْ شَرِّ الْهَامَّةِ وَ الْعَامَّةِ وَ السَّامَّةِ وَ اللَّامَّةِ وَ الْخَاصَّةِ اللَّهُمَّ مَنْ كَانَ أَمْسَى وَ أَصْبَحَ وَ لَهُ ثِقَةٌ أَوْ رَجَاءٌ غَيْرَكَ فَإِنِّي أَصْبَحْتُ وَ أَمْسَيْتُ وَ أَنْتَ ثِقَتِي وَ رَجَائِي فِي الْأُمُورِ كُلِّهَا فَاقْضِ لِي خَيْرَ كُلِّ عَافِيَةٍ يَا أَكْرَمَ مَنْ سُئِلَ وَ يَا أَجْوَدَ مَنْ أَعْطَى وَ يَا أَرْحَمَ مَنِ اسْتُرْحِمَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ارْحَمْ ضَعْفِي وَ قِلَّةَ حِيلَتِي وَ امْنُنْ عَلَيَّ بِالْجَنَّةِ وَ فُكَّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَ عَافِنِي فِي نَفْسِي وَ فِي جَمِيعِ أُمُورِي كُلِّهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَرَى وَ لَا تُرَى وَ أَنْتَ بِالْمَنْظَرِ الْأَعْلَى وَ إِلَيْكَ الرُّجْعَى وَ الْمُنْتَهَى وَ لَكَ الْمَمَاتُ وَ الْمَحْيَا وَ لَكَ الْآخِرَةُ وَ الْأُولَى اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ نَذِلَّ وَ نَخْزَى اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ

وَ عَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَ تَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَ نَجِّنِي مِنَ النَّارِ فِيمَنْ أَنْجَيْتَ إِنَّكَ تَقْضِي وَ لَا يُقْضَى عَلَيْكَ وَ تُجِيرُ وَ لَا يُجَارُ عَلَيْكَ وَ تَسْتَغْنِي وَ يُفْتَقَرُ إِلَيْكَ وَ الْمَصِيرُ وَ الْمَعَادُ إِلَيْكَ وَ يَعِزُّ مَنْ وَالَيْتَ وَ لَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ وَ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ تَبَارَكْتَ وَ تَعَالَيْتَ آمَنْتُ بِكَ وَ تَوَكَّلْتُ عَلَيْكَ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَهْدِ الْبَلَاءِ وَ مِنْ سُوءِ الْقَضَاءِ وَ دَرَكِ الشَّقَاءِ وَ تَتَابُعِ الْفَنَاءِ وَ شَمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ وَ سُوءِ الْمَنْظَرِ فِي النَّفْسِ وَ الْأَهْلِ وَ الْمَالِ وَ الْوَلَدِ وَ الْأَحِبَّاءِ وَ الْإِخْوَانِ وَ الْأَوْلِيَاءِ وَ عِنْدَ مُعَايَنَةِ مَلَكِ الْمَوْتِ وَ عِنْدَ مَوَاقِفِ الْخِزْيِ فِي الدُّنْيَا وَ

الْآخِرَهِ هَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِکَ مِنَ النَّارِ التَّائِبِ الطَّالِبِ الرَّاغِبِ إِلَی اللَّهِ وَ تَقُولُ ثَلَاثاً أَسْتَجِیرُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ ثُمَّ تَرْفَعُ یَدَیْکَ وَ تَمُدُّهُمَا وَ تَقُولُ وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِلَّذِی فَطَرَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ عَلَی مِلَّهِ إِبْرَاهِیمَ وَ دِینِ مُحَمَّدٍ وَ مِنْهَاجِ عَلِیٍّ- حَنِیفاً مُسْلِماً وَ ما أَنَا مِنَ الْمُشْرِکِینَ إِنَّ صَلاتِی وَ نُسُکِی وَ مَحْیایَ وَ مَماتِی لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ لا شَرِیکَ لَهُ وَ بِذلِکَ أُمِرْتُ وَ أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِینَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ صَلِّ عَلَی مَلَائِکَتِکَ الْمُقَرَّبِینَ وَ أُولِی الْعَزْمِ مِنَ الْمُرْسَلِینَ وَ الْأَنْبِیَاءِ الْمُنْتَجَبِینَ وَ الْأَئِمَّهِ الرَّاشِدِینَ مِنْ أَوَّلِهِمْ وَ آخِرِهِمْ اللَّهُمَّ عَذِّبْ کَفَرَهَ أَهْلِ الْکِتَابِ وَ جَمِیعَ الْمُشْرِکِینَ وَ مَنْ ضَارَعَهُمْ مِنَ الْمُنَافِقِینَ فَإِنَّهُمْ یَتَقَلَّبُونَ فِی نِعْمَتِکَ وَ یَجْعَلُونَ الْحَمْدَ لِغَیْرِکَ فَتَعَالَیْتَ عَمَّا یَقُولُونَ وَ عَمَّا یَصِفُونَ عُلُوّاً کَبِیراً اللَّهُمَّ الْعَنِ الرُّؤَسَاءَ وَ الْقَادَهَ وَ الْأَتْبَاعَ مِنَ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ الَّذِینَ صَدُّوا عَنْ سَبِیلِکَ اللَّهُمَّ أَنْزِلْ بِهِمْ بَأْسَکَ وَ نَقِمَتَکَ فَإِنَّهُمْ کَذَبُوا عَلَی رَسُولِکَ وَ بَدَّلُوا نِعْمَتَکَ وَ أَفْسَدُوا عِبَادَکَ وَ حَرَّفُوا کِتَابَکَ وَ غَیَّرُوا سُنَّهَ نَبِیِّکَ اللَّهُمَّ الْعَنْهُمْ وَ أَتْبَاعَهُمْ وَ أَوْلِیَاءَهُمْ وَ أَعْوَانَهُمْ وَ مُحِبِّیهِمْ وَ احْشُرْهُمْ وَ أَتْبَاعَهُمْ إِلَی جَهَنَّمَ زُرْقاً اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ عَبْدِکَ وَ رَسُولِکَ بِأَفْضَلِ صَلَوَاتِکَ وَ عَلَی أَئِمَّهِ الْهُدَی الرَّاشِدِینَ ثُمَّ یَدْعُو لِإِخْوَانِهِ (۱)

وَ یُسْتَحَبُّ أَنْ یَذْکُرَ أَرْبَعِینَ نَفْساً فَمَا زَادَ عَلَیْهِمْ فَإِنَّ مَنْ فَعَلَ ذَلِکَ اسْتُجِیبَتْ دَعْوَتُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ (۲)

وَ تَدْعُو بِمَا أَحْبَبْتَ ثُمَّ تَسْتَغْفِرُ اللَّهَ سَبْعِینَ مَرَّهً وَ رُوِیَ مِائَهَ مَرَّهٍ فَتَقُولُ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ وَ تَقُولُ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِی لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ لِجَمِیعِ ظُلْمِی وَ جُرْمِی وَ إِسْرَافِی عَلَی نَفْسِی وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ ثُمَّ تَقُولُ رَبِّ أَسَأْتُ وَ ظَلَمْتُ

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۰۷- ۱۰۸.

۲- ۲. مصباح المتهجد: ۱۰۹.

نَفْسِي وَ بِئْسَ مَا صَنَعْتُ وَ هَذِهِ يَدَایَ يَا رَبِ جَزاءً بِما كَسَبا وَ هَذِهِ رَقَبَتِي خَاضِعَةً لِمَا أَتَتْ وَ هَا أَنَا ذَا بَيْنَ يَدَيْكَ فَخُذْ لِنَفْسِكَ مِنْ نَفْسِيَ الرِّضَا حَتَّى تَرْضَى لَكَ الْعُتْبَى لَا أَعُودُ ثُمَّ تَقُولُ الْعَفْوَ الْعَفْوَ ثَلَاثَمِائَةِ مَرَّةٍ وَ تَقُولُ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَ ارْحَمْنِي وَ تُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۱).

**[ترجمه]المتهجد و غیر آن: سپس برای خواندن نماز وتر یک رکعتی برمی‌خیزد و با هفت تکبیر که قبلا گفتیم رو به قبله می‌کند، سپس در این دو رکعت سوره حمد و سه بار سوره توحید و سوره‌های ناس و فلق را می‌خواند، سپس دستش را بلند می‌کند و به آنچه که دوست دارد دعا می‌کند. دعاهای در این باب قابل شمارش نیست، ولی ما در اینجا مختصری مفید را ذکر می‌کنیم و این دعاها زمان مشخصی ندارند که خواندن غیر آن جایز نباشد. - . مصباح المتهجد: ۱۰۷ -

مستحب است که انسان در قنوت از ترس خداوند و عذابش گریه کند یا خود را به حالت گریه درآورد، ولی جایز نیست بر رنج‌های دنیوی گریه کند. - . مصباح المتهجد: ۱۰۷ -

مستحب است این دعا را بخواند:

معبودی جز خدا نیست، خدایی که بردبار و کریم است، معبودی جز خدا نیست، خدایی که برتر و بزرگ است. منزّه است خدا، که پروردگار آسمان‌های هفتگانه و زمین‌های هفتگانه و آنچه در آنها {و بین آنها و زیر آنهاست} و پروردگار عرش بزرگ است. ستایش خدای را پروردگار جهانیان است.

ای خدایی که چون تو خدایی نیست، بر محمّد و آل محمد درود فرست و مرا از شر هر سلطان ستمگر و شیطان رانده شده و شیطان‌های انس و جن و از شر فاسقان عرب و عجم و هر جنبده کوچک و بزرگ در شب و در روز و از شر کسانی از خلقت که قوی هستند و کسانی که ضعیف می‌باشند و از شر رعد و برق و سرما و از شر گزنده و خزنده و سرزنش کننده و چشم زننده مرا حفظ کن.

پروردگارا، هر کس که صبح می‌کند یا شام می‌کند، فردی مورد اعتماد و امیدی به غیر از تو دارد، پس تو مورد اعتماد و امید من هستی. پس حاجت مرا برآورده به خیر کن. ای بهترین کسی که از وی خواسته می‌شود و ای بخشنده ترین فردی که عطا می‌کند. ای مهربان‌ترین کسی که از وی مهربانی خواسته می‌شود، بر ضعف و کمی چاره‌ام در برابرت رحم کن و با دادن بهشت بر من رحم کن و مرا از آتش جهنم رها کن و به من و در تمام امورم عافیت بده، به وسیله رحمتت ای مهربان‌ترین مهربانان.

خدایا! تو می‌بینی و دیده نمی‌شوی و در بلندترین جایگاه دیده‌بانی هستی و زندگی و مرگ به دست توست و بازگشت همه به سوی تو می‌باشد، و آغاز و انجام برای توست. به تو پناه می‌آوریم از اینکه ذلیل و خوار شویم.

پروردگارا، مرا در زمره کسانی قرار ده که آنها را هدایت کرده‌ای و در زمره آنها قرار ده که از گناهانشان گذشته‌ای و در زمره کسانی قرار ده که سرپرستی آنها را به عهده گرفته‌ای، مرا از شر قضایت در امان دار، چرا که تو حکم می‌کنی و کسی به تو حکم نمی‌کند. به همگان پناه می‌دهی و کسی به تو پناه نمی‌دهد، و بازگشت به سوی توست. کسی را که تو سرپرست

اویی عزیز می‌کنی و کسی را که دشمنش داشتی عزیز نمی‌کنی. تو کسی را که سرپرستی او را بر عهده گرفتی ذلیل نمی‌کنی، تو مبارک و متعال هستی. به تو ایمان آوردم و بر تو توکل نمودم و هیچ اراده و جنبشی نیست مگر به اراده خدای بزرگ و عظیم.

خدایا من از شر مشقت بلا و قضای بد و بدبختی و مرگ فرزندان و نزدیکان و سرزنش دشمنان و چشم بد در خودم و خانواده‌ام و مالم و فرزندم و دوستانم و برادرانم و اولیا و حضور نزد فرشته مرگ و هنگام خواری در دنیا و آخرت به تو پناه می‌آورم. این جایگاه فردی است که از شر آتش به تو پناه آورده است و به سوی خدا توبه نموده و تو را خواستار است و به سوی تو راغب است. و سه مرتبه می‌گویی: از شر آتش به خدا پناهنده می‌شوم.

سپس دستانت را بلند و دراز می‌کنی و می‌گویی: من از روی اخلاص، پاکدلانه روی خود را به سوی کسی گردانیدم که آسمانها و زمین را پدید آورده است و من از مشرکان نیستم. در حقیقت، نماز من و [سایر] عبادات من و زندگی و مرگ من، برای خدا، پروردگار جهانیان است. که او را شریکی نیست، و بر این [کار] دستور یافته ام، و من از مسلمانان هستم .

پروردگارا، بر محمد و آل محمد و فرشتگان مقرب و پیامبران اولوالعزم و پیامبران منتخب و امامان هدایتگر از اولشان تا آخرشان درود فرست. خدایا، بر کافران اهل کتاب و تمام مشرکان و منافقانی که با آنها همکاری کردند لعنت فرست، چرا که آنها از نعمت‌هایت استفاده می‌کنند و کس دیگری غیر از تو را حمد می‌نمایند، تو بسیار منزه و متعالی از آنچه که می‌گویند و وصف می‌کنند هستی.

پروردگارا، بر پیروان و سپاهیان و یاران و یاری‌گران و پیروان آنها از اولشان تا آخرشان لعنت فرست؛ کسانی که مردم را از راه تو بازداشتند. خدایا خشم و بلای خودت را بر آنها نازل کن؛ چرا آنها پیامبرانت را تکذیب کردند و نعمت‌هایت را تغییر دادند و بندگانت را به فساد کشاندند و کتابت را تحریف نمودند و سنت پیامبرت را تغییر دادند. خدایا، بر آنها و پیروانشان و اولیایشان و یاری‌گرانشان و دوستدارانشان لعنت فرست و آنها و پیروانشان را به خاطر نفاقشان وارد جهنم کن.

خدایا، بر محمد بنده‌ات و فرستاده‌ات و امامان هدایتگر، بهترین صلوات را فرست. سپس در حق برادرانش دعا می‌کند. - .
مصباح المتهجد: ۱۰۷-۱۰۸ -

مستحب است چهل نفر یا بیشتر از آن را نام ببرد، پس هر کس که این کار را بکند، انشاءالله دعایش مستجاب است. - .
مصباح المتهجد: ۱۰۹ -

و سپس هر دعایی که دوست داری می‌کنی و سپس هفتاد مرتبه استغفار می‌کنی و روایت است که صد بار استغفار می‌کنی، پس می‌گویی «أستغفرالله و أتوب إلیه» و هفت مرتبه می‌گویی: «استغفرالله الذی لا اله الا هو الحی القیوم لجمیع ظلمی و اسرافی علی نفسی و أتوب إلیه»، {از خدایی که، خدایی جز او نیست و زنده و پاینده است بر تمام ظلم و گناه و اسرافی که بر خودم کردم آمرزش می‌طلبم و به سوی او توبه می‌کنم.} سپس می‌گویی: پروردگارا، من بر خود بدی و ظلم کردم و چه بد کاری انجام دادم و این دستان من است ای خدا، به مجازات کاری که انجام دادم و این گردن من است که در برابر تو فروتن است و

من در برابر تو هستم، پس رضایت را از من بستان تا راضی شوی. می‌توانی مرا عتاب و مؤاخذه کنی تا راضی شوی، ولی من بازنمی‌گردم. سپس سیصد مرتبه می‌گویی: «العفو العفو» و می‌گویی: پروردگارا، مرا بیامرز و بر من رحم کن و توبه مرا بپذیر که تو توبه پذیر و مهربان هستی. - . مصباح المتهجد: ۱۰۹ -

**[ترجمه]

بیان

المرید المتمرد العاتی و الهامه کل ذات سم یقتل و السامه ما یسم و یقتل و قد تطلق السامه مقابل العامه بمعنی خاصه الرجل یقال سم إذا خص و اللامه بمعنی الملمه أی العین النازله بالسوء و حامه الإنسان خاصته و من یقرب منه و الرجعی مصدر بمعنی الرجوع و لک الممات و المحیا أی بیدک و قدرتک حیاه الخلائق و موتهم أو ینبغی أن تکون حیاه الخلق و موتهم لک کما مر فی قوله مَحْیایَ وَ مَماتِی لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ و الأول هنا أنسب.

تبارکت أی تکاثر خیرک من البرکه و هی کثره الخیر أو تزایدت عن کل شی ء فی صفاتک و أفعالک فإن البرکه تتضمن معنی الزیاده أو دمت و لا زوال لک من بروک الطیر علی الماء و منه البرکه لدوام الماء فیها.

و تعالیت عن أن یصل إلیک عقل أو یشبهک شی ء و جهد البلاء بالفتح و فی بعض النسخ بالضم و الفتح أنسب غایه البلاء و شدتها و قیل هی الحاله التی یختار علیها الموت و درک الشقاء لحاق التعب و الحرمان و تتابع الفناء کثره موت الأولاد و الأقارب و سوء المنظر فی تلک الأشیاء هو أن یصیبها آفه یسوؤه النظر إلیها.

قوله إلی جهنم زرقا إشاره إلی قوله سبحانه وَ نَحْشُرُ الْمُجْرِمِینَ یَوْمَئِذٍ زُرْقاً(۲) قیل أی زرق العیون وصفوا بذلک لأن الزرقه أسوأ ألوان العین و أبغضها إلی العرب لأن الروم کان أعدی عدوهم و هم زرق أو عمیا فإن حدقه الأعمی تزراق و قیل العطاش یظهر فی عیونهم کالزرقه.

۱- ۱. مصباح المتهجد: ص ۱۰۹.

۲- ۲. طه: ۱۰۲.

و أما الـدعاء لأربعين من المؤمنين فی خصوص قنوت الوتر فلم أره فی روایه و لعلهم أخذوا من العمومات الوارده فی ذلک کما یومی إلیه کلامهم نعم ورد فی بعض الروایات فی السجود بعد صلاه اللیل کما مر.

وَ رُوِیَ فِی الْفَقِیهِ (۱) بِسَنَدٍ قَرِیبٍ مِنَ الصَّحِیحِ إِلَی أَبِی حَمْزَهَ الثُّمَالِیِّ قَالَ: کَانَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ علیه السلام یَقُولُ فِی آخِرِ وَتْرِهِ وَ هُوَ قَائِمٌ- رَبِّ أَسَأْتُ وَ ظَلَمْتُ نَفْسِی وَ بِئْسَ مَا صَنَعْتُ وَ هَذِهِ یَدَایَ جَزَاءً بِمَا صَنَعَتَا قَالَ ثُمَّ یَبْسُطُ یَدَیْهِ جَمِیعاً قُدَّامَ وَجْهِهِ وَ یَقُولُ وَ هَذِهِ رَقَبَتِی خَاضِعَهً لَکَ لِمَا أَتَتْ قَالَ ثُمَّ یُطَأْطِئُ رَأْسَهُ وَ یَخْضَعُ بِرَقَبَتِهِ ثُمَّ یَقُولُ وَ هَا أَنَا ذَا بَیْنَ یَدَیْکَ فَخُذْ لِنَفْسِکَ الرِّضَا مِنْ نَفْسِی حَتَّی تَرْضَی لَکَ الْعُتْبَی لَا أَعُودُ لَا أَعُودُ لَا أَعُودُ.

**[ترجمه]«المرید»، سرکش و از حد درگذرنده. «الهامه»، هر زهرآگینی که کشنده است. «السامه»، چیزی که دارای سم است ولی کشـنده نیست. گـاهی «سـامه»، مقابـل عـامه به معنـای «خاصه الرجل» - خویشاونـدان فرد - اطلاق می‌شود، گفته می‌شود: «سمّ»

وقتی که اختصاص یابد. «اللامه» به معنای «المُلمّه» به معنای چشمی است که بد را فرود می‌آورد. «حامه الانسان»، خویشاوندان و کسانی‌اند که به وی نزدیک هستند. «الرجعی»، مصدر به معنای رجوع است. «لک الممات و المحیی»، یعنی زندگی و مرگ آنها به دست و قدرت توست، یا شایسته است زندگی و مرگ خلق به دست تو باشد، همچنان که در تفسیر سخن خدای متعال «محیای و مماتی لله رب العالمین»، این نکته ذکر شد. اولی مناسب‌تر است.

«تبـارکت»، یعنی خیر تـو افزون است که از برکت، به معنـای زیـادی خیر گرفته شـده است. یـا از هر چیز در صـفات و افعـالت افزون هسـتی، چرا که برکت متضـمن معنـای زیـادی هم است؛ یـا همیشه داشـتن است که از عبـارت «بروک الطیر علی المـاء» گرفته شده است. از جمله استعمالات این معنا، برکه است، به خاطر اینکه همیشه آب دارد.

«تعالیت» از اینکه عقلی به تو برسد یا چیزی شبیه تو شود. «وجهد البلاء» به فتحه و در برخی از نسـخه‌ها به ضمه است و با فتحه بودن منـاسب‌تر است، که به معنـای نهـایت بلاـ و شـدت است. گفته شـده است: حـالتی که مرگ بر آن ترجیـح داده می‌شود. «درک الشـقا»، در رسـیدن خستگی و محرومیت. «تتابع الفناء»، زیادی مرگ فرزندان و نزدیکان. «سوء المنظر» در آن اشیا و به این معناست که به آن آفتی برسد که نگاه کردن به آن این آفت را به آن رسانده باشد .

سخن حضـرت: «إلی جهنم رزقاً»، اشاره‌ای به سـخن خـدای سبحان است که می‌فرماید «و نحشـر المجرمین یومئذ زرقا - . طه/ ۱۰۲ - »، {و

در آن روز مجرمـان را کبودچشم برمی انگیزیم.} یعنی بـا چشـمانی کبود و به این رنـگ آنها را وصف کرده است زیرا رنگ کبـود برای چشم، بـدترین و منفورترین نوع رنـگ برای چشم در نزد عرب است، چرا که رومیـان که دشـمن‌ترین دشـمن آنها بودنـد، رنـگ چشـمشان کبود بود. یـا به معنای کوری است، چرا که حـدقه چشم کور، کبود است. گفته شـده است به معنای تشنگان است که در چشمشان مثل کبودی ظاهر می‌شود.

اما دعا کردن برای چهل مؤمن در خصوص قنوت نماز وتر، در مورد آن روایتی ندیدم. شاید علما این حکم را از عموماتی که

در این بـاره وارد شـده، استنباط کرده‌انـد؛ همچنـان که کلام برخی از آنها به این مطلب اشاره دارد. بله، در برخی روایات در سجده‌های بعد از نماز شب این حکم وارد شده است، همچنان که قبلا ذکر شد.

در کتاب فقیه - . الفقیه ۱: ۳۱۱ -

روایتی به سند نزدیک به صحیح از ابوحمزه ثمالی روایت کرده است که: امام سجاد علیه السلام در آخر نماز وترش در حالت ایستاده می‌گفت: «خدایا بدی کردم و به خودم ظلم نمودم، و چه کار بدی مرتکب شدم و این دستان من به مجازات آنچه که مرتکب شدند.» گفته است: سپس دستان خود را به طور کامل در مقابل صورتش باز می‌کرد و می‌گفت: «این گردن من است که به خاطر اعمالی که انجام داده، برای تو فروتن است.» گفته است: سـرش را پایین می‌انـداخت و با گردنش فروتنی می‌نمود. سپس می‌گفت: و این منم که در مقابل تو ایسـتاده‌ام، پس آنچه موجب خرسندی توست از من بستان تا راضی شوی. می‌توانی مرا عتاب و مؤاخذه کنی تا راضی شوی، ولی من بازنمی‌گردم، بازنمی‌گردم، بازنمی‌گردم.

**[ترجمه]

أقول

لعل البسط قبل الـدعاء الأول أو عنـده و كذا الخضوع قبل الدعاء الثانی أو عنده أنسب بلفظ الدعاء من إیقاعهما بعدهما كما هو ظاهر لفظ الخبر و قوله جزاء مفعول له لمحـذوف أی رفعتهما أو بسـطتهما أو عاقبتهما جزاء فخذ لنفسک أی اسـتعملنی و وفقنی لعمل یوجب رضاک عنی أو وقفت بین یدیک و سلمت نفسی إلیک لتعاقبنی بما یوجب رضاک عنی و هو أظهر.

لک العتبی قال الشیخ البهائی قدس سره العتبی بمعنی المؤاخذه و المعنی أنت حقیق بأن تؤاخذنی بسوء أعمالی.

**[ترجمه]شایـد بـاز کردن دست‌هـا قبـل از دعای اول یا هنگام دعا باشـد. همچنین خضوع هم قبل از دعای دوم یا هنگام آن باشد. آنچه مناسب‌تر به لفظ دعاست، این می‌باشد که این کارها بعد از دعا باشد؛ همان طور که ظاهر لفظ خبر چنین می‌باشـد .

سخن حضـرت: «جزاء»، مفعول له برای فعل محـذوف، یعنی «رفعتهما یا بسـطتهما یا عاقبتهما» جزاء است. «فخذ لنفسک»، یعنی مرا به آنچه که موجب رضـای تو از من است به کـار گیر و توفیق ده. یا من در مقابل تو ایسـتادم و خودم را تسـلیم تو کردم تا مرا به آنچه که رضایت تو را در پی دارد، مجازات کنی. این برداشت ظاهرتر است.

«لک العتبی»، شـیخ بهایی قدس سـره گفته است: «العتبی» به معنای مواخذه است، پس معنا چنین می‌شود: تو را سـزد که مرا به خاطر اعمال زشتم مواخذه کنی.

**[ترجمه]

هـذا المعنی للعتبی غیر معهود بـل الظـاهر أن المعنی أرجع عن ذنبی و أطلب رضـاک عنی قـال فی النهـایه أعتبنی فلان عاد إلی

مسرتی و استعتب طلب أن یرضی عنه و فی الحدیث و إما مسیئا فلعله یستعتب أی یرجع عن الإساءه و یطلب الرضا و منه الحدیث و لا بعد الموت من مستعتب أی لیس بعد الموت من استرضاء و العتبی الرجوع عن الذنب و الإساءه انتهی.

و قال الجوهری أعتبنی فلان إذا عاد إلی مسرتی راجعا عن الإساءه و الاسم منه

۱- ۱. الفقیه ج ۱ ص ۳۱۱.

العتبى تقول استعتبته فأعتبنى أى استرضيته فأرضانى.

وَ فِى الْفَقِيهِ (۱): كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ زَيْنُ الْعَابِدِينَ عليه السلام يَقُولُ الْعَفْوَ ثَلَاثَمِائَهِ مَرَّهٍ فِى الْوَتْرِ فِى السَّحَرِ.

و الظاهر قراءه العفو بالنصب أى أسأل العفو و يحتمل الرفع أى العفو مطلوبى أو مسئولى.

**[ترجمه]این معنا برای «العتبی» معمول نیست، بلکه ظاهرا معنا این می‌باشد که از گناهانم برگردم و خشنودی تو را طلب کنم. در نهایه گفته است: «أعتبی فلان»، یعنی به خشنود کردن من برگشت. «و استعتب»، یعنی خواست که از او راضی شود. در حدیث آمده است «و إما مسیئا فلعله یستعتب»، یعنی از زشتی برمی‌گردد و خشنودی را طلب می‌کند که در حدیث هم چنین معنایی مورد نظر است. «ولا بعد الموت من مستعتب»، یعنی بعد از مرگ فرصتی برای طلب خشنودی نیست. «العتبی» به معنای رجوع از گناه و زشتی است، پایان.

جوهری گفته است: «أعتبنی فلان»، وقتی به کار می‌رود که کسی از گناه و زشتی برگردد و خشنودی مرا طلب کند. اسم «أعتب»، «عتبی» است. می‌گویی: «استعتبته فأعتبنی»، یعنی از وی طلب خشنودی کردم و او مرا راضی کرد.

در کتاب فقیه - . الفقیه ۱: ۳۱۰ -

آمده است: امام سجاد علیه السلام در وقت سحر و در نماز وترشان سیصد مرتبه االعفو می‌گفتند. ظاهر این است که قرائت العفوَ به نصب است، یعنی از تو عفو و بخشش را خواستارم و نیز احتمال دارد به صورت مرفوع خوانده شود، یعنی عفو مورد طلب و خواسته من است.

**[ترجمه]

«۷۰»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَيْرُهُ: ثُمَّ يَرْكَعُ فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ يَقُولُ هَذَا مَقَامُ مَنْ حَسَنَاتُهُ نِعْمَهٌ مِنْكَ وَ سَيِّئَاتُهُ بِعَمَلِهِ وَ ذَنْبُهُ عَظِيمٌ وَ شُكْرُهُ قَلِيلٌ وَ لَيْسَ لِذَلِكَ إِلَّا دَفْعُكَ وَ رَحْمَتُكَ إِلَهِى طُمُوحُ الْآمَالِ قَدْ خَابَتْ إِلَّا لَدَيْكَ وَ مَعَاكِفُ الْهِمَمِ قَدْ تَعَطَّلَتْ إِلَّا إِلَيْكَ وَ مَذَاهِبُ الْعُقُولِ قَدْ سَمَتْ إِلَّا إِلَيْكَ فَأَنْتَ الرَّجَاءُ وَ إِلَيْكَ الْمُلْتَجَأُ يَا أَكْرَمَ مَقْصُودٍ وَ يَا أَجْوَدَ مَسْئُولٍ هَرَبْتُ إِلَيْكَ بِنَفْسِى يَا مَلْجَأَ الْهَارِبِينَ بِأَثْقَالِ الذُّنُوبِ أَحْمِلُهَا عَلَى ظَهْرِى وَ لَا أَجِدُ لِى إِلَيْكَ شَافِعاً سِوَى مَعْرِفَتِى أَنَّكَ أَقْرَبُ مَنْ لَجَأَ إِلَيْهِ الْمُضْطَرُّونَ وَ أَمَّلَ مَا لَدَيْهِ الرَّاغِبُونَ يَا مَنْ فَتَقَ الْعُقُولَ بِمَعْرِفَتِهِ وَ أَطْلَقَ الْأَلْسُنَ بِحَمْدِهِ وَ جَعَلَ مَا امْتَنَّ بِهِ عَلَى عِبَادِهِ كِفَاءً لِتَأْدِيَهِ حَقِّهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ لَا تَجْعَلْ لِلْهُمُومِ عَلَى عَقْلِى سَبِيلًا وَ لَا لِلْبَاطِلِ عَلَى عَمَلِى دَلِيلًا اللَّهُمَّ إِنَّكَ قُلْتَ فِى مُحْكَمِ كِتَابِكَ الْمُنْزَلِ عَلَى نَبِيِّكَ الْمُرْسَلِ عَلَيْهِ وَ آلِهِ السَّلَامُ- كانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ ما يَهْجَعُونَ وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ طَالَ هُجُوعِى وَ قَلَّ قِيَامِى وَ هَذَا السَّحَرُ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ لِذُنُوبِى اسْتِغْفَارَ مَنْ لَا يَمْلِكُ لِنَفْسِهِ نَفْعاً وَ لَا ضَرّاً وَ لَا مَوْتاً وَ لَا حَيَاتاً وَ لَا نُشُوراً(۲).

**[ترجمه]المتهجد و غیره: سپس رکوع می‌کند و وقتی سرش را بلند کرد می‌گوید: این جایگاه فردی است که نیکی‌هایش

نعمتی از جانب توست و بدی‌هایش به خاطر عمل خودش است و گناهانش زیاد و شکرش اندک است و برای آن جز رحمت و دفع تو راهی دیگر ندارد .

خدای من، آرزوهای بزرگ نزد جز تو محکوم به نومیدی شد و مقاصد همت‌ها تعطیل شد، جز آن که به سوی تو راه می‌برد و راه‌های خردها دور از دسترس است جز به سوی تو، و تویی امید، و پناهگاه به سوی توست، ای گرامی ترین مقصودها، و ای بخشنده ترین درخواست شدگان، با جان خویش به سویت فرار کردم ای پناه فرارکنندگان؛ با بار گناهانی که به دوشم می کشم و واسطه ای به درگاهت ندارم به جز شناختم به اینکه تو نزدیکترین کسانی هستی که درماندگان به او پناهنده می شوند و راغبان آرزوی نعمتهایش را دارند. ای آنکه خردها را به شناخت خویش بشکافته، و زبانها را به ستایش خود بگشوده و منّتی را که بر بندگانش نهاده، برای جبران حق خویش کافی دانسته است.

بر محمد و خاندانش درورد فرست و برای اندوه‌ها بر عقلم راهی، و برای باطل بر عمل من راهنمایی قرار نده، خدایا تو در کتاب محکمت که بر پیامبرت نازل کردی، که سلام و دوردت بر او خاندانش باد، فرمودی: «اندکی از شب را می‌خوابیدند و در سحرگاهان استغفار می‌کردند»، خوابم زیاد و بیداری‌ام کم شده است. و این زمان، سحر است و من برای گناهانم از تو آمرزش می‌طلبم، آمرزش کسی که برای خودش نفع و ضرری را قادر نیست و اختیار مرگ و زندگی و رستاخیز خود را ندارد. -. مصباح المتهجد: ۱۰۹-۱۱۰ -

**[ترجمه]

إیضاح

طموح الآمال قال الشیخ البهائی الطموح جمع طامح كقعود جمع قاعد من طمح بمعنی ارتفع و المراد أن الآمال الطامحه أی المرتفعه العظیمه قد خابت إلا عندك كالعفو عن ذنوبنا التی استوجبنا بها ألیم العقاب و إدخالنا الجنه تفضلا من غیر استیجاب و معاكف الهمم قد تقطعت إلا علیك المعاكف جمع معكف و هو مصدر بمعنی

ص: ۲۷۷

۱- ۱. الفقیه ج ۱ ص ۳۱۰.

۲- ۲. مصباح المتهجد: ۱۰۹- ۱۱۰.

العکوف أی الإقامه و المراد أن عکوفات الهمم و إقاماتها علی باب کل أحد فی طلب الإحسان منه قد تقطعت و خابت إلا عکوفاتها علی باب جودک و إحسانک.

و مذاهب العقول قد سمت إلا إلیک المذاهب الطرق و یطلق علی الآراء أیضا و سما إلی الشی ء ارتفع إلیه و المراد أن طرق العقول و الآراء قد ارتفعت إلی الأشیاء أما إلیک فقد قصرت عن الارتقاء و ضلت فی بیداء العظمه و الکبریاء انتهی.

**[ترجمه]«طموح الامال»، شیخ بهایی گفته است: «طموح» جمع «طامح» است مثل «قعود» که جمع «قاعد» است، و از «طمح» به معنای اوج گرفتن و بلند شدن گرفته شده است. منظور این است که آرزوهای بزرگ جز به نزد تو محکوم به ناامیدی شد، آرزوهای بزرگی چون گذشت از گناهان ما که به خاطر آنها مستحق عقاب و عذاب هستیم و نیز وارد کردن ما به بهشت از روی امتنان بدون اینکه ما سزاوار آن باشیم. «معاکف الهمم قد تقطعت الاّ علیک»، المعاکف جمع معکف و مصدر به معنای «عکوف»، یعنی مقیم ماندن است. منظور این است که مقیم شدن همت‌ها بر در هر فردی در طلب احسان از او، قطع و محکوم به نا امیدی شد، جز مقیم شدن آن بر در احسان و بخشش تو که محکوم به نا امیدی نیست.

«مذاهب العقول سمت الا الیک»، «المذاهب» به معنای راه‌ها است، همچنین به رای و اندیشه هم اطلاق می‌شود. «سما الی شی»، یعنی به سوی آن اوج گرفت. منظور این است که راه‌های خرد و اندیشه بر اشیا بلند شد و توانست آنها را درک کند، اما از رسیدن به درک تو عاجز ماند و در بیابان عظمت و کبریای تو گمراه گشت؛ پایان.

**[ترجمه]

و أقول

فی أکثر النسخ و معاکف الهمم قد تعطلت و فی بعضها تقطعت و یحتمل کون المعاکف اسم مکان و لعله بالنسخه الأولی أنسب و یمکن أن یکون المراد بقوله قد سمت أنها لا تقع علی المقصود کما یقال نبأ بصره عن الشی ء إذا لم یره و هذا المعنی أنسب بالفقرتین السابقتین أی کل جهه تذهب إلیه العقول لتحصیل المطالب فلا تقع علیها إلا الطریق الذی ینتهی إلیک و یمکن أن یقرأ سمت علی بناء المجهول بتشدید المیم أی سدت و یؤیده أن فی بعض النسخ سدت.

و الملتجأ مصدر بمعنی الالتجاء قوله بنفسی الباء للمصاحبه و کونها للتعدیه کما توهم بعید یا من فتق العقول أی وسعها و هیأها لمعرفته و جعلها قابله لها.

و جعل ما امتن به علی عباده قال الشیخ البهائی ره أی جعل تکلیفنا بعبادته مکافئا لأداء حق نعمائه مع أن فی تکلیفنا بعبادته و تشریفنا بخدمته و جعلنا أهلا للقیام بها لطفا جزیلا و منه عظیمه علینا أ لا تری أن الملک العظیم إذا شرف شخصا بخدمته و جعله أهلا لمخاطبته فإن ذلک الشخص یعد ذلک من عظیم ألطاف ذلک الملک و جزیل مننه علیه فهو سبحانه لوفور کرمه جعل بعض نعمائه التی من بها علینا و وقفنا لها شکرا و مکافاتا منا لبعض نعمائه الأخری و مع ذلک قد وعدنا علیها ثوابا جزیلا فی الآخره فسبحانه سبحانه ما أعلی شأنه و أعظم امتنانه انتهی.

و قـال الكفعمي رحمه الله عليه (١) أي جعـل شـكر مـا امتن به على عبـاده مكافئا لأداء حقه و المعنى أنه تعالى كلف يسـيرا فلم يجعـل مـا يكـافى نعمه و مننه إلا شـكرها لأنه فى الحقيقه لا كفو لمننه و المكافاه المماثله و المساواه و منه قوله لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ أى نظيرا و مساويا و هو كفوك و كفيك و كفاؤك أى مساويك.

ثم قال قال ابن طاوس ره معناه أنه تعالى جعل الذى من به على عباده من الهدايه إلى العباده و إلى حمده و شكره طريقا و سببا و كفاء لتأديه حقه فكان له الحق أولا علينا و قضاؤنا لحقه مما أحسن إلينا انتهى.

**[ترجمه]در بيشـتر نسـخه‌هـا اين گونه است: «معـاكف الهمم قـد تعطلت» و در برخى نسـخه‌هـا «تقطعت» است. احتمـال دارد «معاكف»، اسم مكان باشـد و شايد نگارش نسـخه اولى مناسب‌تر باشد. ممكن است منظور از سـخن حضـرت: «قد سـمت» اين باشـد كه به مقصود نمى‌رسـد، همچنـان كه وقتى كه چيزى را نبينـد گفته مى‌شود: «نبـا بصـره عن الشـى». اين معنى به دو فقره سـابق منـاسب‌تر است، يعنى عقـل به هر جهتى مى‌رود تا چيزى را كه مى‌خواهـد به دست آورد اما به نتيجه مورد نظرش نمى... رسـد، مگر راهى كـه بـه تـو منتهى مى‌شـود كه در اين راه به خواسـته اش مى‌رسـد. ممكن است اين كلمه به صـورت مجهـول «سـمّت» و با تشديـد ميم خوانـده شود، يعنى بسـته شد. اين مطلب را نگارش برخى نسـخه‌ها تأييد مى كند كه در اين نسـخه‌ها، «سدّت» نوشته شده است.

«الملتجاء»، مصدر و به معناى پناه آوردن است. سخن حضرت: «بنفسى»، باء در اين كلمه باى مصاحبت و همراهى است. برخى گمان كرده‌اند كه اين باء براى متعددى كردن است كه بعيد مى‌باشد. «يا من فتق العقول»، يعنى آن را وسـعت داد و آماده فهم كرد و به عقل اين قابليت را داد كه معرفت را درك كند.

«و جعل ما امتّن به على عباده»، شيخ بهايى رحمه الله عليه گفته است: يعنى تكليف ما را به عبادتش برابر اداى حق نعمت‌هايش قرار داده، با اينكه در تكليف ما به عبادتش و رسـيدن ما به خدمتش و ما را شايسته انجام اين تكاليف گرداندن، لطفى عظيم و منتى بزرگ بر مـاست. آيا نمى‌بينى پادشاهان بزرگ وقتى كسـى را به حضور بپذيرنـد و او را شايسـته هم صـحبتى با خودشان بدانند، لطفى بزرگ و منتى عظيم از جانب آن پادشاه در حق اين شخص به حساب مى‌آيد. پس خداى سبحان به خاطر زيادى كرمش، برخى از نعمت‌هـايى كه با آنها بر ما منت نهاده را توفيق شـكرگزارى و پاداشـى از جانب ما بر برخى نعمت‌هاى ديگر داده است، با اينكه به خاطر اين نعمت‌ها به ثوابى بزرگ وعـده داده شـده‌ايم. پس منزه است خـداى سـبحان كه شأنش بلنـد و امتنانش بس بزرگ است؛ پايان.

كفعمى رحمه الله عليه گفته است - . مصباح الكفعمى: ۵۴ - :

يعنى شـكر آنچه را كه با آن بر بندگانت منت نهادى، برابر اداى حقش قرار ده. معنا اين است كه خداى متعال تكاليف آسانى را خواسـته است و چيزى كه برابر نعمت و منتش باشـد را قرار نـداده است، مگر شـكر اين نعمت ها كه در حقيقت برابر منتش نيست. سپس گفته است: مكافات مقابله بمثل و برابر. از جمله استعمالات اين كلمه آيه «لم يكن له كفوا احد» است و به معناى نظير و مساوى مى‌باشد. و وقتى گفته مى‌شود: «هو كفوك و كفيك و كفاؤك»، يعنى او برابر توست.

سپس گفته است: ابن طاووس - رحمه الله - گفته است: معنای این عبارت این است که خدای سبحان چیزی را که به وسیله آن بر بندگانش منت نهاده، از جمله هدایت به عبادت و حمد و شکرش، راه و سبب و کفایتی برای به جا آوردن حقش قرار داده است. پس اولا او حقی بر ما دارد و ثانیا ما باید این حق را به خاطر احسانی که به ما نموده است به جا آوریم؛ پایان.

**[ترجمه]

یحتمل وجها آخر و هو أن یکون المعنی وهب عباده و منحهم من الأعضاء و الجوارح و القوی و الآلات و الأدوات ما یکون کافیا لأداء ما أوجب علیهم من الطاعات و لا یکلفهم ما لم یمکنهم القیام به و لا یبعد کونه أظهر و أنسب بما تقدم.

و لا للباطل أی لا یتطرق الباطل إلی عملی و لا یکون مخلوطا ببدعه أو ریاء أو سمعه و غیرها مما لا یوافق رضاک و حمل الباطل علی البطلان أو المبطل بعید.

**[ترجمه]وجهی دیگر محتمل است و آن اینکه معنا چنین است: به بندگان بخشش نموده و به آنها اعضا و جوارح و نیرو و وسیله و چیزهایی داده است که برای طاعاتی که بر آنها واجب نموده است کافی است، و آنها را به تکلیفی که توان انجام آن را ندارند تکلیف نمی‌کند. بعید نیست که این وجه ظاهرتر و مناسب‌تر از آنچه که قبلا آمد باشد .

«و لا للباطل»، یعنی باطل بر عمل من عارض نشود و عملم مخلوط به بدعت و ریا و خودنمایی و چیزهای دیگری که رضایت تو را در پی ندارد نباشد. حمل کردن باطل بر باطل شدن عبادت یا باطل کننده عبادت، بعید است.

**[ترجمه]

«۷۱»

: ثُمَّ اعْلَمْ أَنَّهُ زَادَ الْکَفْعَمِیُّ بَعْدَ ذَلِکَ وَ افْتَحْ لِی خَیْرَ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ یَا وَلِیَّ الْخَیْرِ وَ لَمْ یَذْکُرْ مَا بَعْدَهُ.

وَ قَالَ رَأَیْتُ فِی بَعْضِ کُتُبِ أَصْحَابِنَا مَا مُلَخَّصُهُ أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنِّی کُنْتُ غَنِیّاً فَافْتَقَرْتُ وَ صَحِیحاً فَمَرِضْتُ وَ کُنْتُ مَقْبُولًا عِنْدَ النَّاسِ فَصِرْتُ مَبْغُوضاً وَ خَفِیفاً عَلَی قُلُوبِهِمْ فَصِرْتُ ثَقِیلًا وَ کُنْتُ فَرْحَانَ فَاجْتَمَعَتْ عَلَیَّ الْهُمُومُ وَ قَدْ ضَاقَتْ عَلَیَّ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَ أَجُولُ طُولَ نَهَارِی فِی طَلَبِ الرِّزْقِ فَلَا أَجِدُ مَا أَتَقَوَّتُ بِهِ کَأَنَّ اسْمِی قَدْ مُحِیَ مِنْ دِیوَانِ الْأَرْزَاقِ.

فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَا هَذَا لَعَلَّکَ تَسْتَعْمِلُ مُثِیرَاتِ (۲) الْهُمُومِ فَقَالَ وَ مَا مُثِیرَاتُ

ص: ۲۷۹

۱- ۱. مصباح الکفعمیّ: ۵۴.

۲- ۲. فی المصدر: میراث الهموم، اسم آله بمعنی ما یورث الهموم و الاحزان، و المثیرات من الاثاره بمعنی التهییج.

الْهُمُوم قَالَ لَعَلَّکَ تَتَعَمَّمُ مِنْ قُعُودٍ أَوْ تَتَسَرْوَلُ مِنْ قِیَام أَوْ تَقْلِمُ أَظْفَارَکَ بِسِنِّکَ أَوْ تَمْسَحُ وَجْهَکَ بِذَیْلِکَ أَوْ تَبُولُ فِی مَاءٍ رَاکِدٍ أَوْ تَنَامُ مُنْبَطِحاً عَلَی وَجْهِکَ قَالَ لَمْ أَفْعَلْ مِنْ ذَلِکَ شَیْئاً فَقَالَ صلی الله علیه و آله فَاتَّقِ اللَّهَ تَعَالَی وَ أَخْلِصْ ضَمِیرَکَ وَ ادْعُ بِهَذَا الدُّعَاءِ وَ هُوَ دُعَاءُ الْفَرَجِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیمِ إِلَهِی طُمُوحُ الْآمَالِ إِلَی قَوْلِهِ یَا وَلِیَّ الْخَیْرِ فَلَمَّا دَعَا بِهِ الرَّجُلُ وَ أَخْلَصَ نِیَّتَهُ عَادَ إِلَی حُسْنِ حَالاتِهِ (۱).

**[ترجمه]سپس بدان که کفعمی بعد از دعا این دعا را افزوده است: «خیر دنیا و آخرت را بر روی من بگشا ای ولیّ خیر» و بعد از آن چیزی را ذکر نکرده است.

گفت: در برخی از کتاب‌های علمایمان روایتی دیدم که خلاصه‌اش چنین است: مردی نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و گفت: یا رسول الله! همانا من غنی بودم پس فقیر شدم و سالم بودم پس مریض شدم؛ در نزد مردم محبوب بودم پس مبغوض شدم و خفیف بودم بر دل های ایشان پس سنگین شدم و من فرحناک بودم پس غم‌ها بر من جمع شد و زمین با آن فراخی‌اش بر من تنگ شده و در طول روز در طلب روزی می گردم و چیزی نمی یابم که آن را قوت خود سازم، گویا اسم من از دیوان رزق محو شده است.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای مرد! شاید آن چه باعث اندوه و گرفتاری است به جا آورده ای؟ عرض کرد: آنچه اندوه آفرین است چیست؟ فرمود: شاید تو عمامه را در حال نشستن بر سر می‌بندی و در حال ایستادن زیرجامه می‌پوشی یا با دندان ناخن خود را می گیری یا رخسار خود را با دامنت می مالی، یا در آب راکد بول می کنی یا به رو می‌خوابی؟ عرض کرد: چیزی از این ها که فرمودی انجام نمی‌دهم. حضرت فرمود: از خداوند بپرهیز و ضمیر خود را خالص کن و بخوان این دعا را که دعای فرج است و آن دعای شریف این است: بسم الله الرحمن الرحیم الهی طموح الامال ... تا این قسمت از دعا: یا ولیّ الخیر.و » وقتی فرد این دعا را خواند و نیتش را خالص گرداند، به روزگار خوش خویش بازگشت. - . مصباح الکفعمی: ۵۳ -

**[ترجمه]

«۷۲»

الْإِخْتِیَارُ: بَعْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنَ الرُّکُوعِ یَمُدُّ یَدَیْهِ وَ یَدْعُو بِمَا رُوِیَ عَنْ مَوْلَانَا الرِّضَا علیه السلام إِلَهِی وَقَفْتُ بَیْنَ یَدَیْکَ وَ مَدَدْتُ یَدِی إِلَیْکَ مَعَ عِلْمِی بِتَفْرِیطِی فِی عِبَادَتِکَ وَ إِهْمَالِی لِکَثِیرٍ مِنْ طَاعَتِکَ وَ لَوْ أَنِّی سَلَکْتُ سَبِیلَ الْحَیَاءِ لَخِفْتُ مِنْ مَقَامِ الطَّلَبِ وَ الدُّعَاءِ وَ لَکِنِّی یَا رَبِّ لَمَّا سَمِعْتُکَ تُنَادِی الْمُسْرِفِینَ إِلَی بَابِکَ وَ تَعِدُهُمْ بِحُسْنِ إِقَالَتِکَ وَ ثَوَابِکَ جِئْتُ مُمْتَثِلًا لِلنِّدَاءِ وَ لَائِذاً بِعَوَاطِفِ أَرْحَمِ الرُّحَمَاءِ وَ قَدْ تَوَجَّهْتُ إِلَیْکَ بِنَبِیِّکَ صلی الله علیه و آله الَّذِی فَضَّلْتَهُ عَلَی أَهْلِ الطَّاعَهِ وَ مَنَحْتَهُ بِالْإِجَابَهِ وَ الشَّفَاعَهِ وَ بِوَصِیِّهِ الْمُخْتَارِ الْمُسَمَّی عِنْدَکَ بِقَسِیمِ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ وَ بِفَاطِمَهَ سَیِّدَهِ النِّسَاءِ وَ بِأَبْنَائِهَا الْأَوْلِیَاءِ الْأَوْصِیَاءِ وَ بِکُلِّ مَلَکٍ خَاصَّهٍ یَتَوَجَّهُونَ بِهِمْ إِلَیْکَ وَ یَجْعَلُونَهُمُ الْوَسِیلَهَ فِی الشَّفَاعَهِ لَدَیْکَ وَ هَؤُلَاءِ خَاصَّتُکَ فَصَلِّ عَلَیْهِمْ وَ آمِنِّی مِنْ أَخْطَارِ لِقَائِکَ وَ اجْعَلْنِی مِنْ خَاصَّتِکَ وَ أَحِبَّائِکَ فَقَدْ قَدَّمْتُ أَمَامَ مَسْأَلَتِکَ وَ نَجْوَاکَ مَا یَکُونُ سَبَباً إِلَی لِقَائِکَ وَ رُؤْیَاکَ وَ إِنْ رَدَدْتَ مَعَ ذَلِکَ سُؤَالِی وَ خَابَتْ إِلَیْکَ آمَالِی فَمَالِکٌ رَأَی مِنْ مَمْلُوکِهِ ذُنُوباً فَطَرَدَهُ عَنْ بَابِهِ وَ سَیِّدٌ رَأَی مِنْ عَبْدِهِ عُیُوباً فَأَعْرَضَ عَنْ جَوَابِهِ یَا شَقْوَتَاهْ إِنْ

ضَاقَتْ عَنِّی سَعَهُ رَحْمَتِکَ (۲)

إِنْ طَرَدْتَنِی عَنْ بَابِکَ عَلَی بَابِ مَنْ أَقِفُ بَعْدَ بَابِکَ وَ إِنْ فَتَحْتَ لِدُعَائِی أَبْوَابَ الْقَبُولِ وَ أَسْعَفْتَنِی بِبُلُوغِ السُّؤْلِ فَمَالِکُ بَدَأَ بِالْإِحْسَانِ وَ أَحَبَّ إِتْمَامَهُ وَ مَوْلًی أَقَالَ عَثْرَهَ عَبْدِهِ وَ رَحِمَ مَقَامَهُ وَ هُنَاکَ لَا أَدْرِی

ص: ۲۸۰

۱- ۱. مصباح الکفعمیّ: ۵۳.

۲- ۲. لعل فیه سقطا.

أَیَّ نِعَمِکَ أَشْکُرُ أَ حِینَ تَطَوَّلْتَ عَلَیَّ بِالرِّضَا وَ تَفَضَّلْتَ بِالْعَفْوِ عَمَّا مَضَی أَمْ حِینَ زِدْتَ عَلَی الْعَفْوِ وَ الْغُفْرَانِ بِاسْتِئْنَافِ الْکَرَمِ وَ الْإِحْسَانِ فَمَسْأَلَتِی لَکَ یَا رَبِّ فِی هَذَا الْمَقَامِ الْمَوْصُوفِ مَقَامَ الْعَبْدِ الْبَائِسِ الْمَلْهُوفِ أَنْ تَغْفِرَ لِی مَا سَلَفَ مِنْ ذُنُوبِی وَ تَعْصِمَنِی فِیمَا بَقِیَ مِنْ عُمُرِی وَ أَنْ تَرْحَمَ وَالِدَیَّ الْغَرِیبَیْنِ فِی بُطُونِ الْجَنَادِلِ الْبَعِیدَیْنِ مِنَ الْأَهْلِ وَ الْمَنَازِلِ صِلْ وَحْدَتَهُمَا بِأَنْوَارِ إِحْسَانِکَ وَ آنِسْ وَحْشَتَهُمَا بِآثَارِ غُفْرَانِکَ وَ جَدِّدْ لِمُحْسِنِهِمَا فِی کُلِّ وَقْتٍ مَسَرَّةً وَ نِعْمَةً وَ لِمُسِیئِهِمَا مَغْفِرَةً وَ رَحْمَةً حَتَّی یَأْمَنَا بِعَاطِفَتِکَ مِنْ أَخْطَارِ الْقِیَامَهِ وَ تُسْکِنَهُمَا بِرَحْمَتِکَ فِی دَارِ الْمُقَامَهِ وَ عَرِّفْ بَیْنِی وَ بَیْنَهُمَا فِی ذَلِکَ النَّعِیمِ الرَّائِقِ حَتَّی تَشْمَلَ بِنَا مَسَرَّةُ السَّابِقِ وَ اللَّاحِقِ بِهِ سَیِّدِی وَ إِنْ عَرَفْتَ مِنْ عَمَلِی شَیْئاً یَرْفَعُ مِنْ مَقَامِهِمَا وَ یَزِیدُ فِی إِکْرَامِهِمَا فَاجْعَلْهُ مَا یُوجِبُهُ حَقُّهُمَا لَهُمَا وَ أَشْرِکْنِی فِی الرَّحْمَهِ مَعَهُمَا وَ ارْحَمْهُمَا کَمَا رَبَّیَانِی صَغِیراً ثُمَّ یَدْعُو لِمَنْ یَعْنِیهِ أَمْرُهُ مِنْ مَوْتَاهُ بَعْدَ ذَلِکَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

**[ترجمه]الاختیار: بعد از بلند کردن سر از رکوع، دستش را دراز می کند و دعایی که از امام رضا علیه السلام روایت شده است را می‌خواند. دعا این است: خدای من، در پیشگاه تو ایستاده و دست‌هایم را به سوی تو بلند نموده‌ام، با این که می‌دانم در بندگی‌ات اهمال نموده و در بسیاری از طاعت‌هایت کوتاهی کردم. و اگر راه حیاء را می‌پیمودم، از خواستن و دعا کردن می‌ترسیدم. ولی پروردگارا، آن گاه که شنیدم گناهکاران را به درگاهت فرا خوانده و آنان را به بخشش نیکو و ثواب وعده می‌دهی، برای پاسخ به ندایت آمده و به عواطف مهربانترین مهربانان پناهنده گردیدم.

به وسیله پیامبرت که او را بر اهل طاعتت برتری داده و اجابت و شفاعت را به او بخشیدی، و به وسیله وصی برگزیده‌اش که نزد تو تقسیم کننده بهشت و دوزخ نامیده شده، و به وسیله فاطمه سرور زنان، و به وسیله فرزندانش که پیشوایان و جانشینان اویند، و به تمامی فرشتگانی که به وسیله آنان به تو روی می کنند، و در شفاعت نزد تو آنان را وسیله قرار می‌دهند، و اینان خاصان درگاه تواند، به تو روی می‌آورم. پس بر ایشان درود فرست و مرا از اضطراب ملاقاتت در امان دار و مرا از خاصان و دوستانت قرار ده. پیشاپیش خواسته و سخنم و آنچه را سبب ملاقات و دیدن تو می‌شود، سبب قرار دادم و اگر با این همه، خواسته‌ام را رد کنی، امیدهایم از تو به یأس مبدل می گردد؛ همچون مالکی که از بنده خود گناهانی دیده و او را از درگاهش طرد نموده، وآقایی که از بنده اش عیوبی ملاحظه نموده و از جوابش سرباز می‌زند.

وای بر من اگر رحمت گسترده‌ات مرا فرا نگیرد. اگر مرا از درگاهت طرد کنی، بعد از درگاهت به درگاه چه کسی بروم. و اگر برای دعایم درهای قبول را گشوده، و مرا به رساندن به آرزوهایم شادمان گردانی، همچون مالکی می‌باشی که لطف و بخششی را آغاز نموده، و دوست دارد آن را به انجام رساند، و مولایی که لغزش بنده اش را نادیده انگاشته وبه او رحم نموده است. و در این حالت نمی‌دانم کدام نعمتت را شکر گذارم. آیا آن هنگام که به فضل و بخششت از من خشنود شده وگذشته‌هایم را بر من ببخشایی؟ یا آنگاه که با آغاز نمودن کرم و احسان، بر عفو و بخششت می افزایی؟

پروردگارا، خواسته ام در این جایگاه، یعنی جایگاه بنده فقیر نا امید، آن است که گناهان گذشته ام را آمرزیده و در باقیمانده عمرم مرا از گناه بازداری، و پدر و مادرم که دور از خانه و خانواده و غریبانه در زیر خاک‌ها قرار دارند را مورد آمرزش قرار دهی. تنهائیشان را با انوار احسانت از بین برده، و وحشتشان را با آثار غفران و بخششت به انس مبدل ساز، و به نیکو کارشان در هر وقت نعمت و شادمانی عطا کرده، و برای گناهکارشان مغفرت و رحمت عنایت نما، تا به لطف و مرحمتت از خطرات قیامت در امان بوده و به وسیله رحمتت در بهشت ساکنشان گردانی، و بین من و آنان در آن نعمت گسترده شناسایی برقرار

کن، تا مشمول شادمانی گذشته و آینده شویم.

سرورم، اگر در اعمالم چیزی می‌شناسی که بر مقامشان افزوده و بر اکرامشان می‌افزاید، آن را در صحیفه اعمال ایشان قرار داده و مرا در رحمت با آنان شریک کن و آنان را مشمول رحمتت بگردان، همچنان که مرا در کودکی تربیت کردند....سپس برای کسانی که نسبت به او حق دارند و کسانی که مرده‌اند، دعا کند.

**[ترجمه]

«۷۳»

الْكَافِي، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سَهْلٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ حَدَّثَنِي بَعْضُ أَصْحَابِنَا قَالَ: كَانَ أَبُو الْحَسَنِ الْأَوَّلُ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ آخِرِ رَكْعَةِ الْوَتْرِ قَالَ- هَذَا مَقَامُ مَنْ حَسَنَاتُهُ نِعْمَةٌ مِنْكَ وَ شُكْرُهُ ضَعِيفٌ وَ ذَنْبُهُ عَظِيمٌ وَ لَيْسَ لِذَلِكَ إِلَّا دَفْعُكَ وَ رَحْمَتُكَ فَإِنَّكَ قُلْتَ فِي كِتَابِكَ الْمُنْزَلِ عَلَى نَبِيِّكَ الْمُرْسَلِ صلى الله عليه و آله كانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ ما يَهْجَعُونَ وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ (۱) طَالَ هُجُوعِي وَ قَلَّ قِيَامِي وَ هَذَا السَّحَرُ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي اسْتِغْفَارَ مَنْ لَا يَجِدُ لِنَفْسِهِ ضَرّاً وَ لَا نَفْعاً وَ لَا مَوْتاً وَ لَا حَيَاةً وَ لَا نُشُوراً ثُمَّ يَخِرُّ سَاجِداً صلى الله عليه و آله (۲).

**[ترجمه]الکافی: احمد بن عبدالعزیز گفته است: برخی از اصحاب برایم روایت کرده‌اند که حضرت علی علیه السلام وقتی از رکوع آخر نماز وتر برمی‌خاست و می گفت: «پروردگارا، این جایگاه کسی است که حسنات و نیکی‌های او نعمتی از جانب توست، سپاسگزاری او ضعیف و گناه او بزرگ است و برای این، جز برطرف کردن آن‌ها و رحمت تو چیزی ندارد. تو در کتاب نازل شده‌ات فرمودی: {اندکی از شب را می‌خوابیدند و در سحرگاهان استغفار می‌کردند} - . ذاریات/ ۱۸ و ۱۹ - ، به خدا سوگند که بیداری‌ام کم و خوابم طولانی شده است. این سحر است و من مانند کسی از تو برای گناهانم آمرزش می... طلبم که برای خود نفع و ضرری ندارد، مرگ و زندگی و برانگیخته شدنش به دست خودش نیست. سپس حضرت علیه السلام به سجده می‌افتاد. - . الکافی ۳: ۳۲۵ -

**[ترجمه]

«۷۴»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يُزَادَ هَذَا الدُّعَاءُ فِي الْوَتْرِ الْحَمْدُ لِلَّهِ شُكْراً لِنَعْمَائِهِ وَ اسْتِدْعَاءً لِمَزِيدِهِ إِلَى آخِرِ مَا مَرَّ فِي قُنُوتِ (۳) الْعَسْكَرِيِّ عليه السلام فِي بَابِ الْقُنُوتَاتِ

ص: ۲۸۱

۱- ۱. الذاريات: ۱۸ و ۱۹.

۲- ۲. الكافي ج ۳ ص ۳۲۵.

٣- ٣. راجع ج ٨٥ ص ٢٢٩.

الطَّوِيلَهِ لِلْأَئِمَّهِ علیهم السلام (۱).

**[ترجمه]المتهجد: مستحب است که این دعا را در نماز وترش بیفزاید: سپاس مخصوص خداست و به خاطر نعمت‌هایش او را شکر می گویم و از او می‌خواهم که بر افزونی‌اش بیفزاید... و تا آخر دعایی که از امام حسن عسکری - . الکافی ۳: ۳۲۵ - در باب قنوت‌های طولانی برای امامان ذکر شد، را بخواند. - . مصباح المتهجد: ۱۱۰ -

**[ترجمه]

«۷۵»

جُنَّهُ الْأَمَانِ (۲)، وَ الْبَلَدُ الْأَمِینُ، وَ الْإِخْتِیَارُ: یُسْتَحَبُّ أَنْ یَقُولَ فِی قُنُوتِ الْوَتْرِ مَا کَانَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام یَقُولُ فِی الِاسْتِغْفَارِ- اللَّهُمَّ إِنَّکَ قُلْتَ فِی کِتَابِکَ الْمُحْکَمِ الْمُنْزَلِ عَلَی نَبِیِّکَ الْمُرْسَلِ وَ قَوْلُکَ الْحَقُّ کَانُوا قَلِیلًا مِنَ اللَّیْلِ ما یَهْجَعُونَ وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَیْکَ وَ قُلْتَ تَبَارَکْتَ وَ تَعَالَیْتَ- ثُمَّ أَفِیضُوا مِنْ حَیْثُ أَفاضَ النَّاسُ وَ اسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِیمٌ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَیْکَ وَ قُلْتَ تَبَارَکْتَ وَ تَعَالَیْتَ الصَّابِرِینَ وَ الصَّادِقِینَ وَ الْقانِتِینَ وَ الْمُنْفِقِینَ وَ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحارِ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَیْکَ وَ قُلْتَ تَبَارَکْتَ وَ تَعَالَیْتَ وَ الَّذِینَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَهً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَکَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا

لِذُنُوبِهِمْ وَ مَنْ یَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَ لَمْ یُصِرُّوا عَلی ما فَعَلُوا وَ هُمْ یَعْلَمُونَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَیْکَ وَ قُلْتَ تَبَارَکْتَ وَ تَعَالَیْتَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شاوِرْهُمْ فِی الْأَمْرِ فَإِذا عَزَمْتَ فَتَوَکَّلْ عَلَی اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ یُحِبُّ الْمُتَوَکِّلِینَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَیْکَ وَ قُلْتَ تَبَارَکْتَ وَ تَعَالَیْتَ وَ لَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جاؤُکَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّاباً رَحِیماً وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَیْکَ وَ قُلْتَ تَبَارَکْتَ وَ تَعَالَیْتَ وَ مَنْ یَعْمَلْ سُوءاً أَوْ یَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ یَسْتَغْفِرِ اللَّهَ یَجِدِ اللَّهَ غَفُوراً رَحِیماً وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَیْکَ وَ قُلْتَ تَبَارَکْتَ وَ تَعَالَیْتَ أَ فَلا یَتُوبُونَ إِلَی اللَّهِ وَ یَسْتَغْفِرُونَهُ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِیمٌ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَیْکَ وَ قُلْتَ تَبَارَکْتَ وَ تَعَالَیْتَ وَ ما کانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَیْکَ وَ قُلْتَ تَبَارَکْتَ وَ تَعَالَیْتَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِینَ مَرَّهً

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۱۰.

۲- ۲. مصباح الکفعمیّ: ۵۸- ۶۲.

فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- ما كانَ لِلنَّبِيِّ وَ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَ لَوْ كانُوا أُولِي قُرْبى مِنْ بَعْدِ ما تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحابُ الْجَحِيمِ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ وَ ما كانَ اسْتِغْفارُ إِبْراهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَها إِيَّاهُ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ وَ أَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتاعاً حَسَناً إِلى أَجَلٍ مُسَمًّى وَ يُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَ اسْتَعْمَرَكُمْ فِيها فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ وَ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّماءَ عَلَيْكُمْ مِدْراراً وَ يَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلى قُوَّتِكُمْ وَ لا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- وَ اسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخاطِئِينَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ يا أَبانَا اسْتَغْفِرْ لَنا ذُنُوبَنا إِنَّا كُنَّا خاطِئِينَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- وَ ما مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جاءَهُمُ الْهُدى وَ يَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ سَلامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كانَ بِي حَفِيًّا وَ أَنَا

أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ.

وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- يا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْ لا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ وَ ظَنَّ داوُدُ أَنَّما فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَ خَرَّ راكِعاً وَ أَنابَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ.

وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَ مَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَ وَ أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ بِالْعَشِيِّ وَ الْإِبْكارِ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَ اسْتَغْفِرُوهُ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- وَ الْمَلائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَلا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَ مَثْواكُمْ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- سَيَقُولُ لَکَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرابِ شَغَلَتْنا أَمْوالُنا وَ أَهْلُونا فَاسْتَغْفِرْ لَنا وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْراهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَکَ وَ ما أَمْلِکُ لَکَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنا عَلَيْکَ تَوَكَّلْنا وَ إِلَيْکَ أَنَبْنا وَ إِلَيْکَ الْمَصِيرُ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ وَ لا يَعْصِينَکَ فِي مَعْرُوفٍ فَبايِعْهُنَّ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ تَعالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ وَ رَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَ هُمْ مُسْتَكْبِرُونَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُکَ وَ أَتُوبُ إِلَيْکَ.

وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- سَواءٌ عَلَيهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كانَ غَفَّاراً وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ- وَ ما تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْراً وَ أَعْظَمَ أَجْراً وَ اسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ قُلْتَ تَبارَكْتَ وَ تَعالَيْتَ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَ اسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كانَ تَوَّاباً وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ (۱).

**[ترجمه]جنه الأمان: مستحب است در قنوت نماز وتر، آنچه که امیرالمؤمنین علیه السلام در استغفار می گفت، گفته شود: خدایا، تو در کتاب محکمی که بر پیامبر فرستاده شده ات نازل کردی فرمودی و سخنت حق است: {و از شب اندکی را می غنودند. و به هنگام سحر استغفار می کردند.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {پس، از همان جا که [انبوه] مردم روانه می شوند، شما نیز روانه شوید و از خداوند آمرزش خواهید که خدا آمرزنده مهربان است.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {صبر کنندگان و راستگویان و قنوت کنندگان و انفاق کنندگان و استغفار کنندگان در سحرگاهان} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {و آنان که چون کار زشتی کنند، یا بر خود ستم روا دارند، خدا را به یاد می آورند و برای گناهانشان آمرزش می خواهند- و چه کسی جز خدا گناهان را می آمرزد؟ و بر آنچه مرتکب شده اند، با آنکه می دانند [که گناه است]، پافشاری نمی کنند.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {بنابراین آنها را عفو کن و برای آنها طلب آمرزش نما و در کارها با آنها مشورت کن؛ اما هنگامی که تصمیم گرفتی (قاطع باش و) بر خدا توکل کن زیرا خداوند متوکلان را دوست دارد.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {و اگر ایشان هنگامی که به خود ستم کردند، به نزد تو می‌آمدند و از خداوند آمرزش می خواستند و پیامبر هم برای آنان مغفرت می خواست، خدا را توبه پذیر و مهربان می یافتند.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {هر کس کار زشتی انجام دهد یا بر خودش ظلم نماید سپس از خدا آمرزش بطلبد، خداوند را بخشنده و مهربان خواهد یافت.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {چرا به درگاه خدا توبه نمی کنند ، و از وی آمرزش نمی خواهند؟ و خدا آمرزنده مهربان است.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {و تا آنان طلب آمرزش می کنند، خدا عذاب کننده ایشان نخواهد بود.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلنـد مرتبه و متعـالی هسـتی؛ فرمودی: {چه برای آنـان آمرزش بخواهی یـا برایشـان آمرزش نخواهی [یکسـان است، حتّی] اگر هفتاد بار برایشان آمرزش طلب کنی هرگز خـدا آنان را نخواهد آمرزید.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم.

بلنـد مرتبه و متعـالی هستی؛ فرمودی: {بر پیـامبر و کسـانی که ایمـان آورده انـد سـزاوار نیست که برای مشـرکان پس از آنکه برایشان آشـکار گردیـد که آنان اهل دوزخنـد طلب آمرزش کنند هر چند خویشاوند [آنان] باشـند.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم.

بلنـد مرتبـه و متعـالی هسـتی؛ فرمـودی: {طلـب آمرزش ابراهیم برای پـدرش جز برای وعـده ای که به او داده بـود نبـود و[لی] هنگـامی که برای او روشن شـد که وی دشـمن خـداست از او بیزاری جست راسـتی ابراهیم دلسـوزی بردبـار بود.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {و اینکه از پروردگارتان آمرزش بخواهید، سپس به درگاه او توبه کنید، [تا اینکه] شما را با بهره مندی نیکویی تا زمانی معیّن بهره مند سازد، و به هر شایسـته نعمتی از کَرَم خود عطا کند.} و من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {اوست که شـما را از زمین آفرید، و آبادی آن را به شما واگذاشت! از او آمرزش بطلبید، سپس به سوی او بازگردیـد، که پروردگارم (به بنـدگان خود) نزدیک، و اجابت کننـده است.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم.

بلنـد مرتبه و متعـالی هسـتی؛ فرمـودی: {از پروردگـار خود، آمرزش بطلبیـد و به سوی او بازگردیـد که پروردگـارم مهربـان و دوستدار (بندگان توبه کار) است.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم.

بلنـد مرتبه و متعـالی هستی؛ فرمودی: {و ای قوم من، از پروردگارتـان آمرزش بخواهیـد، سـپس به درگـاه او توبه کنیـد [تا] از آسمان بر شما بارش فراوان فرستد و نیرویی بر نیروی شما بیفزاید، و تبهکارانه روی بر مگردانید.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم.

بلنـد مرتبه و متعـالی هستی؛ فرمودی: {بر گناهان خودت آمرزش بطلب که تو از خطاکاران بودی.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم.

بلنـد مرتبه و متعـالی هستی، فرمودی: «ای پـدر ما بر ما آمرزش بخواه که ما از خطاکاران بوده ایم». من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {به زودی از پروردگارم برای شما آمرزش می‌خواهم که او آمرزنده و مهربان است.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم

بلنـد مرتبـه و متعـالی هسـتی؛ فرمـودی: {چیزی مـانع مردم نشـد از اینکـه وقـتی هـدایت به سویشـان آمـد ایمـان بیاورنـد، و از پروردگارشان آمرزش بخواهند.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلنـد مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {درود بر تو! به زودی از پروردگارم برای تو آمرزش می‌طلبم که او نسبت به من مهربان است.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم .

بلنـد مرتبه و متعـالی هستی؛ فرمودی: {پس به هر یـک از آنهـا که خواستی اجـازه بـده و برای آنهـا از خـدا آمرزش بخواه که خداوند بخشنده و مهربان است.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلنـد مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {گفت ای قوم من! چرا پیش از [جسـتن] نیکی شـتابزده خواهان بدی هستید؟ چرا از خدا آمرزش نمی خواهید باشد که مورد رحمت قرار گیرید؟} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلنـد مرتبه و متعـالی هستی؛ فرمودی: {و داوود دانست که ما او را آزمایش کرده ایم. پس، از پروردگارش آمرزش خواست و به رو درافتاد و توبه کرد.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلنـد مرتبـه و متعـالی هسـتی؛ فرمـودی: {کسـانی کـه عرش {خـدا} را حمـل می کننـد و آنهـا کـه پیرامـون آنـن، بـه سـپاس پروردگارشان تسبیـح می گوینـد و به او ایمان دارند و برای کسانی که گرویده اند طلب آمرزش می کنند.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلنـد مرتبـه و متعـالی هسـتی؛ فرمـودی: {پس صـبر کـن که وعـده خـدا حـقّ است و برای گنـاهت آمرزش بخـواه و به سـپاس پروردگارت، شامگاهان و بامدادان ستایشگر باش.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {پس تمام توجه خویش را به او کنید، و از وی آمرزش طلبید.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلنـد مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {[حال آنکه] فرشـتگان به سـپاس پروردگارشان تسبیـح می گوینـد و برای کسانی که در زمین هسـتند آمرزش می طلبنـد آگـاه بـاش، در حقیقت خـداست که آمرزنـده مهربان است».} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلنـد مرتبه و متعـالی هسـتی؛ فرمودی: {پس بـدان که هیـچ معبودی جز خـدا نیست و برای گنـاه خویش آمرزش جوی و برای مردان و زنان با ایمان [طلب مغفرت کن] و خداست که فرجام و مآلِ [هر یک از] شـما را می داند.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم .

بلنـد مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {برجـای مانـدگانِ بـادیه نشـین به زودی به تو خواهنـد گفت: «اموال ما و کسانمان ما را گرفتار کردند، برای ما آمرزش بخواه.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلنـد مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {تا وقتی که فقط به خـدا ایمان آوریـد. جز [در] سـخن ابراهیم [که] به [نا] پدر [ی] خود [گفت:] «حتماً برای تو آمرزش خواهم خواست، با آنکه در برابر خـدا اختیار چیزی را برای تو نـدارم.» «ای پروردگار ما! بر تو اعتماد کردیم و به سوی تو بازگشتیم و فرجام به سوی توست.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلنـد مرتبه و متعـالی هستی؛ فرمودی: {و در [کـار] نیـک از تو نافرمـانی نکننـد، با آنان بیعت کن و از خـدا برای آنان آمرزش بخواه، زیرا خداوند آمرزنده مهربان است.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {و چون بدیشان گفته شود: «بیایید تا پیامبر خدا برای شـما آمرزش بخواهد»، سرهای خود را بر می گردانند، و آنان را می بینی که تکبرکنان روی برمی تابند.» من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلنـد مرتبه و متعالی هستی، فرمودی: «برای آنان یکسان است: چه بر ایشان آمرزش بخواهی یا بر ایشان آمرزش نخواهی، خـدا هرگز بر ایشان نخواهد بخشود.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {از پروردگارتان آمرزش بطلبید که او بسـیار آمرزنده است.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم.

بلند مرتبه و متعالی هستی؛ فرمودی: {و هر خیری را که برای خودتان پیش می فرستید آن را نزد خدا خواهید یافت؛ همانا خدا به آنچه می کنید بیناست.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم .

بلنـد مرتبه و متعـالی هستی؛ فرمودی: {پس به سـتایش پروردگـارت نیایشـگر بـاش و از او آمرزش خواه ، که وی همواره توبه پذیر است.} من از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می کنم. - . البلد الامین: ۳۶-۳۷ -

**[ترجمه]

«۷۶»

جُنَّهُ الْأَمَانِ: رُوِیَ أَنَّهُ مَنْ قَرَأَ وَ مَنْ یَعْمَلْ سُوءاً أَوْ یَظْلِمْ نَفْسَهُ (۲) الْآیَهَ وَ قَوْلَهُ وَ الَّذِینَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَهً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ (۳) الْآیَهَ ثُمَّ یَسْتَغْفِرُ اللَّهَ غَفَرَ اللَّهُ ذُنُوبَهُ (۴).

**[ترجمه]جنه الأمان: روایت شده است که هرکس آیه «و من یعمل سوء أو یظلم نفسه - . نساء/ ۱۱۰ - » تا آخر آیه و آیه «و الذین فعلوا فاحشه أو ظلموا أنفسهم - . آل عمران/ ۱۳۵ - » تا آخر آیه را بخواند و سپس استغفار کند، خداوند گناهانش را می‌آمرزد. - . حاشیه مصباح الکفعمی/ ۵۹ -

**[ترجمه]

«۷۷»

الْإِخْتِيارُ، وَ جُنَّهُ الْأَمانِ.: ثُمَّ يَقُولُ بَعْدَ ذَلِکَ مَا کَانَ زَيْنُ الْعَابِدِينَ يَقُولُهُ اللَّهُمَّ إِنَّ اسْتِغْفَارِی إِيَّاکَ وَ أَنَا مُصِرٌّ عَلَی مَا نَهَيْتَ قِلَّهُ حَيَاءٍ وَ تَرْکِیَ الِاسْتِغْفَارَ مَعَ عِلْمِی بِسَعَهِ حِلْمِکَ تَضْيِيعٌ لِحَقِّ الرَّجَاءِ اللَّهُمَّ إِنَّ ذُنُوبِی تُؤْيِسُنِی أَنْ أَرْجُوَکَ وَ إِنَّ عِلْمِی بِسَعَهِ رَحْمَتِکَ يُؤْمِنُنِی أَنْ أَخْشَاکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ حَقِّقْ رَجَائِی لَکَ وَ کَذِّبْ خَوْفِی مِنْکَ وَ کُنْ لِی عِنْدَ أَحْسَنِ ظَنِّی بِکَ يَا أَکْرَمَ الْأَکْرَمِينَ وَ أَيِّدْنِی بِالْعِصْمَهِ وَ أَنْطِقْ لِسَانِی بِالْحِکْمَهِ وَ اجْعَلْنِی مِمَّنْ يَنْدَمُ عَلَی مَا ضَيَّعَهُ فِی أَمْسِهِ اللَّهُمَّ إِنَّ الْغَنِیَّ مَنِ اسْتَغْنَی عَنْ خَلْقِکَ بِکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَغْنِنِی يَا رَبِّ عَنْ خَلْقِکَ وَ اجْعَلْنِی مِمَّنْ لَا يَبْسُطُ کَفَّهُ إِلَّا إِلَيْکَ اللَّهُمَّ إِنَّ الشَّقِیَّ مَنْ قَنَطَ وَ أَمَامَهُ التَّوْبَهُ وَ خَلْفَهُ الرَّحْمَهُ وَ إِنْ کُنْتُ ضَعِيفَ الْعَمَلِ فَإِنِّی فِی رَحْمَتِکَ قَوِیُ

۱- ۱. البلد الأمين ص ۳۶- ۳۷.

۲- ۲. النساء: ۱۱۰.

۳- ۳. آل عمران: ۱۳۵.

۴- ۴. مصباح الکفعمیّ ص ۵۹ فی الهامش.

الْأَمَلِ فَهَبْ لِی ضَعْفَ عَمَلِی لِقُوَّهِ أَمَلِی اللَّهُمَّ أَمَرْتَ فَعَصَیْنَا وَ نَهَیْتَ فَمَا انْتَهَیْنَا وَ ذَکَرْتَ فَتَنَاسَیْنَا وَ بَصَّرْتَ فَتَعَامَیْنَا وَ حَذَّرْتَ فَتَعَدَّیْنَا وَ مَا کَانَ ذَلِکَ جَزَاءَ إِحْسَانِکَ إِلَیْنَا وَ أَنْتَ أَعْلَمُ بِمَا أَعْلَنَّا وَ مَا أَخْفَیْنَا وَ أَخْبَرُ بِمَا لَمْ نَأْتِ وَ مَا أَتَیْنَا فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ لَا تُؤَاخِذْنَا بِمَا أَخْطَأْنَا فِیهِ وَ مَا نَسِینَا وَ هَبْ لَنَا حُقُوقَکَ لَدَیْنَا وَ تَمِّمْ إِحْسَانَکَ إِلَیْنَا وَ أَسْبِغْ نِعْمَتَکَ عَلَیْنَا إِنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَیْکَ بِمُحَمَّدٍ صَلَوَاتُکَ عَلَیْهِ وَ آلِهِ رَسُولِکَ وَ بِعَلِیٍّ وَصِیِّهِ وَ فَاطِمَهَ ابْنَتِهِ وَ بِالْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ عَلِیٍّ وَ مُحَمَّدٍ وَ جَعْفَرٍ وَ مُوسَی وَ عَلِیٍّ وَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُجَّهِ علیهم السلام أَهْلِ بَیْتِ الرَّحْمَهِ وَ نَسْأَلُکَ إِدْرَارَ الرِّزْقِ الَّذِی هُوَ قِوَامُ حَیَاتِنَا وَ صَلَاحُ أَحْوَالِ عِیَالِنَا فَأَنْتَ الْکَرِیمُ الَّذِی تُعْطِی مِنْ سَعَهٍ وَ تَمْنَعُ عَنْ قُدْرَهٍ وَ نَحْنُ نَسْأَلُکَ مِنَ الْخَیْرِ مَا یَکُونُ صَلَاحاً لِلدُّنْیَا وَ بَلَاغاً لِلْآخِرَهِ وَ آتِنا فِی الدُّنْیا حَسَنَهً وَ فِی الْآخِرَهِ حَسَنَهً وَ قِنا عَذابَ النَّارِ(۱).

**[ترجمه]اختیار و جنه الأمان: سپس بعد از آن دعایی را که امام سجاد علیه السلام می‌خواند را می‌خواند: خدایا، این کم حیائی من است که از طرفی درِخانه تو استغفار می‌کنم و از طرف دیگر بر مناهیِ تو پافشاری می‌ورزم، چنانچه اگر استغفار نکنم، با اینکه از وسعت حلم تو آگاهم، این تباه نمودن حق امیدواری است. بارالها، کثرت گناهانم مرا از امیدواری به تو مأیوس می‌کند، و آگاهی‌ام به وسعت رحمت تو مرا از ترس و هراس از تو بازمی‌دارد، پس بر محمّد و آلش درود فرست، و امید و دلبندی مرا به خودت پابرجا نما، و ترس و وحشت مرا از خودت تکذیب فرما، و برای من آن‌چنان باش که به تو حُسنِ ظنّ دارم، ای بخشنده ترینِ کریمان. - بارخدایا - مرا به حفظ از گناه مؤیَّد فرما، و زبانم را به حکمت گویا فرما، و مرا از جمله کسانی قرارده که بر تباهی‌های گذشته خویش نادم و پشیمانند.

بارالها! غنی آن کسی است که به سبب تو از خلق تو بی نیازی جوید، پس بر محمّد و آل محمد درود فرست، و مرا از خلق خودت به سبب خودت بی‌نیاز فرما، و مرا چنان قرارده که هیچگاه دستی جز به سوی تو دراز نکنم. بارالها! بدبخت کسی است که با اینکه توبه و بازگشت فراراهِ او و رحمت تو پشتیبانِ اوست ناامید شود، اگرچه عمل من ضعیف و سست است، لکن امید به رحمت تو در من قوی است، پس ضعف عمل مرا در قبال قوّت امیدم، بر من ببخشای .

بارخدایا! تو ما را امر فرمودی و ما سرپیچی نمودیم، و ما را بازداشتی، ولی ما دست برنداشتیم. ما را یادآوری فرمودی، ولی ما خود را به فراموشی زدیم. ما را بینا فرمودی و ما خود را به کوری زدیم. تو ما را تهدید نمودی ولی ما از حدّ گذراندیم. (آری!) این در مقابل احسان تو بر ما پاداش نیکوئی نبود، تو آنچه را که ما آشکارا یا مخیفانه انجام دادیم می‌دانی و به آنچه که انجام دادیم و به آنچه که انجام ندادیم آگاه هستی، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و به آنچه که خطا نمودیم یا فراموش کردیم، ما را مواخذه نکن و حقوقی که از تو نزد ماست را بر ما ببخشا و احسانت را بر ما کامل کن و نعمتت را بر ما فراخی بخش. ما به وسیله محمد - که درودت بر او و آلش - که فرستاده‌ات است و به وسیله وصی‌اش علی و دخترش فاطمه و به وسیله حسن و حسین و علی و جعفر و موسی و محمد و علی و حسن و حجت علیهم السلام که اهل بیت رحمت هستند، به سوی تو توسل می‌جوییم و از تو روان کردن روزی‌ات بر ما که قوام زندگی ماست و سلامتی حال خانواده‌مان را می… خواهیم. نو بخشنده‌ای هستی که از روی وسعت می‌بخشی و از روی قدرت منع می‌کنی. و ما از تو خیری که صلاح دنیا و رساننده و کافی برای آخرت باشد را می‌خواهیم و در دنیا برای ما نیکی و در آخرت هم برای ما نیکی بنویس و ما را از عذاب جهنم حفظ فرما. - . مصباح الکفعمی: ۶۲-۶۳ -

**[ترجمه]

«۷۸»

الْإِخْتِيَارُ: ثُمَّ تَمُدُّ يَدَكَ وَ تَدْعُو فَتَقُولُ- إِلَهِی کَیْفَ أَصْدُرُ عَنْ بَابِکَ بِخَیْبَهٍ مِنْکَ وَ قَدْ قَصَدْتُهُ عَلَی ثِقَهٍ بِکَ إِلَهِی کَیْفَ تُؤْیِسُنِی مِنْ عَطَائِکَ وَ قَدْ أَمَرْتَنِی بِدُعَائِکَ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ارْحَمْنِی إِذَا اشْتَدَّ الْأَنِینُ وَ حُظِرَ عَلَیَّ الْعَمَلُ وَ انْقَطَعَ مِنِّی الْأَمَلُ وَ أُفْضِیتُ إِلَی الْمَنُونِ وَ بَکَتْ عَلَیَّ الْعُیُونُ وَ وَدَّعَنِی الْأَهْلُ وَ الْأَحْبَابُ وَ حُثِیَ عَلَیَّ التُّرَابُ وَ نُسِیَ اسْمِی وَ بَلِیَ جِسْمِی وَ انْطَمَسَ ذِکْرِی وَ هُجِرَ قَبْرِی فَلَمْ یَزُرْنِی زَائِرٌ وَ لَمْ یَذْکُرْنِی ذَاکِرٌ وَ ظَهَرَتْ مِنِّی الْمَآثِمُ وَ اسْتَوْلَتْ عَلَیَّ الْمَظَالِمُ وَ طَالَتْ شِکَایَهُ الْخُصُومِ وَ اتَّصَلَتْ دَعْوَهُ الْمَظْلُومِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَرْضِ خُصُومِی عَنِّی بِفَضْلِکَ وَ إِحْسَانِکَ وَ جُدْ عَلَیَّ بِعَفْوِکَ وَ رِضْوَانِکَ إِلَهِی ذَهَبَتْ أَیَّامُ لَذَّاتِی وَ بَقِیَتْ مَآثِمِی وَ تَبِعَاتِی وَ قَدْ أَتَیْتُکَ مُنِیباً تَائِباً فَلَا تَرُدَّنِی مَحْرُوماً وَ لَا خَائِباً اللَّهُمَّ آمِنْ رَوْعَتِی وَ اغْفِرْ زَلَّتِی وَ تُبْ عَلَیَّ إِنَّکَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِیمُ.

**[ترجمه]الاختیار: سپس دستت را دراز می کنی و این دعا را می‌خوانی: خدای من، چگونه از درگاهت با نا امیدی بازگردم با اینکه از روی اطمینان به تو روی آوردم؟ خدایا، چگونه از عطای خود مأیوسم کنی با اینکه تو خود مرا به دعا کردن دستور دادی؟ بر محمّد و آل محمّد درود فرست و بر من آنگاه که ناله ام سخت شد و کاری از دستم ساخته نیست و آرزویم بریده شده و به حال مرگ درافتاده‌ام و چشم‌ها بر من بگریند و خاندان و دوستانم با من خداحافظی کنند و خاک روی من بریزند و نامم فراموش شود و تنم پوسیده شود و مرا از یاد ببرند و گورم را ترک کنند و دیگر کسی به دیدنم نیاید و کسی یادم نکند و گناهان من آشکار گردد و مظلمه‌ها بر من مستولی گردد و شکایت طرف‌های دعوا طولانی گردد و نفرین مظلومان در آن هنگام بدان متصل و پیوسته گردد، بر من رحم کن. خدایا بر محمّد و آل محمّد درود فرست و طرف‌های دعوا را از من به فضل و احسانت راضی کن و بر من به گذشت و خشنودیت ببخش.

خدای من، روزهای خوشی و لذتم گذشت و گناهان و مسئولیتم به جا ماند و اکنون به درگاهت رجوع کنان و توبه کنان آمده‌ام. پس مرا محروم و نومید باز مگردان. خدایا به هراسم آرامش ده و لغزشم را بیامرز و توبه‌ام را بپذیر که تویی توبه‌پذیر مهربان.

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری المنون المنیه و هی مؤنثه و تکون واحده و جمعا.

ص: ۲۸۶

۱- ۱. مصباح الکفعمیّ ص ۶۲- ۶۳.

**[ترجمه]جوهری گفته است: «المنون، المنیه» به معنای مرگ است که مونث می‌باشد و به صورت جمع و مفرد می‌آید.

**[ترجمه]

«۷۹»

الْفَقِیهُ، بِسَنَدِهِ الْحَسَنِ عَنِ ابْنِ أَبِی یَعْفُورٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ قَالَ علیه السلام: اسْتَغْفِرِ اللَّهَ فِی الْوَتْرِ سَبْعِینَ مَرَّهً تَنْصِبُ یَدَکَ الْیُسْرَی وَ تَعُدُّ بِالْیُمْنَی الِاسْتِغْفَارَ(۱)

وَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَسْتَغْفِرُ فِی الْوَتْرِ سَبْعِینَ مَرَّهً وَ یَقُولُ هَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِکَ مِنَ النَّارِ سَبْعَ مَرَّاتٍ (۲)

وَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَطْوَلُکُمْ قُنُوتاً فِی الْوَتْرِ أَطْوَلُکُمْ رَاحَهً یَوْمَ الْقِیَامَهِ فِی الْمَوْقِفِ (۳).

**[ترجمه]الفقیه: امام صادق علیه السلام فرمود: در نماز وتر هفتاد مرتبه استغفار کن، در حالی که دست چپ خود را ثابت نگاه داشته و با دست راستت استغفار را می‌شماری. - . الفقیه ۱: ۳۰۹ -

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در نماز وترش هفتاد مرتبه استغفار می کرد و می گفت: «این جایگاه فردی است که از آتش به تو پناه آورده است» و هفت مرتبه این ذکر را می گفت. - . الفقیه ۱: ۳۰۹ -

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر کسی از شما قنوتش در نماز وتر طولانی تر باشد، در آخرت در موقف محشر، راحتی او بیشتر خواهد بود. - . الفقیه ۱: ۳۰۸ -

**[ترجمه]

«۸۰»

کِتَابُ جَعْفَرِ بْنِ شُرَیْحٍ، عَنْ حُمَیْدِ بْنِ شُعَیْبٍ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: إِذَا أَوْتَرَ أَحَدُکُمْ فَلْیَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الصَّبَاحِ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَالِقِ الْإِصْبَاحِ سُبْحَانَ الرَّبِّ الْمَلِکِ الْقُدُّوسِ- یَقُولُ کُلَّ وَاحِدَهٍ مِنْهُنَّ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ.

**[ترجمه]کتاب جعفر بن شریح: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس از شما نماز وتر می‌خواند، بگوید: سپاس خدایی راست که پروردگار صبحگاهان است، سپاس خدایی راست که شکافنده سپیده دمان است، منزه است خدا، پادشاه و مقدس است. هر یک از اینها را سه مرتبه می گوید .

**[ترجمه]

«۸۱»

الْمُتَهَجِّدُ، إِذَا سَلَّمَ سَبَّحَ تَسْبِيحَ الزَّهْرَاءِ ثُمَّ يَقُولُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ- سُبْحَانَ رَبِّيَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا بَرُّ يَا رَحِيمُ يَا غَنِيُّ يَا كَرِيمُ ارْزُقْنِي مِنَ التِّجَارَهِ أَعْظَمَهَا فَضْلًا وَ أَوْسَعَهَا رِزْقاً وَ خَيْرَهَا لِي عَاقِبَهً فَإِنَّهُ لَا خَيْرَ فِيمَا لَا عَاقِبَهَ لَهُ (۴).

**[ترجمه]المتهجد: وقتی سلام نماز را گفت، تسبیح حضرت زهرا علیها السلام را ذکر می کند و سپس سه مرتبه می گوید: پروردگار پادشاه و مقدس و شکست ناپذیر و حکیم من، منزه است. ای زنده و ای پاینده، ای نیک و ای مهربان، ای غنی و ای بخشنده، از تجارت، تجارتی که فضلش از همه بیشتر و روزی اش از همه بیشتر و بهترین آن که عاقبت به خیری مرا در پی دارد، به من روزی کن؛ چرا که در چیزی که عاقبت به خیری نباشد خیری نیست. - . مصباح المتهجد: ۱۱۵-۱۱۶ -

**[ترجمه]

«۸۲»

الْفَقِيهُ، بِسَنَدِهِ الصَّحِيحِ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِذَا أَنْتَ انْصَرَفْتَ فِي الْوَتْرِ فَقُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ تَقُولُ يَا حَيُّ إِلَى آخِرِ الدُّعَاءِ(۵).

۱- ۱. الفقیه ج ۱ ص ۳۰۹.

۲- ۲. الفقیه ج ۱ ص ۳۰۹.

۳- ۳. الفقیه ج ۱ ص ۳۰۸ و فیه« أطولکم قنوتا فی دار الدنیا»، و رواه الصدوق بهذا اللفظ لفظ الفقیه: فی المجالس ص ۳۰۴، ثواب الأعمال ص ۳۱، و قد مر فی ج ۸۵ ص ۱۹۹ باب القنوت و آدابه، نعم ذکره الحرّ العاملیّ فی الوسائل و جمع بین اللفظین« أطولکم قنوتا فی الوتر فی دار الدنیا».

۴- ۴. مصباح المتهجد: ص ۱۱۵- ۱۱۶.

۵- ۵. الفقیه ج ۱ ص ۳۱۳.

و لا يبعد عندى أن لا يكون قوله فإنه لا خير إلى آخر الدعاء من تتمه الدعاء بل ذكره تعليلا لذكر الفقره الأخيره فإنه لا يناسب سياق الدعاء.

**[ترجمه]الفقيه: امام باقر عليه السلام فرمود: وقتی نماز وتر را تمام کردی، سه مرتبه بگو: پروردگار پادشاه و مقدس و شکست ناپذير من منزه است. سپس می گويی: يا حی... تا آخر دعا. - . الفقيه ۱: ۳۱۳ -

به نظر من بعيد نيست سخن حضرت: «فانه لاخير» تا آخر دعا از تتمه دعا نباشد، بلکه آن را به عنوان علتی برای قسمت آخر ذکر کرده است، چرا که آن مناسب سياق دعا نيست.

**[ترجمه]

«۸۳»

الْمُتَهَجِّدُ،: ثُمَّ يَقُولُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ الْحَمْدُ لِرَبِّ الصَّبَاحِ الْحَمْدُ لِفَالِقِ الْإِصْبَاحِ الْحَمْدُ لِنَاشِرِ الْأَرْوَاحِ (۱)

ثُمَّ تَدْعُو بِدُعَاءِ الْحَزِينِ أُنَاجِيکَ (۲)

يَا مَوْجُودُ فِي کُلِّ مَکَانٍ لَعَلَّکَ تَسْمَعُ نِدَائِي فَقَدْ عَظُمَ جُرْمِي وَ قَلَّ حَيَائِي يَا مَوْلَايَ أَيَّ الْأَهْوَالِ أَتَذَکَّرُ وَ أَيَّهَا أَنْسَى وَ لَوْ لَمْ يَکُنْ إِلَّا الْمَوْتُ لَکَفَى کَيْفَ وَ مَا بَعْدَ الْمَوْتِ أَعْظَمُ وَ أَدْهَى مَوْلَايَ يَا مَوْلَايَ حَتَّى مَتَى وَ إِلَى مَتَى أَقُولُ لَکَ الْعُتْبَى مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى ثُمَّ لَا تَجِدُ عِنْدِي صِدْقاً وَ لَا وَفَاءً فَيَا غَوْثَاهْ ثُمَّ وَا غَوْثَاهْ بِکَ يَا اللَّهُ مِنْ هَوًى قَدْ غَلَبَنِي وَ مِنْ عَدُوٍّ قَدِ اسْتَکْلَبَ عَلَيَّ وَ مِنْ دُنْيَا قَدْ تَزَيَّنَتْ لِي وَ مِنْ نَفْسٍ أَمَّارَهٍ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي مَوْلَايَ يَا مَوْلَايَ إِنْ کُنْتَ رَحِمْتَ مِثْلِي فَارْحَمْنِي وَ إِنْ کُنْتَ قَبِلْتَ مِثْلِي فَاقْبَلْنِي يَا قَابِلَ السَّحَرَهِ اقْبَلْنِي يَا مَنْ لَمْ أَزَلْ أَتَعَرَّفُ مِنْهُ الْحُسْنَى يَا مَنْ يُغَذِّينِي بِالنِّعَمِ صَبَاحاً وَ مَسَاءً ارْحَمْنِي يَوْمَ آتِيکَ فَرْداً شَاخِصاً إِلَيْکَ بَصَرِي مُقَلِّداً عَمَلِي وَ قَدْ تَبَرَّأَ جَمِيعُ الْخَلْقِ مِنِّي نَعَمْ أَبِي وَ أُمِّي وَ مَنْ کَانَ لَهُ کَدِّي وَ سَعْيِي فَإِنْ لَمْ تَرْحَمْنِي فَمَنْ يَرْحَمُنِي وَ مَنْ يُؤْنِسُ فِي الْقَبْرِ وَحْشَتِي (۳)

وَ مَنْ يُنْطِقُ لِسَانِي إِذَا خَلَوْتُ بِعَمَلِي وَ سَأَلْتَنِي عَمَّا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي فَإِنْ قُلْتُ نَعَمْ فَأَيْنَ الْمَهْرَبُ مِنْ عَدْلِکَ وَ إِنْ قُلْتُ لَمْ أَفْعَلْ قُلْتَ أَ لَمْ أَکُنِ الشَّاهِدَ عَلَيْکَ فَعَفْوَکَ عَفْوَکَ يَا مَوْلَايَ قَبْلَ سَرَابِيلِ الْقَطِرَانِ عَفْوَکَ عَفْوَکَ يَا مَوْلَايَ قَبْلَ جَهَنَّمَ وَ النِّيرَانِ عَفْوَکَ عَفْوَکَ يَا مَوْلَايَ قَبْلَ أَنْ تُغَلَّ الْأَيْدِي إِلَى الْأَعْنَاقِ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَ خَيْرَ الْغَافِرِينَ (۴).

المکارم،: دعاء الحزين کان يدعو به على بن الحسين عليهما السلام بعد صلاه الليل

۱- ۱. مصباح المتهجد ص ۱۱۶، و ما بين العلامتين زياده منه.

۲- ۲. في المصدر: أناديک.

۳- ۳. فمن يرحم في القبر وحشتي خ ل.

۴– ۴. مصباح المتهجد ص ۱۱۶.

أناجيك إلى آخر الدعاء(۱)

**[ترجمه]المتهجد: سپس سه مرتبه می گوید: سپاس مخصوص خدای صبحگاهان است، سپاس مخصوص خدایی است که شکافنده سپیده دمان است، سپاس مخصوص خدایی است که برانگیزاننده روح‌هاست. - . مصباح المتهجد: ۱۱۶ -

سپس دعای حزین را می‌خواند: راز گویم با تو ای که در هر جا هستی، تا شاید فریادم را بشنوی، چون که جرم و گناهم بزرگ و شرمم کم است. ای مولای من، کدامی ک از هراس‌هایم را بگویم و کدامی ک را فراموش کنم و اگر فقط تنها مرگ باشد کافی است، این چگونه پذیرفتنی است با اینکه جهان پس از مرگ، بزرگ‌تر و سخت تر است. مولای من ای مولایم، تا چه وقت و تا کی بگویم که من گناهکارم و تو حق بازخواستم را داری! نه یک بار بلکه بارها گفته ام ولی باز هم تو راستی و وفا از من نبینی، پس ای فریاد و باز هم ای فریاد به درگاه تو خدایا، از هوای نفسی که بر من چیره گشته و از دشمنی که بر من حمله ور شده و از دنیایی که خود را برایم آراسته و از نفسی که به بدی فرمان می‌دهد، مگر اینکه پروردگارم رحم کند.

مولای من ای مولایم، اگر به کسی چون من رحم کرده ای، پس به من نیز رحم کن و اگر کسی را مانند من پذیرفته ای، مرا هم بپذیر. ای پذیرنده ساحران (فرعون)، مرا هم بپذیر. ای که تا بوده از او نیکی دیده‌ام، ای که مرا به نعمت‌های خود در هر صبح و شام غذا دادی، روزی که تنها به نزدت آیم در حالی که دیده‌ام را به درگاهت بلند کرده‌ام و نامه عملم به گردنم افتاده و همه مردم از من بیزاری جویند؛ حتی پدر و مادرم و حتی کسی که رنج و تلاشم برای او بوده، در آن روز بر من رحم کن. پس اگر تو نیز به من رحم نکنی، پس چه کسی به من رحم می کند و کیست که مونس وحشت قبرم باشد و کیست که زبانم را گویا کند، آنگاه که با عملم خلوت کنم و از من آنچه را که تو بدان از خودم داناتری بپرسی. پس اگر بگویم آری، کجا از عدل تو گریزگاهی است و اگر بگویم نکردم، جواب دهی، آیا من گواه تو نیستم؟ پس گذشتت را گذشتت را خواهانم ای مولایم، پیش از پوشیدن پیراهن آتش زا. گذشتت را گذشتت را خواهانم، ای مولای من، پیش از گرفتار شدن جهنم و آتش سوزان. گذشتت را گذشتت را خواهانم ای مولای من، پیش از آنکه دست‌ها به گردن‌ها با زنجیر بسته شود. ای مهربانترین مهربانان و بهترین آمرزندگان.

المکارم: دعای حزین را امام سجاد علیه السلام بعد از نماز شب می‌خواند و می‌خواند: اناجیک... تا آخر دعا. - . مکترم الاخلاق: ۳۴۱ -

**[ترجمه]

بيان

قد استكلب علي قال الشيخ البهائي أي وثب علي و فيه تشبيه له بالكلب و ربما يقال إن فيه أيضا إشاره إلى أن عداوته على الأمور الدنيويه فإن الدنيا جيفه و طالبها كلاب.

قبل سرابيل القطران تلميح إلى قوله تعالى وَ تَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفادِ سَرابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرانٍ (۲) و السرابيل جمع

سربـال و هو القميص و القطران بكسـر الطاء عصاره شديـده النتن و الحـده يطلى بها الجمل الأجرب فتحرق جربه بحـدتها و من شأنهـا أن تشـتعل النـار فيما يطلى بها بسـرعه روى أنه يطلى بها جلود أهل النار إلى أن تصـير لهم بمنزله القمصان فيجتمع عليهم لذعها و حدها مع إحراق النار نعوذ بالله من ذلك.

**[ترجمه]«قد اسـتكلب علی»، شـيخ بهايی گفته است: يعنی بر من حمله ور شده است و در اين عبارت، تشبيهی به سگ شده است. چه بسا گفته شود: در اين عبارت اشاره‌ای به اين دشمنی حضرت به امور دنيوی است، چرا كه دنيا، به منزله لاشه است و كسی كه خواهان دنياست، به منزله سگ می‌باشد.

«قبل سرابيل القطران»، تلميحی است به آيه «و تری المجرمين يومئذ مقرنين فی الاصفاد *سرابيلهم من قطران»، {و گناهكاران را در آن روز می بينی كه با هم در زنجيرها بسـته شده اند. * تن پوش‌هايشان از «قطران» است.} «سرابيل» جمع «سربال» به معنای پيراهن است. «القطران» به كسـر طـاء، عصـاره بسـيار بـدبو و تنـدی است كه بر گری شترهـا ماليـده می‌شود و گری را به خاطر تنـدی‌اش می‌سوزاند و از ويژگی آن اين است كه در آنجا كه ماليده می‌شود، آتش را شـعله ور می كند. روايت شده است كه قطران به پوست اهل جهنم ماليده می‌شود تا به منزله پيراهنشان شود تا سوزش و حرارت آن با شعله آتش جمع شود. از شر آن به خدا پناه می‌بريم.

**[ترجمه]

«۸۴»

الْمُتَهَجِّدُ،: ثُمَّ يُسَـبِّحُ تَسْبِيـحَ شَـهْرِ رَمَضَـانَ عَلَى مَا رَوَاهُ أَبُو بَصِـيرٍ عَنْ أَبِی عَبْـدِ اللَّهِ علیه السـلام عَقِيبَ كُلِّ وَتْرٍ وَ هُوَ سُـبْحَانَ اللَّهِ السَّمِيعِ الَّذِی لَيسَ شَیْ ءٌ أَسْمَعَ مِنْهُ يَسْمَعُ مِنْ فَوْقِ عَرْشِهِ مَا تَحْتَ سَبْعِ أَرَضِينَ وَ يَسْمَعُ مَا فِی ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ يَسْمَعُ الْأَنِينَ وَ الشَّكْوَی وَ يَسْـمَعُ السِّرَّ وَ أَخْفَی وَ يَسْـمَعُ وَسَاوِسَ الصُّدُورِ وَ يَعْلَمُ خَائِنَهَ الْأَعْيُنِ وَ مَا تُخْفِی الصُّدُورُ وَ لَا يُصِمُّ سَمْعَهُ صَوْتٌ سُبْحَانَ اللَّهِ جَاعِـلِ الظُّلُمَـاتِ وَ النُّورِ سُـبْحَانَ اللَّهِ فَـالِقِ الْحَبِّ وَ النَّوَی سُـبْحَانَ اللَّهِ خَالِقِ كُلِّ شَـیْ ءٍ سُـبْحَانَ اللَّهِ خَالِقِ مَا يُرَی وَ مَا لَا يُرَی سُبْحَانَ اللَّهِ مِدَادَ كَلِمَاتِهِ سُـبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ سُبْحَانَ اللَّهِ بَارِئِ النَّسَمِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْبَصِيرِ الَّذِی لَيسَ شَیْ ءٌ أَبْصَرَ مِنْهُ يُبْصِرُ مِنْ فَوْقِ عَرْشِهِ مَا تَحْتَ سَـبْعِ أَرَضِـينَ وَ يُبْصِرُ مَا فِی ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَ هُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ لَا تَغْشَی بَصَرَهُ ظُلْمَهٌ وَ لَا يَسْتَتِرُ بِسَتْرٍ وَ لَا يُوَارِی مِنْهُ جِدَارٌ وَ لَا يُغَيِّبُ مِنْهُ بَحْرٌ مَا فِی قَعْرِهِ وَ لَا جَبَلٌ مَا فِی أَصْلِهِ وَ لَا جَنْبٌ مَا فِی قَلْبِهِ وَ لَا قَلْبٌ مَا فِيهِ وَ لَا يُسْتَرُ مِنْهُ صَغِيرٌ لِصِغَرِهِ وَ لا يَخْفی عَلَيْهِ شَیْ ءٌ فِی الْأَرْضِ وَ لا فِی السَّماءِ

ص: ۲۸۹

۱- ۱. مكارم الأخلاق ص ۳۴۱.

۲- ۲. إبراهيم: ۵۰.

هُوَ الَّذِی یُصَوِّرُکُمْ فِی الْأَرْحامِ کَیْفَ یَشاءُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ سُبْحَانَ اللَّهِ بَارِئِ النَّسَمِ سُبْحَانَ الَّذِی یُنْشِئُ السَّحابَ الثِّقالَ وَ یُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَ الْمَلائِکَهُ مِنْ خِیفَتِهِ وَ یُرْسِلُ الصَّواعِقَ فَیُصِیبُ بِها مَنْ یَشاءُ وَ یُرْسِلُ الرِّیاحَ بُشْراً بَیْنَ یَدَیْ رَحْمَتِهِ وَ یُنَزِّلُ الْمَاءَ مِنَ السَّمَاءِ بِکَلِمَاتِهِ وَ یَسْقُطُ الْوَرَقُ بِعِلْمِهِ (۱) وَ یُنْبِتُ النَّبَاتَ بِقُدْرَتِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ بَارِئِ النَّسَمِ سُبْحَانَ اللَّهِ الَّذِی لا یَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقالُ ذَرَّهٍ فِی السَّماواتِ وَ لا فِی الْأَرْضِ وَ لا أَصْغَرُ مِنْ ذلِکَ وَ لا أَکْبَرُ إِلَّا فِی کِتابٍ مُبِینٍ سُبْحَانَ اللَّهِ بَارِئِ النَّسَمِ سُبْحَانَ اللَّهِ الَّذِی یَعْلَمُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ ما یَکُونُ مِنْ نَجْوی ثَلاثَهٍ إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ وَ لا خَمْسَهٍ إِلَّا هُوَ سادِسُهُمْ وَ لا أَدْنی مِنْ ذلِکَ وَ لا أَکْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَیْنَ ما کانُوا ثُمَّ یُنَبِّئُهُمْ بِما عَمِلُوا یَوْمَ الْقِیامَهِ إِنَّ اللَّهَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیمٌ سُبْحَانَ اللَّهِ بَارِئِ النَّسَمِ سُبْحَانَ اللَّهِ الَّذِی یَعْلَمُ ما تَحْمِلُ کُلُّ أُنْثی وَ ما تَغِیضُ الْأَرْحامُ وَ ما تَزْدادُ وَ کُلُّ شَیْ ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ عالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ الْکَبِیرُ الْمُتَعالِ سَواءٌ مِنْکُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَ مَنْ جَهَرَ بِهِ وَ مَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّیْلِ وَ سارِبٌ بِالنَّهارِ یُمِیتُ الْأَحْیَاءَ وَ یُحْیِ الْمَوْتی وَ یُقِرُّ فِی الْأَرْحامِ مَا یَشَاءُ إِلَی أَجَلٍ مُسَمًّی سُبْحَانَ اللَّهِ بَارِئِ النَّسَمِ سُبْحَانَ اللَّهِ مَالِکِ الْمُلْکِ- تُؤْتِی الْمُلْکَ مَنْ تَشاءُ وَ تَنْزِعُ الْمُلْکَ مِمَّنْ تَشاءُ وَ

تُعِزُّ مَنْ تَشاءُ وَ تُذِلُّ مَنْ تَشاءُ بِیَدِکَ الْخَیْرُ إِنَّکَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ تُولِجُ اللَّیْلَ فِی النَّهارِ وَ تُولِجُ النَّهارَ فِی اللَّیْلِ وَ تُخْرِجُ الْحَیَّ مِنَ الْمَیِّتِ وَ تُخْرِجُ الْمَیِّتَ مِنَ الْحَیِّ وَ تَرْزُقُ مَنْ تَشاءُ بِغَیْرِ حِسابٍ سُبْحَانَ اللَّهِ بَارِئِ النَّسَمِ سُبْحَانَ اللَّهِ الَّذِی عِنْدَهُ مَفاتِحُ الْغَیْبِ لا یَعْلَمُها إِلَّا هُوَ وَ یَعْلَمُ ما فِی الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ ما تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَهٍ إِلَّا یَعْلَمُها وَ لا حَبَّهٍ فِی ظُلُماتِ الْأَرْضِ وَ لا رَطْبٍ وَ لا یابِسٍ إِلَّا فِی کِتابٍ مُبِینٍ سُبْحَانَ اللَّهِ بَارِئِ النَّسَمِ سُبْحَانَ اللَّهِ الَّذِی یَعْلَمُ ما یَلِجُ فِی الْأَرْضِ وَ ما یَخْرُجُ مِنْها وَ ما یَنْزِلُ مِنَ السَّماءِ وَ ما یَعْرُجُ فِیها لَا یَشْغَلُهُ عِلْمُ شَیْ ءٍ عَنْ عِلْمِ شَیْ ءٍ وَ لَا خَلْقُ شَیْ ءٍ عَنْ

ص: ۲۹۰

۱- ۱. و یبسط الرزق بعلمه خ ل.

خَلْقِ شَیْ ءٍ وَ لَا حِفْظُ شَیْ ءٍ عَنْ حِفْظِ شَیْ ءٍ وَ لَا یُسَاوَی بِهِ شَیْ ءٌ- لَیْسَ کَمِثْلِهِ شَیْ ءٌ وَ هُوَ السَّمِیعُ الْبَصِیرُ سُبْحَانَ اللَّهِ بَارِئِ النَّسَمِ سُبْحَانَ اللَّهِ الَّذِی لَا یُحْصِی نَعْمَاءَهُ الْعَادُّونَ وَ لَا یَجْزِی بِآلَائِهِ الشَّاکِرُونَ الْمُتَعَبِّدُونَ وَ هُوَ کَمَا قَالَ وَ فَوْقَ مَا نَقُولُ وَ اللَّهُ کَمَا أَثْنَی عَلَی نَفْسِهِ وَ لا یُحِیطُونَ بِشَیْ ءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِما شاءَ وَسِعَ کُرْسِیُّهُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ لا یَؤُدُهُ حِفْظُهُما وَ هُوَ الْعَلِیُّ الْعَظِیمُ (۱).

**[ترجمه]المتهجد: سپس تسبیح ماه رمضان را طبق آنچه که ابوبصیر از امام صادق علیه السلام روایت کرده که بعد از نماز وتر می‌خواند را بخواند. تسبیح این است: منزه است خدای شنوایی که شنواتر از او نیست، از بالای عرش تا زیر هفت زمین را می شنود، و در تاریکی بیابان و دریا می شنود، و ناله و زاری خلق را می شنود، و وسوسه درون دل‌ها را می شنود، و هیچ صوتی از شنوایی او فوت نخواهد شد. منزه است خدایی که نور و ظلمت را مقرر فرمود. منزه است خدایی که شکافنده بذر و دانه هاست. منزه است خدایی که آفریننده تمام موجودات است. منزه است خدایی که آنچه به چشم دیده شود و آنچه دیده نشود همه را او آفریده است. منزه است خدا به مقدار کلمات نامنتهایش. منزه است خدای پروردگار عالمیان.

منزه است خدای بینایی که هیچ کس بیناتر از او نیست، هر چیز را از بالای عرش گرفته تا زیر هفت زمین می بیند، و هر چه در تاریکی بیابان و دریاست می بیند، و دیده ها او را نخواهند دید و او همه را می بیند، و او بسی لطیف و ناپیداست، و به همه امور عالم و آگاه است. نه تاریکی مانع بینایی او شود و نه پرده و نه دیواری حجاب بصیرتش گردد، و نه هیچ چیز از بیابان و دریا و آنچه در این کوهها، و نه اسرار دل‌ها و اندیشه درون‌ها بر او پنهان است، و نه هیچ بزرگ و کوچک، و نه خردی چیزی بر او موجب خفا است، و نه چیزی در آسمان و زمین بر او پنهان است. اوست خدایی که شما را در رحم مادران هر گونه بخواهد می نگارد و هیچ خدایی جز آن ذات با اقتدار و عزت و حکمت نیست.

منزه است خدای آفریننده بندگان، خدایی که ابرهای سنگین بار را ایجاد کرد و غرش رعد، تسبیح و ستایش اوست، و فرشتگان از او ترسان و هراسانند، و برق و صاعقه را می فرستد و به هر که خواهد اصابت کند و بادها را برای بشارت پیشاپیش رحمتش فرستد و باران را از آسمان به امر نافذ خود فرو بارد و به علم او برگ درختان فرو ریزد و به قدرت خود، گیاه و درختان را از زمین برویاند.

منزه است خدایی که بندگان را آفرید، منزه است خدایی که در زمین و آسمان هیچ ذره از ذرات موجودات از حیطه تصرفش بیرون نیست و هر چه از ذره کوچکتر یا بزرگتر، همه در دفتر علم و حکمتش ضبط است.

منزه است خدای آفریننده بندگان، منزه است خدایی که هر چه در زمین و آسمان است، همه را می داند. هیچ رازی سه کس با هم نگویند جز آنکه خدا چهارم آنها و پنج کس، جز آنکه خدا ششم آنها و نه کمتر از آن و نه بیشتر جز آنکه هر جا باشند خدا با آنهاست. آن گاه همه را روز قیامت به نتیجه نیک و بد اعمالشان آگاه خواهد ساخت که خدا بر همه امور دانا است.

منزه است خدای آفریننده بندگان، منزه است خدایی که می داند بار حمل آبستنان عالم چیست،

و آنچه نقصان و زیاد خواهد شد را می‌داند و مقدار هر چیز در علم ازلی او معین است.

و او به غیب و شهود عالم و دانا است و بزرگ‌تر از حد ادراک، و برتر از هر وصف و اندیشه است. در پیشگاه ازلی او، اینکه

شما سخن به راز گوييد يا آشكار، در ظلمت شب يا روشنى روز، همه يكسان است. منزه است خدايى كه زندگانى را مى ميراند و مردگان را زنده مى گرداند و آنچه زمين از آنها مى كاهد يا در رحمها به خواست او قرار مى يابد، با وقت معين، همه را مى داند.

منزه است خدايى كه آفريننده بندگان است. پاک و منزهى اى خدا كه مالك ملك وجودى و به هر كه خواهى ملك و سلطنت مى بخشى و از هر كه خواهى باز مى گيرى و هر كه را خواهى عزت و اقتدار مى دهى و هر كه را خواهى ذليل و خوار مى گردانى و هر خير و سعادت به دست توست. براستى كه تو بر هر چيز توانا هستى. شب تار را در روز روشن و روز روشن را در شب تار مى‌گردانى و زنده را مرده و مرده را از زنده بيرون مى‌آورى و به هر كه بخواهى، بى حساب روزى عطا مى كنى.

منزه است خداى آفريننده بندگان، منزه است خدايى كه كليد عالم غيب نزد اوست و غير او كسى بر آن آگاه نيست و هر چه در خشكى‌ها و درياهاست همه را مى داند و برگى از درخت نمى‌افتد مگر آنكه مى‌داند و هيچ دانه‌اى در تاريكى زمين و هيچ تر و خشكى نيست، جز اينكه در دفتر علم او ضبط است.

منزه است خداى آفريننده بندگان، منزه است خدايى كه هر چه درون زمين فرو شود و هر چه از زمين بيرون آيد و آنچه از آسمان فرود آيد و آنچه درآسمان بالا رود، همه را مى داند. علم به چيزى او را از علم به چيز ديگر باز ندارد و هرگز آفريدن چيزى از آفريدن چيز ديگر او را باز ندارد، و نه نگهبانى از چيزى، مانع نگهبانى او از چيز ديگر شود و چيزى با او مساوى نيست و نه چيزى مثل و مانند اوست و او شنوا و بيناست.

منزه است خداى آفريننده بندگان، منزه است خدايى كه شمارشگران نمى‌توانند نعمت‌هايش را بشمارند و عابدان و سپاسگزاران عالم هرگز نمى‌توانند شكر نعمت‌هايش را به جا آورند. و او چنان است كه خود وصف كرده است و برتر از آنچه ما توصيف مى‌كنيم. ذات پاک خداى سبحان چنان است كه خود مى‌تواند خود را ثنا و ستايش كند و هيچ كس احاطه به چيزى از علمش نمى‌تواند داشته باشد مگر آنكه خودش خواهد، سلطنت او آسمان‌ها و زمين را فرا گرفته و نگهدارى آنها او را خسته نمى‌كند و او خداى بلند مرتبه و بزرگ است. - . مصباح المتهجد: ۱۱۷-۱۱۹ -

**[ترجمه]

بيان

هذا الدعاء سيأتي بروايه أبي بصير في أدعيه شهر رمضان و هو أكثر مما أورده هنا و لعله وصل إليه بروايتين فذكر في كل موضع بروايه و سنورد شرحه هناك إن شاء الله تعالى

**[ترجمه]اين دعا با روايت ابوبصير در دعاهاى ماه رمضان هم ذكر خواهد شد كه بيشتر از دعايى است كه اينجا ذكر شد. شايد اين دعا با دو روايت به دست وى رسيده است و در يک جا، يک روايت را و در جايى ديگر، روايت ديگرى را ذكر كرده است. در دعاهاى رمضان انشاءالله در اين باره شرح خواهيم داد.

**[ترجمه]

«۸۵»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَيْرُهُ، ذَكَرَ ابْنُ خَانِبَهْ (۲): أَنَّهُ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَدْعُوَ بَعْدَ الْوَتْرِ فَيَقُولَ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْحَيِّ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ يَقُولَ

ص: ۲۹۱

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۱۷- ۱۱۹.

۲- ۲. هو أحمد بن عبد اللّه بن مهران الكرخى المعروف بابن خانبه، روى الكشّىّ عن علىّ بن محمّد القتيبى قال حدّثنى أبو طاهر محمّد بن علىّ بن بلال- و سألته عن أحمد عبد اللّه الكرخى، اذ رأيته يروى كتبا كثيره عنه- فقال: كان كاتب إسحاق بن إبراهيم فتاب و أقبل على تصنيف الكتب، و كان أحمد من غلمان يونس بن عبد الرحمن رحمه اللّه و يعرف به، و يعرف بابن خانبه، كان من العجم. و نقل عن البحرانىّ أنّه استشكل فى رواياته لكونه من كتاب الظلمه، و أجاب عنه المامقانى بأن سكوته فى حال توبته يكشف عن صحه رواياته الأولى، و علق عليه التسترىّ فى قاموسه بأن الصواب فى الجواب أن يقال: إنّه وقت كونه من كتاب الظلمه كان فى ديوان رسائلهم فى كتبهم الى الاطراف و لم تكن له روايه حتّى تصح أولا تصح، مع أنّه بعد ما تاب لم يرو روايه أيضا كما عرفت من الشيخ(انه ما ظهر له روايه و صنف كتاب التأديب و هو كتاب يوم و ليله) مع أنّه قد ورد الخبر من العسكرىّ عليه السلام بصحه كتابه و العمل به. أقول : أما الروايه، فقد ذكر الأردبيلىّ أنّه روى فى باب فضل الصلاه من أبواب زيادات التهذيب و فى باب صوم المتمتع إذا لم يجد الهدى من كتاب حج الكافى ترى الأول فى التهذيب ج ۱ ص ۲۰۴ ط حجر ج ۲ ص ۲۴۰ بإسناده عن سعد، عن أحمد ابن هلال، عن أحمد بن عبد اللّه الكرخى، عن يونس بن يعقوب، عن أبى عبد اللّه عليه السلام(و أظنه تصحيفا من يونس بن عبد الرحمن فليتحرر) و ترى الثانى فى الكافى ج ۴ ص ۵۱۰ بإسناده عن بعض أصحابنا عن محمّد بن الحسين، عن أحمد بن عبد اللّه الكرخى قال: قلت للرضا عليه السلام المتمتع يقدم الحديث(و أظنه عن أحمد بن عبد اللّه، عن يونس بن عبد الرحمن). و أمّا الخبر الذى ورد عن الامام صاحب العسكر بصحه كتابه و أشار إليه المؤلّف العلامه فى المتن و صححه على ما سيأتى، فهو الذى نقله ابن طاوس عن أبى محمّد هارون بن موسى قال: حدّثنا أبو علىّ الأشعرىّ- و كان قائدا من القواد- عن سعد بن عبد اللّه الأشعرىّ قال: عرض أحمد بن عبد اللّه بن خانبه كتابه على مولانا أبى محمّد الحسن بن علىّ بن محمّد صاحب العسكر الآخر، فقرأه و قال: صحيح فاعملوا به. أقول: أما الروايه، فقد ذكر الأردبيلىّ أنّه روى فى باب فضل الصلاه من و لكن فى الحديث و هم يخرجه عن الصحه، فان أحمد بن خانبه مات فى سنه ۲۳۴ بعد ولاده أبى محمّد عليه السلام بسنتين، فلا يعقل أن يعرض هو كتابه على أبى محمّد عليه السلام بنفسه، كما كان صريح كلام سعد على ما نقله ابن طاوس. و قصارى ما يحتمل فى صدق الحديث أن يكون أصل العرض و التصويب مشهورا مشتهرا عند الاصحاب بحيث يرسل ارسال المسلمات، فتوهم سعد أو أحد رواته أن أحمد بن خانبه هو الذى عرض كتابه على أبى محمّد عليه السلام بنفسه فنقله بهذه الصوره، فأصل الخبر صدق فان سعد بن عبد اللّه أجل قدرا من أن يقول ما لا يعلم، الا أن الحديث مرسل و ليس على ما صححه العلامه المؤلّف رضوان اللّه عليه. بيان ذلك أن ابن خانبه كان كاتبا من غلمان يونس بن عبد الرحمن مولى آل يقطين يكتب له كتبه و يعينه فى ذلك و يصنف له على ما سيمر عليك من معنى التصنيف، و ممّا كتبه و

صنفه كتاب التأديب(كتاب عمل اليوم و الليله) و لما كان تأليف دعواته و ترتيب فصوله و أبوابه بعنايه هذا الكتاب، و أصل انشائه و املائه و روايه أحاديثه و فتاواه بعنايه استاذه يونس بن عبد الرحمن و تحت اشرافه، انتسب الكتاب تاره الى هذا، و مره الى ذاك، خصوصا بعد ما تناوله أيدى العوام، و تعاطاه الخلف عن السلف، و اشتهر أمره بين المتعبدين لم يتفحصوا عن ذلك كثير تفحص. يدل على ذلك ما رواه النجاشىّ ص ۲۶۶ تحت عنوانه محمّد بن أحمد بن عبد اللّه بن مهران الكرخى، بعد ما وثقه بأنّه كان سليما قال: أخبرنا أبو العباس بن نوح قال حدّثنا الصفوانى قال: حدّثنا الحسن بن محمّد بن الوجناء أبو محمّد النصيبى قال: كتبنا الى أبى محمّد عليه السلام نسأله أن يكتب أو يخرج الينا كتابا نعمل به، فأخرج الينا كتاب عمل، قال الصفوانى: نسخته فقابل بها كتاب ابن خانبه زياده حروف أو نقصان حروف يسيره. فالكتاب قد كان عندهم عليهم السلام و خواص أصحابهم ليونس بن عبد الرحمن و عند متأخريهم أنّه كتاب ابن خانبه، و لما قابلوا النسختين لم تكن بينهما اختلاف الا فى حروف يسيره قلما يخلو كتاب قبل طبعه عن ذلك، خصوصا كتب الأدعيه التى يرغب العوام فى انتساخها و تناولها من دون مقابله و تصحيح. و يزيد ذلك وضوحا اشتهار كتاب يونس عند الأئمّه عليهم السلام، فقد روى الكشّىّ ص ۴۱۰ فى ترجمه يونس بن عبد الرحمن عن أبى بصير حماد بن عبد اللّه بن أسيد الهروى، عن داود بن القاسم أن أبا هاشم الجعفرى قال: ادخلت كتاب عمل يوم و ليله الذى ألفه يونس ابن عبد الرحمن على أبى الحسن العسكرىّ عليه السلام فنظر فيه و تصفح كله ثمّ قال: هذا دينى و دين آبائى، و هو الحق كله. و روى ص ۴۰۹ عن جعفر بن معروف قال: حدّثنى سهل بن بحر قال: حدّثنى الفضل بن شاذان قال: حدّثنى أبى الخليل الملقب بشاذان قال: حدّثنى أحمد بن أبى خلف عن أبى جعفر عليه السلام قال: كنت مريضا فدخل على أبو جعفر عليه السلام يعودنى عند مرضى فاذا عند رأسى كتاب يوم و ليله، فجعل يصفح ورقه حتّى أتى عليه من أوله إلى آخره و جعل يقول: رحم اللّه يونس ثلاثا. و هكذا روى النجاشىّ ص ۳۴۸ قال: قال شيخنا أبو عبد اللّه محمّد بن محمّد بن النعمان فى كتابه مصابيح النور: أخبرنى الشيخ الصدوق أبو القاسم جعفر بن محمّد بن قولويه رحمه اللّه قال: حدّثنا علىّ بن الحسين بن بابويه قال: حدّثنا عبد اللّه بن جعفر الحميرى قال: قال لنا أبو هاشم داود بن القاسم الجعفرى رحمه اللّه: عرضت على أبى محمّد صاحب العسكر عليه السلام كتاب يوم و ليله يونس فقال لى: تصنيف من هذا؟ فقلت: تصنيف يونس آل يقطين فقال: أعطاه اللّه بكل حرف نورا يوم القيامه. و كيف كان- سواء تسلمنا أن كتاب التأديب لابن خانبه هو الذى عمله يونس بن عبد الرحمن أو كان كتابا منفردا بنفسه- الظاهر أن هذه الأدعيه المطوله المنقوله منه، كان من إنشاء و تصنيف كاتبه ابن خانبه، على حدّ سائر الأدعيه الطويله التى صنفها سائر الكتاب كابن أبى قره الكاتب فى كتابه عمل شهر رمضان، و أبى الطيب القزوينى الكاتب و أبى العباس البغدادىّ الكاتب فى رسالتهما قنوتات الأئمّه الاطهار على ما مر فى ج ۸۵ ص ۲۱۱- ۲۳۳ و غير ذلك ممّا هو غير يسير. و ذلك لان سيره الأئمّه الهادين عليهم صلوات اللّه الرحمن، على ما ثبت منهم فى الأحاديث الصحيحه و الأدعيه الوارده عنهم بالقطع و اليقين، هو الثناء على اللّه عزّ و جلّ ثمّ تحميده و تمجيده ثمّ الدعاء بما جرى على اللسان، من دون تطويل و تكرار، على حدّ الأدعيه الوارده فى القرآن العزيز نقلا عن الأنبياء و الصديقين و العباد الصالحين. و ممّا يؤيد أن أدعيه كتاب ابن خانبه من تصنيف كاتبه، أنه لم ينسب الأدعيه المطوله الوارده فيه الى المعصومين، و انما يقول: يستحب أن يدعو كذا، أو: يقول بعد صلاه الظهر كذا، مع ما عرفت من الكشّىّ أنّه تاب و أقبل على التصنيف، و ما مر فى خبر الكشّىّ من قول صاحب العسكر لابى هاشم« هذا تصنيف من؟» و جوابه:« تصنيف يونس آل يقطين» و لنا كلام طويل الذيل فى المراد بالاصل و الكتاب و التصنيف عند أصحابنا الاقدمين لعلّ اللّه أن يوفقنا لشرح ذلك فى موضع آخر. و فذلكته: أن الأصل هو الحديث الذى تضمن أصلا من أصول الفقه و قواعده، و هو المراد بقولهم الأصول الاربعمائه، و قد كان الأئمّه الهادون عليهم صلوات اللّه الرحمن لا يلقون تلك الأصول الا الى خواص أصحابهم الفقهاء، و أن الكتاب و التأليف مطلق يشمل كل تأليف فى الحديث و الفقه و

الكلام و المغازی و السیر، و أن التصنیف هو الکتاب الذی عمل صناعه، و ان کان نسبه المصنّف الی أحد من الأئمّه المعصومین. و هذا مثل کتاب سلیم بن قیس الذی قیل فیه أنّه أول کتاب صنف للشیعه، أو أول تصنیف ظهر لهم، فأنکر من لم یعرف هذا الاصطلاح بأن أول کتاب ظهر للشیعه هو کتاب السنن لابن أبی رافع. و مثله تفسیر محمّد بن القاسم الأسترآبادی الذی نسبه بسند مجهول الی أبی محمّد العسکریّ علیه السلام و فیه الغث و السمین الی غیر ذلک من الکتب و الرسائل. و من التصنیف بعض الأحادیث التی استخرجها مصنفوها من شتات الاخبار صحاحها و حسانها، و أحیانا ضعافها و مجاهیلها، ثمّ أبرزها کحدیث واحد بسند واحد، و هذا مثل خبر رجاء بن أبی الضحّاک و حدیث الاربعمائه باب و من ذلک کثیر من الاحتجاجات المرویه عن المعصومین علیهم السلام، و ان کانت مضامینها حقه لا ریب فیها مستنده الی العقل و البرهان. و أمّا قراءه هذه الأدعیه و القنوتات، فعندی أنّه لا بأس بقراءتها و المناجاه بها مع اللّه عزّ و جلّ، اذا کان القارئ لها یعرف لغه العرب و یحصل علی مضامینها بحیث یصدق علیه الدعاء و المناجاه، و لیشمله عمومات الامر بالدعاء، خصوصا بعد ما ورد الرخصه فی تألیف الدعاء و القنوت، اذا کان مؤلّفه من المستبصرین البالغین کما مرّ شرحه فی ص ۸۲– ۸۳ من هذا المجلد. و أمّا الاحتجاج بألفاظها فی القواعد الادبیه، أو الاستناد إلیها فی المسائل الاعتقادیه فلا یریب فی عدم جوازه ذو مسکه، حتی من یتسامح فی أدله السنن و یطلق استحباب قراءتها فان أخبار من بلغ انما یجوز قراءه هذه الأدعیه رجاء، و لا یحول اسنادها من الضعف الی الصحه، حتی یمکن الاستناد بها فی المسائل العلمیه، و بالله التوفیق.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی لَمْ یَتَّخِذْ وَلَداً وَ لَمْ یَکُنْ لَهُ شَرِیکٌ فِی الْمُلْکِ وَ لَمْ یَکُنْ لَهُ وَلِیٌّ مِنَ الذُّلِّ وَ کَبِّرْهُ تَکْبِیراً وَ اللَّهُ أَکْبَرُ کَبِیراً وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ کَثِیراً وَ سُبْحَانَ اللَّهِ بُکْرَةً وَ أَصِیلًا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ لَهُ الْمُلْکُ وَ لَهُ الْحَمْدُ یُحْیِی وَ یُمِیتُ وَ هُوَ حَیٌّ لَا یَمُوتُ بِیَدِهِ الْخَیْرُ وَ هُوَ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیمِ سُبْحَانَ اللَّهِ ذِی الْمُلْکِ وَ الْمَلَکُوتِ سُبْحَانَ اللَّهِ ذِی الْعِزَّةِ وَ الْعَظَمَةِ وَ الْجَبَرُوتِ سُبْحَانَ اللَّهِ ذِی الْکِبْرِیَاءِ وَ الْعَظَمَةِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْمَلِکِ الْحَیِّ الَّذِی لَا یَمُوتُ سُبْحَانَ رَبِّیَ الْأَعْلَی سُبْحَانَ رَبِّیَ الْعَظِیمِ سُبْحَانَ رَبِّی وَ بِحَمْدِهِ یَا أَسْمَعَ السَّامِعِینَ وَ یَا أَبْصَرَ النَّاظِرِینَ وَ یَا أَسْرَعَ الْحَاسِبِینَ وَ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ وَ یَا أَحْکَمَ الْحَاکِمِینَ وَ یَا صَرِیخَ الْمَکْرُوبِینَ وَ یَا مُجِیبَ دَعْوَةِ الْمُضْطَرِّینَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِینَ وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْعَلِیُّ الْعَظِیمُ وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِیمُ وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الرَّحْمَنُ الرَّحِیمُ وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ مَالِکُ یَوْمِ الدِّینِ وَ أَنْتَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ مِنْکَ بَدْءُ الْخَلْقِ وَ إِلَیْکَ یَعُودُ وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ مَالِکُ الْخَیْرِ وَ الشَّرِّ وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ

مَالِکَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْأَحَدُ الصَّمَدُ لَمْ تَلِدْ وَ لَمْ تُولَدْ وَ لَمْ یَکَنْ لَکَ کُفُواً أَحَدٌ وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ- عَالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ الرَّحْمنُ الرَّحِیمُ وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْمَلِکُ الْقُدُّوسُ- الْمُؤْمِنُ الْمُهَیْمِنُ الْعَزِیزُ الْجَبَّارُ الْمُتَکَبِّرُ سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا یُشْرِکُونَ وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْخالِقُ الْبارِئُ الْمُصَوِّرُ لَکَ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى یُسَبِّحُ لَکَ مَا فِی السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ أَنْتَ اللَّهُ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْکَبِیرُ الْمُتَعالِ وَ الْکِبْرِیَاءُ رِدَاؤُکَ .

يَا مَنْ هُوَ أَقْرَبُ إِلَيَّ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ يَا مَنْ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ يَا مَنْ هُوَ بِالْمَنْظَرِ الْأَعْلَى يَا مَنْ لَيسَ كَمِثْلِهِ شَيْ ءٌ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ بِحَقِّ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ارْضَ عَنِّى وَ نَجِّنِى مِنَ النَّارِ أَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّىَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَنْ تَمْلَأَ قَلْبِى حُبّاً لَكَ وَ إِيمَاناً بِكَ وَ خِيفَةً مِنْكَ وَ خَشْيَةً لَكَ وَ تَصْدِيقاً بِكَ وَ شَوْقاً إِلَيْكَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ حَبِّبْ إِلَيَّ لِقَاءَكَ وَ اجْعَلْ لِى فِى لِقَائِكَ الرَّاحَهَ وَ الرَّحْمَهَ وَ الْكَرَامَهَ وَ أَلْحِقْنِى بِصَالِحِ مَنْ مَضَى وَ اجْعَلْنِى مِنْ صَالِحِ مَنْ بَقِىَ وَ لَا تُصَيِّرْنِى فِى الْأَشْرَارِ وَ اخْتِمْ لِى عَمَلِى بِأَحْسَنِهِ وَ اجْعَلْ لِى ثَوَابَهُ الْجَنَّهَ بِرَحْمَتِكَ وَ اسْلُكْ بِى مَسَالِكَ الصَّالِحِينَ وَ أَعِنِّى عَلَى صَالِحِ مَا أَعْطَيْتَنِى كَمَا أَعَنْتَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى صَالِحِ مَا أَعْطَيْتَهُمْ وَ لَا تَنْزِعْ مِنِّى صَالِحاً أَعْطَيْتَنِيهِ أَبَداً وَ لَا تَرُدَّنِى فِى سُوءٍ اسْتَنْقَذْتَنِى مِنْهُ أَبَداً وَ لَا تُشْمِتْ بِى عَدُوِّى وَ لَا حَاسِداً أَبَداً وَ لَا تَكِلْنِى إِلَى نَفْسِى فِى شَيْ ءٍ مِنْ أَمْرِى طَرْفَهَ عَيْنٍ أَبَداً.

يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ هَبْ لِي إِيمَاناً لَا أَجَلَ لَهُ دُونَ لِقَائِكَ أَحْيَا عَلَيْهِ وَ أَفْنَى اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ أَحْيِنِي عَلَيْهِ مَا أَحْيَيْتَنِي وَ أَمِتْنِي عَلَيْهِ إِذَا أَمَتَّنِي وَ ابْعَثْنِي عَلَيْهِ إِذَا بَعَثْتَنِي وَ أَبْرِئْ قَلْبِي مِنَ الرِّيَاءِ وَ السُّمْعَهِ وَ الشَّكِّ فِي دِينِكَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَعْطِنِي بَصَراً فِي دِينِكَ وَ قُوَّهً فِي عِبَادَتِكَ وَ فِقْهاً فِي حُكْمِكَ وَ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِكَ وَ بَيِّضْ وَجْهِي بِنُورِكَ وَ اجْعَلْ رَغْبَتِي فِيمَا عِنْدَكَ وَ تَوَفَّنِي فِي سَبِيلِكَ وَ عَلَى سُنَّهِ رَسُولِكَ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَ الْحُزْنِ وَ الْعَجَلَهِ وَ الْجُبْنِ وَ الْبُخْلِ وَ الشَّكِّ وَ الْغَفْلَهِ وَ الْفَشَلِ وَ السَّهْوِ وَ الْقَسْوَهِ وَ الذِّلَّهِ وَ الْمَسْكَنَهِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ سُوءِ الْمَنْظَرِ فِي النَّفْسِ وَ الدِّينِ وَ الْأَهْلِ وَ الْمَالِ وَ الْوَلَدِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ لَا تُمِتْنِي وَ لَا أَحَداً مِنْ أَهْلِي وَ وُلْدِي وَ إِخْوَانِي فِيكَ غَرَقاً وَ لَا حَرَقاً وَ لَا قَوَداً وَ لَا صَبْراً وَ لَا هَضْماً وَ لَا أَكِيلَ السَّبُعِ وَ لَا غَمّاً وَ لَا هَمّاً وَ لَا عَطَشاً وَ لَا شَرَقاً وَ لَا جُوعاً وَ لَا فِي أَرْضِ غُرْبَهٍ وَ لَا مِيتَهَ سَوْءٍ وَ أَمِتْنِي سَوِيّاً عَلَى مِلَّتِكَ وَ مِلَّهِ رَسُولِكَ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَمِتْنِي عَلَى فِرَاشِي أَوْ فِي الصَّفِّ الَّذِي نَعَتَّ أَهْلَهُ فِي كِتَابِكَ فَقُلْتَ كَأَنَّهُمْ بُنْيانٌ مَرْصُوصٌ عَلَى طَاعَتِكَ وَ طَاعَهِ رَسُولِكَ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مُقْبِلًا عَلَى عَدُوِّكَ غَيْرَ مُدْبِرٍ عَنْهُ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ لَا تَدَعْ لِيَ اللَّيْلَهَ ذَنْباً إِلَّا غَفَرْتَهُ وَ لَا هَمّاً إِلَّا فَرَّجْتَهُ وَ لَا وِزْراً إِلَّا حَطَطْتَهُ وَ لَا خَطِيئَهً إِلَّا كَفَّرْتَهَا وَ لَا سَيِّئَهً إِلَّا مَحَوْتَهَا وَ لَا حَسَنَهً

إِلَّا أَثْبَتَّهَا وَ ضَاعَفْتَهَا وَ لَا قَبِيحاً إِلَّا سَتَرْتَهُ وَ لَا شَيْناً إِلَّا زَيَّنْتَهُ وَ لَا سُقْماً إِلَّا شَفَيْتَهُ وَ لَا فَقْراً إِلَّا أَغْنَيْتَهُ وَ لَا فَاقَةً إِلَّا جَبَرْتَهَا وَ لَا دَيْناً إِلَّا قَضَيْتَهُ وَ لَا أَمَانَةً إِلَّا أَدَّيْتَهَا وَ لَا كُرْبَةً إِلَّا كَشَفْتَهَا وَ لَا غَمّاً إِلَّا نَفَّسْتَهُ وَ لَا دَعْوَةً إِلَّا أَجَبْتَهَا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ احْفَظْ مِنِّي يَا رَبِّ مَا ضَاعَ وَ أَصْلِحْ مِنِّي مَا فَسَدَ وَ ارْفَعْ مِنِّي مَا انْخَفَضَ وَ كُنْ بِي حَفِيّاً وَ كُنْ لِي وَلِيّاً وَ اجْعَلْنِي رَضِيّاً وَ ارْزُقْنِي مِنْ حَيْثُ أَحْتَسِبُ وَ مِنْ حَيْثُ لَا أَحْتَسِبُ وَ احْفَظْنِي مِنْ حَيْثُ أَحْتَفِظُ وَ مِنْ حَيْثُ لَا أَحْتَفِظُ وَ احْرُسْنِي مِنْ حَيْثُ أَحْتَرِسُ وَ مِنْ

حَيْثُ لَا أَحْتَرِسُ اللَّهُمَّ وَ مَنْ أَرَادَنَا بِسُوءٍ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ امْنَعْهُ عَنَّا بِعِزَّهِ مُلْكِكَ وَ شِدَّهِ قُوَّتِكَ وَ عَظَمَهِ سُلْطَانِكَ عَزَّ جَارُكَ وَ جَلَّ ثَنَاؤُكَ وَ لَا إِلَهَ غَيْرُكَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ شَفِّعْنِي فِي جَمِيعِ مَا سَأَلْتُكَ وَ مَا لَمْ أَسْأَلْكَ مِمَّا فِيهِ الصَّلَاحُ لِأَمْرِ آخِرَتِي وَ دُنْيَايَ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ قَالَ ثُمَّ ارْفَعْ يَدَيْكَ وَ قَلِّبْ كَفَّيْكَ وَ غَرْغِرْ دُمُوعَكَ وَ قُلْ يَا مَوْلَايَ شَرُّ عَبْدٍ أَنَا وَ خَيْرُ رَبٍّ أَنْتَ يَا سَامِعَ الْأَصْوَاتِ يَا مُجِيبَ الدَّعَوَاتِ لَيْسَ عَبْدٌ مِنْ عَبِيدِكَ اسْتَوْجَبَ جَمِيعَ عُقُوبَتِكَ بِذُنُوبِهِ غَيْرِي فَأَخَّرْتَهُ بِهَا يَا مَوْلَايَ وَ قَدْ خَشِيتُ أَنْ تَكُونَ عَلَيَّ سَاخِطاً يَا إِلَهِي صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارْحَمْنِي وَ أَتْمِمْ مِنَنَكَ

عَلَيَّ وَ عَافِيَتِکَ لِی بِالنَّجَاهِ مِنَ النَّارِ یَا اللَّهُ لَا تُشَوِّهْ خَلْقِی بِالنَّارِ یَا اللَّهُ لَا تَقْطَعْ عَصَبِی بِالنَّارِ یَا اللَّهُ لَا تُفَرِّقْ بَیْنَ أَوْصَالِی بِالنَّارِ یَا اللَّهُ لَا تُبَدِّلْنِی جِلْداً غَیْرَ جِلْدِی فِی النَّارِ یَا اللَّهُ لَا تَجْعَلْنِی قَرِیناً لِأَهْلِ النَّارِ یَا اللَّهُ ارْحَمْ عِظَامِیَ الدِّقَاقَ وَ بَدَنِیَ الضَّعِیفَ وَ جِلْدِیَ الرَّقِیقَ وَ أَرْکَانِیَ الَّتِی لَا قُوَّهَ لَهَا عَلَی حَرِّ النَّارِ یَا سَیِّدِی أَنَا عَبْدُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارْحَمْنِی یَا اللَّهُ یَا مُحِیطاً بِمَلَکُوتِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِی وَ ارْحَمْنِی یَا حَنَّانُ یَا مَنَّانُ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ امْنُنْ عَلَیَّ بِالْجَنَّهِ وَ افْعَلْ بِی کَذَا وَ کَذَا وَ تَدْعُو بِمَا تُحِبُّ ثُمَّ تَقُولُ حَتَّی یَنْقَطِعَ النَّفَسُ یَا رَبِّ یَا رَبِّ لَا تَأْخُذْنِی عَلَی غِرَّهٍ وَ لَا تَأْخُذْنِی عَلَی فَجْأَهٍ وَ لَا تَجْعَلْ عَوَاقِبَ أَعْمَالِی حَسْرَهً یَا رَبِّ یَا رَبِّ حَتَّی یَنْقَطِعَ النَّفَسُ مَا ذَا عَلَیْکَ لَوْ أَرْضَیْتَ عَنِّی کُلَّ مَنْ لَهُ قِبَلِی تَبِعَهٌ وَ غَفَرْتَ لِی وَ رَحِمْتَنِی وَ رَضِیتَ عَنِّی فَإِنَّمَا مَغْفِرَتُکَ لِلظَّالِمِینَ وَ أَنَا مِنَ الظَّالِمِینَ فَاغْفِرْ لِی وَ ارْحَمْنِی یَا رَبِّ یَا رَبِّ حَتَّی یَنْقَطِعَ النَّفَسُ إِنْ کَانَتْ حَالِیَ الَّتِی أَنَا عَلَیْهَا فِی لَیْلِی وَ نَهَارِی لَکَ رِضًی فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارْضَهَا لِی وَ زِدْنِی مِنْهَا وَ مِنْ فَضْلِکَ وَ إِنْ کَانَتْ حَالٌ هِیَ أَرْضَی لَکَ مِنْ حَالِیَ الَّتِی أَنَا عَلَیْهَا فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ انْقُلْنِی إِلَیْهَا وَ خُذْ إِلَیْهَا بِنَاصِیَتِی وَ قَوِّ عَلَیْهَا ضَعْفِی وَ شَجِّعْ عَلَیْهَا جُبْنِی حَتَّی تُبَلِّغَنِی مِنْهَا مَا یُرْضِیکَ عَنِّی اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ الصَّبْرَ عَلَی طَاعَتِکَ وَ الصَّبْرَ عَنْ مَعْصِیَتِکَ وَ الصَّبْرَ لِحُکْمِکَ وَ الصِّدْقَ فِی کُلِّ مَوْطِنٍ وَ الشُّکْرَ لِنِعْمَتِکَ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَعْطِنِی عَافِیَهً لِلدِّینِ وَ عَافِیَهً لِلدُّنْیَا وَ عَافِیَهً لِلْآخِرَهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ هَبْ لِیَ الْعَافِیَهَ حَتَّى تَهْنِئَنِی الْمَعِیشَهُ وَ ارْحَمْنِی حَتَّى لَا تَضُرَّنِی الذُّنُوبُ وَ أَعِذْنِی مِنْ جَهْدِ بَلَاءِ الدُّنْیَا وَ عَذَابِ الْآخِرَهِ اللَّهُمَّ أَعِنِّی عَلَى دِینِی بِدُنْیَا وَ عَلَى آخِرَتِی بِتَقْوَى اللَّهُمَّ احْفَظْنِی فِیمَا غِبْتُ عَنْهُ وَ لَا تَکِلْنِی إِلَى نَفْسِی فِیمَا حَضَرْتُهُ یَا مَنْ لَا تَضُرُّهُ الذُّنُوبُ وَ لَا تَنْقُصُهُ الْمَغْفِرَهُ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَعْطِنِی مَا لَا یَنْقُصُکَ وَ اغْفِرْ لِی مَا لَا یَضُرُّکَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَعْطِنِی السَّعَهَ وَ الدَّعَهَ وَ الْأَمْنَ وَ الصِّحَّهَ وَ الْقُنُوعَ وَ الْعِصْمَهَ وَ الْیَقِینَ وَ الْعَفْوَ وَ الْعَافِیَهَ وَ الْمُعَافَاهَ وَ الْمَغْفِرَهَ وَ الشُّکْرَ وَ الرِّضَا وَ التَّقْوَى وَ الصَّبْرَ وَ التَّوَاضُعَ وَ الْقَصْدَ وَ الْعِلْمَ وَ الْحِلْمَ وَ الْبِرَّ وَ الْیُسْرَ وَ التَّوْفِیقَ فِی جَمِیعِ أُمُورِی کُلِّهَا لِلْآخِرَهِ وَ الدُّنْیَا وَ اعْمُمْ بِذَلِکَ أَهْلِی وَ وُلْدِی وَ إِخْوَانِی وَ مَنْ أَحْبَبْتُهُ وَ أَحَبَّنِی وَ وَلَدْتُهُ وَ وَلَدَنِی مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ اللَّهُمَّ مِنْکَ النِّعْمَهُ وَ أَنْتَ تَرْزُقُ شُکْرَهَا وَ ثَوَابَ مَا تَفَضَّلْتَ بِهِ مِنْهَا فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ آتِنَا مَا سَأَلْنَاکَ عَلَى حَسَبِ کَرَمِکَ وَ فَضْلِکَ وَ قَدِیمِ إِحْسَانِکَ وَ مَا وَعَدْتَ فِینَا نَبِیَّکَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله

ثُمَّ اسْجُدْ وَ قُلِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارْحَمْ ذُلِّي بَيْنَ يَدَيْكَ وَ تَضَرُّعِي إِلَيْكَ وَ وَحْشَتِي مِنَ النَّاسِ وَ أَنْسِي بِكَ وَ إِلَيْكَ يَا كَرِيمُ يَا كَائِناً قَبْلَ كُلِّ شَيْ ءٍ وَ يَا مُكَوِّنَ كُلِّ شَيْ ءٍ وَ يَا كَائِناً بَعْدَ كُلِّ شَيْ ءٍ لَا تَفْضَحْنِي فَإِنَّكَ بِي عَالِمٌ وَ لَا تُعَذِّبْنِي فَإِنَّكَ عَلَيَّ قَادِرٌ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ كُرَبِ الْمَوْتِ وَ مِنْ سُوءِ الْمَرْجِعِ فِي الْقُبُورِ وَ مِنَ النَّدَامَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَسْأَلُكَ عِيشَةً هَنِيئَةً وَ مِيتَةً سَوِيَّةً وَ مُنْقَلَباً كَرِيماً غَيْرَ مُخْزٍ وَ لَا فَاضِحٍ اللَّهُمَّ مَغْفِرَتُكَ أَوْسَعُ مِنْ ذُنُوبِي وَ رَحْمَتُكَ أَرْجَى عِنْدِي مِنْ عَمَلِي فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِي يَا حَيّاً لَا يَمُوتُ ثُمَّ ارْفَعْ صَوْتَكَ قَلِيلًا مِنْ غَيْرِ إِجْهَارٍ وَ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَقّاً حَقّاً سَجَدْتُ لَكَ يَا رَبِّ تَعَبُّداً وَ رِقّاً يَا عَظِيمُ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ فَضَاعِفْهُ لِي وَ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَ جُرْمِي وَ تَقَبَّلْ عَمَلِي يَا كَرِيمُ يَا حَنَّانُ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَخِيبَ أَوْ أَحْمِلَ ظُلْماً اللَّهُمَّ مَا قَصُرَتْ عَنْهُ مَسْأَلَتِي وَ عَجَزَتْ عَنْهُ قُوَّتِي وَ لَمْ تَبْلُغْهُ فِطْنَتِي مِنْ أَمْرٍ تَعْلَمُ فِيهِ صَلَاحَ أَمْرِ دُنْيَايَ وَ آخِرَتِي فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ افْعَلْهُ بِي يَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ بِحَقِّ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ بِرَحْمَتِكَ فِي عَافِيَةٍ اللَّهُمَّ لَكَ الْمَحْمِدَةُ إِنْ أَطَعْتُكَ وَ لَكَ الْحُجَّةُ إِنْ عَصَيْتُكَ لَا صُنْعَ لِي وَ لَا لِغَيْرِي فِي إِحْسَانٍ مِنْكَ فِي حَالِ الْحَسَنَةِ يَا كَرِيمُ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ صِلْ بِجَمِيعِ مَا سَأَلْتُكَ مَنْ بِمَشَارِقِ الْأَرْضِ وَ مَغَارِبِهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ ابْدَأْ بِهِمْ وَ ثَنِّ بِي بِرَحْمَتِكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.: ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَ قُلْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَ بِجَمِيعِ رُسُلِ اللَّهِ وَ بِجَمِيعِ مَا جَاءَتْ بِهِ أَنْبِيَاءُ اللَّهِ وَ أَشْهَدُ

أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ السَّاعَهَ حَقٌّ وَ الْمُرْسَلِینَ قَدْ صَدَقُوا وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ سُبْحانَ اللَّهِ کُلَّما سَبَّحَ اللَّهَ شَیْ ءٌ وَ کَما یُحِبُّ اللَّهُ أَنْ یُسَبَّحَ وَ کَما هُوَ أَهْلُهُ وَ کَمَا یَنْبَغِی لِکَرَمِ وَجْهِهِ وَ عِزِّ جَلَالِهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ کُلَّما حَمِدَ اللَّهَ شَیْ ءٌ وَ کَما یُحِبُّ اللَّهُ أَنْ یُحْمَدَ وَ کَما هُوَ أَهْلُهُ وَ کَما یَنْبَغِی لِکَرَمِ وَجْهِهِ وَ عِزِّ جَلَالِهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ کُلَّما هَلَّلَ اللَّهَ شَیْ ءٌ وَ کَما یُحِبُّ اللَّهُ أَنْ یُهَلَّلَ وَ کَما هُوَ أَهْلُهُ وَ کَما یَنْبَغِی لِکَرَمِ وَجْهِهِ وَ عِزِّ جَلَالِهِ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ کُلَّما کَبَّرَ اللَّهَ شَیْ ءٌ وَ کَما یُحِبُّ اللَّهُ أَنْ یُکَبَّرَ وَ کَما هُوَ أَهْلُهُ وَ کَما یَنْبَغِی لِکَرَمِ وَجْهِهِ وَ عِزِّ جَلَالِهِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ فَوَاتِحَ الْخَیْرِ وَ خَوَاتِیمَهُ وَ فَوَائِدَهُ مَا بَلَغَ عِلْمَهُ عِلْمِی وَ مَا قَصُرَ عَنْ إِحْصَائِهِ حِفْظِی اللَّهُمَّ انْهَجْ لِی بَابَ مَعْرِفَتِهِ وَ افْتَحْ لِی أَبْوَابَهُ وَ مُنَّ عَلَیَّ بِالْعِصْمَهِ عَنِ الْإِزَالَهِ عَنْ دِینِکَ وَ طَهِّرْ قَلْبِی مِنَ الشَّکِّ وَ لَا تَشْغَلْهُ بِدُنْیَایَ وَ عَاجِلِ مَعَاشِی عَنْ آجِلِ ثَوَابِ آخِرَتِی وَ ذَلِّلْ لِکُلِّ خَیْرٍ لِسَانِی وَ طَهِّرْ مِنَ الرِّیَاءِ قَلْبِی وَ لَا تُجْرِهِ فِی مَفَاصِلِی وَ اجْعَلْ عَمَلِی خَالِصاً لَکَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ مِنَ الشَّرِّ وَ أَنْوَاعِ الْفَوَاحِشِ کُلِّهَا ظَاهِرِهَا وَ بَاطِنِهَا وَ غَفَلَاتِهَا وَ جَمِیعِ مَا یُرِیدُنِی بِهِ مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیمِ مِمَّا أَحَطْتَ بِعِلْمِهِ إِنَّکَ أَنْتَ الْقَادِرُ عَلَى صَرْفِهِ عَنِّی اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ مِنْ طَوَارِقِ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ وَ زَوَابِعِهِمْ وَ تَوَابِعِهِمْ وَ حَسَدِهِمْ وَ مَکَایِدِهِمْ وَ مَشَاهِدِ الْفَسَقَهِ مِنْهُمْ وَ أَنْ أُسْتَزَلَّ عَنْ دِینِی أَوْ یَکُونَ ذَلِکَ مِنْهُمْ ضَرَراً عَلَیَّ فِی مَعَاشِی أَوْ عَرَضَ بَلَاءٌ یُصِیبُنِی مِنْهُمْ لَا قُوَّهَ لِی بِهِ وَ لَا صَبْرَ لِی عَلَى احْتِمَالِهِ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ لَا تَبْتَلِنِی یَا إِلَهِی بِمُقَاسَاتِهِ فَیَذْهَلَنِی عَنْ ذِکْرِکَ وَ یَشْغَلَنِی عَنْ عِبَادَتِکَ أَنْتَ الْعَاصِمُ الْمَانِعُ وَ الدَّافِعُ الْوَاقِی مِنْ ذَلِکَ کُلِّهِ

اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ الرَّفَاهِیَهَ فِی مَعِیشَتِی أَبَداً مَا أَبْقَیْتَنِی مَعِیشَهً أَقْوَی بِهَا عَلَی طَاعَتِکَ وَ أَبْلُغُ بِهَا رِضْوَانَکَ وَ أَصِیرُ بِهَا بِمَنِّکَ إِلَی دَارِ الْحَیَوَانِ وَ ارْزُقْنِی رِزْقاً حَلَالًا یَکْفِینِی وَ لَا تَرْزُقْنِی رِزْقاً یُطْغِینِی وَ لَا تَبْتَلِنِی بِفَقْرٍ أَشْقَی بِهِ مُضَیِّقاً عَلَیَّ وَ أَعْطِنِی حَظّاً وَافِراً فِی آخِرَتِی وَ مَعَاشاً هَنِیئاً مَرِیئاً فِی دُنْیَایَ وَ لَا تَجْعَلِ الدُّنْیَا لِی سَجْناً وَ لَا تَجْعَلْ فِرَاقَهَا عَلَیَّ حَزَناً وَ أَخْرِجْنِی مِنْ فِتْنَتِهَا سَلِیماً وَ اجْعَلْ عَمَلِی فِیهَا مَقْبُولًا وَ سَعْیِی فِیهَا مَشْکُوراً اللَّهُمَّ وَ مَنْ أَرَادَنِی فِیهَا بِسُوءٍ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَرِدْهُ بِمِثْلِهِ وَ مَنْ کَادَنِی فِیهَا فَکِدْهُ

وَ امْکُرْ بِمَنْ مَکَرَ بِی فَإِنَّکَ خَیْرُ الْمَاکِرِینَ وَ اصْرِفْ عَنِّی هَمَّ مَنْ أَدْخَلَ عَلَیَّ هَمَّهُ وَ افْقَأْ عَنِّی عُیُونَ الْکَفَرَهِ الْفَجَرَهِ الطُّغَاهِ الظَّلَمَهِ الْحَسَدَهِ وَ أَنْزِلْ عَلَیَّ مِنْکَ السَّکِینَهَ وَ أَلْبِسْنِی دِرْعَکَ الْحَصِینَهَ وَ احْفَظْنِی بِسِتْرِکَ الْوَاقِی وَ جَلِّلْنِی عَافِیَتَکَ النَّافِعَهَ وَ اجْعَلْنِی فِی وَدَائِعِکَ الَّتِی لَا تَضِیعُ وَ فِی جِوَارِکَ الَّذِی لَا یُخْفَرُ وَ فِی حِمَاکَ الَّذِی لَا یُسْتَبَاحُ وَ صَدِّقْ قَوْلِی وَ فِعَالِی وَ بَارِکْ لِی فِی نَفْسِی وَ وُلْدِی وَ أَهْلِی وَ مَالِی اللَّهُمَّ وَ مَا قَدَّمْتُ وَ مَا أَخَّرْتُ وَ مَا أَغْفَلْتُ وَ تَوَانَیْتُ وَ أَخْطَأْتُ وَ تَعَمَّدْتُ وَ أَسْرَرْتُ وَ أَعْلَنْتُ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِی یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ (۱).

۱- ۱. مصباح المتهجد ص ۱۱۹- ۱۲۶ و ما کانت بین العلامتین ص ۲۹۷ زیاده من المصدر أضفناه تتمیما.

تبيين: ابن خانبه هو أحمد بن عبد الله بن مهران قال النجاشی (۱) كان من أصحابنا الثقات و لا نعرف له إلا كتاب التأديب و هو كتاب يوم و ليله حسن جيد صحيح و نحو ذلك

قَالَ الشَّيْخُ فِی الْفِهْرِسْتِ (۲)

وَ رَوَی السَّيِّدُ بْنُ طَاوُسٍ قُدِّسَ سِرُّهُ فِی فَلَاحِ السَّائِلِ (۳)

بِسَنَدٍ صَحِيحٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ قَالَ: عَرَضَ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خَانِبَهْ كِتَابَهُ عَلَی مَوْلَانَا- أَبِی مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الْعَسْكَرِیِّ عليه السلام فَقَرَأَهُ وَ قَالَ صَحِيحٌ فَاعْمَلُوا بِهِ.

فالخبر صحيح إذ الظاهر أن الشيخ أخذه من كتابه و كان معروفا.

وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِی الْمُلْكِ أی فی الألوهيه وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِیٌّ مِنَ الذُّلِ أی ولی يواليه من أجل مذله به ليدفعها عنه بموالاته و الملكوت مبالغه فی الملك أو الملك عالم الماديات و السفليات و الملكوت عالم المجردات و العلويات كما يقال ملكوت السماء و يقال الجبروت فوق الملكوت كما أن الملكوت فوق الملك.

عالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهادَهِ ما غاب عن الحواس و حضر أو السر و العلانيه الْقُدُّوسُ البالغ فی النزاهه عما يوجب النقص السَّلامُ السالم من جميع النقائص و العيوب الْمُؤْمِنُ واهب الأمن الْمُهَيْمِنُ الرقيب الحافظ لكل شی ء الْعَزِيزُ الذی لا يعادله شی ء و لا يماثله و الغالب الذی لا يغلب الْجَبَّارُ الذی يقهر الخلق علی ما يريد أو يجبر و يصلح حالهم الْمُتَكَبِّرُ ذو الكبرياء عن الحاجه و النقص.

الْخالِقُ الْبارِئُ الْمُصَوِّرُ قيل الثلاثه مترادفه و قيل متخالفه أ لا تری أن البنيان يحتاج إلی تقدير فی الطول و العرض و إلی إيجاد بوضع الأحجار و الأخشاب علی نهج خاص و إلی تزيين و نقش و تصوير يسبح لك ما فی السماوات و الأرض بعضها بلسان المقال و بعضها بلسان الحال و قال فی النهايه فی الحديث قال الله تبارك و تعالی العظمه إزاری و الكبرياء ردائی ضرب الإزار و الرداء مثلا

ص: ۳۰۲

۱- ۱. رجال النجاشیّ ص ۷۱.

۲- ۲. الفهرست تحت الرقم: ۶۹.

۳- ۳. فلاح السائل ص ۱۸۳، و لكن قد عرفت أن الحديث مرسل.

فی انفراده بصفه العظمه و الکبریاء أی لیسا کسائر الصفات التی قد یتصف بها الخلق مجازا کالرحمه و الکرم و غیرهما و شبههما بالإزار و الرداء لأن المتصف بهما یشملانه کما یشمل الرداء الإنسان و لأنه لا یشارکه فی إزاره و ردائه أحد فکذلک الله لا ینبغی أن یشرکه فیهما أحد انتهی.

و الورید عرق فی صفحه العنق بین الأوداج تنفتح عند الغضب و هما وریدان لأن الروح ترده و قیل هو عرق بین العنق و المنکب و حبل الورید من إضافه الشی ء إلی نفسه لاختلاف اللفظین و هو مثل فی فرط القرب کما یقال معقد الإزار.

و یا من یَحُولُ بَیْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ قیل تمثیل لغایه قربه من العبد کالسابق أو تنبیه علی أنه مطلع علی مکنونات القلوب ما عسی یغفل عنه صاحبها أو یحول بینه و بینها بالموت أو غیره أو تصویر و تخییل لتملکه علی العبد قلبه فیفسخ عزائمه و یغیر مقاصده و یدله بالذکر نسیانا و بالنسیان ذکرا و بالخوف أمنا و بالأمن خوفا

کَمَا قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام: عَرَفْتُ اللَّهَ بِفَسْخِ الْعَزَائِمِ.

لَیْسَ کَمِثْلِهِ شَیْ ءٌ أی لیس مثله شی ء یزاوجه و یماثله و المراد من مثله ذاته کما فی قولهم مثلک لا یفعل کذا علی قصد المبالغه فی نفیه عنه فإنه إذا نفی عمن یناسبه و یسد مسده کان نفیه عنه أولی و قیل الکاف زائده و قیل مثله صفته أی لیس کصفته صفه.

یا لا إله إلا أنت کلمه یا فی مثله للتنبیه أو للنداء و المنادی محذوف أی یا الله لا إله إلا أنت أو یا من لا إله إلا أنت و الأول هنا بعید.

و خیفه منک و خشیه لک یحتمل کون الثانیه مؤکده للأولی أو یکون الأولی الخوف من عقوبه الدنیا و الثانیه من عذاب الآخره أو بالعکس کما قال تعالی یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَ یَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ (۱) وَ لِمَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ (۲)

۱- ۱. الرعد: ۲۱.

۲- ۲. الرحمن: ۴۶.

أو الأولی الخوف من مقامه تعالی و الثانیه من النفس الأماره بالسوء و الشیطان و لذا قال فی الثانی لک أی خشیه منهما لوجهک أو یکـون أحـدهما الخوف من النیران و الأـخری من الحرمـان و الهجران کَمَـا قَـالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السـلام: هَبْنِی أَصْـبِرُ عَلَی نَارِکَ فَکَیْفَ أَصْبِرُ عَلَی فِرَاقِکَ.

فی لقائـک أی عنـد الموت أو الأـعم منه و من البعث علی صالـح مـا أعطیتنی کالمال و الولـد و الأهل أی أعنی علی حفظهم و تربیتهم و إصلاحهم.

لا أجل له دون لقائک أی لا یکون له غایه و نهایه قبل الموت أو البعث و ربما یوهم جواز سلبه بعدهما فیمکن أن یقال لما کان سلب الإیمان بعـد الموت ممتنعا طلب عـدم مفارقته قبله لعـدم الحاجه إلی طلب عـدم مفارقته بعـده أو یقال إن الإیمان الـدنیوی یزول عنـد الموت و یتبـدل بإیمان أقوی منه غالبا وَ لِـذَا مَـدَحَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السـلام نَفْسَهُ بِقَوْلِهِ: لَوْ کُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُ یَقِیناً.

فیکون جریانه علی لسانهم علیهم السلام علی سبیل التنزل و التواضع.

و یحتمـل أن یکون من قبیـل الاسـتثناء لتأکیـد العموم کما فی قوله غیر أن سـیوفهم أی لا یکون له أجل إلا اللقاء و هو لا یکون أجلا بل یکون مؤکـدا و هو قریب من الأول و یشـهد لهما ما بعده من الفقرات و یحتمل علی بعد أن یکون معنی لا أجل له عند لقائک أی عنـد الإشـراف علیه فی وقت الاحتضار فإن السـلب یکون غالبا فی هـذا الوقت لتشـکیک الشـیاطین و لذا یستعاذ من العدیله عند الموت.

و کِفْلَیْنِ أی ضـعفین أو نصـیبین و الفشل الجبن و الضعف و القود بالتحریک القصاص ذکره الجوهری و قال قتل فلان صبرا إذا حبس علی القتل حتی یقتل و قال یقال هضمت الشی ء کسرته و یقال هضمه حقه و اهتضمه إذا ظلمه و کسر علیه حقه و الموت شرقا هو أن تقف اللقمه أو الماء فی حلقه حتی یموت قال الجوهری رصـصت الشی ء أرصه رصا أی ألصقت بعضه ببعض و منه بُنْیانٌ مَرْصُوصٌ (۱)

۱- ۱. الصف: ۴.

و الشين خلاف الزين و إسناد الزينه إليه مجاز كما أن فى الفقرتين بعده أيضا كذلك فإن الزين و الشفاء و الغناء من صفات الشخص.

و تنفيس الهم و الغم و الكرب تفريجها و رفعها و قال الجوهرى حفيت به بالكسر حفاوه و تحفيت به أى بالغت فى إكرامه و إلطافه و الحفى أيضا المستقصى فى السؤال من حيث أحتسب و من حيث لا ـ أحتسب أى من حيث أظن و من حيث لا ـ أظن و من حيث أحتفظ أى من البلايا التى يمكننى التحفظ و التحرز منها أو لا يمكننى أو من الأشياء التى أعلم ضررها و أتحرز منها أم لا أو بالأسباب التى أظن نفعها فى التحرز أو غيرها و كذا الفقره الآتيه تحتمل الوجوه.

عز جارك أى من أجرته و أمنته فهو عزيز غالب و جل ثناؤك أى ثناؤك أجل من أن يأتى به أحد كما أنت أهله أنت كما أثنيت على نفسك و شفعنى أى اقبل شفاعتى و الغرغره تردد الشى ء فى الحلق قوله عليه السلام فأخرته بها لعل الضمير الأول راجع إلى العبد و الثانى إلى العقوبه أو الذنوب و الأول أظهر و فى الكلام تقديم و تأخير بحسب المعنى أى ليس عبد استوجب جميع عقوبتك فأخرت عقوبته غيرى و يحتمل أن يكون الضمير راجعا إلى الداعى على سبيل الالتفات فالمعنى ليس عبد استوجب جميع عقوبتك غيرى و مع ذلك أخرت عقوبتى و الغره الغفله.

اللهم احفظنى فيما غبت عنه أى احفظ حرمتى و راعنى فيما لم أحضره من أموالى و أولادى و أقاربى و غيرها كما قال النبى صلى الله عليه و آله من حفظنى فى أهل بيتى و الدعه الخفض و الراحه.

و قال الجزرى فيه سلوا الله العفو و العافيه و المعافاه فالعفو محو الذنوب و العافيه أن يسلم من الأسقام و البلايا و هى الصحه ضد المرض و نظيرها الثاغيه و الراغيه بمعنى الثغاء و الرغاء و المعافاه هى أن يعافيك الله تعالى من الناس و يعافيهم منك أى يغنيك عنهم و يغنيهم عنك و يصرف أذاك عنهم و أذاهم عنك و قيل هى مفاعله من العفو و هو أن يعفو عن الناس و يعفوهم عنه.

ص: ٣٠٥

و القصد التوسط فی المعیشه و فی جمیع الأمور و البر للوالدین أو الأعم و ثواب ما تفضلت به منها أی من شکر النعمه و التأنیث باعتبار المضاف إلیه أو من النعمه بتقدیر الشکر أو بتعمیم النعمه بحیث تشمل الأعمال الصالحه التی صدرت بتوفیقه تعالی و یمکن أن یقرأ ثواب بالرفع علی الابتداء فالظرف خبره أی الثواب أیضا من جمله النعمه لکنه مخالف لما هو المضبوط فی النسخ.

و یا کائنا بعد کل شی ء ظاهره إعدام جمیع المخلوقات قبل القیامه کما دلت علیه الأخبار و الآیات و من سوء المرجع بکسر الجیم قال الجوهری الرجعی الرجوع و کذلک المرجع و منه قوله تعالی إِلی رَبِّکُمْ مَرْجِعُکُمْ (۱) و هو شاذ لأن المصادر من فعل یفعل إنما یکون بالفتح انتهی و سوء المرجع فی القبر یمکن أن یراد به الحیاه فی القبر فیکون استعاذه من الضغطه و العذاب بعد السؤال و یحتمل المراد الرجوع إلی الآخره بالموت و إنما سمی ذلک رجوعا لأنهم کانوا أمواتا قبل الخلق ثم رجعوا إلی الموت أو کان أمرهم و حکمهم ظاهرا و باطنا إلی ربهم ثم صاروا فی الدنیا مالکین و مملوکین لغیره تعالی ظاهرا ثم عادوا إلی ما کانوا من صیروره أمورهم ظاهرا و باطنا إلیه تعالی.

و میته سویه قال صاحب کتاب دره الغواص المیته هنا بکسر المیم و الفتح لحن و من أوهامهم فی هذا المعنی قتله شر قتله فیفتحون القاف و الصواب کسرها لأن المراد به الإخبار عن کیفیه القتله التی صیغ أمثالها علی فعله بکسر الفاء کقوله رکب رکبه أنیقه و قعد قعده رکینه و من شواهد حکمه العرب فی کلامهم أنها جعلت فعله بفتح الفاء کنایه عن المره الواحده و بکسرها کنایه عن الهیئه و بضمها کنایه عن القدر لتدل کل صیغه علی معنی یختص به و یمتنع عن المشارکه فیه و قرأ إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِیَدِهِ (۲) بفتح الغین و ضمها فمن قرأها بالفتح أراد بها المره الواحده و یکون قد حذف المفعول به الذی تقدیره إلا

۱- ۱. فی آیات کثیره منها الانعام: ۱۶۴.

۲- ۲. البقره: ۲۴۹.

من اغترف ماء مره واحده و من قرأها بالضم أراد بها مقدار مل ء الراحه من الماء انتهى.

و السويه الحسنه الصالحه قال الجوهرى رجل سوى الخلق معتدل الكسائى يقال كيف أصبحتم فيقول مسوون صالحون أى أولادنا و مواشينا سويه صالحه و منقلبا كريما أى انقلابا إلى الآخره مع الكرامه و الرحمه و حقا مصدر مؤكد لمضمون الجمله قال فى النهايه فيه لبيك حقا حقا أى غير باطل و هو مصدر مؤكد لغيره أو أنه أكد به معنى ألزم طاعتك الذى دل عليه لبيك كما تقول هذا عبد الله حقا فتؤكده به و تكرره لزياده التأكيد انتهى و تعبدا مفعولا له و كذا رقا.

أو أحمل ظلما أى أصير ظالما و فى بعض النسخ ظالما أى أصير مظلوما و الأول أيضا يحتمل ذلك و فى بعضها أو أخمل طالبا أى أصير خامل الذكر لا ـ نباهه لى حال كونى طالبا للشهره محتاجا إليها فإن الخمول لمن لم يرد ذلك نعمه عظيمه و الأظهر النسخه الأولى.

و المحمده مصدر بمعنى الحمد و قال الجوهرى نهجت الطريق إذا أبنته و أوضحته و يقال أعمل على ما نهجته لك و نهجت الطريق أيضا إذا سلكته.

قوله عليه السلام عن الإزاله أى عن أن يزيلنى أحد أو أزيل أحدا عن دينك و قال الجوهرى الزوبعه رئيس من رؤساء الجن و قال عندى حشد من الناس أى جماعه و هو فى الأصل مصدر و قال العرض بالتحريك ما يعرض للإنسان من مرض و نحوه و قال قاساه أى كابده و الشجن الحزن و فقأت عينه أى عورتها و السكينه طمأنينه القلب و جللنى عافيتك أى اجعلها شامله لجميع بدنى كما يتجلل الرجل بالثوب و قال الجوهرى حميته حمايه دفعت عنه و هذا شى ء حمى على فعل أى محظور لا يقرب و أحميت المكان جعلته حمى.

ثم اعلم أن الدعوات إلى آخرها من روايه ابن خانبه و يحتمل كون بعض الدعوات الأخيره من كلام الشيخ أخذها من روايات أخر.

ص: ٣٠٧

**[ترجمه]المتهجد و غیره: ابن خانبه گفته است که مستحب است بعد از نماز وتر چنین دعا کند: سه بار بگوید: «سبحان ربی الملک القدوس الحی العزیز الحکیم»، و سپس بگوید:

ستایش خدایی را که نه فرزندی گرفته و نه در جهانداری شریکی دارد و نه خوار بوده که [نیاز به] دوستی داشته باشد. و او را بسیار بزرگ شمار، و خدا بسیار بزرگ است و سپاس زیاد مخصوص اوست و صبح و شام خدا منزه است. گواهی می‌دهم که خدایی جز خدای یکتا نیست. تنهاست و شریکی ندارد، ملک و سلطنت مخصوص اوست، و سپاس مخصوص اوست. می... میرانـد و زنـده می‌کنـد و اوست زنـده‌ای که نمی‌میرد و نیکی به دست اوست و هیچ نیرو و جنبشی نیست مگر به اراده خدای بزرگ و عظیم.

منزه است خدای صاحب ملک و ملکوت، منزه است خدای صاحب عزت و عظمت و جبروت، منزه است خدای صاحب کبریا و عظمت، منزه است خدایی که پادشاه و زنده‌ای است که نمی‌میرد، منزه است خدای بلند مرتبه، منزه است خدای بزرگ، پروردگارم منزه است و به ستایش می‌ستایمش.

ای شنواترین شنواها، و ای بیناترین بیناها، و ای سریع‌ترین حساب رس‌ها، و ای مهربان‌ترین مهربانان، و ای حکم کننده‌ترین حکم کننده‌ها، و ای فریادرس گرفتاران، و ای اجابت کننده دعای درماندگان.

تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، پروردگار جهانیان هستی. تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، بلندمرتبه و بزرگ هستی. تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، بخشنده و مهربان هستی. تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، رحمتگر و مهربان هستی. تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، صاحب روز جزا هستی. تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، خلقت از تو آغاز شده و به سوی تو باز می‌گردد. تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، مالک خیر و شر هستی. تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، مالک بهشت و جهنم هستی. تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، یگانه و بی نیازی و از کسی زاده نشده‌ای و کسی زاده تو نیست و همتا و همانندی نداری. تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، دانا به غیب و حضور و رحمتگر و مهربانی. تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، پادشاه و مقدس و امان دهنده و مهربان و شکست ناپذیر و متکبر هستی و خدا از آنچه که وصف می‌کنند منزه است، تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، آفریننده و ایجاد کننده و صورتگر و اسم‌های نیکو برای توست، هر چه در آسمان‌ها و زمین است به تسبیح تو مشغولند و تو خدایی شکست ناپذیر و حکیمی. تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، بزرگ و متعالی هستی و کبریا، ردای توست.

ای کسی که از رگ گردن به من نزدیک‌تر است، ای کسی که بین فرد و قلبش حایل و مانع می‌شود، ای کسی که در مرتبه بلند دیده بانی است، ای کسی که چیزی شبیه او نیست و او شنوا و بیناست، ای خدایی که خدایی جز تو نیست، «بحق لا اله الا أنت» بر محمد و آل محمد درود فرست و از من خشنود باش و مرا از آتش نجات بخش. از تو می‌خواهم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و قلبم را از عشق خودت و به ایمان به خودت و ترس از تو و فروتنی از تو و تصدیق تو و شوق به سوی خودت پر کن.

ای صاحب جلالت و بزرگواری، بر محمد و آل محمد درود فرست و در پیش من دیدارت را محبوب گردان، و برای من در

دیدارت راحتی و رحمت و بزرگواری را قرار ده و به شایستگان ملحقم کن و با اشرار مرا یک جا نیاور و به مردان شایسته از گذشتگان ملحقم کن و با شایستگان از آیندگان قرارم ده و مرا به راه شایستگان ببر و مرا بر نفس خود یاری کن، یا بدانچه شایستگان را به وسیله آن بر خودشان یاری می‌کنی، یاری کن و آن صالحی را که به من عطا کرده‌ای هرگز از من مگیر و مرا در آن بدی که از آن خلاصم کردی باز مگردان، و دشمن را سرزنش گوی من قرار نده و هرگز مرا در امورم به اندازه چشم بر هم زدنی به حال خودم وامگذار.

ای پروردگار جهانیان، بر محمد و آل محمد درود فرست و به من ایمانی بده که پایانش دیدار تو باشد که بدان زنده ام داری و بر آن بمیرانی. خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا به آن ایمان هنگامی که زنده می‌کنی، زنده کن و هنگامی که مرا خواهی میراند بر آن بمیران و مرا بر آن ایمان برانگیز، هنگامی که برانگیخته می‌شوم. و دلم را از خودنمایی و شهرت طلبی و شک در دین پاک کن، خدایا بر محمد و آل محمد درود فرست و به من بصیرت در دینت و نیروی عبادتت و فهم حکمتت و دو بهره از رحمتت را به من عطا کن و رویم را به نور خودت سفید کن و میل و رغبتم را در آنچه نزد توست قرار ده، و مرا در راه خودت و بر دین خودت و دین رسولت که درود و سلام تو بر آن باد، بمیران .

خدایا، از اندوه، ناراحتی، عجله، ترس، بخل، شک، غفلت، تنبلی، اشتباه، سنگدلی، خواری و درماندگی به تو پناه می‌آورم و از نگاه بد در خودم و دین و خانواده و مال و فرزندم به تو پناه می‌آورم.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و من و هیچ از یک خانواده و فرزند و برادران دینی مرا با غرق شدن، سوختن، قصاص شدن، زندانی شدن، به ظلم و ستم کشیده شدن و خوراک درندگان شدن، و از روی غم و اندوه و عطش و خفگی با آب و گرسنگی و در جای غریب و به مرگ بد نمیران. مرا تندرست و بر ملت خودت و ملت رسولت که درود و سلام تو بر او خاندانش باد بمیران. مرا در بسترم یا در صفی که آنها را در کتاب خود مدح کردی و فرمودی: {آنها چون ستون‌های استوارند} در اطاعتت و اطاعت پیامبرت که درود تو بر او خاندانش باد، در حالتی بمیران که رو به سوی دشمن حمله می‌کنم، نه اینکه از آنها فرار می‌کنم. ای مهربان‌ترین مهربانان.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و در این شب هیچ گناه ما نمانده باشد مگر اینکه آمرزیده باشی، و هیچ اندوهی نمانده باشد مگر اینکه برطرف کرده باشی، و هیچ بار سنگینی بر دوش من نمانده باشد مگر اینکه آن را پایین آورده باشی، و هیچ خطایی نمانده باشد مگر اینکه آن را از بین برده باشی، و هیچ گناهی نباشد مگر اینکه محو نموده باشی، و هیچ نیکی نباشد مگر اینکه آن را ثابت کرده باشی، و هیچ زشتی نباشد مگر اینکه آن را پوشانده باشی، و هیچ عیبی نباشد مگر اینکه آن را زینت داده باشی، و هیچ مرضی نباشد مگر اینکه آن را شفا داده باشی، و هیچ فقری نباشد مگر اینکه غنا داده باشی، و هیچ درماندگی نباشد مگر اینکه جبران نموده باشی، و هیچ دینی نباشد مگر اینکه ادا کرده باشی، و هیچ امانتی نباشد مگر اینکه آن را ادا کرده باشی، و هیچ گرفتاری‌ای نباشد مگر اینکه برطرف نموده باشی، و هیچ اندوهی نباشد مگر اینکه برطرف کرده باشی، و هیچ دعایی نباشد مگر اینکه اجابت کرده باشی.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و آنچه که از من تباه شده را حفظ فرما و آنچه که از من فاسد شده را اصلاح کن و آنچه از من پایین آمده را بالا ببر و نسبت به من مهربان و سرپرست من باش و مرا خشنود گردان و از آنجا که می‌دانم و از

آنجا که نمی‌دانم مرا روزی ده و از آنجایی که می‌دانم و از آنجایی که نمی‌دانم مرا حفظ و نگهبانی کن.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و هر کس که قصد بدی در مورد ما دارد، به عزت ملکت و شدت قوتت و عظمت سلطنتت او را از ما باز دار. همسایه‌ات عزت یافت و ثنایت جلیل است و خدایی جز تو نیست.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و وی را در تمام آنچه که از تو خواستم و آنچه که از تو نخواستم و در آن صلاح دنیا و آخرتم هست، شفیع من گردان که تو شنونده دعا هستی، ای مهربان ترین مهربانان.

گفته است: سپس دستانت را بلند می‌کنی و دستت را برگردان و اشک بریز و بگو:

مولای من، دانستم که من بدترین بنده هستم و بهترین پروردگار تو هستی. ای شنونده صداها، ای اجابت کننده دعاها، هیچ یک از بندگانت به خاطر گناهانش به جز من مستوجب تمام عقاب‌هایت نیست، پس او را به خاطر گناهانش به تأخیر انداختی ای مولای من، و ترسیده‌ام که بر من خشمگین باشی ای خدای من! بر محمد و آل محمد درود فرست و بر من رحم کن و نعمتت را بر من کامل گردان و عافیتت را با نجات من از آتش بر من کامل کن. ای خدا خلقتم را با آتش زشت مگردان و عصبم را با آتش قطع نکن. ای خدا بین رگهایم با آتش جدایی میناز و پوستم را به پوست دیگر تبدیل نکن و مرا قرین اهل جهنم قرار مده و بر استخوان نازکم و ضعف بدنم و پوست نازکم و اعضای من که توان حرارت آتش جهنم را ندارد رحم کن.

آقای من، من بنده تو هستم، پس بر محمد و آل او درود فرست و بر من رحم کن ای خدا، ای کسی که بر ملکوت آسمان و زمین احاطه داری، بر محمد و آل او درود فرست و مرا با آتش جهنم عذاب نکن. سرورم! بر محمد و آل او درود فرست و خطاهای مرا ببخش ای مهربان و ای منان، بر محمد و آل او درود فرست و با دادن بهشت بر من منت گذار و با من این گونه رفتار کن.... و به آنچه دوست داری دعا می‌کنی .

سپس می‌گویی: یاربّ یارب... - تا اینکه نفس قطع شود - خدایا، مرا غافلگیر نکن و ناگهانی مؤاخذه نکن و عاقبت امورم را حسرت قرار نده. یا رب یارب... - تا اینکه نفس قطع شود - اگر هر کس را که از طرف من بدان ظلمی شده از من راضی کنی تو را چه می‌شود؟ و بر من آمرزیدی و بر من رحم کردی و از من خشنود شدی، پس مغفرت تو برای ظالمین است و من از جمله ظالمان هستم، مرا بیامرز و بر من رحم کن یاربّ یاربّ – تا اینکه نفس قطع شود – اگرحالی که من در شب و روز دارم برایت رضایتمند است، پس بر محمد و آل او درود فرست و این حال را مورد رضایت من هم بگردان و از این حال و از فضل خود بر من بیفزا و اگر حالی داری که از این حال من برایت رضایتمندتر است، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا به آن حال منتقل کن و موی پیشانی مرا بکش و بدان سو ببر و ضعف مرا بدین کار قوت بخش و ترسم را به شجاعت تبدیل کن تا به واسطه آن، مرا به آن چیز که تو را از من خشنود می‌کند برسانیم.

خدایا، من از تو صبر بر اطاعتت و صبر بر معصیتت و صبر بر حکمت و راستی را در هر مکان و شکر بر نعمتت را خواستارم.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و عافیت در دین و عافیت در دنیا و عافیت در آخرت را بر من عطا کن. خدایا بر

محمد و آل او درود فرست و به من عافیت بده تا معیشت راحتی داشته باشم و بر من رحم کن تا گناهان به من آسیب نرسانند و مرا از شدت بلای دنیا و آخرت مصون دار. خدایا بر دینم با دنیایم و بر آخرتم با تقوایم مرا یاری کن.

خدایا، مرا از آنچه که در نهان انجام دادم حفظ فرما و مرا در آنچه که پنهانی انجام داده‌ام به خودم واگذار مکن؛ ای کسی که گناهان به او ضرر نرسانند و مغفرت از وجودش نکاهد، به من آنچه که از وجودت نکاهد را بده و بر من آنچه را که به تو زیان نرساند را بخشش.

خدایا، بر محمد و آل او درود فرست و به من گشایش، راحتی، امنیت، سلامت، قناعت، یقین، گذشت، عافیت، تندرستی کامل، مغفرت، سپاس گذاری، خشنودی، پرواپیشگی، شکیبائی، فروتنی، انگیزه، علم، بردبای، نیکی، آسانی و توفیق در تمام امور دنیوی و اخروی را به من عطا کن و همه اینها را پروردگارا، به خانوده و فرزندان و برادران دینی ام و هرکه را دوست دارم و دوستم دارد، و هرکه فرزندم باشد و فرزندش باشم، از مؤمنان عمومیت ده.

خدایا، نعمت از جانب توست و تو شکر آن و ثواب آنچه که به وسیله آن از نعمتت به وی تفضل کرده‌ای را روزی می کنی، پس بر محمد و آل او درود فرست و بر ما آنچه را که از تو خواسته‌ایم، بر حسب کرم و فضل و احسان قدیمت و آنچه که در – مورد– ما به پیامبرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم وعده دادی را به ما عطا کن.

سپس سجده کن و بگو: خدایا، بر محمد و آل او درود فرست و بر خواری من در برابرت و زاری من به سویت و وحشتم از مردم و انسم به تو و به سوی تو رحم نما، ای بخشنده، ای کسی که قبل از هر چیز بوده است، ای کسی که همه چیز را ایجاد کرده است، ای کسی بعد از همه چیز خواهد بود، مرا رسوا مکن که تو نسبت به من آگاهی. مرا عذاب نکن که تو بر من توانا هستی. خدایا، من از رنج مرگ و از گزند بازگشت به قبرها، و از پشیمانی در روز قیامت به تو پناه می‌آورم. از تو زندگی شیرین و مرگ معتدل و بازگشت کریمانه که نه خواری باشد و نه رسوایی را می‌خواهم. خدایا، بخشش تو از گناهان من وسیع‌تر و من به رحمتت امیدوارتر از عمل خودم هستم، پس بر محمد و آل او درود فرست و مرا ببخش ای زنده‌ای که نمی... میرد.

سپس قدری صدایت را بدون اینکه شدید کنی بالا ببر و بگو: حقیقتا خدایی جز خدای یکتا نیست. پروردگارا، از روی عبادت و بندگی و تصدیق و اخلاص برای تو سجده کردم. ای بزرگ، عملم ضعیف است، پس آن را چند برابر گردان، گناهان و جرم مرا ببخش و ای کریم و ای مهربان، عملم را قبول کن. از شر اینکه ناامید شوم یا از روی ظلم عملی را انجام دهم به تو پناه می‌آورم، شکر و سپاس تنها از آن توست، اگر از تو اطاعت کردم؛ و حجّت و برهان تنها از آن توست، اگر تو را معصیت کردم. در نیکی کردن نه از من کاری ساخته است و نه از غیر من، جز به عنایت تو ای بخشنده، بر محمد و آل او درود فرست و به تمام آنچه که از تو کسی که در مشرق‌ها و مغرب‌های زمین است از مرد و زن مؤمن خواست، به خواسته‌هایشان برسان و با رحمتت اول به آنها بده و سپس به من بده، ای پروردگار جهانیان.

سپس سرت را بلند کن و بگو: به نام خداوند رحمتگر مهربان. گواهی می‌دهم که خدایی جز خدا نیست و یگانه است و شریکی ندارد. به خدا ، و به تمام رسولان خدا و آنچه که پیامبران الهی به خاطر آن آمده‌اند، ایمان آوردم. گواهی می‌دهم

که وعده خدا حق است، قیامت حق است، و فرستاده شدگان راست گفتند و سپاس مخصوص خداست که پروردگار جهانیان است.

تسبیح خدا را هرآن گاه که چیزی خدا را تسبیح گوید و چنانچه خدا دوست دارد که او را تسبیح گویند و چنانچه او لایق آن و شایسته ذات بزرگوار و عزت و جلال اوست. و ستایش خدا را، هرگاه که موجودی او را ستایش کند و بدان گونه که دوست دارد و چنانچه لایق آن و شایسته عزت و جلال اوست. و تهلیل او را، هرگاه موجودی او را به یکتایی یاد کند و همانگونه که دوست دارد و چنانچه لایق آن و شایسته ذات با عزّت و جلال او است. و تکبیر او را، هرگاه که موجودی او را به بزرگی یاد کند و بدانگونه که دوست دارد به بزرگی یاد شود، چنانچه لایق و شایسته عزّت وجلال او است.

خدایا، من آغاز و پایان و فایده‌های خیر را از تو می‌خواهم؛ آنچه که علم من به آن نرسد و نتوانم شمارش آن را نگه بدارم، خدایا، راه معرفتش را بر من بگشا و درهای آن را باز کن. بر من منت گذار و نگذار از دین تو بلغزم یا کسی را بلغزانم و قلبم را از شک پاک کن و آن را به دنیایم راه مده و مگذار زندگی زودهنگام دنیا مرا از ثواب دیرهنگام آخرتم بازدارد و بر هر خیری زبان مرا تحت فرمان درآور و قلبم را از ریا پاک کن و ریا را داخل در مفاصلم نکن و عملم را خالص برای خودت قرار بده. خدایا من از شر همه انواع زشتی‌ها، چه ظاهر و چه باطن و غفلت‌هایش و تمام آنچه که شیطان رانده شده به وسیله آن به سوی ما می‌آید، به تو پناه می‌برم، آنچه که با علم خودش احاطه ساختی که تو قادر هستی او را از من دور گردانی.

خدایا، من از شر حادثه‌هایی که از جن و انس و رؤسا و توابع و حسد و مکر و گواهی فاسقان آنها می‌رسد، به تو پناه می‌آورم و اینکه از دینم بلغزم یا اینکه از جانب آنها ضرری بر من در زندگی داشته باشد یا اینکه بلایی از جانب آنها بر من برسد و من نیرو و صبری بر تحمل آن نداشته باشم. پس بر محمد و آل او درود فرست و مرا به رنج‌های آن مبتلا نکن تا از ذکرت غافل شوم و از عبادتت باز دارد، تو نگه دارنده و منع کننده و دفع کننده و حافظ از همه اینها هستی.

خدایا، من از تو رفاه در زندگی تا زمانی که زنده‌ام را می‌خواهم، معیشتی که با آن به عبادتت قوی شوم و به وسیله آن به خشنودیت برسم و به وسیله آن و به وسیله منت تو به خانه جاودانگی برسم. و به من رزقی حلال بده که مرا کفایت کند و به من رزقی نده که مرا به طغیان وادارد و مرا به فقری مبتلا نکن که در تنگی و سختی بدبختم نماید و نصیبی کامل در آخرت و زندگی لذت بار و گوارا در دنیایم به من عطا کن. دنیایم را اندوهناک برای من قرار نده و جدا شدن از آن را ناراحتی برای من قرار نده و از فتنه‌های دنیا مرا سالم خارج ساز و عملم را در دنیا پذیرفته شده و سعیم را سپاس گزاری شده قرار ده.

خدایا، هر کس در دنیا قصدی بد در مورد من دارد، پس بر محمد و آل او درود فرست و در مورد وی چنان قصدی داشته باش. و هر کس بر من حیله‌ای به کار بسته، در مورد خودش چنین حیله‌ای را به کار بند. و هر کس که مکری به من دارد در مورد او تدبیر به کار بند که تو بهترین تدبیرگرانی. اندوه کسی را که اندوهش را در من داخل کرده است از من بر طرف کن و چشم‌های کافران و فاجران و طاغیان و ظالمان و حاسدان را از من بیرون آور و از جانب خود آرامش را بر من فرو فرست، و دژ مستحکمت را بر من بپوشان و مرا با پوشش نگه دارنده‌ات حفظ کن و با عافیت نافعت مرا اکرام کن و مرا در امانت‌هایت که ضایع نمی‌شود و در کنار خودت که پیمان‌ها نمی‌شکند و در حریم حمایت خودت که دریده نمی‌شود، قرار بده. و سخن و عملم را تصدیق کن و در خودم و فرزندم و مالم و خانواده‌ام بر من برکت بده. خدایا، آنچه که پیش فرستادم و آنچه که به

تأخیر انداختم و آنچه که از آن غافل شدم و سستی کردم و عمدا انجام دادم و پنهان کردم، آشکار نمودم، پس بر محمد و آل او درود فرست و مرا ببخش، ای مهربان‌ترین مهربانان. - . مصباح المتهجد: ۱۱۹-۱۲۶ -

ابن خانبه، احمد بن عبدالله بن مهران است. نجاشی گفته است - . رجال نجاشی: ۷۱ - : وی از جمله اصحاب ثقه و مورد اعتماد ماست و وی کتابی جز کتاب تأدیب که کتاب شب و روز است و روایت‌های آن یا حسن نیک و صحیح و امثال آن است، ندارد. شیخ در الفهرست - . فهرست زیر شماره: ۶۹ -

گفته است: سید بن طاووس - قدس سرّه - در فلاح السائل - . فلاح السائل: ۱۸۳ - به سند صحیح از سعد بن عبدالله روایت کرده است که که او گفته است: احمد بن عبدالله خانبه کتابش را به مولایمان ابومحمد حسن عسکری علیه السلام عرضه کرد و حضرت خواند و فرمود: این کتاب صحیح است، به این کتاب عمل کنید. این روایت صحیح است، چرا که ظاهرا شیخ این روایت را از کتاب او برگرفته است و قضیه معروفی است.

«و لم یکن له شریک فی الملک»، یعنی در الوهیت «ولم یکن له ولی من الذل»، یعنی سرپرستی که ولایت او را به خاطر پستی‌اش بر عهده گیرد تا پستی‌اش را به ولایتش دفع کند. ملکوت، مبالغه کردن در ملک است. یا اینکه ملک عالم مادی و پایین و ملکوت، عالم مجردات و بالا است، همان طور که گفته می‌شود: ملکوت السماء» و گفته می‌شود: جبروت بالای ملکوت است، همان طور که ملکوت بالای ملک است.

«عالم الغیب و الشهاده» آنچه که از حواس پنهان باشد و آنچه چنین نباشد، یا منظور، پنهان و آشکار است. «القدّوس»، مبالغه کردن در تنزیه و پیراستن وی از آنچه که موجب نقص است. «السلام»، سالم از تمام نقص‌ها و عیب‌ها. «المؤمن»، بخشنده امن. «المهیمن»، نگهبان و حافظ بر همه چیز. «العزیز»، کسی که چیزی معادل و شبیه او نیست و غلبه کننده‌ای که بر وی غلبه نمی‌شود. «الجبار»، کسی که خلایق را بر آنچه که می‌خواهد مجبور می‌کند؛ یا آنها را مجبور می‌کند و حالشان را اصلاح می‌کند. «المتکبر»، صاحب کبریا از حاجت و نقص.

«الخالق الباری المصور»، گفته شده: این سه با هم مترادفند و نیز گفته شده که معنای اینها باهم فرق می‌کند. آیا نمی‌بینی که ایجاد بنا نیاز به اندازه گیری طول و عرض دارد و ایجاد به شکل سنگ‌ها و چوب‌ها نیاز به تزیین و نقش و تصویر دارد. «یسبح لک ما فی السماوات و الارض»، برخی از اینها به زبان مقال و برخی به زبان حال است. در النهایه درباره حدیث گفته است: خدای تبارک و تعالی گفته است: عظمت، ازار - شلوار و زیر جامه - و کبریا، ردایم است. ردا و ازار را در تنهایی‌اش به صفت عظمت و کبریا مثل زده است، یعنی این دو صفت مثل سایر صفاتی که گاهی مجازا خلق بدان متصف می‌شوند، مثل رحمت و کرم و غیر این دو، نیستند و کبریا و عظمت را به ردا و ازار تشبیه نموده است چرا که کسی که به این صفات متصف است، این دو وی را در بر می‌گیرند همچنان که ردا انسان را در برمی‌گیرد و نیز از طرفی در ازار و ردای او کسی شریک نیست، پس به این دلیل شایسته نیست در عظمت و کبریای خدا کسی شریک باشد. پایان.

«الورید»، رگی در صفحه گردن بین رگ‌هاست که هنگام عصبانیت متورم می‌شود. این دو ورید نامیده می‌شوند، چرا که روح وارد آن می‌شود. گفته شده است: ورید رگی است که بین گردن و کتف قرار دارد. «حبل الورید» از قبیل اضافه شیء به

خودش است چون الفـاظش متفـاوت است. این عبـارت به عنوان مثلی برای زیـاد نزدیـک بودن اسـتفاده می‌شود، همچنـان که گفته می‌شود: «معقد الارار».

«یـا من یحول بین المرء و قلبه»، گفته شـده است: این عبـارت مثـل عبـارت سـابق، تمثیلی است برای نهـایت نزدیکی به بنـده یا اشـاره‌ای به این است که او بر پنهـانی‌های قلبی که چه بسا صاجبش از آن غافل می‌شود، آگاه است. یا بین او و قلبش با مرگ یا چیز دیگر فاصـله می‌انـدازد. یا تصویر سازی و خیال پردازی است مبنی بر این که می‌توانـد قلب شـخص را از او بگیرد، پس تصـمیم‌های قطعی‌اش را از هم بگسـلد و مقاصدش را تغییر دهد و یادآوری او را به فراموشـی تبدیل کند و فراموشـی‌اش را به یادش آورد و ترسش را به امنیت و امنیتش را به ترس تبدیل کند، همچنان که امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: خدا را به از هم گسیختن تصمیم‌های قطعی شناختم.

«لیس کمثله شـیء»، یعنی مثـل او نیست کهماننـد او و در سـطح او باشـد و نظیر او گردد. منظور از مثلش، ذات خـدای متعـال است. همچنـان که در سـخن‌هاست که گفته می‌شود: مثل تو چنین کاری را انجام نمی‌دهـد، که با قصـد مبالغه برای نفی چنین کاری از او گفته می‌شود. پس وقتی انجام کاری از کسی که مناسب انجام ندادن کار است نفی می‌شود و راه انجام این کار بر وی منتفی می‌شود، پس نفی کردن این کار از خدا اولی است. گفته شده است که کاف در این عبارت زائده است. گفته شده است: مثل یعنی صفت صفت او، صفتی نیست.

«یا لا اله الا أنت»، کلمه «یا» در مثل این عبارت، برای تنبیه و نـدا است و منادی در این عبارت حذف شده است، یعنی «یا الله لا اله الا أنت» یا چنین است: «یا من لا اله إلا أنت». وجه اول در اینجا بعید است.

«خیفه منک و خشیه لک»، احتمال دارد عبارت دومی تأکید کننده عبارت اولی باشد، یا اولی ترس از عذاب دنیا باشد و دومی ترس از عـذاب آخرت و یا بر عکس، همچنان که خدای متعال می‌فرماید: «یخشون ربهم و یخافون سوءالحساب»، - . رعد/ ۲۱ - { و از پروردگارشان می ترسند و از سختی حساب بیم دارند.} و «و لمن خاف مقام ربه»، - . الرحمن/ ۴۶ - {و

برای کسـی که از مقام پروردگارش بترسـد.} یا اولی خوف از مقام خـدای متعال باشـد و دومی از نفسـی که به بـدی‌ها فرمان می‌دهـد و نیز شـیطان باشـد و بـه همیـن خـاطر در دومی گفته است «لـک»، یعنی «خشـیه منـک لوجهـک»، {ترس از تـو برای ذاتت.} یا یکی از آنها ترس از آتش و دیگری ترس از محرومیت و هجران باشد. همچنان که امیرالمؤمنین علیه السـلام فرمود: «بر فرض که بر حرارت آتشت صـبر کردم، چگونه بر فراقت صبر نمـایم؟» «فی لقائـک»، یعنی هنگـام مرگ، یـا اعم از هنگـام مرگ و هنگام بعث. «علی صالـح ما أعطیتنی»، مثل مال و فرزند و خانواده؛ یعنی مرا در نگهداری و تربیت و اصـلاحشان یاری کن.

«لا أجل له دون لقائک»، یعنی غایت و نهایتی قبل از مرگ و بعث نداشـته باشـد. چه بسا توهم شود که سـلب کردن ایمان بعد از مرگ و بعث جایز است، پس ممکن است گفته شود: چون سـلب کردن ایمان بعـد از مرگ امکان نـدارد، جدا نشدن ایمان را قبل از مرگ طلب می‌کنـد؛ چرا که نیاز به طلب کردن، جـدا نشدن آن بعد از مرگ نیست. یا اینکه گفته شود: ایمان دنیوی هنگـام مرگ زایـل می‌شـود و به طور غـالب به ایمـانی قوی‌تر از آن تبـدیل می‌شود و به همین دلیـل امیرالمؤمنین علیه السـلام

خودش را این گونه مدح کرده است: اگر حجاب‌ها بر طرف گردد، به یقین من افزوده نخواهد شد. بنابراین جاری شدن این سخن بر زبان معصومین علیهم السلام به خاطر تواضع و فروتنی است.

احتمال دارد که از قبیل استثنا برای تأکید عموم باشد، همچنان که در سخن حضرت «غیر أنّ سیوفهم»، چنین استعمالی به کار رفته است؛ یعنی برای او أجل و مرگی به جز دیدار تو نباشد و بنابراین او اجل نیست، بلکه تأکید کننده است. این برداشت به معنای اول نزدیک‌تر است. شاهد این دو برداشت، فقرات بعدی است. به احتمال بعید معنا چنین باشد: «لا أجل له عند لقائك»، یعنی هنگام اشراف بر آن در هنگام احتضار و جان دادن، پس سلب ایمان به خاطر به شك انداختن شیطان، به طور غالب در این زمان اتفاق می‌افتد و به همین دلیل از عدول و بازگشت هنگام مرگ، به خدا پناه برده می‌شود.

«کفلین»، یعنی دو برابر یا دو نصیب، «الفشل» به معنای ترس و ضعف است. «القَوَد» به معنای قصاص است. جوهری چنین نظری داده است. گفته است: «قتل فلان صبرا» زمانی به کار می‌رود که کسی را حبس کنی تا بمیرد. گفته می‌شود: «هضمت الشی» یعنی آن را شکستم. وقتی گفته می‌شود: «هضمه حقه و اهتضمه»، یعنی به وی ظلم کرد و حقش را شکست. «الموت شرقا» این گونه است که لقمه یا آب در حلقش گیر کند تا بمیرد. جوهری گفته است: «رصصت الشیء أرصّه رصّا» به معنای چسبیدن برخی به برخی دیگر است. از جمله استعمالات این عبارت، آیه «بنیان مرصوص» - . صف/ ۴۰ - ،{ستون‌های

استوار.}است. «الشین» متضاد «الزین» است. اسناد دادن زینت به شین مجاز است، همچنان که دو فقره بعدی هم مجاز می‌باشد، چرا که زینت و شفاء و غنا از صفات شخص است.

«تنفیس الهم و الغم و الکرب» به معنای گشایش دادن و رفع کردن آنهاست. جوهری گفته است: «حفیت» با کسره به معنای مهربانی است و «تحفیّت به»، یعنی بیش از اندازه به او لطف و مهربانی کردم. همچنین «حفی» به معنای کسی است که به اصرار سؤال می‌کند. «من حیث أحتسب و من حیث لا أحتسب»، یعنی از جایی که گمان می‌کنم و از جایی که گمان نمی‌کنم. «و من حیث أحتفظ»، یعنی از بلاهایی که می‌توانم خودم را حفظ کنم و از بلاهایی که نمی‌توانم. یا از اشیایی که ضررشان را می‌دانم و از آنها خودم را حفظ می‌کنم و از اشیایی که ضررشان را نمی‌دانم. یا اسبابی که می‌دانم می‌توانم با آنها خودم را حفظ کنم یا نمی‌دانم. در مورد قسمت بعدی هم چنین احتمالاتی وجود دارد.

«عزّ جارك»، یعنی کسی که او را پناه و امان دادی، غالب و شکست ناپذیر است. «جل ثناوك»، یعنی ستایش تو بزرگ‌تر از آن است که کسی بتواند حق آن را همان‌طور که شایسته توست به جا آورد، تو همان‌طوری هستی که خودت را ثنا گفته‌ای. «شفّعنی»، یعنی شفاعت مرا بپذیر. «الغرغره»، چرخاندن چیزی در گلوست. سخن حضرت علیه السلام «فأخرته بها»، شاید ضمیر اول به عبد برگردد و دومی به «عقوبت» یا «ذنوب»؛ اولی ظاهرتر است. در کلام بر حسب معنا، تقدیم و تأخیر روی داده است، یعنی بنده‌ای نیست که مستوجب تمام عقوبتت باشد، پس تو عقوبت وی را به تأخیر انداختی نه از من. احتمال دارد ضمیر به شیوه التفات به «داعی» برگردد، یعنی - می‌دانم - هیچ بنده‌ای مستوجب تمام عقوبتت به غیر از من نیست، با این حال عقوبت مرا به تأخیر انداختی. «الغره» به معنای غفلت است .

«اللهم احفظنی فیما غبت عنه»، یعنی حرمت مرا حفظ کن و در آنچه از اموالم و فرزندانم و اولادم و بستگانم و غیر آن‌ها که

در حضور من نباشند، همچنان که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «من حفظنی فی أهل بیتی»، {هر کسی محافظ من در اهل بیت من باشد.} «الدعه» به معنای آسانی عیش و راحتی است.

جزری گفته است: در حدیث آمده که از خدا عفو و عافیت و معافات خواسته شده است، پس عفو به معنای محو گناهان است و عافیت به معنای این است که از مریضی و بلاها در امان باشد و عافیت به معنای صحت و ضد مرض است و نظیر عافیت کلماتی چون «الثاغیه والراغیه» به معنای بانگ گوسفند و شتر در وقت آبستنی است. «المعافاه» این است که خدای متعال تو را از مردم و مردم را از تو عافیت دهد و تو را از مردم بی نیاز و مردم را از تو بی نیاز کند و اذیت آنها را از تو و اذیت تو را از مردم بازدارد. گفته شده است: «معافاه» باب مفاعله از عفو است و به این معناست که کاری کند که او از مردم و مردم از او بگذرند.

«القصد»، میانه روی در زندگی و تمام امور است. «البرّ» برای والدین یا اعم از آنها «وثواب ما تفضلّت به منها»، یعنی از شکر نعمت؛ و تأنیث به خاطر مضاف الیه است یا به خاطر این است که این گونه است «من النعمه» که شکر در تقدیر است یا به عمومیت دادن نعمت، طوری که شامل اعمال صالحی شود که با توفیق الهی صادر شده است. ممکن است ثواب بنا بر مبتدا بودن، مرفوع خوانده شود و ظرف خبرش باشد، یعنی ثواب هم از جمله نعمت‌هاست؛ ولی این نوع قرائت مخالف با آنچه که شیخ در نسخه‌ها نگاشته، است.

«یا کائناً بعد کل شیء»، ظاهر این عبارت، نابود کردن تمام موجودات قبل از قیامت است، همچنان که اخبار و آیات به این نکته دلالت دارد. «من سوء المرجع» با کسره جیم، جوهری گفته است: «الرجعی» به معنای رجوع است و مرجع هم چنین معنایی دارد و آیه هم در چنین معنایی استعمال شده است: «الی ربکم مرجعکم»، - . در آیات زیادی استفاده شده که یکی از آنها انعام/ ۱۶۴ است. - {بازگشت

شما به سوی خداست.} این نظر، شاذ است، چرا که از فعل یفعل فقط در صورتی مصدر می‌آید که با فتحه باشد. پایان. «سوءالمرجع فی القبر» ممکن است منظور از آن حیات قبر باشد که در این صورت، استعاره از فشار و عذاب بعد از سؤال خواهد بود، و نیز احتمال دارد، منظور بازگشت به آخرت با مرگ باشد. به این دلیل به این عمل رجوع می گویند که آنها قبل از خلق شدن مرده بودند و سپس دوباره به سوی مرگ بازگشتند؛ یا امر و حکمشان به طور ظاهری و باطنی به سوی پروردگارشان بود و سپس در دنیا به طور ظاهری مالک و مملوك کسی غیر از خدا شدند، سپس به آنچه که قبلا بودند بازگشتند و امورشان به طور ظاهری و باطنی به سوی خدا بازگشت.

«میته سویه»: صاحب کتاب دره الغواص گفته است: «المیته» در اینجا به کسر میم و فتح آن به معنای لحن است. از خیالاتشان در این باب، «قتله شر قتله»، {به مرگی بد کشت} است. پس قاف را مفتوح می‌کنند در حالی که کسره دار بودن آن صحیح است، چرا که منظور از آن، خبر دادن از کیفیت و هئیت قتل است که صیغه‌های امثال آن بر وزن فعله به کسر فاءالفعل می... آیند، مثل «رکب رِکبه أنیقه و قعد قِعده رکینه». از جمله شواهد این مطلب، حکمت عرب در زبانشان است که فعله را به فتح فاء کنایه از یک بار و به کسر فاء، کنایه از هیئت و به ضمه آن، کنایه از اندازه قرار می‌دهند تا هر صیغه‌ای بر معنای بخصوصی اختصاص داشته باشد و امکان مشارکت در یک معنا نباشد. آیه «الا من اغترف غرفه بیده»، - . بقره/ ۲۴۹ - {مگر

اینکه کسی به خوردن یک مشت آب اکتفا کند.} «غرفه» به فتح غین و ضمه آن خوانده شده است، پس هر کس آن را به فتح غین بخواند منظورش یک بار خوردن آب است و در اینجا مفعول حذف شده است و تقدیرش «إلا من اغترف ماء مره واحده» است و هر کس آن را به ضمه غین بخواند، منظورش خوردن به مقدار کف دست از آب است. پایان.

«السویه»، نیک و صالح؛ جوهری گفته است: «رجل سویّ الخلق»، فردی است که قامتش معتدل باشد. کسایی: گفته می‌شود: «کیف اصبحتم»، {چگونه شب را به صبح رساندی؟} می گویی: «مسوّون صالحون»؛ یعنی اولاد و چهارپایان ما سالم و خوب هستند. «منقلبا کریمه»، یعنی با کرامت و رحمت به آخرت برویم. «حقا»، مصدری است که بر مضمون جمله تأکید می کند. در النهایه درباره حدیث گفته است: لبیک حقّاً حقّاً، یعنی بدون باطل - و به طور حقیقت ندایت را پاسخ گفتم -. و در این صورت تأکید کننده مضمون جمله نیست. یا حقا به معنای «اکدّ به»، {آن را تأکید می کنم}، به این معناست که ملزم به طاعتت که «لبیک» بر آن دلالت دارد می‌شوم، همچنان که می گویی: «هذا عبدالله حقّا» که با حقّا جمله را تأکید می کنی و تکرار حقّا به خاطر افزودن به تأکید است. پایان. «تعبدا» مفعول له می‌باشد. «رقا» هم مفعول له است.

«أو أحمل ظلما»، یعنی ظالم شوم و در برخی از نسخه‌ها چنین است: «ظالماً»، یعنی مظلوم واقع شوم که در مورد اولی هم چنین احتمالی می‌رود. در برخی نسخه آمده «أو أخمل طالبا»، یعنی فراموش شوم و هیچ توجهی به من در حالی که من طالب شهرت و بدان محتاجم، نشود. چرا خمودی برای کسی که آن را نخواسته باشد نعمت بزرگی است؟! ظاهرتر، نسخه اولی است.

«المحمده» مصدر به معنای حمد است. جوهری گفته است: «نهجت الطریق» وقتی به کار می‌رود که راه را مشخص و واضح کرده باشی و گفته می‌شود: «اعمل علی ما نهجته الطریق»، {طوری عمل کن که راهش به تو نشان دادم.} «نهجت الطریق» همچنین به معنای پیمودن راه است.

سخن حضرت علیه السلام: «عن الازاله»، یعنی از اینکه کسی مرا از دینت یا من کسی را از دینت گمراه کنم. جوهری گفته است: «الزوبعه»، رئیسی از رؤسای جن است و گفته است: به نظر من به معنای گروهی از مردم می‌باشد؛ که در اصل مصدر است. گفته است: «العَرَض» به معنای چیزی است که بر انسان عارض می‌شود مثل مرض و امثال آن. گفته است: «قاساه» یعنی با سنگدلی با او رفتار کرد. «الشجن» به معنای حزن و اندوه است. «فقأت عینه»، یعنی پوشاند. «السکینه» به معنای آرامش قلب است. «جللنی عافیتک»، یعنی آن را شامل تمام بدنم قرار بده، همچنان که مرد خودش را با لباس را می‌پوشاند. جوهری گفته است: «حمیته حمایه»، یعنی دفع کردن از آن و «هذا شیء حمی» بر وزن فِعَلٍ به معنای جایی است که نمی‌توان نزدیک شد. «أحمیت المکان» یعنی آن را تحت حفاظ قرار دادم.

سپس بدان که این دعاها تا آخرش از روایت ابن خانبه ذکر شد. احتمال دارد برخی از دعاهای اخیر از کلام شیخ باشد که از روایات دیگر گرفته است.

**[ترجمه]

جُنَّهُ الْأَمَانِ: يُسْتَحَبُّ أَنْ يَسْجُدَ عَقِيبَ الْوَتْرِ سَجْدَتَيْنِ يَقُولُ فِي الْأُولَى سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَهِ وَ الرُّوحِ خَمْسَ مَرَّاتٍ ثُمَّ يَجْلِسُ وَ يَقْرَأُ آيَهَ الْكُرْسِيِّ ثُمَّ يَسْجُدُ ثَانِياً وَ يَقُولُ كَذَلِكَ خَمْساً فَقَدْ رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ لَمْ يَقُمْ مِنْ مَقَامِهِ حَتَّى يُغْفَرَ لَهُ وَ يُكْتَبُ لَهُ ثَوَابُ شُهَدَاءِ أُمَّتِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ وَ يُعْطَى ثَوَابَ مِائَهِ حَجَّهٍ وَ عُمْرَهٍ وَ يُكْتَبُ لَهُ بِكُلِّ سُورَهٍ مِنَ الْقُرْآنِ مَدِينَهٌ فِي الْجَنَّهِ وَ بَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى أَلْفَ مَلَكٍ يَكْتُبُونَ لَهُ الْحَسَنَاتِ إِلَى يَوْمِ يَمُوتُ وَ لَا يَخْرُجُ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يَرَى مَكَانَهُ فِي الْجَنَّهِ وَ كَأَنَّمَا طَافَ بِالْبَيْتِ مِائَهَ طَوَافٍ وَ أَعْتَقَ مِائَهَ رَقَبَهٍ وَ لَا يَقُومُ مِنْ مَقَامِهِ حَتَّى تَنْزِلَ عَلَيْهِ أَلْفُ رَحْمَهٍ وَ يُسْتَجَابُ دُعَاؤُهُ وَ قَضَى اللَّهُ تَعَالَى حَاجَتَهُ فِي دُنْيَاهُ وَ آخِرَتِهِ وَ لَهُ بِكُلِّ سَجْدَهٍ ثَوَابُ أَلْفِ صَلَاهِ تَطَوُّعٍ (۱).

وَ مِنْهُ: يُسْتَحَبُّ أَنْ يَسْتَغْفِرَ اللَّهَ فِي كُلِّ سَحَرٍ سَبْعِينَ مَرَّهً وَ هُوَ أَتَمُّ الِاسْتِغْفَارِ وَ رُوِيَ ذَلِكَ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام فَيَقُولُ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ وَ يَقُولُ سَبْعاً أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ (۲).

**[ترجمه]جنه الأمان: مستحب است بعد از نماز وتر دو سجده به جا آورد که در سجده اولی پنج بار می گوید: «سبّوح قدّوس ربّ الملائکه و الروح» سپس می‌نشیند و آیه الکرسی را می‌خواند و سپس دوباره سجده می کند و باز پنج بار ذکر قبلی را می گوید. از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده است که هر کس این کار را بکند، از جای خود برنخیزد مگر اینکه خدا وی را بیامرزد و ثواب شهدای امتم برای او تا قیامت نوشته می‌شود، و ثواب صد حج و عمره به او عطا می‌شود، و به هر سوره ای از قرآن، شهری در بهشت به او عطا می‌شود و خداوند متعال هزار فرشته خلق می کند که تا روزی که بمیرد برای او نیکی می‌نویسند، و گویا هزار بار کعبه را طواف نموده است، و هزار بنده را آزاد کرده است، و از جای خود بر نمی‌خیزد تا هزار رحمت بر او نازل شود و دعایش مستجاب شود، و خدای متعال حاجات دنیوی و اخروی وی را برآورده کند؛ و برای او به هر سجده، ثواب هزار نماز مستحبی عطا می‌شود. - . مصباح الکفعمی: ۵۵ -

و نیز جنه الأمان: مستحب است که در هر سحر هفتاد مرتبه استغفار شود و این کامل‌ترین استغفار است. این روایت از امام علی علیه السلام نقل شده است که هفتاد مرتبه می گفت: «استغفر الله ربی و أتوب إلیه» و هفت مرتبه می گفت: «أستغفر الله الذی لا اله الا هو الحی القیوم و أتوب إلیه».

**[ترجمه]

أَقُولُ

وَجَدْتُ فِي صَحِيفَهٍ قَدِيمَهٍ مُصَحَّحَهٍ كَانَ سَنَدُهَا هَكَذَا قَالَ الْفَقِيهُ أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ أَيُّوبَ بْنِ عَيَّاشٍ الْجَوْهَرِيِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ الْحَسَنِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ابْنِ أَخِي طَاهِرٍ الْعَلَوِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُطَهَّرٍ الْكَاتِبِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ شَلْمَقَانَ الْمِصْرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ الْأَعْلَمِ عَنْ عُمَيْرِ بْنِ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليه السلام قَالَ: كَانَ مِنْ دُعَائِهِ بَعْدَ صَلَاهِ اللَّيْلِ إِلَهِي وَ سَيِّدِي هَدَأَتِ الْعُيُونُ وَ غَارَتِ النُّجُومُ وَ سَكَنَتِ الْحَرَكَاتُ مِنَ الطَّيْرِ فِي الْوُكُورِ وَ الْحِيتَانِ فِي الْبُحُورِ وَ أَنْتَ الْعَدْلُ الَّذِي لَا يَجُورُ وَ الْقِسْطُ

۱- ۱. مصباح الكفعمىّ ص ۵۵ متنا و هامشا.

۲- ۲. مصباح الكفعمىّ ص ۵۸ فى المتن.

الَّذِی لَا تَمِیلُ وَ الدَّائِمُ الَّذِی لَا یَزُولُ أَغْلَقَتِ الْمُلُوکُ أَبْوَابَهَا وَ دَارَتْ عَلَیْهِ حُرَّاسُهَا وَ بَابُکَ مَفْتُوحٌ لِمَنْ دَعَاکَ یَا سَیِّدِی وَ خَلَا کُلُّ حَبِیبٍ بِحَبِیبِهِ وَ أَنْتَ الْمَحْبُوبُ إِلَیَّ إِلَهِی إِنِّی وَ إِنْ کُنْتُ عَصَیْتُکَ فِی أَشْیَاءَ أَمَرْتَنِی بِهَا وَ أَشْیَاءَ نَهَیْتَنِی عَنْهَا فَقَدْ أَطَعْتُکَ فِی أَحَبِّ الْأَشْیَاءِ إِلَیْکَ آمَنْتُ بِکَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَکَ لَا شَرِیکَ لَکَ مَنُّکَ عَلَیَّ لَا مَنِّی عَلَیْکَ إِلَهِی عَصَیْتُکَ فِی أَشْیَاءَ أَمَرْتَنِی بِهَا وَ أَشْیَاءَ نَهَیْتَنِی عَنْهَا لَا حَدَّ مُکَابَرَهٍ وَ لَا مُعَانَدَهٍ وَ لَا اسْتِکْبَارٍ وَ لَا جُحُودٍ لِرُبُوبِیَّتِکَ وَ لَکِنِ اسْتَفَزَّنِی الشَّیْطَانُ بَعْدَ الْحُجَّهِ وَ الْمَعْرِفَهِ وَ الْبَیَانِ لَا عُذْرَ لِی فَأَعْتَذِرَ فَإِنْ عَذَّبْتَنِی فَبِذُنُوبِی وَ بِمَا أَنَا أَهْلُهُ وَ إِنْ غَفَرْتَ لِی فَبِرَحْمَتِکَ وَ بِمَا أَنْتَ أَهْلُهُ أَنْتَ أَهْلُ التَّقْوی وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَهِ وَ أَنَا مِنْ أَهْلِ الذُّنُوبِ وَ الْخَطَایَا فَاغْفِرْ لِی فَإِنَّهُ لَا یَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ وَ صَلَّی اللَّهُ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ أَجْمَعِینَ.

ص: ۳۰۹

**[ترجمه]در صحیفه‌ای قدیمی، روایتی صحیح نقل شده است و بر اساس آن، امام سجاد علیه السلام بعد از نماز شب این دعا را می‌خواند:

پروردگارا و سرورم، چشم‌ها فرو خفته‌اند و ستارگان فرو رفته‌اند، و پرندگان از پرواز به آشیانه‌های خود برگشته‌اند و آرام گرفته‌اند و ماهی‌ها در دریاها آرام گرفتند، و تو عادلی هستی که ستم نمی‌کنی و قاسطی هستی که منحرف نمی‌شوی و همیشگی هستی که زوال نمی‌یابد و پادشاهان درها را به روی خود بسته، و نگهبانان در گرد آن درها به حفاظت مشغول هستند، و در تو برای کسی که تو را بخواند باز است. ای سرورم، هر دوستی با دوست خود خلوت می‌کند و تو محبوب من هستی.

خدایا، اگر در آنچه که مرا بدان امر کردی یا از آن نهی نمودی عصیان کردم، در دوست داشتنی‌ترین چیزها نزد تو، از تو اطاعت کردم. به تو ایمان آوردم که خدایی جز تو نیست و تنها و یگانه هستی و شریکی نداری که این هم منتی از تو نزد من است، نه منتی از من بر تو.

خدایا، در آنچه که مرا بدان امر کردی یا از آن نهی نمودی عصیان کردم، منظور، بزرگی و دشمنی و استکبار و انکار ربوبیت تو نبود، بلکه شیطان مرا بعد از دلیل و حجت و شناخت و بیان شدن حکم تو گمراه کرد. عذری ندارم که آن را دست مایه عذر قرار دهم، پس اگر مرا عذاب کنی به خاطر گناهان من است و به خاطر چیزهایی که استحقاق آن را داشتم و اگر مرا بیامرزی، از روی رحمت تو و به خاطر آنچه که تو شایسته آن بودی است. تو اهل تقوا و مغفرتی و من از اهل گناه و خطا هستم، پس مرا بیامرز که براستی جز تو کسی گناهان را نمی‌بخشد. ای مهربان‌ترین مهربانان، بر محمد و آل او، همگی درود فرست .

**[ترجمه]

باب ۱۳ نافله الفجر و کیفیتها و تعقیبها و الضجعه بعدها

روایات

«۱»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی الْیَقْطِینِیِّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِیسَی قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: قَالَ أَبِی قَالَ عَلِیٌّ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِصَلَاهِ الصُّبْحِ وَ بِلَالٌ یُقِیمُ وَ إِذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْقَشَبِ یُصَلِّی رَکْعَتَیِ الْفَجْرِ فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَا ابْنَ الْقَشَبِ أَ تُصَلِّی الصُّبْحَ أَرْبَعاً قَالَ ذَلِکَ لَهُ مَرَّتَیْنِ أَوْ ثَلَاثَهً(۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام علی علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای خواندن نماز صبح رفت و بلال در حال گفتن اقامه بود، عبدالله بن قشب نماز نافله فجر می‌خواند؛ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به او فرمود: ای ابن قشیب، نماز صبح را چهار رکعتی می‌خوانی؟ این مطلب را دو یا سه بار به او گفت. - . قرب الاسناد: ۱۴ -

**[ترجمه]

«۲»

تَفْسِيرُ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْبَزَنْطِيِّ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: وَ إِدْبارَ النُّجُومِ رَكْعَتَانِ قَبْلَ صَلَاهِ الصُّبْحِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: امام رضا علیه السلام در تفسیر آیه «إدبار النجوم» فرمود: منظور دو رکعتی است که قبل از نماز صبح خوانده می‌شود. -. تفسیر القمی: ۶۵۰ -

**[ترجمه]

«۳»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، بِإِسْنَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ تَرَكَ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَ الْإِمَامُ قَدْ قَامَ فِي صَلَاتِهِ كَيْفَ يَصْنَعُ قَالَ يَدْخُلُ فِي صَلَاهِ الْقَوْمِ وَ يَدَعُ الرَّكْعَتَيْنِ فَإِذَا ارْتَفَعَ النَّهَارُ قَضَاهُمَا(۳).

**[ترجمه]قرب الاسناد: علی بن جعفر گفته است: از برادرم امام کاظم علیه السلام پرسیدم: فردی دو رکعت نماز نافله فجر را نمی‌خواند. وارد مسجد که می‌شود امام در حال خواندن نماز - صبح - است، باید چه کار بکند؟ فرمود: با مردم نماز جماعت می‌خواند و دو رکعت نافله فجر را نمی‌خواند. وقتی روز بالا آمد قضای آن را می‌خواند. -. قرب الاسناد: ۱۲۱ -

**[ترجمه]

«۴»

الْعُيُونُ، بِالْإِسْنَادِ الْمُتَقَدِّمِ عَنْ رَجَاءِ بْنِ أَبِي الضَّحَّاكِ: أَنَّ الرِّضَا علیه السلام كَانَ إِذَا سَلَّمَ مِنَ الْوَتْرِ جَلَسَ فِي التَّعْقِيبِ مَا شَاءَ اللَّهُ فَإِذَا قَرُبَ مِنَ الْفَجْرِ قَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ وَ قَرَأَ فِي الْأُولَى الْحَمْدَ وَ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ فِي الثَّانِيَهِ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَإِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ أَذَّنَ وَ أَقَامَ وَ صَلَّى الْغَدَاهَ رَكْعَتَيْنِ فَإِذَا سَلَّمَ جَلَسَ فِي التَّعْقِيبِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَهَ الشُّكْرِ حَتَّى يَتَعَالَى النَّهَارُ(۴).

۱- ۱. قرب الإسناد: ص ۱۴ ط نجف.

۲- ۲. تفسير القمّيّ: ۶۵۰ فی آيه الطور: ۴۹.

۳- ۳. قرب الإسناد ص ۱۲۱.

۴- ۴. عيون الأخبار ج ۲ ص ۱۸۲.

**[ترجمه]العیون: ابوضحاک گفته است: امام رضا علیه السلام وقتی سلام نماز وتر را می گفت، هر قدر که می‌خواست می... نشست و وقتی نزدیک فجر می‌شد برمی‌خاست و دو رکعت نافله فجر را می‌خواند. در رکعت اول، سوره حمد و سوره کافرون و در رکعت دوم، سوره حمد و سوره توحید را می‌خواند. وقتی فجر طلوع می کرد اذان می گفت و دو رکعت نماز صبح را می‌خواند و وقتی سلام نماز را می گفت، تا طلوع خورشید در تعقیب نماز می‌نشست و سپس سجده شکر را به جا می‌آورد تا روز بالا می آمد. - . عیون الاخبار ۲: ۱۸۲ -

**[ترجمه]

«۵»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ الطَّيَالِسِيِّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ الْخَالِقِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ: الرَّكْعَتَانِ بَعْدَ الْفَجْرِ هُمَا إِدْبَارُ النُّجُومِ (۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام صادق علیه السلام فرمود: دو رکعت قبل از نماز صبح، همان «ادبار النجوم» هستند. - . قرب الاسناد: ۸۱ -

**[ترجمه]

«۶»

فِقْهُ الرِّضَا: قَالَ علیه السلام بَعْدَ ذِكْرِ الْوَتْرِ ثُمَّ صَلِّ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ قَبْلَ الْفَجْرِ وَ عِنْدَهُ وَ بَعْدَهُ تَقْرَأُ فِيهِمَا قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ لَا بَأْسَ بِأَنْ تُصَلِّيَهُمَا إِذَا بَقِيَ مِنَ اللَّيْلِ رُبُعٌ وَ كُلَّمَا قَرُبَ مِنَ الْفَجْرِ كَانَ أَفْضَلَ (۲).

**[ترجمه]فقه الرضا: امام رضا علیه السلام بعد از ذکر کردن وتر فرمود: سپس دو رکعت نماز نافله فجر را قبل و هنگام و بعد از فجر بخوان. در این دو رکعت، سوره کافرون و سوره توحید را می‌خوانی و اشکالی ندارد که نماز نافله فجر را زمانی که یک‌چهارم شب باقی است، بخوانی و هرچه نزدیک طلوع فجر شود، فضیلتش بیشتر است. - . فقه الرضا: ۱۳ -

**[ترجمه]

بیان

رَوَى الشَّيْخُ فِي الصَّحِيحِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ (۳) قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام يَقُولُ: صَلِّ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ قَبْلَ الْفَجْرِ وَ بَعْدَهُ وَ عِنْدَهُ.

و روى نحوه بأسانيد أخرى (۴)

و يحتمل أن يكون المراد قبل الفجر الأول و عنده أى ما بين الفجرين و بعده أى بعد الفجر الثانى أو المراد عنده أى أول طلوع الفجر الأول و بعده أى بعد طلوعه إلى الفجر الثانى و يحتمل أن يكون المراد قبل طلوع الفجر الثانى و أول طلوعه و بعده إلى الإسفار كما هو المشهور و على هذا الوجه حمله الأكثر.

ثم اعلم أن الأصحاب اختلفوا فى وقت ركعتى الفجر فقال الشيخ فى النهايه وقتها عند الفراغ من صلاه الليل و إن كان ذلك قبل الفجر الأول و اختاره ابن إدريس و المحقق و عامه المتأخرين لكن قال فى المعتبر إن تأخيرهما إلى أن يطلع الفجر الأول أفضل و قال السيد رضى الله عنه وقتها طلوع الفجر الأول و نحوه قال الشيخ فى المبسوط و الأقوى جواز فعلهما بعد الفراغ من صلاه الليل مطلقا للأخبار الكثيره الداله عليه.

و المشهور أنه يمتد وقتهما إلى أن تطلع الحمره المشرقيه ثم تصير الفريضه

ص: ٣١١

١- ١. قرب الإسناد ص ٨١ ط نجف.

٢- ٢. فقه الرضا ص ١٣ س ١٢.

٣- ٣. التهذيب ج ١ ص ١٧٣.

۴- ۴. روى مثله عن ابن أبى يعفور و إسحاق بن عمار.

أولى و قال ابن الجنيد وقت صلاه الليل و الركعتين من حين انتصاف الليل إلى طلوع الفجر على الترتيب و ظاهره انتهاء الوقت بطلوع الفجر الثانى و هو ظاهر اختيار الشيخ فى كتابى الأخبار فيحمل الأخبار الوارده على جواز إيقاعهما بعد الفجر على الفجر الأول كما عرفت لكن فى بعض الأخبار تصريح بالفجر الثانى فالأولى الحمل على أن الأفضل إيقاعهما قبل الفجر و هو أظهر.

و ربما تحمل أخبار بعد الفجر على التقيه لأن جمهور العامه ذهبوا إلى أنهما إنما يصليان بعد الفجر الثانى وَ أُيِّدَ بِمَا رَوَاهُ أَبُو بَصِيرٍ (۱)

قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام مَتَى أُصَلِّي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ قَالَ فَقَالَ لِي بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ قُلْتُ لَهُ إِنَّ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام أَمَرَنِي أَنْ أُصَلِّيَهُمَا قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَقَالَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ إِنَّ الشِّيعَهَ أَتَوْا أَبِي مُسْتَرْشِدِينَ فَأَفْتَاهُمْ بِمُرِّ الْحَقِّ وَ أَتَوْنِي شُكَّاكاً فَأَفْتَيْتُهُمْ بِالتَّقِيَّهِ.

و يمكن حمل هذا الخبر أيضا على أفضليه التقديم و التقيه كانت فيما يوهمه ظاهر كلامه عليه السلام من تعين التأخير و يؤيد ما اخترناه الروايات الكثيره الداله على جواز إيقاع صلاه الليل بعد الفجر مطلقا أو مع التلبس بالأربع كما عرفت و التقديم أحوط.

ثم إنه ذكر الشيخ و جماعه من الأصحاب أن الأفضل إعادتهما بعد الفجر الأول إذا صلاهما قبله و الروايات إنما تدل على استحباب الإعاده إذا نام بعدهما قبل الفجر لا مطلقا

**[ترجمه]شیخ روایت صحیحی از محمد بن مسلم روایت کرده که وی گفته است: - . التهذیب ۱: ۱۷۳ - شنیدم امام باقر علیه السلام می‌فرمود: دو رکعت نماز نافله فجر را قبل و هنگام و بعد از فجر بخوان که با سندهای دیگر هم این حدیث روایت شده است. احتمال دارد منظور از قبل فجر، فجر اول باشد و منظور از هنگام فجر، مابین فجر اول و دوم و منظور از بعد از فجر، بعد از فجر دوم باشد. یا منظور از هنگام فجر، اول طلوع فجر اول و بعد از فجر، بعد از طلوع فجر اول تا فجر دوم باشد. احتمال دارد منظور، قبل از طلوع فجر دوم و اول طلوع آن و بعد از طلوع فجر دوم تا روشن شدن هوا باشد، همچنان که نظر مشهور چنین است. بیشتر علما روایت را بر این نظر حمل کرده‌اند.

سپس بدان! علما در وقت دو رکعت نماز نافله فجر با هم اختلاف کردند. پس شیخ در کتاب نهایه گفته است: وقت نماز نافله فجر، زمانی است که نماز شب تمام شده است، هر چند که نماز شب قبل از فجر اول تمام شود. همین نظر را ابن ادریس و محقق و متأخرین عامه انتخاب کرده‌اند، ولی در کتاب المعتبر گفته است: به تأخیر انداختن این دو رکعت تا طلوع فجر اول با فضیلت‌تر است. سید رضی - که خدا از او راضی باد - گفته است: وقت نافله فجر، طلوع فجر اول است. شیخ در کتاب المبسوط هم، چنین نظری را داده است. نظر قوی‌تر این است که به طور مطلق، خواندن نافله فجر بعد تمام کردن نماز شب جایز است، چرا که اخبار زیادی بر این مطلب دلالت دارد.

نظر مشهور این است که وقت دو رکعت نافله فجر، تا طلوع حمره مشرقیه - سرخی طرف مشرق - ادامه می‌یابد و سپس خواندن نماز واجب، اولی است. ابن جنید گفته است: وقت نماز شب و وتر و دو رکعت نماز نافله فجر، از نصف شب تا طلوع فجر است که به ترتیب خوانده می‌شوند. ظاهر این کلام این است که وقت نافله فجر با طلوع فجر دوم تمام می‌شود که این ظاهر انتخاب شیخ در دو کتاب روایی‌اش است. پس همان طور که دانستی، اخبار وارده که بر جواز خواندن این دو رکعت

بعـد از طلوع فجر دلالت دارنـد، بر فجر اول حمل می‌شونـد؛ ولی برخی اخبار به خوانـدن این دو رکعت بعـد از طلوع فجر دوم دلالت دارنـد، بنابراین بهتر است این گونه بین اخبار جمع شود که خوانـدن این دو رکعت قبل از طلوع فجر با فضـیلت‌تر است. این نظر ظاهرتر است.

چه بسا اخباری که بر خوانـدن نماز نافله فجر بعـد از طلوع فجر دلالت دارند، بر تقیه حمل شوند، چرا که اکثریت عامه نظرشان این است که این دو رکعت بعد از فجر دوم خوانده می‌شوند. این نظر را روایتی از ابوبصـیر - . التهذیب ۱: ۱۷۳ ، الاستبصار ۱: ۱۴۵ -

تأییـد می‌کنـد که گفته است: به امـام صادق علیه السـلام عرض کردم: چه زمانی دو رکعت نافله فجر را بخوانم؟ به من فرمود: بعد از طلوع فجر. به او گفتم: امام باقر علیه السـلام به من امر می‌کرد که این دو رکعت را قبل از طلوع فجر بخوانم؟ فرمود: ای ابا محمد! شـیعه در حالی به سـمت پدرم می‌آمدند که خواهان هدایت بودند، پس پدرم آنچه که حق بود را به آنها می‌گفت، اما به سمت من به حالت شک می‌آیند؛ بنابراین من هم با تقیه به آنها فتوا می‌دهم .

ممکن است این روایت را هم بر افضل بودن خوانـدن نماز نافله فجر قبل از طلوع فجر حمل نمود، و تقیه در وقتی بود که ظاهر کلام حضرت، این تصور را ایجاد کند که نماز نافله فجر فقط باید بعد از طلوع فجر خوانده شود. روایات زیادی آنچه را که ما انتخـاب کردیم تأییـد می‌کننـد؛ روایاتی که به طور مطلق یا با خوانـدن چهار رکعت از نماز شب - همان طور که دانستی -، بر جواز خوانـدن نمـاز شب بعـد از طلوع فجر دلالـت می‌کننـد؛ هر چنـد خوانـدن این دو رکعت قبـل از طلوع فجر، موافق احتیاط است.

سپس شـیخ و گروهی از علمـا گفته انـد که اگر این دو رکعت را قبـل از طلوع فجر خوانـده باشـد، افضل این است که بعـد از طلوع، این دو رکعت را دوبـاره بخوانـد و روایات فقط بر مسـتحب بودن دوباره خوانـدن این دو رکعت در صورتی که بعـد از خواندن این این دو رکعت و قبل از طلوع فجر بخوابد، دلالت می‌کنند، نه اینکه به طور مطلق بر مسـتحب بودن دوباره خواندن دلالت کنند.

**[ترجمه]

«۷»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام: أَنَّهُ أَمَرَ بِصَلَاةِ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فِي السَّفَرِ وَ الْحَضَرِ وَ قَالَ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ إِدْبارَ النُّجُومِ إِنَّ ذَلِكَ فِي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ(۲).

وَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ قُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَ

۱- ۱. التهذیب ج ۱ ص ۱۷۳، الاستبصار ج ۱ ص ۱۴۵.

۲- ۲. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۳ و الآیه فی سوره الطور: ۴۹.

قُرْآنَ الْفَجْرِ كانَ مَشْهُوداً(۱) قَالَ هُوَ الرَّكْعَتَانِ قَبْلَ صَلَاهِ الْفَجْرِ(۲).

وَ عَنْهُ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام: مَنْ فَاتَتْهُ صَلَاهُ رَكْعَتَیِ الْفَجْرِ فَلَا قَضَاءَ عَلَیْهِ (۳).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: امام علی علیه السلام به خواندن دو رکعت نماز نافله فجر در سفر و غیر سفر امر می‌کرد و در تفسیر سخن خدای عزوجل «إدبار النجوم» فرمود: منظور دو رکعت نماز نافله فجر است. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۳ ، طور/ ۴۹ -

از امام صادق علیه السلام درباره سخن خدای عزوجل «و قرآن الفجر إن قرآن الفجر کان مشهودا - . اسراء/ ۷۸ - »، {و [نیز] نماز صبح را، زیرا نماز صبح همواره [مقرون با] حضور [فرشتگان] است.}سؤال شد. فرمود: منظور دو رکعتی است که قبل از نماز صبح خوانده می‌شوند. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۴ -

امام علی علیه السلام فرمود: هر کس نتوانسته باشد دو رکعت نماز نافله فجر را بخواند، لازم نیست قضایش را بخواند. - . دعائم الاسلام ۱: ۲۰۴ -

**[ترجمه]

بیان

أی لا یلزم القضاء فلا ینافی استحبابه.

**[ترجمه]لازمه لازم نبودن قضای این دو رکعت، منافات داشتن با استحباب خواندن قضای این نماز نیست.

**[ترجمه]

«۸»

التَّهْذِیبُ، فِی الصَّحِیحِ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَمَّا أَقُولُ إِذَا اضْطَجَعْتُ عَلَى یَمِینِی بَعْدَ رَكْعَتَیِ الْفَجْرِ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام اقْرَأِ الْخَمْسَ آیَاتٍ مِنْ آلِ عِمْرَانَ إِلَى إِنَّکَ لا تُخْلِفُ الْمِیعادَ وَ قُلْ اسْتَمْسَكْتُ بِعُرْوَهِ اللَّهِ الْوُثْقَى الَّتِی لَا انْفِصَامَ لَهَا وَ اعْتَصَمْتُ بِحَبْلِ اللَّهِ الْمَتِینِ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ فَسَقَهِ الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ أَلْجَأْتُ ظَهْرِی إِلَى اللَّهِ فَوَّضْتُ أَمْرِی إِلَى اللَّهِ- وَ مَنْ یَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَیْ ءٍ قَدْراً حَسْبِیَ اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِیلُ اللَّهُمَّ مَنْ أَصْبَحَتْ حَاجَتُهُ إِلَى مَخْلُوقٍ فَإِنَّ حَاجَتِی وَ رَغْبَتِی إِلَیْکَ الْحَمْدُ لِرَبِّ الصَّبَاحِ الْحَمْدُ لِفَالِقِ الْإِصْبَاحِ ثَلَاثاً(۴).

**[ترجمه]التهذیب: در روایتی صحیح، سلیمان بن خالد گفته است: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: وقتی بعد از دو رکعت نافله فجر به پهلوی راست خود می‌خوابم، چه چیز بگویم؟ فرمود: پنج آیه از سوره آل عمران را تا «إنک لا تخلف المیعاد» را بخوان و بگو: به ریسمان محکم خداوند که گسستی ندارد چنگ زده‌ام، و به حبل محکم و قوی خداوند دست انداخته‌ام، و از شر فاسقان عرب و عجم به خدا پناه می‌برم. به خدا ایمان آوردم، و به خدا توکل کردم، و پشتم را به خدا تکیه دادم، و امورم

را به خـدا واگـذار نمودم، و هر کس به خـدا توکل کند خدا او را بس است. خدا کارش را به سـرانجام می‌رساند و خدا بر هر چیزی اندازه‌ای قرار داده است. خدا مرا بس است و نیکو حمایتگری است. خدایا، هر کس شب را به صبح رسانده و حاجتش به سـوی مخلوقـات است، پس حـاجت و رغبت من به سوی توست. سپاس مخصوص خداونـد صـبح است، سـپاس مخصوص خداوند شکافنده صبح است. و سه مرتبه این ذکر را بگو.

**[ترجمه]

«۹»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَيْرُهُ: ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ وَ وَقْتُهُ قَبْلَ الْفَجْرِ الثَّانِي بَعْدَ الْفَرَاغِ مِنْ صَلَاهِ اللَّيْلِ إِذَا كَانَ قَدْ طَلَعَ الْفَجْرُ الْأَوَّلُ فَإِنْ طَلَعَ الْفَجْرُ الثَّانِي وَ لَا يَكُونُ قَدْ صَلَّى صَلَّاهُمَا إِلَى أَنْ يَحْمَرَّ الْأُفُقُ فَإِنِ احْمَرَّ وَ لَمْ يَكُنْ قَدْ صَلَّى أَخَّرَهُمَا إِلَى بَعْدِ الْفَرِيضَهِ وَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَهِ الْأُولَى الْحَمْدَ وَ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ فِي الثَّانِيَهِ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَإِذَا سَلَّمَ اضْطَجَعَ عَلَى يَمِينِهِ وَ وَضَعَ خَدَّهُ الْأَيْمَنَ عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى وَ قَالَ اسْتَمْسَكْتُ بِعُرْوَهِ اللَّهِ الْوُثْقَى الَّتِي لَا انْفِصَامَ لَهَا وَ اعْتَصَمْتُ بِحَبْلِ اللَّهِ الْمَتِينِ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ فَسَقَهِ الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ وَ مِنْ شَرِّ فَسَقَهِ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ رَبِّيَ اللَّهُ رَبِّيَ اللَّهُ رَبِّيَ اللَّهُ آمَنْتُ بِاللَّهِ أَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَى اللَّهِ أَطْلُبُ حَاجَتِي مِنَ

۱- ۱. الإسراء: ۷۸.

۲- ۲. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۴.

۳- ۳. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۲۰۴.

۴- ۴. التهذیب ج ۱ ص ۱۷۴.

اللَّهِ فَوَّضْتُ أَمْرِی إِلَی اللَّهِ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ- وَ مَنْ یَتَوَکَّلْ عَلَی اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِکُلِّ شَیْ ءٍ قَدْراً حَسْبِیَ اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَکِیلُ اللَّهُمَّ مَنْ أَصْبَحَ وَ لَهُ حَاجَهٌ إِلَی مَخْلُوقٍ فَإِنَّ حَاجَتِی وَ رَغْبَتِی إِلَیْکَ وَحْدَکَ لَا شَرِیکَ لَکَ الْحَمْدُ لِرَبِّ الصَّبَاحِ الْحَمْدُ لِفَالِقِ الْإِصْبَاحِ الْحَمْدُ لِنَاشِرِ الْأَرْوَاحِ الْحَمْدُ لِقَاسِمِ الْمَعَاشِ الْحَمْدُ لِلَّهِ جَاعِلُ اللَّیْلِ سَکَناً وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ حُسْبَاناً ذلِکَ تَقْدِیرُ الْعَزِیزِ الْعَلِیمِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اجْعَلْ فِی قَلْبِی نُوراً وَ فِی بَصَرِی نُوراً وَ عَلَی لِسَانِی نُوراً وَ مِنْ فَوْقِی نُوراً وَ مِنْ بَیْنِ یَدَیَّ نُوراً وَ مِنْ خَلْفِی نُوراً وَ عَنْ یَمِینِی نُوراً وَ عَنْ شِمَالِی نُوراً وَ مِنْ فَوْقِی نُوراً وَ مِنْ تَحْتِی نُوراً وَ عَظِّمْ

لِیَ النُّورَ وَ اجْعَلْ لِی نُوراً أَمْشِی بِهِ فِی النَّاسِ وَ لَا تَحْرِمْنِی نُورَکَ یَوْمَ أَلْقَاکَ وَ اقْرَأْ آیَهَ الْکُرْسِیِّ وَ الْمُعَوِّذَتَیْنِ وَ الْخَمْسَ آیَاتٍ مِنْ آلِ عِمْرَانَ مِنْ قَوْلِهِ إِنَّ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِلَی قَوْلِهِ إِنَّکَ لا تُخْلِفُ الْمِیعادَ(۱).

**[ترجمه]المتهجد و غیر آن: سپس بر می‌خیزد و دو رکعت نافله فجر را می‌خواند. وقت این دو رکعت قبل از طلوع دوم و بعد از اتمام نماز شب است، زمانی که فجر اول طلوع کرده باشد. پس اگر فجر دوم طلوع کند و این دو رکعت را نخوانده باشد، زمانش تا سرخ شدن افق است و اگر افق سرخ شود و این دو رکعت را نخوانده باشد، بعد از خواندن نماز واجب، دو رکعت نماز نافله فجر را می‌خواند.

در رکعت اول این نماز سوره حمد و سوره کافرون و در رکعت دوم سوره حمد و سوره توحید را می‌خواند. وقتی سلام نماز را گفت به پهلوی راست خود می‌خوابد و دست راست خود را زیر گونه راستش می‌گذارد. گفته است: به ریسمان محکم خداوند که گسستی ندارد چنگ زده‌ام، و به حبل محکم و قوی خداوند دست انداخته‌ام، و از شر فاسقان عرب و عجم و از شر فاسقان جن و انس به خدا پناه می‌برم. پروردگارم خداست، پروردگارم خداست، پروردگارم خداست، به خدا ایمان آوردم، و به خدا تکیه کردم، و حاجت خود را از خدا می‌خواهم و امورم را به خدا واگذار نمودم، هیچ نیرو و جنبشی نیست مگر به اراده خدا، و هر کس به خدا توکل کند، خدا او را بس است. خدا کارش را به سرانجام می‌رساند و خدا بر هر چیزی اندازه‌ای قرار داده است، خدا مرا بس است و نیکو حمایتگری است.

خدایا، هر کس شب را به صبح رسانده و حاجتش به سوی مخلوقات است، پس حاجت و رغبت من به سوی توست. یگانه‌ای که شریکی نداری، سپاس مخصوص خداوند صبح است، سپاس مخصوص خداوند شکافنده صبح است، سپاس مخصوص خداوند بر انگیزاننده روح‌هاست، سپاس مخصوص خداوند تقسیم کننده معیشت و روزی است، سپاس مخصوص خداوندی است که شب را مایه آرامش و خورشید و ماه را مایه حسابگری قرار داد که این تقدیر شکست ناپذیر داناست.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و نوری در قلبم ، و نوری در چشمم، و نوری بر زبانم، و نوری در بالایم، و نوری در پیشاپیشم، و نوری در پشت سرم، و نوری در سمت راستم ، و نوری در سمت چپم، و نوری بر بالایم، و نوری از زیرم قرار ده و نور را بر من بزرگ گردان. نوری برایم قرار ده که به وسیله آن در میان مردم راه روم و در روزی که تو را ملاقات خواهم کرد، نورت را بر من حرام نگردان.

و آیه الکرسی و سوره‌های ناس و فلق و پنج آیه از سوره آل عمران از آیه «إن فی خلق السموات و الأرض» تا آیه «إنک لا تخلف المیعاد» را بخوان. - . مصباح المتهجد: ۱۲۶-۱۲۷ -

**[ترجمه]

«۱۰»

الْمَکَارِمُ: فَإِذَا سَلَّمْتَ مِنْ رَکْعَتَیِ الْفَجْرِ فَاضْطَجِعْ عَلَی یَمِینِکَ وَ ضَعْ خَدَّکَ الْأَیْمَنَ عَلَی یَدِکَ الْیُمْنَی وَ قُلِ اسْتَمْسَکْتُ إِلَی قَوْلِهِ لا تُخْلِفُ الْمِیعادَ(۲).

**[ترجمه]المکارم: وقتی سلام دو رکعت نافله فجر را گفتی بر پهلوی راست خود بخواب و گونه راست خود را بر دست راستت بگذار و بگو: چنگ زدم... تا سخن حضرت «إنک لا تخلف المیعاد» - . مکارم الاخلاق: ۳۴۲ - .

**[ترجمه]

بیان

العروه عروه الدلو و نحوه و الحلقه تکون فی الحبل یتمسک بها استعیرت هنا للدلائل و البراهین التی یتمسک المحق بها و فسرت هی و الحبل المتین فی الأخبار بولایه أهل البیت علیهم السلام فإنها من عمده أجزاء الدین و المائز بین المؤمنین و المخالفین کما مر و الوثقی تأنیث الأوثق و الانفصام الانصداع فهو حسبه أی کافیه إن الله بالغ أمره یبلغ ما یرید فلا یفوته لکل شی ء قدرا أی تقدیرا أو أجلا لا یمکن تغییره.

لفالق الإصباح قیل أی شاق عمود الصبح عن ظلمه اللیل أو عن بیاض النهار أو شاق ظلمه الإصباح و هو الغبش الذی یلیه و الإصباح فی الأصل مصدر

ص: ۳۱۴

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۲۶- ۱۲۷.

۲- ۲. مکارم الأخلاق: ۳۴۲.

أصبح إذا دخل فی الصبح سمی به الصبح و قرئ فی الآیه بفتح الهمزه علی الجمع جَاعِلُ اللَّیْلِ سَکَناً یسکن إلیه من تعب بالنهار لاستراحته فیه من سکن إلیه إذا اطمأن إلیه استیناسا به أو یسکن فیه الخلق من قوله لِتَسْکُنُوا فِیهِ (۱) و الشمس و القمر عطف علی محل اللیل و یشهد له أنهما قرئا فی الآیه بالجر أو نصبهما بجعل مقدرا.

حسبانا أی علی أدوار مختلفه یحسب بها الأوقات و هو مصدر حسب بالفتح و قیل جمع حساب کشهاب و شهبان ذلک إشاره إلی جعلهما حسبانا أی ذلک السیر بالحساب المعلوم تقدیر الذی قهرهما و سیرهما علی الوجه المخصوص العلیم بتدبیرهما.

أمشی به إشاره إلی قوله سبحانه أَ وَ مَنْ کانَ مَیْتاً فَأَحْیَیْناهُ وَ جَعَلْنا لَهُ نُوراً یَمْشِی بِهِ فِی النَّاسِ کَمَنْ مَثَلُهُ فِی الظُّلُماتِ لَیْسَ بِخارِجٍ مِنْها(۲) و لعل المراد بالمشی المشی المعنوی فی درجات الکمال أو المشی للهدایه بین الخلق و قد مر تأویل النور بالإمام و الولایه فی أخبار کثیره.

**[ترجمه]«العروه»، دسته و گوشه سطل و مانند اینهاست و حلقه در طناب است که بدان چنگ می‌زنند. در اینجا استعاره از دلایل و برهان‌هایی است که کسی که بر حق است بدان‌ها تمسک می‌کند. عروه و حبل متین در روایات به ولایت اهل بیت علیهم السلام تفسیر شده است، چرا که ولایت از عمده‌ترین اجزای دین و جدا کننده بین مؤمنان و مخالفان است. همان طور که قبلا ذکر شد. «الوثقی» مونث «أوثق» است. «الانفصام» به معنای شکافته شدن است. «فهو حسبه»، یعنی او برایش کافی است. «إن الله بالغ أمره»، یعنی به هر چه که بخواهد می‌رساند و از دستش نمی‌رود. «لکل شیء قدرا»، یعنی تقدیر یا أجلی قرار داده است که امکان تغییرش نیست.

«لفالق الاصباح»، گفته شده است: یعنی شکافنده ستون صبح از تاریکی شب یا از سفیدی روز یا شکافنده تاریکی صبح و تاریکی که بر صبح غلبه دارد. «الاصباح» در اصل مصدر أصبح است که وقتی داخل در صبح می‌شود به کار می‌رود و به این دلیل «الصبح» خوانده می‌شود و در آیه به فتح همزه مبنی بر اینکه جمع باشد، خوانده شده است.

«جاعل اللیل سکنا»، هر کس در روز خسته شده، به آن آرام می‌گیرد تا در آن استراحت کند. هر کس که چون به آن اطمینان یابد بدان آرامش یابد و تا به آن انس گیرد. یا به معنای این است که خلایق در آن آرامش یابند که در این صورت از سخن خدای متعال «لتسکنوا فیه»، - . «هوالذی جعل لکم اللیل لتسکنوا فیه» یونس/ ۶۷ - {تا

در آن آرامش یابید.} گرفته شده است.

«و الشمس و القمر» بر محل «اللیل» عطف شده‌اند. به این دلیل که این دو در آیه به صورت مجرور یا به صورت منصوب به فعل مقدر«جعَلَ» خوانده شده‌اند.

«حسبانا»، یعنی دوره‌های مختلف که اوقات با آنها حساب می‌شود. حسبان مصدر حسب به فتحه است. گفته شده است که جمع حساب است مثل شهاب و جمعش شهبان است. «ذلک»، اشاره‌ای به این مطلب است که این را مایه حساب قرار داده است، یعنی این سیر و گردش طبق حساب معلومی است. «تقدیر»، کسی که بر این دو غلبه کرده و این دو را به طور مخصوصی می گرداند. «العلیم»، به تدبیر این دو.

«أمشی به»، اشاره به سخن خدای سبحان است که می‌فرماید: «أو من کان میتا فأحیناه و جعلنا له نورا یمشی به فی الناس کمن مثله فی الظلمات لیس بخارج منها - . انعام/ ۱۲۲ - »، {یا

کسی که مرده [دل] بود و زنده اش گردانیدیم و برای او نوری پدید آوردیم تا در پرتو آن، در میان مردم راه برود، چون کسی است که گویی گرفتار در تاریکیهاست و از آن بیرون آمدنی نیست؟} و شاید مراد از مشی، مشی معنوی در درجات کمال است. یا منظور از مشی برای هدایت بین خلایق است. در روایات بسیاری، تأویل نور به امام و ولایت، قبلا ذکر شد.

**[ترجمه]

«۱۱»

الْمُتَهَجِّدُ، وَ غَيْرُهُ: ثُمَّ يَسْتَوِی جَالِساً وَ يُسَبِّحُ تَسْبِيحَ الزَّهْرَاءِ علیها السلام وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَقُولَ مِائَهَ مَرَّهٍ سُبْحَانَ رَبِّیَ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّی وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ افْتَحْ لِی بَابَ الْأَمْرِ الَّذِی فِيهِ الْيُسْرُ وَ الْعَافِيَهُ اللَّهُمَّ هَيِّئْ لِی سَبِيلَهُ وَ بَصِّرْنِی مَخْرَجَهُ اللَّهُمَّ وَ إِنْ كُنْتَ قَضَيْتَ لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ عَلَیَّ مَقْدُرَهً بِسُوءٍ فَخُذْهُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ وَ عَنْ يَمِينِهِ وَ عَنْ شِمَالِهِ وَ مِنْ تَحْتِ

قَدَمَيْهِ وَ مِنْ فَوْقِ رَأْسِهِ وَ اكْفِنِيهِ بِمَ شِئْتَ وَ حَيْثُ شِئْتَ وَ كَيْفَ شِئْتَ (۳)

وَ يُسْتَحَبُّ أَيْضاً أَنْ يَقْرَأَ مِائَهَ مَرَّهٍ أَوْ عِشْرِينَ مَرَّهً قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثُمَّ ارْفَعْ يَدَكَ الْيُمْنَى إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَ ارْفَعْ إِصْبَعَكَ الْمُسَبِّحَهَ وَ تَضَرَّعْ إِلَيْهِ

۱- ۱. هو الذی جعل لکم اللیل لتسکنوا فیه، یونس: ۶۷.

۲- ۲. الأنعام: ۱۲۲.

۳- ۳. مصباح المتهجد: ۱۲۷.

وَ قُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الصَّبَاحِ وَ فَالِقِ الْإِصْبَاحِ وَ جَاعِلِ اللَّيْلِ سَكَناً وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ حُسْبَاناً ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ اللَّهُمَّ اجْعَلْ أَوَّلَ يَوْمِي هَذَا صَلَاحاً وَ أَوْسَطَهُ فَلَاحاً وَ آخِرَهُ نَجَاحاً اللَّهُمَّ وَ مَنْ أَصْبَحَ وَ حَاجَتُهُ إِلَى مَخْلُوقٍ فَإِنَّ حَاجَتِي إِلَيْكَ وَ طَلِبَتِي مِنْكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ (۱) ثُمَّ اقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ وَ قُلْ مِائَةَ مَرَّةٍ سُبْحَانَ رَبِّي وَ بِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ رَبِّي وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ وَ تَقُولُ سَبْعَ مَرَّاتٍ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ (۲).

**[ترجمه]المتهجد و غير آن: سپس كامل مى‌نشيند و تسبيح حضرت زهرا سلام الله عليها را مى گويد. مستحب است صد بار بگويد: «سبحان ربى العظيم و بحمده أستغفر الله ربى و أتوب إليه» سپس مى گويد: خدايا، درهاى امرى را كه در آن آسانى و سلامتى است، بر من باز كن. خدايا، راهش را براى من مهيا كن و چشمم را به راه خروجش بينا گردان. خدايا، اگر براى كسى مقدر كرده اى كه (امروز) به من شرى برساند، او را از جلو و عقب و راست و چپ و زير پا و بالاى سرش بگير و مرا از (شر) او كفايت كن به هر وسيله اى كه مى خواهى و هرگونه كه مى خواهى. - . مصباح المتهجد: ۱۲۷ -

همچنين مستحب است كه صد يا ده مرتبه سوره توحيد خوانده شود.

سپس دست راستت را به سوى خدا بلند كن و انگشت تسبيح كننده‌ات را بالا بر و به سوى او زارى كن و بگو: خداوند صبح منزه است، خداوند شكافنده صبح منزه است، خداوندى كه شب را مايه آرامش و خورشيد و ماه را مايه حسابگرى قرار داد كه اين تقدير شكست ناپذير داناست. خدايا، اول روزم را صلاح و وسط آن را رستگارى و آخر آن را موفقيت و پيروزى قرار ده. خدايا، هر كس كه صبح مى‌كند و حاجتش به مخلوق است؛ پس حاجت من به سوى توست و خواسته‌ام از توست. خدايى جز تو نيست، يگانه‌اى و شريكى ندارى. - . مصباح المتهجد: ۱۲۷ -

سپس آيه الكرسى و سوره‌هاى ناس و فلق را بخوان و صد مرتبه بگو: «سبحان ربى و بحمده أستغفر ربى و أتوب إليه» و هفت مرتبه مى‌گويى: «بسم الله الرحمن لا حول و لاقوه إلا بالله العلى العظيم». - . مصباح المتهجد: ۱۲۷ -

**[ترجمه]

«۱۲»

الْمَكَارِمُ: قُلِ اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي بَابَ الْأَمْرِ الَّذِي إِلَى قَوْلِهِ وَ اكْفِنِيهِ بِمَا شِئْتَ ثُمَّ اسْجُدْ بَعْدَ الِاضْطِجَاعِ أَوْ قَبْلَهُ بَعْدَ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ وَ قُلْ فِي سُجُودِكَ يَا خَيْرَ الْمَسْئُولِينَ وَ يَا أَجْوَدَ الْمُعْطِينَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْ لِي وَ ارْحَمْنِي وَ ارْزُقْنِي وَ ارْزُقْ عِيَالِي مِنْ فَضْلِكَ إِنَّكَ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ (۳)

وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَدْعُوَ لِإِخْوَانِهِ الْمُؤْمِنِينَ فِي سُجُودِهِ وَ يَقُولَ اللَّهُمَّ رَبَّ الْفَجْرِ وَ اللَّيَالِي الْعَشْرِ إِلَى آخِرِ مَا مَرَّ بِرِوَايَةِ الشَّيْخِ (۴).

**[ترجمه]المكارم: بگو :«خدايا، در امرى كه در آن» تا سخن حضرت «مرا به هر وسيله‌اى كه مى‌خواهى كفايت كن». سپس بعد از به پهلو خوابيدن يا قبل از آن، بعد از دو ركعت نافله فجر سجده كن و در سجده‌ات بگو: اى بهترين درخواست شدگان و اى بخشنده‌ترين بخشنده‌ها، بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا بيامرز و بر من رحم كن و من و خانواده‌ام از فضل خود

روزی ده که تو صاحب فضلی بزرگ هستی. - . مکارم الاخلاق: ۳۴۳ -

مستحب است برای برادران مؤمنش در سجده‌اش دعا کند. می گوید: خدایا، ای خدای فجر و شب‌های دهگانه... تا آخر روایتی که شیخ روایت کرده و قبلا ذکر شد. - . مکارم الاخلاق: ۳۴۳ -

**[ترجمه]

«۱۳»

الْمُتَهَجِّدُ،: ثُمَّ تَقُولُ يَا خَيْرَ مَدْعُوٍّ يَا خَيْرَ مَسْئُولٍ وَ يَا أَوْسَعَ مَنْ أَعْطَى يَا أَفْضَلَ مُرْتَجًى صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ سَبِّبْ لِي رِزْقاً مِنْ فَضْلِكَ الْوَاسِعِ الْحَلَالِ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اللَّهُمَّ حَاجَتِي إِلَيْكَ إِنْ أَعْطَيْتَنِيهَا لَمْ يَضُرَّنِي مَا مَنَعْتَنِي وَ إِنْ مَنَعْتَنِيهَا لَمْ يَنْفَعْنِي مَا أَعْطَيْتَنِي فَكَاكُ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ فُكَّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ بِعَفْوِكَ وَ أَعْتِقْنِي مِنْهَا بِرَحْمَتِكَ وَ امْنُنْ عَلَيَّ بِالْجَنَّةِ بِجُودِكَ وَ تَصَدَّقْ بِهَا عَلَيَّ بِكَرَمِكَ وَ اكْفِنِي كُلَّ هَوْلٍ بَيْنِي وَ بَيْنَهَا بِقُدْرَتِكَ وَ زَوِّجْنِي مِنَ الْحُورِ الْعِينِ بِفَضْلِكَ.

يَا مَنْ هُوَ أَقْرَبُ إِلَيَّ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ يَا مَنْ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ يَا مَنْ

ص: ۳۱۶

۱- ۱. مصباح المتهجد ص ۱۲۷.

۲- ۲. مصباح المتهجد ص ۱۲۷.

۳- ۳. مکارم الأخلاق: ۳۴۳.

۴- ۴. مکارم الأخلاق: ۳۴۳.

هُوَ بِالْمَنْظَرِ الْأَعْلَى يَا مَنْ لَيسَ كَمِثْلِهِ شَيْ ءٌ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ يَا فَالِقَ الْحَبِّ وَ النَّوَى يَا بَارِئَ النَّسَمِ يَا إِلَهَ الْخَلْقِ (۱) رَبَّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ إِلَهَ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ وَ الْأَسْبَاطِ وَ مُوسَى وَ عِيسَى وَ النَّبِيِّينَ عليهم السلام وَ مُنْزِلَ التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الزَّبُورِ وَ الْفُرْقَانِ (۲)

الْعَظِيمِ وَ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى أَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ نَبِيِّكَ نَبِيِّ الرَّحْمَهِ عَبْدِكَ وَ رَسُولِكَ وَ عَلَى آلِهِ الْأَخْيَارِ الْأَبْرَارِ الَّذِينَ أَذْهَبْتَ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَ طَهَّرْتَهُمْ تَطْهِيراً صَلَاهً كَثِيرَهً طَيِّبَهً نَامِيَهً مُبَارَكَهً زَاكِيَهً وَ أَنْ تُبَارِكَ لِي فِي قَضَائِكَ وَ تُبَارِكَ لِي فِي قَدَرِكَ وَ تُبَارِكَ لِي فِيمَا أَتَقَلَّبُ فِيهِ وَ تَأْخُذَ بِنَاصِيَتِي إِلَى مُوَافَقَتِكَ وَ رِضَاكَ وَ تُوَفِّقَنِي لِلرُّشْدِ وَ تُرْشِدَنِي إِلَيْهِ وَ تُسَدِّدَنِي لَهُ وَ تُعِينَنِي عَلَيْهِ فَإِنَّهُ لَا يُوَفِّقُ لِلْخَيْرِ وَ لَا يُرْشِدُ إِلَيْهِ وَ لَا يُسَدِّدُ لَهُ وَ لَا يُعِينُ عَلَيْهِ إِلَّا أَنْتَ وَ أَسْأَلُكَ أَنْ تُرْضِيَنِي بِقَدَرِكَ وَ قَضَائِكَ وَ تُصَبِّرَنِي عَلَى بَلَائِكَ وَ تُبَارِكَ لِي فِي مَوْقِفِي بَيْنَ يَدَيْكَ وَ أَعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَ حَاسِبْنِي حِسَاباً يَسِيراً وَ آمِنْ رَوْعَتِي وَ اسْتُرْ عَوْرَتِي وَ أَلْحِقْنِي بِنَبِيِّي نَبِيِّ الرَّحْمَهِ مُحَمَّدٍ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَوْرِدْنِي حَوْضَهُ وَ اسْقِنِي بِكَأْسٍ لَا أَظْمَأُ بَعْدَهَا أَبَداً رَبِّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَصْلِحْ لِي دِينِيَ الَّذِي هُوَ عِصْمَهُ أَمْرِي وَ أَصْلِحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي فِيهَا مَعِيشَتِي وَ أَصْلِحْ لِي آخِرَتِيَ الَّتِي إِلَيْهَا مُنْقَلَبِي أَسْأَلُكَ كُلَّ ذَلِكَ بِجُودِكَ وَ كَرَمِكَ وَ شَفَاعَهِ نَبِيِّكَ- مُحَمَّدٍ وَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَغْنِنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَ بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ وَ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي كُلَّهَا وَ اكْفِنِي مَا أَهَمَّنِي وَ الْطُفْ لِي فِي جَمِيعِ أُمُورِي وَ ارْزُقْنِي مِنْ فَضْلِكَ مَا تُبَلِّغُنِي بِهِ أَمَلِي وَ مُنَايَ فَأَنْتَ ثِقَتِي وَ رَجَائِي رَبِّ مَنْ رَجَا غَيْرَكَ وَ وَثِقَ بِسِوَاكَ فَإِنَّهُ لَيْسَ لِي ثِقَهٌ وَ لَا رَجَاءٌ غَيْرُكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِي وَ لَا تَفْضَحْنِي يَا كَرِيمُ بِمَسَاوِيَّ وَ لَا تَهْتِكْنِي بِخَطِيئَتِي وَ لَا تُنْدِمْنِي عِنْدَ الْمَوْتِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِي خَطَايَايَ وَ عَمْدِي وَ جِدِّي وَ هَزْلِي وَ إِسْرَافِي عَلَى

۱- ۱. و اله الحق خ ل.

۲- ۲. و القرآن العظيم خ ل.

نَفْسِی وَ اسْدُدْ فَاقَتِی وَ حَاجَتِی وَ فَقْرِی بِالْغِنَی عَنْ شِرَارِ خَلْقِکَ بِرِزْقٍ وَاسِعٍ مِنْ فَضْلِکَ مِنْ غَیْرِ کَدٍّ وَ لَا مَنٍّ مِنْ أَحَدٍ مِنْ خَلْقِکَ وَ ارْزُقْنِی حَجَّ بَیْتِکَ الْحَرَامِ فِی عَامِی هَذَا وَ فِی کُلِّ عَامٍ وَ اغْفِرْ لِی بِمَنِّکَ الذُّنُوبَ الْعِظَامَ فَإِنَّهُ لَا یَغْفِرُهَا غَیْرُکَ یَا عَلَّامَ الْغُیُوبِ اللَّهُمَّ إِنَّکَ قُلْتَ فِی کِتَابِکَ ادْعُونِی أَسْتَجِبْ لَکُمْ وَ قَدْ دَعَوْتُکَ یَا إِلَهِی بِأَسْمَائِکَ وَ اعْتَرَفْتُ لَکَ بِذُنُوبِی وَ أَفْضَیْتُ إِلَیْکَ بِحَوَائِجِی وَ أَنْزَلْتُهَا بِکَ وَ شَکَوْتُهَا إِلَیْکَ وَ وَضَعْتُهَا بَیْنَ یَدَیْکَ فَأَسْأَلُکَ بِوَجْهِکَ الْکَرِیمِ وَ کَلِمَاتِکَ التَّامَّهِ إِنْ کَانَ بَقِیَ عَلَیَّ ذَنْبٌ لَمْ تَغْفِرْهُ لِی أَوْ تُرِیدُ أَنْ تُعَذِّبَنِی عَلَیْهِ أَوْ تُحَاسِبَنِی عَلَیْهِ أَوْ حَاجَهٌ لَمْ تَقْضِهَا لِی أَوْ شَیْ ءٌ سَأَلْتُکَ إِیَّاهُ لَمْ تُعْطِنِیهِ أَنْ لَا یَطْلُعَ الْفَجْرُ مِنْ هَذِهِ اللَّیْلَهِ أَوْ یَنْصَرِمَ هَذَا الْیَوْمُ إِلَّا وَ قَدْ غَفَرْتَهُ لِی وَ أَعْطَیْتَنِی سُؤْلِی وَ شَفَّعْتَنِی فِی جَمِیعِ حَوَائِجِی إِلَیْکَ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ اللَّهُمَّ أَنْتَ الْأَوَّلُ قَبْلَ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ الْخَالِقُ لَهُ وَ أَنْتَ الْآخِرُ بَعْدَ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ الْوَارِثُ لَهُ وَ أَنْتَ نُورُ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ الْوَارِثُ لَهُ وَ الظَّاهِرُ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ وَ الرَّقِیبُ عَلَیْهِ وَ الْبَاطِنُ دُونَ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ الْمُحِیطُ بِهِ الْبَاقِی بَعْدَ کُلِّ شَیْ ءٍ الْمُتَعَالِی بِقُدْرَتِهِ فِی دُنُوِّهِ الْمُتَدَانِی إِلَی کُلِّ شَیْ ءٍ فِی ارْتِفَاعِهِ خَالِقُ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ وَارِثُهُ مُبْتَدِعُ الْخَلْقِ وَ مُعِیدُهُ لَا یَزُولُ مُلْکُکَ وَ لَا یَذِلُّ عِزُّکَ وَ لَا یُؤْمَنُ کَیْدُکَ وَ لَا تُسْتَضْعَفُ قُوَّتُکَ وَ لَا یَمْتَنِعُ مِنْکَ أَحَدٌ وَ لَا یَشْرَکُکَ فِی حُکْمِکَ أَحَدٌ وَ لَا نَفَادَ لَکَ وَ لَا زَوَالَ وَ لَا غَایَهَ وَ لَا مُنْتَهَی لَمْ تَزَلْ کَذَلِکَ فِیمَا مَضَی وَ لَا تَزَالُ کَذَلِکَ فِیمَا بَقِیَ لَا تَصِفُ الْأَلْسُنُ جَلَالَکَ وَ لَا تَهْتَدِی الْقُلُوبُ لِعَظَمَتِکَ وَ لَا تَبْلُغُ الْأَعْمَالُ شُکْرَکَ أَحَطْتَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عِلْماً وَ أَحْصَیْتَ کُلَّ شَیْ ءٍ عَدَداً لَا تُحْصَی نَعْمَاؤُکَ وَ لَا یُؤَدَّی شُکْرُکَ قَهَرْتَ خَلْقَکَ وَ مَلَکْتَ عِبَادَکَ بِقُدْرَتِکَ وَ انْقَادُوا لِأَمْرِکَ وَ ذَلُّوا لِعَظَمَتِکَ وَ جَرَی عَلَیْهِمْ قَدَرُکَ وَ أَحَاطَ بِهِمْ عِلْمُکَ وَ نَفَذَ فِیهِمْ بَصَرُکَ سِرُّهُمْ عِنْدَکَ عَلَانِیَهٌ وَ هُمْ فِی قَبْضَتِکَ یَتَقَلَّبُونَ وَ إِلَی مَا شِئْتَ یَنْتَهُونَ مَا کَوَّنْتَ فِیهِمْ کَانَ عَدْلًا وَ مَا قَضَیْتَ فِیهِمْ کَانَ حَقّاً أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِیَهِ کُلِّ دَابَّهٍ تَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَ مُسْتَوْدَعَهَا کُلٌّ فِی کِتَابٍ مُبِینٍ- لَمْ یَتَّخِذْ صَاحِبَهً وَ لَا وَلَداً

وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ تَبَارَكْتَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ مَا شِئْتَ مِنْ أَمْرٍ يَكُونُ وَ مَا لَمْ تَشَأْ لَمْ يَكُنْ وَ مَا قُلْتَ مِنْ شَيْ ءٍ رَبَّنَا فَكَمَا قُلْتَ وَ مَا وَصَفْتَ بِهِ نَفْسَكَ رَبَّنَا فَكَمَا وَصَفْتَ لَا أَصْدَقَ مِنْكَ حَدِيثاً وَ لَا أَحْسَنَ مِنْكَ قِيلًا وَ أَنَا عَلَى ذَلِكَ كُلِّهِ مِنَ الشَّاهِدِينَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ تَوَفَّنِي عَلَى هَذِهِ الشَّهَادَةِ وَ اجْعَلْ ثَوَابِي عَلَيْهَا الْجَنَّةَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ لَا تُحَبِّبْ إِلَيَّ مَا أَبْغَضْتَ وَ لَا تُبَغِّضْ إِلَيَّ مَا أَحْبَبْتَ وَ لَا تُثَقِّلْ عَلَيَّ مَا افْتَرَضْتَ وَ لَا تُهَيِّئْ لِي مَا كَرِهْتَ وَ لَا تُشَبِّهْ إِلَيَّ مَا حَرَّمْتَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْخَطَ رِضَاكَ أَوْ أَرْضَى سَخَطَكَ أَوْ أُوَالِيَ أَعْدَاءَكَ أَوْ أُعَادِيَ أَوْلِيَاءَكَ أَوْ أَرُدَّ نَصِيحَتَكَ أَوْ أُخَالِفَ أَمْرَكَ رَبِّ مَا أَفْقَرَنِي إِلَيْكَ وَ أَغْنَاكَ عَنِّي وَ كَذَلِكَ خَلْقُكَ رَبِّ مَا أَحْسَنَ التَّوَكُّلَ عَلَيْكَ وَ التَّضَرُّعَ إِلَيْكَ وَ الْبُكَاءَ مِنْ خَشْيَتِكَ وَ التَّوَاضُعَ لِعَظَمَتِكَ وَ الْعَجِيجَ إِلَيْكَ مِنْ فَرَقِكَ وَ الْخَوْفَ مِنْ عَذَابِكَ وَ الرَّجَاءَ لِرَحْمَتِكَ مَعَ رَهْبَتِكَ وَ الْوُقُوفَ عِنْدَ أَمْرِكَ وَ الِانْتِهَاءَ إِلَى طَاعَتِكَ رَبِّ كَيْفَ أَرْفَعُ إِلَيْكَ يَدِي وَ قَدْ أَخْرَقَتِ الْخَطَايَا جَسَدِي أَمْ كَيْفَ أَبْنِي لِلدُّنْيَا وَ قَدْ هَدَمَتِ الذُّنُوبُ أَرْكَانِي أَمْ كَيْفَ أَبْكِي لِحَمِيمِي وَ لَا أَبْكِي لِنَفْسِي أَمْ عَلَى مَا أُعَوِّلُ إِذَا لَمْ أُعَوِّلْ عَلَى بَدَنِي أَمْ مَتَى أَعْمَلُ لِآخِرَتِي وَ أَنَا حَرِيصٌ عَلَى دُنْيَايَ أَمْ مَتَى أَتُوبُ مِنْ ذُنُوبِي إِذَا لَمْ أَدَعْهَا قَبْلَ مَوْتِي رَبِّ دَعَتْنِي الدُّنْيَا إِلَى اللَّهْوِ فَأَسْرَعْتُ وَ دَعَتْنِي الْآخِرَةُ فَأَبْطَأْتُ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ حَوِّلْ مَكَانَ إِبْطَائِي عَنِ الْآخِرَةِ سُرْعَةً إِلَيْهَا وَ اجْعَلْ مَكَانَ سُرْعَتِي إِلَى الدُّنْيَا إِبْطَاءً عَنْهَا مَنْ أَرْجُو إِذَا لَمْ أَرْجُكَ أَمْ مَنْ أَخَافُ إِذَا أَمِنْتُكَ أَمْ مَنْ أُطِيعُ إِذَا عَصَيْتُكَ أَمْ مَنْ أَشْكُرُ إِذَا كَفَرْتُكَ أَمْ مَنْ أَذْكُرُ إِذَا نَسِيتُكَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَشْرِكْنِي فِي كُلِّ دَعْوَةٍ صَالِحَةٍ دَعَاكَ بِهَا عَبْدٌ هُوَ لَكَ رَاغِبٌ إِلَيْكَ رَاهِبٌ مِنْكَ وَ فِيمَا سَأَلَكَ مِنْ خَيْرٍ وَ أَشْرِكْهُمْ فِي صَالِحِ مَا أَدْعُوكَ وَ اجْعَلْنِي وَ أَهْلِي وَ إِخْوَانِي فِي دِينِي فِي أَعْلَى دَرَجَةٍ مِنْ كُلِّ خَيْرٍ خَصَصْتَ بِهِ أَحَداً مِنْ خَلْقِكَ فَإِنَّكَ تُجِيرُ وَ لَا يُجَارُ عَلَيْكَ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ يَسِّرْ لِي كُلَّ يُسْرٍ فَإِنَّ تَيْسِيرَ الْعَسِيرِ عَلَيْكَ سَهْلٌ يَسِيرٌ وَ أَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ(۱)

وَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَدْعُوَ بِهَذَا الدُّعَاءِ فَيَقُولَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِي بِهَا قَلْبِي وَ تَجْمَعُ بِهَا شَمْلِي وَ تَلُمُّ بِهَا شَعْثِي وَ تَرُدُّ بِهَا أُلْفَتِي وَ تُصْلِحُ بِهَا دِينِي وَ تَحْفَظُ بِهَا غَائِبِي وَ تُجِيرُ بِهَا شَاهِدِي وَ تُزَكِّي بِهَا عَمَلِي وَ تُلْهِمُنِي بِهَا رُشْدِي وَ تُبَيِّضُ بِهَا وَجْهِي وَ تَعْصِمُنِي بِهَا مِنْ كُلِّ سُوءٍ اللَّهُمَّ أَعْطِنِي إِيمَاناً صَادِقاً وَ يَقِيناً خَالِصاً لَيْسَ بَعْدَهُ كُفْرٌ وَ رَحْمَةً أَنَالُ بِهَا شَرَفَ كَرَامَتِكَ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَهِ اللَّهُمَّ أَسْأَلُكَ الْفَوْزَ عِنْدَ الْقَضَاءِ وَ مَنَازِلَ الْعُلَمَاءِ وَ عَيْشَ السُّعَدَاءِ وَ مُرَافَقَهَ الْأَنْبِيَاءِ وَ النَّصْرَ عَلَى الْأَعْدَاءِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَنْزَلْتُ بِكَ حَاجَتِي وَ

إِنْ قَصُرَ عَمَلِي وَ ضَعُفَ بَدَنِي وَ قَدِ افْتَقَرْتُ إِلَيْكَ وَ إِلَى رَحْمَتِكَ فَأَسْأَلُكَ يَا قَاضِيَ الْأُمُورِ وَ يَا شَافِيَ الصُّدُورِ كَمَا تُجِيرُ مَنْ فِي الْبُحُورِ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَنْ تُجِيرَنِي مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ وَ مِنْ دَعْوَهِ الثُّبُورِ وَ مِنْ فِتْنَهِ الْقُبُورِ.

اللَّهُمَّ مَا قَصُرَتْ عَنْهُ مَسْأَلَتِي وَ لَمْ تَبْلُغْهُ مُنْيَتِي وَ لَمْ تُحِطْ بِهِ مَعْرِفَتِي مِنْ خَيْرٍ وَعَدْتَهُ أَحَداً مِنْ خَلْقِكَ أَوْ أَنْتَ مُعْطِيهِ أَحَداً مِنْ عِبَادِكَ فَإِنِّي أَرْغَبُ إِلَيْكَ فِيهِ وَ أَسْأَلُكَهُ اللَّهُمَّ يَا ذَا الْحَبْلِ الشَّدِيدِ وَ الْأَمْرِ الرَّشِيدِ أَسْأَلُكَ الْأَمْنَ يَوْمَ الْوَعِيدِ وَ الْجَنَّهَ يَوْمَ الْخُلُودِ مَعَ الْمُقَرَّبِينَ الشُّهُودِ الرُّكَّعِ السُّجُودِ وَ الْمُوفِينَ بِالْعُهُودِ إِنَّكَ رَحِيمٌ وَدُودٌ وَ إِنَّكَ تَفْعَلُ مَا تُرِيدُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اجْعَلْنَا صَادِقِينَ مَهْدِيِّينَ غَيْرَ ضَالِّينَ وَ لَا مُضِلِّينَ سِلْماً لِأَوْلِيَائِكَ حَرْباً لِأَعْدَائِكَ نُحِبُّ لِحُبِّكَ النَّاسَ وَ نُعَادِي لِعَدَاوَتِكَ مَنْ خَالَفَكَ

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۲۷- ۱۳۱.

اللَّهُمَّ هَذَا الدُّعَاءُ وَ إِلَيْکَ الْإِجَابَهُ وَ هَذَا الْجُهْدُ وَ عَلَيْکَ التُّکْلَانُ اللَّهُمَّ أَنْتَ الَّذِی اصْطَنَعَ الْعِزَّ وَ فَازَ بِهِ سُبْحَانَ الَّذِی لَبِسَ الْمَجْدَ وَ تَکَرَّمَ بِهِ سُبْحَانَ الَّذِی لَا يَنْبَغِی التَّسْبِيحُ إِلَّا لَهُ سُبْحَانَ ذِی الْعِزِّ وَ الْکَرَمِ سُبْحَانَ الَّذِی أَحْصَی کُلَّ شَیْ ءٍ عِلْمُهُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلْ لِی نُوراً فِی قَلْبِی وَ نُوراً بَيْنَ يَدَیَّ وَ نُوراً مِنْ خَلْفِی وَ نُوراً عَنْ يَمِينِی وَ نُوراً عَنْ شِمَالِی وَ نُوراً مِنْ فَوْقِی وَ نُوراً مِنْ تَحْتِی وَ نُوراً فِی سَمْعِی وَ نُوراً فِی بَصَرِی وَ نُوراً فِی شَعْرِی وَ نُوراً فِی بَشَرِی وَ نُوراً فِی لَحْمِی وَ نُوراً فِی دَمِی وَ نُوراً فِی عِظَامِی اللَّهُمَّ أَعْظِمْ لِیَ النُّورَ(۱).

غَوَالِی اللَّيَالِی، رَوَی عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله عليه و آله: يَقُولُ لَيْلَهً حِينَ فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ هَذَا الدُّعَاءَ- اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ رَحْمَهً مِنْ عِنْدِکَ إِلَی آخِرِ الدُّعَاءِ إِلَّا أَنَّ فِيهِ التَّسْبِيحَاتِ بَعْدَ قَوْلِهِ أَعْظِمْ لِیَ النُّورَ.

**[ترجمه]المتهجد: سپس می گویی: ای بهترین کسی که خوانده می‌شود، ای بهترین کسی که از وی خواسته می‌شود، ای وسیع‌ترین کسی که عطا می کند، ای بهترین کسی که به او امید می‌رود. برای من رزقی وسیع و حلال از فضل خود عطا کن، ای مهربان‌ترین مهربانان.

خدایا، درخواست دارم آن حاجتم را که اگر روا کنی دیگر از هر چه محرومم کنی زیان نکنم، و اگر آن حاجتم را روا نسازی دیگر هر چه ببخشی نفعی به حالم نبخشد، درخواست دارم که از آتش دوزخ رهایی‌ام بخشی. خدایا بر محمد و آل محمد درود فرست که مرا با عفو خودت از آتش دوزخ رها سازی و با رحمتت مرا از آتش دوزخ آزاد کنی، و با دادن بهشت با جود و بخششت بر من منت گذار و بهشت را با کرمت بر من ارزانی دار و با قدرتت هر ترس بین من و بین بهشت را برطرف کن و با فضل خود حورالعین را به ازدواج من در بیاور.

ای کسی که از رگ گردن به من نزدیک‌تر است، ای کسی که بین شخص و قلبش حایل می‌شود، ای کسی که در مرتبه بلند دیده‌بانی هستی، ای کسی که مثل او چیزی نیست و او شنوا و بیناست. ای شکافنده دانه و دانه خرما، ای خدای نسیم و نفس، ای خدای آفریده شدگان، پروردگار جهانیان، شریکی نداری و خدای ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط و موسی و عیسی و پیامبران علیهم السلام و فرو فرستنده تورات و انجیل و زبور و قرآن بزرگ و کتاب ابراهیم و موسی هستی. از تو می‌خواهم که بر محمد پیامبر رحمتت و بنده و فرستاده‌ات و بر خاندان برگزیده و نیکت، کسانی که ناپاکی و آلودگی را از آنها دور نمودی و آنها را به طور کامل پاکیزه کردی، درودی بسیار و پاکیزه و رشد کننده و نیکو و مبارک بفرست. و خواسته ام از تو این است که در قضایت بر من برکت دهی و در قَدرَت نیز بر من برکت دهی و نیز در آنچه که مرا به سوی آن برمی گردانی برکت دهی و موی پیشانی مرا بگیری و به آنچه که موافق تو و رضایتت است بکشانی. مرا بر هدایت شدن توفیق ده و مرا به سوی آن هدایت کن و مرا به آن توفیق ده و بر آن یاری کن، چرا که به غیر از تو هیچ کس نمی‌تواند بر انجام خیر توفیق دهد و راهنمایی کند و توفیق دهد و بر آن یاری کند.

از تو می‌خواهم که مرا به قضا و قدرت راضی گردانی و بر تحمل بلای خود صبر دهی و بر ایستادنم در پیشگاهت برکت دهی، و نامه اعمالم را به دست راستم دهی و در حساب من آسان گیری و وحشتم را به امنیت تبدیل کنی و عورتم را بپوشانی و مرا به پیامبر رحمتت محمد صلی الله علیه و آله و سلم ملحق کنی و مرا به حوض وی وارد گردانی و مرا با کاسه‌ای سیراب سازی که بعد از آن هرگز تشنگی نباشد. پروردگارا، بر محمد و آل او درود فرست و دینم که نگهدارنده امورم است و دنیایم

کـه معیشـتم در آن اسـت و آخرتم که بازگشـتم به سـوی آن است، را اصـلاح کن. همه اینهـا را بـا جـود و کرمت و شـفاعت پیامبرت محمد و برگزیدگان از اهل بیت وی که سلام تو بر او و همه آنها باد، می‌خواهم. ای مهربان‌ترین مهربانان.

خـدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا به وسـیله حلالت از حرامت بی‌نیاز کن و با فضل خودت از غیر خودت بی‌نیاز گردان و تمـام گناهـانم را ببخش و آنچه که برایم مهم و گران است را کفایت کن و در تمام امورم بر من لطف نما و آنچه را که آرزو و رؤیایم به آن می‌رسد بر من روزی کن که تو مورد اعتماد و امید من هستی.

پروردگارا، هر کس به کسی غیر از تو امید و اطمینان دارد، من به غیر از تو به کسی دیگر امید و اطمینان ندارم، پس بر محمد و آل او درود فرست و مرا بیامرز و ای بخشـنده، به خاطر اعمال زشـتم رسوایم نساز و به خاطر خطاهایم پرده عصمتم را مدر و هنگام مرگ مرا پشـیمان مکن. خدایا، بر محمد و آل او درود فرست و خطاها و کارهای عمدی و جدی و شوخی و اسـرافم را بر نفسم ببخش و فقر و نیاز مرا با بی‌نیازی از آفریدگان شرّت، با رزقی وسیع از فضل خودت برطرف کن، بدون اینکه تلاش و منتی از خلایقت بر من باشد. و حج بیت الله الحرام را بر من در این سال و در هر سال روزی کن، و گناهان بزرگ مرا به منتت ببخش که به غیر از تو کسی این گناهان را نمی‌بخشد، ای داننده غیب‌ها.

خـدایا، تو در کتابت گفتی که «مرا بخوانید تا شـما را اجابت کنم» و من تو را با نام‌های تو خواندم ای خدای من، و به گناهانم در نزد تو اعتراف کردم، و نیازهـایم را به سوی تو آوردم و آنهـا را بر تو فرود آوردم و از آنها نزد تو شـکوه کردم و در مقابل تو گذاشـتم، پس به ذات بخشـنده‌ات و کلمـات کـاملت از تو می‌خواهم که اگر گنـاهی از من باقی باشـد که آن را نیامرزیـده باشـی، یا می‌خواهی مرا بر آن عذاب کنی یا بر آن محاسـبه کنی، یا حاجتی باشد که آن را بر من روا نکرده باشـی یا چیزی از تو خواسـته باشم که آن را به من نداده باشی، فجر این شب طلوع نکند یا این روز سپری نشود مگر اینکه آنها را بخشیده باشی و خواسته‌ام را به من عطا کرده باشی و در تمام این خواسته‌هایم شفیع من باشی، ای مهربان‌ترین مهربانان.

خـدایا، تو اولی هسـتی که قبـل از هر چیزی بودی و خـالق قبـل بودی و آخری هستی که بعـد از هر چیزی و وارث آن خواهی بود. تو نور همه چیز و وارث آن هستی، و بر هر چیز ظـاهر و محافظ آن هستی و باطن‌ترین چیزها و محیط به هر چیزی هستی، بعـد از هر چیزی باقی خواهی بود و با قدرت خود متعالی‌تر از هر چیزبا وجود نزدیکی بدان، و پهلوی هر چیز در عین بلندی به هر چیزی هستی. خالق هر چیزی و وارث آن هستی. آفریننـده هر چیز {و برگرداننـده آن هستی} و ملکت زوال نیابـد و عزتت زایل نگردد و از مکرت در امان نمی‌توان بود و قوتت ضـعیف نشود و کسـی از تو امتناع نمی‌توانـد بورزد و در حکمت کسـی شریک نیست و تباهی نداری و زوال و نهایت و انتها نداری و این چنین در گذشته و این چنین در آینده زوال نمی‌یابد .

زبان نمی‌تواند جلالت را توصـیف کند و قلب‌ها به خاطر عظمتت هدایت نیابند و اعمال به حد شـکر تو نرسند. به خاطر علمت بر همه چیز احاطه داری و عدد هر چیز را بر شـمردی، [ولی] نعمت‌هایت قابل شـمارش نیست و شکر تو به جا آورده نمی‌شود. بر مخلوقاتت غلبه کردی و با قدرتت مالک بندگانت شدی و آنها تسلیم امرت شدند و به خاطر عظمتت در برابرت ذلیل شدند و تقـدیر تو بر آنهـا چیره یافت و علمت به آنها احاطه یافت و چشـمت در میان آنها سپری شـد - آنها را می‌بینی - آنچه را که آنهـا پنهـانی انجام می‌دهنـد، نزد تو آشـکار و روشن است، و آنها در قبضه قـدرت تو سـرگردانند و به سوی آنچه که تو می... خواهی به پایان می‌برند.

هر چیزی که در میان آنها ایجاد کردی عدالت بوده و هر چه که حکم نمودی حق بوده است. تو مهار اختیار هر جنبده‌ای را به دست داری و آن جا که قرار گرفته و آن جا که برمی‌گردد را می‌دانی، همه اینها در کتابی آشکار است. دوست و فرزندی نداری و در سلطنت تو شریکی نیست و به خاطر ناتوانی، ولیّ و سرپرستی نداری، خدایی جز تو نیست و بلند مرتبه‌ای ای پروردگار جهانیان. هر چه بخواهی خواهد شد و هر چه که نخواهی نخواهد شد، هر چه که در مورد چیزی گفتی، خدایا، همان طور است که گفتی و هر چه که به وسیله آن خودت را توصیف کردی، خدایا، همان طور است که وصف نمودی. کسی نیست که از تو راستگوتر باشد و کسی نیست که بهتر از تو سخن بگوید و من بر همه اینها از جمله شاهدان هستم، پس بر محمد و آل او درود فرست و مرا بر این شهادت بمیران و ثواب آن را بر من، بهشت قرار ده، ای صاحب شکوه و کرامت.

خدایا، بر محمد و آل او درود فرست و آنچه را مبغوض خودت است بر من دوست داشتنی نساز، و آنچه را برای خودت دوست داشتنی است مورد غضب من قرار نده، و آنچه را که بر من واجب کرده‌ای بر من سنگین مگردان، و آنچه را که از آن کراهت داری بر من شیرین مکن، و آنچه که حرام کردی بر من مشتبه نساز.

خدایا، من از اینکه به رضایت تو خشمگین گردم به تو پناه می‌آورم یا اینکه به خشم تو خشنود گردم، یا دشمنت را به دوستی خود برگزینم، یا دوستان تو را دشمن دارم یا نصیحت تو را رد کنم، یا با امرت مخالفت نمایم. خدایا من چقدر به تو نیازمندم و تو چقدر از من بی نیازی، مخلوقات هم این گونه هستند. خدایا، توکل نمودن بر تو و زاری نمودن به سوی تو گریه به خاطر خشیت و فروتنی به خاطر عظمتت و ناله و زاری به سوی تو از جدایی‌ات و ترس از عذابت و امید به رحمتت همراه با ترست و ایستادن هنگام امر تو و تمام کردن با اطاعتت چقدر نیکوست!

خدایا، چگونه دستانم را به سویت دراز کنم در حالی که خطاها تنم را دریده‌اند و یا چگونه برای دنیا بنا کنم در حالی که گناهان ارکانم را ویران نموده‌اند، و یا چگونه بر دوستم گریه کنم در حالی که بر خود گریه نمی‌کنم، یا بر چیزی تکیه کنم در حالی بر خود تکیه نمی‌کنم، یا چه زمانی برای آخرت خود عمل کنم در حالی که بر دنیایم حریص هستم، یا چگونه از گناهان خود توبه کنم در حالی که قبل از مرگم گناهان را ترک نمی‌کنم؟

خدایا، دنیا مرا به سوی لهو و بیهودگی فرا خواند و من شتاب کردم و آخرت مرا فرا خواند و من تنبلی نمودم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و جای تنبلی در مورد آخرت را به شتاب به سوی آن تغییر ده و جای شتاب در مورد دنیا را به تنبلی در مورد آن تغییر ده.

به چه کسی امید بندم وقتی که به تو امید نمی‌بندم، یا از چه کسی بترسم وقتی که به تو ایمن شدم، یا از چه کسی اطاعت کنم وقتی که از تو عصیان ورزیدم، یا از چه کسی تشکر کنم وقتی به تو کفر ورزیدم، یا چه کسی را یاد کنم وقتی تو را فراموش نمودم؟ خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و مرا در هر دعای نیک آن بنده‌ای که به تو راغب و از تو ترسان است و تو را با آن فرا خوانده، شریک کن و نیز در هر خیری که از تو می‌خواهد، شریک گردان. و آنها را نیز در هر کار نیکی که من از تو خواسته‌ام شریک گردان. من و خانواده و برادران دینی را در بالا‌ترین درجه خیری که مخصوص کسی از بندگانت کردی قرار ده، براستی که تو پناه می‌دهی و کسی بر ضد تو پناه نمی‌دهد. خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و هر آسانی را بر من آسان گردان، چرا که آسان کردن هر سختی بر تو آسان است و تو بر هر چیز توانا هستی. - . مصباح المتهجد:

- ۱۳۱-۱۲۷

مستحب است این دعا را بخواند، بنابراین می گوید:

خدایا، من از جانب تو رحمتی می‌خواهم که قلبم را بدان هدایت کنی و پراکندگی‌ام را با آن جمع نمایی و به‌هم ریختگی مرا سامان دهی و با آن انس و الفتم را برگردانی و دینم را بدان اصلاح کنی و غائبم را بدان حفظ نمایی و شاهدم را بدان قبول کنی و عملم را بدان پاکیزه گردانی و هدایتم را بدان به من الهام کنی و رویم را بدان سفید گردانی و به وسیله آن از هر بدی حفظ نمایی.

خدایا، به من ایمانی صادق و یقینی خالص که بعد از آن کفری نباشد و رحمتی که به وسیله آن به شرف کرامت در دنیا و آخرت برسم، عطا کن.

خدایا، من از تو رستگاری هنگام مرگ، و منازلی چون منزل علما و زندگانی خوشبختان و همراهی پیامبران و یاری بر دشمنان را خواستارم.

خدایا، من نیازهایم را به سوی تو فرود آوردم، هر چند که عملم کم و بدنم ضعیف است، و به تو و رحمتت نیازمندم. پس از تو می‌خواهم ای کسی که امور را انجام می‌دهی و سینه‌ها را شفا می‌دهی، همان طور که در دریاها پناه می‌دهی، بر محمد و آل محمد درود فرستی و مرا از عذاب جهنم و دعوت هلاکت بار و فتنه قبر نجات دهی.

خدایا، آنچه در درخواستم از آن کوتاهی نکردم و آرزویم بدان نرسید و معرفتم به خیری که یکی از بندگانت را بدان وعده دادی، احاطه نداشت یا خیری که به یکی از بندگانت بخشیده‌ای،

همانا من در همه اینها به سوی تو راغب هستم و آنها را از تو می‌خواهم.

خدایا، ای صاحب ریسمان محکم و امر استوار، از تو امان در روز وعده به عذاب داده شده و بهشت را در روز ماندگاری از تو همراه با مقربین که شاهدند و راکع و ساجدند و به وعده‌ها وفا می کنند، می‌خواهم. براستی که تو مهربان و دوست هستی و براستی که تو آنچه خواهی انجام می‌دهی.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست و ما را راستگو و هدایت شده و گمراه نشده و نه گمراه‌گر و دوست اولیایت و دشمن دشمنانت قرار ده. که مردم را به خاطر تو دوست داشته باشیم و و مخالفین تو را به خاطر مخالفتشان دشمن بداریم. خدایا، این دعای من است و اجابت کردن به عهده توست و این تلاش من است و توکل بر توست.

خدایا، تو کسی هستی که عزت را ایجاد نمودی و بدان رسیدی، منزه است کسی که لباس بزرگی را پوشید و بدان کرامت یافت. منزه است کسی که تسبیح شایسته کسی جز او نیست. منزه است صاحب عزت و کرامت. منزه است کسی که همه چیز را علمش بر شمرده است.

خدایا، بر محمد و آل محمد درود فرست، و نوری در قلبم، و نوری در پیشاپیش من، و نوری در پشت سرم، و نوری در سمت راستم، و نوری در سمت چپم، و نوری بر بالایم، و نوری از زیرم، و نوری در گوشم، و نوری در چشمم، و نوری در مویم و نوری در پوستم، و نوری در گوشتم، و نوری در خونم، و نوری در استخوانم قرار ده. خدایا، نور را بر من بزرگ گردان. - . مصباح المتهجد: ۱۲۷-۱۳۱ -

غوالی اللیالی: عبدالله بن عباس گفته است: شنیدم حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم وقتی که نماز را تمام می کرد این دعا را می‌خواند: خدایا من از جانب تو رحمتی می‌خواهم... تا آخر دعا، با این فرق که در این دعا تسبیحات بعد از گفتن این قسمت است: خدایا نور را بر من بزرگ گردان.

**[ترجمه]

بیان

حاجتی التی مبتدأ و قوله فکاک خبره أو و حاجتی منصوب بفعل مقدر أی أطلبها و فکاک خبر لمبتدإ محذوف أی هی فکاک فالِقُ الْحَبِّ وَ النَّوی أی یفلق الحب و یخرج منه النبات و یفلق النوی و یخرج منه الشجر و قیل المراد به الشقاق التی فی الحنطه و النواه و الأول أعم و أتم و الله أعلم و فی القاموس النسمه محرکه الإنسان و الجمع نسم و نسمات و المملوک ذکرا کان أو أنثی.

و فی النهایه فیه من کانت عصمته شهاده أن لا إله إلا الله أی ما یعصمه من المهالک یوم القیامه و العصمه المنعه و العاصم المانع الحامی و الاعتصام الامتساک بالشی ء و منه شعر أبی طالب عصمه للأرامل أی یمنعهم من الضیاع و الحاجه انتهی.

و قال الطیبی فی الحدیث الدین عصمه أمری أی هو حافظ لجمیع أموری فإن فسد فسد جمیع الأمور و قیل أی یستمسک و یتقوی به فی الأمور

ص: ۳۲۱

۱- ۱. مصباح المتهجد: ۱۳۱- ۱۳۲.

كلها لئلا يدخلها الخلل و اعتصم بكذا التجأ إليه.

أفضيت إذا خرجت إلى الفضاء و أفضيت إلى فلان سرى بوجهك الكريم أى بذاتك أكرم الذوات و قد مر فى كتاب التوحيد و الحجه لذلك وجوه و قال فى النهايه الوارث هو الذى يرث الخلائق و يبقى بعد فنائهم و الظاهر الذى ظهر فوق كل شى ء و علا عليه و الرقيب الحافظ الذى لا يغيب عنه شى ء فعيل بمعنى فاعل و الباطن هو المحتجب عن أبصار الخلائق و أوهامهم فلا يدركه بصر و لا يحيط به وهم أو العالم بما بطن يقال بطنت الأمر إذا عرفت باطنه و المحيط به أى علما و قدره و صنعا و تربيه. المتعالى بقدرته أى هو سبحانه فى حال دنوه إلى المخلوقين تربيه و علما و إحاطه فى نهايه العلو عنهم ذاتا و صفه فلا يدركونه و لا يحيطون به و لا يشبهونه فى شى ء و كذا ارتفاعه ذاتا لا ينافى دنوه لطفا و علما و تربيه بل علوه عين دنوه و دنوه عين علوه.

ذلوا لعظمتك أى لك بسبب عظمتك أو عند عظمتك و هم فى قبضتك أى فى قدرتك و قضائك و قدرك و مشيتك يتقلبون أى يتصرفون و يتحولون من حال إلى حال بناصيه كل دابه أى أنت مالك لها قادر عليها تصرفها على ما تريد بها و الأخذ بالنواصى تمثيل لذلك فإن من أخذ بناصيه الحيوان فهو مستول عليه يصرفه كيف يشاء مستقرها و مستودعها أى أماكنها فى الحياه و الممات أو الأصلاب و الأرحام أو مساكنها من الأرض حين وجدت بالفعل و مودعها من المواد و المقار حين كانت بالقوه و فى بعض الأخبار تفسيرهما بمن استقر فيه الإيمان و من استودعه.

كل أى كل واحد من الدواب و أحوالها فى كتاب مبين مذكور فى اللوح المحفوظ إذا لم أعول على بدنى أى إذا لم أعمل ببدنى طاعتك فعلى أى شى ء أعول مع فقد العمل و الحاصل أن الرجاء إنما يكون مع العمل و مع عدمه يكون غره و فى بعض النسخ على ربى و لعله أظهر.

ص: ٣٢٢

قال الجوهری جمع الله شملهم أی ما تشتت من أمرهم و فرق الله شمله أی ما اجتمع من أمره و قال لم الله شعثه أی أصلح ما تفرق من أموره انتهی و ترد بها ألفتی أی أهل ألفتی أو ألفه الناس أو ألفتی بهم أو الأعم و فی بعض النسخ إلفی و هو أظهر قال الجوهری الإلف الأليف يقال حنت الإلف إلی الإلف و تزكيه العمل تنميته و تضعيف ثوابه أو قبوله و الثناء عليه.

قوله عليه السلام الفوز عند القضاء أی الفوز برحمتك عند ورود قضائك بالموت أو الأعم منه أو عند الحكم بين الناس فی القيامه كما قال تعالی فی وصف ذلك اليوم وَ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِ (١) فی مواضع وَ أَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَهِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ(٢) وَ قالَ الشَّيْطانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ(٣) وَ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ(۴) و مثله كثير.

من فی البحور و فی بعض النسخ بين البحور تلميحا إلی قوله تعالی وَ جَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حاجِزاً(۵) بَيْنَهُما بَرْزَخٌ (۶) أو المعنی يجير الناس من الغرق بين البحور و لعله أظهر من دعوه الثبور أی من أن أقول فی النار وا ثبوراه كما قال تعالی وَ إِذا أُلْقُوا مِنْها مَكاناً ضَيِّقاً مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنالِكَ ثُبُوراً لا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً واحِداً وَ ادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً(٧) و من فتنه القبور أی عذابها أو سؤالها و امتحانها قال فی النهايه فيه إنكم تفتنون فی القبور يريد مساءله منكر و نكير من الفتنه و الامتحان و الاختبار و قد كثرت استعاذته من فتنه القبر و فتنه الدجال و فتنه المحيا و الممات و غير ذلك

ص: ٣٢٣

١- ١. الزمر: ۶٩ و ٧۵.

٢- ٢. مريم: ٣٩.

٣- ٣. إبراهيم: ٢٢.

۴- ۴. يونس: ۵۴.

۵- ۵. النمل: ۶١.

۶- ۶. الرحمن: ٢٠.

٧- ٧. الفرقان: ١۴.

و منه الحديث فبى تفتنون و عنى تسألون أى تمتحنون بى فى قبوركم و يتعرف إيمانكم بنبوتى و منه حديث الحسن إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ قال فتنوهم بالنار أى امتحنوهم و عذبوهم انتهى.

يا ذا الحبل الشديد إشاره إلى قوله تعالى وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ (١) و الحبل الرسن و العهد و الذمه و الأمان و فسر فى الآيه بالإيمان و القرآن و فى الأخبار أنه الأئمه عليهم السلام و ولايتهم و فى بعض النسخ بالياء المثناه التحتانيه و هو القوه.

و الأمر الرشيد أى ذى الرشد الذى من اختاره و عمل به أصاب الصلاح و الرشاد و الشهود و السجود جمعا الشاهد و الساجد و فى النهايه الودود من أسمائه تعالى فعول بمعنى مفعول من الود المحبه يقال وددت الرجل أوده ودا إذا أحببته و الله تعالى مودود أى محبوب فى قلوب أوليائه أو هو فعول بمعنى فاعل أو أنه يحب عباده الصالحين بمعنى يرضى عنهم.

و قال الجوهرى الجهد و الجهد الطاقه و قال الفراء بالضم الطاقه و بالفتح من قولك اجهد جهدك فى هذا الأمر أى أبلغ غايتك و لا يقال اجهد جهدك و الجهد المشقه و جهد الرجل فى كذا أى جد فيه و بالغ.

و قال التوكل إظهار العجز و الاعتماد على غيرك و الاسم التكلان اصطنع العز أى اختاره لنفسه و استبد به أو أعطاه من شاء قال الفيروزآبادى اصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي اخترتك لخاصه أمر أستكفيكه و اصطنع عنده صنيعه اتخذها و هو صنيعى و صنيعتى أى اصطنعته و ربيته.

فاز به أى ذهب و تفرد به قال الجوهرى الفوز النجاه و الظفر بالخير و أفازه الله بكذا ففاز به أى ذهب به انتهى و فى روايات العامه و قال به و قال شراحهم أى أحبه و اختص به لنفسه نحو فلان يقول بفلان أى بمحبته و اختصاصه أو حكم به أو غلب به و أصله من القيل و هو الملك لأنه ينفذ.

١- ١. آل عمران: ١٠٣.

قوله لبس المجد کنایه عن اختصاصه به سبحانه و تکرم به أی اتصف بالکرم بسبب ذلک المجد أو أظهر الکرم به أو تنزه عن النقائص به قال فی القاموس تکرم عنه تنزه و جعل النور فی المسامع و المشاعر کنایه عن سرعه إدراکها و قله خطائها و فی سائر الأعضاء عن ظهور آثار الفضل و الکمال و قرب ذی الجلال فیها فإن کل کمال و فضل یخرج الممکن عن جهات العدم إلی الوجود فهو نور و قد مر الکلام فی ذلک مرارا.

**[ترجمه]«حاجتی ألتی»، مبتدا و سخن حضرت: «فکاک» خبر این مبتدا است. یا «حاجتی»، منصوب به فعل مقدّر، یعنی أطلبها است. «فالق الحب و النوی»، یعنی دانه را می‌شکافد و از آن گیاه خارج می کند و دانه را می‌شکافد و از آن درخت بیرون می... آورد. گفته شده است: منظور شکافی است که در دانه گندم و خرماست .

معنای اولی عام‌تر و کامل‌تر است. خدا خود آگاه‌تر است. در قاموس آمده است: «نَسَمه» یعنی انسان و جمع آن نسم و نسمات است. و نیز به معنای برده، چه زن باشد و چه مرد.

در کتاب نهایه در باره «من کانت عصمته شهاده أن لا اله إلا الله»آمده است، منظور هر چیزی است که او را در روز قیامت از هلاکت گاه‌ها نجات می‌دهد. «العصمه» به معنای باز دارنده و حفظ کننده است و «عاصم» به معنای منع کننده و حمایت کننده است. «الاعتصام»، تمسک کردن به چیزی است که در شعر ابوطالب هم چنین استعمالی به کار رفته است: «عصمه للأرامل»، یعنی مردان و زنان حاجتمند را از تباهی و نیاز حفظ کند. پایان.

طیبی گفت: درباره حدیث است: «الدین عصمه أمری»، یعنی دین حافظ تمام امورم باشد، چرا که اگر دین فاسد شود تمام امور فاسد خواهد شد. گفته شده است: در تمام امور به دین تمسک شده و قوت خواسته می‌شود تا نقصی در این امور نشود. «إعتصم بکذا»، یعنی بدان پناهنده شوی.

«أفضیت» وقتی به کار می‌رود که به فضای بیرون برود و «أفضیت الی فلان» یعنی به سوی وی حرکت کردم. «بوجهک الکریم»، یعنی به ذات کریمت که کریم‌ترین ذات‌هاست. در کتاب توحید و حجت، وجوهی برای این عبارت ذکر شد. در نهایه گفته است: وارث کسی است از مخلوقات ارث می‌برد و بعد از فنا شدن آنها باقی می‌ماند. «الظاهر» کسی است که بالاتر از همه چیز ظاهر است و بر آنها برتری دارد. «الرقیب»، یعنی نگهبانی که چیزی از دید او پنهان نمی‌ماند. در اینجا رقیب بر وزن فعیل است ولی به معنای فاعل است. «الباطن»، کسی است که از دید خلایق و پندارشان پوشیده و در پرده است، بنابراین چشمی او را نمی‌بیند و پنداری به وی احاط نمی‌یابد. یا به معنای عالمی است که به باطن امور آگاه است و «بطنت الامر» وقتی به کار می‌رود که به باطن امور آگاهی یافته باشی. «المحیط به»، یعنی از نظر علم و قدرت و آفرینش و تربیت.

«المتعالی بقدرته»، یعنی خدای سبحان در عین نزدیکی به مخلوقات از نظر تربیت و علم و احاطه به آنها، در نهایت برتری به آنها از نظر ذات و صفت است، بنابراین مخلوقات خدا را درک نمی‌کنند و به وی احاطه ندارند و او را به چیزی تشبیه نمی... کنند و بنابراین بلند مرتبگی وی منافی نزدیکی از نظر لطف و علم و تربیت نیست، بلکه بلند مرتبگی وی عین نزدیکی وی است و نزدیکی وی عین بلند مرتبگی وی است.

«ذلوا لعظمتك»، یعنی برای تو به سبب عظمتت یا هنگام عظمتت «و هم فی قبضتک»، یعنی در قدرت و قضا و قدر و خواسته… ات هستند. «یتقلبون»، تصرف می کنند و از حالی به حالی می‌شوند. «بناصیه کل دابه»، یعنی تو مالک آن و قادر بر آن و تصرف در آن به هر گونه که می‌خواهی هستی و گرفتن موی پیشانی به عنوان تمثیلی بر این موارد به کار رفته است، چرا که هر کس موی پیشانی حیوانی - مهارش - را به دست گیرد، بر آن استیلا دارد و به هر جا که بخواهد می کشاند. «مستقرها و مستودعها»، یعنی مکانش در هنگام زندگی و مرگ یا صلب‌ها و رحم‌ها، یا مسکنش از وقتی که به وجود آمد و مکان بازگشتش از مواد و استقرارش، زمانی که هنوز قوه بود - هنوز به فعلیت نرسیده بود -. در برخی از روایات این دو کلمه به کسی که ایمان در وی استقرار یافته و در وی به ودیعت نهاده شده، تفسیر شده است.

«کل»، یعنی هر یک از جنبدگان و احوالشان «فی کتاب مبین»، یعنی در لوح محفوظ ذکر شده است. «اذا لم اعوّل علی بدنی»، یعنی وقتی با بدنم طاعتت را به جا می‌آورم، پس بر چه چیز تکیه کنم با اینکه عملی ندارم. نتیجه اینکه رجا و امید فقط در صورتی کاربرد دارد که عملی در کار باشد و بدون عمل اسمش رجا نیست بلکه غره و غرور است. در برخی نسخه‌ها آمده: «علی ربّی»، شاید این ظاهرتر باشد.

جوهری گفته است: «جمع الله شملهم»، یعنی آنچه از امور آنها تشتت و پراکندگی دارد. و «فرّق الله شمله»، یعنی آنچه که از امور آنها اجتماع و جمع است. گفته است: «لمّ الله شعثه»، یعنی آنچه که از امور آنها را که متفرق است اصلاح کند؛ پایان. «تردد بها الفتی»، یعنی اهل الفتم و یا الفت مردم یا انسم به آنها یا اعم از اینها. در برخی نسخه‌ها آمده «إلفی» که این ظاهرتر است. جوهری گفته است: «الإلف» یعنی الیف و دوست. گفته می‌شود «حنّت الإلف إلی الإلف» یعنی همدم به همدم اشتیاق پیدا کرد. «تزکیه العمل»، رشد دادن و چند برابر کردن ثوابش یا قبول کردن عمل و ستایش به خاطر آن است.

سخن حضرت علیه السلام: «الفوز عند القضاء»، یا رستگاری به وسیله رحمتت هنگام ورود قضایت به مرگ، یا اعم از مرگ و غیر آن، یا هنگام حکم میان مردم در قیامت، همان طور که خداوند در وصف آن روز می‌فرماید: «و قضی بینهم بالحق - . زمر/ ۶۵ و ۷۵ - »، {و میانشان به حق داوری گردد.} و در جایی دیگر «و أنذرهم یوم الحسره إذا قضی الأمر - . مریم/ ۳۹ - »،

{و آنان را از روز حسرت بیم ده، آن گاه که داوری انجام گیرد.}، «و قال الشیطان لما قضی الامر - . ابراهیم/ ۲۲ - »،

{و چون کار از کار گذشت [و داوری صورت گرفت] شیطان می گوید.} و «قضی بینهم بالقسط - . یونس/ ۵۴ - »، {میان آنها به عدالت داوری گردد.} مثل این موارد بسیار است.

«من فی البحور»، در برخی از نسخه‌ها آمده است «بین البحور» که تلمیحی است به آیه «و جعل بین البحرین حاجزاً» - . النمل/ ۶۱ - ، {و میان دو دریا برزخی گذاشت.} «بینهما برزخ - . الرحمن/ ۲۰ - »، {بین آن دو برزخی است.} یا معنا این است که مردم را از غرق شدن بین دریاها پناه می‌دهد و شاید این معنا ظاهرتر باشد. «من دعوه الثبور»، یعنی از اینکه در آتش بگویم «واثبوراه»، همچنان که خدای متعال می‌فرماید: «وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا * لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا» - . فرقان / ۱۳ و ۱۴ - ،

{و چون آنان را در تنگنایی از آن، به زنجیر کشیده بیندازند، آنجاست که مرگ [خود] را می خواهند. امروز یک بار هلاکِ [خود] را مخواهید و بسیار هلاک [خود] را بخواهید.} «من فتنه القبور»، یعنی از سؤال و عذاب قبر و امتحان آن. در نهایه درباره «إنکم تفتنون فی القبور» گفته است: منظور سؤال نکیر و منکر از فتنه و امتحان و آزمایش است. پناه خواستن از فتنه قبر و فتنه دجال و فتنه زندگی و مرگ و غیر اینها بسیار وارد شده است که این حدیث از جمله اینهاست: «فبی تفتنون و عنی تسألون»، یعنی در مورد من در قبرها امتحان می‌شوید و ایمانتان نسبت به نبوت من مشخص می‌شود. این حدیث که سندش حسن است نیز از جمله استعمال همین معنی است «إن الذین فتنوا المؤمنین و المؤمنات»، گفته است: با آتش آنها را امتحان ... کردند یعنی آنها را امتحان کردند و عذاب نمودند. پایان.

«یا ذالحبل الشدید»، اشاره به آیه «واعتصموا بحبل الله - . آل عمران/ ۱۰۳ - »{به ریسمان خداوند چنگ بزنید} «الحبل» به معنای ریسمان و پیمان و ذمه و امان است. حبل در آیه به ایمان و قرآن تفسیر شده است. در روایات آمده است که منظور از حبل‌الله، ائمه علیهم السلام و ولایت آنهاست. در برخی نسخه‌ها با یای مثنای تحتانی آمده است که به معنای نیرو و قوت است.

«الأمر الرشید»، یعنی صاحب هدایتی که هر کس آن را برگزیند و بدان عمل کند، به صلاح و هدایت می‌رسد. «الشهود و السجود»، جمع شاهد و ساجد هستند. در نهایه آمده است که «ودود» از اسمای خدای متعال و بر وزن فعول و به معنای مفعول «الوُدّ» و به معنای محبت است. وقتی کسی را دوست داشته باشی گفته می‌شود: «وددت الرجل أوّده ودّا». خدای متعال مودود، یعنی در قلب دوستدارانش محبوب است. یا فعول به معنای فاعل است. یا او بندگان صالحش را دوست می‌دارد به این معنا که از آنها راضی می‌شود.

جوهری گفته است: «الجهد و الجهد» - به ضمه و فتحه - به معنای طاقت و تحمل است. فرّا گفته است: الجهد به فتحه از عبارت «اجهد جَهدک فی هذا الامر» گرفته شده است و به معنای نهایت سعیت را بکن، است و گفته نمی‌شود: «اجهد جُهدک» و الجهد به معنای مشقت است. «جهد الرجل فی کذا»، یعنی در این کار بی نهایت تلاش نمود.

گفته است: «توکل»، اظهار نمودن ناتوانی و اعتماد کردن به دیگری است و اسم توکل، التکلان می‌باشد. «اصطنع العز»، یعنی عزت را بر خود انتخاب نمود و آن را به خود اختصاص داد، یا عزت را به هرکس که خواسته داده است. فیروزآبادی گفته است: «اصطنعتک لنفسی»، یعنی تو را بر کار خاصی که فکر می‌کنم از پس آن برمی‌آیی انتخاب نمودم. «اصطنع» یعنی ویژگی‌ای دارد که آن را برگزیده است. «و هو صنیعی و صنیعتی»، یعنی او را برگزیده و تربیت نمودم.

«فاز به»، برد و با آن تنها شد. جوهری گفته است: «الفوز» به معنای نجات و دست یافتن به خیر است. «أفازه الله بکذا»، یعنی او را برد. پایان. در روایات عامه آمده است «و قال به». شارحین این حدیث گفته‌اند: یعنی او را دوست داشت و او را برای خود برگزید، مانند اینکه فلانی به فلانی می گوید؛ یعنی با محبت و جزء خاصه خود کردن، یا بدان حکم کرد، یا بدان غلبه یافت. اصل «قال» از قَیل به معنای پادشاه است، چرا که حکم پادشاه نفوذ می‌یابد.

سخن حضرت: «لبس المجد»، کنایه از اختصاص مجد و بزرگی به خدای سبحان است. «تکرم به»، یعنی به سبب مجد و بزرگی به کریم بودن متصف شد. یا کرامت را به سبب بزرگی ظاهر نمود. یا به سبب بزرگی از نقص‌ها منزه و برکنار شد. در

القـاموس گفته است: تکرم عنه به معنـای منزه شـدن است. قرار دادن نور در مسـامع و مشـاعر کنـایه از سـرعت ادراک و کمی خطای آنهاست. قرار دادن نور در سایر اعضا کنایه از ظاهر شدن آثار فضـلیت و کمال و نزدیکی صاحب شکوه در آن است، چرا که هر کمال و فضلی، ممکنی است که از عدم به وجود می‌آید، پس او نور است. قبلا بارها در این باره سخن گفته‌ایم.

**[ترجمه]

«۱۴»

جُنَّهُ الْأَمَانِ: ثُمَّ قُلْ مَا كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام يَقُولُ فِي سَحَرِ كُلِّ لَيْلَةٍ بِعَقِبِ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ- اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ جَرَى بِهِ عِلْمُكَ فِيَّ وَ عَلَيَّ إِلَى آخِرِ عُمُرِي بِجَمِيعِ ذُنُوبِي لِأَوَّلِهَا وَ آخِرِهَا وَ عَمْدِهَا وَ خَطَائِهَا وَ قَلِيلِهَا وَ كَثِيرِهَا وَ دَقِيقِهَا وَ جَلِيلِهَا وَ قَدِيمِهَا وَ حَدِيثِهَا وَ سِرِّهَا وَ عَلَانِيَتِهَا وَ جَمِيعِ مَا أَنَا مُذْنِبُهُ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ وَ أَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَغْفِرَ لِي جَمِيعَ مَا أَحْصَيْتَ مِنْ مَظَالِمِ الْعِبَادِ قِبَلِي فَإِنَّ لِعِبَادِكَ عَلَيَّ حُقُوقاً وَ أَنَا مُرْتَهَنٌ بِهَا تَغْفِرُهَا لِي كَيْفَ شِئْتَ وَ أَنَّى شِئْتَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ (۱)

ثُمَّ قُلْ مَا كَانَ زَيْنُ الْعَابِدِينَ علیه السلام (۲)

يَقُولُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ بِعَقِبِ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغْفِرُكَ مِمَّا تُبْتُ إِلَيْكَ مِنْهُ ثُمَّ عُدْتُ فِيهِ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِمَا أَرَدْتُ بِهِ وَجْهَكَ فَخَالَطَنِي فِيهِ مَا لَيْسَ لَكَ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِلنِّعَمِ الَّتِي مَنَنْتَ بِهَا عَلَيَّ فَقَوِيتُ عَلَى مَعَاصِيكَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ لِكُلِّ ذَنْبٍ أَذْنَبْتُهُ وَ لِكُلِّ مَعْصِيَةٍ ارْتَكَبْتُهَا اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي عَقْلًا كَامِلًا وَ عَزْماً ثَاقِباً وَ لُبّاً رَاجِحاً وَ قَلْباً زَكِيّاً وَ عِلْماً كَثِيراً وَ أَدَباً بَارِعاً وَ اجْعَلْ ذَلِكَ كُلَّهُ لِي وَ لَا تَجْعَلْهُ عَلَيَّ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ (۳)

ثُمَّ قُلْ خَمْساً أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ (۴).

ص: ۳۲۵

۱- ۱. مصباح الكفعمیّ ص ۶۲.

۲- ۲. فی المصدر المطبوع: ما كان علیّ علیه السلام.

۳- ۳. جنه الأمان: ۶۳.

۴- ۴. جنه الأمان: ۶۳.

ثُمَّ قَالَ وَ رُوِیَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله: أَنَّ اللَّهَ یَغْفِرُ لِصَاحِبِ الِاسْتِغْفَارِ ذُنُوبَهُ وَ لَوْ کَانَتْ مِلْ ءَ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ الْأَرَضِینَ السَّبْعِ وَ ثِقْلَ الْجِبَالِ وَ عَدَدَ الْأَمْطَارِ وَ مَا فِی الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ کَتَبَ لَهُ بِعَدَدِ ذَلِکَ حَسَنَاتٍ وَ لَا یَقُولُهُ عَبْدٌ فِی یَوْمِهِ أَوْ لَیْلَتِهِ وَ یَمُوتُ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّهَ وَ لَمْ یَفْتَقِرْ أَبَداً وَ هُوَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْتَغْفِرُکَ مِمَّا تُبْتُ إِلَیْکَ مِنْهُ إِلَی آخِرِهِ (۱).

**[ترجمه]جنه الأمان: سپس آنچه را که امیرالمؤمنین علیه السلام در هر شب بعد از دو رکعت نافله فجر می گفت را بگو: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای گناهانم از اول و آخرش، و عمدی و سهوی، و کم و زیاد، ظریف و باریک، و یا جلیل و بزرگش، قدیم و جدیدش، پنهان و آشکارش و همه آن گناهانی که مرتکب آن می شوم و به سوی تو توبه می کنم، و می... خواهم که بر محمد و آل محمد درود فرستی و همه مظالم بندگان را که بر ذمّه من آمده و تو آنها را به شماره آورده‌ای ببخشی، زیرا بندگانت بر گردنم حقوقی دارند که من در گرو آن ها هستم، پس هر گونه و هر زمانی که خواستی آن ها را بیامرز، ای مهربان‌ترین مهربانان.» - . مصباح الکفعمی: ۶۲ -

سپس آنچه را که امام سجاد علیه السلام - . در کتاب چاپ شده، این دعا از امام علی علیه السلام آمده است. -

در هر شب بعد از دو رکعت نافله فجر می‌خواند را بخوان: «ای خدا، من از تو آمرزش می طلبم از آن گناهی که با وجود توبه باز مرتکب آن شدم، و نیز آمرزش می طلبم از این گناه که هر کار خیری را که خواستم خالص برای تو بجا آورم، هوای نفس در آن مداخله کرد و غرضی غیر رضای تو را در آن وارد ساخت؛ و از تو به خاطر نعمت‌هایی که به من دادی و من آن را در راه معصیت تو به کار گرفتم آمرزش می‌طلبم، از خدایی که خدایی جز او نیست و زنده و پاینده است و به نهان و آشکار داناست و رحمتگر و مهربان است، بر تمام گناهانی که کرده‌ام و هر معصیتی که مرتکب آن شده‌ام آمرزش می‌طلبم. خدایا به من عقلی کامل و عزمی روشن و عقلی افزون و قلبی پاک و علمی زیاد و ادبی کامل روزی کن و تمام آنها را به نفع من قرار ده نه علیه من. به وسیله رحمتت ای مهربان‌ترین مهربانان.» - . جنه الامان: ۶۳ -

سپس پنج مرتبه بگو: از خدایی که خدایی جز او نیست و زنده و پاینده است آمرزش می‌طلبم و به سوی او توبه می کنم. - . جنه الامان: ۶۳ -

سپس گفته است: از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روایت شده است که خداوند گناهان کسی را که استغفار می کند می... بخشد، هر چند که به اندازه ظرفیت آسمان‌های هفتگانه و زمین‌ها هفتگانه و به وزن کوه‌ها و به تعداد دانه‌های باران و آنچه که در خشکی و دریا باشد، و به همین اندازه برای او نیکی می‌نویسد و هیچ بنده ای این استغفار را نمی گوید و می‌میرد، مگر اینکه وارد بهشت می‌شود و هرگز فقیر نمی گردد، استغفار این است: ای خدا، من از تو آمرزش می طلبم از آن گناهی که از آن توبه کردم... تا آخر دعا. - . مصباح الکفعمی: ۶۳ -

**[ترجمه]

«۱۵»

ثَوَابُ الْأَعْمَالِ، عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی عَنِ الْعَمْرَکِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِیهِ عَنْ أَبِیهِ قَالَ قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام: مَنْ

صَلَّى الْفَجْرَ وَ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ إِحْدَى عَشْرَهَ مَرَّهً لَمْ يَتْبَعْهُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ ذَنْبٌ وَ إِنْ رَغِمَ أَنْفُ الشَّيْطَانِ (۲).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: اميرالمؤمنين عليه السلام فرمود: كسى كه پس از نماز فجر يازده بار «قل هو الله احد» را بخواند، در آن روز گناهى از او سر نمى‌زند، تا بينى شيطان را به خاك بمالد. - . ثواب الاعمال: ۱۱۶ -

**[ترجمه]

بيان

الفجر يحتمل الفريضه و النافله و لذا أوردنا الخبر فى الموضعين

**[ترجمه]ممكن است نماز فجر نافله باشد يا فريضه؛ به همين دليل اين روايت را در دو جا ذكر كرديم.

**[ترجمه]

«۱۶»

الْبَلَدُ الْأَمِينُ (۳): كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام يَسْتَغْفِرُ سَبْعِينَ مَرَّهً فِي سَحَرِ كُلِّ لَيْلَهٍ بِعَقِبِ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ الِاسْتِغْفَارُ الْأَوَّلُ اللَّهُمَّ إِنِّي أُثْنِي عَلَيْكَ بِمَعُونَتِكَ عَلَى مَا نِلْتُ بِهِ الثَّنَاءَ عَلَيْكَ وَ أُقِرُّ لَكَ عَلَى نَفْسِي بِمَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَ الْمُسْتَوْجِبُ لَهُ فِي قَدْرِ فَسَادِ نِيَّتِي وَ ضَعْفِ يَقِينِي اللَّهُمَّ نِعْمَ الْإِلَهُ أَنْتَ وَ نِعْمَ الرَّبُّ أَنْتَ وَ بِئْسَ الْمَرْبُوبُ أَنَا وَ نِعْمَ الْمَوْلَى أَنْتَ وَ بِئْسَ الْعَبْدُ أَنَا وَ نِعْمَ الْمَالِكُ أَنْتَ وَ بِئْسَ الْمَمْلُوكُ أَنَا فَكَمْ قَدْ أَذْنَبْتُ فَعَفَوْتَ عَنْ ذَنْبِي وَ كَمْ قَدْ تَعَمَّدْتُ فَتَجَاوَزْتَ وَ كَمْ قَدْ عَثَرْتُ فَأَقَلْتَنِي عَثْرَتِي وَ لَمْ تَأْخُذْنِي عَلَى غِرَّتِي فَأَنَا ظَالِمٌ لِنَفْسِي الْمُقِرُّ لِذَنْبِي الْمُعْتَرِفُ بِخَطِيئَتِي فَيَا غَافِرَ الذُّنُوبِ أَسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي وَ أَسْتَقِيلُكَ لِعَثْرَتِي فَأَحْسِنْ إِجَابَتِي فَإِنَّكَ أَهْلُ الْإِجَابَهِ وَ أَهْلُ التَّقْوَى وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَهِ ۲ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ قَوِيَ بَدَنِي عَلَيْهِ بِعَافِيَتِكَ أَوْ نَالَتْهُ قُدْرَتِي

۱- ۱. مصباح الكفعمىّ: ۶۳ فى الهامش، و تراه فى البلد الأمين ص ۴۰ فى الهامش ايضا.

۲- ۲. ثواب الأعمال ص ۱۱۶.

۳- ۳. البلد الأمين: ۳۸- ۴۶.

بِفَضْلِ نِعْمَتِکَ أَوْ بَسَطْتُ إِلَیْهِ یَدِی بِتَوْسِعَهِ رِزْقِکَ وَ احْتَجَبْتُ فِیهِ مِنَ النَّاسِ بِسِتْرِکَ وَ اتَّکَلْتُ فِیهِ عِنْدَ خَوْفِی مِنْهُ عَلَی أَنَاتِکَ وَ وَثِقْتُ مِنْ سَطْوَتِکَ عَلَیَّ فِیهِ بِحِلْمِکَ وَ عَوَّلْتُ فِیهِ عَلَی کَرَمِ عَفْوِکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۳»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ یَدْعُو لِی غَضَبَکَ أَوْ یُدْنِی مِنْ سَخَطِکَ أَوْ یَمِیلُ بِی إِلَی مَا نَهَیْتَنِی عَنْهُ أَوْ یَنْأَی بِی عَمَّا دَعَوْتَنِی إِلَیْهِ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۴»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ اسْتَمَلْتُ إِلَیْهِ أَحَداً مِنْ خَلْقِکَ بِغَوَایَتِی أَوْ خَدَعْتُهُ بِحِیلَتِی فَعَلَّمْتُهُ مِنْهُ مَا جَهِلَ وَ عَمَّیْتُ عَلَیْهِ مِنْهُ مَا عَلِمَ وَ لَقِیتُکَ غَداً بِأَوْزَارِی وَ أَوْزَارٍ مَعَ أَوْزَارِی فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۵»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ یَدْعُو إِلَی الْغَیِّ وَ یُضِلُّ عَنِ الرُّشْدِ وَ یُقِلُّ الرِّزْقَ وَ یَمْحُو الْبَرَکَهَ وَ یُخْمِلُ الذِّکْرَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۶»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ أَتْعَبْتُ فِیهِ جَوَارِحِی فِی لَیْلِی وَ نَهَارِی وَ قَدِ اسْتَتَرْتُ مِنْ عِبَادِکَ بِسِتْرِی وَ لَا سِتْرَ إِلَّا مَا سَتَرْتَنِی فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۷»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ رَصَدَنِی فِیهِ أَعْدَائِی لِهَتْکِی فَصَرَفْتَ کَیْدَهُمْ عَنِّی وَ لَمْ تُعِنْهُمْ عَلَی فَضِیحَتِی کَأَنِّی لَکَ وَلِیٌّ فَنَصَرْتَنِی وَ إِلَی مَتَی یَا رَبِّ أَعْصِی فَتُمْهِلُنِی وَ طَالَ مَا عَصَیْتُکَ فَلَمْ تُؤَاخِذْنِی وَ سَأَلْتُکَ عَلَی سُوءِ فِعْلِی فَأَعْطَیْتَنِی فَأَیُّ شُکْرٍ یَقُومُ عِنْدَکَ بِنِعْمَهٍ مِنْ نِعَمِکَ عَلَیَّ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۸»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ قَدَّمْتُ إِلَیْکَ فِیهِ تَوْبَتِی ثُمَّ وَاجَهْتُ بِتَکَرُّمِ قَسَمِی بِکَ وَ أَشْهَدْتُ عَلَی نَفْسِی بِذَلِکَ أَوْلِیَاءَکَ مِنْ عِبَادِکَ أَنِّی غَیْرُ عَائِدٍ إِلَی مَعْصِیَتِکَ فَلَمَّا قَصَدَنِی بِکَیْدِهِ الشَّیْطَانُ وَ مَالَ بِی إِلَیْهِ الْخِذْلَانُ وَ دَعَتْنِی نَفْسِی إِلَی الْعِصْیَانِ اسْتَتَرْتُ حَیَاءً مِنْ عِبَادِکَ جُرْأَهً مِنِّی عَلَیْکَ وَ أَنَا أَعْلَمُ أَنَّهُ لَا یَکُنُّنِی مِنْکَ سِتْرٌ وَ لَا بَابٌ

وَ لَا يَحْجُبُ نَظَرَكَ إِلَيَّ حِجَابٌ فَخَالَفْتُكَ فِي الْمَعْصِيَهِ إِلَى مَا نَهَيْتَنِي عَنْهُ ثُمَّ كَشَفْتَ السِّتْرَ عَنِّي وَ سَاوَيْتُ أَوْلِيَاءَكَ كَأَنِّي لَمْ أَزَلْ لَكَ طَائِعاً وَ إِلَى أَمْرِكَ مُسَارِعاً وَ مِنْ وَعِيدِكَ فَازِعاً فَلَبَّسْتُ عَلَى عِبَادِكَ وَ لَا يَعْرِفُ بِسَرِيرَتِي غَيْرُكَ فَلَمْ تُسَمِّنِي بِغَيْرِ سِمَتِهِمْ بَلْ أَسْبَغْتَ عَلَيَّ مِثْلَ نِعَمِهِمْ ثُمَّ فَضَّلْتَنِي فِي ذَلِكَ عَلَيْهِمْ حَتَّى كَأَنِّي عِنْدَكَ فِي دَرَجَتِهِمْ وَ مَا ذَلِكَ إِلَّا بِحِلْمِكَ وَ فَضْلِ نِعْمَتِكَ فَلَكَ الْحَمْدُ مَوْلَايَ فَأَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ كَمَا سَتَرْتَهُ عَلَيَّ فِي الدُّنْيَا أَنْ لَا تَفْضَحَنِي بِهِ فِي الْقِيَامَهِ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

«۹»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ سَهِرْتُ لَهُ لَيْلِي فِي التَّأَنِّي لِإِتْيَانِهِ وَ التَّخَلُّصِ إِلَى وُجُودِهِ حَتَّى إِذَا أَصْبَحْتُ تَخَطَّأْتُ إِلَيْكَ بِحِلْيَهِ الصَّالِحِينَ وَ أَنَا مُضْمِرٌ خِلَافَ رِضَاكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِي يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۱۰»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ ظَلَمْتُ بِسَبَبِهِ وَلِيّاً مِنْ أَوْلِيَائِكَ أَوْ نَصَرْتُ بِهِ عَدُوّاً مِنْ أَعْدَائِكَ أَوْ تَكَلَّمْتُ فِيهِ بِغَيْرِ مَحَبَّتِكَ أَوْ نَهَضْتُ فِيهِ إِلَى غَيْرِ طَاعَتِكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِي يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۱۱»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ نَهَيْتَنِي عَنْهُ فَخَالَفْتُكَ إِلَيْهِ أَوْ حَذَّرْتَنِي إِيَّاهُ فَأَقَمْتُ عَلَيْهِ أَوْ قَبَّحْتَهُ لِي فَزَيَّنْتُهُ لِنَفْسِي فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِي يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۱۲»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ نَسِيتُهُ فَأَحْصَيْتَهُ وَ تَهَاوَنْتُ بِهِ فَأَثْبَتَّهُ وَ جَاهَرْتُ بِهِ فَسَتَرْتَهُ عَلَيَّ وَ لَوْ تُبْتُ إِلَيْكَ مِنْهُ لَغَفَرْتَهُ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِي يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۱۳»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ تَوَقَّعْتُ فِيهِ قَبْلَ انْقِضَائِهِ تَعْجِيلَ الْعُقُوبَهِ فَأَمْهَلْتَنِي وَ أَدْلَيْتَ عَلَيَّ سِتْراً فَلَمْ آلِ فِي هَتْكِهِ عَنِّي جَهْداً فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِي يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۱۴»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ يَصْرِفُ عَنِّي رَحْمَتَكَ أَوْ يُحِلُّ بِي نَقِمَتَكَ أَوْ يَحْرِمُنِي كَرَامَتَكَ أَوْ يُزِيلُ عَنِّي نِعْمَتَكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِي يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۱۵»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ یُورِثُ الْفَنَاءَ أَوْ یُحِلُّ الْبَلَاءَ أَوْ یُشْمِتُ الْأَعْدَاءَ أَوْ یَکْشِفُ الْغِطَاءَ أَوْ یَحْبِسُ قَطْرَ السَّمَاءِ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۱۶»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ عَیَّرْتُ بِهِ أَحَداً مِنْ خَلْقِکَ أَوْ قَبَّحْتُهُ مِنْ فِعْلِ أَحَدٍ مِنْ بَرِیَّتِکَ ثُمَّ تَقَحَّمْتُ عَلَیْهِ وَ انْتَهَکْتُهُ جُرْأَةً مِنِّی عَلَى مَعْصِیَتِکَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۱۷»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ تُبْتُ إِلَیْکَ مِنْهُ وَ أَقْدَمْتُ عَلَى فِعْلِهِ فَاسْتَحْیَیْتُ مِنْکَ وَ أَنَا عَلَیْهِ وَ رَهِبْتُکَ وَ أَنَا فِیهِ ثُمَّ اسْتَقَلْتُکَ مِنْهُ وَ عُدْتُ إِلَیْهِ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۱۸»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ ثَوَّرَکَ عَلَیَّ وَ وَجَبَ فِی فِعْلِی بِسَبَبِ عَهْدٍ عَاهَدْتُکَ عَلَیْهِ أَوْ عَقْدٍ عَقَدْتُهُ لَکَ أَوْ ذِمَّةٍ آلَیْتُ بِهَا مِنْ أَجْلِکَ لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِکَ ثُمَّ نَقَضْتُ ذَلِکَ مِنْ غَیْرِ ضَرُورَةٍ لِرَغْبَتِی فِیهِ بَلِ اسْتَزَلَّنِی عَنِ الْوَفَاءِ بِهِ الْبَطَرُ وَ اسْتَحَطَّنِی عَنْ رِعَایَتِهِ الْأَشَرُ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۱۹»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ لَحِقَنِی بِسَبَبِ نِعْمَةٍ أَنْعَمْتَ بِهَا عَلَیَّ فَقَوِیتُ بِهَا عَلَى مَعْصِیَتِکَ وَ خَالَفْتُ بِهَا أَمْرَکَ وَ قَدِمْتُ بِهَا عَلَى وَعِیدِکَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۲۰»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ قَدَّمْتُ فِیهِ شَهْوَتِی عَلَى طَاعَتِکَ وَ آثَرْتُ فِیهِ مَحَبَّتِی عَلَى أَمْرِکَ وَ أَرْضَیْتُ نَفْسِی فِیهِ بِسَخَطِکَ إِذْ رَهَّبْتَنِی مِنْهُ بِنَهْیِکَ وَ قَدَّمْتَ إِلَیَّ فِیهِ بِأَعْذَارِکَ وَ احْتَجَجْتَ عَلَیَّ فِیهِ بِوَعِیدِکَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۲۱»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ عَلِمْتُهُ مِنْ نَفْسِی أَوْ نَسِیتُهُ أَوْ ذَکَرْتُهُ أَوْ تَعَمَّدْتُهُ أَوْ أَخْطَأْتُ فِیمَا لَا أَشُکُّ أَنَّکَ سَائِلِی عَنْهُ وَ إِنَّ نَفْسِی مُرْتَهَنَةٌ بِهِ لَدَیْکَ وَ إِنْ کُنْتُ قَدْ نَسِیتُهُ وَ غَفَلْتُ عَنْهُ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۲۲»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ وَاجَهْتُكَ بِهِ وَ قَدْ أَيْقَنْتُ أَنَّكَ تَرَانِی عَلَيْهِ وَ أَغْفَلْتُ أَنْ أَتُوبَ إِلَيْكَ مِنْهُ وَ أُنْسِيتُ أَنْ أَسْتَغْفِرَكَ لَهُ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۲۳»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ دَخَلْتُ فِيهِ بِحُسْنِ ظَنِّی بِكَ أَنْ لَا تُعَذِّبَنِی عَلَيْهِ وَ رَجَوْتُكَ لِمَغْفِرَتِهِ فَأَقْدَمْتُ عَلَيْهِ وَ قَدْ عَوَّلْتُ نَفْسِی عَلَى مَعْرِفَتِی بِكَرَمِكَ أَنْ لَا تَفْضَحَنِی بَعْدَ أَنْ سَتَرْتَهُ عَلَيَّ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۲۴»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ اسْتَوْجَبْتُ مِنْكَ بِهِ رَدَّ الدُّعَاءِ وَ حِرْمَانَ الْإِجَابَةِ وَ خَيْبَةَ الطَّمَعِ وَ انْفِسَاخَ الرَّجَاءِ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۲۵»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ يُعْقِبُ الْحَسْرَةَ وَ يُورِثُ النَّدَامَةَ وَ يَحْبِسُ الرِّزْقَ وَ يَرُدُّ الدُّعَاءَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۲۶»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ يُورِثُ الْأَسْقَامَ وَ الْفَنَاءَ وَ يُوجِبُ النِّقَمَ وَ الْبَلَاءَ وَ يَكُونُ فِی الْقِيَامَةِ حَسْرَةً وَ نَدَامَةً فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۲۷»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ مَدَحْتُهُ بِلِسَانِی أَوْ أَضْمَرَهُ جَنَانِی أَوْ هَشَّتْ إِلَيْهِ نَفْسِی أَوْ أَتَيْتُهُ بِفَعَالِی أَوْ كَتَبْتُهُ بِيَدِی فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۲۸»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ خَلَوْتُ بِهِ فِی لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ وَ أَرْخَيْتَ عَلَيَّ فِيهِ الْأَسْتَارَ حَيْثُ لَا يَرَانِی إِلَّا أَنْتَ يَا جَبَّارُ فَارْتَابَتْ فِيهِ نَفْسِی وَ مَيَّزْتُ بَيْنَ تَرْكِهِ لِخَوْفِكَ وَ انْتِهَاكِهِ لِحُسْنِ الظَّنِّ بِكَ فَسَوَّلَتْ لِی نَفْسِيَ الْإِقْدَامَ عَلَيْهِ فَوَاقَعْتُهُ وَ أَنَا عَارِفٌ بِمَعْصِيَتِی فِيهِ لَكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۲۹»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكَلِّ ذَنْبٍ اسْتَقْلَلْتُهُ أَوِ اسْتَكْثَرْتُهُ أَوِ اسْتَعْظَمْتُهُ أَوِ اسْتَصْغَرْتُهُ أَوْ وَرَّطَنِی جَهْلِی فِيهِ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

ص: ٣٣٠

۳۰ -اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ مَالَأْتُ فِيهِ عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِکَ أَوْ أَسَأْتُ بِسَبَبِهِ إِلَى أَحَدٍ مِنْ بَرِيَّتِکَ أَوْ زَيَّنَتْهُ لِی نَفْسِی أَوْ أَشَرْتُ بِهِ إِلَى غَيْرِی أَوْ دَلَلْتُ عَلَيْهِ سِوَایَ أَوْ أَصْرَرْتُ عَلَيْهِ بِعَمْدِی أَوْ أَقَمْتُ عَلَيْهِ بِجَهْلِی فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۳۱»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ خُنْتُ فِيهِ أَمَانَتِی أَوْ بَخَسْتُ فِيهِ بِفِعْلِهِ نَفْسِی أَوْ أَخْطَأْتُ بِهِ عَلَى بَدَنِی أَوْ آثَرْتُ فِيهِ شَهَوَاتِی أَوْ قَدَّمْتُ فِيهِ لَذَّاتِی أَوْ سَعَيْتُ فِيهِ لِغَيْرِی أَوِ اسْتَغْوَيْتُ إِلَيْهِ مَنْ تَابَعَنِی أَوْ کَاثَرْتُ فِيهِ مَنْ مَنَعَنِی أَوْ قَهَرْتُ عَلَيْهِ مَنْ غَالَبَنِی أَوْ غَلَبْتُ عَلَيْهِ بِحِيلَتِی أَوِ اسْتَزَلَّنِی إِلَيْهِ مَيْلِی فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۳۲»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ اسْتَعَنْتُ عَلَيْهِ بِحِيلَهٍ تُدْنِی مِنْ غَضَبِکَ أَوِ اسْتَظْهَرْتُ بِنَيْلِهِ عَلَى أَهْلِ طَاعَتِکَ أَوِ اسْتَمَلْتُ بِهِ أَحَداً إِلَى مَعْصِيَتِکَ أَوْ رَائَيْتُ فِيهِ عِبَادَکَ أَوْ لَبَسْتُ عَلَيْهِمْ بِفِعَالِی فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۳۳»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ کَتَبْتَهُ عَلَيَّ بِسَبَبِ عُجْبٍ کَانَ مِنِّی بِنَفْسِی أَوْ رِيَاءٍ أَوْ سُمْعَهٍ أَوْ خُيَلَاءَ أَوْ فَرَحٍ أَوْ حِقْدٍ أَوْ مَرَحٍ أَوْ أَشَرٍ أَوْ بَطَرٍ أَوْ حَمِيَّهٍ أَوْ عَصَبِيَّهٍ أَوْ رِضاً أَوْ سَخَطٍ أَوْ شُحٍّ أَوْ سَخَاءٍ أَوْ ظُلْمٍ أَوْ خِيَانَهٍ أَوْ سَرِقَهٍ أَوْ کَذِبٍ أَوْ نَمِيمَهٍ أَوْ لَعِبٍ أَوْ نَوْعٍ مِمَّا يُکْتَسَبُ بِمِثْلِهِ الذُّنُوبُ وَ يَکُونُ فِی اجْتِرَاحِهِ الْعَطَبُ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۳۴»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ سَبَقَ فِی عِلْمِکَ أَنِّی فَاعِلُهُ بِقُدْرَتِکَ الَّتِی قَدَرْتَ بِهَا عَلَى کُلِّ شَیْ ءٍ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ:

«۳۵»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ رَهِبْتُ بِهِ سِوَاکَ أَوْ عَادَيْتُ فِيهِ أَوْلِيَاءَکَ أَوْ وَالَيْتُ فِيهِ أَعْدَاءَکَ أَوْ خَذَلْتُ فِيهِ أَحِبَّاءَکَ أَوْ تَعَرَّضْتُ فِيهِ لِشَیْ ءٍ مِنْ غَضَبِکَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۳۶»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ تُبْتُ إِلَيْکَ مِنْهُ ثُمَّ عُدْتُ فِيهِ وَ نَقَضْتُ الْعَهْدَ فِيمَا بَيْنِی وَ بَيْنَکَ جُرْأَهً مِنِّی عَلَيْکَ لِمَعْرِفَتِی بِکَرَمِکَ وَ عَفْوِکَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ

وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۳۷»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ أَدْنَانِی مِنْ عَذَابِکَ أَوْ نَأَی عَنْ ثَوَابِکَ أَوْ حَجَبَ عَنِّی رَحْمَتَکَ أَوْ کَدَرَ عَلَیَّ نِعْمَتَکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۳۸»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ حَلَلْتُ بِهِ عَقْداً شَدَدْتُهُ أَوْ حَرَّمْتُ بِهِ نَفْسِی خَیْراً وَعَدْتَنِی بِهِ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۳۹»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ ارْتَکَبْتُهُ بِشُمُولِ عَافِیَتِکَ أَوْ تَمَکَّنْتُ مِنْهُ بِفَضْلِ نِعْمَتِکَ أَوْ قَوِیتُ عَلَیْهِ بِسَابغِ رِزْقِکَ أَوْ خَیْرٍ أَرَدْتُ بِهِ وَجْهَکَ فَخَالَطَنِی فِیهِ وَ شَارَکَ فِعْلِی مَا لَا یَخْلُصُ لَکَ أَوْ وَجَبَ عَلَیَّ مَا أَرَدْتُ بِهِ سِوَاکَ فَکَثِیرٌ مَا یَکُونُ کَذَلِکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۴۰»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ دَعَتْنِی الرُّخْصَهُ فَحَلَّلْتُهُ لِنَفْسِی وَ هُوَ فِیمَا عِنْدَکَ مُحَرَّمٌ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۴۱»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ خَفِیَ عَنْ خَلْقِکَ وَ لَمْ یَعْزُبْ عَنْکَ فَاسْتَقَلْتُکَ مِنْهُ فَأَقَلْتَنِی ثُمَّ عُدْتُ فِیهِ فَسَتَرْتَهُ عَلَیَّ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۴۲»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ خَطَوْتُ إِلَیْهِ بِرِجْلِی أَوْ مَدَدْتُ إِلَیْهِ یَدِی أَوْ تَأَمَّلَهُ بَصَرِی أَوْ أَصْغَیْتُ إِلَیْهِ بِسَمْعِی أَوْ نَطَقَ بِهِ لِسَانِی أَوْ أَنْفَقْتُ فِیهِ مَا رَزَقْتَنِی ثُمَّ اسْتَرْزَقْتُکَ عَلَی عِصْیَانِی فَرَزَقْتَنِی ثُمَّ اسْتَعَنْتُ بِرِزْقِکَ عَلَی مَعْصِیَتِکَ فَسَتَرْتَ عَلَیَّ ثُمَّ سَأَلْتُکَ الزِّیَادَهَ فَلَمْ تُخَیِّبْنِی وَ جَاهَرْتُکَ فِیهِ فَلَمْ تَفْضَحْنِی فَلَا أَزَالُ مُصِرّاً عَلَی مَعْصِیَتِکَ وَ لَا تَزَالُ عَائِداً عَلَیَّ بِحِلْمِکَ وَ مَغْفِرَتِکَ یَا أَکْرَمَ الْأَکْرَمِینَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۴۳»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكَلِّ ذَنْبٍ يُوجِبُ عَلَيَّ صَغِيرُهُ أَلِيمَ عَذَابِكَ وَ يُحِلَّ بِی كَبِيرُهُ شَدِيدَ عِقَابِكَ وَ فِی إِتْيَانِهِ تَعْجِيلُ نَقِمَتِكَ وَ فِی الْإِصْرَارِ عَلَيْهِ زَوَالُ نِعْمَتِكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

ص: ۳۳۲

«۴۴»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ لَمْ یَطَّلِعْ عَلَیْهِ أَحَدٌ سِوَاکَ وَ لَا عَلِمَهُ أَحَدٌ غَیْرُکَ وَ لَا یُنْجِینِی مِنْهُ إِلَّا حِلْمُکَ وَ لَا یَسَعُهُ إِلَّا عَفْوُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۴۵»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ یُزِیلُ النِّعَمَ أَوْ یُحِلُّ النِّقَمَ أَوْ یُعَجِّلُ الْعَدَمَ أَوْ یُکْثِرُ النَّدَمَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۴۶»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ یَمْحَقُ الْحَسَنَاتِ وَ یُضَاعِفُ السَّیِّئَاتِ وَ یُعَجِّلُ النَّقِمَاتِ وَ یُغْضِبُکَ یَا رَبَّ السَّمَاوَاتِ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۴۷»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ أَنْتَ أَحَقُّ بِمَعْرِفَتِهِ إِذْ کُنْتَ أَوْلَی بسترته [بِسَتْرِهِ] فَإِنَّکَ أَهْلُ التَّقْوی وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَهِ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۴۸»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ تَجَهَّمْتُ فِیهِ وَلِیّاً مِنْ أَوْلِیَائِکَ مُسَاعَدَهً فِیهِ لِأَعْدَائِکَ أَوْ مَیْلًا مَعَ أَهْلِ مَعْصِیَتِکَ عَلَی أَهْلِ طَاعَتِکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۴۹»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ أَلْبَسَنِی کِبْرَهً وَ انْهِمَاکِی فِیهِ ذِلَّهً أَوْ آیَسَنِی مِنْ وُجُودِ رَحْمَتِکَ أَوْ قَصَّرَ بِیَ الْیَأْسَ عَنِ الرُّجُوعِ إِلَی طَاعَتِکَ لِمَعْرِفَتِی بِعَظِیمِ جُرْمِی وَ سُوءِ ظَنِّی بِنَفْسِی فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۵۰»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ أَوْرَدَنِی الْهَلَکَهَ لَوْ لَا رَحْمَتُکَ وَ أَحَلَّنِی دَارَ الْبَوَارِ لَوْ لَا تَغَمُّدُکَ وَ سَلَکَ بِی سَبِیلَ الْغَیِّ لَوْ لَا رُشْدُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۵۱»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ أَلْهَانِی عَمَّا هَدَیْتَنِی إِلَیْهِ أَوْ أَمَرْتَنِی بِهِ أَوْ نَهَیْتَنِی عَنْهُ أَوْ دَلَلْتَنِی عَلَیْهِ فِیمَا فِیهِ الْحَظُّ لِبُلُوغِ رِضَاکَ وَ

إِيْثَارِ مَحَبَّتِکَ وَ الْقُرْبِ مِنْکَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِي يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۵۲»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِكُلِّ ذَنْبٍ يَرُدُّ عَنْکَ دُعَائِي أَوْ يَقْطَعُ مِنْکَ رَجَائِي

ص: ۳۳۳

أَوْ يُطِيلُ فِی سَخَطِكَ عَنَائِی أَوْ يَقْصُرُ عِنْدَكَ أَمَلِی فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۵۳»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ يُمِيتُ الْقَلْبَ وَ يَشْعَلُ الْكَرْبَ وَ يُرْضِی الشَّيْطَانَ وَ يُسْخِطُ الرَّحْمَنَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۵۴»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ يُعْقِبُ الْيَأْسَ مِنْ رَحْمَتِكَ وَ الْقُنُوطَ مِنْ مَغْفِرَتِكَ وَ الْحِرْمَانَ مِنْ سَعَةِ مَا عِنْدَكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۵۵»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ مَقَتَ نَفْسِی عَلَيْهِ إِجْلَالًا لَكَ فَأَظْهَرْتُ لَكَ التَّوْبَةَ فَقَبِلْتَ وَ سَأَلْتُكَ الْعَفْوَ فَعَفَوْتَ ثُمَّ مَالَ بِیَ الْهَوَى إِلَى مُعَاوَدَتِهِ طَمَعاً فِی سَعَةِ رَحْمَتِكَ وَ كَرِيمِ عَفْوِكَ نَاسِياً لِوَعِيدِكَ رَاجِياً لِجَمِيلِ وَعْدِكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۵۶»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ يُوجِبُ سَوَادَ الْوُجُوهِ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهُ أَوْلِيَائِكَ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهُ أَعْدَائِكَ إِذْ أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ على بَعْضٍ يَتَلاوَمُونَ فَقِيلَ لَهُمْ لا تَخْتَصِمُوا لَدَیَّ وَ قَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ.

«۵۷»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ يَدْعُو إِلَى الْكُفْرِ وَ يُطِيلُ الْفِكْرَ وَ يُورِثُ الْفَقْرَ وَ يَجْلِبُ الْعُسْرَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۵۸»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ يُدْنِی الْآجَالَ وَ يَقْطَعُ الْآمَالَ وَ يَبْتُرُ الْأَعْمَارَ فُهْتُ بِهِ أَوْ صَمَتُّ عَنْهُ حَيَاءً مِنْكَ عِنْدَ ذِكْرِهِ أَوْ أَكْنَنْتُهُ فِی صَدْرِی أَوْ عَلِمْتَهُ مِنِّی فَإِنَّكَ تَعْلَمُ السِّرَّ وَ أَخْفَى فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۵۹»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ يَكُونُ فِی اجْتِرَاحِهِ قَطْعُ الرِّزْقِ وَ رَدُّ الدُّعَاءِ وَ تَوَاتُرُ الْبَلَاءِ وَ وُرُودُ الْهُمُومِ وَ تُضَاعُفُ الْغُمُومِ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ

«۶۰»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ يُبْغِضُنِی إِلَی عِبَادِكَ وَ يَنْفِرُ عَنِّی أَوْلِيَاءَكَ

ص: ۳۳۴

أَوْ يُوحِشُ مِنِّی أَهْلَ طَاعَتِکَ لِوَحْشَهِ الْمَعَاصِی وَ رُکُوبِ الْحُوبِ وَ کَآبَهِ الذُّنُوبِ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۶۱»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ دَلَّسْتُ بِهِ مِنِّی مَا أَظْهَرْتَهُ أَوْ کَشَفْتُ عَنِّی بِهِ مَا سَتَرْتَهُ أَوْ قَبَّحْتُ بِهِ مِنِّی مَا زَیَّنْتَهُ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۶۲»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ لَا یُنَالُ بِهِ عَهْدُکَ وَ لَا یُؤْمَنُ بِهِ غَضَبُکَ وَ لَا تَنْزِلُ مَعَهُ رَحْمَتُکَ وَ لَا تَدُومُ مَعَهُ نِعْمَتُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۶۳»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ اسْتَخْفَیْتُ لَهُ ضَوْءَ النَّهَارِ مِنْ عِبَادِکَ وَ بَارَزْتُ بِهِ فِی ظُلْمَهِ اللَّیْلِ جُرْأَهً مِنِّی عَلَیْکَ عَلَی أَنِّی أَعْلَمُ أَنَّ السِّرَّ عِنْدَکَ عَلَانِیَهٌ وَ أَنَّ الْخَفِیَّهَ عِنْدَکَ بَارِزَهٌ وَ أَنَّهُ لَنْ یَمْنَعَنِی مِنْکَ مَانِعٌ وَ لَا یَنْفَعُنِی عِنْدَکَ نَافِعٌ مِنْ مَالٍ وَ بَنِینٍ إِلَّا أَنْ أَتَیْتُکَ بِقَلْبٍ سَلِیمٍ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۶۴»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ یُورِثُ النِّسْیَانَ لِذِکْرِکَ وَ یُعَقِّبُ الْغَفْلَهَ عَنْ تَحْذِیرِکَ أَوْ یُمَادِی فِی الْأَمْنِ مِنْ أَمْرِکَ أَوْ یَطْمَعُ فِی طَلَبِ الرِّزْقِ مِنْ عِنْدِ غَیْرِکَ أَوْ یُؤْیِسُ مِنْ خَیْرِ مَا عِنْدَکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۶۵»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ لَحِقَنِی بِسَبَبِ عَتْبِی عَلَیْکَ فِی احْتِبَاسِ الرِّزْقِ عَنِّی وَ إِعْرَاضِی عَنْکَ وَ مَیْلِی إِلَی عِبَادِکَ بِالاسْتِکَانَهِ لَهُمْ وَ التَّضَرُّعِ إِلَیْهِمْ وَ قَدْ أَسْمَعْتَنِی قَوْلَکَ فِی مُحْکَمِ کِتَابِکَ- فَمَا اسْتَکانُوا لِرَبِّهِمْ وَ ما یَتَضَرَّعُونَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۶۶»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ لَزِمَنِی بِسَبَبِ کُرْبَهٍ اسْتَعَنْتُ عِنْدَهَا بِغَیْرِکَ أَوِ اسْتَبْدَدْتُ بِأَحَدٍ مِنْهَا دُونَکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۶۷»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِكُلِّ ذَنْبٍ حَمَلَنِی عَلَی الْخَوْفِ مِنْ غَیْرِکَ أَوْ دَعَانِی إِلَی التَّوَاضُعِ لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِکَ أَوِ اسْتَمَالَنِی إِلَیْهِ الطَّمَعُ فِیمَا عِنْدَهُ أَوْ زَیَّنَ لِی طَاعَتَهُ فِی

ص: ۳۳۵

مَعْصِيَتِکَ اسْتِجْرَاراً لِمَا فِی یَدِهِ وَ أَنَا أَعْلَمُ بِحَاجَتِی إِلَیْکَ لَا غِنَا لِی عَنْکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۶۸»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ مَدَحْتُهُ بِلِسَانِی أَوْ هَشَّتْ إِلَیْهِ نَفْسِی أَوْ حَسَّنْتُهُ بِفَعَالِی أَوْ حَثَثْتُ إِلَیْهِ بِمَقَالِی وَ هُوَ عِنْدَکَ قَبِیحٌ تُعَذِّبُنِی عَلَیْهِ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۶۹»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ مَثَّلْتُهُ فِیَّ نَفْسِی اسْتِقْلَالًا لَهُ وَ صَوَّرَتْ لِی اسْتِصْغَارَهُ وَ هَوَّنَتْ عَلَیَّ الِاسْتِخْفَافَ بِهِ حَتَّی أَوْرَطَتْنِی فِیهِ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اغْفِرْهُ لِی یَا خَیْرَ الْغَافِرِینَ

«۷۰»

اللَّهُمَّ وَ أَسْتَغْفِرُکَ لِکُلِّ ذَنْبٍ جَرَی بِهِ عِلْمُکَ فِیَّ وَ عَلَیَّ إِلَی آخِرِ عُمُرِی بِجَمِیعِ ذُنُوبِی لِأَوَّلِهَا وَ آخِرِهَا وَ عَمْدِهَا وَ خَطَائِهَا وَ قَلِیلِهَا وَ کَثِیرِهَا وَ دَقِیقِهَا وَ جَلِیلِهَا وَ قَدِیمِهَا وَ حَدِیثِهَا وَ سِرِّهَا وَ عَلَانِیَتِهَا وَ جَمِیعِ مَا أَنَا مُذْنِبُهُ وَ أَتُوبُ إِلَیْکَ وَ أَسْأَلُکَ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَغْفِرَ لِی جَمِیعَ مَا أَحْصَیْتَ مِنْ مَظَالِمِ الْعِبَادِ قِبَلِی فَإِنَّ لِعِبَادِکَ عَلَیَّ حُقُوقاً أَنَا مُرْتَهَنٌ بِهَا تَغْفِرُهَا لِی کَیْفَ شِئْتَ وَ أَنَّی شِئْتَ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ (۱).

**[ترجمه]البلد الامین: امام علی علیه السلام هفتاد مرتبه در سحر هر شبی بعد از دو رکعت نافله فجر، استغفار می کرد:

بند اول: «خدایا، تو را مدح می گویم که به یاری تو موفق به ثنایت شدم، و به سبب فساد نیت و ضعف یقینم، به ناتوانی خود که تو را آن طور که مستحق و سزاوار هستی مدح کنم، اقرار دارم. خدایا، تو خوب خدا و خوب پروردگاری هستی و من بد مخلوقی هستم، تو خوب مولایی هستی و من بد بنده ای، تو خوب مالک و آقایی هستی و من بد مملوکی، چه بسیار گناهی که مرتکب شدم و تو عفو نمودی و چه بسیار جرم‌ها که از من سر زد و تو از آن گذشتی، و چه بسیار خطاها کردم ولی مرا مواخذه نکردی و چه بسیار بدی ها که عمداً مرتکب شدم و تو از آن در گذشتی و چه بسیار لغزش‌ها که از من سر زد و از آن چشم پوشی نمودی، و مرا بر غفلتم مواخذه نکردی، اینک منم! آنکه به خود ظلم کرده‌ام و به گناهم اقرار و به خطاهایم اعتراف دارم. پس ای آمرزنده گناهان، از تو می‌خواهم که گناهم را ببخشی و از لغزشم درگذری، پس به نیکی اجابت کن که تو سزاوار اجابت و اهل تقوا و آمرزشی.»

بند دوم: «خدایا از تو درخواست دارم که از هر گناهی را که به واسطه عافیت بخشی تو، بدنم بر آن توانا شد، یا به واسطه نعمت فراوان به آن قدرت پیدا کردم، یا به واسطه روزی وسیع تو به آن دست یافتم، و یا با پرده پوشی تو در آن خود را از مردم پنهان کردم، و چون ترس و خوف مرا فرا گرفت بر صبر و درنگ تو تکیه نمودم، و از خشم و غضب در آن بر حلمت اعتماد نمودم و آن را بر عفو کریمانه ات واگذار نمودم، پس ای بهترین بخشندگان ، بر محمد و آلش درود فرست و آن

گناهان را بر من ببخش، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد سوم: «خـدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که موجب غضـبت می‌شود، یا مرا به خشـمت نزدیک می کنـد، یا مرا به سـوی آنچـه نهیـم کرده‌ای می کشانـد، یـا از آنچـه کـه مرا به آن دعـوت کرده ای دور می‌نمایـد، پس بر محمـد و آلش درود بفرست و آن را بیامرز ، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد چهارم: «خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که بنده‌ای از بندگانت را با فریبکاری به سوی آن کشاندم و با نقشه و خدعه او را فریب دادم، آن گاه گناهی را که نمی شناخت به او یاد دادم و جلو دید او را از آنچه می‌دانست گرفتم، و می دانم که فردای قیامت بایـد با وزر و وبال گناه دیگران، علاوه بر گناه خود، با تو ملاقات کنم، پس بر محمـد و آلش درود فرست و آن گناهان را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد پنجم: «خـدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که به سوی گمراهی می کشانـد و از راه هـدایت دور می کنـد، روزی را کم و برکت را از بین می‌برد، میراث گذشته را نابود و نام آدمی را از خاطرها می‌برد، پس بر محمد و آلش درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند شـشم: «خدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که شبانه روز اعضا و جوارح خویش را در آن به زحمت انداختم و خود را در پرده پوشـش خویش از بنـدگانت پنهـان کردم، در حالی پرده حفظی جز پوشـش تو نیست. پس بر محمـد و آلش درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند هفتم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که دشـمنانم با آن در پی آبروریزی من بودند و تو نقشه آنها را از من برگرداندی، و کمکشان نکردی که مرا رسوا کنند، گویا من دوست توام که مرا یاری کردی. پروردگارا تا کی تو را معصـیت کنم و تو مهلتم دهی، چقـدر معصـیت کردنم طولانی شـده، تو هم مؤاخـذه نکردی؛ و از تو با وجود بـدی کردارم درخواسـت کردم و تـو عطـا نمودی، پس کـدام شـکر است که بتوانـد در برابر حـتی یکی از نعمت هـایت قرار گیرد؟ پس درود فرست بر محمد و آل محمد و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد هشـتم: «بار خـدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که توبه خویش را تقدیم به تو کردم، آن گاه با سوگند بزرگی که یـاد کردم با تو روبرو شـدم و اولیایت را از میان بنـدگانت بر خود شاهـد گرفتم که دیگر به سوی معصـیت باز نمی‌گردم، ولی آن گـاه که شـیطان به کیـد و حیله مرا هـدف گرفت و خواری و بیچارگی‌ام مرا به سوی آن کشانیـد و نفسم مرا به سـمت آن معصـیت خوانـد، خود را از بندگانت مخفی کردم که خجالت نکشم، و این از گسـتاخی من نسـبت به تو بود، در حالی که من می‌دانم که هیـچ پرده و دری مرا از تو پنهان نمی‌کند و هیچ حجابی نظر تو را از من نمی‌پوشاند؛ پس تو را مخالفت کرده و به آنچه مرا از آن نهی کرده بودی مبـادرت نمودم، سـپس پرده را کنـار زده و خود را با اولیایت هم رتبه قرار دادم، گویا همیشـه مطیع تو بوده و به سوی اوامرت شـتابان، و از تهدیدهایت هراسان بوده‌ام. ظاهرم را آنگونه آراسـتم که به بندگانت مشـتبه شد، در حـالی که غیر از تـو کسـی از درون من آگـاه نبود، تو نیز مرا به جز آن گونه که آنهـا مرا می‌شـناختند معرفی نکردی، بلکه حتی نعمت‌هـایی که به آنهـا می‌دادی را به من عطا کردی، سـپس مرا بر آنها برتری دادی، گویا نزد تو هم رتبه آنها هسـتم، و

این همه نیست مگر به واسطه حلم و بردباری تو و نعمت فراوان تو به من. پس ای مولای من، سپاس تو راست. مولای من، از تو درخواست می‌کنم که همان گونه که در دنیا اینها را بر من پوشاندی، در روز قیامت نیز مرا رسوا نکنی، ای مهربان‌ترین مهربانان.»

بند نهم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که با صرف وقت و تأمل برای انجام آن و نائل شدن به ارتکاب آن، شب را به بیداری گذراندم، ولی صبح که شد، در لباس صالحان به سوی تو گام برداشتم در حالی خلاف رضایت را در درون پنهان کرده بودم، ای پروردگار عالمیان؛ پس درود فرست بر محمد و آل محمد و آن را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.» بند دهم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که به واسطه آن به ولیّی از اولیایت ظلم کردم، یا یکی از دشمنانت را یاری کردم، یا بر خلاف محبت تو در آن گناه سخن گفتم، یا در غیر مسیر طاعتت به آن اقدام کردم. پس بر محمد و آل محمد درود بفرست و آن را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند یازدهم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که مرا از آن نهی کردی و من مخالفت نمودم، یا مرا از آن برحذر داشتی و من بر ارتکاب آن ایستادگی کردم، یا آن را برایم زشت شمردی و من آن را بر خود زینت دادم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند دوازدهم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که آن را فراموش کرده‌ام ولی تو به شمارش آورده‌ای، و آن را سبک شمردم و تو آن را نوشته‌ای و من آن را آشکارا مرتکب شده‌ام و تو آن را پوشانده‌ای، در حالی که اگر از آن توبه می‌... کردم حتماً می‌آمرزیدی، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند سیزدهم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که انتظار داشتم قبل از به پایان رسیدن آن فوراً عقوبتم کنی، ولی مهلتم دادی و پرده پوشش را بر من فرو انداختی، ولی از هیچ گونه کوششی در هتک آن فرو گذار نکردم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند چهاردهم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که موجب شد رحمتت را از من بر گرداند، یا عذابت را بر من فرود آورد یا مرا از کرامتت محروم گرداند و یا نعمتت را از من زایل کند، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند پانزدهم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که موجب هلاکت و فنا یا نزول بلا و یا باعث شماتت دشمنان، و یا موجب پرده دری گردد یا سبب حبس باران شود، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.» بند شانزدهم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که با آن یکی از بندگانت را سرزنش کردم، یا گناهی را از کسی زشت شمردم و خود وارد آن شده و مرتکب آن شده و با جرأت بر تو هتک حرمت نمودم و در معصیت گستاخی کردم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.

بند هفدهم: بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که از آن توبه کردم سپس به آن اقدام نمودم و با اینکه از تو حیا

می‌کردم آن را انجام می‌دادم و با اینکه از تو می‌ترسیدم مرتکب شدم، آن گاه از تو خواستم که از من درگذری و باز به سوی آن برگشتم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.

بند هجدهم: بار الها! از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که شعله غضب تو را بر من روشن ساخت و باعث شد در اثر ارتکاب آن به سبب عهدی که با تو بسته بودم، با پیمانی که با تو داشتم، یا سوگندی که برای یکی از مردم به خاطر تو خوردم گناهی بر ذمّه من لازم آید، ولی پس از آن به خاطر میل و رغبتم آن را بدون ضرورت نقض کردم، بلکه خوش گذرانی مرا از وفای به آن بازداشت و سرمستی مرا از رعایت آن فرود انداخت، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر بیامرز ای بهترین آمرزندگان.»

بند نوزدهم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که گریبان‌گیرم شد به واسطه نعمتی که به من عطا کردی، و با آن قوت بر معصیت پیدا کردم و مخالفت امر تو نمودم و با آن به سوی وعده عذابت نزدیک شدم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز. ای بهترین آمرزندگان.»

بند بیستم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که شهرت خود را بر طاعتت مقدم داشتم و میل و محبت خود را بر امر تو ترجیح دادم و نفس خویش را با خشم تو راضی کردم، زیرا تو با نهی از آن مرا ترسانده بودی و پیشاپیش راه عذر را بر من بسته و با وعده عطایت حجت را بر من تمام کرده بودی، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.» بند بیست و یکم: «بارالها، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که خود از آن خبر دارم، یا فراموشش کرده‌ام یا به یاد می‌آورم، یا به عمد آن را انجام دادم یا از روی خطا به جا آورده‌ام، مواردی که بی شک از من سؤال خواهی کرد و نفسم پیش تو در گرو آن است، هر چند آن را فراموش کرده و از آن غافل شده باشم؛ پس بر محمد و آل محمد درود بفرست و آن را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند بیست و دوم: «بار خدایا از تو آمرزش می طلبم از هر گناهی که با آن با تو روبرو شدم و یقین داشتم که تو مرا در آن حال می‌بینی و غافل شدم که از آن توبه کنم، و فراموش کردم که از آن استغفار نمایم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند بیست سوم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که وارد آن شدم به خاطر حسن ظن به تو که مرا بر آن عذاب نمی‌کنی و امیدوارم بودم که آن را می‌آمرزی، پس به آن اقدام کردم، در حالی که اتکاء من به کَرَمی بود که از تو می... شناختم که دیگر پس از آنکه آن را بر من پوشاندی رسوایم نمی کنی، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند بیست و چهارم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که به خاطر آن مستحق رد شدن دعا و محرومیت از اجابت و نا امیدی از طمع و گسستن آرزو شده‌ام، پس بر محمد و آل محمد درود بفرست و آن را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند بیست و پنجم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که موجب حسرت و سبب پشیمانی و ندامت و باعث بند

آمدن روزی و رد شدن دعا می گردد. پس بر محمد و آل محمد درود بفرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند بیست و ششم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که موجب بیماری و نابودی، و باعث گرفتاری‌ها و بلاها می‌شود، و در قیامت حسرت و ندامت در پی خواهد داشت، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.» بند بیست و هفتم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که آن را با زبان تعریف کردم، یا در دل به فکر آن بودم یا نفسم به آن مشتاق گشت، یا به کردارم آن را انجام داده یا با دست آن را نوشتم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند بیست و هشتم: «بار الها، از تو آمرزش می طلبم و از هر گناهی که در شب و روز در تنهائی به سراغ آن رفتم، و تو پرده... پوشانده‌ات را بر من فروانداختی به طوری که هیچ کس جز تو ای خدای جبار، مرا نمی‌دید، پس به تردید افتادم بین اینکه از ترس تو آن را ترک کنم یا به واسطه حسن ظن به تو آن را مرتکب شوم، پس نفس آن را برایم زینت داد و انجام دادم در حالی که می‌دانستم معصیت تو را مرتکب می‌شوم. پس بر محمد و ال محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند بیست و نهم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که آن را کم شمردم یا زیاد بزرگ شمردم یا کوچک دانستم یا اینکه نادانی‌ام مرا در ورطه آن فرود برد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند سی ام: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که علیه یکی از بندگانت در آن معاونت کردم و به واسطه آن به یکی از بندگانت توهین کردم، یا نفسم آن را برایم زینت داد، یا دیگری را به سوی آن راهنمایی کردم و یا غیر خود را به سوی آن دلالت نمودم، یا بر آن اصرار ورزیدم، یا از روی نادانی در آن مقیم شدم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند سی و یکم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که به امانت خویش در آن خیانت کردم، یا با انجام دادن آن از ارزش نفس خود کاستم، یا با آن بر بدنم صدمه وارد کردم، یا شهواتم را در آن بر گزیدم، یا لذتهایم را در آن مقدم داشتم یا برای دیگری در آن تلاش نمودم، یا آن کس را که از من پیروی می نمود اغوا نمودم و به سوی آن کشاندم، یا علیه کسی که از آن منع می‌کرد لشکرکشی کردم تا بر او چیره شوم، یا با قهر بر می‌خواست بر من غلبه کند و من با حیله و نیرنگ بر او دست یافتم، یا میلم مرا به سوی آن لغزانید، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.» بند سی و دوم: «بار خدایا! از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که به کمک نقشه‌ای که مرا به غضب تو نزدیک می‌کرد به آن دست یافتم، یا با آن بر اهل طاعتت غلبه کردم، یا کسی را با آن به معصیتت مایل نمودم، یا با آن خود را نزد بندگانت خوب نشان دادم یا با کردارم خود را نزد آن‌ها وارونه جلوه دادم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند سی و سوم: «بار خدایا! از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که بر من نوشته‌ای، به جهت خود پسندی که در من به وجود آمده، یا خودنمایی، یا خودستایی، یا تکبر، یا شادمانی، یا کینه، یا خوشی، یا لذت مستانه، یا شادی، یا حمیت، یا

تعصب، یا خشنودی، یا خشم، یا بخشندگی، یا بخل، یا ظلم، یا خیانت، یا دزدی، یا دروغ، یا سخن چینی، یا لهو و لعب، یا هر نوع کاری که با مانند آن مرتکب گناه می‌شوند و هر که آن را انجام دهد خود را به هلاکت اندازد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند سی و چهارم: «بار خدایا! از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که در علم تو گذشته که من با کمک و استعانت از قدرت تو انجام داده ام، آن قدرتی که تو را بر همه چیز توانا کرده است. پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گونه گناهم را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند سی و پنجم: «بار خدایا! از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که در آن از غیر تو ترسیدم، یا به وسیله آن با اولیایت دشمنی کردم یا با دشمنانت دوستی کردم، یا دوستانت را واگذاشتم، یا با آن خود را در معرض خشم و غضب در آوردم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند سی و ششم: «بار خدایا! از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که از آن به سویت توبه کردم و مجدداً به سوی آن برگشتم، و عهدی را که بین من و تو بود با گستاخی و جرات نقض کردم، زیرا با کرم و عفو تو آشنا بودم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.» بند سی و هفتم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که مرا به عذابت نزدیک کرده، یا از پاداش نیکویت دور نموده، یا مانع رحمتت گشته، یا نعمت را بر من مکدر نموده است، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند سی و هشتم: «بار خدایا! از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که به واسطه آن پیمانی را که تو محکم کرده بودی شکستم، یا خود را از خیری که وعده داده بودی محروم کردم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند سی و نهم: «بار خدایا! از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که با کمک عافیت آن را مرتکب شدم، یا به نعمت فراوانت متمکّن از انجام آن شدم، یا به واسطه رزق واسعت بر آن قدرت پیدا کردم، یا خواستم کار خیری را برای رضای تو انجام دهم ولی نیت غیر تو در من وارد شد و کار مرا آلوده ساخت، یا گناهی که وبال آن به واسطه این که غیر تو را با آن خواستم دامن گیرم شد که بسیاری از موارد همین گونه است، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و آن را بر من بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند چهلم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که رخصت در آن انگیزه من شد تا برای خود حلال دانستم، در حالی که نزد تو حرام بود، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناهم را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند چهل و یکم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که از مردم مخفی است اما از تو پنهان نیست، پس از تو خواستم که بگذری و تو گذشتی، آن گاه بار دیگر آن را انجام دادم و آن را هم بر من پوشاندی، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناهم را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد چهل و دوم: بار خـدایا! از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که با پای خود به سوی آن گام برداشـتم، یا دسـتم را به سوی آن دراز کردم، یـا چشـمم به دقت به آن نظاره کرد، یا گوشم را به سوی آن باز نمودم، یا زبانم به آن گویا شـد، یا آنچه را به من عطـا کردی در آن خرج کردم، سـپس بـا وجـود عصـیان از تـو روزی خواسـتم و تـو به من دادی، آنگـاه از رزق تو در راه معصـیت کمـک گرفتم و تو آن را پوشانـدی. سـپس از تو بیشتر خواسـتم، باز ناامیـدم نکردی و آشـکارا آن را مرتکب شـدم، رسوایم ننمودی و پیوسـته بر معصـیتت اصرار می ورزم، ولی همواره توبه‌ام را می پذیری و با حلم و مغفرتت گذشت می کنی، ای کریم‌ترین کریمان. پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناهم را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد چهـل و سوم: «بـار خـدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گنـاهی که کوچـک آن بـاعث عـذاب دردنـاک تو، و بزرگ آن عقوبت شدیدت را در پی دارد، و انجام دادن آن باعث تعجیل نقمتت می گردد، و اصـرار بر آن زوال نعمتت در پی دارد. پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناهم را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند چهل و چهارم: «بار خدایا! از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که هیچ کس جز تو بر آن آگاه نشده، و کسی غیر از آن را نداشته و جز حلمت مرا از آن نجاتی نیست و غیر عفوت چیزی فراگیر آن نیست، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناهم را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد چهـل و پنجم: «بـار خـدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که نعمت ها را از بین می‌برد و بـدبختی را فرود می‌آورد یا موجب تعجیل در فنا و نیستی می‌شود، یا باعث پشـیمانی بسـیار می گردد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناهم را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند چهل و شـشم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که نیکی‌ها را نابود و بدی‌ها را دو چندان می کند، بدبختی‌ها را بـا شـتاب به سـوی انسـان سوق داده و تو را ای پروردگـار آسـمان‌هـا، به غضب می‌آورد، پس بر محمـد و آل محمـد درود فرست و این گناهم را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد چهـل و هفتم: «بـار خـدایا از تـو آمرزش می‌طلبم از هر گنـاهی که به شـناخت آن آگـاه تری، زیرا پیش از هر کس تو به پوشانیـدن آن سـزاوارتری، چون فقـط تو اهـل تقوا و آمرزش هستی، پس بر محمـد و آل محمـد درود فرست و این گنـاهم را بیـامرز، ای بهـترین آمرزنـدگان.» بنـد چهـل و هشـتم: «بـار خـدایا، از تـو آمرزش می‌طلبم برای هر گنـاهی که در آن به جهت کمک به دشـمنانت، یا خوش آمـد گناه کاران و مقـدم داشـتن آن ها بر اهل اطاعتت یا یکی از اولیایت، رو ترش کرده و اخم نمودم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناهم را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد چهـل و نهـم: «بـار خـدایا، از تـو آمرزش می‌طلبم برای هر گنـاهی که لبـاس تکبر به من پوشانیـد و فرو رفتن در آن ذلت گردیـد، یـا از وجود رحمتت مایوس گردانیـد، یا ناامیـدی مرا از بازگشت به طاعتت بازداشت، چون به جرم بزرگم آشـنا و به نفس خویش بد گمان بودم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند پنجاهم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که اگر رحمتت شامل نمی‌شد، مرا به هلاکت انداخته بود مرا به

دار فنا و نابودی می‌کشانید و اگر هدایت تو نبود مرا به گمراهی می‌برد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند پنجاه و یکم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که مرا غافل کرده از آنچه به سوی آن هدایتم کردی یا به آن امر نمودی یا از آن نهی فرمودی، یا راهنمایی کردی به سوی آنچه که در آن توفیق رسیدن به خشنودیت یا برگزیدن محبت و قربت می‌باشد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند پنجاه و دوم: بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که مانع قبولی دعایم می‌گردد، یا امیدم را به تو قطع می‌... نماید، یا خواریم را در خشمت طولانی می‌کند یا آرزوم را از تو کم می‌کند، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز ای بهترین آمرزندگان.

بند پنجاه و سوم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که دل را می‌میراند و آتش مشکلات را می‌افروزد و شیطان را خشنود و خدای رحمان را به خشم می‌آورد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز» ای بهترین آمرزندگان.» بند پنجاه و چهارم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که یاس از رحمتت، و نامیدی از مغفرتت و محروم ماندن از فروانی آنچه نزد توست را در پی دارد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند پنجاه و پنجم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که به خاطر تعظیم تو با نفس خویش دشمن گشته و اظهار توبه نمودم و تو پذیرفتی، و از تو درخواست عفو کردم و تو عفو نمودی، ولی پس از آن هوای نفس مرا به سوی آن مایل کرد تا این که به طمع رحمت وسیع تو، عفو کریمانه ات و یا فراموشی تهدیدت و آرزوی وعده جمیلت، دوباره به آن بازگشتم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند پنجاه و ششم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که باعث روسیاهی می‌شود، در آن روزی که چهره دوستانت سفید و چهره دشمنانت سیاه می‌گردد. آن زمانی که گروهی یکدیگر را ملامت می‌کنند، پس گفته می شود: «نزد من با همدیگر مخاصمه نکنید، چرا که من این وعیدم را به شما رسانده بودم»، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند پنجاه و هفتم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که به کفر می‌کشد و فکر و تحیر را زیاد می‌کند و موجب فقر می‌شود و سختی را پیش می‌کشد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند پنجاه و هشتم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که موجب نزدیکی مرگ و اجل می‌گردد، و موجب قطع امیدها و آرزوها می‌گردد و عمرها را کوتاه می‌کند. چه بر زبان آورده شود یا هنگامی که آن را به یاد آوردم به خاطر شرمندگی از تو، از آن دم فرو بستم، یا آن را در سینه پنهان کرده ام، یا تو آن را می‌دانی، زیرا تو به هر سرّ و مخفی‌تر از آن آگاهی، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند پنجاه و نهم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که در ارتکاب آن قطع روزی، و رد شدن دعا، و پی در پی آمـدن بلا، و روی آوردن ناراحتی‌ها و مضاعف شدن غم‌هاست، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد شصـتم: «بـار خـدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که مرا نزد بنـدگانت مبغوض می‌دارد و اولیائت را از من متنفر می‌سازد، یا اهل اطاعتت را به جهت وحشت از معاصـی و ارتکاب و اندوه جرائم، از من به وحشت می اندازد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد شـصت و یکم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که با آن آنچه را ظاهر کرده بودی وارونه جلوه دادم، یا با آن، آنچه را از من پوشانـده بودی بر ملا کردم، یا با آن آنچه را زینت داده بودی زشت شـمردم، پس بر محمـد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد شـصت و دوم: «بار خـدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که به جهت آن به عهـد تو نمی‌توان رسید و از خشم و غضـبت نمی‌توان در امـان مانـد، و بـا وجود آن رحمتت نـازل نمی‌شود و نعمتت به واسـطه آن از تـداوم باز می‌ایسـتد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند شـصت و سوم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که در روشـنایی روز خود را از دید بندگانت پنهان کردم و در تاریکی شب با جسارت در پیشگاهت آشکارا مرتکب آن شدم، با آن که می‌انستم سرّ پیش تو آشکار است و پنهان نزد تو هویـداست و این که هیـچ مانعی مرا از تو باز نمی‌دارد و چیزی از مال و اولاد، پیش تو به من سودی نمی‌بخشد مگر این که با قلب سلیم نزد تو آیم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد شـصت و چهـارم: «بـار خـدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گنـاهی که باعث فراموشـی یاد تو و غفلت از هشـدارهایت خواهـد بـود، یـا مرا در امنیت از مکرت قرار دهـد، یـا مرا به طمع می‌انـدازد که از غیر تو طلب روزی کنم، یـا از خیری که نزد توست مایوس می سازد. پس بر محمـد و آل محمـد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزنـدگان.» بند شـصت و پنجم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که مرا به خاطر پرخاش و ناشکری و روی‌گردانی از تو و رفتن در خانه بنـدگانت بـا خواری و ذلت در هنگام حبس رزق و بسـته شـدن در روزی در بر گرفته، آن گاه که با زاری به سـراغ بنـدگانت رفتم در حـالی که کلامـت را در کتاب محکمت به گوشم رسانـده بودی که «آنان برای پروردگارشان اظهار خضوع و تضـرع نکردند». پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند شصت و ششم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که همراهم گشت به خاطر گرفتاری که در آن از غیر تو کمـک خواسـتم یـا در آن گرفتـاری به کسـی جز تو پنـاه بردم، پس بر محمـد و آل محمـد درود فرست و این گونه گناهم را بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند شصت و هفتم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که مرا واداشت که از غیر تو بترسم، یا مرا به تواضع پیش

یکی از مخلوقـاتت کشانیـد، یـا به طمع آنچه نزد او بود، به سوی او مایـل شـدم، یا چون پیروی اش را در معصـیت تو برای من زینت و جلوه داده بود مرتکب شـدم، در حـالی که من می‌دانم که همواره به تو محتـاجم و هرگز از تو بی نیـاز نیسـتم، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بند شـصت و هشتم: «بار خدایا از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گناهی که با زبان آن را مدح کردم، یا نفسم به سوی آن مشتاق گشت، یـا بـا کردار خود آن را نیکو جلوه دادم، یـا بـا گفتـارم به آن تشویق کردم، در حـالی که آن نزد تو قبیـح بوده و بر آن عذابم می کنی، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.»

بنـد شـصت و نهم: «بـار خـدایا از تو آمرزش می‌طلبم برای هر گنـاهی که با کوچک شـمردن آن در نفسم آن را تصور کردم، پس حقیر شـمردن آن را برایم مجسم نمـود و خفیـف شـمردن را بر من آسـان کرد تـا آن که مرا در ورطه آن فرو برد، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و این گناه مرا بیامرز، ای بهترین آمرزندگان.» بند هفتادم: «بار خدایا، از تو آمرزش می‌طلبم از هر گناهی که علم تو بر آن در من و بر من تا آخر عمرم جاری شد، به خاطر اول آن و آخر آن، و عمدی و سـهوی آن، و کم و زیاد آن، نازک و کلفت آن، قـدیم و جدیدش، پنهان و آشـکارش و همه آن گناهانی که من مرتکب آن شده‌ام به سوی تو توبه می کنم، و می‌خواهم که بر محمـد و آل محمـد درود فرستی و همه مظالم بندگان را که بر ذمّه من آمده و تو آن ها را به شمـاره آورده‌ای ببخشـی، زیرا بنـدگانت بر گردنم حقوقی دارنـد که من در گرو آن هـا هسـتم، پس هر گونه و هر زمـانی که خواستی، آن ها را بیامرز ای مهربان‌ترین مهربانان.» - . البلدالامین: ۳۹-۴۶ -

**[ترجمه]

بیان

رصـده رقبه و انتظره بتکرم قسـمی بـک أی بتنزهی عن الـذنب مقرونـا بقسـمی و حلفی بـک یقال تکرم عنه أی تنزه أو بإظهار الکرم و الجود من الناس و تکلفهما بترک الذنب مقرونا بالقسم یقال تکرم أی تکلف الکرم أو بتکلف إظهار کرامه الاسم عنده حیث حلف به و لا یبعد أن یکون یتکرر بالراءین.

و مال إلیه أی إلی الشیطان أو العصیان و الأول أظهر و الخـذلان أی خـذلانک و سـلبک التوفیق منی و یقال کننته و أکننته أی سترته ذکره الجوهری و قال تأنی فی الأمر ترفق و تنظر و التقحم الدخول فی الشی ء من غیر رویه.

ثورک علی أی هیجـک و أغضـبک و لعـل الأـظهر تورک قـال الفیروزآبـادی تورک بالمکـان أقـام و علی الأـمر قـدر و ورکه توریکا أوجبه و الذنب علیه حمله

ص: ۳۳۶

۱- ۱. البلد الأمین: ۳۹- ۴۶.

و إنه لمورک کمعظم فی هذا الأمر أی لیس له ذنب و التوریک فی الیمین نیه ینویها الحالف غیر ما نواه لمستحلفه انتهی.

و الأشر و البطر بالتحریک فیهما شده المرح و الطغیان و الفرح.

و فی النهایه فیه لقد أعذر الله إلی من بلغ به ستین أی لم یبق فیه موضعا للاعتذار حیث أمهله طول هذه المده فلم یعتذر و یقال أعذر الرجل إذا بلغ الغایه من العذر.

و فی الصحاح الهشاشه الارتیاح و الخفه للمعروف و هششت بفلان أهش هشاشه إذا خففت إلیه و ارتحت له و قال الورطه الهلاک و ورطه توریطا أی أوقعه فی الورطه فتورط فیها و قال مالأته علی الأمر ممالأه ساعدته علیه و شایعته ابن السکیت تمالئوا علی الأمر اجتمعوا علیه و فی الحدیث و الله ما قتلت عثمان و لا مالأت علی قتله انتهی و المعنی هنا ساعدت أحدا علی ضرر أحد.

و قال الجوهری بخسه حقه یبخسه بخسا إذا نقصه انتهی و البخس یحتمل الدنیوی و الأخروی و الأعم و کذا الخطأ علی البدن یحتملها جمیعا و استغویت إلیه أی سعیت فی غوایه من تابعنی للدعوه إلی ذلک الذنب أو کاثرت فیه أی غالبت بکثره الأعوان من منعنی من ذلک الذنب.

فی الصحاح کاثرناهم فکثرناهم أی غلبناهم بالکثره أو استزلنی أی صار میلی إلی ذلک و شهوتی سبب زلتی و خطائی و فی الصحاح تجهمته إذا کلحت فی وجهه و دار البوار أی الهلاک جهنم أعاذنا الله منه و البتر القطع و الفعل من باب قتل و فهت به بالضم أی فتحت فمی به و الحوب بالضم الإثم.

دلست به منی ما أظهرته کان یظهر عیب من عیوبه فیدلس علی الناس و یبین لهم حسنه و یحتمل إخفاء المحاسن بارتکاب الذنوب و کذا قوله أو قبحت به یحتمل الوجهین لا ینال به عهدک أی یصیر سببا لحبط الحسنات فلا ینال ما عهدته و وعدته علیها من المثوبات أو یکون إشاره إلی قوله تعالی إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ

عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً(۱) و فی القاموس مادیته و أمدیته أملیت له فَمَا اسْتَكانُوا لِرَبِّهِمْ (۲) قیل استكان استفعل من الكون لأن المفتقر انتقل من كون إلى كون أو افتعل من السكون أشبعت فتحته أی ما تذللوا و لا تضرعوا بل أقاموا علی عتوهم و استكبارهم و هو استشهاد على ما قبله من قوله تعالى وَ لَقَدْ أَخَذْناهُمْ بِالْعَذابِ و أنا أعلم الظاهر أنه فعل و اسم التفضيل بعيد حتى أورطتنی كأنه غايه لتضمنه معنى التقدير و القضاء أو تقدير أحدهما قبله.

**[ترجمه]«رصده»، محافظ و منتظر شدن. «بتكرّم قسمی»، یعنی به كناره گیری من از گناهان همراه با سوگند و قسمم به تو. گفته می‌شود: «تكرّم عنه»، یعنی از آن كناره گیری كرد. یا با اظهار نمودن كرم و بخشش از مردم و تكلیف نمودن آنها به ترک گناه همراه با سوگند. گفته می‌شود: «تكرّم»، یعنی كرامت را به خود نسبت داد یا به تكلف و سختی اظهار نمودن كرامت اسم نزد او، هنگام سوگند خوردن به آن. بعید نیست كه «یتكرر» باشد، با دو راء.

«مال إلیه»، یعنی به سوی شیطان یا عصیان. اولی ظاهرتر است. «الخذلان»، به خواری افكندن و سلب كردن توفیق از من. وقتی چیزی را پوشانده باشی گفته می‌شود: «كننته و أكننته». این نظر را جوهری داده و گفته است: «تأنّی فی الأمر»، یعنی مهربانی و درنگ نمودن. «التقحم» وارد شدن در چیزی بدون اندیشیدن را گویند.

«ثورک علیّ»، یعنی بر تو برانگیخت و خشم گرفت. شاید ظاهرتر این است كه توّرک باشد. فیروز آبادی گفته است: «تورّک بالمكان» به معنای اقامت گزیدن در جایی است و «تورک علی الامر» یعنی قادر گردیدن بر كاری است. «ورّكه توریكا» به معنای واجب گردانیدن است. و «تورّک الذنب علیه» یعنی به او نسبت داد و

«انه لمُورّک فی هذا الأمر» - بر وزن معظم - یعنی وی گناهی ندارد. توریک در سوگند به این معنی است كه سوگند خورنده نیتی به غیر از آنچه كه درخواست كننده سوگند از وی خواسته، می‌كند؛ پایان.

«الأشَر» و «البَطَر» به معنای شدت نشاط و طغیان و شادی است. در النهایه در شرح این حدیث آمده است كه خداوند به كسی كه او را به سن شصت سالگی رسانده، جای عذر نگذاشته است، یعنی جایی برای عذر خواستن وی وجود ندارد، چرا كه در طول این مدت به وی مهلت داده است، پس عذر وی پذیرفته نیست. وقتی فردی به غایت عذر می‌رسد گفته می‌شود: «أعذر الرجل».

در صحاح آمده است: «الهشاشه» به معنای شادمانی و سبكی برای آنچه شناخته شده است. وقتی «هششت بفلان أهش هشاشه» به كار می‌رود، به معنای این است كه سبكبار به سوی او رفتی و با او آرامش یافتی. گفته است: «الورطه» به معنای هلاک شدن است. «ورطه توریطا» به معنای انداختن در ورطه و به هلاكت افتادن وی در آن است. گفته است: «مالأته علی الامر ممالاه»، یعنی او را بر آن كمک نمودی و رواج دادی. ابن سكّیت گفته است: «تمالؤا علی الامر» به معنای جمع شدن بر آن كار است. در حدیث آمده است كه «والله ماقتلت عثمان و لا مألات علی قتله»، {به خدا سوگند كه من عثمان را نكشتم و توطئه قتلش را نریختم.} پایان. معنا در این دعا این است: فردی را بر ضرر زدن به فرد دیگری كمک نمودم.

جوهری گفته است: وقتی «بخسه حقه بخسا» به كار می‌رود به این معنی است كه حق كسی را كم و ناقص بدهی؛ پایان.

«البخس» احتمال دارد دنیوی یا اخروی باشد، یا اعم از دنیوی و اخروی است، همچنان که همه این موارد در مورد فقره «الخطا علی البدن» هم محتمل است. «و استغویت إلیه»، یعنی در گمراهی کسی که اگر او را به سمت گناهی بخوانم مرا اجابت می... کند، سعی و کوشش نمودم تا وی را به سمت آن گناه بکشانم. «أو کاثرت فیه»، با زیادی مال و ثروت - یا قوم و خویش - ، بر کسی که مرا از این کار باز می‌داشت غلبه نمودم.

در صحاح آمده است: «کاثرناهم و کثرناهم»، یعنی با زیادی و کثرت - ثروت یا قوم خویش - بر آنها غلبه نمودیم. «أو استزلنی»، یعنی میلم به طرف آن متمایل شد و شهوتم سبب لغزش و خطایم گردید. در صحاح آمده است که «تجهمته» وقتی به کار می‌رود که رو ترش کنی. «دارالبوار»، یعنی هلاک شدن در جهنم، خدا ما را از هلاک شدن نجات دهد. «البتر»، به معنای قطع شدن است، این فعل از باب قتل است. «فهمت به»، به ضمه، یعنی دهانم بدان باز شد. «الحوب» به ضمه، به معنای گناه است.

«دلست به منی ما أظهرته»، مثل اینکه عیبی از عیب‌هایش ظاهر می‌شود و بر مردم می‌پوشاند و نیکی‌هایش را ظاهر می گرداند. احتمال دارد منظور پنهان کردن نیکی‌ها با ارتکاب گناهان باشد. در مورد سخن حضرت: «أو قبّحت به» هم دو احتمال می‌رود. «لاینال به عهدک»، یعنی، سببی برای از بین رفتن نیکی‌ها شود، بنابراین به آنچه که خدا با وی پیمان بسته یا او را بدان وعده داده، نتواند برسد. یا اشاره‌ای به آیه ذیل است: «إلا من اتخذ عند الرحمن عهدا - . مریم/ ۸۷ - »، {جز آن کس که از جانب [خدای] رحمان پیمانی گرفته است.}

در القاموس آمده است: «مادیته و أمدیته»، یعنی برای او پر کردم. «فما استکانوا لربهم - . مومنون/ ۷۶ - »، {و [لی] نسبت به پروردگارشان فروتنی نکردند.} گفته شده است: استکان باب استفعال از کون است، چرا که نیازمند از حالی به حال دیگر منتقل می‌شود. یا باب افتعال از سکون است و فتحه آن اشباع شده است، به این معنی است که آنها ذلالت و زاری نکردند، بلکه به حالت بزرگ منشی و کبر خودشان ماندند. این قسمت، استشهادی به سخن قبلی خداوند که می‌فرماید: «لقد أخذناهم بالعذاب»، {و به راستی ایشان را به عذاب گرفتار کردیم.}

«أنا أعلم»، ظاهر این است که أعلم فعل است و اسم تفضیل بودنش بعید است. «حتی أورطتنی» گویا برای غایت است، چرا که دربردارنده معنای تقدیر و قضا است، یا تقدیر یکی از آنها نسبت به قبلی‌اش.

**[ترجمه]

«۱۷»

الْبَلَدُ الْأَمِینُ،: ثُمَّ قُلْ مَا کَانَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ یَقُولُهُ- اللَّهُمَّ إِنَّ ذُنُوبِی وَ إِنْ کَانَتْ قَطِیعَهً فَإِنِّی مَا أَرَدْتُ بِهَا قَطِیعَهً وَ لَا أَقُولُ لَکَ الْعُتْبَی لَا أَعُودُ لِمَا أَعْلَمُ مِنْ خُلْقِی وَ لَا أَعِدُکَ اسْتِمْرَارَ التَّوْبَهِ لِمَا أَعْلَمُهُ مِنْ ضَعْفِی فَقَدْ جِئْتُ أَطْلُبُ عَفْوَکَ وَ وَسِیلَتِی إِلَیْکَ کَرَمُکَ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَکْرِمْنِی بِمَغْفِرَتِکَ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ ثُمَّ قُلِ الْعَفْوَ الْعَفْوَ ثَلَاثَمِائَهِ مَرَّهٍ(۳).

**[ترجمه]البلد الامین: سپس آنچه را که امیرالمؤمنین علیه السلام می گفت بگو: خدایا گرچه گناهان من موجب قطع رابطه

بین من و تو می شود، اما من این گناهان را برای قطع رابطه با تو انجام ندادەام . خدایا نمی‌گویم از من راضی شو و دیگر گناه نمی‌کنم، زیرا می دانم که خلف وعده خواهم کرد. خدایا به تو وعده نمی‌دهم توبه‌ام را ادامه دهم، چون می‌دانم من ضعیف و ناتوان از ادامه توبه هستم. اینک به در خانه تو پناه آورده‌ام و از تو تقاضای عفو دارم و جز کرم و عنایت تو وسیله و واسطه ای ندارم. خدایا بر محمد و آل او درود بفرست و مرا با مغفرت و آمرزش خود گرامی دار، ای مهربان‌ترین مهربانان. سپس سیصد مرتبه بگو: «العفو العفو». - . البلد الامین: ۴۴ - {عفو

تو را خواستارم، عفو تو را.}

**[ترجمه]

أقول

ثم قال رحمه الله علیه (۴)

إن قلت بین هذا الکلام و کلام سید الساجدین علیه السلام حیث قال لک العتبی لا أعود ما یضاهی المباینه(۵) قلت إن قول أمیر المؤمنین علیه السلام و لا أقول لک العتبی من باب حسن الظن بالله و شمول

۱- ۱. مریم: ۸۷.

۲- ۲. المؤمنون: ۷۶.

۳- ۳. البلد الأمین: ۴۴.

۴- ۴. و قد قال قبل ذلک: و ان شئت قلت ما کان سید العابدین علیه السلام یقوله بعد دعائه المذکور هنا، و هو« رب أسأت و ظلمت نفسی، و بئس ما صنعت، و هذه یدای یا ربّ جزاء بما کسبت، و هذه رقبتی خاضعه لما أتت، و ها أنا ذا بین یدیک فخذ لنفسک من نفسی الرضا حتی ترضی، لک العتبی لا أعود، هذا آخر دعائه علیه السلام، ان قلت إلخ.

۵- ۵. و زاد بعد ذلک: فان علیّا علیه السلام یقول فی دعائه« و لا أقول لک العتبی لا أعود» و سید العابدین علیه السلام یقول فی دعائه« لک العتبی لا أعود».

كرمه الـذى وسع البر و الفـاجر و عموم رحمته التى وسـعت كل شـى ء و أما قول سـيد العباد عليه السـلام فهو من باب التـذلل و الخشوع و طلب التوبه(۱) فلا منافاه بين الكلامين (۲).

**[ترجمه]سـپس مولف بلد الامين رحمه الله عليه گفته است: اگر بگويى بين اين كلام و بين كلام سرور سجده كنندگان امام سجـاد عليه السـلام آنجـا كه فرموده است: «لك العتبى لا أعود» با اينكه شبيه هم هسـتند اختلاف وجود دارد، مى گويم: سـخن امير المؤمنين عليه السـلام از باب حسن ظن به خـدا و شـمول كرمش كه افراد نيك و فاسـد را در بر گرفته و رحمت عام او كه همه چيز را فراگرفته، مى‌باشد اما سـخن سـرور عبادت كنندگان عليه السـلام از فروتنى و خشوع و خواسـتن توبه است، بنابراين بين اين دو سخن منافاتى وجود ندارد. - . البلد الامين: ۴۶ -

**[ترجمه]

«۱۸»

جُنَّهُ الْأَمَانِ، عَنِ الصَّادِقِ عليه السـلام: مَنْ قَرَأَ التَّوْحِيدَ إِحْدَى وَ عِشْرِينَ مَرَّهً فِي دُبُرِ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ بَنَى اللَّهُ تَعَالَى لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّهِ وَ مَنْ قَرَأَهَا مِائَهً بَنَى اللَّهُ تَعَالَى لَهُ مَسْكَناً فِي الْجَنَّهِ ثُمَّ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ وَ أَسْأَلُهُ مِنْ فَضْلِهِ ثُمَّ صَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صـلى الله عليه و آله مِائَهَ مَرَّهٍ ذَكَرَ ذَلِكَ السَّيِّدُ بْنُ طَاوُسٍ رَحْمَهُ اللَّهِ عَلَيْهِ قَالَ وَ اسْجُدْ عَقِيبَهُمَا سَجْدَتَيِ الشُّكْرِ وَ تَدْعُو فِيهَا لِإِخْوَانِكَ فَتَقُولُ اللَّهُمَّ رَبَّ الْفَجْرِ إِلَى آخِرِ مَا مَرَّ بِرِوَايَهِ الشَّيْخِ (۳).

**[ترجمه]جنه الامـان: امـام صادق عليه السـلام فرمود: هر كس بعـد از دو ركعت نافله فجر يازده بار سوره توحيـد را بخوانـد، خداوند اتاقى در بهشت براى او مى‌سازد، و هر كس اين سوره را صد مرتبه بخواند، خدا خانه‌اى براى او مى‌سازد. سـپس بگو: خداونـد بزرگ من منزه است و مى‌سـتايمش، از خداونـد آمرزش مى‌طلبم و به سـوى او توبه مى كنم و از فضـل او مى‌خواهم. سپس صد مرتبه بر پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم درود فرست. سيد بن طاووس همين روايت را ذكر كرده و گفته است: بعد از دو ركعت نماز نافله فجر، دو سـجده شكر به جاى آور و در آن براى برادرانت دعا كن، پس مى گويى: خدايا اى پروردگار فجر... تا آخر دعايى كه با روايت شيخ قبلا ذكر كرديم. - . مصباح الكفعمى: ۶۴ -

**[ترجمه]

«۱۹»

الْإِخْتِيَارُ، كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السـلام يَدْعُو بَعْدَ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ بِهَذَا الـدُّعَاءِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُمَّ يَا مَنْ دَلَعَ لِسَانَ الصَّبَاحِ بِنُطْقِ تَبَلُّجِهِ وَ سَرَّحَ قِطَعَ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ بِغَيَاهِبِ تَلَجْلُجِهِ وَ أَتْقَنَ صُنْعَ الْفَلَكِ الدَّوَّارِ فِي مَقَادِيرِ تَبَرُّجِهِ وَ شَعْشَعَ ضِيَاءَ الشَّمْسِ بِنُورِ تَأَجُّجِهِ يَا مَنْ دَلَّ عَلَى ذَاتِهِ بِذَاتِهِ وَ تَنَزَّهَ عَنْ مُجَانَسَهِ مَخْلُوقَاتِهِ وَ جَلَّ عَنْ مُلَائَمَهِ كَيْفِيَّاتِهِ يَا مَنْ قَرُبَ مِنْ خَطَرَاتِ الظُّنُونِ وَ بَعُدَ عَنْ لَحَظَاتِ الْعُيُونِ وَ عَلِمَ بِمَا كَانَ قَبْلَ أَنْ يَكُونَ يَا مَنْ أَرْقَدَنِي فِي مِهَادِ أَمْنِهِ وَ أَمَانِهِ وَ أَيْقَظَنِي

۱- ۱. أقول: هذه الأدعيه انما رويت بأسانيد ضعاف لا يوجب علما و لا عملا و انما يجوز قراءتها فقط رجاء للثواب(عملا بأخبار من بلغ) و أمّا الاستناد إليها من حيث المسائل الاعتقاديه و البحث عن أنّه كيف قال سيد العباد كـذلك، و لم قال مولى المتقين أمير المؤمنين كذلك فلا فانه لا يجوز اسناد مضامينها الى الأئمّه الاطهار، و انما يجوز فى الأدعيه التى رويت بأسانيد صحيحه، لا غير، راجع فى ذلك ص ۲۹۱ فقد استوفينا البحث عن ذلك، و اللّه الموفق للصواب.

۲- ۲. البلد الأمين: ۴۶ فى الهامش.

۳- ۳. مصباح الكفعميّ: ۶۴.

إِلَى مَا مَنَحَنِی بِهِ مِنْ مِنَنِهِ وَ إِحْسَانِهِ وَ كَفَّ أَكُفَّ السُّوءِ عَنِّی بِیَدِهِ وَ سُلْطَانِهِ صَلِّ اللَّهُمَّ عَلَى الدَّلِیلِ إِلَیْكَ فِی اللَّیْلِ الْأَلْیَلِ وَ الْمَاسِكِ مِنْ أَسْبَابِكَ بِحَبْلِ الشَّرَفِ الْأَطْوَلِ وَ النَّاصِعِ الْحَسَبِ فِی ذِرْوَهِ الْكَاهِلِ الْأَعْبَلِ وَ الثَّابِتِ الْقَدَمِ عَلَى زَحَالِیفِهَا فِی الزَّمَنِ الْأَوَّلِ وَ عَلَى آلِهِ الْأَخْیَارِ الْمُصْطَفَیْنَ الْأَبْرَارِ وَ افْتَحِ اللَّهُمَّ لَنَا مَصَارِیعَ الصَّبَاحِ بِمَفَاتِیحِ الرَّحْمَهِ وَ الْفَلَاحِ وَ أَلْبِسْنِی اللَّهُمَّ مِنْ أَفْضَلِ خِلَعِ الْهِدَایَهِ وَ

الصَّلَاحِ وَ اغْرِسِ اللَّهُمَّ بِعَظَمَتِكَ فِی شِرْبِ جَنَانِی یَنَابِیعَ الْخُشُوعِ وَ أَجْرِ اللَّهُمَّ لِهَیْبَتِكَ مِنْ آمَاقِی زَفَرَاتِ الدُّمُوعِ وَ أَدِّبِ اللَّهُمَّ نَزَقَ الْخُرْقِ مِنِّی بِأَزِمَّهِ الْقُنُوعِ إِلَهِی إِنْ لَمْ تَبْتَدِئْنِی الرَّحْمَهُ مِنْكَ بِحُسْنِ التَّوْفِیقِ فَمَنِ السَّالِكُ بِی إِلَیْكَ فِی وَاضِحِ الطَّرِیقِ وَ إِنْ أَسْلَمَتْنِی أَنَاتُكَ لِقَائِدِ الْأَمَلِ وَ الْمُنَى فَمَنِ الْمُقِیلُ عَثَرَاتِی مِنْ كَبَوَاتِ الْهَوَى وَ إِنْ خَذَلَنِی نَصْرُكَ عِنْدَ مُحَارَبَهِ النَّفْسِ وَ الشَّیْطَانِ فَقَدْ وَكَلَنِی خِذْلَانُكَ إِلَى حَیْثُ النَّصَبِ وَ الْحِرْمَانِ إِلَهِی أَ تَرَانِی مَا أَتَیْتُكَ إِلَّا مِنْ حَیْثُ الْآمَالِ أَمْ عَلِقْتُ بِأَطْرَافِ حِبَالِكَ إِلَّا حِینَ بَاعَدَتْنِی ذُنُوبِی عَنْ دَارِ الْوِصَالِ فَبِئْسَ الْمَطِیَّهُ الَّتِی امْتَطَتْ نَفْسِی مِنْ هَوَاهَا فَوَاهاً لَهَا لِمَا سَوَّلَتْ لَهَا ظُنُونُهَا وَ مُنَاهَا وَ تَبّاً لَهَا لِجُرْأَتِهَا عَلَى سَیِّدِهَا وَ مَوْلَاهَا.

إِلَهِی قَرَعْتُ بَابَ رَحْمَتِكَ بِیَدِ رَجَائِی وَ هَرَبْتُ إِلَیْكَ لَاجِئاً مِنْ فَرْطِ أَهْوَائِی وَ عَلَّقْتُ بِأَطْرَافِ حِبَالِكَ أَنَامِلَ وَلَائِی فَاصْفَحِ اللَّهُمَّ عَمَّا كُنْتُ أَجْرَمْتُهُ مِنْ زَلَلِی وَ خَطَائِی وَ أَقِلْنِی مِنْ صَرْعَهِ دَائِی فَإِنَّكَ سَیِّدِی وَ مَوْلَایَ وَ مُعْتَمَدِی وَ رَجَائِی وَ أَنْتَ غَایَهُ مَطْلُوبِی وَ مُنَایَ فِی مُنْقَلَبِی وَ مَثْوَایَ إِلَهِی كَیْفَ تَطْرُدُ مِسْكِیناً الْتَجَأَ إِلَیْكَ مِنَ الذُّنُوبِ هَارِباً أَمْ كَیْفَ تُخَیِّبُ مُسْتَرْشِداً قَصَدَ إِلَى جَنَابِكَ سَاعِیاً أَمْ كَیْفَ تَرُدُّ ظَمْآنَ وَرَدَ إِلَى حِیَاضِكَ شَارِباً كَلَّا وَ حِیَاضُكَ مُتْرَعَهٌ فِی ضَنْكِ الْمُحُولِ وَ بَابُكَ مَفْتُوحٌ لِلطَّلَبِ وَ الْوُغُولِ وَ أَنْتَ غَایَهُ الْمَسْئُولِ وَ نِهَایَهُ الْمَأْمُولِ إِلَهِی هَذِهِ أَزِمَّهُ نَفْسِی عَقَلْتُهَا بِعِقَالِ مَشِیَّتِكَ وَ هَذِهِ أَعْبَاءُ ذُنُوبِی دَرَأْتُهَا بِعَفْوِكَ

وَ رَحْمَتِکَ وَ هَذِهِ أَهْوَائِیَ الْمُضِلَّهُ وَکَلْتُهَا إِلَی جَنَابِ لُطْفِکَ وَ رَأْفَتِکَ فَاجْعَلِ اللَّهُمَّ صَبَاحِی هَذَا نَازِلًا عَلَیَّ بِضِیَاءِ الْهُدَی وَ السَّلَامَهِ فِی الدِّینِ وَ الدُّنْیَا وَ مَسَائِی جُنَّهً مِنْ کَیْدِ الْعِدَی وَ وِقَایَهً مِنْ مُرْدِیَاتِ الْهَوَی إِنَّکَ قَادِرٌ عَلَی مَا تَشَاءُ تُؤْتِی الْمُلْکَ مَنْ تَشاءُ وَ تَنْزِعُ الْمُلْکَ مِمَّنْ تَشاءُ وَ تُعِزُّ مَنْ تَشاءُ وَ تُذِلُّ مَنْ تَشاءُ بِیَدِکَ الْخَیْرُ إِنَّکَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ تُولِجُ اللَّیْلَ فِی النَّهارِ وَ تُولِجُ النَّهارَ فِی اللَّیْلِ وَ تُخْرِجُ الْحَیَّ مِنَ الْمَیِّتِ وَ تُخْرِجُ الْمَیِّتَ مِنَ الْحَیِّ وَ تَرْزُقُ مَنْ تَشاءُ بِغَیْرِ حِسابٍ سُبْحَانَکَ اللَّهُمَّ وَ بِحَمْدِکَ مَنْ ذَا یَعْرِفُ قَدْرَکَ فَلَا یَخَافُکَ وَ مَنْ ذَا یَعْلَمُ مَا أَنْتَ فَلَا یَهَابُکَ أَلَّفْتَ بِمَشِیَّتِکَ الْفِرَقَ وَ فَلَقْتَ بِقُدْرَتِکَ الْفَلَقَ وَ أَنَرْتَ بِکَرَمِکَ دَیَاجِیَ الْغَسَقِ وَ أَنْهَرْتَ الْمِیَاهَ مِنَ الصُّمِّ الصَّیَاخِیدِ عَذْباً وَ أُجَاجاً وَ أَنْزَلْتَ مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجاً وَ جَعَلْتَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ لِلْبَرِیَّهِ سِرَاجاً وَهَّاجاً مِنْ غَیْرِ أَنْ تُمَارِسَ فِیمَا ابْتَدَأْتَ بِهِ لُغُوباً وَ لَا عِلَاجاً فَیَا مَنْ تَوَحَّدَ بِالْعِزِّ وَ الْبَقَاءِ وَ قَهَرَ عِبَادَهُ بِالْمَوْتِ وَ الْفَنَاءِ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الْأَتْقِیَاءِ وَ اسْمَعْ نِدَائِی وَ اسْتَجِبْ دُعَائِی وَ حَقِّقْ بِفَضْلِکَ أَمَلِی وَ رَجَائِی یَا خَیْرَ مَنْ دُعِیَ لِکَشْفِ الضُّرِّ وَ الْمَأْمُولِ لِکُلِّ یُسْرٍ وَ عُسْرٍ بِکَ أَنْزَلْتُ حَاجَتِی فَلَا تَرُدَّنِی مِنْ سَنِیِّ مَوَاهِبِکَ خَائِباً یَا کَرِیمُ یَا کَرِیمُ یَا کَرِیمُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیمِ ثُمَّ یَسْجُدُ وَ یَقُولُ إِلَهِی قَلْبِی مَحْجُوبٌ وَ نَفْسِی مَعْیُوبٌ وَ عَقْلِی مَغْلُوبٌ وَ هَوَائِی غَالِبٌ وَ طَاعَتِی قَلِیلَهٌ وَ مَعْصِیَتِی کَثِیرَهٌ وَ لِسَانِی مُقِرٌّ بِالذُّنُوبِ فَکَیْفَ حِیلَتِی یَا سَتَّارَ الْعُیُوبِ وَ یَا عَلَّامَ الْغُیُوبِ وَ یَا کَاشِفَ الْکُرُوبِ اغْفِرْ ذُنُوبِی کُلَّهَا بِحُرْمَهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ یَا غَفَّارُ یَا غَفَّارُ یَا غَفَّارُ بِرَحْمَتِکَ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ (1).

۱- ۱. قد مر هذا الدعاء فی ج ۹۴ ص ۲۴۳- ۲۴۶، مشکولا بالاعراب: مع ضبط النسخ، راجعه ان شئت.

**[ترجمه]الاختیار: حضرت امیرالمومنین علیه السلام همیشه بعد از دو رکعت فجر این دعا را می‌خواند:

«به نام خدای رحمتگر مهربان. خدایا، ای کسی که زبان صبحدم را به بیان تابناک آن بیرون کشید و پاره های شب تاریک را با آن توده‌های سیاه سرگردانی که داشت پراکنده ساخت و ساختمان این چرخ گردان را در اندازه‌ها و گردش‌های زیبایش محکم ساخت و تابش خورشید را با نور فروزان و گرم آن پرتو افکن ساخت.

ای که با خودش به خودش راهنمایی کرد، و از همجنسی و مشابهت با مخلوقاتش منزه است، و از سنخیت یا چگونگی های عالم خلقت برتر است. ای کسی که به گمان‌هایی که درباره او بر دل خطور کند نزدیک، ولی از چشم انداز دیدگان دور است و آنچه را شود، پیش از شدنش می‌داند. ای کسی که مرا در گهواره آسایش و امنیت خود به خواب برد و برای استفاده از نعمت‌ها و بخشش‌های بی دریغش که به من ارزانی داشته بیدارم کرد و پنجه های بدخواهان را به دست قدرت و سلطنت خویش از من بازداشت. بر آن راهنمای به سوی تو در شب بسیار تاریک جاهلیت و آن کس که در میان اسباب و وسائل تو بلندترین ریسمان شرف را گرفت و آن کس که حسب پاک و خالصش بر بلندترین شانه های مردان عالم قرار داشت و آن ثابت قدم بر روی لغزشگاه‌ها در آن زمان پیشین، و بر خاندان نیکوکار برگزیده خوش کردارش درود فرست.

برای ما خدایا، لنگه‌های در بامدادان را به کلیدهای رحمت و رستگاری بگشا. خدایا از بهترین خلعت‌های هدایت و شایستگی بر من بپوشان. خدایا به عظمت خویش در جویبار دلم چشمه های خشوع را بجوشان و خدایا برای هیبتت از گونه هایم مشک‌های اشک را جاری ساز و خدایا سبک مغزی و تندخویی مرا به مهارهای قناعت یا خواری در سؤال ادب کن.

خدایا، اگر در ابتدا رحمت تو از روی حسن توفیق به سراغ من نمی‌آمد، پس چه کسی بود که مرا در این راه روشن به سویت آرد؛ و اگر حلم و بردباری تو مرا به دست آرزو و میل سرکش سپارد، پس چه کسی لغزش‌های مرا از زمین خوردن‌های هوا و هوس نادیده بگیرد؛ و اگر در هنگام جنگ با نفس و شیطان یاری تو نباشد، مسلماً همان یاری نکردنت مرا به دست رنج و حرمان سپارد.

خدایا تو به خوبی مرا می بینی که جز از راه آرزوها نزدت نیامدم؛ آیا شده که به سر رشته های فضل و کرمت چنگ زنم، جز وقتی که گناهانم مرا از خانه وصال دور سازد؟ پس چه بد مرکبی است این مرکب هوا و هوس که نفس من بر آن سوار شده، پس وای بر این نفس که گمان‌های باطل و آرزوهای بیجایش در نزد او جلوه کرد، و نابود باد بر او که بر آقا و مولای خویش دلیری کرد.

خدایا من در رحمتت را به دست امیدم کوبیدم و از فرط هواهای نفسانی به حال پناهندگی به سوی تو گریختم و به سر رشته... های کرمت، انگشتان دوستی‌ام را بند کردم، پس خدایا از جرم‌هایی که من از روی لغزش و خطا کردم درگذر و از حمله بیماری مرا نگاه دار، زیرا که تویی آقا و مولایم و تکیه گاه و امیدم و تویی منتهای خواسته و آرمانم در دنیا و عقبایم.

خدایا چگونه از درگاهت بیچاره ای را که در حال فرار از گناهان به تو پناه آورده برانی؟ یا چگونه راه جویی را که شتابان آهنگ تو را کرده نومید سازی؟ یا چگونه تشنه ای را که برای نوشیدن بر سر حوض‌هایت آمده را بازگردانی؟ نه هرگز چنین

نخواهی کرد، با اینکه حوض‌ها در سخت‌ترین خشکسالی ها لبریز است و در خانه‌ات برای خواستن و ورود در آن باز است، و تویی انتهای خواسته خواستاران و منتهای آرزوی آرزومندان.

خدایا، این مهارهای نفس من است که به پای بند مشیت تو آنها را بستم، و این است بارهای سنگین گناهانم که به امید عفو و رحمتت بر زمین نهادم، و این است هوس‌های گمراه کننده‌ام که به آستان لطف و مهرت سپردم، پس ای خدا، این بامداد مرا چنان مقرر کن که با انوار هدایت و سلامت در دین و دنیا بر من فرود آید و شامم را سپری از نیرنگ خطرناک دشمنان و پناهگاهی از پرتگاه‌های هوا و هوس قرار ده که تو بر هر چه بخواهی توانایی.

ملک و سلطنت را به هر که می‌خواهی می‌دهی و از هرکه می‌خواهی می گیری و هر که را می‌خواهی عزت می‌دهی و هر که را می‌خواهی خوار می کنی. همه خوبی‌ها به دست تو است و تو بر هر چیز توانایی. شب را در روز فرو می‌بری و روز را در شب درمی‌آوری، زنده را از مرده بیرون می‌آوری و مرده را از زنده بیرون می‌آوری و به هر که می‌خواهی بی حساب روزی می‌دهی.

معبودی جز تو نیست. منزهی تو خدایا و تو می‌ستایم، کیست که قدر تو را بشناسد و از تو نترسد و کیست که بداند تو کیستی و از تو نهراسد. تو با قدرت خویش جداها را با هم جمع کردی و به لطف خویش سپیده دم را شکافتی و به کرم خود تاریکی‌های شدید شب را روشن کردی و آبهای شیرین و شور را از دل سنگهای سخت و محکم روان کردی و از ابرهای فشرده آبی ریزان و فراوان فرو ریختی و خورشید و ماه را برای مردمان چراغی فروزان قرار دادی، بدون آنکه در آنچه بدان آغاز کردی دچار خستگی و تعب گردی یا به چاره جویی محتاج شوی.

ای آنکه در عزت و بقاء یگانه است و بندگانش را به وسیله مرگ و نابودی مقهور خویش کرده، بر محمد و خاندان پرهیزکارش درود فرست و ندای مرا بشنو، و دعایم را مستجاب کن، و به فضل خودت امید و آرزویم را محقق کن، ای بهترین کسی که برای از بین بردن گرفتاری خوانده می‌شود و برای هر سختی و آسانی به او امید می‌رود، نیازهایم بر تو فرود آوردم پس مرا از عطاها بزرگی خود ناامید بر مگردان، ای بخشنده، ای بخشنده، ای بخشنده، هیچ نیرو و جنبشی نیست مگر به اراده خدای بزرگ و عظیم.»

سپس سجده می کند و می گوید:

«خدایا، دلم در پرده های ظلمت پوشیده شده و جانم دچار کاستی گشته و عقلم مغلوب هوای نفسم شده و هوای نفسم بر من چیره آمده، طاعتم اندک، و نافرمانیم بسیار، و زبانم اقرارکننده به گناهان است. چاره من چیست ای پرده پوش عیب‌ها، ای دانای نهان ها، ای برطرف کننده غم‌ها، همه گناهان مرا بیامرز، به احترام محمّد و خاندان محمّد، ای آمرزنده، ای آمرزنده، ای آمرزنده؛ به مهربانیت ای مهربان ترین مهربانان.» - . این دعا در جلد ۹۴: ۲۴۳-۲۴۶ ذکر شد. -

**[ترجمه]

بیان

هـذا الـدعاء من الأدعيه المشـهوره و لم أجـده فی الکتب المعتبره إلا فی مصـباح السـيد ابن الباقی رحمه الله عليه و وجـدت منه نسخه قراءه المولی الفاضل مولانا درويش محمد الأصبهانی جد والدی من قبل أمه رحمه الله عليهما علی العلامه مروج

المذهب نور الدين علی بن عبد العالی الکرکی قدس الله روحه فأجازه و هذه صورته الحمد لله قرأ هذا الدعاء و الذی قبله عمده الفضـلاء الأخيار الصـلحاء الأبرار مولانا کمال الـدين درويش محمد الأصـبهانی بلغه الله ذروه الأمانی قراءه تصـحيح کتبه الفقير علی بن عبد العالی فی سنه تسع و ثلاثين و تسع مائه حامدا مصليا.

و وجـدت فی بعض الکتب سـندا آخر له هکـذا قـال الشـريف يحيی بن القـاسم العلوی ظفرت بسـفينه طويله مکتوب فيهـا بخط سيـدی و جـدی أمير المؤمنين و قائـد الغر المحجلين ليث بنی غالب علی بن أبی طالب عليه أفضل التحيات ما هذه صورته بسـم الله الرحمن الرحيم هـذا دعـاء علمنی رسول الله صـلی الله عليه و آله و کـان يـدعو به فی کـل صـباح و هو اللهم يا من دلع لسان الصـباح إلی آخره و کتب فی آخره کتبه علی بن أبی طالب فی آخر نهار الخميس حادی عشر ذی الحجه سنه خمس و عشرين من الهجره و قـال الشـريف نقلته من خطه المبـارک بـالقلم الکوفی علی الرق فی السـابع و العشـرين من ذی القعـده سـنه أربع و ثلاثين و سبع مائه.

**[ترجمه]اين دعا از دعاهای مشـهور است ولی من اين دعا را در کتاب‌های معتبر جز مصباح سيد بن باقی رحمه الله عليه پيدا نکردم. نسـخه‌ای از اين دعا را به قرائت مولی فاضل مولايمان درويش محمـد اصـفهانی جد پدرم از جانب مادرش که رحمت خدا بر هر دوی اينها باد، يافتم که به علامه مروج مذهب، نور الدين علی بن عبدالعالی کرکی که روحش مقدس باد، نوشـته و علامه اجازه داده است. صورت نوشته اين گونه است:

خدا را شـکر که اين دعا و دعايی که قبل از اين بود را عمده فضـلای برگزيده و صالح و نيک، مولايمان کمال الدين درويش محمد اصـفهانی که خداوند او را به آرزوهايش برساند، به قرائتی تصحيح کننده قرائت کرد و فقير علی بن عبد العالی در سال نهصد و سی و نه، به حالت حمد کردن و صلوات فرستادن کتابت کرده است.

در برخی کتـاب‌هـای ديگر هم چنين سـندی برای اين دعـا پيـدا کردم: شـريف يحيی بن قـاسم علـوی گفته است: مجمـوعه‌ای طولاـنی را يافتم به خط سـرورم و جـدم اميرالمؤمنين و پيشوای گروه پيشانی‌نورانی‌ها، شـير بنی غالب، علی بن ابی طالب که با فضيلت‌ترين درودها بر او باد، اين دعا چنين است:

به نام خدای رحمتگر مهربان، اين دعايی است که رسول الله صـلی الله عليه و آله و سلم به من ياد داده است. حضرت هر صبح اين دعا را می‌خواند. دعا اين است: «خدايا، ای کسی که زبانه صبحدم را بيرون کشيد... تا آخر دعا». در آخر دعا نوشته است: علی بن ابی طـالب، آخر شب روز پنـج شـنبه سـال بيست و پنـج هجری. شـريف گفته است: اين سـخن را بـا قلم مبـارک خود حضرت با قلم - خط - کوفی بر روی پوست در هفتم ذی القعده سال هفتصد و سی و چهار نقل کردم.

**[ترجمه]

توضيح

بعض ما ربما يشتبه على القارئ (۱)

فإن شرحه كما ينبغى لا يناسب هـذا الكتاب دلع لسانه كمنع أخرجه و دلع اللسان خرج و الأول هنا هو المناسب و إضافه اللسان إلى الصباح إما بيانيه فالمراد بالصباح الفجر الأول لأنه الشبيه باللسان أو لاميه فالمراد بالصباح الفجر الثانى أو الوقت فشبه الصبح الصادق أو الوقت برجل أخرج لسانه و أخبر بقدومه و إسناده إلى الله لأنه أوجده و جعله

۱- ۱. قد مر فى ج ۹۴ ص ۲۴۷- ۲۶۳ شرح مستوفى للحديث، و فى الذيل ص ۲۴۷ شرح لا بأس بمراجعته.

كذلك أو الصانع تعالى بشخص أظهر لسانه لإظهار قدرته و حكمته.

و التبلج الإضاءه و الإشراق و الإضافه تحتمل الوجهين و إن كان الأول أظهر و لا يخفى لطف الاستعارات و الترشيحات على ذوى الأذهان النيره و قد ناسب إثبات النطق للصبح قوله سبحانه وَ الصُّبْحِ إِذا تَنَفَّسَ (١) و سرح فى أكثر النسخ بالتشديد و فى بعضها بالتخفيف و سرح الماشيه و تسريحها إرسالها للرعى و لما كان نور الصبح يفرق ظلمه الليل و يذهبها فكأنه شبهه برجل يرسل مواشيه عند الصباح للرعى بعد جمعها فى مراحها بالليل و شبه قطع الظلمه بتلك المواشى و يمكن أن يكون من تسريح الشعر بالمشط فكأنه شبه الصبح بمشط يسرح به ذوائب الليل حيث يقطعها و يفرقها و ظلم الليل بالكسر و أظلم بمعنى و فى بعض النسخ المدلهم بدل المظلم بمعناه.

و الغياهب جمع غيهب و هو الظلمه و الباء إما بمعنى مع و متعلقه بقوله سرح أو للسببيه متعلقه بالمظلم و التلجلج التردد و الاضطراب يقال الحق أبلج و الباطل لجلج أى الحق ظاهر نير و الباطل مظلم متردد غير مستقيم و التردد إما عند اختلاط النور به أو كنايه من شده الظلمه كأنها تموج و تتحرك.

و أتقن أى أحكم صنع الفلك الدوار أى خلقه فى مقادير و فى بعض النسخ بمقادير تبرجه التبرج إظهار المرأه زينتها كما قال الله تعالى وَ لا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجاهِلِيَّةِ الْأُولى (٢) و يحتمل أن يكون المراد هنا انتقال الكواكب فيه من برج إلى برج و الأول أيضا يرجع إلى ذلك فإن تبرج الفلك حركته مع زينته بالكواكب و ظهوره بها للخلق و الظرف إما متعلق بأتقن أى الإتقان فى مقادير حركات كل فلك و انتظامها الموجب لصلاح أحوال جميع المواليد و المخلوقات أو حال عن الفلك أى أحكم خلقه كائنا فى تلك المقادير أو متلبسا بها و المعنى أحكم خلقه و مقادير

١- ١. التكوير: ١٨.

٢- ٢. الأحزاب: ٣٣.

حركاته و هو إشاره إلى قوله سبحانه صُنْعَ اللَّهِ الَّذِی أَتْقَنَ کُلَّ شَیْ ءٍ(۱) و قیل المراد بمقادیر تبرجه ما یمکن من تزینه.

و شعشع ضیاء الشمس قال فی القاموس الشعشع و الشعشاع و الشعشعان و الشعشعانی الطویل و الشعشاع الخفیف و الحسن و المتفرق و ذهبوا شعاعا متفرقین و شعاع الشمس و شعها بضمهما الذی تراه کأنه الجبال مقبله علیک إذا نظرت إلیها أو الذی ینتشر من ضوئها أو الذی تراه ممتدا کالرماح بعید الطلوع و ما أشبهه و شعشع الشراب مزجه و الثریده رفع رأسها و طوله أو أکثر و دکها و سمنها و الشی ء خلط بعضه ببعض انتهی.

و الأجیج تلهب النار و قد أجت تأج أجیجا و أججتها فتأججت و المعنی فرق أو مد و طول شعاع الشمس بنور یحصل من تلهب ذلک الضیاء أو مزج ضیاء الشمس القائم بها بنور یحصل من تلهبه و هو الشعاع الممتد المتفرق فی الآفاق و یحتمل أن یکون الشعشعه مأخوذا من الشعاع أی جعل ضیاء الشمس ذا شعاع و قد یحتمل إرجاع ضمیر تأججه إلی الموصول أی بسبب ظهوره الذی هو مقتضی ذاته أزلا و أبدا.

یا من دل أعاد حرف النداء لتغییر أسلوب الکلام و الانتقال من مقام إلی مقام علی ذاته بذاته قال الراغب الأصفهانی یقال فی تأنیث ذو ذات و تثنیته ذواتا و فی جمعه ذوات و قد استعار أصحاب المعانی الذات فجعلوها عباره عن عین الشی ء جوهرا کان أو عرضا و لیس ذلک من کلام العرب انتهی.

أی هو سبحانه أفاض المعرفه علی الخلق بها لا- بتعریف غیره کما مر فی شرح قولهم لا یعرف الله إلا به أو هو سبحانه أعطی العقل و أوجد ما یستدل به العقل علیه کما روی کنت کنزا مخفیا فأحببت أن أعرف فخلقت الخلق لکی أعرف.

و قیل هو أن یستدل بالوجود علی ذاته و الوجود عین ذاته فقد استدل علی ذاته بذاته و لبعض الناس فی حل أمثاله مسالک دحضه عثره زلقه یأبی عنه العقل و الشرع و تنزه أی تباعد و تقدس عن مجانسه مخلوقاته أی عن أن یکون من

۱- ۱. النمل: ۸۸.

جنسها إذ لا يشاركه شی ء فی المهیه.

و جل عن ملائمه کیفیاته أی عن أن یکون کیفیاته و صفاته ملائمه و مناسبه لصفات غیره و کیفیاته ففی الکلام تقدیر و یحتمل إرجاع ضمیر کیفیاته إلی المخلوق المذکور فی ضمن مخلوقاته کما قیل فی قوله تعالی اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ (۱) إنه راجع إلی العدل المذکور فی ضمن اعدلوا یا من قرب أبرز النداء لما مر أی یا من هو قریب من الظنون الذی تخطر بالقلوب و الخطرات جمع خطره و هی الخطور و فیه إیماء إلی أن العلم بکنه ذاته و صفاته مستحیل و غایه الأمر فی ذلک هو الظن و فی بعض النسخ تقدیم و تأخیر بین الفقرتین هکذا یا من بعد عن لحظات العیون و قرب.

و علم بما کان کلمه کان فی الموضعین تامه یا من أرقدنی أی أنامنی قبل هذا الصباح فی مهاد أمنه و أمانه المهد مهد الصبی و المهاد الفراش و الأمن طمأنینه النفس و زوال الخوف و الأمان و الأمانه فی الأصل مصدران و قد یستعمل الأمان فی الحاله التی یکون علیها الإنسان فی الأمن.

و أیقظنی أی نبهنی من النوم متوجها إلی ما منحنی أی أعطانی به الضمیر راجع إلی ما من مننه بیان للموصول و هو جمع منه و هی النعمه الثقیله و کف أکف السوء عنی الأکف بضم الکاف جمع الکف و السوء ما یغم الإنسان و أثبت للسوء أکفا کما یثبتون للمنیه أظفارا و مخالب بیده أی بقدرته الباهره و سلطانه أی سلطنته القاهره قال تعالی وَ مَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنا لِوَلِیِّهِ سُلْطاناً(۲) صل الصلاه من الله الرحمه و من الملک الاستغفار و من البشر الدعاء یقال صلیت علیه أی دعوت علیه و یقال صلیت صلاه و لا یقال تصلیه.

اللهم أصله یا الله و المیم عوض من الیاء و لهذا لا یجتمعان و قیل

۱- ۱. المائده: ۸.

۲- ۲. أسری: ۳۳.

أصله يا الله أمنا بخير و قيل يا الله ارحم و قد سبق القول فيه فی کتاب الطهاره.

علی الدلیل إلیک أی الهادی لنا إلیک و إلی طاعتک و شریعتک و المراد به النبی صلی الله علیه و آله فی اللیل الألیل أی البالغ فی الظلمه و هذا مثل قولهم ظل ظلیل و عرب عرباء و المراد به زمان انقطاع العلم و المعرفه و الجاهلیه الجهلاء و الماسک عطف علی الدلیل یقال مسک بالشی ء و أمسک به إذا تعلق و اعتصم به.

من أسبابک السبب الحبل و کل شی ء یتوصل به إلی غیره بحبل الشرف الأطول الشرف العلو و المکان العالی و المجد و علو الحسب و الأطول صفه الحبل أی متعلق من أسباب العز و الکرامه بحبل شرف هو أعلی الشرف و منتهاه.

و الناصع هو الخالص من کل شی ء و نصع الأمر نصوعا وضح و لونه اشتد بیاضه ذکره الفیروزآبادی و الحسب ما یعده الإنسان من مفاخر آبائه و قال ابن السکیت الحسب و الکرم یکونان للرجل و إن لم یکن آباء لهم شرف و الشرف و المجد لا یکون إلا بالآباء و ذروه الشی ء بالضم و الکسر أعلاه و أعلی السنام و الکاهل ما بین الکتفین و الأعبل الأضخم الأغلظ یقال رجل عبل الذراعین أی ضخمهما و فرس عبل الشوی أی غلیظ القوائم و امرأه عبله أی تامه الخلق شبهه صلی الله علیه و آله فی تمکنه علی أعلی مدارج الحسب و الکرم بمن رقی علی ذروه کاهل بعیر ضخم مرتفع السنام فتمکن علیه.

و الثابت القدم علی زحالیفها قال الجوهری قال الأصمعی الزحلوفه آثار تزلج الصبیان أی تزلقهم من فوق التل إلی أسفله و هی لغه أهل العالیه و تمیم تقوله بالقاف و الجمع زحالف و زحالیف و قال ابن الأعرابی الزحلوفه مکان منحدر یملس لأنهم یتزحلفون فیه قال و الزحلفه کالدحرجه و الدفع یقال زحلفته فتزحلف انتهی.

و الضمیر إما راجع إلی القدم لتأنیثها السماعی أو إلی الجاهلیه و أهلها بقرینه فی الزمن الأول أی کان صلی الله علیه و آله ثابت القدم فی الحق عند مزالق الجاهلیه و فتنها و الأخیار جمع الخیر بالتشدید أو بالتخفیف و الأبرار جمع بر أو بار کما ذکره

الزمخشری.

و المصراع من الباب الشطر منه و هما مصراعان و الإضافه يحتمل البيان و الظاهر غيره أی افتح لی فی هذا الصباح الأبواب المغلقه علی فی أمور الدنيا و الآخره بمفاتيح الرحمه و الفلاح و هو الفوز و النجاه و فی بعض النسخ و النجاح و هو الظفر بالحوائج و الصلاح ضد الفساد.

و اغرس اللهم فی أكثر النسخ هكذا بالراء و السين المهملتين و فی بعضها و أغزر بالزاء المعجمه ثم الراء المهمله فعلی الأول شبه الماء النابع من العيون بقوه بالشجر و أثبت لها الغرس و علی الثانی علی بناء الإفعال من الغزاره بمعنی الكثره و هو الأظهر و يؤيده بعض فقرات خطبه عليه السلام فی النهج.

و الشرب بالكسر الحظ من الماء و الجنان بالفتح القلب و الهيبه المخافه و قال الجوهری مؤق العين طرفها مما يلی الأنف و اللحاظ طرفها الذی مما يلی الأذن و الجمع آماق و أمآق مثل آبار و أبآر انتهی و الزفرات إما جمع زفره بالكسر و هی القربه أو بالفتح و هی الصوت عند البكاء و الزفير اغتراق النفس للشده فعلی الأخير من قبيل إضافه الصفه إلی الموصوف أی الدموع ذوات الزفره.

النزق بالتحريک الخفه و الطيش و الخرق بالضم و بالتحريک ضد الرفق كذا فی القاموس و فی النهايه الخرق بالضم الجهل و الحمق و الأزمه جمع الزمام بالكسر و هو الخيط الذی يشد فی البره أو فی الخشاش ثم يشد فی طرفه المقود و قد يسمی المقود زماما و الخشاش الذی يجعل فی أنف البعير و هو خشب و البره من صفر و الخزامه من شعر.

و القنوع السؤال و التذلل فكأنه شبه نزق الخرق أی الطيش الناشی من غلظه الطبيعه بحيوان يحتاج إلی أن يؤدب و يذلل بالأزمه و حسن التوفيق شده توجيه الأسباب نحو الخير.

فمن السالک بی الاستفهام للإنكار و الباء للتعديه و قيل للمصاحبه

واضح الطريق من إضافه الصفه إلى الموصوف أى الطريق الواضح و فى بعض النسخ إليک فى أوضح الطريق و إن أسلمتنى أى سلمتنى أناتک أى حلمک يقال تأنى فى الأمر أى ترفق و انتظر و الاسم أناه کقناه و الأمل الرجاء بالباطل و المنى بالضم جمع المنيه و هى الصوره الحاصله فى النفس من تمنى الشى ء.

فمن المقيل يقال أقلت البيع إقاله أى فسخته و العثره الزله أى فمن يفسخ و يمحو زلاتى الحاصله من کبوات الهوى يقال کبا لوجهه أى سقط و الهوى بالقصر ما تشتهيه النفس.

و إن خذلنى نصرک يقال خذله خذلانا أى ترک عونه و نصره عند محاربه النفس أى وقت محاربتى للنفس الأماره بالسوء و يحتمل الإضافه إلى الفاعل إلى حيث النصب أى إلى مکان فيه النصب و هو بالتحريک التعب و الحرمان عن برکات الدنيا و الآخره.

إلهى أى معبودى أو خالقى و مفزعى فى جميع أمورى أ ترانى ما أتيتک الاستفهام للإنکار أى ليس توجهى إليک إلا لأجل الآمال أى أنت لا تخيب مؤمليک أو اضطررت إلى ذلک و لا يناسب کرمک رد المضطر أو المعنى أن التوجه الخالص الصافى عن الأغراض النفسانيه لم يوجد منى.

أم علقت بکسر اللام أى تعلقت بأطراف حبالک أى حبال فضلک و وسائل رحمتک من العباده و الدعاء و التضرع و البکاء فإنها الوسائل و الحبال بين العبد و ربه تعالى إلا حين باعدتنى أى أبعدتنى و فى بعض النسخ باعدت بى و فى بعضها أبعدتنى من دار الوصال و فى بعض النسخ عن صربه الوصال و فى القاموس الصرب بالکسر البيوت القليله من ضعفى الأعراب و قال مطا جد فى السير و أسرع و المطيه الدابه تمطو فى سيرها و امتطاها و أمطاها جعلها مطيه انتهى.

من هواها بيان للمطيه و الضمير للنفس.

فواها لها کلمه تعجب لما سولت لها أى زينت و ما مصدريه و تبا لها التباب الخسران و الهلاک تقول تبا لفلان تنصبه على المصدر بإضمار

فعل أی ألزم الله هلاکا و خسرانا له علی سیدها أی الرب تعالی قال فی المصباح المنیر یقال ساد یسود سیاده و الاسم السؤدد و هو المجد و الشرف فهو سید و الأنثی سیده ثم أطلق ذلک علی الموالی لشرفهم علی الخدم و إن لم یکن فی قومهم شرف فقیل سید العبد و سیدته و سید القوم رئیسهم و أکرمهم و السید المالک انتهی.

و مولاها أی المتولی لأمورها و الأولی بها من غیره أو ناصرها قرعت أی ضربت ضربا شدیدا باب دار رحمتک و هربت إلیک أی فررت و هو ناظر إلی قوله تعالی فَفِرُّوا إِلَی اللّٰهِ (۱) لاجیا أی ملتجیا و الفرط فی الأمر بالتسکین التجاوز عن الحد فیه و علقت علی باب التفعیل أنامل بالنصب و فی بعض النسخ علقت بالتخفیف و کسر اللام و أنامل بالرفع ولائی أی حبی.

فاصفح اللهم یقال صفحت عن فلان إذا عفوت عن ذنبه و الجرم و الجریمه الذنب تقول منه جرم و أجرم و اجترم و فی بعض النسخ عما کنت أجرمته و فی بعضها عما کان من زللی أی عثرتی و الخطأ بغیر مد و قد یمد نقیض الصواب و المد هنا أنسب و قد قرئ بهما وَ مَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَأً(۲) و قد یقال الخطاء خطأ و الخطأ صواب و لعله خطأ.

و أقلنی أی خلصنی و قد مر من صرعه دائی بکسر الصاد و فتحها أی من سقوطی علی أرض المذله بسبب أدوائی النفسانیه التی أعجزتنی عن مقاومه الحملات الشیطانیه قال الجوهری صارعته فصرعته صرعا و صرعا و الصرعه مثل الرکبه و الجلسه یقال سوء الاستمساک خیر من حسن الصرعه و قال الفیروزآبادی و یروی بالفتح بمعنی المره و رجائی أی مرجوی و غایه منای أی نهایه مقاصدی فی منقلبی إلی الآخره و یحتمل المصدر و اسم المکان و یؤید الأخیر قوله تعالی وَ سَیَعْلَمُ الَّذِینَ ظَلَمُوا أَیَّ مُنْقَلَبٍ یَنْقَلِبُونَ (۳) و مثوای أی فی الدنیا من ثوی بالمکان أی أقام و هنا أیضا المکان أظهر

۱- ۱. الذاریات: ۵۰.

۲- ۲. النساء: ۹۲.

۳- ۳. الشعراء: ۲۲۷.

و الطرد الإبعاد من الـذنوب متعلق بقوله هاربا أم كيف تخيب يقال خاب الرجل خيبه إذا لم ينل ما طلب و خيبته تخييبا مسترشـدا أى طالبا للرشاد و هو ضد الغى و قصدته و قصدت إليه بمعنى و الجناب الفناء و الرحل و الناحيه صاقبا يقال صقبت داره بالكسر أى قربت و فى بعض النسـخ راغبا و فى بعضـها ساغبا أى جائعا و الورود أصـله قصـد الماء ثم اسـتعمل فى غيره قال تعالى وَ لَمَّا وَرَدَ ماءَ مَدْيَنَ (١) كلا أى لا طرد و لا تخييب و لا رد و حياضك الواو للحال مترعه قال الجوهرى حوض ترع بالتحريك و كوز ترع أى ممتلئ و قد ترع الإناء بالكسر يترع ترعا أى امتلأ و أترعته أنا و جفنه مترعه.

فى ضـنك المحول فى زمان ضـيق حاصل من الجدوب قال الجوهرى الضنك الضيق و قال المحل الجدب و هو انقطاع المطر و يبس الأرض من الكلإ و يقال أرض محل و أرض محول كما قالوا جدبه و أرض جدوب يريدون بالواحد الجمع للطلب أى

لطلب السائلين و الوغول أى الدخول قال الجوهرى وغل الرجل يغل وغولا أى دخل على القوم فى شـرابهم فشرب معهم من غير أن يدعى إليه.

و أنت غايه المسـئول أى نهايه الأمنيه أو المسـئولين فإنهم إذا يئسوا من غيرك يلجئون إليك و بعدك ليس مسئول ينتهى إليه و فى بعض النسخ السئول على فعول و هو ما يسأله الإنسان و فى بعضها بصيغه المفرد.

هـذه أزمه نفسـى أى سـلمتها إليك فخـذها فكأنه يقول أحـد كيف آخذها و هى شارده فيقول عقلتها بعقال مشـيتك لا يمكنها الامتنـاع من حكمك فالضـمير فى عقلتها راجع إلى النفس و يحتمل أن يكون العقل بمعنى الشـد فالضـمير راجع إلى الأزمه قال الجوهرى قال الأصـمعى عقلت البعير أعقله عقلا و هو أن تثنى وظيفه مع ذراعه فتشـدهما جميعا فى وسط الـذراع و ذلك الحبل هو العقال.

و الأعباء جمع العب ء بالكسر و هو الحمل و الثقيل من أى شى ء كان و الدروء

١- ١. القصص: ٢٣.

الـدفع أی دفعتها عن نفسـی وکلتها أی توکلت فی دفعها و إزالتها علی لطفک و توفیقک و الرأفه أشـد الرحمه صـباحی هذا هو صفه صـباحی و الدنیا مؤنث أدنی من الدنو أو الدناءه أی الدار التی لها زیاده قرب إلینا بالنسبه إلی الآخره أو زیاده دناءه بالنسبه إلیها و الجنه ما استترت به من سلاح و الوقایه حفظ الشی ء مما یضره و قد یطلق علی ما به ذلک الحفظ و هو المراد هاهنا.

من مردیات الهوی أی المهالک الناشیه من هوی النفس یقال ردی بالکسـر ردی هلک و أرداه غیره و الملک التصرف بالأمر و النهی فی الجمهور و ذلـک مختص بسیاسه النـاطقین و العزه حـاله مـانعه للإنسـان من أن یغلب من قولهم أرض عزاز أی صـلبه بیدک الخیر قیل ذکر الخیر وحده لأنه المقضـی بالذات و الشـر مقضی بالعرض إذ لا یوجد شر جزئی ما لم یتضمن خیرا کلیا أو لمراعاه الأدب فی الخطاب و نبه علی أن الشر أیضا بیده بقوله إِنَّکَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ

**[ترجمه]شـرح برخی چیزهـایی که ممکن است برای قـاری مشـتبه شود، زیرا شـرح به طور کامـل، مناسب این کتاب نیست. «دلع لسـانه»، بر وزن منع به معنای بیرون کشـیدن است و «دلع اللسان» خارج شـدنش است. معنای اول در این جا مناسب است. اضافه لسان به صـباح، یا اضافه بیانی است که در این صورت منظور از صباح، فجر است چرا که فجر شبیه لسان است؛ یا اضافه لامیه است بنـابراین منظور از صـباح، فجر دوم است؛ یـا منظور وقت است. پس صـبح صـادق یـا وقت به فردی تشبیه شـده که زبانش را خارج کرده و آمـدنش را خبر داده است. اسـناد دادن این کار به خـدای متعال به این خاطر است که خدا این کار را ایجـاد کرده و این گونه قرار داده است یـا خـدای صانع به شخصـی تشبیه شـده که زبان صـبح را برای اظهار قـدرت و حکمت خود بیرون آورده است.

«التبلـج» به معنـای روشن شـدن و طلوع نمودن است. دربـاره اضـافه در اینجـا دو وجه محتمل است. هر چنـد اولی در اینجا هم ظـاهرتر است. حسن و زیبـایی اسـتعاره و تشبیهـات بر کسـانی که ذهن روشن دارنـد پنهان نیست. نطق و صـحبت کردن صـبح مناسب قول خدای سبحان است که می‌فرماید: «والصبح اذا تنفس - . التکویر/ ۱۸ - »، {سوگند

به صبح چون دمیدن گیرد.}

«سرّح» در اکثر نسـخه‌ها با تشدید است و در برخی دیگر بدون تشدید. «سرح الماشیه و تسریحها» به معنای فرستادن آنها برای چریدن است، و چون نور صـبح تاریکی شب را از هم می‌شکافد و از بین می‌برد، بنابراین به فردی تشبیه شده که گوسفندان را هنگـام صـبح برای چرا می‌برد؛ البته بعـد از اینکه شب آنهـا در آغلشـان جمع کرده بود. قطع نمودن تاریکی به آن گوسـفندان تشبیه شده است. ممکن است از عبارت «تسریح الشعر بالمشط»، {صاف کردن موها با شانه} گرفته شده باشد. گویا اینکه صبح به شانه‌ای تشبیه شده است که گیسوهای شب را با آن اصـلاح می کند، به طوری که آنها را جدا کرده و فرق باز می کند. «ظلم اللیل» به کسره و «أظلم» به یک معنا هستند. در برخی نسخه‌ها به جای «المظلم»، «المُدلَهِمّ» آمده که به همان معناست.

«الغیاهب» جمع «غیهب» به معنای تاریکی است. «الباء» یا به معنای مع و متعلق به سـخن حضـرت «سـرح» است، یا بای سببیت و متعلق به مظلم است. «التلجـج» به معنای دو دلی و اضـطراب است. گفته می‌شود: «الحق أبلـج و الباطل لجلج»، یعنی حق ظاهر و روشن است و باطـل، تاریـک و تردیـد برانگیز و غیر مسـتقیم است. «التردد» یـا هنگام مخلوط شـدن نور بـدان است یا کنایه از شدت تاریکی است. گو اینکه تاریکی موج می‌زند و حرکت می‌نماید.

«أتقن»، یعنی حکم کرد. «صنع الفلک الدوار»، یعنی خلقش کرد. «فی مقادیر» و در برخی نسخه‌ها این گونه است «بمقادیر تُبرّجه»، تبرّج به معنای این است که زن زینت خود را آشکار کند، همان طور که خدای متعال می‌فرماید: «لا ـ تبرّجن تبرّج الجاهلیه الأولی - . الاحزاب/ ۳۳ - »، {و

مانند روزگار جاهلیّتِ قدیم زینتهای خود را آشکار مکنید.} احتمال دارد منظور در اینجا انتقال ستارگان در فلك از برجی به برجی دیگر باشد. معنای اولی هم به معنی ذکر شده برمی‌گردد، چرا که تبرج فلك، حرکت کردن آن همراه با زینت دادن آن با ستارگان و آشکار شدن آن بر مخلوقات است. ظرف یا متعلق به أتقن است، یعنی اتقان و استواری در اندازه حرکت هر فلك و نظم آن موجب صلاح تمام احوال زاد و ولد و مخلوقات است. یا حالی برای فلك است، یعنی «أحکم خلقه کائنا فی تلك المقادیر یا متلبسا بها»، یعنی بر آفریدگانش و اندازه حرکتشان حکم نمود که اشاره به سخن خدای سبحان است که می... فرماید: «صنع الله الذی أتقن کل شی - . النمل/ ۸۸ - »، {[این]

صُنعِ خدایی است که هر چیزی را در کمال استواری پدید آورده است.} گفته شده است: منظور از «بمقادیر تبرّجه»، آنچه از تزیین دادن آن ممکن است، می‌باشد.

«شعشع ضیاء الشمس»، در القاموس گفته است: «الشعشع و الشعشاع و الشعشعان و الشعشعانی» به معنای دراز و «الشعشاع» به معنای سبک و نیکو و پراکنده. «ذهبوا شعاعا» یعنی متفرق شدند. «شعاع الشمس و شُعّها» به ضمه، چیزی است که وقتی به آن نگاه می‌کنی، گویا کوهی است که به طرف تو می‌آید؛ یا چیزی است که از نورش پراکنده می‌شود؛ یا چیزی است که اندکی قبل از طلوع، مانند نیزه یا نظیر آن امتداد می‌یابد. «شعشع الشراب» چشیدن آن و «الثریده» یعنی سرش را بلند کرد و دراز نمود یا این که آن را پرچرب و پرروغن کرد. «شعشع الشیء» یعنی برخی از آن را با برخی دیگر مخلوط کرد؛ پایان .

«الأجیج»، زبانه کشیدن آتش است. «قد أجّت تأجّ أجیجا و أجّجتها فتأجّجت»، معنای این کلمه این است که با نوری که از شعله‌ور شدن آن روشنایی حاصل می‌شود، پراکنده ساخت و کشید و دراز نمود؛ یا نور خورشید را که به خورشید استوار است، با نوری که از زبانه کشیدنش حاصل می‌شود مخلوط نمود که منظور شعاعی است که در افقها پراکنده می‌شود. احتمال دارد شعشه از شعاع گرفته شده باشد، یعنی نور خورشید را دارای شعاع نمود. احتمال دارد ضمیر «تأجّجه» به موصول برگردد، یعنی به سبب ظهورش که این ظهور از ازل تا ابد، مقتضای ذاتش است.

«یا من دلّ»، حرف ندا برای تغییر دادن اسلوب کلام و انتقال از معنایی به معنای دیگر، دوباره به کار رفته است. «علی ذاته بذاته»، راغب اصفهانی گفته است: مونث ذو، ذات و مثنای آن ذواتا و جمعش ذوات است. کسانی که از جمله اصحاب معانی هستند، ذات را عبارت از عین چیزی اعم از جوهر یا عرض می‌دانند. این کلمه از کلمات عربی نیست؛ پایان.

منظور این عبارت این است که خداوند سبحان معرفت بر خلق را به وسیله ذاتش افاضه می‌کند نه با تعریف کردن چیزی دیگر، همان طور که این سخن در شرح سخنشان که می‌گویند: «لا ـ یعرف الله الا به»، ذکر شد. یا این که خدای سبحان به خلایق عقل داده و چیزهایی را که عقل بدان استدلال می‌کند ایجاد کرده است، همان طور که روایت شده است: گنجی مخفی بودم و دوست داشتم شناخته شوم، بنابراین مخلوقات را آفریدم تا شناخته شوم.

گفته شده است: این عبارت به این معناست که برای اثبات وجود به ذات خدا استدلال شود و وجود، عین ذات خدای سبحان است، بنابراین برای اثبات ذاتش به ذاتش استدلال کرده است. برخی از مردم برای حل چنین عبارتی، روش‌ها و استدلال‌های لغزان و بی پایه و بی اساسی دارند که عقل و شرع آنها را قبول ندارد. «تنزّه»، یعنی دور شد و پاک گردید. «عن مجانسه مخلوقاته»، یعنی از جنس آنها باشد، چرا که در ماهیت برای او شریکی وجود ندارد .

«جلّ عن ملائمه کیفیّاته»، یعنی از اینکه چگونگی و صفاتش نزدیک و متناسب صفات کیفیت دیگری باشد. در این کلام چیزی مقدر است. احتمال دارد ضمیر «کیفیاته» به مخلوقی که در ضمن مخلوقات ذکر شده است برگردد، همچنان که درباره سخن خدای متعال که می‌فرماید: «اعدلوا هو أقرب»، - . المائده/ ۸ - {عدالت

بورزید که آن نزدیک‌تر است.} گفته شده است که ضمیر به عدلی که در ضمن «اعدلوا» ذکر شده است برمی‌گردد. «یا من قرب»، حرف ندا به همان دلیلی که ذکر شد دوباره به کار رفته است. یعنی ای کسی که به گمان‌هایی که به دل می‌آید نزدیک است. «الخطرات» جمع «خطره» و به معنای خطور کردن است. در این سخن اشاره‌ای به این نکته است که علم پیدا کردن به کنه ذات و صفات خدای متعال محال است و نهایتش این است که فقط امکان ظن و گمان پیدا کردن به خدا ممکن است. در برخی نسخه‌های قدیمی، تقدیم و تأخیری بین دو فقره به این صورت وجود دارد: «یا من بعد عن لحظات عیون و قرب...».

«علم بما کان»، کلمه «کان» در این دو جا تامه است. «یا من أرقدنی»، یعنی مرا قبل از این صبح خواباند. «فی مهاد أمنه و أمانه»، «المهد» گهواره کودک و مهاد به معنای بستر خواب است. «الأمن»، آرامش روح و از بین رفتن ترس است. «الأمان و الأمانه» در اصل هر دو مصدر هستند. البته گاهی امان در حالتی که انسان در آن در حالت امنیت است، استعمال می‌شود.

«أیقظنی»، یعنی مرا با حالت توجه از خواب بیدار نمود. «الی ما منحنی»، یعنی به من عطا کرد. «به»، ضمیر در اینجا به ما برمی... گردد. «من مننه»، بیانی برای موصول است. منن جمع منه است و به معنای نعمت گران و سنگین است. «کفّ أکفّ السوء عنی»، اکفّ به ضمه کاف، جمع کفّ است و «السوء» چیزی است که انسان را غمگین می‌سازد. برای سوء، أکف اثبات شده است - یعنی گفته شده است: دست سوء، -

همان طور که برای مرگ، ناخن و چنگال اثبات می‌شود - یعنی گفته می‌شود: چنگال و ناخن مرگ -. «بیده»، یعنی با قدرت روشن و آشکار. «سلطانه»، یعنی سلطنت غلبه‌گر، خدای متعال می‌فرماید: «من قتل مظلوما فقد جعلنا لولیه سلطانا»، - . اسری/ ۳۳ - { و هر کس مظلوم کشته شود، به سرپرست وی قدرتی داده ایم.}

«صل»، صلاه از جانب خدا رحمت و از جانب فرشتگان، استغفار و از جانب بشر دعاست. گفته می‌شود: «صلّیت علیه»، یعنی به سوی وی دعوت کردم و گفته می‌شود: «صلیت الصلاه» و گفته نمی‌شود: «تصلیه».

«اللهم»، اصل این کلمه یا الله است و میم آن عوض از یاء است و به همین دلیل میم و یا باهم یک جا به کار نمی‌روند. گفته شده است: اصل این کلمه این است: «یا الله امنّا بخیر» و نیز گفته شده است: اصل این کلمه «یا الله ارحم» است. قبلا در این باره

در کتاب طهارت سخن گفتیم.

«علی الـدلیل إلیک»، یعنی هدایت کننده ما به سوی تو و طاعت تو و شـریعت تو و منظور از این عبارت، پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم است. «فی اللیل الألیل»، یعنی به شـدت تاریک، این سـخن مثل سـخنی است که گفته می‌شود: «ظل ظلیل» و «عرب عرباء». منظور از آن، زمان قطع شـدن علم و معرفت است و جاهلیت جهلا و «الماسک» عطف بر «الـدلیل» است. گفته می‌شود: «مسک بالشیء و أمسک» به وقتی به کار می‌رود که بدان چیز متعلق باشد و بدان چنگ زند.

«من أسـبابک»، السـبب به معنای ریسمان است و نیز به معنای هر چیزی است که برای رسیدن به دیگری بدان تمسک می‌شود. «بحبـل الشـرف الأـطول»، الشـرف به معنـای برتری و بزرگی و مکان بلنـد و بزرگی و دارای نسب عالی است. «الأطول» صـفت حبل است، یعنی متعلقی از اسباب عزت و کرامت به حبل شریفی است که آن بزرگترین شرافت را دارد و نهایت آن است.

«الناصع»، خالص از هر چیزی، «نضع الامر نضوعا» به معنای واضح و روشن ساختن است و سـفیدی‌اش زیاد است. فیروز آبادی این نظر را داده است. «الحسب»: هر چیزی است که انسان آن را از مفاخر پدرانش می‌شـمارد. ابن سکیت گفته است: حسب و شرف برای مرد هسـتند، هرچنـد که پـدرانشان برای آنها شـرف نباشـند، و شـرافت و بزرگی فقط با پـدران ممکن است. «ذروه الشـیء» به ضـمه و کسـره آن، به معنـای اوج آن چیز و «اعلاـ السـنام»، بلنـد کوهـان. «الکاهل» چیزی است که ما بین دو کتف است. «الأعبـل» به معنـای بـا ضـخامت‌تر و غلیظ‌تر است. گفته می‌شود: «رجل عبل الـذراعین»، یعنی ضـخامت ذراعش و «فرس عبل الشوی»: دارای دست و پای قوی و «امرءه عبله»، یعنی دارای خلقتی کامل. حضـرت پیامبر صـلی الله علیه و آله را در دست یـافتنش بر مـدارج بالای حسب و کرم به کسـی تشبیه کرده است که بر اوج شانه شتری عظیم الجثه و بلنـدکوهان بالا رفته و به آن مسلط شده است.

«والثـابت القـدم علی زحالیفها»، جوهری گفته است: اصـمعی گفته است: «الزحلوفه» آثار جای لغزیـدن کودکان از بالای تپه به پـایین آن است. و این لغت اهـل عـالیه است و تمیم این لغت را بـا قـاف به کـار می‌برنـد. جمع این کلمه «زحـالف و زحالیف» است. ابن عربی گفته است: «زحلوفه» هر جای سراشیب و لغزانی را گویند، زیرا روی آن سر می‌خورند و می‌لغزند. گفته است: «زحلفه» مثل غلتیدن و هل دادن است، گفته می‌شود آن را هل دادم و لغزید؛ پایان.

ضمیر در «زحالیفهـا» یـا به قـدم برمی‌گردد، چرا که قـدم مونث سـماعی است، یا به جاهلیت، و با اهل به قرینه برمی‌گردد. «فی الزمن الاول»، یعنی زمانی که جاهلان در لغزش و فتنه جاهلیت بودنـد، پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم در راه حق ثابت قـدم بود. «الاخیار»، جمع خیر با تشدید یا بدون تشدید است. «الابرار» همان طوری که زمخشری گفته است، جمع برّ یا بارّ است.

مصـراع در، یکی از دو لنگه در است که یک در، دو لنگه دارد. اضافه احتمال دارد بیانی باشـد و ظاهر این است که اضافه غیر بیـانی است، یعنی در این صـبح، درهـای بسـته را در امـور دنیـا و آخرت به روی من بگشـا. «بمفاتیـح الرحمه و الفلاـح»، یعنی رسـتگاری و نجات و در برخی از نسـخه‌ها این گونه است «و النجاح»، معنای نجاح دست یافتن به حاجت‌ها است. «الصلاح» به معنای ضد فساد است.

«واغرس اللهمَّ»، در بیشتر نسخه‌ها این چنین است، یعنی راء و سین نقطه ندارند. در برخی نسخه‌ها چنین است: «واغزر» که زاء نقطه دارد و راء نقطه ندارد. طبق نسخه اولی، آبی است که از چشم سرازیر می‌شود و در قوت داشتن به درخت تشبیه شده است که غرس می‌شود. طبق نسخه دومی و مبنی بر اینکه از باب افعال از کلمه «غزاره» باشد، به معنای کثرت است که این دومی ظاهرتر است و برخی فقرات نهج البلاغه همین برداشت را تأیید می کند.

«الشرب» به کسره به معنای بهره‌ای از آب است. «الجنان» به فتحه به معنای قلب و «الهیبه» به معنای ترس است. جوهری گفته است: «مؤق العین»، گوشه‌های چشم از سوی بینی است. «اللحاظ»، گوشه‌های چشم از سوی گوش است. جمع «مؤق»، آماق و أمآق است مثل آبار و أبار. «الزفرا»ت یا جمع «زفره» به کسره است که در این صورت به معنای نزدیکی می‌باشد؛ یا به فتحه است که در این صورت به معنای صدا به هنگام گریه است. «الزفیر»، فرورفتن آواز به گلو از سختی است. طبق معنای اخیر از قبیل اضافه شدن صفت به موصوف است، یعنی این گونه است: «الدموع ذوات الزفره».

«النزق»، به حرکت، به معنای سبکی و سبکسری و «الخرق» به ضمه و با حرکت، متضاد الرفق است. در القاموس و در النهایه چنین آمده است: «الخرق» به ضمه به معنای نادانی و حماقت است. «الازمّه» جمع زمام به کسره به معنای رشته و مهاری که در حلقه یا چوب بینی شتر بندند و بر وی مهار و افسار بندند. گاهی به خود افسار، زمام اطلاق می‌شود. «خشاش» چیزی است که در بینی شتر گذاشته می‌شود و از چوب و حلقه ای است میان تهی و حلقه موئین است.

«القنوع»، به معنای درخواست و خواری است، پس گویا «نرق الخرق»، یعنی سبکسری ناشی از غلظت طبیعی به حیوانی که که نیاز است مودب شود و با زمام رام گردد. «حسن التوفیق»، یعنی شدت روی فرا گردانیدن اسباب به سمت خیر.

«فمن السالك بی»، استفهام انکاری و باء برای متعدی کردن است. گفته شده است: باء در اینجا برای مصاحبت و همراهی است. «واضح الطریق»، از جمله مواردی است که در آن صفت به موصوف اضافه می‌شود. در برخی نسخه‌ها این گونه آمده است: «الیک فی أوضح الطریق». «إن أسلمتنی»، یعنی اگر مرا تسلیم کنی. «أناتک»، یعنی حلم و بردباریت، «تأنی فی الامر» یعنی ملایمت کرد و منتظر نشد .

اسم آن اناه مانند قناه است و «الأمل» امید به باطل است. «المنی» به ضمه، جمع منیه است و به معنای صورتی است که در اثر آرزو کردن چیزی در نفس به وجود می‌آید.

«فمن المقیل»، گفته می‌شود: «أقلته البیع إقاله»، یعنی بیع را فسخ کردم. «العثره» به معنای لغزش است و معنای عبارت یعنی اینکه چه کسی لغزشی را که من دچار آن شدم فسخ می‌کند و از بین می‌برد؟ «من کبوات الهوی»، گفته می‌شود: « کبا لوجهه»، یعنی سقوط کرد. «الهوی» با یاء مقصوره، آنچه که نفس می‌خواهد.

«و إن خذلنی نصرك»، گفته می‌شود: «خذله خذلانه»، یعنی یاری و کمکش را ترك کرد. «عند محاربه النفس»، یعنی هنگام جنگ من با نفسم که به زشتی امر می‌کند. احتمال دارد که به فاعل اضافه شده باشد. «إلی حیث النصب»، یعنی به سوی مکانی که در نصب است. نصب به حرکت، به معنای خستگی است. «الحرمان» از برکات دنیا و آخرت.

«إلهی»، یعنی معبودم یـا خالقم و فریاد رسم در تمام امورم، «أترانی ما أتیتک»، اسـتفهام انکاری است، یعنی روی گردان من به سوی تو فقط برای آرزوهاست، یعنی کسـی که به تو آرزو و امیـد دارد، نا امیـد نمی‌گردد. یا اینکه مجبور شدم رو به سوی تو بکنم و در شـأن کرامت تو نیست که مجبور را برگردانی؛ یا اینکه معنا چنین است: یعنی توجه خالص خالی از اهـداف نفسانی در من یافت نمی‌شود.

«أم علقت»، به کسر لام، یعنی آویزان شـد. «باطراف حبالک»، یعنی ریسـمان فضل و وسـیله‌های رحمتت یعنی عبادت و دعا و زاری و گریه است، چرا که اینهـا وسیله‌ها و ریسـمان‌های بین بنـده و خـدا است. «إلا حین باعـدتنی»، یعنی مرا دور کردی. در برخی نسـخه‌هـا این گونه است: «باعـدت بی» و در برخی نسـخه‌هـا «أبعـدتنی من دار الوصال» و در برخی نسـخه‌ها «عن صـربه الوصال»، در القاموس آمـده است «الصـرب» به کسـره به معنای خانه های انـدک از اعراب ضـعیف و ناتوان است. گفته است: «مطـا»، یعنی در حرکت جـدیت به خرج داد و شـتافت. «المطیه»، مرکبی که در حرکت بشـتابد. «امتطاهـا و أمطاها» یعنی آن را مطیه خود قرار داد؛ پایان.

«من هواها»، بیانی است برای مطیه و ضمیر در این کلمه متعلق به نفس است .

«فواها لها»، کلمه تعجب است. «لما سولت لها»، یعنی زینت داد و

«مـا» مصـدری است. «تباً لها»، التباب به معنای زیان و هلاکت است. می‌گویی: «تباً لفلان» که به خاطر مصـدر بودنش منصوب می‌کنی و فعلی را در آن در تقدیر می‌گیری، یعنی «الزم الله هلاکا و خسـرانا له»، {خداوند او را در زیان و هلاکت قرار دهد.} «علی سیدها»، یعنی پروردگار متعال، در مصباح المنیر گفته است: گفته می‌شود: «ساد یسود سیاده». اسم آن «سؤدد» است و به معنای بزرگی و شرافت است. مذکر آن سید و مونثش سیده است. سپس سید بر مولاها، به خاطر شرافت و بزرگی که نسبت به خادمین دارند، اطلاق می‌شود، هر چند که در قومشان شـرف نداشـته باشند. گفته شده است: «سید العبد و سیدته و سید القوم» رئیس و با کرامت‌ترین آنهاست و «السید» به معنای مالک است؛ پایان.

«مولاهـا»، یعنی سـرپرست و به عهـده گیرنـده امور وی و شایسـته‌تر برای این کار از دیگری یا به معنای یاریگر وی در این کار است. «قرعت»، یعنی به شدت در خانه رحمتت را زدم. «هربت الیک»، یعنی فرار کردم که ناظر به سـخن خدای متعال است که می‌فرماید: «ففروا الی الله»، - . الذاریات/ ۵۰ - {پس

به سوی خـدا بگریزیـد.} «لاجیـا»، یعنی پنـاه خواهنـده. «الفرط فی الامر» به سـکون، به معنـای تجاوز نمودن از حـد آن است. «علّقت»، بر باب تفعیل است. «أنامل»، به نصب است. در برخی نسـخه‌ها علقت بـدون تشدیـد و کسـره لام و أنامل به رفع آمده است. «ولائی»، یعنی دوستیم.

«فاصفح اللهمّ»، وقتی از گناه کسی بگذری، گفته می‌شود: «صفحت عن فلان». «الجرم و الجریمه» به معنای گناه است. از جمله استعمالات این کلمه، جرم و أجرم و اجـترم است. در برخی نسـخه‌هـا آمـده است: «عمـا کنت أجرمته» و در برخی نسـخه‌هـای دیگر این گونه است: «عما کان من زللی»، یعنی لغزشم. «الخطأ»، بدون مد و گاهی مد می‌گیرد و ضد صـحیح است. مد داشتن

این کلمه در اینجا مناسب‌تر است و هر دو صورت مدی و غیر مدی خوانده شده است. «و من قتل مؤمنا خطأ»، - . النساء/ ۹۲ - {هر کس مؤمنی را از روی خطا بکشد.} گاهی گفته می‌شود: «الخطاء خطأ» که الخطا، - بدون همزه - درست است و شاید خطأ درست باشد.

«أقلنی»، یعنی رهایم کن که درباره‌اش قبلا سخن گفتیم. «من صرعه دائی»، به کسره صاد و فتحه آن، یعنی از سقوطم بر زمین خوار کننده، به سبب دردهای نفسانیم که مرا از مقاومت در برابر حملات شیطان ناتوان کرده است. جوهری گفته است: «صارعته فصرعته صرعا و صرعا» و «الصرعه» مثل الرکبه و الجلسه است، گفته می‌شود: چنگ زدن بد، بهتر از نیک زمین خوردن است. فیروزآبادی گفته است: «صرعه» با فتحه به معنای یک بار است. «رجائی»، یعنی امیدم و «غایه منای»، یعنی نهایت اهدافم. «منقلبی» به سمت آخرت، احتمال دارد مصدر یا اسم مکان باشد. نظر اخیر را سخن خدای متعال تأیید می‌کند که می‌فرماید: «و سیعلم الذین ظلموا أیّ منقلب ینقلبون»، - . الشعراء/ ۲۲۷ - {و کسانی که ستم کرده اند به زودی خواهند دانست به کدام بازگشتگاه برخواهند گشت.} «مثوای»، یعنی در دنیا از «ثوی بالمکان»، یعنی اقامت گزید، در اینجا هم اسم مکان بودن ظاهرتر است. «الطرد» به معنای دور کردن است. «من الذنوب»، متعلق به قول حضرت «هاربا» است. «أم کیف تخیّب»، وقتی فردی به مقصودش نرسد گفته می‌شود: «خاب الرجل و خیّبته تخیبا». «مسترشدا»، یعنی طلب رشد - هدایت -، رشد متضاد «الغی»، یعنی گمراهی است. «قصدته و قصدت إلیه» به یک معنا هستند. «الجناب»، به معنای فنا و کوچ کردن و ناحیه است.

«صاقبا»، گفته می‌شود: «صبقت داره» به کسره، یعنی نزدیک شدی. در برخی نسخه‌ها آمده است «راغبا» و در برخی نسخه‌ها «ساغبا»، یعنی به حال گرسنگی. «الورود»، اصل این کلمه در قصد آب کردن استعمال می‌شده است که بعدا در غیر آن هم استعمال شده است. خداوند متعال می‌فرماید: «و لمّا ورد ماء مدین»، - . القصص/ ۲۳ - {و

چون به آب مَدْیَن رسید.}

«کلاّ»، یعنی طردی نیست، نا امید نمی‌شود و ردّی در کار نخواهد بود. «و حیاضتک»، واو اینجا حالیه است. «مترعه»، جوهری گفته است: «حوض ترع» به حرکت و «کوز ترع» یعنی پر. گفته می‌شود: «ترع الإناء» به کسره، «یترع ترعا»، یعنی پر شد. «أترعته أنا و جفنه مترعه» یعنی من آن را پُر کردم و خوشه پُر.

«فی ضنک المحول»، در زمان تنگی که در اثر قحطی حاصل شده است. جوهری گفته است: «الضنک»، به معنای تنگی است و گفته است: محل «جدب» که جدب به معنای قطع شدن باران و خشک شدن زمین از گیاه است. گفته می‌شود: «أرض محل و أرض محول»، همان طور که می‌گویند: «حدبه و أرض جدوب» که منظورشان از مفرد، جمع است. «للطلب»، یعنی برای طلب سؤال کنندگان. «والوغول»، یعنی دخول، جوهری گفته است: «غل الرجل یغل و غولا»، یعنی وارد بر قوم شد و با آنها نوشید، بدون اینکه او را دعوت کرده باشند.

«أنت غایه المسؤل»، یعنی نهایت آرزوها یا نهایت درخواست شدگان، چرا که آنها وقتی از غیر تو نا امید می‌شوند، به سوی تو پناه می‌آورند و بعد از تو کسی وجود ندارد که به او پناه آورند. در برخی از نسخه‌ها «السئول» بر وزن فعول آمده است و به

این معناست که هر چیزی است که انسان می‌خواهد و در برخی نسخه‌ها به صیغه مفرد است.

«هذه أزمّه نفسی»، یعنی آن را تسلیم تو کردم، پس آن را بگیر. گویا اینکه کسی می گوید، چطور آن را بگیرم درحالی که آن می‌رمد، پس می گوید: با بند مشیت تو آن را بستم که نمی‌تواند از حکم تو امتناع ورزد. ضمیر در «عقلتها» به نفس برمی... گردد. احتمال دارد «العقل» به معنای محکم و استوار باشد، پس ضمیر به «ازمّه» برگردد. جوهری گفته است: أصمعی گفته است: «عقلت البعیر أعقله عقلا» به این معنی است ساق شتر را با ذراعش خم می کنند و آنها در وسط ذراع محکم می کنند و این کار با طنابی صورت می گیرد که عقال نامیده می‌شود.

«الأعباء» جمع «العبء» به کسره به معنای بار و هر چیزی سنگینی است. «الدروء» به معنای دفع است، یعنی آن را از خودم دفع کردم. «وکلتها»، یعنی در دفع و از بین بردن، این بار بر لطف و توفیق تو توکل کردم. «الرأفه» شدت رحمت است. «صباحی هذا»، هذا صفت صباحی است. «الدنیا» مونث أدنی است از ریشه «الدنوّ» یا «الدناءه»، یعنی خانه‌ای که به نسبت آخرت، به ما نزدیک‌تر است یا به نسبت آخرت، پست‌تر است. «الجنه»، چیزی است که با آن خود را در مقابل سلاح استتار می کنی. «الوقایه»، حفظ کردن چیزی از آنچه که به آن ضرر می‌زنند. گاهی بر چیزی اطلاق می‌شود که این حفظ را با خود دارد که همین معنا در اینجا منظور است.

«من مردیات الهوی»، یعنی هلاکت‌گاهی که ناشی از هوای نفس است. گفته می‌شود: «ردی» به کسره ردیً به معنای هلاک شدن است. «أراده» به معنای هلاک کردن دیگری است. «الملک»، به معنای تصرف کردن به امر و نهی در همگان است و آن مختص سیاست سخن گویان است. «العزه» حالتی است که مانع شکست انسان می‌شود و از عبارت «أرض عزاز» به معنای سخت گرفته شده است. «بیدک الخیر»، گفته شده است: خیر به تنهایی ذکر شده است، چرا که خیر ذاتی و شر عرضی است؛ چرا که شر جزئی به وجود نمی‌آید، تا زمانی که دربردارنده خیر کلی نباشد. یا برای رعایت ادب در سخن گفتن است. با کلامی که در ذیل می‌آید، اشاره به این نکته کرده است که شر هم به دست خدای متعال است؛ سخن این است: «إنک علی کل شیء قدیر».

**[ترجمه]

أقول

قد مر الکلام فیه فی کتاب العدل.

تُولِجُ اللَّیْلَ فِی النَّهارِ بأن تجی ء بالنهار و تذهب باللیل و بأن تزید بالنهار و تنقص من اللیل و کذا العکس و تخرج الحی من المیت بإخراج الحیوان من النطفه و البیضه و کذا العکس و الرزق یطلق علی العطاء الجاری و النصیب و لما یصل إلی الجوف و یتغذی به بغیر حساب أی عدد أو ظن أو حساب الآخره.

لا إله أی لا معبود بالحق إلا أنت سبحانک أی أنزهک عما لا یلیق بذاتک و صفاتک و أفعالک و هذا التسبیح مقرون بحمدک و من نعمک من ذا یعرف ذا هنا بمعنی الذی و المعرفه و العرفان إدراک الشی ء بفکر و تدبر و هو أخص من العلم و یضاده

الإنكار.

و قدر الشی ء مبلغه و العلم إدراک الشی ء بحقیقته و ذلک ضربان إدراک ذلک الشی ء و الحکم بوجود شی ء له و نفی شی ء عنه و الأول یتعدی إلی مفعول واحد نحو لا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ یَعْلَمُهُمْ (۱) و الثانی یتعدی إلی مفعولین نحو فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَ

ص: ۳۵۱

۱- ۱. الأنفال: ۶۰.

مُؤْمِناتٍ (۱) ألفت قال الراغب المؤلف ما جمع من أجزاء مختلفه و رتب ترتيبا قدم فيه ما حقه أن يقدم و أخر فيه ما حقه أن يؤخر بمشيتک أى إرادتک الفرق أى الأمور المفترقه المخالفه فى المهيات و الصفات أو الجماعات المختلفه المباينه فى الأنساب و الصفات.

و الفلق شق الشى ء و إبانه بعضه عن بعض و الفلق بالتحريک الصبح و قيل هو ما يفلق عنه أى يفرق عنه فعل بمعنى مفعول و هو يعم جميع الممکنات فإنه سبحانه فلق ظلمه العدم بنور الإيجاد عنها سيما ما يخرج من أصل کالعيون و الأمطار و النبات و الأولاد.

و قال الجوهرى دياجى الليل حنادسه و الحندس بالکسر الليل الشديد الظلمه و قال الغسق ظلمه أول الليل و قد غسق الليل يغسق أى أظلم انتهى و قد مر تفسير غسق الليل بنصفه و شده ظلامه و أنهرت المياه يقال أنهرت الدم أى أرسلته و فى بعض النسخ أهمرت و الهمر الصب و الظاهر على هذا همرت لا أهمرت.

و حجر أصم صلب مصمت ذکره الجوهرى و قال صخره صيخود أى شديده و العذب الماء الطيب و الأجاج المالح المر و المعصرات السحائب التى تعصر بالمطر کما مر و يقال مطر ثجاج إذا انصب جدا و البريه الخلق يقال برأ الله الخلق برءا و قد ترکت العرب همزه و قال الفراء إن أخذت البريه من البرى و هو التراب فأصلها غير الهمز.

و السراج هو الزاهر بفتيله و دهن و يعبر به عن کل مضى ء و الوهج بالتسکين مصدر وهجت النار وهجانا إذا اتقدت و المراس و الممارسه المعالجه و اللغب و اللغوب التعب و الإعياء و يقال عالجت الشى ء معالجه و علاجا إذا زاولته و المعنى من غير أن ترتکب فيما ابتدأت به ما يوجب تعبا و إعياء و مزاوله بالأعضاء و الجوارح.

۱- ۱. الممتحنه: ۱۰.

فیا من توحـد أی تفرد بالعز و البقاء و هو دوام الوجود فتوحـده بالعز لأن کل ممکن وجوده و جمیع صـفاته مسـتعاره من الله فهو فی حـد ذاته ذلیـل و إنمـا العزه لله و توحـده بالبقـاء لأـن کـل شـی ء هالک إلا وجهه و قهر أی غلب عباده بالموت و هو مفارقه الروح من البدن و الفناء و هو العدم بعد الوجود.

و اسـمع و فی بعض النسـخ و اسـتمع یقال اسـتمعت له أی أصـغیت إلیه نـدائی أی صوتی و حقق أی ثبت من حق یحق إذا ثبت أملی فی الدنیا و رجائی فی الآخره لدفع الضـر الضـر سوء الحال و فی بعض النسخ من انتجع لکشف الضر یقال انتجعت فلانا إذا أتیته تطلب معرفه.

و المـأمول عطـف علی خیر أو علی الموصـول و الأـول أظهر أی المرجو لکـل عسـر یراد دفعه و یسـر یراد جلبه بـک لاـ بغیرک أنزلت حاجتی و الحاجه إلی الشی ء الفقر إلیه مع محبته من سنی مواهبک أی مواهبک السنیه الرفیعه و فی بعض النسخ من باب مواهبک و فی بعضـها من باب موهبتک یقال وهبت له الشـی ء وهبا و وهبا و هبه و الاسم الموهب و الموهبه بالکسر فیهما خائبا أی غیر واجد للمطلوب لا حول أی لا حائل عن المعاصـی أو لا قوه فی الظاهر و لا قوه علی الطاعات أو فی الباطن إلا بالله العلی بذاته العظیم بصفاته.

ثم اعلم أن السـجود و الـدعاء فیه غیر موجود فی أکثر النسخ و فی بعضـها موجود و کان فی الاختیار مکتوبا علی الهامش هکذا إلهی قلبی محجوب و عقلی مغلوب و نفسی معیوبه و لسانی مقر بالذنوب و أنت ستار العیوب فاغفر لی ذنوبی یا غفار الذنوب یا شدیـد العقـاب یـا غفـور یـا شـکور یـا حلیم اقض حـاجتی بحـق الصـادق رسولـک الکریم و آله الطـاهرین برحمتـک یـا أرحم الراحمین.

و المشهور قراءته بعد فریضه الفجر و ابن الباقی رواه بعد النافله و الکل حسن.

**[ترجمه]سخن در این باره در کتاب عدل گذشت.

«تولـج اللیل فی النهار»، به این صورت که روز را می‌آورد و شب را می‌برد. و به این صورت که روز را زیاد می کنـد و شب را کم می کند و همچنین بر عکس. «تخرج الحی من المیت»، با خارج کردن زنده از نطفه و بیضه و همچنین بر عکس. «الرزق» بر عطای جاری اطلاق می‌شود. و نیز به معنای نصیب است. و چون به شـکم می‌رسد و از آن تغذیه می‌شود. «بغیر حساب»، یعنی عدد، یا ظن، یا حساب آخرت است.

«لا اله»، یعنی هیچ معبود حقیقی - به جز تو - وجود ندارد «إلا أنت سـبحانک»، یعنی تو را از آنچه که شایسته ذات و صفات و افعـال تو نیست منزه می کنم. این تسبیـح مقرون است به «بحمـدک» و از نعمتهـایت «من ذا یعرف»، ذا در اینجـا به معنای الـذی است. «المعرفه و العرفـان»، درک کردن چیزی با تفکر و تـدبر است. معرفت و عرفان اخص از علم است و متضاد عرفان، انکار است .

«قدر الشی»، یعنی اندازه و مقدار آن چیز است. «العلم»، درک کردن حقیقت چیزی است و دو نوع است: درک کردن چیزی و حکم به وجود چیزی برای او و نفی نمودن چیزی از آن. اولی بـا یـک مفعول متعـدی می‌شود مثل «لا تعلمونهم الله یعلمهم - .

الانفال/ ۶۰ – »، {شما

نمی‌شناسید، خدا آنها را می‌شناسد.} و دومی دو مفعول می‌گیرد مثل «فان علّمتموهن مؤمنات»، – . ممتحنه /۱۰ – {پس

اگر آنها را با ایمان تشخیص دادید.}

«ألّفت»، راغب گفته است: «المؤلّف» چیزی است که از اجزای مختلف جمع شده و به طور کامل ترتیب شده و ترتیب آن به صورتی است که هر چیزی که در آن باید مقدم باشد مقدم، و هر چیزی که در آن مؤخر باشد، مؤخر آمده است. «بمشیتك»، یعنی خواسته و اراده تو. «الفرق»، یعنی امور متفرقه در ماهیات و صفات یا جماعت مختلف که با هم در نسب و صفات اختلاف دارند.

«الفلق»، شکافتن چیزی و جدا کردن برخی از آن از دیگری، الفلق به حرکت، به معنای صبح است. گفته شده است: منظور از فلق، «ما یفلق عنه» است، یعنی چیزی است که از آن جدا می‌شود. فعل در اینجا به معنای مفعول است. منظور از فلق در اینجا چیزی است که شامل تمامی ممکنات می‌شود، چرا که خدای سبحان تاریکی عدم را به نور ایجاد و آفرینش از تاریکی جدا نمود؛ مخصوصا چیزهایی که از اصل خارج می‌کند مثل چشمه‌ها و باران‌ها و گیاهان و فرزندان.

جوهری گفته است: «دیاجی اللیل» به معنای حنادس آن و «حندس» به کسره شبی است که بسیار تاریك باشد. گفته است: «الغسق» به معنای تاریکی اول شب است و «قد غسق اللیل»، یعنی تاریك کرد؛ پایان. تفسیر «غسق اللیل» به نصف شب و شدت تاریکی قبلاـ ذکر شد. «أنهرت المیاه»، گفته می‌شود: «أنهرت الدم»، یعنی خون را ریختی. در برخی نسخه‌ها آمده است «أهمرت» و «الهمر» به معنای ریختن است. ظاهرا با این مبنا باید همرت باشد نه أهمرت.

«حجر أصم صلب» به معنای سخت و ستبر است. این نظر را جوهری داده است. گفته است: «صخره صیخود»، یعنی محکم و سخت. «العذب» به معنای آب پاکیزه است. «الاجاج» به معنای شوره زار راه و «المعصرات»، همان طور که قبلاـ ذکر شد، ابرهایی است که از آنها باران فشرده شود. گفته می‌شود: «مطر ثجّاج» وقتی به کار می‌رود که باران به شدت فرو ریزد. «البریه» به معنای خلق است. گفته می‌شود: «برأ الله الخلق برءً»، {خداوند خلایق را آفرید.} عرب‌ها همزه این کلمه را نمی‌گویند. فرا گفته است: اگر البریه از البری گرفته شود، به معنای خاك است و بنابراین اصل آن همزه ندارد.

«السراج»، هر چیزی است که با فتیله و روغن نور می‌دهد و سراج به هر چیزی گفته می‌شود که نور دهنده است. «الوهج»، به سکون مصدر است. وقتی آتش افروخته شود، گفته می‌شود: «هجعت النار و هجانا». «المراس و الممارسه» به معنای معالجه است. «اللغب و اللغوب» به معنای خستگی و درماندگی است. وقتی چیزی را از بین ببری گفته می‌شود: «عالجت الشیء معالجه و علاجا»، پس معنای سخن حضرت این می‌شود: بدون آنکه در آنچه بدان آغاز کردی دچار خستگی و درماندگی و رنجش اعضا و جوارح گردی.

«فیا من توّحد»، یعنی یگانه شد. «بالعزّ و البقا» به معنای دائم الوجود است و او را به یگانگی در عزت برشمرده است، چرا که هر چیزی که ممکن الوجود است، وجودش و تمامی صفاتش را از خدای متعال عاریه گرفته است، پس ممکن الوجود خود به

خود ذلیل و ناتوان است و عزت فقط مخصوص خداست و یگانه شمردن آن در بقا به این خاطر است که همه چیز جز وجه خدای متعال نابود می‌شود. «قهر»، یعنی غلبه کرد. «عباده بالموت»، مرگ فاصله اندازنده روح از بدن است. «والفناء»، منظور عدم بعد از وجود است.

«و اسمع» و در برخی نسخه‌ها «و استمع» است. گفته می‌شود: «استعمت له»، وقتی به او گوش دهی. «ندائی»، یعنی صدایم «و حقق»، یعنی ثابت کن و از سخن «حقَّ یحّقُ» وقتی که ثبیت شود گرفته شده است. «أملی»، در دنیا «رجائی»، در آخرت. «لدفع الضّر» الضّر به معنای حال بد است. در برخی نسخه‌ها آمده است: «من انتجع لکشف الضّر»، وقتی بخواهی بگویی: به طرف فلانی رفتم تا احسانش را طلب کنم، گفته می‌شود: «انتجعت فلاناً» .

«المأمول»، عطف به خیر یا بر موصول است. نظر اولی ظاهرتر است، یعنی بر دفع هر سختی و جلب کردن هر آسانی، به تو امید می‌رود «بک»، نه غیر تو. «أنزلت حاجتی»، «الحاجه» نیاز داشتن به چیزی همراه با محبت به آن. «من سنی مواهبک»، یعنی عطاهای عالی و رفیع تو و در برخی نسخه‌ها چنین است «من باب مواهبک» و در برخی نسخه‌های دیگر «من باب مواهبک»، گفته می‌شود: «وهبت له الشیء وهبا و هبه»، اسم این کلمه موهب و موهبت که هر دو با کسره خوانده می‌شوند است. «خائبا»، یعنی خواسته خود را نمی‌یابد. «لا ـ حول»، یعنی مانعی از معصیت‌ها نیست یا نیرویی در ظاهر نیست. «لاقوه» بر طاعات یا در باطن – نیرویی نیست – «الا بالله العلی» به ذاتش «العلیم» به صفاتش.

سپس بدان، سجده‌ها و دعای موجود در آن در بیشتر نسخه‌ها وجود ندارد و در برخی از نسخه‌ها وجود دارد. در حاشیه الاختیار این گونه نوشته شده است:

خدایا، دلم در پرده های ظلمت پوشیده شده و عقلم مغلوب هوای نفسم شده و جانم دچار کاستی و عیب شده است و زبانم اقرارکننده به گناهان است، تو پوشاننده عیب‌ها هستی، پس همه گناهان مرا بیامرز ای آمرزنده گناهان، ای کسی که سخت عذاب می‌کنی، ای آمرزنده و ای پاداش دهنده، ای بردبار، تمام حاجت‌هایم را به حق رسول صادق و بخشندهات و به حق خاندان پاکیزه‌اش بیامرز، به مهربانی‌ات ای مهربان ترین مهربانان.

نظر مشهور این است که این دعا بعد از نماز واجب صبح خوانده می‌شود، ولی ابن باقی این دعا را بعد از نافله صبح روایت کرده است. همه نظرات نیک و پسندیده هستند.

**[ترجمه]

«۲۰»

قُرْبُ الْإِسْنَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ جَدِّهِ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ

عَنْ أَخِيهِ مُوسَى علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ هَلْ يَصْلُحُ لَهُ أَنْ يَتَكَلَّمَ إِذَا سَلَّمَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ قَبْلَ أَنْ يَضْطَجِعَ عَلَى يَمِينِهِ قَالَ نَعَمْ (۱) قَالَ وَ سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ نَسِيَ أَنْ يَضْطَجِعَ عَلَى يَمِينِهِ بَعْدَ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَذَكَرَ حِينَ أَخَذَ فِي الْإِقَامَهِ كَيْفَ يَصْنَعُ قَالَ يُقِيمُ وَ يُصَلِّي وَ يَدَعُ ذَلِكَ وَ لَا بَأْسَ (۲).

**[ترجمه]قرب الاسناد: علی بن جعفر گفته است: از برادرم امام کاظم علیه السلام در مورد فردی پرسیدم که آیا می‌تواند وقتی سلام نماز نافله فجر را گفت و قبل از اینکه بر پهلوی راست خود بخوابد، حرف بزند؟ فرمود: بله. - . قرب الاسناد: ۱۱۹ -

گفته است: از حضرت پرسیدم: فردی فراموش می‌کند بعد از خواندن دو رکعت نافله فجر به پهلوی راستش بخوابد و وقتی شروع به گفتن اقامه نماز می‌کند، یادش می‌آید که به پهلوی راستش نخوابیده است، چه کار باید بکند؟ حضرت فرمود: اقامه می‌گوید و نماز می‌خواند و به پهلو خوابیدن را رها می‌کند و اشکالی در این کار نیست. - . قرب الاسناد: ۱۲۲ -

**[ترجمه]

«۲۱»

فِقْهُ الرِّضَا، قَالَ علیه السلام: ثُمَّ اضْطَجِعْ بَعْدَ نَافِلَهِ الْفَجْرِ عَلَى يَمِينِكَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَهِ وَ قُلْ اسْتَمْسَكْتُ بِالْعُرْوَهِ الْوُثْقَى الَّتِي لَا انْفِصَامَ لَهَا وَ بِحَبْلِ اللَّهِ الْمَتِينِ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ فَسَقَهِ الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ فَسَقَهِ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ اللَّهُمَّ رَبَّ الصَّبَاحِ وَ رَبَّ الْمَسَاءِ وَ فَالِقَ الْإِصْبَاحِ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الصَّبَاحِ وَ فَالِقِ الْإِصْبَاحِ وَ جَاعِلِ اللَّيْلِ سَكَناً بِسْمِ اللَّهِ فَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ وَ أَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَى اللَّهِ وَ أَطْلُبُ حَوَائِجِي مِنَ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ حَسْبِيَ اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ فَإِنَّهُ مَنْ قَالَهَا كُفِيَ مَا أَهَمَّهُ (۳)

ثُمَّ يَقْرَأُ خَمْسَ آيَاتٍ مِنْ آخِرِ آلِ عِمْرَانَ وَ يَقُولُ مِائَهَ مَرَّهٍ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ فَإِنَّهُ مَنْ قَالَهَا بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّهِ(۴) وَ مَنْ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ بَعْدَ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ وَ رَكْعَتَيِ الْغَدَاهِ وَقَى اللَّهُ

وَجْهَهُ حَرَّ النَّارِ(۵)

وَ مَنْ قَرَأَ إِحْدَى وَ عِشْرِينَ مَرَّهً قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ بَنَى اللَّهُ لَهُ قَصْراً فِي الْجَنَّهِ فَإِنْ قَرَأَهَا أَرْبَعِينَ مَرَّهً غَفَرَ اللَّهُ لَهُ جَمِيعَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَا تَأَخَّرَ(۶).

**[ترجمه]فقه الرضا: امام رضا علیه السلام فرمود: بعد از نافله فجر به پهلوی راست خود و روبروی قبله بایست و بگو: به ریسمان محکم خداوند که گسستی ندارد چنگ زده‌ام، و به حبل محکم و قوی خداوند دست انداخته‌ام، و از شر فاسقان عرب و عجم و از شر فاسقان جن و انس به خدا پناه می‌برم.

خدای من، پروردگار صبح و پروردگار شب و شکافنده صبحگاهان است. منزه است خدایی که شکافنده صبحگاهان است.

خدایی که شب را مایه آرامش قرار داد. به نام خدا، پس امورم را به خدا واگذار نمودم و پشتم را به خدا تکیه دادم، و نیازهای خود را از خدا می‌خواهم، و به خدا توکل کردم، و خدا مرا بس است. خدا کارش را به سرانجام می‌رساند و خدا بر هر چیزی اندازه‌ای قرار داده است. خدا مرا بس است و نیکو حمایتگری است. هیچ نیرو و جنبشی نیست مگر به اراده خدای بزرگ. هر کس این ذکر را بگوید، امور مهمش را کفایت کند. - . فقه الرضا: ۱۳ -

سپس پنج آیه از سوره آل عمران را می‌خواند و صد مرتبه می گوید: «سبحان ربی العظیم و بحمده، استغفر الله ربی و أتوب إلیه»، هر کس این ذکر را بگوید، خداوند در بهشت خانه‌ای برای او می‌سازد. - . فقه الرضا: ۱۳ -

هر کس بعد از دو رکعت نافله فجر بر محمد و آل او درود فرستد، خداوند چهره او را از سوختن در آتش جهنم حفظ می‌کند. - . فقه الرضا: ۱۳ -

هر کس بیست و یک مرتبه سوره توحید را بخواند، خداوند در بهشت قصری برای او بنا می کند، و اگر چهل بار این سوره را بخواند، خداوند گناهان گذشته و آینده او را می‌آمرزد. - . فقه الرضا: ۱۳ -

**[ترجمه]

أَقُولُ

ذَکَرَ الصَّدُوقُ فِی الْفَقِیهِ (۷) جَمِیعَ ذَلِکَ إِلَّا أَنَّ فِی الدُّعَاءِ بَعْدَ قَوْلِهِ مِنْ شَرِّ فَسَقَهِ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ سُبْحَانَ رَبِّ الصَّبَاحِ فَالِقِ الْإِصْبَاحِ ثَلَاثاً بِسْمِ اللَّهِ وَضَعْتُ

۱- ۱. قرب الإسناد ص ۱۱۹ ط نجف، ۹۱ ط حجر.

۲- ۲. قرب الإسناد ص ۱۲۲ ط نجف، ۹۳ ط حجر.

۳- ۳. فقه الرضا ص ۱۳ س ۱۳- ۱۹.

۴- ۴. فقه الرضا ص ۱۳ س ۱۳- ۱۹.

۵- ۵. فقه الرضا ص ۱۳ س ۱۳- ۱۹.

۶- ۶. فقه الرضا ص ۱۳ س ۱۳- ۱۹.

۷- ۷. الفقیه ج ۱ ص ۳۱۳- ۳۱۴.

جَنْبِی لِلَّهِ فَوَّضْتُ أَمْرِی إِلَی اللَّهِ أَطْلُبُ حَاجَتِی إِلَی اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَی اللَّهِ حَسْبِیَ اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِیلُ- وَ مَنْ یَتَوَكَّلْ عَلَی اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَیْ ءٍ قَدْراً اللَّهُمَّ وَ مَنْ أَصْبَحَ وَ حَاجَتُهُ إِلَی مَخْلُوقٍ فَإِنَّ حَاجَتِی وَ رَغْبَتِی إِلَیْکَ ثُمَّ ذَكَرَ الْآیَاتِ مِنْ آلِ عِمْرَانَ إِلَی آخِرِ مَا سَبَقَ وَ قَالَ فِی مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ (۱) بَعْدَ آیَاتِ آلِ عِمْرَانَ ثُمَّ اسْتَوِ جَالِساً وَ سَبِّحْ تَسْبِیحَ الزَّهْرَاءِ ثُمَّ سَاقَ الْكَلَامَ إِلَی آخِرِ مَا مَرَّ بِعَیْنِهِ ثُمَّ ذَكَرَ مَا نَقَلْنَا عَنْهُ سَابِقاً فِی سِیَاقِ مَا مَرَّ بِرِوَایَهِ الشَّیْخِ.

**[ترجمه]صدوق در الفقیه - . الفقیه ۱: ۳۱۳-۳۱۴ -

تمام این موارد را ذکر کرده است مگر اینکه در دعا بعد از سخنش: «از شر فاسقان جن و انس»، آمده است: منزه است خدای صبحگاهان و شکافنده صبحگاهان - سه مرتبه - به نام خدا، کنارم را برای خداوند قرار دادهام، پس امورم را به خدا واگذار نمودم، و نیازهای خود را از خدا می‌خواهم، و بر خدا توکل کردم، و خدا مرا بس است و نیکو حمایتگری است، و هر کس بر خدا توکل کند، خدا او را بس است، براستی که خدا کارش را به سرانجام می‌رساند و خدا بر هر چیزی اندازه‌ای قرار داده است. خدایا، هر کسی شب را به صبح رسانده و حاجتش به سوی مخلوقات است، پس حاجت و رغبت من به سوی توست. سپس آیات سوره آل عمران را تا آخر آنچه که پیش از این گفتیم، ذکر کرده است.

در مکارم الاخلاق بعد از آیات سوره آل عمران گفته است: سپس کامل می‌نشیند و تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها را ذکر می‌کند،... سپس کلام را دقیقا به همان صورتی که قبلا ذکر کردیم ادامه داده است، سپس آنچه را که قبلا از وی نقل کردیم و بر سیاق آنچه از شیخ نقل کردیم، ذکر کرده است.

**[ترجمه]

«۲۲»

دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: أَنَّهُ كَانَ إِذَا صَلَّی رَكْعَتَیِ الْفَجْرِ وَ كَانَ لَا یُصَلِّیهَا حَتَّی یَطْلُعَ الْفَجْرُ یَتَّكِی عَلَی جَانِبِهِ الْأَیْمَنِ ثُمَّ یَضَعُ یَدَهُ الْیُمْنَی تَحْتَ خَدِّهِ الْأَیْمَنِ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَهِ ثُمَّ یَقُولُ اسْتَمْسَكْتُ بِعُرْوَهِ اللَّهِ الْوُثْقَی الَّتِی لَا انْفِصَامَ لَهَا وَ اعْتَصَمْتُ بِحَبْلِ اللَّهِ الْمَتِینِ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ شَیَاطِینِ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ فَسَقَهِ الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ حَسْبِیَ اللَّهُ تَوَكَّلْتُ عَلَی اللَّهِ أَلْجَأْتُ ظَهْرِی إِلَی اللَّهِ طَلَبْتُ حَاجَتِی مِنَ اللَّهِ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْ لِی نُوراً فِی قَلْبِی وَ نُوراً فِی بَصَرِی وَ نُوراً فِی سَمْعِی وَ نُوراً فِی لِسَانِی وَ نُوراً فِی بَشَرِی وَ نُوراً فِی شَعْرِی وَ نُوراً فِی لَحْمِی وَ نُوراً فِی دَمِی وَ نُوراً فِی عِظَامِی وَ نُوراً فِی عَصَبِی وَ نُوراً بَیْنَ یَدَیَّ وَ نُوراً مِنْ خَلْفِی وَ نُوراً عَنْ یَمِینِی وَ نُوراً عَنْ شِمَالِی وَ نُوراً مِنْ فَوْقِی وَ نُوراً مِنْ تَحْتِی اللَّهُمَّ أَعْظِمْ لِی نُوراً ثُمَّ یَقْرَأُ إِنَّ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِلَی قَوْلِهِ سُبْحَانَهُ إِنَّکَ لا تُخْلِفُ الْمِیعادَ ثُمَّ یَقُولُ سُبْحَانَ رَبِّ الصَّبَاحِ فَالِقِ الْإِصْبَاحِ وَ جَاعِلِ اللَّیْلِ سَكَناً وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ حُسْبَاناً ثَلَاثاً اللَّهُمَّ اجْعَلْ أَوَّلَ یَوْمِی هَذَا صَلَاحاً وَ أَوْسَطَهُ نَجَاحاً وَ آخِرَهُ فَلَاحاً اللَّهُمَّ مَنْ أَصْبَحَ وَ حَاجَتُهُ إِلَی مَخْلُوقٍ فَإِنَّ حَاجَتِی وَ طَلِبَتِی إِلَیْکَ وَحْدَکَ لَا شَرِیکَ لَکَ.

١- ١. مكارم الأخلاق ص ٣۴٣.

ثُمَّ یَقْرَأُ آیَهَ الْکَرْسِیِّ وَ الْمُعَوِّذَتَیْنِ یَقُولُ سُبْحَانَ رَبِّیَ الْعَظِیمِ وَ بِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ مِائَهَ مَرَّهٍ وَ کَانَ یَقُولُ مَنْ قَالَ هَذَا بَنَی اللَّهُ لَهُ بَیْتاً فِی الْجَنَّهِ(۱).

**[ترجمه]دعائم الاسلام: روایت است که امام صادق علیه السلام وقتی دو رکعت نافله فجر را می‌خواند - و این نماز را تا زمانی فجر طلوع نمی‌کرد، نمی‌خواند - بر سمت راست خود تکیه می‌داد سپس دست راست خود را زیر گونه راست خود می‌گذاشت و رو به قبله قرار می‌گرفت و می‌گفت:

«به ریسمان محکم خداوند که گسستی ندارد چنگ زده‌ام، و به حبل محکم و قوی خداوند دست انداخته‌ام، و از شر فاسقان عرب و عجم به خدا پناه می‌برم. از شر شیطان‌های جن و انس به خدا پناه می‌برم، و از شر فاسقان عرب و عجم به خدا پناه می‌... برم، خدا مرا بس است و بر خدا توکل کردم، و پشتم را به خدا تکیه دادم، و نیازهای خود را از خدا می‌خواهم، هیچ نیرو و جنبشی نیست مگر به اراده خداوند.

خدایا، نوری در قلبم، و نوری در چشمم، و نوری در گوشم، و نوری در زبانم، و نوری در پوستم و نوری در مویم، و نوری در گوشتم، و نوری در خونم، و نوری در استخوانم، و نوری در رگ‌هایم، و نوری در پیشاپیشم، و نوری در پشت سرم، و نوری در سمت راستم ، و نوری در سمت چپم، و نوری بر بالایم، و نوری در زیرم قرار ده. خدایا، نور را بر من بزرگ گردان.»

سپس می‌خواند «إن فی خلق السموات و الأرض» تا سخن خدای سبحان «إنک لا تخلف المیعاد».

سپس می گوید: خداوند صبح منزه است، خداوند شکافنده صبح منزه است، خداوندی که شب را مایه آرامش و خورشید و ماه را مایه حسابگری قرار داد؛ و سه مرتبه می گوید: خدایا، اول روزم را صلاح و وسط آن را رستگاری و آخر آن را موفقیت و پیروزی قرار ده. خدایا هر کسی صبح می کند و حاجتش به مخلوق است پس حاجت من به سوی توست و خواسته‌ام از توست. خدایی جز تو نیست؛ یگانه‌ای و شریکی نداری. - . مصباح المتهجد: ۱۲۷ -

سپس آیه الکرسی و سوره‌های ناس و فلق را می‌خواند و صد مرتبه می گوید: «سبحان ربی العظیم و بحمده أستغفر ربی و أتوب إلیه» و می گفت، هر کس این دعا را بخواند، خداوند برای او در بهشت خانه‌ای می‌سازد. - . دعائم الاسلام ۱: ۱۶۶- ۱۶۷ -

**[ترجمه]

«۲۳»

الْفَقِیهُ، بِسَنَدِهِ الْمُوَثَّقِ عَنْ عَمَّارٍ السَّابَاطِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: یَقُولُ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَالِقِ الْإِصْبَاحِ سُبْحَانَ رَبِّ الْمَسَاءِ وَ الصَّبَاحِ اللَّهُمَّ صَبِّحْ آلَ مُحَمَّدٍ بِبَرَکَهٍ وَ عَافِیَهٍ وَ سُؤْدُدٍ وَ قُرَّهِ عَیْنٍ اللَّهُمَّ إِنَّکَ تُنْزِلُ بِاللَّیْلِ وَ النَّهَارِ مَا تَشَاءُ فَأَنْزِلْ عَلَیَّ وَ عَلَی أَهْلِ بَیْتِی مِنْ بَرَکَهِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ رِزْقاً حَلَالًا طَیِّباً وَاسِعاً تُغْنِینِی بِهِ عَنْ جَمِیعِ خَلْقِکَ (۲).

**[ترجمه]الفقیه: عمار ساباطی گفته است: امام صادق علیه السلام وقتی فجر طلوع می کرد می گفت: «سپاس مخصوص خداوند شکافنده صبحگاهان است، خداوند شبانگاهان و صبحگاهان منزه است. خدایا، بر آل محمد این شب را با برکت و عافیت و سیادت و با نور چشم به صبح برسان. خدایا، تو در شب و روز هر چیزی که بخواهی فرو می‌فرستی، پس بر من و بر اهل بیت من از برکت آسمان و زمین، رزقی حلال و پاکیزه و وسیع فرو فرست که مرا از تمام خلایقت بی نیاز کند.» - . الفقیه ۱: ۳۱۷ -

**[ترجمه]

«۲۴»

الْمُتَهَجِّدُ،: فَإِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ الثَّانِی فَقُلِ- اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّنَا وَ وَلِیُّنَا وَ صَاحِبُنَا فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَفْضِلْ عَلَیْنَا اللَّهُمَّ بِنِعْمَتِکَ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَتْمِمْهَا عَلَیْنَا عَائِذاً بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ عَائِذاً بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ عَائِذاً بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ ثُمَّ یَقُولُ یَا فَالِقَهُ مِنْ حَیْثُ لَا أَرَی وَ مُخْرِجَهُ مِنْ حَیْثُ أَرَی صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلْ أَوَّلَ یَوْمِنَا هَذَا صَلَاحاً وَ أَوْسَطَهُ فَلَاحاً وَ آخِرَهُ نَجَاحاً ثُمَّ یَقُولُ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَالِقِ الْإِصْبَاحِ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْمَسَاءِ وَ الصَّبَاحِ اللَّهُمَّ صَبِّحْ آلَ مُحَمَّدٍ بِبَرَکَةٍ وَ سُرُورٍ وَ قُرَّةِ عَیْنٍ وَ رِزْقٍ وَاسِعٍ اللَّهُمَّ إِنَّکَ تُنْزِلُ فِی اللَّیْلِ وَ النَّهَارِ مَا تَشَاءُ فَأَنْزِلْ عَلَیَّ وَ عَلَی أَهْلِ بَیْتِی مِنْ بَرَکَةِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ رِزْقاً وَاسِعاً تُغْنِینِی بِهِ عَنْ جَمِیعِ خَلْقِکَ (۳).

**[ترجمه]المتهجد: وقتی فجر دوم طلوع کرد بگو: خدایا، تو پروردگار و سرپرست و صاحب ما هستی، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و بر ما فزونی بخش. خدایا، به وسیله نعمت‌هایت نیکی‌ها تمام می‌شود، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و نعمت‌هایت را بر ما تمام کن، از شر آتش به خدا پناه می‌برم، از شر آتش به خدا پناه می‌برم، از شر آتش به خدا پناه می‌برم.

سپس می گوید: ای شکافنده صبح از جایی که من نمی بینم، و ای بیرون آورنده آن از جایی که می بینم، بر محمد و آل او درود فرست، و آغاز این روز ما را صلاح و درستی، و نیمه آن را فلاح و رستگاری، و پایان آن را نجاح و پیروزی قرار بده.

سپس می گوید: سپاس مخصوص خداوند شکافنده صبحگاهان است، خداوند شبانگاهان و صبحگاهان منزه است. خدایا، بر آل محمد این شب را با برکت و عافیت و سیادت و با نور چشم به صبح برسان. خدایا، تو در شب و روز هر چیزی که بخواهی فرو می‌فرستی، پس بر من و بر اهل بیت من از برکت آسمان و زمین، رزقی حلال و پاکیزه و وسیع فرو فرست که مرا از تمام خلایقت بی نیاز کند. - . مصباح المتهجد: ۱۴۰ -

**[ترجمه]

«۲۵»

الْمَکَارِمُ،: إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ وَ نَظَرْتَ إِلَیْهِ فَقُلْ وَ أَنْتَ رَافِعٌ رَأْسَکَ إِلَی السَّمَاءِ- اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّنَا وَ وَلِیُّنَا وَ صَاحِبُنَا فَصَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ

آلِ مُحَمَّدٍ وَ تَفَضَّلْ عَلَيَّ بِمَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَ أَنْقِذْنَا مِمَّا نَحْنُ أَهْلُهُ اللَّهُمَّ بِنِعْمَتِكَ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ وَ سَاقَ مِثْلَ مَا مَرَّ إِلَى قَوْلِهِ وَ رِزْقٍ وَاسِعٍ

ص: ۳۵۶

۱- ۱. دعائم الإسلام ج ۱ ص ۱۶۶- ۱۶۷.

۲- ۲. الفقيه ج ۱ ص ۳۱۷.

۳- ۳. مصباح المتهجد ص ۱۴۰.

وَ زَادَ اللَّهُمَّ صَبِّحْنِی وَ أَهْلِی بِبَرَکَهٍ وَ عَافِیَهٍ وَ سُرُورٍ وَ قُرَّهِ عَیْنٍ وَ رِزْقٍ وَاسِعٍ إِلَی آخِرِ الدُّعَاءِ(۱).

**[ترجمه]المکارم: وقتی فجر طلوع کرد و بدان نگاه کردی، در حالی که سرت را به آسمان بلند کردی بگو: خدایا، تو پروردگار و سرپرست و صاحب ما هستی، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و بر ما به آنچه که شایسته توست عنایت فرما، و ما را از آنچه که شایسته ماست نجات ده، خدایا به نعمت‌هایت نیکی‌ها تمام می‌شود. و ادامه این دعا همان است که قبلا ذکر شد تا قسمتی که گذشت و رزقی وسیع عنایت کن.

به دعای قبلی این قسمت اضافه شده است: خدایا، شب من و خانواده‌ام را در برکت و عافیت و شادمانی و نور چشم و رزقی وسیع به صبح برسان... تا آخر دعا. - . مکارم الاخلاق: ۳۴۵ -

**[ترجمه]

بیان

یا فالقه من حیث لا أری الضمیر راجع إلی الصبح أی أحدث سببه من حیث لا أعلم و لا أری و أظهره من حیث أری.

**[ترجمه]«یا فالقه من حیث أری»، ضمیر در فالقه به صبح بر می گردد، یعنی سبب آن را از جایی که نمی‌دانم و نمی‌بینم ایجاد کرده است. و از جایی که می‌بینم ظاهر کرده است.

**[ترجمه]

«۲۶»

الْمُتَهَجِّدُ: ثُمَّ أَذِّنْ لِلْفَجْرِ وَ اسْجُدْ وَ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ رَبِّی سَجَدْتُ لَکَ خَاضِعاً خَاشِعاً ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَکَ وَ قُلِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِإِقْبَالِ نَهَارِکَ وَ إِدْبَارِ لَیْلِکَ وَ حُضُورِ صَلَوَاتِکَ وَ أَصْوَاتِ دُعَاتِکَ أَنْ تُصَلِّیَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَنْ تَتُوبَ عَلَیَّ إِنَّکَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِیمُ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِکَهِ وَ الرُّوحِ سَبَقَتْ رَحْمَتُکَ غَضَبَکَ (۲).

**[ترجمه]المتهجد: سپس اذان فجر را بگو و سجده نما و بگو: خدایی جز تو نیست از روی خضوع و فروتنی برای تو سجده کردم، سپس سرت را بلند کن و بگو: خدایا از تو می خواهم به آمدن روزت، و رفتن شبت، و رسیدن نمازهایت، و بانگ‌های دعایت و تسبیح فرشتگانت، که بر محمّد و خاندان محمّد درود فرستی و توبه ام را بپذیری که تویی توبه پذیر و بخشنده. تسبیح شده و مقدس و پروردگار فرشتگان و روح هستی و رحمتت بر غضبت پیشی گرفته است. - . مصباح المتهجد: ۱۴۰ -

**[ترجمه]

«۲۷»

جُنَّهُ الْأَمَانِ، فِی کِتَابِ ثَوَابِ الْأَعْمَالِ لِلشَّیْخِ جَعْفَرِ بْنِ سُلَیْمَانَ قَالَ: قِیلَ لِأَبِی الْحَسَنِ علیه السلام إِنَّ بَعْضَ بَنِی عَمِّی وَ أَهْلِ بَیْتِی یَبْغُونَ عَلَیَّ فَقَالَ قُلْ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ أَشْهَدُ وَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ مِائَهَ مَرَّهٍ بَعْدَ طُلُوعِ الصُّبْحِ فَفَعَلَ فَذَهَبَ بَغْیُهُمْ عَنْهُ (۳).

**[ترجمه]جنه الأمان: در کتاب ثواب الاعمال که برای شیخ جعفر بن سلیمان است، گفته است: به ابوالحسن علیه السلام گفته شد: برخی از عمو زاده‌هایم بر من ستم می‌کنند. فرمود: صد مرتبه بعد از طلوع فجر بگو: معبودی جز خدا نیست، یگانه است و شریکی ندارد، فرمانروایی و ستایش از آن اوست، زنده می کند، و می میراند و می میراند و زنده می کند، و او زنده‌ای است که نمی میرد. خیر تنها به دست اوست، و او بر هرچیز تواناست. فرد همین کار را کرد و تجاوز آنها از وی دفع شد. - . حاشیه مصباح الکفعمی: ۶۶ -

**[ترجمه]

«۲۸»

الْمُهَذَّبُ، لِابْنِ الْبَرَّاجِ: یُصَلِّی رَکْعَتَیِ الْغَدَاهِ بِالْفَجْرِ فِی الْأُولَی وَ الْإِخْلَاصِ فِی الثَّانِیَهِ فَإِذَا سَلَّمَ مِنْهَا حَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ وَ صَلَّی عَلَی مُحَمَّدٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ سَأَلَ اللَّهَ تَعَالَی مِنْ فَضْلِهِ وَ یُسْتَحَبُّ أَنْ یَسْتَغْفِرَ اللَّهَ تَعَالَی عَقِیبَ صَلَاهِ الْفَجْرِ وَ یَقُولَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِی لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ الرَّحْمَنُ الرَّحِیمُ وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ وَ یُصَلِّی عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ مِائَهَ مَرَّهٍ یَقُولُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الْأَوْصِیَاءِ الْمَرْضِیِّینَ بِأَفْضَلِ صَلَوَاتِکَ وَ بَارِکْ عَلَیْهِمْ بِأَفْضَلِ بَرَکَاتِکَ وَ السَّلَامُ عَلَیْهِمْ وَ عَلَی أَرْوَاحِهِمْ وَ أَجْسَادِهِمْ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ فَإِنْ طَالَ ذَلِکَ عَلَیْهِ فَلْیَقُلِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الطَّاهِرِینَ یُکَرِّرُهَا

۱- ۱. مکارم الأخلاق ص ۳۴۵.

۲- ۲. مصباح المتهجد: ۱۴۰.

۳- ۳. مصباح الکفعمیّ ص ۶۶ فی الهامش.

مِائَهَ مَرَّهٍ وَ إِنْ طَالَ عَلَيْهِ لَفْظُ الِاسْتِغْفَارِ فَلْيَقُلْ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ ثُمَّ يَخِرُّ سَاجِداً بَعْدَ التَّعْقِيبِ مِنْ هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ وَ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ يَا خَيْرَ مَدْعُوٍّ يَا خَيْرَ مَسْئُولٍ يَا أَوْسَعَ مَنْ أَعْطَى وَ أَفْضَلَ مُرْتَجًى صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِي وَ تُبْ عَلَيَ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ سُجُودِهِ قَالَ اللَّهُمَّ وَ مَنْ أَصْبَحَ وَ حَاجَتُهُ إِلَى غَيْرِكَ فَإِنِّي أَصْبَحْتُ وَ حَاجَتِي وَ رَغْبَتِي إِلَيْكَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ ثُمَّ يَضْطَجِعُ عَلَى جَانِبِهِ الْأَيْمَنِ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَهِ وَ يَقُولُ اسْتَمْسَكْتُ بِعُرْوَهِ اللَّهِ الْوُثْقَى الَّتِي لَا انْفِصَامَ لَهَا وَ اعْتَصَمْتُ بِحَبْلِ اللَّهِ الْمَتِينِ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ فَسَقَهِ الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ فَسَقَهِ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ وَ أَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَى اللَّهِ أَطْلُبُ حَاجَتِي مِنَ اللَّهِ وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْ ءٍ قَدْراً حَسْبِيَ اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ وَ يَقْرَأُ مِنْ آلِ عِمْرَانَ الْخَمْسَ آيَاتٍ الَّتِي كَانَ قَرَأَهَا عِنْدَ قِيَامِهِ إِلَى صَلَاهِ اللَّيْلِ فَإِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ قَالَ سُبْحَانَ رَبِّ الصَّبَاحِ سُبْحَانَ فَالِقِ الْإِصْبَاحِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ يُصَلِّي الْفَرِيضَهَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى.

**[ترجمه]المهذب: برای ابن براج است. دو رکعت نماز صبح می‌خواند. در رکعت اول این نماز سوره فجر و در رکعت دوم، سوره توحید را می‌خواند. وقتی سلام نماز را گفت، خدا را حمد و ثنا می‌کند و بر محمد و آل محمد درود می‌فرستد و از فضل خداوند می‌خواهد. مستحب است بعد از نماز فجر استغفار کند، پس می‌گوید: از خداوندی که خدایی جز او نیست و زنده و پاینده و رحمتگر و مهربان است آمرزش می‌طلبم و به سوی او توبه می‌کنم. صد بار بر محمد و آل محمد درود می... فرستد، پس می‌گوید: خدایا، بر محمد و آل محمد که وصیان مورد رضایت تواند، درود فرست. درودی که از با فضیلت‌ترین درودهایت است. به آنها از با فضیلیت‌ترین برکت‌هایت، برکت ده. درود بر آنها و بر روح‌ها و بدن‌هایشان و رحمت و برکت خدا باد .

اگر این ذکر برای وی طولانی است بگوید: خدایا بر محمد و خاندان پاکیزه‌اش درود فرست. و این ذکر را صد مرتبه تکرار می‌کند. اگر لفظ استغفار بر او طولانی باشد، بگوید: استغفر الله و أتوب إلیه.

سپس بعد از تعقیب این دو رکعت، به سجده می‌افتد و در سجده‌اش می‌گوید: ای بهترین خوانده شده، و ای بهترین درخواست شده، و ای وسعت بخش ترین کسی که عطا می‌کند، و ای بهترین کسی که به او امید می‌رود، بر محمد و آل محمد درود فرست و توبه مرا بپذیر که تو توبه پذیر و مهربان هستی.

وقتی سرش را از سجده بلند کرد، بگوید: خدایا، هر کس شب را به صبح رسانده و حاجتش به سوی مخلوقات است، پس حاجت و رغبت من به سوی توست. ای صاحب شکوه و کرامت، سپس بر پهلوی راست خود و روبروی قبله می‌خوابد و می... گوید: به ریسمان محکم خداوند که گسستی ندارد چنگ زده‌ام، و به حبل محکم و قوی خداوند دست انداخته‌ام، و از شر فاسقان عرب و عجم و از شر فاسقان جن و انس به خدا پناه می‌برم. و بر خدا توکل کردم و پشتم را به خدا تکیه دادم و نیازهای خود را از خدا می‌خواهم، و هر کس بر خدا توکل کند، خدا او را بس است، خدا کارش را به سرانجام می‌رساند و خدا بر هر چیزی اندازه‌ای قرار داده است. خدا مرا بس است و نیکو حمایتگری است.

و پنج آیه از سوره آل عمران را می‌خواند. همان آیاتی که هنگام بلند شدن برای نماز شب می‌خواند. و وقتی فجر طلوع کرد، بگوید: «منزه است خدای صبحگاهان، منزه است خدای شکافنده صبحگاهان» سه مرتبه و سپس نماز واجب صبح را می‌خواند. انشاء الله تعالی.

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

**[ترجمه]

[کلمه المصحّح الأولی]

بسمه تعالی

ههنا ننتهی بالجزء الثامن من المجلّد الثامن عشر من کتاب بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الأئمه الأطهار- صلوات اللّه و سلامه

علیهم ما دام اللیل و النهار و هو الجزء السابع و الثمانون حسب تجزئتنا فی هذه الطبعه النفیسه الرائقه.

و لقد بذلنا جهدنا فی تصحیحه و مقابلته فخرج بحمد اللّه و مشیّته نقیّا من الأغلاط إلّا نزراً زهیداً زاغ عنه البصر و کلّ عنه النظر لا یکاد یخفی علی القاری ء الکریم و من اللّه نسأل العصمه و هو ولیّ التوفیق.

السیّد إبراهیم المیانجی محمّد الباقر البهبودی

ص: ۳۵۹

**[ترجمه]ص: ۳۵۹

**[ترجمه]

كلمه المصحّح [الثانيه]

بسم اللّه الرّحمن الرّحيم

و عليه توكلى و به نستعين

الحمد للّه ربّ العالمين و الصلاه و السلام على رسوله محمّد و عترته الطاهرين.

و بعد: فهذا هو الجزء الثامن من المجلّد الثامن عشر و قد انتهى رقمه فى سلسله الأجزاء حسب تجزئتنا إلى ۸۷ حوى فى طيّه أربعه عشر بابا من أبواب كتاب الصلاه.

و قد قابلناه على طبعه الكمبانىّ المشهوره بطبع أمين الضرب و هكذا على نصّ المصادر التى استخرجت الأحاديث منها فسددنا ما كان فى المطبوعه الأولى من خلل و تصحيف بجهدنا البالغ فى مقابله النصوص و تصحيحها و تنميقها و ضبط غرائبها و إيضاح مشكلاتها على ما كان سيرتنا فى سائر الأجزاء نرجو من اللّه العزيز أن يوفّقنا لإدامه هذه الخدمه إنّه ولىّ التوفيق.

المحتج بكتاب اللّه على الناصب محمد الباقر البهبودى ذو الحجه الحرام عام ۱۳۹۰ ه

ص: ۳۶۰

**[ترجمه]ص: ۳۶۰

**[ترجمه]

فهرس ما فی هذا الجزء من الأبواب

**[ترجمه]ص: ۳۶۱

ص: ۳۶۲

**[ترجمه]

تعریف مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم
هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَالَّذِینَ لَا یَعْلَمُونَ
الزمر: ۹

المقدمة:
تأسّس مرکز القائمیة للدراسات الکمبیوتریة فی أصفهان بإشراف آیة الله الحاج السید حسن فقیه الإمامی عام ۱۴۲۶ الهجری فی المجالات الدینیة والثقافیة والعلمیة معتمداً علی النشاطات الخالصة والدؤوبة لجمع من الإخصائیین والمثقفین فی الجامعات والحوزات العلمیة.

إجراءات المؤسسة:
نظراً لقلة المراکز القائمة بتوفیر المصادر فی العلوم الإسلامیة وتبعثرها فی أنحاء البلاد وصعوبة الحصول علی مصادرها أحیاناً، تهدف مؤسسة القائمیة للدراسات الکمبیوتریة فی أصفهان إلی التوفیر الأسهل والأسرع للمعلومات ووصولها إلی الباحثین فی العلوم الإسلامیة وتقدم المؤسسة مجاناً مجموعة الکترونیة من الکتب والمقالات العلمیة والدراسات المفیدة وهی منظمة فی برامج إلکترونیة وجاهزة فی مختلف اللغات عرضاً للباحثین والمثقفین والراغبین فیها.
وتحاول المؤسسة تقدیم الخدمة معتمدة علی النظرة العلمیة البحتة البعیدة من التعصبات الشخصیة والاجتماعیة والسیاسیة والقومیة وعلی أساس خطة تنوی تنظیم الأعمال والمنشورات الصادرة من جمیع مراکز الشیعة.

الأهداف:
نشر الثقافة الإسلامیة وتعالیم القرآن وآل بیت النبیّ علیهم السلام
تحفیز الناس خصوصا الشباب علی دراسة أدقّ فی المسائل الدینیة
تنزیل البرامج المفیدة فی الهواتف والحاسوبات واللابتوب
الخدمة للباحثین والمحققین فی الحوازت العلمیة والجامعات
توسیع عام لفکرة المطالعة
تهمید الأرضیة لتحریض المنشورات والکتّاب علی تقدیم آثارهم لتنظیمها فی ملفات الکترونیة

السیاسات:
مراعاة القوانین والعمل حسب المعاییر القانونیة
إنشاء العلاقات المترابطة مع المراکز المرتبطة
الاجتنباب عن الروتینیة وتکرار المحاولات السابقة
العرض العلمی البحت للمصادر والمعلومات

الالتزام بذكر المصادر والمآخذ فى نشر المعلومات
من الواضح أن يتحمل المؤلف مسؤولية العمل.

نشاطات المؤسسة:
طبع الكتب والملزمات والدوريات
إقامة المسابقات فى مطالعة الكتب
إقامة المعارض الالكترونية: المعارض الثلاثية الأبعاد، أفلام بانوراما فى الأمكنة الدينية والسياحية
إنتاج الأفلام الكرتونية والألعاب الكمبيوترية
افتتاح موقع القائمية الانترنتى بعنوان : www.ghaemiyeh.com
إنتاج الأفلام الثقافية وأقراص المحاضرات و...
الإطلاق والدعم العلمى لنظام استلام الأسئلة والاستفسارات الدينية والأخلاقية والاعتقادية والردّ عليها
تصميم الأجهزة الخاصة بالمحاسبة، الجوال، بلوتوث Bluetooth، ويب كيوسك kiosk، الرسالة القصيرة ((sms
إقامة الدورات التعليمية الالكترونية لعموم الناس
إقامة الدورات الالكترونية لتدريب المعلمين
إنتاج آلاف برامج فى البحث والدراسة وتطبيقها فى أنواع من اللابتوب والحاسوب والهاتف ويمكن تحميلها على ٨ أنظمة؛
١.JAVA
٢.ANDROID
٣.EPUB
٤.CHM
٥.PDF
٦.HTML
٧.CHM
٨.GHB
إعداد ۴ الأسواق الإلكترونية للكتاب على موقع القائمية ويمكن تحميلها على الأنظمة التالية
١.ANDROID
٢.IOS
٣.WINDOWS PHONE
٤.WINDOWS

وتقدّم مجاناً فى الموقع بثلاث اللغات منها العربية والانجليزية والفارسية

الكلمة الأخيرة

نتقـدم بكلمـة الشـكر والتقـدير إلى مكاتب مراجع التقليـد منظمات والمراكز، المنشورات، المؤسـسات، الكتّاب وكل من قدّم لنا المساعدة في تحقيق أهدافنا وعرض المعلومات علينا.
عنوان المكتب المركزي
أصفهان، شارع عبد الرزاق، سوق حاج محمد جعفر آباده ای، زقاق الشهيد محمد حسن التوكلي، الرقم ١٢٩، الطبقة الأولى.

عنوان الموقع : : www.ghbook.ir
البريد الالكتروني : Info@ghbook.ir
هاتف المكتب المركزي ٠٣١٣٤٤٩٠١٢٥
هاتف المكتب في طهران ٨٨٣١٨٧٢٢ ـ ٠٢١
قسم البيع ٠٩١٣٢٠٠٠١٠٩شؤون المستخدمين ٠٩١٣٢٠٠٠١٠٩.

مركز القائمية اصبهان للبحوث والتحريات الكمبيوترية
www
للحصول على المكتبات الخاصه الاخرى
ارجعوا الى عنوان المـركز من فضلـكم
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
و للايصاءِ من فضلكم
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹